

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
АЛИШЕР НАВОЙИЙ НОМИДАГИ ТИЛ ВА АДАБИЁТ ИНСТИТУТИ

АЛИШЕР НАВОЙИЙ

Шўла асарлар тўплами

Ун жилдлик

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги
Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи
Тошкент — 2011

АЛИШЕР НАВОЙ

Шула асарлар тўплами

Ўнинчи жилд

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер

Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад

Назм ул-жавоҳир

Насойим ул-муҳаббат

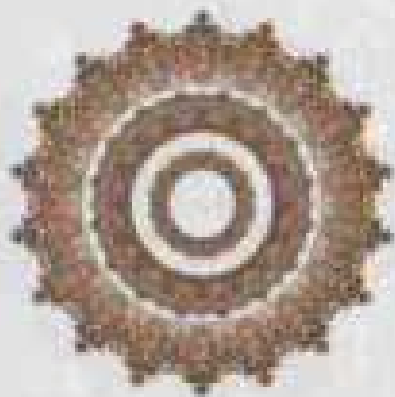
Муҳокамат ул-луғатайн

Мезон ул-авзон

Арбаъин

Сирож ул-муслимин

Муножот

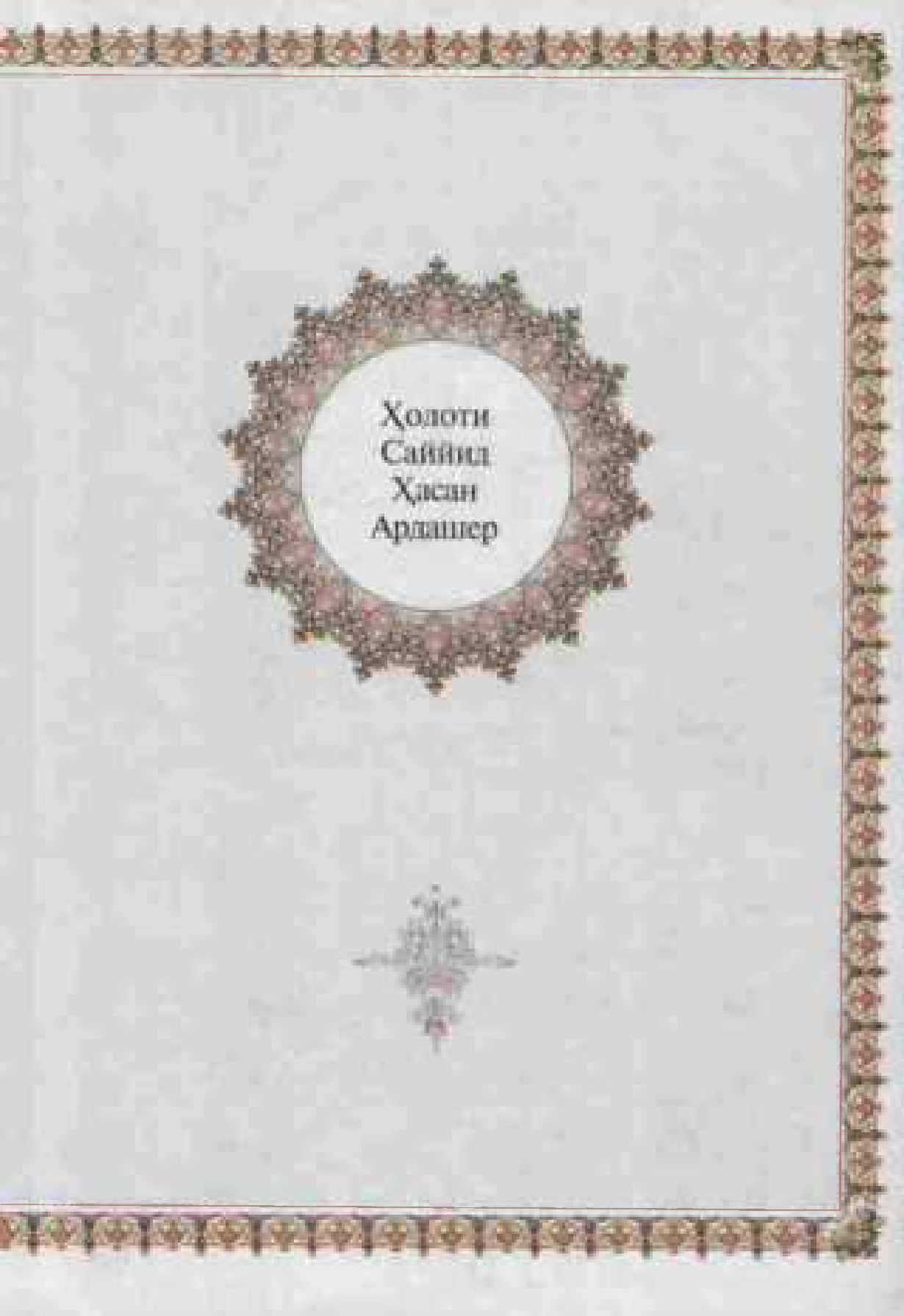

84(54)1 - Ўзбек адабиёти

10 38616/10
482

10.12.16
2.80

Alisher Navoiy :
nomidagi
O'zbekiston MK

Ҳолоти
Сайёид
Ҳасин
Ардашёр

БИСМИЛЛОҲИР РАҲМОНИР РАҲИМ

Лутф айлабон, эй насими қудсосор¹,
Бир қатла фано² гулшанига айла гузор.
Аҳбобгаким, топтилар ул ерда қарор,
Мендин ер ўпуб арзи ниёз эт зинҳор.

Солики фоний ва гавҳари коний, орифи маоний Саййид Ҳасани Ардашер³ (Раҳматуллоҳи) сияр ва ҳолотида.

Аларнинг отаси Ардашер Бойсунғур мирзо⁴ мулозими эркандур. Қушчилик⁵ шеvasида мулозамат қилур эркандур. Ул фанда ғояти мулоямат ва ниҳояти маҳоратдин қушбегилик мансабиға етибдур, балки мундин дағи кўп бийикрак маносиб касб этибдур.

Б а й т:

Кўп ҳунарлик кимса шаҳларға этар дамсозлиқ,
Қуш тилин билган Сулаймон⁶ға этар ҳамрозлиқ.

Аммо ўзлари ҳам ул оталари мулозамати ва мутобаатида Бойсунғур мирзо хизматларида бўлубтурлар ва кичик ёшдин ўқумоқ ва битмакка таъълари мулойим ва мойил эрмиш.

Б а й т:

Чун таъби мулойим бўлур ўрганғали мойил,
Оз вақтда кўп навъ қилур касби фазойил.

Чун алар кичик ёшдин фазойилу камолот иктисобиға авқотларин сарф қилур эрмишлар. Бот абнойи жинсдин ҳар билик бобида мумтоз, балки кўпрак замоннинг таъ ва фазл аҳлига фойиқ ва сарафроз бўлубтурлар.

Аммо адаб ва ҳилм ва тавозуъ ва ҳаё зотлариға анингдек ғолиб эрмиш-ким, бу мужмал мазкур бўлгон фазойилдинки, тафсили: сарф ва наҳв⁷ ва луғат ва арабият⁸ ва мантиқ⁹ ва калом¹⁰ ва фикҳ¹¹ ва ҳадис¹² ва тафсир¹³дур ва сойир таснифот, мисли: шеър ва муаммо¹⁴ ва таърих¹⁵ ва нужум ва адвор¹⁶ ва мусиқий бўлғай агар баъзи мажалисда сўз ўтса эркандур, бовужуди улки, мажлис аҳлининг кўпидин яхшироқ билур эркандурлар ҳам ҳаё ва

адаб жиҳатидин, ҳам бировга, илзому хижолат етмасун деб, кўп сўз айтмас эрмишлар, балки кўп мажолисда такаллум ҳам қилмас эрмишлар.

Бу ҳамида ҳисол ва писандида афъол жиҳатидин яхши ва ямон аҳли замон қошида азизу мукаррам ва муҳтарам бўлур эрмишлар.

Б а й т:

Пок гавҳарки, бўлди покшиор,
Шоҳлар боши устида ери бор.

Ул подшоҳ бу ҳолатларидин аларға фарзандона илтифотлар қилур эрмиш ва ўзининг баъзи фарзандларигаким, баъзи ҳолати кўнглига ёқмас эрмиш, аларнинг қилиқларидин таассуф еб, дер эрмишким: «Не бўлғай, сенинг афъолу ҳисолинг ҳам фалонға ўхшаса эрди!» Ва бу сўздин ғарази алар эрмишлар.

Ва фалак қазосидин ва рўзгор ҳаводисидин андоқки, ўзга подшоҳлар яна бир мулкка азимат қилибдурлар, ул подшоҳ дағи аларға пайравлиқ тариқин бажо келтурдилар ва аларнинг отаси ҳам ўзга ерга қадам урди.

Ф а р д:

Кетарға келур мунча шоҳу гадо,
Агар худ ўғулдур ва гар худ ато.

Алар зоҳир улуми иштиғолидин фароғат топибдурлар. Сипоҳийлиқ¹⁷дин мутанаффир эрмишлар.

Аммо аларнинг бори подшоҳзодалариким, Бойсунғур мирзонинг ўғлонлари бўлғай, мисли: Алоуддавла мирзо ва Султон Муҳаммад мирзо ва Бобур мирзо бир-биридин сўнгра мутаоқибки, тахтга ўлтурубдурлар, ҳар қайси аларнинг риоят ва тарбиятига машғул бўлубтурлар. Алар хизмат ва тараддутидин ибo қилибдурлар ва ижтиноб кўргузубдурлар. Ва ҳаддин ўтгандин сўнгра андоқки, шабоб айёмининг иқтисозидур, ўзларин май ичмакка ва лавандвашлиқларға ва ошиқпешалиқларға солибдурлар. Чун зот ва кўнгуллари ва тийнатлари ариғлиққа мушоҳид ва муқаррар эрмиш, замоннинг асил мирзозодалари тараддуд ва ҳижобсиз ва таҳоший ва изтиробсиз алар била мусоҳиб бўлур эрмишлар ва аларнинг суҳбатин муғтанам тутар эрмишлар.

Н а з м:

Фонийвашеки, ҳам сўзидур пок, ҳам ўзи,
Хуш давлат ул кишигаки тушгай анинг кўзи.

Бойсунғур мирзо замонидин Бобур мирзо замонининг охиригача бир қарнға яқин кўпрак авқотларин бетаайюн ўтқарибдурлар.

Салтанат тахти Султон Иброҳим мирзо¹⁸ға қарор тутгандаким, таърих секкиз юз олтмиш эрди, бу фақир алар суҳбатиға мушарраф бўлдум. Алар тариқ ва равиши бу фақирни андоқ шифта қилдиким, бир кун алар мулозаматиға етмасам эрди, сабру тоқатим қолмас эрди ва алар ҳам келиб аҳвол сўрарлар эрди: «ташвише бўлмамиш бўлғайким, букун сендин хабар топа олмадуқ».

Ва бу фақирни фақр тариқиға далолат ва иршод қилурлар эрди ва назм айтурға тарғиб кўргузурлар эрди. Чун ул авқотда фақирнинг назмлари Хуросонда шуҳрат тутуб эрди, алар дағи илтифот қилиб, баъзи абётни кўп ўқурлар эрди ва мажолисда хушвақт бўлурлар эрди Ул жумладин бу матлаъдурким, фард:

Фурқатингдин заъфарон узра тўкармен лолалар,
Лолалар эрмаски бағримдин эрур парголалар.

Яна бир буким:

Ул паривашким бўлубмен зору саргардон анга,
Ишқидин олам манга ҳайрону мен ҳайрон анга.

Бу байтни дағи кўп ўқурлар эдиким:

Лабинг кўргач илигим тишларам ҳар дам таҳайюрдин,
Ажаб ҳолатки, болни тутмай болни бармоқ ялайдурмен.

Маснавийдин бу байт ёдларида эрди:

Ҳар нечаки пухта бўлса тадбир,
Берур анга гўшмол тақдир.

Ва туркигўй шуародин Мавлоно Лутфий шеърларидин абёт ўқурлар эрди ва бу матлаин таъриф қилурлар эдиким:

Нозуклик ичра белича йўқ тори гисуйи,
Ўз ҳаддини билиб белидин ўлтурур қуйи.

Ва бу матлаиға дағи муътақид эрдиким:

Улки ҳусн этти баҳона элни шайдо қилғали,
Кўзгудек қилди мени ўзини пайдо қилғали.

Ва бу матлаин ҳам ўқур эрдиларким:

Лайлат ул-меърожнинг шарҳи сочи тобиндадур,
Қоба қавсайн иттиҳоди қоши меъробиндадур.

Мавлоно Муқимийнинг ул таржеъиға муътақид эрдиларким:

Сенсен асли вужуди ҳар мавжуд,
Сендин ўзга вужудга не вужуд.

Форсий ашъордин Ҳазрати Хожа Ҳофиз Шерозий¹⁹ (қуддиса сирруҳу) девониға кўп ақидалари бор эрдиким, балким ул девондин аксари аларнинг хотирида эрди ва кўп абёт мажолисда ул девондин мазкур қилурлар эрди ва маснавий жинсидин Шайх Муслиҳиддин Саъдий Шерозий²⁰ (раҳматуллоҳуоли) «Бўстон»²¹иға муътақид эрдилар ва Ҳазрати Шайх Фаридуддин Аттор²² (қуддиса сирруҳу) нинг «Мантиқ ут-тайр»²³ининг кўпрагини ёд билурлар эрди ва кўп ўқурлар эди ва кўп сўз хотирларида бор эрди. Ва наср кутубдин Ҳужжат ул-ислом Имом Муҳаммад Фаззолий (раҳима ҳуллоҳи таоло) мусаннафотиға муътақид эрдилар ва кўп ўқур эрдилар. Ва кўп сўз хотирларида бор эрди. Батахсис «Кимиёи саодат»²⁴дин ва Шайх Азиз Насафий²⁵(қуддиса сирруҳу) расоилин ҳам таъриф қилурлар эрди ва андин сўзлар нақл қилурлар эрди.

Ва замоннинг шуаро ва фузало ва зурафосидин аларнинг висоқи холи эрмас эрди, балки дарвешлар ва аҳлулоҳ дағи доим аларнинг уйин мушарраф қилиб, суҳбат тутар эрдилар, Ва шаҳрнинг созанда ва хонанда ва ғўяндаси доим алар суҳбатида ҳозир бўлурлар эрди. Бу мазкур бўлгон зурафодин ҳаргиз йўқ эрдиким, аларнинг манзилида киши бўлмағай, балки бу тоифанинг мажмаи аларнинг висоқи эрди ва бу жамоат доим анда.

Б а й т:

Хуш улким, анга лутф бирла Худо,
Улуснинг қабулини қилди ато.

Йигитлик айёмидаким, ринд²⁶лиқ ва лавандвашлиқлар боисидур, бу тоифа кундуз ва кечалар аларнинг масканидин чиқмаслар ва барча асбоб алар учун муҳайё эрди. Ва ишрат ва иншоот асбобидин бошқа борур чоғларида ҳар қайсига ўз хўрди ҳолиға кўра узрҳоҳлиқлар била егуликдин ё бирор нима харжидинким, ул тоифа қошида куллийдур, риоят қилиб, мардумлиқ ва инсоният тариқи била лутф кўргузур эрдиларким: «уй сизнингдур, ҳар қачон илтифот қилсангиз хизматға турубмиз», деб узатурлар эрди ва аларнинг ҳамида ахлоқи ом эрди. Улуғ-кичикка чучук сўз ва муфрит хулқ зоҳир қилурлар эрди.

Ва риндлик таврида неча нима аларга даст бериб эрдиким, бу тоифанинг озига муяссар бўлуб эркан; бири саҳои зотийким, анда такаллуф бўлмағайким, базл ва зиёфат вақтида оз ва кўпнинг тафовути кўрунмағай ва ўзидин элга кўп нима оз ҳам кўрунмағай ва элдин ўзига жузвий нима бағоят кўп ва куллий кўрунуб, бирга ўн эваз еткурурнинг фикрида бўлғай.

Низом:

Ушанин элга дарё – қатроқсо,
Пале элдин ушани қатра – дарё.

Яна бири шафқати муфритки, борча риндларни азиз тутқайлар ва моамкана⁷⁷ риоятларини вожиб кўргайлар ва алардин ҳар хато ва залал воқеъ бўлса муволазасига машғул бўлмағайлар ва ислоҳига кўшиш қилғайлар ва саҳвларин афв қилиб, юзларига келтурмағайлар, то аларга хижолат воқеъ бўлмағай ва аларни рифқу мудоро била ул мақомдин ўткарғайлар.

Баян:

Бу мин эҳр вақоят одди мин,
Қала олмас бу мин ушга мин.

Яна бири: лутфу тавозуъ ва адаб ва юмшоқ сўзким, бу барчадин азимроқдур.

Яна бири: таҳаммул ва бурдборликдурким, ҳар кишидан ҳар не аларга етишсаким, филфоқеъ нафси амрда қатиг бўлғай, ани суҳулат била ўтқариб, ўзига кўп тараддуд йўл бермағайлар.

Яна бири: кўнгулнинг юмшоқлиғиким, дардмандона сўздин ва назмдин ва нағмадин мутаассир бўлғайлар ва аларнинг ул ҳоллари асҳоб ва ёронларга асар қилғай ва бу – мажлиснинг тузи ва малоҳатидур.

Яна бири: зотий бетакаллуфлуқким, филвоқеъ алар қошида ипак била палос орасида тафовут бўлмағай, балки мутакаллиф либослар макруҳ кўрунғай ва дарвешона киймаклиқ мулоимроқ бўлғай.

Бу сифатларда Ҳақ субҳонаҳу ва таоло аларни комил халқ қилиб эрди ва риндлик ва тажарруъ айёмида сойир риндлардин кўпрак ичар эрдилар. Андоқки, баъзи икки қатла ва баъзи уч қатла маст бўлуб, мажлисдин чиқиб, уюб, яна мажлисга келурлар эрди ва алар ўз ҳолларида эрдилар. Оқшомки, мажлис аҳли одати била усрук, уюр чоғ бўлса эрди, алар бирин-бирин усрук бошига етиб, мулозимлик элни мулозимлариға топшуруб, навкарсиз номуродларни муҳофазат қилиб, ёнлари остиға нима солдуруб, бошлари остида нима ястаб, илайлариға кўзалик сув қўйдуруб, баъзининг кафш ва дасторларин ва ёғлиқларин ва анинг учида тугунгинаси бўлса, белгулукларин

мулозимларга топшуруб, хотирларин ул тоифа жамъидин сўнгра хуфтан намозин адо қилиб, ўз ҳужраларида осойишга машғул бўлур эрдилар. Бу мажлис иштиғоли жиҳатидин ҳаргиз аларга намоз қасдан қазо бўлмади. Ва агар баъзи кунлар алар суҳбатида сода юзлук йигитлар маст бўлгунча ичиб, чун алар атвориға анча эътимодлари бор эрдиким, ўз уйларидин эминрак билурлар эрди, ҳам йиқилсалар эрди, аларни атодек кишиларнинг амнобод уйлариға ётқузуб, қуфл қилдуруб, мўътамад амин кишилар алар муҳофазати учун таъйин қилиб, эшикни устидин боғлатиб, ул муҳофизға ташқаридин посбонлиқ буюрурлар эрди. Ва сабуҳий вақтиғача бир-икки қатла барча усрук ётгон риндлардин ўзлари юруб хабар тутарлар эрди.

Б а й т:

Риндлардин бир анингдек йўқ эрур огоҳ ринд,
Шоҳ эди ринд аҳлиға, балким эрди шоҳ ринд.

Ва бу авқотдаким, бу навъ риндликларға муртакиб эрдилар, ҳар намозда муножотлар қилиб, Ҳақ субҳонаҳу ва таолодин ўзлариға тавба ва тавфиқ тилар эрдилар. Ва мутабаррик мазоротға бориб, азиз дарвешлар ва аҳлуллоҳ мажолисиға етиб, ўз мухлислари учун фотиҳалар дарйўза қилур эрдилар ва ул бузургворларким, алар хизматиға мушарраф бўлурлар эрди — қабул ва илтифот назарлари топар эрдилар.

Ул жумладин бири Мавлоно Боязид Пуроний (қуддиса сирруху) эрди ва Ҳазрат Баҳовуддин Умар (қаддасаллоху руҳаҳу) эрди, Ҳазрат Хожа Абу Наср Порсо (раҳматуллоҳи таоло) ва Хожа Муҳаммад Кусавий (қуддиса сирруху) ва Шайх Зиёратгоҳий^{2*} (алайҳир-раҳмаҳ) ва Мавлоно Муҳаммад Амир Қуҳистоний (раҳматуллоҳи алайҳи) ва замоннинг машойих ва дарвешларининг аксарининг мулозаматлариға етиб, суҳбатлариға мушарраф бўлуб, махсус илтифот ва назарлар топарлар эрди. Чун ўзларида фақру фано тариқи акмал важҳ била зоҳир эрди, бу тойифанинг сўзлариға таълари мулойим. Мазкур бўлгон азизлар дағи аларнинг суҳбатин тилар эрдилар ва аларнинг муддаосиғаким, Тенгри йўлиға кирмак эрди, ҳимматлар тутар эрдилар, балки интизор тортар эрдилар.

Асрнинг уламо ва ашроф ва аиммаси била доим мусоҳиб эрдилар ва чифатой улусининг олий миқдор беклари улча ёшға ва йўлға алардин улут эрдилар ва улча тенг эрдилар, аларни шарафи нафс жиҳатидин ўздин улут тутуб, анга кўра таъзим қилурлар эрди. То ул вақтғачаким, Султони Соҳибқирон Хуросон тахтин олдилар, чун мулкнинг мутаайин халқи подшоҳ хизматиға мушарраф бўлдилар. Алар дағи ҳамул дастур била подшоҳнинг муборак дийдориға кўзларин мунаввар қилдилар. Подшоҳнинг муборак хотириға аларнинг мулозамати ёқти ва суҳбату сўзи бағоят хуш келди ва инояти мутаоқиб қилдилар. Алар подшоҳнинг хотири учун андоқ тараддуд

ва ихтилот ва мулозамат қилдиларким, подшоҳнинг кўнгул қушин сайд қилдилар, чунки яхши мулозиматдин яхшироқ, зарурийроқ ҳеч нима бўлмас. Батахсис, мулозимким, алардек мунча ҳамида ҳисолғаким, мазкур бўлди, муттасиф бўлғай.

Ҳар ойинаким, улуғ маносиб таклифи воқеъ бўлди, чун подшоҳ аларни подшоҳона риоятлар ва дарвешона юмшоқ ва чучук сўзлар била сайд қилиб эрдилар, йўқ дея олмадилар. Иш ул ерга еттиким, салтанат корхонасининг мусташори бўлдилар ва мулку мол ишига дахл қилдилар ва андоқ сулук воқеъ бўлдиким, подшоҳ шокир ва сойир халойиқ ва раоё аларнинг зикри хайриға зокир бўлдилар ва подшоҳ хилватида анису маҳрам ва анжуманда рафиқу ҳамдам эрдилар.

Хуросон мулкининг куллий ихтиёрин подшоҳ аларнинг соиби ройиға ва тадбири мулкоройиға вобаста қилғудек эрдиким, чун аларға фақри зотий ва фанойи жибиллий⁹ мавжуд эрди ва ёшлари олтмишдин ўтуб эрди ва зотий муносабат майли ғолиб бўлди ва аслий мақсуди шавқ туғён қила бошлаб, мулозамат тарийқидин истиғфор зоҳир қилдилар. Ва филвоқеъ ҳолиқ ибодатининг тарки ва махлуқ бандалигининг иштиғоликим, айнаи бебоклик ва маҳзи беоқибатлиғдур, андоқ иш илайға келурким, девсорларнинг таҳаммули қолмас, то малакосорларға ва фариштакирдорларға не етгай.

Б а й т:

Дунёки қатигдурур гаронборлиғи,
Қаттиғроқ анинг улусининг ёрлиғи,
Кўпрак нимаким, бўлса гирифторлиғи,
Кўпрак келур эл оллиға душворлиғи.

Вой, дунё шуглининг ибтилосидин! Ва юз минг вой, дунё аҳлининг зулму жафосидин, балки малолат ва изосидин! Оҳ, замон жавру бедодидин! Наузу биллоҳ, абнойи замон қасду ифсодидин! Қалам жардаи хушхиромининг инонин бу равишдин уюрмак керак, йўқ эрса, инони ихтиёрни илиқдин олиб, сўз узар ва мақсудум бозорин бузар.

Алқисса, учун аларға Ҳақ йўлининг сулуки домангир бўлуб, мулозаматдин ижтиноб зоҳир қилиб, истиғфор тариқидин кириб, арзға еткурдилар. Подшоҳға бу амр маҳол кўрунуб, ибо зоҳир бўлди, алар тазаллум ва тазарруъ оғоз қилдилар. Ҳеч навъ била мақбул тушмади ва алар икки йилғача подшоҳнинг муборақ хотири учун чериклар машаққатин тортиб сафарлар балосиға ўзларин солиб юрудилар ва инъому улуфа¹⁰ мутлақо олмадилар ва дарвешона кисват била мулозамат қилурлар эрди.

Подшоҳи исломпаноҳ чун кўрдиларким, алар борасида куч бўлғудекдур, таҳқиқ билдиларким, Ҳақ йўли ва ибодатининг шифтаси бўлубтурлар, бовужуди мунча қатла махсуслардин аларға иноят ва муҳаббат юзидин

мулозамат тариқида илтимос воқеъ бўлди, чун алар подшоҳи ҳақиқий³¹ куллуғининг мубталоси бўлуб эрдилар, фойда бермади.

Б а й т:

Ёр кўйида юзига мубтало бўлгон нетар,
Гулшан ичра гулни, билким, жаннат ичра ҳурни?

Чун подшоҳ улча имкони бор, илтимосда муболаға қилдилар. Кўрди-ларки, аларнинг гирифторлиғи андоқ ерда эрмаски, ўзлуклари била ё бировнинг саъй ва эҳтимоми била халослиқ мумкин бўлғай. Кўрди-ларки, ортуғроқ муболаға воқеъ бўлса, зулм бўлғудекдур, раҳм қилдилар ва чорасиз рухсат воқеъ бўлди.

Ул кунки, бу рухсат иши сурат боғлади — ғариб кун эрдиким, подшоҳ зор йиғлайдур эрди ва алар худ зор-зор йиғлайдурлар эрдилар. Ва салтанат мажлиси ҳуззориға ҳам бу ҳол эрди, невчунким, борча халқға алардин керак эрди.

Алқисса, чун алар навкарлиқ балосидин ва сипоҳилиқ ибтило-сидин Тенгри инояти била халос бўлдилар, черикдин қайтиб, шаҳрда сокин бўлдилар ва ул авқотда жаноби ҳақиқатмаоб, қутби доираи ҳақиқат ва муршиди аҳли шарият ва тариқат, қошифи улуми раббоний Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Табодгоний³² (қаддасаллоҳу таоло руҳаҳ ул-азиз³³)ки, Ҳазрати шайх ул-машойих олимил-муршиди тавоифил-умам шайх зайнул-миллати вад-дин ал-Ҳавофий³⁴ (раҳимаҳумуллоҳу таоло)нинг ихтиёрий хулофосидин эрдилар, иршод маснадида толиблар ва муридлар такмилиға машғул бўлур эрдилар, барча асбоби суварийни барҳам уруб, ул бузургвор хизматиға бориб, фақр тариқин ихтиёр қилдилар ва неча йил алар суҳбат ва мулозаматларида сулук қилиб, хонақоҳларида азим арбаинлар чиқар-ди³⁵лар ва фақру фано сулукида куллий манозиллар қатъ қилдилар ва улуғ мартабалар ва бийик мақомларға қадам қўйдилар ва аларнинг сулук ва муомалаларин ул хонақоҳ аҳли, дарвешлар — борча мусаллам тутуб, изҳори иродат ва ихлос қилурлар эрди.

Иттифоқо, бу фақирнинг манзили ул дарвешлар хонақоҳлари жаворида воқеъ бўлуб эрди ва ул ердинким, аларнинг илтифоти зотийси бу фақир била бор эрди ва фарзанд деб эрдиларким, ўз ҳавлим гўшасида алар учун бир муҳташар маскане алоҳида тартиб қилиб эрдим, гоҳики, муфрит риёзатлардин таъълариға калоле воқеъ бўлса эрди, хотирлари ташхизи учун ул масканға келиб, бир кун-икки кун туруб, яна хонақоҳға ўз хилватлариға борурлар эрди.

Аларнинг аввалғи арбаъинида бу фақир Ҳазрати Мавлоно Муҳаммад Табодгоний (қуддиса сирруҳу) мулозаматлариға бориб эрдим, алар ҳолидин сўрдум, дедилар: «бу кун бир мақомдадурларки, солиқ аввалғи арбаъинда

ул мақомға етса, руй анинг олиға келурким, агар букои муфрит юзланса, ишининг гушодиға далолат қилур, аларға бу ҳол юзланибдур ва бағоят умидворлиғ еридур.

Уйла ошиқки, ҳижрондин кўруб дарду малол,
Шодлиғдин йиғлағай, топқонда даврони висол.

Бу фақир аларнинг хилватлари эшигига бордим: ғариб ҳой-ҳой йиғламоқда эрдилар, ҳеч нима дей олмадим ва мутаассир бўлуб, йиғлаб қайтдим.

Бу фақир фуқаро аҳли, дарвешлар ва аҳлуллоҳ мулозаматиға кўп етибмен, фано тариқида алардек оз кўрубмен.

Саййид Муҳаммад аларнинг ёлғуз фарзанди эрди. Адабу тавозуъ ва ҳилму ҳаё таврида ул отаға муносиб ўғул эрди. Табъи хўб ва сурати маҳбуб ва ахлоқи ҳамида ва атвори писандида, ўн тўрт ёшда толиби илмлиғи шогирди кутублиқға етиб эрди. Ҳирот халқининг ўз таврида яғонаси ва нодираси эрди. Бу синнида анга қазо етти. Аксар ани танир-билур эл ўзни соҳиби азо туттилар. Батахсис, бу фақирким, ани фарзанддек улғайтиб эрдим, аларғаким, асл ота эрдилар, асло тафовут қилғони маълум бўлмади. Сўзлари бу эрдиким, «Ал-ҳукму лиллоҳ»³⁶ эғасига биздин кераклик экандур — элтти, умид улдурким, раҳмат қилғай».

Ани чиқорур кун ариғ тўн кийиб, ариғ дастор чирмаб, мотамийларғаким, андуху изтироб юзидин беихтиёр йиғлар эрдилар, алар насиҳат қилиб, таскин берур эрдилар, хусусан бу фақирға. То мадфанға, бу фақир ясағон ҳазираға элттилар, алар ўзлари суннат тариқи била мақбара ичига тушуб, азиз фарзандни шаръ ваҳҳи била охират ериға кўюб, Тенгриға топшуруб, талаби ғуфрон¹⁷ учун дуолар қилиб чиқтиларким, ҳеч навъ тағайюр ҳоллариға зоҳир бўлмади.

Наъш била борғон дарвешлар ва акобиру ашрофни ҳайрат лол қилиб, таажжуб беҳол қилди. Бу навъ фано ва истиғроқ ва ҳавсала башар хайлидин номаълумдурким, кимда бўла олғай.

Алар дер эрдиларким, дунё жоҳининг мастлиғи чоғир мастлиғиға ўхшамаским, чоғир мастлиғи ичган кунидур, аммо жоҳ мастлиғи агар соҳиби жоҳ йиллар жоҳ устидадурким, мастдур, анинг махмурлиғи жоҳдин маъзул бўлғонидадур. Не мускир хамр бўлғайким, сармастлиғи одамийни йиллар ўзидин беҳабар қилғай.

Бир кун бир тақриб била ашъё орасида тафовут бобида фазл аҳлидин биров бу машҳур байтни ўқудуким,

Б а ш т:

Лаъл санг асту деги сангин санг,
Лек андар миён тафовутҳост.

Алар қойилининг мақсудининг нақизи жонибидин сўз бошлаб дедиларки, шайхе айтибдурки, тош қозон ва лаъл — иккаласи тошдур ва лекин ораларида тафовут бор. Тош қозондин ғайри нафъ ҳеч нима мутасаввар эрмаским, лазиз ва мулавван атъима анда пишарким, хосу ом андин мунтафеъ бўлурлар ва лаълдин халойиққа анвои зарар мутасаввардур.

Ва иттифоқо ул учурда Султон Абусаъид мирзо³⁸ ҳар кишида жавоҳир бўлса олиб, бўлмаса тафаҳҳусида муболағалар қилиб, элга анвои изо ва зарар етказиб эрди. Ва бу байтни ўқуғон мажлисида ҳам тош қозонда ош пишадур эрди.

Яна бир мажлисида қарилиғнинг машаққатларининг бобида сўз ўтадур эрди, ҳар киши бир нима дейдур эрди. Дедиларким: қарилиғда ҳеч ниманинг завқи йигитлиқдагича эрмас: ғизодин ва шарбатдин, ҳатто сувға дегунча».

Бир улуғ киши сўрдиким: «барчани мусаллам тутдуқ, аммо сувнинг завқи нечук йигитлиқдагича бўлмағай? Ҳар киши сувсиз бўлса хоҳ қари, хоҳ йигит сув ичгач, аташи дафъ бўлуб, завқе топар».

Алар дедиларким: «Рост, завқ топар, аммо тафовут бор. Йигитлиқда ҳарорати ғаризий ғолибдур, қарилиқда ул ҳарорат қолмас. Сувсиз кишининг ҳарнеча ҳарорати ғолиб бўлса, ул ўтға сув таскин берур. Аммо қариким, ғаризий ҳарорати³⁹ мунтафий бўлмиш бўлғай, аташ анга ғаризий ҳароратдин ориз бўлмай, ул сувни ичмиш бўлса, қачон андин завқ топғай».

Маҳрур мизож йигитлар барча мусаллам тутуб, аларни бу ҳикмат сўзларидин таъриф қилдилар.

Ҳаётларининг охирида Ҳаж сафари мудлаосин қилдилар. Аммо кўп мавонез пайдо бўлди ва муяссар бўлмади.

Самарқандға Ҳазрати Хожа Носируддин Убайдуллоҳ⁴⁰ шарафи суҳбатларигақим, замон аҳлининг кўпи, хусусан Самарқанд аҳли Хожани «Қутб»⁴¹ға нисбат берурлар эрди, мушарраф бўлурға азимат қилдилар. Хожа била неча кун суҳбатлар тутуб, таъзим ва таширфлар топиб, яна Ҳирот шаҳриға азимат қилдилар. Ва таърих секкиз юз тўқсон тўртда⁴² — етмиш уч ёшларида оламдин ўтдилар.

Ва аларнинг фавти замонида бу фақир шаҳрда йўқ эрдим. Подшоҳ ҳукми била бир сори бориб эрдим. Келгандин сўнгра, чун соҳиби азо фақир эрдим, таъзият қоидасин бажо келтуруб, шаҳрнинг шимоли ҳалдида тоғ этагида алар учун ҳазира ясадимким, «Жўйи нав» суви анинг ичидин ўтар, бағоят бийик ва хушҳаво ердур.

Ва хайли азизларким, аларға тирикликда мусоҳиб эрдилар ва қабрлари пароканда ерларда воқеъ эрди, йиғиштуруб, алар жаворида қўюлди. Бу жиҳатдин баъзи азизлар ул ерни «Азизлар ҳазираси»⁴³ дебдурлар ва бу исм машҳур ҳам бўлубдур.

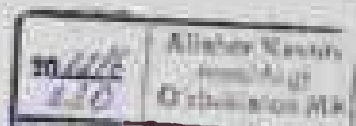
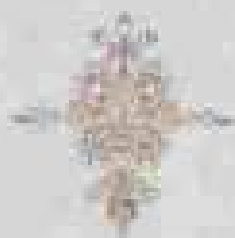
Ва алар фавтининг таърихи бу абъётдин ҳосил бўлур.

Таърих:

Сархайли фано Саййид Ҳасан рафт,
Ки жои ӯ биҳишти жовидон бод.
Паи он покрав жустанд таърих,
Бигуфтам: «Жаннати покаш макон бод»⁴⁴.

Ҳолати
Паҳлавон
Муҳаммад

БИСМИЛЛОҲИР РАҲМОНИР РАҲИМ

Эй чарх, не даврларки даст эттинг,
Даврингда муҳаббат аҳлини маст эттинг,
Ҳар кимники, оламда забардаст эттинг,
Охир ажал илгидин ани паст эттинг.

Тариқ фаносида муфаррад ва фано тариқида мужаррад, жаҳондағи паҳлавонларнинг паҳлавони жаҳони ва паҳлавонлиғ жаҳонининг жаҳон паҳлавони, сурат ва маънида бешабиҳ ва беназир. яъни Паҳлавон, шамсул-миллати вад-дин¹ Муҳаммад Куштигир² (наввараллоҳу марқадаҳу) сийрат ва суратида.

Паҳлавоннинг насабида саёдат шарафи бор. аммо чун тағойиси Паҳлавон Бусаъид³ким, замоннинг паҳлавон ва мусаллам куштигири эркондур ва Паҳлавон кичик ёшлиғ эрконда ул фанда кундан-кунга андин ғарибосор ва ажибнамудорлар зоҳир бўлур эркондир. Андоқки, оз фурсатда жамиъ абнойи жинс борини мағлуб қилиб, бориға фоиқ ва ғолиб келибдур. Чун рӯзгор ҳарунлиғидин ва лайлу наҳор буқаламунлиғидин⁴ Паҳлавон Бусаъид ҳаёт вадиатин муқтазойи ожил⁵ға топшурубдур. Паҳлавон истиҳқоқ била паҳлавонлиқ сартакиясига ўлтурубтур ва бу тойифа сархалқалиғин тавъ ва рағбат била қабул қилибдурлар. Невчунки ул, агарчи куч ва забардастликда замоннинг мунфариди эркондур, аммо куштидонлиғ ва забардастлиғда ҳам андоқ экондур ва бу тойифадин бу ўтган тўрт-беш юз йил, балки минг йилда анингдек ҳеч ёд бермайдур ва нақл қилмайдур. Бовужуди улки, ўз фанидаки, кушти бўлғайким, шуҳрати ул исм биладур ва онча якфанлиқда ва мардумафканлиқда кичик ёшлиқ эркондурким, шогирди куштигир эркондур ва бу фанда варзиш қилур эркондур. Чун қобилияти баланд тушгандур ва мулоямати табъи борча фунунға муносиб ва баҳраманд воқеъ бўлғондур, кўп фазонил ва камолот ҳам касб қилғондурким, замон аҳли борчада Паҳлавонни мусаллам тутар эрдилар.

Ул жумладин адвор⁶ ва мусиқий илмидурким, чун лаҳжаси ва ҳусни савти хўб экандур ва усули мазбут ва ҳаракоти ва саканоти марғуб. Ул дақиқ фанда кўшиш ва саъй кўргузуб, дахли том ва маҳорати молокалом топиб эрди ва дилкаш нақш⁷лар ва амал⁸лар ва дилписанд қавл⁹лар ва ғазаллар тасниф қилур эрди ва хўб айтур эрди. Андоқки, эшитган хавосс ва авом хушҳол бўлмоқда беихтиёр ва ўрганмоқда беқарор эрдилар.

Ул асрнинг бу фанда моҳирлари мисли: Устод Муҳаммад Хоразмий ва Мавлоно Нуъмон ва Мавлоно Соҳиб Балхий ва Шайх Сафойи Самарқандий

ва Хожа Юсуф Андижоний¹⁰дек кишиларнинг таснифоти муқобаласида ишлар ясабдур ва нақш ва суфия ва амал ва қавл ва чорзаблардек ва чун ўзи аларнинг кўпидан ҳам хушгўйроқ ва ҳам хушхонроқ эрмиш, ишларининг шуҳрати кўпроқ воқеъ бўлур эмиш.

Машхур амалларидан бири «Чаҳоргоҳ» амалидурки, Мавлоно Тўтий¹¹ (алайҳа раҳма) нинг ул шеъридинким, матлаи будур:

Соқие, дай рафта, ҳаст аҳволи фардо нопадид,
Хешро имрӯз хуш дорему фардоро ки дид?¹² —

ким, Мир Бузург Термизий¹³ отиға боғлабдурким, бағоят хушоянда ва мулойим эшитилур ва далил буким, Хуросон мулкида, балки Самарқанд ва Ироқда ҳамул ишни билмас гўянда йўқтур, балки ғайри гўянда дағи беҳад ва ҳаср халойиқнинг ёдидадур. Яна «Сегоҳ» амалидурким, Мавлоно Хусрав¹⁴нинг шеъриға боғлабдур ва матлаи будурким:

Эй зи тоби оразат шамъе ба ҳар кошонаи,
В-эй асири пурхами зулфат дили девонаи¹⁵ —

ким, Бобур¹⁶ отиға боғлабтурки, ул дағи бағоят муассир ва хушоянда ишдур. Яна «Сегоҳ» амалидурки, Мавлоно Котибий¹⁷нинг ул шеъридинким, матлаи будурким:

Ғаҳики, тиғи ту дар қатли аҳли дид барояд,
Ба як мушоҳада мақсуди сар шаҳид барояд¹⁸.

Бу ишни боғламоқдин ғарази бу матлаъ эрмишким:

Маноли Котибий аз шомӣ ғам ки субҳи саодат
Ба юмни давлати Султон Абусаъид барояд¹⁹ —

ким, Султон Абусаъид мирзо²⁰ отиға боғлабдур, ниҳоятдин ташқари дилпазир иш тушибдир.

Ва улким, Султони Соҳибқирон²¹ хизматиға мушарраф бўлди, Машҳаддин «сайди ғазол»²² шўъбасида ул ҳумоюн Ҳазратнинг исмиға ўзининг бу шеъринки:

Онжо, ки бар дарғаҳат рӯи ниёз овардаем,
Рӯи дил дар Каъбаи иқбол боз овардаем²³.

амал ясаб эрди ва бозгўйи²⁴ да бу икки байтин боғлаб эрди ва инсоф оламида бу икки байтдек оз айтибдурки, мамдуҳнинг бешинчи отасигача зикр бўлмиш бўлғайким:

Султон Ҳусайн хусрави ғозийки мисли у
Ҳаргиз набуда дар садафи рўзгор дурр.
Шоҳ аст шаҳриёр, падар бар падарки ҳаст,
Мансур Бойқаройи Умаршайхи бин Темур²⁵.

Бу амалда басе мақомот²⁶ ва шуаботе²⁷ дарж қилиб эрдиким, таърифдин мустағнидур ва асру дилпазир ва бағоят беназир боғланиб, яна ишлар ҳам мисли: «қавл» ва «ғазал» ва «чорзарб»²⁸дек ва «савт»²⁹ ва «нақш» худ беҳадду адд боғлабдурки, халойиқ орасида машҳурдурки, борчасин дарж қилилса мужиби итноб бўлур.

Ва шеър ва муаммо³⁰ бобида илмий ва амалийсида Паҳлавон соҳиби вуқуф ва жалд эрди, ул навъким, замон шуаросининг юзидин бирига онча шуур ва вуқуф йўқтур ва аксар назм аҳли ҳар навъ шеър айтсалар эрди — Паҳлавон назариға етқурурлар эрди ва анинг ислоҳ ва тағйир ва табдилини қабул қилур эрдилар ва ўзининг дағи шеър ва муаммо фаннида табъи мулойим эрди. Андоқки, бу матлаъ Паҳлавоннингдурки:

Гуфтамаш: «Дар олами ишқи ту қорам бо ғам аст?
Гуфт хандон зери лаб: «Ғам нест, кори олам аст»³¹.

Ва «Куштигир» тахаллус қилур эрди ва бу табънинг тахаллуси асру ҳўб воқеъ бўлубтурки:

Аз хаёли печутоби кокули мушкини у,
Дуди дил бар фарқи Куштигир ҳамчун парчам аст.

Муаммо тариқида худ мухтарият эрди. Жамъики муаммо айтурлар³², басе заҳмат била бир байтдин ё бир рубоийдин бир исм ҳосил қилурлар. Паҳлавон устод абъетидинким, қойил муаммо қасди қилмамиш бўлғай, табъи ўзи била исмлар пайдо қилиб эрди ва бу кўп воқеъ бўлубтурким, ҳоло ушшоқ орасида бор. Ул жумладин, Ҳазрати Хожа Ҳофиз Шерозий³³нинг девонининг бурунғи ғазалининг матлаидинки, бағоят машҳурдур. «Али» исм чиқорибдурки:

Ало ё айюҳас-соқий адир каъсан ва новилҳо,
Ки ишқ осон намуд аввал, вале афтод мушкилҳо³⁴.

Ҳам Хожа Ҳофиз бу матлаидинким:

Ҳолиё маслаҳати хеш дар он мебинам,
Ки кашам рахт ба майхонаву хуш биншинам³⁵.

«Уммий» исм ҳосил қилибдур. Бу байтдинким:

Ганжи зар гар набувад, ганжи қаноат боқист,
Он, ки он дод ба шоҳон, ба гадоён ин дод³⁶.

«Тақий» исм ҳосил қилибтурур.

Ва яхши рубоийлари ҳам бор. Хоҳ бир маҳалда биров учун айтгон, хоҳ бировнинг руқъасиға жавоб юборган. Баъзи ёронлариға³⁷ бу рубоийни битиб юбориб эрдиким:

Гар жон ажалам зи тани ношод барад,
Ҳошо, ки маро меҳри ту аз ёд барад.
Ҳоҳам, ки шавам хок маро бод барад,
Бошад, ки ба сӯи Астробод барад³⁸.

Ва ҳам баъзи мухлис ва муътақид ёронлари руқъаси жавобида³⁹ айтиб эрдиким:

Аз оҳуи роми худ фаромӯш макун,
В-аз сайде, ки роми худ фаромуш макун.
Ҳарчанд, ки бошад фаромӯшкори,
Аз пири ғуломи худ фаромӯш макун⁴⁰.

Ва мулойим қитъалари ҳам бор. Ул жумладин бири будурким, жўйи «Султоний» ёқасида Паҳлавон бир лангар⁴¹ бунёд қилибдурки, анинг таърифини қилмоқ — қуёш равшанлиқға ва майни мастлиқға таъриф қилгондекдур ва бир қатла Султон Соҳибқирон овдин қайтгонда ул таъяға тушубдур ва Паҳлавон ҳозир эрмас эркандур. Бу жиҳатдан бағоят мутараддид ва мутаассир бўлубтур. Ул маҳалда узр учун бу қитъани айтиб эрдиким,

қ и т ъ а:

Такъяи моро шараф бигузашт аз чархи барин,
То ба рӯ афканда соя сояи парвардигор,
Гарчи гардун атласи худ кард пойандози шоҳ,
Кош ман мебудами то жони худ карди нисор⁴².

Дағи яхши маснавийси ҳам борки, назм аҳлининг мутаайинлариға ул навъ абёт воқеъ бўлмайдур.

Ул жумладин будурким, Паҳлавон Пирий куштигирким, Паҳлавони номурод умрин анинг тарбиятига сарф қилди ва назари бу эрдиким, қаригон чоғдаки, ул жаҳон паҳлавони куштигир бўлиб, Султон Соҳибқирон матбуъ табъ надими мажлиси ва Паҳлавон фарзанди муниси ва шамъи мажлиси бўлғай. Ва ул бевафолиқ қилиб Паҳлавондин айрилди ва Паҳлавон номуслиқ ва ғайратлиқ жигархор киши эрди ва андуҳдин кўнглида сўз ва баданида гудоз эрди, аммо мутлоқ ҳеч кишига изҳор қилмас эрди. Аммо ҳеч навъ махфий сирри ва рози йўқ эрдиким, бу фақирдин яшурун бўлғай. Андоқки бу фақирнинг ҳам андин. Алқисса қаригонининг шарҳида ва Паҳлавон Пирийнинг бу қаригон чоғда умрдек бевафолиқ бобида маснавий айтибдурки, бу фақир абъётин беш байт ва ўн байт айтур маҳалда ўқур эрди, бир неча байт сабт қилилди ва ул абёт будурким,

МАСНАВИЙ

Чу бар чарх равшан шавад ҳоли ман,
Ба сад дида гиръяд бар аҳволи ман.

Маро бор буди гули навшукуфт,
Дареғо, ки боди хазонаш бируфт.

Ҳама умр тухми беҳи коштам,
Чу вақти баромад набардоштам.

Зи он талх шуд зиндогоний маро,
Ки пири фиканд аз жавоний маро.

Кунун ман на он шери занжириям,
Бадар бурда ҳам зи ғам пириям.

Ба хурди падар тифл аз он парварад,
Ки то дар бузурги ғам нахўрад.

Зи он дар жавоний бор оядаш,
Ки дар аҳди пирий ба кор оядаш.

Маро пири он навъ охир фиканд,
Ки ҳечам жавоний нашуд судманд⁴³.

Бу маснавий ниҳоятин подшоҳ дуоси била хатм қилибдур ва ҳол аҳли бу абётдин маълум қилурларким, Паҳлавоннинг табъида не миқдор дарди ҳол чошниси бор экандур.

Яна санойи⁴⁴, аруз⁴⁵, қофияси⁴⁶ да ҳам кўп соҳибвукуф эрди. Дағи қироат илмин ҳам яхши билур эрди ва ҳўб махраж ва тажвид⁴⁷ била Куръон ўқур эрди ва гоҳи ҳуффоздин қироат бобида сўрар эрдиким, алар жавобидин ожиз бўлур эрдилар. Паҳлавондин истифода қилур эрдилар.

Яна нужум илмин⁴⁸ онча билур эрдиким, ҳар мавлид учун зойижаи толеъ битий⁴⁹ олур эрди.

Яна тибб ва ҳикматға кўп мулоямати бор эрди. Мавлоно Кутбуддин⁵⁰ ким, бу мулкнинг мутаайин табибидур — бу фанни касб қилур эрди. Мавлоно Ало ул-мулк⁵¹ табиб била Мавлоно Абдуссаломи Шерозийки, беназир муолиж эрди — Паҳлавонға мусоҳиб эрди ва дойим бу фан баҳсида ва гуфту шунуфтада алар Паҳлавон сўзларин мусаллам тутиб, муолажаларин ҳам таъриф қилур эрди ва асҳобдин ҳар қайсиға мараз тори бўлса эрди, кўпи ул эрдиким, ўзи муолажа қилур эрди.

Яна фикҳ илми⁵² да ибодотдин фаройиз ва сунан ва вожибот ва мустаҳабот ва бу ибодатға мувофиқ адъияким, кўпрак фуқаҳо ва зуҳҳодға мазбут ва маҳфуз эмас, Паҳлавонға мазбут эрди.

Ва устод абётиндин маснавий ва қасида ва ғазал ва ҳар синф шеърдин ҳўб ва ҳам кўп ёдида эрди. Андоқки, ҳар маҳалда ҳар навъ муносиб назмлардин ширин иборат ва тақаллум била ва баъзи маҳалда рангин алҳон ва тараннум била андоқ адо қилур эрдиким, аксар мажлис ҳуззориға насридин хабар ва назмидин асар воқеъ бўлуб, риққатлар даст берур эрди ва кўп машойих ва аҳлуллоҳ ва дарвешлар мажлисиға баҳраманд ва хизмат ва мулозаматларидин сарбаланд ва аржуманд бўлуб, шарафи қабул топиб ва басе ҳар сифатдин аҳли тариқ паҳлавонлар ва улуғ кишиларға шойиста хизмат қилиб, кисватлар ҳавола қилиб эрдилар. Ҳақ субҳонаҳу ва таоло анга қобилият каромат қилиб эрди. Ҳар навъ ишға хотир мутаважжих қилса эрди — ул навъ даҳл қила олур эрдиким, ул фан аҳлининг моҳирлариға мустаҳсан тушгай ва бир навъ қобилиятни анинг зотида халқ қилиб эрдиким, ҳар навъ ҳалойиқ била ихтилот қилғоч, аларнинг кўнглига матбўй ва таъбиға маҳбуб эрди ва писандида атвори беғоят ва ҳамида ахлоқу шиори бениҳоят. Мижозиди базлу саҳо ғолиб ва таъбида шафқату вафо муфрит, улуғларға зотий ниёзмандлиғ ва хизмат ва кичикроқ нотавонларға расми меҳру шафқат ва сарпайвандлиқ ва мутавассит ул-ҳолларға иши мулояма ва ҳўб забонлиқ ва фуқаро ва масокинға варзиши мувофақат ва нафърасонлиғ. Кечароклик ва кундузлик йигирма тўрт соатда Паҳлавоннинг тақъясида ҳоҳ сафарда, ҳоҳ ҳазарда табх иштиғолидин фароғат йўқ эрди, турлук-турлук аъйима эрди. Андоқки, бу неъмату ағзиядин фуқаро ва масокину муқим ва мусофир маҳзуз эрдилар. Ағниё ва аҳли тамкин ва озодалару шоҳзодалар ва акобиру ашроф баҳраманд эрдилар, ҳаттоким, султон ус-салотин ҳам етгач, бу мазкур бўлғон аъймалар ҳам тортилур эрди ва емасалар эрди — Паҳлавоннинг ушоқлари кўтариб боғға элтурлар эрди ва агар элтмасалар эрди — юқоридан киши келиб, тилаб элта борурлар эрди

ва ашриба ва Ғавокиҳ ва ҳалваёт⁵³ ҳамул атъимаға — яраша муқаррар эрдиким, тортилуру эрди ва ҳар тарафдин келган фуқаро ва ғурабо ва аксараш ўн кун, балки бир ой-икки ойғача таваққуф қилсалар эрди — бу маъкулот аларнинг илайига кулфатсиз, балки икки-уч қатла тортилуру эрди ва улоғларига арпа ва сомон, улоғлар ва ўзларига ораста маскан ҳам тайёр эрди. Ва бу халойиқдин кўпи андоқ эрдиким, боруру чоғларида Паҳлавон мурувват ва карамидин йўл харжиси ва баъзи дарвешона либослар ва табарруқларға ҳам мустафид бўлуб эрдилар. Жамии аҳли туруқ ўзларини Паҳлавоннинг фотиҳа ва такбириға еткурмағунча ўз тариқларида ишлари тамом бўлмас эрди.

Борча содоту машойих ва уламою фуқаронинг маҳбуб ул-қулуби эрди ва подшоҳ эшигида аркони давлатдин олийшон беклар ва олиймакон ичкилар ва судуру ва сойир халойиқға Паҳлавоннинг суҳбати наврўз ва байрамча бор эрди, ҳаттоки султонзодалар тиламас эрдиларким, бир лаҳза онсиз бўлмағайлар эрдиким, подшоҳзодалардин нечаки муътамад отланиб, Паҳлавоннинг такъясига бориб, суҳбатлиге қилғайлар эрди. Ул дағи борчасиға лойиқ хизматлар қилиб, суҳбатлар тузиб, неъматлар тортиб, созандалиғ ва гўяндалиғ буюруб, самоъ ва рақс қилиб, аларни хушҳол ва мунбасит узотуру эрди.

Ва Султон ус-салотиннинг ғариб шафқату улфати ва ажиб инояту нисбати Паҳлавон борасида бор эрди. Ҳеч суҳбат тиламаслар эрдиким, Паҳлавондин айру қилғайлар. Борча мажлис ва маҳфилда Паҳлавон ҳозир эрди ва суҳбатнинг хушлуғиға боис эрди.

Ва шеър ва муаммо ва мусиқийки, суҳбатнинг мужиби нишот ва инбисотидуру, чун Паҳлавоннинг борчада вуқуфу дахлу тасарруфи зоҳир, балким ул фунунда аҳли фандек моҳир эрди — суҳбатнинг юзи Паҳлавонға эврлуру эрди. Ва Султон ус-салотиннинг надими мажлис ва аниси анжуман ва хилвати ва ҳар розда маҳрами ва ҳар ҳолда ҳамзабону ҳамдами эрди. Такаллуфсиз ва муболағасиз подшоҳдин гадоғача ва аҳлуллоҳдин яҳуд ва торсоғача Паҳлавонни севмас ва тиламас киши йўқ эрди.

Субҳоналлоҳ, юз минг ҳамду сипос ва санойи беҳаду қиёс ул қодир сунъиғаким, ҳар бандасиғаким. бир овуч туфроқдин халқ қилибдуру, мунча қабулият ва қобилият ва ахлоқи ҳамида ва атвори писандида ва зоҳир юзидин мунча фазлу камол ва маъно тарафидин мунча важди ҳол бера олурким, бир жаҳон халқин мулоямат била сайд ва бир олам аҳлин занжири иродати била гирифтори беқайд қилғай.

Алқисса, Паҳлавоннинг борча навъ ишларининг хушлуғи баёнида ва ҳар тавр сийрат ва суратининг дилкашлигининг шарҳида забоноварлар тили қосир ва дostonгустарлар нутқи ожиздуру.

Қирқ йилға яқин бу фақир била мусоҳиби жоний, маҳрами рози ниҳоний эрди. Фалокат айёмидин зоҳир юзидин таайюн ва иститоат замониғача кўпрак авқот била экандуру. Биз иковдин-иков ҳар кўйда югурган, ўзни ҳар аҳли

дил шарафи мулозаматиға еткурган. Анинг рифқу мувофақатин не тил билан тақрир қила олғаймен ва не қалам таҳрири била баён қила олғаймен.

Мундин ўтмаски, қирқ йил бир менингдек худрой ва бесарупой ошуфтасори паришон рўзгор киши била мусоҳиблиқ қилғайки, хотирға келмаски, андин хотирға ғуборе ўлтирмиш бўлғай ва кўнгулға етмаски, ҳаргиз андин кўнгулға озоре етмиш бўлғай. Балки андоқ нисбат қилмиш бўлғайким, кундан-кунга муҳаббат сариштаси маҳкамроқ ва маваддат қоида ва тариқи муаккад ва мустаҳкамроқ бўлмиш бўлғай ва ҳол улким, етмиш икки фирқа била маоши ушбу наҳж била воқеъ эрдиким, ҳар киши анинг мулояматин ўз ҳолиға мулоҳаза қилса эрди — ҳаёлиға бу келур эрдиким, андин махсусроқ ва мулойимроқ ёри ва мусоҳиби йўқ эрди эркан.

Анинг зеҳну закоси латофатидин ва ҳофизаси тезлиги ва зарофатидин бир неча калима хотирға келур; адо қилмоғи холи аз муносабате эмас. Султон Абусаъид мирзо замонидаким, Хуросон аҳли Самарқанд аҳлиға асир эрдилар ва ҳар навъ зулм ва тааддики, алардин воқеъ бўлса, бу асирлар мутеъ ва фармонпазир.

Бу фақирни айни ифлосу фалокат ва сарнавишу ранжуриш Машҳад сори тортиб элтти ва анда етгандин сўнгра мафосил марази⁴⁴ тори бўлуб, бир гўшада йиқилдим. Иттифоқан Паҳлавон хизматлари ҳам ул айёмда Машҳадда эрди. Бу фақирнинг ҳолидин хабар топгондин сўнгра ҳар кун қадам ранжа қилиб, улча қоидаи шафқат ва ёрлиғ ва тариқи муҳаббат ва ғамхорлиқ бажо келтурур эрдилар — ангачаки мараз дафъ бўлди. Ва Мавлоно Абдуссалом Шерозий⁴⁵ (раҳимахуллоҳ)ки, ул замоннинг моҳир ҳакими ва ҳозик табиби эрди — бу заифға муолиж эрди. Андоқки, атиббо даъбидурки, мариз мизожида маразни зойил қилгондин сўнгра чун адно хилт жилд тахтида қолур — тараддуд ва далк буюрурларки, ул маводни таҳлил била дафъ қилғай — ул дағи бу фақирға буюруб эрди. Паҳлавон меҳрибонлиқ ва шафқат юзидин ҳар кун иёдатимға келур эрди ва далк ходимлиғи ва тариқин чун киши андин яхшироқ билмас эрди ва ўзи ҳам ҳакимшева киши эрди — илтифот қилиб, ул амрға иштиғол кўргузар эрди. Қазоро, бир кунким, саҳаре фақир бу шеърни айтиб эрдиким, матлаи будурким:

Ҳар қаён боқсам, юзумга ул қуёшдин нур эрур,
Ҳар сори қилсам назар, ул ой манга манзур эрур.

Ва бу шеър етти байт эрди ва мусаввада қилиб жайбимға солиб эрдим ва ҳануз кишиға ўқумайдур эрдим ва кўрсатмайдур эрдим.

Паҳлавон илтифот юзидин маъхуд дастури била эғнимни тутар эрди, муқаддима бунёд қилдиким:

— Сени бу кун дерларким туркча шеърни яхши айтурсен ва туркча назм айтур элдин эшитиббизки, бу сўзни мусаллам тутарлар. Бизнинг бир саволимиз бор.

– Жавоб берай, сиз бори саволингизни айтинг.

Деди:

– Саволимиз будурки, туркийгўй, шуародин улча шеърлари рўзгор сафҳасида сабтдур, қайси яхшироқ айтибдурлар? Ва сенинг ақиданг анинг яхши айтмоқиға борур, сен бегонурсен?

Фақир дедим:

– Борча яхши айтибдурлар, мен бегонурмен.

Паҳлавон деди:

– Сен такаллуф ва касри нафси қўй, воқеъ юзидин сўз айтки, буки: борини бегонурмен дерсен, борча худ бирдек эмас, албатта тафовут бор.

Фақир айттимким:

– Мавлоно Лутфий ҳоло мусалламдурлар ва бу қавмнинг устоди ва Малик ул-каломидур.

Деди:

– Нечук Саййид Насимий⁵⁶ демадинг?

Фақир дедим:

– Хотирға келмади ва бар тақдир келмоқ, Саййид Насимийнинг назми ўзга ранг тушубдур, зоҳир аҳли шуаросидек назм айтмайдур, балки ҳақиқат тариқин адо қилибдур. Бу саволда сенинг ғаразинг мажоз тариқида айтур эл эрди.

Паҳлавон эътироз юзидин киноятомуз дедиким:

– Раво бўлғайки, Саййид Насимий борида Лутфий назмини писанд қилғайсен ва ҳол улким, Саййид Насимийнинг назми зоҳир юзидин мажоз тариқиға шомилдур ва маъни юзидин ҳақиқат тариқиға ва юқори битган байтни ўқудиким, фақир бу саҳар айтиб эрдим. Чун матлаъни ўқуди, ўзга абъётин ҳам мутаоқиб баён қилди ва тахаллусиким, бу навъ воқеъ бўлуб-турким:

Гар Навоий сиймбарлар васлин истаб кўрса ранж,
Йўқ ажаб, невчунки, хом этган киши ранжур эрур.

«Навоий»ни «Насимий»та тағйир бериб ўқуди ва филвоқеъ бу байтда Навоий лафзидин Насимий лафзи муносиброқдур ва фақир мутаажжиб бўлдум. Оҳистароқ илгимни жайбимға элттим ва мулоҳаза қилдим: ўзум битиб жайбимға солгон мусаввада мавжуд эрди, ҳайрату таажжубим ортти. Ва Паҳлавон ҳамул айтган сўзни иода қиладур эрди ва ул шеърнинг абётин мукаррар ўқур эрди. Ва бу фақир бетаҳаммул бўлуб сўрдумким, ул иш кайфиятин маълум қилғаймен. Ул ўзин йироқ тутти ва ўз сўзида русух кўпрак зоҳир қилди. Фақир муболаға қилгон сойи Паҳлавон ҳам муболаға кўргузди. Зарурат юзидин сўрдумки:

– Бу шеърни қачон ёд қилиб тутуб эрдинг?

Деди:

— Ўн икки йил бўлғайки, Бобур мирзонинг мажлисида бу шеър ўтар эрди, менга бағоят хуш келди, битиб олиб ёд туттум.

Бори ҳар ҳол била букун ўтти, ул такясиға борди. Тонгла ҳамул дастур била яна келди, яна суҳбат бўлди, яна бу сўз ораға тушди. Яна фақир сўрдум ва илҳоҳ қилдимким, бу иш кайфиятин маълум қилғаймен. Бу қатла худ дедиким:

— Ул вақтки, мен бу шеърни ёд туттим, куштигирлардин ҳам нечаси бор эрдилар ҳам ўргандилар, — деб уч-тўрт пиёда сорт куштигирники, анинг била келиб эрдилар тилаб дедиким: «Ўқунг, андоқки менинг била ўрганиб эрдингиз». Алар дағи пайдарпай равон ўқудилар. Фақирға таажжуб устига таажжуб воқеъ бўлди ва Паҳлавон сўзи сидқида муболаға қилур эрди. Агарчи муболаға ҳожат эмас эрди, невчунким, сидқи даъвосида неча тонук ҳам ўткарди.

Оқибат андоқ маълум бўлдимким, эгнимни улайдурғонда жайбимда қоғоз кўрунубтур, оҳисталиқ била ул қоғозни чиқориб кўрубтур ва маълум қилибдурки, ушбу яқинда айтилғон шеърдур. У қоғозни очуқ ёнида кўюбдур ва ёд тутубдур ва чирмаб, жайбимға солибдур. Ҳамул замон бўлғон сўзларни ораға солибдур. Оқшомки, такясиға борибдур, куштигирларига таклиф била ўргатибдур ва буюрубдурки, эҳтимом била такрор қилибдурларки равон ўқур чоғда равон ўқуғайлар.

Паҳлавоннинг ул навъ ғариб ишлари ва ажиб зарофатларики, табъға мужиби таажжуб ва ақлға боиси таҳайюр бўлғай — кўп эрди.

Дар силсилаи фақр ба иршоди туем,
Дар шому саҳар ҳамеша бо ёди туем,
Дар доираи фано ба авроди туем,
Яъне ки, яtimi Неъматободи туем⁴⁷.

Паҳлавон жавоб битган руқъада бу рубоийни битиб эрдиким:

Э, Мир, ту пиру мо ба иршоди туем,
Доим ба дуоғўию бо ёди туем,
Ин шаҳр ба ту хуш асту мо бо ту хушем,
Мурдему хароби Астрободи туем⁴⁸.

Султон Соҳибқирон асари иноятидин ва маҳзи тарбиятидин Паҳлавоннинг иши улуғ бўлди. Андоқки, улуғлуқға таъзим қилурлар эрди ва истиҳқоқи бор эрди ва Неъматободдаким, анинг такяси эрди — подшоҳ давлатидин юзга яқин куштигир яна мунча ҳамдин ортуқ сойир худдом Паҳлавон хизматида бор эрдиларким, юзча куштигирдин ўнчаси толабкаш ва йигирмага яқини қадаргир ва жалди навахостаким, борча маъракада

тутарлар эрди. Ҳаттоким, салотин замонида ҳам яна ўн-ўн беш созанда ва гўянда ва хонандаким, ул силсила аҳлидин ҳеч қачон ҳеч қайсиға даст бергани маълум эмас. Ва мунга яраша борча тартибу одоб ва тазйину асбоб муҳайё эрдикӣ, баяк бора Паҳлавоннинг ушоқларидин бири бу фақир қошиға изтироб била югуруб келдики, Паҳлавонға бевосита ғашӣ⁵⁹ воқеъ бўлубтур ва ҳуши зойил бўлуб, беҳуд йиқилибдур, сизга хабар қилдуқки, табиб юборгайсиз. Фақир филҳол Мавлоно Абдулҳай⁶⁰ била Мавлоно Нуруддинким, ҳозир эрдилар, таъжил била юбордим. Алар бошиға етгунча Паҳлавон худ ўзга олам азиматиға оёқ урган экандур. Атиббо бир замондин сўнгра Паҳлавон мотамидин ғамзада бўлуб, юз дарду ҳасрат била қайтиб келдилар.

Бу ҳолдин Султон Соҳибқирон мизожиға ғариб андуҳ ва изтироб тулуб, ғоят ҳузн ва малолатдин талх-талх шўроба тўкуб. ҳой-ҳой йиғлади ва шаҳзодалар дағи ушбу дастур била мотам амриға муртакиб бўлдилар ва аркони давлатдин олий миқдор умарои завил – иқтидор вузаро ва соҳиб тамкин ичкилар ва хусусиятойин гулчехралар ва сойир эшик аҳлики, борча Паҳлавонға ёр ва ҳаводор эрдилар, беихтиёр сўгворлиқ расмини бажо келтуруб, ўзни мотамий туттилар ва шаҳр аҳолисидин содоти олийшон ва уламои олиймакон ва машойихи изом ва қузоти киром ва хавоссу авом мажмуи таъзият тутуб, либосиға тағйир бериб, марсия ва таърихлар айтиб, дайинини ўзлариға иқрор қилдилар, балки бошқа-бошқа ўзларин соҳиб азо кўргузуб, ошуб ва шайн зоҳир қилдилар. Ва зарофатосор шуаро ва диққатшиор зурафоки, Паҳлавоннинг борча вақт мусоҳиби эрдилар ва ҳақиқат маоб аҳли тариқ ва тариқат интисоб аҳли таҳқиқ, Паҳлавон дойим аларнинг хизмат ва дилжўйлиғиға иштиғол кўргузур эрди – борча малул ва гирён ва ул мотамдин паришон ва бесару сомон бўлдилар. Ва теграсидаги ёри ушшоқ ва мулозимлар ва ҳамнишин ва сойир фуқаро ва масокин «вовайло, вомусибато!» ниқобин фалаки асирға тортиб, навҳалар ва нудбалар кўргуздилар.

Ва Султони Соҳибқирон Паҳлавоннинг мадфанин Неъматобод ичидаким, Паҳлавон учун ясагон эрди – таъйин қилдилар ва анда дафн қилдилар. Ва подшоҳона жашн тузуб, азим ошлар бериб, хатм қондасини бажо келтурдилар.

Чун Ҳазрати Махдумий Шайх ул-исломий қаҳф ул-аномий⁶¹ Мавлоно Нуруддин Абдурахмон ал-Жомий⁶² (қаддасаллоҳу руҳаҳу)дин бир йил сўнгра Паҳлавон ҳамул Ҳазратнинг пайравлиғиға; бу фано тангнойидин бақо гулшани фазосиға хиром кўргузди ва ул Ҳазратнинг Паҳлавон била бениҳоят илтифотлари ва беҳадду ғоят махсус мулоямат ва ҳолатлари бор эрди, фавтининг таърихи ғариб услуб била воқеъ бўлубдурким, фавтларнинг таърихи бўлур:

Муҳаммад Паҳлавони ҳафт кишвар,
Ки дар даҳраш навбад ақрону амсол.

Сару сарҳалқаи аҳли тариқат,
Ки рафт аз қайди гети фориг ул-бол.
Зи баъди қутби олам орифи Жом,
Ки ӯ маҳдуми даврон буд аз иқбол.
Пас аз соле сӯи жаннат хиромид,
Аз ин дерина дайри мухталиф ҳол.
Агар пурсад касе таърихи фавташ,
Бигуям: «баъди Маҳдуми ба як сол»⁶³.

Ҳақ субҳонаҳу ва таоло ҳар замон юз қандили нур ва ҳар дам минг машғали сурури пурфутуҳ руҳиға нозил қилсун ва анинг руҳи мададидин бу шикаста ва ғамзада ва бу хастаи мотамзаданинг дунёвий мақосидин ва уҳравий муродотин ҳосил!

То ҳашр уза анинг марқади пурнур ўлсун,
Ҳақ раҳматидин равон мағфур ўлсун,
Жаннат чаманида руҳи масрур ўлсун,
Кавсар суйи май, соқий анга ҳур ўлсун.

Назм
ул-
жавоҳир

БИСМИЛЛОҲИР РАҲМОНИР РАҲИМ

МУҚАДДИМА

Ҳар лаолийи мансураким, фикрат ғаввоси сафо зужожасини бошиға,
тартиб риштасини қўлиға тутуб, ҳамду сано уммонидин ҳосил қилғай, ул
Тенгрининг шонидадурким: «Ҳал ато алал-инсони ҳийнун мин ад-даҳри
лам якун шайъан мазкуран»¹ анинг каломи фархунда фаржомидин оятдурур.

Р у б о и я:

Ул Тенгрики, жовид бақо келди анга,
Ончаки бақо жуду ато келди анга,
Бир дўстға нукта «Ҳал ато»² келди анга
Ким, зот аро васфи «Ло фато»³ келди анга.

Ва жавоҳири манзумаким, хирад сайрафиси басорат айнакин кўзиға
қўюб, ихлос нуқудин оллиға тўқуб, наът ва дуо бозоридин иликка кивургай,
ул расул бобинда бўла олурким «Ана мадина ул-илми ва Алийюн бобуҳо»⁴
анинг ҳадиси мўъжиз низомидин ривояте бўла олур.

Р у б о и я:

Ул шамъки, «Ваз-Зуҳо»⁵ қуёши юзидур,
«Мо зоғ» била сурма чекилган кўзидур,
Онинг сариким, ўзи улу ул ўзидур,
Борча «инни минка анта минни»⁶ сўзидур.

«Фақул салавотуллоҳи алайҳи ва ала асҳобиҳи билисонил-ажзи вар-
ризо. Хусусан алас-Сиддиқи вал-Форуқи ва Зин-нурайни вал-Муртазо»⁷.

Р у б о и я:

Аввалғини фазл дурриға уммон бил,
Сонийсини адл гавҳариға кон бил,
Солисни ҳаё гулбуниға бўстон бил,
Робиъни валоят баданиға жон бил.

Робиъким, аносири арбаа таркиби анинг махзанига чаҳор девор ва рубъи маскун чаҳор девори анинг панжаи валояти била барқарор дурур.

Р у б о и я:

Дарёйи улуму меҳри буржи карам ул,
Олам танининг жонию жонони ҳам ул,
Султони русул бирла қадам барқадам ул,
Фарзанду рафиқу куёву ибни ам(м) ул.

«Разияллоҳу анҳу ва карамаллоҳу ваҳҳаҳу»⁸.

Аммо баъд бу саҳифаки, «Ваш-шамси ва зуҳаҳо»⁹ кофурий сафҳасидин ёруқроқ келди «Вал-лайли иза яғша»¹⁰ мушки била нукта тироз қилғувчи бу ҳадиқаким, «Жаннотун тажрий мин таҳтиҳал-анҳори»¹¹дин очуғроқ кўрунди «ва фокиҳатун ва нахлун ва руммонун»¹² била сеҳрпардозлиқ кўргузувчи, йўқ-йўқким, ул саҳифа нуктаоройларининг гадои ва бу ҳадиқа чаманпиройларининг дарюзанамойи фақири ҳақир, яъни Навоий (саттараллоҳу уюбаҳу)¹³, —

Р у б о и я:

Улким, баданига токи жон бўлғусидур,
Жондин бадани ичра нишон бўлғусидур,
Килки нечаким нуктафишон бўлғусидур,
Ҳар нуктада манқабат аён бўлғусидур. —

Ажзу ниёз гулчеҳралари юзидин бу навъ парда очар ва аларнинг зулфи сунбулларин чеҳралари гуллари узра сочарким, Ҳақ субҳонаҳу ва таолоким, инсонни сойири махлуқотдин мумтоз ва мажмуи офаринишга сарвар ва сарафроз қилдиким: «Ва лақад каррамно бани Одама»¹⁴ ояти каримаси андин муҳбирдурур, «Ва лақад халақнал-инсона фи аҳсани тақвими»¹⁵ анга мушъир. Мунга жиҳат шарафи нутқ ва мақол эрди ва мужиби лутфи каломи фархунда маол. Ҳар ойина бу жавҳари жонбахш башар хилқати конидин ва бу луълуи равонбахш инсон вужуди уммонидин зоҳир бўлмаса эрди — Исо¹⁶ била маркаби аросида не тафовут ва Солиҳ¹⁷ била ноқаси ўртасида не муғоярат бўлғай эрди.

Р у б о и я:

Сўздурки нишон берур ўлукка жондин,
Сўздурки берур жонга хабар жонондин,
Инсонни сўз айлади жудо ҳайвондин,
Билким, гуҳаре шарифроқ йўқ ондин.

Бу сўзким, сойири ҳайвонот билан инсон орасида дағи тафовут анинг сабабидиндур. Турфа буким, анинг орасидаға таовфут беҳадду фарқ беадад-дурки, «Каллим ун-носа ала қадри уқулиҳим»¹⁸ андин хабар берур.

Маълум бўлдимки, сўзга маротиб бор ва ҳар мартабада ҳунар маъийиб ва ул маротиб ижмоли юзидин идрок ва диққатойинлари ва уқул хурдабинлари қошида уч қисм бирла мунқасимдурур. Ва лекин тафсил ҳисобида кўпрак мутафарриъ бўлур.

Чун мухтасар мақолотда сўз маротиби мабоситининг кушойиши йўқ эрди ва муҳаққар калимотда сўз мадорижи рифъатининг оройиши сиғмас эрди, ҳар оинаким, ижмол тариқи била ихтисор қилилдимки, аъло ва авсат ва адно бўлғай, аъло бобида кўпдур ва сўз йўқ деганнинг ҳам сўзи хўбдур, ул кундин аввалини малики қадим каломида ва сўзи таърифида ўз расулидин халойиққа пайғомидурким, ваҳй котиблари лавҳан ваҳйосор ўз қалами мўъжиз нигори билан: «Фаъту бисуратин мин мислиҳи»¹⁹ салоси урубдурлар. Ва балоғат бобида якқаламалиқ садосин сипеҳр муншисидин ошурубтурлар. Ва мундин сўнгра нубувват тилининг осориким: «Ва ма янтиқу ўан ил ҳаво»²⁰ анинг шонидадур. Рисолат лисонининг гуфториким: «Ин хува илло ваҳйун ювҳо»²¹ анинг баёнидадурким, назмда балоғат ва насрда фасоҳат таърифида «Инна мин аш-шеъри лаҳикматун ва инна мин ал-баёни ласеҳрун»²² буюрубдурур ва сеҳр демайким, мўъжиза кўргузубдур.

Мундин сўнгра ҳидоят гулистонининг булбули хушилҳони ва валоят шакаристонининг тўтийи ширинзабони, каромат сарпанжаси била балоғат Хайбари эшикин очқон ва карам зўрдасти била каромат баҳри лаолисин замона аҳли бошиға сочқон: икки забоналиқ килки зулфиқоридин нишона ва ул килки забоналари суръатда Дулдулидек равона бу баргузиданинг назми гавҳарнишони ва насри лўълуфишонидур. Андин сўнгра машойих ва авлиё (разияллоҳу анҳум)²³ сўзи бўла олур.

Ва авсат сўз жамоати фусаҳойи балоғатшиор ва булағойи фасоҳатдисор иборати фархунда ишоратларидурким, зоҳир юзидин саноеъ ойин ва бадоеъ тазйин воқеъ бўлубтур: «ало қадри маротибиҳим»²⁴.

Ва адно сўз хайли авом такаллуми, балки сойир ун-нос тараннумидурким, баъзининг алфозидин кишига маъни маълум бўлур ва баъзидин бўлмас. Ва баъзи кишининг балиғ маънилиқ алфозини маълум қилмас, балки маънисиз алфозини сурмақдин ҳам ғарази бемаъни эрканин билмас.

Аллоҳ-Аллоҳ! Сўз маротиби таҳқиқи не бало дақиқдурким, анинг силкидаги жавоҳир ўзин ҳарфи тирзиққа еткурур.

Р у б о и я:

Рифъат аро фавқи Арши аъзам сўз эмиш,
Жонбахш дами Масиҳи Марям сўз эмиш,

Маъни дурри анда барча мудғам сўз эмиш,
Улким анга маъни ўлмағай ҳам сўз эмиш.

Сўз боғи ажаб гулистонедурким, анда жонбахш атрлиқ ашжори мавзун
ва руҳпарвар ройиҳалик раёҳини гуногун кўпдурур ва лекин фойдасиз хасу
хошоки, балки зарарлиқ хори ҳалоки ҳам бордур.

Р у б о и я:

Лекин бу баҳор жилва оғоз қилур,
Бўстон аро гул шўхлари ноз қилур,
Гар зоғ тикан аро ватан соз қилур,
Булбул бори гул баргига парвоз қилур.

Чун бу нотавоннинг булбули табъи сўз гулистонин нишиман қилди ва
андалиби руҳи сўз гулшанин ватан айлади — гул иси ройиҳаси димоғига
жўш солди ва гулбун насими жониға анча хуруш юзландурдиким, хасу
хошок сори кўз солмади ва тикан осибидин кўнглига парво қилмади, яъни
бу заифи ҳақирға чун инояти азалий ва саодати лам язалий сўз жамиласин
марғуб этти ва маъни турфасин маҳбуб, ҳодийи тавфиқ борча сўзнинг
тузрак тариқиға йўл кўргузди ва маънийи таҳқиқ борча маънининг ростроқ
навосин базмида тузди: ложарамким, кўпрак авқогим Каломуллоҳ иштиғоли
ва анинг тафосири қийлу қоли била ўтар эрди, то аҳодис дарёсиға ғавс
қилур эрдим ва андин гаронмоя гавҳарлар иликка кивурур эрдим, то Ҳазрати
амир сўзлари равзалари томошосиға қадам қўяр эрдим ва ҳар равзада «Ва
хурун ийнун камасалил-луълўил маннун макнуна»²⁵ висолларидин баҳра
топар эрдим: батахсис «Наср ул-лаолий»²⁶ким, ул Ҳазратнинг валоят дарё-
сидин чиққон самин лаътулардир ва каромати уммонидин ҳосил бўлғон
гаронмоя инжулар. Ва абнойи замондин ва афозили даврондин баъзи-
динким, табъи қасри рафиъ ул-бино²⁷ ва илми муаскари бадеъ ул-ливо²⁸
бўлғай, андоқ маълум бўлур эрдиким, бу луълуларниким, ғайрати шоҳи
вилоятининг баҳри кафи сочибдур, форсий услуб била назм силкига
тортадур. Ва ул инжуларниким, мағриб дарёси ёқасиға тўкулубдур, интизом
риштасиға чекадур.

Ва паришон хотирға ва ошуфта замирға бу орзу кўп дағдаға солур
эрдиким, туркий тили била мен ҳам ул лаолини ораста қилғаймен ва бу
муддао кўп тараддуд еткурур эрдиким. мўғул услуби била мен ҳам ул жаво-
ҳирни пироста этгаймен, то замона нав арусиди зеболиқ либоси ул мурассаъ
била зийнат топқай ва сипеҳр маснадида анжум шоҳининг сарафрозлиқ
тожи ул тарсиъ била мукалал бўлғай, то андин турк улусиға ҳам ҳаззи
шофий ва баҳраи вофий муяссар бўлғай. Аммо машаққат ва меҳнат касра-
тидин, балки бизоат ва фароғат қиллатидин бу мурод этагига илик ура

олмас эрдим ва қўлумни бу мақсуд зайлиға еткура олмас эрдим, то бу файз замонким, тарих секиз юз тўқсон эрдиким, «файз»²⁹ ҳуруфининг ҳосили бўлғай, адам ниҳонхонасидин ажаб ганже вужуд жилвагоҳига жилваи зуҳур кўргузди, латойифи лаолийи самини била мамлу ва заройифи явоқити отабини била машҳун ва инояти баҳористонидин ғариб равза очилди, маони сарву гуллари била руҳпарвар мақосиди шамшод ва сунбуллари бирла руҳгустар, йўқ, йўқким жузв³⁰, балки дафтаре, не дафтарким, жунге, қайси жунгким, баҳре! Жузв десам, қайси жузвнинг ҳар ҳарфи мазҳари кулл бўла олғай. Агар жунг десам, қайси жунгда юз дарё топилибдур ва агар дарё десам, қайси дарёнинг ҳар дурри қуёш гавҳариға ортуқчилик қилибдур.

Р у б о и я:

Ҳар сафҳаси гулбарги тарий келдиму де,
Ё сафҳаи рухсори парий келдиму де,
Ё ламъаи меҳри ховарий келдиму де,
Ул меҳрга жони муштарий келдиму де.

Ақл анинг идрокидин ожиз бўлуб, бу таронаға тараннум туздиким,

р у б о и я:

Не сафҳаи иқболу саодатдур бу,
Алфози аро не зебу зийнатдур бу,
Маънисиди ҳар сори не диққатдур бу,
Олам элига мужиби ҳайратдур бу.

Ва нотиқа анинг баёнидин мабҳут қолиб, бу фасонаға такаллум кўргуздиким,

р у б о и я:

Аллоҳ-Аллоҳ! Бу дағи иншому экин,
Ё Руҳи қудс файзидин иймому экин,
Иншо демай, анфоси Масиҳому экин,
Ё қудрати Аллоҳу таолому экин.

Сипеҳр муншисидинким, иккинчи торам кишвари анга якқаламадур,
қалам тили била бу навъ садо келдиким,

р у б о и я:

Бу худ эмас аҳли хиттаи хок сўзи,
Ҳам буйла бийик йўқ аҳли афлок сўзи,
Бу тил била эрмас эзиди пок сўзи,
Сўз демаки, эрмас аҳли идрок сўзи.

Ва афлок хатибидинким, олам эли анинг ҳумоюн юзидин касби саодат қилур, бу нидо эшитилдиким:

Улким бу сўз исноди анинг зотиғадур,
Давлат юзи акси ройи миръоатиғадур,
Ҳар хутбаки кўкта давлат исботиғадур,
Барча анинг алқоби била отиғадур.

Яъни, ул кишиким, анинг хомаи дурбори, бу номани гавҳарнигор қилибдурур ва ул кимсаким, бу номаи гавҳарнигор дуррлари анинг хомаи дурборидин сочилибдурур, Шаҳе³¹ дурким, олам шоҳлари анга фармонпазир-дурлар ва Шаҳедурким, даврон шаҳаншоҳлари рибқаи ҳукмида асир; хилофатпаноҳеким, «Инни жоилун фил арзи халифатун»³² тирозедурур анинг қомати иқболиға лойиқ; адолатдастгоҳеким, «Адлу соатин хайрун мин ибодати ситтийна санатин»³³ давожидурким, анинг тахти фалак мисоли китобасиға мувофиқ; раиятнавозеким, «Инналлоҳа яъмуру бил-адли вал эҳсони»³⁴ ламъадур анинг миръотидин ломиъ; муҳолифгузоре «Ва янҳо анил-фаҳшос вал-мункари ва бағо»³⁵ ашиъадурур анинг тиғи қаҳрида сотеъ; сафшиканеким: «Инно фатаҳно лака мубинан»³⁶ дебочадурур қазо килкидин анинг шуққай ливосиға ёқилғон; аъдо афганеким: «Ва янсураналлоҳу насран азизан»³⁷ ояти дурур қадар хомасидин анинг тиғи юзига қазилғон; фасоҳат шиореким: «Айнан тусаммо Салсабилян»³⁸ зулоли анинг дарёи ҳаёт табъидин рашҳае бўла олғай, балоғатдисореким: «Ва қила йа арзу иблаъи маъаки»³⁹ анинг ҳуққай пур гавҳариға тақаллум вақти диққати калом била татаббў қила олғай.

Р у б о и я:

Жисм ўлди жаҳон бу жисмнинг жони ҳам ул,
Тахт ўлди фалак бу тахт султони ҳам ул,
Баҳр ўлди маони гавҳарафшони ҳам ул,
Олам элининг шоҳи сухандони ҳам ул.

Офоқ ганжи зоти фархундаси бил,
Афлок чароғи ройи рахшандаси бил,

Жамшедни ҳашмат ичра шармандаси бил,
Донишда Сикандарни камин бандаси бил.

Ҳар кимки заиф — дилнавози де ани,
Ҳар кимки фитода — чорасози де ани,
Ҳар кимки ғамин — маҳрами рози де ани,
Шоҳики бу навъ Шоҳи Ғози де ани.

Яъни, зиллulloҳи таоло фил-арзи ва қаҳрамони ал-моъи ват-тийн ас-
султон ибн ас-султон Абулғози Султон Ҳусайн Баҳодурхондурким,

р у б о и я:

Кўп йил ани Ҳақ жаҳонда тутсун, ё Раб,
Ва ҳар офатдин омонда тутсун, ё Раб,
Ҳам ҳашмати бегарона тутсун, ё Раб,
Ҳам давлати жовидона тутсун, ё Раб.

Офоқ мулуки хоки роҳ ўлсун анга,
Кўк маснади тахти иззу жоҳ ўлсун анга,
Анжум адади хайлу сипоҳ ўлсун анга,
Ул элга яна Тенгри паноҳ ўлсун анга.

Чун маълум бўлдим, мундоқ шоҳи фалаксарирким, сипеҳр муншиси анинг авсофи иншои била гардун авроқи ложувардисин мушкин қилса, таърифининг юзидин бирин қилмамиш бўлғай, бу янглиғ рангин иншо қилибдурур. Ва чун шубҳа қолмадиким, бу навъ хуршеди жаҳонгирким, олтинчи поялиғ минбар хатиби анинг дуосининг жавоҳири била тўғуз фалак ҳуққаларини мамлу этиб, ончаким керак мингдин бирин адо этмамиш бўлғай, бу навъ жузви сеҳройин ароға кивурбдурур. Фотиҳасидин хотимасиға дегинча оёти каломи малики аллом била музайян ва аҳодиси расули аном алайҳиссалоту вас-салом била мубайян ва абёти мўъжиза монанди тарокибидин Заҳир⁴⁰ ва Анварий⁴¹ руҳи шарманда ва фиқароти сеҳр пайванди салосатидин Вассоф⁴² била Табарий⁴³ равони сарафканда.

Чун мақсудиға мулоҳаза қилди ва мазмуниға назар солди, ул рафиъ иборатға мазмун ҳазрати бори шукри неъматини вожиб билмак ва ул бадеъ ишоратдин мақсуд нимаеки, мужиби шукргузорлиқдурур, теъдод айламак эрди.

Ул жумладин, рубъи маскун салотиниға сарафрозлиғ, балки ақолими сабъа фуқаросиға навосозлиқ ва бавужуди бу салтанат ахлоқи ҳамида ва хисоли писандидаким, алар била Каюмарс ва Жамшид замонидин бу вақтқа дегинча жамиъ салотини комгоридин мумтоз бўла олмоқ ва борча хавоқини олий миқдоридин имтиёз топмоқ эрди. Нечукким, Борий таоло авомир ва

навоҳисининг тамшияти ва саййид ул-мурсалин шариат ва сунанининг тақвияти ва адолат айни партавидин зулм зулумотин итурмак ва сиёсат «син»и аррасидин бидъат ва фасод дарахти бўйнин қатъга еткурмак ва шужоат қиличи суйидин мулк бўстонин сарсабз ва шодоб қилмоқ ва саховат саҳоби ёғинидин садафдек оғзи қуруғон софийзамирларга дурри ноб сочмоқ ва ҳаводиси жигарсўз биёбонидаги сўхталарни марҳамат шодурвони соясиға тортмоқ ва навойиби ғамандўзи намандуз зиндонидаги меҳнат андухталарни навозиш кирёси ва айвони паноҳиға сиғурмоқ ва нотавон раоёға ҳар кун шафқати тоза ва беҳонумон ғурабоға марҳамати беандоза зоҳир қилмоқ.

Ва сойир бу навъ афъол ва бу янглиғ хисолким, ҳам ул номи ва фикраст ва кироси дебоҷада мазкур ва мастурдурким, тафсили мужиби татвил ва таъвили боиси қийлу қол бўлурким, борча мужиби шукри беҳад ва ҳамди беададдурлар.

Ва яна ул жумладин, фазлу камол ва ҳусни мақол аҳли марқум эрдиким, илмлари дарёсидин сипеҳрнинг гунбади обгуни ҳубоб ва анжумнинг қатороти сиймобгуни дурри ноб бўла олғай ва фазллари гулистонидин ҳар ҳақир гулбунни гунбади нилуфари ва ҳар камина сариқ гулни хуршеди ховари деса бўлғай ва назмлари жонбахш ва равонлиғидин чашмаи ҳаёт оғзида сув ва насрлари тафриқ ва нишотангизлиғидин субҳи содиқ лабида кулгу ва бу жамъи аржуманд зумрасида ва бу хайли бемонанд орасида жавоҳир силкида чашмзахм дафъи учун шабани тортқондек бу тийра рўзгорни ҳам сиғуруб ва раёҳин дастасидин айн ул-камол газанди манъи учун хошокни чеккандек бу хоксорни ҳам кивуруб эрдилар. Агарчи жавоҳир аро шаба кирса аларнинг қийматиға нуқсон бўлмас ва раёҳин ичра хошок тушса аларнинг накҳатиға зиёне юз қўймас.

Аммо гавҳар аросики, жавоҳир силкиға шабани чекса, бу тартибининг муқобаласида шаба ғайри қуллуғ не қилғай, балки анинг қуллуғидин ҳам не келгай. Ва гулдаста бандеки, раёҳин орасида хошокни сиғурғай, бу тақвияти ўтрусида хошокдин ғайри афтодалиқ не келгай, балки анинг афтодалиғидин ҳам не очилғай. Аллоҳ, Аллоҳ! Не ёвадурурки, дермен! Хайҳот, хайҳот! Не ҳазаёндурки, айтурмен!

Саҳоби матири тардоман қатрани манзалатда дарёға еткурубдурур. Сипеҳри даввор шабнам рашошасиға анжум зиёси берибдурур ва чархи зул-иқтидор туфроқ ажзосини қуёшдин ўткарибдурур.

Яъни, ул Ҳазрати гардунрифъат авсофин битирға котиби лавҳи қалам илгига олса, варақ сафҳасидин ўзга лойиқ эрмас, бу хоксори безътибор васфида кофуркирдор варақ узра мушкбор хома сурубдурур ва ул жаноби маликий интисобким, таърифин қилурда ақли кулл натиқаси лол бўлуб, ажздин такаллумға ёри бермас ва хошоки таърифида баёзваш сафҳа баёзида ахтар монанд жавоҳир тўкубдурур.

Рубоия

Бир заррани меҳри зарфишон васф этмиш,
Бир қатрани баҳри бекарон васф этмиш,
Бир хастани Исойи замон васф этмиш,
Бир бандасини шоҳи жаҳон васф этмиш.

Бир зорки туфроғ айлади ғам ани,
Эл қадрда кўрди заррадин кам ани,
Чекти фалак узра Арши аъзам ани,
Хуршеддек айлади мукаррам ани.

Хар хаски ишин чарх мазаллат қилғай,
Туфроғ аро поймоли меҳнат қилғай,
Давлат анга онча қадр руфъат қилғай,
Ким поя аро тубийи жаннат қилғай.

Басорат аҳли тааммул қилсунлар ва ҳамият хайли тафаккур айласунларки, бу пашшаи заиф юз пили боломавҳибат муқобаласида не қила олғай ва бу гадойи наҳиф минг ганжи сипеҳросо саховат узрин нетиб қўла олғай. Агар дуоға иктифо қилсам, фаразанки ҳаётим минг йил бўлса ва ҳар сари мўюм ўрнига минг тил ва ул тиллар борча дуоға жорий ва ул дуолар ўқи истижобат сайдиға корий, юз мингдин бирининг муқобаласида бўлмағай. Ва агар маҳол муддаоға йўл бериб, қўлумдин келса, афлокнинг тўққиз хонида кавокиб жавҳарин ва анжум лаолисин ул Ҳазратнинг бошиға сочсам, балки аёғиға тўксам, ул Ҳазрат сочқон дуррлар олдида не кўрунғай ва анинг ҳиммати жанобида бу фулкиёна муҳаққар не бўла олғай.

Рубоия:

Бу фикр ғам ўтиға кабоб этти мени,
Бу дағдаға бетоқату тоб этти мени,
Бу қайғу асири изтироб этти мени,
Ҳосилки, бу андеша хароб этти мени.

Боқиб турай десам ҳамият рухсат бермас ва боқиб турмасам ҳеч иш анинг чораси эрмас, ҳайрат илгида лол ва машаққат хайлиға поймол эрдимки,

рубоия:

Иқбол ионат ибтидо қилди манга,
Афлок гуҳарларин фидо қилди манга,

Ҳотифки башорати нидо қилди манга,
Мазмунини бу навъ адо қилди манга —

ким, бу навъ луълуларки, шоҳ бошининг нисориға лойиқ бўлғай тиларсен
ва андоқ инжуларким, шаҳаншоҳ фарқининг ийсориға мувофиқ бўлғайки,
истарсен — каромат уммонидин тила ва валоят баҳри бекаронидин иста.

Р у б о и я:

Гавҳар керак эрса бенаволиқ айла,
Эҳсони била комраволиқ айла,
Баҳри кафидин анинг гадолиқ айла,
Дарёи карамға ошнолиқ айла.

Дарёи карам кимгаки огоҳдурур,
Билдикки, валоят аҳлиға шоҳдурур,
Гумраҳларға барандаи роҳдурур,
Бу бешада яъни Асадуллоҳ⁴⁴дурур.

Ҳотифи фархунданафас чун ишоратин билдим — Ҳазрати Амир «Наср
ул-лаолий»⁴⁵си таржимаси азимати қилдим.

Ул валоят дарёсининг ғаввоси ҳар лаоликим, дуррфишон хомасидин
наср қилибдурур ва ул ҳидоят лужжасининг шиноси ҳар дурреким гавҳаррез
илигидин сочибдурур, борчасин бу ҳумоюн Ҳазратнинг меҳрпартав тожиға
муносиб ва бомиқдор кўрдум ва мажмуин бу рўзафзун давлатнинг насиҳат-
шунав қулоғиға мувофиқ ва сазовор топтим. Ул сочилган дурларни бу
Ҳазратнинг олий исмиға вазн каффасиға қўйдум ва тўкулган лаолини бу
маҳдумнинг бийик алқобиға назм риштасиға чектим. Агарчи силки бир-
биридин гусиста ва дурари шикаста ва бастадурур, умид улким, қабул
хозинларининг қўлиға тушгай ва ижобат ганжурларининг махзани қабулиға
киргай ва бурунғи нозим таржима қилгондек ҳар нуктани бир рубоий адо
қилилди ва ҳар рубоийнинг тўрталаси мисраъини муқаффои мураддаф
маръи тутулди.

Р у б о и я:

Ҳар бириси тўрт риштаи дурму экин?
Ё луълуи дарёи тафаккурму экин?
Ё ҳар биридин дурға тафохурму экин?
Сўз руҳиға йўқса тўрт унсурму экин?

Ҳар бирини тўрт дурри шаҳвор дегил,
Тўртунчи фалакда меҳри заркор дегил,
Рубъи маскунда Каъбаосор дегил,
Байт ул-мақдисқа тўрт девор дегил.

Алҳамду лиллоҳи таолоки, бу рубъи маскунда шоҳнинг чаҳор болиш салтанати солди ва чаҳор болиш салтанат узра тўртунчи фалакнинг гирд болишин муттако қилди, яъни бу рубоийлар шоҳ алқобиға назм силкида интизом топтилар ва бу тароналар шоҳи хусрави жамжоҳ отиға шароити ихтитоми ўзлариға топтилар, чун «Наср ул-лаолий»ни назм силкиға тортилади, отин «Назм ул-жавоҳир» қўюлди.

Р у б о и я:

Ё Раб, ул жавоҳирники, манзум эттим,
Чекканим анга ҳар нуктаки, маълум эттим,
Ҳар нуктаға бир тарона марқум эттим,
Кўп гавҳар анинг зимнида мактум эттим.

Сен доғи улус кўнглига марғуб эт ани,
Ошиқвашлар қошида маҳбуб эт ани,
Толиб қилибон халқни матлуб эт ани,
Мазмуни киби боштин-оёқ ҳўб эт ани.

Сўз бирла Навоий этма бедод эмди,
Бер маърифат авроқини барбод эмди,
Шаҳ нуктасидин халқни қил шод эмди,
Мақсудни яъни айла бунёд эмди.

1. Иймону-л-маръи йуърафу биаймониҳи.

Иймони анингки куфрига сотир эрур,
Чин нукта демакка ул киши қодир эрур,
Ҳар кимсаки иймон ишида моҳир эрур,
Иймонини билки, отидин зоҳир эрур.

2. Аҳука ман васока фиш-шиддати.

Қардошинг эмас улки қуюб бош санга,
Давлат чоғи қилғай ўзни қўлдош санга,
Ким қилди қатиглиғда вафо фош санга,
Ул бўлди ҳақиқат ичра қардош санга.

3. Изҳор ул-ғанйи минаш-шукри.

Шукр айлади шиддатда рижо изҳори,
Ҳар меҳнат аро дафъи бало изҳори,
Мол истасанг эт шукру сано изҳори,
Ким шукр демак қилур ғино изҳори.

4. Аддиб ийолака танфаъухум.

Топтинг чу аёл, яхшилиқ еткурғил,
Ўргат адабу яхши қилиқ еткурғил,
Ҳар неча адаб бўлса, қатиг еткурғил,
Хайлингга адаб қилиб, асиг еткурғил.

5. Адаб ул-маръи хайрун мин заҳабиҳи.

Олтун-кумуш этма касб давлат кунидин,
Ким тортар адаб улусни меҳнат тунидин,
Гар йўқтур адаб, не суд олтун унидин,
Элнинг адаби хушроқ эрур олтунидин.

6. Адоуд-даини мин ад-дийни.

Хўб эрмас дайн муддаоси элга,
Ким қаттиғ эрур бурч балоси элга,
Қайтармоқ эрур анинг давоси элга,
Ким диндин эрур бурч адоси элга.

7. Аҳсин илал-мусиъи тасуддуху.

Гар хасм жафосидин сарандоз ўлғунг,
Доим таабу аламға анбоз ўлғунг,
Сен лутф этиб агар навосоз ўлғунг,
Бу важҳ била анга сарафроз ўлғунг.

8. Ихвану ҳазаз-замони жавосийс ул-ъуйуби.

Даҳр элики келди аҳли номус бори,
Қардошлар эрур макр ила маҳбус бори,
Олингда неча қилса заминбўс бори,
Лекин бордур айбинга жосус бори.

9. Истироҳат ун-нафси фил-йаъси.

Ҳақдин дурур элга аҳли таъйид ўлмоқ,
Навмид ўлуб толиби тажрид ўлмоқ,
Чун яъсдурур осудаи жовид ўлмоқ,
Роҳат етурур нафсқа навмид ўлмоқ.

10. Ихфоъ уш-шадаиди мин ал-муруввати.

Олам тарки кишига ҳимматдин эрур,
Ким кўп шиддат ул сари рағбатдин эрур,
Нафсингға қаю аламки шиддатдин эрур,
Махфий тутмоқ ани мурувватдин эрур.

11. Бирр ул-волидаини салафун.

Иста ато йўлида фидо жон қилмоқ,
Куллуқ анога ҳам улча имкон қилмоқ,
Зуҳри абад истасанг фаровон қилмоқ,
Бил они ато-аноға эҳсон қилмоқ.

12. Башшир нафсака биз-зафари баъд ас-сабри.

Нафс уйига сабр ила иморат англа,
Бесабрлигин анинг шарорат англа,
Иш сабр сори анга ишорат англа,
Сабрини зафар сори башорат англа.

13. Баракат ул-умри фи хусн ил-амали.

Ҳақ йўлида ҳар кимга ибодат бўлғай,
Яхши амал асбоби саодат бўлғай,
Гар яхши амал кишига одат бўлғай,
Умри бу амал бирла зиёдат бўлғай.

14. Баракат ул-моли фи адоъ из-закоти.

Гар молни асбоби нажот айлагасен,
Дарвешга садқасини бот айлагасен,
Молингдин агар сарфи закот айлагасен,
Кўпрак бўлурига илтифот айлагасен.

15. Биъ ад-дунё бил-охирати тарбиҳ.

Дунё била неча зебу оро қилмоқ,
Ул зеб ила дўзах ўти барпо қилмоқ,
Мумкин эмас эрса тарки дунё қилмоқ,
Уқбо била хушдур ани савдо қилмоқ.

16. Букоъ ул-маръи мин хашйатиллоҳи қуррату айнин.

Ҳар кимки хушӯ уйини маскан қилғай,
Олам сижинин Ҳақ анга маъман қилғай,
Ҳақ ваҳмидин улки йиғламоқ фан қилғай,
Ул ашк анинг кўзини равшан қилғай.

17. Батн ул-маръи адуввуҳу.

Ҳар кимгаки кўп таом емак фандур,
Билгилки, нажосатқа тани маскандур,
Қорнинг била дўст бўлмасанг аҳсандур,
Невчунки эр ўғлига қорин душмандур.

18. Букрат ус-сабти вал-хамийси баракатун.

Кўп келди замонанинг мукаррар субҳи,
Баракат дуридан топмади зевар субҳи,
Кўргузмади они чархнинг ҳар субҳи,
Жуз шанбау панжшанбаи анвар субҳи.

19. Бало ул-инсони мин ал-лисони.

Сўздин кишиким ғаму бало ҳосилдур,
Ҳар нуктада тил деса бало дохилдур.
Бесирфа деган кишига тили қотилдур,
Алқиссаки, кимсанинг балоси тилдур.

20. Биррук ло тубтилху бил-манни.

Жуз жуду сахо уйини манзил қилма,
Имсокни сахо юзига ҳойил қилма,
Қил яхшилиқу демакни дохил қилма,
Миннат била яхшилиғни ботил қилма.

21. Башошат ул-маръи ъатийатун сониййатун.

Эҳсонки бировга сийрату сон келди,
Ашколи сипеҳр олдида осон келди,
Эҳсон ҳар неча зеби инсон келди,
Эҳсонда тараб икинчи эҳсон келди.

22. Таваккал ғалаллоҳи йакфийка.

Ҳар ишдаки Ҳаққа мултамас бўлғусидур
Иш сазб эса Тенгри чорарас бўлғусидур,
Ҳар йўлгаки кўнглунгга ҳавас бўлғусидур,
Тенгрига таваккул санга бас бўлғусидур.

23. Таъхир уш-шиддати мин ал-иқболи.

Не ишки ёмонлиғ ўлди таъсири анинг,
Йўқ дарду надамдин ўзга тавфири анинг,
Муқбил агар истар ўлса тадбири анинг,
Иқболдурур кишига таъхири анинг.

24. Тадорак фи охир ил-умри мо фотака фи аввалиҳи.

Куллук ишида қисмати авқот айла,
Чун умрға эътимод йўқ бот айла,
Умр аввалида ҳисоби мофот айла,
Умр охирида қазойи мофот айла.

25. Такосул ул-маръи фис-салоти мин заъф ил-иймони.

Ҳар кимки эрур тамоm таваккул анда,
Бўлғуси намоз бетааммул анда,
Ҳар кимки аён этар тағофул анда,
Иймон заъфидур такосул анда.

26. Тафаъул бил-хайри танулҳу.

Бас кимсаки меҳнат ичра солди ғам ани
Ким, яхши тафаъул айлади хуррам ани,
Фолски ёмондурур айлагил мубҳам ани,
Ўз фолини яхшиким топарсен ҳам ани.

27. Тағофал ғанил-макруҳи туваққир.

Ғар даҳр элидин етишса макруҳ санга,
Албатта керак бўлмаса андуҳ санга,
Ул ишда тағофул ўлса анбуҳ санга,
Ортар тавқир кўҳ то кўҳ санга.

28. Тазохумул-аёдийи ғалат-таъоми баракатун.

Меҳмоннинг меҳрин асрағил жон ичра,
Неъмат қалин айла хони эҳсон ичра,
Ҳар неча адад ўксук эса нон ичра,
Баракат етурур қалин илик хон ичра.

29. Татарраф битарк из-зунуби.

Кўнглунга хирад йўлин падидор айла,
Бу нақдқа жонингни харидор айла,
Ҳар ишда хирадни ўзунга ёр айла,
Журмунг таркидин хирад изҳор айла.

30. Тавозуъ ул-маръи юкримуҳу.

Таъзимда улки эҳтимоми бўлғай,
Ул мужиби иззу эҳтироми бўлғай,
Ҳар кимки тавозуъ амри коми бўлғай,
Ул феъл ила халқ аро киромий бўлғай.

31. Салосун муҳлакотун лилмаръи: бухлун ва ҳаван ва уjbун.

Уч феъл эрур кишига қотил охир,
Қотиллиқ аро заҳри ҳалоҳил охир.
Бухл англа бирин, бирин ҳаво бил охир,
Қил уjbни ҳам аларға дохил охир.

32. Сулс ул-иймони ҳайоъун ва сулсуҳу вафоун ва сулсуҳу саҳоъун.

Уч қисм ила иймонға бино фаҳм айла,
Аввалғисини анинг ҳаё фаҳм айла,
Иккинчисини дағи вафо фаҳм айла,
Учунчини билмасанг, саҳо фаҳм айла.

33. Сулмат уд-дини мавт ул-уламоъи.

Илм ўлди шараф дин аро ҳар ойинға,
Бормоқ бўлур ўрганғали ани Чинға,
Динда уламо мужиб эрур тазйинға,
Ўлмоқлик аларға раҳна солди динға.

34. Сулмат ул-ҳирси ло йасуддуҳо иллот-туроби.

Ҳирс ўлса қаноат ўтиға ёқ ани,
Яъники адам риштасиға тоқ ани,
Не раҳнаки ҳирс айлағай боқ ани,
Маҳкам қилғай магарки туфроқ ани.

35. Субот ул-мулки фил-ъадли.

Адл айлаки, ул халқ ҳаёти бўлмиш,
Хуш ул кишиким, адл сифоти бўлмиш,
Ҳам мулк била адл жиҳоти бўлмиш,
Ҳам адл била мулк саботи бўлмиш.

36. Савоб ул-охирати хайрун мин наъиймид-дунё.

Дунёки ўтар юрт мисоли бўлғай,
Анда не иқомат эҳтимоли бўлғай,
Уқбо хабарики лоязоли бўлғай,
Хушроқ бу наимдинки холи бўлғай.

37. Санни ихсонака бил-иътизори.

Эҳсонки қилурсен ифтихор айлаб ани,
Оламда улук иш эътибор айлаб ани,
Ҳеч айлама элга гирудор айлаб ани,
Қилғил ики онча эътизор айлаб ани.

38. Субот ун-нафси билғизоъи ва субот ур-руҳи билғаноъи.

Кўз топти жамол дилрабо бирла сабот,
Кўнгул доғи васли жонфизо бирла сабот,
Нафс уйлаки касб этти ғизо бирла сабот,
Рух айлади жонфизо ғино бирла сабот.

39. Саноур-ражули ала муътийҳи мустазийдун.

Куфрон била ҳар кимки ўзи дун қилғай,
Камлик сори неъматини вожун қилғай,
Чун шукрга ўз тилини мақрун қилғай,
Ўз неъматин ул шукр ила афзун қилғай.

40. Жуд бимо тажиду садақ ал-амри.

Майдони сахо ичра жалодат кўргуз,
Топқонни берур амрига одат кўргуз,
Бухл айласа, нафсингга адоват кўргуз,
Ҳар нимаки топилса саховат кўргуз.

41. Жаҳд ул-муқилли касийрун.

Ҳар кимдаки даҳр ибтилоси кўпдур,
Йўқ бок агар Ҳаққа ризоси кўпдур,
Борлиқда агар даҳр жафоси кўпдур,
Йўқсизда вале фоқа балоси кўпдур.

42. Жамол ул-маръи фил-ҳилми.

Ҳар кимдаки даҳр ичинда донолиқ эрур,
Ҳилм ила иш анга мажлисорилиқ эрур,
Ойини таҳаммулда тавонолиқ эрур,
Юк чекмак уйла кишига зеболиқ эрур.

43. Жалийс ус-суъи шайтонун.

Яхшилиқдин топса нишон ҳамсуҳбат,
Берур санга осойиши жон ҳамсуҳбат,
Чун бўлди малак нафърасон ҳамсуҳбат,
Шайтон сангаким дурур ёмон ҳамсуҳбат.

44. Жавлат ул-ботили соатун ва жавлат ул-ҳаққи илас-соати.

Ботилки чақилса барқи тобони анинг,
Кўзини юмуб очқунча имкони анинг,
Ҳақким йўқ нафъ ичинда поёни анинг,
Бўлғуси қиёматқача жавлони анинг.

45. Жалис ул-маръи мислуҳу.

Йўқ олам ичинда фардлик меҳнатидек,
Ким кимсага қилса ёрлик нисбатидек,
Бўлғуси хисоли ёрининг хислатидек,
Бордур кишининг чу феъли ҳамсуҳбатидек.

46. Жавдат ул-каломи фил-ихтисори.

Ҳар кимсаки сўз демак шиорида дурур,
Маъни гули нутқининг баҳорида дурур,
Сўзким десун улки ихтиёрида дурур,
Сўз яхшилиғи чу ихтисорида дурур.

47. Жалис ул-хайри ғаниматун.

Ёреки тегар бировга озори анинг,
Ақл оллида тенгдурур йўқу бори анинг,
Ёреки эрур ҳамида атвори анинг,
Кўрмакка ғанимат ўлди рухсори анинг.

48. Жуд бил-касири вақнаъ бил-қалили.

Жудеки хирад буюрса тобеъ бўлғил,
Нафс айласа бухл амрига монеъ бўлғил,
Оз-кўп аро бир сўзумга сомеъ бўлғил,
Кўп бергилу озга лек қонеъ бўлғил.

49. Жолис ал-фуқароа таздад шукран.

Жаҳл аҳли била кимгаки улфат бўлғай,
Ул улфати ичра юз минг офат бўлғай,
Фақр аҳли била ангаки суҳбат бўлғай,
Шак йўқки, зиёда шукри неъмат бўлғай.

50. Жалла ман ло ямуту.

Гардунки халойиққа вафоси йўқ анинг,
Жавр ичра кичик-улуққа поси йўқ анинг,
Ҳар кимки кичик бўлса бақоси йўқ анинг,
Сен они улуқ билки, фаноси йўқ анинг.

51. Ҳилм ул-маръи ʻавнуху.

Ҳар кимки иши таҳаммул изҳори эрур,
Албатта муқорин анга кирдори эрур,
Йўқким мадад ичра улу бу ёри эрур,
Ким ҳилми таҳаммули мададгори эрур.

52. Ҳилиййир-рижоли ал-адабу.

Зевар кишига не тожу не афсар бил,
Ул зевар адаб бирла ҳаё дархар бил,
Ҳар кимки адабсиздур, ишин абтар бил,
Алқисса эранларга адаб зевар бил.

53. Ҳаё ул-маръи сатруху.

Авжи шараф узра офтоб ўлди ҳаё,
Бўстони саодатга саҳоб ўлди ҳаё,
Мазмум хасоилга ҳижоб ўлди ҳаё,
Эл айнига гўёки ниқоб ўлди ҳаё.

54. Ҳумузот ит-таъоми хайрун мин ҳумузот ил-каломи.

Гар заҳр била кишига ком ўлса ачиғ,
Юз ончаки сўз била мудом ўлса ачиғ,
Ҳар неча мазоқ аро таом ўлса ачиғ,
Хушроқдурур андинки, калом ўлса ачиғ.

55. Ҳиддат ул-маръи тухликуху.

Табъ ичра эрур таҳаммуломезлиги,
Андин ортуқки ваҳшатангезлиги,
Жон қасди этар кимса ғазабрезлиги,
Алқисса, кишини ўлтурур тезлиги.

56. Ҳуррам ал-вафоу лиман ло асла лаху.

Беасл халойиққа сафо келди ҳаром,
Ҳар ишки эрур ғайри жафо келди ҳаром,
Ҳам жавр асл эл аро келди ҳаром,
Ҳам асли йўқ эл ичра вафо келди ҳаром.

57. Ҳуснул-хулқи ғаниматун.

Бадхўйки, ўз қилғани раҳматдур анга,
Ором халойиқ сари тухматдур анга,
Ким хўйи ямон бўлса, машаққатдур анга,
Ким хўйи анинг яхши, ғаниматдур анга.

58. Ҳирфат ул-маръи канзуху.

Косиб кунжи кафи зар олғинчи эрур,
Икки қўли мезони дирамсанжи эрур,
Ким бўлса ҳунарсиз иши-ўқ ранжи эрур,
Бу ваҳж илаким, ҳунари ганжи эрур.

59. Хиф Аллоҳа таъман ғайруху.

Ҳақдин эмин бўлубки жон топқайсен,
Ғайридин хавфи бегарон топқайсен,
Андинки ражойи жовидон топқайсен,
Хавф айлаки, ғайридин амон топқайсен.

60. Хайр ул-асҳоби ман йадуллука ғалал-хайри.

Асҳоб аросида ани бил шарлиқ,
Ким шар сари анлагай далиловарлиқ,
Яхши ул эрурки, айлабон боварлиқ,
Қилғай санга яхшилик сари ёварлиқ.

61. Холаф нафсака тастариҳ.

Нафс амрида ҳар нечаки толпинғайсен,
Кўп гарчи бутунлук тиласанг, синғайсен,
Ком истаю неча элга ёлинғайсен,
Нафсингга хилоф айлаким, тинғайсен.

62. Халил ул-маръи далилу дийниҳи.

Ҳар кимки, назар шамъи яқин келди анга,
Дин аҳли гадойи ҳўшачин келди анга,
Қил анга назарки, ҳамнишин келди анга,
Ким соҳиби-ўқ далили дин келди анга.

63. Хулув ул-қалби хайрун мин малаъ ил-кийси.

Ҳар нечаки кимса фақр помоли эса,
Фам йўқтур агар сафо кўнгул олий эса,
Гар кисса аро тўла жаҳон моли эса,
Хушроқ андин агар кўнгул холи эса.

64. Хулус ул-вудди мин ҳусн ил-аҳди.

Аҳдингнинг агар бор эса мезони дуруст,
Асра ани иқбол ниғаҳбони дуруст,
Ҳар дўстки, сўз ичра десанг они дуруст,
Холисдур агар бор эса паймони дуруст.

65. Хайр ун-нисо ил-вадуд ул-валуду.

Хайли зуафоки бевафолиқ фанидур,
Ҳийла уйи ул гуруҳнинг масканидур.
Яхшиси деса киши кўп севганидур,
Кўп севса ва кўп туғса аҳсанидур.

66. Хайр ул-моли мо анфақа фий сабилиллоҳи.

Молингки эрур, кому ҳаво йўлида харж
Жоми маю лаҳни жонфизо йўлида харж,
Бордур ямон айламак риё йўлида харж,
Яхшиси эрур, бўлса худо йўлида харж.

67. Даво ул-қалби ар-ризосу бил-қазоиллоҳи.

Ҳар кимга ливойи чархи фарсуд керак,
Кўнглида сипеҳр дарди мавжуд керак,
Ҳар кимгаки, кўнгли дарди нобуд керак,
Ҳар неки қазодин ўлса, хушнуд керак.

68. Доъун-нафси ал-ҳирсу.

Гар айтур эсанг, бўлай жувонмард охир,
Қил ҳирсни фақр йўлида гард охир,
Ҳирс ўтидин бўлма дардпарвард охир,
Ким нафсга ҳирсдин етар дард охир.

69. Давоъун-нафси дафъ ул-ҳирси.

Ҳирс офатини нафс ҳавоси билғил,
Қўймоқ ани нафс муддаоси билғил,
Нафсингга алам ҳирс балоси билғил,
Кечмак мундин анинг давоси билғил.

70. Дори ман жафока таҳжийлан лаҳу.

Ҳар кимки, сени раво кўрар шиддатиға,
Сен кўпрак иштиғол эт анинг хизматиға,
Гар тутмас ул ҳариф ўз хислатиға,
Сен лек мадори қил анинг хижлатиға.

71. Далилу ақл ил-маръи қавлуҳу.

Одамки, демак била киромийдуру бас,
Сўз дурри ишининг интизомидуру бас,
Сихҳат ончаки, аҳли ақл комидуру бас,
Ақлиға далил анинг каломидуру бас.

72. Далилу асл ил-маръи фиълуҳу.

Кимни тиласанг билай, мақолин англа,
Аслин десанг англайн, фиолин англа,
Кирдориға боқиб, асл ҳолин англа,
Аслиға далил анинг хисолин англа.

73. Давом ус-сурури бируъят ил-ихвони.

Қардошлар очилмасунким оралари,
Фаррух бўлсун кавкаби сайёралари,
Васл ила йироқлиқларининг чоралари,
Ким келди фараҳ мужиби наззоралари.

74. Давлат ул-арзоли офат ур-рижоли.

Муқбиллар ишида кўп латофат билгил,
Идборда ул эл аро масофат билгил,
Нокаслар ишин айни касофат билгил,
Давлатларини эранга офат билгил.

75. Дайн ул-маръи ҳузнуҳу.

Ҳар кимсаким, бурч ранжининг дарҳамидур,
Ғамнинг ёрию дарднинг ҳамдамидур,
Кўрмаклик вомхоҳни мотамидур,
Алқиссаки, бурч одамининг ғамидур.

76. Давлат ул-мулуки фил-адли.

Шаҳ уббаҳату ҳашматидур адли била,
Иқбол дағи шавкат эрур адли била,
Олам эли амниятидур адли била,
Султонларнинг давлатидур адли била.

77. Динор уш-шаҳийҳи ҳажарун.

Жамъ этмак азалда топти тақсим бахил,
Ким этмади сийм элга таслим бахил,
Чун харж қилур чоғда кўрар бийм бахил,
Тош ҳукмидадурки, жамъ этар сийм бахил.

78. Дум ғала казм ил-ғайзу тухмид авоқибука.

Таврунгда гунаҳ кечурмокин мавжуд эт,
Суд қилибон бу навъ беҳад суд эт,
Эл ғуссасини сингурмокин мақсуд эт,
Бу шева била оқибатинг маҳмуд эт.

79. Зарит-тоғий фий туғёниҳи.

Фармон хатин айлагил рақам жон ичра,
Туғён рақамини ташла нийрон ичра,
Тоғийки, ўзин солмади фармон ичра,
Қўй нофармон халқни туғён ичра.

80. Занбун воҳидун касирун ва алфу тоъатин қалилун.

Гар эмас эсанг зуҳдға дамсоз ҳануз,
Фисқ ичра қилур эсанг таку тоз ҳануз,
Кўп англа бир ўлса журм носоз ҳануз,
Гар минг ўлса тоат эрур оз ҳануз.

81. Зикр ул-авлиёи тунзил ур-раҳмата.

Халқ ичра Ҳақ авлиёсини бил раҳмат,
Ул хайлдин ўлди элга мойил раҳмат,
Зикр айлаб аларни ҳосил раҳмат,
Ким зикрлари айлади нозил раҳмат.

82. Зулл ул-маръи фит-тамаъи.

Ҳар кимки, тамаъдурур гирифторлиғи,
Не суд анга аҳли сахо ёрлиғи,
Иззат бермас нақду дирам борлиғи,
Ким бўлди тамаъдин кишининг хорлиғи.

83. Завоқат ус-салотини муҳрақат уш-шафатайни.

Шаҳ хони ғамин қўйки, тарабни ўртар,
Иссиғ оши турку арабни ўртар,
Топмоғлиғ ани аҳли адабни ўртар,
Тотмоғлиғ ани худ икки лабни ўртар.

84. Залийл ул-фақри азизун ғиндаллоҳи.

Ҳаргиз бўлмас жоҳу дирам зори азиз,
Жон нақди бериб сийм харидори азиз,
Халқ оллидадур фақр талабгори азиз,
Ҳақ оллида фақрнинг эрур хори азиз.

85. Зикр уш-шабоби ҳасратун.

Қарикӣ эрур, кўнглига синмоқ ҳасрат,
Жониға йигитликни қилинмоқ ҳасрат,
Ҳар ишда йигитларга ёлинмоқ ҳасрат,
Сўз ичра йигитликни соғинмоқ ҳасрат.

86. Залоқат ул-лисони зот ул-моли.

Сокит бўлур офоқ аро ҳол ияси,
Ойини фанода турфа аҳвол ияси,
Мол ўлса яқин билки эмас мол ияси,
Невчунки анинг лек эрур мол ияси.

87. Зикр ул-мавти жилоъ ул-қалби.

Ҳар кимки, ўлум сўзин демак фан айлар,
Ўз ҳолиға бу сўз била шеван айлар,
Таврини сулук ичинда аҳсан айлар,
Ким руҳни ўлмак сўзи равшан айлар.

88. Руъйат ул-ҳабиби жилоъ ул-айни.

Ҳар кимки, муҳаббат уйини маскан этар,
Кўнглига ҳабиб кўйини гулшан этар,
Кўз касби зиё дўст юзидин фан этар,
Маҳбуб юзин кўрмаги кўз равшан этар.

89. Роъа абока юроъука ибнука.

Фарзанд ато қуллуғин чу одат қилғай,
Ул одат ила касби саодат қилғай,
Ҳар кимки, атоға кўп риоят қилғай,
Ўғлидин анга бу иш сироят қилғай.

90. Рафоҳият ул-айши фил-амни.

Даврон аро кимса ранж паймудалиғи,
Бушмас гар эмас фароғ камбудалиғи,
Ноамнлиқ ўлди халқ фарсудалиғи.
Амн ичра бўлур маош осудалиғи.

91. Рутбат ул-ъилми аъло ар-рутуби.

Ҳақ берди чу элга илм сармоясини,
Хуршед уза солди уламо соясини,
Олғанлар анинг рутбасидин воясини,
Билдик боридин бийик анинг поясини,

92. Ризкука йатлубка фастариҳ.

Айлар чу сукут топса тил осойиш,
Ҳам бўлмаса дастранж эл осойиш,
Рўзини тилар таркини бил осойиш,
Рўзи тилар эрмиш сени, қил осойиш.

93. Расул ул-мавти ал-валодату.

Танга чу ҳаёт жомидур комрасон,
Бўл танга нишот комидин жомрасон,
Жонга ҳам ўлумдин бурун оромрасон
Ким, туғмоқ эрур ўлумга пайғом расон.

94. Руъунот ин-нафси тутъабухо.

Ишдур санга Ҳақ сори қадамфарсолиқ,
Қилма тилабон лаҳв жаҳонпаймолиқ,
Кўп нафсга бермагил жамолоролиқ,
Ким ранжга солур ани кўп раънолиқ.

95. Роъ ил-ҳаққа инда ғалабот ин-нафси.

Ўрмоқта амал заръи фано досини тут,
Иблис бу йўлда, ақл васвосини тут,
Ҳақ йўлида нафсингга ўлум косини тут,
Нафсинг ғалаботи вақти ҳақ посини тут,

96. Рифқ ул-маръи далийлу ақлиҳи.

Ким ақл йўлида тутса маъво охир,
Тонг йўқ эл ичинда бўлса доно охир,
Рифқ айламаги ҳар ишта авло охир,
Ким ақл далилидур малоро охир.

97. Зин ир-рижולי мавозийнаҳум.

Маҳрам тиласанг, сидқ ила гуфториға боқ,
Пир истар эсанг, сулуку атвориға боқ,
Ғавр айла кишиға доғи кирдориға боқ,
Не қилсанг анинг шонида миқдориға боқ.

98. Зур ил-маръа ғало қадри кароматиҳи.

Ёрингни тонир ишта маҳорат айла,
Диққат била ҳолиға басорат айла,
Мукрим эса изҳори башорат айла,
Жудиға кўра они зиёрат айла.

99. Завоё-ад-дунё машхунатун би-р-разоё.

Гардунки, анинг жавфида мамлу ғамдур,
Ҳар бир ғамида юз ибтило мудғамдур,
Дунёдаки, эл навҳаси зеру бамдур,
Ҳар зовияси анинг тўла мотамдур.

100. Зиёрат ул-ҳабиби ал-ҳурро ул-муҳаббати.

Ҳар кимки ҳабибинг ўлса эврул бошиға,
Маҳв ўл юзиға, жонни фидо қил қошиға,
Тош урса, равонингни туфайл эт бошиға,
Тажиди муҳаббат англа бормоқ қошиға.

101. Зиёрат уз-зуъафоъи мин ат тавозуъи.

Заъф аҳлиға алтоф таваққуъ билгил,
Лутфунг била ул элга тараффуъ билгил,
Бу нуктани нас йўқ, тасомуъ билгил,
Ул қавм зиёратин тавозуъ билгил.

102. Зийнат ул ботини хайрун мин зийнат из-зоҳири.

Эйким, қиласен жилвау ишрат чоғи зеб,
Мустаҳсан эмас эр кишининг қилмоғи зеб,
Гар бўлса ишинг кўпраги ё озроғи зеб,
Зоҳирдин эрур сутуда ботин доғи зеб.

103. Зухд ул-омий мазаллатун.

Ким бор эса ҳаққа даргоҳ хоклиғи,
Илм ортуқким, икки жаҳон шоҳлиғи,
Олам фисқида бордур огоҳлиғи,
Оми киши бўлди зуҳди гумроҳлиғи.

104. Суъ уз-занни минал-ҳазми.

Хуштур бу жаҳонда бенишонлиқ кишига,
Фақр аҳли йўлида нотавонлиқ кишига,
Ҳожат эмас асру хурдадонлиқ кишига,
Кўп ҳазмдан ўлди бадгумонлиқ кишига.

105. Сурурука бид-дунё ғурурука.

Ганж узра аёғингга мурур ўлди ғурур,
Гулгашт эта гулшанда ҳузур ўлди ғурур,
Дунё соридин санга сурур ўлди ғурур,
Бу борча ғурур ўлди, ғурур ўлди ғурур.

106. Суъ ул-хулқи ваҳшатун ло халоса фийҳо.

Кўнглунгни арит борча ямон хислатдин,
Ким яхши қилиғ далил эрур раҳматдин,
Бадхўйлиқ ул ваҳшат эрур шиддатдин,
Ким элга халослиқ йўқ ул ваҳшатдин.

107. Сийрат ул-маръи тунбиъу ан сариратиҳи.

Десанг топай эл замиридин боре хабар,
Сирридин эрур таври намудори хабар,
Таврин кўру равшан айла ҳар сори хабар,
Ким кўнглидагидин берур атвори хабар.

108. Саломат ул-инсони фий ҳифз ил-лисони.

Ким истаса мазҳари каромат бўлмоқ,
Ҳар навъ ишда истиқомат бўлмоқ,
Сўздур анга мужиби ғаромат бўлмоқ,
Тил забтидадур анга саломат бўлмоқ.

109. Содат ул-уммати ал-фуқаҳо.

Қолғон киши касби илмдин заҳмат аро,
Фиқҳ ўргансун саъй ила ул меҳнат аро,
Илм ичра шараф фиқҳда бил нисбат аро,
Ким сарвар эрур фақиҳ бу уммат аро.

110. Сакрат ул-аҳёи суъ ул-хулқи.

Нохуш қилсанг кишига маълум қилиғ,
Билким, ани зоеъ айлар ул шум қилиғ,
Дун бўлса эрур кишига масмум қилиғ,
Душвордурур кишига мазмум қилиғ.

111. Силоҳ уз-зуъафоъи шикойатун.

Ким дардидин этса меҳрибонларға гила,
Осойиш эрур ғамзада жонларға гила,
Эрмастур яхши паҳлавонларға гила,
Ким бўлди силоҳ нотавонларға гила.

112. Сумм ул-маръи фит-тавозуъи.

Кўп етти шикаст сарбаланд ўлмоқ аро,
Ул навъки қадар мустаманд ўлмоқ аро,
Касб айла бийикликни нажанд ўлмоқ аро,
Ким рифъат эрур ниёзманд ўлмоқ аро.

113. Сукут ул-лисони саломат ул-инсони.

Тил илдамидин бўлур ғаромат ҳосил,
Юз навъ надомату маломат ҳосил,
Оз сўзлаганидин истиқомат ҳосил,
Сокитлигидин вале саломат ҳосил.

114. Шайн ул-илми ас-салафу.

Ҳар кимгаки табъ жоми соф ўлди яқин,
Билмак сори анга иттисоф ўлди яқин,
Ҳар нукта аро лофу газоф ўлди яқин,
Ким илмға айбу шайн лоф ўлди яқин.

115. Шарр ул-умури ақрабуҳо мин аш-шарри.

Хар ишки улус оллида мавзун бўлғай,
Килғон ани ҳар бахт ҳумоюн бўлғай,
Иш поёники зишту вожун бўлғай.
Улдурки ямон иш била мақрун бўлғай.

116. Шаммир фи талаб ил-жаннати.

Нутқунгни улусқа уйлаким шаҳд айла,
Сўз талх демасга Ҳақ била аҳд айла,
Жонингни маҳзи худо учун маҳд айла,
Жаннат талабида жидду била жаҳд айла.

117. Шаҳх ал-ғанийи ӯқубатун.

Ҳар кимсаки жуд иктисобидур анинг,
Эл мафхари зот комёбидур анинг,
Ҳар кимсаки, бухл иртиқобидур анинг,
Гар бўлса ғани, бухл азобидур анинг.

118. Шамматун минал-маърифати хайрун мин касир ил-амали.

Ирфон аҳлиға эл ниёзи яхши,
Таъзим ила лутфи дилнавози яхши,
Гар маърифат ўлса чорасози яхши,
Тоат кўпиндин, маърифат ози яхши.

119. Шайбука ноъийка.

Қўйғувчи боғирға ҳузн доғи қарилиқ,
Солғувчи ғаму бало сўроғи қарилиқ,
Тутқувчи тўло фано аёғи қарилиқ,
Ўлмак хабарин берғувчи доғи қарилиқ.

120. Шифоъ ул-жинони мин қироъат ил-Қуръони.

Қуръонки эрур муждаи жони ўқумоқ,
Йўқ, йўқки, ҳаёти жовидони ўқумоқ,
Бил кўнглунга истасанг шифони ўқумоқ,
Ким келди кўнгул шифоси они ўқумоқ.

121. Шаҳиҳун ғаниййун афқару мин фақирин сахиййин.

Мумсик ажзи асиридин кўпракдур,
Мағбунлиғи ҳам фақирдин кўпракдур,
Гар моли ҳисобу тийрдин кўпракдур,
Фақир ғани ҳақирдин кўпракдур.

122. Шарт ул-улфати тарк ул-кулфати.

Улфат ишида эрур таҳаллуф қилмоқ,
Дилжўйлуқ айларда таваққуф қилмоқ,
Улфат шартини бетаассуф қилмоқ,
Билгилки, эрур тарки тақаллуф қилмоқ.

123. Шарр ун-носи ман ятқийҳ ин-носу.

Эл қочса бировдин эл ямони бил они,
Аҳволида идбор нишони бил они,
Феъл ичра улус балойи жони бил они,
Олам элининг ямон ямони бил они.

124. Сидқ ул-маръи нажотуху.

Сидқ ичра қачонки чиқса оти эрнинг,
Фош ўлса садоқатда сифоти эрнинг,
Хушроқки тавил ўлса ҳаёти эрнинг,
Ким сидқдин-ўқ дурур нажоти эрнинг.

125. Сихҳат ул-бадани фис-савми.

Доим тут ўзунга рўзанинг меҳнатини,
Ким руҳқа еткурур сафо давлатини,
Сихҳат тиласанг қилғил анинг ниятини,
Ким рўзада қўйдилар бадан сихҳатини.

126. Сабрука юврас уз-зафару.

Сабр арчи кишига ранж афзун айлар,
Охир киши фолини ҳумоюн айлар,
Сабринг нечаким кўнгулни маҳзун айлар,
Ҳам сабр сени зафарға мақрун айлар.

127. Салот ул-лайли баҳоён-наҳори.

Кўп қилма намоз амрида бепарволик,
Ракъат била қил оҳ хадангин ёлиқ,
Қилсанг кеча саждаға жабинфарсолик,
Кундузунга ул намоз эрур зеболиқ.

128. Салоҳ ул-бадани фис-сукути.

Даҳр ичра сукут жомидин мадҳуш ўл,
Лаб бирла сўзунг юзига бурқаъпўш ўл,
Демонки, сўз айтурға балоғаткўш ўл,
Нафсингға салоҳ истар эсанг хомуш ўл.

129. Салоҳ ул-инсони фий ҳифз ил-лисони.

Оз нукта дегил, тилар эсанг жонға салоҳ,
Ташвишли ғалат биймидин иймонға салоҳ,
Инсон ани билки, ком эрур онга салоҳ,
Тил ҳифзидадур зумраи инсонға салоҳ.

130. Соҳиб ул-аҳёри яъман ил-ашрора.

Асли мақсуд соридур йўл суҳбат,
Фархунда кишики топқай ўшул суҳбат,
Яхши кишилар бирла тутар бўл суҳбат,
То бергай амон шарирдин ул суҳбат.

131. Самт ул-жоҳили ястураҳу.

Жоҳилки ғараздур ашҳабу жарда анга,
Сўз раҳши батийдур тараб айларда анга,
Эрмас чун нутқ нуктапарварда анга,
Хомушлуғи ҳолиғадур парда анга.

132. Сил раҳмака таксур ҳашамака.

Ҳар неча қаробатдин алам кўплугидур,
Суҳбатлари андуху ситам кўплугидур,
Вуслатлари гарчи элга ғам кўплугидур,
Қил вуслат аларғаким ҳашам кўплутидур.

133. Салоҳ уд-дини фил-вараъи ва фасодуҳу фит-тамаъи.

Динким, анга афъоли табаъдин бўлди,
Қалқон анга «азза ман қанаъ»дин бўлди,
Андоқки салоҳ анга вараъдин бўлди,
Билгилки, фасод анга тамаъдин бўлди.

134. Залла саъйу ман ражо ғайраллоҳи.

Ҳақдин кишиким йўқ орзуҳолиғи,
Билгилки, гадоликдур анинг шоҳлиғи,
Жуз ҳақдин анингки бўлса огоҳлиғи,
Уммиди эрур ғояти гумроҳлиғи.

135. Заман Аллоҳу ризқа кулли аҳадин.

Ҳар кимки, яқин анга муҳаққақ бўлди,
Оллида маош ишида равнақ бўлди,
Қилмоқ тамаъ элга саҳви мутлақ бўлди,
Эл қисматининг кафили чун ҳақ бўлди.

136. Зарб ул-ҳабиби авжаъу.

Ким дўст дурур нозу наим англа ани,
Душман эса нийрони жаҳим англа ани,
Тан хок эса хасмдин, салим англа ани,
Зарбеки ҳабиб урар, алим англа ани.

137. Зиё ул-қалби мин акл ил-ҳалоли.

То ишқ балосига фақир ўлди кўнгул,
Ҳар кўзи ҳаримиға асир ўлди кўнгул,
Ҳурмат аро тийра масир ўлди кўнгул,
Маъқули ҳалолдин мунир ўлди кўнгул.

138. Зарб ул-лисони ашадду мин таън ис-синони.

Чун синса кўнгул захми забон оғриғидин,
Кам эрмас анинг оғриғи жон оғриғидин,
Ҳар неки санга етар лисон оғриғидин,
Билгилки, қатикдурур синон оғриғидин.

139. Залла ман ракана илал-ашрори.

Майл айла ҳамиша меҳрибонлар сори,
Яхшилару турфа кордонлар сори,
Дол ўлди ямон кишига қонлар сори,
Озди кишиким, борди ямонлар сори.

140. Залла ман боъ ад-дина бид-дунё.

Дунё сариким майл ўқин отти, ахий,
Онинг дахлиға белича ботти, ахий,
Гумроҳ улус ичра ўзин қотти, ахий,
Дунёға бировки дунёни сотти, ахий.

141. Зоқа садруҳу ман зоқат ядуҳу.

Улким қўлида дурри лаоли бўлғай,
Ғамнинг анга қайда эҳтимоли бўлғай,
Муфлис бўлмоқ тараб заволи бўлғай,
Ғамгиндурур улки, илги холи бўлғай.

142. Зоқат ид-дунё алал-мутабоғизийни.

Хайлеки маваддат ошкор айладилар,
Авқот хазонини баҳор айладилар,
Жамъики мухосамат шиор айладилар,
Кенг даҳр ўзига тангу тор айладилар.

143. Тоба вақту ман васақа биллоҳи.

Улким, туну кун кўнгли муроди ҳақдур,
Ҳар ғуссада ороми фуоди ҳақдур,
Юз ҳар сориким, кетурса ҳоди ҳақдур,
Хуш вақти анингки, эътимоди ҳақдур.

144. Тубо лиман рузиқа бил-офийяти.

Дардиға анингки Ҳақ даво қилди насиб,
Мақсудини айламак раво қилди насиб,
Ул кимсага ойини худо қилди насиб,
Ким офият ишин анго қилди насиб.

145. Тул ул-умри минат-тоъати мин хилаъ ил-анбиёи.

Тоат сори қил тилингни жорий охир,
Ким андин эрур эл эътибори охир,
Тоатда узун умр шумори охир,
Топқонға бил анбиё шиори охир.

146. Тола умру ман қасара таъбаҳу.

Хуш вақти фано базми сори борғоннинг,
Йўлдин ўзлук қайдини қайтарғоннинг,
Қисқорди ҳаёти ғам ичин ёрғоннинг,
Умри узун ўлди ранжи қисқорғоннинг.

147. Талаб ул-адаби авло мин талаб из-заҳаби.

Ҳақ йўлида нафсинға таабдур яхши,
Неким санга амри этти, талабдур яхши,
Дема тараб айларда занабдур яхши,
Ким андин эл истарга адабдур яхши.

148. Тир маъ ал-ашколи.

Ножинс ила лутфу инбисот оз айла,
Ҳампешани ҳамнишину ҳамроз айла,
Ҳаммашраб ила нишот оғоз айла,
Ҳамжинс била ҳамиша парвоз айла.

149. Тола умру ман қасара рижоъуху.

Дунё сори бормаву бўл ондин навмид,
Бўлғил йўқса азиз жондин навмид,
Ҳар кимсаки ул бўлди жаҳондин навмид,
Ул бўлмади умри жовидондин навмид.

150. Итоъат ул-ъадувви ҳалакун.

Тут Ҳақ тарафи касби саноат қилмоқ,
Ҳақдин неки юзланса, қаноат қилмоқ,
Жон топмоқ эрур дўстға тоат қилмоқ,
Душманға ўлумдурур итоат қилмоқ.

151. Тубо лиман ло аҳлаҳу.

Меҳнат аро ҳар кими таҳаммул йўқ анга,
Тазвижқа мутлақо таҳайюл йўқ анга,
Хуш вақт ул эмаски юз туман зул йўқ анга,
Хуш вақт ани билгилки тааххул йўқ анга.

152. Тоъатуллоҳи ғанийматун.

Шайтон йўлидин айла ҳазимат зинҳор,
Қилғил раҳмон сори азимат зинҳор,
Тоат била бер ўзунгга қиймат зинҳор,
Ҳақ тоатини англа ғанимат зинҳор.

153. Зулму-л-мулуки авломин далоли-р-раъиййати.

Ким бўлса раъият иши тақво, англа,
Қилмоқни буюрди Ҳақ таоло, англа,
Нозеки раъият этса бежо англа,
Шаҳ зулми алар нозидин авло, англа.

154. Зулм ул-маръи ясраъуху.

Даврон кишига зулм фузун айламагай,
То они таабға раҳнамун айламагай,
Эл зулм ила халқни забун айламагай,
Ким зулм-ўқ они сарнигун айламагай.

155. Зуломат ул-мазлуми ло тузийъу.

Золимки, тилар айласа олам зоёъ,
Мазлумни бедоди этар кам зоёъ,
Мазлумни гарчи айлагай ғам зоёъ,
Ул ранжки чекти бўлмагай ҳам зоёъ.

156. Зулм уз-золими яқудуху илал-ҳалоки.

Золимки, эрур зулму жафо ҳосил анга,
Зулм этғали-ўқ хотир ўлур мойил анга,
Бўлмоқ хуш эмас қилғонидин хушдил анга,
Ўз зулмидин-ўқ ўлғусидур қойил анга.

157. Замаъ ул-моли ашадду мин замаъ ил-моъи.

Дунё сори ҳирс ҳар ямондин ортуқ,
Тарк этмак ани кавну макондин ортуқ,
Сувсизға сув шавқи бўлса жондин ортуқ,
Бил, сифлаға мол шавқи ондин ортуқ.

158. Зиллу умр из-золими қасирун.

Золимки, шиор этти жафо поясини,
Ўз воясин истаб олди эл воясини,
Қайдин топқай ҳаёт сармоясини,
Ҳақ айлади қисқа умрининг соясини.

159. Зилл ул-карами васийъун.

Мукрим ишини кўрки, бадеъ ўлди баса,
Боғида хариф анга рабеъ ўлди баса,
Чун гули мурод анга рафеъ ўлди баса,
Ул нахлға ҳам соя васеъ ўлди баса.

160. Зилл ул-аърижи аъважу.

Ким эгри эса, тузлук эмас пояси ҳам,
Бор ўзидек эгри суду сармояси ҳам,
Тузлук эрмас шифосию вояси ҳам,
Ким эгри кишининг эгридур сояси ҳам.

161. Иш қаниъан такун маликан.

Қилсанг тамаъ элдин ҳадафи хузлон бўл,
Саргаштау хору бесару сомон бўл,
Тарки тамаъ айла, ҳокими даврон бўл,
Яъники, қаноат айлаву султон бўл.

162. Улувв ул-ҳиммати минал-иймони.

Гар бўлса асоси қасри давлат олий,
Иймонға бўлур равони ҳашмат олий,
Ҳиммат топар иймон била рутбат олий,
Иймондин эрур гар ўлса ҳиммат олий.

163. Айб ул-каломи тувлуху.

Бермас татвил чун сухандон сўзга,
Қил мухтасар улча бўлғай имкон сўзга,
Қўп айб топар кимса фаровон сўзга,
Чун чекти узоққа, етти нуқсон сўзга.

164. Оқибат уз-золими вахийматун.

Одил кўзига бу Каъба, ул дайр ўлмас,
Золимда жафо қилурда эл ғайр ўлмас,
Одилға бажуз хайр сари сайр ўлмас,
Золим кишининг оқибати хайр ўлмас.

165. Адуввун оқилун хайрун мин садиқин жоҳилин.

Ҳар кимки, хирад йўли сари мойил эса,
Бу дўст анга ҳар нечаким қойил эса,
Бир дўстдин ортуқдур агар жоҳил эса,
Андоқ душманки, зийраку оқил эса.

166. Уср ул-амри муқаддимат ул-юсри.

Мушқиллик илаки иш адоси келди,
Сўнгра анга «ал-айш» нидоси келди,
Иш саъбки, одами балоси келди,
Осонлиғу айши ибтидоси келди.

167. Алайка бил-ҳифзи дунил-жамъи минал-куғуби.

Дониш тилаю ҳар сори гар кетгайсен,
Хифз айламасанг варақ йиғиб нетгайсен,
Саъй айлаки, ҳифзи ганжиға етгайсен,
Йўқ улки, кутуб саъй ила жамъ этгайсен.

168. Уқубат уз-золими суръат ул-мавти.

Ким ила бўлса тийра авқотлиғи,
Бор лозими умр тулининг ётлиғи,
Бот бўлғай ажал бисотиға мотлиғи,
Золимға уқубатдур ўлум ботлиғи.

169. Ақийбу кулли явмин лайлатун.

Кофур қошида мушки соро эрмиш,
Гул жанбида сунбул ошкоро эрмиш,
Ҳар юз била бир зулфи сумансо эрмиш,
Ҳар кун сўнгида бир кеча пайдо эрмиш.

170. Ғанима ман салима.

Гардунки эрур тигзани жоҳилдек,
Ҳар кун анга узундурур бир йилдек,
Тонгдин оқшомға қон тўкар қотилдек,
Солимлиғин андин эл ғанимат билдик.

171. Алиййу қадр ил-мутаваккалина.

Не бўлғусидур аҳли тажохул қадри,
Ё зумраи аъвону такосул қадри,
Йўқ дайрда арбоби тағофул қадри,
Беҳад бўлур асҳоби таваккул қадри.

172. Ғамрат ул-мавти аҳувну мин мажолисати ман ло яҳвоҳу қалбука.

Гар кўрса ўлум ғамин ниҳоний кўнглунг,
Ул ранжда қолса жовидоний кўнглунг,
Ул кимсача эрмас ўлса фоний кўнглунг,
Ким суҳбат аро истамас они кўнглунг.

173. Фуломун оқилун хайрун мин шайхин жоҳилин.

Гар кимсада зоҳир ўлса тамкини хирад,
Андин билгилки топти тазйини хирад,
Андоқ қариким йўқ анда ойини хирад,
Ул ёш ортуққи, топти талқини хирад.

174. Ғоба ҳаззу ман ғоба нафсаҳу.

Эй ҳажр, мени сен айла жондин ғойиб,
Лекин қилма ул остондин ғойиб,
Ҳар кимсаки, бўлди бир макондин ғойиб,
Ҳам бўлди анинг баҳраси ондин ғойиб.

175. Ғадру бика ман даллака алал-усоъати.

Ғаддорки қисмингни малолат қилди,
Ғам кишваридин санга рисолат қилди,
Ўз жонини қадрингга ҳаволат қилди,
Ким сени ямонлиққа далолат қилди.

176. Ғашшака ман асхатака бил-ботили.

Шукр айлаки, Ҳақ аҳли яқин қилди сени,
Ғар сабру таҳаммулға қарин қилди сени,
Узр этти санга доғи ҳазин қилди сени,
Ботил била улки хашмгин қилди сени.

177. Ғазабука анил-ҳаққи муқбихатун.

Доим тилаган айшу тараб нохуштур,
Нўш айламаган ранжу тааб нохуштур,
Ёлғонға киши қилса ғазаб нохуштур,
Чиндин ғазаб этмагинг ажаб нохуштур.

178. Ғаниймат ул-мўъмини важдон ул-ҳикмати.

Мўъмин бори элдин ўзини кам билса керак,
Ҳақдин не анга келса, қарам билса керак,
Беҳикматлиғини дарду ғам билса керак,
Ҳикмат топарини муғтанам билса керак.

179. Ғоза ман зафара бид-дини.

Бор аҳли жаҳонға шоҳу сарвар бўлғон,
Дин маърақасида гурду сафдар бўлғон,
Фируз эмас бошида афсар бўлғон,
Фируздурур динға музаффар бўлғон.

180. Ғахр ул-маръи бифазлиҳи авло мин фахриҳи би-аслиҳи.

Ҳар кимки, ҳалойиқ ичра доно кўрунур,
Ойини хирад аро тавоно кўрунур,
Ғахр асл била ажаб таманно кўрунур,
Ғахр айласа фазл бирла авло кўрунур.

181. Фалоҳука ала хасмика фил-ихтимоли.

Ҳар ком санга етса тааммулдин бил,
Нокомлиқ урса, юз тағофулдин бил,
Мақсудга етмагинг таваккулдин бил,
Хасмингга зафар ҳилму таҳаммулдин бил.

182. Фитнат ул-маръи тадуллука ала аслиҳи.

Нодонлиғ эрур элда малолатга далил,
Доно улус оллида хижолатга далил,
Беасл иши бўлмади адолатқа далил,
Донолиғ эрур элда асولاتга далил.

183. Фоза ман салима мин шарри нафсиҳи.

Нодонга эрур ҳамиша олим фируз,
Одил кишига бўлмади золим фируз,
Бордур дер эсанг халқ ароким фируз,
Ким нафс шарридин ўлди солим фируз.

184. Фаръ уш-шайъи юхбиру ған аслиҳи.

Йўқ лаззати сабрдек мукаддар ниманинг,
Ўз хурдигадур завқи муқаррар ниманинг,
Беаслга йўқ фаҳми муяссар ниманинг,
Фаръи берур аслдин хабар ҳар ниманинг.

185. Фикок ул-маръи фис-сидқи.

Олам элига ҳаёт эрур тузлукдин,
Етмак ғаразига бот эрур тузлукдин,
Норостқа кўп уёт эрур тузлукдин,
Лек эр кишига нажот эрур тузлукдин.

186. Фи кулли қалбин шуғлун.

Онинг қора қошу кўзга машғуллиғи,
Мунунг доғи пок сўзга машғуллиғи,
Бирнинг тўқумоғда бўзга машғуллиғи,
Ҳар қайси кўнгулнинг ўзга машғуллиғи.

187. Фасадат неъмату ман кафараҳо.

Доно киши шукри неъмат айтур жондин,
Ким неъмати ортуқроқ ўлур яздондин,
Доим бу сифат амр келур ёд ондин,
Ким неъматини фосид этар куфрондин.

188. Қавл ул-маръи юхбиру ʔаммо фий қалбиҳи.

Сўз зоҳир этар замир иши кўпрагидин,
Тил муҳбир эрур кўнгул ниҳон эмгагидин.
Фаҳм айла киши ҳолини сўз демагидин,
Ким берди хабар ҳадиси кўнглидагидин.

189. Қабулу-л-ҳаққи мина-д-дини садақа.

Дин заъфини англа буғз ила кинға далил,
Ислом аро нописанд ойинға далил,
Дин қуввати сўз дерда эрур чинға дилил,
Чин сўзни қабул этмак эрур динға далил.

190. Қувват ул-қалби мин сиҳҳат ил-иймони.

Иймон топқон кишига Ҳақ раҳматидин,
Ғам йўқ шайтон васвасау заҳматидин,
Иймонға мадор ўлди кўнгул қувватидин,
Кўнгул аро қувват ўлди дин сиҳҳатидин.

191. Қотилу-л-ҳариси ҳирсуҳу.

Ҳар кимсаки ҳирс ранжи дохилдур анга,
Ул дағдаға ичра умр мушкилдур анга,
Ўз феълидин ўқ ҳаёт зойилдур анга,
Ким бўлса ҳарис ҳирси қотилдур анга.

192. Қаддир фил-амали танжа мин аз-залали.

Улким, иши бевақту маҳал бўлмағуси,
Ҳар иштаки, саъй этса ҳалал бўлмағуси,
Қонун била кимгаким, амал бўлмағуси,
Ул қилмоғи жуз ранжу залал бўлмағуси.

193. Қарийн ул-маръи далилу диниҳи.

Ҳақ кимгаки рӯзӣ этти дин давлатини,
Шак йўқки, қилур икки жаҳон ишратини,
Ҳамсуҳбат ила топар чу дин қувватини,
Диниға далил англа ҳам сиҳҳатини.

194. Қурб ул-ашрори музиррун.

Бордур ямон элга ҳамнишинлиғда зарар,
Хуррамлик аро ранжу хазинлиғда зарар,
Касб этма шарр аҳлидин қаринлиғда зарар,
Ким келди ямонларға яқинлиғда зарар.

195. Қасват ул-қалби минаш-шабаъи.

Кўп тўма ер эл аросидин ихроҷ ўл,
Савм аҳли аро бош қўю соҳибтож ўл,
Ким қалби дақиқ эрур, анга муҳтож ўл,
Тўқлуқ чу кўнгулни қатиқ айлар, оч ўл.

196. Қадр ул-маръи мо юҳиммуху .

Эл поясин англай десанг асрорини бил,
Кўнглидаги муддаосин изҳорини бил,
Қалбиға кўра таши намудорини бил,
Матлубиға боқу кимса миқдорини бил.

197. Каломуллоҳи давоъ ул-қулуби.

Олам эли ичра гар гадо, гар шоҳ эрур,
Не дардки, ул кўнгли аро ҳамроҳ эрур,
Қуръонни тиловат этсун ар огоҳ эрур,
Эл кўнглига чун даво Каломуллоҳ эрур.

198. Кофирун сахиййун аржо ила-л-жаннати мин муслимин шаҳихин.

Кофирки хирад оллида хору дундур,
Гар зоти аро дурри саҳо маҳзундур,
Бухл аҳдичин ар олам аро Қорундур,
Жаннатқа анинг уммиди кўб афзундур.

199. Куфрон ун-неъмат музйлуҳо.

Ҳар шукрки, гар шаҳу, гар сойил этар,
Ўз неъматин ортмоқ сори мойил этар,
Неъмат шукрига ким тилини қойил этар,
Ортар куфрони, лек ани зойил этар.

200. Кафо биш-шайби доъун.

Ёш улғайса тоқи муқарнасур дард,
Балким мамлу сипехри атласур дард,
Қари кишига балки кам эмасур дард,
Юз сикҳати бўлса, қарилиқ басур дард.

201. Кафо лил-ҳасуди мин ҳасудиҳи.

Ҳар кимки ҳасуд эрур сазодур ҳасади,
Ҳақдин бўлгон ямон қазодур ҳасади,
Ўз жониға етгунча балодур ҳасади,
Балким, анга дарди бедаводур ҳасади.

202. Камол ул-илми фил-ҳилми.

Олимки, писандадур ҳисоли билгил,
Ҳилмин тан аро руҳ мисоли билгил,
Комилда керак ҳилм хаёли билгил,
Ким ҳилмдадур илм камоли, билгил.

203. Камол ул-жудди фил-эътизори.

Йўқ феъл кишига яхшироқ эҳсондин,
Офоқ элига жуди бепоёндин,
Гар мужтаниб ўлса давр аро нуқсондин,
Жудиға камоли узр билгил ондин.

204. Кафока мин ӯйуб ид-дунё ан лоябқо.

Бу даҳр ажузеки, вафоси йўқ анинг,
Бир фоҳишадекдурки, ҳаёси йўқ анинг,
Дема муниким, айбу хатоси йўқ анинг,
Айби бас эрур буким, бақоси йўқ анинг.

205. Кафока ҳамман илмука бил-мавти.

Эй улки, эмас махзани олам санга бас,
Базл этгали бир хизона ҳардам санга бас,
Ёдингга ўлум кирмаги мотам санга бас,
Ўлмакни яқин айламагинг ғам санга бас.

206. Лаййин ул-каломи қайдул-қулуби.

Ҳар кимки, чучук сўз элга изҳор айлар,
Ҳар нечаки ағёрдурур, ёр айлар,
Сўз қаттиғи эл кўнглига озор айлар,
Юмшоғи кўнгулларни гирифтор айлар.

207. Лаййин қавлака тухбуб.

Хўб эл била суҳбат тутубон хўб ўлғил,
Яхшини талаб қилғилу матлуб ўлғил,
Ширин сўз ила халққа марғуб ўлғил,
Юмшоқ де ҳадисингнию маҳбуб ўлғил.

208. Лайс аш-шайбу минал-умри.

Қариға бажуз даҳр азоби эрмас,
Боғида йигитлик обу тоби эрмас,
Одамға ҳаёт жуз шабобий эрмас,
Яъни, қарилиқ умр ҳисоби эрмас.

209. Лайса лис-султон ил-олими заволун.

Ҳар кимдаким, илм қийлу қоли бўлмас,
Илм аҳлиға сўз дерга мажоли бўлмас,
Олим мулкининг интиқоли бўлмас,
Шаҳ олим агар бўлса, заволи бўлмас.

210. Лабисуш-шуҳрати мин ар-руъунати.

Доноға такаллуф тўни киймак қиндур,
Ҳар чини сори оразида бир чиндур,
Шуҳрат тўни киймагинг руунатдиндур,
Кий хирқаи фақру хотирингни тиндур.

211. Ликулли адоватин муслиҳатун илло адоват илҳасуди.

Ислоҳ бўлур жухуд душманлиғига,
Топмас чу гумони суд душманлиғига,
Муслиҳ тилагил рабуд душманлиғига,
Лек этма талаб ҳасуд душманлиғига.

212. Ман касура каломуҳу касура маломуҳу.

Ким оз деди нукта айшу ком ўлди анга,
Сўз қоидасида интизом ўлди анга,
Ҳаддин ўта ҳар кимки калом ўлди анга,
Ул навъ каломдин малом ўлди анга.

213. Машраб ул-азби муздаҳимун.

Ҳар кимгаки, ачиғ бўлди сўз илқоси,
Бор суҳбатидин халқнинг истиғноси,
Ҳар кимки, чучук нукта эрур иншоси,
Қошидадур, албатта, улус ғавғоси.

214. Ман ғалат ҳимматуҳу толат ҳамумуҳу.

Ҳар кимки анинг ҳиммати дунроқ бўлди,
Билки, ғамининг наҳли нигунроқ бўлди,
Ким ҳиммати рифъати фузунроқ бўлди,
Қайғуларининг тори узунроқ бўлди.

215. Мусоҳибат ул-ашрори рукуб ул-баҳри.

Ҳар важҳ ила нотавонға ҳамсуҳбатлиқ
Кўп яхшики, комронға ҳамсуҳбатлиқ,
Киши хатари ямонға ҳамсуҳбатлиқ,
Дарё сафари ҳамонға ҳамсуҳбатлиқ.

216. Мо надима ман саката.

Ҳар кимсаки, нуктаси фаровон бўлмас,
Тил ранжига қолмоғлиғи имкон бўлмас,
Кўп сўзлағучиға ғайри нуқсон бўлмас,
Ҳар кимки хамуш бўлди, пушаймон бўлмас.

217. Мажлис ул-ъилми равзат ул-жаннати.

Ким олим эса, нуктада барҳақ де они,
Гар базм тузар, биҳишти мутлақ де они,
Ҳар кимсаки, йўқ илм анга аҳмақ де они,
Мажлисидаки илм бўлса учмақ де они.

218. Мажлис ул-кироми ҳусун ул-каломи.

Яхши эл ила эрур мадори ҳикмат,
Ҳар сўзлари дурри шахвори ҳикмат,
Қил базмларида ихтиёри ҳикмат,
Мажлислари чун эрур ҳисори ҳикмат.

219. Манқабат ул-маръи таҳта лисониҳи.

Ҳар кимсаки, оллиға ёзилди ҳунари,
Сўз пардаси устида ёпилди ҳунари,
Чу нукта деди элга ёйилди ҳунари,
Невчунким тил остида келди ҳунари.

220. Нур ул-мўъмини мин қиём ил-лайли.

Ҳар кимсаки, матлуби кўнгул соғлиғидур,
Тун эҳёси илож қилмоғлиғидур,
Эл шамъи замирики вафо боғлиғидур,
Равшанлиғи тийра туннинг уйғоғлиғидур.

221. Нисён ул-мавти садоъ ул-қалби.

Ҳар кимки, мақоми умр авранги эмиш,
Ғафлат майининг ҳамиша дилтанги эмиш,
Ёд этмак ўлум ёруғлуқ оҳанги эмиш,
Ўлмакни унутмоғинг кўнгул занги эмиш.

222. Навбир қабрака бис-салоти физ-зилами.

Уйқу неча ишрату сурурунг бирла,
Кўзунг қаро айламак гурурунг бирла,
Тийра кеча тоат эт ҳузурунг бирла,
Қабринг уйини ёрут бу нурунг бирла.

223. Наъиита ила нафсика шайба раъсика.

Неча ўчашиб бу нафси худкома санга,
Нома қаро бўлғай уйлаким хома санга,
Чун бошинг оқормоқ бўлди ҳангома санга,
Оқ хат била ўлмакдин эрур нома санга.

224. Нум оминан такун фи маҳд ил-фароши.

Неча юммай кўзунгни ҳар зевар аро,
Фафлат била кирмак неча баҳру бар аро,
Эмин уюбон бу олами пуршар аро,
Қил хобгаҳингни яхшироқ бистар аро.

225. Найл ул-мунйи фил-ъано.

Гамдиндурур ўзни шод топмоқ, билгил,
Бетўшалиқ ичра зод топмоқ, билгил,
Меҳнат ародур кушод топмоқ, билгил,
Ранж ичрадурур мурод топмоқ, билгил.

226. Нор ул-фурқати аҳарру мин нори жаҳаннама.

Ҳижрон аро бир рафиқи маҳрам ўтидин,
Ким куйса томугни ўртагай ғам ўтидин,
Фурқатки кўнгулни куйдурур ҳам ўтидин,
Билгил ани тезрак жаҳаннам ўтидин.

227. Нуру шайбика ло тузилламҳу бил-маъсийяти.

Келди қарилиқ нури, хато айламагил,
Жуз узр йўлиға илтижо айламагил,
Нурини анинг зулмат аро айламагил,
Исён била, яъники қаро айламагил.

228. Назрат ул-важҳи фис-сидқи.

Ҳар кимгаки эгриликта овоза дурур,
Туз жодда ичра йўлидин оза дурур,
Тузлукта тараб беҳаду андоза дурур,
Ким ростдурур, юзи анинг тоза дурур.

229. Вазъ ул-эҳсони фи ғайри мавзиъиҳи зулмун.

Яхшилик эрур ямонға маҳкам бедод,
Воқиф бўлу зоҳир этма ҳар дам бедод,
Эҳсон эрур андинки, керак кам бедод,
Ўз ерида қилмоғондурур ҳам бедод.

230. Визру садақат ил-маннони аксару мин ажриҳи.

Ким садқа берур агарчи Афридундур,
Гар миннат этар бу феъл ила матъундур,
Миннат била улки садқа айлар дундур,
Ким журми анинг савобидин афзундур.

231. Вилоят ул-аҳмақи сарийъ уз-заволи.

Ҳар кимга хирад тариқининг нисбати бор,
Давлатқа агар етса анинг муддати бор,
Аҳмаққа чу етса салтанат шанъати бор,
Султонлиғининг заволиға суръати бор.

232. Вайлун лиман соъа хулқуҳу ва қабаҳа халқаҳу.

Хушхўйлик илаки, сарнавишт ўлди анга,
Дўзах сўзи лутфидин биҳишт ўлди анга,
Вой ул кишигаким, хулқи зишт ўлди анга,
Бу хулқи била ямон сиришт ўлди анга.

233. Ваҳдат ул-маръи хайрун мин жалийс ис-суъи.

Бекаслигу дард кўйида гард ўлмоқ,
Хушроқки, ямон била ҳамовард ўлмоқ,
Ёлғиз бўл, топма ранжпарвард ўлмоқ,
Хушроқ чу ямон рафиқдин фард ўлмоқ.

234. Ва асока ман тағофала анка.

Нафсинг нечаким ишта тажоҳул қилди,
Давронда ташаддуддек тасалсул қилди,
Бор ўлди санга улки, таҳаммул қилди,
Қўргузди мувосову тағофул қилди.

235. Волока ман лам юъодика.

Давр аҳлиға лутфи жонфизо кўргузгил,
Эл қилса ямон, яхши жазо кўргузгил,
Йўқ, ёринга сидқ ила сафо кўргузгил,
Ким қилмаса хасмлиқ, вафо кўргузгил.

236. Вайлун лиман ватар ал-аҳрору.

Даҳр уйида улки ранжпарвард ўлғай,
Кўп яхшики бедардға ҳамдард ўлғай,
Жон гулшанида чу яхши эл вард ўлғай,
Вой ангаки, яхшилардин ул фард ўлғай.

237. Вайлул лил-ҳасуди мин ҳасадиҳи.

Ҳар кимки, ҳасад хислатидур, вой анга,
Иқбол ила фарқ ўлса фалаксой анга,
Ҳеч офатдин бўлмаса парвой анга,
Ҳам ўз ҳасади офатидин вой анга.

238. Валий ут-тифли марзукун.

Ҳар кимгаки, тифл ўлса эрур кўзи очуқ,
Шуғли била хотири ғамандузи очуқ,
Бўлмоқ не ажаб базми дилафрузи очуқ,
Ким тифли бор эрса ё анга рўзи очуқ.

239. Ҳумум ул-маръи биқадри ҳимматиҳи.

Ҳиммат эли кўзда қурутуб намларини,
Неча қилур ошом фалак самларини,
Ҳар кимки урар ҳиммат ила дамларини,
Ҳимматларининг хўрдида бил ғамларини.

240. Ҳайҳота мин насиҳати-л-адувви.

Эл панд бурурда айлагил қайғу йироқ,
Гар бўлса гадо тут ўзни андин қуйироқ,
Гар дўст берур панд эмасдур буйироқ,
Душман панди ишидурур асру йироқ.

241. Ҳумм ас-саъиди охиратаҳу ва ҳумм аш-шақиййи дунёҳу.

Уқбо ғами ул ер ани доно бил,
Егонни жаҳоннинг ғамини қоно бил,
Ким бўлса саид анинг ғамин уқбо бил,
Бўлгонға шақи ғамин бозийи дунё бил.

242. Ҳалок ул-маръи фил-ъужби.

Касб айла нишот меҳнатойинлик аро,
Ким ишрат умиди келди ғамгинлик аро,
Кўрма арода ўзингни мискинлик аро,
Ким бўлди киши ҳалоки худбинлик аро.

243. Ҳурубука мин нафсика анфаъу мин ҳурубика минал-асади.

Ким кинавар ўлса, иста ондин қочмоқ,
Невчунки, зарурдур ямондин қочмоқ,
Эр ўғлиға нафси кинарондин қочмоқ,
Нофиъдурким, шери жаёндин қочмоқ.

244. Ҳоммат ул-маръи ҳимматуҳу.

Ҳар кимсаки иқбол анинг ёваридур,
Ҳар ёнки юз урса, ҳиммати раҳбаридур,
Ҳиммат дурри фахр тожининг гавҳаридур,
Чун ҳиммати одам ўғлининг сарваридур.

245. Ҳалак ал-ҳарису ва ҳува ло яъламу.

Ҳирс аҳлиға ғайри неш сончилмас ҳеч,
Бағридин анинг бу неш айрилмас ҳеч,
Бу маҳлака ичра фикрини қилмас ҳеч,
Ҳирс ани ҳалок этти, ул билмас ҳеч.

246. Ҳиммат ул-маръи қийматуҳу.

Ҳиммат элининг гарчи хулқ кисвати бор,
Чарх атласидин вале бийик рифъати бор,
Беқиймат эрур улки бийик ҳиммати бор,
Гарчи неча кам ҳиммати бор қиймати бор.

247. Ҳота мо индака туъраф биҳи.

Ҳам лофу газоф дафтарин куйдургил,
Ҳам хомани инсоф хатиға сургил,
Ҳар неки санга биликдур келтургил,
Ҳолингни ҳам андин эл аро билдургил.

248. Ҳашийму-с-сариди мин ғайри аклиҳи.

Эй ким бермак таом туттунг ўзга,
Меҳмон узрида қўй иликни кўзга,
Боқ ашкина ичра бу ажойиб сўзга,
Синдурмоғин ўзга бил, емакни ўзга.

249. Ло дийна лиман ло амоната лаҳу.

Ким олам аро уёти йўқтур анинг,
Дин нуктасида фатонати йўқтур анинг,
Диндор улким, хиёрати йўқтур анинг,
Йўқ дин ангаким, амонати йўқтур анинг.

250. Ло дийна лиман ло муруввата лаҳу.

Ҳар кимсаки, дин ичинда қувват йўқ анга,
Жазм айлаки, ойини футувват йўқ анга
Дин аҳли била расми ухувват йўқ анга,
Ул кимсада йўқ динки, мурувват йўқ анга.

251. Ло фақра лил-оқили.

Ҳар кимсаки ақл кўнглидин зойилдур,
Қорун эса, оқил қошида сойилдур,
Юз ганж кишига ақлдин ҳосилдур,
Йўқтур анга фақру фоқаким оқилдур.

252. Ло каромата ли-л-козиби.

Сидқ аҳлиға шева жуз саломат бўлмас,
Ҳар ишдаки майл этса ғаромат бўлмас,
Ёлгончиғаким ғайри надомат бўлмас,
Эл оллида таъзиму каромат бўлмас.

253. Ло роҳата лил-ҳасуди.

Олам элида биров саодатсиз ўлур,
Ким фақр йўлида иститоатсиз ўлур,
Иzzат топмаским қаноатсиз ўлур,
Ҳар кимса ҳасуд бўлса, роҳатсиз ўлур.

254. Ло гамма лил-қониъи.

Қонеъға махзани саодат кам йўқ,
Жуз зумраи эъзозу шараф ҳамдам йўқ,
Хурсандлиқ ойини киби олам йўқ,
Ҳар кимсадаким бўлса қаноат, гам йўқ.

255. Ло ҳурмата лил-фосиқи.

Фисқ аҳлиға бўлмас киши қилмоқ ҳурмат,
Ким эрмас анинг ҳолиға равнақ ҳурмат,
Фосиққа насиб этмади чун ҳақ ҳурмат,
Хушроқтур ани тутмаса мутлақ ҳурмат.

256. Ло қазафа лил-фоҳиши.

Ҳар ким сўзи фаҳш-ақл анга ром ўлмас,
Бу навъ неку киши саранжом ўлмас,
Дашномдин ўзга ақлға ком ўлмас,
Бу турфаким, дашном анга дашном ўлмас.

257. Яътийка мо қуддир лака.

Қисматда насиб хайр ё шарр бўлмиш,
Саъй этмайин ул санга муяссар бўлмиш,
Топмас тағйир улча мукаддар бўлмиш,
Етгай санга ҳарнеки, муқаррар бўлмиш.

258. Тазийд ус-садақату фил-умри.

Ҳар садқаки, толеингни маймун айлар,
Қатрангни ҳавоси дурри макнун айлар,
Жисминг уйига ҳаёт макрун айлар,
Яъники, бақоу умр афзун айлар.

259. Яъман ул-хойифу изо васала мо хофаху.

Хоифгаки хавф юз зиёндин эрди,
Бал ҳам анга хавф хонумондин эрди,
Эмин бўлур ар хавф анга жондин эрди,
Чун етти ангаки хавфи ондин эрди.

260. Юсийр ул-амр ус-сабури ила муродиҳи.

Ҳар кимки фалак зулму инодиға етар,
Сабр айлаган охир эътиқодиға етар,
Чун бўлди сабур Тенгри додиға етар,
Собир киши оқибат муродиға етар.

261. Яблуг ул-маръу бис-сидқи манозил ал-кибори.

Норостки қолди хору зор эл ерга,
Ўлтурди лаиму хоксор эл ерга,
Десанг нетай аҳли эътибор эл ерга,
Сидқ айлаки, етгайсен канор эл ерга.

262. Ло вафоъа лил-маръати.

Хотун киши дабъи жуз хато бўлмас эмиш,
Ақл аҳли аларға ошно бўлмас эмиш,
Мазҳабларида вафо раво бўлмас эмиш,
Ул қавмға, алқисса, вафо бўлмас эмиш.

263. Ясуд ул-маръу қавмаху бил-эҳсони илайҳим.

Ким элга жафо чоҳин томуғ зайли қилур,
Кавсар суйин ўзига ўлум сайли қилур,
Ўз хайлиға кимки яхшилик майли қилур,
Эҳсон ани билки, қавм сархайли қилур.

264. Яъс ул-қалби роҳат ун-нафси.

Истар эсанг осудалиқ иш тажрид эт,
Фақр ичра ўзунгни мойили тафрид эт.
Кўнглунгни замон баҳрасидин навмид эт,
Нафсингга бу ишни роҳиби жовид эт.

265. Ясъад ур-ражулу бимусоҳабат ис-саъиди

Уббод аро бўлғон мойил ибодатға етар,
Бўлғон киши мустаид ифодатға етар,
Хуш одат эл ичра яхши одатға етар,
Ким, кимса саъиддин саодатға етар.

266. Ло ғанийа лиман ло фадла лаху

Ҳар кимки насиб анга фазойил эрмас,
Кўнглига ғино махзани ҳосил эрмас,
Ким ганжи фазойил била комил эрмас,
Бўлсун Қорунким мутамаввил эрмас.

267. Йаъмалу-н-наммому фи-с-соъати фитната шахрин

Сўз етургучи гар дурри адан зоҳир этар,
Ҳар дурри анинг санги миҳан зоҳир этар,
Ҳар соат ароки элга фан зоҳир этар,
Бир ойчилик ошубу фитан зоҳир этар.

268. Йатлубука-р-ризку камо татлубуху

Ҳар неча замона аҳлининг пурфанисен,
Ё фарз эталики аблау кавданисен,
Ризқ истаю бўлма халқнинг душмани сен,
Истар сени чун ризқ нечукким ани сен.

Насойим
ул-
муҳаббат

Алишер Навоийнинг «Насойим ул-муҳаббат мин шамойим ул-футувват» асари муқаддима ва 770 та шайх (35 таси авлиё аёллар)нинг ҳаёти ва фаолиятига бағишланган. «Насойим ул-муҳаббат Абдурраҳмон Жомийнинг «Нафаҳот ул-унс мин ҳазарот ил-қудс» тазкирасининг таржимаси, лекин Навоий Жомий асарига эркин, ижодий муносабатда бўлади ва унинг асаридаги маълумотларни тўлдириб ёхуд қисқартириб боради ва 618 та шайхлар сонини 770 тага етказади.

Асарни нашрга тайёрлашда ЎЗР ФА Беруний номидаги Шарқшунослик институти қўлёзмалар фондида сақланаётган 857 ва 5420 инв. рақамли қўлёзмалар ҳамда «Насойим ул-муҳаббат»нинг Туркияда чиққан танқидий матнлари асос қилиб олинди (Камол Эраслан, 1996).

Матнларни қиёслаш, шахс ва жой номларини тўғри ёзиш, таржима ва изоҳлар тузишда Жомийнинг «Нафаҳот ул-унс мин ҳазарот ил-қудс» асари қўлёзмасидан, Эронда (доктор Обидий, 1370 ҳ. ш.), Тошкентда (1916) чоп бўлган изоҳли манбалардан ҳамда Маҳмуд бин Усмон Али (Ломиъий Чалабий, 1479 – 1532) томонидан усмонли турк тилига ўгирилган таржимадан фойдаланилди.

Асар матнида келган арабий ва форсий жумлалар транскрипцияда, таржимаси эса қавс ичида берилди.

ҚИСҚАРТМАЛАР

- а. р. — алайҳир-раҳмаҳ — унга (Аллоҳнинг) раҳмати бўлсин!
 - а. с. — алайҳис-салом — унга (Аллоҳнинг) саломи бўлсин.
 - в. а. — валлоҳу аълам — Аллоҳ билгувчироқ.
 - н. б. — нафаъано биҳима — иккаласи туфайли (Аллоҳ) бизга наф етказсин.
 - н. м. н. — нуввира марқадуҳу нуран — унинг қабри нурга тўлсин.
 - н. м. н. — наввара марқадаҳу нуран — (Аллоҳ) қабрини нурга тўлдирсин.
 - к. в. — каррамаллоҳу важҳаҳу — Аллоҳ унинг юзини мукаррам қилсин.
 - р. — раҳимаҳуллоҳу — Аллоҳ унга раҳм қилсин.
 - р. а. — разиёллоҳу анҳ(у) — Аллоҳ ундан рози бўлсин.
 - р. а. — раҳматуллоҳи алайҳи — унга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин.
 - р. а. а. — ризвонуллоҳи алайҳим ажмаъин — уларнинг барчасидан Аллоҳ рози бўлсин.
 - р. р. — раваҳаллоҳу руҳаҳу — Аллоҳ унинг руҳини шодлантирсин.
 - р. т. — раҳимаҳуллоҳу таоло — Аллоҳу таоло унга раҳм қилсин.
 - р. т. а. а. — ризвонуллоҳи таоло алайҳим ажмаъин — уларнинг барчасидан Аллоҳу таоло рози бўлсин.
 - р. т. а. — разиёллоҳу таоло анҳум — Аллоҳу таоло улардан рози бўлсин.
 - р. т. р. — раҳимаҳуллоҳу таоло руҳаҳу — Аллоҳу таоло руҳига раҳм қилсин.
 - с. а. в. — саллаллоҳу алайҳи васаллам — унга Аллоҳнинг савоти ва саломи бўлсин.
 - с. р. а. — савотур-раҳмони алайҳи — унга раҳмоннинг (Аллоҳнинг) савоти бўлсин.
 - с. т. — субҳонаҳу ва таоло — покдир (Аллоҳ) ва олийдир.
 - қ. — қаддасаллоҳу — Аллоҳ муқаддас қилсин.
 - қ. а. — қаддаса арвоҳаҳум — Аллоҳ уларнинг руҳларини муқаддас қилсин.
 - қ. а. — қаддасаллоҳу асрораҳум — Аллоҳ уларнинг сирларини муқаддас қилсин.
 - қ. с. — қуддиса сирруҳу — унинг сирри муқаддас қилинди.
 - қ. с. — қаддасаллоҳу сирраҳу — Аллоҳ сиррини муқаддас қилсин.
 - қ. р. а. — қаддасаллоҳу руҳаҳул азиз — Аллоҳ унинг азиз руҳини муқаддас қилсин.
 - қ. с. а. — қуддиса сирруҳум азиз — уларнинг азиз сирлари муқаддас қилинди.
 - қ. т. а. — қаддасаллоҳу таоло асрораҳум — Аллоҳу таоло уларнинг сирларини муқаддас қилсин.
 - қ. т. р. — қаддасаллоҳу таоло руҳаҳу — Аллоҳу таоло унинг руҳини муқаддас қилсин.
 - қ. т. с. — қаддасаллоҳу таоло сирраҳу — Аллоҳу таоло унинг сиррини муқаддас қилсин.
- Юзору ва ютабарраку биҳи — (Қабри) зиёрат қилинади ва табаррук саналади.

БИСМИЛЛОҲИР РАҲМОНИР РАҲИМ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله الذي فتح قلوب أوليائه من أسلمهم من الجدة والتوفيق وانشرح صدور أحمائه
من خلائم حدائق القوة والحقيق وصل على من افتخر بشرف الفقر والعرفان وانتشر به
نور الإيمان على أهل الزمان وهو منبع حوارق العادات والإلهامات ومعدن الكرامات
والمعجزات وعلى آله الطيبين وأصحابه الطاهرين

«Муҳаббат ва тавфиқ боғчаларининг шаббодаларидан валийлар қалбини очган, ҳақиқат ва футувват боғларининг хушбўйликлари билан дўстлари кўнглини шод этган Аллоҳга ҳамду санолар бўлсин.

Ирфон ва фақирлик шарофати билан фахрланган Муҳаммад алайҳис-саломга салоту саломлар йўллаймизки, у зот туфайли замон аҳлига иймон шарофати етишди. У зот (Муҳаммад алайҳиссалом) одатдан ташқари ишларнинг манбаи, мўъжиза, каромат ва илҳомнинг маъданидир. Ва у зотнинг маъсум аҳлу аёлларига, пок саҳобаларига ҳам салоту саломлар бўлсин»¹.

Аммо баъд мундоқ арз қилур жаҳл водийсининг марҳалапаймойи Алишер мулаққаб Навоий саррафаллоҳу ваҷҳау ан водиз-залолати ило тариқил ҳидоятиким, секиз юз сексон бирда бу бебизоат, адимул иститоат ҳазрати устодий ва саййидий ва санадий ва маҳдумий ва шайх ул-исломий Мавлоно нурул миллати вад-дин — Абдурраҳмон ал-Жомий алайҳир-раҳмату вал-ғуфрун уат-таҳийёту вар-ризвон,

«Аллоҳ унинг юзини залолат водийсидан ҳидоят йўлига бурсин — саккиз юз саксон бирда бу сармоясиз, нотавон — Ҳазрат устозим, саййидим, ҳужжатим, маҳдумим ва шайх ул-исломим Мавлоно, миллат ва дин нури — Абдурраҳмон Жомий — унга Аллоҳнинг раҳмати, мағфирати, саломии ва ризосии бўлсин» хидматларида «Нафаҳот ул-унс мин ҳазарот ил-қудс» китоби жамъи ва тартибининг боиси бўлдум. Андоқки, ул шариф китобнинг фикрастида ул ҳазрат наввараллоҳу марқадаҳу анинг кайфиятини шарҳ била зикр қилибдурлар. Ўқуғонлар кўрмиш бўлғайлар ва ўқумағонлар ўқусалар, кўргайлар. Ул китоб халойиқ аросида машҳур ва ўқумоқ ва битимағи шоъъ бўлди.

Ул маърифат ганжининг валоятосор ҳолоти зикридин ва фойиз ул-анвор мақолоти фикридин аҳли арбобларга нафълар ва шавку иродат аҳлига фойзлар етишди.

¹ Китобдаги арабий ва форсий матнлар Сайфиддин Рафиддинов томонидан таржима қилинган.

Доим ошуфта хотирға келур эрди ва паришон хаёлға эврулур эрдиким, ул китоб алфози форсийдур, арабийға пайваста ва иборати ишорат аҳли тилига вобаста ва ул тиллар вуқуфидин баҳраварлар ва ул иборату ишоратдин бохабарлар ул алфоздин ўз қобилиятлари хурдида ва иштиғоллари муқобаласида нафълар топарлар ва файз элтурлар.

Аммо турк улусидин баъзики, кунгул сидку сафосиға баҳраманддурлар, бу кимиё асар сўзлар таъсириға Тенгри иноятидин аржуманд ва ул алфозға вуқуф қиллатидин ул файзлардин маҳрум ва бу ҳақойиқнинг дақойиқи уларға номатълум. Хотирға кечмишким, агар саъй қилсам, бу китобни турк тилига таржима қила олғаймуман ва ул дақойиқу мушкilotни равшанроқ алфоз ва очуқроқ адо била ўтқара олғаймуман? — деб мутааммил эрдим. Ва не бу хаёлу муддаодин ўзумни ўтқара олур эрдим ва не ишнинг азимлиғи ва душворлиғи жиҳатидин шуруъ қила олур эрдим.

То таърих тўқуз юз бирдаки, ул китобнинг таълифидин йигирма йил ўтуб эрди, Тенгри таоло тавфиқи бирла бу улуг ишға илик урдум ва бу азим амрға қалам сурдум ва Ҳазрат шайх Фаридуддин Аттор қ. с. битиган «Тазкират ул-авлиё»дин баъзи кибор машойихким, «Нафаҳот ул-унс»ға дохил бўлмайдур эрди — ҳар қайсини муносиб маҳалда дохил қилдим ва Ҳинд машойихи шарҳи ҳам оз мазкур эрди, мумкин бор тилаб, топиб ҳазрат қутб ул-авлиё Шайх Фарид Шакарганж қ. а.дин сўнгги машойихгача илҳоқ қилдим ва турк машойихи зикри ҳам озроқ эрди, они доғи Ҳазрат шайх ул-машойих Хожа Аҳмад Яссавий р.дин бу замонгача улча мумкин бор тилаб топиб, зикрларин ва баъзи ҳолоту сўзларин ўз маҳалида дарж қилдим.

Ва Ҳазрат Махдуми н. м. н.нинг оти ва муосиру мусоҳиб машойих қ. а. зикри дағиким, ул мутабаррак китобда йўқ эрди, мунда кўшдум ва ул китобда дағи авлиёуллоҳ зикридин баъзи сўзким, замон аҳлиға кўп муҳтож ун-илайҳ эрмас эрди итноб ваҳмидин таркин тутдум ва бу таржимадин ўксуттум ва чун бу валоят риёзи муҳаббат насимиға муҳиб ва футувват шамимиға сабаб бўлди, анга «Насойим ул-муҳаббат мин шамойим ул-футувват» от қўйдум. Умидим улки, бу насойимдин руҳлари тоза ва шамойимдин равҳлари беандоза бўлгон азизлар қойил руҳини бирор дуо била ёд ва бирор фотиҳа била шод қилғайлар.

Бир тиниға сўзларни мукаддима тавқилим

Аллоҳу таборака ва таоло айтди:

﴿قُلْ إِنَّمَا أَدْعِي إِلَىٰ رَحْمَةِ رَبِّيَ الَّذِي يُغْنِيكُمْ فِي الْمَالِ وَالْبَنِينَ وَالنِّسَاءِ﴾ (ТБ)

«Биз одам болаларини азизу мукаррам яратдик. Куруқлик (от-улов) ва денгизга (кемаларга) чиқариб қўйдик». Яна Аллоҳ таоло айтадики:

﴿قُلْ إِنَّمَا أَدْعِي إِلَىٰ رَحْمَةِ اللَّهِ عَلَىٰ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ﴾ (ТБ)

«... албатта бу омонатни (шариати исломни) осмонга, ерга ва тоғу тошларга тавсия қилган эдик, улар масъулиятдан бош тортдилар ва ундан қўрқдилар. Инсон эса, уни ўз зиммасига олди».

Бу тақдир била андоқ таҳқиқ бўлдимки, Ҳақ субҳонаҳу ва таоло махлуқотда бани одамдин шарифроқ ва бийикроқ халқ қилмайдур, невчунки, маърифатуллоҳ ганжининг амини ва маҳрами улдур.

Ва дедиким,

«... كبريا قل يا حبيب الله ان يعرف الله الله لا يعرف»

«Мен бир махфий хазина эдим, ўзимни билдириш, танитиш учун барча олами яратдим». Ва чун махлуқнинг зотида башариятни дохил қилди. Башарият муқтазоси била алардин нописанд ишлар вужуд тутти. Мунинг ислоҳи учун баъзи бир гузида бандалар бошига нубувват тожин кўюб, белига ҳидоят камарин боғлаб, бу махлуқнинг амру наҳйига ўз оллидин маҳкум ва буларга ҳоким қилди. Ва калому аҳком алар учун нозил қилди, то ул маърифатга аларни далолат қилдилар. Чун бу махлуқот аларнинг асмоъ ва сифотининг мазоҳири эрдилар ва ҳар сифатга муттасиф эрдилар. Ҳар қайси ўз қобилиятига кўра ул сифатга муносибки, анга мазҳар эрди, тараққий ва тафовут зоҳир қилдилар ва зотларида башарият ғолиб эркан жиҳатидин мухталиф адён ва милал ароға тушти. Ул замонғачаким, халқнинг ашадди ва ағлази аъроб эрдилар, балки алар аросида қурайшки, аларнинг ҳидояти учун Ҳазрат Рисолат (с. а. в.)ники муроди офаринишдин ул ҳазратнинг шарифу пок зоти эрди, ҳабиблиғига муттасиф қилиб, ул гумроҳлар ҳидоятига йиборди ва аҳкомин ул Ҳазратга нозил қилди. Чун анбиёнинг ашрафи эрди, қавм-ақвомнинг ашадди. Ҳар ойинаким, нозил бўлгон калом қонуни била шариат аҳкомин андоқки шарти эрди, тузди ва ботил милални ародин чиқарди ва қобил халқни ул маърифатга мушарраф қилди.

Андоқки, киром асҳобидинки, бу давлату саодатга фоиз эрдилар, бири ўз ҳолидин хабар берурки, «... ان كنت الله ما اريد بقينا» «агар парда кўтарилмаса, ишонч ортмайдими?»

Ва чун ул Ҳазрат (с. а. в.) анбиёнинг хотими эрди ва андин сўнгра нубувват эшиги боғланди. Ҳар ойинаким, ноқислар такмилига умматининг комилу олимларини номвар эттики, бурунги анбиё ўрнига Ихдо қилгайлар ва йўлдин чиқғонларга йўл кўргузгайларки «... علماء من كتابه من امر الله» «умматим

уламеси Бани Исроил олимлари кабидур». Ва яна «... والله الله رب العالمين» «Уламо пайғамбарлар ворисидир» аҳодиси андин хабар берур ва ул Ҳазратдин сўнгра бузругвор асҳоби ризвонуллоҳи таоло алайҳим ажмаъин халойиққа бу раҳнамоилиғни бажо келтурдилар ва Ҳақ субҳонаҳу ва таолога йўл кўргуздилар ва ул соҳиб давлатлардин сўнгра бу умматнинг машойихи ва авлиёуллоҳ қ. т. а. бу иршодга иштиғол кўргуздилар ва ваъда будурким, олам инқирозигачаким, миллат ва шариат сийрати мустақим бўлғусидур.

Бу тоифаким, валояту каромат аҳлидурлар ва халойиққа иршоду ихдо қилгайлар, муборак зотларининг баракоти бу миллат аҳли бошидин кам бўлмағай.

**Бу тоифанинг аъмолу афъол ва муомилоту
риёзотидин баъзини зикр қилмоқ**

Буларнинг аввал ишлари тавбадурким, Ҳақ с. т. барча манҳий ишлардин аларға ижтиноб каромат қилғай ва андин сўнгра луқма ҳиллиятиким, ул бобда улча мумкиндур, саъй қилурлар. Ҳар ойина اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ «косиб Аллоҳнинг севган бандасидир» мазмуни била кибор машойих баъзи санъатларга иштиғол қилибдурлар.

Ул жумладин, Шайх ул-машойих Шайх Абу Саид Харроз қ. р. а. эрдиким, аларни машойих қамар ус-суфия дебдурлар. Ва шайх ул-ислом муқарраби Ҳазрат Борий Хожа Абдуллоҳ Ансорий қ. р. машойих табақотинким битибдурлар, жамии авлиёуллоҳдинким зикр қилибдурлар, барчадин аларни кўпрак васф қилибдурлар ва мартабаларин бийикрак тутубдурлар. Алар ўтук тикарга мансубдурлар.

Ва Шайх Муҳаммад Саккок қ. с. ким, ўз замони машойихининг яғонаси эрмиш, пичоқчиликқа мансубдур.

Ва Шайх Абу Ҳафз Ҳаддод қ. р. темирчилик қилибдур.

Ва Шайх Абубакр Хаббоз қ. с. ўтмакчиликка машҳурдур.

Ва Шайх Абулаббос Омилий қ. с. ким, ўз замонининг қутби ва ғавси эрмиш ва султони тариқат Шайх Абусаид Абулхайрнинг хирқа пири эрмиш, қассоблик қилибдур.

Ва Шайх Иброҳим Ожурийки, хишт авалабдур.

Ва Мирчаи Сафолфурушки, Хуросон элининг пири эрмиш, дошгарлик қилибдур.

Ва Шайх Абулҳасан Музаййин ва Шайх Баннон — ҳаммол ва Шайх Абулҳасан — нажжор.

Ва мутааххир машойихдин замонининг яғонаси Ҳазрат Хожа Баҳоуддин Нақшбанд қ. р. а. кимхо нақшини боғламоққа машҳурдурлар.

Ва сойир машойихи кибордин ҳам кўпи ҳалол луқма касбиға муздурлуқ қилибдурлар, ўтин тошибдурлар ва ҳалол луқма бу ишда куллийдурки, ондин файзу маърифат зоянда бўлур.

Ва бир шубҳалик луқма онча тийралик келтурурки, кўп вақт онинг ислоҳиға машғул бўлуб, маълум эмаски, дафъи не навъ сурат боғлар.

Ондин сўнгра шариат риоятидурки, ул жодада истиқомат бўлғай ва улча мумкиндур ондин қадам тажовуз килмағой.

Шайх ул-ислом қ. р. а. дебдурларки, ҳар нимадин бир миқдорни олсалар, бир миқдори қолур, шариатдин ўзгаки — бир миқдори ондин кам бўлса,

ҳеч нима қолмас. Бу тоифанинг шариат риояти ва суннат мутобаатидин улуғроқ ишлари йўқдур. Ул ишда русуху истиқоматдин душворроқ амрлариким, Ҳазрат Рисолат с. а. в.дин манқулдурким, бир сабоҳ асҳоб ул Ҳазратнинг муборак маҳосинларида неча тук оқ кўрдиларки, бурунги кун йўқ эрди. Таажжуб юзидин тафаҳхус қилдилар, эрса ул Ҳазрат буюрдиларки,

ўтган кеча «Худ» сураси мулоҳазасида (112: هود) «فَاتَّقُوا كَمَا آتَتْ» «ва сен билан бирга тавба қилган зотлар. Бас, Эй Муҳаммад, сен ўзингизга буюрилгани янглиғ тўғри йўлда бўлингиз» оятида тааммул қилур эрдим. Онинг суъубатидин бу воқеъ бўлубдур ва ул Ҳазратнинг суннатларининг риояти ва онда истиқоматки, филҳақиқа Ҳақ с. т. амрининг риоятидур ва ондин душворроқ нима мутасаввар эрмасдур. Бу риояту истиқомат сойир сунандадур. Ва умдаларики, фаройиздур ва ислом арконидур.

Ва онинг аввали шаҳодат калимасидур ва алҳақ жамиъи авлиёуллоху машойих қ. т. а.нинг зикрлари хоҳ хафий ва хоҳ жаҳр ул таркибдур, балки ул калимаки, мудоваматини ул ерга тегурубдурларки, бир лаҳза ондин ғофил, балки бир турфат ул-айн ондин ғойиб бўла олмаслар. Ва ондин машъуфу мустағрақ бўлубдурларки, баъзи бу калимани эшитгач, беҳуш бўлуб, йиқилибдурлар. Ва баъзининг ҳам бу калима истимоъидин руҳлари муфорақат қилибдур.

Ва яна бири салоти хамсадурки, ул навъки, бу тоифа адо қилибдурлар, ақл қошида маҳол кўрунур.

Ва ул жумладин, шайх Ҳусайн Мансур Ҳаллож қ. с.дурки, бовужуди ул даъволар ва бовужуди салоти хамс адосидин бошқа бир кечалик кундузликда Шайх ул-ислом қ. с. дебдурки, минг ракъат нофила гузорлар эрди. Ва аларга қатл бўлгон куннинг кечаси беш юз ракъат адо қилиб эрдилар. Ва султон ул-орифин Шайх Абу Язид Бистомий қ. с. намоз қилса эрдилар, қаъқаъ аларнинг кўкси сўнгакларидин чиқар эрди. Ҳақ с. т. ҳайбатидин ва шариат таъзимидин ва ҳозир халқ эшитурлар эрди. Ва Шайх қ. т.ни баъзи машойих таън қилибдурларки, намоз қилмас. Алар дебдурларки, намоз қилурда манга бир ҳол воқеъ бўлур. Сиз ҳам мулоҳаза қилинг, агар ул ҳол била намоз жойиз бўлса, қилойин. Мулоҳаза қилибдурлар: «Аллоху акбар» деб такбири таҳрима боғлағондин сўнгра, ҳар туки тубидин бир қатра қон бош урубдур.

Яна бири закотдур. Бу тоифа дунё таркини ихтиёр қилибдурлар. Алардин юздин бири соҳиби нисоб бўлмасларким, аларға закот фарз бўлғай. Баъзики, бўлсалар ҳам тамомин Тенгри йўлиға сарф қилурлар ва миннат жонлариға тутарлар.

Шайх Абубакр Шиблий қ. с.дин бир фақиҳ сўрубдурки, закот адоси не навъдур? Шайх дебдурларки, санга фарз бўлур закотниму дейин? Ё манга фарз бўлур закотниму дейин? Айтибдурларки, манга бўлур закот қайсидур ва санга бўлур закот қайсидур? Шайх дебдурларки, санга бўлур закот

улдурким, ҳар икки юз дирамдин беш дирам Тенгри йўлида бергайсан. Манга бўлур закот будурким, ҳар икки юз дирамдин икки юз беш дирам Тенгри таоло йўлида бергаймен. Дебдурларким, икки юз дирамким берилди, яна беш дирам недур? Шайх дебдурларки, ул беш дирамни бурж қилиб, ул икки юз дирам берган шукронаға берилғай. Ва бу Абубакр Сиддиқ мазҳабидур (разияллоху анху).

Яна бири рўзадурким, сойир халойиқ фажр тулуғидин гунаш ғурубиғача емак-ичмакдин ва мубошаратдин имсоқ қилурлар. Бу тоифа анга кўшиш қилурким, андоқки, емак-ичмакдин бўғузға савм буюрғайлар. Жамиғи аъзоға ўз қилур феълларидин рўза буюрғайлар. Кўзга номашруъ нимага боқардин ва қулоққа номашруъ ун эшитурдин ва оёққа номашруъ қадам урмоғдин, иликка номашруъ нима тегмакдин ва ало ҳозо жамиғи аъзоға бу дастур била. Ва бовужуди бу суъбатлар барчадин сатброқ кўнгул рўзасидурки, Ҳақ с. т.дин ўзга ҳеч нима хотирға кечмакдур ва бу рўзани доимий кўнгулға буюрурлар.

Ислоннинг бу мазкур бўлгон тўрт рукни такмил топқандин **сўнгра ҳаждурки,** сойир халойиққа шарти иститоат ва амни тариқдур. Ва бу тоифага амни тариқ, Ҳақ таоло мулкидадур, яъни ҳар ерки, Ҳақ с. т. мулкидур, онда асрағучи ўзидур. Ва иститоат онинг хизонаи карамидурки, ул йўлға бовужуди ул тўрт рукннинг мазкур бўлгон риояти бу навъ амни тариқ ва иститоат била қадам урарлар ва таваккул била ул йўлни қатъ қилурлар.

Яна бовужуди шарият риояти ва тариқат одобидурки, бу тоифа маръий тутарлар. Ул адабдурки, яхшию ёмонға ва улуғу кичикка бажо келтирурлар. Андоқки, борча халойиқдин ўзларин кичик ва камроқ тутурлар ва барчаға хизмат ҳузурида бўлурлар. Ҳаттоки, ўз фарзандлариға ва ходиму мамлукларигаки, ҳар неча алардин беқоидалиғ кўрсалар, хушунат бирла аларға сўз демаслар, балки насиҳатни юмшоғ ва чучук тил била қилурлар, ҳаттоки ўғриғача.

Манқулдурки, Ҳазрат Хожа Абулвафойи Хоразмий қ. р.бир равзан ёруғлиғида ўлтуруб, мутолаа қилурлар эрмиш. Бир ўғри андиб, аларнинг дасторларин сирмабдур. Алар ўзлари тарафидин тутубдурлар ва ўғри изтироб била тортор эрмиш. Алар дер эрмишларки, ҳай валлоҳ, эски ва йиртиқдур. Сизнинг ҳеч ишингизга ярамас. Бу сўзни мукаррар қилибдурлар. Ўғриға асар қилмай тортор эрмиш. Хожа ожиз бўлгондин сўнгра дасторни қўябе-риб, демишларки, сизга ҳар неча айттуқ, инонмадингиз, очқанингизда кўргунгуздур. Ўғри нарироқ борғач, очиб кўрса, Хожа дегондек, бағоят эски ва пора-пора кўруб, тошлабдур. Хожа билибдурки, кўргач ташлағусидур, кейнича бориб, дасторни олмишлар ва бошлариға чирмарда ўз-ўзлари бирла дер эрмишларки, ҳар неча айттуқки, ярамас, инонмаслар. Ўзлари кўрмагунча ташламадилар. Яна бовужуди бу навъ адаб, сахое муфритдурки, они бу тоифа базли мавжуд дерларки, ҳеч нималарин ҳеч кишидин аямаслар.

Манқулдурки, Хожа Абунасро Порсо қ. р.нинг Балхда бир яхши отлари бор эрмиш. Ва ҳокимнинг хотири кўп ул от сори мойил эрмиш. Аммо тиламас эрмишки, шоядки, Хожанинг муборақ хотирлари ҳам анга вобаста эркин. Бир кеча икки ўғри иттифоқ қилибдур. Тавилани тешиб, ул отни чиқариб элтибдурлар. Тонг эрта маълум қилғоч, муридлар ва мулозимлар изтироб бирла келиб, Хожага арз қилибдурлар. Хожа дебдурларки, биз оз миона эрдик, элтган кишиларга биздин дарбойистроқ эркандур.

Асҳоб ҳокимга арз қилурлар. Ҳоким ул тамаъигаки, бу васила била шояд Хожадин тиласа бўлғай.

Туш-тушдоғи йўлларга кишилар чоптириб, ўғриларни тутуб, бир улуг навкаридин Хожа хизматиға юборур, икки кўҳистоний ўғри била. Асҳоб айтурларки, ҳоким ўғрини тутуб, отни фалон улуг навкаридин йиборибдур, тошқоридур. Хожа дерларки, кирсун! Ул навкар киргач, Хожа таъзим учун кўпорлар ва они ўлтуртурлар. Ул киши мулозимлариға ишорат қилурким, ўғриларни кижурлар. Иликлари боғлиғ алар ҳам киргоч, Хожа ҳамул дастур билан кўпорлар ва аларни ўлтуртурурлар ва иликларин ештирурлар ва сўрарларки, қайдалиғсиз? — Дерларки, кўҳистонлиғ. Сўрарларки, ҳоло, ул ён озим эрдингиз? Дерларки, бале. Дерларки, магар ёёғ эрдингиз? Дерларки, бале. Дерларки, кўнунг, ул от сизга дарбойистроқдур, олинг ва боринг! Ҳоким навкаридин ҳокимга миннатдорлиғ била узр кўлуб йиборурлар.

Яна ҳилм ва бурдборлиғдурки, бу тоифаға ҳар кимдин ҳар шиддат етишса, алар лутфу мадоро била ўтқорурлар ва муқобалада миннатдорлиғ била узр кўларлар.

Ул жумладин азизе эрди, бу тоифанинг мукаммалидин ва Ҳазрат Мавлоно Муҳаммад Табодгоний қ. с. нинг кибор асҳобидин эрди ва фақирнинг алар хизматида кўп иродатим бор эрди. Ва алар яхши ун самоиёға машъуф эрдилар. Муғаннийи бор эрди хуш овоз, аммо кичик ёшлиғ ва девонасору шўх эрди. Мажлисида ўлтуратурғоч секриб, ул азизнинг бўйниға миниб, аёғин депсар эрди. Алар рифқу мадоро била айтур эрдилар: Ҳордингиз эркин, тушсангиз ҳам сиз билурсиз. Эл маломат қилдилар. Эрса, алар мани қилдиларки, ул ажаб қараму эҳсон қиладурки, айтмайдурки, кўп, тошқори бозорға ушбу дастур била мани элт! Агар деса эрди, элтмоқдин ўзга не чора бор эрди?

Яна ризодурки, ҳар не Ҳақдин келса, ва ҳар ким сабаб бўлса, мусаббибдин ўзга кишини арода кўрмағайлар. Ва ризо изҳоридин ўзга алар тилга ва кўнглига кирмағай. Ҳам ушбу мазкур бўлғон азизнинг бир ўғли бор эрди. Бағоят қобил, ҳусни хулқи бағоят камолда ва бир ёлғуз ўғил эрди. Қазоро бемор бўлди ва неча кундин сўнгра Тенгри ҳукмин буткарди. Бир шаҳр халқи шоҳдин гадоғача ул сабабдин мотаме эрдилар. Ул азизнинг ҳолиға ва либосиға тағйир бўлмади. Мотамеларға кўнгул бериб, ҳақ ризосиға тарғиб қилур эрдилар. Воқеъ то кўтардилар ва мадфанға элттилар, ўзи қабр ичига кириб азиз фарзандин шаръ важҳи била қабрда кўюб, мағфират

дуоси қилиб чиқти ва сўзи бу эрдиким, **هَبْنِي سَبْرًا**, «Аллоҳнинг хукмига бизни рози қилди». Ва шаҳр халқи, акобиру ашроф барча лол эрдилар.

Яна сабрдурким, ҳар не Ҳақдин юзланса, таҳаммул пеша қилғай ва ҳар бало келса, сабр қилғай.

Ул жумладин Шайх Саҳл бин Абдуллоҳ Тустарий қ. р. адин манқулдурким, алар йиллар бавосир маразиға мубтало эрдилар. Ва ҳол улким, алар ул замоннинг машойихи аросида мустажоб уд-даъво эрдилар. Ҳар кишига бир, суъбату балое воқеъ бўлса, алардин дуо истидъо қилур эрдилар. Алар дуо қилғоч, мустажоб бўлуб, ул ташвишдин қутулур эрди. Йиллар ул саъб маразиға сабр қилиб, дуо қилмадиларки, ҳар не Тенгридин келса, кушдур. Биз они нечук рад қилали?

Яна сидқдурки, ғайри воқеъ сўз тилга мутлақо жорий бўлмағой.

Манқулдурки, Ҳажож б. Юсуф қатлидин имомзодалардин бири қочиб эрди ва кейнича жамиъи қавуб келур эрдилар. Бу тоифадин бировки, ул имомзодаға ихлосу хизматкорлиғи бор эрди, йўлуқти. Алар изтироб юзидин дедиларки, бир ер топсанг, бизни ёшурки. Бу жамоат бизнинг қатлимизға келадулар. Ва ийнак етиштилар. Ул дарвеш дедиким, бу вайронаға киринг! Анда бир бузук бор эрди. Имомзода онда жон ҳавлидин кирди. Кирғоч, қавиб келадурунлар ул дарвешға еттилар. Сўрдиларки, бу борадурун киши қаён борди? Ул дарвеш дедиким, бу бузукқа кирди. Алар бир неча йиғоч ва қамчи уруб, дедиларки, они узасун деб, бизни ҳаялға солурсан, деб ўттилар. Алар кетгандин сўнгра имомзода чиқиб, кўнгул қолиш қилдиким, раво бўлғойким, ўзунг вайронада бизни ёштуруб, ўзунг душманға сўроғ берурсен? Ул дарвеш айттиким, эй маҳдумзода, манинг ростлиқим баракатидин халос бўлдунг. Энди ўз фикрингни қил, деди. Ва анинг махласиға тадбир қилдиким, ул халос бўлди. Ва бу навъ ҳамида ахлоқ ва писандида сифотки, бу тоифадин воқеъдур, кўтдурки, агар шарҳин қилса, яна бир китоб ясамоқ керак.

Ва **яна азим риёзатларки**, шариат ани мутааййин қилмайдур. Ҳам бу тоифадин мутанаввиъ воқеъ бўлибдурки, онинг ҳам шарҳининг тули бор. Ул жумладин бири, ният била бир ойда бир ифтор қилмоқ ва бир ойда бир вузуъ била намоз қилмоқки, баъзи машойих р. а. адин воқеъ бўлубдур. Ва Султони тариқат Шайх Абу Саид Абулхайр қ. с.ким авойили сулукда алар ҳар кеча бир чоҳдин бош тўбан ўзларин осар эрмишлар ва тонгғача зикр айтур эрмишлар. Ва андоқ бўлур эрмишки, муборак кўзларидин қон келур эрмиш. Ва Ҳазрат Шайх ул-ислом қ. р. дурким, Ҳирида саккиз ботмон нон бир тансуға эрмиш ва алар ёзи гиёҳи бирла кун кечурур эрмишлар. Ва Шайх ул-ислом Шайх Аҳмад Жом қ. с.ким, ўн саккиз йил Язд тоғиға чиқиб, халқдин иъроз қилиб, ул тоғда тоат қилибдулар. Эл юзин кўрмайдурлар ва онда емак маълум эмас эркондурки, қайдин ва қишда киймак қайдин? Ҳар ойинаким, бу бузургворларға Ҳақ субҳонаху ва таоло бу сулуку

риёзатлари муқобаласида ўз фазлу карами бирла онча мавҳибат насиб қилибдурки, олам салотини юзларин аларнинг остоналариға суртубдурлар ва рўзгорларининг шарафи кўрубдурлар алардин бир назар истидъосиға ва аларнинг муборак назарларин баъзиға солибдурлар, баъзиға йўқ.

**Авлиёуллоҳға воқеъ бўлгон хавориқи одоту
каромот баёни**

Ва ул кўпдур авлиёуллоҳнинг маротибидек.

Ул жумладин бир нечаси булардурлар: Маъдум ижоди ва мавжуд иъдоми ва мастур амр изҳори ва зоҳир амр истори ва дуо истижобати ва оз муддатда баъида масофат қатъи ва ҳисдин ғойиб ишларга иттилоъ ва андин хабар этмоқ ва воҳид замонда мутаъаддид ва мухталиф маконга ҳозир бўлмоқ ва мавто ихёси ва ихё имотаси ва жамодот ва наботот ва ҳайвонот каломининг самоъи ва маонийсиға вуқуф топмоқ, тасбиҳдин ва ғайридин ва атъимаю ашриба изҳори ҳожат вақти бесабаб зоҳир бўлмоқ ва сув устида юрумоқдек ва ҳавода сайр қилмоқдек ва емак ул ниманики, одатан ул ғизо бўлмағай ва ҳайвонот тасхири ва баданда муфрит қувват изҳори андоқки, дарахтни тубидин қўнғормоқ, самоъ вақтида. Ва деворни бармоқ ишорати била шақ қилмоқ ва илик ишорати бирла муҳолифнинг бошин учурмоқ ва дарёларда ғарқ бўладурғон кемани тутуб, қироқға чиқармоқ ва олам ҳаюлосида ҳар не навъ тасарруфики, ҳар не тиласа қилмоқ, мисли ёмғур ёғдурмоқ ва ел эстурмоқ ва сел келтурмоқ ва дафъ қилмоқ ва чувуртка офатини дафъ қилмоқ ва ҳар сурат била мутамассил бўлмоқ. Биёбонда саргашта ва овора бўлғонларға раҳнамоийлик қилмоқ ва дастгир бўлмоқ.

Ва Ҳақ с. т.ға андоқ муқарраб бандалар ва дўстлар ҳам борки, бу борча мазкур бўлгон ҳолатдин ижтиноб қилурлар, балки ор қилурлар, невчунки, бир турфатулайин Ҳақ с. т. шуҳуду истиғроқидин ғофил бўла олмаслар. То ул саодатдин ғофил бўлмоғунча бу нималарга майлу илтифот қилса бўлмас. Ҳар ойинаки, ул мақсуди аслийдин ҳар амрки, бу бузуркворларни бир лаҳза ғофил қилғай агар барча беҳишти жовидондурки, аларға дўзахча бор, андин ижтиноб ё ор қилсалар, муҳиқ бўлғайлар. Умид улдурки, бу залолат водийсида гумроҳдек маҳрумлар бу ҳидоят оламида раҳнамоийларнинг оёғи туфроғи била тийра бўлгон ботин сўзларин ёрутмоққа баҳраманд бўлғайлар. Ва хокисор бошин ул аёғларға туфроқ қилмоқ била сарбаланд. Эмди алар зикрига шуруъ қилали. Муталаа аҳлиға маълум бўлсунки, «Нафаҳот» дастури била бу китобда «шайх ул-ислом» ҳар ердаким мазкур бўлур, ондин мақсуд ҳазрат Хожа Абдуллоҳ Ансорий қ.с. дур ва «Ҳазрат Махдумий» ҳар ердаким марқум бўлур, жаноби Махдумий нуввира марқадуху нурандур.

1. Шайх Увайс Қараний қ. р.

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اوتىني القرآن حين انا في غيابة جنتي وحياتي

«Аллоҳнинг пайғамбари айтган: Увайс Қараний эҳсон ва меҳрибонлиги билан тобиинларнинг яхшисидир». Гоҳ-гоҳ Хожаи олам с. а. в. муборак юзин Яман сори қилиб дер эрдиким, ان لا جد لله من اجل انبي «Мен Худонинг нафасини Яман томонидан туймоқдаман». Бировнинг васфиким, онинг вассофи Хожаи коинот бўлғай ва нафаси нафаси Раҳмон бўлғай, васф қилмоқ бағоят беодоблиқ бўлғай. Ҳам Хожаи коинот с. а. в. буюруб-дурким, тонгла қиёмат куни Ҳақ с. т. етмиш минг фаришта Увайс сурати била яратқой. То ул аларнинг орасида аросотға кириб, беҳиштга борғай. То ҳеч ким маълум қилмағай Тенгридин ўзгаки, ул қайси биридурки, ул дунёда барча халқ кўзидин ёшурун Тенгри таолоға қуллуқ қилур эрди. Қиёматда доғи Тенгри таоло ани барча номаҳрам кўзидин маҳфуз тутқай.

Нақлдурки, Ҳазрат Рисолат с. а. в. оламдин ўтарда, асҳоб р. т. а. сўруб-дурларким, сизнинг мураққаъ кимга ҳаволадур? Дебдурларки, Увайс Қаранийға берсунлар ва десунларки, манинг умматимни дуо қилсун! Ҳазратдин сўнгра Форуқ ва Муртазо р.т.а. Кўфаға бориб, Яман элидин сўруб, Қаранда Увайсни топдиларким, тева кутуб юрур эрди. Мураққаъни топшуруб, уммат учун дуо истидъо қилдилар ва бу маънида сўз кўпдур. Шарҳи била билайин деган киши «Тазкират ул-авлиё»ни ўқусун. Онинг ҳолатини тамом битиса, яна бир бошқа китоб битимак керак.

Уҳуд урушида Пайғамбар с. а. в.нинг муборак тиши шаҳид бўлғонин эшитиб, мутобаат учун ўттиз икки тишин ушотти. Ҳар биринки, ушотур эрди, дер эрдик, шояд бу тиш эмас эрди экин. Яна бирни ушотур эрди. То мундоқ қилиб, барча тишларин ушотти. Ва Ҳазрат Рисолат с. а. в.ни кўрмабдур эрди ва ул Ҳазрат ҳам они зоҳир кўзи била кўрмабдур эрдилар. Маъною руҳоният юзидин тарбият қилиб эрдилар. Бу жиҳатдин ҳар кишинингки, бу тоифадин зоҳир юзидин пири маълум бўлмаса ва машойихдин бирининг руҳи они тарбият қилғон бўлса, они Увайсий дерлар.

2. Ҳабиб Аъжамий қ. р.

Комил риёзати ва вофий муомалоти бор эрди. Авойилда ғаний эрди, элга ёрмоқ судға берур эрди. Ҳар кун муаддиларға ёрмоқ тилай борур эрди. Агар важҳ адо қилдилар, яхши, йўқ эрса, аёғининг муздин олур эрди ва андин қут қилур эрди ва халқ тилига бу сифат била мазкур бўлур эрди. Ва тавбасиға сабаб бу эрдик, бир кун бу навъ важҳдин таом пишуруб эрди. Сойил شيا لله Шайъаниллоҳ «Аллоҳ учун бирор нарса бер!» деди. Ул аччиғланиб, сойилни қавдики, таом оздур, санга етмаз.

Хотуни чун таомни чиқарурға қозоннинг бошини очди кўрдики, ул таом тамом қон бўлубдур. Ани тилаб кўргуздики, сойилға шиддат қилғанинг шумлуғидин бу ҳол воқеъ бўлубдур. У бу ҳолни кўргач, ҳоли мутағаййир бўлуб, Шайх Ҳасан Басрий хизматиға етиб, ҳар нединки бор эрди, чиқиб, инобат юзидин тавба қилди ва ҳар кимда ҳар несики бор эрди, анга мусаллам тутти ва машғул бўлди. Ва Шайх Ҳасан Басрий қ. с. қошида кундуз илм ўрганур эрди ва кеча тонг отгунча тоат қилур эрди. Ва ани «Аъжамий» анинг учун дерлар эрдики. Қуръонни дуруст ўқуй олмас эрди, аммо соҳибкамоллар анинг қошида тифли мактаб эрдилар. Бир хунийни дорға осиб эрдилар: Ҳабиб андин ўтарда кўзи анга тушти. Кеча ул хунийни воқеада кўрдилар, беҳиштға жилва қилур. Сўрдиларки, сен ул феълинг била бу мартабаға нечук еттинг? Дедик, мени у ердаки қатл қилдилар. Ҳабиб Аъжамий ўтуб борур экандур, кўзи манга тушубдур, бу манзилат анинг бир назари баракатидин топтим.

3. Абу Жозим Маккий қ. т. с.

Ҳасан Басрийнинг шогирдидур ва кўп машойих суҳбатиға етибдур ва узун умр топибдур. Ва машойихнинг анинг таърифида муболағалари бор эрмиш. Ҳишом б. Абдулмаликки, халифа эрди, андин сўрадики, недурки, анинг сабабидин нажот топқайбиз? Деди: улдулки, ҳар не олсанг, бир ердин олғайсенки, ҳалол бўлғай ва бир ерга борғайсенки, ҳақ бўлғай. Ҳишам деди: муним ким қила олғай? Деди: улки дўзахдин мутаваҳҳим бўлғай ва беҳиштқа толиб ва мақсуди — Ҳақ ризоси.

4. Атаба б. Фулом р. т.

Ажаб равиши бор эрди ва нафсни доим таабда тутар эрди. Ҳасан Басрийнинг шогирдидур. Тавбасининг сабаби буни дебдурларки, бир заифаға ошиқ бўлубдур. Маъшуқиға хабар қилибдурларким, фалон сенга ошиқдур. Маъшуқа эълом қилибдулки, менинг қайси узвум санга мақбул тушубдур? У дебдулки: Кўзларинг. Ул заифа икки кўзини ўюб, бир табаққа солиб, анинг қошиға йиборибдулки, инак маҳбубингға наззора қил. Анга ғариб ҳолат даст бериб, тавба қилиб, Тенгри йўлиға кирибдур.

5. Молик Динор қ. т. с.

Бу тоифанинг ақобиридиндур. Атосининг оти Динор эрмиш. Ва ул бандазода эрмиш, аммо икки оламдин озода эрмиш. Баъзи дебдурларки, ул кемаға кирибдур ва соҳилға етганда, кемачилар музд тилабдурлар ва анинг музд бергунча важҳи йўқ эркандур. Кемачи анга қатиг изо қила бошлабдур. Дарёдин чандин ҳазор балиқ ҳар бири бир динор оғизлариға тутуб, сувдин бош чиқарибдурлар. Бирининг оғзидин олиб, кемачиға

берибдур ва анинг музди бир дино-ўқ экандур. Бу сабабдин ани Молик Динор дебдурлар. Ва ул Шайх Ҳасан Басрий қ. с. суҳбатиға етибдур. Ул дебдурки, «Каломуллоҳда ўқубменки, Тенгри таоло бандасиға икки иноят қилибдурки, малоикаи муқаррабиндин Жаброил ва Микоилға қилмайдур. Бири буки, дебдурки:

(البقرة: 152) قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ

«Бас, мени эслангиз, мен ҳам сизларни эслайман, менга шукр қилингиз ва мени инкор қилмангиз!» Яна бири буки, дебдур

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ

«Дуоларингизни мустажоб қилурман». Анинг вафотидин сўнгра бузурге ани воқеада кўруб сўрдиким, Тенгри санга не қилди? Ул ледики, Тенгрини кўрдум, мунча гуноҳимки бор эрди, барисини яхши гумоним жиҳатидинки, Тенгрига бор эрди, маҳв қилди ва бағишлади. Яна бир бузург ани ва Шайх Муҳаммад Восиъ қ. р. воқеада кўрубдурки, иккиси беҳиштқа борур эрдилар. Молик Динор Муҳаммад Восиъдин илгарирак эрди. Дебдурки, Муҳаммад Восиъ Моликдин олимроқ ва комилроқ эрди, бу нечук андин илгарирак беҳиштга борадур? Дебдурларки, дунёда анинг икки кўнглаки бор эрди ва Моликнинг бир.

6. Муҳаммад Восиъ р. т.

Ўз замонининг беназири эрди ва тобииндин кўпга хизмат қилибдур ва суҳбатиға етибдур ва кўп машойих била суҳбат тутубдур, ул жумладин, Шайх Ҳасан Басрий қ. р. дур. Ул дебдурки, хуш ул кишиким, оқшом оч ётқай ва тонг эрта оч кўпқай ва бу ҳол била Тенгридин хушнуд бўлғай. Бирав андин васият талаби қилди. Ул деди: санга бир васият қилайким, ҳам бу дунёда подшоҳ бўлғайсен ва ҳам ул дунёда. Ул киши айттики, айт. Дедики: бу дунёда зоҳид бўл ва ҳеч кишидин тамаъ қилма, то барча халқ санга муҳтож бўлғайлар, мундоқ бўлғандин сўнгра ложарам сен ғаний ва подшоҳ бўлғайсен ва дунёда мундоқ бўлғон охиратда ҳам шодшоҳдур.

7. Абдуллоҳ Муборак қ. т. с.

Ани уламонинг шаҳаншоҳи дер эрмишлар ва жуду шижоатда замонининг яғонаси эрмиш. Ва тариқат асҳобининг муҳташами. Ва бу қавмнинг машойихининг кўпининг суҳбатиға мушарраф бўлубдур. Ва машҳур тасо-нифи бор.

Бир кун ул келур эрди ва Суфён Саврий ва Фузайл Аёз қ. с. ҳозир эрдилар. Суфён деди: кел эй машриқ аҳлида эр! Фузайл деди: ва мағриб аҳлида ва иккисининг аросида.

Анинг тавбасининг ибтидоси бу эрдик, бир канизак ишқиға гирифтор бўлди. Бир қиш кеча тонг отқунча маъшуқ девори тубида туруб эрди ва устига қор ёғадур эрди ва ул хабарсиз. Саҳар намозин айтурда ул хуфтан соғинди. Кундуз бўлгондин сўнгра ул ҳолға воқиф бўлди, ўзига дедики, эй Муборакнинг номуборак ўғли, уёт санга бу авқотингдинки, агар имом намозда бир сурани узунроқ қироат қилса, ториқиб, телбарарсен ва мунунгдек кеча нафсинг ҳавосиға тонг отқунча мундоқ азоб тортарсанки, суубатидин хабаринг йўқтур. Кўнгли бу дарддин бузулди ва бори ишдин тавба қилди ва сулукка машғул бўлди. Иши ул ерга еттики, Маккадин Мадинаға дегинча маҳофасин ашроф эгинлариға кўтариб элтурлар эрди.

Назъ ҳолатида ҳар не бору йўқин дарвешларга улашиб эрди. Муридларидин бири дедики, эй Шайх, уч қизинг қолдилар ва ҳеч нима қолмади, алар фикрини не қилдинг? Дедики, мен алар ҳадисин дебмен:

وَقُلْتُ يَا شَايْخُ (الْأَعْيُنُ: 196)

«у солиҳ бандаларга ёр бўлур». Салоҳ аҳли корсози улдур. Ҳар кимки, анинг корсози ул бўлса, яхшироқки, Абдуллоҳ Муборак бўлғай. Ва борур замонда кўз очиб, кулуб айтур эрди:

أَعْلَى هَذَا الشَّيْخِ الْعَلَمُ (الْمَعْنَى: 61)

«амал қилувчилар мана шундай (мангу бахт-саодат учун) амал қилсинлар», ва дунёдин ўтди. Анинг маноқиб зикрин тилаган киши Ҳазрат Шайх Фаридулдин Аттор қ. с.нинг «Тазкират ул-авлиё»сида тиласунки, вофий битибдур.

8. Абуҳошим Сўфий қ. с.

Аввал кишиким, сўфий дедилар ул эрди. Куфийул-аслдур, Шомда Шайх эрди ва Суфён Саврий қ. с. била муосир эрди. Ва Суфён сўзидурким,

لَا أَرَى عَالِمَ الصُّوفِيَّ مَا أَرَأَيْتَ عَالِمَ الرِّيَاءِ

«Агар Абуҳошим Сўфий бўлмаганда эди, риёнинг нозик маъноларини тушуниб етмаган бўлар эдим». Аввал хонақоҳким, сўфийлар учун бино қилдилар, Шомнинг Рамласида эрди. Ва ул бу навъ эрдиким, тарсолар улуғи овга борадур эрди, кўрдиким, икки дарвеш бир-бирига етиб, муҳаббат юзидин кўруштилار ва мувофақат била ўлтуруб, улча егуликлари бор эрди, едилар, тавозуъ била бир-биридин айрилиштилар. Кўрадурған кишиға аларнинг бу улфат била муомалалари хуш келиб, бирин тилаб сўрдиким, ул биринг санга не бўлур? Дедиким, ҳеч нима. Дедиким, не киши эрди?

Дедиким: танимасмен. Дедиким, қайдиндур? Дедиким, билмасмен. Дедиким, бас, сизинг орангизда бу навъ улфат қайдин эрди. Дедиким, бизнинг тариқимиз будур. Сўрдиким, бир ерки сиз жамоат анда йиғилгайсиз, борму? Дедиким, йўқ. Дедиким, мен сизинг учун бир ер ясайким, анда йиғилишгайсиз. Ва Рамлада ул хонақоҳ ясади. Ва Шайх ул-ислом қ. с. сўзидурким,

سَمِعْتُ مِنْهَا سِرَّ اَرْبابِ الدِّينِ وَاللَّهِ وَفِيهِ السِّرُّ

«яхши инсонлар ташириф буюрган манзил хонадон — энг яхши жойлардир. Ва қадимдан Аллоҳ яхшиларни яхшилар билан келиштириб қўйган». Ва Ҳошим сўзидурким, **الْبَيْتُ الْجَمَالُ بِالْأَبْرِ سِرِّهِمْ اخراج النُّكْرُ مِنَ الطُّبِّ** игна била тоғни қозмоқ такаббурни кўнгуллардин чиқармоқдин осонроқдур. Абуҳошим, Қози Шурайҳни кўрдиким, Яхё Холид уйидин чиқди, йиғлади ва дедиким, **يُرْزَقُ بِاللَّهِ مِنْ سِرِّهِ لَا يَنْفَعُ** «Аллоҳдан манфаатсиз илмдан паноҳ тилайман» Мансур Аммор Дамашқий дебдурким, Абуҳошим бемор эди, ўлум беморлиғи. Дедимким, ўзунгни нечук кўрасен? Деди: азим балода кўрадурмен, аммо ҳаво, яъни меҳру севуклук балодин ортуқдур, яъни боло азимдур, аммо меҳр оллида ҳақирдур. Шайх ул-ислом қ. с. дедиким, агар боло ҳаво чоғлиқ бўлса эрди, ҳаво бўлмағай эрди.

9. Зуннун Мисрий қ. т. с.

Аввалғи табақадиндур. Оти Савбон б. Иброҳим, кунияти Абулфайз ва лақаби Зуннун. Ул Мисрнинг Ихмим деган мавзеида бўлур эрдиким, имом Шофеъи р. а.нинг қабри андадур ва Зуннун Молик Анаснинг шогирдидур ва онинг мазҳабидадур ва «Муватто»ни андин эшитиб эрди ва фикҳ ўқуб эрди ва анинг пири Шайх Исрофил эрди, Мағрибда. Ва Шайх ул-ислом дебдурки, Зуннун ул киши эмаски, они каромат била ситойиш қилғайлар ва мақомот била оройиш бергайларким, мақому ҳол онинг илгида суҳра эрди ва дармонда. Вақтнинг имоми ва рўзгорнинг яғонаси ва бу тоифанинг бошидур ва барчанинг нисбати ва изофати ангадур. Аввал кишиким, ишоратни иборатқа келтурди ва бу тарийқдин сўз айтти, ул эрди. Чун яна бу табақада Жунайд қ. с. пайдо бўлди. Бу илмга тартиб бериб, баст қилиб, кутуб битиди. Чун Шиблий қ. с. ароға кирди. Бу илмни минбар устига айтиб, ошкоро қилди. Жунайд сўзидурким, биз бу асрорни ёшурун уйларда ва сардобаларда маҳрамларга айтур эрдик. Шиблий минбар устига айтиб, элга ошкор қилди.

Зуннундин сўрдиларким, мурид кимдур ва мурод ким? Ул айттиким, **الرَّيْدُ حَقُّ الْوَلَدِ** «Мурид талаб қилади ва мурод қочади». Шайх ул-ислом дедиким, мурид тилар ва андин юз минг ниёзу мурод қочар ва андин юз минг ноз.

Ва Зуннун сайёҳ эрмиш. Дебдурки, бир кун борур эрдим, бир йигит кўрдумки, анда шўре бор эрди. Дедим: қайдинсан, эй ғариб? Деди: Ғарибму бўлур улки, онинг била мувонасати бўлғай? Бу сўздин қичқириб, беҳуш йиқилдим. Ҳушумға келгандин сўнгра дедиким, сенга не бўлди? Дедимки, дору дардға мувофиқ тушти. Шайх ул-ислом қ. с. дедиким, онинг хастаси пайдодур. Улки они кўрмиш бўлғай, жон онинг танида шайдодур. Ҳар қайда ором тутса, душман анга ром бўлғайким, ул ғарибларнинг ватанидур ва муфлисларнинг моясидур ва бегоналарнинг ҳамроҳи. Ҳарқачон бировни топсангки, бизоатинг анинг илкида бўлғай ва дардингға онинг доруси мувофиқ. Зинҳор этокин иликдин берма ва берк тут! Зуннун дебдурким,

ما لم يأت حيداً لم ير الحزن إلا يتركه على كل وقت

«Аллоҳу таоло бандасининг нафсини унга хор қилиб кўрсатиши, уни улуғ қиладиган ҳар қандай нарсадан кўра азизроқ ва муҳимроқдир». Ва ҳам ул дебдурким,

النفس المحبب والندى رؤية النفس والنفوس

«махфийроқ ва қаттиқроқ парда — нафсни кўриш ва унга тадбир қилиш, яъни жиловлашдир». Ва ҳам Зуннун дебдурким,

الغمر في ذات لا سهل ولا إشارة إلى تركه وحيلة العرفاء

«Аллоҳ зотини тафаккур қилиш нодонлик ва унга ишорат қилиш ширкдир. Маърифатнинг ҳақиқати ҳайратдур».

Шайх ул-ислом қ. с. дебдурки, ҳайрат иккидур: бири ом ҳайрати ва ул илҳоду залолат ҳайратидур ва яна бири хос ҳайратидур ва ул ҳайрат аёндадур ва топмоқдур ва ҳам онинг сўзидурким, аввал узулмак ва қўшулмак ва охир не узулмак ва не қўшулмак. Зуннун Мағрибга борди, азизедин ким мутақаддимин машойихдин эрди, бир масъала сўрғали. Ул дедиким, не учун келибсен? Агар келибсенки, аввалин ва охирина илмин ўргангайсен, мунунг юзи йўқтурким, бу барчани ул билуру бас ва агар келибсенким, они тилагайсен. Аввал гомким, бу сори кўтардинг, ул анда ҳозир эрди. Шайх ул-ислом қ. с. дебдурким, ул ўз тилагучисининг йўлдошидур. Онинг илкин тутуб, ўз талабида югуртур. Зуннун қ. с. дедиким, уч сафар қилдим ва уч илм кетурдум. Аввалқи сафарда илме кетурдумким, хос қабул қилди ва ом ҳам қабул қилди. Иккинчи сафарда илме кетурдумким, хос қабул қилди ва ом қабул қилмади. Ва учунчи сафарда илме кетурдумким, не хос қабул қилди ва не ом فما كنت تتركها طريداً وحيداً «қочоқ, қувғин ва ёлғиз бўлиб қолдим».

Шайх ул-ислом қ. с. дедиким, аввал тавба илми эрдиким, они хосу ом қабул қилдилар. Иккинчи, таваккул ва муомалат ва муҳаббат илми эдиким,

хос қабул қилдилар ва ом йўқ. Учунчи, ҳақиқат илмидурким элнинг илму ақли тоқатидин ташқари эрди. Халойиқ англамадилар ва ани инкорға қўптилар. Ул вақтғача ким, таърих икки юз қирқ бешда Зуннун қ. с. оламдин ўтти. Жанозасин элтурда бениҳоят яшил қушлар жинозасиға соя қилиб эрдилар. Андоқким, борғон халойиқ аларнинг кўлагасида эрди. Андин сўнгра Зуннунға халқ кўнглида қабул воқеъ бўлди. Сўнгқи кун анинг қабри бошида битилгон топтиларким,

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَبِهِ تَوَكَّلْتُ

«Зуннун Аллоҳнинг суюкли бандаси ва шавқи туфайли Аллоҳ йўлида жонини фидо қилгувчидир». Ва ул бир хат эрдиким, одамилар хатиға ўхшамас эрди ва они ҳар неча юсалар яна битилган кўрунур эрди. Шайх ул-ислом дедиким, ул сўнгги сафар қадам била эмас эрдиким, они қадам била бормаслар ва ҳимам била борурлар ва онинг жинозасиға кўлака солғон қушлардек. Қушлар муддатдин сўнгра Шофеъий р. а. шогирди Муъаззинийнинг жинозасиға кўрдиларким, соя солдилар, валлоҳу таоло аълам.

10. Имом Аъзам қ. т. с.

Аларким, Ислому аҳлининг имомидурлар, эл таърифидин мустағний-дурлар. Анас ибни Молик р. а. ривоят қилурким, Расул с. а. в. дедиким,

قَالَ أَمِينُ رَسُولِ اللَّهِ إِنَّ هَذَا رَجُلٌ مِمَّنْ لَا يَخْلُقُ إِلَّا الْإِسْلَامَ

«Умматимдан бирининг номини Нуъмон б. Собит, куниясини Абу Ҳанифа деб атайдилар. Ва ўша киши умматимнинг чироғидир». Имом Жаъфар Содиқ била суҳбат тутубдур ва кўп машойихни кўрубдур. Ва Фузайл Иёз ва Иброҳим Адҳам ва Бишри Ҳофий ва Довуд Тоий р. а. анинг устозидур. Нақлдулки Мустафо с. а. в.нинг мутахҳар равзаси бошиға бориб айтти:

السلام عليك يا سيدي المرسلي

«Ас-салому алайка, ё саййид ал-мурсалин». Равзадин жавоб келди:

وعليك السلام يا امام المسلمين

«Ваалайк ас-салом, ё имом ал-муслимин». Дерларки, авойилдаким, юз қиблаи ҳақиқийға келтурди ва халқдин юз эвурди ва пашмина кийиб, риёзатқа машғул бўлди, бир неча воқеада кўрдиким, Мустафо с. а. в. муборак сўнгакларин лаҳадда йиғиб, баъзини баъзидин айирадур. Ва бу воқеанинг ҳайбатидин уйғонди ва Ибн Сириннинг асҳобидин бирига айтти. Ул мундоқ

таъбир қилдиким, сен Расул с. а. в.нинг илми ва суннати ҳифзида бийик даражага етқайсан, андоқки, аҳодисда мутасарриф бўлғайсен ва саҳиҳни сақимдин айирғайсен. Яна бир қатла Расул с. а. в.ни воқеада кўрдик, ул Ҳазрат анга дедиким: «ё Або Ҳанифа, сени менинг суннатларимни тиргузмак учун зоҳир қилибдурлар, узлат қасди қилма. Дебдурларким, замон халифаси Малак ул-мавтни туш кўрди ва сўрдиким: менинг умрумдин неча қолибдур? Ул беш бармоғига ишорат қилди. Уйғониб, кўп камол аҳлидин бу туш таъбирин сўрди, ҳеч ким жавоб бера олмади. Абу Ҳанифа а. р. дедиким, бу ишорат беш илмгадурки, бу оятда воқеъдур:

ان الله عتده علم الساعة وثبت آياته وما يصرف ذلك عن قول الحق ما اذا اخبرناك

وما يصرف ذلك عن قول الحق ما اذا اخبرناك (34:)

«Дарҳақиқат, ёлғиз Аллоҳнинг ҳузуридагина (қиёмат) соати (қачон бўлиши тўғрисидаги) билим бордир. У (ўзи хоҳлаган вақтда, ўзи хоҳлаган жойга) ёмғир ёғдиур ва оналарнинг бачадонларидаги ҳомилаларини (ўғилми-қизми, расоми-нуқсонлими, бахтлими-бахтсизми эканини) билур. Бирон жон эртага нима қилишини била олмас. Бирон жон қарда ўлишини ҳам била олмас. Фақат Аллоҳгина билгувчи ва огоҳдур».

Машҳурки, Яҳё Муъоз Расул с. а. в.ни воқеада кўруб сўрдиким, ё Расулulloҳ, сени қайда тилайин? Жавоб буюрдиким, Абу Ҳанифанинг илми яқинида. Аларнинг маноқиби беҳаддур ва маҳомиди беадад, мунча била хатм қилилди.

11. Имом Шофеъий р. а.

Анинг фазлу камоли ва сутуда ҳисоли шарҳида қалам ожиз ва қаламзан мутаҳаййирдур. Ул нималар манқулдурки, бани одам жинсидин ақл муҳол тутар. Ва ўн уч ёшида дедиким,

سلون ما اتهم

«мендан истаганингизни сўранг», ўн беш ёшида фатво жавоб қилди. Имом Аҳмад Ҳанбалки, жаҳоннинг имомидур ва уч юз минг ҳадис ёдида эрди, анинг шогирдлиғига келди ва анинг гошиясин эғнига кўтарди. Жамъи анга эътироз қилдиларки, бу манзилат ва бу бузурглук била бир гўдакка мунча таъзим қиладур ва машойиху устодлар суҳбатини тарк қилибдур. Ул дедиким, ҳар неки бизинг ёдимиздадур, ул маъносин билур. Агар биз анинг суҳбатиға етмасак эрди, эшиқда қолиб эрдик. Шофеъий дебдурки, Расул с. а. в. воқеада муборак оғзи суйини менинг оғзимға солди, андоқки, оғзимға ва эрнимға ва тилимға етишти. Ва деди: борки Тенгри санга баракот берсун ва ҳам ул соат Амир ул-мўъминин Али к. в. узугин чиқориб, менинг бармоғимға солди, то набию валиларнинг илми манга сироят қилди.

12. Имом Аҳмад Ҳанбал р. т.

Суннат ва жамоатнинг шайхи ва дину давлатнинг имоми эрди. Футуввати ул ғоятда эрдикӣ, ўғли бир кун бу ҳадис маъносини айтурдаки,

«...»

«одам тийнатиини (тупроғини) қўлларим билан қордим», илигин енгидин чиқариб эрди. Аҳмад манъ қилдиким, Ядуллоҳ сўзин айтурда ўз илигинг била ишорат қилма!

Ул кибори машойих била суҳбат тутуб эрди, ул жумладин, Зуннун Мисрий эрди ва Сари Сақатий ва Бишр Ҳофий ва Маъруф Кархий эрди. Бағдодда муътазила ғалаба қилганда, анга таклиф қилдиларким, Қуръонни махлуқ дегай, демади. Ва қари бўлуб эрди ва заиф ҳам, иқобига торгтилар ва минг қамчи урдилар, ҳеч фойда қилмади ва ҳам ул озор била оламдин ўтти. Бу иш одамзоддин келур иш эмаски, дин тақвиётида ул бузургвордин зоҳир бўлди.

13. Имом Молик қ. т. с.

Анинг таърифи мунча басдурким, бу мазкур бўлган, уч Имом муқобаласида мазҳаб тузатибдур ва масоил ижтиҳод қилибдур. Ва бу умматнинг тўрт улушидин бир улуши анинг мазҳабиниин ихтиёр қилибдурларки, булар орасида олийқадр машойиху уламо бор экандурлар ва ҳоло ҳам бордурлар ва оламда бу мазҳаб шойеъдур.

14. Муҳаммад Аслам Тусий қ. т. с.

Ягонаи мутлақ ва муқтадойи барҳақ эрди. Ани «Лисони Расул» дебдурлар ва «Шаҳнаи Хуросон» битибдурлар. Ва Ҳазрати Имом Али Мусо Ризо р. а. била кажавада бир тевада Нишобурга кирди ва Исҳоқ б. Роҳавайҳ тева маҳорин тортар эрди: Ва Абдуллоҳ Тоҳирки, вақт халифаси эрди, анинг хизматиға борди. Анга бор бермади ва кўрмади. Ва ул эшикдин кўпмади. Ва жума куни эрди, деди: намозға чиқса кўрайин. Намозға чиққач, Абдуллоҳнинг кўзи анга тушгач, бетоқат бўлуб аёғига тушди ва туфроққа юзин қўйди ва деди: Илоҳи, сенинг жиҳатингдин манга илтифот қилмадики, мен ёмон бандамен ва мени душман тутти ва мен ҳам сенинг жиҳатингдинким, яхши бандангдур, ани дўст туттум, чун иккаласи сенинг учундур, бу ёмонни ул яхши ишга қил! Бир ун эшиттики, анинг дўстлуғи жиҳатидин мақсудингга еттинг! Дунёдин ўтганда, эски кийизки, олдиға солур эрди, остиға солдилар ва хирқасини жинозаси устиға ёптилар. Икки қари хотун том устида эрдилар ва дедиларки, Муҳаммад Аслам борди ва дунёда ҳар неси бор эди, олиб борди.

15. Аҳмад Ҳарб қ. с.

Тенгри зикри анга андоқ ғолиб эрдик, Музайин ирни тукини олурда оғзида Тенгри оти эрди. Музайин дедиким, сен бир замон ирнингни тебратма! Ул дедиким, сен ўз ишингга машғул бўлки, бизинг бу ишдин фароғатимиз йўқдур, ирни неча ерда кесилди. Яҳё Муъоз-Розий р. т. дунёдин ўтарда васият қилдики, бошимни Аҳмад Ҳарб аёғи сари қўюнг!

16. Исрофил Мағрибий р. т.

Шайх ул-ислом қ. с. дедиким, ул Зуннуннинг пирларидандур. Мағрибдин эрди ва Мисрда пешво эрди. Зухду таваккулу муамалотда яхши сўзлари бор. Фатҳи Шаҳраф олти юз йиғоч йўл бир савол учун Мисрга бориб, андин сўрдиким,

من عذب الخمر في الدنيا

«ёмонларга гуноҳ қилишларидан олдин азоб қилишадими?». Ул уч кун сабр тилади. Уч кундин сўнгра дедиким, манга жавоб айттиларки, агар амалдин бурун савоб раво бўлса, залалдин ҳам бурун азоб раво бўлғай. Муни деди ва заъқа урди ва шурға тушди ва андин сўнгра уч кундин ортуқ тирилмади ва борди. Шайх ул-ислом қ. с. дедиким: ул уч кунлик ҳаёт саволдин сўнгра уч кун жавоб учун сабр тилагандин эрди, агар филҳол жавоб берса эрди, филҳол борур эрди.

17. Абуласвад Маккий р. т.

Азизенинг зиёфатиға борди ва салом қилди ва дедиким: сенинг дўстингмен, Абуласвад. Азизе сакраб қўпти ва деди: алайкассалом, нечуксен? Ва филҳол ўзидин ғойиб бўлди. Уч қатлағача бу ҳол эрди. Абуласвад билдиким, Азизе туфроқ ва сув илигидин ва инсоният русумидин ташқари чиқибдур ва анинг дийдорин ғанимат тутти ва қайтти.

18. Абуласвад Роъий қ. с.

Бодияда бир кун ўз аҳлиға айतिकим, паддруд бўлки, мен бордим. Қиз қардоши митҳарасин сут била тўлдирди, таҳорат вақти митҳарасидин сут қуйилди. Дедиким, анга сутдин сув муҳимроқдур. Қайтти, дағи митҳарасин сутдин холи қилди ва дағи сув била тўлдирди. Таҳорат вақти митҳарадин сут тўкилур эрди. Ва очлик ва сувсизлик вақти – сут.

19. Абу Яъқуб Ҳошимий р. т.

Ул дебдурким, ҳаргиз унутмон аниким, байрам куни Зуннун била келур эрдим. Халойиқ ийдгоҳдин шодмон қайтиб эрдилар. Зуннун дедиким, бу халқ шодмондурларки, амонатларин адо қилибдурлар, яъни Рамазон тоатин. Аммо билмасларки, алардин қабул қилибдурлар, ё йўқ. Кел, бир ён борали ва буларға йиғлали!

20. Валид б. Абдуллоҳ Саққо р. т.

Кунияти Абулисҳоқдур. Зуннуннинг асҳобидиндур. Ул дебдурки, Зуннун дедиким, бодияда бир қаро занге кўрдумки, ҳар қачон «Аллоҳ» деса эрди, ранги оқарур эрди. Ҳам Зуннун дедиким, ҳар ким Аллоҳни ёд қилса, ҳақиқатда ондин сифате айрилғой. Абу Абдуллоҳ Розий дедиким, Валид Саққо қошиға бордим, тиладимким, фақрда андин саволе қилғоймен. Бош кўтарди ва дедиким, фақр анга мусалламдурким, анинг хотириға ҳаргиз Ҳақдин ўзга кирмайдур ва қиёматда бу сўзумнинг уҳдасидин чиқа олурмен. Зуннун қ. с. доғи Ҳақ ёдида анга мувофиқ сўз айтибдур.

21. Фузайл б. Иёз қ. т. р.

Аввалғи табақадиндур ва кунияти Абу Алидур. Ва анинг не ерлик эрканида ихтилоф бор. Куфалиқ дебдурлар. Марв ва Бовард навоҳийсидин ҳам шуҳрати бор. Ул дебдурким: мен Ҳақни дўстлук ва севуклук юзидин парастииш қилурмен. Ва шикеболиғим йўқтурки, қилғаймен. Маҳмуд Варроқ дебдурки, шеър:

الحمد لله الذي جعلنا من عباده
محبين له وبنين له
والله اعلم بالصواب

«Аллоҳға муҳаббат изҳор қиласанда, унга осийлик ҳам қиласан ва яна муҳаббатдан лоф урасан.. Бу ишинг ажабдур. Агар сен муҳаббатда содиқ бўлсанг, Аллоҳға итоат қиласан. Чунки муҳиб (севувчи) маҳбубига, албатта, итоаткор бўлади».

Шайх ул-ислом қ. с. дедиким, ҳар ким ани бийм юзидин парастииш қилур, ўзин парастииш қилур ва ўз нажоти тамаъиға тебранур, йўқки муҳаббат ва итоатға. Ва ҳар ким ани умид юзидин парастииш қилур, ул ҳам ўзин парастииш қилур ва ўз танаъуму роҳати таваққуиға тебранур, йўқки, муҳаббату итоатқа. Мен ани бийму умид била парастииш қилмасмен музdwорлардек, анинг муҳаббати даъвосиға дағи парастииш қилмасменким, парас-

тишким, анинг сазоси бўлғай, ожиз қолурмен, балки ани анинг фармони била парастиш қилурменки, дебдурки, қил, қилурмен ва Расулнинг суннатининг муҳаббати учун ва ўз тақсиримга муътарифмен. Бир дарвешдин сўрдиларким, сифла кимдур? Деди: улким, Ҳақни бийму умид ила парастиш қилғай. Дедилар: сен не навъ била парастиш қилурсен? Деди: анинг меҳру севуклуғи мени ибодату тоатиға тутар. Фузайл Иёз қ. с. нинг бир ўғли бор эрди. Дебдурларки, андин мартабада улугроқ эрди, оти Али. Бир кун Масжиди Ҳарамда Замзам яқинида бир хонанда ўқудиким,

(60: *وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ*)

«гуноҳкорларни кўрасан». Ул эшитти ва заъқаи урди ва жон берди. Шайх ул-ислом дебдурким, дўстдин нишон ва орифдин жон

أَخْبَرَنِي عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ

«кимки ишқ билан ўлса, шундай ўлгани маъқул. Ўлим билан тугамаган ишқда хайр йўқдур». Ва Фузайл қ. с. нинг вафоти муҳаррам ойи, юз саксон еттида эрди.

22. Маъруф Кархий қ. с.

Аввалғи табақадиндур ва Сарий Сақатийнинг устозидур ва Довуд Тойи қ. с. била суҳбат тутгандур. Ва Довуд юз етмиш бешда ўтубдур ва Маъруф қ. с. икки юзда. Ул дебдурки, суфий мунда меҳмондир. Меҳмон тақозоси мезбонға жафодур. Меҳмонки, адаблиқ бўлғай, мунтазир бўлғай, йўқки мутақозий. Биров андин васият талаб қилди. Ул дедиким,

أَخْبَرَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ

«эҳтиёт бўл Аллоху таоло сени мискин суратидин бошқа суратда кўрмасин». Шайх ул-ислом дедиким, Маъруф бир кун хоҳарзодасиға дедиким, чун анга ҳожатинг бўлса, мендин онт бер! Мустафо с. а. в. дуода айттиким,

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ عِلْمِكَ وَفِيهِ رَحْمَتُكَ وَفِيهِ مَعْلَىٰ إِلَهِكَ

«эй бор худоё, сенга илтижо қилиб сўровчилар ҳаққи, сенга рағбат қилувчилар ҳаққи ва сен томон ташлайдиган қадамларим ҳаққи ҳурмати (сендан) сўрайман», менинг бу ғамларим ҳаққи сенинг сари.

مَثَلُ الْغُرُوفِ مِنَ الْحُبِّ فَقَالَ الْحُبُّ لَيْسَ مِنْ دَعَائِمِ الْخَلْقِ إِلَّا فِي مَوَاقِبِ الْحَقِّ وَفَضْلِهِ

«Маъруфдин муҳаббат ҳақида сўрашганда, айтди: Муҳаббат — халқ

ўргатадиган нарса эмас, балки у Ҳақнинг инъоми ва фазлидир». Анинг қабри Бағдоддадур ва халойиқ қиблаи дуосидурки, дерлар — анда дуо мустажоб бўлур.

23. Абу Сулаймон Дороний қ. р.

Аввалги табақадиндур. Оти Абдурахмондур. Шом машойихидин. Дорон деган ердинки, Дамашқнинг кентларидиндур, қабри ҳам анда-ўқдур. Аҳмад б. Абулҳаворийнинг устодидур, Райҳонат уш-Шом. Ва таърих икки юз ўн бешда ўтубдур. Андин сўрдиларким, маърифати ҳақиқий недур? Деди улдурки, икки дунёда мурод бирдин ўзга бўлмағай. Ва ҳам ул дебдурки, бир китобда ўқубменки, Ҳақ с. т. дебдурки,

كَلْبٌ مِنْ لَقَبِي عَيْنُ اللَّهِ حَيْثُ الْفَلْبُ بِأَمِّهِ

«тун кириши билан мени унутиб, уйқуга кетган кишининг менга муҳаббат даъво қилиши елғондир» Ва ҳам ул дебдурки, вақтики, Ироқда эрдим, обид эрдим ва Шомда орифмен. Бу тоифадин баъзи дебдурларки, Шомда анинг учун ориф эрдик, Ироқда обид эрди, агар анда обидроқ бўлса, мунда орифроқ бўлғай эрди. Ва ҳам Абу Сулаймон дебдурки,

رَبِّكَ الْغَلِيظُ وَالْقَوِيُّ الْأَعْلَى الْأَكْبَرُ الْأَسْمَاءُ مِنْ كَلْبٍ وَاسْمُهُ

«кўпинча ҳақиқат (кашфу асрор) қалбимда қирқ кунлаб улоқиб юради. Уларни фақат икки гувоҳ: оят ва ҳадис асосидагина қалбимдан жой олишига рухсат бераман». Ва ҳам ул дебдурки,

اللَّهُ يَكُنِي الْقَلْبُ مِنَ الْقَلْبِ فَجَعَلَ الرُّوحَ مِنَ الرُّوحِ

«қалб матлубни тополмай ғамгин бўлганида, руҳ уни топганидан шод бўлади». Аҳмад б. Абулҳаворий дебдурки, Абу Сулаймонга дедимким, хилватда намоз қилдим, андин лаззат топтим. Сўрдиким, лаззатингнинг сабаби не эрди? Дедим, мени ҳеч (ким) кўрмади. Дедиким,

لَا تَلْعَلُ الْعَيْنُ حَيْثُ يَطْلُقُ الْبَصَرُ وَالْأَمْرُ بِالْأَمْرِ

«қалбингда халқ ёди ўтган пайт сен, албатта, заифсен». Ҳам ул дебдурким,

لَكُنْ مِنْ عَيْنِ عَيْنٍ وَجَدَ تَوْرَ الْقَلْبِ فَجَعَلَ

«Ҳар бир нарсанинг занги бўлади, қалб нурининг занги эса, тўйиб овқатланишдир».

Ҳам ул дебдурким,

مِنْ الْقَلْبِ الْإِنْفِصَاحُ إِلَى اللَّهِ فَجَعَلَ عَيْنَهُ جَلْعَ مَا يَوْنَهُ مِنْ رَقْنِهِ

«кимки, ҳамма нарсадан узилиб, Аллоҳга боғлиқлигини билдирмоқчи бўлса, Аллоҳдан бошқа нарсаларни елкасидан улоқтириб ташлаши вожибдир». Ҳам ул дебдурким,

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«Бандани тезроқ Ҳаққа еткарувчи нарса муҳосабадир».

24. Довуд б. Аҳмад Дороний р. т.

Абу Сулаймон Доронийнинг қардошидур. Қардоши била суҳбат тутуб эди. Аҳмад б. Абулҳаворий дебдурким, Довуддин сўрдумки: не дерсан ул кўнгулниким, анга яхши ун асар қилғай? Деди: ул кўнгул заъфу ранжурлиғидин бўлғай, анга илож қилмоқ керак.

25. Иброҳим Адҳам қ. т. р.

Аввалғи табақадиндур. Кунияти Абу Исҳоқ ва оти ва нисбати Иброҳим Адҳам бинни Сулаймон, бинни Мансур ал-Балхий. Мулукдин эркани худ машҳурдур йигитликда тавба тавфиқи топти.

Бир кун овға борадур эрди. Ҳотифе нидо қилдики, эй Иброҳим, сани бу иш учун яратмабдурлар. Бу сўздин анга огоҳлиғ юзланди ва мулк таркин қилиб, бу тоифа тариқин ихтиёр қилди ва Маккага борди ва анда Суфён Саврий ва Фузайл Аёз ва Абу Юсуф Файбулий суҳбатиға етишти ва Шомда ҳалол рўзи учун нозирбонлиғ, яъни даштбонлиғ қилур эрди ва анга ҳадисдур: бийик каромоту мақомот аҳлидин бўлди ва таърих юз олтмиш бир ё иккида Шомда рихлат қилди.

Биров Иброҳим Адҳам била йўлдош бўлди ва ҳамроҳлиғи кечга тортти. Айрилурда ул киши узр қўлдики, шояд мендин беадаблиғлар воқеъ бўлди эркин ва сен мендин ранжа бўлдунг эркин? Жавоб бердиким, мен сенга дўст эрдим. Бў дўстлуғ айбингни менга ёпти, дўстлуғунг жиҳатидин билмадим: яхши қиларсен ё ёмон.

بَیْت

وَالْفَقْرُ وَالْفَقْرُ مَلِكٌ لَا يَمُوتُ

وَالْفَقْرُ مَلِكٌ لَا يَمُوتُ

Байт: «У ишни бошқалар бажарса, хунук кўринади, Мен учун агар сен бажарсанг чиройлидур».

Иброҳим Адҳам ва Али Бегор ва Ҳузайфа Маръаший ва Мусалим Хаввос бир-бирининг ёронлари эрдилар. Бир-бири била байъат қилдиларким, нима емагайлар то ҳиллияти аларға собит бўлмағай. Чун шубҳасиз ҳалол луқма топмоқдин ожиз бўлдилар, емаклари оз миқдорга келди. Дедилар, онмиқдор еялики, ондин гуриз бўлмағай, бори шубҳа озроқ бўлғай. Иброҳим

Адхамнинг ҳолати бағоят куптур. Бир китоб битиса бўлур. Аммо бу мухтасарда мунча зикре била иктифо қилинди.

26. Иброҳим б. Саъд Алавий қ. с.

Кунияти Абу Исҳоқдур. Шарифдур ва Ҳасаний ва Бағдод аҳлидин. Шомга борди ва мутаваттин бўлди. «Нафаҳот ул-унс»да Иброҳим Адҳам назирларидин битибдурлар. Шайх ул-ислом дебдурки, минг икки юздин ортуқ машойихни танирмен, алардин иккиси алавий эрди, бири Иброҳим б. Саъд, яна бири Ҳамзаи Алавий. Иброҳим б. Саъд Абулҳорис Авлосийнинг устоди эрди. Абулҳорис иродатининг ибтидосида ўз уйида хойгина еб эрди, ёронларидин айру. Иброҳим Саъд хидматиға борди ва Иброҳим йўлда эрди. Улуғ сувға етгач Иброҳим аёғ сувға қўйди ва қадам урди ва Абулҳорисға илиг узаттиким, ўткаргай, Абулҳориснинг аёғи сувға ботти. Иброҳим дедиким, сенинг аёғинг хойинадин осилибдур. Бу сўз била анга мутолаба ва муохаза қилди ул ишға. Бас дедиким, сен бу иш толиби эмассен, бор ва халқдин узлат тут ва кўнгул фароғати тилаб, қилур иш теграсиға эврул!

27. Абулҳорис Авлосий р. т.

Оти Файз б. Хизрдур. Иброҳим б. Саъд Алавийнинг шогирдидур. Ул дебдурким, аввал кўрмаким Иброҳим б. Саъд Алавийни мундоқ эрдиким, Авлосдин ғайри мавсумда Макка азимати қилдим. Йўлда уч кишиға учрадим. Алардин иккиси айрилдилар ва бири қолди ва ул Иброҳим б. Саъд Алавий эрди. Сўрдиким, сен қаён борурсен? Дедим: Шом тарафи. Дедиким, мен Луком тоғиға борурман, дағи айрилиштук, аммо доим мактуби манга келур эрди. Ва ҳам ул дебдурким, бу кун Иброҳим б. Саъд била эрдим, бир черигчи бир заифанинг эшагин тутуб эрди. Ул заифа бизга истиғоса қилди. Иброҳим Саъд ул черигчи била сўзлашди, сўзин қабул қилмади. Иброҳим дуо қилди, ул черигчи йиқилди ва қўпмади. Мен дедим: сендин айрилурменким, шояд мендин беадаблиге воқеъ бўлғай ва сен мустажобуд-даъво эрмишсен, мени ёмон дуо қилғайсен: Деди: эмин эмассен? Дедим: йўқ. Бас, васият қилдиким, қила олғанча дунёлиқдин оз нимага қониё бўл! Ва ҳам ул дебдурки, дарё қирғоғида оғзин тебратти, ниҳоятда кўп балиғлар саф тортиб анга юзландилар. Хаёлимға сайёдлар кечти, балиғлар филҳол тарқадилар. Иброҳим Саъд дедиким, сен бу иш кишиси эмассен, бу водий қумида анча риёзат тортким, ажал бошинға еткай. Ҳам ул дебдурким, бир неча масала ҳалли учун Зуннун хидматиға Миср азимати қилдим. Мен Мисрға етган куннинг бурунғикуни Зуннун оламдин ўтуб эрди. Қабри бошиға бориб, анга намоз қилдим, мени уйқу элтти, Зуннунни воқеада кўрдум, мушқил бўлган масалаларимни сўрдум, барчасиға жавоб топтим.

28. Иброҳим б. Ситанбаҳ Ҳиравий қ. с.

Кунияти Абу Исҳоқдур.

سبح الرحمن من نعمه وكان من اركان الدين

«Иброҳим б. Адҳам билан суҳбатлашган, Абу Язиднинг яқинларидан эди». Ул аслан Кирмондин эрмиш. Ҳирида сокин бўлгон учун Ҳиравий дебдурлар. Қабри Қазвиндадур. Юзору ва йутабаррану биҳи. Ул дебдурким, Иброҳим Адҳам суҳбатиға еттим, мени далолат тажрида қилди дунёдин, сўнгра далолат касбға қилди. Касб қилур эрдим ва фуқароға нафақа қилур эрдим. Сўнгра дедиким, касбни тарк қил ва таваккулингни Тенгриға дуруст эт, то санга сидқу яқин ҳосил бўлғай. Ҳар не деди, андоқ қилдим. Сўнгра бодияға кирмак амр қилди. Бодияғаким кирдим, манга сидқу яқину таваккул муяссар бўлди. Анга азим чоҳе бор эрмиш Ҳиротда. Неча ҳаж қилди таваккул била. Дуоси бу эрдиким,

اللهم الصل على ربي عن اموال اهل بيته وزوجهم في

«Аллоҳим, Ҳирот аҳлининг молларидан менинг ризқимни қий ва уларни мендан юз ўғиртир» — дуоси чун мустажоб бўлди. Дебдурким, неча кунлар оч қолур эрдим, бозордан ўтсам эрди, эл бир-бирига айтишурлар эрдиким, бу ул кишидурким, ҳар кун мунча ва анча мустаҳиқларға нафақа қилур эрди. Ва ҳам анинг сўзидурким,

من اراد ان يطلع الشرف على الشرف فيخرج سدا على سبع الفقر على الفتن والنجوس على
الضعف والحدود على الزمخ والذل على العز والرواح على الكبر والحدود على الفرح والوفا على
الحياة

«кимки энг олий шарафға эришмоқчи бўлса, етти нарсадан етти нарсани ихтиёр қилсин: ғанийликда фақирликни, тўқликда очликни, баланд даражада синиқликни, улуғликда хорликни, манманликда тавозуъни, шодликда ғурбатни, ҳаётда ўлимни».

29. Иброҳим Работий р. т.

Иброҳим Ситанбаҳнинг муридидур ва қабри Дарайи Зангий работидадур ва мавлиди Ҳирот. Бир қатла пири бирла сафарға борур эрди. Пири андин сўрдиким: сенинг била ҳеч маълум бор? Дедиким: Йўқ. Яна бир неча қадам боргондин сўнгра яна сўрдиким, сенинг била ҳеч маълум бор? Дедиким: Йўқ. Яна бир пора йўл боргондин сўнгра пир ўлтурди ва айтти: яхши эҳтиёт қил, сенда зоду тўшадек ё ҳеч жинси маълумдин нима борким,

аёғим оғирлик қиладур, бора олмон. Ул эҳтиёт қилғандин сўнгра дедиким, бир неча наълайн широки бор. Пири айтти, ҳоло худ анга эҳтиёжинг йўқдур. Деди: Йўқ. Деди: ташлаким, маълумдур. Ул ташлади, кариҳ юзидин мунтазир эрдиким, наълайнининг широки узулғай, то анга сарзаниш қилай. Эмдики, узулди, илик узаттиким, ани сувуруб ташлағай. Кўрдиким, бир янги широки наълайни ёнинда турубдур. Барча йўл бу навъ эрди. Пир дедиким,

«اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ

«Аллоҳга сидқу садоқат кўрсатганнинг аҳволи шундай бўлади».

30. Иброҳим Утруш р. т.

Шайх ул-ислом қ. с. дебдурким, ул мутаххирлардиндур. Ул дебдурки, суфийнинг рикваси овучидир ва ёстуғи қўлидур ва хазиnasi улдур, яъни Ҳақ субҳонаҳу таоло. Шайх ул-ислом қ. с. дедиким, ҳар киши мунга нима ортгурса, иши ўз илайиға қўйғайким, анинг била дармонда бўлғай. Ва Иброҳим Хаввос қ. с. деди.

لما احبوا رسول
واذروه للصفاء قلت ظل

اللّٰهُ وَجَّعَ الطَّرِيقَ لَكَ حَلًا
لما اذروه للصفاء قلت كنه

Ш е т р:

«Шубҳасиз, Сенга олиб борадиган йўл ошкор бўлди.
Бу йўлга ўзингдан бошқа бирор киши далолат қилмайди.
Агар қиш келса, сен бошпана, ва агар ёз келса соябонсен».

31. Иброҳим Сайёд Бағдодий р. т.

Кунияти Абу Исҳоқдур. Маъруф Кархий била суҳбат тутубдур. Маъруф қ. с. анга дегандурки, фақрни лозим тут ва кўрқма бу жиҳатдин. Анинг мазҳаби тажриду инқитоъ эркандур. Жунайд қ. с. дебдурки, ул бир кун Сарий Сақатий қошиға келди, бир пора ҳасирни ўзига изор қилиб эрди. Сарий асҳобидин бирига дедиким, ўн дирамға анинг учун бозордин бир жубба олғай. Дағи дедиким, Эй Абу Исҳоқ, келгилки, менда ўн дирам бор эрдиким, сенинг учун бу жуббани сотқин олилди. Иброҳим дедиким, фақр аҳли била ўлтурурсен ва ўн дирам захира қилурсен ва ани киймади.

32. Иброҳим Ожурий Сағир р. т.

Анинг дағи кунияти Абу Исҳоқдур. Жаририй ва Абу Аҳмад Мағозилий дедиларким, яҳуде анинг қошиға келди ва дедиким, агар манга бир нима кўрсатсангким, андин Ислом дини шарафин ўз миллатимға билсам, мусулмон бўлайин. Иброҳим дедиким, чин айтасен? Ул деди: чин айтадурмен. Деди: ридонгни менга бер! Анинг ридосин ўз ридосиға чирмаб дошлиқ ўтға ташлади ва анинг кейнича дошқа кириб, олиб чиқди. Анинг ридосиға ўтдин осиб тегмайдур эрди ва яҳудийнинг ридоси анинг ичинда куюб эрди. Яҳуд бу ишни кўргач, мусулмон бўлди.

33. Иброҳим Ожурий Кабир р. т.

Жунайд қ. с. дедиким, Абдун Зажжождин эшиттимким, Иброҳим дедиким, б а й т:

الذي ترد الى الله عز وجل ساعة من ليله مما تطلبه النفس

«Азиз ва улуғ бўлган Аллоҳга бир соат астойдил таважжуҳ қилишинг, куёш нури тушадиган барча нарсадан яхшироқдир».

34. Фатҳ б. Али Мавсилий қ. р.

Мавсил мутақаддим ва бузург машойихидиндур. Бишри Ҳофий қ. с. анинг назирларидиндур. Бишри Ҳофийдин етти йил бурунроқ икки юз йигирмада дунёдин ўтубдур. Бу навъким, Қурбон байрамида кўрдиким, халойиқ қурбонлар қиладурлар. Деди: Илоҳий, билурсенки, онча нима йўқдурки, сенинг учун қурбон қалғаймен, жонимни санга қурбон қилайин, деб бармоғин бўғзиға тортти ва йиқилди. Чун бошиға келдилар, охир бўлуб эрди ва бўғзида яшил хат. Бир кун Бишри Ҳофий уйига борди ва дедиким, егулик бўлса келтур! Егулик келтурдилар, ончаки матлуби эди, еди, қолғонини чирмаб кўтарди. Биров кўруб дедиким, Фатҳни дерларки, мутаваккилларнинг имомидур, онак залла боғлади. Бишр қ. с. дедиким, ул сизга ўргатадурким, таваккул дуруст бўлгондин сўнгра ҳеч зиёни йўқдур. Шайх ул-ислом қ. с. дебдурким, тажрид дуруст бўлса, мулки Сулаймон маълум эмас ва тажрид дуруст бўлмагон бўлса, енгнинг иликдин ортуқлиғи маълумдур.

35. Фатҳ б. Шахраф Марвазий қ. с.

Кунияти Абу Насрдур. Қаптон кияр эрди, сипоҳийлардек. Аҳмад Ханбал дебдурки, Хуросондин Фатҳдек чиқмади. Ўн уч йил Бағдодда эрди.

Бағдоддин қут емади, Антокиядин анинг учун келтурурлар эрди. Назъ ҳолатида ўз-ўзи била бир сўз дер эрди. Кулоқ солдилар, бу сўзни дер эрдиким,

أني الله يوفى الملك ما جعل القومى حبيب

«Аллоҳим, (сенга нисбатан) завқу шавқим ниҳоятда кучайди, мени тезроқ ўзингга етказгил!». Ани ювурда яшил хат била баъзи узвида битилган кўрдиларким,

الفتح ط

«Фатҳ оллоҳ учун». Шайх ул-ислом қ. с. дедиким, Иброҳим Ҳарбий дедиким, мен ул вақт ҳозир эрдим, ул хатни кўрдум, ўттуз уч қатла анга намоз қилдилар, ҳар қатла жамоат ўттуз минг чоғлиғ киши.

36. Бишр б. Ҳорис б. Абдурахмон қ. с.

Аввалғи табақадиндур. Анинг ҳам кунияти Абу Наср. Дерларки, Марв вилоятидиндур. Бағдодда сокин бўлди, анда дунёдин ўтти, таърих икки юз йигирма, чаҳоршанба кун муҳаррам ойининг ўн иккисида. Ул вақтки «Қуръон»ни махлуқ демакнинг фитнаси бўлди, ул уйидин чиқмади. Ва Аҳмад Ҳанбал аёқ илгари қўйди. Анга дедиларки, дин нусрати учун ва аҳли суннат тақвияти учун нечук чиқиб сўз айтмассез? Ул деди: Хайҳот! Аҳмад Ҳанбал пайғамбарлар мақоминда турубдур. Ким анингдек айта олғай, манга ул тоқат йўқдур?! Ул дебдурким,

ما أعظم مصيبة من وفاة الله عز وجل

«Аллоҳ азза ва жалла кимдан ўзини пинҳон тутган бўлса, унга нақадар улуғ мусибатдур».

37. Шақиқ б. Иброҳим Балхий қ. с.

Аввалғи табақадиндур ва кунияти Абу Алидур, ул: соҳиброй экандур, сўнгра соҳиби ҳадис бўлубдур. Ҳотами Асамм анинг пири ва устодидур. Ва Иброҳим Адҳам қ. с. била суҳбат тутубдур. Ул дебдурким, мен қилган гуноҳдин эмас, қилмаган гуноҳдин кўпрак қўрқарменки, қилган гуноҳни билурменки, не қилибмен ва қилмаган гуноҳни билмонки, не қилғумдур? Ва ҳам: ул дебдурким,

أصعب الناس كما أصعب الناس ما صنعها وأصعب أن تعرفك

«одамлар билан оловга муомала қилгандек муносабатда бўл! Фойдаларидан баҳраманд бўлгину куйдиришларидан эҳтиёт бўл!» Ва ҳам анинг

сузидурким, таваккул улдурким, кунглунг ором тутқаи анинг билаким, Ҳақ сенинг била ваъда қилибдур.

Қабри Балхдадур. Баъзи дебдурларким, ани Хутталонда шаҳид қилдилар, юз етмиш тўртта ва қабри анда-ўқдур.

38. Довуд Балхий қ. т. с.

Хуросоннинг мутақаддимин машойихидиндур. Иброҳим Адҳам қ. с. дебдурким, Кўфа била Макка аросида биров била йўлдош бўлдим. Шом намозин қилгондин сўнгра ўнг қўли саридин бир кўза сув ва бир аёқ ош зоҳир бўлди, ўзи ҳам ичти ва манга ҳам берди. Бу сўзни соҳиби оёту каромот машойихдин бирига айттим. Айтти: эй фарзанд, ул менинг қардошим Довуддур ва анинг васфида сўзлар айттиким, мажлис аҳли йиғладилар. Андин сўнгра мендин сўрдиким, санга не ўргатти? Дедим: Исми аъзам. Дедиким: мазкур қил. Дедим: ул менинг кўнглумда андин азимроқдурки, тилга келтура олғаймен.

39. Бишр Табароний қ. т. с.

Табария машойихидиндур, бағоят улуғ ва соҳиби каромот. Анга дебдурларким, то Бишр Табаристондадур, бизнинг хотиримиз Рум соридин эминдур. Анинг қуллари бор эрди, барин озод қилди. Ўғли дедиким, Эй ато, бизни муфлис қилдинг! Деди: бу шукронаға мундоқ қилдимки, Тенгри таоло ўз дўстлари кўнглига мени мундоқ солибдур.

40. Қосим Ҳарбий қ. с.

كَلَّمَ قَلْبَهُ فَقَالَ رَأَيْتُ نَبِيَّ الْقَلْبِ هَرَمًا

«Унинг аҳволи Аллоҳга боғлиқ бўлиб, дунёвий нарсалардан холи эди». Бишр Ҳофий қ. с. анинг зиёратиға борур эрди. Бир кун ул бемор бўлди. Бишр Ҳофий иёдатиға борди. Боши остида бир кирпич эрди ва ёни остида бир пора буриё. Чиққандин сўнгра ҳамсоялари айттиларким, ўттиз йилдурким ҳамсоямиздур, ҳаргиз бизга изҳори эҳтиёж қилмади.

41. Ҳорис б. Асад Муҳосибий қ. с.

Аввалғи табақадиндур, Кунияти Абу Абдуллоҳдур. Машойих уламосидиндур. Зоҳир улуми ва ботин улумиға жомеъдур. Ва анга тасониф бор. Асли басраликдур ва бағдодлиғларнинг пиридур. Ва Бағдодда дунёдин борибдур, таърих икки юз қирқ учда. Ул дебдурки,

من صحيح باطنه بالمرآة والاحلام من الله طاهره بالجاهده والتجاسد

«Кимки муроқаба ва ихлос билан ботинини тузатса, Аллоҳу таоло мужоҳада ва суннатга тобеъ қилиш билан унинг зоҳирини гўзал қилади». Ва ҳамул дебдурким,

من لم يهتد به بالباطن لا يفتح له السبل الى سائر القلبيات

«кимки нафсини риёзат била покламаса, унга мақомот одобларининг йўли очилмайди».

42. Абу Туроб Нахшабий қ. т. с.

Аввалғи табақадиндур. Оти Аскар б. Ҳасин. Хуросон машойихининг ажилласидиндур. Футуввату зуҳду таваккулда Абу Ҳотам Аттор Басрий ва Ҳотам Асамм Балхий била суҳбат тутубдур. Абу Абдуллоҳ Жалло ва Абу Убайд Бусрийнинг устоди ва пиридур. Абу Туроб қ. с. уч юз риквадор била бодияға кирди. Абу Абдуллоҳ Жалло ва Абу Убайд Бусрий икав анинг била қолдилар, ўзга барча қайттилар. Ул дебдурким,

فما فرحت على احدكم العلم اليك على عبده قد نلتك على طريق الصلوات

«қачонки, сизлардан бирингизга кетма-кет неъматлар етса, ўз ҳолига йиғласин. Шубҳасиз, у солиҳлар йўлидан эмас, ўзга йўлдан юрибди. Ва Абу Туроб қ. с. бодияда намозға турғанда, самум ели ани куйдурди, икки юз қирқ бешда, ул йилки, Зуннун қ. с. дунёдин ўтти.

43. Абу Ҳотам Аттор қ. с.

Абу Туроб Нахшабийнинг ақронидиндур, Абу Саъид Харрознинг устоди. Дебдурларким,

كان ابو حامد يظن ان طاهره بغير العلم و باطنه بغير الامر

«Абу Ҳотам Атторнинг зоҳири савдогарларнинг зоҳирига, ботини эса, аброр (яхшилар, суфий)лар ботинига ўхшаб кетарди». Ва дебдурларки, аввал кишиким, ишорат илмидин сўз айтти, ул эрди. Ул дебдурки, «саёҳат қалблар биландир».

44. Сарий б. Муғаллис Сақатий қ. р.

Кунияти Абулҳусайндур. Саййид ут-тоифа Жунайд қ.с.нинг устодидур ва бағдодликларнинг шайхи ва пири. Ҳорис Муҳосибий ва Бишр Ҳофий ақронидиндур ва Маъруф Кархий шогирдидур. Аларким, бу тойифадин

иккинчи табақадиндурлар, аксар нисбатни анга дуруст қилурлар. Жунаид қ. с. дебдурким,

ما رأيت احدا من السرى كنت عليه سمرقند سلا ما رأى منقطعاً الا في تلك المرات

«Сарийдан обидроқ кишини учратмадим. Етмишга кирибдики, бирор марта уни ётган ҳолда кўрмадим, фақат ўлим туфайлигина кўрдим». Ва ҳам Жунаид дебдурким: бир кун Сарий уйига кирдим, уйин ўлтуруб супура эрди ва бу байтни ўқуб йиғлар эрдиким,

الحمد

لا اله الا انت والى الليل الى فرج
ما بين الليل والليل ام غصرا

«н а з м:

Ҳам кеча ва ҳам кундуз эрурман маҳзун,
Хоҳи қисқа менинг тунум, хоҳ узун».

Ва Сарий дебдурким,

بداية المرفه المريد النفس للتمريد للحق

«маърифатнинг ибтидоси — ёлғиз Ҳақ билан бўлиш учун нафсни поклашдир». Жунаид қ. с. дебдурким, бир кун Сарий хидматиға кирдим, манга бир иш буюрди. Ул ишни саранжом қилиб келдим, менинг илгимга бир пора коғоз берди, анда бу битиклик эрди.

الحمد

صحت خاديا بصري في الدنيا وفوق
ليكني حذر ان انا من
ليكن وما يترك ما ليكن
وتفليس حلى وفليس

Шеър:

«Эшитдимки, туябоқар саҳрода туяларни товуш чиқариб ҳайдарди ва айтарди: Мен йиғлайман ва сен қайдан биласанки, нега йиғлайман? Мендан айрилганинг, боғлаб турувчи ипларни узганинг ва мендан йироқлашганинг учун йиғлайман».

Таърих икки юз эллик учда Рамазон ойининг учиди: сешанба куни дунёдин ўтти.

45. Али б. Абдулҳамид Ғазоирӣ р. т.

Мутақаддимин машойихдиндур.

له الأحوال القديمة والأحوال الزمنية وكانت بعد من الأبدان

«Унинг ажойиб аҳволи ва юксак даражаси бўлиб, абдол (авлиё)лардан эди». Ул дебдурким, Сарий қ. с. эшигин қоқтим. Эшиттимким, дер эрди:

اللهم من جعلك الله بك في

«Аллоҳим, кимки мени сендан чалғитса, уни мендан чалғитиб, ўзингга машғул қилиб қўй!». Анинг бу дуосининг баракатидин Ҳақ с. т. манга қирқ яёқ ҳаж насиб қилди.

46. Абу Жаъфар Саммок қ. т. р.

Ул бағдодликдур. Сарий Сақатийнинг машойихидин. Мунзави ва мунқатеъ ва мутааббид экандур. Жунайд. қ. с. дебдурким, Сарийдин эшиттимким, деди, бир кун: Абу Жаъфар Саммок. келди, кўрдиким, менинг қошимда жамъи ўлтуруб эрдилар, турди ва ўлтурди ва деди:

يا سري صبرك حاج الطالب

«Эй Сарий, бекорчилар турадиган жойга айланибсан» ва ёнди. Ва ул жамоатнинг ижтимоъин манга писанд қилмади.

47. Аҳмад Хузравайх Балхий қ. с.

Аввалғи табақадиндур. Кунияти Абу Ҳомид. Хуросон машойихининг бузургларидиндур. Балхдиндур. Абу Туроб Нахшабий ва Ҳотам Асамм била суҳбат тутубдур ва Иброҳим Адҳам қ. с.ни кўрубдур. У дедиким, Иброҳим Адҳам дедиким,

عزير من اخرج الى الله بعد الفير

«тавба — дил софлиги билан Аллоҳга қайтишдир». Боязид била Абу Ҳафс Ҳаллоднинг назирларидиндур. Ҳаж сафарида Абу Ҳафсни зиёрат қилди Нишобурда ва Боязидин Бистомда. Абу Ҳафсдин сўрдиларким, бу тойифадин кимни бузургворрак кўрдунг? Деди: Аҳмад Хузравайхдин бузургворрак кўрмадим, ҳимматда ва аҳвол сидқида. Биров андин васият талаби қилди, дедиким,

يا احماد من احبها

«нафсинг тирилмасдан бурун уни ўлдир!». Ва ҳам ул дебдурким,

المراد والنج والنج والنج والنج والنج والنج والنج والنج

«йўл ёруғ, Ҳақ порлаб турибди ва даъват қилувчи эшиттириб бўлди. Бундан кейин ҳайратланишга ўрин йўқ, фақат кўрларгина ҳайратланадилар». Таърих икки юз қирқда Балхда дунёдин ўтти. Юзору ва ютабарруку биҳи.

48. Яхё б. Муъоз Розий қ. т. р.

Аввалғи табақадиндур. Кунияти Абу Закария ва лақаби Воиз. Юсуф б. Хусайн Розий қ. с. дебдурки, юз йигирма шайхға етибмен ва уламо ва ҳукамо ва машойихқа мушарраф бўлубмен. Яхё Муъоздин сўзга қодирроқ кўрмаймен. Ул дебдурким,

الكبير المصنوع احمد بن مولا الطاهر

«осийларнинг синиқ кўнгли итоаткорларнинг фахрланишидан яхшироқдир!». Ҳам анинг сўзидурким,

صلى الله عليه وسلم

«муҳаббатнинг ростлиги — маҳбубга итоат қилишликдадир». Ул дебдурки, зоҳидлар дунё ғурабосидурлар ва орифлар — охират ғурабоси. Ва ҳам ул дебдурки, муҳаббатнинг ҳақиқати улдурким, лутф била ортмағай ва жафо била ўқсумағай. Таърих аҳли дебдурларким, Яхё Муъоз Балхқа борди ва анда иқомат қилди, муддатдин сўнгра Нишобурға келди ва анда дунёдин ўтти, икки юз эллик саккизда.

49. Халаф б. Али қ. т. р.

Ул Басрадин эрди, Яхё Муъоз қ. с. била суҳбат тутуб эрди. Ул дедики, бир кун Яхё Муъоз суҳбатида эрдим. Бировга важд воқеъ бўлди. Биров Шайхдин сўрдиким, бу кишига не воқеъ бўлди? Шайх дедиким, Тенгри сўзин эшитти, ваҳдоният кўнглига кашф бўлди ва инсоният сифати маҳв бўлди.

50. Боязид Бистомий қ. т. а.

Аввалғи табақадиндур. Оги Тайфур б. Исо, Аҳмад Хузравайх ва Абу Ҳафс ва Яхё Муъоз ва Шақиқ Балхийни кўруб эрди. Ул Рой асҳобидин эрди аммо анга бир валоят эшиги очилдиким, анда мазҳаб падидор бўлмади. Боязид қ. с. намоз қилса эрди, кўксининг сўнгакларидин қаъқаъа чиқар эрди Тенгри таоло кўркунчидин ва шарият таъзимидин. Боязид назъ вақтида дедиким,

الحق ما ذكرناك الا عن الله وما نحدثك الا عن طهر

«Аллоҳим, сени фақат ғофиллик билан эсладим ва сенга фақат сусткашлик билан хизмат қилдим».

Бу сўзни деди ва борди. Боязид қ. с.нинг шогирди Абу Мусо дедиким, Боязид дедики, Аллоҳ таолони туш кўрдум, сўрдумки, бор Худоё, йўл сенга не навъдур? Дедиким, ўзунгдин ўттунг, менга еттинг! Оламдин ўтган-

дин сўнг туш кўрдилар, ҳолин сўрдилар, тушида дедиким, мендин сўрди-ларки. эй қари, не келтурубсен? Дедим, дарвеш подшоҳ эшигига келса, андин сўрмағайларки, не келтурубсен? Сўрғайларки, не керак? Таърих икки юз олтмиш бирда оламдин ўтди. Дерларки, Нишобурда Ироқий деган ажугае эрди. Эшикларга юруб, савол қилур эрди. Ўтгандин сўнгра сўрди-ларки, ҳолинг недур? Ул дедиким, мендин сўрдиларким, не келтурубсан? Дедим, оҳ, барча умрумни бу эшикка ҳавола қилурлар эрдиким, Тенгри бергай. Эмди мандин сўрайдурларки, не келтурубсен? Жавоб келдиким, чин айтур. Анга эврушманг.

51. Абу Али Синодий қ. т. с.

Шайх Рўзбеҳон Бақлий қ. с. «Шатҳиёт» шарҳида дебдурким, ул Боязиднинг устодларидиндур. Боязид қ. с. дебдурким, мен Абу Алидин фано илмини тавҳидда ўрганур эрдим. Ул мендин «Ал-ҳамду» ва «Кул-хуволлоҳ»ни.

52. Абу Ҳафс Ҳаддод қ. с.

Аввалғи табақадиндур.

Оти Амр б. Салама. Нишобурнинг кентларидиндур. Абу Усмон Ҳирийнинг устои. Олам ягонаси эркандур. Шоҳ Шужоъ Кирмоний анга нисбат дуруст қилур.

قال بعض المشايخ لعلي بن أبي طالب عليه السلام
الاصلي والحق هو ربه الحق الحق

«Машойихлардан баъзиси айтибдурки, Жунайдаг ҳикмат, Шоҳ Шужоъ Кирмонийга вужуд, Абу Ҳафсга ахлоқ ва Абу Язидга ҳаймон берилди».

Абу Ҳафс Аҳмад Хузравайҳ била Боязиднинг рафиқи эрди ва Абдуллоҳ Маҳдий Бовардийнинг шогирдидур. Ул дебдурким, зоҳир-хусн адаби, ботин-хусн адабининг унвонидур. Ҳажга борурда Бағдодга етишти. Жунанд қ. с. истиқбол қилди. Абу Ҳафс қ. с. мусин эрди, муридлари боши устига кўлага қилиб, аёғ устига туруб эрдилар. Жунайд асҳобга дедиким, мулк адабин ўрганибсиз? Агар ўрганмансиз. Кўрунг ва ўрганинг! Зоҳир юзидин адаб асрамак Тенгрининг дўст-ларига ботин юзидин адаб асрамакдур Тенгрига. Абу Ҳафс дебдурки, ҳар ким, ҳар вақтда афъол ва ақвол ва аҳволин китоб ва суннат мезони била вазн қилиб, рост қилмағай, ул кишини эр демасбиз. Ва ҳам ул дебдурки,

فقره الله الاصناف وري مظالمه الاصل

«футувват — инсоф ва адолат қилиш, лекин уларни талаб-қилмаслик». Ва дунёдин ўтганини таърих икки юз олтмиш тўртда, баъзи олтмиш еттида дебдурлар.

53. Абу Муҳаммад Ҳаддод қ. т. р.

Абу Ҳафснинг муридларидиндур. Абу Ҳафс анга буюрдиким, темурчилик қил ва ҳосил қилганингни дарвешларга махфий улаш ва андин тасарруф қилма: ва ўз емагинг учун савол қил! Неча вақт андоқ қилди. Халойиқ анинг таънига тил узаттиларки, ҳирс кўрунгки, бовужуд касби савол ҳам қилур. Чун оқибат маълум қилдиларки, ҳоли не навъ эмиш, эл қошида анга қабул пайдо бўлди. Абу Ҳафс дедиким, чун ҳолингдин эл воқиф бўлдилар, эмди савол санга ҳаром бўлди касб қилгандин ўқ, қут қил.

54. Золим б. Муҳаммад қ. с.

Машойих бузургларидин эрди. Оти Абдуллоҳ, отиға тағайюр бериб Золим қўйди. Дер эрдиким, мендин ҳаргиз бир писандида бандалиғ қилма-миш бўлғайман, бас золим бўлганман, яъни ўзумга. Ва ул Абу Жаъфар Ҳаддоднинг шогирдидур. Ўл дебдурким, ҳар ким тиласаки, бу йўл анга очилғай, уч ишга мудовамат қилсун: Ҳақ ёди била ором тутмак ва халқдин қочмак ва оз нима емак.

55. Абу Музоҳим Шерозий қ. р.

Форс машойихидиндур. Жунайд ва Шиблий била мунозара қилибдур. Чун маърифатда сўз айтса эрди, машойих андин кўрқарлар эрди. Бузургвор, соҳиби ҳадис эрди. Абу Ҳафс зиёратиға борди. Абу Ҳафсга бир неча дирам етиб эрди. Асҳоб дедиларки, бу дирамларни бераликим, мустароҳларни аритсунлар. Шайх дедиким, мун и ўзумиз қилиббиз, яна бировга аритмагин буюрмак не? Яъни ўзумиз қилиббиз ўзумуз аритмак керак ва етган футуҳни дарвешлар ишига сарф қилмак керак. Ишқа машғул эрдиларким, биров етиб Шайхқа дедиким, ўзунгни юв ва хирқа кийки, Шайх Абу Музоҳим Форисдин етишти. Шайх дедиким, агар ҳамул Абу Музоҳимдурки, мен кўрубмен, бўла олурки, мени ушмундоқ-ўқ кўргай. Шайх Абу Музоҳим етишти, бу ҳолни кўргач, салом берди ва ялонғачланиб алар мувофақатиға алар кирган ерга ўзин солиб, ишга машғул бўлди. Абулхусайн Қушчи Сўфий р. а. дебдурким,

من قال في نفسه لا أعلم ومن لم يفت الله في حق غيره

«Кимки ўзининг назарида хор кўринса, Аллоҳу таоло унинг даражасини баланд қилади ва кимки, ўзига улуғ кўринса, Аллоҳу таоло уни бандаларнинг назарида хор қилиб кўрсатади». Абу Бакр Варроқ қ. с. дебдурки, бу иш бировнинг ишидурким, Тенгри таоло учун мазбалаларни жон била супурмиш бўлғай.

56. Абдуллоҳ Маҳдий Бовардий қ. с.

Бу тоифанинг бузургларидиндур. Абу Ҳафс Ҳаддод қ. с. устодидур. Абу Ҳафс аввал Бовардқа борди ва бу Абдуллоҳ бурун темурчи эрди. мунунг қошида шогирдлик қилур эрди. Ва Абдуллоҳнинг олам ишин тарк қилиб, бу ишга кирмагига сабаб бу эрдиким, бир кун темурчилик қилур эрди ва темурни кўрада қиздириб эрди. Нобийное ўтуб борур эрди, эшиттики, бу оятни ўкурким,

الملك يومئذ الحق الزكي (الفرقان: 26)

«ўша кунда Ҳақ — собит (ёлғиз) Раҳмон учун бўлур». Қизиган темур илгидин тушти ва ҳол анга мутағаййир бўлуб, беҳуд илиг уруб, ул қизиг темурни илиг била ердин кўтарди. Шогирд бу ишни кўруб, беҳуш бўлиб йиқилди. Шогирдқа дедиким, санга не бўлди? Ўз илгида ул қизиган темурни кўрди, деди: чун менинг сиррим ошкор бўлди, қутулдум. Дўконни барҳам урди ва бу йўлга кирди.

57. Ҳамдун Қассор қ. т. с.

Аввалғи табақадиндур. Кунияти Абу Солиҳ. Маломатиянинг шайх ва имомидур. Нишобурда маломат тариқин ул нашр қилди. Аввал масъалаки, андин Ироққа элттилар. Саҳл бин Абдуллоҳ Тустарий ва Жунайд дедиларким, агар раво бўлса эрдиким, Аҳмад Мурсал с. а. в. дин сўнгра пайғамбаре бўлғай эрди, ул бўлғай эрди. Ул олим ва фақиҳ эрди. Саврий мазҳаби бор эрди. Абдуллоҳ Муборакнинг устодидур. Аслам б. Ҳусайн Борусий ва Абу Туроб Нахшабий ва Али Насрободий била суҳбат тутуб эрди. Абу Ҳафс Ҳаддоднинг рафиқларидиндур. Таърих икки юз етмиш бирда дунёдин ўтти, Нишобурда. Қабри Ҳирийдадур. Ул дебдурки, ўз нафсимни Фиръавн нафсиға фазл қўймасмен, аммо ўз кўнглумни анинг кўнглиға фазл қўярмен. Ҳам анинг сўзидурким,

من لم يترك في نفسه حرف الفسوق والبلية من ذنوب الرجال

«кимки, салафи солиҳинларнинг сийратига назар солса, ўзининг камчиликларини кўради ва одамлардан орқада қолганлигини англайди». Ва ҳам ул дебдурки,

من رأت في نفسه من الذنوب فلا تقرب له ولا يصحبك من ركبته

«кимдаки, бир яхши хислат кўрсанг ундан ажрамагинки, албатта, унинг баракотидан сенга ҳам нафъ етади».

58. Абулхусайн Борусий қ. с.

Оти Салмдур ва кунияти Абу Имрон, Нишобур машойихининг қудамосидиндур. Ҳамдун Қассорнинг устодларидиндур. Мустажоб уд-даъво эрди, ул дебдурки,

لا يظهر على أحد شيء من نور إيمانك إلا ينجح السالك وأهله النجاة وكل موضع يرى
فيه اجتهدا طاهرا بلا نور فاعلم أن عمدة حمه

«суннатга эргашмай, бидъатлардан қочмай туриб, бирон кишида иймон нури зоҳир бўлмайди. Қаерда нурсиз-зоҳирий ҳаракатларни кўрсанг, билгинки, у ерда махфий бидъат бордир».

59. Мансур б. Аммор қ. с.

Аввалғи табақадиндур. Кунияти Абуссарий. Баъзи Марвдин дебдурлар, баъзи Боварддин. Ани тушда кўрдилар, сўрдиларким, ҳолинг не? Дедиким, Ҳақ с. т. еттинчи кўкда минбаре қўйдурди ва манга деди, оламда мендин айтур эрдинг, мунда манга айт ва менинг фа-ришталаримга айт.

Бир қатла бир йигит анинг илгида тавба қилиб эрди, яна тавба синдуруб, исён сари мойил бўлди. Ул анга дедиким, мундин ўзга жиҳат билманки, йўлни қаттиғ кўрдунг ва ҳамроҳ-оз, малул бўлдунг, қайттинг.

60. Аҳмад б. Осим Антокий қ. с.

Аввалғи табақадиндур. Кунияти Абу Алидур. Бишр Ҳофий ва Сари Сақатий ва Ҳорис Муҳосибий ақронидиндур. Дебдурлар Фузайл Иёзни кўрубдур ва Аҳмад б. Абулҳаворийнинг устодларидиндур. Ул дебдур: Ҳар амалнинг имоми илмдур, ҳар илмнинг имоми иноят. Ва ҳамул дебдурки, Аллоҳу таоло айтурки,

إِنَّمَا التَّوَكُّلُ وَالْوَلَاءُ لَكُمْ فَتَنَّا (قرآن: انفال: 27، تَعَالَى: 15) وَلَمْ يَسْرِ مِنْ أَهْلِ

«билингизки, мол-дунё ва бола-чақаларингиз фақат бир фитна-алдовдир». Ва биз ул фитнани кўпрак тиларбиз. Ва ҳам ул дебдурки, القسم من أول الرضا «ризонинг боши сабрдур».

61. Муҳаммад б. Мансур Тусий қ. с.

Ул Бағдодда эрмиш, суфий ва муҳаддис. Усмон б. Саид Доримийнинг ва Абулаббос Масруқнинг ва Абу Жаъфар Ҳаддоднинг ва Абу Саид Харроз-

нинг ва Жунайд қ. а.нинг устоди эрмиш. Абу Саид Харроз қ. с. дебдурки, Муҳаммад Мансурдин фақр ҳақиқатин сўрдилар. Дедиким,

السكران عندك عدم والبل عندك وجود

«ҳар қандай йўқчиликда — хомушлик, ҳар қандай тўқчиликда сахийлик». Ва ҳам Муҳаммад Мансур бир ерда сўз айтадур эрди, бу тоифа сўзидин. Ҳамоноки, сўз маломатия зикрига етти, бирав айттиким, маломатия сўзи бизинг шонимиз эмас, биз бу сўзнинг кими бўлурбиз? Муҳаммад Мансур жавоб бердиким,

عند ذكر الصالحين نزل الرحمة

«солиҳлар эсга олинганда, Аллоҳнинг раҳмати нозил бўлади». Филҳол ёғин тутти ва гўёки булут йўқ эрди.

62. Али Аккий р. т. ч

Ҳам бу тоифадиндур. Маккада муҳожир эрди. Яхши сўzlари ва муомаласи бор. Шайх ул-ислом андин сўzлар нақл қилибдур.

63. Ҳотам Асамм қ. с.

Аввалғи табақадиндур, кунияти Абу Абдураҳмон. Хуросон машойихининг қудамосидиндур. Шақиқ Балихий била суҳбат тутубдур ва Аҳмад Хузравайхнинг устодидур. Таърих икки юз еттида Балх навоҳийсида оламдин ўтти. Дерларки, асамм эмас эрди ва бир амре воқеъ бўлдики, ани Асамм дедилар. Машойих китобин ўқуған ул кайфиятни маълум қилур. Ул дебдурки,

يا ارحم الراحمين ارحمني من ارحم الراحمين لا يرحمك الله

«Агар Худойингга осий бўлмоқчи бўлсанг, у сени кўрмайдиган жойда осий бўл, яъни Аллоҳга осий бўлмаки, ҳар ерда у сени кўради». Ва ҳам ул дебдурки, ҳар ким бу йўлга кирар, тўрт ўлумни ўзига тутмак керак: Мавти абяз — ва ул қорин очлиғидур ва мавти асвад ва ул халқ изосига сабр қилмақдур ва мавти аҳмар — ва ул нафс муҳолафатидур ва мавти ахзар — ва ул хирқага юрунлар тикмақдур. Андин сўрдиларки, қайдин нима ерсен? Дедиким,

وقد مررت بالسوات والارض ولكن لا يرحمن (متفقون: 7)

«ер ва осмон хазиналари Аллоҳникидир. Лекин мунофиқлар (буни) англамаслар».

64. Аҳмад б. Абулҳаворий қ. с.

Анвалғи табақадиндур ва Дамашқ аҳлидин. Кунияти Абулҳасан. Ва Абу Сулаймон Дороний ва Абдуллоҳ Нибожий ва ул замоннинг кўп машойихи била суҳбат тутуб эрди. Ва Муҳаммад б. Абулҳаворий анинг қардоши, зуҳду тақвода анинг била тенглик қилур эрди. Ва ўғли Абдуллоҳ дағи ул замоннинг зуҳҳодидин эрди ва отаси Маймун мутаварриълар ва орифлардин. Ва аларнинг хонводаси зуҳду тақво хонаводаси эрди. Ва Жунайд қ. с. анинг бобида дебдурким,

أحمد بن أبي الحارثي زينة الشام

«Аҳмад б. Абулҳаворий Шомнинг табаррук кишиларидан». Ул дебдурки, дунё мазбалаедур, итлар мажмаи. Ва итдин ўксук ул кишики, андин йироқ бормас, нечунки ит ҳожатинки мазбаладин олур кетар ва ани севар киши ҳеч ҳол била андин айрилмас.

65. Абдуллоҳ биш Хубайқ биш Собиқ Антокий қ. с.

Аввалги табақадиндур ва кунияти Абу Муҳаммад.

Суфиянинг зуҳҳодидиндур: Асли Куфийдир, аммо Антокияда муқим бўлур эрди. Ва тасаввуфда Суфён Саврий тариқида эрдиким, анинг шогирдлари била суҳбат тутибдур. Ул дебдурки, тўрт нимадурки, андин гуриз йўқдур: кўз ва тил ва кўнгул ва ҳаво. Кўзунгни асраки, ҳар неки Худойи таоло писанд қилмағай, анга боқмағай ва тилингни асраки, бир нима демағайки, Худойи таолога анинг хилофи кўнглунгда зоҳир бўлғай ва кўнглунгни асраки, ҳеч мусулмоннинг ҳиқди ва ғилли анда бўлмағай, ҳавонгни асраки, ҳеч ношойистқа мойил бўлмағай. Вақтики, сенда бу тўрт хислат бўлмағай, кул боишигга совурки, бадбахт бўлдинг.

66. Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарий қ. с.

Иккинчи табақадиндур, бу қавмнинг кубаросидин» ва бу тонфанинг уламосидин. Имоми раббонийки, иқтидоға шоистадур. Кунияти Абу Муҳаммад. Аҳволда қавий ва сўзда заъиф дебдурлар. Зуннун қ. с.нинг шогирдидур. Ўз тағойиси Муҳаммад Саввор била суҳбат тутубдур. Ва Жунайд қ. с.нинг ақронидиндур ва андин бурунроқ таърих икки юз саксон учда муҳаррам ойида оламдин ўтубдур, саксон ёшда. Ул дебдурки,

اول هذا الامر علم لا يحول ولا راحة العلم لا يهدى

«бу ишнинг боши шундай илмдурки, уни идрок қилиб бўлмайди, охири ҳам илмдурки, тамом бўлмайди». Ва ҳам анинг сузидурким,

ما كنت تهاب الفقر فانت فقير

«модомики, фақирликдан қўрқасан, сен мунофиқсан». Ва ул дебдурки, дарвешеки, анинг кўнглидин элнинг илгидин нима олмоқнинг чучуклиги кетмамиш бўлғай, андин фалоҳ келмағай. Ва ҳам ул дебдур, ул оят тафсиридаки,

إِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالْعَلَلِ وَالْأَحْسَنَ (90)

«албатта, Аллоҳ адолатга, чиройли амаллар қилишга буюради». Адл улдурки, луқмада рафиқнинг инсофин бергайсен ва эҳсон улки, луқмада ани авлороқ кўргайсен. Ва ҳам ул дебдурким, шайтон уюқлагандинки оч бўлғай, қочар.

67. Аббос б. Ҳамза Нисобурий қ. с.

Бу тоифанинг улуғларидиндур. Кунияти Абулфазл. Зуннун қ. с. била суҳбат тутубдур. Икки юз саксон саккизда Рабеъ ул-аввал ойида дунёдин ўтубдур, Жунайд қ. с.дин бурун. Анинг жадди Абу Ҳафиз дебдурким, ул Зуннун қ. с.дин нақл қилибдурким,

أَوْ عَلِمُوا مَا ظَنُّوا هَلْ أَهْلَهُمْ مَا ظَنُّوا

«талаб қилган нарсаларининг нималигини билишганда эди, уларга сарф қилганлари беҳудалигини англашарди». Ҳам ул нақл қилибдурки,

كَيْفَ لَا يَصِيبُكَ سُرُورٌ وَقَدْ كُنْتَ تَحْمِلُ مَالَكَ مِنْ زَوْجِي الْأَسْخَامِ

«сен билан хурсандчилик қилиб, қандай севинмайки; менга исломни ризқу-рўз қилган пайтинг сен мени ҳам эслаган эдинг». Яна бир ривоятда

مَنْ حَقَّنَ مِنَ الْعَمَلِ التَّوْحِيدَ

«мени тавҳид аҳлидин қилгай пайтингда» келибдур.

68. Аббос б. Юсуф Шаклий қ. с.

Анинг кунияти дағи Абулфазлдур. Бағдодлиғдур. Ул дебдурким, ҳар кишининг машғуллуғи Ҳақ субҳонаҳу ва таоло биландур. Андин иймонни сўрмамоқ керак.

الْعَمَلُ

فَأَنْتَ وَالْقَلْبُ شَيْءٌ غَرِيبٌ

لَا تَعْلَمُ قَلْبِي مِنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

إِلَّا وَحْدَكَ يَوْمَ الْحَقِّ وَالْحَقِّ

وَمَا تَعْلَمُ إِلَّا حَقَّكَ مِنْ سَائِرِ

Ш е ъ р:

«Қалбимни дунё ва унинг лаззатидан озод қилдим.
Сен ва қалбим бир-биридан ажралмайди.
Кўзларимни асло уйқу элтмайди. фақат
Сени қорачиқларим ичида топганимда юмилади».

69. Аббос б. Аҳмад Шоир Румий қ. с.

Анинг ҳам кунияти Абулфазлдур, Шом машойихининг яғонасидур.
Абулмузаффар Кирмоншоҳийнинг шогирдидур. Шайх ул-ислом дебдурки,
мен бир киши кўрубменки, ани кўрубдур ва ул киши Шайх Абулқосим Бу
Саламаи Бовардийдур.

70. Абу Ҳамза Хуросоний қ. т. с.

Учунчи табақадиндур. Ва дебдурларки, Нишобурлуғ эркондур. Ироқ
машойихи била суҳбат тутубдур ва Жунайд қ. с. акронидиндур ва Абу
Туроб Нахшабий била ҳам суҳбат тутубдур. Ва Абу Саид Харроз қ. с. нинг
рафиқи эркондур ва замон машойихининг жавонмардларидин эрмиш. Ва
икки юз тўқсонда дунёдин ўтти. Жунайд ва Нурийдин бурун ва Абу Саид
Харроз ва Абу Ҳамза Бағдодийдин сўнгра. Бир кун Рай масжидида пойтобае
тилади, бирав анинг олдиға дабиқа солди. Бир пойтобалиғин йиртуб, оёғига
чирмади ва ортуғин ташлади. Бирав дедики, ажойиб иш қилдинг, бу нафис
жинсни сотсанг эрди, неча пойтобалиғ ҳосил эрди. Дедиким, мен мазҳабда
хиёнат қилмасмен. Шайх ул-ислом дебдурки, тасаввуф била тасарруф жамъ
бўлмаслар, дунёни дариг тутмак ва анга қиймат қўймак — эрни тасаввуфдин,
қилни хамирдин чиқарғандек чиқарур. Дунё бир кесакдур ва ул кесакдин
бизнинг насибамиз бир гард.

71. Абу Ҳамза Бағдодий қ. с.

Учунчи табақадиндур, оти Муҳаммад б. Иброҳимдур. Сарий Сақатий
ва Бишр Ҳофий била суҳбат тутубдур ва аларнинг акронидиндур. Абу
Туроб Нахшабий била сафарда рафиқлик қилибдур. Абу Бакр Каттоний ва
Хайр Нассож ва ғайрхумо андин ҳадис ривоят қилурлар. Икки юз саксон
тўққузда дунёдин ўтти. Жунайд ва Абу Ҳамза Хуросонийдин бурунроқ ва
Абу Саид Харроздин сўнграроқ. Ул дебдурким,

— 130 —

«агар ғафлат бўлмаганда эди, сиддиқлар Аллоҳ зикри нашъасидин ҳалок
бўлур эрдилар!». Ва ҳам ул дебдурким,

حب الفقراء شديد ولا يصبر عليه الا الصابر

«фақирларни дўст тутиш оғир, унга сиддиқлардан бошқалар чидай олмайдилар».

Бир қатла Тарсусда анга азим қабул воқе бўлди, халойиқ анинг сари юз қўйдилар. Сўз асносида бир сўз деди ва авом ул сўзнинг маъносиға етмай, ани ҳулул ва зиндиқға нисбат бердилар ва мардуд қилдилар, улоғларни талаб, ул ердин ихрож эттилар. Чун Тарсусдан чиқти, бу байтни ўқудики,

لَا يَكُنْ مِنَ الْفُقَرَاءِ وَلَا يَصْبِرْ عَلَيْهِ إِلَّا الصَّابِرُ
كُلُّ حَبْسٍ مِنْهُ يَكُونُ عَذَابًا

ш е ъ р:

«Қалбимда сен учун бегоналардан асраб, авайлаган жой бор, Шунинг учун кўйингда дуч келган машаққатлар менга осон кечади».

72. Ҳамза б. Абдуллоҳ Алавий қ. с.

Кунияти Абулқосимдур.

سافر في الدنيا على التوكل حينئذ لم يصعب عليه على الأرض حينئذ سكون في السفر وكان لا يحمل معه في أسفاره زكوة ولا يفرق الذكر

«Бир неча йил таваккул билан саҳроларга сафар қилди. Айтадиларки, муқимлик пайтида ҳам ерга ёнбошламади. Сафарларида ўзи билан меш олиб юрмасди ва зикрдан қолмасди». Ул Абулхайр Тайнотийнинг шогирди эрди. Бодияни оч қорин била қатъ қилур эрди. Ул дебдурким, қорин тўқлуғи маълум дохилидур. Ҳам анинг сўзидурким, суфий бодияда ани асрамоқ керакки, ватанда асрарки, суфийға сафар ҳазардур.

73. Абу Саид Харроз қ. т. с.

Иккинчи табақадиндур. Оти Аҳмад б. Исо ва лақаби Харроз. Ва Бағдодийул-аслдур. Бу тойифанинг муҳаббатидин Мисрга борди ва Маккада мужовир эрди. Қавмнинг айммаси ва машойихнинг ажилласидиндур. Муҳаммад б. Мансур Тусий шогирдидур. Зуннун Мисрий ва Абу Убайд Бусрий ва Сари Сақатий ва Бишр-Ҳофий била суҳбат тутубдур. Ва ул аввал кишидурки фанову бақо илмида сўз дебдур. Ва Шайх ул-ислом

дебдурки. ул ўзин Жунайдининг шогирдлиғида кўргузур эрди, аммо анинг устоди эрди ва андин улуг эрди. Ва андин бурунроқ, икки юз саксон олтида дунёдин ўтти. Ва Жунайд айтибдурки,

وَحَالَا أَن تَعْلَى حَقِيقَةً مَا عَلَيْهِ أَبُو سَعِيدٍ الْخَرَزَجِيُّ

«агар Аллоҳу таоло Абу Саид Харроз эришган ҳақиқатни биздан талаб қилганда, албатта, ҳалок бўлардик». Бу сўзи Жунайдининг далил бўла олурки, Абу Саид Харроз андин улугроқ ва анинг пири бўлғай ва анинг устоди. Шайх ул-Ислом дебдурки, буким Боязидни Саййид ул-орифин дебдурлар. Саййид ул-орифин Ҳақ субҳонаҳу таолодур ва одамийлардин Муҳаммад арабийдур с. а. в. ва бу тойифадин Абу Саид Харроздур. Ва ҳам Шайх ул-ислом дебдурки, машойих аросида андин улугроқ ҳеч кишини танимасмен. Абу Саид Харроз дебдурким,

مَنْ قَالَ أَنَّهُ يَتْلُو الْقُرْآنَ بِصَلَةِ الْقُرْآنِ وَمَنْ قَالَ أَنَّهُ يَتْلُو الْقُرْآنَ بِصَلَةِ الْقُرْآنِ

«жаҳду машаққат билан бирор нарсага эришмоқчи бўлган киши мутаанний (машаққат тортувчи)дир. Осонликча эришмоқчи бўлган мута-манний (орзу қилувчи)дир». Шайх ул-ислом дебдурки, ани тиламак била топса бўлмас, аммо тилаган топар ва топмагунча тиламас. Ва ҳам Харроз қ. с. дебдурким,

رَبِّهِ أَطْرَافِ الْبَحْرِ مِنْ أَمْرِ مِنَ الْأَوَّلِينَ

«орифларнинг риёси муридларнинг ихлосидан яхшидир. Ва ҳам ул дебдурким мозий авқотининг тадоруки боқий авқотин зоеъ қилмоқдур.

74. Аҳнаф Ҳамадоний қ. с.

Ҳамадон машойихининг улуғларидиндур. Ул дебдурки, менинг ишим ибтидоси бу эрдиким, ёлғуз бодияда ҳориб, дармонда бўлуб эрдим. Ажзу ниёз илигин кўтариб дедим: бор Худоё, ожизу заиф бандангмен, сенинг зиёратингга келибмен. Кўнглумга бу келдиким. жавоб бўладурким, сени Ким тилади? Дедим: ё Раб, мулкйдурким, туфайлийнинг гунжойиши бор. Ногоҳ бирав кечкам тарафидин мени чорлади. Боқтим эрса, кўрдум аъробидур, тева минган. Деди: Эй ажамай, қаён борурсен? Дедим: Маккага. Деди: сени ким тилабдур? Дедим: билмон. Деди: ул бу йўл шарти иститоат қилмайдур? Дедим: қилибдур, аммо туфайлиймен. Деди: Яхши, туфайлийсен, аммо мамлакат васиъдур. Деди: бу тевага ғамхорлиғ қила олғайсен? Дедим: қила олғаймен. Тевасидин тушти ва мени миндурди ва деди: бор Тенгри уйиға.

75. Абу Шуъайб Муқаннаъ р. т.

Оти Солихдур. Мисрда бўлур эрди. Абу Саид Харроз қ. с. асрида эрди. Етмиш ҳаж яёқ бориб эрди. Ҳар ҳажда Байт ул-муқаддас саҳросиндин эҳром боғлар эрди ва Табук бодиясиға кирар эрди. Сўнгги ҳажда бодияда кўрдиким, бир итнинг сувсизлиғдин тили оғзидин чиқиб, ҳалок бўлгудекдур. Нидо қилдиким, эй қавм, ким бўлғайким. Етмиш яёқ ҳажни бу ит ичкунча сувға сотқин олғай? Бирав ул тилаганча сув келтурди. Ул олиб, ул итни сероб қилди ва деди: ул ҳажларимдин бу манга яхшироқ эрдиким. Ҳазрат Рисолат с. а. в. дебдурки,

فِي كُلِّ دَلَّةٍ كُنْتُ حَرِيٍّ أَجْرٍ

«ҳар бир тирик жонга яхшилик қилишда ажр бор».

76. Абу Аққол б. Илвон Мағрибий қ. с.

Машхур машойихдиндур ва Абу Ҳорун Андалусий била суҳбат тутубдур. Ва Маккада дунёднн ўтубдур, қабри Маккададур. Абу Усмон Мағрибий қ. с. Абу Аққолнинг баъзи асҳобидин нақл қилибдурким, ул Маккада тўрт йил емак-ичмакдин ҳеч нима ихтиёр қилмади ва баъзи тўрт йилдин кўпрак дебдурлар. Валлоҳу аълам.

77. Ҳаммод Қураший қ. т. с.

Кунияти Абу Амрдур ва бағдодлиқдур. Машойихнинг бузургларидиндур. Жунайд қ. с. анга мушарраф бўлур эрмиш. Жаъфар Хулдий дебдурки, неча кун Ҳаммод Қурашийни кўрмайдур эрдим, уйига бордим ани кўргали. Ул йўқ эрди, ул йўқсизлик заруратидин аёлининг бурунчакин олиб, бозорға элтган эрмишким, сотиб егулик келтургай. Келтургани асҳоб қошида қўйди. Бирав ўттиз олтун келтуруб анга берди, ул олмади. Аёли уй ичидин ун бийик қилиб, ул ўтган ишни изҳор қилди ва анинг бу важҳ олмаганидин гила қилди. Жаъфар Хулдий дебдурки, мен бу воқеани Жунайд қ. с.ға айттим. Жунайд андин сўрди, эрса ул айттиким, ул колони даллолға бердимким, сотқай. Бир ун эшиттимки, сен бу ишни бизинг учун қилдинг, санга жавоб еткусидур. Бу важҳким, ул киши келтуруб эрди, олмадим. Жунайд деди: яъни, яхши қилдингки, олмадинг. Шайх ул-ислом дебдурки, боқингки, подош бирла ғарра бўлмағайсиз.

78. Абулҳусайн Нурий қ. т. с.

Иккинчи табақадиндур. Оти Аҳмад б. Муҳаммад.

Ибн ул-Бағавийға маъруфдур. Бағдодиул-аслдур. Сарий Сақатий ва Муҳаммад Али Қассоб ва Аҳмад б. Абулҳаворий била суҳбат тутубдур ва Зуннун Мисрий қ. с. ни кўрубдур ва Жунайд қ. с. акронидиндур ва андин тезвақтроқ, дебдурлар. Нурий доим тасбеҳ эвурур эрди. Андин сўрдиларким,

لا تطلب الدنيا تطلب الآخرة

Дедилар: бу тасбеҳ била тиларсенки, Аллоҳу таоло сенинг ёдингда бўлғай? Деди: Бу тасбеҳ била тиларменки, Ҳақдин ғофил бўлмағаймен. Ва ҳам анинг сўзидурким,

لا يترك صلاة العزمية فان في سبيل الربوبية

«убудият (бандалик)нинг софлиги сени мағрур қилмасинки, унда рубубият (раббонийлик)ни унутиш бордир». Андин сўрдиларки, Тенгрининг не била танидинг? Деди: Тенгри била! Дедиларки, Бас, ақл недур? Деди: Ақл ожиздур, йўл кўрсатмас, магар ожизға. Ва ул дебдурким,

إذا تضرع الحق من أحد لم يهتد السبل ولا يحرر

«Ҳақ кимдан ўзини яширса, ҳар қандай ишончли далил ва хабар уни ҳидоят қилолмайди». Ва ҳам ул дебдурким,

ظنوت يومنا في النور يوم ذل انظر فيه من ميرت ذلك النور

«бир кун нурга боқдим ва ундан асло кўзимни узмадим, ҳатто шу нурга айландим».

79. Саййид ут-тоифа Жунайд Бағдодий қ. с.

Иккинчи табақадиндур ва кунияти Абулқосимдур ва лақаби Қаворирий ва Зажжож ва Хаззоз. Қаворирий ва Зажжож андин дебдурларки, отаси шиша сотар эрмиш ва Хаззоз анинг учунки, хазз санъатин билур эмиш. Асли Ниҳованддиндур. Таваллуд ва маншаъи Бағдоддин. Абу Савр мазҳабида бўлур эрмишки, Имом Шофеъий қ. с.нинг улутроқ шогирдидур ва баъзи дебдурларки, Суфён Саврий мазҳабида эрмиш.

Сарий Сақатий ва Ҳорис Муҳосибий ва Муҳаммад Али Қассоб била суҳбат тутубдур ва аларнинг шогирдидур ва қавмнинг аиммаси ва содотидиндур. Барча нисбатни анга дуруст қилурлар Харроз ва Рувайм ва Нурий ва Шиблий ва ғайруҳум. Абул Аббос Ато дебдурким,

أعانتني في هذا العلم ومن بعد القلتل في الحديث

«шу илмда бизнинг имомимиз, таянчимиз ва пешвомиз Жунайддур». Халифаи Бағдод Руваймга айттики, эй беадаб! Ул дедики, ярим кун Жунайд била суҳбат тутубмен, нечук мени беадаб дегайлар, яъни ҳар кишиким ярим кун Жунайд била суҳбат тутмиш. бўлғай, ондин тарки адаб келмағай. Хусусанким, ортуқроқ. Жунайд дебдурки, Сарий манга доим айтур эрдиким, мажлис тут ва элга сўз айт! Мен нафсимни муттаҳам қилур эрдим мунгаким, бу ишга истиҳқоқим йўқдур, то улким бир жума кечаси Ҳазрат Рисолат с. а. в.ни воқеада кўрдум. Ул Ҳазрат амр қилдиларки,

«لَقَدْ عَلِمَ النَّبِيُّ

«Инсонлар билан сўзлаш». Саҳар эрта Сарий эшигига бордим ва эшик қоқтим. Дедики, мен деган сўзга инонмадинг, то сенга амр қилдилар. Бас, тонг эрта мажлис қўйдум ва сўз оғоз қилдим. Атрофга хабар мунташир бўлдиким, Жунайд сўз айтадур. Мажлис қироғидин бир йигит дедиким,

«يَا شَيْخُ مَا مَعْنَى قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ لَا يُرَى إِلَّا بِحُجْرَةِ اللَّهِ

«Эй шайх, Расулуллоҳ с. а. в.нинг «Мўминнинг фаросатидан эҳтиёт бўлинг, чунки у Аллоҳ нури билан назар қилади» ҳадисининг маъноси нима?». Жунайд дебдурки, бир лаҳза бош қуйи солдим ва бош кўтардим. Дедимки, ислом кетурки, исломнинг вақти етибдур. Ул йигит тарсо эмиш. Филҳол ислом қабул қилди. Имом Ёфиъи дебдур: бу ишта эл Жунайдга бир каромат исбот қилсалар, мен икки каромат собит қилурман. Бири ул йигитнинг тарсо эканин, бири ислом вақти етканин билгани. Жунайд дебдурки,

«استقر في الوحدة في العلم حرم من استقر في العلم في الوحدة

«илмнинг важду ҳолга ғолиб бўлиши важду ҳолнинг илмга ғолиб бўлишидан яхшироқдур». Ва ҳам ул дебдурким,

«أعرف الحق والعلامة الجليل مع الفكرة في بيت الوحدة

«мажлисларнинг шарафлироғи ва юксакроғи тавҳид майдонида фикр билан ўтиришдир». Ва ҳам анинг сўзидурким,

«أعرف همك إلى الله عز وجل وذلك أن نظر المؤمن إلى ما تتعاهد الله عز وجل إلى نور الله عز وجل لتسلط من عين الله.

«ҳимматингни Аллоҳу азза ва жалла томонга қарат. Зинҳор Аллоҳу азза ва жаллани мушоҳада қиладиган басират кўзингни ундан бошқасига қаратмагинки, Аллоҳнинг назаридан қоласан. Жунайддан сўрадилар: амалсиз ато бўладими? Айтди: Ҳар бир амалнинг ўзи унинг лутфу иноятидиндур».

Шайх Абу Жаъфар Ҳаддод дебдурки, агар ақл киши суратиға кирса эрди, Жунайд сурати бўлғой эрди. Жунайд қ. с. икки юз тўқсон еттида дунёдин ўтубдур. «Табақот» китобида Қушайрий рисоласида бу навъ бити-либдур ва Имом Ёфийий таърихида тўқсон саккизда дебдур ва баъзи тўқсон тўққузда дебдурлар.

80. Абу Жаъфар Карнабий р. т.

Жунайд қ.с. акронидин дебдурлар ва Жунайднинг ҳам устоди дебдурлар. Бағдод машойихнинг киборидиндур. Жаъфар Хулдий дебдурки, Ибнул Карнабийнинг вафоти куни Жунайд қ. с. анинг боши устида ўлгуруб эрди. Бошин юқори, осмон сари кўтарди. Абу Жаъфар айттики. буъд ва йироғ-ликдур. Бошин ерга қўйди. Ҳам ул айтти, буъд ва йироғликдур, яъни

ان لم يقر ال العبد من ان يشار اليه في حيا

«албатта, Ҳақ бандасиға ишора қиладиган тарафлардан яқинроқ».

81. Каҳмас Ҳусайн Ҳамадоний қ. р.

Лақаби Абу Муҳаммаддур, ҳамадонлик. Ва кўп машойих суҳбатига етибдур. Ул дебдурки, Ҳамадонда бир кеча ўз уйимда эрдим. Бирав эшик қоқди, хаёлимга келдики, Жунайд бўлғай. Эшик очдим, Жунайд эрди. «Салом» — дедим, жавоб бериб дедики, қосид сенинг зиёратинга келибмен. Хотиринг тузлуки маълум бўлди, — деди ва ёнди. Яна кун Ҳамадонда тиладук, топилмади. Бағдоддин келган мусофирлардин сўрулдиким, фалон вақт Жунайд Бағдодда ғойибму эрди? Ҳеч ким нишон бермади, ҳам ул кеча келиб борган экандур.

82. Амр б. Усмон Маккий қ. т. с.

Иккинчи табақадиндур. Кунияти Абу Абдуллоҳ. Ҳусайн Мансур Ҳаллож қ. с.нинг устодидур. Нисбатин Жунайд қ. с.га қилур ва Харроз била суҳбат тутубдур ва аларнинг акронидиндур.

Асли Яман мулкидиндур. Сўзи дақиқ бўлди, они каломга мансуб қилиб, маҳжур қилдилар ва Маккадин сурдилар, Жиддага борди. Ул дебдурки,

الروية الشافعية عن رالي الاموات

«мурувват дўстларнинг қусур ва камчиликларидан кўз юмишдир». Ва ҳам ул дебдурки,

لا يطلع على كلمة من رويته عن الاموات

«важд кайфиятини сўз билан ифодалаб бўлмайди, чунки у мўминлар наздида Аллоҳнинг сирридир».

Бир кун Али Саҳл андин сўрдиким,

ما قلود الذكر في الجنة

«зикрнинг қонуни нима?» Ул дедиким,

وسورة الزمعة مع سورة التوبة

«Ҳақнинг сифатларини билган ҳолда, уни якка-ягона деб билмоқ». Ва ул икки юз тўқсон олтида дунёдин ўтти ва баъзи тўқсон еттида ва баъзи тўқсон бирда дебдурлар ва баъзи Бағдодда ва баъзи Маккада дебдурлар.

83. Шоҳ Шужоъ Кирмоний қ. т. с.

Иккинчи табақадиндур, мулук авлодидиндур. Абу Ҳафснинг рафиқларидин. Абу Туроб Нахшабий ва Абу Абдуллоҳ Зироъ Бусрий ва Абу Убайд Бусрий била суҳбат тутубдур. Ва Абу Усмон Ҳирийнинг устодидур. Ва ул қабтан била юрур эрди, андоқки баъзи машойих хирқа била ва баъзи гилийим била ва баъзи тайласон била. Ва Шоҳ Абу Ҳафсдин сўнгра икки юз етмишда дунёдин ўтибдур ва уч юзда ҳам битибдурлар. Шоҳ бир китоб битибдур. Яҳё Муъоз Розий ғино фазлин фақрга қилиб битиган китобининг раддига. Ҳазрат Маҳдумий Нуран «Нафаҳот ул-унс»да бу маҳалда Шоҳ жонибидин бу навъ ҳукм қилиб битибдурларки, Шоҳ Яҳё Муъоз ғино фазлин фақрга қилиб битиган китоб раддига китоб битибдур, андоқки воқеъдур. Шайх ул-ислом қ. с. дебдурки, фақр фазлидин санга ушбу кофийдурким, Пайғамбар с. а. в. дарवेशликни тавонгарликка ва фақрни ғиноға ихтиёр қилди ва Ҳақ субҳонаҳу ва таоло ул Ҳазратдин бу ишни писанд этти ва анга бу давлатни ҳам каромат қилди. Абу Ҳафс Шоҳни тўн била кўриб сўрдиким, бо қабо Шоҳ жавоб бердиким,

وجدنا في السماء ما طلبنا في السماء

«абода истаганимизни қабода топдик». Шоҳ қирқ йил бир вақт талабига уюмади. Бир кун кўзи уйқуга борди. Ҳақ субҳонаҳу ва таолони туш кўрди, уйғонгач бу байтни дедиким,

بسم

باسم الله الرحمن الرحيم

والله في العلم سرور عني

б а й т:

«Эй кўзимнинг сурури, сени тушимда кўрдим,
Ўша лаҳзадан бери уйқуни яхши кўраман».

Андин сўнгра доим уйқу тилар эрди, ё они уйқуда кўрарлар эрди, ё ётмоқ таҳиясида. Бир кун Шоҳ бир мажлисда ўлтуруб эрди. Бир дарвеш қўпуб, икки ботмон ўтмак савол қилди. Ҳеч ким бермас эрди. Шоҳ дедиким, бўлғайки, эллик ҳажимни икки ботмон нонга сотқун олиб, бу дарвешга бергай. Бир фақир ҳозир эрди, деди: Эй шайх, шариатга истихфоф қилдинг.

Шоҳ деди: Ҳаргиз ўзимдин ҳисоб олмадим, аъмолимдин не ҳисоб олғаймен? Ва Шоҳ сўзидурким,

من فقر بصره عن الخادم وأمسك بلسه عن الشهوات وأحضر بقله بدوام القراءة والسماع

بفتح الباء لم يخطأ له قراءة

«кимки нафсини шаҳватдан, кўзини ҳаромларга боқишдан сақласа, ботинини доимий муроқаба билан таъмир қилса ва зоҳирини суннат билан безаса, унинг фаросати хато қилмайди».

84. Абу Усмои Ҳирий қ. т. с.

Иккинчи табақадиндур. Оти Саъд бин Исмоил Ҳирий Ншобурий. Асли Райдиндур. Шоҳ Шужоънинг шогирди. Абу Ҳафс ва Яҳё Муъоз била суҳбат тутубдур. Замонининг имом ва яғонаси эрди. Саккиз юз тўқсон саккизда Рабиул аввал ойида дунёдин ўтибдур. Қабри Нишобурдадур. Андин сўрдиларким, жавонмард кимдур? Деди: улким, ўзин кўрмаган. Ва ҳам ул дебдурки,

القول من غير الحجة

«шавқ муҳаббатнинг аломатларидан биридур».

Ва ани имом ва муқтадойи раббоний дебдурлар. Ва раббоний они дерларким, муридларга оз илм била парвариш бергай ва тарбият қилғайким, то улуг илмда қувват топқайлар. Ва ул бу навъ эрди. Ва ул дебдурки,

القول بالامر من قبل التوبة بالامر

«Аллоҳ амрини бажаришда сустлик қилиш, ўша амрнинг маърифатини яхши билмасликдандир».

85. Закарийё б. Дулувийях қ. т. с.

Кунияти Абу Яҳёдур. Нишобур аҳлидиндур. Аҳмад Ҳарб шогирдларидин, мутаваккил ва зуҳҳоддиндур. Уз касби била луқма ер эрди. Абу Усмои Ҳирий дебдурки, ҳар кимки, Абу Яҳёдек тирилса, ўлумдин андишаси бўлмағусидур ва ўлумдин сўнгра ҳам андишаси бўлмағусидур. Икки юз тўқсон тўртта Нишобурда дунёдин ўтибдур.

86. Закарийё б. Яхё Ҳиравий қ. с.

Кибори машойихдин эрди, мустажоб ул-даъво. Имом Аҳмад Ханбал раҳимаҳуллоҳ дебдурким, Закарийё абдолдиндур. Ва Абу Саид Зоҳид дебдурким, Закарийёни кўрдум ва суҳбат туттим, сиддиқлардин эрди. Икки юз эллик бирда Ҳирот шаҳрида дунёдин ўтди.

87. Зиёд б. Кабир Ҳамадоний қ. т. р.

Ҳамадонлиқ эрди. Жунайд қ. с. суҳбатида бўлур эрди. Мустажобуд – даъво эрди. Кахмас Ҳамадоний раҳимаҳуллоҳ дебдурки, бир йил хушқол воқеъ эрди. Масжиди жумъага бордим. Кўрдумки, меҳробда ўлтурубдур, истисқо дуоסי ўқийдур. Ҳам ул замон андоқ ёғин туттиким, уюмга кела олмадим.

88. Абу Усмон Мағрибий қ. т. с.

Бешинчи табақадиндур. Оги Саид б. Салом Мағрибийдур. Абулхусайн Сонеъ Динаварийнинг шогирди. Мағрибнинг Қирвонидиндур. Йиллар Маккада мужовирлиқ қилди ва онда саййид ул-вақт ва машойихнинг яғонаси эрди. Онга бир иш воқеъ бўлдики, Маккадин Нишобурга борди ва уч юз етмиш учда дунёдин ўтди. Қабри Нишобурдадур. Абу Усмон Ҳирий била Абу Усмон Насибийнинг ёнидадур. Машойихдин Абу Али Котиб ва Ҳабиб Мағрибий ва Абу Амр Зажжоз қ. с. била суҳбат тутубдур ва Абу Яъқуб Наҳражурийни кўруб эрди.

Ул дебдурки, бу ишга кирмагимнинг ибтидоси ул эрдиким, бир итим бор эрди ва бу итим била Жазойирда овлаб юрур эрдим. Бир яғоч аёғим ҳам бор эрдиким, онинг ичида сут солиб ичар эрдим. Бир кун маъхуд тариқи била ул аёғдин сут ичай, дедим. Ул ит кўп қичқириб, изтироб қилди. Аёғни ерга қўйдум. Яна бир дамдин, сўнгра ул аёғни олдим сут ичарга. Ул ит бу қатла кўпрак ҳуруб, манга ҳамла қилди. Яна ичмай ерга қўйдум. Учунчи қатла кўпрак ҳуруб, муфрит изтироб қилди. Эрса яна ул аёғни ерга қўйдум. Ул ит бошин ул зарфқа солиб, ул сутдин ичти, доғи шишиб, йиқилиб ўлди. Ҳамоно кўрган бўлғайки, йилон ул сутдин ичиб, заҳрин онда тўкмиш бўлғай. Итдин ул вафо кўргачки, ўзин манга фидо қилди, қиладурғонлардин тавба қилиб, бу тариқни ихтиёр қилдим.

Шайх ул-ислом дебдурки, Абулхусайн Кошоний манга дедиким, Абу Усмон Мағрибий дедиким, ул кунки мен дунёдин кетсам, малойика туфроғ совурғусидурлар. Нишобурда ул ўтган кун мен ҳозир эрдим. Андоқ гарду ошуб бўлдики, эл бир-бирин кўра олмаслар эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, ул ўттиз йил Маккада эрдиким, онда бавл қилмади, Ҳарам ҳурмати жиҳатидин. Ул дебдурки,

لا يخن هذا الأمر إلا راحة القلب

«бу иш (тасаввуф иши) фақат қон ҳиди билан қўлга киради».
Ва ҳам анинг сўзидурким...

الإسكان حفظ المزارع تحت الأمر

«эътикоф (масжидда маълум кунлар яшаб, ибодат қилиш) Ҳақ фармон-лари асосида аъзоларни пок сақлашдир».

Ва ҳам ул дебдурки, улки дарвешлар суҳбатиға тавонгарлар суҳбатин ихтиёр қилса, Ҳақ с. т. ани мурдадиллиққа мубтало қилғай.

Ва ҳам Шайх Абу Усмон қ. с. сўзидурким,

العالمى خير من الدنيا لا اله الا الله الذى خلقنا من طين الطين

«Осий (гуноҳкор) муддаъий (даъвогар)дан яхши, чунки осий доимо тавба йўлини ахтаради, муддаъий эса, доимо даъволарининг хаёлида янглишиб юради».

89. Абу Толиб Ихминий р. т.

Бу қавмнинг машойихидиндур. Абу Усмон Мағрибий дерким, Абу Толибни кўрдум. Қушлар била сўзлашур эрди. Ва ҳам Абу Усмон дебдурким, бир сафарда анинг била ҳамроҳ эрдим. Йўлда сиботдин хавф бўлди. Мен дедим: Қўнмай, ботроқ ўтали. Ул таваққуф қилиб қўнди. Кеча мен ваҳмдин уйумадим, ул фароғат била уйуди. Тонгласи мендин сўрдиким, нега уйума-динг? Дедимким, сибот хавфидин. Дедики, ҳар ким Тенгридин кўрқса, ўзга ҳеч нимадин кўрқмас. Ул муножотида дебдурки, Илоҳи, агар сенинг амринг бўлмаса эрди, кимга заҳра бўлғай эрдиким, бузургвор отингни тилга мазкур қилғай?

90. Талҳа б. Муҳаммад Сабоҳ Нилий

Абу Усмон Ҳирий асҳобининг киборидиндур. Уч юз иккида дунёдин ўтти. Абу Усмон Мағрибий қ. с. анга дедики, тиларсанки, санга бир панд бергайменки, эллик йилдурки, элга ул пандни берадурмен, қабул қилмай-дурлар. Ул дедики, тилармен. Дедики, туҳмат кирдорингга қўй, то қиймат тутқай ва туҳмат халқдин ол, то низо орадин чиққай. Ул қабул қилди ва деди: баса кушодлар бу насиҳат бобидин топдим.

91. Абулаббос б. Масруқ р. т.

Иккинчи табақадиндур. Оти Аҳмад б. Муҳаммад Масруқ, Тусдиндур. Бағдодда сокин бўлди ва икки юз тўқсон тўққизда оламдин ўтти, валлоҳу

аълам. Жунайд қ. с. андин ҳикоят айтур, Абу Али Рудборийнинг устодлари-диндур ва Ҳорис Муҳосибийнинг шогирдидур. Ва Сарий Сақатий ва Муҳаммад Мансур Тусий ва Муҳаммад б. Ҳусайн Баржалоний била суҳбат тутубдур. Ва қавмнинг қудамою киборидиндур.

سئل عن ائمة من ائمة الاصول فقالوا لا بد وانظروا في من جاء به

«Ундан тасаввуф ҳақида сўрадилар. айтди: қалбни иложи бор нарсадан холи қилиш ва иложи йўқ нарсага (Ҳаққа) боғлашдир».

من ائمة الصوفىة قالوا لا بد

Ва ҳам ул дебдурки, «кимки тадбирни тарк қилса, роҳатда яшайди».

92. Абулаббос Мўразан Бағдодий қ. с.

Шайх ул-ислом ондин нақл қилибдурки, ул дебдурки, нафсингни машғул қил андин бурунки, ул сени шуғлға солғай!

93. Абу Абдуллоҳ Мағрибий қ. т. р.

Иккинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад Исмоил. Дебдурларки, Иброҳим Хаввос ва Иброҳим Шайбон Кирмоншоҳий ва Абу Бакр Байкандий қ. с.нинг устодидур ва Абулҳусайн Али Раззиннинг шогирди, ҳиравийдур. Ва умри юз йигирма икки йилда тортти ва устоди Абулҳусайн юз йигирма яшади. Ва Абу Абдуллоҳнинг қабри Тури Сино тоғи устида, устоди Абулҳусайн қабри ёнида, харнуб йиғочи остидадур. Икки юз тўқсон тўққизда дунёдин ўтибдур. Шайх ул-ислом дебдурки, ул ҳаргиз қоронғулик кўрмайдурки, элга қоронғу бўлганда, анга ёруқ эркандур. Анинг сўзидурким, ул Тенгри ҳаққики. Абу Абдуллоҳни яратибдурки, Тенгри агар мендин шаҳват маъунатин олса, манга андин яхшироқдурким, айтсаким, беҳиштга кир! Бу ҳамул сўздурким. Амир ул-мўминин Али к. в. дебдурким, агар мени беҳиштга кирмак била масжидга кирмак орасида мухтор қилса, мен масжидга кирармен. Абу Абдуллоҳ дебдурким,

سئل الامام عن ائمة الاصول فقالوا لا بد

«амалларнинг афзали — вақтни аҳкомларга мувофиқ ўтказмоқдир». Ва ҳам ул дебдурки, дунёдин мунсифроқ кўрмадим. Агар анга хидмат қилсанг, ул ҳам санга хидмат қилур ва агар таркин тутиб, сидқ била Тенгри қуллиғига машғул бўлсанг, анинг шарридин эмин бўлурсен, яъни ул сенинг таркингни тутар.

94. Абу Абдуллоҳ Набожий р. т.

Оти Саъд б. Язиддур ва Зуннун Мисрий ақронидиндур ва Аҳмад Абил Ҳаворий устодларидин. Ул дебдурки,

الادب حلة الاغوار

«адаб-ҳимматлиларнинг зийнатидаур».
Ва ҳам ул дебдурки,

انظر على احوال احوال الناس الادب

«ҳар бир нарсанинг вазифаси бор, диннинг вазифаси адабдур».

95. Абу Абдуллоҳ Алтокий қ. т. с.

Оти Аҳмад б. Осим Антокийдур ва қавмнинг аъёну содотидиндур. Шариат илмига олим, қудамойи машойих била суҳбат тутубдур! Ва тобиин атбоъига мушарраф бўлубдур. Бишр Ҳофий ва Сарий Сақатий ақронидин эрмиш ва Ҳорис Муҳосибийнинг муриди ва Фузайл Аёз суҳбатиға етибдур. Шайх ул-ислом дебдурки, анга ҳеч кишининг ҳеч ишидин ҳаргиз ҳасад бўлмайдур, Илло орифона маърифатдин, йўқ тасдиқи маърифатдин.

Шайх Абу Али Даққоқ дебдурки,

انظر على احوال احوال الناس الادب

«расмий маърифат ёзги ёмғирга ўхшайди: на беморга шифо беради ва на чанқоқни қондиради».

Ва ҳам Антокий дебдур,

انفع الفهم ما كتبه في الدنيا

«фақрнинг манфаатлироғи у билан зийнатланганинг ва у билан рози бўлганинг».

Фақрнинг нофеъроғи улдурким, сен онинг била мутажаммил бўлғайсен ва онга рози, яъни халқнинг камоли асбобнинг исботидадур ва фақр жамоли асбоби нафйи ва мусаббиб исботида ва анга ружуъда ва ризо анинг аҳкомиға. Негаким, фақр сабаби — нақдур ва ғино сабаби-вужуд ва сабабсиз Ҳақ биладир ва сабаблиқ ўзи билан. Бас, сабаб ҳижоб маҳалли бўлғай ва бесабаблиғ кашф маҳалли.

Ва икки жаҳон жамоли кашфу ризодур ва олам нохушлиғи ҳижобу сахатда ва бу возиҳ баёнидур, фақрнинг ғиноға тафзилининг, валлоҳу аълам.

96. Мумшод Динаварий қ. с.

Учунчи табақадиндур. Ироқ машойихининг бузурглари ва жавонмардларидиндур. Яҳё Жалло ва кибори машойих била суҳбат тутубдур. Ва Жунайд ва Рувайм ва Нурий қ. с. ақронидин эрмиш. Дебдурларки, икки юз тўқсон гўққизда дунёдин ўтубдур. Ул дебдурки, Ҳақ с. т. орифқа сиррида бир кўзгу берибдурки, ҳар қачон ул кўзгута боқса, ани кўргай. Шайх ул-

ислом дебдурки, анга мўмин кўнглида бир ердурки, андин ўзга онда етмас, чун тафриқага қолгай, ул ерга бозгашт қилса, осойиш топқай. Мумшод дебдурким, қирқ йилдурким, беҳиштни ва ҳар не андадур манга арз қиладурлар, кўз учини ул ён орият биладимаймен. Шайх ул-ислом дебдурким, анинг суҳбат ва ҳузурида анинг ғайрига боқмоқ анга ширкдур. Ва Тенгри таоло Пайғамбариға с. а. в. деликим,

مَا رَوَى النَّصْرُ وَتَابَ عَلَى (الْحَمْدُ لِلَّهِ) ثُمَّ رَوَيْتُ (الْحَمْدُ لِلَّهِ) (91)

«(Пайғамбарнинг) кўзи (ўнгу сўлга) оғгани ҳам йўқ, ўз ҳаддидан ошгани ҳам йўқ. Аллоҳ деб айт, сўнгра уларни тарк эт». Ва ҳам Мумшод дебдурки, ҳар ким анинг дўстларидин бирига қилғай кийна, уқубат анга ул бўлғайки, улча ул дўстига берибдур, ҳаргиз ул мункирга бермағай. Ва ҳам ул дебдурки,

أحب الزهد في التزم حركات الطابع وسنة الإعراف والمخرج من الآفات وحفظ الآفات
الفرع على حسب

«Муридга лозим бўлган адаблар: машойихларни ҳурмат қилиш, биродарларга хизмат қилиш, сабаблардан қутилиш ва шариат одобларини сақлаш».

97. Ҳусайн б. Али Мусуҳий қ. т. с.

Кунияти Абу Алидур. Дебдурларки, Жунайд ва Абу Ҳамзанинг устодларидиндур ва аларнинг ақронидин худ бор.

أما من كبار أصحاب السرى سقى

«Сарий Сақатийнинг кибор асҳобларидин эди». Жунайд дебдурки, Ҳасан Мусуҳийға бир нима дедим унсдин. Деликим, агар халқ бир йўли ўлсалар, менинг кўнглимга малолат келмас ва ваҳшат юзланмас. Лисамнун ал-Муҳибб:

أنا يا نفس يا نفسي ألقى في الآس والفسى

«Эй нафсим, ўзга нарсалардан воз кечиб, Ҳақ билан бўл! Чунки ҳаёт, айшу ишрат у билан улфат бўлиш ва тасалли топишдир».

98. Аҳмад б. Иброҳим Мусуҳий қ. т. с.

Анинг кунияти ҳам Абу Алидур ва Бағдод машойихининг ажилласидиндур. Ва Сарий Сақатий биладим суҳбат тутубдур ва андин ҳикоят айтур ва ривоят қилур ва Ҳасан Мусуҳийдин ҳам. Ва дебдурларки, ул бир кўнглак ва бир ридо, бир наъл биладим ҳар йил ҳаж қилур эрди, риква ва кўза кўтармас

эрди, андин ўзгаки бир олма олур эрди. Бағдоддин Маккагача ани ислаб ўткарур эрди. Ул дебдурки,

من رجع له شيء من غير مسألة فردا وهم يحتاج إليه أحوط لك إلى أن ياتك منه رسالة

«Аллоҳу таоло бандасига сўрамаган нарсасини берсаю у рад қилса, Аллоҳ бандани рад этганига монанд бошқа бир нарсага муҳтож этиб, уни тиловчи қилиб қўяди».

99. Рувайм р. т.

Иккинчи табақадиндур ва кунияти Абу Муҳаммаддур. Ва Абу Бакр ва Абулҳасайн ва Абу Шайбон ҳам дебдурлар. Бағдоднинг машойихининг киборидиндур. Фақиҳ эрди, Довуд Исфаҳоний мазҳабида. Шайх ул-ислом дебдурки, ул ўзин Жунайдининг шогирди кўргузур эрди, аммо анинг ёронларидиндур ва андин улук. Ва Абу Абдуллоҳ Хафиф қ с. дебдурки, ҳаргиз кўзум киши кўрмайдурки, тавҳидда сўз айтқой, андоқки,

مثل الروم من الصوفاء قليل الصوفاء هو الذي لا يملك فيه ولا يملك وقال ابن

الصوفاء يترك الصوفاء من الصوفاء

«Руваймдан тасаввуф ҳақида сўрадилар. Айтди: Мутасаввиф бирор нарсани ўзиники деб билмайди ва ҳеч ким унга эгалик қилолмайди. Ва яна айтди: Тасаввуф икки нарсанинг бирини иккинчисидан ортиқ кўрмасликдир». Ва дебдурларки, Рувайм умрининг охирида ўзин дунё аҳли орасида яширди, аммо ул шуғл ани машғул қилмади. Жунайд дебдурки, биз фориғи машғулбиз ва Рувайм машғули фориғ. «Футуҳот»да мазкурдурким, Рувайм дедикки,

من لم يترك الصوفاء وحالهم في شيء مما يملكون به نزع الله نور الإيمان من قلبه

«кимки, сўфийлар билан бирга ўтириб, уларнинг ҳақ деб билган нарсасига қарши чиқса, Аллоҳу таоло унинг қалбидан иймон нурини тортиб олади». Абу Абдуллоҳ Хафиф анинг хидматиға борди, қайтурда Рувайм илгин анинг эгнига қўюб дедиким, эй ўғул, бу иш жон фидо қилмоқдур, зинҳор сўфиянинг турраҳотиға машғул бўлмағайсен. Шайх ул-ислом дебдурки, жон фидо қилмоқ ул эрмаским, ғазоға борғайсен, то сени ўлтургайлар, улдурки, Ҳақ таоло била жон учун мунозаат қилмағайсен. Жон ва кўнгул ва бошни анинг йўлида қўйғайсен ва ҳануз ўзингни муқассир билғайсен, йўқки, оз ранжки ондин санга етушса, шикоят қилғайсен.

Бирав Руваймдин сўрдиким, كيف حالك «аҳволинг қандай?». Ул дедикки,

كيف حال من كان فيه فردا وهم يحتاج إليه ليس يحتاج إلى ولا يعرف شيء

«кимники, дини — ҳою-ҳавас, ҳиммати — дунё бўлиб, ўзи-солиҳ тақводор ва покиза орифлардан бўлмаса, унинг ҳоли қандай бўлиши мумкин?».

Шайх ул-ислом Харроздин сўнгра Руваймни тутубдур ва андин сўнгра Жунайд била Нурийни.

100. Юсуф б. Ҳусайн Розий қ. с.

Иккинчи табақадиндур. Кунияти Абу Яъқуб. Рай ва Жиболнинг шайхи эрди. Уз замонида бу тоифага имом ва тариқи маломат таврида эрди. Халқни ўзидин мутанаффир қилмоқ ва элнинг қабулин ўзидин бузмоқда моҳир эрди. Зуннун Мисрий шогирдидур ва Абу Туроб Нахшабий ва Яҳё Маъоз Розий била суҳбат тутубдур ва Абу Саид Харроз била сафарда рафиқлик қилибгур ва ароларида Жунайд била мукотабот воқеъдур. Уч юз учда ё тўртда дунёдин ўтубдур. Утар чоғда деди: Илоҳи, халқни санга далолат қилдим жаҳд била ва ўзумга қила олганча жафо қилдим. Санинг учун мени булардин бирига бағишла.

Ўтгандин сўнгра бу тоифадин биров они воқеъда кўруб, ҳолин сўрди. Дедиким, Ҳақ таоло манга айттиким, ул сўзни яна айт! Айтқондин сўнгра айттиким, сани санга бағишладим ва ўзи ва онинг оросида восита келтурмадиким, онинг била бу тоифа орасида васила ва восита ўзи-ўқдир.

Юсуф б. Ҳусайннинг сўзидурким,

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا الَّذِي هَدَانَا لَهُ

«барча яхшиликлар уйнинг ичкарасида, унинг калити тавозуъдир. Барча ёмонликлар ҳам уй ичкарасида. Унинг калити эса, такаббурликдир».

Бу фақир ўзум бу нақлни қошифи улуми раббоний Мавлоно Муҳаммад Табодгоний қ. с.дан эшиттимким, Нишобурда сўфий бор эрмиш. Зоҳидки, сафойи вақти онга даст бергай эрмиш. Бир дўсти бор эрмиш. бозургон ва ул бир сафарга мутаважжиҳ эрмиш. Аммо бир туркияси бор эрмиш, жамилаким, они ўзи била элта олмас эрмиш ва шаҳарда доғи қўярда ҳеч ерга эътимоди йўқ эрмиш. Ул сўфийни муътамад деб, онинг қошида амонат топшуруб, сафарга бормиш. Ул сўфий они кўргач, волиҳ бўлиб, алқисса сафойи вақтин барбод бермиш. Бу хусронзадалиқдин нодим бўлиб, тавба қилиб, машойих хизматиға бориб, ўз дардин айтиб, итургонининг иложин тиламиш. Борча муттафиқ этмишларким, бизинг илгимиздин келмас. Магар имом Юсуф б. Ҳусайн Розий бу ишга илож қилғай. Ул сўфий Юсуф б. Ҳусайн хизматиға Райға борурдин ўзга чора топмамиш. Райға бориб, имомни ҳар кимдинки, сўрмиш ва сўрамиш, жавоб бермишларки, ул кофур ва ул зиндиқ била не ишинг бор? Алқисса, бир бузукда имомни топмишким, паришон зоҳир била сочи, тирноғи йитилган, чопон кийиб, сару по бараҳна қибла сари мутаважжиҳ. Қуръон ўқуб, ўлтуруб эрмиш. Муборак назари

сўфийга тушгач, итургон сафойи вақти кўнглига юзланмиш. Югуруб, имомнинг аёғига тушуб, савол қилмишки, санга Тенгри мундоқ бийик мартаба берибдур. Сен печук ўзунгни мундоқ жунуни бесару поликка солиб-санки, сени тилаб сўрсалар, Рай аҳли кофиру зиндиқ била таъбир қилурлар. Имом жавоб бермишким, ул жиҳатдин бу ошuftалиғни ихтиёр қилибманки, бозургон мани яхши амин киши соғиниб, канизагин келтуруб, манга амонат топшурмағой. Сўфий хижил бўлиб, юзин ерга қўюб, савол қилғонидин истиғфор қилиб, Нишобурға ёнмиш, валлоху аълам.

101. Абдуллоҳ Ҳозир р. т.

Қавмнинг акобиридиндур. Шайх ул-ислом дебдурки, ул Юсуф б. Ҳусайннинг тағойисидур. Машойихнинг қудамосидин ва Зуннуннинг ақронидин ва андин улугроқ. Анинг била Юсуф б. Ҳусайн орасида сўзлар борким, барча мартабада анинг бийирроқлиғи Юсуф б. Ҳусайндин зоҳир бўлур. Киши тиласаким, маълум қилғай, «Нафаҳот ул-унс»ни мутолаа қилсун, вассалом.

102. Собит Хаббоз қ. т. с.

Машойихнинг қудамосидиндур. Жунайд ва Рувайм била суҳбат тутубдур ва Тенгри йўли сулуки тариқин алардин касб қилибдур ва пайваста алардин ҳикоят айтур эрмиш.

103. Абу Собит Розий қ. с.

Уламо ва қурро ва фуқаронинг машоҳиридин эрмиш. Ул дебдурки, бир кун бир мажлисда бир тифлға Қуръон таълим қиладур эрдим. Юсуф б. Ҳусайн қ. с. анда етиб, дедиким, уялмассанким, бир муҳаннасқа Қуръон таълим қилурсен? Кўнглумга кечтиким, субҳоналлаҳ, бу тифл худ маъсумдур, ажаб сўз бу улуг кишининг тилига ўтадур. Оз фурсат ўтти, ул ўғлонни кўрдум, муҳаннаслар жамоати орасида алардин бўлиб юрийдур эрди. Имом Юсуф б. Ҳусайн хидматиға бориб, иродат илиғи бердим.

104. Самнун б. Ҳамза Муҳибб Каззоб қ. с.

Иккинчи табақадиндур. Имом ул-муҳаббатдур. Кунияти Абулҳусайн ва Абулқосим ҳам дебдурлар. Узига Каззоб лақаб қўюб эрди, то бу лақаб била чорламасалар, боқмас эрди. Муҳаббат илмида ягона эрди ва ҳамиша андин дер эрди. Сарий Сақатий ва Муҳаммад б. Али Қассоб ва Абу Аҳмад Қалонисий қ. а. била суҳбат тутуб эрди ва Жунайд ва Нурий ақронидин эрмиш. Жунайддин бурун дунёдин ўтибдур ва баъзи сўнгра дебдурлар. Ул дебдурки,

банданинг Ҳаққа муҳаббати софий бўлмағай, то зиштликни барча оламга қўймағай. Ва ҳам ул дебдурки,

اول وصف العبد الحق بحرارة نفسه واول يعرف العبد الحق بمرادته الخفية

«банданинг Ҳақ таолога боғланишининг аввали — ўздан кечиш, Ҳақ таолодан айри тушишнинг аввали эса, ўз нафсига боғланишдир». Дерларки, Самнун бир кун бу икки байтни ўқидиким,

تريد من اعتبار امرئ
وقد علمت المراد مني
والبر ل في سوادك حظ
فكلمت ما شئت فاحسن

На з м:

«Сен менинг мақсадимни сеза туриб, сиримни билмоқчи ва синамоқчи бўласан. Менга сендан ўзга керак эмас. Зеро, қандай хоҳласанг, шундай синайбер».

Филҳол ани бавл ҳабси била имтиҳон қилдилар, жазо қилмай сабр қилур эрди. Ул кеча анинг асҳобидин неча киши туш кўрдиларким, ул дуо қилиб, Ҳақдин шифо тилар эрди. Чун Самнун ани билдиким, мақсуд ул таъдибдин одоби убудият ва изҳори ажзур, йўқким ҳол сатри. Мактаблар теграсига эврулуб, атфолга айтур эрдиким,

ليس العبد بكتاب

«Каззоб амакинғиз ҳақида дуо қилинглар!» Бу ҳол бўла олурким, Каззоблик лақабиға боис бўлғай ва бўла олурким андин сўнгра бўлғай.

105. Заҳрун Мағрибий қ. с.

Тароблис аҳлидиндур. Музаффар Кирмоншоҳийнинг ақронидин. Бир-бирининг суҳбатида Маккага борибдурлар. Абу Абдуллоҳ Мағрибий Заҳрун васфида дебдурки, жавонмардлар аросида анингдек жавонмарде кўрмадим. Шайх ул-ислом дебдурки, ул бир кун жамоати дарвешлар била тамошоға чиқиб эрди. Бу икки байтни ўқидиларким,

وسأرف الله عنكم يا
أول يصلح لي من ذي طوى
مول سلمي يا الله
طلب الشجاعة نفس الغناء

ш е ъ р:

«Зи Таво»дан чақнаган яшин мендан ғафлат уйқусини дафъ қилди. Бу жой саҳнлари покиза, бинолари обод, Салмо тушган манзилдир».

Эшитиб хуруш қилди ва қичқириб шўр зоҳир қилди. Ва ёнди ва дедиким, сиз борингки, мен тамошомни қилдим.

106. Арун б. Вассоба қ. с.

Кунияти Абуласбаъдур. Шайх ул-ислом дебдурки Аҳмад б. Абулҳаворий китобида кўрибменки, ул Маккада шайх эркандур ва Шомда дунёдин ўтибдур. Анинг фавтидин сўнгра бу тоифадин биров ани туш кўруб, ҳолин сўрубдур. Ул дебдурки, *هذه الدنيا لم يتركها الله تعالى* ҳисобимни қилдилар инчкалик била, сўнгра миннат қўюб, озод қилдилар.

107. Маймун Мағрибий қ. с.

*هو من أهل المغرب و كان صاحب جلال و كرامات و كان من الساجين و هو من علماء
المناج و كان يرافق ابا موسى السبيعي في الاسفار*

«У мағриблик сайёҳлардан ва қадим машойихлардан. Абу Мусо Дабилий билан сафарларда ҳамроҳлик қилган. Ажиб аломатлари ва кароматлари бор». Анинг ранги қора эрмиш, чун самоъға кирар эрмиш, оқарар эрмиш. Анга дедиларки, ҳолинг самоъда эврулур. Ул дедики, улча манга зоҳир бўлур, сизга дағи зоҳир бўлса, сизнинг ҳам ҳолингиз менинг ҳолимдек бўлғай.

و حكى انه كان يراه في المنام و كان يراه في المنام و كان يراه في المنام

«Нақл қилишларича, бир халтаси бор эрди, нима истаб, қўлини тикса, шуни олиб чиқарди».

108. Саъдун Мажнун қ. с.

Ато б. Сулаймон айтурки, бир йил Басрада қаҳт тушди. Эл истискоға чиқиб эрдилар, мен ҳам била эрдим. Гўристонда бир ун эшитдим, боқдим, эрса Саъдун Мажнун эрди. Гўристонда ўлтуруб, илгин тизига уруб, бир нима дейдур эрди. Қошиға бориб, салом қилдим. Деди:

و عليك السلام فقال من كلمته تلك فقام

«Ва алайкум ассалом, эй Ато. Кўзинг олдидан пардани ким кўтарди?»
Ва сўрдиким, бу не ғавғодур? Дедим, қаҳат ва қуроғлиқ жиҳатидин халойиқ
истисқоға чиқибдурлар. Дедиким,

فمع ان الصوامع تحت من في القبور

«сур чалиндими ё ўликлар тирилдими?» Сен ҳам булар била келибсен?
Дедим: бале! Деди:

طلب محوري ثم طلب محوري

«Нуроний қалб билан келдингми ё бўм-бўш қалб билан?» Сўнгра дедиким,
тиларсенким, мен ёғин тилагаймен? Дедим, бале, не учун тиламагаймен?
Деди: Худовандо, менинг кечаги розим ҳаққи санга! Филҳол ёғин туташти.
Деди: Эй Ато, то урмағайлар қайтмаки, то урмағайлар, қайтмамак керак.

109. Ато б. Сулаймон р. т.

Басранинг зуҳҳодидиндур. Ўз замонининг бузурги эрмиш. Бир кун бемор
эрди; Кунасликда ётиб эрди. Дедиларки, не учун кўлагая бориб ётмайсен?
Дедиким, тиларменки, сояға боргаймен, аммо қўрқарманки, дегайлар, бир
қадам нафс коми учун бординг!

110. Али б. Саҳл Азҳар Исфаҳоний р. т.

Иккинчи табақадиндур. Кунияти Абулҳасандур. Исфаҳон машойи-
хининг қудамосидиндур. Юсуф Баннонинг шогирди ва Жунайд қ. с.нинг
ақронидин эрмиш ва ароларида макотибату рисолат бор эрмиш ва Абу
Туроб Нахшабий била суҳбат тутубдур.

وكان له ريادة عظيمة رفا كان جميع من الاكل والفنون عظمى يوما صيت فيها قلما

قلما بعد ان كان بشوه شمع الله العبد والفرير

«У қаттиқ риёзат чекарди. Фаровон нозу неъматга эга бўлса-да, йигирма
кунлаб ейиш-ичишдан тийиларди. Кунларни ухлмасдан, изтироб билан
ўтказарди». Ул дебдурки,

ما احسنت لعل الا بول وشاهين

«асло эҳтилом бўлмадим. Фақат тушимда бир аёлни волийси ва икки
гувоҳ ҳузурида никоҳлаб олганимдан кейин эҳтилом бўлдим».

Бир қатла Умар б. Усмон Маккийга Маккада ўттуз минг дирам бурж
бўлди. Исфаҳонга Али Саҳл қошига келдиким, шояд анга бу бурж адосида
мададе қилгой. Али Саҳлга маълум бўлуб эрди. Ул важҳни саранжом қилиб,

Маккага Умарнинг буржлуғига юборди ва они зиёфат қилиб узотти. Ул Маккага борурда ҳамиша кўнглида ул буржлуқ тафриқаси эрди. Маккага етгач, буржни ўтолган топти ва кўнгли тинди. Шайх ул-ислом дебдурки, Али Саҳл ул ишни узрхоҳлик ва шукргузорлиғ юки биймидин қилдики, ҳеч озодамард они торта олмас. Ул дебдурки, бизнинг қошимизда раво эмаски, бу тоифани дарвеш дегойларким, булар халойиқнинг тавонгарларидурлар. Шайх ул-ислом дебдурки, Ҳақ субҳонаҳу ва таолоким, тўннинг яхшироғин ағниёга берибдур, тўннинг фаррини дарвешларга берибдур ва покиза таом агар ағниёга берибдур, таомнинг лаззатин буларга берибдур. Али б. Саҳлдин сўрдиларки, бало кунин ёд билурмусен? Деди: нечук йўқ. Ул худ гўё туно-кун эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, сўфиға бу сўзда нуқсдур. Туно-кун, тонгла не бўлғай? Ул кунга ҳануз кеча келмайдур. Сўфи ҳануз ул кундадур.

111. Муҳаммад б. Юсуф Банно қ. с.

Кунияти Абу Абдуллоҳдур. Дерларки, ул уч юз шайхдин ҳадис китобат қилиб эрди. Чун хилвату инқитоъ иродати онга ғолиб бўлди. Макка азимати била чиқди ва бодияни тажрид била қатъ қилди. Дебдурларки, ул кундуз баннолиғ касбиға машғул эрди. Улча ҳосил қилса эрди, кеча ондин муҳаққарий баҳра олур эрди. Ўзгасин фуқароға тасаддуқ қилур эрди. Бовужуди касб иштиғоли ҳар кун Куръонни бир хатм қилур эрди. Хуфтон намозин қилғандин сўнгра ўтоқға борур эрди ва кўп айтур эрдиким, Худоё, манга ўз ошнолиғингни ва маърифатингни насиб қил! Ё бу тоққа амр қилки, юқори чиқиб, манинг бошимға емрулсунки, санинг шинослиғинг ва маърифатингдин айру манга тириклик керакмас! Жунайд қ. с. анинг фазлу камолиға қойил эрмиш. Шайх Али Саҳл Исфаҳонийға юборган рисолатда битиб эрдиким,

سل فيك انا عبد الله ما عرفت عليك

«шайхнинг Абу Абдуллоҳдан сўрагин, ким сендан ғолибдур?» Чун шайх Али Саҳл Исфаҳоний андин савол қилди. Ул дедиким, жавобида биттиким,

والله طابت علي التربة يوسف

«Аллоҳ ўз ишида ғолибдур».

112. Муҳаммад б. Фоза р. т.

Кунияти Абу Жаъфардур. Муҳаммад б. Юсуф Баннонинг шогирдларидиндур.

كان عليه نور في الدنيا بعد ان كان في الدنيا

«Ибодатда буюк мужтаҳид ва инфоқ-эҳсон қилишда сахий эди». Ҳар кун Қуръонни уч хатм қилмоқ вирди эрди. Анга отадин кўп мерос қолди. Йиллар Муҳаммад б. Юсуфнинг, ўзининг ва иёлининг маъунатин еткурур эрдиким, ул билмас эрди. Бир дўсти бор эрди ва анга буюруб эрдиким, ҳар не анинг харжи маошидур анга еткургай. Андоқки, ул воқиф бўлмағай-ким, қойдин етадур. Бир кун Муҳаммад б. Юсуф ул дўстдин сўрдиким, оё, кимдурки бизнинг борамизда бу эҳсон қиладур? Ул дедиким, Муҳаммад Фоза. Ул дуо қилдиким,

«رَبِّهِ بِالنَّارِ الْمَرْمِيَةِ»

«Аллоҳ унга мен томонимдан энг юксак мукофот берсин». Азизе дебдурким, қиш ўртасида Муҳаммад Фоза қошига бордим. Кўнглокчаи ўлтуруб эрди. Дедим: «Ё Абу Жаъфар, тўнгмайсен? Деди: Илкингни келтур, дегилки: لا اله الا الله «Ло илоҳа иллаллоҳ». Илик кўнглоки ичига элтиб дедимким, لا اله الا الله «Ло илоҳа иллаллоҳ». Иссиғдин терлаб эрди.

113. Саҳл б. Али Марвазий р. т.

Ул эрдиким, Абдуллоҳ Муборак қ. с.нинг саройига борди, дедиким, бу мутриба канизакларни нечун ороста қилиб, томнинг устига чиқарибсен ва тушурмассен? Абдуллоҳ Муборак қ. с. дедиким, андоқ қилай? Ул чиққач, Шайх дедиким, анинг сарвақтига етингким, ҳам бу замон дунёдин борғусидур. Менинг томимда канизаклар йўқдурлар ва ул ёлғон айтмас, ул ҳавродирким, беҳиштдин анинг истиқболига йиборибдурлар. Шайхнинг асҳоби анинг сўнгинча чиққач, ул оламдин ўтуб эрди. Андин сўрдиларким, Ҳақ таоло навозишларидинким, банда борасида қилур, қайси улуғроқдур? Деди: кўнгул фароғатиким, Мустафо с. а. в. дебдурким,

«نعمتان عظيمتان: محمد وآله الطيبين الطاهرين» «тансиҳатлик ва хотиржамлик — икки неъматдурки, кўп одамлар унинг қадрига етмайдилар».

314. Али б. Ҳамза Исфаҳоний Ҳаллож қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул Ҳаллож эрмас эрди; Ҳусайн Мансурдек Исфаҳонда Муҳаммад б. Юсуф Баннонинг шогирди эрди. Исфаҳондин Ҳаж азимати қилди. Ҳаждин қайтиб, Басрага етганда, Муҳаммад б. Юсуф Баннонинг фавтининг хабарин эшитти ва қаттиғ малул бўлиб, Исфаҳон азиматини тарк этиб, Басрада сокин бўлди. Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарий қ. с.нинг асҳоби орасида бўлур эрди. Бир кеча Мустафо с. а. в. ни тушта кўрдиким, Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарийга илтифот қиладур эрди. Ул югурди ул Ҳазрат сари. Ул Ҳазрат анинг сари боқиб, лутф кўргузуб келди. Ва Саҳл

Абдуллоҳни бу тоифа сўзига нисбат бериб, ташриф қилди. Анга ўхшарки, Саҳл Абдуллоҳнинг руҳига таважжуҳ қилмоққа ишорат экан, бўлғайки андин тарбият топқай. Бу шодлиғдин уйғонди. Шайх ул-ислом дебдурки, бу ишнинг муҳаббати бу ишдур. Яқиндурки, бу ишнинг инкорини бу иш деса бўлғай. Ва ул Фулом Халил сўзидур. «Нафаҳот ул-унс»да ўқуғон маълум қилур:

115. Али б. Шуъайб Саққо қ. с.

Нишобурнинг Ҳирасидиндур. Абу Ҳафс била суҳбат тутубдур. Дебдурларки, ул эллик беш ҳаж гузарлабдурким, барчаға Нишобурдин эҳром боғлабдур ва ҳар милда икки рақъат намоз қилибдур. Сўрубдурларки, бу намоз недур? Дебдурларки,

(28:)

«улар ўзлари учун бўлган манфаатларга шоҳид бўлиш учун» бу нафъларим ҳажжимдин анга.

116. Али б. Муваффақ Бағдодий қ. с.

Ироқ машойихининг қудамосидиндур. Зуннун Мисрий қ. с.ни кўруб эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, анга етмиш тўрт ҳаж келтурубдурлар. Бир қатла ҳаж қилиб, ўз-ўзи била таассуф юзидин айтур эрдиким, келурман ва борурман. Не кўнгул муяссару не вақт. Мен худ не ишта эканмен, ул кеча Ҳақ субҳонаҳу таолони туш кўрарки. Ҳақ айтурки, эй Муваффақ ўғли, бир кишиниким сен тиламасанг, уюнга тилармусен? Мен ҳам сени тиламас бўлсам эрди, уюмға қўймас эрдим. Ул дебдурки, Худоё, агар сени дўзах қўрқунчидин парастиш қилур бўлсам, мани дўзахга тушур. Ва агар беҳишт умидидин парастиш қилур бўлсам, беҳиштга тушурма. Агар сенинг меҳринг жиҳатидан парастиш қилур бўлсам, бир дийдор кўрсат. Ўзга не қилсанг қил!

117. Абу Аҳмад Қалонисий қ. т. с.

Машойихнинг қудамосидиндур. Оти Мусъаб б. Аҳмад Бағдодий. Дебдурларки, асли Марвдиндур. Жунайд ва Рувайм қ. с.нинг акронидиндур. Ва таъриҳадурким, ул икки юз тўқсонда ҳаж қилиб ёнди ва оз вақтдин сўнгра Бағдодда дунёдин ўтти. Чун ул бемор бўлди, муҳтазар эканда дедиким, Худоё, сенинг қошингга агар менинг қадрим бўлса, ўлумум байналманзилайнда керак бўлса эрди. Ҳам ул замон зарурати воқе бўлдиким, ани бир миҳаффаға солиб, яна бир манзилга элтур бўлдилар, йўлда дунёдин ўтти.

118. Абулғариб Исфакһоний қ. с.

Муҳаққиқлардин эрди, оёт ва каромат соҳиби. Ишқда айни жамъға етиб эрди. Ани ҳулулий дерлар. Шайх Абу Абдуллоҳ Ҳафиф қ. с. они севар эди. Шерозда бир маразда ўз ҳаётининг навмид бўлди. Ва асҳобиға дедиким, сизга бир ҳожатим бор. Раво қилурмусиз? Дедиларким, айт. Деди: Мен ўлсам, мени жуҳудлар гўристонинда дафн қилинглар. Асҳоб мутаҳаййир бўлдиларким, бу не сўздур? Деди: Тенгридин тилаб эрдимким, агар санинг қошингда қурбум бўлса, мани Тарсусда ул оламға элт. Ҳоло мунда ўладурмен. Билдимки, онинг қошида ҳеч қадрим йўқ эрмиш. Бу сўз мазкур бўлғач, сиҳат осори мизожинда пайдо бўлди. Ва оз кунда тамом сиҳат топиб, Тарсусға борди ва анда дунёдин ўтди.

119. Абу Абдуллоҳ Қалонисий р. т.

Бу тоифанинг ақобиридиндур. Будурки, жамоате била кемада эркан-дурким, муҳолиф ел эсиб, кулак бўлубдур ва ул жамоат тазарруъ била назрлар қилибдурлар. Анга ҳам дебдурларким, сен ҳам бир назр қил. Ул чун олам асбобининг мужаррад эрмиш, ғайбдин тилига мун солибдурларки, агар бу балодин нажот бўлса, назр қилдимки, пил эти емағайман». Ногоҳ амвож таскин топиб, ул кема ушалиб, қавм бир тахта устида бир соҳилға чиқибдурлар. Бир-икки кун ўтгандин сўнгра ул элга жуъ муставли бўлиб, махмаса ҳолиға етганда бешадин бир пилбачча пайдо бўлубдур. Халқ они сайд қилиб, улашиб ебдурлар. Ул аҳдиға вафо қилиб, емайдур. Ул эл бир замон уюғондин сўнгра бешадин пилбаччанинг онаси пайдо бўлуб, боласининг сўнгокларин кўруб, ул элни бирин-бирин ислай бошлабдур. Ҳар қайсидинки, боласининг исин топибдур, аёғи бирла ерга суртуб, зоеъ қилибдур. Чун навбат анга етибдур. Ондин ул исни топмайдур. Учасин паст қилиб, хартуми била ишорат қилиб, орқасиға миндириб, йўл қатъ қила бошлабдур. Тамом кеча йўл юруб, сабоҳ бир ободонлиққа етиб, они орқасидин тушуруб, қайтибдур. Ул халойиқ таажжуб юзидин ондин ул ҳол кайфиятин сўрубдурлар. Маълум қилгондин сўнгра, саккиз кунчилик йўл эрмиш, бир кечада келган эрмиш, валлоҳи таоло аълам.

120. Абу Абдуллоҳ Жалло қ. с.

Иккинчи табақадиндур. Оти Аҳмад б. Яҳё Жаллодур. Абу Туроб Нахшабий ва Зуннун Мисрий қ. с.нинг шоғирдидур ва отасининг ҳам. Ва Абу Убайд Бусрий била суҳбат тутубдур. Ва Дуққийнинг устодидур. Бу кун Абулхайр Тайнотий Абу Абдуллоҳ Жаллони кўрдиким, ҳавода миғ ичинда борур эрди, айттиким, танидим. Ул дедиким, танимадинг. Шайх ул-ислом дебдурки, Абулхайр шахс танимағин дебдур ва Абу Абдуллоҳ мақом ва шараф танимағин. Андин муҳаббатдин сўрдилар. Ул дедиким,

«Менинг муҳаббат билан нима ишим бор? Мен тавбани ўрганмоқ истайман». Ва сўрдиларким, «Фақир фақр номига қачон сазовор бўлади?» Жавоб бердиким, «унинг ўз нафсига зоҳирий ва ботиний талаблари қолмаса». Шайх ул-ислом дебдурки, уч юз мурид Абу Туроб Нахшабий била бодияга кирдилар риквалар била. Анинг била икки киши қолди, Абу Абдуллоҳ Жалло ва Абу Убайд Бусрий қ. с.

121. Абу Абдуллоҳ Хоқон Сўфий қ. с.

Бағдод сўфиясининг ақобиридин эрди. Шайх Жаъфар Ҳаззоъ дебдурким, ул соҳиб каромат эрди ва ибн Қассоб Розийдин нақл қилибдурким, дебдурким, отамнинг Бағдод бозорида бир дўкони бор эрди. Мен дўкон эшигида ўлтуруб эрдим. Ногоҳ бирав ўтти. Менга гумон бўлдиким, Бағдоднинг фуқаросидин булғой. Ва мен ҳануз булуғ ҳаддига етмайдур эрдим. Хотирим онинг сори тортти. Кўпуб, анга салом бердим ва бир дирамим бор эрди, онга тутабердим. Олди ва манга илтифот қилмай ўтти. Мен онинг сўнггича бордим. То Шунизия масжидига етди. Онда фуқародин уч киши ўлтуруб эрдилар. Ул дирамин аларга берди ва ўзи намозга турди. Алардин бири ул дирамга бозордин бориб емак келтурди. Едилар ва ул дарвеш намозга машғул эрди. Чун алар таомдин фориг бўлдилар. Дарвеш аларга боқиб, дедиким, билдингизмуким, мани на иш сизнинг муваффақиятингиздин монёъ бўлди? Дедилар, йўқ, эй устод. Дедиким, бир кичик ёшлиғ ул дирамин манга берди ва мен эмдигача Ҳақ субҳонаҳу ва таолодин тилайдур эрдимким, они дунё бандалигидин озод қилғай ва озод қилди. Ибн Қассоб дебдурки, мен беҳост онинг оллида ўлтуруб дедимким, рост айтурсан, эй устод. Ва ул Шайх хоқон Сўфий эрди. Икки юз етмиш тўққузда дунёдин ўтубдур.

122. Абу Убайдуллоҳ Бусрий р. т.

Оти Муҳаммад б. Ҳассондур, Абу Туроб Нахшабий била суҳбат тутубдур. Ибн ул-Жалло р. т. дебдурки, «الشيخ ما رغبته ظهر على الدنيا» «олти юзта шайх билан учрашдим, улардан тўрттасининг ўхшашини кўрмадим». Зуннун Мисрий ва Абу Туроб Нахшабий ва Абу Убайд Бусрий ва Абулаббос б. Ато. Дебдурларки, Рамазон ойи бўлғач, Абу Убайд бир уйга кирар эрди ва буюрур эрдиким, эшикни сувоб беркитурлар эрди ва бир тўшук қўярлар эрди ва ҳар кеча бир таҳ ўтмак ул тўшукдин солурлар эрди. Ийд бўлғочким, эшикни очарлар эрди, ўттуз ўтмак уйининг гўшасида эрдиким, бир ойда не таом еб эрди ва не сув ичиб эрди. Ва ўттиз кеча-кундуз бир таҳорат била намоз қилиб эрди. Ул дебдурки,

العم طوا من رضى بالعم فقد رضى بالطرف واليات لولا من ساءه لولا فقد اتى لولا
الطرف والطرف الى الله تعالى

«Неъматлар Ҳақдин йироқлашишга сабаб бўлади. Кимки, Ҳаққа неъматлари учун шукр қилса, неъматларсиз қолганида ҳам шукр қилади. Бало Ҳаққа яқинлашишга сабаб бўлади. Агар кимники, бало ёмон йўлга бошлаган бўлса, у Ҳақдан йироқлашади). Бир кун ўлтуруб эрди. Бир отлиғ ўтуб борур эрди. Кейнича бир қул қўнграниб, гошия эгнида, югурур эрди. Чун анга ва асҳобиға етишти дедиким, اللهم اعطني زلزلة «Аллоҳим, мени озод эт ва унинг дастидан халос қил». Абу Убайд ҳам дедиким, اللهم اعطني زلزلة «Аллоҳим, уни дўзах оловидан ва қулликдан қутқар». Филҳол ул отлиғни от йиқти. Отлиғ ул қулға боқиб деди: сени озод қилдим. У қул дедиким: мени сен озод қилмадингки, бу жамоат озод қилдилар, деб Абу Убайд ва асҳобиға боқти. Ва то умри бор эрди, алардин айрилмади.

123. Абу Абдуллоҳ Сижзий қ. р.

Иккинчи табақадиндур. Абу Ҳафз била суҳбат тутубдур. Ва борлар бодияни таваккул қадами била қатъ қилибдур. Ул дебдурки,

«Авлиёнинг учта
аломати бор: улуғликда – тавозуъ, бойликда – зоҳидлик, кучу қувватда –
инсоф».

Ва ҳам ул дебдурки, воизки, тавонгар анинг мажлисидин муфлис ва муфлис, анинг мажлисидин тавонгар чиқмағай ул воиз эрмас. Ондин сўрдиларки, футувват недур? Дедиким, халойиқни маъзур тутмоқ. Улча аларга ўтар ва ўз тақсирин кўрмак ва шафқат борча элга не солиҳ, не толиҳ. Ва футувватнинг камоли улдурки, кишини халқ Тенгридин машғул қила олмағайлар.

Биров анга дедиким, агар санга бир фулурий берсам, нечук бўлгай?

Дедиким, агар берсанг, сенга яхши бўлғай ва агар бермасанг, манга яхши бўлғай.

124. Абу Абдуллоҳ Хусрий қ. с.

Басрадиндур, Шайх Фатх Мавсильи қ. с.нинг шогирдидур.

يقول صحت فتح الرضعي يقول صاحبت الخاير شيئا كانوا يقولون من الأبدال كلهم
لوماني عند فزلي اياهم فاشاء اهلك وساحلها الأحدث

«Хусрий нақл қилади: Фатҳ Мавсилийдан эшитдим, у айтди: абдоллардан бўлган ўттизта шайх билан суҳбатлашдим. Уларнинг ҳар бири хайрлашаётганда: «Зинҳор ёшлар билан улфатчилик қилма!» — деб насиҳат қилдилар».

125. Жаъфар б. Мубарқаъ қ. с.

Бу тоифанинг машойихининг уламосидиндур.

«أبو عبد الله الحصري أنه يقول سمعت عبد الله بن المبارك يقول قال علي بن الحسين
عليه السلام فمعه»

«Абу Абдуллоҳ нақл қилди: Жаъфардан эшитдим, айтди: «Ўттиз йилдан бери астойдил «Аллоҳ» дейдиган кишини излайман, тополмайман».

126. Али б. Бундор б. Хусайн Сўфий Сайрафий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Кунияти Абулхусайн. Нишобурнинг мутааххир машойихидиндур. Машойих дийдорларидин баҳраманд ва суҳбатларидин аржуманд эрмиш. Нишобурда Абу Усмон Ҳирий ва Маҳфуз била суҳбат тутубдур ва Самарқандда Муҳаммад Фазл Балхий била ва Балхда Муҳаммад Ҳомид била ва Журжонда Али Журжоний била ва Райда Юсуф б. Хусайн била ва Бағдодда Жунайд ва Рувайм била ва Симнонда Ибни Ато ва Жаририй била ва Шомда Тоҳир Мақдисий ва Ибни Жало ва Абу Амр Димишқий била ва Мисрда Абубакр Мисрий ва Абубакр Даққоқ ва Абу Али Рудборий қ. р. била суҳбат тутубдур ва бу навъ машойихи киборга мушарраф бўлубдур ва ҳалисда сиқа эрмиш. Уч юз эллик тўққизда дунёдин ўтибдур. Бир қатла Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф била бир тор кўприкка етишдилар. Шайх дедиким, илгари юру ва ул деди: сабаб недур? Шайх дедиким: Сен Жунайдни кўрубсан ва мен йўқ. Шайх ул-ислом дебдурки, бу тоифага улуғ нисбат машойих дийдоридур ва пирларнинг суҳбати. Али Бундор дебдурким, «قال أسست على الطريق لا يرى» «бало устига қурилган уйнинг балодан холи бўлиши маҳол». Ва ҳам уд дебдурким,

«كتب علي بن الحسين وأما وجود الحق بطرح القلوب» «Ҳақни талаб қилиш осон. Аммо уни топиш учун икки дунёдан кечиш керак».

Ва ҳам ул дебдурки, халқнинг мухолафатидин йироқ бўл ва ҳар кимки Тенгри анинг бандалиғига розидур, сен ҳам анинг қардошлиғига рози бўл.

127. Муҳаммад б. Фазл Балхий қ. с.

Иккинчи табақадиндир. Кунияти Абу Абдуллоҳ Балхиюл-асл. Мутаассиблар ани Балхдин чиқардилар, бегуноҳ, мазҳаб жиҳатидин. Абу Усмон

Ҳирий қ. с. анга битибдурки, шақоват аломати недур? Ул жавоб битибдурки, уч нимадур: бири улки, кишига илм бергайлар ва амал тавфиқи бермагайлар ва амал бергайлар ва ул амалда ихлосдин маҳрум қилгайлар ва Ҳақ с. т дўстлари суҳбатин топқай ва икром ва эҳтиром тариқин бажо келтурмагай. Абу Усмон қ. с. дебдурки, *محمد القليل صابر الزمان* «Муҳаммад фазилатли одамларнинг қадрини билгувчи эди».

Ва ҳам анинг сўзидурким, *اعرف الناس بالله التسليم محامده في أوامره وأتبعهم في سبيله* «Одамларнинг маърифатлиси шариат амрини сидқдан бажарадигани ва суннати санияга тобеъ бўладиганидир».

128. Муҳаммад б. Али Ҳаким Тирмизий қ. т. р.

Иккинчи табақадиндур. Кунияти Абу Абдуллоҳдур. Машойихи кибординдур ва Абу Туроб Нахшабий ва Аҳмад Хузравайҳ ва ибн Жалло била суҳбат тутубдур ва кўп ҳадиси бор ва зоҳир каромоти ва таснифи дағи бор. Ул жумладин «Хатм ул-валоят» китоби ва «Наҳаж» китоби, «Наводир ул-усул» ва мундин ўзга ҳам китоблари бор ва зоҳир улумида ҳам кутуби бор ва бир тафсир ҳам ибтидо қилғондур. Аммо итмомига умр вафо қилмайдур ва Хизр а. с. била суҳбат тутар эрмиш. Абубакр Варроқким, онинг шоғирдидур, ривоят қилурким, ҳар якшанба Хизр анинг била келиб, мулоқот қилур эрди ва воқеаларни бир-бирларига айтурлар эрди ва сўзлашурлар эрди. «Кашф ул-маҳжуб» китобининг соҳиби анинг васфида муболаға кўп қилур. Ул дебдурки, менинг пирим дер эрдиким, Муҳаммад дурри ятимдурки, оламда адили йўқдур.

Ул дебдурким,

ما كنت حزيناً من غير ولا يسب ال شيء ولا يهين ولا يذل ولا يفتقر ولا يفتقر ولا يفتقر

«Менга нисбат беришларини ўйлаб бирор ҳарф ёзмадим. Фақат юрагим сиқилган, ишим юришмаган кезлари тасалли топиш учун ёзар эдим».

من جعل بوصف العزيم فهو يوصف بالزيم «Кимки, бандалик сифатларини билмаса, у Ҳақ сифатларини билмайдиган нодонроқдир».

Ва ҳам ул дебдурки, Ҳақ с. т.нинг муҳаббатининг ҳақиқати унс давомидур.

من صفات القلوب والقلوب التي لا تحصل إلا بالرضا والتقصان فهو من صفات القلوب والقلوب

ما لا يقع عليه الرضا والتقصان فهو من صفات الذات وسئل من الآثار فقال أحسن حظ عيرك

من حفظ نفسه وقال في القين: القين استقرار القلب على الله تعالى ومن قوله وأمره وقال في

الشكر: الشكر تعلق القلب بالله

«Ундан феълий ва зотий сифатлар ҳақида сўрадилар. Айтди: Ҳар нарсаси, ортмоқ, камаймоқ эҳтимоли бор — феълий сифатдан. Ҳар нарсаси, ортмаса, камаймаса — зотий сифатдан. Ундан исор ҳақида сўрадилар. Айтди: Бошқаларнинг насибасини ўзингикидан ортиқ кўрмоғинг! Яқин ҳақида сўрадилар: Айтди: Қалбнинг Аллоҳ ва унинг амрлари билан қарор топишидир. Шукр ҳақида айтди: Шукр — қалбни мунъим-неъмат соҳиби Аллоҳга боғлашдир».

Ҳазрат Хожа Баҳоуддин Муҳаммад Бухорий ал-маъруф Нақшбанд қ. т. а. вақтики, ўз мабодийи аҳволу сулукидин ҳикоят айтурлар эрмиш ва машойихи кибор арвоҳиға ўз таважжўларининг асарин баён қилур эрмиш. Дер эрмишларки, ҳар қачон қудват ул авлиё Хожа Муҳаммад Али Ҳаким Тирмизий руҳиға таважжўх воқеъ бўлур эрди. ул таважжўх асари маҳзи бесифатлиғ зуҳури эрди ва ҳар неча ул таважжўхда сайр воқеъ бўлур эрди, ҳеч асаре ва гарде ва сифате мутолаа тушмас эрди.

129. Али б. Баккор қ. т. с.

Кунияти Абулҳасандур. Иброҳим Адҳам қ. с. била суҳбат тутубдур. Ул асҳобдин бири била ёзига ўтун учун чиқибдур ва бир-биридин йироқроқ тушубдурлар. Соҳиби ҳар неча интизор тортибдурлар. Ул пайдо бўлмайдур. Оқибат они тилай асарича борибдур. Кўрубдурки, ул ўлтурубдур. Аммо бир сабуъ анинг тизига бошин қўюб, уюбдур ва ул онинг чибинин қўрийдур. Соҳиби дебдурки, қачонғача ўлтурурсен? Ул дебдурки, бу уюқлагон, уйғонғунча!

130. Абу Абдуллоҳ Аббодоний қ. с.

Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарийнинг шогирдидур. Ва машойих хизматиға етибдур. Ва Шиблий била суҳбат тутубдур ва ораларида сўзлар ва рамзлар ўтубдур ва андин фойдалар топибдур.

131. Абу Абдуллоҳ Ҳазрабий қ. т. с.

Муртаъиш дебдурки, Абу, Абдуллоҳ Ҳазрабийдин тасаввуфни савол қилдим ва йигирма йил эрдиким, сўз демайдур эрди. Манга Қуръон била жавоб берди ва бу оятни ўқудики,

وَلَا تَتَكَلَّمُوا بِغَايِبِهِمْ مَا هِيَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلنَّبِيِّينَ (الأنعام: 23)

«мўминлар орасида Аллоҳга берган ваъдаларига содиқ кишилар бордир». Дедим: аларнинг сифати нечукдур? Деди:

لَا يَرْفَعُ إِلَيْهِمْ قَوْلُهُمْ وَاللَّهُ يَرْفَعُ قَوْلَهُمْ (الرسم: 33)

«кўзлари ўзларига қайтмайди, диллари бўм-бўш бўлиб қолади».

Дедим: аларнинг маҳали қайси аҳволдиндур?

Деди:

أمر مقعد صديق عند ملك مُقَدَّر (قمر: 55)

«албатта, тақводорлар жаннатларда, Қодир подшоҳ ҳузуридаги рози бўлингган ўринда бўлурлар».

Дедим: орттур. Деди:

أَنْ تَسْعَ وَالْقَمَرُ وَالْقَوَاعِ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عِنْدَ حَكِيمٍ (الإسراء: 36)

«ўзинг аниқ билмаган нарсага эргашма. Чунки кулоқ, кўз, дил — буларнинг барчасига инсон масъулдир».

132. Абу Абдуллоҳ Солимиий қ. с.

Оти Аҳмад б. Олим Басрийдур. Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарийнинг шогирдидур. Ўттиз йил ё олтмиш йил онинг била бўлур экондур ва тариқат андин касб қилибдур. Андин сўрдиларки, Авлиёulloҳни халқ орасида не осору аломот била таниғайлар? Дедиким, такаллумнинг латофати била ва хулқнинг хублиғи била ва юзнинг тозалиғи била, нафсининг сахоси била ва эътирознинг қиллати ва узрнинг қабули билаки, ҳарким, узр этса қабул қилғай ва шафқат тамомлиғи била барча элга хоҳ солиҳ ва хоҳ толиҳ. Ва ҳамул дебдурким, дийдор дўстлуқ калидининг миннатидур.

133. Абу Абдуллоҳ Жовпораи Суфий қ. с.

Машойих киборидиндур. Жовпора деган бир ердир. Румнинг сағрида. Ул дебдурки, Шайх Абубакр Заққоқ Мисрийдин сўрдумки, суҳбат ким била тутай? Деди: Ул киши билаким, ҳар не Ҳақ субҳонаҳу таоло сендин билса, анга изҳор қилсанг сендин рамида ва мутанаффир бўлмағой. Бир қатла Амир Кофур деган бир маблағ важҳ шайх Абдуллоҳ Жавпораға йиборди. Ул олмади ва қайтардиким, Кофур черикчи эрди. Яъни молида шубҳа бор эрди. Кофур айттиким,

«ما في السموات وما في الأرض وما بينهما وما تحت الثرى قال الكافر»
буларнинг орасидаги ва ер остидаги (нарсалар) худоникию Кофурники қаерда бўлсин?». Шайх ул-ислом дебдурки, Кофурнинг бу сўзи кирдоридин яхшироқ эрди. Аммо ул ҳам ул пир баракотидин эрди.

134. Абу Толиб Муҳаммад б. Али б. Атия Ҳорисий Маккий қ. с.

Ул «Қут ул-қулуб» китобининг соҳибидурки, тариқат асрорининг мажмаидур.

قالوا لم يصعب في الإسلام ملك في ديار الطرمذ بشا فلك أشرف بقعه في وجه
الأرض لم يدخل العسرة ولم يلقه وفاء في حدود الأمان سنة ست وثلث وكنيسة

«Айтишларича, Ислом оламида тариқатнинг нозик маъноларини очиб берган «Қут ул-қулуб»дек бошқа асарни ҳеч ким ёзмаган. У ер юзидаги энг улуғ жой — Маккада ўсиб, улғайди. Кейин Басрага кетди. Ундан Бағдодга ўтиб, уч юз саксон олти ҳижрий йили, жумод ул охир ойида вафот этди». Ва анинг нисбати тасаввуфда Шайх Абулҳасан б. Муҳаммад б. Абу Абдуллоҳ Аҳмад б. Солим Басрийғадур. Ва Шайх Абулҳасаннинг интисоби ўз отаси Абу Абдуллоҳ Аҳмад Солимға ва анинг нисбати отасиғадур — Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарий қ. с.

135. Абубакр Варроқ Тирмизий қ. т. р.

Иккинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Умар Ҳаким Тирмизий. Асли Тирмиздиндур. Қабри ҳам андадур. Аммо Балхда бўлур эрмиш. Абу Исо Тирмизий тағойисидур. Аҳмад Хузравайҳ била суҳбат тутубдур ва кўп тасонифи бордур. Ва «Таврот» ва «Инжил» ва «Кутуби осмоний»ни ўқубдур ■ шеър девони ҳам бордур.

وكان أبو بكر الترمذي من الأصحاب من الأسفار والسيارات وبحول الطحاك كل تركا
في موضع إرادتك الى أن أصبح لك الإجابة فإذا حضرت لك الإجابة فقد ظهر عليك أن
الترك

«Абубакр Варроқ дўстларини сафар ва саёҳат қилишга даъват этмасди. Айтардики, иродат қилган ерингда муридлигинг камолга етгунча сабр қилиб туришинг барча баракотнинг калитидур. Муридлик камолга етгач баракот бошланади». Ва ҳам онинг сўзидурким, умаронинг фасоди зулм биладур ва уламонинг фасоди тамаъ била ва фуқаронинг фасоди риё била.

136. Абулқосим Розий қ. т. с.

Оти Жаъфар б. Аҳмад б. Муҳаммаддур. Нишобурда сокин эрди. Ибни Ато ва Муҳаммад Абулҳаворий ва Абу Али Рудборий била суҳбат тутубдур. Кўп моли бор эрди. Барчасин бу тоифаға харж қилди ва дарвеш дунёдин чиқди. Рай машойихи дебдурларки, Абулқосимда тўрт нима жамъ эрдик, ўзгада йўқ эрди. Жамол ва мол ва зуҳди бакамол ва саховати тамом. Уч юз етмиш саккизда дунёдин ўтубдур.

137. Абулқосим Ҳаким Самарқандий қ. т. с.

Оти Исҳоқ б. Муҳаммад Исмоилдур. Абубакр Варроқ била суҳбат тутубдур. Яхши сўзлари бор: муомалотда ва нафс ғайбида ва аъмол офотида. Уч юз қирқ иккида муҳаррам ойида дунёдин ўтубдур ва қабри Чокардийзададур.

Бир кун ўлтуруб эрди ва халқ оросида ҳукм қиладур эрди. Ул вақт бузургларидин бири онинг зиёратига келди. Они ул навъ машғул кўруб, сажжодасин ҳавзлик сув юзига солиб, намозга турди. Чун фориг бўлди. Шайх Абулқосим анга айтдики, эй қариндош, мун худ ёшгиналар қилурлар. Эр улдурки, мунча шуғл аросида кўнглини Тенгри жалла зикруху била асрай олғай.

138. Бакр Сугдий қ. т. с.

Самарқанднинг Сугдидандур. Бу тоифадин Абубакр Варроқ шогирди. Ул дебдурки, Абубакр Варроқ карим киши эрди. Тенгрига музд учун қуллук қилмиш эрди, таъзим била қилур эрди.

139. Солиҳ б. Мактум қ. с.

Ул дағи Абубакр Варроқнинг муридларидиндур. Балхдин эрди. Ва Абубакр Варроқ сўзларидин кўп ёдида эрди ва дойим андин айтур эрди.

140. Абу Зарр Тирмизий р. т.

Хуросон машойихидиндур. Бу тойифадин баъзи дебдурларким, биз жамъий эдуки, бир-биримиз била суҳбат тутар эрдик. Ҳар қайсимизга бир нима кераклик бўлса эрди, Абу Зарр қупуб, намозга турар эрди. Тенгри ул нимани ҳам ул замон еткурур эрди.

141. Ҳошим Сугдий қ. т. с.

Ул дағи Самарқанд Сўғдидиндур. Абубакр Варроқ шогирди. Ул пиридин нақл қилурким, ул дедиким, кўп сўз айтмак кўнгулни қаттиғ қилур. Шайх ул-ислом дедиким, Абубакр Варроқ дедиким, Муҳаммад Муслим Ҳасирбоф меҳмонлиғда эрди, Юсуф Хайёт Тирмизий била мезбон бир ишқа машғул эрди. Муҳаммад Муслим деди, бот бўлки, бир ишим бор! Ва ул зоҳиду обид эрди, кўнгли дардиға мутааллиқ эрди. Юсуф Хайёт дедики, санга мундин ўзга иш борки, Тенгри таоло оллингга келтурур ва ул ният била уйингдин чиқибсенким, яна ул уйга борғайсен. Ўттуз йилдурки, ҳаргиз ул ният била уйдин чиқмайменким, яна уйга борғаймен. Абубакр Варроқ дебдурки, Юсуф Хайётнинг ул икки сўзи Муҳаммад Муслимнинг юз йиллик

ибодатидин яхшироқ. Ва ҳам Абубакр Варроқ дебдурки,

رَبِّمَا أَصْلَى رَكْعَتَيْنِ وَالصَّلَاةُ جِهَادٌ وَالْإِيمَانُ مِنَ الْفِرَاقِ وَمِنَ الْخِيَانِ
ракаат намоз ўқиб кетсам, ўзимни ўғрилиқ қилган одамдек уятли сезардим».

142. Муҳаммад б. Ҳасан Жавҳарий қ. с.

Кунияти Абубакрдур. Бағдод аҳлидиндур. Зуннун Мисрийнинг шогирди. Шайх Абубакр Воситий дебдур, Муҳаммад Ҳасан Жавҳарий дедиким, бирав Зуннундин дуо талаби қилди. Зуннун жавоб бердиким, эй жавонмард, агар санга бир иш Ҳақ таолонинг азал тақдирида муқаррар бўлубдур, басо, қилмагон дуоларки мустажобдур ва агар ул бўлмайдур, сувга тушганга қичқиргондин не суд? Ондин ўзгаким фарқа бўлғай ва бўғзига сув кўпрак борғой.

143. Абубакр Кисойи қ. т. с.

Ироқнинг Кўҳистонидиндур. Динаварда бўлур эрмиш. Жунайд қ. с.нинг кибор асҳобидин ва анга машхур риезот ва маъруф сафарлар бор. Жунайд дебдурки, Абубакр Кисойи Ироқда бўлмаса эрди, мен Ироқда бўлмас эрдим. Жунайддин бурунроқ дунёдин ўтибдур. Жунайддин минг масъала бу тоифа тариқида савол қилиб эрди ва Жунайд барчасига жавоб битиб эрди. Онинг вафоти хабари Жунайдқа етганда дедиким, кош ул масойил жавобиким, мен онга битиб эрдим, юса эрди ва ҳол улким, ул дунёдин ўтар чоғда ул коғазларни юб эрди. Дедиларким, чун ул бу ишни қилиб ўтди. Жунайд шодмон бўлди. Шайх ул-ислом дебдурки, Жунайд ондин қўрқмас эрдиким, ул масойил авом илкига ё подшоҳи замон илкига тушгай. Ондин қўрқар эрдиким, сўфилар илкига тушгай ва ондин дўконе ясағайлар, сўз айтмоқда ва қабул тиламоқда. Шайх Абулхайр Асқалоний дебдурки, Абубакр Кисойи уюса кўксидин Қуръон ўқугон уни келур.

144. Абу Алий Жузжоний қ. т. с.

Иккинчи табақадиндур. Оти Ҳасан б. Алидур. Хуросон машойихининг бузургларидиндур, ўз замонида беназир эрди. Ва анинг тасонифи бор, муомалотда ва руъят офотида **وَرَفَا بَيْنَكُمْ فِي شَيْءٍ مِنْ عِلْمِ الْمَعَارِفِ وَالْحِكْمِ** «маърифат ва ҳикматга оид сўзларни кўп айтарди». Муҳаммад б. Алий Тирмизий била ва Муҳаммад Фазл Балхий била суҳбат тутубдур ва аларга қариб ус-синдур. Ул дебдурки,

أَتَى كَثِيرٌ فِي مَدِينَةِ الْعِلْمِ وَكَثِيرٌ مِنْ الْعُلَمَاءِ يَتَلَوْنَ وَيَتَّبِعُونَ أَهْلَ الْإِسْلَامِ يَتْلُونَ

وَمِنَ الْكَلَامَةِ يَتْلُونَ

«халқ ўз шубҳа гумонига таяниб ё эътиқод қилиб, ғафлат майдонида югуриб юрибди. Гўёки улар ҳақиқат водийсидаю яна мукошафадан сўзлайдилар». Ва ҳам ул дебдурки, бадбахт улдурки, анинг айбини Ҳақ с. т. яшурмиш бўлғай ва ул ошкор қилғай.

145. Муҳаммад ва Аҳмад б. Абулвард р. т.

Иккинчи табақадиндурлар. Ироқ машойихнинг ақобиридин, Жунайд акронидин. Сарий Сақатий била ва Абулфатҳ Ҳаммол ва Ҳорис Муҳосибий била ва Бишр Ҳофий била суҳбат тутубдурлар. Ва алар тариқи вараъда яқиндур Бишр Ҳофийға. Муҳаммаднинг кунияти Абулҳасандур. Бишр Ҳофий шогирдидур. Ул дебдурки, бир кун шом намозин тугаттим, дағи оёғимни узаттим, хотифе нидо қилдиким, *«هكذا قال المولى»* «подшоҳ билан бирга шу зайл ўтирасанми?» Ва ҳам ул дебдурки, фақрда фақирнинг одоби-дин бир улдурки, дунё муҳаббатига гирифторларға сарзаниш қилмағай ва раҳму шафқат қилғай ва хайр дуоси қилғай.

Ва Ҳақ с. т. аларға халослиқ берғай, ишдинким андадурлар. Ва ҳам ул дебдурки, халқнинг ҳалоки икки ишдадур: Фарзни зоё қилиб, нофилаға иштиғол қилмоқ ва жавориҳ била амал қилмоқ, кўнгул мувофақатидин бошқа *«علي من قرني هذا من بولي الولد، الله ويحكي أعدائه»* «Валий ҳақида сўрадилар, айтди: Аллоҳнинг дўстларини дўст, душманларини душман билгувчилардир». Ва Аҳмад б. Абулвард дебдурки, чун Тенгри таоло валийға уч иш ортурғай, ул дағи уч иш ортурғай, чун жоҳида ортурғай, ул тавозуъ ва фурутанликда ортурғай, чун молида ортурғай, ул саҳода ортурғай, ул умрида ортурғай, ул ибодат ижтиҳодида ортурғай.

146. Тоҳир Мақдисий р. т.

Учунчи табақадиндур. Шом машойихининг бузурглари-диндур. Зуннун Мисрий қ. с.ни кўруб эрмиш ва Яҳё Жалло била суҳбат тутубдур. Дерларки, Зуннун била Шиблий ани Хайр уш-Шом дебдурлар. Тоҳир Мақдисий дебдурки, Зуннун Мисрий манга дедиким,

«علم في ذات الله جعل والكلام في حقيقته البراءة حرة والإشارة عن البصيرة»

«Аллоҳнинг зоти ҳақида идрок қилиш жоҳилликдир. Унинг маърифат ҳақиқатидан сўзлаш ҳайратдир. Ишорат қилувчининг ишорати ширкдир». Ва ҳам дебдурки, агар орифнинг нурун кўрсалар, куйгайлар ва агар ориф ҳам вужуд нурун кўрса, куйгай. Ва ҳам ул дебдурки, *«بعد المعرفة البصرة من القلوب والاعتراف بما فيها من الجهل»* «маърифатнинг чегараси — нафс ва унинг истак-хоҳишидан холи бўлишдир».

147. Абу Яъқуб Сусий қ. с.

Оти Юсуф б. Ҳамадондур. Абу Яъқуб Наҳражурининг устодидур. Олим соҳиби тасониф эрмиш. Ва Басрада бўлур эрмиш. Ул дебдурким, ҳар ким такаллуф била тавҳиддин сўз айтса, ширкдур. Ва Шайх Абу Саъид Харроз қ. с. дебдурки, *لا يصلح هذا العلم إلا لمن يعي من وحدته ويطن من فعله* «фақат ўз тажрибаси ва ўз феълидан сўзловчи кишигина бу илм ҳақида гапириши жойиздир».

148. Абу Яъқуб Наҳражурий қ. с.

Тўртунчи табақадиндур. Оти Исҳоқ б. Муҳаммад. Машойихнинг уламосидиндур. Жунайд қ. с. ва Амр б. Усмои Маккий била суҳбат тутубдур, йиллар Маккада мужовир эрмиш, ҳам анда уч юз ўттизда дунёдин ўтубдур. Иброҳим Фотик дебдурки, Абу Яъқуб Наҳражурий дебдурки, *الدنيا بحر والأخرة ساحل والركب القوي والغنى على سطر* «дунё – денгиз, охират – унинг соҳили. Кемаси – тақво. Одамлар сафар қилувчилардир». Ва ҳам ул дебдурки, *أعرف الناس بألف أئدهم الزايدة* «одамлар ичида Аллоҳни кўпроқ танувчи киши унга ҳайрати кўпроқ бўлганидир». Ва ҳам ул дебдурки, *من أخذ التوحيد بالتقليد فهو من الطريق بعيد* «кимки тақлид йўли билан тавҳидга отса, у маърифат йўлидан йироқдир».

149. Абу Яъқуб Зайёт қ. с.

Жунайд қ. с. дебдурки, жамъи асҳоб била Абу Яъқуб Зайёт эшикин қоқтук. Дедиким, сизларга Ҳақ с. т. била ҳеч машғуллуқ йўқ эрдиким, манга келмакдин сизни машғул қилғай? Мен дедимким, чун санга келмак бизга Ҳақ с. т.га машғуллуқлардиндур, анинг учун Тенгридин айрулуққа узр қулмасбиз.

150. Аҳмад б. Ваҳаб қ. с.

Кунияти Абу Жаъфардур. Басрадиндур. Абу Ҳотам Аттор била суҳбат тутубдур ва Абу Яъқуб Зайётнинг пири ва устодидур. Ва Шунизия масжидида муддате таваккул била ўлтурди. Ул дебдурки, ҳарким қут тиламакка кўпти, фақр оти андин кўпти. Икки юз етмишда дунёдин ўтубдур.

151. Абу Яъқуб Мазобиллий р. т. с.

Бағдоддиндур. Жунайд қ. с. ақронидин. Андин сўрдиларким, тасаввуф недур? Дедиким, *حال يصلح فيها عالم الانسانية* «тасаввуф бир ҳолдирки, унда инсонийлик аломатлари йўқ бўлиб кетади».

152. Абу Яъқуб Ақтаъ қ. т. с.

«Жунайд билан мактублар ёзишиб турарди». Маккада бўлур эрди, Шайх Абдуллоҳ Хафиф қ. с. дебдурки, Абулҳасан Музаййин дедики, Маккага еттим, Шайх Абу Яъқуб назъ ҳолатида эрди. Қошига бордим, манга дедиларким, агар санга илтифот қилса, анга шаҳодат арза қил! Манга фириб бердиларки, ман кичик эрдим. Олдида ўлтурдум ва манга боқти. Дедим: **أَيُّ شَيْخٍ هَذَا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** «Эй шайх, гувоҳлик берамизки, бир Аллоҳдан ўзга Аллоҳ йўқ». Ул дедики,

أَيُّ مَعْنَى هَذِهِ مِنَ الْأَقْوَامِ الْوَحِيدَةِ مَا بَقِيَ مِنْ رِبِّهِ إِلَّا الْعِزَّةُ «менинг гувоҳлик беришимни истайсанми? Асло ўлим завқини тотмайдиган зот ҳаққи, мен ва унинг орасида иззат пардасидан ўзга нарса қолмади». Шайх ул-ислом дедики, ҳижоби иззат анинг улуғлиғидурки, ул улдур ва сен-сен. Абулҳасан Музаййин сўнгра йиллар айтур эрдиким, менингдек гадо Тенгрининг дўстларидин бирига Ислом арза қилур деб, ўз ишига нодим эрди. Шайх Абу Абдуллоҳ Ҳадид дебдурки, бирав улуҳиятда куяр эрди. Келдилар ва пардаи иззат кейнидин анга шаҳодат арза қилурлар эрди. Шайх ул-ислом дебдур, Шайх Абу Абдуллоҳ Тоқий муҳтазар эрди. Бирав анга шаҳодат арза қилди. Ул аччиғланиб дедиким, тек тур, беадабу беҳурмат қавм келиб, анинг дўстларидин бирига шаҳодат арза қилурлар. Сен ўзунгнингкини деким, мен ўзумникини дебмен.

وَأَمَّا شَيْخٌ وَالْحَقُّ بِالْحَقِّ (101)

«Мусулмон ҳолимда жонимни олгин ва мени ҳам солиҳ бандаларинг қаторига қўшгин», деди ва ўтти. Бу тоифадан бири ўтгандин сўнгра бирав тушта андин сўрдики, иймон элттингму? Ул дедики: ул худ мендин бутуб эрди.

153. Абу Яъқуб Зизий қ. с.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, Ибни Зизий била бир самоъда ҳозир бўлдум. Ва қаввол бу байтни ўқудиким,

وَأَمَّا شَيْخٌ وَالْحَقُّ بِالْحَقِّ

б а й т:

«Агар у ўлукни қучоғига олса, тирилар, қабрга олиб борилмасди».

Ибни Зизийнинг вақти хуш бўлди, илигларин учаси саридин ерга тиради ва кўксин юқори қилиб, кўзин кўкка тикди. Ва қавволга дер эрдиким,

айтқил, валлоҳки, мендин ўзга киши эшитмайдур. Ногоҳ бўйин рагларидин қон равон бўлди, фасд қилғондек ва йиқилди. Ани кўтардилар. хирқасини қондин ювдилар ва қон борған рагларин боғладилар, то муддатдин сўнгра ўзига келди.

154. Абу Яъқуб Мазкурый қ. с.

Андин сўрдиларким, таваккул недур? Деди: ихтиёр тарки. Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарийдин сўрдилар, деди: тадбир тарки. Бишр Ҳофийдин сўрдилар, деди: ризо. Абу Ҳафс Ҳаддоддин сўрдилар, деди: мусаббибни кўрмак, Фатҳ Мавсилийдин сўрдилар, деди: сабабдин малол. Шақиқ Балхийдин сўрдилар, деди: ажзда ғарқи дийдор. Шиблийдин сўрдилар, деди: кўнгул дийдо-рида барча элни унутмоқ.

155. Абу Яъқуб Майдоний қ. т. с.

Нусайбин машойихларидиндур. Шиблий Бағдоддин Мисрга борур эрди, ҳалоллик тилагаликим, шуғли чоғида бировнинг ерига от қўйгон экандур. Яъқуб Майдонийга йўлуқти. Ва ул ҳануз бу ишка янги кириб эрди ва иродатининг аввали эрди. Шиблий илигин анинг бошига суртуб индурди ва деди: **سَمِعْتُ** «Аллоҳ сенинг камчиликларингни тўғриласин». Абу Яъқуб айтти: омин! Андин сўнгра Абу Яъқубга етти, улча етти. Шиблий деб-дурким, чун илиг анинг бошига суртуб **سَمِعْتُ** «Аллоҳ камчиликларингни тўғриласин» дедим, анинг аъзосида ҳеч тук йўқ эрдик, омин демади.

156. Абу Яъқуб Харрот Асқалоний қ. с.

У дебдурки, Абулхусайн Нурий хизматиға еттим ва менинг била миҳбарайи эрди. Манга деди: Эй ўғул, тиларсенки, нима битигайсен? Дедим, бали! Неча байт бадиҳада имло қилди ва дедиким, бити! Битидим. Абётнинг ҳосили маъноси бу эрдиким, ҳар не сиз бу авроқда исбот қилурсиз ва битирсиз, биз аларни маҳв қилиббиз. Ложарам сиз ул исбот сабабидин улча мақсуддур, анинг идроку фаҳмидин маҳжуб бўлдунгиз. Ва бизга ул маҳв сабабидин мақсуд идроку фаҳмининг абвоби беинтиҳо ва инқитоъ очилди. Ва бизга: бу мавъизат боиси сизнинг некхоҳлигингиздур. Неча кўргайбизки, сиз авроққа нима битигайсиз ва ўзунгузни бу жиҳатдин улча мақсуддур, андин маҳжуб қилғайсиз.

157. Абу Яъқуб Куратий қ. т. с.

Шайх ул-ислом дебдур, мен ани кўрубмен. Равшан пири эрди, соҳиби вақту каромот. Абу Муъаммар Моликий дебдурки, бир кун ул ўтар эрди.

Жамоати машғуллар ўлтуруб эрдилар. Аларга ўқудиким,

الحسنة حسنة والسيئة على (14)

«уларни бир деб ҳисоблайсиз диллари хилма-хилдир» ва ўтти.

158. Хайр Нассож қ. т. с.

Кунияти Абулҳасандур ва оти Муҳаммад Исмоил. Асли Сомаррадиндур ва Бағдодда сокин эрди. Абу Ҳамза Бағдодий била суҳбат тутуб эрди ва Сарий Сақатийдин саволлар қилиб эрди. Ва дебдурларки, Сарийнинг муриди эрди ва Жунайд ақронидиндур иккинчи табақадин. Ва Нурий ва Ибни Ато ва Жаририйнинг устодидур. Ва Иброҳим Хаввос ва Шиблий анинг мажлисида тавба қилдилар. Шиблийни Жунайдга йиборди, Жунайднинг ҳурмати ҳифзи учун. Ва Жунайд қ. с. дебдурки, *خير جونا* «яхшиларимиз яхшиси». Умри юз йигирмага етти. Уч юз йигирма иккида оламдин ўтти. Бу тоифанинг содоти ва азим улуғларидиндур. Андоққи, зикрида маълум бўлди.

159. Маҳфуз б. Маҳмуд р. т.

Иккинчи табақадиндур ва учунчидин ҳам дебдурлар. Нишобур машойихининг ақобиридиндур. Абу Ҳафс асҳобидин. Ва андин сўнгра Абу Усмон Ҳирий била суҳбат тутубдур. Ва уч юз уч, ё тўртда дунёдин ўтубдур. Ва қабри устои Абу Ҳафс ёнидадур. Ул дебдурки,

التوكل أن يأكل العبد لا يطعم ولا غيره «таваккул — банданинг ўз ризқини қизғончсиз ва тамаъсиз емоғидир». Ва ҳам анинг сўзидурким

من أراء أن يصير طريق ربه فليتهم الله في المواقف فجلا عن المحامات «кимки ҳидоят йўлига қадам кўймоқчи бўлса, фақат муҳолиф ишларда эмас, мувофиқ ишларда ҳам нафсини қусурли деб билиб, маломат қилсин».

160. Маҳфуз б. Муҳаммад қ. с.

Бағдодлиғдур, тасаввуф тариқи соликларидиндур. Анинг сўзидурким,

من أصر على حسنة حتى استلوى الله بها من ربه استلوى الله

«кимнинг кўзига фақат ўз яхшиликлари кўринса, у одамлар нафратига дучор бўлади. Агар ёмонликлари кўринса, одамлар нафратидан эмин бўлади». Ва ҳам ул дебдурким, *أكثر الله من أسلمهم المسلمين محمدا* «одамларнинг яхшироғи қалби соғлом ва мусулмонларга хайрихоҳ бўлганидир».

161. Иброҳим Хаввос р. т. р.

Иккинчи табақадиндур. Кунияти Абу Исҳоқдур. Тажарруд ва таваккул тариқида ягона эрмиш. «كاتب ارحد النماذج في راحة» «Ўз даврида ягона машойхлардан эди». Жаъфар Хулдий ва Улуғ Ширвонийнинг устодидур. Бағдодлик эрмиш ва отаси Омилдин эрмиш. Жунайд ва Нурий ақронидиндур ва икки юз тўқсон бирда дунёдин ўтибдур ва Юсуф Ҳусайн ани юб, дафн қилди. Ич оғриғи била ўтти. Масжидда ҳар мажлиски, тақозо бўлур эрди, ғул қилур эрди. Ул кунки ўтти, совуғ эрди. Етмиш қатла ижобат қилиб ва ҳар қатла ғул қилиб эрди. Сўнгги қатла ғул қилурда, сув ичида оламдин ўтди. Ва қабри Табрук ҳисорининг тубидадур. Шайх ул-ислом дебдурки, онинг қабридек шукуҳлик қабр ҳаргиз кўрмайдурмен. Устига етсанг анга ўхшарки, бир шер ётмиш бўлғай. Шайх Абубакр Каттоний дебдурки, бир қатла Иброҳим Хаввос сафардин етти. Ондин сўрдумки, йўлда ҳеч ажаб нима кўрдунгму? Дедики, Хизр а. с. манга етти ва дедики, сенга ҳамроҳ бўлайму? Дедим: йўқ! Деди: Невчун? Дедим: Ул рашкиндур, тергар, қўрқорменки, кўнглум сенга улфат тугғай. Шайх ул-ислом дебдурки, Шайх Харақоний сўз асносидаким, менга айтур эрди. Айттики, агар Хизр била суҳбат тутсанг, тавба қил ва агар бир кеча Ҳирийдин Маккага борсанг, ондин ҳам тавба қил!

العلم كله في كتمان لا تكلف ما لم تكن ولا تفتح ما لم تكن

Иброҳим Хаввос дебдурки, ранж тортма ул нима талабидаки, азалда санга қисмат бўлубдур ва ул ризқдур. Ва зоеъ қилма ониким, кифоятин сендин тилабдурлар ва ул амр ва наҳйнинг инқиёдидур.

Абулҳасан Алавий дебдурки, қиш куни Динавар масжидида Иброҳим Хаввосни кўрдумки, қор ичида яланг ўлтурубдур. Дедим: Ё Абе Исҳоқ, келким кийгулукка кироликим, анга шафқат қилдим. Айттиким, мени мажуслиққа тиларсен. Яъни тажарруддин сабабқа. Андин сўнгра илкимни тутуб, ўз таниға суртди. Терга ғарқ эрди ва андоқ иссиғки, яқин эрдиким, иликим куйғай, доғи кулиб, бу икки байтин ўқудиким,

الحمد لله

الحمد لله الذي جعل

في ربه العبد العليل

الحمد لله الذي جعل

في ربه العبد العليل

ш е ъ р:

«Аллоҳга муҳаббат изҳор қиласан-да, унга осийлик ҳам қиласан
Ва яна муҳаббатдан лоф урасан. Сенинг бу ишинг қизи»
Агар сен муҳаббатда содиқ бўлсанг, Аллоҳга итоат ки»
Чунки албатта муҳиб маҳбубига итоаткор бўлади».

162. Иброҳим б. Исо қ. с.

Исфaҳондин эрди ва Маъруф Кархий била суҳбат тутуб эрди. Иброҳим Хаввос қ. с. дебдурки, Бағдодда эрдим ва Дажла қироғида вузуъ қиладур эрдим, бировни кўрдумки, сувнинг ул қироғидин аёқ қўйди ва сув юзида юруб, бу сари келур эрди. Юзни ерга қўюб дедимким, сенинг иззат ва жалолинг ҳаққиким, юз кўтармайн, то бу кишини билмагунча. Юзум ерда эрдиким, биров келиб, мени аёғи била тебратти. Боқдим, эрса Иброҳим б. Исо эрди. Деди: ҳар қачон тиласангки Тенгрининг авлиёсидин бирини таниғайсен, шуни ўқиғилким,

عزّازي والاعزّ والظفر والظعن وهو يتلقّى نبيّ عيسى (حدید: 3)

«аввал ҳам, охир ҳам, зоҳир ҳам, ботин ҳам унинг ўзидур. У барча нарсани билгувчидир». Икки юз қирқ еттида Исфaҳонда оламдин ўтди.

163. Иброҳим Собит қ. т. с.

Кунияти Абу Исҳоқдур. Бағдод машойихидиндур. Жувайд қ. с. била суҳбат тутубдур. Шайх Абу Абдурахмон Суллабий дебдурки, онга дедим: мени бир дуо қил! Дедиким, ихтиёринг онгаки, азалдин, сенга қисмат бўлубдур, муоразадин яхшироқ. Сўнгра дедим: менга васият қил! Деди: Бир иш қилмаки, ондин пушаймон бўлғайсен. Ул уч юз етмиш тўққузда дунёдин ўтубдур.

164. Абу Муҳаммад Журирий қ. т. р.

Учунчи табақадиндур. Аҳмад б. Муҳаммад б. Ҳусайн ва Ҳусайн б. Муҳаммад ҳам ва Абдуллоҳ б. Яҳё ҳам дебдурлар. Жунайд қ. с. кибор асҳобидин эрди. Андоқки, Жунайддин сўнгра ани Жунайд ўрнига ўлтурттилар бузурглигинин. Қавмининг уламою машойихидин эрди. Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарий била суҳбат тутуб эрди. Ҳабир йилида қаромита урушида сувсизлиқдин ҳалок бўлди, уч юз йигирма уч ё тўртда. Ул дебдурки, **الصوف غرة الصبح** «тасаввуф жангдир, сулҳ эмас». Абу Муҳаммад Жаририйга дарвеше дедиким, унс бисотида эрдим, манга бир баст эшики очдилар, ўз мақомидин тойилдим ва андин маҳжуб бўлдум. Итурганимга не навъ йўл топаримга далолат қил! Абу Муҳаммад йиғлади ва дедиким, эй қариндош, барча бу дардга гирифтдорлар ва бу доғқа мубтало. Аммо санга бир неча байт ўқий.

نعر

لقد بالخير وعده الكريم	لكني الأمانة حسرة ونشوق
كم قد وقعت بها أسير حيرا	من أعتاد أو ساءلنا أو مشفق
فأعجز داني الخوف في رحمتها	فأفقت من الخوف غير الخلق

Ш е ь р:

«Мақом, завқ, важд, баст ва лаззат диёрида тўхтагинки, маҳбубларнинг асмо ва сифатларидан нишонадир. У муҳиблар ва ошиқларда ҳасрат ва шавқ уйғотиб, йиғлатади. Унда кўп тўхтадим. Ҳозир ҳам содиқ ё мушфиқ, ким бўлишидан қатъий назар у манзилдан хабар беришлари ва ҳикоя қилишларини сўрайман. Мени у мақомнинг муҳиби деб билувчи хабар берди: сен севган у нарсалардан айрилдинг. Энди сенга улуг мулоқот — висол бор».

165. Олим б. Саъд р. р.

Бағдоддин эрди. Ва Абу Муҳаммад Жаририй била суҳбат тутуб эрди ва вараъ ва мужоҳадада комил эрди. Анинг вафотидин сўнгра ани туш кўруб сўрдиларки, Тенгри санга не қилди? Деди: манга раҳмат қилди ва беҳиштқа кивурди. Сўрдиларки, ул муомалатлар учун? Дедиким, агар ул муомалатларға боқсам эрди, ҳам анда қолиб эрдим.

166. Файлон Самарқандий қ. т. с.

Машойихнинг киборидиндур. Жунайд қ. с. била суҳбат тутубдур. Ва маорифда соҳиби такаллум эрди. Ул дебдурки, ориф Тенгридан Тенгриға боқар ва олим далилдин. Ва соҳиби важд далилдин мустағнийдур.

167. Файлон Мувазвис р. т. р.

Ани Файлони Мажнун ҳам дерлар эрди. Ироқ машойихнинг мутақаддимларидиндур. Харобаларда бўлур эрди ва элга омизиши йўқ эрди. Ва элдин нима қабул қилмас эрди. Ва эл кўрмас эрдик, ул не ер. Муҳаммад б. Самин дедик, Файлонни Куфанинг харобаларида кўрдум. Сўрдумки, банда ғафлат хатаридин қачон қутулур? Дедиким, ул вақтики, анга ҳар не буюрубдурлар, анга машғул бўлса ва андинки наҳй қилибдурлар, ғофил ва ўз нафси ҳисобида оқил.

168. Абулаббос Ибн Ато қ. т. р.

Иккинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Муҳаммад б. Саҳл б. Ато Одамий. Бағдодликдур. Машойихнинг уламосидин ва сўфия зурафосидиндур. Фасиҳ тил била яхши сўзлари бор ва Қуръонға аҳли ишорат тили билан тафсир битибдур. Иброҳим Мористонийнинг шогирдидур ва Жунайднинг ёронларидиндур. Ва Шайх Абу Саид Харроз ани улуг тутар эрди. Ва Шайх сўзидурки, الشيخ من رتبة من أعلام الأئمة و من أعلام

(тасаввуф хулқдир, инобат эмас. Тасаввуф аҳлидан Жунайддан ва ибн Атодан бошқасини кўрмадим». Ва Ибн Ато Ҳусайн Мансур Ҳаллож жиҳати-дин мақтул бўлди, зулқаъда ойи уч юз тўқсонда.

«Ибн Атодан сўрадилар, тоатларнинг афзали қайсидир? Айтди: Ҳар доим Ҳақ Таолони мулоҳаза қилмоқ». Ва ул дебдурки, бу оят тафсиридаким,

«у мени ўлдирур, сўнгра тирилтурур, яъни мендан ўлдиради, ўзи билан тирилтиради». Ва ҳам ул дебдурким, бу оят тафсирида «*يَا أَيُّهَا الْمَلَأَى الْأُبْهَامَ اسْتَغْفِرُوا*» *فَقَالَ اسْتَغْفِرُوا مِنْ تَعَرُّفِ اللَّهِ بِكُمْ* (32: فصلت) «албатта, «Парвардигоримиз Аллоҳдир» деб, сўнгра «устувор бўлган зотлар...», Ибн Ато бу оятдаги «устувор туришликни» қалбни ёлғиз Аллоҳга боғлаш, деб изоҳлайди».

Ва у ҳам ул дебдурким,

«*الْأَبَدِ الْوَقُوفِ بِنِجِ الْمُسْتَحْسِنَاتِ قَلِيلٌ*» *وَمَا مِنْ ذَلِكَ قَالِ أَنْ تَعْلَمَ اللَّهُ بِالْأَبَدِ*

«адаб — дўст тутилган нарсалар (яхшиликлар). билан тўхташдир. Бунинг маъноси нима? — деб сўраганларида, айтди: Аллоҳга пинҳон ва ошкор адаб билан муомала қилсанг, ажамий бўлсанг ҳам адабли ҳисобланасан.

«*وَالْأَبَدِ الْوَقُوفِ بِنِجِ الْمُسْتَحْسِنَاتِ قَلِيلٌ*» *وَمَا مِنْ ذَلِكَ قَالِ أَنْ تَعْلَمَ اللَّهُ بِالْأَبَدِ*

Ш е ъ р:

Сўзласа, сўзининг бари маъноли
Ва гар сукут қилса, бари малоҳат».

Шайх ул-ислом дебдурки, адаб улдурки, Ҳақ с. т.га ибодат қилурда сув ва туфроқ ва нафс руунатидин қўпқайсен ва демагайсенким, мен ва кирдорим, дегайсенки, ул ва тавфиқу инояти.

169. Абу Солиҳ Музейийи қ. т. с.

Ўз рўзғорнинг ақобиридин эрди. Ибн Ато била суҳбат тутуб эрди. Соҳиби хилват эрди, Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарий дебдурки, манга орзу эрдиким, Абу Солиҳ била суҳбат тутқаймен. Бир қатла Ҳарамда ани кўрдум ва ул орзуни зоҳир қилдим. Дедиким, эй Саҳл, тонгла Абу Солиҳ ўлса, ким

била суҳбат туткунгдур? Дедим: билмон. Деди: ҳоло ҳамул соғинки, ул ўлубдур ва кўзумдин нопайдо бўлди.

170. Абулаббос Арзизий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул дедики, Абулҳасан Аббодоний дедиким, мен ва бир дарвеш Басраға кирдук. Олти кун таом топмадук егули. Еттинчи кун бирав келиб, ҳар биримизга бир дирам берди. Бирига таом еб, бирини маллоҳга бердукким, бизни кемага кивурди. Кемада кўрар эрдукким, дарвеш бошин хирқасиға чирмабдур ва ҳеч ким била сўзлашмас. Анга дедукки, биз сенинг ёронларингбиз, бизинг била сўзлаш ва ҳар нима кераклик бўлса, бизга буюр: Дедиким, тонгла намози пешин мен бу дунёдин борурмен. Сиз маллоҳқа илтимос қилингки, кемани қироққа тортсун. Соҳилда бешае бўлғусидур. Бир улуғроқ йиғоч тубида менинг такфину тажҳизим тайёр бўлғусидур, мени анда дафн қилинг ва бу мураққаъимни зоеъ қилманг: Ҳиллага етканда бир латиф ва зариф йигит бу мураққаъни сиздин тилагусидур, анга беринг: Яна бир кўп намози пешинни гузорлади ва бошини мураққаъга тортти. Чун таҳқиқ қилдук, ўтуб эрди. Маллоҳ кемани соҳилга тортқач, ул айтқондек, беша аросида улуғроқ йиғоч тубида қазилғон гўр ва барча асбоб тайёр эрди. Ани дафн қилиб, мураққаъни олиб, Ҳиллага мутаважжих бўлдук. Ҳам ул айтқондек, зебо йигит ўтру келиб, ул амонатни тилади. Анга топшуриб дедукки, албатта бизга айтки, ул ким эди ва сен кимсен? Деди: ул бир дарвеш эди. Ўтар чоғда бу вадиатни топширғали киши тилади, мани анга кўргуздилар. Булар таҳқиқ қилғандин сўнгра андак маълум қилдиларким, ул йигит Ҳилланинг раисининг ўли экандур. Отасиға ул ҳол маълум бўлғач, шукрлар қилиб, айттиким, биҳамдиллаҳки, менинг сулбумдин андоқ киши вужудға келди. Шайх ул-ислом дебдурки, ҳалойиқ орасида тирик ўлукдин мерос олур, ғайри бу тоифаким, ўлук тирикдин мерос олур. Ва ҳам дедиким, ҳеч киши валоят пирларидин бири била суҳбат тутмағайким, ул ўтгандин, сўнгра анинг ҳолоту валоятидин мунга мерос тегмағай.

171. Абулаббос Динаварий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Аҳмад б. Муҳаммаддур. Юсуф б. Ҳусайн ва Абдуллоҳ Харроз ва Жаририй ва Ибн Ато била суҳбат тутубдур ва Рувайм Бағдодийни кўрубдур. Нишобурға келди ва муддате анда бўлуб, элга мавъизат қилди, маърифат тили била хўброқ баён била. Ва Нишобурдин Тирмизға борди. Ва Хожа Муҳаммад Ҳамид – Абубакр Варроқнинг шогирди анга ўтру келиб, рикобин ўпти. Муридлариға нохуш келиб, андин жиҳатни сўрдилар. Ул деди: эшитибменким, менинг Худовандимни яхши ситойиш қилур. Ва Самарқандға бориб, уч юз қирқда оламдин ўтти. Андин

сўрдиларки, Тенгрини не била танидинг? Дедики, мунинг билаки, танимадим, яъни ажзга эътироф била. Ул дебдурки,

«يَا ذَا الذِّكْرِ أَنْ يَسَى مَا بَدَلَهُ وَهَذَا الذِّكْرُ أَنْ يَغْفِرَ الذِّكْرَ فِي الذِّكْرِ مِنْ الذِّكْرِ وَيَسْمَعُ

«зикрнинг энг ози Ҳақдан ўзгасини унутиш. Зикрнинг ниҳояси — зокирнинг зикр ичида зикрдан ғойиб бўлишидир. Маъшуқига ғарқ бўлиш зокирни зикр мақомига қайтишдан қайтарса, «фано фил-фано ҳолидир».

172. Абулаббос Аҳмад б. Яҳё Шерозий қ. с.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафифнинг устодидур. Шайх дебдурки, анингдек муҳаққиқе важдда кўрмадим. Жунайд ва Рувайм ва Саҳл Абдуллоҳни кўруб эрди. Шайх Абу Абдуллоҳ дедиким, бир кеча Шайх Аҳмад Яҳё била эрдук ва мажлисда бир кичик ёшлиғ бор эрдик, уйқу вақти уйига бормоқ керак эрди. Ва қиш эрди ва азим ўт ёқиб эрдилар. Ва Шайх Аҳмад Яҳёнинг вақти самоъда хуш бўлуб эрди. Баъзи асҳоб дедилар, ким бўлғайки бу йигиткинани уйига еткургай? Ҳеч ким жавоб бермади. Шайх Аҳмад ул ўтдин икки улуг чўғни ўз овучига қўйди ва енгини анга ёпиб, ул шахсқа айтти, қўп! Ва илайига ул ёруғлуғни тугуб, ани уйига еткурди. Ва биз ул чўғнинг ёруғлуғин анинг тўни устидин кўрадур эрдук. Чун ул киши уйига кирди, Шайх ул чўғларни илигидин ташлади, кўмур бўлуб эрдилар. Андин сўнг масжидқа кирди ва намоз қилур эрди, то саҳар намозин эттилар.

173. Абулаббос Бовардий қ. р.

Ул бузург эрди ва Шиблийни кўруб эрди. Ва Нишобурда эрди ва Шайх Абу Бакр Тимистоний дағи Нишобурда эрди. Дебдурларки, Шиблий соҳиби ҳол эрмиш, тавҳид жонибидин ҳол жониби қавийроқ эрмиш, Шайх ул-ислом дебдурки, ушмундоқ эркандурки, алар дебдурлар.

174. Абулаббос Бардуъий қ. т. р.

Оти Аҳмад б. Муҳаммад б. Ҳорун Бардуъий Суфийдур. Шайх Абубакр Тоҳир Абҳарийдин ва Шайх Муртаъишдин сўзлари бор. Ўл дебдурки, Муртаъиш дедиким, ҳар кимки дийдори санга манфаат еткурмагай, ул санга нафъ еткурмагай. Ва ҳам ул дебдурки, Абубакр Тоҳир Абҳарий дедиким, «لا يسلخ فكاهم الا ارضى ما مكنتهم من الغنى يسكنون» «сукут сақлаган ва сукутининг ўқубатидин кўрққан кишигина гапириши мумкин».

175. Абулаббос Сайёрий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Қосим Ибн Қосим Маҳдийдур. Марв аҳлидиндур. Шайх Абубакр Воситийнинг шогирдидур. Олим ва фақиҳ ва муҳаддис эрмиш. Анга отадин кўп мерос қолибдур. Барисин бериб Ҳазрат Рисолат с. а. в. нинг муборақ гисусидин икки торни сотқун олибдур. Ва Ҳақ с. т. анинг баракотидин анга тавба тавфиқи берди. Ва Абубакр Воситий суҳбатиға етти. Ва ул даража ҳосил қилдиким, ани бир синф тасаввуф аҳлининг имоми дерларки, алар сайёрияға машҳурдурлар. Ва оламдин ўтарда васият қилдиким, ул икки торни анинг оғзига қўйдилар. Ва қабри Марвдадур. Уч юз қирқ иккида ўтубдур. Ул дебдурки, «*تأخيد - قالبينгда* Аллоҳдан ўзганинг ёди бўлмаслигидир». Ва ҳам дебдурки, Абубакр Воситийға ўтар чоғда дедиларки, васият қил! Ул дедики, *احفظوا الله فيكم* «Аллоҳ сизлардан талаб қилганини ёдда тутинг».

176. Абдулвоҳид б. Али Сайёрий қ. с.

Абулаббос Сайёрийнинг хоҳарзодасидур ва шогирди. Ҳам ул Марвда саройин бу тоифаға вақф қилди. Ва сабаб ул эрмишки, анда бу жамоат самоъ қилурда бири ҳаволаниб, андоқ муртафиъ бўлубдурким, кўзлардин ғойиб бўлубдур, андоқки, яна пайдо бўлмайдур. Ул дебдурки, тағойимдин эшиттимки, деди: агар раво бўлса эрдиким, намозда Қуръон ўрнида байт ўқусалар эрди, бу байт бўлғуси эрдиким,

ابو علي الواسطي
ابو علي الواسطي

б а й т:

«Мен бу маҳол дунёдан бир ҳур кишининг дийдорини кўрмоқ истайман».

177. Абулаббос Суҳравардий қ. с.

Оти Аҳмаддур. Маккада бўлур эрди, вақт машойихи била, Сирвонийдек ва ғайруҳу била. Ул дебдурки, азҳо ийдида Минода эрдим. Жамоате ўлтуруб эрдилар ва Шайх Ширвоний орада эрди. Қаввол чун бир байт ўқуди, шайх йиғлаб қўпти ва кетти. Қавм дедиларки, не воқеъ бўлди. Магар ул самоъға мункирдур? Шайх Абулҳасан Саракий ҳозир эрди. Дедики, Тенгрига аҳд

қилдимки, агар ул самоъға мункир бўлса, мен яна самоъ мажлисида ўлтурмағайман. Шайх Абулаббос Сухравардий дедиким, мен ҳам сенга муттафиқмен. Тонгласи бу икки шайх жамоат машойихи била шайх Сирвоний саломига бордилар ва тиладиларки, мазкур бўлган иштин тафаххус қилғайлар. Шайх Сирвоний дедиким, мен рўзгорики қум устига ётур эрдим. Қўлумни бошимга ёстар эрдим ва тош озурда қилгон нишонлар ёнимда зоҳир эрди. Самоъ мажлисида ўлтурур эрдим. Ҳоло, юмшоқ фарш устида ўлтурубмен ва сиз айтқон дастур била куйган ва ўртанган, манга самоъ мажлисида сизинг била ўлтурмоқ ҳалол эрмас.

178. Абулаббос Ниҳовандий қ. т. с.

Шайх ул-ислом ани олтинчи табақадин битибдур. Оти Аҳмад б. Муҳаммад б. Фазлдур. Жаъфар Хулдийнинг шогирдидур. Шайх Абулаббос Шайх Амуға Аму от қўйғандур. Ва Шайх Амуни солори машойихдан дебдурлар. Шайх ул-ислом дебдурки, Аббос Фақир Ҳиравий манга дедиким, ҳар киши бу илмдин сўз десаким, анинг ҳужжати Ҳақ с. т. бўлмаса, Ҳақ таоло анинг хасмидур. Шайх ул-ислом дебдурки, Ниҳовандий дедиким, аларки ҳиммат аҳлидурлар, агар сўл илиглари аларни андин машғул қилса, ўнг илиглари била ул сўл илигин кесарлар. Ниҳовандий дебдурки, аввалки, манга бу иш дарди пайдо бўлди, ўн икки йил бошимни ёқамға сўқтумки, кўнглумнинг бир гўшасин манга кўргуздилар. Ва ҳам Ниҳовандий дебдурки, Тенгри таоло била кўп ўлтурунг ва халқ била оз. Бир тарсо эшиттиким мусулмонлар аросида фаросат аҳли бўлур. Бу тоифа либоси била Шайх Абулаббос Қассоб қ. с. хонақоҳига борди. Шайх ани кўргач дедиким, бегоналарға ошнолар орасида не иш? Ул тарсо хижолат била чиқиб, Шайх Абулаббос Ниҳовандий хонақоҳига борди. Ниҳовандий ани таъзим қилди ва уч ой Шайхнинг хонақоҳида дарвешлар била намоз қилиб, суҳбат тутар эрди. Уч ойдин сўнгра борурға азимат қилди. Шайх дедиким, уч ойлик туз, ўтмак, суҳбат ҳаққидин сўнгра бегона келмак ва бегона кетмак нечук бўлғай? Тарсо ожиз бўлуб, мусулмон бўлди ва Шайх қадамидин кетмади. Ва андоқ муомала қилдиким, Шайхдин сўнгра хонақаҳ аҳли муридлар ани Шайх ўрниға ўлтуртдилар.

179. Ахий Фараж Занжоний қ. т. с.

Шайх Абулаббос Ниҳовандийнинг муридидур. Чаҳоршанба куни ражаб ойининг бошида тўрт юз эллик еттида дунёдин ўтубдур. Қабри Занжондадур. Дерларки, шайхнинг бир мушуки бор эрмиш. Хонақоҳға меҳмонекки келур эрмиш, ҳар киши адади била бир ун қилур эрмиш. Ходим ул ун адади била мувофиқ аёқ била сув қазонға солур эрмиш, такаллуф қилмас эрмиш.

Бир кун меҳмонлардин бир киши ортуқ келибдур ва бир аёқ ош ўксук. Дарвешлар таажжубда эрмишларким, ул мушук келиб, ул мусофирларни бирин-бирин ислаб, бирининг устига бавл қилибдур. Таҳқиқ қилибдурлар. Ул киши диндин бегона эрмиш.

Бир кун хонақаҳ қозонида сут солиб қуйған эрмишларким, ширбиринч пишургайлар. Мўридин бир қаро йилон сутга тушуб ўлубдур ва ул мушук кўрубдур ва киши кўрмабдур. Ходимки ширбиринч пишургали машғул бўлубдур, ул мушук қазон теграсида қичқириб, изтироб қилур эрмиш. Таббох ҳар неча олиб ташлар эрмиш, ул кўпрак изтироб қилур эрмиш. Таббох чун мутанаббих бўлмабдур. Ўзин қазонга ташлабдур ва ўлубдур. Ходим сутни тўкарда кўрубдурки, йилон тушган экандур ва онинг изтиробига сабаб ул эркондур. Шайх дебдурки, чун ул ўзин дарвешларга фидо қилди дарвешлар онинг учун қабр ясаб, хонақаҳ ичида дафн қилибдурлар. Дерларки, ҳоло ҳам ул қабр зоҳирдур, ҳалойих зиёрат қилурлар.

180. Абулаббос Нисоний қ. т. р.

Оти Аҳмад б. Муҳаммад Зикриёдур. Асли Нисодиндур. Аммо Мисрда сокин эрди. Шайх Аббос Фақир Ҳиравий ани Мисрда ва Шайх Амуни Маккада кўриб эрди. Аббос дебдурки, доим анинг эшигида отлар ва таралдуд қилур элнинг улоғлари бўлур эрди. Бир кун мани ташқари юбордики, улоғларни асрағаймен. Ўз-ўзумга дедимким, яхши иш пайдо қилдим. Хурсондин Мисрға келдимким, элнинг улоғларин асрағаймен. Менинг худ анда фароғатим бор эрди. Ҳамул соат биров чиқиб дедиким, шайх сени тилайдур. Киргоч дедиким, Ҳиравий хануз гўрга кирмайдурсен, бот бўлғайки, тўрда ўлтурғайсен ва эшигингда улоғлар бўлғай ва аларни асрамоққа сенга киши керак бўлғай. Шайх ул-ислом дедиким, иш андоқ эрдиким, ул шайх деб эрди. Доим онинг эшигида арз қилур элнинг улоғлари бўлур эрди.

181. Абулаббос Сурайж қ. т. с.

Оти Аҳмад б. Имрон б. Сурайждур. Уч юз бешда дунёдин ўтти. Ани кичик Шофеъий дерлар эрди, ғоят улуғлигинин. Бағдодда бўлур эрди ва Жунайд била суҳбат тутуб эрди фуруъ ва усулда. Вақтеки сўз айтса эрди, мажлис аҳлиға анинг каломидин таажжуб бўлур эрди. Ул бу ҳолни дер эрдиким, Абулқосим Жунайд қ. с. суҳбати баракотидиндур. Шайх Абу Абдуллоҳ Ҳафиф дебдурки, андин бурунки, Шайх Абулаббос Сурайж Шерозға келгай, илм асҳоби суфияни жуҳҳол хаёл қилурлар эрди. Улким, Шерозға келди ва аларнинг мартабаю мақомин баён қилди ва алар тили била сўз айтти ва аларнинг фазлиға гувоҳлиғ берди ва борлар уламо мажлисида дедиким, «валлоҳ, биз одаме бўлмадуқ ва адаб ўрганмадуқ, то алар суҳбатиға етмадуқ». Андин сўнг уламо аларни танидилар ва улуғ туттилар.

182. Абулаббос Ҳамза б. Муҳаммад қ. с.

Ҳирот машойихининг мутақаддимларидиндур. Вараъда комил ва муста-
жобуд-даъва эрди ва азим саховати бор эрди. Имом Аҳмад Ҳанбалнинг
рафиқи эрди. Онинг мазҳабин Ҳиротга ул келтурди ва Иброҳим Ситанбаҳ
била суҳбат тутуб эрди. Ул дебдурки, ҳар кишиниким, машойих ва авлиё
суҳбати покиза қилмағай, ҳеч панд била покиза бўлмағай. Икки юз қирқ
бирда дунёдин ўтди.

183. Ҳусайн б. Мансур Ҳаллож қ. с.

Учунчи табақадиндур. Кунияти Абулғайс. Форсинг Байзосидиндур.
Аввал Ҳаллож эмас эрди. Бир ҳаллож дўконида эрдиким, онинг дўсти
эрди. Они бир ишга йиборди. Кўнглига ўттики, онинг рўзгорин зоеъ
қилдим. Бармоғи била ишорат қилди. Момуғ чигитдин айрилди. Онга бу
жиҳатдин Ҳаллож от қўйдилар. Восит ва Ироқда бўлур эрди ва Жунайд ва
Нурий била суҳбат тутубдур. Абу Амр Усмон Маккийнинг шогирдидур.
Машойих онинг ишида мухталифдурлар. Кўпраги они рад қилибдурлар
неча тандин бошқа. Шайх Абулаббос Ато ва Шайх Шиблий ва Шайх Абу
Абдуллоҳ Хафиф ва Шайх Абулқосим Насрободий била Шайх Абулаббос
Сурайжким, анинг қатлига ризо бермадилар ва фатво битмадиларким ва
дедиларким, биз билмасмизким, ул не дейдур. Ва «Кашф ул-маҳжуб»
китобида барча мутааххир машойих они қабул қилибдурлар ва баъзи мута-
қаддим машойихининг ҳажри доғи динида таън учун эмаским, муомалот
маҳжури асл маҳжури эмас. Мутааххирлардин Султони тариқат Шайх
Абусаъид Абулхайр қ. с. дебдурки, ул улуғ ҳолдадур ва онинг замонида
машриқдин мағрибгача онингдек йўқ эрди. Шайх ул-ислом қ. т. дебдурки,
мен они бегонмасмен. Машойих мувофақатиға ва шаръу илм риоятиға ва
рад қилмасмен. Сиз доғи мундоқ қилинг ва они мавқуф қўюнг ва ул киши-
никим, они қабул қилғай, кўпрак севарман ондинки, ани рад қилғай.
Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф ани «имомии раббоний» дебдур, Шайх ул-
ислом дебдурки, ул имомдур, аммо барча элга деди ва зуафоға ҳамл қилди
ва шаръ риояти қилмади. Улча анга воқе бўлди, сабаб бу эрди. Онча даъво
била бир кеча-кундузда минг ракъат намоз қилур эрди. Ул кечаким, кундузи
мақтул бўлди, беш юз ракъат намоз қилиб эрди. Шайх ул-ислом дебдурки,
они илҳом масъаласида ўлтурдилар ва анга жавр эди. Ва дедиларки, улча
ул дейдур, пайғамбарлиқдур ва андоқ эмас эрди. Шайх Шиблий дебдур.
улча ул деди, мен ҳам дерман. Аммо мени телбалик қутқарди ва они ақл
гирифтор қилди. Ул бир кун Жунайднинг эшигин қоқти. Жунайд сўрдики,
кимсан? Дедиким, Ҳақ! Жунайд деди Ҳақ эмассен, аммо Ҳақ биласен!
قايىسى دور ёғочини санинг била боғлағойлар.

Устод Абу Амр б. Усмон Маккий жузве тасниф қилиб эрди тавҳидда, бу тоифанинг илмида. Ва сўз дақиқ эрди ва ёшурур эрди. Ул ёшурун олиб, они ошкоро қилди ва сўзнинг диққати жиҳатидин эл фаҳм қилмай анга мункир бўлдилар ва маҳжур қилдилар. Ул Ҳалложни қарғадиким, «Илоҳи бировни онга гузорлаким, илик оёғин кесгай ва кўзин ўйгай ва дорға тортқай». Ва барча анга воқеъ бўлди, устои дуоси била.

184. Абдулмалик Искоф қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, Абдулмалик Искоф Ҳалложнинг шогирди эрди ва умри юз йигирмага етди ва Балҳда Шариф Ҳамзайи Уқайлий била бўлур эрди ва менинг отам ва пири Форсий ва Абулҳасан Табарий ва Абулқосим Ҳаннона барча, Шариф Ҳамзайи Уқайлийнинг ёронлари эрдилар. Ва Шариф манинг отамни барчадин улуғроқ тутар эрди. Отам айттиким, Абдулмалик айттиким, бир кун Ҳаллождин сўрдумки, эй шайх, ориф кимдур? Ул айттиким, ориф улдурки, уч юз тўққизда, зулқайда ойининг йигирма тўртида сешанба кунни они Бағдодда Бобу тоққа элтгайлар ва аёғ-илгин кесгайлар ва кўзин ўйгайлар ва сарнигун дордин оқайлар ва танин куйдургойлар ва кулин кўкка совургайлар. Мен мулоҳаза қилуб эрдим, ҳамул тарихда ул деганларни барчасин анга қилдилар. Ҳайкал отлиғ шогирдин ҳам онинг била ўлтурдилар.

185. Иброҳим б. Фотик ва Аҳмад б. Фотик қ. с.

Кунияти Абулфотикдур, бағдодлиғдур. Жунайд ва Нурий қ. с. била суҳбат тутубдур. **عبد الجبار** «Жунайд уни ҳурмат қиларди». Ул ҳам Ҳалложнинг шогирдидур. Ул дебдурки, ул кунки Шайхқа ул ҳол воқеъ бўлди, оқшом Ҳақ с. т. ни тушда кўрдум. Дедим: Бор Худоё, не эрдиким, банданг Ҳусайн Мансурга қилдинг? Жавоб келдиким, ўз сиримни анга ошкор қилдим, элга ёйди ва анга атойе бердим, тугён қилди ва элни ўзига тилади. Шайх ул-ислом дебдурки, ул қатл Ҳалложга нуқсдур, йўқки каромат. Агар ул тамом бўлса эрди, анга ул тушмас эрди. Сўзни аҳлига айтмак керак, то анинг сирри фош бўлмагай, чун сўзни ноаҳлға айтсанг, анга ҳамл қилмиш бўлгайсан. Ва санга газанду укубат етқай. Шайх Мансур Ҳалложнинг каромату мақомати андин кўпракдурки, бу мухтасарга сиғмагай бир-икки сўз била ихтисор қилилур. Биравнинг бир тўтиси бор эрди, ўлди ва эгасининг хотини малул бўлди. Шайх ани кўруб дедиким, тиларсен тўтинг тирилгай? Деди: ҳар ойна нечук тиламагаймен? Шайх бармоғ била ишорат қилди, қўбти тирик. Шайхдин сўрдиларки: тавҳид недур? Дедиким, **لا اله الا الله** «қадим бўлган зотни ҳодисдан фарқ қилиш». Шайх ул-ислом дебдурки, суфийлар тавҳиди билурсенки, недур? **الله** «Янги пайдо бўлган нарсани (ҳодисни) инкор қилиб, азалий нарсани исбот этмоқ».

186. Форис б. Исо Бағдодий қ. с.

Кунияти Абулқосимдур. Ҳусайин Мансур Ҳалложнинг хулафосидиндур.

وكانت له من الفضل والبر والصلاح والعبادة في العبادات والآثار

«Форис Бағдодий р. машойих қавмининг сўзловчиларидан, маърифат ибораларининг нозикфаҳми эди. Суфийлар аҳволи ва ҳақиқатига ишора қилувчи яхши сўзлари бор». Хуросонга келди ва ўтуб Самарқандга борди ва анда иқомат қилди дунёдин борғунча. Ва Шайх алам ул-Ҳудо Абу Мансур Мотуридий қ. с. муосири эрди ва Шайх Абу Мансур уч юз ўттуз бешда дунёдин ўтти. Ва Шайх Форис, Шайх Абулқосим Ҳаким Самарқандийга дағи муосир. Шайх Абу Мансур ва Шайх Абулқосим бир-бири била мусоҳиб эрмишлар ва мурофақат тариқининг додин бермишлар, то ажал фироқ заҳри аларнинг шарбат ҳаётига қотти ва муво-салатлари аросиға тафриқа тошин отти. Шайх Форис ул замон машойихининг мақбули эрмиш. Мазкур бўлган машойих анинг тасҳиҳи ҳоли қилиб сўзларини ўз мусаннафотларида мазкур қилибдурлар. Шайх Ориф Абубакр б. Исҳоқ Калободий Бухорий ўз кутубида бевосита андин сўзлар ривоят қилибдур. Ва Шайх Абу Абдурахмон Сулабий ва Имом Қушайрий дағи бир восита била андин ривоятлари бор. Шайх Форис дебдурким, Шайх Ҳусайн Мансурдин сўрдумки, мурид кимдур?

Ул дедиким, мурид улдурким, аввалдин нишони қасди Аллоҳу таолони қилғай ва анга етмагунча ҳеч нима била ором тутмағай ва ҳеч кишига машғул бўлмағай. Ва ҳам ул дебдурким, *صلى الله عليه وسلم الحق ثم الباطل لا يخرج منه شيء* «ҳақиқий хотир шуки, унга бошқа фикр муҳолифлик қилмаса».

187. Аҳмад б. Ҳусайн Мансур Ҳаллож қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Абдуллоҳ Бокудин эшиттимким, дедиким Ҳусайн Мансур ўғли Аҳмад дедиким, отамнинг сўнгқи кечаси андин васият талабе қилдим. Дедиким, нафсингни бир шуғлға сол андин бурунки, сани бир шуғлға солғай! Дедимким, бир нима васиятқа орттур? Дедиким, вақтеки, барча хизматқа кўшиш қилғайлар, сен бир нимага кўшиш қилки, зарраи ондин сақалайн илмидин улуғроқ ва яхшироқ бўлғай. Сўрдумки, ул недур? Дедиким, маърифат!

188. Абу Мансур Говкулоҳ қ. т. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, маломатия машойихидиндур. Сарахсда бўлур эрмиш. Бир вақт асҳоби сафарга боргон эрмиш ва ўзи фориг эрмиш, чоҳ

казий бошлабдур. Сувға еткандин сўнгра анинг ёнида яна бир чоҳ бунёд қилибдурки, бурунги чоҳнинг туфроғларин анга солғай, ул қазилғандин сўнг мунинг туфроғини солғали яна чоҳ қазмоқ бунёд қилибдур. Сўрубдурларки, телба эмассен, не бесфойда ишдурки, қиласен? Дебдурки, нафс мени бир ишга машғул қилмасдин бурун мен ани бир ишга машғул қилибмен. Ва машойихдин баъзи бу ишни қилибдурлар. Абу Абдуллоҳ Диноварий дарёда кема ичида қолди, мураққаъин кесар эрди ва гикар эрди, то бир бўрклукка еткурди.

189. Абу Амр Димишқий қ. т. с.

Учунчи табақадиндур. Шом машойихининг ягонаси эрди. Ва Абу Абдуллоҳ Жалло била суҳбат тутубдур. Ва Зуннуннинг асҳобидиндур. Уч юз йигирмада дунёдин ўтубдур. Ул дебдурки, андоқки, фаризадур анбиёга ояту муъжизот изҳори, фарздур авлиёга хавориқи одоту каромат ихфоси, то халқ фитнаға тушмагайлар. Анинг сўзидурки,

الصوف رتبة الكون بين الناس في كل طرف من كل الناس المتابعة من كل جهة من كل نفس
«тасаввуф борлиқни нуқсон кўзи билан кўрмоқ. Балки, бенуқсон зотни мушоҳада қилиб, барча ноқис нарсалардан кўз юммоқ» — бағоят нофиъ ва латиф сўздурур. Ва ҳам ул дебдурки,

إذا صفت الأرواح بالقرب من العاقل انوار المواقف
«арвоҳ Ҳаққа яқинлашиб софланса, олам жисмларига тоат нури билан таъсир қилади».

190. Муҳаммад б. Ҳомид Тирмизий қ. с.

Иккинчи табақадиндур. Кунияти Абубакрдур. Хуросон машойихининг жавонмардларидиндур. Аҳмад Хузравайҳни кўруб эрди ва унинг ўғли Абунаср Муҳаммад б. Муҳаммад б. Ҳомид Хуросоннинг машоҳиридиндур. Муҳаммад Ҳомид дебдурки, сенинг сармоянг кўнглунгдур ва вақтинг. Чун кўнглунгни машғул қилсанг ҳар занну гумонғаки, хотирингга киргай, зоеъ қилғайсен авқотингни ул нимагаким боиста ва шоиста бўлмагай. Қачон суд қила олғай улки, сармояни зиёнға бергай? Ва ҳам анинг сўзидурким,
الإنسان في عقله أحسن به حيلة غيره
«инсонни эски чопонда юргани бировнинг янги тўнини кийиб юрганидан яхшироқдир».

191. Абдуллоҳ б. Муҳаммад Харроз қ. с.

Учунчи табақадиндур. Рай машойихининг ягонасидур. Кунияти Абу Муҳаммаддур. Йиллар Маккада мужовир экандур. Ҳазрати Махдум р. анинг васфида «Ҳақ гўяндаи бебок ва ғолиби қувватнок» битибдурлар. Шайх

Абу Имрон Кабир била суҳбат тутубдур. Ва Шайх Абу Ҳафс Ҳаддодни кўрубдур. Ва Боязиднинг асҳоби ани бузург тутарлар эрмиш. Уч юз йигирмадин бурунроқ оламдин ўтубдур. Ул дебдурки,

الجوع لعدم الرغنى والذكر عدم العارف
«очлик — зоҳидлар таоми, зикр — орифлар таоми». Ва ҳам ул дебдурки,

صيانة الأسرار عن الأفتاح إلى الأمان من علامة الإيمان على الله تعالى
«қалбни Аллоҳу Таолодан бошқа нарсага илтифотдан сақлаш Аллоҳу Таолога юзланиш аломатларидандир». Ва ҳам ул дебдурки,

«Зоҳирда одамлар, ботинда ҳур кишилар каби бўлмоқ саҳий, жўмардлар ахлоқидиндир». Юсуф б. Ҳусайн Розий қ. с. дебдурки, мен Абдуллоҳдек кўрмайдурмен ва Абдуллоҳ ҳам ўзидек кўрмайдур.

192. Бупон б. Муҳаммад Ҳаммол қ. т. с.

Учунчи табақадиндур. Воситиюласлдур ва Мисрда сокин эркандур. Ва анда дунёдин ўтубдур, уч юз йигирма еттида Рамазон ойида.

«وكان من القليل بقل ومن الأثرى بطرف وله القليل الشهيرة والكلمات الدائمة»
У ҳақни сўзловчилардан, шариат амрига ундовчилардан эди. Машҳур мақомотлари ва каромотлари бор». Жунайд қ. с. ва ул асрнинг машойихи била суҳбат тутубдур ва Абулҳусайн Нурийнинг устодларидиндур. Шайх ул-ислом дебдурки, ул ҳаммол эмас эрдиким, имом эрди. Бир қатла ихтисоб қилиб эрди. Ани боғлаб киши егучи арслон илайига солдилар. Арслон они ислаб, ялар эрди Чиқаргондин сўнгра сўрдиларким, арслон сени ялайдургонда хаёлингга не кечадур эрди? Дедиким, хилофиким, уламо сибोънинг оғзин суйида қилибдурлар. Андин сўрдилар улугроқ ҳолдинки, суфийларга воқеъ бўлур. Дедиким,

«الله بالصبر والقيام بالأوامر وإعانة البر والحق من الكون بالحيث يخلق تعالى
Аллоҳу таоло кафил бўлган нарсаларга орқа қилиш, амрларини адо этиш, сирни сақлаш. Ҳаққа эргашиб, икки дунёдан халос бўлиш». Ул дебдурки, муддате емакка ғизо топмадим. Ишим суубатқа етканда, борадургонда бир парча олтун тушуб ётур эрди. Олай дедим, олмадимки, луққатадур. Яна ёдима ул ҳадис келдиким, Ҳазрати Рисолат с. а. в. буюрубдурким,

«إن كانت الدنيا مأمية لكأن قوت المسلم فيها حلالا
«агар дунё фақат қондан иборат бўлса ҳам ундан мусулмоннинг озуқаси ҳалол бўлади». Пас, ани олдим ва оғзим қироғида асрадим. Кўрдумким, жамоати гўдаклар ўлтурубдурлар. Ва бири бийикроқ ерда ўлтуруб, тасаввуфдин сўз айтадур. Турдумки, эшитайким, не дейдур? Ҳам ул дам бири сўрдиким, من بعد العدة حلاوة الدنيا
«банда қачон сидқ ҳаловатига эришади?» Ул деди,

«оғзидаги парчани чиқариб ташлаганда». Филҳол оғзимдагини чиқардим ва ташладим.

Ул дебдурки, Маккада сокин эрдим. Иброҳим Хаввосни тавофда кўрар эдим. Андин кўнглумга шукуҳе юзланур эрди. Бир қатла андоқ воқеъ бўлдимки, очлиқ заъифидин йиқилиб хушум зойил бўлди. Кўрдумким, Иброҳим Хаввос бошимга келди ва деди: ҳеч нима ермусен? Дедим: кечдур ва оқшом яқиндур. Деди: яхши қилурсиз, эй мубтадийлар, бу тариқда устувор бўлунг, то фалоҳ топқайсиз. Хуфтон қилгондин сўнгра келди ва таом келтурди ва деди: егил! Кўброқ воқеъ бўлгондур! Ул саҳар уйқуға қолиб, намоз ҳам фавт бўлди ва ҳам ўй тавофи. Расул с. а. в. ни тушда кўрдумки деди: «кимки ҳирс, очкўзлик билан овқатланса, Аллоҳу таоло унинг қалб кўзини ёпиб қўяди». Уйғониб аҳд қилдимки, ҳаргиз тўйгунча нима емагаймен. Аҳмад Масруқ дебдурким, Бунон Ҳаммол баъзи асҳобини тилаб, зиёфат қилибдур, бу байтни ўқубдурки,

б а й т:

«Кимки бизни чақирсаю жавоб бермасак, фазилати зиёда бўлади. Агар жавоб берсак, бизнинг фазилатимиз ортади».

193. Исҳоқ б. Иброҳим Ҳаммол қ. с.

Машойих акобиридин эрди. Мақоми Луғом тоғи эрди. Бу тойифадин бири айтибдурки Луғом тоғида йўл итурдум. Бир пир илайимга келди, эски пўстин кийган. Деди: Аллоҳу акбар, ҳамоноки йўл итурубсен? Дедим: бале! Деди: ўттуз йилдурки, бу тоғда одам юзин кўрмаймен. Ва асосин менга бердики, бу санга йўл бошласин. Бир неча қадам йўл бордим, ўзумни Антокияда кўрдум. Асони қўйдумки, вузуъ қилгаймен, асо ғойиб бўлди. Антокия аҳлига ул сўзни айттим, эрса, дедиларким, ул Шайх Исҳоқ б. Иброҳим Ҳаммолдурким, киши ани оз кўрар. Таассуф едим.

194. Бунон б. Абдуллоҳ р. т.

Кунияти Абулҳасандур. Миср машойихининг бузургларидиндур. Ул дебдурки, ҳар сўфиким, кўнгли рўзи ғамига боғлиқ бўлғай, анга касб буюрмоқ керак.

195. Шайбон б. Али қ. т. р.

Миср машойихининг мутақаддимларидиндур, мустажобуд-даъва эрди. Машойихдин кўп киши онинг муридидур ва тариқат илмида яхши сўзлари бор. Дебтурларки, муридларидин бири андин рухсат тиладиким, тажрид тариқида ҳажга борғай. Ул дедиким, аввал кўнглунгни саҳву ғафлатдин мужаррад қил ва ҳаводин нафсингни ва лағвдин тилингни, ийнак тажарруд ҳосил бўлди. Хоҳ дунёлигинг бўлсун ва хоҳ бўлмасун.

196. Абулҳасан б. Муҳаммад Музаййин р. т.

Учунчи табақадиндур. Оти Али б. Муҳаммад, Бағдод аҳлидин. Ва Жунайд ва Саҳл Абдуллоҳ қ. с. била суҳбат тутубдур. Маккада мужовир эрди. Уч юз йигирма еттида Маккада дунёдин ўтубдур. Шайх ул-ислом дебдурки, Абулҳасан Музаййин иккидур: бири кабир, бири сағир. Музаййини Кабир Бағдоддиндур ва анда мадфундур. Анинг шогирди дебдурки, ул дедиким, *الكلم من غير الصبر لا يفت من الله فضل عليه* «банданинг ўринсиз гапи Аллоҳнинг ғазабини келтиради». Музаййини Сағир ҳам Бағдоддиндур, вале Маккада мадфундур. Ва дебдурларки, бу икки Музаййин бир-бирининг холаларининг ўғлонларидурлар. Ва Музаййини Сағир дебдурки, Тенгри таолога йўллар адади осмоннинг юлдузлари ададидин кўпракдур. Ва мен аларнинг бирининг орзусиндамен ва топмасмен. Ва ҳам ул дебдурки, Маккада эрдим, манга сафар азимат бўлди. Бир ерга еттимки ани Биъри Маймун дерлар. Кўрдумки, бир йигит жон бермак ҳолатидадур. Дедимки, айтки: «Ло илоҳа иллаллоҳ». Кўзин очиб дедиким,

لا اله الا الله

لا اله الا الله

б а й т:

«Агар мен ўлсам ҳам қалбим муҳаббатга лиммо-лимдир. Зеро жўмардлар муҳаббат динида ўладилар».

Ва жон таслим қилди. Анинг ишин саранжом қилдим ва намозин қилиб дафн қилдим. Ва сафар доияси хотиримдин чиқди ва ёниб Маккаға келдим. Дерларки, андин сўнгра ўзига сарзаниш қилиб айтур эрдиким, ҳажжомий келиб, авлиёуллоҳга шаҳодат талқини қилур.

197. Абулҳасан Сойиғ Динаварий қ. т. с.

Учунчи табақадиндур. Оти Али б. Муҳаммад Саҳлдур. Динавар машойи-хидиндур ва Мисрда бўлур эрди: Уч юз ўттузда Мисрда дунёдин ўтти. Шайх Абулҳасан Қарофий ва Дуққий ва Абу Усмон Мағрибий қ. с. дебдурки, ҳеч киши кўрмадим машойих орасида Абу Яъқуб Наҳражурийдин ёруғроқ ва нуронийроқ ва Абулҳасан Динаварийдин ҳайбатлироқ. Ул Абу Жаъфар Сайдалонийнинг шоғирдидур. Ул дебдурки, дунёдин икки қатла безор бўлмоқ керак: Бир қатла чиқсанг халқ қабул юзидин санга юзлангайлар, яна дунёга ёнгайсен, йўқ ҳирсу шуғл била, ончаки эл қабулин зойил қилгай, ботин била андин мунқатеъ бўлгайсен, то дунёнинг таркининг гуноҳи анинг талабининг гуноҳидин улуғроқ бўлмагай, нечунки халқ қабулининг фитнаси дунёга иқболнинг фитнасининг улуғроқдур. Ва ҳам ул дебдурки, *من عند الطبع النفس والأثر* «орзу ва умид инсон табъининг бузилишидандир».

Ва ҳам ул дебдурки, *حيثما كنت من أين كنت* «ўзингни яхши кўришинг — ўзингни ҳалок қилишингдир». Андин сўрдиларки, мурид кимдур ва анинг сифати недур? Бу оятни ўқудиким,

ضافت منهم كل من بما رخصت وضافت عليهم التسميم وفقدوا أن لا يلجأ من الله إلا إلى

(النوبة: 118)

«то уларга кенг ер торлик қилиб қолгунча ва диллари сиқилиб, Аллоҳнинг фақат ўзига тавба қилиш билангина қутулиш мумкин эканини билгунларича».

198. Абулҳасан Субайҳий қ. с.

Учунчи табақадиндур. Баъзи дебдурларки, ул Ҳасан б. Абдуллоҳ б. Бакрдур. Басра аҳлидиндур. Дерларки, анинг саройида бир уйи бор эрди, ерда қозғон. Ўттуз йил андин чиқмади ва мужоҳада тортиб ибодат қилди. Ва дерларки, таом емас эрди. Ани Басра эли Басрадин чиқардилар. Сусқа борди ва анда дунёдин ўтти ва қабри анда-ўқдур. Шайх ул-ислом дебдурки, ул Басра масжиди эшикида туруб эрди. Ул вақт Басра масжиди ғалабалиқдин андоқ эрдиким, эл сажда бир-бирининг учасида қилурлар эрди. Ул шоғирдиға боқиб айттиким, бу халқниким кўрарсен, булар беҳиштни тўла қилмоқ учундур, бу ишкина бизга тушуб турур. Ул дебдурки,

الغريب هو العبد من وجهه وغير ملجم له «ғариб — ўз ватанида мусофир бўлган кишидир». Ва ҳам ул дебдурки, *الغريب هو الذي لا حس له* «ғариб — ўзига монанди бўлмаган киши». Ва ҳам ул дебдурки, *الغريب من صاحب الأحمال* «ғариб — ўзи кабилар билан суҳбат қурган киши».

199. Абулҳасан Суютий р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул бу тойифадин эрди. Шайх Абу Али Рудборий дерким, Ҳорун, Саҳл Абдуллоҳнинг соҳиби дедиким, Абулҳасан Суютий била бодияда эрдуқ. Оч бўлсак эрди ва ҳаю ҳилла йўлин билмасак эрди, Абулҳасан бўри уни қилур эрди, то ҳар ерда ит бўлса, ани эшитса, ун қилур эрди, ул ун била билур эрдуқким, анда элдур. Ва бориб асҳоб учун емак келтурур эрдуқ. Ҳам Шайх Абу Али Рудборий дебдурки, ҳеч ким ёронлар меҳрибонлиғида Абулҳасан Суютийдек эмас эрди.

200. Абулҳасан б. Шаъра р. т.

Оти Амр б. Усмон б. Ҳаким Шаърадур. Суфийларнинг машойихидиндур. Шайх Абу Саид Молиний ани арбаъинида келтурубдурки, Миср машойихидин эрди. Дерларки, анинг қабридин Қуръон ўқумоқнинг унин эшитурлар. Ҳар киши анинг зиёратиға борса эрди, эшитур эрди. Валлоҳу таоло аълам.

201. Абу Ҳомид Асвад Маъруф Занжий. р. т.

Абу Али Рудборийнинг устодларидиндур. Абулҳасан Музаййин дебдурким, Шайх Ҳомид Асвад Занжий ўттуз йил масжиди Ҳарамда эрди. Каъба ўтрисида ўлтурдиким, ташқари чиқмади, магар таҳорат учун. Ва ҳеч киши анинг нима еганин кўрмайдур ва ичканин ҳам. Абу Ҳомидқа ҳар қачон важд етишса эрди, ранги оқарур эрди, чун ул важд таскин топса, яна ҳам ул рангига борур эрди.

202. Иброҳим б. Довуд Қассор Рикқий р. т.

Иккинчи табақадиндур. Кунияти, Абу Исҳоқ. Шом машойихининг ажилласидиндур. Жунайд ва Абу Абдуллоҳ Жаллонинг ақронидиндур. Умри узоққа тортти, учунчи табақаға етти. Ва Шайх Суламий ани ўз битиган табақотда учунчи табақада битибдур. Уч юз йигирма еттида дунёдин борди. Зуннун суҳбатига етиб эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, ул ўттуз йил бир сафар қилди, то инкор аҳлининг кўнглин бу тоифа била тузатгай. Ул беандомлиғлару бебоқлиғларким алардин зоҳир бўлур эрди, барчасин салоҳга келтурди. Кўр, не жавонмардлиғ бўлғайким, умрини суфий ҳурматини тиламакка ийсор қилғай. جزاء له من الله تعالى «Ислом ва тариқатдаги хизматлари учун Аллоҳ унга энг яхши ажру мукофотлар берсин!»

Иброҳим Қассор дебдурки,

теграсида ўлтурубдурлар. Ногоҳ осмондин бир фаришта инди ва илгида бир ташт ва бир офтоба. Ва ул Ҳазратнинг муборак илигида сув қуйди. Ва бирин-бирин машойих илгига ҳам қуйди ва илигларин ювдилар. Чу манга етти, дедиларки, ул бу тоифадин эмас. Ул фаришта таштни кўтарди ва кетти. Мен айттим: Ё Расулulloҳ, мен агарчи бу тоифадин эмасман, аммо санга зоҳирдурки, буларнинг дўстларимен. Мустафо с. а. в. дедиким, ҳар ким буларни севар, булардиндур. Бас ул малак келиб, менинг ҳам илгимга сув қуйди ва илгимни ювдум. Филҳақиқа мосиваллоҳдин ул Ҳазрат с. а. в. менинг сари боқиб табассум қилиб дедиким, чун бизни севарсен, бизинг биласен!

206. Абу Жаъфар Аҳмад б. Ҳамдон б. Али б, Синон р. т.

Учунчи табақадиндур, Нушобурдиндур. Абу Усмон Ҳирий била суҳбат тутубдир ва Абу Ҳафс Ҳаддодни кўрубдур ва уч юз ўн бирда дунёдин ўтубдур. Ул дебдурки, تَكْرِيرُ الْمَطْعِيِّ عَلَى الْفَيْضِ بِطَائِفِهِمْ لَمْ يَنْفَعِهِمْ وَأَمِيرُ الْطَّيْفِ «итоаткорларнинг тоатларидан кибрланиб, осийларга такаббурлик қилишлари, осийларнинг гуноҳларидан ёмонроқ ва зарарлироқ».

Ва ҳам ул дебдурки, حال الرجل في حسن مقاله وأخلاقه في صدق فعاله «кишининг чиройи – сўзининг гўзаллигида, камоли эса феълининг тўғрилигида».

Ва ҳам ул дебдурки، علامه من قطع الاله على خلقه أن لا يرد عليه ما خلقه به «Ҳаққа боғланган кишининг ҳақиқий аломати – Аллоҳдан қайтадиган нарсаларга чалғимаслигидир».

207. Абу Жаъфар Фарғоний р. т.

Оти Муҳаммад Абдуллоҳдур. Ул дебдурки.

التركن باللسان بورت العجزى والتركى بالقلب بورت العجزى «Тилнинг такаллуми даъво қилади, қалбнинг таваккули маъно беради». Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Абдуллоҳ Боку дедиким, Абу Жаъфар Фарғоний Абу Усмон Ҳирийнинг ходимидур.

Бир кун Нишобурда онинг рикобида борур эрди. Ёғин ёғиб эрди ва ер балчуқ эрди. Абу Жаъфарнинг, кўнглида шайхидин кечдики, ул отлиғ не билгайки, манинг ҳолим бу болчуқда нечукдур? Лаҳза ўтмадики, шайх отдин тушти, доғи Абу Жаъфарга айттики, кел, бу отни мин! Абу Жаъфар истиғфор қилдиким, нечук андоғ бўлғай?

Шайх хоҳий нахоҳий ҳукм қилди. Доғи они отқа миндурди. Ва ғошияни эғнига солиб, онинг жиловиди борди. Абу Жаъфар хижил бўлуб, отдин тушди. Шайх деди, эй Фарғоний, сен отлиғ, мен оллингда яёғ юрурда ҳолинг не эрди? Деди: Эй шайх, сўрмағил. Шайх деди: мен ҳам отлиғ сен оллимда яёғ юрурда менга ул ҳол эрди. Бу иш била они адаб қилди.

208. Абу Жаъфар Сомоний р. т.

Ул дебдурки, саёҳатда Лубнон тоғига туштум. Анда жамоати абдол йўлуқ-дилар. Алар хизматида бир йигит эрди. Ҳар оқшом бир миқдор гиёҳни пишуруб, алар хизматида келтирур эрди. Уч кун анда эдим, аларга ҳол бу эрди. Тўртинчи кун дедиларким, бизинг маошимизни кўрдунг, сен бизинг била ўтқара олмассен, борғил! Манга хайр дуоси қилдилар ва алардин айрилдим. Неча вақтдин сўнгра Бағдодқа туштум, ул йигитни бозорда кўрдумки, даллоллик қилур эрди. Таажжуб қилдимки, ул бўлғайму? Таҳқиқ қилдим, ул эрди. Ул иш кайфиятин сўрдум. Дедиким, бир кун бирён балиғ пушуруб, қисмат чоғида яхшироқ қисмни ўз қошимда қўйдум. Бу ерга туштум ва бу ҳолгаким кўрарсен, қолдим.

209. Абу Жаъфар Ҳаддод р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Жаъфар Ҳаддод иккидур: бири сағир ва бири кабир. Кабир бағдодлиғдур ва Жунайд ва Рувайм қ. с. акронидин. Ва Абу Жаъфар б. Букайр Ҳаддод Сағир Мисрдиндур ва Кабирнинг ас-ҳобидиндур. Ибн Ато била суҳбат тутубдур ва шогирдлиғ қилибдур. Ва Абу Туроб Нахшабийни кўрубдур ва суҳбат ҳам тутубдур. Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Жаъфар Ҳаддод ўн етти йил Мисрда темурчилик қилиб, анинг музидин ҳеч нима ўз нафсига тасарруф қилмас эрди ва фуқарога нафақа қилур эрди. Оқшом неча эшикдин савол қилиб ифтор қилур эрди. Ул дебдурки, *ما رأيت من الفقير في يومه ولا راح غلاما* «қачонки, фақирнинг тўнида фақирлик аломатини кўрсанг, унинг нажот топишига умид қилма».

210. Абу Жаъфар Муъоз Мисрий р. т.

Абу Ҳасан Сирвоний Сағирнинг устодидур. У дебдурки, Абу Жаъфар Ҳаддод ва Абу Абдуллоҳ Барқий иккаласи Мисрда эрдилар. Сўрдумки, тасаввуф недур? Иккаласи дедиларки, тасаввуф анинг асаридурки, ерда гоҳ ошкора қилур ва гоҳ пинҳон. Шайх ул-ислом дебдурки, агар минг йил умр кўрсанг, бу бобда мундин яхшироқ сўз махлуқдин эшитмагунгдир. Еру кўк ва барча санойиъин ошкора кўргузди, ҳеч қайсида онча ошкора эмаски, анинг дўстлари кўзида! Анинг дўстларин тиламак ва алар зиёрати учун сайру сафар қилмоқ мунинг учундур.

211. Абу Абдуллоҳ Барқий р. т.

Мисрнинг кибори машайихидиндур. Шайх ул-ислом дедиким, Абу Али Котиб Абу Усмон Мағрибийға дедиким, Абу Абдуллоҳ Барқий бемор эрди,

анинг учун бир дам сув келтурдилар, ичмади ва дедиким, мамоликда ҳодиса турибдур, то маълум қилмағайменки, недур, ичмағаймен. Ўн уч кун ҳеч нима емади ва ичмади то хабар келдиким, қаромита Ҳарамға келибдурлар ва халқни қатл қилибдурлар ва Ҳажар ул-асводни ушатубдурлар, андин сўнг нима еди ва ичди.

212. Абу Жаъфар Мажзум р. с.

Абулаббос Атонинг ақронидиндур. Рўзгорининг ғавси эрди ва ғавс яширундур, ё хайрда, ё шаррда. Ибн Хафиф дебдурким. Абулхусайн Даррож дедиким, Макка сафарида манга рафиқлар инкоридин малолат бўлди. Баридин айрилиб, муқаррар қилдимким, ёлғиз борғаймен. Чун Қодисия масжидига еттим, анда пире кўрдум – мажзум ва анга азим балое зоҳир. Манга салом бериб дедиким. Эй Абулхусайн, ҳажга озимсен? Кароҳият била дедим: Бале! Деди: ҳамроҳ керак? Ўзумга дедимки, саҳиҳ ҳамроҳлардин айрилдим, бу навъ маъюбқа «йўлуқтум, тийралик юзидин. Дедим: йўқ! Деди: ҳамроҳлиғ қил! Дедим, валлоҳки, қилмағумдур. Деди: Эй Абулхусайн!

بِسْمِ اللَّهِ «Аллоҳу таоло заифга шундай маънавий қувват берадики, кучли киши таажжубга тушади». Дедим: андоқдур ва ғояти инкор била азимат қилдим. Чун манзилга еттим, ани кўрдум, фароғат ва ҳузур била ўлтурубдур. Манга боқиб дедиким, بِسْمِ اللَّهِ

«Аллоҳу таоло заифга шундай маънавий қувват берадики, кучли киши таажжубга тушади». Ғояти кудуратимдин ҳеч нима демай ўттум, аммо кўнглумда анинг саридин тараддуде ва васвосе пайдо бўлди. Чун саҳар яна бир манзилга етиб, масжидга намоз учун кирдим, кўрдумки, мунда ҳам фароғат била ўлтурубдур. Яна манга боқиб айттики,

بِسْمِ اللَّهِ «Аллоҳу таоло заифга шундай маънавий қувват берадики кучли киши таажжубга тушади». Илайида туфроққа туштум ва айттимки, Тенгри ва санга узр тақсир қўлармен. Деди: мақсудунг недур? Дедимки, хато қилдим, ҳамроҳлиғинг мақсудумдур. Дедиким, сен ҳамроҳ қилмасингга онт ичтинг, манга сенинг онтингни ёлғон қилурға кароҳият келур. Дедим: бас, андоқ қилки, ҳар манзилда сени кўргаймен. Қабул қилди, йўл ранжи ва очлиғ мендин зойил бўлди ва ҳеч андуҳу тараддуд манга қилмади, андин ўзгаким, ботроқ манзилга етгаймен ва ани кўргаймен. Чун Маккага етиштим, машойих хизматида ул ҳолимни айтгим, Шайх Абубакр Каттоний ва Шайх Абулҳасан Музаййин қ. с. айттиларким, эй фақир, ул Шайх Абу Жаъфар Мажзумдур ва биз ўтгуз йилдур. анинг дийдори орзусидадурбиз. Агар яна кўрсанг, бизга хабар қилғил! Ҳар қачонким кўрдум, анинг дийдори шавқи мени андоғ машғуф қилдиким, аларға хабар

қила олмадим. Сўнгги қатла кўрганда илтимос қилдимким, мени бир дуо қил! Деди: сен дуо қил, мен «омин» дейман! Уч дуо қилдим ва ул «омин» деди. Бири бу эрдиким, Худоё менинг рўзимни кундин-кунга еткур! Ва мустажоб бўлди ва йиллардурки, манга ҳаргиз бир кеч ўтмайдурки, тонглағи рўзим мавжуд бўлмиш бўлғай.

Яна бир дуом бу эрдиким, фақру дарвешликни кўнглумға маҳбуб қил! Ва ҳоло ҳеч нима била онча муҳаббатим йўқдурки, фақру дарвешлик била!

Ва яна бири бу эрдиким, мени бу тоифа била маҳшур қил! Умидим улдурки, бу ҳам мустажоб бўлмиш бўлғай. Шайх ул-ислом дебдурки, ҳеч кимга ҳақорат кўзи била боқмангки, анинг дўстлари яшурун бўлғайлар. Агар басирату фаросат била бу тоифаға боқмасанг ўзунгға ситам қилмиш бўлғайсен. Шайх Абулҳасан Харақоний қ. с. дебдурки, чун амонат эл орасидин чиқти, ул дўстларин элдин пинҳон қилди. Ва дебдурки, мен ким бўлғайменким, сени севгаймен, дўстларингни севармен.

213. Шайх Абу Жаъфар Домғоний қ. с.

Бу тоифадин биров дебдурки, Мадинада эрдим, бир улуг бошлиғ ажаме кўрдумки, Ҳазрат Рисолат с. а. в. видои қиладур. Чун фориг бўлуб чиқти, анинг сўнгғича бордим, то Зул-Ҳулайфа масжидада намоз қилди ва чиқти. Ва мен кейнича чиқтим. Мени кўрди ва дедиким не тилайсен? Дедимким, тиларменки, санга ҳамроҳ бўлғаймен. Ул манъ қилди ва мен илҳоҳ қилдим. Дедиким, агар албатта келурсен қадамингни менинг қадамим еридин ўзга ерда қўйма! Қабул қилдим. Бу дастур била борур эрдук. Саҳар чоғи Маккага кирдук. Ул ғойиб бўлди, мен тавоф қилдим. Ва Шайх Абубакр Каттоний ва жамоати машойих ўлтуруб эрдилар, салом бердим, сўрдилар: қайдин келасен? Дедим: Мадинадин. Дедилар, қачон чиқибсен? Дедим: ўткан оқшом. Алар бир-бирига боқиштилар. Шайх Абубакр мендин сўрдики, ким била ҳамроҳ эрдинг? Ҳамроҳимнинг нишоналарин шарҳ қилдим. Шайх дедиким: ул Шайх Абу Жаъфар Домғоний ва бу иш анинг ҳоли ва мартабаси жанбида оздур. Ва манга дедиким, эй фарзанд, билдимки, бу сенинг ҳолинг эмас. Ва сўрдимким, юурда ерни қадаминг остида нечук мулоҳаза қилдинг? Дедимки, сув мавжидекки, кема остиға киргай.

214. Шайх Абулҳусайн Варроқ қ. с.

Учинчи табақадиндур. Оти Муҳаммд б. Саъд Нишобур машойихидиндур ва Шайх Абу Усмон Ҳирий қ. с. асҳобидиндур. Уч юз йигирмадин бурунроқ дунёдин ўтубдур. Ул дебдурки, карам афвда улдурки, афв қилғандин сўнггра мужримнинг жиноятин ёд қилмағайсен. Ва ҳам ул дебдурки, кўнгул тирик-лиги ул Ҳай ёдидурким, ҳаргиз ўлмас. Ва дебдурки, Ҳақ таоло дўстлигининг аломати анинг дўстининг мутобаатидур, яъни Расул с. а. в.

215. Абулхусайн Даррож қ. с.

Учинчи табақадиндур. Бағдодлиғ. Иброҳим Хаввос қ. с. нинг ходими эрди. Уч юз йигирмада самоъда дунёдин ўтди. Шайх Абу Амр Димишқий ва Шайх Абу Имрон Розий била суҳбат тутубдур. Шайх ул-ислом дебдурки, Абулхусайн Даррож Бағдоддин Юсуф б. Хусайн Розийға келди. Ул сўрдики, не ишга келдинг? Дедиким, сенинг зиёратингга. Дедиким, агар йўлда сенга биров бир ораста сарой ва бир жамила канизак берса эрди, сенга менинг зиёратимдин монёъ келгайму эрди? Дедики, билмон. Тенгри таоло мени бу иш била имтиҳон қилмади. Шайх ул-ислом дебдурки, яхши жавоб берибдур. Сойили худ бу саволни қилмаса керак эрди.

216. Шайх Букайр Даррож қ. т. с.

Абулхусайн Даррожнинг қардошидур. Бағдодда бўлур эрди. Абулхусайндин фозилроқ ва зоҳидроқ ва улуғроқ. Ул дебдурки, то мен бу йўлга кирибмен, ҳаргиз фосид хотир кўнглумга кирмайдур.

217. Шайх Абулхусайн Саломий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, бузург киши эрди ва соҳиби тарих эрди. Ул дебдурки, Исо Мавсилий роҳиб эрди. Ул дебдурки, мусулмонларга бир оят инди, андин сўнгра билмонки, Ҳақ с. т. га нечук озор еткургайлар.

ما يَكُونُ مِنْ لَحْمٍ لَلَّاهُ بِالْغَرِّ وَالْغَيْمِ (المتن)

«Уч кишининг ўзаро шивир-шивирлари бўлса, албатта. У зот уларнинг тўртинчисидир».

218. Абулхусайн Моликий қ. с.

Оти Аҳмад б. Саид Моликийдур. Бағдодлиғдур, фасиҳ эркандур ва Жунайд ва Нурий қ. с. била ва ул табақадағилар била суҳбат тутубдур. Тарсусда бўлур эрмиш ва анда дунёдин ўтубдур.

219. Абулхусайн Ҳошимий қ. с.

Ул дебдурки, Жунайдин сўрдиларки, кўнгул қачон хуш бўлғай? Деди, ҳар вақтки, ул кўнгулда бўлғай.

220. Шайх Абубакр Воситий қ. т. с.

Оти Муҳаммад б. Мусодур. «Ибни Фарғоний р. деб танилган эди». Жунайд ва Нурийнинг асҳобининг қудамосидиндур. Ва қавмнинг уламо ва машойихидиндур. Тасаввуф усулида ҳеч ким андоқ сўз айтмайдур. Усул ва улуми зоҳирда олим эрмиш. Шайх ул-ислом дебдурким, ул тавҳид имомидур ва машриқ имоми ишорат илмида. Ул йигитликда Ироқдин келди ва анда анинг сўзи оздур. Ва Марвга келди ва деди: шаҳрдин шаҳрға кезармен, бир эшитиб, англағучининг орзусида! Дедилар: Марвда недин қарор туттунг? Дедиким, анинг элин тезфаҳмроқ кўрдум. Ҳам Марвда уч юз йигирмадин бурун дунёдин ўтубдур. Қабри анда ўқдур, Шайх Абулҳусайн Нурий ёнида. Шайх ул-ислом дебдурки, уч кишидурким, бирига қуйи боқармен ва бирига боқармен ва бирига юқори боқармен. Яҳё Муъоз Розийға қуйи боқарман ва Насрободийға боқарман ва Воситийға юқори боқармен Шайх ул-ислом дебдурки, Хуросонда ҳеч кишидин бу тавҳид келмадиким, Воситийдин келди. Ул дебдурким, мен ва ул ва ул ва мен ва менинг кирдорим ва анинг подоши ва менинг дуом ва анинг ижобати барча иккиликдур. Шайх ул-ислом дебдурки, Воситийға бир устод эрди ва бир шогирд. Устод Жунайд эрди ва шогирд Абулаббос Сайёрий. Ва Жунайднинг Воситийға номаси бор ва бу навъ битибдурким,

بسم الله الرحمن الرحيم عليك يا ابا بكر روحك الله روحك الله والله اعلم

«Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим. Сенга Аллоҳнинг саломи, раҳмати ва баракоти бўлсин, эй Абубакр, Аллоҳ бизларга ва сенга офият берсин!» Охирида дебдурки, уламо ва ҳукамо Тенгри таолодин халққа раҳматдур. Сўзунгда андоқ қилки, халққа раҳмат бўлғайсен ва ўзунга бало. Ўз ҳолингдин чиқ ва алар ҳолиға бўлки, аларга сўз айтурсен, аларнинг тоқат ва ҳолати қадарида аларға сўз айт ва хитоб ул мавзеъға қилким, аларни

«Бу меҳнабеглик ва ҳидойат қилиш қилиш» (قرآن النساء: 63) анда топарсен. «Бу сўз сен ва улар учун энг етукдир. «Ва уларга панд-насиҳат қилиб, ўзлари ҳақида етук сўзларни айтинг». Шайх ул-ислом дебдурки, Жунайд билдиким, Воситий эл хурди ҳолиға сўз айтмас, балки ҳам инчка ва ҳам бийик айтурки, эл андин баҳра топмаслар, анга рифқу раҳмат сари далолат қилди.

221. Абубакр Заққоқи Кабир қ. т. с.

Шайх ул-ислом ани учунчи табақадин тутубдур. Ва оти Аҳмад Насрдур, Мисрлиқ. Ва Абубакр Заққоқи Сағирнинг устодидур ва Абубакр Дуққининг ҳам Жунайднинг асҳоби ва акронидин эрди. Чун Заққоқи Кабир дунёдин ўтти, Шайх Абубакр Каттоний дедиким, «Мисрга

кириш учун фуқаронинг ҳужжати кесилди». Ул дебдурки, *أمر على الطريق الإنسان* «бу йўлнинг қиймати инсон руҳидир». Ва анинг сўзидурки, бу сўзлар биравга шойистадурки, йиллар Тенгри таоло учун мазбалаларни жони била супурмиш бўлғай.

222. Абубакр Заққоқи Сағир қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул бағдодлиғдур. Заққоқи Кабирнинг шогирдидур. Ул ҳадисқа машғул эрди, сўнгра бу тоифа тариқиға кирди. Бир кўзи бор эрди. Абубакр Розий дебдурки, андин кўзининг зоеъ бўлгани жиҳатин сўрдум. Деди: бодияға кирдим, таваккул била. Дедим: манозил аҳли илигидин ҳеч нима емайин. Вараъдин, очлиқдин бир кўзум ириюб юзумга оқди. Ул дебдурки, қирқ йилдурки, Жунайдин фанода бир сўз эшитибмен, ҳануз анинг чошниси жонимдадур.

223. Шайх Абубакр Каттоний қ. т. с.

Тўртинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Али б. Жаъфар Бағдодий Каттонийдур. Жунайд асҳобидиндур. Ва йиллар Маккада мужовир эрди. Анда уч юз йигирма иккида дунёдин ўтти, ул йилки, Абдулвоҳид Исфаҳонийки, кунияти Абулғарибдур, Тарсусда ўтти. Муртаъиш дебдурки, Каттоний Ҳарамнинг чароғидур. Каттоний сўзидурким,

السير في عبيد الغار والحرار العبد «сўфилар зоҳирда қул, ботинда, ҳурдирлар».

Шайх ул-ислом дебдурки, ул Хизр а. с. нинг мусоҳиби эрди. Хизр анга дебдурки, ё Абубакр, бу тоифадин барчаси мени танирлар ва мен баъзини танийман. Ул дебдурки, Хизр бу сўз исботиға айттиким, Яманда Сафо масжидида халқ Абдурраззоқ қошида ҳадис ўқурлар эрди ва масжид гўшасида бир йигит бошин хирқа ёқасиға тортиб эрди. Мен анга дедимки, Абдурраззоқ ҳадис айтадур, халқ эшитадур, сен дағи нечун мажлисға бориб эшитмайсен? Ул дедики, мен мунда Раззоқдин эшитадурмен, сен мени Абдурраззоққа далолат қилурсен. Мен дедим, агар чин айтасен, мени айтки, кимдурмен? Деди, Хизр. Ва яна бошин хирқаға тортти. Шайх ул-ислом дедики, андоқки, ботинда Раззоқдин эшитадур эрди, агар зоҳирда Абдурраззоқдин эшитса, зарифроқ бўлғай эрдики, қавмдин алар улуғроқдурларким, зоҳирлари авом зоҳиридек бўлғай ва ботинлари хос ботинидекким, шариат танғадур ва ҳақиқат жонға ва сирға. Ҳам анинг сўзидурким *من لم يلق بستانه فهو ظالم* «кимки устозидан адаб ўрганмабди, у беҳудагўйдир».

Ҳам ул дебдурким, *أمر في الدنيا بملك وفي الآخرة بملك* «Дунё учун танинг билан, охират учун қалбинг билан машғул бўл». Шайх Абубакр Розий дебдурки, Шайх Абубакр Каттоний бир қарини кўрдиким, оқ бош ва оқ соч била

савол қилиб юрур эрди. Дедиким, *هذا رجل اتبع امر الله في صفة الذي يحب* «Бу одам ёшлигида Аллоҳ амрини хор қилганлиги учун Аллоҳ уни қарилигида хору зор этди». Шайх ул-ислом дебдурким, Шайх Абубакр Каттонийни Пайғамбар с. а. в. нинг шогирди дебдурлар баски, ул Ҳазратни туш кўрар эрди ва билур эрдик, қайси кеча ё қайси кун туш кўргусидур. Андин мушқилот савол қилур эрди ва ул Ҳазратдин сўруб, жавобин топиб, сойилларға жавоб айтур эрди. Бир қатла Мустафо с. а. в. анга айттиким, ҳар киши ҳар кун қирқ бир қатла айтсаким, «ё Ҳай, ё Қайюм, ё ло илоҳа илла анта» чун кўнгиллар ўлгай, анинг кўнгли ўлмагай. Шайх ул-ислом дедиким, Шайх Абулқосим Димишқий деди; Солимнинг устодиким – Каттонийдин сўрдумки, Тасаввуф недур? Дедиким, каминаси улким, сен англамағайсен. Бирав Абуҳафс қ.с. дин сўрдиким, тасаввуф недур? Деди: сўфий ҳаргиз сўрмағанки. сўфий кимдур Шайх ул-ислом дедиким, бу илм Тенгрининг асроридур ва бу қавм соҳиби асрор, посбоннинг мулк рози била не иши бор?

224. Абубакр Ато Жухфий қ. т. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, бир кун бир бийик ерда ўлтуруб эрдим. Кўрдумки, сайл келур ва бир амори келтирур ва бир киши ул аморида ўлтуруб бийик-бийик: айтурки: *لَيْكَ الْقِيَمُ لَيْكَ وَنَسِيكَ فِي لَيْلَتِ الْمَلَأَةِ حَقَّتْ* «Сенинг амру фармонингдаман, Аллоҳим, сендан мадад тилайман. Мени сел балосига мубтало қилган бўлсангда, узоқ вақтлардан бери менга офият бердинг». Ва сайл элтур эрди ани дарёғача ва Жухфағача. Ва Жухфа сайл мавзеидур. Ва ани анинг учун Жухфа дерларки, сайл анда киргай, ҳар не бўлса супургай ва элтгай.

225. Абубакр Шаққоқ қ. т. с.

Оти Муҳаммад б. Абдуллоҳдур. Абусаид Харроз қ. с. нинг соҳиби. Ул дебдурки, Абусаид Харроз дедиким, бир кун биёбонда борур эрдим. Ўнга яқин ит, қўйчилар итидин, манга ҳамла келтурдилар. Чун етишдилар, мулоқабатга машғул бўлдим. Ногоҳ, бир оқ ит ароларидин чиқди ва аларға ҳамла қилди ва аларни мендан йироқ сурди. Ва ул итлар йироқ кетмагунча мендин айрилмади. Чун алар тамом кеттилар, ул ғойиб бўлди.

Ва ҳам ул дебдурки, Абусаид Харроз дедиким,

لَنْ يَذْكُرَ اللَّهُ نَأْفَ قُوَّةِ حَالِكَ هَتَ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَذِكْرِ آلِهَاتِهِ «Аллоҳнинг зикри билан бўл. Агар ҳолинг қувватли бўлса унинг зикрига фарқ бўлиб кетасан. Аллоҳ ҳам сени зикр қилади». Шайх ул-ислом дедиким, «тил зикр бошиға борди ва зикр мазкур бошиға».

226. Абубакр Шиблий қ. т. с.

Тўртинчи табақадиндир. Оти Жаъфар б. Юнус. Ва анинг отаси отида мухолатлар бор. Аммо Ҳазрат Махдумий қ. с. дедиларки, қабри тошида Жаъфар б. Юнус битикликдур. Шайх ул-ислом дедик, ул мисрлиғдур. Бағдодға келди ва Хайр Нассож мажлисида тавба қилди Жунайдиннинг шогирдидур. Фақиҳ эрди ва мажлис музакири. Ва Молик мазҳабида эрди ва «Муватто»ни ҳифз қилиб эрди. Отаси халифанинг соҳиб ул ҳижоби эрди. Ва Сулабий табақотида «Хуросониюл-асл ва Бағдодиюл мавлид вал-маншаъ» битилибдур, Жунайд қ. с. дебдурки,

لا تنظروا الى أبي بكر فتعجبوا بالعين التي نظر بحكمكم الى عمر والله من عند الله تعالى
«Абубакр Шиблийға бошқаларга назар қилганингиздек назар қилманг. Чунки у Аллоҳ кўзларидан бир кўздир».

Умри саксон еттига етишди. Уч юз ўттиз тўртда зулҳижжа ойида дунёдин ўтти. Ва ҳам Жунайд дебдурки, لكل قوم نواح ونواح هذا القوم الشيبى «ҳар бир қавмнинг тожи бор. Бу қавмнинг тожи эса Шиблийдир». Йигирма икки қатла бемористонға тушти. Ул дебдурки, الحرية من حرية القلب لا من الحرية «Хуррият — қалб хурриятидир, бошқа нарса эмас».

Бирав Шиблийға дедиким, мени дуос қил. Ул бу байтни ўқудиким,

الحمد لله الذي جعل في قلبي نوراً
والحمد لله الذي جعل في قلبي نوراً

Б а й т:

«Бир вақтлар одамлар мендан шафоат истардилар. Ажабо, эртага Лайли олдида мени шафоат қилувчи борми?»

Анга дедилар: хуш семизсен ва муҳаббатики сен даъво қилурсен, тақозое семизлик қилмас. Дедиким:

الحمد لله الذي جعل في قلبي نوراً
والحمد لله الذي جعل في قلبي نوراً

«Қалбим ишқбозлик қилди, таним беҳабар қолди. Агар хабардор бўлганда семирмас эди!».

Шиблий Абдуллаҳмон Хуросонийға айтди:

الحمد لله الذي جعل في قلبي نوراً
والحمد لله الذي جعل في قلبي نوراً

«Эй хуросонлик, Шиблийдан ўзгани ёлғиз Аллоҳ деганини эшитдингми? Хуросонлик айтди: Мен бирор кун Шиблийнинг Аллоҳ деганини эшитмадим. Шиблий беҳуш бўлиб йиқилди».

Абдурраҳмон Хуросоний дебдурки, бирав Шиблий уйига келди ва эшик қоқди. Шиблий бош-оёқ яланг эшик кейнига келиб сўрдики, кимни тиларсен? Деди: Шиблийни. Шиблий дедиким, эшитмайсенки, **مات كبريا رحمة الله** «Кофир бўлиб ўлди. Аллоҳ унга раҳм қилмади».

Шайх ул-ислом дебдурки, нафсни дебдур Шиблий бу оят тафсиридаким,

قُلْ الْمُسْلِمِينَ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ نَارِ (30)

«мўминларга айтинг, кўзларини тўссинлар, авратларини сақласинлар».

Ва дебдурки, **أَحْسَرُ الرُّؤُوسَ مِنَ الْحَزَمِ وَأَحْسَرُ الْجَنَابَ عِنْدَ سَوَى اللَّهِ** «зоҳир кўзни ҳаромлардан, ботин кўзни эса, Аллоҳдан бошқасига назар солишдан сақланг!»

Ул эшиттиким, хиёр сотқучи қичқириб айтадурким, **الحمار غيرة يميني** «ўнта бодринг бир танга». Ул дағи қичқирди ва дедиким, **كان الحمار غيرة يميني فكيف الغيرة** «ўнтаси бир танга бўлса, савдонг нима бўлади?».

Шиблийдин сўрдиларки, қайси нима ажаброқ? Деди: Ул кўнгулки, Тенгри таолосини таниғай ва онга осий бўлғай. Шиблийнинг ходими Бакир Динаварий дебдурки, вафотиға яқин Шиблий дедиким, менга бир дирам мазлимадур ва неча минг дирам онинг соҳиби учун садақа берибман ва ҳануз кўнглумга ҳеч юк андин оғирроқ йўқдур. Шиблий мавт маразидин бир жума куни ўзида хиффаг кўрди. Бакирға дедиким, масжидга мени тегур. Ул қўлдаб элтурда бирав йўлуқди. Шиблий дедиким, тонгла бу киши била ишимиз бор. Бакир дебдурки, намоз қилиб келган оқшом Шиблий дунёдин ўтди. Тонгласи менга дедиларки, фалон маҳаллала бир солиҳ бор. Анинг ғусли учун ул кишини келтурмак керак. Ул кишининг уйини топиб, эшик қоқтим. Эшик кейнига келиб сўрдиким, Шиблий ўлди? Мен таажжуб била сўрдимки, қайдин билдингким, Шиблий ўлди? Ул-дедиким, эй нолон, ул қайдин билиб эрдиким, бу кун манинг била иши бор бўлғусидур. Эшик очқоч кўрдум, ҳамул киши эрдиким, бурунқи кун Шиблий деб эрдиким, тонгла анинг била ишимиз бор.

227. Абубакр б. Яздонёр Урмавий қ. с.

Тўртунчи табақадиндур. Оти Ҳусайн б. Али Яздонёрдур. Тасаввуфда бир тариқаедурким, анга махсусдур. Машойихдан баъзи анга инкор қилиб-дурлар. Олим эрмиш улуми зоҳирийда ва улуми муомалогу маорифда. Ҳам Шайх ул-ислом дебдурки, Абубакр Яздонёр Ҳақ с. т. ни тушда кўрди. Деди: Ё Раб, бир ҳожатим бор. Жавоб эшиттиким, не ҳожатинг бор, андин ортуқки, санга бердим? Яъни суфийларнинг дастбандидин қутқардим. Шайх ул-ислом, дебдурки, кўрубмен бир ердаким, суфийлар дастбанди

битибдурки, الحال المحال «маҳолҳол ва ботил ишорат». Суфийлар инкорида узун қиссаси бор. Ва анда ашқолдур, бузург кишидур, соҳиби галбис зоҳирда ва муҳахқиқ ботинда. Ул дебдурки, الفاريشتالار осмон қўриқчилари, муҳаддислар суннат қўриқчилари, сўфилар Аллоҳ қўриқчиларидир». Ва ҳам ул дебдурки, العرفاء الذين القلب روحانية الله العاني «Маърифат — Аллоҳу таолонинг ваҳдонияти билан қалбнинг қарор топишидир». Ва ҳам ул дебдурки, المستطير وهو ملازم للقلب حرم الله عليه العربة و الا نابة اليه «кимки, тавба қилсаю гуноҳни тарк этмаса, Аллоҳ гаоло уни тавба қилишдан ва ўзига қайтишдан маҳрум қилиб қўяди».

228. Абубакр Сайдалоний қ. т. с.

Машойихнинг ажилласидиндур. Шиблий қ. с. ни бузург тутубдур. Форсдин эрди ва Нишобурда вафот топти. Ул дебдурки, Ҳақ била суҳбат тутунг ва агар тута олмасангиз ул киши била тутунгки, ул Ҳақ била суҳбат тутар, то анинг суҳбати баракоти сизни Ҳаққа еткургай. Ҳамул дебдурки, сўзни ҳожат қадари била айгинг. Ҳар не ҳожатдин ортуқдур, андин илик тортинг. Ва ҳам ул дебдурки, Тенгри таоло била кўп бўлинг ва халқ била оз.

Анинг муридларидин бири дебдурки, анинг вафотидин сўнгра қабрига лавҳа йўндуруб, қабри бошида қўйдум. Буздилар, яна қўйдум, яна буздилар. Яна мукаррар буиш воқеъ бўлди. Шайх Абу Али Даққоқдин мунунг сиррин сўрдум, деди: ул дунёда гумномлиғ ихтиёр қилиб эрди, Ҳақ с. т. ҳам ани пинҳон асрар эрди. Сен тиларсенки, ани ошкор қилгайсен, қачон муяссар бўлур?

229. Абубакр Хаббоз Бағдодий қ. т. с.

Ул Жаририйнинг устодларидиндур. Ул дебдурки, العال عتبة العال «аҳлу аёл — ҳалол йўл билан шаҳватларни қондириш жазосидир».

230. Абубакр б. Исо Мутаавийий қ. т. с.

Абҳардиндур. Абубакр акронидин ва андин улуғроқ. Абубакр Тоҳир анинг қошига кирди, ул назъ ҳолатида эрди. Абубакр анга дедиким, احسن الله وزيك «Аллоҳга яхши гумонда бўлгин». Абубакр Исо айттиким, менингдек киши била мундоғ сўз дегайлар, агар бизни қўйса, парастииш қилгайбиз, агар тиламаса, буйруғига бўйин қўйгайбиз ва боргайбиз. Ул уч юз бешда дунёдин ўтубдур.

231. Абубакр Тоҳир Абҳарий қ. т. с.

Тўртунчи табақадиндур. Оти Абдуллоҳ б. Тоҳир б. Ҳорис Тоий. Кўхистоннинг кибор машойихидиндур. Шиблий қ. с. акронидин эрмиш. Олим ва мутаварриъ. Юсуф б. Ҳусайн била суҳбат тутубдур ва Музаффар Кирмоншоҳий била рафиқ бўлубдур. Мисрда Шайх Муҳаллаб б. Аҳмад б. Марзуқ дебдурким, машойихдий ҳеч қайсининг суҳбатидин онинг суҳбатича нафъ топмадим. Уч юз ўттуз учда дунёдин ўтубдур.

Шайх Абубакр Тоҳир бир кун бир баззоз дўконидин ўтти ва баззознинг ўғли шайхнинг ошноси эрди. Чун шайхни кўрди ва анинг сўнгича борди ва баззозким дўконига келди, ўғлин кўрмади. Маълум қилгондин сўнгра анинг кейнича бориб, нохушлуғ била ўғлин шайх қошидин дўконга келтурди ва шайх ул кеча тонг отғунча ранжур эрди. Яна кун ул баззознинг эшигига борди ва бир канизак бор эрди. Ўзи била элтди ва баззозни ташқари тилади ва дедиким, ўтган кеча тонг отғунча сенинг тарафингдин ранжим бор эрди. Дунё молидин ушбу канизаким бор. Агар қабул қилсанг ул ранжим кафоратиға санға бердим ва агар қабул қилмасанг, озод қилдим. Баззоз шайхнинг аёғига тушуб, дедиким, Эй шайх, мен журм қилиб, сен узр қулорсан? Шайх деди: Ростким, сен журм қилибсен. Аммо мани бозхост қиладурлар. Ондин сўрдиларки, ҳақиқат недур? Дедиким, барчаси илмдур. Дедилар: илм недур? Дедиким, барчаси ҳақиқатдур. Ул дебдурким,

الجميع جمع التفرقات والتفرقة تفريق التفرقات فلا جمع قلت الله والافرقاء طربت الى الكورد

«жамъ — йиғиш, тафарруқ — айириш. Қачон жамъ бўлсанг, Аллоҳ дерсан. Ва агар айрилсанг, дунёга назар соласан».

232. Абубакр б. Аби Саъдон қ. т. с.

Тўртунчи табақадиндур Оти Аҳмад б. Муҳаммад б. Аби Саъдон, Бағдоллиғдур. Жунайд қ. с. асҳобидин ва Абу Али Рудборий акронидин. Вақт машойихидин олимроқ эрмиш бу тоифа илмида. Абулҳасан Сиддиқ ва Абулаббос Фарғоний дебдурларки, бу кун бу тоифадин замонада қолмайдурлар, икки кишидин ўзга: Абубакр б. Аби Саъдондин ўзга Ироқда ва Абу Али Рудборийдин ўзга Мисрда. Ул дебдурки, ҳар ким сўфийлар била суҳбат тутса, керакким, анга нафс бўлмағай ва кўнгул бўлмағай ва мулк бўлмағайки, ҳар нимага асбобдин боқса, ўз мақсадиға булуғдин тушкай ва анга етмағай.

Ва ҳам дебдурки

الصورى هو الخارج عن العروت والرسوم والظاهر هو فقد الامانيات فقد السب ارمب

«сўфий сифат ва расму русумдан холи, фақир, ўртадаги сабабларни кўрмайдиган киши. Фақирнинг бу сифати

уни фақр номига сазовор қилади ва сабабчи – Аллоҳга олиб борувчи йўлни осон қилади».

Ва ҳам ул дебдурки, *من لم يعرف الله تعالى فهو جاهل* «кимки, тасаввуфга оид турфа сўзлар айтмаса – нодондир».

233. Абубакр Атуфий қ. т. с.

Жунайд қ. с. нинг шогирдидур. Уч юз қирқ бешда Рамлада дунёдин ўтубдур. Ул дебдурки, устодим Жунайд қ. с. дедиким, агар бирав кўрсангизким, бу тоифага иймони бор ва бу сўзлар анга мақбулдур, денгизки, мени дуо била ёд қилсун. Шайх ул-ислом дебдурки, Ҳаллож «Айн ул-жам» китоби охирида дебдурки, ҳар ким бизинг сўзларга иймони бор ва андин чошниси бор, мандин анга салом денгиз. Ва Шайх Аму дебдурки, Шайх Сирвоний дедиким, агар аёғингиз бор эса, Хуросонга боринг – ул киши зиёратиғаким, бизни севгай. Ва Шайх Аббос дебдурки, Шайх Сирвоний дедиким, сизга васият қилурмен: «бир кишига яхшилиқ қилки, бу тоифани севгай».

234. Абубакр Саккок р. т.

Ул дебдурки, «муштоқ ўлимдин лаззат кўпрак топарки, тирик шахд шарбатидин». Шайх ул-ислом бу сўзнинг муайяди кўп сўз дебдур ва бу байтни ўқибдур.

من لم يعرف الله تعالى فهو جاهل

من لم يعرف الله تعالى فهو جاهل

Б а й т:

«Тақводорлар ўлими – мангу ҳаётдир. Зеро, қавмлар ўлдилар, улар эса, одамлар орасида тирикдилар».

235. Абубакр Саққо қ. с.

Ул дебдурки, кемада эрдим. Ел қўбди ва кўлак бўлди ва халқ дуога фарёд торттилар. Кемада дарвеше бор эрди, бошин гилимига чирмағон. Анинг қошига бориб айттиларки, агар телба эмассен, бу ҳолатдаки халқ дуога машғулдурлар, сен ҳам бир нима дегил. Бошин гилимдин чиқарди ва дедиким, *سبحك لعلك كبرت اقل* «сенинг қалбингга ҳайронман, нега биздан юз ўтирди?» ва бошини юқориға тортти. Дедиларки, не девонадур? Анга дерларки, дуо қил, ул байт ўқур. Яна бошин гилимдин чиқарди ва сўнгги

мисрани ўқидиким, *وَقُلْتُ حَتَّى لَمْ يَنْقُصْ* «менга бўлган юксак муҳаббатинг нега йўқолди?». Ул ел ва ошуб бирор нима ўксуди. Яна анга дедиларки, бир нима дегил. Бош чиқарди ва дедиким,

بیت

وَأَمْسَتْ مِنْ قَالِيهَا إِنَّ *أَلَا تَجِدُ الرِّضَاءَ فِي الْغُصْبِ*

Б а й т:

«Иккисидан ҳам ажойиброғи шуки, ғазабланган ҳолимда ҳам сенга ризо кўзи билан боқаман»

Ел таскин топти ва кўлак ором тутти, Шайх ул-ислом дебдурки, бу икки байтнинг учунчисин мен бир ерда кўрубмен ва ул будур.

بیت

فَإِنْ حَبِطَ فِي الرِّمْلِ أَحَدُهُنَّ *وَأَلَا تَجِدُ طَرِيقَ الرِّضَاءِ*

Б а й т:

«Агар васлинг ила лутф этсанг, мени тирилтирасан, йўқса, бу йўл мени ҳалокатга олиб боради».

236. Абубакр Мисрий қ. т. с.

Оти Муҳаммад б. Иброҳимдур. Абубакр Дуққий ва Қирофийнинг устоди ва Заққоқи Кабирнинг шоғирдидур. Жунайд ва Нурий қ. с. била суҳбат тутубдур. Уч юз қирқ бешда Рамазонда дунёдин ўтти. Абубакр Атуфий била мувофиқ. Ул дебдурким, Жунайд ва Нурий қ. с. била эрдук ва машойих ва сўфиядин кўп эл бор эрди. Қаввол нима ўқиди, Нурий самоўға кирди ва Жунайд ўлтуруб эрди. Нурий Жунайд бошиға келиб, бу оятни ўқидиким,

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْتَوُونَ (العنكب: 36)

«Албатта, эшита оладиган зотларгина қабул қилурлар». Жунайд дедиким,

وَبَرَى الْجِبَالُ تَحْتَهُمَا سَابِقَةً وَإِنِّي تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ (غل: 88)

«Сиз тоғларни кўриб, тек қотиб турибди, деб ўйларсиз. Қолбуки улар ҳам худди булутлар юргандек юрарлар».

237. Абубакр Дуққий қ. т. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Довуд Димишқий. Умри юз йигирмага тортти. Абу Али Рудборийнинг акронидин. Дебдурлар, Ибн Жалло анга нисбат дуруст қилур. Заққоқи Кабирнинг шогирдидур. Жунайди ни кўриб эрди ва Абубакр Мисрий била суҳбат тутуб эрди. Жаҳоннинг мужарради эрди, вақтининг кибори машойихидин эрди. Уч юз эллик тўққизда дунёдин ўтти. Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Абдуллоҳ Боку дедики, Дуққийнинг қули дедики, Дуққий дебдур, *العافية والتصرف لا يكون* «офият тасаввуф билан бўлмас». Ва Хусрий дебдур, суфийга офият била не иш? Абу Абдуллоҳ Рудборий дарё қироғида васвасаси бор эрди. Таҳорат қилур эрди ва ел келур эрди ва аёғ-илиги ёрилур эрди ва қон келур эрди. Дармонда бўлди ва деди: *العافية* «Аллоҳим офият бер!». Ун келдики, *العافية في العلم هي في الشريعة* «офият илмда, яъни шариатда». Шайх ул-ислом дебдурки, Абубакр Дуққий дедики, Нусайбинда Сумайъийга меҳмон бўлдук. Вақт хуш эрди ва қаввол хуш ва ҳеч ёт киши йўқ. Ҳеч завқу ҳол бўлмас эрди. Сумайъий дедики, не дейсен? Дуққий дедики, улча ул дейдур, мендин ва сендиндур муттасил қулоққа келурким, мен ва сен. Тасаввуфда мен ва сен қайдадур? Суфийга бирдин ўзга бўлмас. Ҳоло шуре пайдо бўлди ва ошуб кўпти. Асҳоб тўнларин йиртарлар эрди ва йиқилурлар эрди, киши қолмади яқосин йиртмаган.

Дуққи дебдурки, *علامه القرب الاقطاع من كل شيء سوى الله* «қурбнинг белгиси Аллоҳдан ўзга барча нарсадан узилишдир». Ва ҳам анинг сўзидирки:

كلام الله تعالى اذا جاء على السرور بالقرآن راحته البشرية راحته للقاء وتسل من سوء الدنيا

«Қалб нурланиши алфавитлар билан Аллоҳ билан қўлларини қўйиб олганда, башарий сифатлар ва ақлий ноқисликлар зойил бўлади. Баъзан фақирнинг Аллоҳга нисбатан адабсизлиги ҳақида сўрашди. Дуққий айтди: бу ҳақиқий илмдан узоқлашиб, зоҳирий илмга ўралашиб».

238. Абубакр Тамастоний қ. т. с.

Бешинчи табақадиндур. Форсдин эрди. Шиблий қ. с. шогирди эрди, Иброҳим Даббоғ Шерозийнинг ҳам. Кибор машойихдин эрди. Оёту каромот ияси ва ўз ҳолу вақтида ягона эрди. Шиблий ани бузург тутар эрди ва қадрлар маҳолин улуг қўяр эрди. Форс машойихи била суҳбат тутуб эрди ва аларни азим ҳурмат тутарлар эрди. Шукру муҳаббат анга ғолиб эрди ва буюк калом ва румузи бор эрди. Форсда кишига анинг каломин эшитур қувват йўқ эрди. Машойих андоқ савоб кўрдиларки, ул Хуросонга борғай.

Нишобурға келди ва анда уч юз қирқда дунёдин ўтти. Ул дебдурки: «ما الحيوۃ الا ان الموت يحسن ما حيوۃ القلب الا في امانة النفس» «қалб тириклиги нафсни ўлдириш биландир». Бирая анга дедиким, манга васияте қил! Ул дедиким, «انما الدنيا فان عليها مدار الامور واليها يرجع الامر» «доимо ҳимматли бўлки, у барча ишларнинг кучи ва манбаидир». Ва ҳам ул дебдурки, улутроқ неъмат — чиқмоқдур нафсдин, не учунки, нафс улутроқ ҳижобдур сенинг била Тенгри таоло орасида. Ва ҳам ул дебдурки, мумкин эмас чиқмоқ ва қутулмак нафсдин, ўз нафсинг билаки, анинг била қутула олғайсен ва анинг суҳбати била.

239. Абубакр Фарроъ қ. т. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Аҳмад б. Ҳамдун Фарроъдур. Нишобурнинг ажилла адашойихидиндур. Азим фаросати бор эрмиш. Шайх Аму ани кўрган эрмиш. Ул дебдурки, мен Абубакр Фарроъни кўрмасам эрди, сўфий бўлмағай эрдим. Ва Абу Али Сақафий ва Абдуллоҳ Мунозил ва Абубакр Шиблий ва Абу Тоҳир Абҳарий ва Муртаъиш ва ғайруху била суҳбат тутубдур. Машойихда ягона эрмиш. Уч юз етмишда дунёдин борибдур. Ул дебдурки, «كلمة اول من كتبت السبائك فقلت اني ارجو النجاة» «яхшиликларни яшириш ёмонликларни яширишдан тузукроқдир. Шунда нажот топишга умид бор».

240. Абубакр Шабаҳий қ. с.

Бешинчи табақадандур. Оти Муҳаммад б. Жаъфар Шабаҳийдур. Вақт машойихининг жавонмардларидин эрди. Нишобурда Шайх Абу Усмон Ҳирий била суҳбат тутубдур. Уч юз етмишдин бурун дунёдин ўтибдур. Ул дебдурки, «الفتوة حسن الخلق وخال الغرواف» «футувват — хушхулқлик ва эзгу саховатдир».

241. Абубакр Тарсусий қ. с.

Шайх ул-ислом ани олтинчи табақадин тутубдур. Оти Али б. Аҳмад б. Муҳаммад Тарсусийдур. Йиллар Маккада мужовир эрди. Ва ани Товус ул-Ҳарамайн дер эрдилар, ибодати касратидан. Абулҳусайн Моликийнинг шогирдидур. Иброҳим Шайбоний Кирмоншоҳий била суҳбат тутубдур ва нисбат анга дуруст қилур. Уч юз етмиш тўртда дунёдин ўтибдур. Маккада Шайх Сирвонийнинг акронидин эрмиш. Шайх ул-ислом дебдурки, Шайх Аббос Фақир менга дедиким, Шайх Абубакр Ҳарамий дедиким, Маккада биров уйида меҳмон эрдуқ. Мезбоннинг бир канизаки бор эрдиким, нима

Ўқийолур эрди, муни ўқидиким, *لا اتيك مني* «бир қавм сен учун мени оз ва соз маломат қилди». Бир дарвеш аёғ устига қўпти ва бир неча фарёд қилди ва деди: ким маломат қилди сенинг меҳрингда, магар сен? Бу ҳарфни деди ва йиқилди ва дунёдин ўтти. Шайх ул-ислом дедиким, Абу Абдуллоҳ Боку дедиким, Айюб Нажжор Маккада бир Қазвиний уйида самоъ қилур эрди. Гўянда бир форсий байт ўқуди. Ул қўпти туз қадди била ва деди: нафире сендин! Ва йиқилди ва беҳуш бўлди ва Шайх дунёдин ўтти. Шайх ул-ислом дебдурки, Абулқосим Шайх қавм била меҳмонлиғда эрдилар, гўяндае ўқидиким,

شعر

كل بيت اتيته	هو هاج الى السرج
وجيك السرج حجتا	وم ياتي الناس بالهيج
لا اناج لك في فرجا	وم القوم منك بالفرج

III с ь р:

«Ҳар уйки, унда сен бўлсанг, чироққа ҳожат йўқ. Одамлар ҳужжати билан келадиган кунда сенинг муборак жамолинг бизнинг ҳужжатимиздир. Сендан халос бўлишни хоҳласам, Аллоҳ мени хотиржам қилмасин».

Абулқосим Шайх ўнг илигин кўтарди ва неча фарёд урди ва йиқилди ва оламдин ўтти. Шайх ул-ислом дебдурки, бирав бу тойфадин дедиким, Нишобурда ҳодисае эрдиким, халойиқ шаҳрдин чиқиб эрдилар. Мен бир масжидда эрдим. Ва ул масжид гўшасида яна бир дарвеш бор эрди. Гўяндае кирди, ул дарвеш анга дедиким, бир нима ўқи. Ул ўқидиким,

شعر

لا يخرج من الدنيا وجيكم	لا يخرج من الدنيا وجيكم
لا يخرج من الدنيا وجيكم	لا يخرج من الدنيا وجيكم

б а й т:

«Қалбим ва ишқ ўртасида шундай маърифат мавжудки, абадийлик тугаса ҳам у тугамас. Албатта дунёдан ўтаман, бутун борлиғимдаги муҳаббатингдан ҳечким огоҳ бўлмайди».

Ул дарвеш йиқилиб, икки намоз орасиғача талпинур эрди то оламдин ўтти. Шайх ул-ислом дебдурки, Убулла шаҳридаким, Куфа била Басранинг орасидадур, дарвеше борур эрди, Бир кўшк тубига етти. Бир гурфада бир

улуқ киши ўлтуруб эрди ва илайида бир канизак муғаннийлик қиладур эрди. Дарвеш эшиттим, бу байтни ўқийдурким,

كل يوم يمرن امر هذا بك الحسي كل يوم يمرن امر هذا بك الحسي

б а й т:

«Ҳар кун рангинг ўзгарар. Ўзгармаса сенга яхшироқ.
Ҳар кун ҳолинг ўзгарар, ўзгармаса сенда гўзалроқ».

Дарвешга хуш келди ва муғаннийга онт бердиким, «эй канизак, Аллоҳга ва хожанг ҳаётига қасамки, бу байтни такрор ўқи». Канизак такрор қила бошлади. Хожа ул такрор сабабин сўрди. Канизак дедиким, кўшк тубида бир дарвешки вақти хуш бўлубдур ва такрорига онт берадур. Хожа қуйи боқти ва ул ғарибни кўрдиким, вақти хуш бўлиб, самоъ қиладур. Охир бир сўз айтти ва фарёд қилди ва йиқилди ва жон берди. Хожа чун ул ҳолни кўрди, вақти мутағаййир бўлди ва канизакни озод қилди. Ва шаҳрнинг улуғларин тилади ва ул дарвешга намоз қилдилар ва дафн қилдилар. Ва ул хайлға дедиким гувоҳ бўлингки, ҳар нимами бор зиёу амлоқдин борин вақф қилдим дарвешларга. Ва ҳар неси важҳу дирамдин бор эрди, борисин берди ва тўнин чиқарди ва мураққаъ кийди ва ридо солди ва бодияға юз қўйди. Ва эл боқиб туруб эрдилар, то кўзлардин ғойиб бўлди. Андин сўнгра ҳаргиз ани кўрмадилар. Абулхусайн Даррож ва Футий ҳикоят қилибдурлар. Ва Даррож дебдурки, ما رأيت احدا من ذلك اليوم «ўша кундан яхшироқ кунни кўрмадим». Шайх Абу Абдуллоҳ Жалло дебдурки, мағрибда икки ажаб нима кўрдум: бири Қайравон жомеъида бирав эрдиким, сафлар орасида юриб, савол қилур эрди ва дер эрдиким, ايها الفيل كنت رجلا محبوا للسلطان «эй одамлар, мен бир сўфий эрдим, энди заифлашдим». Яна икки пир кўрдум, бирининг оти Зурайқ ва бирининг Жабала. Ва ҳар қайсининг муридлари бор эрди. Бир кун Жабала Зурайқ зиёратиға борди асҳоби била. Зурайқ муридларидин бири Куръон ўқийдур эрди. Жабала асҳобидин бирига ул нав вақти хуш бўлдиким, фарёд қилиб, жон берди ва ани дафн қилдилар. Яна бир кун Жабала яна Зурайқ қошиға келди ва деди: ул ёринг қаёндурки, Куръон ўқийдур эрди? Ани тиладилар, Куръон ўқиди. Жабала бир оҳ била фарёд қилдиким, ўқиғучи охир бўлди. Жабала дедиким, والله تراحمه والله اعلم «бирга бир, лекин бу иш бошловчиси золироқдир».

242. Абубакр Сусий қ. т. с.

Оти Муҳаммад Иброҳим Сусий Суфийдур. Шомда Рамла шаҳрида бўлур эрди. Шайх Аму ва Аҳмад Куфоний они кўруб эрдилар. Уч юз етмиш олтида Димишқда дунёдин ўтти. Шайх ул-ислом дебдурки, ул бир кеча дедиким, бизинг учун бир киши топингки, нима ўқусун. Тилаб топмадилар. Шайх муболаға қилур эрди. Бирав дедиким, ҳеч хонанда топмайбиз ва тайбат била дедиким, бу яқинда бир мутриб йигит бор, десангиз ани келтурайли. Шайх рухсат берди, бориб келтурдилар. Ва мутрибнинг ўзга ҳоли бор эрди, ўқидиким, *القوم امران صدق بهم نبي* «бу сўфилар тоифаси содиқ биродардирлар, улар орасида маънавий қардошлик мавжуд».

Элга азим асар қилди ва Шайхқа ғариб шўре воқеъ бўлди. Чун фориг бўлдилар самоъдин, мутрибқа қазаф воқеъ бўлди ва Шайхнинг сажжодаси устида қай қилиб йиқилди. Шайх дедиким, ҳеч нима деманг ва сажжодаға ани чирмаб, тарқанг. Андоқ қилдилар. Тонгласи мутриб уйғониб, ўз ҳолин билмас эрди. Дедиким, мен не ердамен ва бу не ҳолдур? Ўтган ҳолидин хабар бердиларки, не воқеъ бўлиб эрди. Анга ҳол мутағаййир бўлди ва созини узатти ва тавба қилиб, мураққаъ кийди ва Шайх хидматини ихтиёр қилди. Ва андоқ муомалат ва ибодат анга даст бердиким, Шайхдин сўнгра ани хонақаҳда Шайх ўрнига ўлтурттилар. Шайх ул-ислом дедиким, анинг оти Муҳаммад Табароний эрди. Мен анинг ўғлин кўриб эрдим, Ҳирига келиб эрди Шайх Аму хонақоҳига. Ва ғоят зариф йигит эрди. Ва Муҳаммад Табароний қариб эрди. Машойих анга келиб ул ўқиган байтни сўрар эрдилар. Ва анинг ёдида ул мисраъдин ортуқ йўқ эрди. Аммо мен ул абётни топибмен ва будур.

علم

من القوم امران صدق بهم نبي وأزجوا أرواحهم في الكفن ما يحب ولا يرون من أملاكهم ريب	القوم امران صدق بهم نبي وأزجوا أرواحهم في الكفن ما يحب ولا يرون من أملاكهم ريب
---	--

Назъм:

«Бу сўфилар тоифаси содиқ биродардирлар ва улар орасида шундай маънавий қариндошлик мавжудки, унга ҳеч нарсa тенг келмайди. Улар эмиқдошлар ва бир-бирларига тоза ваҳдат майини тутадилар. Эмиқдошлик ва майхўрлик ҳаққини тўла адо этадилар. Мастликдаги хато ва тубанликларни хотирламайдилар. Уларнинг аҳволи сени шубҳага солмасин».

Шайх ул-ислом дебдурки, Зуннун Мисрий ва Шиблий ва Харроз ва Нурий ва Даррож барча самоъда бордилар, не «Қуръон» самоъида ва не

анинг ғайри. Алардин уч тан уч кун тирилди ва уч кундин сўнгра ўтти. Ва алардин бошқа ҳам машойихдин кўпи бу ҳолда ўттилар. Зурора б. Аби Авфо, Басра қозиси меҳробда эрди. Бирав бу оятни ўқидиким,

بَايَا كَرَمِي الْقَوْمِ (سازگار)

«қачон бурғу чалинганда ўша кун қийин кундир».

Ул фарёд қилиб йиқилди ва борди. «Кашф ул-маҳжуб» китобининг соҳиби дебдурким, мен муояна кўрдумки, Озарбайжон тоғлари орасида бир дарвеш бу қавмининг баъзи абъётин ўқур эрди, ногоҳ йиқилди ва охир бўлди.

243. Абубакр Шукайр қ. т. с.

Шайх ул-ислом дедики, ул Нишобурда бузург эрди ва вақт ияси ва Саҳл Суълукийнинг қаробати.

Бир кун Саҳл Суълукий анга дедиким, нечук манга келмассен? Ул дедики, келсам, истиғно ва такаббур қилурсен, бу жиҳатдинки, мен дарвешу муфлисмен, менинг учун кўпмассен. Ул дедики, сен кел, мен таъзим қилай. Бир кун анинг уйига борди. Ул таъзим учун кўпти аммо чиққанда кўпмади. Абубакр ёнди ва бу икки байтни ўқидики,

مَنْ مَالٌ كَثُرَ دِينَ

مَنْ مَالٌ كَثُرَ دِينَ

مَنْ مَالٌ كَثُرَ دِينَ

مَنْ مَالٌ كَثُرَ دِينَ

Н а з м:

«Гарчи мен аёлманд, қашшоқ ва қарзи кўп бир одам бўлсамда, Раббим берган ризқ менга кифоя қилади. Ҳожатларим менинг ва унинг ўртасидадир».

Ва яна ҳаргиз анинг уйига бормади.

244. Абубакр Жавзақий қ. т. с.

Қабри Нисодадур. Ул дебдурки, бир кун бодияда оғзим сувсизлиқдин қуруб эрди ва тоқатсиз бўлиб эрдим. Бир йигитни кўрдум. Салом, дедим. Жавоб олди ва деди: Эй шайх, ҳолинг недур? Дедимки, сувсизман, кўнглум тозағина хиёр тиларки, бўғузумни улуттаймен. Ул йигит дедики, кир, дағи уз. Шайх дебдурки, менинг ул йигит сўзига имоним бор эрди. Боқтим, полизе кўрдумки, тўла қовун ва бодринг ва хиёр эрди. Андин узуб, оташимга таскин бердим.

245. Абубакр Розий қ. т. с.

Мутаварреъ ва мужтаҳид киши эрмиш. Дебдурларки, машойих орасида киши андин гирёнроқ йўқ эркандур. Ҳар мурид ва мубтадики, ани кўрса эрди, ибодати касрати ва самоъда бесабрлиғи ҳирқатидин анинг гирифтори бўлур эркандир. Ишининг ибтидосида Маккага борди ва сўфия машойихиға мушарраф бўлди ва бир йил мужовир бўлди. Ул дебдурки, Маккада ихлосдин вақтим душвор бўлди. Яманға бордим. Менга бир дирам футўҳ етишти. Тиладимки, бир кўнглак олғайменки, асру яланг эрдим. Чун Маккага яна бордим. Ул дирамни бир ерда дафн қилдим ва анга бир аломат қўйдум ва Маккага кирдим. Чун тавофдин фориг бўлдум. Шайх Абу Умар Зажжожийдин бир масъала сўрдум. Дедиким, аввал борғил ва ул дирамки, дафн қилибсен, ўзунга сарф қил. Бордим ва ул дегондек қилдим. Ондин сўнгра келдим. Шайх ул масъалаға жавоб берди.

246. Абубакр Муфид қ. т. с.

Оти Муҳаммад б. Аҳмад б. Иброҳимдур, имом ва бузург эрди. Жаржаробод шаҳридиндур. Жунайд била Юсуф б. Ҳусайнни кўруб эрди ва Абу Усмон Ҳирий била суҳбат тутубдур. Уч юз олтмиш тўртта дунёдин ўтти, умри узоққа тортти. Шайх Аму ани кўруб эрди. Анинг таснифи бир китобдур. Анда келтурубдурки, Абу Саид Харроздин оламдин ўтар чоғда сўрдиларки, не арзинг бор? Дедиким, ҳасратим бор ғафлатга. Ва ҳам ул дебдурки, Юсуф б. Ҳусайн дебдурки, андоқ бўлибменки, менинг сўзимни Аллоҳу таолодин ўзга киши эшитмас. Шайх ул-ислом дебдурки, бу сўз охирида андоқ бўлурки, ул пир дебдур.

247. Абубакр Қасрий қ. т. с.

Ҳубайра қасридин эрди, валий ва ғайб аҳлини кўрар эрди. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, бир кун Шайх Абубакр Қасрий манга дедиким, кел саҳроға бороли. Борур эрдуқ, бир қавмни кўрдукки, бозор томида нард ўйнарлар эрди. Шайх Абубакр бориб, алар қошиға ўлтурди ва алар била илик ўюнға элтти. Ва мен хижолатдин терга ботиб эрдимки, бу недурки, ул қиладур? Охир тушти ва борур эрдуқ. Жамъи шатранж ўйнар эрдилар, алар сари бориб, шатранж бисотин олиб йиртиб, йиғочларни ҳар ён сочди. Алардин икки киши анга бичағ торттилар. Ва ул дедиким, бичағларингизни манга берингким ейин. Алар илиг торттилар, биз ўттуқ. Ва мен ботинимда анинг била хусуматдаким, аввалги не фараҳрўлиқ эди ва сўнгги нохуш ихтисоб не эрди? Анга маълум бўлди ва дедиким, ул вақт ладуний назари била боқар эрдим, фарқ кўрмадим, сўнгра илм назари била боқтим, ҳукм кўрдум.

248. Абубакр Мавозиний қ. с.

Мисрда бўлур эрди. Шайх Сирвонийнинг устодидур. Ул дебдурки, Ибн Хаббоздин эшиттимки, дедиким, азҳо ийдида Жамра яқинида эрдим. Бир дарвеш кўрдум, туруб эрди ва илигида бир кўза ё риква. Ва дер эрдиким,

يا سيقى القربى انى البك وبناهم واربناهم واستحقك الا انفسى فستهن شهادا ومات

«Эй Эгам, одамлар қурбонликлари ва садақалари билан сенга яқинлашадилар. Менда жонимдан бошқа ҳеч нарса йўқ.» Кейин у наъра тортди ва жон берди.

249. Абубакр Ушноний қ. с.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, менинг шогирдларимдин бири келиб дедики, Шайх Абубакр Ушноний томдин йиқилиб оёғи синди, дағи ўтти. Ва ул бу нав эркандурки, навжавоний келиб, қавволлик қиладур эрмиш. Абубакр Ушнонийга вақт хуш бўлибдур ва беҳуд томдин йиқилибдур ва ўтубдур. Шайх Абу Абдуллоҳ анда бориб сўрубдурким, қаввол қайси байтни ўқиди? Дебдурларки, бу икки байтни.

هذه بطوبى بركة
والجود جود بركة
ان هاتى هاتى موصدا او مات مات بركة

Б а й т:

«Ўз ҳолига ташлаб қўйилган дардманд ошиқнинг дарди ўлимдан оғир. Агар яшаса, турмуши қийин, ўлса, армон билан ўлади».

Бу абётни эшитгач Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф тўрт кун ўзидин ғойиб эрди. Ул қавволни узаттиларким, яна бу иш теграсига эврулма. Абубакрни дафн қилдилар ва ул беҳабар эрди. Шайх ул-ислом дедики, сувсизга осон иш недадур сувдин ўзга? Бир дўст вафосида бир дўст борди.

250. Абубакр Мағозилий қ. т. с.

Сирвонийнинг устодидур. Мисрда бўлур эрди. Ул дебдурки, тилар эрдимки, Абулҳасан Музаййинни синағоймен. Эшикига бориб қоқтим ва дедимки, эй сарой иялари, манга бир нима била мувосо қилинг. Ул киши-сига айттиким, бир нима берким, ул агар Тенгрини таниса эрди, манга келмас эрди, яъни имтиҳонга. Чун эшиттим, қўйдум ва ўттум.

251. Абубакр Қатиъий қ. с.

Бағдоднинг имоми ва ҳофиз эрди. Ҳадисда Абдуллоҳ Аҳмад Ханбалнинг шогирдидур. Ва Жунайд қ. с. ни кўруб эрди. Ул дебдурки, Жунайдин эшиттимки, дедикки, оҳ-войки, ҳар кун ўзга ишдасен, не бўлғайки, бир кунни менинг ишимда қилғайсен. Ул Бағдодда уч юз олтмиш саккизда зулҳижжа ойи дунёдин ўтти.

252. Абубакр Ҳамадоний қ. с.

Шайх ул-ислом дедиким, Ҳусайн Фақир дедиким, Абубакр Ҳамадоний дедиким, дарвешлик уч нимадур *أمر الله بالخير والنهي عن الشر* эл нимасига тамаъ қилмамак, агар нима бошингга келса манъ қилмамак, ҳар не жамъ қилмамак!

253. Абубакр Кафширий қ. с.

Кафшир Шомда бир кентдур. Ул дебдурки, Бани Исройил Тихида борур эрдим. Манга парзада ўтмак ва боқла ҳавас бўлди. Филҳол боқла сотқучининг уни келди Тихдаки қошимга келтурди. Шайх ул-ислом дебдурки, бу каромат эмаски, Тасаввуф тариқида беғародур.

Бир дарвеш бодияда сувсиз бўлди, олтин қадахда совуқ сув оллида ҳозир қилдилар. Ул дарвеш дедикки, сенинг иззатинг ҳаққики, бу сувдин ичмағаймен, магар бир аъробий илигидинки, мени силлий урғай ва сув бергай, йўқ эрса каромот била сув керакмас. Гурур хавфидин мун деди. Ва деди, қодирсен ангаким, менинг жавфимда сув ижод қилғайсен, яъни зоҳир каромот макрдин эмин бўлмағай.

Шайх ул-ислом дебдурки, ҳақиқат каромот била дуруст бўлмаским, ҳақиқат худ каромотдур ва каромот зуҳҳод била абдолға бўлғай.

254. Абубакр Довуд Динаварий қ. с.

Шомда бўлур эрди. Ибн Жалло била суҳбат тутубдур. Ул дебдурки, «меъда таом маҳалидур, агар анда ҳалол таом солсанг, тоат қуввати топқайсен ва агар шубҳа била бўлса, Ҳақ йўлин санга ёпқай ва агар ҳаром бўлса, маъсият зоянда бўлғай». Дерларки, ул юз йил умр топти ва уч юз элликда Динаварда дунёдин ўтти.

255. Абу Али Рудборий қ. т. с.

Тўртунчи табақадиндур. Оти Аҳмад б. Муҳаммад б. Қосим Мансур. Вузаронинг рўасоси абносидиндур ва насаби Қасрийға етар. Бир кун Жунайд қ. с. масжиди жомеъда сўз айтур эрдикки, анинг кўзи масжиди жомеъга

тушти, Жунайд мажлисига. Жунайд биравга сўз асносида дедики, *ما هذا* «сўзимни эшит». Абу Али соғиндики, анга деди, турди ва қулоқ солди. Жунайд каломи анинг кўнглида ер тутди ва муассир тушти, ҳар недаким бор эрди, боридин чиқти ва бу қавм тариқиға иқбол кўргузди. Ҳофизии ҳадис эрди ва олим ва фақиҳ ва адиб ва қавм саййиди. Абу Абдуллоҳ Рудборийнинг ҳолидур. Шайх Абу Али Қотиб дерким,

ما انت اجمع اعلم الشريعة والخلق من اني رويته بالرياحنة «Абу Али Рудборий р. т. дан ўзга шариат ва ҳақиқат илмини ўзида жамлаган кишини кўрмадим». Абу Али Қотиб ҳар қачон Абу Али Рудборийни ёд қилса эрди, «Саййидино» дер эрди. Шогирдлариға андин рашк қилур эрди. Анга дедилар, недур буки, ани ўзунгнинг саййиди дерсен? Деди, ул шариатдин ҳақиқатқа борди ва биз ҳақиқатдин шариатга келурбиз. Шайх ул-ислом дебдурки, то кишини тўрдин бўсағага элтмаслар, билмаски, улким, бўсағадин тўрга борибдур, кимдур? Асру совуғ бўлғайки, ноздин ниёзға юборгайлар, ниёздин нозға борур ва таҳоратдин намозға. Абу Али Рудборий Бағдодда Жунайд ва Нури ва Абу Ҳамза ва Масуҳий ва алар билаким, алар табақасида эрдилар, суҳбат тутуб эрди ва Шомда Абдуллоҳ Жалло била. Узи Бағдодлиғдур, аммо Мисрда муқим бўлди ва Мисрийлар ва ул ернинг сўфиларининг шайхидур. Ва тасаввуф аҳлининг шуаросидиндур. Назъ вақтида дебдурким,

ш е ъ р:

«сенинг ҳаққинга қасамки, то сени кўрмагунимча сендан ўзгага муҳаббат назари билан боқмасман».

Уч юз йигирма бирда дунёдин ўтти. Ва ҳам ул дебдурки,

н а з м:

«Кимки, маҳбуб нарсаларга кўнгул қўйишдан қайтиб, сенга боғланмаса ё унда муҳаббат пайдо бўлиб сочилган нарсаларни бир жойга жамламаса, гўёки аро йўлда қолиб, баҳра истаган ва савоб тилаган кишига ўхшайди».

Шайх ул-ислом деди, манга бу шеърда анга ҳасаддурки, ҳеч кишига сўз ери қўймайдур ва барчани айтибдур. Ва ҳам ул дебдурки, أضيق السحر من معانير الأعداء «зиндонларнинг энг тори номувофиқ кишилар билан яшаш» Ва ҳам ул дебдурким,

وعمل السحر من المقال مكره

عمل السحر من المقال مكره

б а й т:

«Гап кўпу иш оз бўлса — нуқсондир,
Иш кўпу гап оз бўлса ҳурматга лойиқдир».

Ва ҳам ул дебдурки, «банданинг фойдасиз иш билан машғуллиги Аллоҳнинг ундан юз ўгиргани аломатидир». Ва ҳам ул дебдурки, ما لم يخرج من كليتك لم تعمل في حد النية «модомики, ўзингдан тамоман фоний бўлмасанг, муҳаббат ҳудудига кира олмайсан».

256. Абу Али Сақафий қ. т. с.

Тўртунчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Абдулваҳҳобдур. Абу Ҳафз Ҳаддод ва Ҳамлун Қассорни кўруб эрди. Ва Нишобурда имом ва муқаддам эрди ва аксар шаръий илмда моҳир. Барчани қўйди ва тасаввуф илмига машғул бўлди. Ва Абу Усмон Ҳирий ани мадҳ қилибдурки, «нафс айблари ва амаллар офатлари ҳақида маъноли гапирадиган машойихларнинг афзалроғи эди». Уч юз йигирма саккизда дунёдин ўтди. Ул дебдурки, «Аллоҳни билиш жаҳолатда — қалб ҳаёти, зулматда — кўз нуридир». Ҳам ул дебдурки, кимки улуғлар била суҳбат тутқай ва адаб тариқин маръий тутмағай, анга аларнинг суҳбатининг фойдаси ва назарининг баракати ҳаром бўлғай ва аларнинг нуридин анда ҳеч нима пайдо бўлмағай. Андин сўрдиларки, кимнинг маоши саъброқ ва нохушроқ? Деди: анингки, ноумид била зист қилғай. Шайх ул-ислом деди: навмидлиғнинг куфр сари эшики бор. Ва Тенгри таолодин навмидлиқ куфрдир,

«يَكُنْ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ أَوْ الْقَوْلِ الْكَظِيمِ، وَ لَا تَقْطُرُوا مِنْ رَوْحِهِ فَتَكُونُوا مِنَ السَّافِ» (87)

(الزمر: 53)

«Аллоҳнинг раҳматидан ноумид бўлманглар! Зеро, Аллоҳ раҳматидан фақат кофир қавмгина ноумид бўлур». Мажлис. асносида кўп айтур эрмишки, эй барчани ҳечга сотқон ва ҳечни барчага сотқун олғон!

257. Абу Али Котиб Мисрий қ. т. с.

Тўртинчи табақадиндур. Мисрнинг машойихи киборидин. Абубакр Мисрий ва Абу Али Рудборий била суҳбат тутубдур. Абу Али Маштулийнинг пиридур. Абу Усмон Мағрибий қ. с. ани бузург тутубдур ва Рудборийдин ани улуғроқ дебдурлар. Ул дебдурки, ҳар қачон манга бир нима мушкил бўлса эрди, Мустафо с. а. в. ни воқеъда кўрар эрдим ва арз қилур эрдим ва ҳол бўлур эрди. Ул дебдурки, Ҳақ субҳонаҳу ва таоло буюрубдурким, *وصل البنا من سر علينا* «бизнинг синовларга бардош берган бизга етди».

Шайх Абулқосим Насрободий қ. с. дебдурким, Абу Али Котибдин сўрдиларки, фақр била ғинодин қайси бирига мойилроқсен? Деди: ангаким, даражаси ва мартабаси бийикроқдур. Ва бу икки байтни ўқидиким,

الظم
ولست بظائر ان جانب العنى اذا كنت الغناء في جانب الفقر
وان الصوار على ما يرى وحسبك ان لا ترى على الصبر

н а з м:

«Фақирликда афзаллик бўлгани учун бойлик томон кўз тикмайман. Ўзимга келган синовларга, албатта сабр қиламан. Аллоҳ сабрни мақтади».

258. Абу Али Маштулий қ. с.

Оти Ҳасан б. Али б. Мусодур. Абу Али Котиб ва Абу Яъқуб Сусий қ. с. нинг шогирдидур. Маштул — бир кентдур, Мисрнинг уч йиғочлигида. Ва анда уч юз қирқда дунёдин ўтубдур. Ани Ҳазрат Расул с. а. в. дарвешлар ишининг кифоятига муқаррар қилибдур. Бу тоифа доим анинг хидматиға етарлар эрмиш. Ул Ҳазратнинг амри била ва барча бу ишлари кифоят бўлур эрмиш. Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Али Маштулий Басраға борди, Шайх Абу Яъқуб Сусий зиёратиға. Ани сўрди, бирав уйин нишон берди ва дедиким, ани кўрсанг санга дегусидурким, бор ва кирдоринг теграсида эврул! Маштулий Сусийнинг эшикин қоқти. Ул деди: Киргил! Деди: Кел, ўлтур! Ултурди. Деди: Мен сенга демасманки, кирдоринг теграсига эврул, яъни бу иш барча кирдор эмас, бир нима бордур кирдордин улуқ.

259. Абу Али Розиъ қ. т. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул дедики, қачон кўрсангки Ҳақ с. т. халқдин ваҳшат берди, андоққи ҳозирдин асойламассен ва ғайбни тиламассен, билки иродаси улдурки, санга ўзи била унсу ором бергай.

260. Абу Али Хайрон қ. т. с.

Оти Ҳасан б. Солиҳ б. Хайрондур. Фақиҳ эрди. Шофеъи жамъ қилиб эрди фикҳу вараъ ўртасида. Анга таклиф қилдиларки, қозиюл куззот бўлғай. Қабул қилмади. Дерларки, Муқтадир биллоҳ халифанинг вазири Али б. Исо киши йибордиким, Шайх Абу Али Хайронни келтургай. То қазони анга арз қилғайлар, Шайх эшитти ва ёшунди. Неча кишини муваккил қилдиларки, чун сувға муҳтож бўлса чиққай, олиб элтгайлар. Ун кундин ортуқ чиқмади. Вазирға бу хабар етишди, деди: қўйинг, бизга мақсуд ул эрдики, халқ билгайларки, бизнинг мулкда андоқ киши борким, шарқдин гарбгача мулк қазосин анга берсалар, ул қабул қилмас эрмиш. Ул дебдурки, اذا كنت الرجل في بلد «кимки бирор нарсага орқа қилса, ақли кетади».

261. Абу Али Сиржоний қ. с.

Дебдурларки, анга мусофире етишти, бир игна учун ани етмиш қатла бозорға йибордики, мундин яхшироқ керак. Ул қарилиғ ва заъф ва бузурглуки била борур эрди ва яна бир олиб келур эрди. Етмиш қатладин сўнгра бир сузангарни олиб келдиким, нечукким ул тилагай, саранжом қилғай. Ул мусофир дедиким, дариғким, ярим ҳақимдин ортуқ эмас эрмишсен, агар ясагучини келтурмасанг, етти юз қатла сени йиборгум эрди.

262. Абдуллоҳ б. Муҳаммад Маъруф Муртаъиш қ. с.

Тўртунчи табақадиндур. Нишобурлик Кунияти Абу Муҳаммад Ҳийра маҳалласидин. Бағдодда бўлур эрди. Ироқ машойихининг яғонасидур, аъиммасидин, Абу Ҳафс Ҳаддод асҳобидиндур. Ва Жунайд қ. с. ни кўруб эрди. Дебдурларки, Бағдоднинг ажойиби уч нимадур: Шиблийнинг заъқаси ва Муртаъишнинг нуктаси ва Хулдийнинг ҳикояти. Муртаъиш Бағдодда Шунизия масжидида уч юз йигирма саккизда дунёдин ўтти ё йигирма учда. Абу Ҳафс анга саёҳат буюриб эрди. Ҳар йил минг йигоч сафар қилур эрди, яёғ ва бошяланг. Ва ҳеч шаҳрда ўн кундин ортуқ турмас эрди, гоҳ бўлғай эдики, уч кундин ортиқ бўлмағай эрди. Иброҳим б. Муваллид дерким, Муртаъиш Раққаъга келди. Иброҳим Қассор анинг учун бир табақ нон ва узум йиборди, Муртаъишнинг бир мизари бор эрди ва пўстини.

Мизарни ийзор қилди ва пўстинни сотти ва бир табақ нон ва узум олиб, Иброҳим Қассорға йиборди. Ва дедики, нон ва узумга нон ва узум; агар сенинг Тенгри таоло била бир ҳолинг бор, ташқари чиқ! Иброҳим бизга айттиким, то мундадур, анинг била сўзлашманг ва анга салом қилманг. Ул узун муддат Раққаъда иқомат қилди. Бир кун анга еттим. Дедим, ё Або Муҳаммад, мунча хорлиқким санга етишти, ҳануз мундасен? Деди: менинг бу ерда мунча иқоматимга сабаб ушбу эрди, йўқ эрса мен ўзга шаҳрларда мунча иқомат қилмас эрдим. Муртаъиш дебдурки, ҳаргиз ўзумни хавос ботини била кўрмадим, то авом зоҳири била кўрмадим. Андин сўрдиларки, Тасаввуф недур? Дедиким, ашкол ва талбис ва китмон. Ҳам андин сўрдиларким, *أي الأمل أفضل* «қайси амал афзал?». Деди: *ألا أفضل* «Аллоҳ фазлини кўрмоқ». Ва бу байтни ўқидиким,

الحفت العاصم بالجازم

ان العاصم اذا سئل

б а й т:

«агар тақдир қўлласа, ожиз кучлига айланади». Ва ҳам ул дебдурки, *أفضل الأرزاق أصبح العروة والحمة على العبد* «ризқларнинг афзали яхши бандалик қилиш ва суннатга мувофиқ хизматдир».

263. Абдуллоҳ б. Муҳаммад Манозил қ. т. с.

Тўртунчи табақадиндур. Кунияти Абу Муҳаммад. Нишобур машойихи бузургларидиндур. Ҳамдун Қассор била суҳбат тутубдур ва бу тариқатни андин олубдур. Машойихдин бири дебдурки, мен бу қавмдин бир тамом киши ва бир ярим киши танирмен. Ярим киши — Насрободдурки, ҳеч кимни ямонлиғ била ёд қилмағай. Ва бир тамом киши Абдуллоҳ Манозилдурким, ҳеч кишини худ ёд қилмағай. Ҳам ул дебдурким, ҳарким бу ишга зўр била кирса, фазиҳат бўлғай ва заъф била кирса, қувват топқай, яъни ниёз ва ҳурмат. Ва иродат била кирмас керак, йўқки, даъво ва қувват била. Ва ҳам ул дебдур: ҳеч нима йўқтур ул кишидаким, касб зулли ва савол зулли ва рад зулли таъмини тотмамиш бўлғай. Ва ҳам ул дебдурки, ҳар ким нафсиға лозим тутса бир ниманиким, анга муҳтож бўлмағай, зоеъ қилғай, ўз аҳволидин бир ниманиким, анга муҳтож бўлғай ва андин чораси бўлмағай. Ва дебдурки, басдур бандадин тамом умрида бир нафаски риё ва ширкдин пок бўлғай. Ҳар оина ул нафас баракоти умриинг охирида анга сироят қилғай.

264. Абдуллоҳ б. Ҳадлод Розий қ. т. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул дебдурки, ҳар ким йигитликда Ҳақ с. т. бандалиғида амру наҳийни фуругузошт қилса, ул қариғанда ани фуругузошт қилғайлар ва анга ёрлиғ қилмағайлар.

265. Абдуллоҳ б. Исом Мақдисий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул Ҳазрат Мустафони с. а. в. тушда кўрди ва сўрдиким, ё Расулуллоҳ, бу ишнинг ҳақиқатики, биз андабиз, недур? Ул Ҳазрат дедиким, Ҳақ таолодин уялмакким, халқ билан бўлгонингда андин холи бўлғайсен, яъни керакки, чун зоҳиринг халқ била бўлса, ботининг Ҳақ била бўлғай ва ботин била ҳам халқ била бўлмоққа Ҳақдин уялғайсен. Расул с. а. в. бу сўзни айтти ва азимат қилди ва мен асарича бориб дедим: ё Расулуллоҳ, бир нима афзун қил! Деди: халққа бахшойиш вақтики, Тенгри била бўлғайсен, яъники, ботин била. Тенгри била бўлсанг, зоҳир била халқ била бўлғайсен ва алар била мувосо қилғайсен ва аларнинг ҳуқуқин зоеъ қилмағайсен.

266. Абдуллоҳ Набозоний қ. т. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул дебдурки, Мустафо Ҳазратни с. а. в. ни тушта кўрдум ва дедим: ё Расулуллоҳ, қайси қавм била ўлтурайин? Ул Ҳазрат буюрдиким, ул қавм билаки, меҳмонликка борурлар, яъни дарвешлар, йўқ ул қавм билаки, элни меҳмонликка тиларлар, яъни тавонгарлар.

267. Абулхайр Тайпотий қ. т. с.

Тўртунчи табақадиндур. Оти Ҳаммод Ҳабаший. Қул эркандур. Тайнот — Мисрнинг кентларидиндур. Занбил тўқир эрмиш. Киши кўрмайдурки, нечук тўқур эрди. Ани икки илиглик ҳам кўрубдурлар. Киши бўлмаса, арслон била мувонасати бўлур эрди.

«*قال له بلغنا ان السباع التي بك قال نعم الكتاب ليس بحيا*» Унга айтишди: эшитдикки, ваҳший ҳайвонлар билан улфатчилик қилар эрмишсен? У айтди: рост, итларнинг баъзиси баъзисига улфат бўлади». Ани арзнинг зинҳори дебдурлар. Ўз вақтида халқнинг аҳволига мушриф эрди. Уч юз қирқ ва бир нимада дунёдин ўтти. Анга кўп оёт ва каромот зоҳир эрди. Абу Абдуллоҳ Жалло ва Жунайд ва алар ақрони била суҳбат тутубдур. Ва таваккул тариқида ягона эркандур. Ул дебдурки, ҳар ким илмин зоҳир қилса, муройидур ва холин зоҳир қилса, муддаий. Бир қатла биравни кўрдиким, сув юзида

борадур. Деди: бу не бидъатдур, куруғлиққа чиқ, дағи хуш бор! Яна бир-равни кўрдиким, ҳавода борур эрди. Анга дағи ушбу сўзин деди, дағи сўрдиким, қаён борурсен? Дедики, ҳажга. Дедиким, бор! Шайх ул-ислом дедиким, каромот сотқучи то ани қабул қилғайлар мағрурдур ва каромот сотқун олғучи агарчи ит уни қилмас, аммо иттур, яъни ҳақиқат каромот эмас, андин ўзга нимадур ва ул зуҳҳод ва абдолға хуш келур. Суфийи ориф каромотдин яхшироқдур ва ул каромотнинг каромотидур. Ҳам Шайх ул-ислом дебдурки, Аббос б. Муҳаммад Халлол дебдурки, Абулхайр Тайнотий манга айттиким, мураққаъ бўйнунгга солиб, қаён борурсен? Тарсусқа ва Байт ул-Муқаддасқа. Деди: не учун бир гўшада ўлтуруб, юз анга қилмассен? Шайх ул-ислом дедики, ул гўша қайда бўлғай? Вақтики сен бўлмағайсен. Ҳам Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Солиҳ Ҳадасонийким, оти Ҳорундур, манга дедиким, Абулхайр Тайнотий зиёратиға бордим. Мендин сўрдиким, ҳоло, қаён сафарин қилурсен? Дедим: Тарсус. Деди: бу йил ниятинг қаёндур? Дедим: Макка. Деди: Аллоҳу таоло сизга бир нима берди, анинг ҳаққин билмадингиз, сизни водийларда ва дарёларда пароканда қилди. Абу Солиҳ сўрдиким, эй Шайх, ҳаж била ғазониму дейсан? Дедиким, ҳар оина не учун вақтингизни ғанимат тутмассиз ва анинг била суҳбат тутмассиз? Шайх ул-ислом дебдур: Абулқосим Халлол Марвазий қошиға бир мурид келиб ижозат тиладиким, сафарга борурмен. Шайх дедиким, не учун борурсен? Дедики, сув бир ерда турса исланур ва тийра бўлур. Шайх дедиким, не учун дарё бўлмағайсенки, бир ерда турубдур ва ҳеч тийра бўлмас.

Абулхайр Тайнотий асҳобидин бири дебдурки, бир кун шайх ўлтуруб эрди, дедиким, ва алайкассалом! Сўрдумки, малойика салом бердики, жавоб бердинг? Деди, йўқ, одамизоддин бирав ҳавоға учуб борур эрди, салом берди, жавоб бердим.

Шайх Абулхайрнинг ғариб ҳолати бағоят кўпдур, тафсилин тилаган Шайх ул-ислом кутубидин тиласун ва ижмолу махласин Ҳазрат Махдуми Нураннинг «Нафаҳотул-унс»идин ўқусун.

268. Абулхайр Ҳабаший қ. т. с.

Шайх Аму ва Шайх Аббос анинг дийдориға фахр қилурлар эрмиш. Ул Маккада мужовир эрди. Бир кун бирав Масжиди Ҳарамға кирди ва деди: қаёндурлар аларким, аларни жавонмард атарлар? Ва суфийлар сари боқти ҳақорат била. Ва дедики, булар жавонмардлардурлар? Бир лаҳзадин сўнгра Шайх Абулхайр Ҳабашийни кўрдиларки, кулур эрди ҳайбат ва ғазаб била. Ул сўзни билиб эрдиким, ул киши дер эрди. Деди: кимдурки, жавонмардларни сўрубдур? Жавонмард керакки, жавонмардни кўргай. Дебдурларки, ул ҳам — улдурки, қабри Абарқуҳдадур. Оти Иқбол ва лақаби Товус ул Ҳарамайн. Ул дебдурки, олтмиш йил Макка ва Мадинада мужоварат қилдим ва кўп

қатигликлар кўрдум, ҳаргиз кишидин нима тиламадим. Ҳар қачон биравдин нима тиламак ҳаёл қилдим, ҳотифий нидо қилдим, уялмассенким, ул юзники, бизинг оллимизда сажда қилур, ғайр илайида хор қилғайсен? Дебдурларки, ул ҳар қачон Ҳазрат Расул с. а. в. равзасига келиб дер эрдиким, *السَّلامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ الْكَوْنِ* «сенга салом бўлсин, эй жин ва инсонларнинг элчиси!». Жавоб эшитур эрдиким, *وعَلَيْكَ السَّلامُ يَا هَاشِمِيُّ* «сенга ҳам салом бўлсин, эй Маккаю Мадинанинг товуси!». Ул дебдурким,

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمَمِ الْأَمْرَ وَالْإِيمَانِ مِنْ الْأَوَّلِيِّ الْخَلِيفَةَ فِي الْأَمْرِ وَالْإِيمَانِ «хурларга хизмат қилишни ўзига лозим кўрган одам хур кишидир. Ўзига бировнинг миннатини раво кўрмаган ва бирор кишига муҳтожлик изҳор қилмаган одам жавонмарддир». Уч юз саксон учда дунёдин ўтубдур.

269. Абулхайр Асқалоний қ. с.

Бағдодқа борди ва неча вақт анда иқомат қилди ва машойих бида суҳбат қилди. Ва сўнгра Бағдод кентларидин бирига борди ва мутааҳҳил бўлди. Ва анда вафот қилди.

270. Абулхайр Ҳимсий қ. т. с.

Борлар бодияни Каъба сафарида таваккул қадами бида қатъ қилди. Ва уч юз ўнда дунёдин ўтти.

271. Иброҳим б. Шайбон Кирмоншохий қ. с.

Тўртунчи табақадиндур. Кунияти Абу Исҳоқ. Жабал шайхидур. Ўз вақтида анга мақомот эрди вараъу тақводаким, халқ андин ожиз эрди. Абу Абдуллоҳ Мағрибий ва Иброҳим Хаввос қ. с. нинг асҳобидиндур. Абу Абдуллоҳ Манозилдин сўрубдурларким, анинг бобида не дерсен? Дебдурки,

ابراهيم بن محمد بن علي الفراء، أهل الحجاز والحلّة «Иброҳим фақирларга, адаб аҳлига ва муомалаларга Аллоҳнинг ҳужжатидир». Уч юз ўттуз еттида дунёдин ўтубдур. Ўл дебдурки, ҳар ким машойих ҳурматинг асрамағай фосид муддаоси бида ўз ҳаққида, ботил таманноси бида гирифтор бўлуб фазиҳат бўлғай. Ва ҳам ул дебдур, дарвеш десаким, менинг наълайним, анинг сари боқманг, яъни дарвешга керак мулк бўлмаса. Ул дебдурки, отам манга васият қилдики, илм ўрган, зоҳир одоби учун ва вараъпеша қил, ботин одоби учун. Ва ул нимадин йироқ бўлки сени Тенгри таолодин ўзгага машғул қилғайки, оз тушарки, киши андин юз эвургай ва яна ул давлатни топқайки, юз анинг сари қилғай.

272. Абу Зайд Марғазий Хуросоний қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурким, ул фақиҳ эрди. Ҳажға борадурғонда Кирмоншоҳқа етишти Иброҳим Шайбонни анда топти. Ул йил ҳаж азимати таркин қилди ва анинг суҳбатин лозим тутти, ўз кўнглининг иморати учун. Андин сўнгра уч ҳаж гузорлади. Ул кунки, Хожа Абу Язид оламдин ўтти, азим ёғин эрди. Чиқара олмадилар, уйида-ўқ дафн қилдиларки, мажол топсалар, чиқариб элтқайлар ва муқаррар қилған ерда қўйғайлар. Чун қабрини очдилар, ани қабрда топмадилар. Шайх ул-ислом дебдурки, бу валоятни фиқҳдин топмайдур эрдиким, ул пир суҳбати баракатидин топиб эрди.

273. Иброҳим б. Аҳмад Муваллид Суфий Раққий қ. с.

Тўртунчи табақадиндур. Кунияти Абу Исҳоқдур ва Раққанинг кибори машойихидиндур. Абу Абдуллоҳ Жалло ва Иброҳим Қассор Раққий била суҳбат тутуб эрди. Уч юз қирқ иккида дунёдин ўтти. Қардоши Абулҳасан ибн Али Ҳамадон ани туш кўрди ва дедиким, манга васияте қил! Ул деди: *«لَا يَخْلُقُ اللَّهُ إِلَّا الْفُقَرَاءَ وَالذَّلَّةَ وَالْجُلْدَ وَالْجَبْدَ»* «То Раббинг билан учрашгунча ўзингга фақирлик ва хорликни лозим тут!»». Ул дебдурки,

«لَا يَخْلُقُ اللَّهُ إِلَّا الْفُقَرَاءَ لَا يَخْلُقُ الْعَبْدَ بَلَىٰ سِرِّي الْمَرْءِ خِبْرَةٌ سِرِّي سُبْحَانَ تَعَالَى» «фақрнинг ҳақиқати шуки, банда Ҳақ с. т. дан бошқага бирор нарсада эҳтиёж сезмайди». Ва ҳам ул дебдурки, ажаб келур манга биравдинким, билгандин сўнграки, анга Тенгри сари йўлдур, анинг ғайри била нечук зиндагонлик қилур. Ва ҳол улки Худойи таоло дерки: *«وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِشَيْءٍ مِنْ الدُّنْيَا أُولَٰئِكَ هُمُ الرُّسُلُ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»* (الر: 53) «Парвардигорингизга қай-тинглар ва унга бўйсунинглар!»».

274. Иброҳим Жилий р. т.

Жил еридин эрмиш. Шукуҳлик бузург пир эрмиш. Бу тоифанинг вақтин софий тутар эрмиш. Шайх Абулазҳар Истахрий дебдурки, ул аммзодасига мубтало бўлди ва ани никоҳига киюурди. Ва анга андоқ машғуф бўлдиким, анинг муҳаббатидин бир лаҳза анинг қошидин кўпа олмас эрди. Бир кун дедиким, бу не ишдурки, мен андамен; агар бу ҳол била ўтиб, охиратқа борсам, ким бўлғаймен? Кеча кўпти ва ғусл қилди ва намоз қилди ва Тенгри ҳазратида зорлиғ қилиб дедиким, Илоҳи, сен ул аввалисенки, бор эрдинг, менинг кўнглумга ҳамул аввалғи ҳолни каромат қил! Ҳамул замон анинг ҳолининг офатиға иситма юзланиб, уч кундин сўнгра ўтти. Иброҳим ани дафн қилиб, ўз ҳолу вақти бошиға борди ва аёғ яланг таваккул била бодияға кирди.

275. Иброҳим Деҳистоний р. т.

Шайх ул-ислом дедиким, Муҳаммад Қассоб Домғонда манга дедиким, ул вақтки бу диёрда Калом аҳли падида бўлдилар, мен андин ранжур эрдим. Қўптум ва Шайх Иброҳим Деҳистонийга бордимки, андин сўрғаймен, яъни мазҳабдин ва аларнинг сўзидин. Чун анинг қошига еттим ҳануз андин ҳеч нима сўрмайдур эрдимки, деди: Муҳаммад, қайт! *لا يعرفه أحد غيره* «Аллоҳни Аллоҳдин ўзга киши танимас». Зуннун қ. с. сўзидурким, *العلم في ذات الله تعالى* «Аллоҳ зоти ҳақидаги илм — нодонлиқдур».

276. Иброҳим Марғинович қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, Иброҳим Марғинович дебдурки, улча қулоқ англағой — илмдур ва улча фаҳм англағай — ҳикматдур ва улча онинг била эшитилғай ва анинг била англағайсен — ҳаёт ва тирикликдир.

277. Иброҳим Нозувайх қ. с.

Кунияти Абу Исҳоқдур. Нишобур машойихиндиндур. Абу Ҳафс Ҳадлод-ни кўрубдур ва Абу Усмон Ҳирий била суҳбат тутубдур. Анга футувватда азим шон экандур. Оти Иброҳим б. Муҳаммад б. Саъд. Аммо анга яхши суратдин ва ҳўб ўқумоқдин Нозувайх лақаб қилибдурлар.

278. Музаффар Қирмоншоҳий Қирмисий қ. с.

Тўртунчи табақадиндур. Жабалнинг кибори машойихидиндур ва содиқ фуқаросидин. Абдуллоҳ Харроз била суҳбат тутубдур. Ўз тариқида машойихининг яғонаси эрмиш. Ва Аббос шоирнинг устодидур. Шайх ул-ислом дебдурки, ул кечани уч қисмат қилиб эрди бир қисмини намоз қилур эрди ва яна бир қисмини Қуръон ўқур эрди ва яна бири муножот қилур эрди. Ва ўзига зорлиқ қилиб, бу байтларни ўқур эрдиким,

لا تطلب الدنيا ولا رزقها
فمن عذب الله في الدنيا عذب في الآخرة
ولا تطلب حياة الدنيا ولا رزقها
فمن عذب الله في الدنيا عذب في الآخرة

ш е ъ р:

«Жигаримни ишқ илони чақиб олди. Бу дардимнинг давоси ҳам, афсунгари ҳам йўқ. Унинг ёлғиз табиби мен кўнгул қўйган табибдурким, афсуним ҳам, тарёким ҳам унинг қўлидадир».

Ул дебдурки, «العارف من عقل الله تعالى وحسن خلقه» «ориф — қалбини мавлосига, жасадини халқига бағишлаган кишидир». Ва ҳам ул дебдурки,

من سبب الاعتناء على قربة السلام والصحة البدنية والى السلام على

«кимки ёшлар билан саломатлик ва насихат қилиш шарти билан суҳбат курса, бу суҳбат уни балога гирифтор қилади. Саломатлик шарти билан суҳбат қилмаганнинг ҳоли не кечади?» Андин сўрдиларки, фақир кимдур? Дедиким, анга ҳожати бўлмағай, яъни ҳожати барча ул бўлғай.

279. Абулҳусайн б. Бунон қ. с.

Тўртунчи табақадиндур. Абу Саъд Харрози била суҳбат тутубдур ва нисбатин анга дуруст қилур. Тихда дунёдин ўтубдур. Шайх Абу Усмон Мағрибий дебдурки, бир вақт Абулҳусайн Бунон рақсу самоъда гарм эрди. Ва Абу Саъд Харрозни кўрдумки, анинг учун овўчин қоқалур эрди. Ул дебдурки, барча эл бодияда ташналабдурлар ва мен Нил қироғида. Ҳам ул дебдурки, бийик тутмағай Тенгри дўстларининг қадрин, магар улки Тенгри қошида қадри бийикдур.

280. Абулҳусайн б. Ҳинд Форсий қ. с.

Тўртунчи табақадиндур. Оти Али б. Ҳинд Кураший. Форснинг кибор машойихиндиндур. Ва Жаъфар Ҳадлод, андин бузургрок. Абу Амр б. Абу Усмондек ва Жунайд ва ул табақадағилар била суҳбат тутубдур. Ул дебдурки, ҳар кишини Ҳақ таоло ўз қурби бисотида ўлтуртқай, ҳар не анга етса, ани рози ва хушнуд қилғай, неучунки, қурб бисотида норизолиғ ва нохушнудлуг бўлмағай. Ҳам ул дебдурки, Аллоҳ таоло била ҳусни хулқ шикоят таркидур ва анинг амрлари ва фармонларига кўнгул нашоти ва нафс таййиби била қиём кўргузмак ва халқ била яхшилиқ қилмоқ ва бурдборлиғ. Ҳам ул дебдурки,

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا الذي كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

б а й т:

«Дарду ғам пайти уларга чопардим. Энди дарду ғамим улар. Қаерга борай?»

281. Абуладён қ. с.

Кунияти Абулҳасандур, оти Али, анинг учун ани Абуладён дебдурларки, барча динларда мунозара қилур эрди ва муҳолифқа шикаст берур эрди.

Жунайд била муосир эрди ва Абу Саъд Харроз била суҳбат гутуб эрди. Анинг Аҳмад отлиғ қули бор эрди. Ул дебдурки, Абуладён била бир мажусий орасида бир кун сўз ўтар эрди. Ул дедиким: ўт Ҳақ таоло амри била куйдурур. Мажусий деди, агар мун манга кўргузсанг, сенинг динингга кирай. Бу ишга қарор бердилар ва азим ўт ёқтилар. Чун ўтунлар чўғ бўлди, ерга ёйдилар. Шайх сажжода устида намозга машғул эрди, чун фориг бўлди, кўпуб ул ўтқа кирди ва ҳеч бишмади. Мажусийга дедиким, мунча басмудур, ё яна ҳам ўт ёқармусен? Мажусий мусулмон бўлди. Шайх сўзнинг охирида чиройин ёпти ва ўтдин чиқти. Аҳмад дебдурки, кеча оёгин увалар эрдим. Оёғи бир олма чоғлиғ қабариб эрди. Анинг сабабини Шайхдин сўрдум. Деди, ўтқа кирганда ўзумдин ғойиб эрдим, ул сўзни мажусийга айтурда ҳозир бўлдум, бу анинг натижасидур. Агар ул ўт ўртасида эрканда бу ҳузур бўлса эрди, куяр эрдим. Шайх ул-ислом дебдурки, ул қачон ҳажга борса эрди, уйидин ихром боғлаб, «лаббайк» урар эрди ва тебрар эрди. Бир қатла ҳаждин келди ва «лаббайк» урмоғни бунёд қилди. Айттиларким, совуғлиқ қилма ҳаждин эмди келибсен. Деди, бу «лаббайк»ни ҳаж учун урмайменким, анинг учун урадурмен. Бир ҳафта ўтмадиким, дунёдин ўтти.

282. Абу Жаъфар Муҳаммад б. Али Насавий ал-маъруф Муҳаммад Алиён қ. с.

Тўртунчи табақадиндур. Нисонинг ажилла машойихидин. Абу Усмон Ҳирийнинг кибори асҳобидин. Маҳфуз дебдурким, ул маориф аҳлининг имомидур. Ул дебдурки, ҳар ким ўз ихтиёру дилхоҳи била каромот изҳори қилса, ул муддаъидур, ҳар кимки, бе хосту ихтиёр андин каромат зоҳир бўлур, ул валийдур. Ва ҳам ул дебдурким, нечук севмагайсен аниким, бир турфатул айн анинг бир эҳсонидин холи бўлмагайсен? Ва нечук анинг муҳаббати даъвосин қилгайсенким, бир турфатул айи анинг мувофақати мақомида бўлмагайсен? Ва ҳам ул дебдурким, ҳар ким Ҳақ таолонинг ғайри била ором тутқай, Ҳақ таоло ани афтода қилгай ва ҳар ким Ҳақ таоло била ором тутқай, Ҳақ таоло ўзгалар била ором тутмоқ йўлини андин боғлағай ва кесгай.

283. Абу Саид Аъробий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Аҳмад б. Муҳаммад. Басриюл-аслдур. Маккада сокин бўлуб эрди. Олим эрди ва фақиҳ Бу тоифа учун таснифоти бор. Жунайд қ. с. била суҳбат тутубдур ва Амр б. Усмон ва Абулҳусайн Нурий ва Ҳасан Масуҳий ва Абу Жаъфар Ҳаффор ва Абулфатҳ Ҳаммолға қарибдур тўртунчи табақада. Ва уч юз йигирма ё йигирма бирда дунёдин ўтубдур. Ўз вақтида Ҳарам шайхи эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, анга жузвийдур тавҳид нукталарида, бағоят хўб. Анда дебдурки, яқинлик демагайлар, то йироғлиқ бўлмағай. Ва ҳам ул дебдурки,

التصنف كله ترك الطوبى والتفرد كلها اعتراف بالحق
 нарсаларни тарк қилиш, маърифатнинг ҳаммаси билимсизликни эътироф этишдир». Ва ҳам ул дебдурки, لا يكون الشوق إلا إلى عاب «Шавқ фақат ғойибга мансубдур». Шайх ул-ислом дебдурки, Довуд Тойидин сўрдиларки, муштоқ-сен? Деди: мен йироқ эмасмен, ғойиб муштоқ бўлур ва менинг дўстум ҳозирдур.

284. Абу Амр Зужож қ. т. с.

Бешинчи табақадиндур ва оти Муҳаммад Иброҳим. Ва Иброҳим ҳам дебдурлар. Нишобуриюл-аслдур. Ва Жунайд ва Рувайм ва Хаввос қ. с. била суҳбат тутубдур. Дерларки, қирқ йил Маккада мужовир эрди, анда бавл қилмади. Олтмиш ҳажга яқин гузорлар эрди. Абу Амр Нужайд дебдурки, Маккада эрдим. Машойих ҳалқа уруб ўлтурурлар эрди. Абубакр Каттоний ва Абулхусайн Музаййини Кабир ва Сағирдек. Ва барчага Абу Амр Зужож сарҳалқа эрди. Ва бу тоифа сўзи ўтса эрди, ул ҳукм қилур эрди. Пайваста дер эрдик, мен ўттуз йил Жунайднинг халосин илигим била артибмен. Ва бу ишқа мубоҳот қилур эрди. Ва уч юз қирқ саккизда дунёдин ўтти. Ул дебдурки, لا ينقص من الجنة شيء أبداً إلى من أن أسكن على الماء «аъзои вужудимдаги бирор нуқсон сув устида юрганимдан яхшироқдир».

285. Иброҳим б. Юсуф б. Муҳаммад Зужожий. қ. с.

Кунияти Абу Исҳоқдур. Абу Амр Зужожийнинг волидидур. Машойих тарихида келтурубдурларким, ул Абу Ҳафсининг кибор асҳобидиндур ва маломат тариқида ва нафс хилофида соҳиби мазҳаб. Ул дебдурки,

في حلال النفس على يوم الأوقات بركة ولا حاديت النفس مرة في حطة فدا
 ئەككى ئاراكها ال تىن كىتوبە ئەتار النفس واعطو حرية النفس

«Мунтазам нафсга хилоф иш қилиш баракадир. Ҳаётимда бир марта унга бир қадам ҳамроҳлик қилдим-у, йиллар давомида бунинг жабрига чора топа олмадим».

286. Жаъфар б. Муҳаммад б. Нусайр Хулдий Ҳаввос р. т.

Бешинчи табақадиндур. Кунияти Абу Муҳаммад, Бағдодлиғдур, Хулд маҳалласидин. Ҳасирбоф эрди. Жунайд ва Иброҳим Ҳаввос қ. с. нинг шоғирдидур. Ва Нурий ва Рувайм ва Самнун ва Жаририй била суҳбат тутубдур. Ва бу тоифа илмида олим эрмиш. Кутуб ва таворих ва ҳикоёт ва машойих сиррининг жомийидур. Ул дебдурки, машойихдин икки юз девоним бор ва машойихдин икки минг пир танирмен. Ул дебдурки,

Ироқнинг ажойиби уч нимадур; Шиблийнинг шатҳи ва Муртаъишнинг нуктаси ва менинг ҳикоётим. Ул Шайх Абулаббос Ниҳовандийнинг пиридур. Бағдодда уч юз қирқ саккизда дунёдин ўтубдур ва қабри Шунизиядадур. Сарий Сақатий қабри ёнида, Жунайдқа яқин. Ул дебдурки, الفتوة العظمى الحسن والعظيم حرمة الشيوخ

«олиҳиммат бўл! Зотан кишини жидду жаҳд эмас, олиҳиммат камолга етиштиради». Шайх ул-ислом дедиким, Жаъфар Хулдийдин сўрдиларки, орифлар кимлардур? Дедиким, алар эмасдурлар алар ва агар алар алардурлар, эмасдурлар алар.

287. Абулҳасан Сўфий Фушанжий р. т.

Бешинчи табақадиндур. Оти Али б. Аҳмад б. Саҳл. Хуросоннинг ягоналари ва жавонмардларидин эрди. Абу Усмон Ҳирийни кўруб эрди ва Ироқда Ибн Ато ва Жаририй била суҳбат тутуб эрди. Ва Шомда Тоҳир Мақдисий ва Абу Амр Димишқий била мусоҳиб бўлуб эрди. Ва Шиблий била қавм масойида сўз айтишиб эрди.

وغير من اعلم من شيخ وقد جرد الرشد وطهر الخلقات وأجسم حرقا في القبر. المريد. كان حلقا من طهارة للعقود من حلقا وأجسم حرقا في القبر. «У тавҳид ва муомалот илмида ўз даври машойихларининг олими, тажрид ва жавонмардлик тариқатида уларнинг яхшироғи эди. Гўзал хулқли, диёнатли, фақирларга ҳамдард эди. Ҳижратнинг уч юз қирқ саккизинчи йили оламдан ўтди». Пўшангдин эрди ва Нишобурда сокин. Бу қавмнинг тариқин яхши билур эрди. Ва муфид сафарлар қилиб эрди. Андин сўрдиларки, тасаввуф недур? Дедиким, اسم ولا حليقة وقد كان قبل ذلك حليقة ولا اسم «замонимизда тасаввуф бир исмга айланган, ҳақиқат эмас. Илгари исм эмас, ҳақиқат эди». Абу Усмон Мағрибий дебдурким, андин сўрдиларки, зариф кимдур? Дедиким, «зариф — табиати, ахлоқи, феъли ва шаклу шамоида сохталик бўлмаган кишидир». Ва ҳам ул дебдурки, «бу дунёда бирор сабаб ва гараз билан севувчи кишидан кўра хунукроқ нарса йўқ».

288. Бундор Ҳусайн б. Муҳаммад б. Муҳаллаб Шерозий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Кунияти Абулҳусайн, Шероз аҳлидин. Аржонда бўлубдур ва қабри андадур. Усулда олим эрди. Анга улумда ҳақойиқи раббонийдур, Шиблийнинг шогирдидур ва Абу Абдуллоҳ Хафифнинг устоди. Шиблий анинг қадрин бийик тутар эрди. Ва Жаъфар Ҳаддод била

суҳбат тутубдур. Уч юз эллик учда дунёдин ўтубдур. Ул йилки Шайх Абу Али Котиб ўтубдур. Ва Шайх Абу Зуръа Табарий ани ғул қилибдур. Андин сўрдиларки, тасаввуф недур? Дедиким, аҳдқа вафо. Шайх ул-ислом дебдурки, аҳдқа вафо улдурким, ҳар не кўнгулға кечсаки, анинг учун қилайин, қилғайсен. Ва Бундор сўзидурким,

289. Абу Амр Нужайд қ. с.

290. Абдуллоҳ б. Муҳаммад б. Абдурраҳмон Розий қ. с.

291. Абулхусайн Сирвоний р. т.

Оти Али б. Муҳаммад Сирвонийдур. Сирвонийи Сағирнинг устоди. Мағрибнинг Сирвонидиндур. Ва Димётда ўлтурур эрди ва бузург эрди. Шайх Абу Саид Молиний «Машойихи арбаъин»ида келтурубдурким, Абулхусайн Сирвонийи Кабир дебдурким, Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарий дедиким, كل من لم يكن له حركه وسكونه امام يفتن به في ظاهره ثم يرجع الى باطنه فليح به «кимки ҳар қандай аҳволида бир имомнинг зоҳирий амалларига иқтидо қилмаса, унинг ботиний ҳолини ҳақ деб билмаса, у Ҳақдан узилади». Ва ҳам дебдурким, الرجاء هو ان لا يترافق مع ما يد ومن الغيب «ризо – ғайбдан етадиган нарсаларга мувофақат қилишдан устун туради». Ул Хаввосдин васият талаби қилди. Хаввос дедиким, الم يترافق ذلك الحيز بهم «фақирлар суҳбатин лозим тутки, унда хайр бордир».

292. Абулхусайн Қарофий р. т.

Оти Али б. Усмон б. Наср Қарофийдур. Ва Қарофа Миср кентлари-диндур. Дебдурларки, ул Димётда бўлур эрди. Абулхайр Тайнотий ва Абулҳасан Сойиғ Динаварийнинг шогирдидур. Умри юз ўнга етти. Уч юз саксонда дунёдин ўтти. Шайх ул-ислом дебдурки, Қарофий ўз вақтида дунёнинг яғонаси ва беназири эрди. Бас ҳаддун-назар ва ҳозирул вақт. Авом била сунний ва хавос била ориф ва ўзлукида муваҳҳид эрди ва нишони худ гум! Ва шайх ул-ислом охир умрида ўн танни ихтиёр қилиб эрмиш. Абулхайр Тайнотий ва Қарофий ва Хусрий ва Али Бундор Сайрафий ва Насрободий ва кичик Сирвоний ва Ниҳовандий ва Қассоб ва Харақоний ва Тоқий. Ва дер эрдиким, булар бошқадурлар. Бир қатла Қарофий кемада ихтисоб қилди, аёғ илигин боғлаб, дарёга ташладилар. Намоз чоғи ани аввалги сафда кўрдилар, тани ўл бўлмайдур эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, анинг тиригини киши ўлтура олмаским, ул ўзга руҳ била тирикдур. Ҳам шайх ул-ислом дедиким, Саййид ус-содот Қарофий дебдурким, чун санга бир нима берсаларки, хилофи шаръ бўлгай, вожибдур ани яширмак.

293. Абу Сулаймон Нилий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Сулаймон Нилий Қарофийга келди ва анинг манглайин ўпти. Ва Абу Сулаймоннинг кисвати бағоят эски ва йиртуқ эрди. Қарофий анга боқиб дедиким, ё Абу Сулаймон, сенинг тўнунгни халақ кўрармен. Ва икки қошинг аросида ҳукумат кўрунур, икки хишт бошинг остига қўярсен, аммо ул арода ҳокимсен. Андин сўнгра ани Мағрибда ҳоким қилдилар, суфилиғидин. Сўнгра Абубакр Дукқий

Қарофийға келди. Қарофни анга дедиким, сани букун жаҳон мужарради дерлар ва мен сени икки бешик орасида кўрармен. Оз фурсатда Дуққий уйланди ва анга икки фарзанд бўлди. Икки бешик орасида ўлтуруб, Қарофий сўзин соғинур эрди. Қарофийға фаросатда ажойиб кўпдур.

294. Абу Сулаймон Хаввос Мағрибий р. т.

Бу тоифадиндур Мағриб машойихидин. Улдурки, бир кун бир газистон орасидин эшак миниб борур эрди. Маркабин чибин тишлади. Маркаб секриди ва анинг аёғи юлғун дарахтиға сийрилиб мажруҳ бўлди. Ул йиғоч била маркаб бошиға урди. Маркаб кейин боқиб, фасиҳ тил била анга дедиким, урғилки, ўз димоғингга урарсен. Ул Абулхайр Тайнотийнинг акронидин эрди. Димишқда дунёдин ўтди.

295. Абулқосим Насрободий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Иброҳим б. Муҳаммад Маҳмуя. Мавлид ва мақоми Нишобур эрмиш. Ишорат ва ҳақойиқ аҳлининг шайхи ва тасаввуф лисони эрди. Ва ўз замонида анвоъи улумға олим эрди. Иброҳим Шайбоннинг шогирдидур. Шиблий ва Воситий қ. с.ни кўруб эрди. Ва Абу Али Рудборий ва Муртоз ва Абубакр Абҳарий била суҳбат тутуб эрди. Умри охирида Маккага борди ва Абу Усмон Мағрибий анга пазира қилди ва тайбат била анга дедиким, Макка не сенинг ерингдур? Ул деди, билки не сенинг ерингдур, менинг еримдур. Оз вақт ўтмадиким, сабаб воқеъ бўлдиким, Абу Усмон Нишобурға тушти ва анда дунёдин ўтти. Ул Маккада мужовир бўлди ва анда уч юз етмиш иккида дунёдин ўтти. Шайх ул-ислом дебдурки, Насрободийнинг ўғли Исмойил манга отасидин бу сўзни нақл қилдиким, *إذا بدا لك شيء من بركات الله فلا تملكها إلى حد ولا إلى غير ولا تحقرها*

يأتك إذا رخصت من ذلك الحال بعظيم ما يقدر الله تعالى «Ҳақ саҳроларида сенга бирор нарса намоён бўлса, у ерда жаннатга ҳам, дўзахга ҳам эътиборингни қаратма, уларни хаёлингга келтирма. Шу ҳолатдан қайтсанг, Аллоҳу таоло улуғлаган нарсани улуғла!». Ва ҳам ул дебдурки,

أمرني في العبد لا ينظر له ولا يغيب في النظر من «бағишлов, эҳсонга рағбат қилувчининг қадри йўқ, мутеъга рағбат қилувчи азиздур».

296. Абубакр Розий Бажалий р. т.

Оти Муҳаммад б. Абдуллоҳ Розийдур. Нишобурда бўлур эрди. Хуросоннинг кибори машойихидиндур; Абу Абдурахмон Сулабийнинг устодидур. Ва Сулабий тарихини анинг тарихиға бино қўюбдур. Ва Абубакр Байкандий

шогирдидур. Шайх ул-ислом дедиким, анга азим вақт ва кўп қабул эрди. Нишобурда бир кўдак ишига мубтало бўлди. Ани муттаҳам қилиб, маҳжур қилдилар. Сўнгра маълум қилдиларки, ақидаларининг хилофи эрмиш. Яна анга қабул пайдо бўлди. Бир кун Шайх Абу Али Бундор Сайрафий анга дедиким, айюҳаш шайх, бу не эрдик, санга воқеъ бўлди, ул иш қайдин тушти? Дедиким, эй пир, агар Иброҳимнинг азми ва Мусонинг сидқу яқини ва Исонинг исмати ва Аҳмад Арабий с. а. в.нинг ҳиммату сабри кишида бўлса ва анинг асрамоғи бўлмаса, чун фитна ели эсгай, барчаси барбод бўлғай ва киши анинг ўртасида бўлғай. Шайх ул-ислом дедиким, биров Абубакр Розийдин сўрдиким, самоъда не дерсен? Дедиким бас фитнаомизу тарабангиздур, ўзни фитнадин асрамак керак. Дедиким, машойих муртакиб бўлубдурлар. Дедиким, эй азиз фарзанд, сенинг вақтинг алардек бўлса сен ҳам бўл!

297. Абубакр Фолизбон Бухорий р. т.

Бухоролиғдур. Бузург эрмиш. Жунайд қ. с.ни кўрубдур. Шайх ул-ислом дебдурки, Шайх Абу Бухороға борди, ани кўргали. Дебдурки, ани бир уйда топтимки, бир эшиги бор эрди. Кирдим ва салом қилдим. Мени ўлтуртти ва суфра келтурди. Суфрада нон эрди ва ёнғоқ ва туз. Мен оч эрдим, емакка машғул бўлдум. Анга боқтим, ул йиғлайдур эрди. Илик таомдин торттим. Манга дедиким, сен нима егилки, мен шодлиғдин йиғлайдурменки, Абулқосим Жунайд қ. с. манга деб эрдиким, бот бўлғайки, бу сўзлар андоқ бўлғайки, бир кўйда икки ҳужра бўлсаки, бирида бу сўзлардин бўлса ва яна бирида бўлмаса, бўлмағон ҳужрадин келиб, бўлғон ҳужрадағидин бу сўзни эшигурға карий қилмағай, ҳолоким, ҳануз Ҳиротдин Бухороға бу сўзларни эшитурға киши келур, хўбдур.

298. Абулҳусайн Ҳусрий р. т.

Бешинчи табақадиндур. Оти Али б. Иброҳим Басрий. Асли Басрадин эрди аммо Бағдодда сокин эрди. Ироқ шайхидур. Шайх Суламей дебдурки, машойих орасида андин тамомҳолроқ ва ширин забонроқ, улук сўзроқ кўрмадим. Лисон ул вақт эди ва машойих яғонаси. Ва махсус эрди Тавҳид илмиға. Шайх ул-ислом дебдурки, Шиблийнинг шогирди эрди ва Шиблийға худ андин ўзга шогирд йўқ эрди ва Ҳусрийға Шиблийдин ўзга устод йўқдур. Шиблий анинг ишида тенг бориб эрди, доим анга дер эрдиким, أنت مودة على زوجتك تأتيت أزل «сен ҳам мен каби девонасан, ўртамизда азалий улфатчилик бор». Ҳусрий ва Абу Абдуллоҳ Хафиф бир-бирининг назари эрмишлар. Ҳусрий зулҳижжа ойи жума куни уч юз етмиш бирда дунёдин ўтубдур. Ул дебдурки, السرور لا يرحم في الوعد ولا يبر في الرزق «Сўфий – изтироб

пайтида изтиробсиз ва қарорида барқарордир». Ва ҳам ул дебдурки,
 «الصواب الذي لا يوجد بعد حكمة ولا يقدم بعد حجة». «Сўфий фоний бўлгандан кейин
 мавжуд бўлмайди, мавжуд бўлгандан кейин фоний бўлмайди». Ва ҳам ул
 дебдурки, сахар вақти муножот қилиб, дедимки, мендин розимусенки,
 мен сендин розимен? Нидо келдики, эй каззоб, агар сен биздин рози
 бўлсанг эрди, бизинг ризомизни тиламагай эрдинг. Анга дедиларким бизга
 васияте қил! Дедиким,

عليكم في قول الامر بالامر والامر بالمعروف والنهي عن المنكر في المعارف ثم نظرت على امره في مقام الحدان
 «ишининг аввалида ёлғизликка юз тутинг! Сўнг маърифат учун машойихларни
 зиёрат қилинг! Сўнгра барча ишларни тарк этиб, Ҳақ ила бўлинг!» Ва ҳам
 ул дебдурки, вақтеким, менинг авқотим тор бўлгай, ҳеч нимадин хушлуқ
 ва роҳат тиламасмен, магар ул анфоснинг соғинмоғи билаким, мундин
 бурун манга ўтубдур, унсу маваддат сафоси вақтида кудуратлар омизишидин
 бошқа. Ва бу байтни ўқубдурким,

يا ايها الذي على سبيل
 ارحم الراحمين

б а й т:

«Албатта, Салмо висолига фикримни банд қилиб қўйган дунё — хушбахт
 дамлардурким, менга эҳсон қилиш ҳақида қайғуради».

299. Абулҳусайн Самъун р. т.

Оти Муҳаммад б. Аҳмад б. Исмоил б. Самъундур. وكان يقف بالشارع بالحكمة
 «У «ҳикмат нотиқи» деб лақаб олган эди». Бағдод машойихидиндур. Анга
 бу илмда яхши тилда адоси эрди. Шайх Абубакр Исфаҳоний, Шиблийнинг
 ходими дебдурки, масжиди жомеъда жума кун Шиблий хидматида ўлтуруб
 эрдим. Ибн Самъун гўдак эрди ва шайх оллидин ўтти. Шайх боқиб анинг
 сари дедиким, ё Абубакр, билурсенки, Тенгри таолоға не захиралардур бу
 гўдакда. Бу тоифадин бирав дебдурким, Ибн Самъун минбари тубида
 ўлтуруб эрдим. Мажлисида бу тоифадин бирав эрди. Ногоҳ ул киши уйқуға
 борди. Ибн Самъун сўзни бас қилди, ончаким ул киши уйғонди. Ибн
 Самъун анга дедиким, Расул с. а. в. ни туш кўрадур эрдинг? Ул дарвеш
 деди: бале! Деди, мен ҳам ул жиҳатдин сўзни бас қилдимким, ул уйқудин
 сени уйғотмағаймен ва ул ҳолдин сени маҳрум қилмағаймен. Шайх ул-
 ислом дебдурки, мен Ибн Самъун била яхши эмасменки, ул манинг устодим
 Ҳусрийни ранжида қилур эрди. Ҳар кишиким, сенинг устодингни ранжида
 қилур бўлса, сен андин ранжида бўлмасанг, ит сендин яхшироқ! Ҳам Шайх

ул-ислом дебдурки, Ибн Самъун соҳиби калом эрди ва Ҳусрий соҳиби дард. Ул уч юз саксон еттида дунёдин ўтубдур. Ва ул дебдурки, ҳар сўзки, зикрдин холидур — лағвдур ва ҳар хомушликким, фикрдин холидур — саҳвдур ва ҳар назарки, ибратдин холидур — лаҳв.

300. Абунаср Хаббоз ва Абулҳасан Суҳон Ожан ҳ. с.

Шайх ул-ислом дедиким, Гозургоҳ машойихидин икки киши қадим-роқдир, бири Шайх Абунаср Хаббоз, бузург эрди. Шогирдларидин жамоате Маккага борурлар эрди, Ҳусрий зиёратига бордилар. Ҳусрий аларга илтимос қилдиким, агар нима ўқуй олурсиз, бир нима ўқунг! Алардин бириким, нима ўқий олур эрди, нима ўқуди. Шайх ун тортти ва беқарор бўлди самоъда. Ва деди: сизга бу йил бормоқ йўқдур, ёнинг! Ва деди: Абу Хаббоз муридларисиз Ҳирининг ул фалон тоғида? Дедилар, бале. Деди, андин дастурсиз ва йўлга мутаважжих бўлубсиз, қайтинг, дағи анинг хидматиға боринг! Алардин ҳар киши анинг сўзи била ёнди, саломат борди, ҳар киши бодияға кирди, самумдин ўртанди.

Ва Гозургоҳ машойихидин яна бири Шайх Абулҳасан Суҳон Ожан эрди. Ва ул масжиди жомеъда ўлтурур эрди. Шайх ул-ислом дедиким, анинг шогирди манга дедиким, бизинг пир рамазоннинг сўнгги кунни саждага бошин қўюб, субҳға дегинча зорлиғ била айтур эрдиким, Худоё, ул рўзаким туттум, сенинг учун ва ул ҳаж ва намозки қилдим ва Қуръонким ўқидим, барчадин тавба қилурман, мени ройгон ёрлиға!

301. Шайх Аҳмад Ҳарроний қ. т. с.

Ул дебдурки, Шайх Абулҳасан Муъаммар айтурки, Ҳусрий била ўлтуруб эрдим. Бирав андин васият истидъоси қилди. Ул дедиким, *أمرنا الله* «ҳимматингни баланд тут!». Жаҳм Раққий ҳозир эрди, дедиким, эй Шайх, они йироқ солдинг! Ҳусрий дедиким, *أكل عليه كذا كذا* нечукки, манга тўлдурдилар, анга туттум.

302. Жаҳм Раққий р. т.

وقد سألني القليل والليلج وكان من قراء الصالحين وكان مستهترا بالسجدة

والله أعلم بما في الصدور «У кейинги машойих ва жавонмардлардан бўлиб, содиқ фақирлардан эди. Самоъга ошуфта ва кўнгил берган эди. Икки сажда орасида вафот этди». Шайх ул-ислом дедиким, Жаҳм Раққий ҳаммомда эрди, чиқти ва элга айттиким, чиқинг! Чун бори эл чиқтилар, ҳаммом йиқилди. Ва ҳам ул эрдиким, бирав анинг илайида такаллуф била рақс

қиладур эрди. Ул қўпти ва бошин анинг чоти орасига солиб кутарди ва томдин томға урар эрди, то ул кишининг ҳуши кетти.

303. Абулхусайн Урмавий р. т.

Бузург эрди. Бу тоифадин Хусрий айёмида ва Абу Али Рудборий ва Абу Абдуллоҳ Хафиф ва барча вақт машойихи бор эрдилар. Урмийда эрди ва қабри андадур. Андин сўрдилар: вафо недур? Дедиким, Улки, ҳар не ондин қайттинг, яна анинг бошига бормағайсен. Дедилар, бу омнингдур, хоснинг недур? Деди: улки билгайсенки, не учун қилибсен.

304. Абу Абдуллоҳ Хафиф Шерозий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Хафиф б. Исфикшор Заббий. Шерозда бўлур эрди. Отаси Нишобурдиндур. Ўз замонида шайх ул-машойих эрди ва они Шайх ул-ислом дерлар эрди. Шайх Абу Толиб Хазраж Бағдодийнинг шогирдидур. Руваймни кўруб эрди ва Каттоний ва Юсуф б. Хусайн Розий ва Абулхусайн Моликий ва Музаййин ва Абулхусайн Даррож ва Тоҳир Мақдисий ва Абу Амр Димишқий ва булардин ўзга машойих била ҳам суҳбат тутуб эрди. Машойих дийдоридин марзуқ эрди. Зоҳир илмида ва ҳақойиқ илмида олим эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, илмда ҳеч кишининг онча таснифи йўқдурки анинг. Имом Шофиъи мазҳабида эрди. Уч юз ўттуз бирда дунёдин ўтубдур. Шайх ул-ислом анинг икки сўзин бағоят таъриф қилибдур. Бири буки, андин сўрдиларки, тасаввуф недур? Дедиким: *وحيروا في من بين الناس* «ғафлат пайтида Ҳақни топишдир». Яна буким, сўрдиларки, Абдурраҳим Истахрий не учун сакбонлар била даштқа борур ва қаптан кияр? Дедиким, *جئت من نقل ما عليه* «унга оғирлик қилаётган нарсани енгиллатиш учун». Деди: борурки, анинг юкидинки андадур, енгилгай ва дами урғай. Шайх ул-ислом дедиким, вужудда лаззат йўқдурки, барча садаMAT ва ушалмақдурки, ҳавас тутанур.

والله اعلم

قل ان الله بكل شئ عليم

الذي لا اله الا هو

«Бошқа бировнинг шеърини бизга ўқиб берди: Лайлининг ёдини унутишни хоҳлайман, лекин қаерга боқсам, кўз олдимда туради».

305. Абулхайр Моликий р. т.

Оти Бундор б. Яъқуб Моликийдур. Машойих акобиридин эрди. Ва анвоъи илм жамъ қилиб эрди. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки,

йигитликда рўза тутар эрдим ва висол қилур эрдим. Ва кеча масжиди жомеъда бўлур эрдим ва менинг учун бир қандил кўярлар эрди. Бир кеча ел ва ёмғир жиҳатидин чароғ ўчуб эрди. Бирав эшик қоқти, борибки эшикни очтим, Абулхайр Моликий эрди. Кирди ва ўлтурди. Ва анинг ҳайбатидин тўлдум. Ридо очти, анда таом эрди. Деди: егилки, мен уюмда эрдим, муни келтурдилар, ею олмадимки, хотирим сенинг сари эрди. Анинг ҳайбатидин деёлмадимки, висолдадурмен. Анинг била ул таомдин едук. Чун фориг бўлдуқ, дедимки, айюҳаш шайх, бир саволим бор. Деди: сўр! Дедим:

«Қачон банданинг ҳаёти Аллоҳу таоло билан ёруғ бўлади? Деди: Ўртадан муҳолифатчилик кўтарилганда». Мен бу сўздин мутаажжиб бўлдум, тонгласи машойихға арз қилдим. Алар ҳам мутаажжиб бўлиб дедиларки, тиларбизки, ўзидин эшитгайбиз. Чун андин сўрдилар, дедиким, ما هربى الحيل الا بالحرى بالنهار «кечаси содир бўлган нарса кундуз зикр этилмайди» ва икрор қилмади.

306. Абубакр Шаъроний р. т.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки,

ما رأيت زاهدا قط من الدنيا قبل ان ياتي من ان يترك الدنيا «зоҳиран Абубакр Шаъронийдан ўзга дунёдан кўнгил узган энг содиқ зоҳидни кўрмадим». Бир кун анга бордим, Истахрда эрди, кеча қошиға кирдим. Деди, ё Або Абдуллоҳ, бу кун сенинг баракатингдин ёғлиғ таом егумиздур. Кўпти ва сафол қозонни ости ва бир пора қоқ эти бор эрди, қозонға солди ва туз солиб, қозонни қайнатди: Ва биравга дедиким, бир пора ўтмак келтурди. Ва ани тарид қилди, шўрбадин анга солди ва этни анинг юзига қўйди. Ва манга дедиким, егил! Мен ул тариддин ер эрдим. Деди: эттин егил! Мен дедим: мени маъзур тут эт емаклин! Деди: шояд санга фалон ва фалон таом керак бўлғай, ул тонгла бўлғусидур. Шаҳрға кирали ва сенинг учун олали. Тонгласи шаҳрға кирдим ва фуқаро жамъ бўлдилар ва таоме ҳозир қилдилар. Ул таомдин бир пора олиб, анинг учун элттим. Деди: айтким, не қилдинг? Дедим: ҳануз нима емаймен, сендин илтимосим будурким, менинг била таом егайсен. Икав таом едук ва мен Шероз сари тебрадим.

307. Абу Муҳаммад Атойидий р. т.

Ул шайх Абу Абдуллоҳ Хафифнинг устодларидиндур. Ул дебдурки, косибеки касб ҳақиқатин риоят қилғай, ҳаргиз Абу Муҳаммад Атойидийдек кўрмадим. Ҳар кун ярим донак касб қилур эрди ва анинг қути андин эрди. Икки ҳаббаға нухола сотқун олур эрди ва андин икки нон пиширур эрди. Бири била ифтор қилиб, бирин садақа берур эрди. Қирқ йил уйида чирог

ёқмади. Жиҳатин сўрдилар. Дедиким, анинг ҳисобидин кўрқарменки, анга неча нима керак, то муяссар бўлғай ва барчасининг ҳисоби бор.

308. Жаъфар Ҳаззо р. т.

Кунияти Абу Муҳаммаддур.

«Жунайд ва унинг табақасидагилар билан суҳбат қурган. Шиблий унинг маноқибини зикр қилган ва фазилати ҳақида гапирган эди). Уч юз қирқ бирда дунёдин ўтубдур. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, бир кун Муъаммил Жассос манга дедиким, Жаъфар Ҳаззони кўрким, не ҳоли бор? Бориб кўрдум. Мутакаллиф сарой ичинда ва нозанин бисот юзида ва нафис кийгулуклар оросинда. Мени сўрди ва мен ани сўрдум. Деди: Ўлтур, била таом еяли! Бас лазиз таом пишуртти ва била едук. Чиқиб, Муъаммил қошиға келдим ва ҳар не кўруб эрдим, дедим. Муъаммил дуо қилиб дедиким, ё Раб, бизга саломат ва офиятни арзоне тут.

Неча вақт ўтгандин сўнгра яна Муъаммил дедиким, бориб Жаъфар Ҳаззо ҳолин кўр! Бориб, бир вайронада топтим. Бир бузуқ уйда йиғламоқда. Уч кун эрдиким, таом тотмайдур эрди. Ондоғи эл илтимос қилдиларки, анга нимагина едур! Кўп жаҳд қилдимким, озғина суюқ едурдум. Яна Муъаммилға келиб, кўргонни дедим. Муъаммил дедиким, агар аввал танаъумни қилмаса эрди, охир бу ҳолға мубтало бўлмағай эрди.

309. Ҳишом б. Абдон р. т.

Кунияти Абу Муҳаммаддур. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, чун ул намозға турар эрди. Анга важд ва ҳол пайдо бўлур эрди. Меҳробда кейин ва илгари юруб, Қуръон ўқур эрди ва гоҳ бўлур эрдиким, анинг намозиға насоро йиғилиб, наззора қилурлар эрди. Анинг бир қўйи бор эрдиким, ғизоси анинг сути эрди. Ул қўйни кўтариб, ёзиға элтиб ўтлатур эрди.

Бир кун уйқулаб, уйғонғач кўрдиким, қўйи биров зироатиға кирибдур. Ани ул зироат иясиға берди ва андин беҳиллик тилади. Ҳишомға ваҳшате ва ҳайбате етиштиким, бир йил намоздин қолди ва эл ани такфир қилурлар эрди. Бу қисса масжиди жомеъ машойихиға етди. Барча анинг қошиға бордилар ва Ибн Саъдон Муҳаддис ҳам била эрдилар. Ондин сўрдиким, мени тонирмусен? Деди: Ибн Саъдонсен. Деди: Невчун намоз қилмассен? Деди: Менга бир неча ориз юланур ва намозға монез бўлур. Дедиким, не навъ? Ул жавоб бермади. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафифдин сўрдиларки, жиҳат не эрдиким Ҳишом намоз қилмас эрди? Дедиким, ғайб мутолааси қилур эрди. Ҳайб умури анга голиб бўлди. Ҳайрат мақомиға тушти ва зоҳир

аъмолидин отил бўлди. Бир кун машойих Ҳишомға дедиларки, эшитиб-бизки, сен мушоҳадаға қойилсен. Ҳар ким, мунга қойил бўлса, тавба қилмоқ керак ё ани адаб қилмоқ керак. Ҳишом деди: Менга тавба талқин қилинг! Қилдилар. Яна кун машойих қошиға келиб дедиким, тонуг бўлингким, мен тунокун қилган тавбадин тавба қилдим. Машойих кўпуб, они судраб, Масжиди жомеъдин чиқардилар.

310. Абу Муҳриз Шерозий р. т.

Шероз навоҳисидиндур. Зуннун Мисрий асҳобидин. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, Абу Муҳриз дедиким, Нисодин Шероз азиматиға чиқтим ва султоннинг қойиди ва атбоъи била йўлдош бўлдум. Аларнинг афъол ва атвори манга бағоят макруҳ келди. Кўнглумда инкор қилиб тиладимким, алардин айрилғаймен. Ногоҳ бир ун чиқтиким, қойиднинг камари ғойиб бўлубдур. Ва ул онт ичибдурки, қофила халқин борисин ахтарғай. Ва бирин-бирин бари элни тафтиш қилдилар, мен қолдим. Ва пас халқ дедилар, бу шайх қолибдур ва андоқ кишини бу навъ ишга нечук муттаҳам қилса бўлғай? Қойид дедиким, мен онт ичибмен, фойда қилмас, ахтармоқ керак. Мени ҳам ахтардилар. Ул камар белимда боғлиғ чиқти. Мен дедимки, биллоҳки, манга бу ишдин хабар йўқтур. Қойид деди, бу ёлғон онти ўғурлиғидин азимроқдир. Мени буюрдиким, йўл бошида қофила гузаргоҳида асрағайлар, то ҳар киши ўтса, тавбих ва сарзаниш қилғай. Ва андоқ қилдилар ва менинг ҳамроҳлиғимдин айрилдилар. Ва Шайх Абу Музоҳим Шерозий ва Шайх Абу Ҳафс била хало аритқонким ўтти, Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф Шайх Абу Муҳризға нисбат берибдур.

311. Абдурраҳим Истаҳрий қ. т.

Кунияти Абу Амрдур. Ва Рувайм била суҳбат тутубдур ва Саҳлни кўрубдур ва тариқи сатру ихфо ва шаторат эрди. Шотирона либос кияр эрди ва итлар асрар эрди ва овға борур эрди. Кабутарлари ҳам бўлур эрди. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурким, Рувайм дедиким, бу тоифадин кўп била Луғом тоғида бўлубмен. Андин собирроқ кўрмаймен. Ов учун даштга ё тоғга борса эрди, эл кўзидинким, йироқ бўлди, итларин кўяр эрди ва Тенгри зикриға машғул бўлур эрди. Уйида бир ўй териси эрмишки, остиға солур эрмишким, ўйнинг шохларини ҳам ул тери била қўйғон эрмишлар. Қиш они уйга судраб солур эрмиш ва ёз ташқари судраб солур эрмиш. Жаъфар Ҳаззо анинг қошиға борди. Аҳволин хароб кўрди бир бузуқ уй гўшасида ва анга азим балойи мутаважжих. Тараҳхум қилди ва мутағаййир бўлди. Ул дедиким, менга не бўлди? Жаъфар дедиким, сени бу дам ўлгудек кўрадурмен заъфдин. Ул кўпти ва бир азим тош эрди, кўторди. Кўториб томға чиқарди ва деди: Эй қавий, келиб, бу тошни кўтариб, қуйи

тушур! Жаъфар ожиз бўлуб, ҳайрат қилди. Ул дедиким, бу кун ўн етти кундурким, ҳеч нима емайду рмен. Жаъфарнинг ҳайрати кўпроқ бўлди. Анга отасидан йигирма минг дирам мерос қолди. Аммо эл зиммасида эрди ва ўн мингни элга кечти ва ўн мингни олди. Кеча тонг отқунча, ул ваҳҳ они гоҳи савдо хаёлиға, гоҳи зироат хаёлиға паришон қилиб эрдиким, сахар кўпуб, ул ваҳҳларни овуч-овуч қўшнилар уйига сочи. Кундуз ул элга хаёл бўлдики, гўё ёрмоқ ёғибдур. Ул тубрани силкиди, ярим дирам қолиб эрди. Тушти, асҳобиға дедиким, ишорат сизгаким, нону бақло бўлди. Эл дедилар бу девонани кўрун! Ўн минг дирамни сочиб, ярим дирам учун шодлиқ қилур. Вақте Абодонға борди ва йигирма бир кун қолди. Ҳар не оқшом анга ифтор учун келтурурлар эрди, тонгла мавжуд эрди. Халқ онинг шефтаси бўлдилар. Саҳл Абдуллоҳ қасд қилди, деди: Сенга меҳмонман. Ул деди: Не буюурсен? Деди: сўкбач пишур. Саҳл сўкбач пишуртти ва қозон била онинг оллиға қўйдилар. Ҳамул дам сойил савол қилди. Буюрдиким, они сойилға бердилар. Уч қатлағача сўкбач пиширурлар эрди ва ул сойилға берур эрди. Тўртунчида Саҳлнинг қули ёшурун чиқтиким, сойилға манъ қилғай. Дедиким, қулингни сойил манъидин манъ қил! Саҳл манъ қилди. То ой тутанди, ул нима емай чиқти ва биров қуруқ ўтмак сувға тўғраб ёйдур эрди. Онинг ширкатида ифтор қилди.

312. Муъаммил Жассос р. т.

من كبار مشايخ الشوافر سافر الحجاز والعراق وكان حسن المصان في علم الفقه

«У Шерознинг улуғ шайхларидан бўлиб,

Ҳижоз ва Ироққа сафар қилган. Бесавод бўлсада, тавҳид ва орифлик борасида чиройли сўзлар эди». Ул эрдиким, жавоб берди Саҳл Сипаҳоний Шерозға юборган масойилға! Саҳар намозин қилса эрди, чоштқа дегинча Қуръон дарсиға машғул эрди. Чошт намозин қилгандин сўнг масжиддин чиқар эрди, элнинг ҳожатин раво қилмоққа машғул бўлур эрдиким, бузурглукидин халойиқ анга юз келтурурлар эрди. Ҳар неча элнинг ғавғоси анга кўп бўлса эрди, аслий ваҳҳида ботиний жамъиятиға йўл топмас эрди. Ҳар қачон бир мусулмон ишиға машғул бўлса, ишсиз киши саломига жавобдин ўзга сўз демас эрди. Ва дер эрдиким, мен муздурду рмен, салом жавоби вожиб бўлмаса эрди, ани доғи демас эрдим. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебду рки, чун Муъаммил Маккаға борди. Шайх Абулхусайн Музаййин хидматиға етти ва деди: аюҳаш-шайх, бир саволим бор, жавоб бер ва ажамий кишиду рмен, манга рифқ кўргуз! Ул дедиким, сўргил! Муъаммил деди: «фаҳмлар ваҳдлар мартабасини идрок этадими?» Абулхусайн анга боқиб, сўрдиким, қайдинсен? Деди: Шероздин. Деди: Нега машхурсен? Деди: Муъаммилға. Деди: Ултурғон ердин кўпки,

сенинг еринг эмас. Ва они ўз ёнида ўлтуртти ва дойим анга боқиб дер эрдиким, **أنت من عيسى بن مريم** «сен бесавод ажамий кишисан» ва кулар эрди. Ва ондин сўнгра ҳар киши масъалае сўрса эрди, анинг сари боқиб айтур эрдиким, шайхдин сўрунг ва анга ҳавола қилур эрди.

313. Али б. Шуллауя р. т.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, ул тоғларда ва водийларда бўлур эрди. Ул мавзенинг эли анга мурид ва машғул эрдилар. Ул жумладин икки кишики, қавм улуғлари эрдилар, анга истидъо қилдиларки, ҳар қайси-мизнинг бирор қизимиз бор ва ҳар бирининг тўртар минг қўйи бор. Агар қизларни никоҳ қилсанг, ул қўйларни фуқаронинг содиру воридиға сарф қил! Ул қабул қилиб, аларни никоҳ қилди. Муъаммил ани кўруб, дедиким, эмди бизга тафсил қилмаким, сен ҳам бизингдек бўлдунг. Ул деди: мен бу ишни Худой учун қилибмен. Муъаммил дедиким, биз ҳам Худой учун қилиббиз. Ул дедиким, мен аларни уч талоқ қилдим, сен ҳам агар чин айтурсен уч талоқ қил!

Муъаммил деди: **يا ميمون السنة في** «Эй Майшум, талоқ қилишда суннатни унутдингми?»

314. Абубакр Искоф р. т.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурким, ул ўттиз йил рўза тутти. Назъ ҳолатида сувни момиқ била тиладиларки, оғзиға томизғайлар, они ташлади ва рўзада дунёдин ўтди.

315. Абу Заҳҳок р.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, Абу Заҳҳок дедиким, бир қатла менинг била шайтон орасида муҳораба бўлди, ани бир қотиқ силлий уруб мағлуб қилдим. Ва мундин муддате ўтти, бир кун бир йўл борурда, бир улук сувға еттим. Ўтардин ожиз эрдим. Курдумки, бир заъиф қари сувға кирди, ўтгали. Мен ўзумга дедим: бу қаридин худ заъифроқ эмассен. Сувғаким кирдим, чўма кириштим. Ва ул қари сув қироғиға аяқ қўюб чиқти ва дедиким, нега манга силлий урарсен, тавба қилдингму, йўқму?

316. Абу Муҳаммад Хаффоф р. т.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, Шайх Абулхусайн Музаййин бизга битиб эрдиким, сизга дарёда муриде борки, агар нажот топса, бот сизга жавоҳир келтурур. Бу сўздин муроди Муҳаммад Хаффоф эрмиш. Ва

анинг мушоҳада бобида ва шайтондин бозе еганда, кўп сўзлари бор, тилай деган киши «Нафаҳот ул-унс»да анинг зикрида муталаа қилсун!

317. Хасан б. Ҳаммавияҳ ва соҳибуҳу Абу Жаъфар Харрор Истахрий қ. с.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, Абу Жаъфар Харрор, Ҳасан Ҳаммавиянинг соҳиби, Истахрдин бизинг қошимизга келди. Ибн Зайдон дедиким, орзудур мангаким, бу кеча ани бизинг қошимизга ҳозир қилгайсен. Ани мунунг мажлисида ҳозир қилдим. Сўз асносида Ибн Зайдон дедиким, тиларбизки, ўз ҳикоятингдин бизга бир нима айтқайсен. Ул дедиким, манга худ ҳикояте йўқдур, агар десанг, улча машойихдин кўрубмен, андин айтай. Ибн Зайдон деди: биз ҳам ушмуни тиларбиз. Жаъфар деди: Бир кун мен ва жамъи Ҳасан Ҳаммавия қошинда ўлтуруб эрдуқ ва ул бош куйи солиб эрди. Ногоҳ сайҳае тортти ва ул сайҳа била ҳозирлар кўзидин ғойиб бўлди. Бизлар бир-биримизга боқиштик ва дедикки, бу сўзни ҳеч кишига айтса бўлмаским, эшитган айтқусидурким, яна нодирае ароға солдилар. Ул уч кун ғойиб эрди. Ҳар киши сўрса, дер эрдикки, машғулдур. Уч кундин сўнгра кўрдурки, масжид эшикидин кирди, мутағаййируллави. Ва ғоят ҳайбатидин мумкин йўқки, киши анинг била сўзлашгай. Ва мен ҳамиша анинг била инбисот қилур эрдим. Дедимки айюҳаш-шайх, миқдоре тоза панир бор, майл борму, келтурсак? Ва анинг тоза панирға майли кўп бўлур эрди. Деди: келтур! Келтурдум, бир луқма еди ва ишорат қилдиким, енгиз! Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дедиким: Ибн Зайдон манга дедиким, ҳеч шак йўқдурким бу содиқ кишидур, аммо бу ҳикоятни бовар қилаолмасмен, навъе қилки, инонгаймен. Дедимки, шайх учун ер солингки, йўл ранжидин осойиш топсин. Ер солдилар. Шайх уюди ва мен Ибн Зайдон била ўлтурдуқ. Анга анча айттимки, бовар қилди. Шайх Абу Абдуллоҳдин ул ҳол кайфиятин сўрдилар. Деди: ул ўз маконидин йироқ бормайдур эрди, аммо анга либосе ёпиб эрдиларки, кўзлардин ғойиб бўлиб эрди.

318. Абдуллоҳ Қассор р. т.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, Абдуллоҳ Қассор дедиким, бир қатла ҳаж азиматиға Шероздин чиқдим. Машойих манга дедиларким, чун Саҳл Абдуллоҳ Тустарийға етсанг, биздин салом еткур ва дегилки, биз сенинг фазлингга муътарифбиз ва ҳарне десанг, инонурбиз. Сендин бизга мундоқ етибдурким, арафа куни ўз ерингдин чиқарсен ва сойир ҳужжож била Арафот мавқеъида ҳозир бўлурсен. Агар бу чиндур, бизга хабар берки, бизинг мунга имонимиз бор. Абдуллоҳ Қассор дедиким, чун анга еттим, қошига бориб салом бериб ўлтурдум. Ул бир чодиршаб ўзига чирмаб эрди ва бир наълайн илайига қўюб эрди ва кўзи очуқ қолиб эрди, бир волиҳи ҳайрондек. Манга ҳайбат муставли бўлди ва сўз айта билмадим. Чун даҳша-

тим рафъ булди, машойих рисолатин еткурдум. Саҳл бир лаҳза бошин куйи солди, дағи бош кўтариб дедиким, ё дўст,

هؤلاء الذين يؤمنون بالله ويفعل ما يريد الله قال عبد الوهاب بن الحارث «бу қавм хоҳлаганини қиладиган, Аллоҳга иймон келтирганларданми? «Ҳа», — дедим. Айтди: Шундай экан, менинг ишларим ҳақида нега сўрайдилар?!»

319. Иброҳим Мутаваккил р. т.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, бу тоифадин бири, манга дедиким, саҳроға чиқиб эрдим. Кўрдумки, Иброҳим Мутаваккил, тўнларин юбдур ва кунаска ёйибдур. Анга дедимки, кел, била бориб нима еяли! Кўнглакини ҳам андоқ ул ўқ кийди ва менинг била юруди. Чун бир неча қадам бордуқ, бир миқдор инабус-саълаб йўлда тушуб эрди, ани олди ва юди ва еди ва ўлтурди. Ва дедиким, сен борки, манга ушбу кофийдур. Неча муболага қилдим, келмади. Машойихдин бири Иброҳим Мутаваккилга дедиким, тиларбизки, бу ой бизинг била ифтор қилғайсен. Ул-қабул қилди. Бир кеча анга дедиким, кўп, саҳур қилали! Дедиким, ул суфрани тушур! Ул дедиким, мен мун қилмасмен, не учунки, бу ҳаракатдур асбобда. Ва мен асбобда ҳаракат қилмон. Бир кеча ани кўрдиларки, суфра оллиға кўюб, нима ейдур. Дедиларки, демадингмуки асбобда ҳаракат қилмасмен, бас бу недур? Дедиким, валлоҳ, мен асбобда ҳаракат қилмадим, аммо кўпар чоғда бошим суфраға тегди ва ул оллимға тушди, будурки ейдурмен..

320. Абутолиб Хазраж б. Али р. т.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, Абутолиб Хазраж Жунайд қ. с.нинг асҳобидиндур. Шерозға келди. Ва ичининг ташвиши бор эрди. Машойих дедиларки, анинг хидматин ким ихтиёр қилур? Мен ихтиёр қилдим. Ҳар кеча ўн олти, ўн етти қатла кўпар эди. Бир кеча кечга дегинча уйғоқ эрдим. Кўзум жузви қизиб эрдиким чорлабдур, эшитмаймен, яна чорлағонда ташт элттим. Деди, эй фарзанд, ўзунгдек бир махлуқнинг хидматин яхши қилаолмасанг, Холиқ хидматин нечук қилғунгдур? Яна бир қатла доғи чорлағанда эшитмадим, яна бир қатлада «қайда-сан, сенга Аллоҳнинг лаънати бўлсин!» деди. Ошуқуб ташт элттим. Али Дайлам Шайх Абу Абдуллоҳдин сўрдиким, анинг «сенга Аллоҳнинг лаънати бўлсин!» деганин нечук эшиттинг? Дедимки, «сенга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин!» эшиттим. Шайх ул-ислом дебдурки, фалоҳ йўқтур ул муриддаким, пир зуллин кўрмамиш бўлғай ва қафосин емамиш бўлғай ва «сенга Аллоҳнинг лаънати бўлсин!» эшитиб, «сенга

Аллоҳнинг раҳмати бўлсин» га қабул қилмамиш бўлғай ва дарду нокомлиғ била тирилмамиш бўлғай.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, аввал мажлиски, Шайх Абутолиб Шерозда тутти, бир қаро палос кийиб эрди ва бир асо илигида. Келди ва курси устида ўлтурди. Ва мен ёнида эрдим. Элга боқди ва дедиким, билманки, не дегаймен, ёзуғлуғемен ёзуғлуғлар орасида. Ва йиғлади ва элни йиғлатти ва фарёд мажлисидин чиқди. Ва анга азим қабул пайдо бўлди ва андоқки, аёғи туфроғин беморлар сиҳҳати учун элтурлар эрди. Оз вақтда амре воқеъ бўлдиким, киши анга илтифот қилмади ва эъроз қилдилар. Шероздин Нисоға борди. Анда ҳам илтифот қилмадилар ва ижтиноб қилдилар. Ва андин Сипоҳонға борди. Абу Али Ворижий анинг буржин адо қилди ва анинг учун ул деган ерда маскане ясади. Ул уйни ўзи кийган палосдек қаро қилди ва анда бўлур эрди, то дунёдин ўтти.

321. Абу Али Ворижий қ. с.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, Абу Али Ворижий Шерозға келди, амал ва ҳукумат учун. Ва фуқароға ва содиру воридға хон ёйди ва моида тартиб қилди. Хар намози шомдин сўнгра келур эрди ва бизинг била ўлтурур эрди. Ва бир-биримиз била сўз айтур эрдук. Бир кеча ўз иродат айёми сўзи ароға келди. Кўнглакин юқори кўтарди, бўйнида бир тавқдек нишоне эрди. Сўрдумки, бу недур? Дедиким, Луғом тоғида эрдим, ириг палос кийиб эрдим. Бўйнуمنى еди. Андинки ёндим, янги эт бутти, бу улдур. Дедимким, бу амалга кирганинг не эди? Дедиким, қари ва заиф онам бор эрди ва манга кўп бурж воқеъ бўлди ва муҳтож бўлдум, бу ишгаки кўрарсиз.

322. Абулфазл Жаъфар Жаъдий р. т.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, Жаъфар Жаъдийға еткурдиларки, Абу Амр Истахрий дебдурки, ғусл қилур эрдим, изорим очилди, кўрдумки, икки илиг кейимдин пайдо бўлуб, изоримни белимга маҳкам боғлади, Жаъфар Жаъдий кўпти Ва Истахрға борди ва Абу Амр қошиға кирди ва анинг аёғин тўтти. Ва Абу Амрнинг асҳоби секридилар. Ул моний бўлдики, ҳеч нима демангким, анинг ғазаби лиллоҳдур ва ўн икки йиғоч яёғ келибдур. Ва Абу Амр иътизор мақомиға келиб дедиким, андоқ демайдурмен, балки мундоқ деймен. Андин сўнг асҳобиға дедиким, анга хидматкорликлар қилдилар ва узрлар қилдилар.

323. Абулқосим Қасрий р. т.

Жунайднинг асҳоби киборидин эрди. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, бир кун менга дедиким, мени бир саҳроға чиқар! Мен ани бир

сайрга чиқардим. Бир ерга еттуқким, жамъи шатранж ўйнайдур эрдилар. Аларнинг бисоти қироғида ўлтурди ва ўйнай киришти. Мен мунфаъил бўлдум ва чорам йўқ эрди. Қайтиб келурда яна бир жамъа еттуқки, нард ўйнар эрдилар. Мутағаййир бўлди ва бориб аларнинг бисотин бузди. Ва алар бичоғлар тортиб, анга юзландилар. Ул дедиким, бичоқларингизни берингким барчасин ейин. Мен бу икки ҳолдин мутаажжиб бўлдум ва савол қилдимки, ул не эрди ва бу не? Дедиким, ул вақтки ладуний кўзи била боқсоқ андоқдур ва чун ғайри ладуний кўзи била боқсоқ мундоқ. Бу сўз илгарирак ўтти. Аммо анда Шайх ул-ислом Абубакр Қасрий деб эрди ва Шайх Абу Абдуллох мақомотида Абулқосим Қасрийдур. Бўлаолурки, Қасрийға икки куният бўлғай, ё бири саҳв воқеъ бўлмиш бўлғай, валлоху аълам.

324. Абдулазиз Баҳроний қ. с.

Шайх Абу Абдуллох Хафиф қ. с. дебдурким, Абдулазиз Баҳроний қатиг совуқ қишда Шерозға келди ва эски тўни бор эрди. Ҳар футуҳки, етса эрди, фуқароға сарф қилур эрди. Уч кун Шерозда эрди, анинг била бу бобда сўзлашдилар. Дедиким, менинг нафсим сизинг тўнларингиздин қочар. Пас манга дедиким, ё Абу Абдуллох, мени бу шаҳрдин чиқарки, ниятим йўқдурки, бу шаҳрда янги тўн кийгаймен. Дедим: қаён борурсен? Деди: баҳр ноҳиятига. Анга мушояъа қилдим ул дарвоза сарики, ул борур йўлда эрди. Ногоҳ кўрдурки, Абулхайр Моликий келур. Бизни чорлади. Ва ўзи била егулуки бор эрди. Деди: келингким, таом еяи! Анинг била таом едук ва бирор нима қолди. Баҳроний қўпти ва сажжодасин эғнига солди. Абулхайр деди: кош бу таомдин бирар нима ўзунг била элтсанг! Ул дедиким, менинг матбахим илгари борибдур. Абулхайр дедиким, пас бу қолғон таомларни нетали? Баҳроний дедиким, итлар оллиға солғил ва борди.

325. Абулҳасан Ҳакимий қ. с.

Ул дебдурки, Жунайд қ. с.дин эшиттимки, дедиким, бир кун Сарий Сақатий мажлисида эрдим. Ва қалин эл бор эрди. Ва мен борининг кичикроки эрдим. Сарий сўрдиким, не нимадурки, уйқуни элтур? Ҳар киши бир нима деди. Бирав дедиким, қўп очлиғ; бирав дедиким, суни оз ичмак. Чун навбат манга етти, дедимки **«عظم القلوب بخلع الله من كل نفس ما آتته»** «ҳар бир нафс қилмишидан Аллоҳнинг огоҳлиғи ва бундан қалбнинг воқиф эканлигидир». Деди: **«آتته ما يري»** «офарин, ўғилгинам!». Ва мени яқиниға ўлтуртти. Ва ул кундин бери ҳар ердаки борман, барчаға муқаддаммен. Ва ҳам Ҳакимий дебдурки, машойихдин баъзининг ҳолин Жунайд қ. с.дин сўрдурки, анга иқтидо қилса бўлғайму? Дедиким, агар анда бир парҳезкорлиғ ва ҳалол қут талаби топарсен, иқтидо қилса бўлур ва агар топмассен, ани қўйғил!

326. Абу Али Ҳусайн б. Муҳаммад Аккор р. т.

Ул шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф асҳобидиндур. Ва шайх Абу Исҳоқ Гозирунининг шайхи. Дебдурларки. Аккор Гозирунга етти, машойих анинг қошига йиғилдилар. Ва шайх Абу Исҳоқ ҳануз тифл эди ва машойих била келиб эрди. Дедиларки, бу гўдак Қуръонни хуб ўқур. Анга буюрдиким, Қуръон ўқуди. Ва анга хуш келди. Ани машойихдин тилади ва Шерозга элтти ва вақт машойихидин ва шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф асҳобидин ҳадис самоъи буюрди. Ва анинг била Ироқ ва Ҳижозга мусофарат қилди. Ва анинг суҳбати баракатидин етишти, ул ергаким етишди. Ҳусайн уч юздин сўнгра дунёдин ўтти. Ва қабри Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф равзаси эшикидадур Шерозда.

327. Абу Исҳоқ Иброҳим Шаҳриёр Гозируний қ. т.

Форсиюл-аслдур ва мавлиду маншаъи Гозирун наварди. Шаҳриёр шайхнинг отаси мусулмон бўлди. Ва шайхнинг валодати отасининг исломий замонида эрди. Ва шайхнинг интисоби тасаввуфда Шайх Абу Али Ҳусайн б. Муҳаммад Фирузободийи Аккоргадур. Ва ҳадис асҳоби суҳбатиға етибдур. Ва барчадин ҳадис ривояти ва осори бор. Ва Маккада Шайх Абулҳасан Абдуллоҳ Жаҳзамий Ҳамадонийни кўруб эрди. Ва андин ривоят қилибдурки, Зуннун қ. с. дебдурки, *هاتك القصد فان الرضا غلب الرزق وكثر به العمل* «сен ишга кириш. Чунки оз ризққа қаноат қилиш кам амални ҳам поклайди». Вузародин бирига Шайх била иродате воқеъ эрди. Ҳар неча жаҳд қилдиким, Шайх андин бир нима қабул қилғай, қилмади. Шайхга иълom қилдиким, ҳар неча жаҳд қилдимки, мандин бир нима қабул қилғайсен, қилмадинг, неча банда озод қилдим ва савобин санга бағишладим. Шайх қ. с. жавоб юбордиким, сенинг рисолатингни манга еткурдилар ва яхшилигинг шукрин адо қилдим, лекин бандалар озод қилмоқ менинг мазҳабим эмас, балки менинг мазҳабим озодларни банда қилмоқдур рифқу эҳсон биле. Шайх р. а. Ҳазрат Рисолат с. а. в.ни тушда кўруб сўрдиким, *ما التصوف* «тасаввуф нима?». Расул с. а. в. дедиким, *التصوف ترك المعاصي و كتمان المعاني* «тасаввуф даъврларни тарк этиш ва маъноларни яширишдир». Яна сўрдиким, *ما التوحيد* «тавҳид нима?». Жавоб топтиким,

التوحيد كل ما ضمن بهك او حطر في حالك والله سبحانه اعلم ذلك التوحيد ان

كقونглингдан кечган ва хаёлингдан ўтган ҳар нарсадан Аллоҳ субҳонаҳунинг бошқа эканлигидир; Тавҳид шак-шубҳадан, ширкдан, айбу нуқсондан поклашдир». Яна сўрдиким, ما العقل «ақл нима?».

Жавоб топтиким, *لست راد الدنيا وماله ترك الفكر في ذات الله تعالى* «ақлнинг энг пасти

дунёни тарк қилиш, юқори даражаси Аллоҳ таолонинг зоти хусусида тафаккур қилмаслик». Шайхнинг осори вилояти ва ғаройиб ҳолати беҳадду ҳасрдур. Тилаган киши мақомотида топар. Тўрт юз йигирмада зулқаъда ойида дунёдин ўтубдур.

328. Шайх Рўзбеҳон Бақлий қ. т. с.

«Кунияти Абу Муҳаммад б. Абу Наср Бақлий Фасавий суммаш Шерозий» Султони уламо ва бурҳони урафо эрди, қудваи ушшоқ. Ҳолининг бидоятида Ироқ ва Ҳижоз ва Шом сафари қилибдур. Шайх Абу Нажиб Суҳравардий била «Саҳиҳи Бухорий» самоъида Искандария сағрида шерик экандур ва Шайх Сироҷуддин Маҳмуд б. Халифа б. Абдуссалом б. Аҳмад б. Солба илгидин хирқа кийибдур ва онинг ишорат тили била сўзлари бор ва бу қавм истилоҳоти била мусаннафоти бор ва ул жумладин «Аройис» тафсиридур ва «Шатҳиёти шарҳи арабий ва форсий», «Китоб ул-анвор фи кашф ул-асрор» ва булардин ўзга ҳамки, барчанинг теъдодининг тули бор ва баъзи мусаннафотида келтурубдурким, қаввол керакким, яхши, чиройлиғ бўлғай. Орифлар самоъи мажмаъида кўнгуллар тарвиҳи учун уч нимага муҳтождурлар: равойиҳи таййиба ва важҳи сабиҳ ва савти малиҳ. Ва машойихдин баъзи бу қавлдин ижтиноб буюрубдурлар. Невчунки, бу иш бир орифга мусалламдурки, кўнгли поклиги камолға етмиш бўлғай ва кўзи Ҳақ с. т. ғайрини кўрмакдин ёпилмиш бўлғай. Дерларки, эллик йил Шерознинг Атиқ жомеъида тазкир қилди ва ваъз айтди.

Шерозда бир кун борур эрдик, мажлис айтқой. Кўрдик, бир заифа қизиға насиҳат қилиб айтадурки, эй фарзанд, ҳуснунгни элга кўп кўргузмаки, хору безътибор бўлур. Шайх дедиким, эй носиҳа, ҳусн анга розе эмаски, ёлғузу мунфарид бўлғай. Ул борча они тиларким, ишқ била қарин бўлғай. Ҳусну ишқ азалда аҳде боғлабдурларки, бир-биридин айру бўлмағайлар. Асҳобқа бу сўз истимоъидин анча важду ҳол юзландиким, баъзи онинг била-ўқ борди. «Футуҳоти Маккия» соҳиби р, а. дебдурки, Шайх Рўзбеҳон Маккада мужовир эрди.

وكانوا الرغبات في حال وجد في الله حيث أنه كان يقول على الطاهر باليت

فكان يظف على بطرح الحرم وكان صادق الحال

қилиб, шундай фарёд қилардики, тавоф қилувчиларга ташвишлар берарди. Шу боис Ҳарам томонда тавоф қиларди. У содиқ ул-ҳол эди». Ногоҳ бир муғанния муҳаббатиға мубтало бўлди ва элдин махфий эрди ва ул важду сайҳаларки, важди филлоҳда тортар эрди, боқий эрди. Аммо аввал Тенгри ишқида эрди ва ҳоло ул муғанния ишқида. Билдики, элга ул ақида бўлғусидурки, эмди доғи ҳақиқат юзидиндур. Ҳарам машойихи қошиға борди ва хирқани бошидан тортиб, алар қошиға ташлади ва дедиким, тиламасманки,

Ўз ҳолимда козиб бўлғаймен. Ва муғанния мулозаматини лозим тутди ва чун шайхнинг ишқу ҳолу муҳаббатини муғанния билди. Мутаассир бўлиб билдики, авлиё ақобиридиндур. Шайх илайида тавба қилди ва мулозим бўлди ва шайхнинг ул туғёни муҳаббати таскин топди ва машойих мажлисиға бориб, хирқасин олиб, яна эғнига солди ва ғариб ҳолоти шайхнинг кўпдурки, қалам анинг шарҳида ожиздур. Олти юз олтида дунёдин ўтди.

329. Абулҳасан Кардуя р. т.

Илму тақво соҳиби эрди. Шерозда олтмиш йил ўз уйида мунзавий эрдик, жумъа номозидин ўзга ва баъзи заруриятдин ўзга ишга уйдин чиқмади. Ва Хизр а. с. аҳнан анга зоҳир бўлур эрди ва суҳбат тутарлар эрди. Чун Шайх Рўзбеҳон Бақлий қ. с. бемор бўлди. Шайх Абулҳасан Кардуя ва Шайх Али Саррожки, Шайх Рўзбеҳоннинг авлодиға хол бўлур эрди. Шайхнинг иёдатиға бордилар. Шайх алар сари боқиб дедиким, келинги, жисмоний ҳаёт қайдидин чиқарбиз ва руҳонию абадий ҳаётиға муттасиф бўлурбиз. Алар қабул қилдилар. Шайх деди: мен сизлардин бурун борурмен ва сен, эй Абулҳасан, ўн беш кундин сўнгра манга етарсен ва сен, эй Али, бир ойдин сўнгра. Шайх муҳаррамнинг мунтасифида борди ва Шайх Абулҳасан Муҳаррамнинг охирида ва Шайх Али сафарнинг ўртасида, р. т.

330. Шайх Абдуллоҳ Балёний қ. т. с.

Лақаби Авҳадуддиндур ва шайх Абу Али Даққоқ фарзандларидиндур ва нисбати Шайх Абу Алиға бу навъ етарки, Абдуллоҳ б. Масъуд б. Муҳаммад б. Али б. Аҳмад б. Имрон б. Исмоил б. Абу Али Даққоқ қ. а.

Ва Шайх Аби Алининг бир ўғли бор эрди – Исмоил ва бир қизи бор эрди – Фотимабону. Шайх Абулқосим Қушайрийнинг манкуҳаси ва онинг хирқасининг силсиласи бу навъ бўлурки, анга хирқа отаси Зиёвуддин Масъуддин ва анга Шайх Асилуддин Шерозийдин ва анга шайх Рукнуддин Санжосийдин ва анга шайх Қутбуддин Абдурашид Абҳарийдин ва анга Шайх Жамолуддин Абдуссамад Занжонийдин ва ул иккаласига Шайх Абунажиб Суҳравардий қ. с. дин етибдур. Ул бир кун Шерозда шайх Саъдий хонақоҳиға борди. Шайх Саъдий бир овуч фулус келтуруб, илайига тўтким, дарвешлар учун суфра муҳайё қилғайлар. Ул дедиким, эй Саъдий, бир овуч фулус келтуруб, дарвешлар суфраси учун пул келтиурсан. Ул зарфни келтурким, анга олтмиш икки оқча тўлабсен. Шайх Саъдий филҳол ул зарфни ҳозир қилди ва ул важҳни дарвешлар суфрасиға сарф қилдилар.

Шайх Абдуллоҳнинг бир муриди бор эрди таббоҳким, дўкони бор эрди. Шайх ҳар қачон анда етса эрди, ул мурид бир аёғ ош ясаб, шайх учун келтурар эрди. Бир кун ул мурид дўконига етганда ул мурид ҳамул дастур

била бир аёқ ош келтуруб, Шайх аёғ устида туруб, ул ошни ичадур эрдиким, бир дарвеш етишти ва оқ покиза хирқа кийиб эрди. Шайхқа дедиким, Эй шайх, тиларманки, мени Тенгри таолоға далолат қилғайсен ва дегайсенки, фойда не ишдадур? То ўшондоқ қилғаймен. Шайх ичадургон илкидағи аёғ ошни онга бердиким, олиб ичгил! Ул олиб ичгандин сўнгра буюрдиким, ёғ бўлган илкингни бу хирқанга сурт ва доим ушмундоқ қил! Ул деди: Эй шайх, мун и қилаолмон. Ўзга иш буюр! Шайх дедиким, мунча ишни қилаолмасанг, ҳар ишки буюрсам қилаолмағунгдур. Борки, сен бу иш кишиси эмассен. Шайх Абдуллоҳнинг машраб тавҳиди бағоят бийик экандур. Элнинг вусъиға сиғмас. Сўзлар андин назму наср юзидин воқеъ бўлур эркандур.

Ул жумладин бу рубоийдур.

Рубоий:

از پای طلب من التلیم هر دم
آن ایشاند و من چلیم هر دم

از پای طلب من التلیم هر دم
آن ایشاند و من چلیم هر دم

Р у б о и й:

«То Ҳақни ўз кўзларим билан кўрмагунча талаб қилишдан асло тўхтамайман. Худони кўз билан кўриб бўлмайди, дейдилар. Улар бошқа. Мен эса, доимо шуни истайман». Олти юз саксон олтида ашуро куни дунёдин ўтубдур.

331. Жамолуддин Муҳаммад Бокаланжор қ. с.

كان شيخا زاهدا في الشر ذكي الخردا فاحصا في العلمات واهلها واهلها

من العلماء والطاعات وله كلمات روحانية واهلها واهلها

«Кўрам, очиқ чехра, ҳикоялари жозибали, мужоҳада ва хилватлар соҳиби, тоату ибодат борасида дуою зикрлари кўп, руҳоний сўзлар, раҳмоний. ишоралар эгаси бўлган қария эди». Шайх Абу Абдуллоҳ Балёний дебдурким, ул вақтки, кичик ёшлиғ эрдим, Шайх Жамолуддин Бокаланжор отам суҳбатида бўлур эрди. Ва мен пайваста зикрга машғул бўлур эрдим. Ва яхши унум бор эрди. Ва ўз жамъияти хотирим учун гоҳи зикр орасида тараннум била ашъор ўқур эрдим. Шайх Жамолуддин анга қулоқ солур эрмиш ва андин анинг вақти хуш бўлур эрмиш. Ва мен бу ҳолдин ғофил, яна ул тараннумни бас қилиб, зикрга машғул бўлур эрдим. Бир кун Шайх Жамолуддин менинг қошимға келиб дедиким, эй Шайх Абдуллоҳ, нечун мундоқ қилурсанки, баъзи маҳалда яхши ун била нима ўқурсен ва биз санга қулоқ солғач тек турарсен ва бизни нимбисмил кўярсен? Яна мундоқ қилма ва дарвешлар хотирин сотқун

ол, чун сендин бу унни соткун олурлар. Отам Зиёуддин Масъуд ҳам мундоқ буюрди ва мен қабул қилдим. Ул қавли таоло (99: *وَعِدَ رَبُّكَ مِنْ بَيْنِكَ الْيَقِينِ*) «(Шунингдек) то сизга аниқ нарса (яъни, ўлим соати) келгунча Парвардигорингизга ибодат қилинг» маъносида дебдурки, яқин йўқдур жуз айни қадим аёни, айни қадим аёнининг нияти сурати амалсиз ибодатдур. Ва ниятики, амалдин яхшироқдур, будур. Ва амал сурати айни қадим аёни ниятидин айру ибодат эмас, балки расму одатдур. Толиб улдурки, анинг матлуби аёни айни қадимдин ўзга эмас. Ва ҳар не аёни айни қадимдин ўзгадур, анинг қошида муҳолу ботилдур. Ва шайх Бокаланжор етти юз эллик ва бир нимада дунёдин ўтубдур ва қабри Шероздадур.

332. Мусо Имрон Журуфтий қ. с.

Бузург эрмиш Журуфтда. Шайх Абдуллоҳ Тоқий анинг муридидур. Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Абдуллоҳ Хафиф била Мусо Имрон орасида ниқоре тушти. Анга нома ва пайғом йибордиким, манинг Шерозда минг муридим борки, агар ҳар қайсидин минг олтун тиласам оқшомғача фурсат тиламаслар. Мусо Имрон жавоб йибордиким, менинг Журуфтда минг душманим борки, ҳар қачон менга даст топсалар, оқшомғача фурсат бермаслар ва тирик қўймаслар. Сўфий сен бўлғайсен ё мен?

333. Хожа Али б. Ҳасан Кирмоний қ. с.

Кирмон шайхи эрди. Анинг машойихининг мутааххирроғи эрди. Дорухонаси бор эрди ва иши тартиб ва низом била эрди ва қалин муридлик ва яхши муомалалиғ даъвиси бор эрди. Шайх Аму дунёдин борғондин сўнгра ул иршод маснадиға ўлтурди. Шайх ул-ислом дебдурки, Кирмонда Хожа Али ибн Ҳасан била Хозун Халил оросида ниқор тушти. Халил Хожа Алиға нома йибордиким, сен тонгдин чоштгача дору ва шарбат ва гувориш ерсенки, таомни тилаганча еёлғайсан ва мен тонгдин чоштгоҳгача кезарменки, егали нима топқаймен? Сўфий сенмусен ё мен? Машойих таън урар эрдилар ва писанд қилмаслар эрди. Анинг қабул тиламакик гурур заҳри жиҳатидинки, андадур.

334. Мира Нисобурий р. т.

Пире эрди, бузург сўфилардин ва маломатий эрди. Нисоға борди, зиёрат учун ё ўзга ишга. Анга азим қабул воқеъ бўлди ва кўп мурид йиғилди. Ул бу ишдин ранжур эрди ва кўнглининг шуғли ортар эрди. Чун ёнди. Кўп халойиқ анинг била чиқдилар ва андин айрилмадилар ва борурлар эрди. Бир ходиме бор эрди. Андин сўрдиким, булар не халқдур? Деди: Иродат

аҳлидур! Санинг хизматингга борадурлар. Қаттиқ ел эсар эрди. Бир бийик устига чиқти ва иштонининг боғини ечиб, ел сари сиякиришди. Андоқки, ўз тўни ва баъзи элнинг тўни мулаввас бўлди. Ул халқ мутанаффир бўлуб, инкор била қайттилар. Ходим анга деди: инкор юзидинки, бу не эрдик, қилдинг? Ул борур эрди. То бир сув қироғига етди. Мураққаъ била ўзин сувга солди ва тўнларин ва ўзин ариғ ювди ва кейин боқиб ходимга дедиким, инкор қилмағайсен. Анингдек офат ва азим фитна ва шуғлни бу миқдор бавл била ўзумдин кетордим. Шайх ул-ислом деди: билурсенки, невчун мундоқ қилди? Онинг учунки, ул ғавғо анинг табъига ва нафсиға хуш келиб эрди. Бу иш анга вожиб эрди.

335. Абу Абдуллоҳ Туруғбадий р. т.

Бешинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Муҳаммад б. Хусайндур. Туснинг ажиллайи машойихидиндур. Абу Усмон Ҳирий била суҳбат тутуб эрди ва ул машойихки, анинг муосири эрдилар. Ва ўз тариқида машойих яғонаси эрди. Уч юз элликда дунёдин ўтти. Ул дебдурки,

«Худога етиш учун Худодан бошқа василаси бўлмаган киши нақадар бахтли!». Ва ҳам ул дебдурки, *لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ* «*Ла илоҳа ала ллоҳ*» «дунёни дунё учун тарк қилиш дунё йиғиш аломатидир». Ва ҳам ул дебдурки, Аллоху таоло бандасига ўз маърифатидин бир нима бергай ва анга онча маърифатки берибдур бало бергай, то ул маърифат қуввати била ул балони кўтаргай. Ва ҳам ул дебдурки, йироқ бўл хидматда тамайюздин, не учунки, жамъики аларни хидматда мумтоз қилурсен, зоҳир қолмайдурлар, пас барчаға хидмат қил, то мурод ҳосил бўлғай ва мақсуд фавт бўлмағай.

336. Абу Абдуллоҳ Рудборий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Аҳмад б. Атодур. Шомда шайх эрди. Сурда сокин эрди. Ва Сур дарё қироғидадур. Ва қабри андадур ва эмди сув остида қолибдур. Абу Али Рудборий қ. с.нинг хоҳарзодасидур. Бузург ва суфи эрди, қурролар суратида. Онаси Фотима анга дер эрдиким, *هَذَا قَرَاءَةُ هَدَايَا* «Абу Абдуллоҳ — мураттаб қори, тоғаси — Абу Али суфий эди». Олим эрди, Қуръон ва шарият илмида ва ҳақиқат илмида. Уч юз олтмиш Туққузда зулҳижжа ойи дунёдин ўтти. Фақр одобида бир китоби бор. Шайх ул-ислом дебдурки, мен икки киши кўрубменки, ани кўрубдурлар. Бири Шайх Абу Абдуллоҳ Боку ва яна бири Шайх Абулқосим Абу Саламаи Бовардий. Шайх Абу Абдуллоҳ Боку дебдурки, ул-дедиким, *تَسَاوُفٌ تَرَكَّ* «тасаввуф — такаллуфни тарк қилмоқ, покиза бўлмоқ, шон-шуҳратдан кечмоқдир». Ва Шайх Абулқосим

дебдурки, ул дедики, ҳадис битимак кишидин жаҳлни элтур ва дарвешлик кибрни. **«Агар иккаласи жамъ бўлса, шуларнинг фазилати сенга кифоя».** Шайх ул-ислом дедики, Абу Саид Муқрий дедики, Шайх Абу Абдуллоҳ Рудборий била бақлий ейдур эрдим. Бир бақлий олдим, яна ўрнига қўйдум. Шайх дедики, ҳеч нимаким ўзунгга писанд қилмассен, яна бир дарвеш оллига қўярсенки, егил! Шайх ул-ислом дедики, Муҳаммад Шукарф дедики, истинжо кесакида ҳам инсофдур.

337. Абу Абдуллоҳ Монак р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, Абдуллоҳ Монак Форснинг Арғонидин эрди. Оти Аҳмад б. Иброҳим Монакдур. Бундор Арғонийнинг шогирдидур. Шиблийни кўруб эрди. Ва ёши юздин ўтубдур. Сўз айтса, икки муриди икки ёнидин оғзининг суйини артурлар эрдик, оғзи суйи тишлари йўқидин оқар эрди. Ул дебдурки, Шиблий бир кун минбар устида дедиким, Жунайдининг ҳаққи ҳозир эрди, дедиким, ғийбат ҳаромдур. Шайх ул-ислом дебдурким, Абу Саид Харроз қ. с. Мисрға келди. Анга дедиларки, қавм саййиди, не учун сўз демассен? Дедиким, булар Ҳақдин ғойибдурлар Ва Ҳақ зикри ғойибларға ғийбатдур!

338. Абу Абдуллоҳ Дуний қ. с.

Мутааххирлардиндур. Дунда бўлур эрмиш. Шўре бор эрмиш. Шайх ул-ислом дедики, Харақоний манга дедики, Абу Абдуллоҳ Дунийнинг шогирди манга дедиким, бизинг шайх маст келди ва маст кетти. Шайх ул-ислом дедики, анинг шогирди чин айтти. Харақоний айттиким, мен айттимки, ул Абубакр Шиблий эрдиким, маст келди ва маст кеттики, мен ани ўз қошимда кўрдумки, ҳавода рақс қилур эрди ва манга шукр дер эрди. Шайх ул-ислом дедиким, Абу Абдуллоҳ Дунийдин сўрдиларки, фақр недур?

Дедиким, **«одамлар орасида воқеъ бўлган исмдурким, маъноси том бўлса, у Аллоҳу таолодир».** Дуний кўп Қуръон ўқур эрди. Ҳар қачон закот ё садақа оятига етса эрди, хушҳол бўлуб, эғнидин бир нима чиқариб берур эрдиким, эшикдин ташқари чиқариб қўюнг, ҳар киши етса, олсун!

339. Абу Абдуллоҳ Мавло қ. с.

Хиротда бўлур эрди. Абу Абдуллоҳ Мавло зоҳид айёмида бир кун масжиди жомеъадаким ҳануз Пир Абусаид Дуний келмайдур эрди, сўзга кирди ва бир миқдор сўз айтти. Ва сўнгра дедиким, агар сарфи тавҳид керак будурки дедим ва агар кафчу каду илми керак, тонгла Абу Саид

келиб бизга айтқай. Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Абдуллоҳ Мавло бу ишни бир сўзга келтурубдур. Ва ул будурки, бир кун оч эрди ва анга орзу бўлдим, икки иссиқ нон била душоб бўлсаким, еса. Бу очлигда масжидга кириб уюди. Бир муриди ани уюғон кўрди ва деди, шояд оч эркин. Икки иссиқ нон била душоб олиб элтиб, сажжодаси остига қўйди. Иссиқ нон иси анга етгач уйғонди ва орзу қилғонин кўрди ва юқори боқиб деди: Илоҳи, ишгинаки санга керак, қила олғайсен, яъни агар иноятинг бўлса, дўстларингнинг ишин сабабу жаҳдсиз ясарсен. Шайх ул-ислом дедиким, бизинг талабу жаҳдимиздин ҳеч нима келмас ва ҳеч ерга етмасбиз, магар улки, кишига анинг инояти бўлғай.

340. Абу Абдуллоҳ Муқрий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Аҳмад б. Муҳаммад Муқрий-дур. Юсуф б. Ҳусайн ва Абдуллоҳ Харроз Розий ва Музаффар Кирмоншоҳий ва Рувайм ва Жаририй ва Ибн Ато била суҳбат тутубдур. Машойихнинг жавонмардларидин эрди ва аларнинг сахийроғи. Анга элик минг дирам мерос етти. Борини фуқарога нафақа қилди ва ваҳдату тажрид била ҳаж эҳроми боғлади. Ва ҳануз ҳадосат синда эрди. Ва уч юз олтмишда дунёдин ўтди. Ул дебдурки, *«القدر ما أتى من الله عز وجل ولا يدركه العقل»* «содиқ фақир шундай кишики, ҳамма нарсага эга бўлади, аммо бирор нарса унга эга бўла олмайди». Ва ҳам ул дебдурки,

«من أعز من خدمة امرأة أو زنة أو سحر أو دابة ولا يملكه العقل» «кимки ёру биродарига хизмат қилишдан бўйин товласа, Аллоҳ уни шундай хор қиладики, ҳаргиз қутулолмайди». Ҳам ул дебдурки,

«ما قبل من أحد شيئا إلا رآه في الدنيا مني لا يمكن القيام برأسها أبدا» «кимки мендан бир нарса қабул қилган бўлса, ундан, албатта миннатдор бўлганман. Бу миннатдорлик ҳақини адо этиш менга асло муяссар бўлган эмас». Ва ҳам ул дебдурки, футувват яхшилиқдур душманга ва мол базледур ангаким, макруҳи табъингдур ва суҳбат ҳусни ва мулояматдур ангаким, мўтанаффир бўлғайсен. Ва ҳам ул дебдурки, Абдуллоҳ Харроздин васият талабе қилдим. Уч нимага амр қилди: бири фарз адосига, улча мумкиндур жаҳду тоқат била; яна мусулмонлар ҳурматиға, яна хотирларни муттаҳам тутмак, магар улча Ҳақ мувофиқи бўлғай.

341. Абулқосим Муқрий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Жаъфар б. Аҳмад б. Муҳаммад Муқрийдур. Абу Абдуллоҳ Муқрийнинг қардошидур. Хуросон бузурглари ва машойихидин эрди, олийҳиммату соҳибҳол. Ва ўз тариқида ягона эрди. Шайх

Суламий дебдурки, *لم يزل أحدا من المشايخ في سمته ووقاره وحسنه* «кўринишда, виқорда ва ўтиришликда машойихлардан бирорта унга ўхшаганини кўрмадим».

Ибн Ато ва Жаририй ва Абубакр б. Абий Саъдон ва Абубакр Мумшод ва Абу Али Рудборий қ. с. била суҳбат тутуб эрди. Уч юз етмиш саккизда Нисобурда дунёдин ўтти. Ул дебдурки, ориф улдурки, ани маъруфи машғул тутқай андинки, халққа ё рад, ё қабул кўзи била боққай. Ҳам ул дебдурки,

الم يقل والله لا يقول في الصوف أن تصلي الصلوات في الأجر من أنفسهم ومن صلواتهم

«содиқ кишилар ўзлари ва пирлари ҳақидаги сўзларини тасдиқлаш билан тасвавуфга барака кира бошлайди».

342. Абу Муҳаммад Росибий р. т.

Бешинчи табақадиндур. Оти Абдуллоҳ б. Муҳаммад Росибий Бағдодийдур. Ибн Ато ва Жаририй била суҳбат тутубдур. Шомға рихлат қилди ва яна Бағдодга келди. Ва анда уч юз олтмиш еттида дунёдин ўтти. Ул дебдурки,

أعظم حجاب ينك زين الحق سبحانه العتائق تنوير نفسك أو إعتدائك على

«ўзинг ва Ҳақ орасидаги энг катта парда — нафсинг билан машғуллингинг ва ишларингга ўзинг каби ожиз кишига эътимод қилишингдир». Ва ҳам ул дебдурки, *أقوم طويات اللرب* «ғам-ғусса — гуноҳларнинг уқубатидир». Ва ҳам ул дебдурки,

لا يكون الصوف سرقا من لا الله أرض ولا تظله حياء ولا يكون له قول عند الخلق

«Суфийни ер кўтармаса осмон унга соя солмаса, халқ назарига тушолмаса, ҳамда ҳар қандай ҳолатда мурожаат этадигани — Аллоҳу таоло бўлмаса, у суфий бўла олмайди». Бир кун анинг қошида муҳаббат сўзи ўтадур эрди. Дедиким,

الحق إذا ظهرت انتصح لها الحق وإذا كتبت قتل الحق كمداد «муҳаббат ошкор бўлса, ошиқни шарманда қилади, агар пинҳон бўлса, ғамда ҳалок этади».

343. Абу Абдуллоҳ Динаварий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Абдулхолиқ Динаварийдур. *وهو من أجلة المشايخ وأكثرهم حالا وأصهم في علوم هذه الطائفة* «у суфия машойихларининг улуғроғи, шу тоифа илмининг фасиҳатлироғи эди». Шайх ул-ислом дебдурки, ул умрининг охирида Водил Қуроъда бир масжидга кирди. Ва ул халқ тарқадилар ва ани зиёфат қилмадилар ва егулик бермадилар. Ул кеча очлиғдин ўлди. Ва кундуз келиб такфин қилиб дафн қилдилар. Яна кун масжидқа келдилар, кафанни кўрдилар, меҳробда чирмоғлиғ. Ва анда

бир қоғазда битигликким, бизинг бир дўстимиз сизга меҳмон бўлди, егулик бермай ани очлиғдин ўлтурдунгиз, сизинг кафанингиз керакмас! Ул деб-дурки, Ҳақ субҳонаху ва табло фуқароға салом дер ва айтурки,

(54: انعام) «бас, «сизларга салом бўлсин!», деб айт...».

Дерларки, ул бир йил кемайа қолдиким, ел эсмас эрди. Мураққаънинг дарзин очар эрди ва тикар эрди. Дедиким, нафсни машғул қиладурмен, андин бурунки; ул машғул қилғай. Ул дебдурки, улуғлар суҳбати кичикларга Тенгри тавфиқларидиндур ва аларнинг зийракликларидиндур ва улуғлар майли кичиклар суҳбатиға хазлон аломати ва аларнинг ҳамоқат ва нодонлиғларидиндур. Ва ҳам ул дебдур баъзи асҳобиғаким,

«الذين هم من عبادة الشيطان فهم لا يدرون الا بعد ان يروا الحوائط»

«уларнинг зоҳирий либослари сени таажжубга солмасин. Чунки ботинни хароб қилганларидан сўнг зоҳирни зиннатлайдилар». Ҳам ул дебдур, баъзи сафарларда бир лангни кўрдумки, бир аёғи била секриб борур эрди. Дедим: сенга сафар не ҳожат, чун юрур ҳолатинг йўқдур? Деди: сен мусулмонсен? Дедим: бале! Деди: ул оятни ўқуким, (7: اسراء) «уларни қуруқлик ва денгизда чиқариб қўйдик». Чун ҳомил ва кўтаргуси улдур, бўла олурки, олатсиз ҳам кўтаргай.

344. Абулҳусайн Сирвонийи Сағир қ. с.

Олтинчи табақадиндур. Оти Али б. Жаъфар б. Довуд. Мағриб Сирвонидиндур. Улуғ Сирвонийнинг шогирди Хаввоснинг соҳиби, Мисрда бўлур эрди. Маккада мужовирлиғ қилди ва анда дунёдин ўтти. Муъоз Мисрийнинг ҳам шогирди эрди. Абубакр Мавозиний ва Жунайд ва Шиблий ва Абулхайр Тайнотий ва Абу Али Рудборий ва Каттоний ва Абу Али Котиб ва Абубакр Мисрий ва алардин ўзгани ҳам вақт машойихидин кўруб эрди. Ва Ҳарам шайхи эрди ўз вақтида ва рўзғор машойихи яғонаси. Ва Шайх Суламий суфия тарихида дебдурки, анинг умри юз йигирма тўрт йилға тортти. Умрининг охирида муқайяд бўлди, аммо ҳар қачон муаззин қад-қомат тортса эрди, аёқ устига қўпар эрди, намоз қилгондин сўнгра яна муқайяд эрди. Ва самоъ ҳолида ҳам бу навъ эрди. Ва Шайх Аму ва Шайх Аббос анинг дийдориға фахр қилурлар эрди. Ва фахр қилмай не қилғайлар эрдиким, аларнинг фахри ул пир била фарз эрди. Андин сўрдиларки, тасаввуф недур? Дедиким, «Ҳимматни яғона тутмак ва халқдин бегона бўлмоқ». Ул дебдурки, «السُّفِيَّانِ مِنَ الْوَرْدَةِ لَا مَعَ الْوَرْدَةِ» «сўфилар аврод билан эмас, воридот биландир». Шайх ул-ислом дебдурки, Фатҳ Ҳожи дебдурки, ул дебдурки, суфи мақомоти у аҳволдин ўтубдур, барча анинг қадами остидадур ва анинг ҳолида жамъ. Шайх ул-ислом дедиким, Шайх Аму дедиким, Сирвоний дедиким, «السُّدُكِيُّ مِنَ رُؤَسِ السُّلَاطَةِ حَبِ الرِّبَاسَةِ» «сиддиқларнинг хотиридан

кетадиган охирги нарса – раёсат севгисидир». Ва ҳам ул дебдурки, «кимки, ботил йўл билан иззат талаб қилса, Аллоҳ уни Ҳақ йўл билан хор қилади». Ва ҳам ул дебдурким, «тасаввуф – халқни тарк қилиш ва зиёда ҳимматдир». Ва андин сўнг дедиким, «халқ – меҳнатдир, нимагаки даҳл қилса уни бузади». Ва ҳам ул дебдурки, «кимки, тадбир қилишни тарк қилса, роҳатда яшайди». Ва ҳам ул дебдурки, «одамларнинг офати – одамлардир». Ва ҳам ул дебдурки, «фақирлар роҳатга ошиққан дунё ва охират подшоҳларидир». Ва ҳам ул дедиким,

«фақир – вақт фарзанди. Агар у келажакка кўз тутса, фақирликдан чиқади». Ва ҳам ул дебдурки, Жунайдин эшиттимким, дедиким, ҳар кимга фоқа етишса, анга бир ортуғ тўн бўлғайки, онсиз басар қила олғай; ул фоқа анга бухлдин етмиш бўлғай. Ва ҳам дебдурки, «талабимизни қондиринг, чунки талабимиз талаб билан ҳосил бўлмайди». Ва ҳам: ул дебдурки, Муртаъиш дедиким, «фақир йигирма йил умрини ўйин билан ўтказсаю, сўнг бир соат садоқат кўрсатса, албатта нажот топади!». Пас Сирвоний дедиким, «Худо сақласин, улар ўйнамайдилар!». Ва ҳам ул дебдурки, Абулхайр Тайнотий дедиким, манга дўзах аҳлига ишроф бердилар. Аларнинг кўпи риква ва асо ва мураққаъ аҳли эрди. Пас Сирвоний дедиким, анинг муставжиби бўлмадилар, магар яқин қиллатидин.

345. Абулхусайн Жаҳзам Ҳамадоний қ. с.

Олтинчи табақадиндур. Оти Али б. Абдуллоҳ б. Ҳасан Жаҳзам Ҳамадоний. Кавкабий ва Жаъфар Хулдийнинг шогирдидур. Ҳарамда шайх эрди. Бир китоб таснифи бор мўътабар, бу тоифанинг зикру аҳволу мақомотида, «Баҳжат ул-асрор»га мавсум. Имом Ёфиъи тарихида анинг дунёдин ўтганин тўрт юз ўн тўртта битибдур. Шайх Аҳмад Куфоний ани кўруб эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, мен киши билурменки, Маккага борди, Шайх Абулхусайн Жаҳзам зиёратиға ва ҳаж қилмай ёндики, ҳажни анинг зиёратиға қотиштирмади, анинг бузурглукидин. Ва ул ислом ҳажжди эмас эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, машойих зиёрати ва аларнинг хидмати бу тоифага фарздур. Шайх Абулхусан Жаҳзамнинг ўғли бор эрди ноҳамворроқ ва Шайх андин ҳамиша ранжур эрди. Бир кун Масжиди Ҳарам ичидин ўтуб борур эрди. Бирав Шайх Сирвонийга дедиким, не маломатларки, бу ўғулдин ул

атоға етадур. Шайх Сирвоний дедиким, ранжу маломатлар ул атодин бу ўғулға етадур. Отаси андак бузург ва азиз бўлмаса эрди, ўғлин ким ёд қилур эрди? У отанинг олий маротибидиндурки, бу ўғул эл тилига тушубдур ва ангуштнамо бўлубдур ва анга анвойи маломатлар етадур.

346. Абулхусайн Тазарий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, Тазар бир ердур форсда. Бузург эрди ва дарвешларни бузург тутар эрди ва асҳоблари адаб ва сиёнат бирла эрдилар ва шайх ул-ислом дебдурки, Абу Наср Ҳожи менга дедиким, шайх Тазарийни кўрдумки, бир дарвешнинг пойтобасин кўзига суртар эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, Кошонда қавме бор эрдилар, ёруқ кўнгуллуқ. Манга илтимос қилдилар, бизни шайх Абдуллоҳ Тоқийға элтинг. Андин истижоза қилиб, аларни анинг қошиға элтдим ва дедимким, аларға васияте қил! Сўрдиким, мутааҳхилдурлар? Дедим: бале! Деди: муктасибдурлар? Дедим, бале! Деди: Асру кўб бўлғайки, касбе қилғайлар ва аҳллари яхши тутқайлар ва ақшом ҳар киши таомдин ўз баҳрасин олғай ва бир лаҳза бир-бирлари била бўлғайлар ва тарқашқайлар ва аларға дуо қилди ва қўптук. Мен бу ишни шарҳ била Шайх Амуға айттим. Дедиким, Абдуллоҳ Дуний била Абулхусайн Тазарийнинг тариқлари бу эрди.

347. Абулхусайн Саракий р. т.

Ул Маккада мужовир эрди ва Шайх Сирвоний ва Абулаббос Суҳравардий ва Шайх Усома ва Абулхайр Ҳабаший ва Абусаид Шерозий ва Шайх Муҳаммад Соҳарий била мусоҳиб эрди. Барча бир-бирининг ёронлари эрдилар ва машойих аларни таъзим қилурлар эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, Абулхусайн Саракий жамоати машойих била бодияда эрдилар. Самум ели қўпти. Ул барчаға дедиким, қайғурманг! Бу иш менга тушубдур. Мен борурмен ва сизлар барча халос бўлурсиз ва сероб бўлурсиз. Андоқ эрди. Ул самумға ўртанди ва булут келиб ёғди ва алар сероб бўлдилар ва сел келиб ани элтти. Шайх ул-ислом дедиким, тирикликда анга сув бермади ва сувсиз ўлтуруб, ани сувға берди. Ул дўстлари била мундоқ қилур.

348. Шайх Муҳаммад Соҳарий р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, Шайх Муҳаммад Соҳарий улдурки, Мустафо с. а. в. равзасиға борди ва дедиким, ё Расулаллоҳ, санга меҳмонмен. Ё манга зиёфат қил, ё улки қабрингдаги қандилларни ушатай. Бирав келди ва ани уйига элтиб зиёфат қилди. Ва сўрдиким, Расул с. а. в.ға не деб эрдинг? Ва кулар эрди. Соҳарий айтқонин айтти ва анинг сўрғани кайфиятин сўрди. Ул дедиким, уйқуда эрдим, Расул с. а. в.ни туш кўрдум.

Дедиким, бир бадхўй меҳмоним бор. Бориб ани оғирла ва айтким, ерингни бадал қилким, бу ер орзу ери эмас.

349. Шайх Аҳмад Жувоғар қ. с.

Шайх ул-ислом дедиким, ул ҳам алардиндур. Фарғонадиндур. Ҳарамда мужовир эрмиш. Шайх ул-ислом Шайх Амудин нақл қилибдурким, бир чоқ Маккада тенглик тушти. Суфилар кадхудо бўлдилар ва валийма берур эрдилар. Ул ҳам уйланди. Кеча ўтгандин сўнгра аларға дедиким, мендин баҳил эмас сизга, бу иш нохуш иш эрмиш ва бу муддатда манга демарингиз.

350. Абулҳусайн Ҳаддод Ҳиравий р. т.

Шайх ул-ислом дебдурким, ул бузург эрди, дарвише мужаррад ва зариф. сўфиянинг зурафосидин, Маккада мужовир. Маккадин Шайх Абулаббос Қассобқа келди ва сўрдиким, жавонмардлиғ недур? Шайх дедиким, жавонмардлиғ улдулки, ҳарисани ёронларға совутмағайсен. Ва ул бир қатла баъзи иш иштиғолидин ёронларға интизор берган эрмиш ва ҳариса аларнинг оллида совуғон эрмиш. Шайх ул-ислом дедиким, Аҳмад Куфоний дедиким, Абулҳусайнға бирав дедиким, ул кечаки, мезбонлиғинг бўлмағай, менинг сори кел! Ул дедиким, ул худ гоҳ-гоҳдур ва ул ўзум учун кераклиқдур. Ва ҳам Аҳмад дебдулки, ул умрининг охирида расмий сўфилардин малул бўлуб эрди ва деди: мени ўз қошингға элт, элттим. Андин сўнг уч кун тирик эрди, тўртунчи кун Тенгри ҳукмин буткарди.

351. Абулмузаффар Тирмизий р. т.

Олтинчи табақадиндур. Оти Ҳаббол б. Аҳмад. Имом эрди, зоҳид ва ҳанбал мазҳаб. Тирмизда музаккирлик қилур эрди ва Хизр а. с. била суҳбат тутар эрди. Муҳаммад Ҳомид Дошгарднинг шогирдидур. Ва ул Шайх Абубакр Варроқнинг. Шайх ул-ислом дебдулки, анинг яхши сўзи кўпдур, муомалот ва зуҳд ва вараъ ва тақвода. Шайх ул-ислом дебдулки, Абулмузаффар Тирмизий ва анинг устои Абу Ҳамид чибинни ўзларидин қўримаслар эрдиким, алардин учуб яна бирав устига қўнмағай, гўё ул вақт тақво аҳли киши боринда чибинни қўрмас экандурлар. Ва аларға кўп мулоҳаза қилибдурлар, чибин қўруғонин қўрмайдурлар, ҳамоно бу риоят жиҳатидин Тенгри алар ишин чибиндин кифоят қилғандур.

352. Амирчаи Сафолфуруш қ. с.

Шайх ул-ислом ўз отасидин нақл қилибдулки, Мирчаи Сафолфуруш чаёни ўз дўконидин кўтариб, бора юзига элтиб қўяр эрмиш. Ва Шайх ул-

ислом дебдур: менинг отам ҳеч жонворни ўлтурмас эрди ва бу абдол мазҳабидур. Ва алар абдолдин эрдилар ва каромат аҳли. Биравга вақт хуш бўлди, ўз фариштасин кўрди. Сўрдиким, киши не қилса, сизларни кўрар? Дедиким ҳеч жонворга озор еткурмаса. Шайх ул-ислом дебдурки, Мирча дўконида эрди ва бирав анинг қошинда. Бир заифа етишти ва анга деди, эй зарроқ, фалон киши фавт бўлди, намозиға бормассен? Ул қўпуб дўкониға кирди ва муддате қолди. Ул киши дўкониға кирди, ул йўқ эрди ва дўконнинг ҳам чиқар йўли йўқ. Таассуф била келиб ўлтирди, андин сўнг дўкондин чиқти. Ул киши деди: қаён бординг? Деди: дўконда эрдим Деди: мен кўрдум, йўқ эрдинг. Деди: ул заифани кўрдунгки, биравнинг фавтин айтти. Деди: бале. Деди: киши Яманда ўлуб эрди, бориб анга намоз қилиб келдим. Бир пора жазъи Яманий илгида эрди. Ул кишига ташлади ва деди: бу йўлда тушуб эрди. Ул дебдурки, бир кун ҳавода Балхдин ўтуб борурда, бир қубба кўрдум, анда бир хунёгар бу байтни ўқуб эрдиким,

عن أبيه عن حماد بن عمار عن حماد بن عمار عن حماد بن عمار

б а й т:

«Бир шери аламсен, сен оламда ҳавопаймо, Ишқ оятин ўқурсен фикринг зару сим аммо».

Мен ўргандим. Бирав анга дедиким, бу қаробаларки сотарсен, билурсен, мунда не нима солурлар? Деди: сен бор ва кўрким, не солурлар? Шайх ул-ислом анингг ўғлин кўруб эрди.

353. Шариф Ҳамза Уқайлий р. т.

Ҳиравий эрди. Балхда бўлур эрди. Каромот ва мақомот соҳиби ва Хизр а. с.нинг суҳбатдори эрди ва мустажобуд-даъва эрди. Шайх ул-исломнинг пиридур ва анингг ёронлари бор эрди, барча бузург ва каромот иялари, андоқки, Пири Форсий ва Абдулмалик Искоф ва Абулқосим Ҳаннона ва Ҳасан Табарий ва Ориф Айёр ва Абу Мансур Муҳаммад б. Али Ансорий ва Шайх ул-исломнинг отасидин ва отаси Абулмузаффар Тирмизийдин нақл қилдиким, ҳар ким сенга яхшилик қилди, сени ўзига вобаста қилди ва ҳар ким сенга жафо ва ямонлиқ қилди, сени ўзидин вораства қилди. Расталиқ яхшироқки басталиқ? Шайх ул-ислом дебдурки, еру кўк аҳлида ҳар кимдин раста бўлғайсен, суд қилғайсен. Бу тоифадин биров Кошғар азимати бўлди. Бир пир сўрдиким, ҳеч маълумунг бор? Деди: Йўқ! Деди: Маош бобида не фикр қилибсен? Деди: Зарурат бўлса, савол қилғаймен. Деди: Савол қилгонингда нима берган кишиму сенга дўстроқдур ё бермаган? Деди: Берган. Деди: Ҳануз норасидасен. Керак эрди бермаган сенга дўстроқ бўлса

эрди. Негаким, нима берган сени андин ўзига тилар ва бермаган ўзидин анга юборур. Бас, бергондин бермаган яхшироқ бўлғай ва деди: Борай, то ўзумни бу тарийққа ясаб келай. Ҳирийга борди ва бўлди, улча бўлди. Нишобурда бир пир айттиким, пир Муътамир Куҳандузий мунда келди ва дедиким, борча оламнинг мусофири бўлдим. Не бир оламдин қутулгон кўрдум ва не ўзум қутулдим.

354. Ориф Айёр р. т.

Балхда бўлур эрди. Шариф Уқайлий асҳобидин. Оти Мансурдур. Ул дебдурки, дерларки Али Муртазо р. а. Хайбар эшикин қўнғарибдур. Агар Тенгрининг ёрлиғи ва Мустафо с. а. в.нинг мушоҳадаси ва Зулфиқор менда бўлса, Қоф тоғин қўнғармасам, манга товон бўлғай. Шайх ул-ислом дебдурки, бу-Али р. а. га нуқс эмасдурки, тануқлукдур, ул мазкур бўлган уч нимага.

355. Абулҳусайн Солбиҳ р. т.

Ани Шайх уш-шух дерлар эрди. Шерозда эрди. Бузург ва рўзгорининг ягонаси эрди. Аббос Ҳиравийнинг пиридур. Жаҳон машойихи анинг хонақоҳига келур эрдилар. Шайх Абу Муслим Фасавий асҳобидиндур. Шерозда хонақоҳида ўттиз йил фуқарою масокин хидматиға машғул эрди. Ва содиру воридқа итёом қилди. Ва уламою сулаҳодин жамъи касир анинг хонақоҳида мужовир эрдилар. Тўрт юз етмиш учда дунёдин ўтти ва хонақоҳида дафн қилдилар. Чун Шайх муҳтазар бўлди, ходими Шайх Абдуллоҳ б. Абдулрахмонни юборди, то анинг кафани тартибин қилғай. Ул бозорга бориб, икки кафан олиб, икки маййит тажҳизин қилди. Чун келди, Шайх ўтиб эрди. Шайхни қучти, валлоҳ деди ва жон берди. Ва ани Шайхнинг ёнида дафн қилдилар. Ул дебдурки, муридқа бир мушук фармонида бўлган яхшироқдурки, ўз фармонида, невчунки, гайр била суҳбат Худой учундур ва ўзи била суҳбат нафсу ҳаво учун.

356. Шайх Имрон Сулсий р. т.

Сулс бир кентдир Миср яқинида. Ул анда бўлур эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, Иброҳим а. с. тарийқи бу эрдиким, меҳмонсиз нима емас эрди. Уйин Абуззифён дерлар эрди.

Шайх Аму дебдурки, Наҳовандий меҳмон бўлмагунча қозон осмас эрди. Шайх Аббос Фақир Ҳиравий дебдурки, Имрон Сулсий кундуз меҳмонсиз нима емас эрди. Рўза тутар эрди. Қачон меҳмон етса, анинг била таом ер эрди. Бир кун меҳмон кечқурун етишти. Чун сойим эрди ва шом яқин эрди. Меҳмонни сўзга тутди. То анинг била ифтор қилғай. Ҳамоноки,

мусофир оч эрди ва таомға интизор тортди. Ул кеча Ҳақ с. т. Имроннинг тушига кириб дедик, эй Имрон, сенинг бизнинг била бир одатинг бор эрди, яхши. Бизнинг дағи санинг била суннатимиз бор эрди, яхши. Сен одатингни бадал қилдинг, биз ҳам суннатимизни бадал қилдуқ! Уйғонди ранжур ва қайғулуқ. Оз ўтмадиким, Миср волийси Сулс кентига бир тарсо омил йиборди ва ул қаттиқ зулмлар қилди. Андоқки, Шайх Имрон жало бўлиб, қочиб, Мисрга борди ва андин Шерозға келди. Шайх Аббос Фақир дебдурки, Шерозда Шайх Абулҳасан Солбиҳ хонақосида эрдиким, ул келди ғариб ҳол била. Таажжуб қилиб, кўпуб, таъзим қилиб, ёниға ўлтуртди. Ҳайрат ва беҳудлуғи ул мартабада эрдиким, кўзи ичинда арз ҳашаротидин бир ушоқроқ жонвор борадур эрди. Шайх деди: ул недурки, кўзунгда борадур? Шайх Имрон деди: «كۆزىمدا بىرور نارسا بORMI?». Шайх тилар эдики, куп риоятлар қилғайки, анинг хонақоҳиға кўп йитиб, хизмат-корлиғларин кўргон эрдиким, шояд баъзиға талофе бўлғай. Шайх Имрон турмади ва дедиким, муотаб кишидурмен. Бўлмағайки, мени танаъумда кўруб, беганмағай. Борай ва бош ўз меҳнатимға кўяй, то худ не келгай. Шайх Аббос Фақир дебдурки, неча кундин сўнгра они бир бузукда топдиларки, жон таркин деб эрди ва сичқон бир қулогин еб эрди.

357. Абулҳусайн Марв Рудий р. т.

Ул Шиблийни кўруб эрди. Дебдурки, Шиблийдин сўрдиларки, Акрамул-акрамин кимдур? Дедиким, улдурки, бир гунаҳни биравдин карам била авф қилгондин сўнгра, яна ул гунаҳ била ҳеч кишиға азоб қилмағайки, мен бу гунаҳ била фалон бандамни ва дўстумни ёрлақабмен. Шайх ул-ислом дебдурки, тонгла карам шодравонин андоқ ёйғайки, аввалину охирииннинг гуноҳи анда гум бўлғай.

358. Абу Ҳомид Дўстон қ. с.

Ул Марвда эрди. Шайх ул-ислом, дебдурки, мен бир киши кўрубменки, они кўрибдур. Аҳмад Чаштий андин сўрубдурларки,

«من بخل الحشمة قال اذا كنت الغنى بخلت الحشمة» «ҳашамат қачон соқит бўлади? Деди: Суҳбат бошлангач ҳашамат соқит бўлади» Шайх ул-ислом дедиким, сақо Абу Ҳомид Дўстоний илкига сув берди. Ул сувни илкида муддате асради. Сақо дедиким, эй шайх, невчун сув ичмассен? Деди: бир чибин сув ичарға машғулдур. Турубдурмен, то ул ичгай. «Таъарруф» шарҳида андоқ мазкур эрмишки, Ҳақ с. т. таъзими анга андоқ ғолиб эрмишки, чун намозда турар эрмиш ва аввалги такбирда чун «Аллоҳ» дер эрмиш. «Акбар» демакдин бурун беҳуш бўлур эрмиш ва йиқилур эрмиш йиллар умри бу навъ ўтди ва ҳам бу ҳол била ўтди. Дерларки, ул ҳаргиз ўзи тўн киймас эрди. Муридлари

кийдирурлар эрди. Бировга ул тўнга ихтиёж бўлганда эгнидин сўйиб олса эрди, ҳеч нима демас эрди. Кийдургучи ва олғувчига ихтиёр эрди, анга йўқ.

Бир кун бир рафиқ биладан бир йўлда борур эрди. Рафиқи айтди: Сен мунда тур. Менинг бу яқинда жузвий ишим бор. Келурмен. Борди ва келмади. Ул ҳамул ерда турди. Кеча азим қор ёғди. Тонгласи келди. Кўрдиким, ул қор остида тебранаду. Қорни аритти ва деди: Сен ҳануз мундасен? Ул дедиким, сен демадингмуки, тур, мен келурмен! Дўстлар – дўстлар вафосин асрағайлар.

359. Боб Фарғоний қ. с.

Оти Умарду. Фарғонада бўлур эрди. Ул ерда улуг машойихни «Боб» дерлар.

«Кашф ул-маҳжуб» соҳиби дер эрмишки, ул автод ул-арздинду. Шайх ул-ислом дебдуки, шайх Аму они кўриб эрди. Ул дедиким, бир кун анинг қошида ўлтуруб эрдим. Бирав кирди ва дедиким, дуойи қилки, Саркаб келди ва Саркаб биров эрдиким, ул мулкка зарар еткурур эрди ва Боб ўчоғ қироғида ўлтуруб эрди ва офтоба дағи ўчоғ қироғида эрди. Аёғин офтобаға уруб йиқди ва дедиким, они йиқдим. Саркаб ҳамул дам шаҳр эшигида отдин сарнигун йиқилди ва бўйни синди. «Кашф ул-маҳжуб» соҳиби дебдуки, Бобнинг зиёрати қасд қилдим. Чун анга еттим. Дедиким, не ишга келибсен? Дедим: то шайхни кўргаймен – сурат биладан андин назаре топқаймен – шафқат биладан. Деди: Эй ўғул, мен фалон кундин бери сени кўрадурмен ва то сени мендин ғойиб қилмағайлар, кўргумду ва ул кунни ҳисоб қилдим, – менинг тавбамнинг ибтидоси кун эрди. Андин сўнгра деди: Эй ўғул, йироқ йўл қатъ қилмоқ ўғлонлар ишиду. Мундин сўнгра зиёратни ҳиммат биладан қил! Шахс анга карой қилмаски, они зиёрат қилғайлар ва ашбоҳ зуҳурига ҳеч нима боғлиқ эмас. Сўнгра ходимасига дедиким, улча бор, олиб келки, дарвеш есун! Бир табақ узум келтурди ва тоза узум чоғи эмас эрди ва анда неча рутаб. Фарғонада мумкин эрмаски, рутб бўлғай.

360. Абу Мансур Муъаммар б. Аҳмад Исфаҳоний р. т.

Шайх ул-ислом дебдуки, ул Исфаҳон шайхи эрди, бузург ва имом ва олим зоҳиру ботин улуми биладан. Шайх Аҳмад Куфоний ани кўруб эрди. Андин сўрдумки, андин ҳеч сўз ёд билурсен? Дедиким, бир кун сўз асносида айтур эрдиким, *الفاقر العزيز* «фақир азиздир!». Анга дедимки, бир пирдин бир сўз тамомду.

361. Абунаср Саррож р. т.

Ани Товус ул-фуқаро дерлар. Илм фунунида комил эрди, риёзату муомалатда азим шони бор эрди. «Лумаъ» китобининг соҳибидур. Андин ўзга дағи тариқат ва ҳақиқат илмида мусаннафоти бор. Ва маскани Тус экандур. Ва қабри андадур. Ва Абу Муҳаммад Муртаъишнинг муридидур ва Сарий Сақатий ва Саҳл Тустарийни кўруб эрди. Дерларки, Рамазон ойида Бағдодқа етти. Шунизия масжидида анга хужра бердилар ва дарवेशларга имоматни анга тафвиз қилдилар, ийдқача имомат қилди. Ва таровихда Қуръонни беш хатм қилди. Ва ходим ҳар кеча бир таҳ нон анинг хужрасига элтар эрди. Ийд бўлғач Бағдоддин кетти хужрасин кўрдилар. бир ойлиг нонки бериб эрдилар, хужра кунжида мавжуд эрди. Бир қиш кечаси ҳақойику маорифда сўз айтур эрди. Вақти хуш бўлди ва ёнадурғон ўт ичинда Тенгри таолоға сажда қилди ва юзига ўтдин осиб етмади. Шайхдин ул ҳолдин савол қилдилар. Дедики, биравки анинг даргоҳида юзи суйин тўкмиш бўлғай, ўт анинг юзин куйдура олмас. Андин нақл қилибдурларки, дебдурки, ҳар жинозаники менинг қабрим илайидин ўткарсалар, мағфур бўлур. Ва бу башорат ҳукми била Тус аҳли жинозаларни анинг қабри оллидин ўтқариб дафн қилурлар.

362. Шайх Абулфазл Ҳасан Сарахсий қ. с.

Шайх Абулфазл Ҳасаннинг оти Муҳаммад б. Ҳасандур. Шайх Абунаср Саррожнинг муридидур. Ва Шайх Абу Саид Абулхайрнинг пири. Шайх Абу Саидқа ҳар қачон азим қабз воқеъ бўлса эрди, Пир Абулфазл Ҳасан қабрининг қасди қилур эрди ва ул қабз бастқа мубаддал бўлур эрди. Хожа Абу Тоҳир, Шайх Абу Саиднинг фарзанди дебдурки, бизинг Шайхқа бир кун қабзе воқеъ бўлди. Гирён бўлуб ва дедики, пир қабри зиёратиға борурбиз. Ул борурда баст воқеъ бўлди ва вақтқа сифат мубаддал бўлди ва Шайхқа маориф эшиги очилди ва ҳар навъ ғариб сўзлардин маърифат айта бошлади. Ва дарवेशларға фарёд ва йиғламоқ даст берди ва мазорға еттилар ва қавволдин бу байтни тиладилар.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله الذي هدانا لهذا هذا الذي كنا
فيما كنا نكفر به كافرين

Б а й т:

«Бу саховат ва карам маъдани — шодлик маъданидир,
Бошқаларнинг қибласи Ҳарам бўлса, бизники ёр юзидир»

Шайхнинг қўллариға икки киши кириб, қабрға тавоф борадур эрдилар. Ва наъра урадур эрди. Ва дарвешлар тўнларни чок қилиб, бош-оёқ яланг туфроғларға йиқиладур эрдилар. Бир дамдин сўнграки, ором пайдо бўлди. Шайх дедиким, бу кунни тарих қилингки, мундин яхшироқ кун кўрмагунгуздур. Андин сўнгра муридларға ҳар қайсиға ҳаж азимати бўлса эрди. Шайх ани Пир Абулфазл мазори бошиға юборур эрдиким, етти қатла қабрни айланки, мурод ҳосилдур. Шайх Абу Саид дебдурки,

صلى الله عليه وسلم
والسفل لا ينظر ما في الوقت يعبر وهذا صفة العبودية ثم قال حقيق العبودية تنحل
حس الاقتدار الى الله تعالى وهذا من اجل العبودية وانما العبودية برسول الله صلى الله
عليه وسلم وهو الذي ليس للنفس فيه نصيب ولا راحة

«Ўз замонаси шайхларидан сарахслик Абулфазл Муҳаммад б. Ҳусайндан эшитдим, айтти: ўтмишни эсламаслик, келажакка кўз тутмаслик керак. Эътибор айна вақтга бўлсинки, бу бандаликнинг сифатидир. Яна айтти: бандаликнинг ҳақиқати икки нарса: бири Аллоҳга ҳоҷатмандлик қилиш-дурким, бу бандаликнинг асосидир. Иккинчиси Расулulloҳ с.а. в. га мутобаат. Бу ҳолатда нафс учун насиба ҳам, роҳат ҳам назарда тутилмаслиги керак».

363. Холий Нисобурий қ. с.

Оти Аҳмаддур. Сарахсда бўлур эрди, ҳам Сарахсда дунёдин ўтубдур. Бузург ва соҳиби валоят эрди. Анинг Муҳаммад Ҳасан отлиғ бир муриди бор эрди. Ҳар не дунёлиғи бор эрди, пириға сочти. Шайх ул-ислом дебдурким, пирға бир мурид басдур ва сўзға бир қулоқ ва то олам ёруғай, бир субҳ тамомдур. Ул муридға кўп дер эрдиким, ҳар не манга тоза еткурурлар, мен санга тоза еткурурмен. Шайх ул-ислом дебдурки, ориф улдурки, ҳар не еткургайлар тоза, ул муридлариға еткургай тоза, Холий Нисобурий ўтар чоғда анга кафан фикри қилдилар. Ул дедиким, манга сизинг кафанингиз керакмаским, ул мени иноят этакига тортти, деди ва жон берди.

364. Шайх Абулаббос Қассоб Омилий қ. с.

Оти Аҳмад б. Муҳаммад б. Абдулкаримдур. Олим ва Табаристоннинг муқтадоси, эрди. Муҳаммад б. Абдуллоҳ Табарийнинг муридидур ва ул Абу Аҳмад Журрийнинг. Азим каромат ва тез фаросат соҳиби эрди ва ўз замонининг қиблаю ғавси. То тирик эрди, рихлат анга эрди. Ул дебдурки, бу бозоргинамиз Харақонийға тушгай. Андин сўнгра Харақонийға тушти.

Ул уммий эрди, аммо бийик калом ва нукталари бор эрди. Табаристон айммасидин бири дебдурки, Тенгри афзалидин бири улдурки, таълиму таъаллумсиз бировни андоқ қилғайки, агар бизга дин усулида ва тавҳид дақойиқида мушкул бўлса, андин сўрғайбиз ва ул Абулаббос Қассобдур. Шайх ул-ислом дебдурки, ул манинг айёмимда эрди. Доим ондин, киши келур эрди Шайх Аму хонақоҳига. Ва мен онинг аҳволин сўрар эрдим. Ҳеч ким онинг аҳволин ва сўзин манингдек билмас. Ул дебдурки, вақт кимиёдур. Шайх Абулаббос кўп намоз қилур эрди ва бир кун намозда эрди, кўрдики, дарвешлардин бири хирқасига бахъя тикадур. Ҳар бахъяки, туз келмайдур, ипин суғуруб, янги боштин туз тикадур. Шайх намоз саломин бериб, Омил тили била анга дедиким, *يا شيخ اني* яъни, «у санинг бутундур, санинг бутунгдур». Шайх Абу Саид Абулхайр дебдурки, биров Шайх Абулаббос қошига келиб, андин каромот талаби қилди. Шайх деди: кўрмасмусен бу каромот эмас, недурки, бир қассоб ўғли отасидин қассоблиғ ўрганди. Онга бир нима кўргуздилар ва они ўзидин олдилар ва Бағдодқа Шиблий қошига чоптурдилар. Бағдоддин Маккага чопти ва Маккадин Мадинага чопти ва Мадинадин Байт ул-Муқаддасга чопти ва Байт ул-Муқаддасда Хизрни анга кўргуздилар ва Хизр кўнглига солдиларки, они қабул қилди ва суҳбат иттифоқи тушти ва мунда қайтариб келтурдилар ва бир олам аҳлининг юзин анга келтурдилар, то хароботлардин келурлар ва зулматлардин безор бўлурлар, тавба қилурлар, неъматлар фидо этарлар ва олам атрофидин сўхталар келурлар ва они биздин тиларлар. Каромот мундин ортуқ бўлғай? Ул киши дедиким, эй Шайх, каромоте керакки, кўргаймен. Шайх деди: яхши кўр, онинг карами эмасмукин, бир бўзкуш ўғли бузурглар садрида ўлтурғай ва туфроққа кирмагай ва девор анинг устига йиқилмагай ва уй онинг устига емирулмагай. Мулк ва мулксиз вилояти бор ва олату касбсиз рўзе ер ва элга едирур ва бу каромот эмасму?

Бир куни бир ўғлонгина оғир юклук тевани Омил бозоридин ўткарур эрди ва ёғин ёғадур эрди. Теванинг оёғи балчиқда тойилиб, чўр ушалди. Ўғлонгина мутаҳаййир бўлуб, йиғлайдур эрди. Эл ғавво қилиб эрдилар. Шайх Абулаббос қ. с. анда етишти ва ул гўдакнинг йиғламоғин кўрди. Теванинг муҳридин тутуб, тортиб, юқори боқиб дедиким, бу теванинг оёғин буткар! Агар буткормассан, нечун бўзкуш ўғлининг кўнглин бу гўдак йиғламоғи учун куйдурдунг? Филҳол Тенгри таоло ул теванинг оёғин буткорди ва ўғлонгина тортти ва тебради. Ул дебдурки, борча оламга, агар тилар эрдилар ва агар йўқки, ияси била хўй тутмоқ керак, йўқ эрса ранжга қолурлар. Анинг учунки, онинг била хўй тутқон балога мубтало кўрар. Ул бало анга бало кўрунмас ва кўнгли ранж бўлмаски, Тенгри таоло бизнинг ризо ва сахатимизга ўз тақдирига тағйир бермас. Бас, ҳукмга ризо мужиби роҳатдур. Ҳар ким онинг била хўй қилғай, кўнгли роҳат била бўлғай. Ҳар ким ондин эъроз қилса, қазо вуруди била кўнгли ранжа бўлғай.

365. Шайх Аҳмад Наср р. т.

Машойих акобиридиндур. Шайх Абулаббос Қассоб муосиридур. Хусрийни кўрубдур. Йигирма ҳаж қилибдурки, кўпин эҳром Хуросондин боғлабдур. Бир кун Ҳарамда бу тоифанинг асрору дақойиқин айтурда, бир сўз томот иборати била адо қилди. Ҳарам машойихидин икки юз саксон тан дедиларки, сен бу сўзни не учун айттинг? Ва ани Ҳарамдин ихрож қилдилар. Ҳам ул соат Хусрий Бағдодда уйидин чиқди ва ходимға дедиким; ул йигитки, ҳар йил Хуросондин келур, агар келса, йўл бермагил! Аҳмад Наср Бағдодқа келди ва Хусрий эшикига борди. Ходим дедиким, фалон тарихда Шайх эшикка келди ва дедиким, санга бор бермагаймен. Аҳмад бу сўздин беҳуш йиқилдиким, анинг ихрожи тарихи била мувофиқ эрди ва бунча кунга тортти. Охир Хусрий чиқди ва анга дедиким, ул адаб тарки фароматиғаки, санга воқеъ бўлубдур, Румға бормоқ керак ва бир йил кундуз тўнғуз кутмак керак ва кеча ул ерда Тарсус деган мавзедаки, кофирлар мусулмонлардин олиб бузубдурлар, сабоҳгача намоз қилмоқ керак ва бир замон ётмамак керак, шоядки машойих кўнгли сени қабул қилғай. Чун Аҳмад содиқ эрди, Шайх буюрғон ишқа қиём кўргузди. Чун бир йил тамом бўлди, Румдин қайтиб, Шайх Хусрий эшикига келди. Муриди дедиким, бот келки, бу кун Шайх етти қатла эшикка келиб, сени сўрубдур. Ногоҳ Шайх чиқа келди ва деди: ё Аҳмад, ва валадий ва қуррату айний! Ул шодлиғдин лаббайк урди ва Ҳарам азиматиға бодияға кирди. Машойих Ҳарамдин истиқбол қилиб дедиларки, لا تتردد الى هنا «Эй отагинам, эй кўзимнинг нури!».

366. Шайх Абуали Сиёҳ қ. с.

Марв машойихининг акобиридиндур. Шайх Абулаббос Қассоб била ва Шайх Аҳмад Наср била муосир эрди ва устои Абуали Даққоқ била суҳбат тутубдур. Ва ул деҳқонлиқ қилур эрди. Дебдурларки, ўттиз йил ул ишга сойими махфий эрди. Кундуз икки таҳ ўтмак олиб, уйдин чиқар эрди, йўлда фуқароға яширин берур эрди. Шурако емак тарғиби қилсалар эрди, уйда нима еб келибмен, дер эрди. Ул дебдурки, ҳар белки урар эрдим, агар ўзгалар урған белдин туфроқ чиқар эрди, мен урғон белдин кўнгул нури чиқар эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, бирав андин сўрдики, ҳеч киши бўлғай, элнинг айбин билғай? Ул шайх деди: бўлғай! Соийл дедиким, бас Оллоҳ сотир ул-уюб бўлмағай? Шайх деди: ўзунгни мендин яшур! Ул киши ўзини тўилариға чирмади, филҳол андоқ шишдики, тўнлари йиртилди ва яланғоч бўлди. Шайхқа тазарруъ қилдилар, дуо қилди, то ул киши ўз ҳолига келди. Бир кун биравнинг илигида коғазе кўрди. Сўрдики, не коғаздур? Дедиким, фатводурки, Имом Абу Алики, замоннинг муфтисидур, жавоб битибдур. Шайх деди: ани Имом қошиға элт ва айтким, жавобда

хато қилибдур! Ул киши ул фатвони Имомға бериб, ўл сўзни айтти. Имом тааммул қилиб, хато қилғонин топти. Сўрдики, Шайх мунн ўқуб айтти? Ул киши дедики, Шайх нима ўқуй олмас. Имом Шайх хидматиға келиб, узр қўлуб дедики, агар ул Абу Али бўлмаса эрди, бу Абу Али дўзах ўтиға қуйиб эрди. Анинг вафоти Марвда эрди. Тўрт юз йигирма тўртта, шаъбон оий дунёдин ўтти.

367. Шайх Абу Али Даққоқ р. т.

Оти Ҳасан б. Муҳаммад Даққоқдур. Лисон ул вақт эди ва бу фанда вақтнинг имоми эрди. Сариҳ баёни ва фасиҳ лисони бор эрди. Кўп машойихни кўруб эрди. Насрободийнинг муридидур. Тўрт юз бешда зулқаъда оий, Нишобурда дунёдин ўтти. Устод Абулқосим Қушайрий анинг куёви мажлисларин жамъ қилиб эрди. Ул дебдурки, чун муддаи кўрсангиз этакин берк тутунгки, маънолиқлар ва муҳаққиқлар кетибдурлар. Бу тоифадин бирав дебдурки, бир кун анинг мажлисиға кирдим, бу ният билаки, таваккулдин бир нима сўрғайман. Бағоят ориғ ва улўғ дастор чирмаб эрди. Кўнглум анга мойил бўлди. Чун таваккулдин саволни сўрдум, дедики, таваккул улдурки, элнинг дасториға тамаъ қилмағайсен деди ва дасторни менинг сари ташлади. Ҳам ул дебдурки, ҳар кимни рад қилсалар, андоқ борсаки, яна келмаса, майдон холи қолғай. Шайх ул-ислом дедики, «рад эмас, ноздир. Яна келки, қисса узундир». Ҳам ул дебдурки, худруй дарахтким ани парварда қилмамиш бўлғайлар, барг чиқарғай, вале бор бермағай, берса дағи мазаси бўлмағай. Ва деди: мен бу тарийқни Насрободийдин таълим олибман ва ул Шиблийдин ва ул Жунайдин қ. а. Ҳаргиз Насрободий назариға бормадим, то ғул қилмадим. Бир муриди бор эрди, бозургон, бемор бўлди. Шайх анинг иёдатиға борди ва сўрдиким, санга не бўлди? Ул дедики, кеча вузуъ қилурға қўптум, учамға тобе тушти ва қаттиғ оғриқ тутти ва иситмаға тортти. Шайх деди: сенинг бу фузуллуғ била не ишинг борки, кеча намоз қилғайсен. санга дунё мурдорин ўзунгдин аритмоқ керак. Бировнингки, боши оғриси, ул тилло аёғиға боғласа, ҳаргиз яхши бўлмағуси ва илиги нажас бўлган енгин юса, ҳаргиз илиги аримас. Дерларки, охир умрида анча дард устодға муставле бўлуб эрдиким, ҳар кун оқшом қарин томға чиқар эрди ва кунас сари боқиб айтур эрди: мулк саргардони, бу кун нечук эрдинг ва нечук ўткардинг, ҳеч ерда бу ҳадиснинг андуҳғиниға партав солдингму ва ҳеч ерда бу ишнинг зеру забар бўлғанларидин хабар олдингму? Бу навъ сўзлар айгур эрди, то кунас ботар эрди. Ва дебдурларки, охир умрида сўзи андоқ бўлдики, эл идрокидин ожиз эрдилар ва эшитур кишиға тоқат йўқ эрди. Мажлисида ўн етти, ўн саккиз киши йиғилурлар эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Али Даққоққа чун сўз олий бўлди, мажлиси халойиқдин холий бўлди.

368. Абу Али Шаббуйи Марвазий қ. с.

Оти Муҳаммад б. Муҳаммад б. Умар Шаббуйидур.

كان لسان التقي بآية وجهه عليه السلام بها «Ўз ноҳиясининг энг донишманди ва беназири эди» Абулаббос Сайёрийнинг асҳобидиндур. Шайх Абу Саид Абулхайр қ. с. дебдурки, устод Абу Али Даққоқ пир Шаббуйи қошига келди. Ва биз Марвада эрдик. Ва «Саҳиҳи Бухорий» пир Шаббуйининг ёдида эрди ва биз «Саҳиҳи Бухорий»ни андин самоъ қилиббиз ва пирга бу маънидин огоҳлиқ эрди. Устод Абу Али Даққоқни бу сўзга ул келтурди. Ул Абу Али Даққоқга дедики, бу сўздин бизга нафасе ур! Устод Абу Али дедики, бу сўз бизга боғлиғдур, очуқ эмас. Пир деди: раво бўлғай. Биз ниёзимизни ҳозир қилоли. То санга бизнинг ниёзимизга сўз очулғай. Ул маъно ўтдур ва ниёз қов! Устод Абу Али қабул қилди ва мажлис қўйди ва минбарга чиқти ва ҳеч сўз анга очилмас эрдик, эл анинг аҳли эмас эрдилар. Пир Шаббуйи масжид эшигинин кириб келди ва устоднинг кўзи анга тушти. Филҳол сўзи очилди. Чун мажлис охир бўлди. Пир дедиким, сен ул эдингки, борсен ва биз бу эдук ниёз керак. Худованд таолоға ҳеч йўл ниёздин яқинроқ йўқдур. Агар хора тошқа тушса, ондин чашмалиғ сув очар. Бир кун ёзки, ҳаво иссиғ ва гард эрди. Абу Али Шаббуйини кўрдиларки, борур эрди, сўрдиларки, аюҳашшайх, қаён борурсиз? Дедики, фалон дарвешлар хонақоҳиғаки, мен етибменки, ҳар кун осмондин дарвешларга юз йигирма раҳмат ёғар. Батахсис қайлула вақти борадурменки, онда қайлула қилғоймен. Шоядки ул раҳматлардин манга ҳам насибе бўлғай. Улуғлар дебдурларки, ўзунгни алар орасида сиғур ва ўзунгни алардин ва аларнинг дўстларидин кўргуз. Агарчи билгайсенки не навъ расвосен ўзни ошиқ кўргуз. Агарчи бўлмасанг то тонгла сўрсаларки, ким сен? Дегайсенки, аларнинг дўстларидинмен ва сўзларин эшитсанг, агарчи маъносин билмасанг, бош тебрат, то тонгла дегайсенки, аларнинг бош тебратгучиларидинмен. Дегайлар, келки, сенга ҳаққидур. Магар онинг била қутулғайсен.

Ишқ аҳли бирла ўлтур ва ошиқлиқ эт гузин,
Ҳар кимки, ошиқ эрмас онга бўлмагин қарин.

369. Шайх Абулқосим Бишр Ёсин р. т.

Машойих уламози ва авлиё киборидиндур. Жаҳнада бўлур эрди. Уч юз саксонда дунёдин ўтубдур. Шайх Абу Саид Абулхайр қ. с. дебдурки, одина куни отамиз била масжиди жомеъга борадур эрдик ва мен ёш эрдим ва Куръон ўқур эрдим. Йўлда Шайх Абулқосим Бишр Ёсин йўлуқди ва деди: Эй Абулхайр, бу тифл кимнингдур? Отам деди: Бизнинг. Ўлтурди ва мени тилади ва юзин юзумга қўйди ва кўзин яшартти ва деди: эй Абулхайр,

биз жаҳондин бора олмадуқки, ер холи қолур эрди ва дарвешлар зоеъ бўлур эрди. Эмдики, санинг ўғлунгни кўрдук, эмин бўлдуқки, валоятлардин бу тифлға насиб бўлғусидур. Отамға дедик, намоздин фориг бўлсанг, они бизнинг қошимизға келтур! Чун масжиддин чиқдуқ. Отамиз бизни пир Абулқосим қошиға элтти. Чун савмаъаға кириб, қошиға ўлтурдуқ. Бир бийик тоқча эрди. Пир отамға айттиким, бу Саидни эгнинга кўтар. Ул тоқда бир нондур. Тушурсун! Отамиз бизни кўтарди. Ул нонни тушурдуқ арфа ўтмаги эрди иссиқ. Шайх Абулқосим ул ўтмакни олди ва кўзин яшартти ва икки синдурди. Яримин бизга бердики, егил ва яримин ўзи еди. Отамиз дедик, бизга ҳеч бу нондин насиб бўлмасму? Шайх деди: Эй Абулхайр, ўттиз йилдурки, бу нонни бу тоқда кўюлубдур ва бизга ваъда қилибдурларки, бу курс ул киши иликидаким исигаи, оламе анинг била тирилғусидур ва бу ҳадиснинг хатми анга бўлғусидур. Эмди бу мужда сенга басдурки, ул киши санинг ўғлунгдур. Шайх Абу Саид қ. с. дебдурки, бир кун Шайх Абулқосим Бишр Ёсин қошида эрдук. Деди: эй ўғул, тиларсенки, Тенгри била сўз дегайсен? Дедим: Бале, невчун тиламагаймен? Деди: ҳар қачон хилватда бўлсанг, мун и ўқу ва мундин ўзга ўқума!

احسان از فضل توام گره
 تو از هر نعمت توام گره

تو جانان قرار نتوانم گره
 گر زن من زانای توام گره

Р у б о и й:

«Жонон, сенсиз қарорим йўқдур,
 Сенинг эҳсонларингнинг саноғига етолмайман.
 Танамдаги ҳар бир тук тилга айланганда ҳам,
 Минг шукрингдан бирини адо қилаолмайман».

370. Шайх Луқмон Сарахсий қ. с.

Анинг ибтидода кўп мужоҳада ва риёзати бор эрмиш ва муомала ва тоати эҳтиёт била эркондур. Ногоҳ анга кашфе воқеъ бўлубдурки, ақли зойил бўлубдур. Сўрубдурларки, ул не эрди ва бу недур? Дебдурки, қуллуғни ҳар неча кўпрак қилдим, андин кўпрак керак эрди. Ожиз бўлдим, дедим: Илоҳи, подшоҳларнинг бандаси қариса, они озод қилурлар. Подшоҳлар подшоҳисен, бандалиғингда қаридим. Мени озод қил! Нидое эшитдимки, эй Луқмон, сени озод қилдуқ! Озодлиғ нишонаси бу эрдиким, ақлни андин кўтардилар ва ул мажониннинг уқалосидин эрди. Шайх Абу Саид Абулхайр кўп айтур эрмишки, Луқмон Тенгрининг озодкардасидур амру наҳйидин. Шайх қ. с. дебдурки, бир кеча хонақоҳ эшиги боғлиғ эрди ва дарвешлар

ётиб эрдилар. Биз Шайх Абулфазл Ҳасан била суффа қироғида ўлтуруб эрдук ва маорифда сўз ўтадур эрди. Бир масъала мушкул бўлди. Луқмонни кўрдукки, хонақоҳ тоmidин учуб, бизнинг қошимизга тушти ва ул масъалани айтди. Андоқким, ишкол рафъ бўлди. Яна учуб, хонақоҳ чиқди. Шояд бу баландпарвозлиғлар жиҳатидин Шайх Луқмонга паррандалиғ исми қўйилиб эрди экин.

Шайх Абу Саиддин сўрдиларки, Сарахсда зариф кимдур? Дедиким, Луқмон! Дедилар: Субҳоналлоҳ, бу шаҳрда худ андин жўлидароқ ва шўхгинроқ йўқдур. Шайх деди: Ғалат қилибсиз. Зариф покиза бўлур ва покиза улдурки, ҳеч нима била пайванди бўлмағой ва ҳеч кимни ондин пайвандсизроқ ва покизароқ кўрмасменки, борча оламда ҳеч нима била пайванди йўқдур: не дунё била, не охират била, не нафс била. Ҳам Шайх Абу Саид дебдурки, Пир Абулфазл Ҳасан суҳбатида эрдукки, биров келиб дедиким; Шайх Луқмонга беморлиғе тори бўлубдур ва бир бузук работда йиқилибдур ва уч кундурки, ҳеч киши била сўзлашмайдур. Бу кун дебдурки, Шайх Абулфазлға айтингки, Луқмон борадур. Шайх чун бу сўзни эшитти. Дедиким, бороли! Жамоат била бордилар. Чун шайх Луқмон они кўрди. Табассум қилди ва шайх Абулфазл Ҳасан Шайх Луқмоннинг боши сари ўлтурди. Ул Пир сари боқар эрди ва иссиқ нафаслар тортар эрди ва ҳеч сўз демас эрди. Жамъдин биров деди: «Ло илоҳа илаллоҳ». Шайх Луқмон табассум қилиб дедиким, биз хирожимизни берибмиз ва баротимизни олиббиз. Боқиймиз тавҳид биладур. Ул дарवेश дедиким, охир ўзни соғиндурмоқ керак. Шайх Луқмон дедиким, бизга Ҳақ даргоҳида арбада буюрурсен. Пир Абулфазл Ҳасанга бу сўз бағоят хуш келди ва деди: мундоқдурки, ул айтти. Соате бор эдиким, нафас мунқатеъ бўлди.

371. Шайх Муҳаммад Қассоб Омулий қ. с.

Ул Дамағонда бўлур эркандур. Абулаббос Қассобнинг шогирдидур. Шайх ул-ислом дебдурким, агар ул ва Ҳарақоний тирик бўлсалар эрди, мен сизни анга юборур эрдим, йўқ Ҳарақонийғаки, ул сизга судмандроқ эрди Ҳарақонийдин, яъни Ҳарақоний мунтаҳий эрди ва мурид андин баҳра оз топар эрди. Ҳам Шайх ул-ислом дедиким, Муҳаммад Қассоб манга дедиким, Ҳиравийлар сифатидур, яъни раҳмату авфу карамга айланғайлар ва сифатдин ортиқ кўрмағайлар. Ва бу тоифанинг муомаласи зот биладур, мутеъ биладурлар, йўқ ато била. Ва ҳар не андин ўзгадур, ҳижобдур.

372. Шайх Абулҳасан Ҳарақоний р. т.

Оти Али б. Жаъфардур. Ўз рўзгорининг ягона ва ғавси эрди. Вақтнинг қибласики, замонида риҳлат анга эрди. Шайх Абулаббос Қассоб айтиб

эрдики, *ما سوزىڭىز ما سوزىڭىز* «бизнинг бу бозорчамиз Харақонийга ўтади». Рихлат ва зиёрат анинг вафотидан сўнгра Харақонийга эврулди, андоқки, ул деб эрди. Ул тасаввуф интисобида султон ул-орифин Шайх Абу Язид Бистомийга етар ва онинг тарбияти сулуқда султон ул-орифин руҳониятининг. Шайх Абулҳасаннинг валолати Шайх Боязид Бистомийнинг фавтидин мудлате сўнградур ва Шайх Абулҳасан тўрт юз йигирма бешда, ашуроода, сешанба кечаси дунёдин ўтубдур.

Бир кун асҳобидин сўрдиким, не нимадурки, бори нимадин яхшироқ бўлғай? Дедиларки, шайх айтсунлар! Дедики, ул кўнгулки, онинг ёдидин ўзга онда нима бўлмағай! Андин сўрдиларки, сўфий кимдур? Деди: киши мураккаб ва сажжода била сўфий бўлмағой ва русум ва одот била сўфий бўлмағой. Сўфий улдурки, бўлмағай. Ҳамул дебдурки, сўфий бир кундурки, кунасга эҳтиёжи бўлмағой ва бир кечадурки, ойга эҳтиёжи бўлмағой ва бир йўқдурки, борлиққа ҳожати бўлмағой. Ондин сўрдиларки, киши недин билғайки, уйғоқдур? Деди: Ондинки, чун Ҳақни ёд қилса, фарқидин қалами-ғача хабардор бўлғай ва сўрдиларки, сидқ недур? Деди: сидқ улдурки, кўнгул сўз айтғой, яъни они дегайки, кўнглида бўлғай. Ва сўрдиларки, ихлос недур? Дедики, ҳар не Тенгри учун қилсанг ихлосдур ва ҳар не халқ учун қилсанг риёдур ва сўрдиларки, фано ва бақода сўз айтмоқ кимга тегар? Деди: ул кишигаки, ани осмондин бир тор ипак била осмиш бўлғайлар ва еле эсадурмиш бўлғайки, биноларни ва йиғочларни кўнғарадурмиш бўлғай ва дарёларни анбошта қиладурмиш бўлғай ва они ўрнидин тебрата олмағай. Дебдурки, биров била суҳбат тутмангизки, сиз Ҳақ дегайсиз ва ул ўзга нима дегай ва дебдурки, андуҳ тиланг, то кўз суйи ҳосил бўлғайки, Тенгри йиғлоғувчиларни суяр. Дебдурки, киши суруд этса ва Ҳақни тиласа, яхшироқдурки, Куръон ўқуса ва ғайрни тиласа! Ва дебдурки, Расул с. а. в. вориси улдурки, онинг феълига иқтидо қилғай. Ул киши эмаски, коғаз юзин қаро қилғай. Шиблий дебдурки, тиларменки, тиламағаймен. Ул дебдурки, бу ҳам тиламакдур. Ва дебдурки, қирқ йилдурки, бир вақтда мен ва Тенгри кўнглумга боқар ва ўзидин ўзга кўрмас.

ما بقى في كبريائي، ولا في جبريائي «Ҳақдин бошқага вужудимда бирор зарра, сийнамда бирор жой қолмади». Ва дебдурки, қирқ йилдирки, нафсим бир ичгуча совуқ сув ва аччиқ дуг тилар. Хануз анга бермайдурмен ва дебдурки, уламою ибод дунёда кўпдур. Сен андин бўлмоқ кераксенки, кундузни кечага кечани кундузга келтургайсен. Андоқки, Ҳақ бегангай. Дебдурки, ёруғроқ кўнгул улдурки, анда халқ бўлмағай ва ишингнинг яхшироғи улдурки, анда махлуқ андишаси бўлмағай ва ҳалолроқ неъмат улдурки, касбинг била бўлғай ва рафиқларинг яхшироғи улдурки, зиндагонлиги Ҳақ била бўлғай.

373. Шайх Абу Абдуллоҳ Достоний қ. с.

Оти Муҳаммад б. Али Достонийдур. Лақаби Шайх ул-машойих эркандур. Анвоъи улумда Ҳақ даргоҳининг муҳташамларидин эрмиш. Шайх Абулҳасан ақронидиндур ва иродатининг нисбати уч восита била Шайх Амий Бистомийға етарки, Шайх Абу Язиднинг биродарзодасидур, анинг муридидур. Тўрт юз йигирма еттида Ражаб ойида дунёдин ўтубдур ва умри эллик икки йил экандур.

374. Шайх Абу Саид Абулхайр қ. с.

Оти Фазлуллоҳдур. Султони вақт ва аҳли тариқат жамоли эрди ва қулуб мушрифи. Ва анинг замонида барча машойих анга мусаххар эрдилар. Одоби тариқатда пири Пир Абулфазл б. Ҳасан Сарахсийдур.

Шайх Абу Саид деблурки, бир кун келадур эрдим, Сарахснинг шористони эшигида бир тепа эрди кулдин. Шайх Луқмон ул тепа устида ўлтуруб, пўстинин ямайдур эрди. Ул бийик устига чиқдим ва анга наззора қилур эрдим. Ва андоқ туруб эрдимки, кўлагам Шайх Луқмоннинг пўстинига тушуб эрди. Шайх Луқмон боқиб деди: Ё Абу Саид, сени бир пора тери била бу пўстинга тикдик. Андин кўпти ва илигимни тутуб. Пир Абулфазл Ҳасан хонақоҳига элтти ва ани чорлади. Пир келгач, илигимники тутуб эрди, Пирга топшурди. Ва дедикки, мун асрангки, сизингдур! Пир бизинг илигимизни тутти. Хонақоҳға элтти ва суфада ўлтурди ва бир жузв илигига тутти. Ва анда назар қилур эрди андоқки, донишмандлар одатидур. Талабе кўксумизда пайдо бўлдики, ул жузвда не экин? Пир билди ва дедикки, ё Абу Саид, юз йигирма тўрт минг пайғамбарки оламға юбордилар, дедиларки, халққа денгки, «Аллоҳ!». Алар ул кишиларга бу калимани дедилар, бу калимада мустағрақ бўлдилар. Шайх деблурки, бу сўз ул кеча бизни уюғали қўймади. Тонг эрта пирдин дастур тилаб, тафсир дарсиға Абу Али Фақиҳ қошиға бордик. Хожа Абу Алиға аввал дарс бу оят эрдикки,

قل انما امرؤ فاني (انعام: 91) «Аллоҳ» деб жавоб қилинг! Сўнгра уларни нотўғри йўлларида адашган ҳолларида тарк этинг!».

Ул соат бизинг кўксумизга эшике очдилар, бу калима самоъида бизи биздин олдилар. Ва Хожа Абу Али ул тағайюрни кўруб сўрдиким, кеча қайда эрдинг? Дедук: Пир Абулфазл Ҳасан хидматида. Деди: Кўп, дағи анда-ўқ борки, ҳаромдур санга, ул маънодин мунга келмак. Биз кўпуб, Пир хидматиға бордук, волиҳу мутаҳаййири ва барча бу калима бўлган. Чун Пир Абулфазл бизда ул ҳол кўрди, деди: Ё Абу Саид!

بیت
 مسک قندہ الی می اللہ ان یس ویش
 مان گم نکئی توان مرشد خویش

Б а й т:

«Қаттиқ маст бўлибсан, баланд-пастни билмайсан.
 Ҳушёр бўл! Ўз аслингни йўқотма!).

Дедим: Эй Шайх, не буюрурсен? Деди: Кир ва ўлтур ва бу калимага машғул бўлки, бу калиманинг сенинг била ишлари бор. Чун Пир Тенгри раҳматиға восил бўлди, бизга сулук тариқида вақоёш ашколин қилур киши қолмади. Чун Шайх Абулаббос хидматиға Омулға бордуқ ва бир йил Шайх хидматида бўлдуқ. Дебдурларки, Шайх Абулаббоснинг хонақоҳида сўфийлар жамоатхонаси мавзеи бор эрдик, Шайх қирқ бир йил анда бўлғондур. Агар дарвешлар орасида бири кеча намоз қилса, Шайх дер эрдик, эй ўғул, сен уюки, бу қари ҳар не қилур, сизинг учун қилурки, анинг ҳеч нимага эҳтиёжи йўқ турур. Ва ҳаргиз ул бир йилда Шайх Абу Саидға демадики, сен ётқил, ё намоз қилмағил! Ва анга ўз хилватининг ўтрисида уйғина бериб эрди. Бир кеча Шайх Абулаббос уйидин чиқди, магар фасд қилиб эрди ва рагининг боши очилиб эрди. Ва Шайх Абу Саиднинг бу ҳолдин хабари бор эрди, кўпти ва бот хужрасидин чиқди ва Шайх қошиға келди ва Шайхнинг хирқасин юди ва ўз хирқасин чиқариб Шайхга тутаберди ва Шайх олиб кийди. Ва Шайхнинг хирқасин намози қилиб, ҳамул оқшом-ўқ қурутуб Шайх назарига келтурди. Шайх хирқани Шайх Абу Саидга-ўқ ишорат қилдиким, кийғил! Шайх Абу Саид кийиб, ўз зовиясиға борди. Тонг эртаким, жамоат кўптилар ва ҳозир бўлдилар, Шайхнинг хирқасин Шайх Абу Саид эғнида кўрдилар ва Шайх Абу Саид хирқасин Шайх эғнида, таажжуб қилдилар. Шайх дедиким, бале, ўтган оқшом нисорлар бор эрди ва барча бу Меҳналиқ йигитнинг насиби бўлди, муборак бўлсун анга! Устоз Абу Солиҳки, Шайхнинг муқрийси эрди, бемор бўлди. Ҳазрат Шайх Абубакр Муалдабғаки, фарзандларининг адиби эрди, дедиким, давог ва қалам келтур ва коғазки, Абу Солиҳ учун бир нима битайли! Ул ҳозир қилғач, бу рубоийни буюрдиким, битиди.

حورا نظارة نكترم صبر زد
 ربهول زعجب كلف خود بر كلف زد

Р у б о и й:

«Хурлар нигоримни кўриш учун саф тортдилар.
 Ризвон таажжубланиб, қарсак чалиб юборди.

بک خال سه بر آن رخسار مطرف وند اند ال زیم چنگ بر مصطفی وند

У қорахол юзларга парда тортти.
Абдол қурққанидан «Қуръон»га чангал урди».

Ва Абубакр Муаддабга дедиким, элтиб, Абу Солихға боғлади. Филҳол сиххат топти ва ҳамул кун чиқди. Ҳамул дастур била бу рубойни сойир маразиға ўқурлар ва нафъ еткурурлар. Ва баъзи акобир шарҳлар битибдурлар. Шайхдин сўрдиларки, тасаввуф недур? Дедиким,

«миянгдаги бори-
ни чиқариб ташла! Қўлингдаги борини эҳсон қил! Бошингга нима келса,
хотиржам қарши ол!» Ва ҳам Шайх дебдурки,
«Аллоҳ басдур, қолгани ҳавасдур, тийилмоғи шарт бўлгани — нафсдур». Шайх жума кечаси хуфтон намози вақти тўрт юз қирқда шаъбон ойи дунёдин ўтти. Ва умрлари минг ой эрди. Аларнинг зикрида қалам ожиздур, битилгандин мабсутроқ тилаган «Нафаҳот ул-унс»да кўрсун. Ва барча ҳолатлари мақомотларидаким, ниёзмандлардин баъзи битибдурлар, бордур. Ва ул эл орасида кўпдур — магар андин баҳра вофий топқайлар.

375. Шайх Абулқосим Гургоний қ. т. с.

Оти Алидур. Ўз замонида беназир эрмиш ва ўз фанида бебадал. Анинг нисбати уч восита билаки, Шайх Абу Усмон Мағрибийдур ва Шайх Абу Али Котиб ва Шайх Абу Али Рудборийдур, саййид ут-тоифа Жунайд қ. с.га етар. Анга қавий ҳол эркандур андоқки, асрида барчанинг юзи анинг остониға эркандур. Ва муридлар воқеаси кашфида ояте эркандур. Ва «Кашф ул-маҳжуб» китобининг соҳиби дебдурки, бир қатла воқеае тушти, ҳаллининг тариқи манга мушқил эрди. Шайх Абулқосим хидматиға юзландим. Ани уйининг эшигидаги масжидда топтимки, манга тушган воқеани масжиднинг бир сутуниға айтадур эрди. Сўрмай жавобимни топтим. Ва дедим: Аюҳаш-шайх, бу менинг воқеамдурки, сендин ҳаллин сўрғали келиб эрдим; Шайх деди: Эй ўғул, бу сутунни бу замон Ҳақ таоло нотик қилиб эрдики, мендин бу воқеа саволин қилди.

Бир кун Тусда Шайх Абулқосим Гургоний била Шайх Абу Саид Абулхайр ўлтуруб эрдилар бир тахтда. Ва дарвешлар илайларида туруб эрдилар. Бир дарвешнинг кўнглига кечтиким, оё бу икки бузургнинг манзалати не эркин? Шайх Абу Саид ул дарвеш сари боқиб дедиким, ҳар ким тиласаки, икки подшоҳни бир ерда, бир вақтда, бир тахтда кўргай, кўрсун! Дарвеш чун ул икки бузургга боқди, Ҳақ таоло ҳижобни анинг кўзи оллидин олди, то Шайхнинг сўзининг сидқи анга маълум бўлди. Яна кўнглига ўттики, аё

бу кун ер юзида Ҳақ таолонинг бу икки бузургвордек ҳеч бандаси борму эркин? Яна Шайх Абу Саид анинг сари боқиб дедики, мухтасар мулке бўлғайки, анда ҳар кун Абу Саид ва Абулқосимдек етмиш минг келмагай ва етмиш минг кетмагай.

376. Ҳожа Музаффар Аҳмад б. Ҳамдон қ. т. с.

Кунияти Абу Аҳмаддур. Ҳақ таоло анга раёсат маснадида бу эшикни очди ва каромат тожин анинг бошига қўйди. Онинг яхши баёни ва олий иборати бор эрди фано ва бақода. Шайх Абу Саид Абулхайр қ. с. дебдурки, бизни бу даргоҳда бандалиқ йўлидин келтурдилар ва ани худовандлик йўлидин, яъни биз мужоҳада била мушоҳада топтуқ ва ул мушоҳададин мужоҳадага келди. Бир кун Хожа Музаффар Нуқонда айтур эрдик, бир паймона тариғдин бир дона Шайх Абу Саид Абулхайрдур, боқи барчаси мен. Шайхнинг бир муриди ҳозир эрди, саргарм бўлиб, ҳазрат шайхқа келиб, бу сўзни айтди. Шайх дедики, ул бир дона ҳам алардурлар. Биз ҳеч нима эмасмиз!

377. Ҳожа Муҳаммад Маъшуқ Тусий қ. т. с.

Оти Муҳаммаддур. Мажонин уқалосидиндур. Азим бузургвор ва соҳибҳол эрмиш. Тусда бўлур эрмиш ва қабри ҳам анда-ўқдур. Ул вақтки, Шайх Абусаид Абулхайр Меҳнадин Нишобур азимати қилибдур, бир кентгаки, Тус навоҳисида бўлғай, етганда бир дарвешни йиборибдурки, Хожа Муҳаммад Маъшуқ Тусийдин ижозат тилагилки, онинг шаҳр ва вилоятига киролиму, йўқму? Ул дарвеш борғоч, шайх дарвешлар била отланди ва ул дарвешнинг кейнича Тусга мутаважжиҳ бўлдилар. Ул дарвеш Хожа хизматиға етиб, рисолат изҳори қилди ва Хожа буюрдиким, бор, айтки, кирсун! Чун бир йигочқа етганда, Шайхнинг оти юрумади ва илгари қадам қўймади. Чун ул дарвеш хабар келтурди. Шайх яксар Хожа Муҳаммад Маъшуқ хизматиға борди. Ул истиқбол қилиб, шайхни кучуб деди: Фориг бўлки, бу навбатки, мунда урадурлар, бир неча кундин сўнгра санинг даргоҳингда чалилгусидур! Ва бу Муҳаммад Маъшуқ қабопўш турк эрди. Бир кун Туснинг жомеъида Шайх Абу Саид мажлис этадур эрди. Ул етиб, тўнининг бир боғин боғлади. Шайх хомуш бўлди ва тили сўзга уюрулмади. Чун лаҳзае ўтди. Шайх деди: Эй аср султони ва эй вужуд сарвари, тўнинг боғин ешки, етти кўк ва ерни ул банд била боғладинг! Ул боғни ешгач, Шайхға такаллум йўли очилди.

378. Амир Алиий Абу қ. т. р.

Айн ул-қузот баъзи мактуботида анинг баёнидаким, ғайб ва ҳузур ҳеч навъ била яксон бўлмас, балки кўнгул бовужуди қурб ул-қулуб қурб ул-

абдон тақозоси ҳам қилур. Дебдурки, Мир Али Абу бузург пире эрди. Бир муриди бор эрди, оти Муҳаммад Шаҳрободий. Бир кун ул муридни бозорга юборди, бир нима келтургали. Ул бозорга борди, ҳамоно ул нимани олур ваҳж ҳозир йўқ эрди, филҳол ўзин сотти ва Пир тилаган нимани олиб юборди. Чун неча кун бу савдодин ўтти, ул кишики, ул муридни сотқун олиб эрди, анинг қилган ишига мутталеъ бўлди, ани озод қилди, то Пир қошига келди. Амир Али анга дедиким, эй жавонмард, неча минг йил бизинг жонимиз ғайба сенинг офаринишинг ишқида куяр эрди, ул бас эрмас эрдик, бу зоҳир фироқи ҳам керак эрди, бир ҳафта зоҳир қурби ҳам керак.

379. Шайх Абу Абдурраҳмон Сулабий Нитобурий қ. т. с.

Оти Муҳаммад б. Ҳусайн б. Муҳаммад б. Мусо Сулабийдур. «Ҳақойиқ» соҳиби тафсири ва машойих табақотининг соҳиби. Ва булардин бошқа дағи таснифоти бор. Ва Шайх Абулқосим Насрободийнинг муридидур ва хирқа анинг илигидин кийибдур. Ва Насрободий Шиблий муридидур ва Шайх Абу Саид Абулхайр Пир Абулфазл Ҳасан фавтидин сўнгра анинг суҳбатиға етибдур ва анинг илигидин хирқа кийибдур. Ва Шайх: Абу Абдурраҳмон Шайх Абу Саид қ. с. учун тазкира, ўз хатти била битибдур. Ва ул бу экандур:

صحبت جدّي ذا عمرو بن محمد النّسّاب يقول سمعت ذا القاسم الحلبي من محمد النّسّاب
يقول الصّوف هم الخلق من زاد عليك بالخلق زاد عليك بالتّصوف واحسن ما قيل في الصّوف
الخلق ما قال الشيخ الامام ابو سهل النّصير في الخلق هو الامراض من الاعتراض

«Бобом Абу Амр б. Нуҳайд Сулабийнинг шундай деганини эшитдим: Абулқосим Жунайд б. Муҳаммад Бағдодий дебдур: тасаввуф хулқдир. Кимки сендан хулқда устун бўлса, тасаввуфда устундир. Хулқ ҳақида айтилган энг чиройли гап — Шайх ул-ислом Абусаҳл Сулукийнинг гапидир. «Хулқ — эътироздан воз кечишдир».

Ва ҳам ул дебдурки, *الذي لا بد الصّوفي منه شيان الصّلة في الاحوال والاب في الصّلة*. «Сўфий учун икки нарсa шарт: аҳволда содиқлик ва муомалада одоб». Ва Ёфеъий тарихидадурким, Шайх Сулабий тўрт юз йигирма иккида дунёдин ўтубдур.

380. Ҳусайн б. Муҳаммад Муса Сулабий қ. с.

Шайх Абу Абдурраҳмоннинг отасидур. Машойихи кибординдур. Шайх Абдуллоҳ Муборак ва шайх Абу Али Сақафий била суҳбат тутубдур ва Шиблийни кўрубдур ва доимий мужоҳадаси бор эрмиш ва улум ва

муомалотда комил эрмиш. Чун шайх Абу Абдуррахмон мутаваллид бўлбдур, ҳар мулкики бор экандур, сотиб садақа берибдур. Анга дебдурларки, санга ўғул фарзанд бўлди. Онинг учун ҳеч нима асрамадинг. Дебдурки, агар солиҳ бўлса (196: هو أول العاقين الخراف) «у солиҳ бандаларга ёр бўлур» ва агар муфсид бўлса, мен бори анга фасод олати бермамиш бўлғаймен. Ул уч юз қирқ ва бир нимада дунёдин ўтубдур.

381. Абусаҳл Суълукий р. а.

Оти Муҳаммад б. Сулаймон Суълукийдур.

كان امام واقف في علوم الشريعة ورواية إمامه و الملقب على لسان الولي
والعبد صاحب السبيل والمرتعش وأما على الناس ورواية ابنه الحسين الموصى وأما نعيم العطار
البيروني وكثير حسن السماع طيب الوقت

«У шариат илмида ўз даврининг имоми, дўсту душман унинг пешво-лигига ҳамфикр эдилар. Шиблий, Муртаъиш, Абу Али Сақафий билан ҳамсуҳбат бўлган. Абу Ҳасан Фуманжий, Абу Наср Саффорий Нишобурий билан дўст бўлган. Яхши самоъ қиларди, хушвақтлари бор эди». Шайх Суламий дебдурки, Абусаҳл Суълукийдин самоъни сўрдилар. Дедики,

«самоъ – ҳақиқат аҳли
учун мустаҳаб, олимлар учун мубоҳ, фосиқ ва фожирлар учун макруҳдир». Ул дебдурки, ҳаргиз илиг жайбимга солмайман ва бирнима тўкмагаймен ва манга қуфлу калиде йўқ эркандур. Ва ҳам ул дебдурки,

«заҳмат тортган кишига мартабада ўзини тенглаштирган – ҳаддан ошганидир». Шайх Абу Абдуррахмон Хўтаний дебдурки, не учун мундоқ демайдурки, «заҳмат тортган кишига мартабада ўзини тенглаштирган: хато қилибди». Шайх ул-ислом дебдурки, бу яхшироқдур. Ҳеч киши мен дегандек демайдурки, ани тиламак била топса бўлмас, аммо тилаган топар. Ва ҳам Саҳл Суълукий дебдурки, «кимки вақтидан олдин мақом-мавқега етса, хорликка юз тутади». Бир кун Шайх Суълукий дарсда дедики, барча Қуръонда манга бу ажаб келурки, Аллоҳу таоло Мусоға айттики, (41: طه) «мен ўзимга сени танладим». Шайх ул-ислом дебдурки, манга ҳасаддурки, бу сўзгаки, ул айтибдур. Шайх Абусаҳл Суълукий Нишобурий уч юз олтмиш тўққизда дунёдин ўтти ва ўғли Абу Таййиб тўрт юз тўртта Ражаб оийи ўтти.

382. Шайх Абулқосим Қушайрий р. т.

Оти Абдулкарим б. Ҳавозин Қушайрийдур. «Латоиф ул-ишрат» тафсирининг соҳибидур. Ва анга ҳар фанда расойил ва ҳар илмда тасониф бор. Абу Али Даққоқнинг муридидур ва Абу Али Формадийнинг устоди. Тўрт юз олтмиш бешда дунёдин ўтубдур. «Кашф ул-махжуб» соҳиби дебдурки, ул дебдурки, *من الصور كشي الوسام لولا غلبته وأمره ستكون فاذا تكلمت لم يست*
«Сўфий зотилжам кабидир: аввали алаҳсираш, охири: жимлик! Агар мустаҳкам бўлсанг, жим бўласан». Ва ҳам ул дебдурки,

فوجد خطوط الرسم عند ظهر الاسم وهذا الأسماء عند طبع الأثر والاسم الغلط عند
«тавҳид — «Аллоҳ» исми зоҳир бўлганда расм ва табиат асарининг завол топиши, тажаллий нурлари порлаганда, бегона нарсаларнинг фоний бўлиши, илоҳий ҳақиқатлар ошкор бўлганда махлуқотларнинг арзимаслиги, зикри улуғ Жабборга мавжуд бўлганда агёрларнинг гойиб бўлишидир».

383. Шайх Абулқосим Шақоний қ. с.

Оти Аҳмад б. Муҳаммаддурур: Усулу фуруъ, фунун ва улумида имом эрди, кўп машойих дийдоридин баҳраманд. «Кашф ул-махжуб» соҳибининг устодидур. Ул дебдурки, ҳеч киши кўрмайдурменки, шаръни ул таъзим қилганча қилмиш бўлғай. Дунёю уқбодин пайваста нафир эрди. Ул дебдурки, *عندما لا يعود له* «бир йўқлик истайманки; унга қайтиш бўлмасин!». Ва ғайри арабий дер эрдик, ҳар кишига бир муҳолни тиламак бор, манга бир муҳолни тиламакдурки, яқин бўлмағай. Ва ул будурки, тиларманки, Ҳақ таоло мени бир адамға элткайки, ҳаргиз ул адамға вужуд бўлмағай, не учунки мақомоту каромотдин ҳар неки бор, барча ҳижобу балодур. Ва одаме ул ҳижобу балоға ошиқ. Йўқлуғ дийдорда яхшироқки, ором ҳижобда. Чун Ҳақ таоло бориёдурки, анга адам раво эрмас. Не зиён қилгайки, анинг мулкида мен йўқе бўлсамки, ҳаргиз ул йўққа борлиғ бўлмаса. Ҳам «Кашф ул-махжуб» соҳиби дебдурки, бир кун анинг қошиға кирдим, ўқийдур эрдиким, *(غزل: 75) ضرب الله مثلا عبدا مملوكا لا يقدر على شيء* «Аллоҳ бундоқ бир мисол келтирур: ҳеч нарсага кучи етмайдиган бировга қарам қул...» ва йиғлайдур эрди ва қичқирадур эрди. Соғиндимки, охир бўлғусидур. Дедим: айюҳаш-шайх, не ҳолдур? Деди: ўн бир йилдур, то дардим бу ерга етибдур ва мундин ўта олман. Бир кун Шайх Абусаид Абулхайр Нишобурда ўз хонақоҳида ўлтуруб эрди. Саййид Ажалки, Нишобурнинг улуғи эрди, Шайх ёнида ўлтуруб эрди. Шайх Абулаббос Шақоний келди. Шайх ани Саййид Ажалдин юқориоқ ўлтуртти. Саййид андин ранжа бўлди ва кўнглига доварлиғ кирди. Шайх Саййид сари боқиб дедик, сиз бу тоифани Мустафо

с. а. в. учун севарсиз ва биз бу тоифани Ҳақ с. т. учун севармиз. Шайх Абулаббос дебдурки, бир кун уйимда кирдим, бир сариғ итгина ётиб эрди. Ани қувлай дедим, югурди ва этаким остиға кирди ва ғойиб бўлди.

384. Абулфазл Ҳасан Ҳатлий р. т.

Байт ул-Жинда вафот топубдурки, Димишқнинг яқинидур. «Кашф ул-маҳжуб» соҳиби дебдурки, тариқатда менинг иқтидом ангадур. Тафсир ва ривоят илмида олим эрди. Ҳусрийнинг муриди ва соҳиби сирри. Абуамр Қазвиний ва Абулҳусайн Солбиҳ ақрони. Олтмиш йил узлатда элдин қочар эрди ва отин элдин итирур эрди ва кўпрак Луғом тоғида басар элтур эрди. Узун умр топти ва яхши оёту каромот ияси бўлди, Ва мутасаввифа либосида эмас эрди, русум аҳли сийратида бўлур эрди. Мен андин муҳиброк кўрмайдурмен. Ул дебдурки, الدنيا دار الفنا «дунё бир кундир, унда бизнинг вазифамиз рўзадир».

385. Али б. Усмон б. Аби Али Жуллоб Ҳазнавий қ. с.

Кунияти Абулҳасандур. Олим ва ориф эрди ва Шайх Абулфазл б. Ҳасан Ҳатлийнинг муридидур. Кўп машойих суҳбатиға ҳам етибдур. «Кашф ул-маҳжуб» китобининг соҳибидурки, бу фанда машхур ва мўтабар китобдур. Ул дебдурки, Шайх ул-машойих Абулқосим Гургоний қ. с.дин сўрдумки, дарвешга ногузир нима недурки, фақир отин анга итлоқ қилса, бўлғай? Деди: Уч нима: бири улки, туз юрун тика олғай; яна улки, чин сўз айта ва эшита олғай; яна улки, оёгин туз ерга ура олғай. Жамъе дарвешлар ҳозир эрдилар. Дедукки, келинг, ҳар қайсимиз бу сўз маънисида тааммул қилиб, бир сўз дейли! Ҳар бири бир сўз дедилар. Навбат манга етганда дедимки, юрунни туз тикмак ул бўлғай: Фақр юзидин тиккай, йўқки зийнат юзидин. Агар руқъани хирқаға фақр била тиксанг, эгри тиксанг доғи туздур ва чин сўз ул бўлғайки, киши они ҳол юзидин айтғай ва эшитғай. Йўқки, миннат юзидин ва ҳақ важд била онда тасарруф қилғай. Йўқки, ҳазл била ва зиндагонлиғ юзидин ани англағай, йўқки, ақл била. Ва оёгин туз ерга урмоқ ул бўлғайки, важд била ерга урулғай, йўқки лаҳв била. Ва бу «ўзни бияйниҳи Шайх ҳазратида нақл қилдилар. дедики, أصاب على سره الله تعالى (Али рост сўзлади. Аллоҳ унга ёрдам берсин!».

386. Хожа Аҳмад Ҳаммод Сарахсий р. т.

«Кашф ул-маҳжуб» соҳиби дебдурки, ул мубориз ул-ибод эрди ва муддате манинг рафиқим эрди ва онинг ҳолотидин кўп ажойиблар билурмен. Бир кун ондин сўрдумки, санинг бу ишга киргонинг ибтидоси не эрди?

Ва дедики, мен бир қатла Сарахсдин чиқиб, биёбонға бордим ва теваларим бор эрди. Аларнинг муҳофазатин қилур эрдим ва оч бўлмоғни севар эрдим.. Ва ҳар не илкимга тушса, яна бировга берур эрдим ва кўнглумга Тенгри таолонинг бу қавли тоза бўлур эрдик, (9: *وَأُثِرْنَا عَلَى السَّجْدَةِ إِذْ سَجَدُوا*) «улар ҳижрат қилиб келганларни суюрлар». Ва бу тоифага эътиқодим бор эрди. Бир кун биёбонда бир арслон пайдо бўлди. Бир тевани босди ва сақат қилди ва бийикка чиқиб, бир гўкради. Ул теградаги сибоъ ва бўри ва тулку ва шақол йўсунлуг жонворлар жамъ бўлдилар ва арслон тевани алар илайига қўюб, ўзи бийик бойирга чиқиб ўлтурди, то алар барча тўйдилар. Арслон бийикдин индики, ўзи ҳам андин туъма қилғай. Кўрди, бир оқсоқ тулку келадур, яна ёнди ва ўлтурди. Ул ҳам ўз воясин ҳосил қилгондин сўнгра инди ва андин туъма қилди ва мен наззора қилур эрдим. Чун емакдин фориғ бўлди. Манинг сори боқиб, фасиҳ тил била дедики, ё Аҳмад, луқма ийсори итлар ишидур. Эранлар ийсори жондур. Чун мен бу бурҳонни андин кўрдум. Ҳолим мутағаййир бўлди ва оламнинг барча ишидин илик тортиб, бу ишга машғул бўлдум ва ишимнинг ибтидоси бу эрди.

387. Адиб Кумандий р. т.

Ул «Кашф ул-маҳжуб» соҳибининг муосирларидандир. Дебдурларки, йигирма йил кўпрак авқот аёғ устига туруб ерди, магар ташаҳҳуд вақтики, ўлтурур эрди. Андин сўрдиларки, не учун ўлтурмассен? Дедики, манга ҳануз ул даража йўқдурки, Ҳақ с. т.нинг мушоҳадасида ўлтурғаймен.

388. Абулҳасан Мусанно р. т.

Оти Али б. Мусаннодур. Шайх Абусаид Абулхайр қ. с. дебдурки, йигит-лигим чоғида Астрободда Абулҳасан Мусанно қошига бордим. Ва ул шукуҳ-лиқ пир эрди. Ва Шиблий била суҳбат тутуб эрди ва ораларида ниқорлар ўтуб эрди. Дарвише манга айттики, айтқилки, бизга Шиблийдин ҳадисе айтсун! Мен илтимос қилдимки, айюҳаш-шайх, бизга Шиблийдин ҳадисе айт! Дедики, не учун бурун Расул с. а. в.дин сўз тиламадинг? Дедим: иккаласидин айт! Деди: Расул с. а. в. дебдурки, агар менинг отимга «Ал-Каҳф»дин ўзга сура инмаса эрди, ҳам кофий эрди. Ҳам шайх Абусаид қ. с. дебдурки, Шайх Абулҳасан Мусанно дедиким, Бағдод жомеъида Шиблийнинг мажлиси қироғида туруб эрдим. Бирав бу тоифа кисватида Шиблийдин савол қилдимки, *أَيُّ الشَّيْخِ مَا الْوَصْلُ* «эй шайх, васл нима?». Шиблий анга боқиб дедиким, *أَيُّ الشَّيْخِ مِنَ الْوَصْلِ اسْقَطَ الْفَضْلَ وَقَدْ وَصَلْتُ* «Эй васл ҳақида сўровчи, икки тарафдан кечсанг висолга етасан». Сойил дедиким, *مَا الْفَضْلَانِ* «икки тараф нима?». Шиблий дедиким, *لَا فَرْقَ بَيْنَ بَيْنِكُمْ فَاصْبِرْكُمْ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى*

«сизларни рўпарангиздаги Аллоҳдан тўсиб гурган чўққи». Сойил дедиким, ما تلك البروة «у чўққи нима?». Шиблий дедиким,

قال يا فتنكم من يريد انك وتكمن من يريد الامر

«дунё ва охират! Чунончи раббимиз айтади: орангизда дунё истаганлар ҳам, охират истаганлар ҳам бор эди». «Хўш, Худони истовчи қарда?». Андин сўнгра Шиблий айтдиким,

اذا قلت لله فهو الله واذا سكت فهو الله يا الله يا الله يا من هو معي ولا يعلم احد ما هو الا هو

«агар Аллоҳ десанг, У Аллоҳдир. Агар жим турсанг ҳам у Аллоҳдир; эй Аллоҳ, эй Аллоҳ. Эй У, У (Аллоҳ) бўлган зот! Ва ҳеч ким билмайдиким, У нима? У покдир, У покдир, У якка ягонадир, унинг тенги йўқ». Андин сўнгра ғаше қилди ва беҳуш йиқилди, ани кўтариб уйига элттилар.

389. Шайх Аҳмад Нажжор Астрободий қ. с.

Шайх ул-ислом дедиким, ул Хуросоннинг машойихидиндур. Шиблий ва Муртъиш била суҳбат тутубдур. Бир қатла Шиблий анинг шорибайнин олиб эрди. Ул дебдурки, андин сўнгра ҳаргиз яна олмоққа эҳтиёж бўлмади.

390. Шайх Абу Зуръа Розий қ. с.

Оти Аҳмад б. Муҳаммаддур. Шайх ул-ислом дебдурки, мен уч киши кўрубменки, ани кўрубдурлар. Шиблийнинг шогирди эрмиш. Мунбасит киши эрмиш. Анга таън қилибдурларки, дойим тийбат қилурсен. Ул дебдурки, манга мундин ўзгаки бир сўз дегайменки, дарвешлар кулгайлар, ҳеч сармоя йўқдур. Шайх ул-ислом дебдурки, ани дунёдин ўтгандин сўнгра воқеъада кўрубдурлар, ҳолин сўрибдурлар. Дебдурки, мени илайига тилади ва дедиким, اذ كنت حتى ان اقبلت فقلت هلى сенсенки, зирих кийдинг менинг динимға, менинг халқимға? Дедим, бале! Деди: Не учун халқимни манга қўймадинг ва кўнглунг юзин манга келтурмадинг?

391. Шайх Абу Зуръа Ардабилиий қ. с.

Оти Абдулваҳҳоб б. Муҳаммад Айюб Ардабилиийдур. Олим ва зоҳид эрмиш. Кўп сафар қилибдур. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф била ҳамроҳ бўлубдур. Дерларки, Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф Ҳижоз азимати қилди ва Абу Зуръани кўргали борди. Ул исланғон яхна эт келтурди. Абу Абдуллоҳ андин емади ва сафарга азимат қилди. Биёбонда йўл озитиб, неча кун

егулик топмадилар. Ҳалок бўлур чоғда бир ит кўзларига йўлуқди, заруратдин ани ўлтуруб улаштилار. Шайхқа анинг боши тегди. Шайх танаффурдин таъаммулда эрдик, оё еса бўлғайму ё йўқ? Имом Молик мазҳаби била емакка хотир қарор берди, аммо боши саъб эрди. Ул итнинг боши тилга келиб дедик, бу ул кишининг сазосики, Абу Зуръа уйида исланған этни емагай. Шайх сафардин қайтти ва Шайх Абу Зуръа уйига бориб, истихлол қилди ва биҳиллик тилади ва андин сўнгра сафарга чиқди. Дебдурларки, Абу Зуръа умрининг охирида сўфия била мухолафат устида бўлди, шоядки, баъзи била эрди экин. Тўрт юз ўн бешда дунёдин ўтти.

392. Абу Абдуллоҳ Муштаҳир Бобуний қ. с.

Қабри Шерознинг машҳур мазоротидиндир. Ул эрмишки, дебдурки, «كرد بوليب و خلدиму ارباب بوليب و يڭونديم» «курд бўлиб ухладиму араб бўлиб уйғондим». Ва бу қисса мундоқ эрмишки, ул курдлардин эрмиш. Бир кун Шерозга келибдур ва мадорисдин баъзига кирибдур ва кўрубдурки, илм талабаси улум дарси ва мубоҳасасига машғулдурлар. Алардин савол қилибдур. Барча кулушубдурлар. Ул дебдурки, тилармен, сизнинг бу айтишадурғон сўзларингиздин ўргангаймен. Улар ҳазл ва истеҳзо юзидин дебдурларки, агар тиласангки, донишманд бўлғайсен, бу кеча уюнгнинг сақфидин бир ип била оёғингдин боғлаб, тонг откунча дегилки, «кузбураҳ усфураҳ» «كز به سحر» «кашнич чўмчуқ»ки, илм абвоби сенга очилур. Ул бормиш, алар дегандек қилмиш. Чун нияти ва ҳусн талаби сидқ била эрмиш. Тонг отғоч, Ҳақ с. т.анинг кўнглига ладуний илм эшикин очмиш. Андоқки, ҳар ғомиз масъалада ул фан аҳли била талошиб, аларга голиб келур эрмиш ва бу бўла олмас, жуз валоят осори.

393. Шайх Абу Абдуллоҳ Боку.

Оти Али б. Муҳаммад. б. Абдуллоҳ. Ибн Бокуга машҳурдур. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафифни кўрубдур. Ва Шероздин Нишобурга сафар қилибдур. Шайх Абулқосим Кушайрий ва Шайх Абусаид Абулхайр қ. с. била суҳбат тутубдур. Ва Шайх Абулаббос Ниҳовандий била мудлате мусоҳиб бўлубдур. Ва ораларида тариқат бобида кўп сўзлар ўтубдур. Ва Шайх Абулаббос анинг фазлу сабқига эътироф қилган экандур. Андин сўнгра Шерозга мурожаат қилди ва бир тоғ мағорасида мунзавий бўлди ва барча сўфия ва уламо ва фуқаро анинг суҳбатига мулозамат ва мудовамат қилурлар эрди. Ул сўзки, Шайх Абусаид Абулхайр била воқеъ бўлубдурки, неча ғариб, каромотлар Шайхдин кўргандин сўнгра Шайхқа дебдурки, тиларменки буки, ҳафтада бир қатлаким, келурсен мени кўргали, эмди келмагайсен. Ва Шайх дебдурки, кўп эранлар ва машойихнинг кўзи санга тушубдур, ул

машойихнинг назари тушган ерни кўргали келурбиз. Ва бу сўздин мажлис ҳуззорининг йиғлаб, орадин можаро дафъ бўлгонининг шарҳи «Нафаҳот ул-унс»да бор. Тилаган кишиким билгай, анда тиласун. Ўл тўрт юз қирқ иккида дунёдин ўтубдур.

394. Шайх Мўмин Шерозий қ. т. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, Исмоил Даббос дедиким ҳаж нияти қилиб борурда Шерозга етишдим. Бир масжидқа кирдим. Шайх Мўминни кўрдумки, ўлтуруб, хирқасин ямайдур эрди. Салом қилдим ва ўлтурдим. Мендин сўрдиким, не ниятинг бор? Дедим: Ҳаж ниятим бор. Деди: Онанг бор? Дедим: бор! Деди: Ёниб онанг мулозаматиға бор! Бу сўз менга хуш келмас эрди: Деди: Не тўлғанасен? Мен эллик ҳаж қилибмен, бош яланг, оёқ яланг ва зоду ҳамроҳсиз. Барчасин сенга бердим. Сен онанг кўнгли шодлигин менга бер!

395. Шайх Абу Исҳоқ Шомий р. т.

Асру бузург эрди. Қабри Шом билодидин Аккададур. Шайх Алавий Динаварийнинг асҳобидиндур. Ва ул Шайх Ҳубайраи Басрий асҳобидин ва ул Шайх Ҳузайфаи Маръаший асҳобидин ва ул Султон Иброҳим Адҳам қ. с. асҳобидин. Ва бу Шайх Абу Исҳоқ Шомий Чишт қасабасиға етибдур. Ва Хожа Абу Аҳмад Абдол суҳбатиғаки, Чишт машойихининг муқаддамидур, етибдур ва андин тарбият топибдур.

396. Шайх Абу Аҳмад Абдол Чиштий р. т.

Султон Фараснофанинг ўғлидур. Ҳасаний шурафодин эрди ва ул вилоят ҳокими эрди ва онинг бир сингли ё эгачиси бор эрди. Бағоят солиҳа. Шайх Абу Исҳоқ анинг уйига келур эрди ва анинг таомидин ер эрди. Бир кун анга дедиким, санинг қардошингға бир фарзанд бўлғусидурким, азим шаъни бўлғай. Қардошингнинг ҳарами ҳолидин воқиф бўл ва муҳофазат қилки, ҳамл айёмида луқмаки, онда ҳурмат ё шубҳае бўлғай, емагай! Ул солиҳа Шайх Абу Исҳоқ ишорати била ўз илики била чарх игириб, ипин сотиб, қардошининг ҳарамининг маъкулин муҳайё қилур эрди. То икки юз етмиш тарихида Муътасим биллоҳ хилофати замонида Хожа Абу Аҳмад мутаваллид бўлди ва ҳамул солиҳа ўз уйида ҳалол важҳ била онга парвариш берур эрди ва шайх Абу Исҳоқ Шомий гоҳи анинг уйига келур эрди ва дер эрдиким, бу тифлдин бир бузург хонавода зоҳир бўлурнинг иси келадурки, ондин аҳвол ва осори ғариба ва ажиба мушоҳада бўлғай. Йигирма яшар синнида бир кун отаси била овға бориб эрди. Отаси ва атбоидин айру тушти ва ул кўҳистонда бир тош устида кўрдиким, қирқ киши турибдурлар

ва онинг шайхи Шайх Абу Исҳоқ Шомий аларнинг орасида ва ул жамоат Рижолуллоҳ эрдилар. Буларни кўргач, онга ҳол мутағайир бўлди ва отидин тушуб аслаҳаю, малбусотин ташлаб, бир пашмина кийиб, аларга қўшулди. Отаси билгандин сўнгра ҳар неча они ул элдин айирурга саъй қилди, фойда бермади ва алардин айрилмади. Дерларки, отасининг бир хумхонаси бор эрди. Бир кун хилват топиб, ул хумхонани ичкаридин боғлаб, купларни ушата бошлади. Отасига хабар қилдилар, эрса том устига келиб, ғоят, ғазабидин бир тош олиб, уй даричасидин анга отти. Равзана андоқ тор бўлдики, тошни қисти ва анга борғали қўймади, то тош ер била кўк орасида турди. Чун отаси бу ҳолни кўрди. Анинг илгида тавба қилди ва ондин бу навъ каромот беҳадду адд кўрубдурлар. Тафсили узундур ва ул уч юз эллик бешда дунёдин ўтди.

397. Хожа Муҳаммад б. Абу Аҳмад Абдол Чиштиий қ. с.

Отасидин сўнгра анинг қойим-мақоми эрди. Ва йигирма тўрт ёшида диний ва яқиний улуму маориф касб қилиб эрди. Зоҳид ва мутаварриъ эрди ва дунё аҳлидин мужтаниб ва мутанаффир эрди. Дойим дер эрмишки, чун аввалу охиримиз дунё тарҳидур, ўзни анинг ғуруру фирибидин асрамоқ керак.

398. Устод Мардон.

Хавоф вилоятида Синжон қасабасидин. Хожанинг муридларидиндур. Йиллар анинг истинжо кесакин ва вузуъ суйин муҳайё қилур эрди. Анга ватан мурожаатиға амр қилғонда, ул йиғлабдурки, манга сизинг муфорақатингиз тоқати қачон бор? Хожа дебдурки, ҳар қачонки санга бизинг дийдоримиз орзуси бўлса, жисмоний ҳижоблар ва маконий масофатлар муртафеъ бўлғай ва бизни ҳам андин кўргайсен. Ва ҳам андоқ-ўқ бўлубдур. Устод дер эрмишки, мен Синжондин Чиштни кўрармен. Ва Хожа тўрт юз йигирма бирда дунёдин ўтди.

399. Хожа Юсуф б. Муҳаммад Самъон р. т.

Ул Хожа Муҳаммад Абу Аҳмаднинг хоҳарзодасидур. Ва андин тарбият топибдур. Ва Хожа Муҳаммад олтмиш бешгача кадхудо бўлмағондур. Ва бир сингли бор эрдиким, Хожанинг хидматин қилур эрди. Ва хожанинг киймак-емаки анинг дастрастидин эрди. Ва анинг ёши қирққа етиб эрди ва оғаси хидмати ва Тенгри ибодати иштиғоли сабабидин тазаввужға майл қилмайдур эрди. Бир кеча Хожа Муҳаммад бузургвор отаси Хожа Абу Аҳмадни тушта кўрдиким, отаси анга дедиким, Шофилон вилоятида бир кишидур, оти Муҳаммад б. Самъон, олим ва солиҳ кишидур, синглингни

анга никоҳ қил! Хожа ани тилади, ғоибдан ишорат бўлгон била ул солиҳани Муҳаммад Самъонға ақд қилди ва ул Чиштда-ўқ мутаваддин бўлди ва Хожа Юсуф алардин мутаваддин бўлди. Хожа Муҳаммаднинг ўғли йўқ эрди, Хожа Юсуфни фарзандлиққа асрар эрди ва тарбият қилур эрди. Ва улум таҳсили ва Тенгри йўли сулукига далолат, қилур эрди. Ва Хожа Муҳаммаднинг вафотидин сўнгра Хожа Юсуф анинг қойим-мақоми бўлди ва анга эллик ёшдин сўнгра инзиво ва инқилоз майли бўлди. Хожа Ҳожийи Маккий мазори ёнидаким, Шайх Абу Исҳоқ Шомий ани кўп зиёрат қилур эрмиш ерда чиллахона ўз муборак илиги била қазиб, ўн икки йил анда басар элтибдур. Ва онча суку даҳшат ва волаҳу ҳайрат анга ғолиб эрмишки, мумтад замонлар ўзидин ғолиб бўлуб, яна ҳозир бўлур эрмиш. Ул вақтдаким, Шайх ул-ислом Абу Исмойил Абдуллоҳ Ансорий қ. с. Чишт мазоротида экандур, анинг била мулоқот қилгондур. Андин ёнғонда, Ҳиротда мажалису маҳфилда ани соғиниб, истиҳсон қилур эрмиш. Ва ул саксон тўрт яшабдур. Ва тўрт юз эллик тўққизда дунёдин ўтубдур. Ва ўтар вақтда улўғ ўғли Шайх Қутбуддин Мавдудни ўзига қойим-мақом қилибдур.

400. Хожа Мавдуд Чишти р. т.

Ул етти ёшида тамом Қуръонни возеҳ била ҳифз қилиб эрди ва улум касбиға машғул. Чун ёши йигирма олтига етти, бузурғвор волиди оламдин ўтти ва ани ўз ўрниға ўлтуртти ва улҳамида ҳисолға ва писандида афъолға маъруф эрди ва ул вилоят аҳли анга эътиқод ва иродат ва муҳаббат мақомида эрди ва ҳазрат Шайх ул-ислом Шайх Аҳмад Жомнинг суҳбати шарафиға ва тарбияти давлатиға тавфиқ топиб эрди ва онинг шарҳи «Нафаҳот ул-унс»да мабсут воқеъдур. Ва Шайх ул-ислом мазкур ишорати била Балх ва Бухоро сори таҳсил такмили учун борди ва тўрт йилғача ул вилоятда қолиб, зоҳир улумиға такмил бериб келди ва ул вилоятда ондин ғариба хавориқ ва ажиба осор кўп зоҳир бўлубдурки, шарҳининг тадвили бор. Чун Чиштға келди, муридлар тарбиятиға машғул бўлди ва атрофдин толиблар онинг хизматиға юзланиб, тарбият топарлар эрди. Шоҳ Санжонки, лақаби ва оти Рукниддин Масъуддур, Хожа суҳбатиға етган эркондур ва неча вақт онинг хизматида Чиштда бўлгон эркандур. Они Хожа Санжон дер эрмишлар. Хожа Мавдуд онга шоҳ лақаб берибдур ва ул лақаб била ҳамиша ноизишу муфохират қилур эрмиш. Хожа Мавдуд беш юз йигирма еттида, шоҳ Санжон беш юз тўқсон еттида дунёдин ўтдилар.

401. Хожа Аҳмад б. Мавдуд б. Юсуф Чишти қ. с.

Отасидин сўнгра анинг ўрниға ўлтурди. Ҳар тавойифқа мақбул ва коффаи аномға шафқати тамом ва муруввати ом эрмиш. Дебдурларки, ул бир кеча Ҳазрат Рисолат с. а. в. ни воқеъда кўрдик, ул Ҳазрат буюрдик, Аҳмад, агар сен бизга муштоқ эмассен, биз сенга муштоқбиз. Чун уйғонди,

уч мувофиқ ёр пайдо қилди ва мажҳулвор андоқки, эл танимағай. Ҳарамаини шарифайн зодаҳумоллоҳу таъзиман ва тақриман зиёратиға мутаважжиҳ бўлди. Ва ул давлатқа мушарраф бўлгондин сўнгра олти ой Мадинада мужовир бўлди. Ва дерларки, анинг анда иқомати Мадина равзаси аҳлиға оғир келиб тилар эрмишларки, ани ранжида қилиб, узр қулғайларки, равзадин ун эшитмиш бўлғайларки, ул бизнинг муштоқларимиздиндур, ранжида қилманг! Андин қайтқонда Бағдодда Шайх. Шиҳобиддин Сухравардий хонақоҳида тушти ва Шайх ани эҳтирому икром қилди ва Бағдод халифаси анинг суҳбатин табаррук қилиб, таъзимлар қилди. Валодати беш юз еттида эрди ва беш юз етмиш еттида дунёдин ўтти.

402. Абулвалид Аҳмад б. Аби Ражо р. т.

Озодон қарясидиндурки, Ҳиротга муттасилдир. Улуми зоҳирий ва ботиний била олим эрди.

Имом Аҳмад Ҳанбал р. а. шогирдидур. Ва Бухорий ўз «Саҳиҳ»ида андин ҳадис ривоят қилибдур. Авоилда кўп моли бор эрмиш. Барчасин ҳадис талабида ва ҳаж ва ғазода сарф қилибдур ва дерларки, онинг дўстларидин бири тўрт минг дирамға муҳтож бўлди ва онинг қошида зоҳир қилди. Тўрт минг дирамни нақд қилиб, дўстининг уйига йиборди ва онинг ул муҳимми кифоят бўлгондин сўнгра ҳамул важҳни саранжом қилиб, яна онинг уйига йиборди ва ул қабул қилмади. Яна кун ул дўст онинг хизматиға бориб, салом қилғоч, дедиким, агар салом жавоби вожиб бўлмаса эрди, саломингға жавоб бермағай эрдим. Ул муҳаққарнинг не қадри бўлғайким, яна нақд қилиб йиборгайсен. Ул икки юз иккида ўтти ва қабри Озодон қарясидадур.

403. Абу Исмоил Абдуллоҳ б. Абу Мансур Муҳаммад Ансорий Ҳиравий қ. с.

Лақаби Шайх ул-исломдур ва бу китобда ҳар ердаким Шайх ул-ислом воқеъдурур мутлақ мурод ондиндур ва Ул Абу Мансур Маттул Ансорий фарзандларидандур ва Маттул Ансорий Айюб Ансорий фарзандидурки, Ҳазрат Расул с. а. в. нинг соҳиби рихли эрмиш. Ул вақтким, Мадинаға ҳижрат қилибдурлар ва Маттул Ансорий Амир ул-мўъминин Усмон хилофатида Хуросонға келиб, Ҳиротда сокин бўлубдур. Шайх ул-ислом дебдурки, манинг отам Абу Мансур Балҳда Шариф Ҳамзаи Уқайлий била бўлур эрмиш. Бир қатла бир хотун киши Шайх Шарифға илтимос қилган эрмишки, Абу Мансурға айтингки, мани қўлсун! Отам деган эрмишки, мен ҳаргиз уйланмасман ва онинг илтимосин рад қилган эрмиш ва Шайх Шариф деган эрмишки, оқибат уйлангайсен ва сенга бир ўғул бўлғай ва не ўғул! Чун Ҳиротға келибдур, кадхудо бўлубдур ва мен мутаваллид бўлубмен. Шайх Шариф Балҳда дебдурки, бизнинг Абу Мансурға Ҳирийда

бир уғул булди. Ондоқ хан. Ва хан лафзидурки, жамеъи яхшиликлар анда дарждур ва шайх ул-ислом дебдурки, мен Қуҳандизда мутаваллид бўлубмен ва анда улғайибман ва валодатим жума кун ирмиш. Кунас ғуруби вақти, уч юз тўқсонда шаъбон ойининг икки янггисиди. Дебдурки, мен рабиъий-дурменки, баҳорда туғулибмен. Кунас саврининг ўн етти даражасиди эрканди ва баҳорни севармен. Ҳар қачон кунас онда етса, манинг ёшим тугонур. Дебдурки, Бу Осим пир менинг қаробатимдур. Кичик эрконида онинг уйига борур эрдим. Бир кун онинг уйида эрконидаки, онинг хотуни ажузе эрди, муҳташам ва соҳиби валоят. Дедик, менинг пирим, яъни Хизр алайҳиссалом Абдуллоҳни кўрди ва сўрди: Кимдур? Дедим: фалон киши! Деди: Машириқдин мағрибгача андин тўлғай, яъни овозасидин.

Шайх ул-ислом дебдурки, бу сўрмоқ онинг фаннидур, билур ва сўрар. Бону олия шуқуҳлиғ хотун эрди Пўшангда. Чун шайх ул-ислом туғубдур Хизр а. с. анга айтибдурки, ул гўдакни кўрдунг Ҳирида туғди ва машириқдин мағрибгача андин тўлғай ва ҳам Хизр а. с. анга дебдурки, сизнинг шаҳрда бозори зодоидурки, ўн етти ёшидадур. На отаси билурки, ул кимдур ва не ўзи. Тамом оламда ондин улўроқ киши бўлмағусидур ва Шайх ул-ислом дебдурки, аввал мени бир хотун мактабиди топшурдилар. Чун тўрт яшадим. Молиний мактабига топшурдилар. Тўққуз ёшимда имло битидим Қози Абу Мансурдин ва Жорузийдин. Ва ўн тўрт ёшимда мажлисқа ўлтуртдилар ва мен адаб дабиристониди кичик эрдим ва шеър айтур эрдим. Андоқки, ўзгаларга ҳасад бўлур эрди ва дебдурки, Хожа Яҳё Аммор қаробатларидин бировнинг ўғли менинг билад дабиристонда эрди ва мен арабий шеърлар айтур эрдим ва ҳар неки, мактаб аҳли мендин тиласалар эрдик, фалон маънида шеър айт, айтур эрдим, аларнинг тилагонидин ортуқ. Бир кун ул, ўғлон отасига айтгондур бу сўзни. Отаси фозил киши эрди. Ўғлига дебдурки, онга дегайсанки, бу форсий байтники,

روزگار که بختی بجز روز نیست آن روز دیگر روز بد ادبش نیست

б а й т:

«Шодлик билан ўтган кун – кундир
Ундан бошқа кун бадгумонлар кунидир».

Арабий тил билад таржима қилсун! Ул манга айтқач, мен дедимки,

وہم الفی ما عاکل فی مکرہ وسائرہ وہم الفقاء نصیب
وہم الوصل ما دامت السلاطۃ والتمس بعضہم علی الاکرامین رقیب

«Йигитнинг куни шодлик билан ўтказган кунидир.
Ундан бошқаси бадбахтлик ва машаққатли кунлардир.
Саодатли кунларингда висолдан баҳраманд
бўлгинки, фироқ улуғлар ҳаётининг остонасидаги душмандир».

Ва бу мисраъни илтимос қилдиларки, арабий таржима қилки, мисраъ:
«Оққан ариқдан сув оқар». Дедимки,

بیت
میرزا حسن
میرزا حسن

б а й т:

«Ариқда сув курдик. «Оққан ариқдан сув оқар»,
деганларидек, яна оқишига умид қилдик».

ва дебдурки, бизнинг масжидда яхши чиройлиғ киши бор эрди йигит,
Абу Аҳмад отлиғ. Илтимос қилдиларки, онинг учун бир байт айтғил! Муни
айттимки,

بیت
ابو احمد
ابو احمد

б а й т:

«Абу Аҳмаднинг юзи шундай чиройлики, ой унинг
ғуломи. Ва оҳу кўзларининг ўқлари қалбни тешиб ўтади».

Дебдурки, менинг олти минг байтдан ортиқ арабий шеърим бор рост
вазни била. Эл илкида ва ажом кейнида. Ва дебдурки, араб шуаросининг
мутақаддим ва мутааххириндин юз минг байт хотиримда бор ва дебдурки,
тонг эрта қори қошига бориб, қироат ўрганур эрдим ва қайтғонда дарсқа
машғул бўлур эрдим ва олти варақ битир эрдим ва азбар қилур эрдим.
Дарсдин фориг бўлсам эрди, адиб хизматиға борур эрдим. Рўзгоримни
улашиб эрдим. Андоқки, рўзгоримдин ҳеч нима ортмас эрди. Балки ҳануз
нима дарбоист эрди. Кўпрак кун намози хуфтон ўтгунча наҳор эрдим ва
дебдурки, кеча чироғ ёруғида ҳадис битир эрдимки, нон емак фароғатим
йўқ эрди. Онам нонни тикка қилиб, оғзимға солур эрди нима битирнинг
аросида. Дебдурки, Ҳақ с. т. манга ҳофиза бериб эрдик, ҳар не қаламим

тахтига кирса, ёдимдин чиқмас эрди ва дебдурки, мен уч юз минг ҳадис ёд билурман, юз туман иснод била. Дебдурки, улча мен Мустафо с. а. в. ҳадиси талабида тортибмен, киши тортмайдур. Бир манзил Нишобурдин Дизбодғачаки ёғин ёғар эрди. Икки буканиб ҳадис жузвин кўксумда тутуб, борибменки, жузв ўл бўлмағай. Ва дебдурки, уч юз кишидан ҳадис битибменки, бари сунний экондурлар ва соҳиби ҳадис, йўқки, мубтадиъ ва соҳиброй ва бу кишига муяссар бўлмайдур ва дебдурки, бас олий устодларки, битимайменки, ул киши соҳиброй экандур ё калом аҳли. Ва дебдурки, мен тазкира ва тафсир илмида Хожа Яҳё Аммор шогирдимен ва дебдурки, мен тўрт ёшимда эрдимки, Хожа Яҳё Аммор Куҳандизлиғларга айттиким, Абдуллоҳни азиз тутунгки, ондин имомлиғ келур.

404. Хожа Яҳё б. Аммор Шайбоний р. т.

Ул шайх Абу Абдуллоҳ Хафифни кўруб эрди, Шерозда. Ва Шайх ул-ислом дебдурки, илм русумин Ҳиротқа Хожа Яҳё келтурди ва мажлис демак ва динни суннат била мувофиқ қилмоқ тоза бўлди. Анинг сабабидин Қози Абу Амр Бистомий Ҳирига келди ва Хожа Яҳёнинг мажлисиға борди. Чун мажлис туганди, Хожа минбардин тушти ва Қози қошиға борди. Қози кўруб таъзим қилди ва деди: шарқдин ғарбқа баҳру барни кездим, динни тозаву тар Ҳиротда топтим! Нишобурда дағи бузурғларга айтқон экандурки, «شارق من غارب» «шарқу ғарбни кезиб, фақат Ҳиротда динни соф ҳолда кўрдим».

Қози Абу Амр бузург эрди, жаҳоннинг имом ва яғонаси. Ва шайх ул-ислом дебдурки, бир қатла Хожа Яҳё бемор бўлди. Сихқат топқондин сўнгра мажлис қилди, курсиси устида. Икки қўл икки ёнидин қўллаб, ани минбарга чиқордилар. Деди: Яҳёи Аммор ўзининг барча иззин бу йиғочдин топибдур, яъни минбар ва курси. Ва лекин эмди қила олмай. Яна дедикки, эшиттимки, демишларки, Яҳёи Амморнинг оёғин торттилар. Мустафо с. а. в. нинг оёғин торттилар Абубакр р.а. анинг ўрнига ўлтурди. Ало ҳазо Али к. в. ғача менинг оёғимни тортсалар, Абдуллоҳ менинг ўрнумға ўлтурғай ва мулҳидлар ва мубтадеълар димоғиға урғай, Шайх ул-ислом дебдурки, ул кун курси тубида ўлтуруб эрдим Хожа манга ишорат қилди ва деди: Абдуллоҳ ул гўдакдур. Ва сўнгра Шайх Аму манга дедикки, ул Абдуллоҳ сен эрдинг ва алҳақ андоқ эрдикки, ул деди. Хожа Яҳёи Аммор тўрт юз иккида дунёдин ўтубдур.

405. Шайх Абдуллоҳ Тоқий қ. т. с.

Оти Муҳаммад б. Фазлдур, Мусо б. Имрон Журафтий муридидур. Олим эрмиш улуми зоҳир ва улуми ботин била. Шайх ул-ислом дебдурки, ул менинг пирим ва устодимдур. Ва ҳаргиз ҳеч ҳазрат кўрмаймен андин

хайбатлироқ. Ва мен ани нобино кўрубмен. Ва машойих ани таъзим тутарлар эрди. Ва ул каромату валоят эгаси эрди. Ва манга деб эрди: Абдуллоҳ Або Мансур, ул не нурдурки Тангри сенинг кўнглунгда қуюбдур? Кирқ йил ўтмак керак эрдики, мен билгайменки, ул не нурдур.

406. Шайх Абулҳасан Бишр Сижзий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул менинг пирларимдиндур. Бу машойихдинки, мен кўрубмен, уч киши улуқ эди: Харақоний ва Тоқий. Ва иккаласи жосус ул-қулуб эрдилар. Ва бири Абулҳасан Бишрий. Ва ул сиқа эрди ривоятда, суфий эрди, машойихдин кўп кўруб эрди, андоққи, кўрмак керак. Ҳарам машойихин куруб эрди. Андоққи, Сирвоний ва Саркий ва Абулҳасан Жаҳзам ва Абубакр Тарсусий ва Абу Амр Нухайд ва Яна машойихни ҳам. Ва ул шайх Абу Абдуллоҳ Хафифнинг муридидур ва Ҳусрий ва Нурий ва Абу Зуръа Табарийни ҳам кўруб эрди.

407. Коко Абулқаср Бустий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул бузург киши эрди ва менинг айёмимда эрди. Ва мен кичик эрканда отам одина кун мени пирлар ва машойих қошига элтар эрдики, илиг бошимга суртарлар эрди. Ва Абулқаср қошига элтмас эрди, невчунки, ул маломат аҳли эрди ва отам қурро. Аммо Шайх Абулҳасан Тийшасов ва анинг иниси Шайх Муҳаммад Коко Абулқасрнинг муридлари эрдилар. Ва равшан пирлар эрдилар ва азим наъралари бор эрди. Ва анинг барча муридларида азим қичқирмоғлар бор эрди.

408. Коко Аҳмад Сунбул ва иниси Муҳаммад Хожа р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, Коко Аҳмад Сунбул қардошидин бузурграк эрди, Муҳаммад Хожадин. Ва бу икки пир ҳам Шайх ул-ислом замонида эрмишлар ва анинг ҳолотиға йироқ мутаъаммил.

409. Абу Мансур Муҳаммад Ансорий р. т.

Шайх ул-исломнинг отасидур ва Шайх Шариф Ҳамзайи Уқайлийнинг муриди. Ва Абулмузаффар Тирмизий хидматин қилиб эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, Шайх Аҳмад Куфоний манга деди: мунча сафарлар қилдинг ва ҳар тараф кездинг, ўз отангдек кўрмадинг? Ва дебдурки, мен етмиш йилдин ортиқ илм ўргандим ва битидим ва ранж торттим эътиқодда. Ул барчани отамдин ўрганиб эрдим. Ва дебдурки, отамнинг менда бир сирри бор эрди, азим. Манга деб эрдики, Абдуллоҳ, неча дегайсен, Фузайл Иёз ва Иброҳим Адҳам? Сендин Фузайл келур ва Иброҳим Адҳам. Отам мени бир

воқеъда кўруб эрди ва манга айтмас эди. Ва дер эрдик, ҳар кун таъбир қилурмен, рост келур! Ва Шайх Абу Мансур тўрт юз ўттизда Балхда дунёдин ўтти ва Шариф Ҳамзайи Уқайлийки, анинг пири эрди, қошида дафн қилдилар.

410. Абу Мансур Сухта р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Мансур Сухта пире эрди Қуҳандизда. Вақте ўзин куйдурмакка берди, анинг учун куймади ва анга Сухта от қўйдилар. Содиқ киши эрди ва салобатлик.

411. Шайх Аҳмад Чиштий ва иниси Хожа Аҳмад Исмойил қ. с.

Шайх Аҳмад Чиштий Абу Аҳмад Абдолдин бошқадур, невчунки ул мутақаддимдур. Ва шайх ул-ислом ани курмайдур. Ва Хожа Аҳмад Мавлуддин ҳам бошқадур, невчунки, бу мутааххирдир ва Шайх ул-исломни кўрмайдур. Шайх ул-ислом дебдурки, мен ҳеч киши кўрмаймен Аҳмад Чиштийдин тамомроқ ва қувватлироқ, маломат тариқида. Ва Чишт машойихи барча мундоқ экандурлар, халқдин бебок ва ботинда жаҳон содоти. Уч қатла бодия бошиға борибдур ва яна қайтибдурки, ўзидин ул азиматда тамом ихлос топмайдур. Аларнинг барча ҳоли ихлос ва риё тарки била эрди. Ҳеч навъ шаръда сустлик раво кўрмас эрдилар, таҳовунға не еткай? Ва ул Шайх Аҳмад Нажжорни кўруб эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, Аҳмад Чиштий бузург эрди, мени таъзим тутар эрди ва ҳурматки, ҳеч кимни тутмас эрди. Ул кишики, оқ сақолин менинг ағғимға суртти ул эрди. Ва Шайхул-ислом дебдурки, ҳеч киши кўрмайман дийдор ва фаросатда Аҳмад Чиштийнинг қардошидек. Ул менинг хидматим қилур эрди. Ва анинг зикрида нисбат Шайх ул-исломға иродатида кўп тарих ва маориф сурубдур. Ва Кавошонлиғ Бишр бобидаким, кабутархона анинг ишорати била йиқилибдур ва Аҳмад Маржонийдек ва Аҳмад Каҳдистонийдекки, тут йиғочи шохи устида рақс қилур эрди ва ул замон машойих ва авлиёси била суҳбатлар тутулғон ва мувофақотлар қилилғонни не навъ шарҳларки қилибдур, «Нафаҳот ул-унс»да битикликдур.

412. Шайх Аҳмад Ҳожи р. т.

Шайх ул-ислом деблурки, ул менинг пирларимдиндур. Шайх Ҳусринни кўруб эрди ва Абулҳасан Тазарийни дағи. Ва алардин ҳикоят дер эрди. Андин сўрдумки, Ҳусрийдин ҳеч нима ёд билурсен? Деди, бале! Машойихдин бири била Ҳусрий қошиға кирдук, егулик нима йўқ эрди. Шайх Ҳусрий дер эрдик, هذه الدنيا دار غربة «Биз сенинг уловингмиз, эй Хожам, уловингга озуқа бер, эй Хожам!» ва овуч бир-бирига урар эрди.

Шайх ул-ислом деди: анга боқмаки, алафқа муҳтож экандур. Ани курки, андин ўзгага ҳожати йўқ экандур.

413. Шайх Абу Салама Бовардий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, Бу Салам Бовардий хатиб, суфийи сайёҳ менинг пирларимдиндур. Мусин пир эрди ва машойихдин кўпини кўруб эрди ва Абу Абдуллоҳ Рудборийдек ва Аббос Сойир ва Абу Амр Нухайд ва Абу Яъқуб Наҳражурий қ. а.

414. Абу Али Кайёл р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, мен Абу Али Кайёлни кўрубмен, аммо кичик эрдим, ани танимайдурмен. Бузург эрмиш ва Сийстоннинг шайхидур.

Ва маломат тариқида эрмиш. Ани каромот била ситойиш қилса бўлмағайки, ул кароматдин улугроқ эрди. Ул ва Шайх Аҳмад Наср ва Абу Саид Молиний учаласи сўфилар саройида бўлуб эрдилар ва мен ҳозир.

415. Абу Али Заргар р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Али Заргар дағи менинг пирларимдиндур ва улуг сўфий эрди. Абу Аббос Қассоб Омулийнинг муриди. Ва андин ҳикоят айтур эрди.

416. Абу Али Бутагар р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул дағи менинг пирларимдиндур. Жавод киши эрди. Ва Шайх Абулҳасан Мисрийни кўруб эрди, андин ҳикоят қилур эрди.

417. Шайх Абу Наср Қаббоний қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул яхши сафарлар қилибдур ва кўп машойихни кўрубдур. Шайх Абу Амр Аккофни кўрубдур ва анга хидмат қилибдур Урдунда. Ва Шайх Абу Амр Нухайдни ва Шайх Абу Наср ва Абдуллоҳ Монакни кўруб эрди, Форс Арғонида. Шиблий шогирди алардин манга ҳикоят қилди.

418. Шайх Исмоил Насрободий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул Шайх Абулқосим Насрободийнинг улуг ўғлидур. Андин ҳадисим бор ва отасидин ҳам.

419. Шайх Абу Мансур Гозар қ. с.

Шайх ул-ислом дедики, ул шукуҳлик дарвеш эрди ва машойихдин кўпини кўруб эрди. Ва Шайх Амудин улуғроқ эрди ва Шайх Аҳмад Нажжор Астрободийни кўруб эрди ва Шайх Абу Наср Саррожни дағи кўруб эрди.

420. Шайх Исмоил Даббос Жирафтий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул менинг пирларимдиндур. Ва равшан пире эрди. Муҳаддис Шайх Муъмин Шерозийни кўруб эрди ва андин сўзлари бор эрди ва айтур эрди.

421. Шайх Абусаид Муаллим р. т.

Шайх ул-ислом дедики, Абусаид Муаллим ҳам равшан пире эрди, яхши кўнгуллик ва содиқ. Оқ мураққаъ киюр эрди. Ва Шайх Иброҳим Кайёлни кўруб эрди.

422. Шайх Муҳаммад Абу Ҳафс Куратий р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, Шайх Муҳаммад Абу Ҳафс бузург эрди ва азим вақт эгаси ва менинг пирларимдиндур. Бир қатла ул бемор бўлди. Қавм анинг қошиға бордилар. Сўзе ўтар эрди. Бирав анинг қошида даъво қилди. Ва ул тоқат келтурмади ва ғайрат анга зўр келтурди. Секриб кўпти ва деди: Ҳақ, Ҳақ! Чун соате ўтти, ўзига келди ва деди:

«астағфируллоҳ, астағфируллоҳ, астағфируллоҳ!»
Заиф бўлубмен ва узр қўлди.

423. Шайх Аму р. т.

Кунияти Абу Исмоил ва оти Аҳмад б. Муҳаммад. Ҳамзат ус-сўфий. Шайх ул-ислом дебдурки, Шайх Аму Хуросон ходими эрди. Менинг пири фаршовимдур, яъни сўфия одоб ва русумин андин ўрганибмен. Чун сафарда бўлса эрди номалар манга юборур эрди. Жаҳон машойихин кўруб эрди. Ва Шайх Абулаббос Ниҳовандий анга Аму от кўюбдур, андоқки ўтти. Ва Шайх Абубакр Фарроъни Нишопурда кўрубдур. Ва аввалғи сафарда: Ислом ҳажжи Шайх Аҳмад Насри Толқоний била қилибдур. Ва Шайх Абубакр Фолиз-бонни кўрубдур Бухорода. Ва Шайх Абубакр Муфидни кўрубдур. Ва алар иккаласи Жунайд қ. с. ни кўрубдурлар. Ва Шайх Сирвоний била суҳбат тутубдур. Ва ул замонда Ҳарамнинг барча машойихи била андоқки, Шайх Абулҳасан Жаҳзам Ҳамадоний ва Шайх Абулхайр Ҳабаший ва Муҳаммад

Сохарий ва Жуволгар ва Шайх Абу Ҳусома ва Шайх Абулҳасан Саракий ва Шайх Абулаббос Насойи ва Шайх Абулаббос Қассоб, ва Шайх Абулфараж Тарсусий қ. а. ни кўруб эрди ва ани навозишлар қилиб эрдилар. Ва ул аларға шойиста хидматлар қилиб эрди. Тўрт юз қирқ бирда ражаб ойи дунёдин ўтти ва ёши тўқсон иккига етиб эрди.

424. Шайх Аҳмад Куфоний р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, Аҳмад Куфоний Шайх Амунинг ходими эрди. Ва кўп машойихни кўруб эрди ва яхши сафарлар қилиб эрди. Ул манга дедикки, биз сендин билдикки, кимларни кўрган эрмишбиз, яъни сен аларни таниган эрмишсен, ҳақиқат била.

425. Абулҳасан Нажжор р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул Қуҳандизда бир дурадгор эрди. Шукуҳлиқ киши эрди ва бузург. Ва эл ани танимас эрдилар. Бир вақт ани Маккада кўрубдурлар, эллик риквалор била анинг муридларидин. Ул манга ҳикоят қилди. Ҳилолдинки, Ҳусрийнинг ходими эрдикки, Ҳусрий дедикки, «يطلع النفس الا نادى» «қуёш фақат менинг ижозатим билан чиқади». Бу ерда Ҳазрат Махдумий Ҳазрат Шайх ул-ислом ҳолат ва ҳақойиқ ва маорифидин кўп адо қилибдурлар «Нафоҳот ул-унс»да. Тилаган киши ул китобни кўрсун.

426. Шайх Абуллайс Фушанжий қ. с

Шайх ул-ислом дебдурки, Абуллайс Фушанжий бузург ва ориф эрмиш. Аёқ яланг юрур эрмиш. Фушанждин Ҳирига келибдур ва қолибдур. Сабаб бу эрмишки, биёбондин ўтарда бир заифа бир қабр бошида фарзандин тушуб мундоқ деб йиғлар эрмишки, эй онасининг жони, вой онасининг ёлғизи. Анга ҳоле воқеъ бўлубдур ва Ҳирида қолибдур. Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Войил Шақиқ б. Салама Куфий тобеиннинг ақобиридин, навҳа унин эшитса, йиғлар эрди. Бу тоифадин бири дебдурки, «التلذذ بالكاء لمن يكلم» «йиғидан лаззатланиш-йиғининг қийматидир». Шайх ул-ислом дебдурки, сендин йироқ тушган ҳасрат йиғисидин лаззат топар, сени топқан не топқай! Абуллайснинг қабри Ҳирининг хиёбонидадур ва муридлари қубури анинг қабри теграсида.

427. Муҳаммад б. Абдуллоҳ Гозурий-Ҳиравий қ. с.

Бу қавмдиндур. Ҳиротда бузург эрмиш. Валоят ва каромот ияси. Хожа Абу Абдуллоҳ Заҳлнинг анга иродати бор эрмиш ва анинг учун азим ишлар

қилибдур. Бир қатла анга дедики, бу ишларни қиласан ва охир бу шаҳрдин сен мени чиқарғунгдур. Ул деди: мен? Деди: сен! Ул мутаажжиб бўлди. Муддате чун ўтти, чун Муҳаммад Абдуллоҳ Гозурий – Ҳиравий маориф ва насойиҳни муассир айтур эрди ва дунё тарҳига далолат қилур эрди ва эл кўнглига асар қилиб, дунё ишидин илик торторлар эрди. Хожа Бу Абдуллоҳ ани шаҳрдин узр қўлдики, сенинг сўзинг элга зиён қилур, яъни эл ишдин илик тортса, подшоҳ учун оз нима ҳосил бўлур ва Бу Хожа Абдуллоҳ тўрт йил Шиблий хизматини қилиб эрди ва кўп нима анга ийсор қилиб эрди ва Шиблий ани Хуросон жаводи дер эрди ва ҳофиз ва сиқа эрди.

428. Курбанж р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул пире эрди, дарвеш ва валоят соҳиби. Ва қабри бизинг Гозургоҳдадур. Бир кун Хожа Абу Абдуллоҳ Абу Заҳлға етди. Дедики, эй Абу Заҳл ўғли, қачон бўлғайки, сени юқори ўлтурқайлар ва мени қуйи? Хожа ҳушёр эрди, билдики, бузург кишидур. Деди: эй Шайх, бўлаолмағайки, сени юқори ўлтуртқайлар ва мени қуйи. Шайх деди: Абу Заҳл ўғли ранжур бўлма, не мазаси бўлғайки, мени юқори ўлтуртқайлар ва сени қуйи? Бир ҳафтаким ўтти, Хуросон ҳокими ани тутуб, қўргониға юбордики, бир тоқға кивуруб эшикни кўпордилар, то анда дунёдин ўтти.

429. Хожа Хайрча р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, Хайрча бир қул эрди. Қабри Гозургоҳдадур. Хожаси андин хавориқи одоту каромот мушоҳада кўп қилур эрди. Ани озод қилди. Гозургоҳга келди ва бир уйғина ясади ва анда муқим бўлди. Анинг муножотидурки, «Худовандо, ҳар кимга дунё матоиндин сийму зар керак бергил ва ҳар кимга ер ва қул керак бергил, Хайрчаға сен бассейн!». Шайх ул-ислом дебдурки, ул гарро ҳоли маҳалли ғайратдур, аммо Ҳақ ихтиёри бандаларға бесабабу иллатдур. Билолким, ҳабаше қул эрди, тилади ва Абу Жаҳл ва Утба ва Шайбаники, Макка содоти эрдилар, сўрди: ул не қилди ва булар не қилиб эрдилар, ҳеч барча анинг иноят ва қисматиға вобастадур. Ва кишига анда сўз етмас. Шайх ул-ислом дебдурки, ҳарким бемор бўлса эрди ё бир дардға учраса эрди, Хайрчадин фотиҳа тилар эрди. Ул ўқиғач, филҳол шифо топар эрди. Бир қатла бир донишманднинг тиши оғриб эрди, анга борди. Ул «Ал-ҳамд» ўқуғач ҳамул дам сиҳҳат топти. Ул донишманд дедики, Хайрча, «Алҳамд»ни рост ўкумайсен, мен санга ўргатай, то туз ўқиғайсен! Ул дедики, сен кўнглунгни тузат! Шайх ул-ислом деди: мен Харақонийдин «Ал-ҳамду лиллоҳ» эшиттимки, ўқидики, уммий эрди ва «Ал-ҳамд» дейолмас эрди, аммо рўзгорнинг саййид ва ғавси

430. Абу Абдуллоҳ Аҳмад б. Абдулрахмон Наср Молиний қ. с.

Ул Ҳирот машойихининг улуғларидиндур, Шайх Аму ақронидин. Анинг била Ислом ҳажжи қилибдур. Ва Ҳарам машойихин кўрубдур ва суҳбат тутубдур. Ва зоҳиру ботин улуми била ораста эрмиш ва каромату валоят ияси. Анинг асҳобидин бирига ул дебдурки, Маккага бор, фалон кишига мундоқ ва мундоқ де! Ул бир неча қадамки урубдур, ўзин Маккада кўрубдур ва ул кишига Шайхнинг пайғомин еткурубдур. Ва намоздин бурун: Шайх қошига келибдур. Анда еткан маҳалда тилагандурки, ҳаж гузорлағай. Ул киши дебдурки, Шайхнинг сўзи хилофин қилмаки, ёнсанг, бора олмағайсен ва уч ой йўлда қолғайсен. Қабри Ҳиротнинг Молинидадур. Шайх ул-ислом авойил ҳолда анинг зиёратиға кўп борур эрмиш.

431. Абу Наср б. Абу Жаъфар б. Абу Исҳоқ Ҳиравий Хончабодий қ. с.

«Абу Наср Муҳаммад б. Аҳмад б. Жаъфар деб ҳам атайдилар». Зоҳиру ботин улумиға олим ва рўзгор фақиҳи. Ва асли Кирмонлиғдур. Ва тавбасининг сабаби бу эрмишки, бир кун бирав бир фатво келтурдики, не буюрғайлар? Ислом аиммаси бу масъаладаким, бироз йигитликда ғазаб юзидин бир неча йиғоч бир эшакка урубдур. Ул эшак юз кийн қилибдурки, эй Хожа, сенинг бу зулмунг ҳам мазлумға ўтқай, аммо тонгла бу ғазаб сурмакнинг уҳдасидин нечук чиққунгдур? Йигирма йилдурки, ул киши йиғлайдур ва ҳоло кўзининг суни қонға мубаддал бўлубдур, оё анинг таҳорат ва намозининг ҳукми нечук бўлғай? Чун Абу Наср бу фатвони ўқуди, бу сўз ҳайбатидин беҳуш бўлди. Чун ҳушиға келди, ул киши суҳбатй ихроме боғлади. Чун анинг манзилиға етди, ул киши ул йиғламоқ ва андуҳдин ўлуб эрди. Бир қари киши кўрди: нуроний ва қон кўзидин оқиб, юзида боғлаб эрди, аммо ул киши кулар эрди. Абу Наср ул кулгудин таажжуб қилиб, ул киши такфину тажҳизин қилиб, йиглаб борур эрди. Бир қари киши анга йўлиқиб деди: эй йигит, нега йиғлайсен? Магар Китобуллоҳдин ояте санга етибдурки, анинг била амал қилмағансен?! Бу йиғламоғинг этаги куйганлар йиғламоғиға ўхшар, йўқки кўнгул кўйганлар йиғламоғиға.

Чун ул пир бу сўзини айтиб ўтти: Абу Насрга дард устига дард ва сўз устига сўз ортти. Ва ҳар недаким эрди, барчадин чиқти ва сафар ва саёҳат ихтиёр қилди. Ва дерларки, уч юз пир суҳбатиға етиб, барчаға хидмат қилди. Ва Хизр а. с. суҳбатиға мушарраф бўлди. Ва Макка ва Мадина ҳарамида Байт ул-Муқаддасда риёзат тортти ва ибодат қилди ва охир Ҳиротқа мурожаат қилди. Ва умри юз йигирма тўртга етти ва беш юзда дунёдин ўтти ва қабри Хончабоддадур, юзору ва ютабарраку биҳи.

432. Султон Маждуддин Толба р. т.

Дебдурларки, черикчи ва сипоҳий эрмиш. Ва тарку тажриду таваккулда ягона эрмиш. Дарвеш Муҳаммад Чургарки, абдолдин эрмиш ва масжиди жомеъда бўлур эрмиш, бир кун ибриқидин сув тўкулгон эрмиш ва ўзи ётқон эрмиш. Масжид ходими ул сувни кўруб соғинибдурки, дарвеш бавл қилибдур. Ани андоқ урубдурки, аъзоси мажруҳ бўлубдур. Дарвеш бир оҳ урубдур ва кетибдур. Бир ўт пайдо бўлубдур ва масжидқа, чун йиғочдин экандур, туташибдур ва андин ул бозорға тушубдурки, ани «жумлафурушлар бозори» дер эрмишлар. Султон Маждуддин Толбаға бу хабарни берибдурлар, дарвеш кейинча борибдур. Чун анга етибдур, дебдурки, мусулмонларнинг шаҳрин не учун куйдурурсен? Дарвеш ёнибдур ва кўзи ашкидин неча қатра ул ўтқа тўкубдур, ул ут ўчубдур. Бу рубойни дебдурки,

وہابی
اگر آب من چشم من لافانی باری
وہابی
اگر آب من چشم من لافانی باری

«Кечаги олов ёнишни қалбимдан ўрганган эди, агар кўз ёшларим ёрдамга келмаганда, Ҳиротнинг барча сотувчилари куйиб кетарди».

Дерларки бир қатла азим сел келди, андоқки, яқин эрдики, Ҳирот шаҳрин сув элтқай. Султон Маждуддин Толбаға айттилар. Деди: менинг хирқамни сел илайига қўйинг! Андоқки, қилдилар, сел филҳол қайтти. Имом Фахруддин Розий анинг замонида эрмиш, анинг суҳбатиға тақаррубу табаррук тилар эрди. Мазори Ҳирий шаҳрида Хушк ва Ферузобод дарби орасидадур.

Ва Шайх Маҳмуд Ушнувий раҳимаҳуллоҳки, «Ғоят ул имкон ва маърифат уз-замон вал макон» рисоласининг мусаннифидур, анинг гунбадида мадфундур. Ва бу Шайх Маҳмуд Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад б. Абдул-малик Дайлабийнинг асҳоб ва шогирдларидиндурки, муҳаққиқларнинг ақобир ва машойихидиндур. Ва ҳақиқатда кўп муфид мусаннафоти бор.

433. Абу Абдуллоҳ Мухтор б. Муҳаммад б. Аҳмад Ҳиравий қ. с.

Ҳирот машойихининг ақобиридиндур. Зоҳир улуми ва ботин улумиға жомеъ. Валоят ва каромат ияси. Дерларки, қабри лавҳида мундоқ битилган топибдурларки, ул икки юз етмиш еттида дунёдин ўтубдур. Ул дебдурки, таомни андоқ егилки, сен они егайсен, йўқки ул сени! Агар сен они есанг, барча нур бўлғай ва агар ул сени еса, барча дард бўлғай ва тўнни андоқ

кийки, руунат ва фахр ва хайлони сенинг ниҳодингда куйдургай. Йўқки, ул иллатлар ўти шуъласин ёрутғой. Дебдурки, ҳар ишда бўлсанг андоқ бўлки, Азроил бошингга келса, ул ишдин ўзга ишга борғулиқ бўлмағойсен ва бори ҳолатинг сенинг била бўлғай. Агарчи таом емак бўлғай, ё мубоҳ амал қилмоқ керак. Ботининг холисанлиллоҳ бўлғай ва ниятинг ул амалда Ҳақ с. т. нинг ризоси бўлғай ва шаръ риояти. Дебдурки, Убудият асли улдурки. зоҳирда андоқ бўлғайсенки, сендин барча шаръ зоҳир бўлғай ва ботинда андоқ бўлғайсенки, анда ғайр ёдининг сиғмоғи бўлмағай ва анга мурид ва асҳобки, каромат ва валоят ияси бўлғай кўп эрди. Абу Али Мухтор Аланий Ҳусайний р. а. дек. Ва ул саййид имомга машҳурдур ва пирининг оёғи сари мадфундур ва фақиҳ Абу Усмон Марғазийдекки, ғоят шавқ ва сўхталикдин Шавқсўхтаға машҳурдур ва анга ғароиб ҳолат ва ажиб вақоёе эрмиш ва Хончабод гўристонида Абдувоҳид б. Муслимнинг аёғи сари мадфундур.

434. Шайх Абу Зар Бузжоний қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, мен бир киши кўрубменки, ани кўрубдур. Сайёде эрди Бузжонда, қулун тутқучи. Басе саъй қилдимки, ани топтим ва кўрдум. Абу Зар зоҳир каромоти ияси эрди. Бузжонда бир мадраса бор эрдик, Шайх Абу Зар анинг сокинларин авлиё дер эрди. Шайх бир кун ул мадраса эшигида ётиб эрди. Мадраса ходими келди. Шайх сўрдиким, авлиё не ишда? Ходим дедик, бу кун егулук топмайдурлар. Ул мадрасада бир тут йиғочи бор эрди. Ходимга дедик, чиқиб ул йиғочни силк! Ходимки, чиқиб силкди, яфроғларки тушти, холис олтун эрди. Шайх қошига келтурдй. Шайх буюрдик, ёронлар учун таом ол! Ва анинг ашъоридиндур.

وَمَا كَانَ لِنُفُوسِنَا أَنْ نَمُوتَ وَأَنْ نَحْيَا

يَوْمَ نَبْعَثُكَ فِيهَا رُوحًا نَزَّاهًا

Б а й т:

«Бизни ўз жинсмиздан бўлганлар танийди, аммо қолганлар инкор қиладилар».

يَوْمَ نَبْعَثُكَ فِيهَا رُوحًا نَزَّاهًا
وَمَا كَانَ لِنُفُوسِنَا أَنْ نَمُوتَ وَأَنْ نَحْيَا

يَوْمَ نَبْعَثُكَ فِيهَا رُوحًا نَزَّاهًا
وَمَا كَانَ لِنُفُوسِنَا أَنْ نَمُوتَ وَأَنْ نَحْيَا

Ва ҳам анинг назмларидиндур:

«Сен азал илми билан айбимни кўрдинг, сотиб олдинг. Сен илмда ўша-ўшасан, мен ҳам айбдорликда ўшаман. Энди ўзинг танлаганингни ўзинг рад этма!».

435. Шайх ул-ислом Аҳмад Номақий Жомий қ. с.

Кунияти Абу Наср Аҳмад. б. Абулҳасандур ва Жарир б. Абдуллоҳ Жабалий фарзандларидиндур разиёллоху анҳуки, Расул с. а. в. вафот қилган йил мусулмон бўлди.

قال رحمه الله بعد ما حضر رسول الله صلى الله عليه وسلم مكة المنيرة ولا ربي الله
«Аллоҳ ундан рози бўлсин, деди: Исломни қабул қилганимдан бери Расулulloҳ с. а. в. зиёратидан маҳрум қилмади ва доимо менга табассум билан боқарди»

Ва ул баланд қаду бисёр жамил эрди. Амир ул-муъминин Умар р. а. анга бу умматнинг Юсуфи от кўюб эрди. Ҳазрат Шайхқа Ҳазрати Ҳақ с. т. қирқ икки фарзанд бериб эрди, ўттуз тўққузи ўғул ва учи қиз. Шайхнинг вафотидин сўнгра ўн тўрт ўғул ва уч қиз боқий эрди. Ва бу ўн тўрт ўғул бариси олим ва омил ва комил ва соҳиби тасниф ва соҳиби каромат ва валоят. Ва халқнинг муқтадоси-ю пешвоси эрдилар. Ва ўзи уммий эрди ва йигирма икки ёшида тавба тавфиқи топти ва тоғқа чиқди. Ва ўн саккиз йил риёзатлар тортқондин сўнгра қирқ ёшида ани халқ ичига юборибдурлар ва ладунний илм эшикларин юзига очибдурлар. Ва уч юз той қоғаздин ортуқдурки, тавҳиду маърифат илмида ва сирру ҳикмат маърифатида ва тариқат равишида ва ҳақиқат баёнида тасниф қилибдурки, ҳеч олим ва ҳаким анга эътироз қилмайдур ва қила олмайдур. Бу таснифот барча оёти Қуръоний ва Расул с. а. в. ахбор ва аҳодиси била муқайяд ва муайяддур. Ҳазрат Шайх қ. с. «Сирож ус-соирин» отлиғ китобида келтурубдурки, қирқ ёшимдан берики, мени халқ орасига юборибдурлар. бу кунгачаким, олтмиш икки ёшимдамен ва бу китобни фармон била жамъ қиладурмен, юз саксон минг кишидурки, бизинг илгимизда тавба қилибдур. Ва андин сўнгра дағи кўп йил Ҳиротда эрмишлар. Шайх Заҳириддин Исоки, Шайхнинг фарзандларидин биридур, «Румуз ул-ҳақойиқ» китобида келтурубдур. Бизинг Шайх илигида умрларининг охиригача олти юз минг киши тавба қилибдурлар, маъсият йўлидин тоат тариқиға кирибдурлар. Ва Шайхнинг Хирқа пири Ҳазрат Шайх Абу Саид Абулхайр қ. р. дур. Ва анинг шарҳи будурким, Ҳазрат Шайх Абу Саидқа бир хирқа бор эрдиким, анда тоат қилур эрди.

Мундоқ дебдурларки, ул хирқа Амир ул-мўминин Абобакр Сиддиқ р. а. дин мерос қолиб эрди машойихқа. То навбат аларға етиб эрди, аларга кўргуздилар ва амр қилдиларки, ул хирқани Аҳмадқа таслим қил! Шайх Абу Тоҳирғаким, аларнинг фарзанди эрди, васият қилдиларким, менинг вафотимдин неча йилдин сўнгра бир, навхат буюк буйлуқ, азрак кўзлуғ Аҳмад отлиғ йигит сенинг хонақоҳингдин киргай ва сен асҳоб орасида менинг ўрнумда ўлтурмиш бўлғайсен, зинҳорким, бу хирқани анга таслим қилғайсен. Аларнинг умри чун охир дамға етти, Шайх Абу Тоҳирға бу орзу

бўлур эрдик, валоятеки алардадур, Шайх Абу Тоҳирға топширғайлар. Алар кўз очиб дедиларки, ул валоятеки, сиз тамаъ қилиб эрдингиз, ани яна биравага топширдилар ва бизинг шайхлиғимиз аламин бир хароботе эшикига урдилар ва ишеки бизда эрди, анга таслим қилдилар. Ва сўзларки, эл билмадики, ҳол недур, то улки, алар вафотидин неча йилдин сўнгра бир кеча Шайх Абу Тоҳир воқеъада кўрдиким, бузургвор оталари жамъи асҳоб била мустаъжал борадурлар. Ул сўрдиким, ё Шайх, не таъжилдур? Алар дедиларки, сен дағи келки, Кутби-авлиё келадур. Ул тиладики, борғай, уйгонди. Яна бир кун Шайх Абу Тоҳир хонақоҳида ўлтуруб эрдиким, бир йигит кирди, ҳамул сифат билаки, Ҳазрати Шайх васият қилиб эрди. Шайх Абу Тоҳир филҳол билди ва эъзозу икром қилди, аммо андоқки, башарият муқтазосидур. Мутааммил бўлдики, андоқ бузургвор ота хирқасин нечук илигидин чиқарай? Ул йигит деди: Хожа, амонатқа хиёнат раво эрмас. Шайх Абу Тоҳир хушвақт бўлди ва бориб ул ердинки хирқани Ҳазрат Шайх ўз муборак илиги била қозукдин осиб эрдилар, олиб келтуруб, ул йигитнинг эғнига солди. Ва дебдурларки, ул хирқани машойихдин йигирма икки киши кийиб эрди, охир Шайх ул-ислом Аҳмад Жомға ҳавола бўлди. Андин сўнгра киши билмадики, ул хирқа қаён борди? Шайх ул-ислом Аҳмаддин сўрубдурларки, машойих мақомотин эшитиббиз ва кутубларин кўруббиз, ҳеч қайсидин бу навъ ҳолотки, сиздин зоҳир бўлур, бўлмайдур. Дедик, биз риёзат вақтида ҳар риёзатки эшиттик авлиёуллоҳ тортибдурлар, торттик ва анга нима мазид ҳам қилдук. Ҳақ с. т. ўз фазлу карами била ҳар не пароканда аларға бериб эрди, бир йўла Аҳмадқа берди. Ҳар тўрт юз йилда Аҳмаддек бирав пайдо бўлғай, иззу таолонинг инояти осори анга бу бўлғайки, халқ кўрғайлар. (40: **فَاِنْ مِنْكُمْ رَجُلٌ**) «Бу Раббимнинг фазлу карамидандир».

Ҳазрат Шайх каромоту мақомотининг шарҳи андин кўпроқдурки, бу мухтасарда адо топқан, не учунки, бовужудиулки, алар мақомотининг жамъини эллик-олтмиш жузв битибдур, улча бор, шарҳ қила олмайдур ва ул мақомот машҳуридур. Агар ҳолотиға яхши мутталеъ бўлай деган киши ул китобни ўқимоқ керак. Шайхнинг валодати тўрт юз қирқ бирда эрмиш ва беш юз ўттиз олтида дунёдин ўтубдур.

436. Абу Тоҳир Курд р. т.

Ул Хизр а.с. била суҳбат тутар эрмиш ва Шайх ул-ислом Аҳмадқа анинг била мувонасат бор эрмиш. Шайх ул-ислом дебдурки, бир кун мендин нафс зардолу тилади. Дедим: бир йил рўза тутқил, санга зардолу берай! Бир йилдин сўнгра нафс тақозо қилдики, мен ваъдаға вафо қилдим, сен ҳам қил! Ул боғ сари бордимки, отамдин мерос қолиб эрди, кўрдумки бир зардолуни шағол ебдур ва бутун ташлабдур. Олдимки, ваъдаға вафо қилғаймен, нафс фаръёд қилдики, не иш қилгунгдур, манга ҳеч зардолу

керакмас! Эмдики, нафс андин тамом кечти, бир неча зардолу едим ва бир нечани кўтардим ва Шайх Абу Тоҳир қошиғаки менинг пири суҳбатим эрди ва оллида қўйдум. Шайх ўрук сари боқди ва дедик, Аҳмад, бизинг учун вақф ўруги келтурубсен! Дедим: эй Шайх, вақф эмас ва менинг отам мулкида ўзи тиккан ва манга мерос етган дарахтдиндур ва мен ўз илигим била узубмен. Шайх мусаллам тутмади ва ўғлиға айттиким, бизинг қўйлардин бир қўй олиб кел ва ўлтур ва шурбое пиширки, очлиғ сафроси Аҳмадининг димоғи ва бошиға урубдур, билмайдурки, не дейдур ва не қиладур. Мен дам урмадим, то ул таомни келтурдилар. Кўнглумға еткурдиларки, бу таомдин емаки, ваҳҳдин эмас. Мен хаёл қилур эрдим ва нондин илиг уруб ер эрдим. Илҳоқ қилдики, чун айтки, не учун емайсен? Улча кўнглумға солиб эрдилар, айттим. Ўғлин тилади ва ул эт кайфиятин сўрди. Ўғли айттики, қўйлар йироқ бориб эрдилар, фалон қассобдин олдим. Ул қассобни тилаб, эт кайфиятин сўрди. Деди: ул бир қўй эти эрдики, шаҳна зулм била биравдин олиб эрди, манга бердики, ўлтур, яримин шаҳна элтти, ярими қолиб эрдики, шайхзода олиб келди. Шайх Абу Тоҳир бошин қуйи солди. Ва йиғламоқ манга зўр келтурди ва қўптум. Бир савмағаки, ул яқинда эрди, кирдим, йиғламоғимни тия олмай йиғлар эрдимки, Шайх Абу Тоҳир кирди ва ўлтурди. Ва мен кўнглумда муножот қилур эрдимки, Худоё, андоқки, қўй ишини анга маълум қилдурдунг, ўрук ишин ҳам зоҳир қил! Бу аснода Хизр а. с. кириб келди ва деди: ё Абу Тоҳир, Аҳмадининг мулкига вақф от қўйдунг ва шубҳалиқ таоминға ҳалол от қўйдунг, муни кимдин ўрганибсен? Сенинг Аҳмадқа ҳеч бозхостинг йўқдурки, ул буюк поядин борур.

437. Шайх Абу Али Формадий қ. с.

Оти Фазл б. Аҳмаддур. Хуросоннинг Шайх уш-шуюхи эрди. Тазкиру мавъизатда устод имом Абулқосим Қушайрийнинг шоғирдидур ва тасаввудда интисоби икки жонибадур. Бири Шайхи бузургвор Шайх Абулқосим Гургоний қ. с. га ва яна бири Шайх ул-машойих Абулҳасан Харақоний р. ғаки, ўз замонининг қутби эрди. Шайх Абу Али дебдурки, йигитлигим ибтидосида Нишобурда илм таҳсилиға машғул эрдим, эшиттимки, Шайх Абу Саид Абулхайр Меҳнадин келиб, мажлис айтадур. Мен бордим, то ани кўргаймен. Кўзумки онинг муборак жамолиға тушти, вола ва ошиқ бўлдим ва бу тоифанинг муҳаббати кўнглумда кўпрак бўлди.

Бир кун мадрасада, ўз хужрамда ўлтуруб эрдим. Шайхнинг дийдорининг орзуси кўнглумға тушти ва ул вақт эмас эрдики, Шайх чиққай. Сабр қила олмадим. Қўпдур дағи чиқтим. Чун чорсуға еттим. Шайхни кўрдимки, қолин эл била борур эрди. Мен доғи аларни эришаборур эрдим, беҳуд. Ва шайх бир ерга кирди ва асҳоб доғи кирдилар, мен доғи кирдим ва бир гўшада ўлтурдум. Ондоқки, шайх мени кўрмас эрди. Чун самоъға машғул бўлдилар. Шайхқа вақт хуш бўлди ва важд анга зоҳир бўлди ва тўнин чок

қилди. Чун самоъдин фориғ бўлдилар. Шайх тўнин солди ва асҳоб йиртиб улашадур эрдилар. Шайх бир енг била бир унгури олиб чорладики, эй Бу Али Тусий, қайдасен? Кел! Мен жавоб бермадим ва дедимки, мени кўрмайдурур ва билмас. Шояд асҳоб оросида Абу Али отлиғ биров бор экин! Яна менинг отимни тутуб чорлади. Учунчи қатлада менга зарурат бўлди. Жавоб бериб кўптим ва қошига бордим. Шайх ул енг била ул унгури менга берди ва деди: Сен бизга бу енг била унғурдексен. Ани олиб бир ариғ ерда қўйдум ва доим шайх хизматиға борур эрдим ва шайх хизматидин менга кўп фойда ва ёруғлиқлар етишти. Чун шайх Нишобурдин борди. Мен устод Абулқосим Қушайрий хизматиға борур эрдим ва ҳар воқеа ва ҳолат юз кўргузса, анга айтур эрдим ва ул мени илм касбиға тарғиб қилур эрди. Яна икки-уч йил жидд била таҳсилға машғул бўлдум. Бир кун қаламни миҳбарадин чиқордим. Оқ чиқди. Ани устод имомға арз қилдим. Устод дедик, чун илм сендин илик тортти. Сен доғи ондин илик торт ва ишга машғул бўл! Мадрасадин чиқдим ва хонақоҳда сокин бўлдим ва устод Имом хизматида сулук қилур эрдим ва юзланган ҳолни анга арз қилур эрдим ва жавоб топар эрдим. Бир кун менга бир ҳол дасг бердики, ул ҳолда гум бўлдим. Чун устод Имомға айттим. Жавоб бердики, эй Абу Али, менинг равишим мундин юқори эмас. Ул вақтда Ҳазрат шайх Абулқосим Гургонийнинг шуҳрати Тусдин етишти. Мен Тусқа, онинг хизматиға бордим. Масжидида асҳоб била ўлтуруб эрди, икки ракаат таҳияти масжид қилғондин сўнгра қошиға бордим. Бош кўтарди ва деди: Кел, эй Буали! Не ниятинг бор? Айт! Мен воқеаларимни арз қилдим. Эрса, дедиким, қутлуг бўлсун, ишингнинг ибтидоси ямон эрмас! Тарбият топсанг, бийик даражага етурсен. Мен ўз кўнглумда дедимким, менинг пирим бу кишидур. Онинг хизматида мақом қилдим. Ондин сўнграки, менга қаттиқ риёзатлар ва мужоҳадатлар буюруб эрди. Иқбол қилди ва мажлис ақди буюрди ва ўз фарзандин менинг ҳукмимда қилди ва ҳам шайх Бу Али дебдурки, мундин бурун Шайх Абу Саид Абулхайр Меҳнадин Тусға келиб эрди ва чун хизматиға бордим. Деб эрдик, эй Абу Али, бот бўлғайки, тўтидек сени сўзга кижоргайлар. Оз вақтдин сўнгра Шайх Абулқосим Гургоний менга мажлис ақди буюрди ва сўз эшиги кўнглумда очилди.

438. Шайх Абубакр б. Абдуллоҳ Тусий Нассож. қ. с.

Ул ҳам Шайх Абулқосим Гургонийнинг муридларидиндур. Ва Абубакр Динаварий била суҳбат тутубдур. Андин сўрдиларки, матлуб дийдорин не била кўрса бўлур? Дедик, сидқ кўзи била кўрса бўлур, талаб кўзгусида! Ва ҳам ул дебдурки, сув тасавури сувсизлиғни дафъ қилмас ва ўт фикрати ҳарорат бағишламас ва талаб даъвоси матлубға еткурмас. Ва ҳам ул дебдурки, то мавҳум вужудни фано ўти кул қилмағай ва кўнгул ғайрат игнаси била анинг ғайридин тикилмағай, жон хилватхонаси жонон шамъи жамоли

тажаллилари била ёрумағай, не учунки, эккан ерда тухум экмаслар ва мунаққаш коғазға нақш чекмаслар. Дебдурларки, ҳоли бидоятида мужоҳада кўп чекти ва ул мужоҳадаси мушоҳадаға уланмади. Худованди таоло даргоҳида нола қилди, сирриға еткурдиларки, Нассож, талаб дардиға қонёъ бўл, санга топмоқ била не иш! Ҳам ул дебдурки, таваккул улдурки, манъу агони Тенгри таолодин ўзгадин кўрмагайсен. Айн ул-қузот Ҳамадоний ўз мусаннафотида келтурубдурки, Шайх Аҳмад Ғаззолийки, Абубакр Нассож анинг пиридур, муножотида дедайки, *اگر ما الحکمة في ملئ* «Илоҳо, менинг яралишимдан ҳикмат не?» Жавоб келдики,

الحكمة في خلقك رؤيتي في برات روحك ومن في قلبك «Сенинг яралишингдан ҳикмат — жамолимни руҳинг кўзгусида кўрмоқ, муҳаббатимни қалбингга солмоқ».

439. Ҳужжат ул-ислом Муҳаммад б. Муҳаммад Ғаззолий Тусий қ. с.

Кунияти Абу Ҳомиддур ва лақаби Зайнуддин. Тасаввуфда интисоби Шайх Абу Али Формадийдур. Ул дебдур:

*قد سمعت الشيخ يرمي على القامدي حسن الله تعالى روحه وروى عن شيخه أن القامدي
ذكر كان حسن الله تعالى روحه أنه قال إن الأصوات السبعة والسموات السبعين كرمها الله تعالى القامدي
بعد في السبعين خير وأحسن*

Шайхим имом Али Формадий ҳазратларининг шайхи Абулқосим Гургоний ҳазратларидан шундай нақл қилганини эшитдим: «Солик ҳануз восил бўлмаган бўлса ҳам, Аллоҳу Таолонинг тўқсон тўққиз исми унинг сифатларига айланади».

Имом Муҳаммад ҳолининг ибтидоси Тусда ва Нишобурда улум таҳсилиға ва онинг такмилиға иштиғол кўргузди. Ондин сўнгра Низом ул-мулк била мулоқот қилди. Жамоати фузало билаки, онинг суҳбатида бўлур эрдилар, мутаадлид мажолисда мунозара ва мужодала қилди ва аларға ғолиб бўлди. Ва Бағдодда Низомия мадрасаси тадрисин анга тафвиз қилдилар. Тўрт юз ўттиз тўртда Бағдодға бориб, дарс айтди ва Ироқ аҳли барча анга шефта ва фирифта бўлдилар. Баландқадр, аржуманд поя топти. Сўнгра борисин ихтиёри била тарк қилди ва зуҳду инқитоъ тариқин илгари тутди ва ҳаж азимати қилди ва тўрт юз саксон саккизда ҳажға мушарраф бўлуб, Шомға мурожаат қилди ва муддате анда эрди ва андин Байт ул-Муқаддасға борди ва андин Мисрға келди ва муддате Искандарияда эрди ва андин Шомға келиб, неча вақт турди ва андин сўнгра ватан азимати қилди ва ўз ҳолиға машғул бўлди ва халқдин хилват ихтиёр қилди ва муфид китоблар тасниф қилди.

«Ихъё ул-улум»дек ва «Жавоҳир ул-Қуръон» ва «Ёқут ут-таъвил» тафсиридекки, қирқ мужалладдур ва «Мишкот ул-анвор» декки, барча машҳур

«Аммо баъд: ишқ мартабалари ҳақидаги бир қанча сўзлар «Савониҳ» услубида ёзилди». Ва «Савониҳ» фузулидин бири будурким, маъшуқ барча ҳоли билан маъшуқдур, бас истиғно анинг сифатидур. Ва ошиқ барча ҳоли билан ошиқдур, бас ифтиқор анинг сифатидур. Ошиққа ҳамиша маъшуқ кераклик, бас ифтиқор анинг сифатидур. Ва маъшуққа ҳеч нима дарбоист эмас, чун ўзи ўзинингдур, ложарам истиғно анинг сифати бўлғай.

Рубоӣ

هم هیچ باز نرود ای معشوری
تو بی توئی نرود ای معشوری

مهره تو دل رنود ای معشوری
من بی تو هزار لب خون فروم

Р у б о и й:

«Доим кўнгил оласану узринг бор, ҳеч ғам чекмайсану узринг бор.
Мен сенсиз минг кеча қон ютдим, Сен бир оқшом ўйламайсан, узринг бор».

Бир кун анинг мажлисида қори бу оятни ўқудики,

«Эй ўз жониға жиноят қилган бандаларим».

Ул деди:

فروغم بآء الامانة الى الله قوله يا حيانى ان اشد

وعدا على القوم في حب حبها
اسم اذا نوبت باقى والى اذا قيل يا عفت السبع

«Аллоҳ «бандаларим» деб, ўзига нисбат бериш билан уларни улуғ-ламоқда. Сўнгра ўқиди: Ишқ йўлида маломат осон кечди, душманларимнинг таъналари мен учун эътиборсиз. Ўз номим билан чақирсалар, карга айланаман ва агар Аллоҳнинг бандаси деб хитоб қилсалар, албатта, эшитувчиман». Бу тоифадин бирида Имом Аҳмад сўзларидин бир жузв эди, ани ҳужжат ул-ислом Имом Муҳаммад олиб тааммул қилди ва деди: субҳоналлоҳ, биз тиладук ва ул топти, яъни Имом Аҳмад.

Беш юз ўн еттида дунёдин ўтубдур ва қабри Қазвиндадур.

441. Хожа Юсуф Ҳамадоний қ. т. с.

Кунияти Абу Яъқубдур.

«Имом, олим, орифи раббоний, гўзал ҳоллари, кўп эҳсонлари, юксак каромот ва мақомотлари бор эди». Ибтидода Бағдодқа борди ва Шайх Абу Исҳоқ Шерозий мажлисида мулозамат қилди ва иши юқори бўлди ва ўз акронига фикҳ илмида ва ўзга улумда, хусусан назар илмида фоиқ бўлди ва Шайх Абу Исҳоқ ани кичик ешлиғ эканида кўп улуғ поялиғ асҳобиға тақдим қилур эрди ва кўп уламодин Бағдод ва Исфаҳон ва Самарқандда ҳадис истимоғ қилди. Сўнгра барчани тарк қилди ва риёзату мужоҳадат тариқин илгари тутди ва машҳур андоқдурки, тасаввуфда интисоби Шайх Абу Али Формадийгадур ва дебдурларки, Шайх Абдуллоҳ Жувайнийға. Ва Шайх Ҳасан Симноний била суҳбат тутубдур. Марвда сокин бўлди ва андин Ҳирига келди ва бир неча вақт иқомат қилди. Яна Марв аҳли андин мурожаат илтимос қилдилар ва Марвға борди. Яна Ҳирига келди ва андин сўнгра Марв азиматиға мурожаат қилғанда, йўлда беш юз ўттуз бешда фавт бўлди ва ҳам андаки, фавт бўлди, дафн қилдилар ва неча вақтдин сўнгра Марвға нақл қилдилар ва мазори Марвадур машҳур. Шайх Муҳйиддин Арабий қ. т. р. ўз мусаннафотидин баъзида ай-тибдурки, Шайх Авҳадулдин Ҳомид Кирмоний Қуния шаҳрида менинг манзилимда эрди. Дедик, бизнинг билодда Хожа Юсуф Ҳамадоний қ. с. ки, олтмиш йилдин ортуқ шайхлиғ ва иршод сажжодасида ўлтуруб эрди.

Бир кун ўз зовиясида ўлтуруб эрдик, кўнглида ташқари чиқмоқ хутур қилди ва тариқи жумъа кунидин ўзга кун чиқмас эрди ва бу анга оғир келдики, билмас эрдик, қаён борғай? Охир бир маркабга минди ва жоловин қўйди, то қаёнки, Тенгри таоло элтса борғай. Ул маркаб шаҳрдин чиқди ва бодияға кирди ва борур эрди, то ани бир вайрон масжид эшигига еткурди ва турди.

Шайх тушти ва ул масжидқа кирди ва кўрдик, бир йигит бошин муроқабаға тортибдур. Бир замондин сўнгра бошин кўтарди. Бир ҳайбатлиғ йигит эрди, деди: Ё Юсуф, менга масъала мушкул бўлубдур ва зикр қилди. Шайх ул мушкулни ҳал қилгондин сўнгра деди, эй фарзанд, ҳар қачон сенга масъалае мушкул бўлса, шаҳрға кел, доғи мендин сўр ва мени келурга ранжга солма. Шайх дебдурки, ул йигит менга боқди ва айтти, ҳар қачон масъалае менга мушкул бўлса, анинг ҳаллиға ҳар тош манга санингдек бир Юсуфдур.

Шайх Ибн Арабий дебдурки, мен мундин билдимки, мурид таважжуҳ сидқи била шайхни ўз жонибиға жазб қила олур эрмиш. Хожанинг ғариб ҳолоти ва ажиб мақомоти андин кўпракдурки, шарҳ қилса бўлғай. Асҳоб аросинда хулафоси тўрт киши эрдилар: Хожа Абдуллоҳ Барқий ва Хожа

Ҳасан Андоқий ва Хожа Аҳмад Яссавий ва Хожа Абдулхолиқ Ғиждувоний қ. т. а. Ва Хожа Юсуфдин сўнгра бу тўрт кишидин ҳар бири иршод ва даъват мақомида эрмишлар ва муридлар анинг хизматида адаб била мулозим. Чун Хожа Аҳмад Яссавий Туркистон сори азимат қилди. Барча асҳоб ва иродат аҳлини Хожа Абдулхолиқ мутобаатиға далолат қилди. Бу навъ эрмиш, бу хонадоннинг баъзи мутааххир машойихининг рисоласида.

442. Хожа Абдулхолиқ Ғиждувоний қ. т. р.

Уларнинг равиши тариқатда ҳужжатдур. Барча форуқнинг мақбулдурлар. Ҳамиша сидқу сафо йўлида ва Мустафо с. а. в. шаръу суннати мутобаатида ва бидъату ҳаво мухолафатида қадам урубдурлар ва пок равишларин ағъёр кўзидин яшурубдурлар. Аларға кўнгул зикри сабақи йигитликда Хожа Хизр а. с. дин бўлубдур ва ул сабаққа мувозабат кўргузубдурлар ва Хожа алардин фарзандлик қабул қилибдурлар ва буюрубдурларки, ҳавзлуғ сувға кириб, ғўта ур ва кўнглунгда

«ло илоҳа иллаллоҳу Муҳаммадур расулоллоҳ» дегил. Алар Хожа буюргондек қилибдурлар ва ишға машғул бўлубдурлар ва кушодлар топибдурлар ва аввалдин охирғача аларнинг рўзгори барча халқ қошида мақбул ва маҳмуд экандур. Сўнгра шайх уш-шуюх олиму орифи раббоний Хожа имом Абу Яъқуб Юсуф Ҳамадоний қ. р. Бухороға келибдурлар ва Хожа Абдулхолиқ алар суҳбатиға етибдурлар ва маълум қилибдурларки, аларда ҳам кўнгил зикри бор. Алар суҳбатида бўлур эрмишлар ва маълум қилибдурларки, то алар Бухорода эрмишлар, дебдурларки, Хожа Хизр аларнинг сабақи ва зикри пиридурлар ва Хожа Юсуф суҳбат ва хирқалари пири. Хожа Юсуфдин сўнгра алар риёзатқа машғул бўлдилар ва аҳволларин махфий тутар эрдилар ва аларнинг валояти ул ерга еттики, ҳар вақт намозда Каъбаға борурлар эрли. Аларнинг валояти кўп эрди ва Шомда аларға кўп муридлар пайдо бўлдилар ва хонақоҳ ва остона зоҳир бўлди. Ашуро айёмида жамоати касир алар хизматида ўлтуруб эрдилар ва алар маърифатда сўз айтадур эрдилар. Ногоҳ бир йигит кирди. Зоҳидлар суратида, эғнида хирқа ва кифтида сажжода ва бир ғўшада ўлтурди. Ҳазрат Хожа анга назар қилди. Ул йигит дедикки, Ҳазрат Рисолат с. а. в. дебдурларки.

«فراصة العين لله يخر من الخلق وحلي» «Мўминнинг фаросатидин кўрқинг! Чунки у улуг ва қудратли Аллоҳ нури билан боқади». Бу ҳадиснинг сирри недур? Алар дедиларки, бу ҳадиснинг сирри будурки, хирқанг остидағи зуннорингни кесиб, иймон кетургойсен. Ул йигит филҳол зуннорин кести ва иймон келтурди ва Ҳазрат Хожа асҳобға боқиб дедиларки, эй ёронлар, келингки, андоқки зоҳир зуннорин кесиб, бу наваҳд йигит иймон келтурди, биз ҳам ботин зунноринки, иборати ужбдиндур, қатъ қилиб, иймон келтурали, то андоқки, ул омурзида бўлди, биз доғи омурзида бўлали!

Ажаб ҳолате асҳобға зоҳир бўлди. Хожанинг оёғига тушарлар эрди ва тавбаларин тоза қилурлар эрди.

Бир кун алар хизматида бир дарвеш дер эрдик, агар Худованд таоло мани беҳишт била дўзах орасида мухайяр қилса, мен дўзахни ихтиёр қилурмен. Невчунки, ҳаргиз нафсим муроди била зист қилмайдурмен. Бу ҳолда беҳишт нафс муродидур ва дўзах Ҳақ муроди.

Ҳазрат Хожа ул сўзни рад қилдилар ва дедиларки, бандаға ихтиёр била не иш, ҳар қаён деса бор, борурбиз ва қаён деса бўл, бўлурбиз, бандалик будур! Йўқ, улки, сен айтасан. Ул дарвеш сўрдик, шайтонға Ҳақ йўлининг солиқлариға даст бўлғай?

Хожа буюрдиларки, ҳар соликки, нафс фаноси сарҳадиға етмаган бўлса! Чунки анга ғазаб даст берғай, шайтон анга даст топқай. Чун нафс фаноси ҳосил қилмиш бўлса, анга ғазаб бўлмас, ғайрат бўлур ва шайтон ғайратдин қочар. Бу сифат бировға мусалламдурки, юзи Ҳақ йўлиға бўлғай ва «Китобуллоҳ»ни ўнг илкига тутқой ва Расул с. а. в. суннatin сўл илкига ва бу икки ёруғлуқ оросида йўл сулуки қилғай.

Бир ниёзманд дедик, Хожа бизга иймон дуоси била мадад қилсалар бўлғайки, бу шайтон домғоҳидин саломат жон элтгайбиз. Алар буюрдиларки, ваъда андоқдурки, фаройиз адосидин сўнгра дуо мустажоб бўлур. Сен ишда бўл ва бизни хайр дуоси била ёд қил! Фаройиз адосидин сўнгра биз ҳам сени ёд қилали. Бўлғайки, бу орада ижобат асари зоҳир бўлғай ҳам сенинг ҳақингға, ҳам бизинг ҳақимизга!

443. Хожа Ориф Ривгарвий қ. с.

Хожа Абдулҳолиққа уч халифа эрмиш: Хожа Аҳмад Сиддиқ ва Хожа Ориф Ривгарий ва Хожа Авлиёи Калон. Ва нисбат силсиласи Ҳазрат Хожа Баҳоуддин Нақшбанд қ. с. ға бу жамоатдин Хожа Орифқа етишур.

444. Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавий қ. с.

Ул Хожа Ориф хулафосидиндур.

445. Хожа Али Ромитаний қ. с.

Алар Хожа Маҳмуд хулафосидиндурлар ва бу силсилада аларнинг лақаби Ҳазрат Азизондур. Ва аларға олия мақомот ва зоҳир каромот кўп эркандур. Ва туқимоқ санъатиға машғул бўлур эрмиш. Ва Ҳазрат Махдумким, «Нафаҳот ул-унс» китобининг мусаннифидурлар, мундоқ дебдурларки, манга баъзи акобирдин мундоқ истимоъ тушубдурки, ишорат аларғадур. Улча Ҳазрат Мавлоно Жалолиддин Румий қ. т. р. дебдурки,

بیت
 گر به علم حال بودی آن بودی که شدی
 خدا آیدن آید، سرآمد، مناجات

б а й т:

«Хол илми қол илмидан юксак бўлмаганда эди,
 Бухоро улуғлари қачон Хожа Нассожга қуллуқ қилган бўлардилар».

Алардин сўрубдурларки, иймон недур? Дебдурларки, қўнгармоқ ва овламоқ. Ва ҳам алардин сўрубдурларким, масбуқ масбуқона қазосига қачон қўпқай? Дебдурларки, субҳдин бурун. Ва алардин манқулдурки, дебдурларки, агар ер юзида Хожа Абдулхолиқ фарзандларидин бири бўлса эрди, Мансур ҳаргиз дор остига бормағай эрди. Ва бу силсила аҳли бу рубойини

دەری
 بگو که خلق و ملک جمع شدت
 و تو بودی صفت آن گفت
 و من بودی روح خرد آن گفت
 و من بودی گویای آن گفت

Р у б о и й:

«Ким билан бирга ўтирсангу қалбинг боғланмаса, у билан суҳбатинг асло қовушмаса, зинҳор унинг суҳбатидан қочгин, йўқса, азизлар руҳи сени кечирмайди».

аларға нисбат берурлар. Ва аларнинг қабри Хоразмда машҳурдур.

446. Хожа Муҳаммад Бобойи Самосий р. т.

Ҳазрат Хожа Азизоннинг халифасидур ва Ҳазрат Хожа Баҳоуддин ҳазратлариға алардин қабул фарзандлиғқа воқеъ бўлубдур ва алардурларки, Қасри Ҳиндувондин ўтарда дер эрмишларки, бу туфроғдин бир эр иси келадур. Бўлғайки, Қасир Ҳиндувон Қасри Орифон бўлғай. То бир кунки Саййид Амир Кулол манзилидинки, аларнинг хулафосидиндур, Қасри Орифон сари мутаважжиҳ эрдилар. Дедиларки, ул эр исики бизинг димоғимизға етар эрди, ортуқроқ бўлубдур. Ҳамоноки ул эр мутаваллид бўлубдур. Чун нузул қилубдурлар. Ҳазрат Хожа Баҳоуддин валодатидин уч кун экандур, аларнинг жадди бир муомала аларнинг кўксига қўйиб, аларни ихлос ва ниёз била Хожа Муҳаммад Бобо назариға келтурубдур. Хожа

Муҳаммад Бобо дедиларки, ул бизинг фарзандимиздур ва биз они қабул қилдуқ ва асҳоб сори боқиб, дебдурларки, бу ул эрдурки, бизга онинг иси етиб эрди. Рўзгорнинг муқтадоси бўлғай ва Амир Саййид Кулолға буюрди-ларки, фарзандим Баҳоуддин ҳақида тарбият ва шафқатни дариғ тутма-гойсен ва сенга биҳил қилмағоймен, агар тақсир қилсанг. Амир дедиким, эр бўлмағоймен агар, Хожа васиятида тақсир қилсам. Хожа Баҳоуддин дебдурларки, тақдир ҳасби била мутааммил бўлурда жаддим буюрдиким, бориб, Хожа Муҳаммад Бобоға ташриф ҳузури илтимос қилки, аларнинг қадами баракоти бу манзилға етгай. Чун алар лиқосига мушарраф бўлдум, ажаб каромотки, алардин мушоҳада бўлди. Бу эрдикки, ул менда ниёз ва тазарруъ пайдо бўлиб эрдиким, кўптум ва масжидқа кирдум ва икки ракаат намоз қилдум ва бошимни саждаға қўюб, ниёз била ихлос кўргуздим ва ул арода тилимга бу келдиким, Илоҳи, балонг юкини тортарға қувват ва муҳаббатинг меҳнатини тортарға таҳаммул бер! Чун сабоҳ Хожа хизматиға еттим, буюрдиларки, эй фарзанд, дуо мундоқ қилмоқ керакки, илоҳи, онча сенинг ризонг андадур, бу заиф бандангни анга тут ўз фазлу караминг била! Агар Худованди таоло ҳар дўстиға балойи йиборса, ўз инояти била ул юкни тортарға қувват бергай ва анинг ҳикматин анга зоҳир қилғай. Ихтиёр била бало талаби душвордур. Густохлиқ қилмамоқ керак.

Андин сўнг таом ҳозир бўлди. Чун ейилди. Хожа бир қурс менга берди. Хаёлимға келдиким, ушбу соат тўқ таом едук ва манзилғаки борди-лар, анда ҳам аъйима бўлғусидур, Бу қурс бизинг не василамизға ярар.

Чун Хожа равон бўлдилар. Мен аларнинг жиловида борур эрдим ва ўз хотиримни асли таважжуҳға росих тутуб, ниёзи тамом била қадам урар эрдим. Агар ботинимда тафриқае пайдо бўлса эрди, Хожа буюрурлар эрдиким, хотирни яхши асрамоқ керак, то йўлда муҳибларининг бири уйига еттилар. Ул дарвеш башошат ва ниёз била илгари келди ва алар чун нузул қилдилар.

Ул фақирда изтироб асари зоҳир бўлди. Алар дедиларким: чинин айтки, изтиробингға боис недур? Ул дарвеш дедикки, биз зарор сут ҳозирдур, ўтмак йўқдур. Алар менга боқиб дедиларки, ул қурсни келтурки, оқибат менга ишга яради ва менга ул ҳол мушоҳадасидин аларға яқин ортуғроқ бўлди.

447. Саййид Амир Кулол р. т.

Мазкур бўлғон Хожа Муҳаммад Бобонинг халифасидур. Ҳазрат Хожа Баҳоуддинға суҳбат нисбати тариқат сулуки, одоби таълими ва зикр талқини алардиндур. Бир кун азим мажмаъда Амир Саййид Кулол Хожа ҳазратин тилаб дедикки, эй фарзанд Баҳоуддин, Хожа Муҳаммад Бобо нафаси ва васиятин сизнинг борингизда тамом бажой келтирдим деб. Дедиларки, ҳар не тарбия бобида мен сенинг ҳақингда кўргузубмен сен фарзанд Баҳоуддин бобида кўргизгил! Андоқ қилдим ва ишорат ўз кўксига қилиб

дедики, бу эмчакни сизинг учун қуруттум ва сизинг руҳониятингиз қуши башарият байзасидин чиқди. Аммо сизинг ҳимматингиз шаҳбози баланд-парвоз тушубдур. Эмди ижозаттур. Ҳар ерда матлубдин исе димоғингизга етса, тиланг ва талабда ўз ҳимматингиз мужиби била тақсир қилманг! Ҳазрат Хожа дебдурларки, ул сўзларки Мир ҳазратлари айтиб, бизга ижозат бердилар, ибтилоға восита бўлдиким, ҳам алар тарбияти таҳтида бўлсак эрди, саодат ва саломатқа яқинроқ эрдук.

Бир кун Мир ҳазратлари Хожаға дедиларки, чун устод шогирдга тарбият қилса, ҳар ойна тиларки, ўз тарбияги асарини андин мушоҳада қилғай, то анга эътимод бўлғайки, онинг тарбияти жойгир тушубдур ва агар шогирд ишида халале кўрубдур, ул халалға ислоҳ қилғай. Андин сўнг дедики, Мир Бурҳон менинг фарзандимдур ва ҳозир ўлгурубдур ва ҳеч пирнинг тасарруф илиги анга етмабдур ва маънавий тарбият топмабдур. Ва манинг ҳузуримда онинг тарбиятига машғул бўлмоқингиз керак то анинг асарини мутолаа қилғаймен ва сизинг санъатингизга тамом эътимод қилғаймен. Ҳазрат Хожа Мирға мувоқиб ўлтуруб эрдилар. Ғоят адаб риоятидин ул иш имтисолида таваққуф қиладур эрдилар. Мир дедиларки, таваққуф қилмамоқ керак. Ҳазрат Хожа аларнинг амри имтисоли қилдилар ва Саййид Бурҳоннинг ботиниға мутаважжиҳ бўлдилар. «Филҳол ул-тасарруф» асари Мир Бурҳоннинг ботинида ва зоҳирида пайдо бўлди ва қавий ҳол анга падида бўлди ва шукри ҳақиқий асари зоҳир бўлди.

448. Қусам Шайх р. т.

Ул турк машайихидиндур. Хожа Аҳмад Яссавий қ. с. хонадонидиндур. Хожа Баҳоуддин ул сўз мужиби билаким, Мир Саййид Кулоаларға ижозат берганда деб эрдик, ҳар қаендин ройиҳаи димоғингизга етса, талабда тақсир қилманг! Қусам Шайх хизматиға бордилар. Ул аввал мулоқотда қовун ейдур эрди. Пўчоғин Хожа сори ташлади. Алар ғоят талаб ҳароратидин ул пўчоғни териси билан едилар. Ул мажлисда икки-уч қатла бу навъ воқеъ бўлди, ҳам бу мажлисда Шайхнинг ходими кириб дедики, уч тева ва тўрт от ғойиб қилибман. Шайх Хожаға ишорат қилиб дедики, ани яхши тутингиз! Тўрт киши андоқ хушунат била Хожаға ёпуштиларки, гўё арода қоне воқеъ бўлубдур. Ҳазрат Хожа дебдурларки, кишига турк машойихининг шинохти бўлмаса, алар тариқидин мутанаффир ва навмид бўлур. Хожа мувоқиб ўлтурдилар. Намозшом адосидин сўнгра ходим яна кириб дедики, ғойиб бўлғон тевалар ва отлар ўзлари келдилар. Қусам шайх хизматида Хожа уч ойға яқин бўлдилар. Охир ул-амр Шайх Хожаға ташриф буюрди ва деди: Тўққуз ўғлум бор. Сен барчасидин улуғроқ ва муқаддамроқ. Андин сўнгра Шайх ҳар қачон Нахшабдин Бухороға келур эрди, Хожаға мулозамат қилурлар эрди. Шайх дебдурки, бу навъ талабгорлиғки, сенда кўрубмен, толиблардин ҳеч қайсида кўрмаймен. Охир бу Қусам Шайх ғоят инқитоъий

ва камоли бетаъайюнлуғидин Бухоронинг тимларидин бирида воъи савдо ва сотуқ қилди ва чиқиб бир дўкончада ўлтуруб, асҳоб ва фарзандларидин ҳар кимки, онинг била эдилар тилади ва дедик, бизинг борур чоғимиз бўлди. Тавҳид калимасин алар мувофақати била айтти ва жон таслим қилди.

449. Халил Ота қ. р.

Хожа Баҳоуддин ҳазратлари дебдурларки, бидоят ҳолда бир кеча Ҳаким ота р. ники, турк машойихининг киборидиндур, воқеъада кўрдумки, бизни бир дарвешга сипориш қиладур. Уйғонғондин сўнгра ул дарвешнинг сурати хотирда эрди ва бизга жаддаи эрди, солиҳа отамиз онаси, ул воқеъани аларга айттуқ. Дедилар: эй фарзанд, сенга турк машойихидин насибе бўлғусидур ва мен доим ул дарвешга голиб эрдим.

То бир кун Бухоро бозорида ул дарвешга йўлуқдум ва танидум. Отин сўрдум. Халил эрди. Ул замон онинг била мужоласат ва муколама муяссар бўлмади. Чун манзилга бордим ва оқшом бўлди. Ул дарвеш қошидин биров келиб, мени тилади. Куз айёми эрди. Бир пора мева олдим ва ул дарвеш хизматиға бордим. Чун тиладимки, ул воқеъани анга изҳор қилғаймен. Айттики, Улча санинг хотирингдадур, бизга аёндур. Баён қилмоқ ҳожат эмас. Менинг ҳолим ўзга бўлди. Кўнгул майли онинг суҳбатиға кўп бўлди ва онинг суҳбатида шигарф аҳвол ва ғариб ва ажиб нималар мушоҳада бўлур эрди ондин. Ва муддатдин сўнгра Мовароуннаҳр мулкининг салтанати анга мусаллам бўлди ва менга онинг хизмат ва мулозаматин қилмоқ зарур эрди ва мулозамат айёмида ҳам азим ишлар зоҳир бўлур эрди ва менга шафқат зоҳир қилур эрди. Гоҳи лутф ва гоҳи унф била манга хизмат адосин таълим қилур эрди ва ул жиҳатдин кўп фавоид менга етар эрди ва бу йўл сайру сулукида кўп ишга ёрор эрди. Ва олти йилғача онинг хизматида бу навъ бўлур эрдим ва халода хос суҳбатининг маҳрами эрдим ва малода салтанат одобин риоят қилур эрдим ва маликдин бурунроқ ҳам олти йил онинг хизмати ва суҳбатида бўлур эрдим. Кўп қатла боргоҳи хоси қошида айтур эрдиким, ҳар ким Ҳақ таоло ризоси учун менга хизмат қилур, халқ аросида бузург бўлғай ва менга маълум бўлур эрдиким, бу сўздин мақсуди кимдур. Бу муддатдин сўнгра, чун мажозий мамлакатига завол бўлди ва ҳар лаҳзада мулку хидаму ҳашаами ҳабоан мансуран бўлур эрди ва дунё иши тамом манинг кўнглумда совуди. Бухороға келдим. Ревартундаким, Бухоро кентларидиндур сокин бўлдум.

450. Хожа Баҳоуддин Нақшбанд қ. т. с.

Аларнинг оти Муҳаммад б. Муҳаммад Бухорийдур Аларға қабул назари фарзандлиққа Хожа Муҳаммад Бобойи Самосийдиндур ва одоби тариқат таълими зоҳир юзидин Амир Саййид Кулолдиндур, андоқки, ўтти. Аммо

ҳақиқат юзидин алар Увайсийдурлар ва тарбият Ҳазрат Хожа Абдулхолиқ
 Гиждувоний қ. с. руҳидин топибдурлар. Андоққи, дер эрмишларки, мабодии
 аҳволда бир кеча ғалаботи жазаботдин Бухоро мазоротидин уч мазорға
 етишдим. Ҳар мазорда бир чироғдон кўрдум ёнадурғон, ёғи тўла ва фатилалари
 ёғ ичинда. Аммо фатилаларға бирор нима ҳаракат бермак керак эрдик, яхши
 туташқой ва ёруғой. Сўнгги мутабаррак мазорда қиблага мутаважжиҳ
 ўлтурдум ва ул таважжуҳда ғайбате воқеъ бўлди. Мушоҳада қилдим. Қибла
 девори шақ бўлди ва бир улуғ тахт пайдо бўлди ва яшил парда ул тахт
 оллиға тортилғон ва теграсида жамоате. Ва Хожа Муҳаммад Бобони алар
 орасида танидим. Билдимки, ул хайли ғойиблардиндурлар. Ораларидин
 биров менга айттики, тахтда Хожа Абдулхолиқдур ва ул жамоат аларнинг
 хулафосидурлар ва бир-бирин аларнинг отин атади ва Хожа Муҳаммад
 Бобоға етгонда, дедик, аларни худ ҳаётлари чоғида кўрубсен ва сенинг
 пирингдурлар ва сенга бир бўрк берибдурлар ва каромат қилибдурларки,
 нозил бўлғон бало сенинг баракатингдин дафъ бўлғай. Андин сўнгра ул
 жамоат айттиларки, қулоқ тут ва яхши эшитки, улуғ Хожа Ҳазратлари
 сенга сўзлар айтғусидурларки, Ҳақ с. т. йўли сулукида сенга андин чора
 йўқтур. Ул жамоатдин илтимос қилдимким, Ҳазрат Хожаға салом қилай
 ва муборак дийдорлариға мушарраф бўлай. Пардани илайларидин олдилар.
 Пире кўрдум — нуроний. Салом қилдим. Жавоб бердилар ва сўзларни,
 сулук мабдаида ва васатида ва охирида кераклиқдур, менга баён қилдилар
 ва дедиларки, ул чироғларки, ул кайфият била сенга кўргуздилар ишорату
 башоратдур сенга бу йўл қобилият ва истеъдодидин. Аммо истеъдод
 фатиласин ҳаракатға келтурмак керак, то ёруғай ва асрор зухур қилғай. Ва
 яна буюрдилар ва муболаға қилдиларки, барча аҳволу ақдомни барча амру
 наҳий жодасиға қўйғил ва азимат била амал қил ва суннатни бажо келтурғил
 ва рухсатлар ва бидъатлардин йироқ бўл ва доимо Мустафо с. а. в. аҳодисини
 ўзингга пешво қил ва Расул с. а. в. ва асҳоби киrom р. а. аҳбору осориға
 мутафаҳҳис ва мутажассис бўл! Ва бу сўзлардин сўнгра ул жамоат манга
 айттиларки, санинг сидқи ҳолингнинг шоҳиди улдурки, тонгла эрта фалон
 ерга борғайсен ва фалон ишни қилғайсен ва мунинг тафсили ул Ҳазратнинг
 мақомотида шарҳ била бор. Ва андин сўнгра дедиларки, Насафға мутаваж-
 жиҳ бўл. Амир Саййид Кулол хизматиға! Чун алар буйруғи била. Насафға
 бордим ва Мир хизматиға еттим. Илтифотлар қилдилар ва алтоф кўргуз-
 дилар ва менга зикр талқини қилдилар ва нафю исбот тариқи била зикрга
 машғул қилдилар. Чун воқеъда маъмур эрдимки, амал азимат била қилғой-
 мен. Алония зикри била амал қилдим. Биров алардин савол қилдиким,
 дарвешлик сизга маврус ё муктасаб? Алар дедиларки,
 «جزية من جريد الله عز وجل» «Ҳақнинг бир жазбаси жинлар ва инсонлар-
 нинг барча амалига баробардир» ҳукми била бу саодатқа мушарраф бўлдуқ.
 Яна алардин сўрдиларки, сизинг тариқингизда зикри жаҳру хилват ва самоъ

бўлур? Дедиларки, бўлмас! Яна сўрдиларки, сизинг тариқингиз биноси не ишгадур? Дедиларки, анжуманда хилват, зоҳир юзидин халқ била ва ботин тарафидин Ҳақ с. т. била.

بیت
الفرقون کبر القادوس و الزبور و المکانه و المی
این جور و دنیا و دوزخ و کرم من و ده انوار جواد

Б а й т:

«Зоҳирда бегонадек, ботиндан ошно бўл,
Бундай гўзал одат дунёда кам топилади».

Улча Ҳақ с. т. буюрубдурки, (37: رحل لا یصلیم الخ و آخ من ذکرک این) «уларни на тижорат ва на олди-сотди Аллоҳ зикридан чалғитолмайди» ишорат бу мақомгадур. Дерларки, аларга ҳаргиз қул ва додак бўлмас эрмиш. Улардин бу маънода сўрубдурлар; Алар дебдурларки, қачон бандалиғ Хожалиғ била рост келур? Биров алардин сўрдиким, сизнинг силсилангиз на ерга етар? Алар дедиларки, киши силсиласи била ҳеч ерга етмас. Ва дер эрмишларки, нафсларингизга туҳмат қилингларки, ҳарким Тенгри инояти била ўз нафсининг ямонлиғин ва кайду макрин билгон бўлса, агарчи анга саҳлдур, аммо бу йўл соликларидин кўп бор экандурларки, биров гуноҳин ўзларига тутуб, юкин тортибдурлар ва дер эрмишларки, «эй иймон келтирганлар, Аллоҳга иймон келтиринг!» (النساء: 136) ишорат ангадурки, ҳар турфат ул-айнда ўз вужуди нафйин ва Маъбуди ҳақиқий исботин қилғай.

Жунайд қ. с. дебдурки, олтмиш йилдурки, иймон келтурмакдадурмен ва лекин, ул ихтиёр тарки ва қусури аъмол мушоҳадасидин ўзга нима ҳосил бўлмас ва дер эрмишларки, тааллуқ мосувоға бу йўл соликиға улўф ҳижобдур.

بیت
اعلم بحالک و بحالک
بیر یولغا یگил و یول

Б а й т:

«Ҳақдан бошқасига боғланиш тўсиқ, самарасиздирки,
агар уларни узсанг, восил бўласан».

Ҳақиқат аҳли иймонни мундоқ таъриф қилибдурлар.

«Иймон — إيمان عقد القلوب على جميع ما توفقت القلوب اليه من المذاهب والشرائع سوى ما تعارض — қалбни Аллоҳдан бошқа ўзига ром этувчи фойдали ва фойдасиз нарсалардан узиб, Ҳаққа боғлашдир». Ва дер эрмишларки, бизинг тариқимиз суҳбатдур ва хилватда шуҳратдур ва шуҳратда офат. Хайрият жамъиятдадур ва жамъият суҳбатда бу шарт билаки, бир-бирига нафй бўлулғай. Ва улча ул бузург буюрубдурки, اعلموا ان من ساءة «кел, бир соат иймон келтирайлик!» Ишорат ангадурки, агар жамъи бу йўл соликлари бир-бири била суҳбат тутсалар, анда кўп хайру баракатдур. Умиддурки, анга мулозамат ва мудовамат имони ҳақиқийга мунтаҳи бўлғай ва дер эрмишки, бизинг тариқимиз مروا ولي «мустаҳкам тутқичдир. Ул илик Пайғамбар с. а. в. мутобаатиға урмоқдур ва саҳобаи киром осориға иқтидо қилмоқ ва бу тариқда оз амал била кўп футуҳ етишур. Аммо суннат мутобаати риояти улуғ ишдурки, ҳар киши бу тариқимиздин юз уурса, анга дин хатаридур. Ва дер эрмишлар: солик вақтики, Тенгри дўстларидин бири била суҳбат тутса ўз ҳолидини воқиф бўлсун ва суҳбат замонини ўзга замон била мувозана қилсун. Агар тафовут топса استنار «етдингки, лозим тут!» Ва дебдурларки, «ло илоҳа» табиат нафйидур ва «иллаллоҳ» Маъбуди барҳақ исботидур ва «Муҳаммадур Расулulloҳ» ўзни (ال عمران 31) «менга эргашинглар!» мақомиға кивурмак, мақсуд зикридин тавҳид калимасининг ҳақиқатиға етмакдур ва калима ҳақиқати ўзга калима айтмоқдин бакулли нафий бўлмоқдур. Кўп айтмоқ шарт эмас. Дебдурларки, Ҳазрат Хожа Азизон а. р. в. дер эрмишларки, ер бу тоифанинг кўзида бир суфрачадур ва биз дербизки, тирноғ юзичадур. Ҳеч нима булар кўзидин ғойиб эмас ва дебдурларки, тавҳид сирриға етса бўлур. Аммо маърифат сирриға етмак душвордур. Алар муборақ сафар азимати қилурда бузургзодалардин бирига зикр таълимин дегандурлар. Ул сафардин қайтганда аларға дебдурларки, ул таълим олгон зикрга иштиғол кўрсатмайдур ва тарк қилибдур. Алар андин сўрубдурларки, бизни ҳеч туш кўрдунг? Деди: Ҳов, кўрдум! Дедиларки, сенга басдур! Мундин маълум бўлурки, ҳар кимгаки оз робита бу азизлар била бўлса, охир мулҳақ бўлур ва ул нажот сабаби ва даражот рафъи жиҳати бўлур. Алар ҳазратида биров дедикки, фалон киши бемордур ва хотирингиз гаважжуҳи дарюза қилур. Ва алардин дедиларки, اول من اتى حبه بعد از آن روحه دل نكته «аввал хастанинг қайтиши, сўнгра кўнгли сиқиқнинг таважжуҳи керак». Алардин каромот талаби қилдилар. Алар дедиларки, бизнинг каромотимиз зоҳирдур. Бовужуди бу навъ гуноҳ юки ер юзида бора олурбиз. Алар дер эрмишларки, Ҳазрат шайх Абу Саид Абулхайр қ. с. дин сўрубдурларки, сизинг жанозангиз илайида қайси оятни ўқусунлар? Дер эрмишки, оят ўқумоқ улуғ ишдур! Бу байтни ўқусунларки.

بیت از مولانا محمد اقبال
دوست دوست نازد دوست بار بزدلیک بار

б а й т:

«Бутун оламда дўстнинг дўстга, ёрнинг ёрга етишишидан афзал нима бор?»

Андин сўнгра алар дебдурларки, бизинг жанозамиз илайида бу байтни ўқусунларки,

بیت از مولانا محمد اقبال
دوست دوست نازد دوست بار بزدلیک بار

б а й т:

«Сенинг кўйингда жамолингдан «шайъаниллоҳ» деб тиловчи гадолармиз».

Мавлоно Жалолуддин Холидий ҳазратларидин сўрубдурларки, Ҳазрат Хожа Баҳоуддиннинг сулук ва тариқининг нисбати мутааххир машойихдин қайси пирнинг тариқиға муносабати бор? Ул дебдурки, сўз мутақаддимин машойихдин денг ва икки юз йилдин ортуқдурки, бу навъ осори валоят зуҳурики, ҳазрат Хожа Ҳазратлариға Тенгри таоло иноятидин воқеъ бўлубдур. Тариқат машойихиға мутааххирлардин ҳеч кимга бўлмайдур. Алар етти юз тўқсон бирда рабиул-аввал ойининг учида душанба кечаси оламдин ўтубдурлар.

451. Хожа Алоуддин Аттор қ. с.

Анинг оти Муҳаммад б. Муҳаммад Бухорийдур. Ҳазрат Хожа Баҳоуддиннинг кибори асҳобидиндур. Ва Ҳазрат Хожа ўз ҳаётлари замонида кўп толибларнинг тарбиятин аларға ҳавола қилур эрмишлар. Ва дер эрмишларки, Алоуддин хейли бизга юкни енгил қилибдур, ложарам валоят анворининг осори «том ва комил суратда» алардин зуҳурға келибдур ва алар суҳбати юмни тарбияти натижасидин кўп толиблар буъду нуқсон пойгоҳидин қурбу камол пешгоҳиға етибдурлар ва тақмилу икмол мартабаси топибдурлар. Ҳазрат Махдумий н. м. н. дебдурларки, бу фақир баъзи азизлардин эшитибменки,

«ҳақиқатни аниқловчи олимларнинг раҳбари, диққат билан текширувчи улуғларнинг пешвоси, юсак асарлар ва фасоҳатли тадқиқотларнинг муаллифи, насаби улуғ Саййид Журжоний, унга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин!»ки, инҳирот тавфиқи Хожа Алоуддин асҳоби сулукида топқондур ва ниёзу ихлос аларнинг ходимлар ва мулозимлариға пайдо қилғондур. Борлар дер эрмишларки, то мен Шайх Зайнуддин Алийи Кулол суҳбатига етмадим, рафздин қутулмадим ва то Хожа Аттор мажлисиға уланмадим, Тенгрини танимадим. Хожа Атторнинг қудсий калимотидинким суҳбат мажолисида буюрурлар эрмиш, Ҳазрат Хожа Муҳаммад Порсо қ. с. китобат қайдиға киюргондин Ҳазрат Маҳдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да мазкур қилибдурлар. Анга етган киши ул фавоиддин баҳраманд бўлур. Алар саккиз юз иккида Ражаб ойининг йигирмасида чоршанба кечаси хуфтон намозидин сўнгра оламдин ўттилар ва қабрлари Чағониёндадур.

452. Хожа Муҳаммад Порсо р. т.

Аларнинг оти Муҳаммад б. Муҳаммад б. Маҳмуд Ҳофиз Бухорийдур қ. с. Улуғ Хожанинг кибор асҳобидиндурлар ва Ҳазрат Хожа алар ҳақида буюрубдурлар ва ўз асҳобида, ҳузурларида аларға хитоб қилибдурларки, ҳақе ва амонатеки, Хожалар хонадони хулафосидин бу заифға етибдур. Ва ҳар не бу йўлда касб қилибдур, борини сизга топшурдуқ. Андоқки, биродари диний Мавлоно Ориф топшурди, қабул қилмоқ керак ва ул амонатни халққа тегурмак керак. Алар тавозеъ кўргузуб, қабул қилдилар ва охири маразда, алар ғайбатида асҳоб ҳузурида алар ҳақида буюрдиларки, мақсуд бизинг зуҳуримиздин онинг вужудидур ва анга иккаласи тарийқ билаки, жазба ва сулук бўлғай, тарбият қилибман. Агар машғуллуқ қилса, олам ондин мунаввар бўлур. Яна бир маҳалда бурх сифотин мавҳибат назари била аларға каромат қилдилар ва Ҳазрат-Маҳдум н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да битибдурларки, бурх сифоти «Қут ул-қулуб» китобида мазкурдур ва яна бир маҳал мавҳибат назари била аларға нафасни бағишладиларки, ҳар не алар десалар ул бўлғай ва яна бир маҳалда дедиларки, ҳар не ул деса Ҳақ таоло они қилур. Ҳадиси саҳиҳ ҳукми билаки:

«Аллоҳнинг бандалари ичида шундайлари борки, агар Аллоҳға қасам ичсалар. Ҳақ қасамларини рост келтирадир» дерманки, де, ул демас. Ва яна бир маҳалда аларға хуфя зикри буюрдилар ва ижозат бердилар амалиға ул мужиб билаки, тариқат одобининг дақойиқу ҳақойиқидин улча билур ва онинг таълимидин.

«булардан ташқари бениҳоят илтифотлари бор».

Ва саккиз юз йигирма иккида муҳаррам ойининг Байт ул-ҳаром ва Набий зиёрати алайҳис-салавот вас-салом нияти била Бухородин чиқдилар ва Насаф йўли била Чағониён ва Тирмиз ва Балх ва Ҳиротқа мазороти мутабаррикаки, зиёрат қасди била азимат қилдилар. Барча ерда содот ва машойих ва уламо аларнинг шариф мақдамларин муғтанам билдилар ва тамом эъзоз ва икром била талаққий қилдилар. Ва Ҳазрат Махдум н. м. н. дебдурларки, хотирға келурки, чун Жом вилоятидин ўтар эрдилар. Қиёс андоқ қилурким, жумодул-аввалнинг охири ё жумод ул-охирнинг авваллари эрди эркин. Мазкур бўлгон йилдинки, бу фақирнинг отаси жамаъи касир ниёзмандлар ва мухлислар била аларнинг зиёрати қасдиға чиқиб эрдилар ва манинг умрум ҳануз беш йилда бўлмайдур эрди. Отам мутааллиқларидин бирига айттиким, мани эғнига кўтариб, аларнинг маҳофасининг илайига тутди. Алар илтифот қилиб, бир бош кирмоний набот илгимга бердилар. Бу кун ул таърихдин олтмиш йилдурки, ҳануз талъатларининг сафоси манинг кўзумдадур ва муборак дийдорларининг лаззати менинг кўнглумдадур ва ҳамоноки ихлос ва эътиқод ва иродот ва муҳаббат робитаси бу фақирғаки Хожалар қ. а. хонадониға воқеъдур, ул назарнинг баракатидин эркин ва умидим улдурки, ушбу робита юмнидин аларнинг муҳиблари ва мухлислари зумрасида маҳшур бўлғаймен. Ва Жомдин ўтуб чун Нишобурға етибдурлар; ҳаво ҳарорати ва йўл хавфи жиҳатидин асҳоб оросида сўз ўтар эрмиш ва фил-жумла футуре ул азиматқа йўл топқон чоғлиғ эрмиш. Ҳазрат Мавлоно Жалолуддин Румий қ. с. девонин тафоъул тариқи била очибдурлар. Бу абъёт келибдур.

روایتی از خاندان من
روایتی از خاندان من
روایتی از خاندان من
روایتی از خاندان من
روایتی از خاندان من

Р у б о и й:

«Эй Ҳақ ошиқлари, абадий иқболға етиш учун йўлга тушинг! Ой каби саодатли бурж томонга равона бўлинг! Қайси шаҳар, қайси жой, қайси даштни босиб ўтсангиз, Аллоҳнинг тавфиқу амонида йўлингиз муборак бўлсин!».

Ва андин Бухороға мактуб йиборибдурларки, Ҳақ субҳонаҳу исми била бу битилди, ул кундаки Нишобурдин чиқилиб эрди ва ул кун таърих саккиз юз йигирма иккида жумод ул охир ойининг ўн биринчи куни эрдик, сиҳат ва саломат ва рафоҳият ҳолида ва вусуқи тамом, Илоҳий фазл ва икромифа ва қалб кути ва яқин кути, номутаноҳий файз ва фазлға бор экан вақтда ишорат бо башорат ҳукми билаки,

كذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم بذلك ولا يخفى والله رسول الله صلى الله عليه
وسلم لم يزل يحسن من النبوة إلا المرات راعا المؤمن أو يرى له وفدا حيثما غفل
على صفة

«Расулуллоҳ с. а. в. яхши башорат қиларди, бадгумонлик қилмасди. Расулуллоҳ с. а. в. деди: мендан кейин пайғамбарлик бўлмайди. Фақат башоратлар бўлади. Мўмин киши бу башоратларни тушида кўради ёки унга кўрсатилади. Бу ҳадиснинг саҳиҳлигига иттифоқ қилинган».

Б а й т:

«Эй ҳидоят пайғамбари, сўзларинг мададкорим,
таянчим, эшигингда улмид ва илтижо қиламан».

Ва чун сиҳат ва саломатлиғ била Маккаи муҳтарамаға етиштилар ва ҳаж арконин тамом адо қилдилар. Аларға маразе ориз бўлди. Андоғки, видоъ тавофин аймори била қилдилар ва андин Мадинаи мубораққа мутаважжиҳ бўлдилар. Ва йўлда асҳобин тилаб имло қилибдурларки,

بسم الله الرحمن الرحيم: عاين من الطائفة المحمدية صلى الله تعالى عليه في حجة يوم
ال... الفاعل علم من ذي الحجة سنة النبي وعلم من الطائفة من اصحابها من مكة
المباركة رافعا الله تعالى تكريما وبركاته وعلى نسيم مع الركب ولما بين اليوم واليلة
فقال صلى الله تعالى عليه في رايته وبشارته القصد بقول فحفظت هذه الكلمة وبركت
ها ثم استلمت من الطائفة الواقعة بين النبوة والبيعة الحمد لله على ذلك

«Меҳрибон ва раҳмли Аллоҳ номи билан бошлайман. Саккиз юз йигирма иккинчи сана, зулҳижжа ойининг тўққизинчи – шанба кунида Аллоҳу Таоло мукаррам ва муборақ қилган Маккадан чиқаётганимизда, эрталаб кун ёришган пайти суфилар тоифасининг пешвоси Жунайд қ. т. с. олдимга келди. Мен ўша пайт мудроқ ҳолатда эдим. Аллоҳ ундан рози бўлсин,

Жунайд ўзининг зиёрати ва башорати ҳақида деди: Бу ҳаж қабулдир. Мен бу сўзни эслаб қолдим ва унинг башоратидан хурсанд бўлдим. Кейин мудроқликдан сергак тортдим. Бунинг учун Аллоҳга ҳамд бўлсин!»

Андин сўнгра яна калимот ҳам арабий иборат била имло қилибдурларки, таржимаси бу бўлурки, бу калимаи воҳидаки, Саййид ут-тоифа Жунайд қ. с. дин воқеъ бўлди, калимадур жомеъаи томма ва башоратдур шомилаи омма бизга ва авлодимизга ва асҳобу аҳбобимизгаки ҳозир ё гойибдурлар. Анинг учунки, бизнинг қасдимиз бу изоми машоир ва адъяки, ҳар маҳалу мақомда қилилди, барчанинг диний ва дунёвий масолиҳи эрди ва ул қасд бу башорат муқтазоси била мақбул:

«وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنَّ هَذَا صِرَاطٌ عَلِيمٌ» «неъматларига етказган ва зиёда мукофотлаган Аллоҳу субҳонаҳуга пок, муборак ҳамд бўлсин!» Ва ойнинг йигирма учиди чаҳоршанба куни Мадинаға етибдурлар ва Ҳазрат Рисолат с. а. в. дин башорат топибдурлар ва ул имло мусаввадасин тилабдурларки, анга нима ортурғонлар? Чун муталаа қилибдурлар. Дебдурларки, ушбулар-ўқдур ва ортуғроқ битимайдурлар ва панжшанба куни Ҳақнинг живори раҳматига восил бўлубдурлар ва Мавлоно Шамсуддин Фаннорий Румий ва Мадина аҳли ва қофила аларға намоз қилибдурлар ва жума кечаси ул муборак манзилда нузул қилибдурлар. Амир ул-мўъминин Аббос р. а. нинг муборак марқадининг живорида дафн бўлубдурлар. Ва Шайх Зайнуддин Ҳавофий ҳазратлари Мисрдин бир оқ тош йўндуруб келтуруб, аларнинг қабрининг лавҳи қилибдурлар. Онинг била сойир қубурнинг теграсидин мумтоздур. Сиқотдин бирики, аларнинг фарзанди Хожа Бурҳонуддин Абунаسر р. а.нинг махсуси эрди, улардин мундоқ нақл қилдики, ул вақтдаки волиди бузургвор фавт қилди. Мен бошлари устида ҳозир эмас эрдим. Чун ҳозир бўлдум. Муборак юзларин очтимким, назаре қилайин. Кўз очиб табассум қилдилар ва менинг изтиробим ортуқ бўлди. Оёғлари сори келиб, юзумни тобонлариға сурттум. Оёғларин юқори торттилар. Чун аларнинг хабарики, Расул с. а. в. Мадинасида нақл қилибдурлар. Ажам акобиридин баъзиға етишти. Бу иборат буюрдиким, «ҳам анда узалдики, андин қувонди». Аларнинг мурид ва муътақидларидин биров дебдурки, алар Ҳижоз азимати қилурда видоъ вақти дедимки, Хожа, сиз бордингиз? Дедиларки, бордуқ. Уларнинг таййиба анфосидиндурки, асҳобдин бирига битибдурларки, бу фақирнинг хотири доим сизнинг зоҳирий ва ботиний аҳволингизға нигорон бўлур ва алад-давом ул биродар нисбатиға назароти бе иллоти илоҳий шомилдур: Саййид ут-тоифа Жунайд қ. с. дебдурки, «ان بدت من البركة فقلت لا اقبل بالخير» «карам кўзи очилса, кейин келганларни олдин келганлар билан боғлайди». Бовужуд бу кубаройи дин қошида қ. а. мўтабар асл будурким, дебдурларки, кўшишдин тортма қўл ва бахшишга мунтазир бўл! Ва дебдурларки, бизнинг Хожа ҳазратларидин сўрдиларки, тариқатни нима била топса бўлғай? Дедиларки,

بعد المحافظة على الامر الوسط في الطعام لا فوق النعم ولا دون الفقر
 «овқатланишда ўртача меъёр сақланса, яъни ўта тўқ ҳам, ўта оч ҳам бўлмаса!». Ва маном тақлилида эътидол тариқи билад кўшиш қилмақ, алалхусус, «шом ва хуфтон намози орасидаги вақтда қуёш чиқмасдан олдин, ҳеч кимга билдирмай турмоқ керак». Таважжуҳ билад ўзига фуру бормоқ ва хавотир нафйи алалхусус таманний хотири ҳол ва мозий ва мустақбал нисбатига яхши муассирдир «қалбдан пардаларни кўтариш учун». Ва яна:

فما كنت ألتصق من غير الكلام على القلب مع ما يحده ولا على اللسان مع
 القلب والتمسكت على السمع فست باللسان وتمسكت بالقلب من غير أن أكون في
 سمع لسانه ولم يصب قلبي خف ولا ربه ومن سمعت لسانه وألمه ظهر له سره وألمني له
 ربه من رجلي ومن لم يسمت بلسانه ولا يقله كثر ملكه لله... طان وسيرة له القادة الله
 من ذلك ومن سمعت قلبي ولم يصب بلسانه فهو الحق بلسان الحكمة ما كنت من
 الفصل الكلام رزقا الله تعالى ذلك به صلاه وتكرمه

«тил беҳуда гапдан сукут қилса, қалб Аллоҳ билан тиллашади. Агар тил гапга тушса, қалб сукут қилади. Сукут икки хилдир: тилнинг сукути ва қалбнинг дунё андишаларидаги сукут қилиши. Кимки, тилида сукут қилсаю қалбда сукут қилмаса, унинг гуноҳи енгил бўлади. Кимки, тилда ҳам, қалбда ҳам сукут қилса, унга сирлар зоҳир бўлади, улуғ ва қудратли Парвардигор унга тажалли қилади. Кимки, тилида ҳам, қалбида ҳам сукут сақламаса, шайтоннинг мулки ва қўғирчоғи бўлади. Бундан барчамизни Аллоҳнинг ўзи асрасин! Кимки, қалбда сукут қилиб, тилда сукут қилмаса, беҳуда гапдан тийилади, ҳикмат тили билан гапиргувчи бўлади. Аллоҳу Таоло ўз фазлу карами ила улардан бизни насибадор қилсин!»

Абу Наср Порсо қ. с. ва алардин сўнгра аларнинг ўрнида самаран шажараи тоййибалари.

453. Хожа Ҳофизуддин Абу Наср Муҳаммад б. Муҳаммад б. Муҳаммад Ҳофиз Бухорий р. т.

Эрдикӣ, улуми шариат ва русуми тариқат поясин бузургвор отасиға еткуруб эрди ва вужуд нафйи ва мавжуд базлида алардин ҳам ўтқаруб эрди ва сатри ҳолу талбисда бир масобада эрдиларким, ҳаргиз алардин зоҳир бўлмас эрдикӣ, бу йўлға қадаме урмиш бўлғайлар ва бу тоифа улумидин, балки сойир улумдин масъала билмиш бўлғайлар ва агар алардин саволе

қилсалар эрди, дер эрдиларки, китобға ружуъ қилали! Чун китоб келтуруб, очсалар эрди, то ҳамул маҳалда чиқар эрди. Ё мақсуд варақидин бир-икки варақ юқори ё қуйи. Мундин таҳаллуф қилмағай эрди.

Бир кун аларнинг мажлисида Шайх Муҳиддин Арбий қ. т. с. зикри ва онинг мусаннафоти ўтар эрди. Бузургвор оталаридин ривоят қилдиларки, алар дер эрдиларки, «Фусус» жондур ва «Футухот» кўнгул. Ва дағи дер эрдиларки, ҳар ким «Фусус»ни яхши билса, анга Ҳазрат Рисолат с. а. в. мутобаъатининг доияси қавий бўлур ва алардин бу сўз ноқили Ҳазрат Махдумий н. м. н. дур ва бу ҳақир алар асҳобу муридларидин бир сиқа кишидин эшиттимки, аларнинг ҳусну хулқи бобида дедиким, бир кун аларнинг тағойисики, ҳофиз ва хушхон киши эрмиш батаҳсис «Қуръон» ўқимоқда. Бир кун бир мулозимиға ғазаб қилиб, нафсоният юзидин сафоҳат қилиб сўкадур эрмиш. Алар етибдурлар ва онинг ғазаби ўти мунтафиъ бўлмайдур. Алар анга илтимос қилибдурларки, бизинг учун бир ушр «Қуръон» ўқунг! Бу илтимос ҳеч кимга йўқ дер илтимос эрмас, хусусан, алардек бузургворға. Заруратан «Қуръон» ўқумоқ бунёд қилибдур. Бу латофат била наҳй мункар ҳеч киши ёд билмаски, кишини паст мартабадин не бийик манзилға далолат қилғайлар ва орада куллий мақсуд худ ҳўброқ важҳ била ҳосил бўлғай ва алар саккиз юз етмиш бешда дунёдин ўтдилар ва қабрлари Балҳадур.

454. Хожа Ҳасан Аттор р. т.

Алар Хожа Алоуддин Атторнинг фарзандидурлар. Қавий жазбалари бор эрмиш. Ва жазба тариқи била ҳар қачон ҳар кимга тиласалар эркан, тасарруф қилурлар эрмиш ва ани бу оламға, ҳузур ва шуур мақомидин ўтқариб, беҳудлиқ ва бешуурлиқ оламиға еткурур эмишлар. Ва ғийбат ва фано жомики баъзи сулук ва мужоҳада аҳлиға ало сабили надрат воқеъ бўлур, анга тутар эрмишлар. Ва онча Мовароуннаҳр ва Хуросонда бу ишнинг толиблар орасида аларнинг бу исрофу тасарруфи муқаррар ва машҳурдур. Ҳарким аларнинг дастбўсиға мушарраф бўлса эрмиш, беҳуд бўлуб йиқулур эрмиш ва ҳақиқий суқру фано давлати анга муяссар бўлур эрмиш. Ва дерларки, бир кун сабоҳ уйдин чиққан эрмишлар ва ғолиб кайфиятлари бор эрмиш. Ул ҳолда ҳар кишиға кўзлари тушубдур, кайфият ва беҳудлуг даст бериб йиқилибдур. Аларнинг дарвешларидин бири муборак сафар азиматиға Ҳирийға келган эрмиш. Кўча ва бозордаким юрур эрмиш, элга андоқ маълум бўлур эрмишки, ўз ҳолида эмас ва анга ботиний кайфият ғалаба қилибдур. Ҳазрат Махдум н. м. н. дебдурларки, бу силсилада азизеки, мен алар суҳбатиға етар эрдим, алардин аларнинг ҳолин истифсор қилдим. Дедиларки, ул дарвешнинг иши будурки, дойим Хожа Ҳасаннинг суратин хотирда асрар ва анга муроқиб бўлур, бу иш баракатидин аларнинг жазбаси анга асар қилиб, бу навъ мағлублиғ ва беҳудлиғ анга даст берур. Ва алар

андоқки, Хожалар силсиласидаги баъзи азизлар беморлар марази юки остиға кириб, бемор сиҳхат топиб, алар ул беморлиғни тортарлар эрмиш. Ҳижоз сафаридеки, Шерозға етибдурлар, ул ернинг акобиридин бири алар нисбатига иродат ва ихлоси тамом кўргузуб эркандур, анга маразе торий бўлғондур. Хожа анинг иёдатиға бориб, мазкур бўлғон дастур била анинг маразини қабул қилиб, ул юк остиға кирибдурлар ва ул азиз сиҳхат топибдур ва Хожа Ҳасан ҳазратлари мариб бўлуб, ул мараз била оламдин ўтубдурлар. Ва аларнинг бу воқеаси саккиз юз йигирма олтида қурбон ҳайитининг душанба кечасида воқеъ бўлубдур. Ва наъшларин Шероздин Чағониёнғаки, оталарининг мадфани андалур, нақл қилибдурлар.

455. Мавлоно Яъқуб Чархий қ. т. с.

Асли Чарх деган ердиндурларки, Ҳазнийнинг кентларидиндур. Ва Хожа Алоуддин Атторнинг асҳобидиндур, балки Хожайи бузургвор асҳобидин эрмиш, ул Ҳазрат оламдин нақл қилғондин сўнгра Хожа Алоуддин қ. с. суҳбатиға етибдур. Мавлоно дер эрмишларким, аввал қатлаким, Ҳазрат Хожайи бузургвор муборак суҳбатлариға етиб, ўзни топшурдук, алар буюрдиларки, биз ўзлукумиз била ҳеч иш қилмасбиз, бу кеча кўраликим, сени радму қилурлар, ё қабулму? Мавлоно дебдурки, ҳаргиз ул кечадин саъброқ кеча манга ўтмайдурким, тонг отқунча бағрим юз лахт қон эрдиким, ё Раб, бу эшикни манга қабул била очқайлар, ё рад қилғайлар. Алас-сабоҳ чун Ҳазрат Хожайи бузургвор суҳбатлариға бордим, иноят қилиб дедиларки, қабул қилдилар, аммо сен Алоуддин суҳбатида бўлғунгдур, дебдурлар. Андин сўнгра мен Бадахшонға туштум ва Хожа Алоуддин, Ҳазрат Хожайи бузургвор қ. с. вафотларидин сўнгра Чағониёнға келиб, мутаваддин бўлдилар. Ва манга киши юбориб, Ҳазрат Хожайи бузургвор ишорат қилган сўзни изҳор қилдилар. Ва мен алар хидматиға келиб, то алар ҳаётда эрдилар, алар хидматида бўлдум. Ва Ҳазрат Махдумий н. м. н. Ҳазрат Хожа Убайдуллоҳ қ. с. дин мундоқ дебдурларки, алар Ҳазрат Мавлоно суҳбатиға етибдурлар ва мундоқ дебдурларки, Ҳиротда эрдим, манга Ҳазрат Мавлононинг хидмати доияси пайдо бўлди. Чағониён вилоятиға мутаважжиҳ бўлдум ва кўп машаққат ва меҳнатдин сўнгра анда еттим. Ва ҳамоноки тамом, ё аксар йўлни яёғ бормиш бўлғайлар. Ва дебдурларки, чун алар суҳбатиға мушарраф бўлдум, аларнинг юзида баёзеки, табъға мужиби танаффур бўлғай, зоҳир эрди ва манга қаттиғ демак сиёсат либосида зоҳир бўлдилар. Ва анча ирик сўлаб, сиёсат қилдиларки, яқин эрдик, алардин менинг ботиним мунқатеъ бўлғай. Бағоят маҳзуну мағмум бўлдум. Яна бир қатлаки, алар суҳбатиға етиштим, манга маҳбублиқ ва жамолият суратида зоҳир бўлдиларки, ҳаргиз ул хублуг била киши кўрмайдурмен. Ва ниҳоятсиз лутф кўргуздилар. Ва Ҳазрат Махдумий н. м. н. дебдурларки, бу маҳалдаки Хожа хидматлари бу сўзни дейдур эрдилар, менинг назаримға бир азиз сурати

била кўрундиларки, манга анинг жониби иродат ва робитаи тамом бор эрди. Ва ул азиз оламдин ўтуб эрди ва филҳол ул суратни хулъ қилдилар ва ҳамоноки ул иш Хожа хидматлариға ихтиёр ва шуур била воқеъ бўлуб эрди эркин. У маъно исботиғаки, Ҳазрат Мавлонодин нақл қилдилар. Ва дерларки, Ҳазрат Мавлоно, дер эрмишларки, толибеки бир азиз суҳбатиға келур. Хожа Убайдуллоҳдек келмоқ керак, чароғ муҳайё қилғон ва ёғ ва фатилани тайёр ясаган, ҳам ул гутурд анга тутмак керак. Хожа Убайдуллоҳ қ. с. дер эмишларки, Мавлоно хидматлари Ҳазрат Шайх Зайнуддин Хавофий хидматлари била Мавлоно Шихобуддин Сайрафий қошинда ҳамсабоқ эркандурлар. Бир кун мендин сўрдиларки, дерларки, Шайх Зайнуддин вақоёе ҳаллиға ва мақомот таъбириға кўп иштиғол кўргузулар. Дедим, бале, андоқдур. Мавлоно соате ўзларидин ғойиб бўлурлар эрди. Чун ҳозир бўлдилар, бу байтни ўқидиларки,

بسم الله الرحمن الرحيم
 الحمد لله رب العالمين
 والصلاة والسلام على سيدنا محمد
 وآله الطيبين الطاهرين

б а й т:

«Офтобнинг қулиман, офтобдан гапираман, тун
 ҳам, тунпараст ҳам эмасман, уйқудан гапирсам».

456. Хожа Алоуддин Ғиждувоний қ. с.

Хожа Убайдуллоҳ дебдурларки, Хожа Алоуддин Ғиждувоний бузургвор Хожанинг асҳобидин эрмиш. Ва Ҳазрат Хожа ани Ҳазрат Хожа Муҳаммад Порсо суҳбатлариға амр қилғондурлар. Ва азим истиғроқи бор эрмиш. Ва бағоят ширинтакаллум эрмиш. Гоҳ бўлур эрмишки, сўз айтадургоннинг орасида ўздин ғойиб бўлур эрмиш. Хожа Муҳаммад Порсо қ. с. муборак сафарға азимат қилғонда ани ҳам ўзлари била элтибдурлар. Самарқанд ақобиридин бири айтибдурким, Хожа Алоуддин бағоят қари ва заиф бўлубдур, андин ҳеч иш келмас, агар ани қўюб борсангиз бўлур. Хожа дебдурларки, анинг била ҳеч ишимиз йўқдур, мундин ўзгаким, ҳар қачон ани кўрсак, Хожалар нисбати хотирға келур.

457. Мавлоно Низомуддин Хомуш қ. с.

Хожа Алоуддин Аттор асҳобидиндур. Ва таҳсил авонида Хожани бузургворни Бухоро уламосидин бирининг мажлисида кўрган экандур. Андин сўнгра Хожа Алоуддин суҳбатиға етибдур. Авойилда анвоъи риёзоту мужоҳа-

дотға машғул булур эркандур. Ва нафс тазкияси ва кўнгул тасфиясиға кўп жидд кўргузур эркандур. Ва дебдурки, аввал қатлаки, Хожа Алоуддин суҳба-тиға бордим, Хожаи бузургвор асҳобидин бири аларнинг эшикида ўлтуруб эрди. Манга дедики, вақт бўлмадики, зуҳду покизаликларингдин чиққай-сен? Бу сўз менга оғир келди, аммо Хожа қошиға кирганда алар ҳам ушбу сўзни дедилар, вале манга оғир келмади. Ҳазрат Мавлоно Саъдуддин Кош-ғарийнинг алардин кўп нақллари бор «Нафоҳот ул-унс»да. Ва ул жумладин бири будурким, дебдурларки, бир кеча инкор аҳлидин бири алар борасида сўзлар айтадур эрди ва мен муқобалада жавоблар айтадур эрдим, андоқки сўз узоққа тортти. Ва ул ердинки, биз эрдук, аларнинг манзилиғача узоқ йўл эрди, андоқки имкон йўқ эрдик, сўз эшитилғай. Тонг эрта алар хидматиға чун бордим, дедиларки, кеча сенинг унунг бизни ташвишга соладур эрди. Ҳар киши ҳар не деса, жавоб берма ва ўз ишингга машғул бўл! Ҳазрат Махдуми н. м. н. Ҳазрат Хожа Убайдуллоҳ қ. с. дин нақл қилибдурларким, алар дебдурларки, бир кун алар хидматиға борадур эрдим. Йўлда манга ошнолардин бири йўлиқти ва сўзга тутти, ҳамоноки, ул киши чоғир ичиб эрди. Чун алар хидматиға еттим, дедиларки, магар сен ичарсен? Дедим: йўқ. Дедилар: пас санга не ҳолдур? Дедим: Йўлда бир маст йўлуқти, мени сўзга тутти. Дедилар: пас бу анинг ҳолидурким, санга қолибдур.

458. Хожа Убайдуллоҳ Имом Исфаконий қ. с.

Ул дағи Хожа Алоуддин асҳобидиндур. Ул дебдурки, аввал қатлаки Хожа мажлисиға еттим, бу байтни ўқидиларки,

بازمرد گم جو کمال است و سر
برقلا صلا وصال است و سر

б а й т:

«Ўзингдан кеч, камол фақат будур,
Мутлақ фоний бўл, висол фақат будур».

Баъзи рисоласида Алония тоифасининг таважжуҳи тариқин зикр қилибдурки, аларнинг ботиний нисбатларининг парвариши андоқдурки, ҳар қачон тиласаларки, анга иштиғол кўргузгайлар, аввал ул кишининг суратинки, бу нисбатни андин топибдурлар, ҳаёл қилгайлар, ул замонғача-ким, маъҳуди ҳарорат ва кайфиятлари асари пайдо бўлғай. Андин сўнгра ул ҳаёлни нафй қилмагайлар, балки асрагайлар. Ва кўз ва қулоқ ва барча қуво била ул ҳаёл била кўнгулда мутаважжих бўлғайларки, ҳақиқати жомияйи инсоний иборат андиндурки, мажмуъ коиноти улвий ва суфлидин анинг муфассалидур. Агарчи ул ажсомға ҳулулдин муназзаҳдур,

аммо чун анинг била бу қитъаи лаҳми санавбари орасида нисбати бор. Кўз ва ҳаёл ва барча қувони анга келтурмак керак ва анинг ҳозири бўлмоқ ва кўнгул эшикида ўлтурмоқ. Бизга шак йўқтурки, бу ҳолатда ғайбат кайфияти ва беҳудлиғи юз кўргузабошлар. Ул кайфиятни бир йўл фарз қилмоқ керак ва анинг кейнича бормоқ керак. Ва ҳар фикрки кирса, қалб ҳақиқатиға мутаважжиҳ бўлуб, ул фикрни нафйи қилмоқ керак. Ва ул нимаға машғул бўлмоқ керак ва ул мужмалға куллий қочмоқ керак. Ва то ул нафйи бўлғунча, ул шахс суратиға илтижо қилмоқ керак. Ва ани лаҳзае асрамоқ керак, то яна ул нисбат пайдо бўлғай. Ул замон худ ул сурат нафй бўлур, аммо керакки, шахс ул сурати мутаважжиҳин нафй қилмағай. Ва ҳам ул калимаи таййиба маъносида дебдурки, нафйи ашё касрат ва суварин ул айни воҳидғаки, барча соликларнинг мақсуду матлубидур, рожиъ қилмоқдин иборатдур. Ва исбот барча суварни ул айни воҳидда мушоҳада қилмоқ ва буларни анинг айни кўрмакдин иборатдур. Пас «Ло илоҳа», яъни бу суvari мутаваҳҳима ғайрини нафйидур ва рожиъ ҳам ул бир аслғадур. Ва «Иллаллоҳ», яъни бу воҳид маънодурки, бу сувар била кўрунур, валлоҳу аълам.

459. Мавлоно Саъдуддин Кошғарий қ. с.

Авойили ҳолда улум таҳсилиға машғул эрмишлар ва мутадовила кутубни кўргон экандурлар ва суvari жамъиятлари ҳам бор экандур. Чун бу тариқ доияси пайдо қилибдурлар тарк ва тажрид қилиб, Мавлоно Низомуддин суҳбатлариға уланибдурлар. Дер эрмишларки, неча йилдин сўнграки, алар хизматида эрдим, менга Макка сафари дағдағаси пайдо бўлди. Чун алардин ижозат тиладим. Алар дедиларки, ҳар неча боқадурмен, бу йил сени ҳожилар қофиласида кўрмаймен ва мундин бурун воқеалар кўруб эрдимки, андин кўп мутаваҳҳим эрдим. Алар деб эрдиларки, кўрқма, чун борурсен, ул воқеаларингни Мавлоно Зайнуддинға айтки, муташарреъ кишидур ва суннат жоддасида собит. Ва муродлари бу сўздин Ҳазрат Шайх Зайнуддин Хавофий эрмишки, ул кун Хуросонда шайхухат ва иршод маснадида мутаайин эрмишлар. Мавлоно дебдурларки, чун Хуросонға келдим ва ҳажға бормоқ, андоқ Мавлоно Низомуддин қ. с. деб эрди неча вақт таваққуфға қолди ва кўп йилдин сўнгра муяссар бўлди. Чун Шайх хизматиға етиштим. Ул воқеаларни арз қилдим. Дедиларки, бизинг била байъат қил ва бизинг иродатимиз қайдиға кир! Мен дедим: Азизеки, мен бу тариқни андин қабул қилибмен, ҳануз ҳаёт қайдидадур. Сиз амин ва муришдсизки, бу тоифа тариқида бу жойиздур. Андоқ қилай. Шайх дедикки, истихора қил! Мен дедимки, истихорамға эътимодим йўқтур. Сиз истихора қилинг! Шайх дедикки, ҳам биз истихора қилоли, ҳам сен истихора қил! Чун кеча бўлди, истихора қилдим. Кўрдимки, хожалар табақаси Ҳирий зиёратгоҳиғаки, ул вақт шайх анда эрмишлар кирибдурлар, дарахтларни кўнғорадурлар ва томларни йиқадулар ва қаҳру ғазаб осори аларда зоҳирдур. Билдимки, ишорат ул

иш манъиғадур. Хотирим жамъ бўлди ва осудалиғ била оёғимни узотиб, уйқуға бордим. Чун тонгласи Шайх мажлисиға келдим. Ондин бурунки, мен воқеамни арз қилғаймен, Шайх дедик, тариқ бирдур ва барча бирга-ўқ қайтурлар. Ҳамул ўз тариқинг била ишга машғул бўл! Агар воқеа ё мушкиле оллинг келса, бизга айтғил, қилаолғонча мадад қилоли! Ҳазрат Махдумий н. м. н. дебдурларки, Мавлоноға ул маъноки анга машғул бўлурлар ғалаба ва истилоси зоҳир эрди. Оз таважжуҳ била ғайбат осори ва беҳудлуғ кайфияти юз кўргузур эрди. Кишиким, ул ҳолдин воқиф эрмас эрди, соғинур эрдик, аларнинг уйқуси келадур. Авоилдаким, алар суҳбатиға еттим. Масжиди жомеъда алар хизматида ўлтуруб эрдим. Аларға ҳамул ғайбат ҳоли юзланди. Мен гумон қилдимки, аларға уйқу келадур. Дедимки, бир соат истироҳатға иштиғол кўргузулса йироқ эмас. Алар табассум қилиб дедиларки, магар ақиданг йўқдурки, бизга уйқудин ўзга амре бор. Бир кун айтурлар эрди: дарвешлардин баъзи дерларки уйқу била уйғоғлиқ орасида фарқ мундин ўзга йўқдурки, ўзда хиффатеки, уйқудин сўнгра бўлур топорлар. Йўқ эрса, аларнинг машғуллуқларининг кайфияти уйқуда ва уйғоғлиқда бир тариқа биладур. Балки уйқудаким, баъзи мавонез муртафеъ бўлур софийроқ ва қавийроқ бўлур ва менга гумон андоқдурки, улча айтурлар эрди, ишорат ўз ҳоллариға эрди, валлоху аълам. Дарвешлардин бирики, алар суҳбатиға етар эрди, мундоқ ҳикоят қилдик, менга ваъз мажлисидаки, дарвешлар маорифлари ўтар эрдилар. Кўп тағаййур воқеъ бўлуб, кўп сайҳа ва фарёд қилур эрдим ва андин асру маҳжуб бўлур эрдим. Бир кун бу ҳолни аларға дедим. Айттиларки, ҳар қачон сенга ул тағаййур воқеъ бўлса, бизни ёдингға келтур! Ул вақтки, алар Ҳижоз сафариға бориб эрдилар. Манга мадрасалардин биридаки, бир азиз анда ваъз айтур эрди, тағаййур бўлмоқ оғози бўлди. Аларға таважжуҳ қилдим. Кўрдумки, мадраса эшигининг кирдилар ва менинг қошимға еттилар. Икки иликларни эғнимга қўйдилар. Мен ўзумдин бордим ва беҳуш йиқилдим. Ул вақтки, ўз ҳолимга келиб эрдим, ваъз мажлиси тугониб эрди ва ул халқ тарқаб эрдилар ва кунас менинг устумға етиб эрди ва ул кун рамазоннинг сўнгги панжшанбаси эрди. Они кўнглумда асрадимки, алар Маккадин келсалар, аларға айтқаймен. Чун алар Маккадин ташриф келтурдилар ва алар хизматиға мушарраф бўлдум. Жамеъ алар хизматида эрдиларки, бу сўзни аларға айтурдин монез эрдилар айта олмадим. Алар менинг сори боқиб дедиларки, панжшанбае эрдик, онинг била ийд оросида яна панжшанба йўқ эрди. Алар саккиз юз олтмишда жумад ул-охир ойининг еттисида чоршанба куни дунёдин ўттилар.

460. Хожа Убайдуллоҳ қ. с.

Ҳазрат Махдуми н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»ни битирда замон машойиху ақобирдинки ҳаёт қайдида эрдилар Ҳазрат Хожа Носируддин Убайдуллоҳдин ўзга киши ул табаррук китобда зикр қилмадилар ва алар зикру

маноқибиди айтилгоннинг таржимаси будурким, оет мазҳари ва каромат ва валоеъ мажмаи Хожалар габақасиға илтиём робитаси ва инғизом силсиласи ул шариф қавмға қ. т. а. Ҳазрат Хожа ва аларнинг мухлислари ва ниёзмандларидурлар. Умид улдурким, аларнинг шариф вужудлари баракатидин бу шариф силсиланинг илтиём ва инғизоми ило явмил қиём имтидод топқай. Ҳар неча бу фақирдин бу навъ сўзлар амсоли гўстохлиқ сурати топар, аммо ҳар неча ўзум била андиша қилдим. Ўзумдин они топа олмадимким, хотир анга қарор бера олмағайменки, бу мажмуъаки, мунунг жамъидин мақсуд бу тоифанинг маорифининг зикри ва маноқибининг наширидур, аларнинг зикридин холи бўлғай. Ложарам бу шариф силсиланинг маноқибиди шарҳин ва аҳволин аларнинг баъзи қудсия калимотлари билаки, маориф нигорхоналарининг рақамзадаси бўлубдур, миският ул-хитом қилилди. Ҳазрат Махдумий н. м. н. ким алар васфида бу навъ нукта сурубдурлар, аларнинг маорифидин баъзи сўз келтурубдурлар. Чун сўз бағоят дақику бийик эрди ва бу бебизоатнинг фаҳми ва идроки андин қосир. Аларнинг баъзи ҳолатики, бу ҳақирға мавҳум ва яқин эрди анга шуруъ қилилди. Аларнинг мавлиди Тошкандур ва оталари дарвеш киши эрмиш ва она тарафидин ҳамоноки, Шайхи Таҳурки, ул вилоятда мутааййин шайх эрмиш, анга етарлар ва ўзларида бу иш чошниси туфулият айёмидин бор эрмиш. Йигит бўлгондин сўнграким, саёҳатға қадам қўубдурлар. Кўп машойих ва авлиё хизматиға етиб, суҳбатлариға мушарраф бўлубдурлар. Хуросон машойихидин Ҳазрат Мирсайид Қосим Анвор қ. с. хизматлариға етибдурлар ва Шайх Баҳоуддин Умар р. т. мулозаматиға мушарраф бўлибдурлар ва Шайх Зайнуддин Хавофий суҳбатиға етибдурлар ва Мавлоно Муҳаммад Асад ва Мавлоно Саъдуддин Кошғарий била суҳбат тутубдурлар ва Мовароуннаҳр машойихидин Хожа Муҳаммад Порсо мулозаматиға етибдурлар ва Хожа Абу Наср суҳбатиға етибдурлар ва Мавлоно Низомуддин Хомуш била суҳбат тутубдурлар. Мавлоно Яъқуб Чархий қ. с. дин иршодлар ва тарбиятлар топибдурлар ва сўнгралар Ҳазрат Хожаға онча мукнат даст бердики, маълум эмаски, машойихдин ҳеч кимга ул даст берибдур ё йўқ. Мулукка ажаб истило ва салотин ва мулукка ғариб ишрофу ҳукм, Мовароуннаҳр салотини ўзларин аларнинг муридзодалари ва маҳкуми ҳукми туторлар эрди. Йўқки, ёлғуз Мовароуннаҳр салотини, балки Хуросон ва Ироқ ва Озарбайжон, ҳаттоки бир соридин Рум ва Мисрғача ва бир соридин Хито ва Ҳиндғача барча мулук ва салотин ўзларин Хожанинг маҳкуми ҳукми ва маъмури фармони бирла тутарлар эрди ва руқъалари бу салотинға онча муассир эрдиким, аларнинг аҳкоми ўз худдомиға бўлмағай ва Ҳазрат Хожаға зоҳир жамъияти барча абнои замондин кўпрак воқеъ эрди. Андоқки, ботин жамъиятидағи барча абнои замондин балки кўп, мозий машойихдин доғи ҳамоноки ортуғроқ эрди ва бу ҳақир била илтифотлари кўп бор учун ваҳий осор руқъалари била мушарраф қилиб, ишларга маъмур қилурлар эрди.

Ул руқъаларни мураққаъ ясаб, мужаллад қилиб, жадвал ва такаллуфот била табаррук йўсуни била асрабмен. Умидим улки, аларнинг баракотидин бу ишнинг завқи ва талаби насиб бўлғай. Аларнинг ёши тўқсондин олти ой ўксук эрди. Саккиз юз тўқсон тўртда дунёдин ўттилар. Аларнинг асҳобидин иршод ва талқинға мушарраф бўлгонлардин Мавлоно Қосим ва Мавлоно Хожа Али ва Мавлоно Мир Ҳусайн ва Мавлоно Мир Муҳаммад ва Мир Абдулаввал ва Мавлоно Бурҳонуддин ва Мавлоно Лутфуллоҳ ва Мавлоно Ҳусайн Турк ва дарвеш Аҳмад Жомий эрди ва яна доғи дарвешлар бор эрдилар ва мухтасарда мунчаси собит бўлди.

461. Мавлоно Қосим қ. с.

Ҳазрат Хожа Убайдуллоҳнинг кибор асҳобидиндур. Анжуманда ҳамдам ва хилватда маҳрам. Асли Фаркат навоҳисидиндур. Эллик йилға яқин ул Ҳазрат хизматин андоқ қилдиким, ҳаргиз аларнинг муборак хотирларига андин ғайри муҳаббат ва илтифот воқеъ бўлмади ва Мавлоно Қосимни салотин хизматиға баъзи арбоби ҳожот муҳиммоти учун йиборур эрдилар ва салотин истиқбол қилиб, таъзим била ўлтуртуб, ҳар не алар ул Ҳазратдин рисолат қилсалар эрди, миннат тутуб, ҳамул навъ эъзоз била узотурлар эрди ва Мавлоно ул навъ фоний ва мақбул киши эрдиким, они кўргон киши гирифтор бўлур эрди. Ул жумладин, бири бу ҳақирдурким, аларни ул Ҳазрат мусулмонлар маслаҳати учун Мовароуннаҳрдин Хуросонға рисолат расми била йибориб эрдилар ва бу фақир ҳамул келганларида кўруб, аларнинг волиҳи бўлиб эрди. Ул ишни ясаб, азим эъзоз ва икромлар топиб бордилар. Аларнинг ёши етмишдин ўтуб эрди. Оламдин ўтганлари бу навъ эрдиким, Ҳазрат Хожанинг азим заъфлари бор эрди ва сўл ёнларида бир санчиқ эмишки, барча атиббо ва халқ ҳаётларидин тамаъ мунқатиъ қилган эрмишлар. Мавлоно ул ҳолни кўруб, андоқки Хожалар хонаводаси аҳли баъзи дилхоҳ элнинг маразининг юки остиға кириб ул юкни кўториб, мариз сихҳат топар ва ул киши ул маразни тортар. Мавлоно Қосим доғи Хожанинг бошиға эврулуб, ул маразни қабул қилиб, оғриқ юки остиға кириб, ул юкни кўтариб, Ҳазрат Хожа ҳамул вақтда сихҳат топиб, Мавлонининг ҳамул сўл ёниға ҳамул санчиғ туруб, бир ҳафта ҳамул маразға гирифтор бўлуб, жонларин Хожаларига фидо қилдилар.

Бир кун бу ҳақир Ҳазрат Махдум н. м. н. хизматларида эрдим ва Хожаи бузургвор асҳобидин сўз ўтадур эрди. Ҳақир ул Ҳазратдин савол қилдимким, аларнинг асҳобидин бу тариқда аларнинг иршоди била мувофиқ сулук қилиб, фақр тариқида мартаба ҳосил қилгон ва фано расмида ёруғлук топиб, ўзлук зулматидин халос бўлган улки, сизинг муборак хотирингизға зоҳирдур, кимлар эркин? Алар дедиларким, барча бу тариқда яхши сулук ва равишлар қилибдурлар. Аммо биз Мавлоно Қосимни бағоят вораста киши топиббиз. Ҳақ с. т. бу табақанинг аҳли иршодидин толибларға барчани

уз фазлу карами била дарёи раҳматиға ғариқ ва ўз бавориқи қурбиға ҳариқ қилғай. Омин, ё Раббал-оламин.

462. Абулҳасан Бустий р. т.

Ул Хожа Юсуф Ҳамадонийдек Шайх Абу Али Формадийнинг асҳоби-диндур. Ва бу мушkil ва машҳур рубоий андоқки, Айн ул-қузот Ҳамадоний расойилидин маълумдур, анинг жумласидан дурурким,

دوستم فادائی واصل ہو چھاد
از غمت و غار بر گشتم انداز
آن لورسہ ولا غلط بر نرہاد
از آن گشتم تا این مانده و نہ آن

р у б о и й:

«Дунёнинг пинҳонларию жаҳоннинг аслини кўрдик ва иллату ордан осон кечдик. У қора нур, гуноҳнинг қора нуқтаси эмас, ундан-да кечдик. Униси ҳам, буниси ҳам қолмади».

463. Шайх Ҳасан Саккок Симпони қ. с.

Ул шайх Абулҳасан Бустийнинг асҳоби-диндур. Ва Саккокия хонақоҳики, Симнондадур ва Ҳазрат Абулмакорим Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. т. с. ким, авойилда анда бўлур эркандур ва арбаъинот анда чиқарибдур ва баъзи амлокин анга вақф қилибдур, анга мансубдур. «Нафаҳот»да мундоқдур.

464. Муҳаммад Ҳаммуя Жувайний қ. т. с.

Кунияти Абу Абдуллоҳдур. Ул ҳам Шайх Абулҳасан Бустийнинг асҳоби-диндур. Ва зоҳирию ботиний улуми била ороста эркандур. Айн ул-қузот мактуботидин бирида дебдурки, оз киши бу тоифадин зоҳирий улум билғай, Хожа Имом Абу Ҳомид Ғаззолий ва қардоши Шайх Аҳмад Ғаззолий бу жумладиндур. Ва Хожа Имом Муҳаммад Ҳаммуя доғи Гуён бу жумладиндур, не билайки, илм билғай ва бузурглардиндур. Ва анга бу тоифа сулукида тасаввуфда «Салват ут-толибин» отлиғ таснифдурки, анда бу тариқдин кўп ҳақойиқ ва дақойиқ дарж қилибдур.

465. Айн ул-қузот Ҳамадоний қ. с.

Кунияти ва оти Абулфазойил Абдуллоҳ б. Муҳаммад б. Маёнажийдур. Айн ул-қузот лақабидур. Шайх Муҳаммад Ҳаммуя била суҳбат тутубдур.

Ва Шайх Имом Аҳмад Ғаззолий қ. с. нинг муридибур ва суварий ва маънавий фазойили мусаннафотидин маълумдур. Не арабий ва не форсий ончаким, ҳақойиқу дақойиқ кашфи ва шарҳи ул қилибдур, бу тоифадин оз киши қилмиш бўлғай. Ва ондин хавориқи одот ихёю амвотқача зухурға келибдурлар. Ва анинг била Шайх Имом Аҳмад Ғаззолий қ. с. орасида кўп мукотабот ва мурасалот бор. Ул жумладин бири «Айнийя» рисолабидурким, Ҳазрат Маҳдуми н. м. н. дебдурки, имом анга битибдурки, равонлиғ ва салосатда айтса бўлурки, назирини йўқдур. Ва Айн ул-қузот «Зубдат ул-ҳақойиқ» китобида битибдурки, андин сўнгра расмий улум гуфту гўйидин малул бўлдур. Ҳужжат ул-ислом мусаннафоти мутолаасига машғул бўлдур ва тўрт йилғача иштиғолим мунга эрди. Чун мақсудумни андин ҳосил қилдим, соғиндимки, асли мақсудимға етдим.

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام
والسلام على من لا نبي بعده

Байт

«Зайнаб ва Рубоб манзилига туш ва жойлашиб олки, у ер ёру дўстларнинг истиқомат жойидур».

Ва яқин эрдик, талабни тарк қилғаймен ва маълум қилғонимға иктифо кўрузгаймен. Бир йил бу мақомда қолдим. Ногоҳ Саййидий ва мавлоий шайх ул-ислом султон ут-тариқа Аҳмад бин Муҳаммад Ғаззолий р. т.

Ҳамадонғаким, менинг аслий ватанимдур, келди ва анинг суҳбатида йигирма кунда манга бир нима зоҳир бўлдики, мендин ва талабимдин ўзга ҳеч нима боқий қўймади, илло мошоаллоҳ. Ва манга эмди ҳеч иш йўқдур, фано талабидин ўзга ул нимада. Ва агар Нуҳ умри топсам ва бу талабда фано қилсам, ҳеч иш қилмамиш бўлғаймен. Ва ул нима оламини ихота қилибдур, кўзум ҳеч нимага тушмагайки, анинг юзин анда кўрмагаймен. Ҳар нафаски, истиғроқим анда ортмағай манга муборак бўлмасун.

466. Шайх Барака р. т.

Айн ул-қузот р. ўз мусаннафотида андин ҳикоят айтур. Бир ерда дебдурки, Барака фотиҳа ва бир неча сурадин ўзга Куръондин билмас ва ани ҳам қоида шарти била ўқий олмас. Ва «қола яқулу» ўқимайдур ва билмас. Ва Ҳамадоний тил била мавзун сўз айта олмас. Ва мен билурменки, Куръон ул билур дуруст ва мен билман, магар баъзини. Ва ул баъзини ҳам тафсир ва анинг ғайридин билмаймен, анинг хидмати йўлидин билурмен. Ва яна бир ерда дебдурки, Ҳазрат Хожа Имом Шайх Аҳмад Ғаззолий қ. с.

дин эшиттимки, дедики, Ҳазрат Шайх Абулқосим Гургоний р. т. ҳаргиз иблис демас эрди. Ҳар қачон анинг оти мазкур бўлса эрди, Хожай хожагон ва Сари маҳжурон дер эрди. Шайх Барака чун эшитти, дедики, Сари маҳжурон дегани яна бир фикра яхшироқдур.

Яна бир ерда дебдурки, Барака р. а. дедики, биравнинг бир фарзанди бор эрди. Андин сўрдики, эй фарзанд, ҳаргиз ришгов бўлубсен? Ул дедики, ришгов кимдур? Деди улдурки, ҳар сабоҳ уйидин чиқса, айтурки, бу кун бир ганж топсам! Дебдурки, эй ота, то мен бор эканмен, ришгов эканмен.

467. Шайх Фатҳа р. т.

Айн ул-қузот қ. с. мусаннафотида Шайх Фатҳадин ҳикоят қилур. Бир ерда дебдурки, Фатҳа айттики, Ҳақ с. т. дин халқға шар етмас. Ва яна бир ердаким, Барака қ. с. дин эшиттимки, Фатҳа дер эрдики, Иблис дедики, мендин сиёҳ гилимроқ Фатҳадур. Ва бу сўздин сўнгра йиғлади. Ва яна бир ерда дебдурки, чун муршидлар ва пирлар комил бўлсалар, билурларки, ҳар мурид қайси мақомғача етаолур, андоқки Фатҳа айтур эрди. Ва андин кўп эшитиб эрдики, фалон фалоннинг қадамиға еткусидур ва фалон фалоннинг, валлоҳу таоло аълам.

468. Шайх Зиёуддин Абуннажиб Абдулқоҳир Суҳравардий қ. с.

Зоҳир ва ботин улумида комил экандур. Кўп тасниф ва таълифи бор. Нисбати ўн икки восита била амир ул-мўъминин Абубакр Сиддиқ р. а. га етур. Ва тасаввуфда нисбати Шайх Имом Аҳмад Фаззолий қ. с. дур.

Ул «Адаб ул-муридин» китобида келтурубдурки,

والصبر على أد الفقر فضل من العلم كما نطروا بأرضاء فان أصبح مجمع قول
الذي صلى الله عليه وسلم كبد العلم هو من اليد السطى قبل له اليد العليا تمل المعصية بأمر ما
فيها واليد السطى اليد المنقصة بحصول الثمرة فيها وفي تفضل السقاء والطاء قبل على فضل
الفقر فمن فضل العلم للأفلاك والطاء على الفقر كمال كفى فضل المعصية على الطاعة للفضل
الرب.

«агар фақирлик кўнгул ризоси билан боғлиқ бўлса, бойликдан афзаллигига иттифоқ қилишган. Бир киши «Берувчи қўл олувчи қўлдан яхшироқдир», деб, пайғамбар а. с. сўзини далил келтирса, унга айтилади: «Берувчи қўл ўзида борини бериш билан фазилатга эга бўлади. Олувчи қўл борини ҳосил қилиш билан нуқсон топади».

Аммо саховат ва эҳсоннинг афзаллиги фақирликнинг фазилатига далил-дир. Кимки, бойлик, инфоқ-эҳсонни фақирликдан афзал деса, гўё тавба шарофатидан гуноҳни тоатдан афзал билган одамга ўхшайди». Ва Имом Ёфийий тарихида дебдурки, Шайх Абуннажиб қ. с. асҳобидин бири дедик, бир кун Ҳазрат Шайх била Бағдод бозоридин ўтар эрдук. Бир қассоб дўконига еттуқ, бир қўй осиглиқ эрди. Шайх кўзи ул қўй сари тушгач дедик, бу қўй айтадурки, мени ўлтурмайдурлар, ўзум ўлубмен. Қассоб бу сўздин беҳуд йиқилди. Ўзига келгач, Шайхнинг қавли сидқиға иқрор қилди ва тойиб бўлди. Ва Шайх Абуннажиб Суҳравардий беш юз олтмиш учда бу оламдин ўтубдур.

469. Шайх Аммор Ёсир қ. р.

Шайх Абуннажиб Суҳравардийнинг асҳобидиндур. Ноқислар такмилида ва муридлар тарбиятида ва аларнинг вақоеъ кашфида бағоят комил эрмиш. Шайх Нажмуддин Кубро қ. с. «Фавотиҳ ул-жамол» отлиғ китобида келтурубдурким, чун Шайх Аммор Ёсир хидматиға еттим ва анинг изни била хилватқа кирдим, хотирға келдиким, чун улуми зоҳирий иктисобин қилибмен, ғайбий футуҳот даст бергандин сўнгра ани минбарлар устида Ҳақ субҳонаҳу толиблариға еткургаймен. Чун бу ният била хилватқа кирдим, хилват тамом муяссар бўлмади ва чиқдим. Шайх дедиким, аввал ниятинг тасҳиҳин қил, андин сўнгра хилватқа кир! Анинг ботинининг нурининг партави кўнглумга тушди, китобларимни вақф қилдим ва либосларимни фуқароға улашдим, бир жуббадин ўзгаким кийиб эрдим: Ва дедимким, бу хилватхона менинг қабримдур ва бу жубба кафаним, манга яна ташқари чиқмоқнинг имкони йўқдур. Ва азм қилдимким, агар манга чиқмоқ доияси ғолиб бўлса, кийганимни йиртайин, то сотири афрат қолмағай ва то истиҳё хуружи монизи бўлғай. Шайх манга боқди ва дедик, киргил, ниятни дуруст қилдинг. Чун кирдим, хилват итмоми даст берди. Шайхнинг ҳиммати юмнидин футуҳот эшиклари юзумга очилди.

470. Шайх Рўзбеҳони Кабир Мисрий р. т.

Гозируниюл-аслдур, аммо Мисрда бўлубдур. Шайх Абуннажиб Суҳравардий қ. с. муридларидиндур. Аксар авқот истиғроқда бўлур эрмиш. Ва Шайх Нажмуддин Кубро анинг суҳбатиға етибдур ва анда риёзатқа машғул бўлубдур ва хилват ўлтурубдур. Ва Шайх Рўзбеҳони Кабир аларни қуявлиққа қабул қилиб, аларға Шайхнинг қизидин икки ўғул бўлубдур.

وقال له حرره صفت شيئا لا يطالب به من سمعت رويانا بحسن قول قيل ل
مررتك الملوكة ذلك لا تباح لها ذلك ما روت الله لا تطير ذلك كقول علي بن ابي

«Маждуддин Бағдодийнинг «Тухфат ул-барараҳ» китобида ёзилган: «Шайхимиз Абулжаннобдан эшитдим. У киши Мисрда Рўзбеҳоннинг шундай деганини эшитдим, дейди: «Менга бир неча маротаба «намозни тарк қил, сен бунга муҳтож эмассан», – дейилди. Мен: «Эй Раббим, бунга тоқат қилолмайман, менга бошқа нарсани таклиф қил», – дедим».

Ул ҳам Шайх Абуннажиб Суҳравардий асҳобидиндур. Ва Шайх Нажмуддин Кубро қ. с. анинг суҳбатиға етибдур ва анинг илигидин хирқа кийибдур. Ва ул Муҳаммад Монкилдин ва ул Муҳаммад б. Довуд ал-маъруф би-Нодим ул-фуқародин ва ул Абулаббос Идрисдин ва ул Абулқосим Рамазондин ва ул Абу Яъқуб Табарийдин ва ул Абу Абдуллоҳ б. Усмондин ва ул Абу Яъқуб Наҳражурийдин ва ул Абу Яъқуб Сусийдин ва ул Абдулвоҳид б. Зайддин ва ул Кумайл б. Зиёддин қ. т. а. ва ул амир ул-муъминин Али б. Абу Толиб р. т.дин ва алар Ҳазрат Рисолат с. а. в. дин.

«Баъзи асарларида Шайх Рукнуддин Алоуддавла Симноний. Аллоҳ руҳини муқаддас қилсин, шундай зикр қилган».

قلوبهم لهذا السبب الطامعة الكبرى لم تلب عليه فذلك القلب فحطوا الطامعة والموهبة

انگریزی وعلیٰ رعدہ فصیح لفظ ہواکہ میں اصحابہ علی بن ابی طالب

«Шунинг учун унга «Томмат ул-кубро» лақабини бердилар. У анча вақтгача шу лақаб билан аталиб келди. Кейинроқ «томма» сўзини қолдириб, «Кубро» деб атай бошладилар. Мана шу важҳ тўғрироқдир. Буни унинг ростгўй, ишончли асҳоблари нақл қилган». Ва аларни Шайх Валитарош ҳам дебдулар. Онинг учунки, важду ҳол ғалаботида муборак назарлари ҳар кимга түшса, валоят мартабасига етар эрмиш.

халойиқни Тенгрига иршод қилғай. Бир кун ул Ҳазрат мажлисида Асҳоби каҳф аҳволининг тақрири ва таҳқиқи ўтар эрди. Шайх Саъиддин Ҳамавий қ. с.ки, Ҳазрат Шайхнинг асҳобидиндур, хотирага ўттиким, оё бу умматда андоқ киши бўлғаймуким, суҳбати итга асар қилғай? Ҳазрат Шайх каромот нури била маълум қилдилар ва қўпуб хонақоҳ эшигига бориб турдилар. Ногоҳ бир ит етишди ва қўйруғин тебратадур эрди. Аларнинг мубарак назарлари ул ит сори тушди. Филҳол бахшиш топиб, мутағаййир ва беҳуд бўлуб, шаҳрдин юз эвурди ва ғўристонга мутаважжиҳ бўлди ва бошин ерга суртар эрди. Дебдурларки, ҳар ён борса, келса эрди, эллик-олтмишқа яқин ит они эришиб, ондин айрилмаслар эрди ва қайда сокин бўлса, теграсида ҳалқа уруб, иликларин илик устига қўйиб, ун чиқармаслар эрди ва нима емаслар эрди ва ҳурмат била турарлар эрди. Оқибат ул яқинда ўлди. Ул Ҳазрат буюрдиларки, они дафн қилдилар ва қабри бошида иморате ясадилар. Ҳазрат Шайх Табризда «Муҳйис – сунна»нинг шогирдларидин бири қошидаки, олий санади бор эрмиш «Шарҳ ус-сунна» китоби ўқур эрди. Чун охирлариға етти. Бир кун устод ҳузурида жамъи аимма била ўлтуруб «Шарҳ ус-сунна» ўқур эрди. Дарвеше кирдики, танимаслар эрди. Аммо анинг мушоҳадасидин Шайхқа тағайюр йўл топди. Андоқки қироат мажоли қолмади. Сўрдиларким, бу на кишидур? Дедиларки, Бобо Фараж Табризийдурки, Ҳақ таолонинг мажзублари ва маҳбубларидиндур. Шайх ул кеча беқарор эрди. Сабоҳ устод хизматиға келиб дедиким, Бобо Фараж хизматиға борали ва илтимос кўргузди. Устод асҳоб била мувофақат кўргуздилар. Бобо хонақоси эшигида ходиме эрди, Бобо Шодон отлиғ, чун аларни кўрди, ичкари бориб, Бободин ижозат тилади. Бобо дедиким, агар андоқки Тенгри даргоҳиға борурлар, кела олсалар, кир, денглар! Шайх дебдурким, чун Бобонинг назаридин баҳраманд бўлуб эрдим. Сўзининг маънисини билдим. Ҳар не кийиб эрдим, чиқардим ва иликимни кўксумга қўйдум. Устод ва асҳоб ҳам мувофақат қилдилар. Бобо қошиға кирдук ва ўлтурдук. Бир замондин сўнгра Бобонинг ҳоли мутағаййир бўлди ва суратида азимате пайдо бўлди ва куёш курсидек дурахшон бўлди ва либоским кийиб эрди, анга сиға олмай, шикоф бўлди. Чун бир замондин сўнгра ўз ҳолиға келди, қўпти ва ул либосини менга кийдурди ва дедиким, сенга дафтар ўқур чоғ эмас, вақтдурки, оламнинг сардафтари бўлғайсен. Менинг ҳолим мутағаййир бўлди ва ботиним ҳар недин Ҳақ ғайридур мунқатиҳ бўлди. Чун андин чиқтуқ. Устод айттиким «Шарҳ ус-сунна»дин оз қолибдур. Бир-икки кунда они ўқи! Ўзга ўзунг бил! Чун сабақ бошиға бордим. Бобо Фаражни кўрдумки, кирди ва деди: Тунокун манзили «илм ул-яқин»дин ўтгунг. Бу кун яна илм бошиға борурсен. Мен дарс таркин туттим ва риёзат ва хилватқа машғул бўлдум. Улуми ладуний ва воридоти ғайбий кўрина бошлади. Дедим: ҳайф бўлғайки, ул фавт бўлғай! Они битир эрдим. Бобони кўрдумки, кирди ва деди: шайтон сенга васваса берадур. Бу сўзларни битима! Давот ва қаламни ташладим ва кўнгул барчадин жамъ

қилиб, қуллуқ бошладим. Амир Иқбол Сийистоний Шайх Алоуддавла қ. с.динки онинг пиридур ва онинг сўзларидин бир китоб жамъ қилибдур. Мундоқ нақл қилибдурки, Шайх Нажмуддин Кубро Ҳамадонға бориб, Ҳадис ижозати ҳосил қилди ва эшиттики, Искандарияда муҳаддисе борки, олий санади бор. Онда ҳам бориб, ижозат ҳосил қилди. Қайтиб келурда, Ҳазрат Рисолат с. а. в.ни воқеада кўрди ва илтимос қилдики, Ҳазрат анга кунияте бағишлағай. Абулжанноб кунияти Ҳазратдин анга иноят бўлди. Сўрдики, Абулжанноб муҳаффафа? Буюрдики, ло, мушаддада. Чун воқеадин уйғонди. Бу куниятдин анга бу маъни юзландики, дунёдин ижтиноб қилмоқ керак! Дарҳол тажрид қилди ва пири муршид талабиға мусофир бўлди. Ҳар кишига иродати дуруст бўлмас эрдик, донишманд эрди ва боши ҳар кимга инмас эрди. Чун Ҳузистон мулкига етти ва Дизпул деган ерда бемор бўлди. Ўзин ҳар навъ била бўлса, шайх Исмоил Қасрий хонақосига еткурди ва анда ранжурлиғи узоққа тортти ва шайх ул сўфиларнинг самоъи унидин заҳматда эрдик, самоъға мункир эрди. Бир кеча дарвешлар самоъда эрдиларким, Шайх Исмоил Ҳазрат Шайх Нажмуддиннинг боши устига келиб икки илкин шайх қўлтуқлариға солиб кўтариб, самоъға киюруб, неча давр айландуруб, томға таяб қўйди. Шайхдин тамом ранж зойил бўлиб эрди. Ўзин саҳиҳ топти ва иродат ҳосил бўлди ва Шайх Исмоилға иродат илки бериб, сулукка машғул бўлди. Ва дебдурки, чун менга ботин аҳволидин хабар бўлди ва зоҳир улумин худ вофир касб қилиб эрдим. Бир кеча ҳаёлимға келдики, ботин илмидин хабардор бўлдунг ва зоҳир илминг Шайх илмидин кўпрақдур. Сабоҳ шайх мени тилади ва дедиким, кўп сафар қилки, сенга Аммор Ёсир қошиға бормоқ керак. Мен билдимки, кечаги хотиримдин Шайх воқиф бўлди, аммо ҳеч нима демадим ва шайх Аммор хидматиға бордим ва сулук бунёд қилдим. Анда ҳам бир кеча ҳамул даъво кўнглумға хутур қилди. Сабоҳ Шайх Аммор буюрдиким, Нажмуддин, кўп ва Мисрға бор! Шайх Рўзбеҳон қошиғаким, бу инониятни силлий била сенинг бошингдин чиқарғой! Мисрға бордим. Чун Шайх Рўзбеҳон хонақосига кирдим. Шайх ҳозир эрмас эрди. Дедиларки, Шайх вузуъ қилғали ташқари чиқибдур. Кейнича чиқдим. Шайх Рўзбеҳонни кўрдумки, андоқ оз сув била вузуъ қиладурким, шаръан жойиз эмас. Яна кўнглумға инкор келди. Чун шайх вузуъни тамом қилиб, кўпти. Икки ўл илкин юзумға сочи. Ул сув етгач менга беҳудлуғ асари зоҳир бўлди. Шайх чун хонақоға кирди. Мен доғи кирдим ва шайх шукри вузуъға машғул бўлди ва мен ҳам анда туриб, ўзумдин ғойиб бўлдум. Кўрдумки, қиёмат-қойим бўлубдур ва дўзах зоҳир, элни тутуб, ўтға соладурлар ва бу ерда бир тепадур, биров ўлтурубдур. Ҳар киши десаким, анга мутааллақдурмен, они ўтға солмай қўядурлар. Ногоҳ мени туттилар. Мен дедимки, мен онинг мутааллақларидинмен. Ўтқа солмадилар. Ул тепаға чиқдим. Кўрдумки, Шайх Рўзбеҳондур. Юғуруб оёғиға тушдум. Ул иликин кўтариб, бир қаттиқ силлий бўйнуғи урди. Андоқки, юз тубан йиқилдим ва дедиким, мундин ортиқ

Ҳақ аҳлига инкор қилма! Чун йиқилдим. Ул ғайбдин ҳозир бўлдим. Шайх намознинг саломин берди. Ҳамул дастур била югуруб оёғига тушдум. Шайх ҳамул воқеадагидек маҳкам силлий уруб, ҳамул сўзни айтти. Ул мастлиғ ранжурлуғи тамом хотиримдин рафъ бўлди. Андин сўнгра амр қилдики, қайт ва шайх Аммор, Ёсир қошига бор! Ва анга бир мактуб битиб, мундоқ зикр қилдиким, ҳар неча мискин топарсен, йиборгилки, холис олтин қилиб юборай! Андин яна Шайх Аммор хизматиға келдим. Ва Шайх чун Шайх Аммор хизматиға келибдур. Муддате анда бўлубдур. Чун сулук анга тамом бўлубдур, Шайх Аммор амр қилибдурки, Хоразмға бор! Ҳар неча шайх узр айтибдурлар, фойда қилмайдур ва Хоразмға келибдурлар ва бу тариқни мунташир қилибдур ва бу тариқниким, зоҳир қилибдурлар, халойиқ кўп мурид бўлибдурлар ва иршодқа машғул бўлибдурлар. Чун тотор куффори Хоразмға етибдурлар. Ҳазрат Шайх асҳобини йиғиб, амр қилибдурларки, вилоятларингизға боринг! Алар ул Ҳазратнинг амри била ўз вилоятларига борибдурлар. Асҳобдин баъзики, Ҳазрат Шайхқа доғи чиқар илтимос қилибдурлар. Шайх дебдурларки, биз бу куффор илкида шаҳид бўлурбиз. Асҳоб тарқағондин сўнграким, куффор Хоразмға кирибдурлар. Ҳазрат Шайх қолган асҳоб била чиқиб, ғазвға машғул бўлубдурлар. То шаҳодат шарбатин тотибдурлар. Дерларки, шаҳодат вақтида бир кофурнинг парчамин тутқон эрмишлар. Андоқки, шаҳодатдин сўнгра ўн киши айира олмайдур ва ул парчамни кесиб айирдилар. Ва баъзи дебдурларки, Ҳазрат Мавлоно Жалолуддин Румий қ. с. ғазалиётида ишорат бу қиссаға ва ўз интисобини Ҳазрат Шайхқа қилиб дебдурки,

ما از آن محبتانم که سالر گوید
نه از آن ملوکان که ولایر گوید
یکی دست می خانی اقبال بود
یکی دست دگر بر چهر کافر گوید

р у б о и й:

«Биз қўлга қадаҳ олувчи улугвор кишилармиз. Ориқ эчкиси билан қолган қашшоқлардан эмасмиз. Бир қўлда иймоннинг холис шаробин ичарлар, бир қўлда кофирнинг кокилин маҳкам тутарлар».

Ҳазрат Шайхқа муридлар кўп эрдилар, аммо алардин нечаси жаҳонда ягона ва замонда муқтадо ва фарзона эрдилар. Андоқки, Шайх Маждуддин Бағдодий ва Шайх Саъдуддин Ҳумуий ва Бобо Камол, Жандий ва Шайх Разиюддин Али Лоло ва Шайх Сайфуддин Бохарзий ва Шайх Нажмуддин

Розий ва Шайх Жамолуддин Гилий р. т. Ва баъзи дебдурларки, Мавлоно Баҳоуддин Валадки, Ҳазрат Мавлоно Жалолуддин Румий қ. с.нинг волиди бўлғай, ҳам алардиндур. *وكانت لهاته القدر من الله عز وجل عشره وعشرون*. «Унинг, Аллоҳ сиррини муқаддас қилсин, шаҳид бўлган санаси — етти юз ўн еттинчи иил».

473. Шайх Маждуддин Бағдодий қ. с.

Кунияти Абу Саиддур ва оти Маждуддин Шараф б. Муайяд б. Абулфатҳ Бағдодий р. Асли Бағдоддиндур. Хоразмшоҳ Бағдод халифасидин табибе тилади. Анинг отасин юборди. Ва баъзи дебдурларки, Бағдодединдурки, Хоразм кентларидиндур. Ва ул султоннинг муқаррибларидин эрди. Шайх Рукнуддин Алоуддава қ. с. буюрубдурки, улки дерлар амрад эрмиш, Ҳазрат Шайх хидматиға етибдур, хилоф воқеъдур. Ёшга етган улук йигит эрди, аммо латиф сурати ва ҳайъати бор эрди. Ҳазрат Шайх ани аввал мутаваззо хидматиға амр қилди. Волидаси эшитти ва ул табибае эрди ва Ҳазрат Шайх ҳам табиб эрдилар, алар айтиб юбордиким, фарзанд Маждуддинға хидмате буюрган эрмишсиз ва ул нозук кишидур, агар мурод ул хидматдур, мен ўн турк қул юборайин, то ул хидматни бажо келтургайлар ва анга ўзга хизмате буюринг! Шайх дедиларки, анга айтингки, мен эшитибменки, тиб илмин билурсен, сендин бу сўз ажабдур. Агар сенинг ўғлунгға сафровий иситма ташвиш берса, мен дору ул қулларға берсам, ул сиҳҳат топарму? Ул жавоб топмади. Бу навъ тарбиятким, Ҳазрат Шайх қ. с. Шайх Маждуддинға бунёд қилдилар. Бир неча вақтдин сўнграким, риёзатлар тортиб сулуклар қилди, олий маротиб ҳосил қилиб, буюк мақомларға қадам қўйди. Дерларки, Шайх Маждуддин бир кун дарвешлар била ўлтуруб эрди. Анга сакре ғолиб бўлди. Деди: биз ўрдак байзаси эрдук дарё қироғида ва Шайх қуше эрдиким, қаноти остида бизни парвариш бериб тарбият қилди, то ул байзадин чиқтуқ. Чун ўрдак боласи эрдук, дарёға кирдук ва Шайх қироққа қолди. Ва Ҳазрат Шайх каромат нури била ул сўзга воқиф бўлдилар ва муборак тиллариға келдики дарёда ўлғай. Шайх Маждуддин бу сўзни эшитиб кўрқди ва Шайх Саъдуддин Ҳуммуйй қошиға келиб кўп тазарруъ қилдиким, бир кунки Ҳазрат Шайхнинг вақтларин хуш топсанг, манга хабар қил, то ҳазратлариға келиб узр қилай! Бир кунки, Шайх ҳазратлари самоъда хушҳол бўлуб эрдилар. Шайх Саъдуддин Шайх Маждуддинға хабар қилди. Ул аёғ яланг келди ва бир таштда ўт тўлдуруб, бошиға кўтариб, кашфгоҳда турди. Чун Шайх ҳазратларининг муборак назари анга тушти, дедиларки, чун дарвешлар тариқи била паришон сўзунг узрин қиласен. Имон ва дин саломат элтинг, аммо бошинг борғай ва дарёда ўлғайсен ва биз ҳам сенинг бошингға борғайбиз ва сардорлар боши ва Хоразм малики сенинг бошингға борғай ва олам хароб бўлғай. Шайх Маждуддин, Шайх

ҳазратларнинг муборак оёғларига тушти. Ва оз фурсатда Ҳазрат Шайхнинг муборак нафаси зоҳир бўлди. Шайх Маждуддин Хоразмда ваъз айтур эрди ва Хоразмшоҳнинг онаси ваъзига борур эрди. Ва жамила заифа эрди. Душманлар фурсат асрадилар ва Хоразмшоҳ маст эканда, анга айттиларки, онанг Имом Абу Ҳанифа мазҳаби била Шайх Маждуддиннинг никоҳига кирибдур. Султон бағоят мутағайир бўлди ва буюрдиким, Шайх Маждуддинни Жайхун суинға солдилар. Ҳар не Хоразмшоҳ ва Хоразм аҳли ва ўзи бобида ва оламнинг хароб бўлури сабабида Ҳазрат Шайх, деб эрди, барча вужуд тутти. Чун Шайх Маждуддинни олти юз еттида, ё олти юз ўн олтида шаҳид қилдилар, хотуни Нишобурдин эрди, ани Нишобурға нақл қилди ва андин саккиз юз учда Исфарионға нақл қилдилар.

474. Шайх Саъдуддин Ҳуммуйй қ. с.

Оти Муҳаммад Муъайяд б. Абубакр б. Абулҳасан б. Муҳаммад Ҳуммуййдур, андоқки юқори ўтти. Ҳазрат Шайх Нажмуддин Кубронинг асҳобидиндур қ. с.

وَالْإِسْلَامُ كَلَامُ اللَّهِ وَرَبِّهِ وَرَبِّهِ وَرَبِّهِ وَرَبِّهِ وَرَبِّهِ
يُطْعَمُ قَاسِمٌ مِّنْ رَّجُلٍ إِلَى حَرَاتِ بَنِي حَالٍ

«Ёфиъий тарихида келтирилади; у ҳол ва риёзат эгаси, дўст ва муридлари, ҳикматлари бор эди. Қосюн тоғ этагида бир муддат яшади, сўнг Хуросонга қайтиб, шу ерда вафот этди». Зоҳирий ва ботиний улумда ягона эрмиш, кўп мусаннафоти бор. «Маҳбуб»дек ва «Сажанжал ул-арвоҳ» ва булардин ўзга дағи. Ва мусаннафотида мармуз сўзлар, мушқил калимоту арқом ва ашқолу давойир кўпдурки, ақлу фикр назари анинг кашфу ҳаллидин ожиздур. Ва ҳамоноки. то басират кўзи кашф нури била мунфатих бўлмағай, аларнинг идроки мутағаззирдур. Ул дебдурки,

يُطْرَقُ إِلَى سَجَانِجَالٍ وَهِيَ مِنْ أَسْفَلِ كَلَامِكَ الْحَقِّ الْقَوْلُ وَالْإِسْلَامُ فِي ذِكْرِهِ وَتَعْرِيفِهِ
لِلرَّحِمَةِ فِيهِ عِلْمٌ وَالْعِلْمُ وَالْعِلْمُ وَالْعِلْمُ فِي الْحَالِ قَدْ تَلَتْ لَهُ السَّبَبَ فِي طَرِيقِ وَالْمَرَارَةِ.

«Аллоҳ субҳонаҳу менга башорат қилиб деди: Менинг зикрим таърифим хусусидаги сўзларингни кимки эътиқод ила қабул қилса тингласа, муҳаққақ у кишининг хотирига илм ва маърифат уруғи қадалгайдир. Гарчи ўша пайт мавҳум бўлиб қолса ҳам, кейинроқ унга бирор сабаб юзасидан насиба етади». Шайх Садруддин Қунавий анинг суҳбатиға

етар экандур. Дебдурки, ул дедики, мавосиқ еттидур. (172: رُبُّكُمْ الْأَرْوَاحُ)

«Мен сизларнинг Парвардигорингиз эмасманми?» мийсоқиға мунҳасир эмас. Ва муни ўз пиридинки Ҳазрат Шайх Муҳйиддин қ. с. бўлғай, сўрубдур.

Шайх дебдурки, ул куллиётни дебдур, жуъиёт мундин доғи кўпракдур. Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафаҳот»да Шайх Муъайяддин Жандий дебдурларки «Фусус ул-ҳикам» шарҳида битибдурки, бир кун Шайх Садруддин самоъ мажлисида Шайх Саъдуддин била ҳозир эрди. Шайх Саъдуддин самоъ асносида юзин бир суффа сарики, ул манзилда эрди, қилиб, адаб ва тавозеъ била муддате турди ва андин сўнгра кўзин юмди ва деди: *المنير العين* «Бу Садруддин қаерда?» Чун Шайх Садруддин оллиға келди, кўзин анинг юзига очди ва дедики, Ҳазрат Рисолат с. а. в. бу суффада ҳозир эрдилар, тиладим, кўзики ул Ҳазратнинг жамоли мушоҳадасига мушарраф бўлубдур, аввал сенинг юзунгга очқаймен. Ва бу рубоий анингдурки,

شعر

يا راحة مهجني و نور البصر	استطاعت بك في وقت البصر
تألمعت بصر خاطري يا بصرى	ان انا بك وانت لي في نظري

ш е ъ р:

«Эй қалбим сурури, кўзимнинг нури, сен билан қалбим саҳарда уйғонди. Муножот қилиб, дилу жон билан айтдим: Эй ой юзлигим, вужудим сендадур, сен менинг кўзимда».

Бу рубоий ҳам анингдур.

رباعي

كافر شوقی از لعل نگارم بینی	مومن شوقی از عارضی دارم بینی
فر کفر جفاور و در عین جگر	لا جوت یار و قطارم بینی

Р у б о и й:

«Куфр истасанг нигорим зулфини кўр, иймон тиласанг, ёрим оразини кўр! Ёрим азизлигию менинг муҳтожлигимни кўрмоқчи бўлсанг, куфрга аралашмаю иймонга боқма!».

Умри олтмиш учга етти ва олти юз элликда Азҳо ийдида дунёдин ўтти. Ва қабри Баҳрободдадур.

475. Шайх Сайфуддин Бохарзий қ. с.

Шайх Нажмуддин Кубронинг хулафосидиндур. Зоҳирий улум таҳсили ва такмилидин сўнгра Ҳазрат Шайх мулозаматиға мушарраф бўлди ва тар-

бият топти. Авоилда ани хилватқа ўлтуртур эрдилар. Иккинчи «Арбаин»да анинг хилвати эшигига келдилар ва муборак бармогин хилват эшигига урдилар ва чорладиларки, эй Сайфуддин! Ва бу байтни ўқидилар.

شعر

واعتقوني انا باهم فيه كبريت

سبحانك مرهم على راسك

Б а й т:

«Мен ошиқман, дарду ғам менга ёр,
Сен маъшуқсан, ғам ила не ишинг бор?».

Қўп ва чиқ! Онинг илкин тутуб, хилватдин чиқардилар. Бир қатла Ҳазрат Шайх учун Хитойдин бир канизак келтуруб эрдилар. Зифоф кечаси асҳобға буюрдиларки, биз бу кеча машруъа лаззатқа иштиғол кўргузурбиз. Сизлар доғи бу кеча риёзат таркин қилинг ва фароғат ва осудалиғ била бўлунг! Чун Шайх Ҳазратлари бу амрни асҳобқа қилдилар. Ул кеча Шайх Сайфуддин бир улук ибриққа сув тўлдуруб, Ҳазрат Шайхнинг хилват эшигида бўлди. Субҳ вақтики, шайх чиқдилар ва онинг ул хизматин билдилар, дедиларки, биз деб эрдукки, бу кеча ўз лаззат ва ҳузурунгизға машғул бўлғайсиз. Сен невчун ўзунгни бу риёзат ва ранжға солдинг? Деди: Сиз буюрдингизки, ҳар киши ўз лаззат ва ҳузуриға машғул бўлсун! Менга ҳеч лаззат ва ҳузур мундин ўзга йўқдурки, Ҳазрат Шайх остонида хизматда бўлғаймен. Ҳазрат Шайх буюрдикки, башорат бўлсун сенгаким, подшоҳлар сенинг рикобингда югургайлар.

Бир кун салотиндин бири Шайх Сайфуддин хизматиға келиб эрди. Борур чоғда илтимос қилдиким, бир от Шайх назри келтурубмен. Тиларменки, ўзум қўлдаб, шайхни отландурсам. Шайх онинг илтимосин қабул қилиб, от қошиға келди ва ул подшоҳ отнинг жловин тутуб, қўлдаб, шайхни отландурурда от саркашлиғ қилиб ва тундлуқ қилиб, инонин олиб, тўйлаб югурди ва подшоҳ эллиқ қадамға яқин отни тўқтатур учун жловин тутиб рикобида югурди, то тўқтади. Шайх ул подшоҳға айттиким, бу отнинг бу тундлуқ қилғонида ҳикмат бу эрдиким, Ҳазрат шайх қ. р. бизни мундоқ дуо қилиб эрдилар ва ўтган ҳикоятни тамом айтти. Ва бу рубой Шайхнинг анфосидиндур.

رباعی

يا معيت الله وجمعه شوم

مرجه گوی رستم بیگانه شوم

و کرم از آن حلیت بیگانه شوم

دلگه روی رستم بمن مرگردد

Рубоий:

«Ҳарчанд гоҳида ишқдан бегонаман.
Офият билан ошною ҳамхонаман.
Ногоҳ бир паричеҳрани кўриб қолсам,
Барчасидин кечиб, бир девонаман».

Олти юз эллик саккизда оламдин ўтубдур ва қабри Бухородадур. Шайхул оламға машҳурдур.

476. Айн уз-замон Жамолуддин Гилий қ. с.

Ул дағи Ҳазрат Шайх Нажмуддин Кубронинг хулафосидиндур. Бағоят донишманд ва фозил эрмиш. Авойилдаки, Ҳазрат Шайх суҳбати азимати қилди, китобхонаға кирди ва улуми ақлий ва нақлий латойифидин мажмуае интихоб қилдики, сафарда анинг муниси бўлғай ва Хоразм азимати қилди. Чун яқин етти, бир кеча воқеъада кўрдик, Ҳазрат Шайх анга айтурки, эй Гилийкина, юкингни ташла, дағи кел! Чун уйғонди, андиша қилдики, чун мен дунё асбобидин ҳеч нима кўтармайман, юкум не нима бўла олғай? Яна кеча ҳам ушбу воқеъани кўрди ва учунчи кеча ҳам кўрди. Таҳайюр юзидин воқеъада Шайхдин сўрдиким, ё Шайх, юк не нимадур? Ул Ҳазрат дедиларки, ул мажмуаки, кўтарибсан. Уйғонгач, ул мажмуани Жайхунға ташлади. Чун Ҳазрат Шайх мулозаматиға мушарраф бўлди, ул Ҳазрат дедиларки, агар ул юкни ташламасанг эрди, ҳеч фойда қилмас эрди. Пас анга хирқа кийдурдилар ва арбаъинға ўлтурттилар. Арбаъин итмомидин сўнграки, улуг маротиб ҳосил бўлди. Айн уз-замон лақаби бердилар. Шайх Айн уз-замон Қазвинда бўлур эрмиш. Анинг содотидин бири Шерозға борур эрди. Шайх хидматиға келди ва Шероз подшоҳиға сипориш илтимос қилдики, Шайх Айн уз-замонға кўп иродати бор эрди. Шайх коғаз ва даво ва қалам тилади ва битидики: Асал ва розиёна. Ва анга бердики, мун подшоҳ илигига бергайсен. Ул саййид чун Шерозға етти, подшоҳ эшикига борди. Дедиларки, ичи оғрийдур ва ҳаммомдадур. Мусофир ҳаммом бошиға борди ва Шайхнинг руқъасин андоқ қилдики, подшоҳ илигига етти. Подшоҳ дедик, Шайх каромат нури била маълум қилибдурки, бизда мараз бор ва даво битибдур. Филҳол асал ва розиёна тилаб еди ва ул оғрик дафъ бўлди. Ва руқъа: келтурган кишиға кўп риоятлар қилди.

477. Бобо Камол Жандий қ. т. р.

Чун Бобо Камол Жандий Ҳазрат Шайх Нажмуддин Кубро қ. с. хидматида икмол ва такмил мартабаси топти. Ҳазрат Шайх анга хирқа кийдурди ва Туркистон сари ҳавола қилди. Ва дедиким, Туркистон вилоятида Мавлоно

Шамсуддин Муфтийнинг фарзандики, оти Аҳмад Мавлонодур, бизинг бу хирқани анга еткур ва тарбиятни андин дариғ тутма! Чун Бобо Камол мақсадға етти, жамоат атфолни кўрдиким ўйнайдур эрдилар ва бир тифлки, Аҳмад Мавлоно бўлғай, аларнинг тўнларин асраб ўлтуруб эрди. Чун Бобо Камолни кўрди, кўпти ва истиқбол қилиб, салом қилди. Ва дедики, неча биз ўзгаларнинг тўнин асрағайбиз ва сиз бизинг тўнумузни асрағайсиз. Бобо анинг била мусофаҳа қилди ва муфтий уйиға илигин тутуб кирдилар. Муфтий дедики, бу фарзанд мажзубдур, шояд шойиста хидмат қила олмағай. Улуғ оғаси Донишманд Мавлоно бағоят зийрак ва муаддабдур. Бобо дедики, анга ҳам насиб бўлғай, аммо биз Ҳазрат Шайх ҳаволаси ва ишорати била мунунг хидматиға келиббиз. Аҳмад Мавлоно оз фурсатда азим тарбиятлар топти ва кўп кушодлар анга юзланди ва анинг камолотининг овозаси машхур бўлди ва кўп толиблар анинг суҳбатида тарбият топиб, камолға еттилар. Ва алардин бири Шайх Баҳоуддин Кубродурки, оғаси Донишманд Мавлононингки, оти Муҳаммад эрди, тарбиятин анга ҳавола қилди. Ва Шайх Баҳоуддин ўз фарзандининг тарбиятинки, оти Абулфутуҳ эрди, Донишманд Мавлоноға ҳавола қилди. Ва ҳамоно Хожа Абулвафо Хоразмий қ. с. хидматлариға интисоб Абулфутуҳадур, андоқки, ўз силсиласи машойихининг баёнида айтибдур.

السلام
رسيد بعض علي راز احمد مختار
يس الى علي حسن الله طريقه اسرار
حبوب ومغاني ومعروف من سري وحيد
هو ابو علي السيد دكر مغربي سر اخبار
عليه ان هذا هو القاسم ويس الى اسراج
امام احمد ويس سر وردى مختار
يس الى اكابر مذكور الشيخ احمد القدي
كه بود قلوة اخبار وسرور انوار
كتمان واحمد وانكه هاء ملت وعين
دكر محمد ويس هو القاسم طبع كبر

Н а з м:

«Файз, иршод Расулуллоҳ с. а. в.дан ҳазрат Алига, у кишидан сирлар хазинаси Ҳасанга, у кишидан Ҳабибга, сўнг Тоийга, сўнг Маъруфга, сўнг Сарийга, сўнг Жунайдга, сўнг икки Абу Алига, сўнг яхшилар сирри-Мағрибийга, булардан кейин Абулқосимга, кейин Нассожга, сўнг Имом Аҳмадга, сўнг Сухравардийга, сўнг Амморга, мазкур улуғлардан сўнг яхшиларнинг пешвоси, пок кишиларнинг сарвари — Шайх Нажмуддинга, сўнг Камолга, сўнг «Дин ва миллат баҳо»сига, сўнг Муҳаммадга, сўнг улуғлар фахри — Абулфутуҳга етди».

478. Хожа Абулвафой Хоразмий қ. с.

Хожа Абулвафо хизматлариға тавҳид арбоби ва мавоҷид ва азвоқ асҳоби сўфия машорибидин шурби тамом бор эрмиш. Андоқки аларнинг расоил ва ашъоридин, батахсис рубоиётидин бу маъни зоҳирдур ва бу даъво исботиға неча рубоий келтирилур.

Рубоият

аён онکه نوی حیات حاله وحام در وصف تو گرچه حائر و حرام
بیانی چشم من نور منی بزم تا نای غفل من نوی منی نام

من از لوحا نبوده ام تا بودم ایست نایل طالع مستورم
در قامت تو بادهام از مستورم وز نور تو طاهرم اگر مستورم

چون بعضی ظہور است حق لبت باطل پس منکر باطل شود حق باطل
در کئی وجود هر که حق حق بیند باشد از حقیقه انقراض باطل

لو هست حق و لشکر است حیات بی حکمی بود ظهور باطل عرفان
بی لوست همه چه لشکر و چه حقان گر باطل خطی تو یکی هیچ مدان

یگانه ولی نه آن یکی کس مانی یکی که باشد آن یکی دشمنی
خود را از نبود خود اگر بهایی دلیل نه از دلائل بهایی

* * *

چون هست قرآن عظمه دعوی ناه

لا حول ولا قوة الا بالله

بد کلام واعظان بدو رنگه

دعوی وسود و دعوی غارت و فعل

Рубоиёт:

«Гарчи васфингда ожизу ҳайронман,
Сен жон ҳаётию жонимсан.
Кўзимнинг нури сенсан — кўраман,
Ақлимнинг донолиги сенсан — биламан.

* * *

Токи тирик эканман, сендан жудо бўлмағайман,
Бу менинг масъуд толеимга далилдир.
Агар йўқолган бўлсам, зотингга ғойиб бўлганман,
Мавжуд эсам, нурингда зоҳир бўлганман.

* * *

Ҳақнинг баъзи ботил зуҳуротлари борки,
Ким уларни инкор этса, жоҳилдир.
Бутун борлиқда ҳақдан бошқасини кўрган —
Ҳақиқатлар ҳақиқатидан ғофилдир.

* * *

У пинҳону жаҳон ошкорадир, ирфон аҳли бунинг аксини кўрдилар.
Барча ошқору ниҳон Удирким, Ҳақ аҳдидин бўлсанг ҳаммасини фақат
«Бир» деб бил!

* * *

Бирдир У, лекин сен билган бир эмас, иккинчиси бўлмаган бирдир У.
Агар ўзингдан кечиб, уни билмоқчи бўлсанг, бирор далилу ҳужжат Уни
билдиrolмайди...

* * *

Гуноҳ қилдим, узрим гуноҳимдан ёмон, бу узрда уч нарсани: вужудни,
қудратни, феълни даъво қилиш бекордир. Чунки қўрқув ҳам, куч-қувват
ҳам Аллоҳдандир». Ва аларнингг вафоти саккиз юз ўттиз бешда эрмиш, р. т.

479. Паҳлавон Маҳмуд Паккаёр қ. с.

Хевақдиндур ва лақаби машҳур Пурёрга баъзи Паккаёр дебдурлар, аммо Хевақлиқ кишидин таҳқиқ ва тасҳиҳ қилилди, Паккаёрга қарор топти, яъни барчага Паккаёр. Ёр қассобнинг ўғлидур. Курашчиликда саромад бўлуб, азим шуҳрат тутубдур. Яшурун сулук ва риёзати ҳам бор эрмиш, андоққи, файз оламинин кўнглига чошни етган эрмиш. Таъби ҳам хўб эрмиш. Ва назм айтур эрмиш. Ҳинд мулкидин бир заргар Ҳинд подшоҳидин мисол келтуруб, паҳлавон ихзориға илтимос еткурубдур. Паҳлавон бу рубойини дебдурки,

روىحي
اور دلي امانت سلطان را
روىحي زلفت و مملکت را
زلفت و مملکت ياري هست
يک سر خرم چو نه غنم سلطان را

р у б о и й:

«Заргар бола Мўлтон йўлларида гапирди, султоннинг талабини менга етказди. Қарда мену дўстларимнинг ҳиммати бўлса, Ҳиндистонни ҳам бир арпага сотиб олмайман».

Аммо ғойибдин анга ишорате еттики, бормоқ керак: Ҳиндустон азимати қилиб борди. Ҳинд мулки подшоҳининг бир курашчиси бор эрди, Паҳлавонни анинг учун тилаган эрмишки, анинг била курашга солгай. Бу сўзни Паҳлавон била мулоқот қилгондин сўнгра изҳор қилиб, муқаррар андоқ бўлмишки, тонгла халойиқни мажмуъ қилиб курашгайлар. Кечаси Паҳлавон ўз қондаси била ниёзмандона мазорот тавофиға бориб, номуродлиғ бажо келтурадурганда кўрубдурки, бир бузург мазорда ярим кеча бир қари заифа кўп тазаллум ва тазарруъ била Тенгрига муножот қилиб ёлборадурким, Худоё, бу келган паҳлавон курашчи маъракасинин менинг ўғлумни шарманда чиқармағайсен! Паҳлавон билибдурки, ул курашчининг онасидур, ўзи била муқаррар қилибдурки, тонгла ул курашчи илигида йиқилгай. Тонгласи подшоҳ улуғ маърака ясаб, Паҳлавонни тилаб, ул курашчи била курашга солгонда, Паҳлавон ўзи била муқаррар қилгондек, бир-икки ҳамла талашгандин, сўнгра ҳариф илгида йиқилур. Мундоқ манқулдурки, учаси ерга тегиб, кўзи кўкка тушгач, ҳижоблар муртафеъ бўлуб, малакут олами кўзига жилвагар бўлуб, ул подшоҳ ҳам муроду мақсадиға етар, аммо чун Паҳлавонни тилаб, таклиф била келтурган эрмиш, риояту ҳурмат тутмакда муболага қилиб, мусоҳабат тариқи била маош қилур эрмиш. Бир кун овға таклиф қилиб, ўзи била элтганда, тоғ ови эрмиш, сайд кейнича чопганда, сайд қоядин учар, подшоҳ доғи оти

жиловин сақлайолмас, икки оёғи камар қироғида қолиб, икки илиги хато бўлганда, Паҳлавон била эрмиш. Илиг уруб маркабни рокиб била кўтариб, туз ерга қўяр. Подшоҳ ҳайрат қилиб дерки, мунча муфрит куч била ажаб эрдик, ул курашчидин йиқилдинг. Паҳлавон анда бу рубойини айтурким,

رباعی

گرو بر نفس خود خور مروی دریا دگروی بکنه بگروی مروی
مردی بود قلعه را پای زار مگر نیست قلعه بگروی مروی

рубин:

«Ўз нафсингга ҳоким бўлсанг, мардсан,
Хотирлаб туришдан гапирсанг, мардсан,
Йиқилганни тепиш мардлик эмас,
Йиқилганнинг қўлидан тутсанг, мардсан».

Подшоҳ кўп ниёзмандлиғлар кўргузуб Паҳлавон қайтиб, Хеваққа келур. Мозори Хевақдадур, Ислон қоидаси адосида бу икки байт Паҳлавоннингдур:

رباعی

یکی روح منی در دست کسی در گریه دست بعد از دست کسی
من ای که دست ما و ما من دوست گداز و بد و بطور و جلود

«Бир Аллоҳга иймон келтир, беш вақт намоз ўқи,
ўттиз кун рўза тут, закот бер, имкон бўлса, йўл
тепиб ҳаж қил! Бас, бизнинг қўлимиз сенинг этагингда,
гуноҳ қилиш бандадан, кечирмоқ Худодандир».

Паҳлавон Маҳмуддин сўнгра Паҳлавон Муҳаммад Абусаид ҳам ўз замони-нинг беназири эрди. Қабри Неъматободдадур.

480. Шайх Нажмуддин Розий ал-Маъруф би-Доя қ. с.

Ул дағи Ҳазрат Шайх Нажмуддин Кубронинг асҳобидиндулки, анинг тарбиятин Шайх Нажмуддин Бағдодийга ҳавола қилган экандур. «Мирсод ул-ибод» ва «Баҳр ул-хақойиқ» тафсирнинг мусаннифидур. Ва Чингизхон воқеъасида Хоразмдин чиқиб, Румға борибдур. Ва анга Шайх Садруддин Қунавий ва Мавлоно Жалолуддин Румий қ. с. била мулоқот воқеъ бўлубдур. Нақлдурки, учаласи бир кун бир мажлисда эрдилар. Намози шом қойим

бўлди, икки мазкур бўлгон азизлар имомат илтимоси қилдилар. Ул иккала рақъатда «Фотиҳат ул-китоб»дин сўнгра (كافرون) «Кофирун» сурасини» кироат қилди. Намоздин фориг бўлгандин сўнгра Ҳазрат Мавлоно Жалолуддин Румий Шайх Садруддинга боқиб, тийбат юзидин дедиким, зоҳиран бирини сизинг учун ва бирини бизинг учун ўқиди. Вафоти олти юз эллик тўртта воқеъ бўлди ва Бағдоднинг Шунизиясида қўйдилар. Ва Ҳазрат Махдуми н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да битибдурларки, Шайх Сари Сақатий ва Шайх Жунайд Бағдодий қ. р. мақбарасидин ташқари қабре эрди, анинг қабри деб айттилар қ. т. а. Ва бу рубоий анинг мақолотидиндур.

Ҳазрат Махдуми н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да битибдурларки,
 Шайх Сари Сақатий ва Шайх Жунайд Бағдодий қ. р. мақбарасидин ташқари қабре эрди,
 анинг қабри деб айттилар қ. т. а. Ва бу рубоий анинг мақолотидиндур.

Р у б о и й:

(Гар шамъда мен каби жудолик доғи бор, йиғию ёниш билан ошнолиги бор. Шамънинг сарриштаси менинг сарриштамдан (оқибатимдан) яхшироқ, чунки унинг бошида ёруғлиги бор».

481. Шайх Разиюддин Али Лоло Ҳазнавий қ. с.

«У Али б. Саид б. Абдужалил Лолои Ҳазнавий». Ва бу Шайх Саидки, Шайх Али Лолонинг отасидур. Ҳаким Санойининг аммзодасидур. Ҳаж азимати била Хуросонга келибдур. Ва Абу Яъқуб Имом Юсуф Ҳамадоний суҳбатиға етибдур. Ва ул вақтки, Шайх Нажмуддин Кубро қ. с. ҳадис талабиға Ҳамадонга борди, Шайх Али Лоло бўлур кентнинг бир йиғочида тушди. Иттифоқан Шайх Али Лоло ҳам кеча воқеъада кўрдики, бир шоту кўюбдурлар, осмонгача. Ва бирав бу шоту бошида турубдур. Ва эл бир-бир анинг қошиға келурлар ва ул буларнинг илигин тутуб, осмонгача элтур. Ва бу илиг тутуб элтган киши бу кишининг илигин анга берур ва ул илигин тутган кишини осмонга элтур. Шайх Али Лоло ҳам борди ва анинг ҳам илигин тутуб, ул киши илигига бердилар ва осмонга чиқарди. Чун бу воқеани отасиға деди, ул сўрдики, ул кишини танирсен? Деди: танирмен ва оти ҳам хотиримдадур. Деди: талаб қилмоқ керакки сенинг ишинг калиди анинг илигидадур. Шайх Али Лоло анинг талабида мусофир бўлди ва неча йил олам гирдида сафар қилди ва андин ҳеч навъ нишон ва асар топмас эрди, то ул замонки, Ҳазрат Шайх Нажмуддин Кубро қ. с. Хоразмга келди ва бу тариқни мунташир қилди. Ул чоғ Шайх Али Лоло Туркистонда эрди. Хожа Аҳмад

Яссавий қ. с. хонақоҳида хилватда ўлтуруб эрди. Иттифоқан биров Хоразмдин келиб эрди ва Хожа Аҳмад Яссавий қ. с. андин сўрадурки, Хоразмда ҳоло ҳеч дарвеше бу тоифадин бормуким, эл бу тариқни андин билгайлар? Ул дедики, бир йигит пайдо бўлубдур ва халқ иршодиға машғулдур ва кўп эл анга иродат келтуруб теграсиға йиғилибдурлар. Хожа сўрдиларки, оти недур? Жавоб бердики, Шайх Нажмуддин Кубро. Чун Шайх Али Лоло бу отни эшитти, хилват ичидин изтироб била чиқти ва сафарға белин боғлади. Хожа сўрдиларки, не воқеъдур? Айттиким, сафар қилурмен. Хожа дедиларки, қишдур, таҳаммул қил ёз бўлғунча. Шайх Али Лоло дедики, қила олмон. Андин мусофир бўлуб, Шайх Нажмуддин Кубро хидматлариға келди ва сулукка машғул бўлди. Андин сўнгра кўп муддатдин сўнгра Шайх Маждуддин Бағдодий Ҳазрат Шайх мулозаматлариға мушарраф бўлди. Ҳазрат Шайх ўттиз беш ёшларида тахминан сулукка машғул бўлубдурлар ва Шайх Маждуддин тўрт-беш ёш Шайх Али Лолодин ортуғ эрмиш. Аммо Шайх Али Лоло йигитликининг аввалидан машғул бўлубдур ва алар ул вақт ҳануз сулукка машғул бўлмагон эрмишлар. Шайх Али Лоло машойихдин кўпнинг суҳбатиға етган эрмиш. Дерларки юз йигирма тўрт шайхи комили мукамалдин хирқа олиб эрмишлар ва вафоти чоғи юз ўн уч хирқа ул жумладин мавжуд эрмиш. Ва Ҳиндустон сафари қилибдур. Ва Абуризо Ратан суҳбатиға етибдур ва Расул с. а. в.нинг амонатин андин олибдур. Андоқки, Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. с. ани тасҳиҳ қилибдур ва дебдурки,

صاحب بن الحاج رضي الله عنهما، صاحب رسول الله صلى الله عليه وسلم أما
المراد من نصري رضي الله تعالى عنه وأسماء مشطا من أمشاط رسول الله صلى الله عليه وسلم

«Шайх Разиюддин Али Лоло Расулуллоҳ с. а. в. саҳобаларидин Абуризо Ратан б. Наср р. а. билан суҳбат қилган ва у Расулуллоҳ с. а. в. тароғларидан бирини унга берган». Ва Шайх Рукнуддин Алоуддавла ул тароғни бир хирқаға чирмаб, ул хирқани коғазға чирмабдур. Муборак хатти била ул коғазға битибдурки,

هذا المخط من أمشاط رسول الله صلى الله عليه وسلم وصل إلى هذا الصنف من صاحب
رسول الله صلى الله عليه وسلم وهذه الخرقه وصلت من أبي الرحمان إلى هذا الصنف

«Расулуллоҳ с. а. в. тароғларидан бўлган бу тароғ ва бу хирқа ҳам унинг саҳобаси — Абуризо Ратандан камина заифга етди». Ва ҳам Шайх битибдурларки, мундоқ дерларки, ул амонат Ҳазрат Расул с. а. в.дин Шайх Разиюддин Али Лолоға эрмиш. Ва бу рубой анинг қудсия анфосидиндур.

رأيت

عند رسول الله صلى الله عليه وسلم
عند رسول الله صلى الله عليه وسلم

عند رسول الله صلى الله عليه وسلم
عند رسول الله صلى الله عليه وسلم

Р у б о и й:

«Жон минглаб кўнгуллар билан гирифторингдур,
Кўнгул ҳам минглаб жонлар билан харидорингдур.
Дийдоринг орзусида юрган талабгорларнинг
на уйқуси, на қарори бордир».

Ҳазрат Шайх Разиюддин Али Лоло олти юз қирқ иккида рабиул-аввал ойининг учиди дунёдин ўтубдур.

482. Шайх Жамолуддин Аҳмад Журфоний қ. с.

Ул Шайх Разиюддин Али Лолонинг асҳобидиндур. Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. с. дебдурки, Шайх Аҳмад ажаб зоҳир киши эрди, буюк мартабаси бор. Мен ғайба анинг сулуки мартабасин Шайх Абулҳасан Харақонийға муносиб топтим ва Шайх Али Лоло сулуки мартабасин Султон Боязид Бистомийға қ. с. Шайх Разиюддин Али Лоло дебдурки, ҳар ким бизинг Аҳмаднинг хомушлиғи била борғай, ҳар не Шиблий ва Жунайддин топибдурлар, андин топқай. Бир кун Шайх Саъдуддин Ҳуммуйий Журфонға етти. Киши юборди ва Шайх Аҳмадни тилади. Шайх Аҳмад узлат нияти қилиб эрди, келмади. Яна киши юбордики, келмак керакки, манга ишорате етибдурки, чун сенинг учун Шайх Али ижозат битибдур, мен ҳам бити-гаймен. Шайх Аҳмад жавоб юбордики, мен Ҳақ с. т. ни ижозатнома била парастииш қилмоғумдур. Шайх Рукнуддин Алоуддавла дебдурки, манга бу сўз андин бағоят хуш келибдур. Бир қатла Шайх Аҳмад муридларидин бириники муроқабаға машғул эрди, кафшин чиқариб, неча кафш бўйниға муҳкам урди. Ул мурид деди: муроқабададурмен, Шайх не учун озурда қиладурлар? Шайх дедикки, муроқаба биравга ярашурки, бир ҳафта таом емамиш бўлғай, чун аёғ уни эшиткай, хотирға келмагайки, бу киши менинг учун таом келтурадур эркин. Шайх Аҳмад олти юз олтмиш тўққузда раби ул-охир ойининг салхида дунёдин ўтти.

483. Шайх Нуруддин Абдурахмон Исфаройиний Касирқий қ. с.

Ул Шайх Аҳмад Журжоний асҳобидиндур. Толиблар таслики ва муридлар тарбияти ва аларнинг вақоеъи кашфида азим шони бор эрмиш. Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. р. дебдурки, агар охир уз-замонда Шайх Нуруддин Абдурахмон қ. с.нинг вужуди бўлмаса эрди, бу тоифанинг сулуки тариқи тамом маҳв бўлур эрди ва нишон қолмас эрди. Аммо чун Ҳақ с. т. бу тоифанинг баракотин боқий тилар эрди, анинг била мужаддад қилди. Ва ҳам Шайх Алоуддавла дебдурки, бир кун жамоатхонада ғойиб бўлдум. Имом Муҳаммад Ғаззолийни кўрдумки, ўлтуруб эрди ва бошин тизи устига

қўюб эрди ва қаламни икки бармоғи орасида тутуб мутаҳаййир эрди. Сўрдумки, не воқеъдур ва Имом не фикрдадур? Деди: нечук мутафаккир бўлмағайменки, мен дунёда симургқа ўттиз сифат битибмен ва бу соат кўрарменки, барча ғалатдур. Ва бу воқеъани Шайх Нуруддин Абдурраҳмонга арз қилдим, буюрдики, ажабдур. Мен дағи Шақон кентида эрдим ва ул вақт манга сўз айтмак маърифатида кўп шараҳ эрди. Файбда кўрдумки Ҳақ с. т. манга айтурки, сен билмассанки, ҳар ҳасратки Имом Ғаззолийга бор, мундин ортуқ йўқдурки, сулукни тугатмай бизинг хизматимизга келди. Андин сўнграки ул ғайбдин келдим, ўз тилимда уқдае топтим ва хомушлик пеша қилдим ва ўз ишимга машғул бўлдум. Анинг валодати олти юз ўттуз тўққузда, шаввол ойи экандур ва Бағдодда дунёдин ўтубдур.

484. Шайх Абулмакорим Рукнуддин Алоуддавла Симноний қ. с.

Алар аслда Симнон мулукидиндурлар. Ўн беш яшағондин сўнгра вақт султони хидматиға иштиғол кўргуздилар. Бир урушдаки султонға аъдо била воқеъ эрди, аларға жазбае етти. Андин сўнгра олти юз саксон еттида Бағдодда Шайх Нуруддин Абдурраҳмон Касирқий суҳбатиға етишдилар, ул вақтдаки Ҳижоз сафаридин мурожаат воқеъ бўлуб эрди. Ва олти юз саксон тўққизда иршод изни топдилар. Ва етти юз йигирмада Саккокия хонақоҳида ўн олти йил мудлатда юз қирқ арбаъин чиқардилар. Дерларки, сойир авқотда яна юз ўттуз арбаъин ҳам чиқарибдурлар. Чун ёшлари етмиш етти йилға етишти, етти юз ўттуз олтида ражабнинг иккисида жумъа кечаси Сўфиободнинг буржи аҳрорида оламдин ўтдилар. Ва Қутби замон Имоуддин Абдулваҳҳоб ҳазирасида мадфун бўлдилар. Бир кун дарвише алардин савол қилдиким, чун бу баданға туфроқта идрок йўқдур ва руҳ андин муфориқ бўлубдур ва арвоҳ оламида ҳижоб йўқдур, не ихтиёждур қабр бошиға бормоқ? Чун ҳар мақомдаки, бир бузургнинг руҳиға таважжух воқеъ бўлубдур, ҳамулдурки киши қабри бошиға борибдур. Шайх дедиларки, кўп фойдаси бор. Бири буким, бировки бир азизнинг қабри зиёратиға борур, ҳар неча ул ёнки қадам кўяр, таважжух кўпрак бўлур. Чун туфроғи бошиға етар, ҳисси доғи ул туфроғни мушоҳада қилур ва таважжухда ҳисси доғи машғул бўлур ва куллий мутаважжих бўлур, фойда кўпрак бўлур. Яна бир буки, ҳар нечаки руҳда ҳижоб йўқдур ва барча олам анга бирдур, аммо баданеки тамом тириклик айёмида анинг била суҳбат тутмиш бўлғай ва анинг бадан маҳшури бўлғайки, ҳашрдин сўнгра абад ул-абадки, бўлғусидур, анинг била бўлғай, ул мавзёға назар ва тааллуқи кўпрак бўлғусидур ўзга ердин. Бу сўздин сўнгра ҳикоят қилдики, бир вақт Жунайд қ. с. хилватида бўлур эрдим. Ва анда завқ тамом юзланур эрди. Жунайд воситасидинки, ул хилватда бўлур эрмиш. Чиқдим, дағи анинг қабри бошиға бордим, хилватидағи завқни топмадим. Бу маънони Шайх қ. с. хидматида арз қилдим. Дедиларки, ул завқни Жунайд жиҳатидин топтингму? Дедим:

бале! Дедиларки, мавзеъи маълумдурки ул умрида неча қатла анда бўлмиш бўлғай. Ҳар қачон завқ етса, баданеки топар экандур, анинг била мусоҳиб экандур, авваледурки завқ кўпрак ҳосил бўлғай, аммо шоядки туфроғи бошида ҳеч машғуллиғидин таважжухда тақсире воқеъ бўлмиш бўлғай. Охир бир хирқаеки аҳли диле ани киймиш бўлғай, анинг завқи мушоҳада бўлур ва бадан хирқадин яқинроқдур. Ва зиёратнинг фавойиди кўпдур. Масалан, бирав мундин Ҳазрат Рисолат с. а. в. руҳониятига таважжух қилса, файз топар. Аммо агар Мадинаға борса, ул Ҳазратнинг мутаҳҳар руҳи анинг ул азиматидин ва йўл ранжи тортқондин чун воқифдур ва Мадинаға еткандин сўнгра доғи ҳис била ул Ҳазратнинг равзасини кўрса ва зоҳир ва ботин била мутаважжих бўлса, мунунг фойдасига анинг фойдаси била не нисбатдур? Ва мушоҳада аҳлиға бу маъно таҳқиқдур. Ва алар дебдурларки, анбиё анинг учун келибдурларки, халқнинг кўзларин ўз айбларин кўрарга очқайлар, то ўз айбларин ва Ҳақ таолонинг камолин ва ўз ажзин ва анинг қудратин ва ўз зулмин ва анинг адлин ва ўз мазаллатин ва анинг иззатин ва ўз жаҳлин ва анинг илмин ва ўз бандалигин ва анинг Худовандлигин ва ўз фақрин ва анинг ғиносин ва ўз тақсирин ва анинг неъматларин ва ўз фаносин ва анинг бақосин билгайлар ва ботин кўзлари мунга бийно бўлғай. Ва ҳам ушбу қиёс била шайх ҳам анинг учундурки, муридлар кўзин бу маъниға очғай. Пас, ҳар неча мурид ўз камоли исботиға кўпрак кўшиш қилғай, ё амале қилғайки, анинг камоли зоҳир бўлғай. Шайхқа андин ранж кўпрак етишгайки, шайх бу ранжларни анинг учун тортарки, муриднинг нафсининг ўз камолин кўрар кўзин тиккай ва Ҳақнинг камолин кўрар кўзин ёрутқай. Ва ул ҳар лаҳза ўз камолин кўрарга бир кўз очқай, пас, шайхнинг ранжи зоеъ отиға кўшиш қилғай ўз ҳаққида. Дарвеш керакки, ўз нафси каминида бўлғай, то ҳар кўзки, ўз камолин кўрарга очқай, филҳол ани тиккай. Ва агар мундоқ қилмаса, анга хабар бўлгунча нафс анинг ҳар сари мўйидин ўз камолин кўрарга бир кўз очқай ва Ҳақнинг камолин кўрардин кўр қилғайки, нафснинг одати будур. Ҳам алар дебдурларки, Тенгри таоло то кишининг сиррин эл кўзидин ёпмоғунча ва ани халқ кўзидин яшурмоғунча, мумкин эрмас ул киши валоят мартабасиға етмак. Ва **لَوْ كُنَّا نَعْلَمُ** «дўстларим қуббаларим остидадир»нинг маъноси будур. Ва бу қибоб башарият сифатидур ва пардае эмас бўздин ва ё ўзга жинсдин. Ва сифат улдурки, анда айбе зоҳир қилғай, ё бир ҳунарни андин эл кўзига айб кўргузгай. Ва **لَا يَخْفَى عَنِّي** «уларни мендан бошқалар танимайдилар»нинг маъноси будурки, то иродат нури била биравнинг ботинин ёрутмағай, ул валини танимағай, пас, ул нур ани танимиш бўлғай, йўқ ул киши. Ва ҳам алар сўзидурки, дарвешларки, ўз ишлариға машғулдурлар, керакки баттолни ўз ораларида қўймасаларки, бир бекор юз даркор кишини бекор қилур.

III сўра

«Бекорчиларнинг касаллиги ғайратлиларга тез ўтади.
Совуқ кулни чўғ устига ташласанг, ўчади».

Ҳам алар дебдурларки, Ҳаким Тирмизий ва жамоате мағорибадин дебдурларки, **«حَدَّثَنَا الْأَوَّلِيُّ عَنْهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ»** «авлиёликнинг бошланиши пайғамбарликнинг охиридир». Бир кун Бағдодда Шайх хилватида эрдук. Буюрдики, ул жамоатки дебдурларки, **بَدَأَ الْأَوَّلِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ»** «авлиёликнинг бошланиши пайғамбарликнинг охиридир». Мунға узре бор. Алар ул сўздин мун тилаб эрканларки, **«حَدَّثَنَا الْأَوَّلِيُّ عَنْهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الشَّرِيعَةِ»** «Шариатда авлиёликнинг бошланиши анбиёликнинг ниҳоясидир. Тариқатда авлиёликнинг ниҳояси анбиёликнинг бошланишидир». Невчунким Ҳазрат Рисолатқа с. а. в. шариат камоли ишининг охирида тамом бўлдики, **«الْيَوْمَ اكْتَمَلَتْ لَكُمْ دِينُكُمْ»** (مائدة:3) «бугун сизларга динингизни комил қилдим».

Ва вали то шариатни такмил қилмағай, валоятқа қадам қўя олмас. Пас, улча набиға шароеъда ишининг ниҳоятида бўлса, валиға бидоятда бўлғай. Невчунки, агар киши ул аҳком билаки, Маккада нозил бўлди сулук қилса, ул аҳкомғаким, охир умрда Мадинада нозил бўлди, илтифот қилмаса, ҳаргиз валоятқа етмағай. Балки агар инкор қилса кофир бўлғай. Пас, валоят ибтидоси улдурки, барча шароеъни камол била қабул қилғай ва мутобаат кўргузғай, аммо тариқат улдурки, ҳар неча вали саъй қилса ва мартабаси олий бўлса, анинг руҳиға ул навъ меърожеки набининг жисмиға бўлубдур, ҳосил бўлмағай ва маҳолдурки бўлғай. Чун валоятнинг интиҳосида валининг руҳи набининг жисмиға мушобаҳат топар, тариқатда ниҳоят ул-авлиё бидоят ул-анбиё бўлғай. Ва ҳам алар буюрубдурларки, анбиё алайҳиссалом омидан гунаҳ иншосидин маъсумдурлар ва авлиё гуноҳни хор тутмоқдин маҳфуз. Ва Мустафо с. а. в. дин марведурки, **«إِنَّ أَعْيُنَ النَّاسِ تَنْظُرُ حَتَّى تَرَوْا عَدُوَّ اللَّهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»** «агар мағфират қилсанг, барчани мағфират қил! Қайси банданг борки, гуноҳ қилмаган?» Ва бу фақир қошида ҳеч гунаҳ андин ёмонроқ эмаски, банда ўзин муқассир ва мужрим билмағай.

485. Ахий Али Мисрий қ. с.

Ул Шом мулкида бир шайх эрди ва кўп муридлари бор эрди. Аммо чун мунсиф киши эрди. Муридларидин жамъиғаки мустаид эдилар, дедиларки, агар сиз Ҳақ толибисиз, мен дағи Ҳақ толибимен. Ва муршиде топмайменки, анинг қошида сулук қилғай эдим. Эмди воқеъада кўрубмен ва шаҳодатда ҳам эшитадурменки, Хуросонда муршиде бор, мукаммал. Кўрунг борали ва анга мушарраф бўлали ва ул муршид хидматида бир неча кун сулук қилали ва андинки, халқ бизда гумон элтурлар, бир нима ҳосил қилали! Алқисса, бу сўз бида келиб эрди ва Шайх асҳобиға дохил бўлуб эрди, ўзининг жамъи муридлари бида. Шайх буюрдиларки, аларнинг иродати мундин сўнгра санга менинг иродатимдур, аммо сенинг васотатинг аларға нафъ қилур. Андоқки, менинг қошимда шайх ва Мустафо с. а. в. орасида ҳар нечаки хирқа кўпрак, йўл ёруғроқ ва сулук осонроқдур, ҳадис хилофики, анда ҳар неча восита озроқ бўлса, ҳадис саҳиҳроқдур. Невчунки, андаки хабардур, ҳар неча восита кўпрак бўлса, тағаййур ихтимоли кўпрак бўлур, аммо мундаки, хирқадур, ҳар неча машойих нури кўпрак бўлса, йўл ёруғроқ ва аларнинг руҳонияти мадади кўпрак бўлур. Бир кун Шайх Мансур Ҳаллож сўзи ораға тушти. Ахий Али Мисрий анинг ҳолидин истифсор қилди. Ҳазрат Шайх андин сўнграки алар бобида кўп сўзлар айттилар, дедиларки, ул вақтки, манга ҳол гарм эрди, анинг мозориға бордим. Чун муроқаба қилдим, анинг руҳин иллийинда топтим, олий мақомда муножот қилдим.

Ва дедим, Худовандо, бу не ҳолдурки, Фиръавн (النارعات: 22) أَنَا أَنَا الْعَلَى «Мен сизларнинг олий Парвардигорингизман» деди ва Ҳусайн Мансур «Мен Ҳақман» деди ва иккаласи улуҳият даъвоси қилдилар. Эмди Ҳусайн Мансурнинг руҳин иллийинда ва Фиръавн руҳи сижжиндадур, мунда ҳикмат недур? Менинг сирримда нидо қилдиларки, Фиръавн ўзин кўрмакка тушти ва барча ўзин кўрди ва бизни гум қилди ва Ҳусайн Мансур барчамизни кўрди ва ўзин гум қилди, кўрки не фарқ бўлғай андин мунгача.

486. Шайх Нажмуддин Муҳаммад Эдконий қ. р.

Ул ҳазрат Шайх Рукнуддин Алоуддавланинг муридидур. Ва умри саксонга етган экандур. Етти юз етмиш еттида дунёдин ўтубдур ва Исфаройин аъмолидин бир ҳисорда мадфундур. Ул дебдур: Ҳазрат Расул с. а. в. қавмидаким, لَكُمْ حِجْرَةٌ الْأَنْبِيَاءُ «саводи аъзам – Куръонни лозим тутинг ва унга маҳкам боғланинг!»

487. Ахий Али Дехистоний р. т.

Шайх дебдурларки, арбаъинда панжшанба кеча арбаъиннинг ўттуз тўққузунчи кечасида ғайба кўрдумки, жамоати мусофирлар келдилар ва ораларида бир йигит эрдик, Ҳақ таолонинг анинг била иноят назари бор эрди ва анга менинг тарбиятимга ҳаволадур. Чун шаҳодат оламига келдим, ходимга дедимки, ҳеч мусофирга борур ижозати берма, мен чиққунча. Қазоро, ҳам ул замон мусофирлар етиштилари. Дедимким, масжиди жомеъдаки, тонгла арбаъин туганмиш бўлғай мусофирларни келтурки, кўриб аларга ижозат берали. Тонглаки масжидга бордим, мусофир дарвешлар келдилар ва салом қилдилар. Ҳар неча назар қилдим, ул кишиники мен кўруб эрдим, аларнинг орасида топмадим. Дедим: магар яна бир қавм еткусидурлар. Намоз қилиб, уйга келдук. Ходим келиб дедик, бу жамоате дарвешлардин бириси магар рахтлари қошида экандур ва масжидқа келмагандур, дархост қиладурки, шайхни кўргай. Дедим: келсун! Эшикдин киргач танидимки, улдур. Салом қилди ва лаҳзае ўлтурди ва қўпти ва чиқти. Ходимга дедимким, чиқиб бу йигитга айтки, бир неча кун мунда бизинг била бўлсунки, бизинг анинг била ишимиз бор. Чун ходим ташқари чиқибдурки, ул қайтиб келадур. Ходим андин ҳолни сўрубдур. Ул дебдур: Шайхқа айтки, мени қабул қилсинларки, дарвешлар хидматиға машғул бўлайин. Ходим дебдурки, Шайх мени ушбу иш учун юбориб эрди. Ани олиб кирди. Мусофирлар бордилар ва ани хидматқа машғул қилдим. Хидмате қила бошладики, одамедин андин яхшироқ мутасаввар бўлмағай. Уч йилдин сўнгра зикрлар айтти ва хилватлар ўлтурди ва яхши ҳоллар анга юз кўргузди. Бир кун сафарда эрдук ва ул бир суффада ўлтуруб эрди. Менинг назарим анга тушти, кўрдумки, олий ворида анга нозил бўладур ва пас шигарф ҳоле анга юзланадур. Қўптум ва анинг қошиға бордим, мағлуб ва ул ҳолнинг масти бўлуб эрди. Анга наҳиб била дедимки, не ҳолдасен ва не кўрдунг, айт! Деди: айтаолман. Дедим: жож чайнама, айт! Ва зажр била сўрдум, айтти. Ва алҳақ олиймақом эрди, аммо чун кўрдумки, анда ужбе пайдо бўлғудекдур. Ани дедим нима эмас ва нафй қилдим, бори ул мақомда ўзида бир нима пайдо қилди ва муддати мадид анинг димоғидин ул бормас эрди, то андин сўнгра неча вақтдин сўнг самадиёт тажаллиси била мутажалле бўлди. Ва ул мақомедурки соликка андин ихтиёж егуликка қолмас. Чун ул мақомда ўзин кўрди, ғуруре анда пайдо бўлди ва ўзига дедик, нима емамак Ҳақ таоло сифатидур ва бу манга ҳоло ҳосилдур ва ботинида Худойлиғ даъвоси бош урабошлади ва емак тарки қилди. Ҳар нечаким таёғлар эрдим ва тишлари орасиға йиғоч солиб очиб, шарбат ва ғизо оғзиға солдур эрдим, яна оғзидин тўкар, ташлар эрди. Кўйдуқки, ўз кўнгли била егай! Ҳам емади, то олти йил мундин ўтти. Ва бу дастур била дарвешлар хидматиға қиём кўргузур эрди. Бир улук саодати бу эрдик, бовужуди даъволар ва ҳоллар ҳаргиз ўзин мендин бениёз кўрмади. Ва агар бу бўлмаса,

ҳам аввалларда ўқ ул вартада зоеъу ҳалок бўлур эрди. Ва ўттиз етти йилдурки, мен Ҳазрат Шайх иршоди била толиблар иршодиға машғулмен, бу тоифадин кўпни кўрдум, бу Ахий Алидекки анга дунё лаззатиға ва ўз нафс ҳаззиға майл бўлмағай, ҳаргиз кўрмайдурмен. Ва йигирма беш йилдурки, дарвешлар орасидадур, ҳеч киши андин эшитмайдур эркинки, манга емакдин ва ичмакдин ва ҳеч жинс нимадин нима керак демиш бўлғай. Ва бовужуде улки беморлиғлар тортибдур, ҳеч киши ани така қилғон кўрмайдур ва ҳеч кишига айтмайдур ва ҳеч кимдин даво тиламайдур. Алқисса ул мақомдаким ғизодин фориг эрди, олти йилгача қолди. Андин сўнгра Каъбаға борур эрдим, ани ўзум била элттим. Чун Мадинаға етиштук, анга дедимки, агар Ҳазрат Расул с. а. в. умматисен ва менинг муридимсен, ани қилмоқ керакки, Ҳазрат Расул с. а. в. қилибдурлар ва мен қилурмен, йўқ эрса, қўп ва кетки, мундин ортиқ бизинг суҳбатимизда бўла олмассен! Али Дўстий ҳозир эрди, бир луқма анинг оғзиға солди ва ул еди. Бир кун таъйин қилдимки, уч луқма еғай. То Маккаға еттук, андин сўнгра буюрдимки, андоқки сойир дарвешлар нима ерлар, ул дағи еғай! Ва ул вартадин халос бўлди.

488. Абулбаракот Тақиюддин Али Дўстий Симноний қ. с.

Ул дағи Шайх Рукнуддин Алоуддавланинг асҳобидиндур. Бир кун Ҳазрат Шайх маориф сўрарда буюрубдурларки, модомики солик тажаллий вақтида сурате идрок қилур, ул тажаллий суvari бўлғай ва Ҳақ таолони ул суратдин муназзаҳ тутмак керак, аммо ани Ҳақ тажаллийси билмак керак, андоқки Мусо а. с. дарахтдин (30: **وَإِنَّا لِلَّهِ أَسِيرُونَ**) «албатта мен Аллоҳмен» эшитти. Ҳар ким десаки, дарахт Тенгридур, кофир бўлғай ва ҳар ким деса, бу сўзни Тенгри демади, ҳам кофир бўлғай. Бу суваре тажаллийни бу навъ эътиқод қилмоқ керак. Ва ул кун Тақиюддин Али Дўстий ҳозир эрди. Шайх буюрдиларки, бу йил манга Али Дўстнинг воқеаси бисёр хуш келди. Ва дарвешларнинг эътиқоди саботи учун айтай. Ҳақ таоло бу йил анга бир қатла куллий мавжудот суратида тажаллий қилди. Ва ул Ҳақ таоло тасбиҳу танзиҳин сувар лафзи била андоқки Ҳақ таоло анинг тилига жорий қилур эрди, айтур эрди. Ҳақ с. т. ўзлуки била андин сўрдиким, мени кўрдунг? Ул дедики, Бор Худоё, кўрмадим! Ҳақ таоло буюрдиким, буларки кўрдунг, не эди? Жавоб бердики, осору афъолу сифотинг суvari эрди ва сен барча суратдин муназзаҳсен. Ҳақ с. т. бу сўзда анга сано айтти ва бу маънони андин писандида тутти.

489. Амир Саййид Али б. Шихоб б. Муҳаммад Ҳамадоний қ. с.

Улуми зоҳирию ботинида жомеъ эрмиш. Ва аҳли ботин улумида мусаннафоти бор: «Асрор ун-нуқта» китобидек ва «Асмоуллоҳ» шарҳидек ва «Фусус ул-ҳикам» шарҳи ва «Қасидаи хамрияи Форизия» шарҳидек ва булардин

узга ҳам. Алар Шайх Шарафуддин Маҳмуд б. Абдуллоҳ Маздақонийнинг муридидурлар, аммо одоби тариқат касби соҳиб ус-сирр, байнал ақтоб Тақиюддин Али Дўстий қ. р. қошида қилибдурлар. Ва чун Шайх Тақиюддин Али Дўстий дунёдин ўтубдур, яна ружуь Шайх Шарафуддин Маҳмудқа қилибдурлар. Ва дебдурларки, фармон недур? Шайх таважжуҳ қилиб дебдурки, фармон улдурким, оламнинг ақсою билодида кезгайсен. Алар уч қатла рубъи маскунни эврлубдурлар. Ва минг тўрт юз валий суҳбатиға мушарраф бўлуптурлар ва тўрт юзни бир мажлисда топибдурлар ва етти юз саксон олтида зул-ҳижжа ойининг олтисида Кабру Савод вилоятининг яқинида оламдин ўтуптурлар. Ва муборак жисмларин Хутталонға нақл қилибдурлар.

490. Шайх Абдуллоҳ Фаржистоний қ. с.

Шайх Рукнуддин Алоуддавланинг асҳобидиндур. Фаржистоннинг кентларидин биридиндур. Кичик эркандурки, отаси фавт бўлубдур ва онаси яна биравга тегибдур. Бир кун андин амре воқеъ бўлғондурки, ўтай отасидин қўрқубдур ва қочиб, кентдин чиқибдур. Ва ул кент навоҳисида бир улук йиғоч бор экандур. Ул йиғочқа чиқиб ёшунубдур. Ва ул йиғоч тубида бир чашма эрмиш. Иттифоқан жамъи дарвешлар келиб, ул чашма бошида манзил қилибдурлар. Ва ул чашма суйида анинг аксин кўрубдурлар. Ани ул дарахтдин тушуруб, ўзлари била олиб борибдурлар. Ва ул сафарда гузарлари Симнон вилоятиға тушубдур. Ҳазрат Шайх хидматиға борибдурлар. Ул ҳам билаларича борибдур. Чун Шайхнинг муборак назари анинг сари тушубдур, фаросат нури била анинг камоли қобилятин бу тариқда маълум қилибдурлар. Мусофирлар азимат қилғондин сўнгра кишилар юбориб, ани қайтарибдурлар. Мусофир дарвешлар кўп изтироб қилибдурлар ва вақт султони ҳукмиға ружуь қилибдурлар. Чун Шайхнинг ҳаққонияти барчаға зоҳир эрмиш, ҳеч фойда қилмайдур. Ва Ҳазрат Шайх анинг тарбиятиға машғул бўлуб, Шайхнинг илтифоти била улук мақомларға етибдур. Ва Шайхнинг мунча ихтимом ва илтифотики, анинг борасида бор экандур, маълум эмаски, асҳобдин ҳеч кимга бўлмиш бўлғай. Чун муридлар иршоди ва такмили мартабасиға етибдур. Тус вилоятиға ҳавола топибдурки, борғай. Анда келгандин сўнгра толиблар иршодиға машғул бўлубдур. Вақт подшоҳи андин истидъо қилибдурки, баъзи урушқаки адувси била воқеъ бўлғондур, анинг била борғай. Борғондин сўнгра ул урушта шаҳодат мартабаси топибдур ва жасадин Тусқа нақл қилибдурлар ва қабри андадур.

491. Бобо Маҳмуд Тусий қ. с.

Шайх Абдуллоҳ муридларидиндур. Бир қатла Шайх жамъи муридлар арбаъинда ўлтуруб эрди. Бир кеча хонақоҳ ходимиға дедикки, кеча воқиф бўлки, икки дарвешға азим ворид еткусидур. Ногоҳ беҳудлук қилмағайлар

ва хилватдин ташқари чиқмағайлар. Ходим ҳозир бўлур эрди. Ногоҳ Бобо Маҳмуд наъраи урди ва хилватдин чиқти. Ва яна бир дарвеш ҳамким, оти Ҳинду Илёс эрди, ул дағи қичқириб, беҳудона югуруб чиқиб ва юз биёбонға қўйдилар. Ходим кейниларича югуруб, Ҳинду Илёсқа етти ва ани тутти. Ва Бобо Маҳмуд мажзуб ва мағлуб юз саҳроға қўюб эрди, киши ета олмади. Ва Ҳинду Илёс Шайх асари тарбиятидин филжумла ўз ҳолиға келди, аммо Бобо Маҳмуд иши забт қилмоқдин ўтти. Ва ани уқалойи мажонин дебдурлар. Ва каромот ва хавориқи одот кўп андин зоҳир бўлур эрди, андоқки машҳурдур.

492. Ахий Али Қутлуқшоҳ қ. с.

Ул дағи Шайх Абдуллоҳ муридларидиндур. Ва Шайх тарбияти асаридин камолға, балки такмил мартабасиға етти. Ул вақт Шайх Абдуллоҳни замон подшоҳи черик таклифи қилди. Ахий Али ҳозир эрмас эрди. Шайх васият қилиб дедик, биз бу сафарда шаҳодат давлатиға мушарраф бўлғумиздур, бизинг ўрнумизға Ахий Алини ўлтуртунгуз. Ва андоқ бўлди ва андоқ қилдилар.

493. Шайх Ҳофиз Умар Абардиҳий қ. т. с.

Ахий Алининг муридларидиндур. Ва кичик ёшида Мавлоно Разиюддин Али Моёний р. т. дин Хизр а. с. нинг суҳбатдори эрмиш, назар ва тарбият топибдур. Шайх Ҳофиз дебдурки, авойилдаки манга Ҳақ йўли сулуки доияси пайдо бўлди. Нишобурда Мавлоно Шамсуддин Халифа иршодға машғул эрди. Дайрон деган кентда Шайх Ахий Али. Ва ҳар вилоятда бир азизнинг отин тутарлар эрдики, фақр тариқи иршодиға машғулдур. Мутараддид эрдимки, қайси бири хидматиға борайин. Бир кеча воқеъада кўрдумки, жамоате машойиху авлиё бир манзилда ҳозирдурлар. Бу воқеълари шарҳида тул бор. Ҳосили будурки, бир ҳайбатлиқ улук киши Шайх Ҳофизни кўтариб, мажлис ҳуззори машойихидин бирининг этакиға қўюбдур ва дебдурки, бу тифлға сут бер. Ва ул Шайх Ахий Али эрмиш. Шайх Ҳофиз билибдурки, анинг тарбияти Ахий Алиға ҳавола бўлди. Неча кундин сўнграки, Шайх Ахий Али хидматиға борибдур. Шайх Али анга боқиб, табассум қилиб, дебдурки, сут ичкали кеч келдинг. Шайх Ҳофиз байъат илиги Шайх Ахий Алиға берибдур ва таважжух қилиб, талқин олибдур. Ул дебдурки, Макка сафаридаким, Бағдодқа еттуқ, Шайх Нуруддин Абдулрахмон Бағдоднинг шайх ул-исломи эрди, бузургвор жаддининг халифаси. Видоъ вақти манга васият қилдики, чун Ҳазрат Рисолат с. а. в. равзасиға мушарраф бўлсанг, менинг пиёзмандлиғимни ул Ҳазратқа еткуруб, бу иборат била арз қилғайсенки, умматингнинг аслларидин Абдулрахмон отлиғ бир қари осий дуо еткурди. Чун мунга Мадинада ул давлат муяссар бўлди.

Шайхнинг ул сўзи хотиримга келди, ҳам ул иборат била арз қилдим. Ҳазрат Рисолат с. а. в. муборак қошлариға гириҳ солиб дедиларки, сен мундоқ демаки, ул ғоят тавозуъдин мундоқ дебдур ва ул менинг умматимнинг ақобиридидур. Ул сафардин қайтқонда, ул хабарни Шайхқа еткурдум, бағоят хушҳол бўлуб, манга хайр дуоси қилди.

494. Хожа Абдурраҳмон Гаҳворагар қ. с.

Хожа Абдурраҳмон қ. с. Ҳақ таолонинг маҳбубларидин ва мажзубларидиндур. Аларнинг ғариб ҳолоти кўпдур. Шайх Ҳофиз Умар р. дебдурки, бир вақт бу вилоятда азим вабо бўлди. Бир кун Мавлоно Разиюддин Али Моёний қ. с. ўз кенти Моёндин Абардиҳқа ташриф келтурдилар ва кентнинг ташида тушуб, мени тиладилар. Ва дедиларки, амр мундоқдурки, менинг била келиб, Исжил деган ерда Шайх Муҳаммад Холид р. қабри бошида «Қуръон» хатм қилғайсен, шояд бу бало дафъ бўлғай. Амр имтисоли қилдим, аммо бу жиҳатдинки, ул фурсатда Хожа Абдурраҳмон Гаҳворагар қ. с. Исжилда бир тош устида ўлтурур эрдик, Шайх Муҳаммад Холид қабри бошидадур. Ва буюк сўзлар айтур эрди ва Мавлоно Разиюддин Али хидматлари ғоят ташарруъда эрдилар. Мен мутафаккир бўлдимки, бўлмағайки, алар орасида амре воқеъ бўлғайки, ул балиятдин саъброқ бўлғай. Чун Исжилға яқин еттук, бирав йўлуқди. Андин Хожа аҳволидин сўрдум. Дедик, эмдигача тош устида ўлтуруб эрди, ногоҳ кўпди ва дедик, бир қуж келадулки, мен анинг била калла ура олмасмен. Ва ул яқинда бир харос бор эрди, анда кирди ва бир чуқурға кириб яшунди. Биз чун кентга еттук ва мазор бошиға туштук ва кент аҳли йиғилдилар ва ғавғо кўпдики, вилоят ҳокими Амир Али Бек Хожа зиёратиға келадулки. Кент аҳли Мавлоноға дедиларки, Хожа сизинг келадурганингиз жиҳатидин фалон харосда бир чуқурға кирибдур. Агар ҳоким ани топмаса, шоядки бизга ғазаб қилғай! Мавлоно хидматлари ул харосқа мутаважжиҳ бўлуб, ул чуқур устига етиб, Хожага дедик, меҳмонни мундоқ тутқайлар, Хожа чиқиб, иккаласи қучушуб, Хожа Мавлононинг қулоғиға бир сўз айттики, Мавлоноға йиғламоқ юзланди ва йиғлай бошлади. Ва муддате ул ерда туриб эрдиларки, бирав дедик, Амир Али Бек ташқари интизор тортадур. Мавлоно хидматлари Хожаға танбиҳ қилдилар, Хожа чиқиб, Алибек била кўрушдилар. Ва дедиларки, هٰی مَوْلَانَا «ҳой мўғулгина, кет!». Ул азимат қилгач Хожа: مَوْلَانَا كِه مَوْلَانَا كِه مَوْلَانَا «Мўғулгина кетгинки, азиз меҳмоним бор!» дер эрди. Ва ул югурур эрди, то назардин ғойиб бўлди. Андин сўнгра Хожа била Мавлоно зиёрат бошиға келдилар ва мен хатм оғоз қилдим. Тиловат асносида Хожа бийик сўзлар бунёд қилди. Мавлоно ҳай урди ва Хожа тик турди ва мажлис охиригача ҳеч сўз ўтмади. Ва аларнинг ҳиммати баракотидин Тенгри таоло ул балони дафъ қилди. Ҳазрат Махдумий н. м. н.

«Нафахот ул-унс»да мундоқ битибдурлар. Аммо бу фақир Хожа Ҳофиз боридинки дарвеш киши эрди ва Шайх Ҳофиз Умар қ. с.нинг мухлис муридларидин эрди, мундоқ истимоъим борки, Хожа буюк сўз бунёд қилгондин сўнгра Мавлоно ҳай урубдур. Хожа андин сўнгра Мавлононинг қулоғига сўз айтибдурки, Мавлоно йиғлабдур ва кўп ниёзмандлиғлар қилибдур. Мавлонодин махсус муридлари ул кайфиятни таҳқиқ қилгондин сўнгра мундоқ дебдурларки, йигитлигимдаки, таҳсилға машғул эрдим ва фақр тариқи сулуки дойим кўнглумға ўтар эрди ва орзум бор эрди. Бир кеча воқеъада кўрдумки, икки киши мени ётқурдилар ва кўксумни ёрдилар ва кўнглумни чиқариб, бириси офтоба била сув қуйди ва бириси кўнглумни юди ва яна кўксумға солдилар ва буткардилар. Мен ул воқеъа кўргали таҳсил ишин барҳам уруб фақр тариқи сулукини ихтиёр қилдим. Бу замонки, мен Хожага буюк сўз айтқон жиҳатидин густохона ҳай урдум. оғзин қулоғимға келтуруб дедики, мунча йил бурунроқ фалон таърихдаки сен таҳсилға машғул эрдинг, воқеъада Хизр била менким сени ётқурдуқ ва кўксунгни ёрдуқ ва кўнглунгни чиқариб, биримиз су қўюб, биримиз юб, яна кўксунгни буткардуқ. Ва ул иш санга боис ул бўлдики, фақр йўли сулукига машғул бўлдунг, ул ҳақгузорлиғдурки, ҳоло бизга ҳай урарсен. Ул замон йиғламоғим боиси бу эрди. Муридлар барча қулоқ тутуб, Хожаға ўзга ақида қилдилар. Ва Хожанинг қабри Машҳад вилоятида Гурмакон деган кентдадур, валлоҳу таоло аълам.

495. Мавлоно Фахриддин Луристоний қ. с.

Ул улуми зоҳирий таҳсилиға машғул эрмиш. Доим хотирға келур эрмишки, Тенгри таоло йўли сулукиға машғул бўлғай. Бир кун мутолаадин калол топиб, хотир ташҳизи учун ҳужрасидин чиқиб, сайр қилурда кўнглига келибдурки, сен бир кун худ бу ишдин чиқар хотиринг бор, бу кун ул кун бўлсун. Мисрда бир мадрасада эрмиш, яна ҳужрасиға бормайдур ва кутуб ва ҳар неки анда бор экандур, барини қўюб, Шайхи Шайхуллоҳ деган дарвешки, ул вақт Мисрда толиблар иршодиға машғул эрмиш анинг хидматиға бориб, сулук бунёд қилибдур. Чун ул дунёдин ўтубдур, бир комил муршид талабиға сафар ихтиёр қилибдур. Неча шайх суҳбатиға етибдур ва мақсуди ҳосил бўлмайдур. Ул вақт Шайх Ҳофиз Умар иршодға машғул экандур, анинг овозасин эшитиб, анинг хидматиға бориб, анга мушарраф бўлубдур. Суҳбат туташибдур ва хуб сулуклар даст берибдур ва арбаъинлар ўлтурубдур ва тарбиятлар топибдур ва куллий мақосид ҳосил қилибдур. Шайх Ҳофиз Умар дунёдин ўтгондин сўнгра Жом қасабасиға келиб, Ҳазрат шайх ул-ислом Аҳмад Жом қ. с. равзаси живорида сокин бўлубдур. Ва Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафахот ул-унс»да битибдурларки, Харжардда аларнинг отаси саройиға Мавлоно келган экандур. Ва алар сиғари синда экандурлар, андоқки аларни тизи олдида ўлтуртқон экандур. Ва муборак бармоғи била ҳавода ишорат била машҳур отларни, Умар ва

Алидек битир эркандур. Ва Ҳазрат Махдумий бовужуди туфулият ўқур эркандурлар. Ва Мавлоно таажжуб юзидин табассум қилиб, шафқат ва лутф кўргузур экандур. Алар битибдурларки, аларнинг ул илтифот ва назари менинг хотиримда бу тоифанинг муҳаббати тухми бўлди ва ҳар кун ўзга нашъу намо топар эрдим. Умидим улдулки, бу тоифа суҳбатида тирилгаймен ва буларнинг хидматида ўлгаймен ва аларнинг муҳиблари зумрасида маҳшур бўлгаймен. اللهم اني منك وانى منك واحترق رمة المسكين «Аллоҳим, мени мискин ҳолда бор қил, мискин ҳолда ўлдир ва мискинлар қаторида қайта тирилтир!» Саккиз юз йигирмадин сўнгра Хуросондин Ҳарамайн шарифайн зодаҳумаллоҳу шарафан зиёратиға азимат қилди ва андин Мисрға борди ва анда Тенгри живори раҳматиға восил бўлди. Ва қабри Қарофададур. Имом Шофийий р. а. қабри яқинида ва анда Саййид Фахруддинға машҳурдур.

496. Шоҳ Али Фароҳий қ. т. с.

Шайх Алоуддавла қ. с. муридларидиндур. Отаси Фароҳ вилоятининг ҳокими эрди, қариб эрди, тиладики, ҳукуматдин истиъфо ва инзиво ихтиёр қилиб, умрининг охирин тоату ибодат била ўткаргай. Ўғли Шоҳ Алини замон подшоҳининг ўрдусиға юбордики, ҳукумат нишонин ўз отиға олғай ва ул муъоф бўлғай. Гузари Симнон сари эрди. Ул яқинда қуттоут-тариқ била алар орасида уруш воқеъ бўлди, андоқки Шоҳ Алининг барча мутааллиқлари қатлга келдилар, ўзи қатиқ яралар еб, ўлуклар орасида ўлум ҳоли била йиқилди. Шайх ҳазратиға ғайба кўргуздиларки, фалон мавзеъда жамоате ўлуклар орасида бир захмлиғнинг руҳидин рамақе бор, анинг сарвақтиға етибки, фақр тариқида тамом қобилияти бор. Шайх ул мавзеъа борди ва ҳеч қайсини тирик топмади. Яна қатла ҳамул амрға маъмур бўлди, яна бориб, тирик топмади. Яна бориб, ихтиёт била кўп тафаҳхус қилгандин сўнгра бирида ҳаёт асари тафаррус қилди. Ани кўтариб, шаҳрға келтуруб, муолажасиға машғул бўлдилар, то яралари ўнғалиб, ўз ҳолиға келди. Шайх анга дедилар: сиҳҳат топтинг, хоҳ ишинг кифояти учун подшоҳ қошиға бор, хоҳ отанг қошиға бор! Ул дедик, мен Шайхнинг шариф хидматидин ҳеч қаён борур хотирим йўқтур, тиларменки, иродат илигин Шайх этагига урғайман! Охир отаси хидматиға борди ва андин ижозат ҳосил қилиб, Шайх ҳазратиға келиб, Шайх Ҳасан тарбияти била олий мақомотқа қадам қўйди.

497. Шайх Муҳаммад Шоҳ Фароҳий қ. т. с.

Зоҳирию ботиний улум била ораста эрди. Ва ул бир восита била Шоҳ Али Фароҳийнинг муридидур. Ҳаёти охирида ҳаж азимати қилди, Хурмуз йўли била. Чун Манужонға етти, бемор бўлди ҳам анда вафот қилди. Ва қабри ҳам андадур. Кашфу илҳом соҳиби эрмиш. Дерларки, ҳаж сафарида

бир шаҳрға етибдурки, анда бир хароботе бор эрмиш. Муроқиб ўлтуруб эрмиш. Ногоҳ бир сайҳа урмиш. Уламодин бири ҳозир эрмиш, сўрмишким, не воқеъ бўлди? Демишким, бу шаҳрнинг хароботини манга макшуф қилдилар, анда бир жамила заифа кўрдум. Дедимки, бор Худоё! Бу заифани бу ҳолдин манга бағишла! Сирримға еткурдиларки, не учун демассенки, сени анга бағишлағайбиз. Ул хотун ҳам ул вақтда тавба тавфиқи топди.

498. Шайх Баҳоуддин Умар р. т.

Шайх Муҳаммад Шохнинг тағойисидур. Баъзи акобир дебдурларки, маълум эмаски, Шайх Рукнуддин Алоуддавла асҳоби силсиласида анингдек бўлмиш бўлғай.

Кичик ёшдин мажзуб экандур ва жазба осори анда зоҳир экандур. Намоз қилурда асҳобидин биравни ўлтуртур эрмишки, ракаат ададин анга танбиҳ қилғайким, ўзи ани асрай олмас эрмиш. Авойили ҳолда андоқки, бу тоифаға ғоят шавқу тааттуш бўлур мақсудқа ҳеч етмакдин тағойиси қошида изҳори малол қилур эрмиш. Тағойиси анга бу байтни ўқуб эрмишки,

بے
ہم ہرگز از حدی ہستی کہ ہرگز از حدی ہستی
اگر اندک کسی اندک کہ ہرگز از حدی ہستی

б а й т:

«Агар нола қилса, ёри сафарда бўлган киши нола қилади. Ёринг қўйнингда-ю, яна нега нола қиласан?».

Одати бу навъ эрмишки чун масжиди жомеъда ҳозир бўлур эрмиш, ҳукком ва аларнинг хавоси била мусулмонларнинг иши кифоятида сўз айтур эрмиш. Азизе савол қилибдур муники, масжидда мунча эл сўзин сўзлашмакнинг сабаби не эркин? Мундоқ дебдурки, агар ўзумни ул айтмоқ ва эшитмакка машғул қилмасам, мағлуб ва мустаҳлак бўлурмен, ҳавосим ишдин қолур, кўзум кўрмас ва қулоғим эшитмас. Ва сойимуддахр бўлур эрмиш. Ҳазрат Мавлоно Саъдуддин Кошғарий қ. дебдурларки, Макка сафарида анга маразе воқеъ бўлди. Ҳар неча асҳоб муболаға қилдилар, ифтор қилмади. Бир кун кўрдум, ғайб аҳлидин жамъи анинг миҳаффаси сари борадур эрдилар. Чун миҳаффа эшикига еттилар, турмадилар ва ўттилар. Мен бу қиссани ўзидин сўрдум. Деди: бале, қутб эрди. Ва асҳобики, иёдатқа келиб эрдилар, миҳаффа эшикига етканда, мен аёғимни узатиб эрдим, ўттилар, аёғимни йиғиштурғандин сўнг қайттилар ва менинг қошимға келиб, фотиҳа ўқудилар. Мавлоно хидматлари дебдурларки, ҳам ул кун сиҳҳат осори зоҳир бўлди ва ифтор қилурға ихтиёж бўлмади. Ҳазрат

Махдумий н. м. н. дебдурларки, баъзи фуқароғаки, таважжуҳ давоми ва иқбол мақсуди ҳақиқийға тарғиб қилур эрди, бу байтни ўкур эрди.

دکتر چشمی محمد عالم خراسانی

دل داری که در دین

Б а й т:

«Ўз дилоромингга кўнгил боғла ва жумла оламдин кўнгил уз!»

Саккиз юз эллик еттида Раби ул-аввал ойининг салхида сешанба куни дунёдин ўтубдур. Ва замон подшоҳи наъшдин эғнига кўтариб, хейли йўл борибдур. Ҳиротнинг ийдгоҳининг шимоли ҳалда сари дафн қилибдурлар. Ва олий иморат ясабдурлар. Ва машҳур ва мутаайин мазордур, юзору ва ютабарраку биҳи.

499. Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Асад қ. с.

Зоҳир улумдин табъ жавдатиға ва фаҳм ҳиддатиға шуҳрати бор эрмиш. Ҳазрат Шайх Зайнуддин сулуки тариқида машғул экандур. Бовужуд касби улум ул тариқда сулукидин кундин кунга ўзига зикр таъсири маълум қилғандин сўнгра таҳсил тарки қилибдур. Ҳазрат Шайх Баҳоуддин Умар қ. с. била кўп суҳбат тутуб, арбаъинлар чиқарибдур. Халқнинг ақидаси ул эрмишки аларнинг муриди эркин. Аммо ўзи анга муътариф эмас эрмиш ва Мавлоно Фаҳруддин Луристоний суҳбатиға етган эрмиш. Ва Мавлоно анга бир тўнин кийдургон эркандур ва табаррук ҳайсиятидин гоҳ кияр эркандур. Ва сўнгралар Ҳазрат Мавлоно Саъдуддин Кошғарий била суҳбат тутар эрмиш ва Мавлоно ани таъзим ва тақдим қилур эрмиш. Ва Ҳазрат Махдум н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да битибдурларки, бир йўлда анинг била борур эрдуқ. Бир тақриб била анинг сўзи анга еттики, деди: манга бу неча кунда амре воқеъ бўлдики, ҳаргиз ўзумга ул гумон элтмас эрдим. Ижмол тариқи била ишорате анга қилди, ул навъки мен анинг таҳқиқидин жамъи мақомни фаҳм қилдим.

قال بعض السالكين لما قيل له سبحانه ياتك الاحاديث في كل اللوات والقصص والاعمال
ملائكة في احدها ملك وملائكة والاعمال واجد الله مع جميع المخلوقات كلها مدبرة لها وهي
امسها لا يتم بخلقها شيء الا بمراد منها به ويرى ملك الملك الراحة وحسن صحتها ويطعمه
فعلها لاستكمالها بالكلية في عين التوحيد وليس كالبشر وراء هذه المرحلة مقام في التوحيد ولما
اجتهد بصورة الروح في مشاهدة جمال الذات، استمر نور العقل الفارق بين الانبياء في خلق نور
الذات المتعينة والواقع السمر بين القدم والحديث في معرفة السالك عند بعض الحق وتسمى هذه الحالة

حيا

«Баъзи орифлар деди: Агар Аллоҳ субҳонаҳу ўз зоти билан бирор бандасига тажалли қилса, барча зот, сифот ва феълларни Ҳақнинг зот, сифат ва феъллари партавида фоний ҳолда кўради. Ўзини барча махлуқотлар баробарида гўё тадбир этувчи, махлуқотларни эса, ўз аъзолари деб билади. Махлуқотларнинг бирортасига бирор нарса рўй бермайди, фақат ўзини уларга энг яқин деб билади. Тавҳид манбасига тамоман фарқ бўлгани учун ўз зотини Ҳақнинг ягона зотида, сифатини унинг сифатида, феълини унинг феълида кўради. Албатта инсонга тавҳидда бу мақомдан юксаги йўқ. Руҳ кўзи зотнинг жамол мушоҳадасига тикилган замон, ашённинг орасини ажратувчи ақл нури қадим зот нури ғалабасидан зойил бўлади. Ва Ҳақ келиши билан ботилнинг кетиши сабабидан қадим ва ҳодислар орасидаги фарқ кўтарилади. Бу ҳолат жамъ деб аталади». Анга ҳоле тамом ва важде азим бор эрди. Самоъ мажлисида ҳоли мутағаййир бўлуб, андоқ сайҳалар ва заъқалар урар эрдик, асари мажлис аҳлига сироят қилур эрди ва вақтлари хуш бўлур эрди. Саккиз юз олтмиш тўртда Рамазон ойининг гуррасида оламдин ўтти. Ва қабри Гозургоҳда Ҳазрат Шайх ул-исломнинг аёғи саридур.

500. Шайх Баҳоуддин Валад қ. т. с.

Оти Муҳаммад б. Ҳусайн б. Аҳмад Хатиб Букрий. Баъзи дебдурки, Шайх Нажмуддин суҳбатиға етибдур. Амир ул-мўъминин Абубакр р. а. фарзандларидиндур. Онаси Хуросон подшоҳи Алоуддин Муҳаммад Хоразмшоҳнинг қизидур. Ҳазрат Рисолат с. а. в. тушда анга ишорат қилдиким, қизингни Ҳусайн Хатибға никоҳ қил! Ва ул мутаваллид бўлди. Икки ёшида отаси нақл қилди. Чун тамайюз синниға етти, улум таҳсили қилди ва диниву яқинийдин то камоли ул ерга еттиким, Ҳазрат Рисолат с. а. в. анга Султон ул-уламо лақаб берди. Чун анга кўп зуҳур бўлди ва хавосу авомнинг маржаъи бўлди. Зоҳир уламосидин аҳли ҳасад ани замон подшоҳи хуружиға муттаҳам қилдилар ва Балхдин узр қўлдилар. Ва ул вақт Мавлоно Жалолуддин кичик ёшлик эрди. Ва алар Бағдод йўли била Макка азимати қилдилар. Чун Бағдодға етилар, жамъи сўрдиларки, булар не элдурлар, қайдин келиб, қаён борадурлар? Алар дедиларки,

«Аллоҳдан Аллоҳга! Кўркув ва қувват фақат Аллоҳдин бўлур!». Бу сўзни Шайх Шихобуддин Суҳравардий қ. с.ға еткурдилар. Дедиким, ما هذا الا هاء النرجسي «бошқа киши эмас бу — Баҳоуддин Балхийдир» ва истиқбол қилди. Чун анга етти, хаширидин тушуб, Ҳазрат Мавлононинг тизин ўлди ва хонақоҳ сари истидъо қилди. Мавлоно дедиларки, маволийға мадраса ансабдур ва Мустансирия мадрасасига нузул қилдилар. Ва Шайх ўз илиги била аларнинг ўтугин тортиб, мунга муносиб хидматлар қилди. Учунчи кун Макка азимати қилиб, мурожаат қилғанда

Рум сари мутаважжиқ бўлдилар. Тўрт йил Озарбайжонда сокин бўлдилар ва етти йил Лорандада. Ва Мавлоно Жалолуддин хидматларин ўн саккиз ёшида каххудо қилдилар ва етти юз йигирма учда Султон Валад мутаваллид бўлди. Чун улғайди, ҳар ким аларни танимаса эрди, бузургвор оталари била кўрса, оға-ини хаёл қилур эрди. Андин сўнгра подшоҳ аларни Кўняға истидъо қилди. Ва Ҳазрат Мавлоно анда Ҳақнинг живори раҳматиға восил бўлди.

501. Саййид Бурҳонуддин Муҳаққиқ қ. с.

Ҳусайний саййидлур ва Тирмиздин эрди ва Шайх Баҳоуддин Валад қ. с.нинг асҳоби ва муридларидиндур. Анинг хавогирға ишрофи жиҳатидин Саййиди сирдонға машҳурдур. Ул кунки Шайх Баҳоуддин Валад оламдин ўтти, Саййид Тирмизда ўлтуруб эрди. Дедики, шайхим ва устодим ҳазратлари дунёдин рихлат қилдилар. Ва неча кундин сўнгра Мавлоно Жалолуддин тарбияти учун Кўняға мутаважжиқ бўлди. Ва Мавлоно Жалолуддин ҳазратлари тўққиз йилғача алар хидматларида бўлуб, иршодлар кўруб тарбият топдилар. Дебдурларки, чун Шайх Шиҳобуддин Сухравардий Румға келди. Саййид ҳазратларини кўргали борди. Саййид кул устиға ўлтуруб эрди, ўрнидин тебранмади. Шайх йироқдин таъзим қилди ва ўлтурди, ҳеч сўз воқеъ бўлмади. Муридлар сукут мужибин сўрдилар. Шайх дедики, ҳол аҳли била сўзлашурға ҳол тили керак, йўқки қол тили! Муридлар сўрдиларки, Саййидни нечук топтингиз? Шайх деди: дарёе топтуқ, маввожи маоний дураридин ва Муҳаммадий ҳақойиқидин бағоят ошкор ва асру яшурун. Шайх Салоҳуддин Саййиднинг муридларидиндур. Саййид дерлар эрмишки, ҳолимни Шайх Салоҳуддинға бағишладим ва қолимни Мавлоноға. Ва Саййиднинг мутабаррик мазори Қайсариядадур.

«سَمِعْتُ أَبَا عَلِيٍّ وَابْنَهُ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ يَقُولَانِ: «Унга ва барча солиҳ бандаларға Аллоҳнинг саломи ва раҳмати бўлсин!»

502. Мавлоно Жалолуддин Муҳаммад Балхий Румий қ. с.

Аларнинг валодати Балхда эрмиш, олти юз тўртда, Раби ул-аввал ойининг олтисида. Дебдурларки, Мавлоно ҳазратлариға беш ёшидин бери ғайбе сувар ва руҳоний ашкол, яъни малойика суфраси ва хавос инсу жин пардасики, қибоби иззат мастурларидурлар, зоҳир ва мутамассил бўлурлар эрмиш. Бузургвор оталари хати била топибдурларки, Жалолуддин Муҳаммад Балхда олти ёшида одина куни кеча атфол била бизинг уйларнинг томларида сайр қилур эрмишлар. Алардин бири яна бириға дебдурки, келинг, бу томдин яна бир томға секрели! Ул дебдурки, бу ҳаракат ит ва мушук ишидур! Ҳайф бўлғайки, одаме анга муртакиб бўлғай. Агар сизинг жонин-

гизда қуввате бўлса, осмон томига секрели! Ва бу ҳолатда томдин ҳаво тутубдур. Ончаки, алар кўзидин ғойиб бўлубдур. Атфол изтиробдин қичқиришибдурлар ва йиғлабдурлар. Бир лаҳзадин сўнгра кўзи мутағайири ва ранги ўзгача қайтиб, ҳамул томға тушубдур. Атфолға дебдурки, ул соатки, сизга ул сўзни айтадур эрдим, кўрдумки, яшил кисватлиғлар мени сизинг орангиздин сирмадилар ва кўтариб осмонға элттилар ва малакут ажойибин менга кўргуздилар. Чун сизларнинг фиғон ва фарёдингиз чиқти, яна бу ерга тушурдилар.

Дебдурки, ул синда ҳар икки-уч кун ифтор қилур эрди. Маккага борурда Нишобурда шайх Фаридуддин Аттор қ. с. суҳбатига етиштилар. Шайх «Асрорнома» китобин аларға берган экандур. Доим ўзлари била асрар экандурлар. Алар дер эрмишларки, мен бу жисм эмасменки, ошиқлар назарида манзурман, балки ул завқу хушлуқменки, муридлар ботинида манинг каломимдин бош урар. Аллоҳ, Аллоҳ, чун ул дамни топсанг ва ул завқни тотсанг, ғанимат тут ва шукр қилки, мен улдурмен. Ва дебдурки, қушки ердин юқори учқай, агарчи осмонға етмағай, аммо томдин йироқ бўлғай. Ҳамул навъ агар киши дарвеш бўлса, агар дарвешлик камолига етмаса, аммо мунча бўлғайки, зумраи халқдин ва бозор аҳлидин мумтоз бўлғай ва дунёнинг заҳматларидин сабуквор бўлғайки, بِغَايَةِ الْخَيْرِ «юки енгиллар қутулдилар, юки оғирлар ҳалок бўлдилар». Дунё аҳлидин биров алар хизматида узрхоҳлиқ қилур эрдик, хизматда муқассирмен. Алар дедилар: иътизор ҳожат эрмас. Ончаки, ўзгалар сенинг келганингдин миннатдордурлар. Биз сенинг келмагонингдин миннатдордурбиз. Асҳоби-дин бирини малул кўрдилар ва дедиларки, барча малолат бу оламға қўнгул боғлағондиндур. Ҳар дамки бу жаҳондин озод бўлғайсен ва ўзунгни ғариб билгойсен ва ҳар рангки, боқсанг ва ҳар мазаники тотсанг, билсангки, онинг била қолмоғунгдур ва ўзга сори борғунг ва ҳеч малолат ери қолмағай. Ва алар дебдурларки, озодмард улдурки, биров ранжин қилғондин ранжида бўлмағой. Ва жавонмард улдурки, ранжида қилурға муставжиб бўлғонни ранжида қилмағой. Мавлоно Сирожиддин Қунавий — ул вақтнинг бузурги эрмиш. Аммо алар била хуш эмас эрмиш. Онинг қошида дебдурларки, алар дебдурларки, мен етмиш уч мазҳаб била бирдурман. Тиладики, аларни ранжида қилғай ва беҳурмат этғай. Бировни ўз яқинларидинки, донишманд эрди ва сафиҳ эрди йибордики, жамъ орасида Мавлонодин сўрғилки, сен мундоқ дебсен, агар иқрор қилса, сафоҳат қил ва оғзингдин келгунча сўх ва ранжида қил. Ул киши келди. Савол қилди, алар дедиларки, айтибмен. Ул киши муқаррар қилғон дастур била беқоида айтиб сафоҳат қила киришти. Алар табассум қилиб дедиларки, булар била ҳам бирмен. Ул киши бағоят хижил бўлди ва қайтти. Шайх Рукнуддин Алоуддавла дебдурки, менга анинг бу сўзи бағоят хуш келибдур. Алар ходимдин сўрсалар эрдик, уйда ҳеч нима борму? Агар деса эрдик, йўқдур, мунбасит бўлуб, шукр

қилурлар эрди ва дерлар эрдик, бу кун бизнинг уй пайғамбар уйига ўхшар ва агар деса эрдик, матбах муҳайёдур. Мунфайл бўлуб дер эрдик, бу ўйдин бу кун Фиръавн уйи иси келадур. Бир кун алар мажлисида Шайх Авҳадуддин Кирмоний сўзи ўтадур эрди. Биров дедик, шоҳидбоз эди, аммо покбоз эди. Алар дедиларки, кош ҳар не тиласа қилса эрди ва ўтса эрди.

ایں برادر بی نهایت قدر گرامی است هر امر آنچه عرضی بگوید عاید است

Б а й т:

(Эй биродар, бу сўнгсиз даргоҳдир. Сен у томонга қараб юр, мақсад удир.)

Алар дер эрмишларки, рубоб уни беҳишт эшигининг сариридур. Агар бизга андин завқу хушҳоллиқ бўлса, жиҳат будур.

Бир мункир эшитиб дебдурки, биз доғи эшитурбиз. Бизга нечук ул завқу ҳол бўлмас? Алар дебдурларки, сиз ул эшикнинг ёпқанининг саририн эшитурсиз, биз очқонининг. Сабаб будурки, бизга завқу ҳол бўлур ва сизга йўқ.

Алар дебдурларки, биров бир дарвешнинг хилватиға келди ва дедик, невчун ёлғуз ўлтурубсен? Ул дарвеш дедик, эмди ёлғуз бўлдумки, сен келдинг ва менга Ҳақдин монёъ бўлдунг. Алар самоёда эрмишлар, бир дарвеш хотириға кечибдурки, савол қилайки, фақр недур? Алар самоё асносида бу рубойни дебдурлар.

القدر قضاء وسوى القدر عرض
والقدر من العالم سر وعرض

القدر قدر وسوى القدر عرض
العالم كله حياض وعرض

Р у б о и й:

«Фақр — жавҳардир, фақрдан бошқаси араздир,
Фақр — шифодир, фақрдан бошқаси беморликдир.
Оламнинг барчаси найранг ва ғурурдир,
Фақр эса, оламдағи сир ва мақсаддир».

Алар дебдурлар, суҳбат азиздур, يا صاحبزاده غير آهيك الحسنى У «тенгқурлардан бошқа билан суҳбатлашманг» ва дебдурларки, ҳазрати худовандим Шайх Шамсуддин Табризий қ. с. буюрубдурки, қабул топқан муриднинг аломати улдурки, асло бегона эл била суҳбат тута олмағой ва агар ногоҳ бегона

суҳбатиға тушса, андоқ бўлғойки, мунофиқ масжидда ва гўдак мактабда ва асир зиндонда. Ва аларнинг маразида Шайх Садруддин Қунаявий иёдатқа келди ва дедики, *قل لا اله الا الله* «Аллоҳ сенга тезда шифо берсин!» даражот рафъи бўлғай. Умиддурки, сиҳҳат бўлғайки, Мавлоно олам аҳлининг жонидур. Алар дедиларки, мундин сўнгра «шифокаллоҳ» сизга бўлсун! Ҳамоноки ошиқ ва маъшуқ орасида шеър кўнглаккидин ортуқ қолмайдир. Тиламассизки нур нурга қўшулғай?

من كلام غريفة ابن الرواحي
ميراثهم من طائفة الوصال

Б а й т:

«Мен бадандан, у хаёлдан холи бўлди,
Висол сўнгида масрур бўламан».

Шайх асҳоб била йиғладилар ва Мавлоно бу ғазални дедиларки,

м и с р а њ:

مصرع
بداهن توكي من طائفة بداهن مستنير

«Қайдан биласанки, ботинимда ҳамсуҳбат подшоҳим бор? охиригача.»

Ва алар асҳоб васиятида мундоқ буюрубдурларки,

أوصيكم بقوى الله في السر والعلانية وبقله الطعام وقلة النوم وقله الكلام وبعمران العاصي
والأكم مواظبة الصيام وهوام القيام وترك الشهوات على القوام واحتفال الجعاء من جميع الأنام
وترك مخالطة اللهة والقوام وسفاحة الصالحين والكرام وأن يحذر الناس من ينفع الناس وأن يحذر
الكلام ما قل ودل" والحمد لله وحده

«Сизларга васиятим шуки, хоҳ пинҳон, хоҳ ошкор оз еб, оз ухлаб, оз гапириб гуноҳлардан сақланиб, доимо рўза тутиб, тунлари бедор бўлиб, ҳамиша катта орзу-истаклардан кечиб, халқ жафосига сабр қилиб, оми ва нодон даврасини тарк этиб, улуғлар ва солиҳлар билан суҳбат қуриб, Аллоҳга тақво қилинг! Одамларнинг яхшиси — одамларга фойдаси тегадиганидир! Сўзнинг яхшиси — ози ва мақсадга етказадиганидир! Ва ҳамд ёлғиз Аллоҳгадир!».

Савол қилдиларки, Мавлавийнинг хилофатиға ким муносибдур? Деди: Чалабий Ҳусомуддин! Уч қатлағача савол қилдилар, жавоб бу эрди. Дедиларки, Султон Валад нисбатиға не дерсиз? Дедики, ул паҳлавондур. Онга васият ҳожат амас. Сўрдиларки, сизга намоз ким қилсун? Дедики, Шайх Садруддин! Ва буюрдиларки ёронлар бу сори тортадурлар ва Мавлоно Шамсуддин ул сори. (31: احفاف) «Эй қавмимиз, Аллоҳга даъват қилгувчини қабул қилинглар» ночор борғулуқдур.

Олти юз етмиш иккида жумод ул-охир ойининг бешида гуруб вақти Мавлоно оламдин ўттилар. Шайх Муайяддин Жандийдан сўрдиларки, Шайх Садруддин Мавлоно бобида не дер эрди? Деди, валлоҳ, бир кун хос асҳоб била ўлтуруб эрди. Мисли Шамсуддин Игий ва Фаҳруддин Ироқий ва Шарофуддин Мусилий ва Шайх Саъийд Фарғоний. Сўз аларнинг сийрату сариридин чиқди. Шайх дедики, Жунайд ва Боязид бу аҳлда бўлсалар эрди ул мардимардонанинг ғошиясин кўтаргойлар эрди ва миннат жонларига қўйғайлар эрди. Фақри Муҳаммадийнинг хонсолори улдур. Биз анинг туфайлидин завқ қилурбиз. Барча асҳоб инсоф бердилар ва офарин қилдилар. Бу сўзлардин сўнгра Шайх Муайяд дедики, мен ҳам ул султоннинг ниёзмандларидинмен ва бу байтни ўқиди.

من الت لا اكن ولا اريد

لو كان هذا لاجرمها سورة

Б а й т:

«Агар орамизда илоҳийлик маъносини англатувчи сурат пайдо бўлса, у сен, буни киноясиз, тараддудсиз айтаман».

503. Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад б. Али б. Маликдод Табризий қ. с.

Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да мундоқ битибдурларки, Ҳазрат Мавлавий анинг алқобида мундоқ битибдурким,

المول الآخر الذي المرحمة الابرار من الشكره والرحمة والصلح خمس الحق

«Яхшилиikka чиқирувчи улуг Мавлоно — жонларнинг хулосаси, чироғ, шиша, чироғдоннинг сирри, дин ва ҳақиқат куёши, аввалги ва охириларга Аллоҳнинг нури». Ул дебдурки, ҳануз мактабда эрдим ва муроҳиқ бўлмайдур эрдим. Агар манга қирқ кун ўтса эрди, сийрати Муҳаммадий ишқидин манга таом орзуси бўлмас эрди. Ул Шайх Абубакр Саллабоф Табризий муридидур. Ва баъзи дебдурларки, Шайх Рукнуддин Синжосий муриди эрмишки, Шайх Авҳадуддин Кирмоний ҳам анинг муридидур. Ва баъзи дебдурларки, Бобо Камол Жандий муридидур. Бўла

олурки, барчанинг хидматиға етмиш бўлғай ва тарбиятларин топмиш бўлғай. Охир ҳолида доим сафар қилур эрмиш ва қора кийиз кияр эрмиш ва ҳар мулкка борса, карвонсаройида тушар эрмиш. Дерларки, Бағдодқа етканда Шайх Авҳадуддин Кирмонийни кўрди ва деди: не иштасен? Ул деди: тошлиғ сувда ой аксин кўрадурмен. Ул деди: агар буйнунгга чибон чиқмайдур, ойни не учун осмонда кўрмайсен? Ва ул вақтки, ул Бобо Камол хидматиға етар эрди, Шайх Фаҳруддин Ироқий ҳам Шайх Закариё Мўлтоний амри била анда эрди. Ва ҳар фатҳу кашфеки анга юзланур эрмиш, ани назм ва ё наср либосида адо қилур ва Бобо назариға еткурур эрмиш. Ва Шайх Шамсуддин ҳеч нима зоҳир қилмас эрмиш. Бир кун Бобо дебдурки, фарзанд Шамсуддин, ул асрору ҳақойиқдинки, фарзанд Фаҳруддин Ироқий зоҳир қилур, санга ҳеч лойиқ бўлмас? Ул жавоб берибдурки, андин ортуқ мушоҳада бўлур, аммо бу жиҳатдинки, ул баъзи истилоҳлардин соҳибвуқфдур, қилаолурки, аларни яхши либосда жилва бергай ва манга ул қувват йўқдур. Бобо дедиким, Ҳақ с. т. санга мусоҳибе бергайки, аввалину охирин ҳақойиқу маорифин сенинг отингга изҳор қилғай. Мавлоно Шамсуддин Кўняға етканда, Мавлоно Жалолуддин мадрасадин чиқиб, жамоате уламо анинг рикобида борадур эрдилар.

Мавлоно анинг инонин тутуб деди: ё Имом ул-муслимин, Боязид бузургракдур, ё Ҳазрат Рисолат с. а. в.? Мавлоно дебдурки, ул сўзнинг ҳайбатидин гўёки етти осмон бир-биридин айрилди ва ерга тўкулди ва меининг ботинимдин азим ўте димоғимға урди. Жавоб бердимки, Мустафо с. а. в. олам аҳлининг бузургракидурлар, Боязид не бўлғай? Пас деди: не маъноси борки, Мустафо с. а. в. дебдурки, مَا مِنْكَ حَقٌّ مَعَكُمْ (Аллоҳим), сени танишлик даражасида таниёлмадим». Ва Боязид дебдурки,

«سَيِّدُنَا مَا أَتَمَّ عِلْمُهُ وَأَتَمُّ سُلْطَانُهُ» «Поко парвардигоро, шоним нақадар юксак! Мен султонлар султониман!» ҳам дебдур? Дедим: Боязид сувсизлиғи бир журъадин ултурушти, сероблиғдин дам урди, идрокининг кўзаси анинг била тўлди ва ул нур анинг уйининг равзанаси хурдида эрди. Аммо Мустафо с. а. в. истисқое азим ва сувсизлиғ устиға сувсизлиғ эрди ва муборак кўкси

«أَلَمْ تَرَ لَكَ حَقًّا» «биз сенинг қалбингни кенг — мунаввар қилиб

«Аллоҳнинг ери қўймадикми?» шарҳи била (Зур: 10)

«Аллоҳнинг ери қўймадикми?» шарҳи била (Зур: 10) «Аллоҳнинг ери кенгдур» бўлуб эрди. Ложарам аташдин дам урди ва ҳар кун қурбат зиёдалиғининг истидъосида эрди. Мавлоно Шамсуддин фарёд уруб йиқилди. Ва Мавлоно маркабдин тушуб шогирдлариға буюрдиким, ани кўтариб мадрасаға элттилар. Чун ўзига келди ва муборак бошин Мавлоно тизи устиға қўюб эрди, андин сўнг анинг илигин тутуб равон бўлди ва уч ой муддате бир хилватда лайлан ва наҳоран висол савми била ўлтурдиларки, асло чиқмадилар. Ва кишига заҳра йўқ эрдиким, аларнинг хилватиға киргай.

Ул хилватда бир кун Мавлоно Шамсуддин Мавлавий хидматидин шоҳиде тилади. Ул ўз ҳарамининг илигин тутуб мажлисқа келтурди. Ул дедики, бу менинг синглимдур, бир нозанин йигит кўнглум тилар. Филҳол фарзанди Султон Валадни олиб келди. Деди: бу менинг фарзандимдур, ҳолиё агар бир миқдор чоғир муяссар бўлса, завқе қилур эрдук. Мавлавий чиқди ва жухудлар маҳалласидин бир кўза чоғир еткурди. Мавлоно Шамсуддин буюрдики, мен Мавлононинг мутоваати қуввати ва маиураби вусъатин имтиҳон қиладур эрдим. Ҳар недин десалар, ортиғроқдур. Ва дебдурки вақт машойихидин сўрарбизки, **لِي سَيِّدِ الْوَالِدِ** «менда Худо билан шундай лаҳзалар бўладики...» бу мустамир вақт бўлғай? Дерларки, йўқ. мустамир бўлмағай! Ва дедики, бирав Ҳазрат Муҳаммад с. а. в. умматидин бир дарвешга дедики, санга Тенгри жамъият бергай. Ул деди: ҳай-ҳай, бу дуони қилма, мундоқ дуо қилки, Тенгри жамъиятни андин айир, анга тафриқае берки, мен жамъиятда ожиз бўлубмен. Ва дебдурки, бирав дерки, сиқояда Тенгри отин тутмамак керак ва Қуръон ўқумамак керак, магар оҳиста. Дедимки, мунга не чора қилайки, ани ўзумдин айира олмон: шоҳ отдин тушмас, бечора от не қилсун? Ва баъзи дебдурларки, чун Мавлоно Шамсуддин Кўняға етти, Мавлоно хидматлари дарсиға кирди. Ва Мавлоно бир ҳавз қироғида ўлтуруб эрди ва теграсида китоблар. Ул сўрдики, бу не китоблардур? Мавлоно дедики, бу қийлу қолдур, сенинг мунунг била не ишинг бор? Мавлоно Шамсуддин илиг узатти ва ул китобларни сувга солди. Мавлоно тамом таассуф била деди: эй дарвеш, не қилдинг, алардин баъзи отамнинг фавойиди эрдики, яна топилмас. Мавлоно Шамсуддин илиг сувга уруб, бирин-бирин китобларни сувдин чиқарди ва сув ҳеч қайсиға асар қилмайдур эрди. Ва Мавлоно хидматлари айттиларки, бу не сирдур? Ул дедики, мун завқу ҳол дерлар, мунинг била сенинг не ишинг бор? Андин сўнгра ул икки бузургворнинг суҳбатлари туташти. Бу навъ нақл қилибдурларки, Мавлоно Шамсуддин қ. с. шаҳодат шарафи била дунёдин ўтубдур. Ва тарих олти оз қирқ беш экандур. Ва оз фурсатда қотилларин бирин-бирин Тенгри таоло тафзиҳлар била оламдин чиқарибдур. Ул жумладин бири Мавлононинг фарзанди Алоуддин Муҳаммад эрмишки,

(46: هود) **يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي خَلَقْتُكُمْ مِنْ أَنْفُسِي** «Эй Нух, у сенинг аҳлингдан эмас» доғиға мунтасиб эрмиш. Ва баъзи дебдурларки, аларнинг қабри Мавлоно Паҳлавий мадрасида Мавлоно Бадриддинким, боний экандур, анинг ёнидадур, валлоҳу таоло аълам.

504. Шайх Салоҳуддин б. Фаридун Кўнявий маъруф би-Заркуб қ. с.

Ул бидояти ҳолида Саййид Бурҳонуддин Муҳаққиқ Тирмизийнинг муриди эрмиш. Мавлоно Жалолуддин хидматлари заркублар ҳовлисининг

ўтарда, аларнинг зарби унидин аларга ҳол воқеъ бўлубдур ва самоъга кирибдурлар. Шайх Салоҳуддин илҳом била дўкондин сехриб чиқибдур ва бошин аларнинг аёғига қўюбдур. Ва Мавлоно ҳазратлари анинг бошин кўтариб, илтифот ва навозиш қилиб, пешиндин намози дигаргача Мавлоно ҳазратлари самоъда эрмишлар. Ва бу ғазални буюрдиларки,

بکی گنجی چندی اند من و کمال از کبری
ای منور است ای من ای منور ای من

б а й т:

«Бу заргарлик дўконида шундай бир хазина пайдо бўлдики, ажаб сурат, ғўзал маъни, қандай яхши, қандан яхши!».

Шайх Салоҳуддин буюрди, то дўконни яғмо қилдилар. Ва икки кавндин озод бўлди. Ва Мавлоно хидматларида равона бўлди. Мавлоно ҳазратлариға ҳам — ул ишқибозликким, Шайх Шамсуддин Табризий била эрди, анинг била бунёд қилдилар. Ва икки йилгача анинг била мусоҳабат ва мувонасатлари бор эрди. Бир кун Мавлоно ҳазратидин савол қилдиларки, ориф кимдур? Дедиларки, ориф улдурки, сенинг сиррингдин сўз айтқай ва сен хомуш бўлғайсен ва андоқ киши Салоҳуддиндур. Ва чун Султон Валад булуғ ҳаддиға етти, Мавлоно ҳазратлари Шайх Салоҳуддиннинг қизини анинг учун хутба қилдилар ва Чалабий Ориф ул қиздин мутаваллид бўлди. Ва Шайх Салоҳуддин Куняда мадфундур, Мавлоно Баҳоуддин Валад қ. с. живорида.

505. Шайх Ҳисомуддин Ҳасан б. Муҳаммад б. Ҳусан б. Ахий Турк қ. с.

Чун Шайх Салоҳуддин Ҳақ живори раҳматиға борди, Мавлоно хидматларининг иноят ва хилофатлари Чалабий Ҳисомуддинға мунтақал бўлди ва ишқбозлиғ анинг била бунёд қўйдилар. Ва «Маснавий» назмининг сабаби ул эрдиким, чун Чалабий Ҳисомуддин асҳоб майлини Ҳаким Санойи «Илоҳийнома»сиға ва Шайх Фаридуддин Аттор қ. с. «Мантиқ ут-тайр» ва «Мусибатнома»сиға маълум қилди, Мавлоно хидматлариға арз қилдиким, ғазалиёт асрори кўп бўлубдур, мазкур бўлғон китоблар тарзи била агар китобе мавзун бўлсаки, дўстларға ёдгоре бўлғай, иноятдур. Мавлоно филҳол дасторлари бошидин бир қоғаз Чалабий Ҳисомиддин илгига бердилар, ўн саккиз бет анда битиклик. «Маснавий»нинг аввалидин, андинки,

м а с н а в и й:

شمس دین مولد حکمت مکن

«Тингла, най андоқ ҳикоятлар қилур» ончаким

بىر كىتاپ تىن گوشه

«хуллас, сўзни қисқа қилиш керак, вассалом!».

Андин сўнгра Мавлоно хидматлари дедиларки, андин бурунки сизинг замирингизга бу доия гушкай, ғайб оламидин кўнглумга муни илқо қилиб эрдиким, бу навъ китобе назм қилилғай ва ихтимоми куллий била «Маснавий» назмига шуруъ қилдилар. Гоҳ-гоҳ андоқ бўлур эрдиким, туннинг аввалидин фажр тулуғиғача имло қилурлар эрди ва Чалабий Ҳисомуддин битир эрди. Ва мажмуъ ул битиганни буюк ун била Мавлоно хидматиға ўқур эрди. Чун аввалги дафтар тамомға етти. Чалабий Ҳисомиддиннинг ҳарами фавт бўлди ва арода фатрате тушти. Икки йилдин сўнгра Чалабий Ҳисомуддин Мавлоно хидматларида ниёзмандлиғлар била «Маснавий»нинг татиммасин истидъо қилди. Андоқки, иккинчи дафтарнинг аввалида ишорат анга воқеъ бўлубдурки,

مثنوی

مثنوی بهجت الامون شعر شد

مثنوی این مقامی الامون شعر شد

маснавий:

«Бир муддат бу маснавий кечиктирилди,
қон сутга айлангунча вақт керак».

Андин сўнгра китобнинг охириғача Мавлоно ҳазратлари айтурлар эрди ва Чалабий Ҳисомуддин битир эрди. Бир кун Чалабий Ҳисомуддин дедиким, қачонки асҳоб Махдумийнинг маснавийсин ўқурлар ва ҳузур аҳли анинг нуриға мустағрақ бўлурлар, кўрарменки, ғайб аҳлидин жамоате илиғларинда дашналар ва тиглар тутуб ҳозир бўлурлар. Ҳарким ихлос юзидин исғо қилмаса, имонининг тубин ва динининг шохин кесиб ани судрай-судрай сақар мустақарриға элтурлар. Мавлоно дедиларки, андоқдурки, кўрдунг.

مثنوی

شعر شد بجز انکه ان شعر مثنوی

شعر شد این مقامی و این مقامی شعر

حق نوروت پادشاه عالمی

حق نوروت پادشاه عالمی

М а с н а в и й:

«Бу сўзларга душман бўлганларнинг шарманда бўлиб, дўзахга тушгани кўрсатилди. Эй, Ҳисомуддин, сен унинг ҳолини кўрдинг. Ҳақ қилмишига муносиб жавоб берганини сенга кўрсатди».

506. Султон Валад қ. с.

Ул Саййид Бурҳонуддин Муҳаққиқ била Шайх Шамсуддин Табризий қ. с.га шойиста хидматлар қилиб эрди. Ва Шайх Салоҳуддинга куллий иродати бор эрди. Ва ўн бир йил Чалабий Ҳисомуддинни, бузургворотаси қойим мақоми ва халифаси тутар эрди. Ва кўп йиллар отаси ҳақойиқу маорифин фасиҳ тил била тақрир қилур эрди. Ва бир маснавийси бор. Ҳаким Санойи «Ҳадиқа»си вазнида, басе асрору нукта анда дарж қилибдур. Борлар Ҳазрат Мавлоно анга бу хитобни қилибдурки,

«*أنت الذي خلقنا وخلقنا*» одамлар орасида менга сурат ва сийратда энг кўп ўхшайдигани сенсан». Ва ани бағоят севар эрмиш. Дерларки, жалий қалам била ўз мадрасасининг деворида, битибдурки: «бизинг Баҳоуддин неқбахт-дур, яхши тирилди ва яхши ўлғай, валлоҳу аълам». Ва дерларки, бир кун анга навозиш қилур эрмиш. Дебдурки, Баҳоуддин, менинг бу оламга келма-кимга сабаб сенинг зуҳрунг эрди. Ва барча сўзлар менинг қавлумдур ва сен феълимсен. Бир кун Ҳазрат Мавлоно анга дедиларки, Димашққа бор, Мавлоно Шамсуддин талабиға. Ва мунча ваҳҳи сим элт ва ул султони маъно кафши ичига сол ва муборак кафшнинг юзин Рум сари қил! Чун Димашққа етсанг, Солиҳияда карвонсаройдур машхур, яксар анда борки, ани анда топарсенки, бир фаранги соҳибжамол йигит била шатранж ўйнайдур. Чун ул элтса, ёрмоқ оладур ва агар ул йигит элтса силли урадир-гон кўргунгдур. Зинҳор инкор қилмаки, ул йигит бу тоифадиндур ва ўзун танимас. Ва алар тиларки ани ўзига шинос қилғайлар. Чун Султон Валад Димашққа борди ва Мавлоно Шамсуддинни ҳамул ердаки бузургвор валиди нишон бериб эрди, топтики, ул йигит била шатранж ўйнайдур эрди. Ниёзманд ҳамроҳлар била илайига бош қўюб риққатлар қилдилар. Ва ул фаранги кофир йигит бу ҳолни кўруб, анинг бузурглуқин билди ва ўз беадаблиқларидин уялиб, бош яланг қилиб, имон келтурди. Ва инсоф юзидин турди ва тиладики, ҳар неси бўлса яғмоға бергай. Мавлоно Шамсуддин қўймади, буюрдик, Фарангистонга қайт ва ул диёрнинг азизларин мушарраф қил ва ул жамоатнинг қутби ўл! Андин сўнг Султон Валад келтурган ваҳҳни амр топқан била ул маҳдумнинг кафшига тўкуб, кафш юзин Рум сари эвурди. Ва Мавлоно хидмати ва сойир Рум ниёзмандлари тилидин аларни истидъо қилди. Алар қабул қилиб, ҳам анинг отиға миниб, азимат қилдилар. Ва Султон Валад рикобларида яёқ тебради. Ва Мавлоно Шамсуддин ҳар

неча буюрдиларки, фарзанд Валад, отлан! Ул бошин куюб дедики, шоҳ отлиғ ва банда отлиғ қачон раво бўлғай? Ва Димашқдин Кўняғача аларнинг рикобида яёқ борди. Чун Кўняға еттилар, Мавлоно Шамсуддин анинг хидматларин Мавлоно Жалолуддинға тақрир қилиб айтур эрдики, мен мундоқ дедим, ул мундоқ жавоб айтти ва башошат қилур эрди. Андин сўнгра дедиларки, манга Ҳақ мавҳибатларидин икки нимадур: сар ва сир. Аввалғини ихлос била Мавлоноға фидо қилдим, иккинчини Баҳоуддин Валадға бағишладим. Агар Баҳоуддинға Нух умри бўлуб, барини бу йўлда сарф қила эрди, ул муяссар бўлмағай эрдики, бу йўлда мендин анга етти. Умид улким, сиздин ҳам насиблар анга еткай. Чун Мавлоно Тенгрининг живори раҳматиға борди, етти кундин сўнгра Чалабий Ҳисомуддин барча асбоб била Султон Валад қошиға келди ва деди: тиларменки, «бузургвор отанг ўрниға ўлтурғайсен ва муридларға иршод қилғайсен ва бизга шайх ва муқтадо бўлғайсен ва мен рикобингда ғошияни эғнимга қўюб бандалиғ қилғаймен. Ва бу байтни ўқидики,

بر خنده دل ای جان ان گشت کابینه
بر آفتاب که بافتن شاه و شاهزاده

б а й т:

«Эй жон, кўнгул уйида ким ўтирибди,
Шоҳ тахтида шоҳ ва шаҳзодадан бошқа!?».

Султон Валад бош қўйди ва кўп йиғлади ва дедики

«Суфийға хирқа ярашади, етимга ёниш ва куйиш». Андоқки, отам ҳаётида халифа ва бузургвор эрдинг, бу замон ҳам халифа ва бузургворимизсен. Ул дебдурки, бир кун отам дедиким, агар тиласангки дойим беҳишти баринда бўлғайсен, барча била дўст бўл ва ҳеч кимнинг кинасин кўнглунгда асрама! Ва бу рубоийни ўқидиким,

دایم
بانی رحمتی را میگویند بانی مهربانی
چون هر چه بود و می بود بانی بود بانی مباحث
سواهی که از محبتش بر بد آرند
بد گوی و بد آموز و بد انجمن مباحث

«Афзаллик истасанг, ҳеч кимдан афзаллик даъво қилма, мум ва малҳам бўлу жароҳат бўлма! Бировдан сенга ёмонлик етишини истамасанг, ёмон сўзли, фикри бузуқ, ёмонликни тарғиб қилувчи бўлма!»

Тамом абниё а. с. муни қилибдурлар ва бу сийратни суратқа келтурубдурлар, лоҷарам олам аҳли алар хулқлариға мағлуб ва лутфлариға мажзуб бўлибдурлар. Чун дўстларни ёд қилурсен, кўнглунг бўстони хушлуғдин очилур ва гулу райҳондин тўлар. Ва чун душманларни зикр қилурсен, ичинг тикан ва йилон билан тўлар ва хотиринг пажмурда бўлур. Дерларки, вафоти кечаси бу байтни ўқур эрмиш.

فروغ از حدای خود ازادی

الغلب قلبك انك بيم ظفرك

Б а й т:

«Бу тун шундай тунки, шодлик тунидир.
Аллоҳдан озодлик етар бир тундир».

Етти юз ўн иккида Ражаб ойининг ўнида шанба кечаси дунёдин ўтти.

507. Шайх Шиҳобуддин Суҳравардий қ. с.

Ҳазрат Махдум н. м. Имом Ёфиъийдин алар алқобиға мундоқ нақл қилибдурларки,

استاذ زمانه فرید اوائله مطلع الانوار و منبع الاسرار و دليل الطريقة و ترجمان الحقيقة يستد
لشيوخ الاكابر الطامع بن علمي الخلق والطاهر، فادوة العارفين و حصة السلطنة العالم رباني
فهباب الدين او الخلفاء عبر بن محمد الكفري السورودي من القس القدره

«Ўз замонасининг устози, даврининг яғонаси, нурлар матлаи, сирлар манбаи, тариқат раҳбари, ҳақиқат таржимони, зоҳир ва ботин илмларда барча улур шайхларнинг устози, орифлар йўлбошчиси, солиқлар таянчи, раббоний олим Шиҳобуддин Абу Ҳафс Умар б. Муҳаммад Бакрий Суҳравардий, Аллоҳ унинг сиррини муқаддас қилсин». Абубакр Сиддиқ р. а. фарзандларидиндур. Тасаввуфда интисоби ўзининг амми Шайх Абуннажиб Суҳравардийға. Ва Шайх Абдулқодир Гилоний р. суҳбатиға етибдурлар ва алардин ўзга ҳам машойихдин кўпнинг суҳбатиға мушарраф бўлубдурлар. Ва дебдурларки, баъзи абдол била муддате Аббодон жазирасида бўлур эрмишлар. Ва Хизр а. с. била суҳбат тутубдурлар. Шайх Абдулқодир алар васфида

дебдур: العراق «Сен Ироқдаги машхур кишиларнинг охиригисан». Кўп таснифлари бор. «Авориф»дек ва «Рашф ун-насоийх» ва «Аълум ут-туқо»дек. «Авориф»ни Маккада тасниф қилибдурлар. Ўз вақтларида шайх уш-шух эрмишлар. Бағдодда тариқат арбоби йироқ-яқиндан бу қавм масойили истифосини алардин қилур эрдилар:

كتب اليه بخطه يا سيدي ان تركت العمل املت ان الطلاق وان عقلت واصلت العيب

«Улардан баъзиси унга ёзди: Эй Хожам, агар амални тарк этсам, танбаллик қилган бўламан. Агар амал қилсам, менда манманлик пайдо бўлаяпти. Жавобида ёзди: Амал қил ва манманликка қарши Аллоҳдан паноҳ тила!». «Иқболия» рисоласида мазкурдурки, Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. с. дебдурларки, Шайх Саъдуддин Хуммуйийдин сўрубдурларки, Шайх Муҳйиддин Арабийни нечук топтинг? Дебдурки, «بحر مناجاة الحاج» «Соҳилсиз, шиддатли тўлқинланувчи дарё». Ва дебдурки, Шайх Шихобуддин Сухравардийни нечук топтинг? Дебдурки, «السهرورد في حبيب السهرورد» «Сухравардий пешонасидаги пайғамбар с. а. в.га тобелик нури бу бошқа нарсадир». Валодати беш юз ўттуз тўққузда Ражаб ойида эрмиш, вафотлари олти юз ўттуз иккида эрмиш, валлоҳу таоло аълам.

508. Шайх Нажибуддин Али б. Бузғуш Шерозий қ. с.

Олим эрди ва ориф, сарчашмаи улуму маориф. Отаси ғаний ва тожир эрди. Ва Шомдин Шерозга келди ва мутааххил бўлди ва мутавааттин. Бир кеча амир ул-мўъминин Али к. в.ни тушта кўрди ва анинг қошига таоме келтуруб, анинг била еди ва анга башорат бердики, Ҳақ с. т. санга фарзанде бергусидур, нажиб ва солиҳ. Чун ул ўғул туғди, анга ул ҳазрат отин қўйди: Али ва лақаб Нажибуддин деди. Ва ул ўғул бидоят ҳолдин фуқаро муҳаббатини кўнглида асрар эрди ва алар била мусоҳабат қилур эрди. Отаси анга ҳарнеча фохир либослар ясар эрди ва лазиз таомлар тартиб қилур эрди, парво қилмас эрди. Ва дер эрдиким, мен хотунлар либоси киймасмен ва нозиклар ғизоси емасмен! Ва пашмина кияр эрди ва бетакаллуфона таом ер эрди, ангачаки улғайди. Ва қавмнинг муддаою талаби кўнглига ғолиб бўлди ва ёлғуз уйда басар элтур эрди. Бир кеча тушта кўрдики, Шайхи Кабир равзасидин бир қари киши чиқди ва анинг кейнича яна олти улуқ кишилар бир йўл била борур эрдилар. Ул бурунги пир анга боқиб табассум қилди ва илигин тутуб, сўнгги пирга топшурди. Ва дедики, бу Тенгри таолодин вадеъатедур санга. Чун уйғонди, тушин отасига деди. Отаси дедики, бу тушни кимса таъбир қилаолмас, магар Шайх Иброҳим. Ва ул мажзуб ва уқалойи мажониндин эрди. Биравни анинг қошига юбор-

дики, ул тушни арз қилди. Шайх Иброҳим эшитгач дедики, бу туш Али Бузғушдин ўзганинг туши эмас! Бурунги пир Шайх Кабирдур ва ўзгалар жамъики, бу тариқни андин қабул қилибдурлар ва сўнгги пир керакки, тирик эркан, ани тилаб топмоқ керакки, мунунг тарбиятин анга ружуъ қилибдур, то мақсудқа етқай. Бу сўзни эшитгач отадин ижозат ҳосил қилиб, Макка сафариға азимат қилди. Чун Шайх Шихобуддин Суҳравардийға етишти, ани танидики, тушта кўрган кишидур. Шайх ҳам анинг ҳолиға мутталеъ эрди, анинг тушин анга айтти. Ва ул Шайх мулозаматин ихтиёр қилди ва йиллар анинг суҳбатида басар элтти ва Шайх илигидин хирқа кийди ва Шайхнинг мусаннафотин ва ўзга нималар ҳам бу илму тариқда Шайхдин эшитти. Ва Шайх изни била Шерозға мурожаат қилиб, мутаахҳил бўлди: Ва хонақоҳ бино қилиб, толиблар иршодиға машғул бўлди. Ва ҳолоту каромоти халқ орасида иштихор топти. Ва яхши сўзлари ва шариф рисола-лари борки, Шайх сўзининг иси алардин келур. Бир кун анга дедиларки, тавҳид сиррин бир мисол била равшан қил! Деди: икки кўзгу ва бир олма. Аср фузалосидин бири ҳозир эрди, бу маънони назм қилди.

مثنوی

ایں حرف نو اور وہ صحرای سخن	شعری کمال لعل لب لبیر کلم
سببی و بلوایه کسور من گن	گفدا که زو جنت از مثالی خواهی

М а с н а в и й:

«Кекса, комил шайх Нажибуддин сўз саҳросида бу янги гапни айтди: Ваҳдатдан мисол келтирмоқчи бўлсанг, бир олмаю икки ойнани тасаввур қил!».

Бир кун деди: маъшукнинг холин пайваста таъриф қилурлар, бу ажабки, анда худ хол йўқдур. Ҳам ул фозил ҳозир эрди, бу маънони ҳам назм қилди.

مثنوی

ایں الکار از بعض مثالی نیست
چون حال من از حال رحمت عالی نیست
و حاصل من همه ز حال روح نیست
وین طوطا که روح تو چو د عالی نیست

Рубоия

«Эй улки, сенинг ҳуснда тимсолинг йўқ, менинг ҳолатим юзунгдаги холдан айри эмас. Менинг барча васф қилганларим юзингдаги холдир. ажабки, юзингда холнинг ўзи йўқ».

Олти юз етмиш саккизда Шайбон ойида дунёдун ўтубдур.

509. Заҳириддин Абдурраҳмон б. Али б. Бузғуш қ. с.

Отасининг муридидур ва халифаси эрди. Онаси анга ҳомила бўлғонда, Ҳазрат Шайх Шихобуддин Суҳравардий қ. с. ўз муборак хирқасидин бир пора айириб юборибдурларки, ул мутаваллид бўлғонда, анга кийдургайлар. Ул хирқаки ҳажжа кийибдур, ул экандур. Улғайғанда, ота хидматиға машғул бўлди ва тарбият топти. Ва ҳажға борди. Арафа кечаси туш кўрдики, Ҳазрат Расул с. а. в. равзасиға борди ва салом берди. Жавоб қилдики, *وَعَلَيْكَ السَّلَامُ يَا أَبَا الْحَسَنِ*. «Сенга ҳам салом бўлсин, эй Абунажоший!». Отаси ул ҳолиға мутталеъ бўлди ва аҳлу хайлиға хабар берди ва башорат еткурдики, мурод ҳосил бўлди. Андин сўнгра дарс айтти ва ҳадис ривоят қилди ва тасониф қилди. Анинг тасонифидин бири «Авориф» таржимасидурки, анда кашфу илҳомдин содир бўлғон таҳқиқоти кўпдур. Бийик мақомотқа етти ва аржуманд каромотқа машҳур бўлди. Ва Ҳазрат Шайхнинг бу икки байтин дойим ўқур эрмишки,

وَالْعَلَا مِنْ لَوْ أَنَّ الرُّسُلَ مَلُومًا
قَعَّتْ بِطُفٍّ مِثْلَ بَاقِي مَسَلَمَا

وَلَا كُنْتُ لَا رُحْمِي مِنَ الرُّسُلِ بِالرُّحْمِي
أَلَا أَرَأَاكَ وَطُفٍّ مِثْلَ

ш е ъ р:

«Юсак ризо мақомиға етганимда ҳам рози эмас эдим, ризодин юсакроқ мақомдан ҳам кўнглимиз зада. Бизга фироқ юзланиб, мақсаддан йироқлашган пайтимизда, менга саломга қелувчи хаёлинг билан қаноатланаман».

Етти юз ўн олтида Рамазон ойида дунёдин ўтти.

510. Шайх Муҳаммад Яманий қ. т. р.

Шайх Нажибуддин Али Бузғуш дебдурки, бир кун жамъи асҳоб била Ҳазрат Шайх Шихобуддин Суҳравардий қ. с. суҳбатида ўлтуруб эрдук. Шайх асҳобдин бирига буюрдиларки, хонақоҳдин ташқари чиқсун, агар ғарибе бўлса, олиб кирсунки, бизинг димоғимизға бир ошно иси келадур.

Бирав чиқти ва ҳеч киши топмади. Шайх яна ҳайбат била буюрдиларки, бу қатла чиқки топарсан! Ул дарвеш бу қатла чиққандин сўнгра бир қора ранглиғ киши кўрдик, сафар ва азимат осори аҳволида зоҳир эрди, олиб кирди. Киргач, саффи ниёлга майл қилдик, ўлтурғай. Шайх дедик, эй Шайх Муҳаммад, яқин келки, сендин ошно иси келадур. Ва ани ўз ёнига тиладилар. Ва ул ва Шайх бир-бири била сирда безабонлиғ тили била сўзлар айтиштилар. Андин сўнгра ул Шайхнинг тизини ўпти. Ва Шайх буюрдиларки, суфра келтурдилар ва таом едилар. Ва мен рўза эрдим. Шайх буюрдиларки, ҳар ким рўза тутубдур, ўз ҳоли била бўлсун! Ул суфрада анор эрди. Ва Шайх анор ейдур эрдилар ва доналарни суфранинг бир гўшасида йиғадур эрдилар. Менинг хотиримга келдик, ул доналарни олайки, Шайхнинг муборақ оғзи суйи баракати анга етибдур, анинг била ифтор қилай. Чун бу хотир кўнглума кирди, ул ғариб ул доналарни олиб, оғзига солиб еди ва манга боқиб табассум қилди. Билдимки, ҳаёлимни билибдур. Чун суфра кўтардилар, Шайх буюрдиларки, Шайх Муҳаммад ҳофизи каломдур, аммо муддате ёлғуз тиловат қилибдур, эмди тиларки, бирав қошида ҳар кун бирор нима «Каломуллоҳ»дин ўткарғай. Ҳар ким бу муддао қилди, аммо Шайх бу хидматни манга ҳавола қилдиларки, Али Шерозий ҳар кун анинг дарсини қулоқ тутсун! Ул ҳар кун келур эрди ва бир сипора ўқуб борур эрди. Бу айёмда андин ғариб ҳолот мушоҳада тушти ва ажаб файзлар ва осойишлар анинг суҳбатидин манга етишти. Охир Шайх анга хирқа кийдуруб, толиблариға хирқа либоси ижозатин бериб, ўз вилоятиға узатти. Ва анда машҳур бўлди ва кўп халқ анга мурид бўлдилар.

511. Шайх Иброҳим Мажзуб қ. с.

Ул ҳамулдурки, зикри Шайх Нажибуддин Али Бузғуш баёни ҳолида ўтти. Ва дебдурларки, гоҳе неча кун ўтар эрдик, ҳеч таом емас эрди, гоҳе неча кунлук таомни бир лаҳзада ер эрди. Ва анинг нима емакининг шарҳи ва Шайх Нажибуддин Али Бузғуш била суҳбатининг баёни «Нафаҳот ул-унс»да бор, тилаган киши топар. Ва андин ғариб ҳолот ва ажиб кароматлар кўрубдурлар. Шайх Шихобуддин Суҳравардий ва ул табақадаги машойих била муъосир эрмиш.

512. Шайх Жамолуддин Лур қ. т. с.

Шайх Нажибуддин дебдурки, бир қатла манга дедиларки, бу шаҳрға бир Лур келибдур, оти Жамолуддин. Ва қавий жазбаси бор ва масжиди жомеъда бўлур. Бордим ва ани кўрдум ва салом дедим. Жавоб деди ва айттики, менинг оқни қора қилғучилар била ишим йўқдур, яъни фуқаҳо ва битигучилар била. Бирав дедик, ул суфилардиндур. Бориб қошида ўлтурдум ва аҳвалидин савол қилдим. Дедик, мен уммий кишидурмен

Лурда. Ва нима ўқумайдурмен, манга голо ўтлатмоқ била хуш эрди. Бир кун пойгоҳда голо ўтрисида ўлтуруб эрдим. Ногоҳ манга ҳоле макшуф бўлди ва жазба зоҳир бўлди ва ҳижобни кўзум оллидин олдилар. Беҳуш бўлдум ва йиқилдим. Ва голонинг оёғи остида илик-аёғ урар эрдим. Чун ўз ҳолимга келдим, манга тавҳид сирри макшуф бўлуб эрди. Ва ул дойим шатҳиёт айтур эрди. Уламо ва сулаҳо анинг инкориға қўптилар ва такфир қилдилар. Ва анинг қатлиға фатво қилиб, Отабек Абубакрки, шаҳрнинг подшоҳи эрди, қошиға элттилар ва қатл ижозати тиладилар. Отабек дедикки, агар икки киши ҳам сизга муттафиқ бўлсалар, қатл қилай! Бири Шайх Нажибуддин Али Бузғуш, яна бири Шайх Муъинуддинки, ҳам Шерознинг бузурги эрмиш. Ул фатвони менинг қошимга келтурдилар. Мен битидимки, ул мажзубдур ва мағлуб, анинг қатли жойиз эмас. Ва Шайх Муъинуддин ҳам андоқ ўқ битиб эрди. Отабек анинг қатлиға ҳукм қилмади. Ҳам ул дебдурки, бир кун вузуъ қиладур эрдим ва Жамолуддин манга боқадур эрди. Чун сувни юзумга еткурдум, дедимки, اربع طعنت «нопокликни кеткизаман!». Ул деди, ҳеч ҳадасе қолмайдур, айтки اربع طعنت «нопокни кеткизаман».

513. Шайх Шамсуддин Сафий р. т.

Кибор машойихдиндур. Вақте Шайх Нажибуддин Ҳазрат Шайх Шиҳобуддин Суҳравардий хидмати ниятиға Бағдод азимати қилибдур, Шайх Шамсуддин рафиқ экандур. Ул Шайх Нажибуддин оллида Куръон ўқубдур ва Шайх Нажибуддин анинг қошида фикҳдин бир нима ўқубдур. Ва улук Шайх хидматларида сулук қилиб, бир-бири била суҳбат тутар эрмишлар. Ва Шайх Нажибуддин дебдурки, чун Шерозға мурожаат қилдуқ, Ҳазрат Шайх менинг учун хирқа либос ижозати битиди ва Шайх Шамсуддин учун ҳам битиди. Ва қирқ адад бўрк бизга берди, йигирма манга ва йигирма анга. Ва ҳар бўркда Шероз бузургларидин бирининг отин битиди. Ва буюрдикки, чун Шерозға етарсиз, аввал бизинг ниятимиз била бу бўркларни аларға кийдурунгки, аларнинг отлари битикликдур. Андин сўнгра ўзгаларга хирқа либос қилинг.

514. Шайх Нуриддин Абдуссамад Натанзий қ. с.

Ул Шайх Нажибуддин Али Бузғушнинг муридидур. Зоҳирию ботиний улумга олим эрмиш. Шайх Иззуддин Маҳмуд Коший ва Шайх Камолуддин Абдураззоқ Коший иккаласи анинг муридларидурлар. Шайх Абдураззоқ «Таъвилот» тафсирида дерким,

وقد سمعت شيخنا المولى نور الدين عبد الصمد بنسب الى زوجه العزوة من ابيه انه كان

بعض القراء في خدمة الشيخ الكبير شيخ شهاب الدين... هو ربه في الناس... فقال لهم في
شهوة الوحدة ومقام المقام وله دوق عظيم فلا هو في بعض الأيام يكنى وأما في نفسه الشيخ من
حاله فقال اني حبيت من الوحدة بالكرة وريدت فلا است حالي قبه الشيخ فاني أنه بداية مقام
المقام وان حاله هذه اني و ارفع من اني الاول واسم

«Шайхимиз Мавлоно Нуриддин Абдуссамад қ. р. а дан эшитдим. У отасидан эшитган эканки, фақирлардан бири улуғ Шайх Шихобуддин Суҳравардий қ. с. хизматида бўлиб, ваҳдат мушоҳадаси ва фано ҳолатларига етиб, юксак завқ топган эди. Аммо ногаҳон бир кун йиғига тушди ва афсусланди. Шайх ундан бу ҳолат ҳақида сўради. Айтди: Касрат туфайли ваҳдатдан тўсилдим ва ундан узоқлашдим. Энди ўз ҳолатимни тополмаяпман. Шайх унга бу ҳолат бақо мақомининг бошланиши, олдинги ҳолатдан аъло ва юксакроқ эканлигини англатди ва уни хотиржам қилди».

515. Шайх Иззуддин Маҳмуд Коший р. т.

«Авориф» таржимасининг соҳибидур ва «Тоғияи Форизийя»нинг шориҳи ва басте баланд ҳақойиқ ва аржуманд маориф бу икки китобда дарж қилибдур. Бу баъзи рубоий анинг маорифидиндур.

دانی
دل گفت مرا علم لدنی هوس است
علم کن گوت باین دست رس است
گفت که دل گفت دیگر ؟ گفتم هیچ
در حلال اگر کسر است یک حرف حق است

* * *

ای حکیم روح تو داده نور جبرم
تا هر روح تو بودی نوری بگرم
گفتی جنگی بجز با امر کنی
چو در تو کسی که آید اندر عظمدا

* * *

ای دوست بدان ما جدایی ناکسی
چو در من تو بودی من تویی و دانی ناکسی
با محبت تو بحال محروم چو ناکسی
چون هر بجز من چو ناکسی

Ғубоний

«Қалбим менга айтди: Илми ладунга ҳавасим бор, имконинг бўлса, уни менга ўргат! «Алиф!» дедим. Бошқасини ҳам айт! — деди. «Йўқ!» — дедим. Уйда биров бўлса, бир ҳарф етар.

* * *

Эй юзинг акси кўзимга нур берган, юзингга ўз нурун билан боқаман. Биздан бошқага боқма! — дединг. Ахир айт! «Кўзимга сендан бошқа ким ҳам кўринади?»

* * *

Эй, дўст, орамизда жудолик қачонгача? Мен — сенман! Сену менлик қачонгача? Сенинг ғайратингдан бегоналик мажоли қолмади, бас, кўзларга бегонавашлик қачонгача?».

Курт Ғубоний
Маърифат
Дарго
Қасри

* * *

Намун
Қасри
Қасри
Қасри

Бу икки қитъа дағи анинг маорифидиндур: «Қасратга яхши назар солсанг, ваҳдатнинг айни ўзидир! Сен шубҳалансанг ҳам, биз шубҳа қилмаймиз. Ҳар бир нарсага ҳақиқат юзидан боқсанг — сурати бўлсин, моддаси бўлсин бирдир.

* * *

Ўртада сен бор экансан, ваҳдат юзи шубҳа ниқобидан холи бўлмайди. Агар ўзлик ниқобидан кечсанг, ишқ, ошиқ, маъшук бирдир».

516. Шайх Камолуддин Абдураззоқ Коший р. т.

Ул Шайх Нуриддин Абдуссамад Натанзийнинг муридидир. Зоҳир ва ботин улумиға жомеъдур. Ва куп таснифоти бор, «Таъвилот» тафсиридек, «Суфия истилоҳоти» ва «Фусус ул-ҳикам» шарҳидек ва «Манозил ус-соирин» шарҳидек. Ва Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. с. била муосирдур. Ва

ораларида ваҳдати вужуд қавлида муҳолафот ва муҳоҳасот воқеъдур. Ва ул бобда бир-бирига мактублар битибдурлар. Мир Иқбол Сийистоний Султония йўлида Шайх Камолуддин Абдураззоққа ҳамроҳ бўлгандур. Андин бу маъно истифсори қилиб, анга бу бобда гулув кўрубдур. Мир Иқболдин сўрубдурки, сенинг шайхининг Ҳазрат Шайх Муҳиддин Арабийга ва анинг сўзлариға не ақидаси бор? Ул жавоб дебдурки, азим уш-шаън тутар маорифда. Аммо дерки, буки Ҳақни вужуди мутлақ дебдур, галат қилибдур ва бу сўзин бегонмас. Ул дебдурки, Шайхнинг барча маорифининг асли худ бу сўздадур. Ажабдурки, сенинг Шайхнинг бу сўзга инкор қилур ва барча авлиё анбиё аъимма бу мазҳабда эрмишлар. Мир Иқбол бу сўзни ўз Шайхиға арз қилган экандур. Шайх дегандурки, жамъи милалу ниҳалда киши мундин расвороқ сўз демайдур. Ва яхши боқса, Табиия ва Даҳрия мазҳаби мундин яхшироқдур. Ва сўзнинг яқини ва бутлонида кўп сўзлар битибдур. Ва ул жавоб битибдур. Ва иккаласини Ҳазрат Маҳдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да жинс битибдурлар. Тилаган киши анда тиласунки, топар!

517. Шайх Нуриддин Абдулраҳмон Мисрий қ. с.

Ўз замонида бузург эрмиш ва ўз вақтида толиблар қибласи. Ва Миср диёрида тарбият ва иршодлари мутаъаййин ва шайхухот мақомида мутамаккин. Ва иродат авойилида ул диёр машойихидин бирининг муриди эрмишлар, аммо ишлари ул шайх қошида туганмайдур. Лекин шайхлари аларға айтқон экандурким, сенинг ишинг Ажам машойихидин бири қошида тамом бўлғусидур. Ул интизорда бўлур эрмишлар, ангачаки, Шайх Жамолуддин Юсуф Куроний Мисрға етибдур. Анинг суҳбатидин йигирма кундин озроқ замонда ишлари тамом бўлубдур ва Шайх аларға иршод ижозати битибдур. Ижозатномада биродар унвони била зикр қилибдур, анинг учунки, муаммар бўлгон экандурлар. Ва Шайх Жамолуддиннинг нисбати икки кишигадур, бири Шайх Низомуддин Шамширий, яна бири Шайх Нажмуддин Маҳмуд Исфаҳоний. Ва бу иккаласи Шайх Нуриддин Абдуссамад Натанзий қ. р. муридларидурлар.

518. Шайх Зайнуддин Абубакр Хавофий қ. с.

Алар ўз замонларида Хуросон мулкининг шайх ул-машойихи эрдилар ва улуми зоҳирию ботиний орасида жомеъ. Ва аввал ҳолларидин охирғача шарият жоддасиға ва суннат истиқоматиға ва мутобаатиғаки бу қавмнинг муҳаққиқлари қошида улуроқ кароматдур, тавфиқ топибдурлар. Ва аларнинг нисбати тариқатда Шайх Нуриддин Абдулраҳмон Мисрийгадур. Ва Шайх аларнинг тарбияти такмилидин сўнгра аларға иршод ижозати акмал ваҳж била битибдур. Алар Шайх ижозати ва ишорати била Хуросонға

келурда ижозатномалари Бағдодда ғойиб бўлгон экандур. Шайх Тенгри живори раҳматиға борғондин сўнгра Мисрға борибдурлар. Ва Шайхнинг хилватиға кириб, зиёрат қилурда ўз ижозатномаларининг саводини кўрубдурларки, бир токчада эрмиш олибдурлар ва ҳамул дастур била толиблар ва муридларға тарбиятға машғул бўлубдурлар. Ва бу маҳзи каромот бўла олур. Шайх Зайнулдин дебдурларки, Мисрдин келурда чун Бағдодқа етуштим, ул бўркки, Ҳазрат Шайх Нуриддин Абдурахмон қ. с. манга бериб эрди ва кўп акобир бошиға етиб эрди, бошимда эрди. Пиртожи Гилоний била мулоқот воқеъ бўлди. Ул бўркни мендин тилади, андоқки, фақру дарвешлик муқтазоси бўлғай, анга бердим. Кеча воқеъда кўрдумки, ул бўрк менинг қошимда истиғоса қиладур: Ва ул бузургларники, аларнинг бошиға етибдур, санайдур ва дейдурки, мен мунча солиҳу муттақий элнинг бошиға етибмен, энди сен мени бир хаммор бошиға қўйдунгки, хамр шурбиға иштиғол кўргузур. Тонг отгач, асҳобдин бири била ани тилай чиқдуқ. Эшиттукки, хароботдадур ва ўз ишига машғулдур. Анда борибки сўрдук, дедиларки фалон уйдадур. Чун ул уйга кирдук, маст йиқилиб эрди ва бўрк бошида. Ҳамроҳи мусоҳиб дедики, сиз чиқинг, мен бўркни олиб келай! Мен чиқдим ва ул бўркни анинг бошидин олиб чиқди ва эшикни анинг устиға боғлади ва бўркни менинг бошимға келтурди. Дерларки, охир ҳаётда аларға ворида юзландики, уч кеча-кундуз ўзларидин билкуллия ғойиб эрдилар. Чун аларни ўзларига келтурдилар, бир йилға дегунча хомушлик аларға голиб бўлди. Дарвеш Аҳмад Самарқандий Шайхнинг ишин қилган муридларидин ва хулафосидин эрди, сўфия сўзларин кўруб эрди ва минбар устида ани яхши баён қилур эрди. «Фусус» мутолааси ва дарсиға қиём кўргазур эрди. Ва Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да битибдурларки, анинг ўз хатти била «Фусус ул-ҳикам»нинг охирида кўрубменки, битибдурларки, хилватда эрдимки, Ҳазрат Рисолат с. а. в. манга «Фусус ул-ҳикам» дарсиға ишорат қилди. Ва Ҳазрат Расул с. а. в.дин саволот қилиб жавоблар топқанини ҳам «Нафаҳот»да битибдурлар. Шайх раҳимаҳуллоху саккиз юз ўттуз саккизда шаввол ойининг иккисида якшанба кечаси дунёдин ўтубдурлар. Ва аларни аввал Молин деган ерда дафн қилибдурлар ва андин Дарвешободқа нақл қилибдурлар ва Дарвешободдин Ҳирот Дор ус-салтанати ийдгоҳи ёниға нақл қилибдурлар. Ва аларнинг муборак мозори бошида олий иморате ясабдурлар. Ва анда онча ободонлиғ бўлубдурки, ҳоло жума намози қилурлар.

519. Амир Қивомуддин Синжоний р. т.

Бидоят ҳолда Хавоф вилоятининг Синжон отлиғ кентиде шарик ва нависанда эрмиш ва жамъ ва харж ва таржеҳ ва тахсис нусхаси анинг уҳдасиға эрмиш. Бу ҳолда анга ногоҳ жазбае етибдур. Ҳар нединки, машғул экандур, чиқибдур ва сулук бунёд қилибдур. Дерлар, илигин Тенгри йўлида

мусулмонларга вақф қилгон эрмишки, ҳар киши ҳар не буюрса, хоҳ мусҳаф ва ғайрихи битигаи. Ул буюрган китобнинг тарихин битиб, отларин била асрар эрмишким, буюрган тарих дастуридан бурун, сўнгра бўлмағай. Мажо-
лида маориф кўп айтур эрмиш. Дер эрмишки. Мусо а. с. воқеъада манга бир аёқ шарбат берибдур, бу гўёлиғим боиси улдур. Кўп ашъори бор ва Ҳазрат Мавлоно Жалолуддин Румий қ. с.нинг баъзи ғазалиётига татаббуъ қилибдур. Ва китобе тасниф қилибдурки, отин «Жунун ул-мажонин» қўюбдур. Ва анда ғариб сўзлар дарж қилибдур. Шайх Зайнуддин Хавофий қ. с. била муосир эрмиш. Ораларида мукотабот ва муросалот бор. Ҳазрат Маҳдумий н. м. н. алардин баъзини «Нафаҳот ул-унс»да дарж қилибдурлар. Ва Мавлоно Шайх Кўҳистоний Мирнинг валодат ва вафотлари тарихида бу қитъани айтибдурларки,

قطعه

که هر طریق طلب نعل شاه اعظم بود	ای که از ملک فرام ملک وادی
سبح روز و آفتاب عید تمام بود	بسال غنچه و می و چهار نیلانی
بالقضاء خدا هیچ کس قدم بود	کس مدار حق بر شهر غنچه و نیست

қ и т ъ а:

«Амир дунёни тарк этувчи, солик, дин ва миллат ҳомийси, талабда шоҳ Иброҳим Адҳамдек эди. Етти юз ўттиз тўрт сана рўза ойи чиқиб, ҳайит куни дунёга келди. Саккиз юз йигирма киришидан беш кун олдин вафот этди».

520. Хожа Шамсуддин Муҳаммад Кусуйи Жомий қ.с.

Шайх бузургвор шайх ул-ислом Аҳмад Жом қ. с. нинг бузургвор авлоди ва кибор аҳфодидиндурлар. Ва Шайхнинг хирқасинки, дерларки, Ҳазрат Шайх ул-машойих Шайх Абу Саид Абулхайр қ. с.дин аларга еттан экандур, Хожа хидматлариға етиб эрди. Ва ул хирқанинг ёқасида Ҳазрат Рисолат с. а. в.нинг муборак кўнглакларидин бир парча тикилган мавжуддур. Хожа жомий эрдилар улуми зоҳирийға ва ботинийға. Шому субҳ авродини Ҳазрат Шайх Зайнуддин қ. с. тариқи била жаҳр айтурлар эрди. Ва Ҳазрат Шайх Баҳоуддин Умар суҳбатиға кўп етарлар эрди. Ва азим иродатлари бор эрди. Шайх Муҳйиддин Арабий қ. с. мусаннафотин кўп ўқур эрдилар ва муътақид эрдилар. Ва тавҳид масъаласин аларға мувофиқ тақрир қилурлар эрмиш. Ва ани минбар устида уламо қошида андоқ баён қилурлар эрмишки, ҳеч кимга эътироз ва инкор мажоли бўлмас эрмиш. Ва «Қуръон» асрорида ва

аҳодис нукотида ва машойих маорифи нукотида бағоят тезфаҳм эмишлар. Ва оз таважжуҳ била аларға андоқ маоний фойиз бўлур эрмишки, ўзга ақобирға кўп тааммуллар била маълум бўлмас эрмиш. Ва Мавлоно Саъдуддин Кошғарий ва Мавлоно Муҳаммад Асад ва Мавлоно Боязид Пуроний ва алардин ўзга машойих ва азияларки аларға муосир эрдилар, алар мажлисида ҳозир бўлур эрдилар ва мутабаррик нафасларидин маҳзуз бўлур эрдилар. Ваъз ва самоъ мажлисининг асносида аларға азим важд юзланур эрди ва сайҳалар тортар эрдиларки, мажлис аҳлиға сироят қилур эрди. Бу фақирнинг отасининг аларға иродати кўп эрди. Ва сафарларда суҳбат ва хидматлариға етиб эрди. Ва фақир ҳам кичик ёшимда аларнинг муборак назариға етиб, илтифот топиб, фотиҳалариға мушарраф бўлубмен ва азим фоида андин умидим бор. Умид улки, ноумид бўлмағаймен. Саккиз юз олтмиш учда жумод ул-аввал ойининг йигирма учда шанба куни дунёдин ўттилар. Вафотлари тарихида айтибдурлар ва ул будурким,

бит

اهل بيوتك وافضل زعمونك	تبع القتل قتل الله القتل كره
امان پوشيده من بيلگون	سواء اهل بيوتك من اهل بيوتك
همه روز از حلقه ميگردد	باجت جوار باجست بيوتك
من از حلقه ميگردد	جرح بود باطل قدرش بود

б а й т:

«Комил шайх, комилларнинг пешвоси, сурат аҳлиға маъно кўрсатувчи Хожа Шамсуддин Муҳаммадким, ёпиқ осмон унинг ғамини еб, кўк тўн бўлади. У муқаддас қадамгоҳ сахнасида жой олди. Имконсиз ерда чодир қурди. Дунё унинг мартабаси олдида арзимас эди. Вафоти тарихини «чархи дун» сўзидан чиқар!».

Ва қабрлари Ҳиротнинг масжиди жомеъи живорида фақиҳ Абу Язид Марғазий мазори яқинидадур. Ва баъзи азиялар ул мақбара бошида мутакаллиф мадраса ва гунбад ясабдурлар. Ва халойиқ табаррук юзидин зиёрат қилиб мурод тиларлар ва баъзи топар эрканлар.

521. Мавлоно Зайнуддин Абубакр Тойбодий қ. с.

Мавлоно Низомуддин Ҳиравийнинг шогирдидур. Аммо шарият мутабаати варзиши билан ботин улуми абвоби ҳам анинг юзига очилибдур ва билҳақиқат Увайсий эрмиш. Ва тарбият Ҳазрат Шайх ул-ислом Аҳмад Жом руҳидин топибдур ва дерларки, Мавлоно муддатлар риёзот ва

мужоҳидот била ўтқаргандин сўнгра Ҳазрат Шайх Мавлоноға зоҳир бўлиб, дебдурларки, сенинг дардингнинг давосини Ҳақ таоло бизнинг шиғохонада қуюбдур. Андин сўнгра Мавлоно етти йилгача ёёғ, кўпрак аёғ яланг Тойбоддин Жомға борур эрмиш ва Қуръон тиловатиға машғул бўлур эрмишлар. Ўттиз йилдин сўнграки, бу тарийқ била сулук қилибдур. Минг Қуръон хатмидин сўнгра Ҳазрат Шайх руҳониятидин ишорат анга бўлубдурки, Машҳад зиёрати саломуллоҳи ало ман ҳалла фиҳи ихроми боғлади ва ул равза остонбўслиғиға мушарраф бўлгондин сўнгра хилъатлар ва навозишлар топти. Андин Тус мазороти тавофиға мутаважжиҳ бўлди. Кеча Шайх Абунаسر Саррож мазори бошиғаки, Туснинг қироғидадур ихё қилди ва Ҳазрат Рисолат с. а. в. га мушарраф бўлди ва ҳукм топтиким, тонгла Тусқа кирсанг, Урён дарвеше сенга йўлуқғусидур. Яхши таъзим қил, аммо сужуд қилма! Тонг Тусға киргоч, Бобо Маҳмуд Тусийки, мажзуб эрди, Ҳазрат буюрғон йўсун била келадур эрди, йўлуқди, чун Мавлонони кўрди ва ўзин туфроққа солди ва бошин кизиға тортти ва Мавлононинг қошиға келди. Бир замон аёғ устида турди. Бир замондин сўнгра оёғин киздин чиқарди ва кўпти ва ўз-ўзи била дер эрдик, эй одобсиз, бировни таъзим қилмас-сенки, кеча Ҳазрат Рисолат с. а. в. Абу Наср Саррож мазори бошида онинг била мулоқот қилди ва они сенга нишон берди ва осмон фаришталари ондин уёлурлар. Мавлоно Бобоға салом қилди ва Бобо жавоб берди ва буюрдик, борғилки, Рўдбор авлиё ва машойихи сенга мунтазирдурлар ва Хожа Муҳаммад Порсо қ. с. хизматлари сўнғи қатла ҳажға борурда Мавлоно қ.с. мазориға келган экандурлар. Дер эрмишки, аввал қатла хожаи бузургвор Ҳазрат Хожа Баҳоуддин била Маккага бордуқ. Бухородин Марвға етгонда қофила икки фариқ бўлдилар ва баъзи Машҳади муқаддас равзи сори майл қилдилар ва баъзи Ҳирот сори мутаважжиҳ бўлдилар. Бу булжар билаки, Нишобурда бир-бирига қўшулғойлар. Ҳазрат Хожаи бузургвор Ҳирий сори мойил бўлдилар ва буюрдиларки, тиларбизки, Мавлоно Зайнуддин Абубакир Тойбодий суҳбатиға етгайбиз. Мен йигит эрдим ва Мавлоно аҳволидин хабарим йўқ эрди ва Машҳад сори бордим ва Хожа Муҳаммад бу маънидин таассуф ер, надомат изҳори қилур эрмишлар. Дебдурларки, чун Ҳазрат Хожаи бузургвор Тойбодға етти ва сабоҳ намозин Мавлоно била қилдилар ва намоздин фориғ бўлгондин сўнгра бурунги сафда муроқбаға ўз тариқлари била машғул бўлдилар ва Мавлоно авродни тугатгандин сўнгра алар қошиға келиб, кўрушубдур ва отларин сўрубдур. Алар дебдурларки, Баҳоуддин Мавлоно дебдурки, бизинг учун бир нақш боғланг! Алар дебдурларки, келиббизки нақше элтгайбиз. Ва Мавлоно ҳазратлари аларни уйлариға элтибдурлар ва икки-уч кун суҳбат тутубдурлар ва хайрбод қилиб, Нишобурда қофилаға қўшулубдурлар. Мавлоно етти юз тўқсон бирда муҳаррам ойининг салҳида панжшанба куни нисф ун-наҳорда оламдин ўтубдурлар ва Малик Имомуддин Завзаний алар вафоти тарихида дебдурки, сана

منہ اجلی و سخن روا از رخ
 گشتہ و قصه از منہ از رخ
 منہ سخن و سخن از رخ
 کہ روح پاک بر آشی اعظم
 منہ سخن و سخن از رخ
 منہ سخن و سخن از رخ

Қ И Т Ў А:

«Тарих етти юз тўқсон бир сана бўлиб, муҳаррам ойининг охири пайшанба куни туш пайти Мавлононинг пок руҳи жаннатга равона бўлди. Фаришталарнинг бари жондан «хуш келибсиз» дедилар».

522. Мавлоно Жалолуддин Маҳмуд Зоҳид Мурғобий қ. с.

Ул, доғи зоҳир улумида Мавлоно Низомуддин Ҳиравийнинг шогирдидур. Ва суннату шариат варзишу мUTOбаати жиҳатидин бу тоифа тариқидин ҳаззи тамом топибдур ва тақвою вараъда муболағаси бор экандур. Ва дебдурларки, анинг барзағари ва деҳқонлиғ олтидин бири билаки вақф экандур, анинг зироатида иш қилган экандур. Ул воқиф бўлғач, ул зироат маҳсулиға дахл қилмайдур. Ва барчасин фуқаро ва масокинға тасаддуқ қилибдур. Ҳирот малики бир сара ёрмоқ юборибдур, қабул қилмайдур. Келтургон киши дебдурки, малик қошиға элтсам, малул бўлур, олиб мадрасангизда фуқаро ва шогирдларингизға қисмат қилинг! Дебдурки, ўзунг қисмат қил, аммо айтқилки, қайдиндур? Ул киши борди, қисмат қилғали. Чун кайфиятни айтти, ҳеч ким қабул қилмади. Етти юз етмиш саккизда зулҳижжа ойи дунёдин ўтубдур ва қабри Ҳирот Мурғобидадур.

523. Мавлоно Жалолуддин Абуязид Пуроний қ. с.

Шаръий улумни такмил қилиб эрди. Ва анинг риояти ва суннат мUTOбаати жиҳатидин олия маротибға етиб эрди. Аксар авқоти мусулмонлар муҳиммоти кайфиятиға масруф бўлур эрди. Ҳар сўзки мавоиз ва насойихдин мазкур қилса эрди, мустамилларға азим асар қилур эрди. Зоҳир юзидин бирав иродатиға мансуб эмас, ҳамоноки Увайсий экандур. Дер эрмишки, ҳар қачон манга бир ишда мушкуле воқеъ бўлса, Ҳазрат Рисолат с. а. в. руҳониятиға таважжуҳ қилганимдин ул мушкул рафъ бўлур. Бир қатла бир муридидин бир тароғ тилабдур. Ва дебдурки, Ҳазрат Рисолат с. а. в. манга дедиларки, Боязид, гоҳи сақолингни тарағил! Уйи меҳмондин оз холе бўлур эрмиш ва алар буюрғон таомларни муҳайё қилиб, ўзи суфра кўтариб,

меҳмон икромига иштиғол кўргузур эрмиш. Ва Мавлоно Заҳируддин Хилватий суҳбатиға етар эрмиш. Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да битибдурларки, бир қатла бир жамоат била анинг зиёратиға бордук. Ул жамъдин бировнинг хотириға кечмиш бўлғайки, агар Мавлононинг каромати бор, бизинг учун кишмиш келтурғайки, залла қилғайбиз. Ул жамоат кўпқондин сўнгра Мавлоно ул кишини тилади ва уйга кириб, бир табақда қуруқ узум чиқариб, анга берди. Ва дедик, маъзур тутки, бизинг боғда кишмиш йўқдур. Мавлоно саккиз юз олтмиш иккида зулқаъда ойинда душанба кечаси дунёдин ўтти ва қабри Пурондадур. Султони замон олий иморат қабри бошида ясабдурки, дарвешларға маскан ва маъбаддур.

524. Мавлоно Заҳируддин Хилватий қ. с.

Зоҳир ва ботин улумига жомеъ эрмиш. Ва Мавлоно Зайнуддин Абубақр Тойбодий қ. с. дер эрмишки, фалак тоси остида Заҳируддиндек киши билмасмен. Ва ул Шайх Сайфулдин Хилватийнинг муридидур. Ўн беш йил анинг суҳбати ва хидматида бўлубдур. Ва Шайх Сайфулдин етти юз саксон учда дунёдин ўтубдур ва қабри Хилватийлар гўристонидадур. Гозургоҳ кўпуки бошида Жаҳонорой боғининг ёнидадур. Ва Шайх Сайфулдин, Шайх Муҳаммад Хилватийнинг муридидур. Ва дерларки, ул Хоразмда жаҳр зикри айтур эрди. Ва уни тўрт йиғочда эшитилур эрди. Ва Паҳлавон Маҳмуд Паккаёр муосири эрди, анинг била суҳбат тутар эрди. Ва бу икки байт Паҳлавондин манқул ва машҳурдурки.

دگر دست نهاد و سگ کج کرد
گدا را به دهن و مهر از جوار

بکی روح و سر و دست نهی
بر آنکه دست ما رویش بویست

На з м:

«Бир Аллоҳга иймон келтир! Беш вақт намоз ўқи, ўттиз кун рўза тут, закот бер! Имкон бўлса, йўл тепиб ҳаж қил! Бас, бизнинг қўлимиз сенинг этагингда, гуноҳ қилмоқ бандадан, кечирмоқ Худодандир».

Шайх Заҳируддин бир қатла арбаъинға ўлтурғондур. Тўрт қатла ифтор қилибдур. Қайнатқан бутдой суйи, ҳар ўн кунда бир қатла. Ҳар қачон Гозургоҳга Шайх ул-ислом қ. с. зиёратиға борса эрмиш, кўприкдин ўткач кафшин чиқарурки, авлиёуллоҳдин уялурменки, аёғни наълайн била аларнинг юзига қўйғаймен. Саккиз юзда дунёдин ўтубдур ва қабри Хилватийлар гўристонида, шайхнинг ёниндадур, р.

525. Шайх Баҳоуддин Закариё Мултоний қ. с.

Улуми зоҳирӣ таҳсили ва такмили қилғандур. Ўн беш йилдин сўнграки, дарс ва ифодаға машғул бўлубдур ва ҳар кун етмиш киши уламодин ва фузалодин анинг дарси мажлисида истифода қилурлар эрди. Ҳаж азимати қилди ва ҳаждин қайтқанда Бағдодда Ҳазрат Шайх Шиҳобуддин Суҳравардий қ. с. хонақоҳида тушти ва мурид бўлди. Ва бийик манзилат ул остона хидматидин топти. Ва Шайх Фаҳруддин Ироқий ва Амир Ҳусайний анинг муридларидурлар. Ва ул оламдин ўткандин сўнгра фарзанди Шайх Садруддин анинг қойим-мақоми иршод маснадиға ўлтурди ва Амир Ҳусайний «Канз ўр-румуз» китобида отаси биладигани бу навъ мазкур қилибдурки,

قطعه

وَأَمَلْتُ حَضْرَتِ الْعِلْمِ كُنْهًا	شَيْخِ عِلْمِ الْعِلْمِ قَلْبِ الْوَلَا
حَتَّى يَأْتِيَنِي مِنْ مَنَاحِلِ الْوَقْدِ	مِنْ مَنَاحِلِ الْوَقْدِ نَارِ الْوَقْدِ
حَتَّى يَأْتِيَنِي مِنْ مَنَاحِلِ الْوَقْدِ	أَوْ مَنَاحِلِ الْوَقْدِ نَارِ الْوَقْدِ
أَوْ مَنَاحِلِ الْوَقْدِ نَارِ الْوَقْدِ	مِنْ مَنَاحِلِ الْوَقْدِ نَارِ الْوَقْدِ
أَوْ مَنَاحِلِ الْوَقْدِ نَارِ الْوَقْدِ	مِنْ مَنَاحِلِ الْوَقْدِ نَارِ الْوَقْدِ
أَوْ مَنَاحِلِ الْوَقْدِ نَارِ الْوَقْدِ	مِنْ مَنَاحِلِ الْوَقْدِ نَارِ الْوَقْدِ
أَوْ مَنَاحِلِ الْوَقْدِ نَارِ الْوَقْدِ	مِنْ مَنَاحِلِ الْوَقْدِ نَارِ الْوَقْدِ
أَوْ مَنَاحِلِ الْوَقْدِ نَارِ الْوَقْدِ	مِنْ مَنَاحِلِ الْوَقْدِ نَارِ الْوَقْدِ

қ и т ъ а:

«Етти иқлимнинг шайхи, авлиёлар қутби, Аллоҳға етишган, улуг даргоҳнинг маҳрами, миллатнинг фаҳри, шариат ва дин баҳоси, пок жони садоқат ва ишончнинг манбаи. Дўстлар даврасида ва унинг борлиги шарофатидан Ҳиндистон жаннат ул-маъво эди. Мен яхши ёмондан юзимни буриб, бу бахтни унинг ҳузуридан топдим. Жон ҳумоси ўз ошёнидан парвоз қилиб, борлиқ матоини ўртадан олиб кетди. Овозаси баланд олампаҳо, улуг мартабага лойиқ асрнинг пешвосидир. Ҳақнинг азиз бандаси, дин ва давлат бошлиғи, тўққиз фалак унинг саховат дастурхонидан бир товоқдек эди».

526. Шайх Низомуддин Деҳлавий Холидий маъруф Шайх Низомуддин Авлие қ. с.

Ҳинд машойихининг машоҳиридиндур. Илм таҳсили ва такмилидин сўнгра Деҳли жомеъида басар элтур эрди. Бир кеча саҳар вақти муаззин минора устига чиқиб, бу оятни ўқидиким,

«**اَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اَنْ يَّخْشَعَ قُلُوْبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ** (الحديد: 16)

«Иймон келтирган зотлар учун диллари Аллоҳнинг зикрига ва нозил бўлган Ҳақ — Куръонга мойил бўлиш вақти келмадими?». Ани эшитгач, ҳоли мутағаййир бўлди ва ҳар жонибдин анга анвор зоҳир бўла киришти. Чун тонг отди, зоду роҳиласиз юз Ҳазрат Шайх Фаридуддин Шаккарганж хидматиға қўйди. Ва мурид бўлди ва камол мартабасиға етти. Ҳазрат Шайх анга толиблар такмили ижозати бериб, Деҳлиға узатти. Анда иродат аҳли тарбият ва такмилиға машғул бўлди. Ва Хусрав Деҳлавий ва Ҳасан Деҳлавий анинг муридларидурлар. Ва Шайх Фаридуддинға Хожа Қутбуддин Бахтиёр Кокийдин хирқа етибдур ва анга Хожа Муъййунуддин Ҳасан Санжарийдин ва анга Хожа Усмон Ҳорунийдин ва анга Хожа Ҳожий Шариф Риндонийдин ва анга Шайх ул-ислом Хожа Қутбуддин Мавдуд Чиштий раҳимахуллоҳдин. Биравнинг бир баротики, маблағи касир битиглик эди, итти. Шайх Низомуддин қ. с. қошиға келиб, арзи ҳол қилди. Шайх анга бир дирам бердики, ҳалво олиб. Шайх Фарид руҳи учун дарвешларға улаш. Чун ул киши дирамни ҳалвогарга берди, ҳалвогар бир пора ҳалво бир пора қоғазға чирмаб анинг илгига берди. Боқса, ул қоғаз анинг итган бароти эрди. Дерларки, бир тожирнинг молин Мултонда ўғрилар талаб эрдилар. Шайх Баҳоуддин Закариё ўғли Шайх Садруддин қошиға борибки, иршод ва сажжода соҳиб маснади эрди, сипориш илтимоси қилди, Шайх Низомуддинға. Шайх Садруддин ул сипоришни битиди. Чун ул тожир Деҳлида Шайх Низомуддин хидматиға етти ва руқъани берди. Шайх ходимни тилади ва дедики, тонгли сабоҳдин чоштқача ҳар футуҳеки етса, бу азиятға таслим қил! Ходим бу дастур била амал қилди. Ўн икки минг дирам тожирға восил бўлди. Бир қатла Султон Муҳаммад Шоҳ Халажий бир мизр ёрмоқ ва жавоҳир тўла назр разми била Шайх хидматиға юборди. Қаландаре Шайх ўтрусида ўлтуруб эрди. Илгари келиб дедики, **اَيُّهَا الصَّيْحَ الْفَتَا يَا سَيِّدُكَ** «эй шайх, ҳадиялар ҳамманикидир». Шайх дедики, **اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ** «лекин, бир кишиники бўлса, яхшироқдир». Қаландар хижил қайтти. Шайх дедики, келким: **اَيُّهَا بَشَرٌ مِّثْلُكَ** «бир кишиники яхшироқ» сенинг нисбатингга дейилди. Қаландар кўтара олмади. Шайхнинг ходими мадад қилди, то кўтарди.

527. Шайх Фарид Шаккарганж қ. с. а.

Ҳиндистон мулкининг шайх ул-машойихи эрди. Зоҳирию ботиний улум тақмилини қилиб эрди. Ва шайхқа хирқа Хожа Қутбуддин Бахтиёр Кокийдин етибдур ва анга Хожа Муъийниддин Ҳасан Санжарийдин ва анга Хожа Усмон Ҳорунийдин ва анга Хожа Ҳожий Шариф Риндонийдин ва анга Шайх ул-ислом Қутбуддин Мавдуд Чиштий р. дин. Асҳобидин бири Шайхнинг ҳолоту мақомотин битибдур. Ва ул бир улук мужалладдур ва анда ғариб аҳвол мазкур. Ул жумладин бири буқим, бир кун бир қари хотун Шайх хидматиға келиб, тазаллум қилиб йиғлаб дедиким, бир ёлғуз ўғлум бор. Кўп муддатдурким, сафарға борибдур ва ўлук-тиригидин хабарим йўқдур ва иштиёқидин бетоқатмен. Шайх ул заифа ҳолиға раҳм қилди ва муроқабаға бориб, бир замондин сўнгра бош кўтариб дедики, ўюнга бор, Тенгри ўғлунгни санга еткургай! Ул заифа ўюға борди. Лаҳзае ўтмадики, бирав эшик қоқди. Чиқиб эшик очкач ўғли эрди. Расмий қалақу изтиробни кўргузгандин сўнгра ўғлининг ҳолин сўрди эрса, ул дедики, бу замон фалон мулкда эрдимки, бу ердин беш юз йиғочдур. Дарё қироғида ватан ёдидин ва сенинг фироқингдинки, онамсен, йиғлайдур эрдимки, бир нуроний қари киши пайдо бўлди. Ва ани таърифки қилди, барча Шайхқа содиқ келур эрди. Илгимни тутти ва деди: кўзунгни юм, эмдики юмдур, деди: оч! Чун очтим, ўзумни бу эшикда кўрдим. Яна бир қатла бир жўти Шайх хидматида ҳозир бўлди. Ва кўнглида даъво эрдиким, Шайхқа ўз тариқидин ғариб нималар кўргузгай. Шайхнинг муборақ назари анга тушқач, юз тубан йиқилди ва юзин туфроққа ёпуштурди. Бир замондин сўнгра Шайх дедиким, бош кўтар! Бошин кўтарди. Шайх сўрдуки, не кишисен ва қайдин келурсен? Жўти жавоб бераолмади. Муқаррар сўргандин сўнгра дедики, Шайх ҳайбатидин тилимга такаллум қуввати қолмайдур. Шайх дедиким, ўз тариқингда тортқан риёзатлар натижаси не ҳосил қилибсен? Жўти деди: фалак қамар жавфида жавлону тайрон даст берибдур. Шайх буюрдиким, ҳосил қилғонингни кўргуз! Жўти ҳаво тутуб учти. Шайх кафшин олиб, анинг кейинича ташлади. Ҳар ёнқи, ул жўти учар эрди, ул кафш анинг боши устида эрди ва муттасил анинг бошиға тегар эрди. Оқибат анинг озоридин Шайх хидматиға тушти ва мусулмон бўлди ва Шайх хидматин ихтиёр қилди. Ва Шайхнинг бу навъ ҳолоту каромоти бағоят кўпдур. Ва Шайх сулук ва саёҳат замонида Хуросон ва Ироқ машойихининг кўпи суҳбатиға, мисли Шайх Шиҳобуддин Суҳравардий ва Шайхи олам Шайх Сайфуддин Бохарзий ва Сарийи Сақатий ва Шайх Авҳадуддин Кирмоний ва Ҳинд машойихидин Шайх Баҳоуддин Закариё Мултоний қ. с. суҳбатлариға етибдур.

528. Мавлоно Фахруддин Зоҳид қ. т. с.

Ҳинд машойихининг машоҳиридиндур. Мустажоб уд-даъво эрмиш. Ва Деҳли шаҳрида сокин эрмиш. Бир йил Султон Шамсуддин Илтутмиш замонида ул мулкда хушксол бўлуб, азим қаҳт воқеъ бўлди. Ва шаҳр ақобиру ашрофи иттифоқ била Мавлоно хидматидин истисқо дуоси илтимос қилдилар. Мавлоно шаҳрнинг ийдгоҳиға бориб, истиқсо дуоси қилди ва минбар бошиға чиқиб, бу оятниким,

«إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ» (الرعد: 11) «аниққи, то бирон қавм ўзларини ўзгартирмагунларича Аллоҳ уларнинг аҳволини ўзгартирмас» ўқуди, шаҳр халқи азим ғавғо қилиб эрдилар. Бу ҳолатда Султон Шамсуддин дағи Мавлоно суҳбатига ҳозир бўлди. Мавлоно султонға дедиким, салтанат тожини бошингдин ол ва изомат камарин белингдин ешиб ерга сол ва подшоҳлар подшоҳи хидматида бош яланг тазарруъ қилиб, ёғин тила! Султон маъмур бўлган дастур била амал қилди. Андин сўнгра Мавлоно Фахруддин тўнининг снгидин бир зарф чиқариб юқори боқиб, дедиким, бор Худоё, бу зарфни ёғмур суйи била тўлдурмассен, ифтор қилмоғимдур. Бу сўз баёнида эрдиким, булутлар пайдо бўлуб, бир-бирига тутшиб, ёғин тутти ва Мавлоно ифтор қилғудек ёға бошлади. Андоқким, султон учун пил ҳозир қилдиларким, миниб уйига борди, валлоҳу аълам.

529. Алоуддия Қирмоний қ. с.

Замонининг зуҳҳидидин эрди ва Деҳли, балки Ҳиндистон мулкининг қариларининг афзали. Мавлоно Ваҳидуддинким, Деҳлининг муттақийларидиндур, марвийдурким, дебдурки, бир жумға кечаси Мавлоно Алоуддин Қирмонийнинг ҳазирасида ихё қилур эрдим. Ногоҳ кўрдумки, қубур очила бошлади ва ул қабрлардин амвот чиқиб, Мавлононинг мунаввар марқади теграсига йиғилурлар эрди. Чун анда хотирға куллий жамъият даст берди, Мавлононинг ҳам қабри очилди ва Мавлоно қабрдин бош чиқарди ва «Каломуллоҳ» тиловати бунёд қилди. Ва ул аҳли қубур ҳам анга мувофақат била тиловатқа машғул эрдилар субҳ тулуғигача. Чун субҳ бўлди, қубур аҳли барча ўз оромгоҳлариға кирдилар. Ва Мавлоно ҳам аслий масканиға майл қилди ва очилган қубур яна барча битти ва муттасил бўлди. Ва Мавлононинг мақбараси Деҳли намозгоҳининг живоридадур.

530. Хожа Имод Халаж р. р.

Мабодий ҳолида Султон Шамсуддин Илтутмишнинг мулозими эрди, аммо ул ишдин малул ва мутанаффир эрди. Ва дойим Ҳақ с. т. хидматида ёлбориб, ул ишдин махлас тилар эрди. Оқибат, Тенгри иноятидин ул

мақсуди ҳосил бўлуб, ўттуз йил Ҳақ йўлида тоат ва ибодатқа иштиғол кўргузди. Бир қатла султонга саъб марази ориз бўлди. Султон, Малик Носируддин ТимронийҒаким, хавосидин эрди, буюрдиким, ҳар навъ билаким қилаолсанг, Хожа Имодуддинни менинг бошимға еткур, бўлғайки, шариф мақлами баракатидин бу маразим сиҳҳатқа мубаддал бўлғай. Малик Носируддин Султон буюргон била Хожани тилай борди. Чун ани топти, дедиким, эй махдум, маразе иёдати ибодатдиндур ва Султон амри итоати тоатдин. Хожа Малик сўзин ижобат қилиб, Султон бошиға борди. Иётдатдин сўнгра тилига ўттиким, бу мараз сиҳҳатқа мубаддал бўлур. Андин сўнгра ул уйда бир қовун кўрунди, ани тилаб келиб, бир миқдор андин Султонга едурди, емак ҳамон эрди ва сиҳҳат топмоқ ҳамон. Ул халойиқ орасида бу сўз сиҳҳатқа етибдурким, ҳар кишига ришта заҳмати бўлсаким, Турклар ани «иплик» дерлар чун бир ришта Хожанинг қабриға боғласа, тахаллуфсиз ул мараз дафъ бўлур, в. а.

531. Хожа Маҳмуд Мўйдўз р. т.

Дард ва сўзлуқ дарвеш эрди. Бир қатла кўчанинг охир тарафидаки, хануз ўрнидин қўпмайдур эрдиким, бир дарвеш бу байтни ўқидиким,

بیت
بیتار یار موعظی در حال صحت و عیون روی
کمال منه روی موعظی در انوار حق العباد

б а й т:

«Ёр дийдорини истасанг дарҳол тўхта ва қонли ёш тўккин, зеро у ой юзли ўзини кўрсатмоғи душвор».

Эшитгач анга ҳолате юзландиким, қичқириб ўрнидин қўпти ва ўзин туфроғларға урди ва азим қалақу изтироб анга юзланди ва сулук ихтиёр қилди. Ва андин сўнгра ҳаргиз остига ҳеч нима солиб ётмади. Дерларки, Деҳлида гўяндае бор эрмиш, Маҳмуд Кабир отлиғ. Ва ул шарт қилиб эрдиким, ҳар нақшу амал тасниф қилса, ани Қози Ҳамидуддин қабриға бориб, ниёзмандлиғ била айтқай ва андин сўнгра элга арз қилғай ва суҳбат бергай. Бир кун бир иш тасниф қилиб, маршрут дастур била Қози ҳазирасиға борди, иттифоқан Хожа Маҳмуд ул ҳазира тавофида эрди. Чун таважжухдин ўз ҳолига келди, кўрдиким, бирав турубдур ва ул Маҳмуд Кабир муғанний эрди. Хожа Маҳмуд анга мутаважжиҳ бўлуб, дедиким, Қози айтадурки, ёпағон ишингни айт! Ул таважжух юзидин айтти ва элга хушвақтлик юзланди.

532. Амир Олим Далволижий р. т.

Зоҳир ва ботин улуми била ораста эрди. Ва Ҳинд машойихидин каромоту мақомот иясидур. Дебдурларки, Мавлоно Довуд ҲосурҒаким, зуҳҳоддин эрди, беш юз танга бурж воқеъ бўлди ва Мавлоно хотири бу жиҳатдин дойим мутараддид эрди. Бир кун Амир Олим Мавлоно Довуд эшикидин ўтуб, бийик ун била қичқириб дедик, эй Довуд, хотирингни жамъ тутки, буржунг яқинда адо бўлди! Чун лаҳзае бу ҳолдин ўтти, бирав бир кўза су олиб келди. Мавлоно қошиҒаким, Ҳайбатхоннинг ўғлиҒа азим қурсоғ оғриҒи бўлубдур ва ҳалок маразидадур. Мавлоно бу суға дуойи ўқуб, ҳўруб юборсаларки, ул ичса, шояд муборак нафаслари баракатидин анга шифое етқай. Мавлоно «Фотиҳа ул-китоб» била «Ихлос» сурасин ўқуб, ул сувға ҳўруб юборди. Ҳайбатхон ўғли андин ичгач, ул марази даф бўлди. Бу жиҳатдин беш юз танга ниёз юзидин Мавлоно хидматиҒа юборди. Мавлоно дағи ани дайн адосиҒа етқурди. Ва Амир Олимнинг бу навъ каромоти кўпдур. Ул жумладин, бир қатла бозордин ўтуб борадур эрди. Қассоб дўконида бир маслух осиглиғ эрди. Ани буюрдиким, олдилар. Ва айттиким, ерда бир гўр қазиб, дафн қилдилар. Қассоб бу ҳолни кўргач, югуруб келиб, анинг аёғиҒа тушти ва тавба қилди. Ва дедиким, тунокун қўй мурдор ўлуб эрди. Мени бадбахтлиғ ва шайтон мунга туттиким, чун ҳеч киши бу ишга мутталеъ эмас, ани сотқаймен. Биҳамдиллоҳким, аларнинг қадами юмнидин бу хиёнатдин қутулдум.

533. Қози Шарафуддин Бухайро р. т.

Илму амал била ораста эрди. Ани отаси аввал баззозлиғ ҳирфасиҒа топшурди, то касб қилғай. Бир кун бирав бир тўнлуқ анинг устоди баззозға келтурди, то сотқай. Баззоз ул тўнлуққа боқиб, бисёр айблар чиқарди ва жузвий баҳо била ани олди ва дўкон ичиҒа солди. Яна бир кун ул тўнлуқни кўп таърифлар қилиб, биравға бағоят оғир баҳоға сотти. Ул устоди баззозға айттики, тиларменки, бу кеча бу дўкон ичинда бўлғаймен. Устод бу таваққуфнинг сабабини сўрди эса, дедик, ярамас тўнлуғ бир кеча бу дўконда бўлгон била барча уюби ҳунарға мубаддал бўлди, шоядки, одамийға ҳам бу дўконда бўлмоқ бу хосият берғай! Устод бу сўздин мутаассир бўлуб, Қозини отаси қошиҒа элтиб, дедик, бу ўғулни ўзға фойдалиғ ишға топшурки, анинг мартабаси андин бийикракдурки, баззозлиғқа бош индурғай. Отаси ани илм таҳсилиҒа далолат қилди. Оз фурсатда рўзгор уламосининг саромади бўлди.

534. Қози Шафиуддин Бухайро р. т.

Қози Шарафуддиннинг қардошидур. Ва зуҳду каромат била машҳур ва валојату мақомот била маъруф. Мавлоно Алоуддин Амнаъийки, Деҳлининг қозиси ва мутаъаббид киши эрди, бир кеча Ҳазрат Рисолат с. а. в. ни

воқеъада кўрдиким, ул Ҳазрат буюрдиларки, фалон китобни Қози Шафиуддин қошида ўқи ва бизинг тилимиздин анга айтки, ул икки рақъат намозки, ҳар кеча ўқурсен ва бизинг руҳимиз туҳфаси қилурсен, бизга етар. Қозининг бир шогирди андин бир китоб тилади. Олғондин сўнгра неча кун пайдо бўлмади. Ва қози ул китобқа муҳтож бўлди. Ва анинг ўйин киши билмас эрди. Бир кеча шогирд тушда кўрдиким, қози ул китобни андин тилайдур. Тонг эрта китобни олиб, Қози хидматиға еткурди. Қози анга боқиб дедиким, то тақозо қилмадук, китобни келтурмадинг! Бу икки азизнинг қабрлари Деҳли шаҳрида Султон ҳавзининг қошидадур.

535. Амир Шарафуддин Ашраф қ. с.

Сиёдат шарафи ва зуҳду тақво саодати била мушарраф эрди. Ул замон ақобиридин бир бузург Ҳазрат Рисолат с. а. в. ни воқеъада кўруб, Мир Ашраф аҳволидин савол қилибдур. Ул ҳазрат мундоқ жавоб берибдурларки, менинг фарзандимдур ва менинг монандим.

536. Қози Раис р. т.

Илм ҳиялси била ва нафс тазкияси била музайян ва муқаррар эрди. Бир қатла бир заифани анинг маҳкамасига келтурдиларки, икки абушқаси бор. Ул тиладиким, бу иш субутқа еткандин сўнгра ани сангсор қилмак ҳукм қилғай. Дор ул-қазо вакили ул маккорадин ришвате олиб, анга ўргаттиким, айтқайки, мен соғиндимки, андоқки эранларга тўрт хотун олмоқ раводур, хотинларға дағи тўрт абушқаға тегмак жойиздур! Қози чун бу қозияни сўрди ва маккорадин бу жавобни эшитти, дедиким, бўйни синсун ул кишинингким, санга бу сўзни ўргатибдур. Вакил чун дор ул-қазодин чиқди, бир ердин йиқилди ва бўйни синди ва ҳалок бўлди.

537. Мавлоно Разиюддин Набий қ. с.

Зоҳирию ботиний улум била ораста эрди. Анинг бир шогирди бор эрди, писандида авсоф била мавсуф ва зуҳду тақво сифати била маъруф. Мавлоно Разиюддин оламдин ўтгандин сўнгра бу шогирдиға ҳар масъалада ишколе ё иштибоҳе воқеъ бўлса эрди, Мавлононинг мутахҳар марқадиға бориб, анинг пок руҳиға мутаважжих бўлса эрди, ул масъала ҳаллиға фойиз бўлур эрди. Бир кун масъала мушкул бўлғонда маъҳуд дастури била пир мазориға бориб, мутаважжих бўлди. Ул таважжухда ани уйқу элтти. Уйғонгандин сўнгра ҳамул китоб ҳошиясидаким, ул масъала мушкул бўлуб эрди, анинг ҳалли ва жавобини Мавлоно хати била битиклик кўрди.

538. Мавлоно Маждуддин Ҳожи қ. с.

Кўпрак зоҳир улумиға олиму махсус ва маъқул фунуниға моҳир эрди. Аҳволи мабдаида Лаҳовардда бўлур эрди. Чун Деҳли тахтиға мутаважжиҳ бўлуб яқин етти, Султон Шамсуддин аркони давлатин анга истиқбол расми била юборди. Бу аснода мункир ва хабисе султон арзиға еткурдиким, мубтадеъ келадур, анга мунча эъзоз ҳолат эмас. Мавлонони бир маҳалда Султон мажлисиға еткурдиларки, шилон тортиб эрдилар. Султон таъзиму табжил шарти бажо келтурди ва ўз оллидин бирён кабутар мавлоно хидматиға юборди. Мавлоно сўзга кириб, кабутар аъзосидин ҳар узвининг хосиятин баён қилур эрди. Онча ғариб маоний дилпазир алфоз адо қилдиким, султон беихтиёр мурид бўлуб, ул беадаблиғ юзидин хабосат қилган кишиға балиғ адаб буюрди.

539. Хожа Роҳат қ. р.

Деҳли машойихининг акобиридиндур ва кашфу каромот ияси. Бир кеча қози Камолуддин Жаъфарий Ҳазрат Ҳақ с т. ни воқеъада кўрдиким. Ҳақ жалла ва ало анга амр қилдиким, эй Камол, бориб Роҳат хидматиға ет! Қози бу тушни азғосу аҳломға ҳамл қилиб яна така қилди, яна бу воқеъани кўрди. Заруратан сабоҳ Хожа Роҳат хидматиға мутаважжиҳ бўлди. Кўрдики, Хожа Роҳат васеъу нафис тўнлар кийиб, самоъға машғулдур. Мундин дағи Қози кўнглиға инкор юзланди. Хожа Роҳат самоъ асносида юз Қози сари қилиб айттики, эй Камол, ўтган кеча икки қатла Ҳазрат Зулжалол сени бизинг хидматимизға амр қилди ва сен ҳануз мункирсен. Қози Хожанинг аёғиға тушуб, ул инкори рафъ бўлуб мурид бўлди.

540. Мавлоно Рашидуддин Наъзий қ. с.

Олий мақом ва бузург эрди. Бир кеча пурҳолу пурзавқ эрди ва амри маъруф ва наҳйи мункар баёнида сўз айтур эрди. Сўз асносида таҳорат қасди қилдиким, тажиди вузуъ қилғай, ногоҳ бетакриб ул азимат таркин тутти. Ҳозир асҳобдин бири савол қилдиким, вузуъ тажиди азиматидин сўнгра анинг таркин тутмоқда сир не эрди? Дедиким, негаки кўз тушадур. Аллоҳ исми битиклик кўринадур. Бу монийи вузуъ бўлди.

541. Хожа Абубакр Жом қ. с.

Олий мақому бузург, завил эҳтиром шайх эрди. Бир кун масжид эшигида ўлтуруб эрди. Замон подшоҳи ўтуб борур эрди. Хожани кўргач оддин тушуб, Хожанинг хидматиға келди ва ниёзмандлиғлар қилғандин сўнгра илтимос кўргуздиким, Хожа анга бир хидмат буюрғай. Хожа дедиким, биз ҳожатимизни Қозийул-ҳожотдин ўзга кишидин тиламасбиз. Подшоҳ илҳоҳ қил-

гондин сўнгра Хожа буюрдиким, бир даста сабзи дегилки, келтурсунлар. Подшоҳ мулозимларни ҳар сари таъжил била юбордиким, сабзи келтургайлар. Сабзифурушлар дўконларида мутлақо сабзи йўқ эрди. Подшоҳ мулозимлари анинг сабабин сўрдилар эрса, сабзифурушлар дедиларки, бир лаҳза бурунроқ сабзпўшлар пайдо бўлуб, барча сабзиларни илиб, юқори чиқдилар. Подшоҳ мулозимлари чун ул мақсуддин ноумид бўлдилар, подшоҳга келиб, ул ҳолни арз қилдилар. Хожа подшоҳга дедиким, подшоҳи зоҳирийким, бир даста сабзиға дастрас топмағай, ҳар ойинаким, киши ҳар не тиласа подшоҳи ҳақиқийдин тилаган авлодур! Замон подшоҳи ўз ажзиға муътариф бўлуб қулоқ тутти ва густохлиғидин пушаймон бўлди.

542. Шайх Зиёуддин Румий қ. р.

Акобир авлиёсидин ва куммал урафосидин эрди. Ва ҳамиша саёҳатқа машғул эрди. Бир кун вақти хуш бўлуб қўпти ва қасамёд қилдиким, то илигимни ғайб эранларидин қирқ киши илигига еткурмағаймен, аёғдин ўлтурмағаймен. Уч кун бу муддао ва талаб била юрур эрди, то улки бир бодияда бир азим масжидқа етишти. Чун ул масжидқа кирди, қирқ киши ғайбдин пайдо бўлдилар. Бири азон айтти ва қомат тушурди ва яна бири илгари бориб имомат қилди ва ўзгалари анга иқтидо қилдилар. Ул дағи бу жамоат била намоз қилди. Намоздин фориг бўлгондин сўнгра ул қирқ ғайб эранлари бирин-бирин анинг била дастбўс қилиб дедиларки, марҳабо, эй ғайб эранлари толиби! Бу бузургворнинг қабри Султон Муҳаммад Шаҳ б. Тўғлот Шохнинг қасри яқинидадур.

543. Шайх Нажибуддин Мутаваккил қ. с.

Пайваста таваккул била рўзгор ўткарур эрди. Ва Хизр алайҳиссалом била мусоҳабат қилур эрди. Бир кун анинг ҳарами аҳли анинг била можарову жадал бунёд қилди ва рўзгор фақру фоқасидин шикоят бошлади. Ва Шайх таҳаммул қилур эрди. Ногоҳ Хизр алайҳиссалом кирди ва таҳийёт шартин бажо келтурди ва деди: ҳар киши таҳаммул ва бурдборлиғни ўз шиори қилса, Тенгри ани бизинг суҳбатимизға еткургай! Бу аснода шаҳр улуғи қошидин азим хону моида била куллий важҳ назр келтурдилар. Заифа чун муни кўрди, қиладургон можаросидин уятлиғ бўлди ва изтиробидин анга пушаймонлиғ юзланди. Шайх Нажибуддиннинг мунаввар марқади Деҳли шаҳрида Пил дарвозасининг ташидадур.

544. Қирқ Абдол қ. с.

Бу қирқ баргузида банда саёҳат ва мусофарат била таваккул қадами уруб юрурлар эрди. Чун Деҳли шаҳриға етиштилар. Ҳавзи Шамсий устида

нузул қилдилар ва сокин бўлдилар. Ва умрлари охиригача анда бўлурлар эрди. Ва аларнинг сархайли Шайх Маҳмуд Митҳарадўз эрди. Ул мулкда мундоқ муқаррардурким, ҳар ким ҳар мурод била бу қирқ кишининг мутабаррик мазороти тавофиға мушарраф бўлса, муроди ҳосил бўлур.

545. Мавлоно Каримуддин Мавъидий қ. с.

Рўзгорин таваккулу тажрид била ўткарур эрди ва авқотин тоату тафрид била сарф қилур эрди. Анинг бир дўсти бор эрдиким, доим сафарларда анга мусоҳиб эрди. Чун Деҳли шаҳриға икав етишдилар, анинг ул дўсти дедиким, сен намозгоҳ ёнида бир замон таваққуф қил! Менинг жузвий ишим бор, ани саранжом қилиб келгунча. Мавлоно қабул қилди ва ул деган ерда таваққуф қилди. Ва ул дўсти андоқ бордики, рўзгор ҳаводиси ани ёниб, ваъдасиға вафо қилғали қўймади. Ва Мавлоно қирқ йил ул ердин тебранмади, то оламдин ўтти. Мунаввар марқади Деҳли намозгоҳининг ёнидадур.

546. Шайх Муҳйиддин Али Чиштий қ. с.

Ул дағи Ҳинд машойихидиндур. Каромот ва валоят ияси эрди. Биравки анга эътиқоди йўқ эрди ва инкор қилур эрди, ҳар қачон анинг мазори тарафидин ўтса эрди, бир тош ул қабр сари отар эрди. Ҳар неча ани бу ҳаракатдин манъ қилурлар эрди, мумтанеъ бўлмас эрди. Бир қатла отлиғ ул ёндин ўтарда ҳам ул дастур била тош отти ва бу аснода оти рам қилди ва ул отдин йиқилди ва ҳам ул тош отар илиғи синди. Ул бузургнинг руҳи бу навъ била анинг илиғини ўзи сари тош отардин қисқа қилди.

547. Дарвеш Башир қ. с.

Мажзуб ва соҳиби қаромоту мақомот эрди. Бир кун Деҳли шаҳридин жамоате гаштга чиқдилар. Ва кунас ботқунча ташқари қолдилар ва қоронғу бўлди. Ёниб шаҳрға келурда йўлни итурдилар. Ногоҳ йироқдин бир нуре кўрундиким, дарахтдин партав кўргузадур. Ул сари мутаважжих бўлдилар. Эмдиким, еттилар, кўрдиларки, Дарвеш Башир ўлтурубдур ва бу ёруғлуг андин зоҳир бўладур. Билдиларки, ул ёруғлуг анинг шариф вужуди барако-тидиндур. Ул ёруғлуг била йўлни топтилар ва ҳар қайси ўз уйларига бордилар. Бир қатла бир жамоате Дарвеш хидматиға келдилар, ҳар қайсиға муносиб иш буюрди. Бири ўз кўнглига кечурдиким, мунча ақлки бу кишидадур, не учун ўзин телбаликка солиб эркан? Дарвеш анинг сари боқиб ўқидиким,

اول اللہ از پروردگار شدیم

اندر طلب دوست پروردانه شدم

او عقل می خرید دیوانه شدم

از علم می شید لب پرستم

б а й т:

«Дўст талабида мардона бўлдим, илк қадамда ўзимдан бегона бўлдим. У илм тингламасди — оғзимни ёпдим. У ақл харидори эмасди — девона бўлдим».

Мозори Сангулададур.

548. Мавлоно Саррож Ҳофиз р. т.

Қумустегин авлодидиндурки, ул Амир Сабуктегиннинг қардоши эрди. Дебдурларки, ул юзким, халқдин эвуруб эрди ва Холиққа келтуруб эрди, бир масжид ичига кириб ва эшикни ичкаридин боғлар эрди ва андин чиқмас эрди. Ва доим «Каломуллоҳ» тиловатиға машғул эрди. Бирав эшик дарзидин эҳтиёт била мулоҳаза қилди, кўрдик, анинг қошида бир нуроний пир ўлтурубдурки, олам аҳлиға ўхшамас. Чун ул масжиддин чиқди, кўрган киши Мавлоно хидматиға бориб, ул кишини сўрди. Мавлоно ҳеч нима демади. Чун муболага қилди, дедик, Хизр алайҳиссаломдурки, келиб, ладуний илмини манга дарс айтур. Ҳинд мулкида муқаррардурки, душанба куни бу бузургвор зиёратиға халойиқ мушарраф бўлурлар.

549. Саййид Жамол Сурх а. р.

Каромат ва хавориқи одот ияси эрди. Бир кун тарсо Саййид қошида Исо а. с. ни Ҳазрат Рисолат с. а. в. га таржиҳ қилди. Саййид сўрдик, мужиби таржиҳ недур? Ул дедик, Исо осмондадур ва Муҳаммад ерда. Бу сўзни тарсо айтти ва ҳавоға парвоз қилди. Саййид қўйнидин «Мусҳаф» чиқарди ва юқори боқиб дедик, бор Худоё, бу «Каломуллоҳ» ҳаққики, ростлиғ била Ҳазрат Рисолат с. а. в. га йиборибсенки, бу тарсонини ҳаводин тушкали қўйма! Тарсо ҳавода қолди ва туша олмади, фарёд қила бошлади. Халойиққа бу ҳол мушоҳадасидин ғавғо тушти. Ва тарсо Саййид хидматиға қичқириб, дархост қилдик, дуо қилингки, қуйи тушаолсам, мусулмон бўлурмен! Саййид дуо қилди ва тарсо ҳаводин тушуб, Саййид қошида имон қабул қилиб, мусулмон бўлди. Саййиднинг мадфани Ғазни дарвоза-сидадур.

550. Ҳожи Каримуддин Нимгўр қ. с.

Ориф ва пуршўр киши эрди. Ва ани Нимгўр анинг учун дерларки, дойим дер эрдик, менда орзу будурки, менинг қабрим сойир эл қабрилек баланд бўлмаса, балки ҳамвор бўлса. Чун дунёдин ўтти, қабрини ясадилар, тонгла кўрдиларки, ярми бузулубдур ва яrimi бор. Яна ясадилар, яна тонгла бузуқ топдилар. Ҳар нечаки, ясарлар эрди яна яримини бузуқ топарлар эрди, то ясамоғдин илиг тортдилар. Ва Нимгўр лақаби била машҳур бўлди.

551. Мавлоно Ҳисомуддин Ғолбек қ. с.

Дин мужоҳидларидин ва яқин масоликларидин эрди. Ва Султон Шамсуддин замонида Лақхнотий ҳукумати анда эрди, бовужуди сипоҳийлик ҳақиқат йўлида дағи риёзат ва сулуки бор эрди. Дебдурларки, зоҳир жиҳод майдонида юз минг мушрик қонин тўқуб, жаҳаннамға йиборди ва ботин жиҳодида дағи нафси мушрикин Ҳақ йўлиға росих қилди.

552. Мир Бузург ва Мир Хўрд Маъруф бис-Содоти Нуҳқа қ. с.

Бу икки оға-ини саҳиҳ ун-насаб содотдин эрдилар. Аҳволлари мабдаида Лаҳовардда басар элтурлар эрди. Бир кеча ул икавдин ҳар бири уч қатла Ҳазрат Рисолат с. а. в. ни туш кўрдиларки, ҳар қатла ул Ҳазрат аларға амр қилдики, бу шаҳрдин чиқинг! Тонг эрта оға-ини воқеалари кайфиятин бир-бирига айтиб, амр бўлган йўсун била Лаҳоварддин чиқиб, Деҳлиға азимат қилдилар. Чун ул шаҳрға кирдилар, бир хожасаро аларға йўлиқиб сўрдики, сиз Лаҳоварддин келасиз? Дедиларким, бале! Алар дедиларки, сен қайдин бизинг Лаҳоварддин келадурганимизни билдинг? Ул хожасаро дедики, ул кишики, сизни ул ердин чиқарға амр қилди, манга ҳам ул хабар қилди. Бу сўздин сўнгра ул хожасаро иккаласин уйига олиб борди ва меҳмонлик қилди. Чун ул хожасаронинг уйидин чиқдилар, бир масжидқа кириб, ибодатға машғул бўлдилар. Ногоҳ масжид сақфидин бир ҳамён ёрмоқ алар оллиға тушди. Иккаласи машваратдин сўнгра раъйни анга қарор бердиларким, ул важҳға бир мавзё соткун олғайлар, то ибодату тоат қилурда мо юҳтож учун кишига муҳтож бўлмағайлар. Андоқ қилдилар ва аларнинг тоату ибодати баракатидин ул мутаайин ер бўлди. Ва ҳоло ул ер икки азизнинг авлоду атбоъи тасарруфидадур ва машҳур муқаррар ердур.

553. Мавлоно Камолуддин Зоҳид қ. с.

Зухду тақво била ороста ва фикҳу ҳадис илмида доно эрди. Шайх Низомуддин қ. с. «Машорик» китобин анинг қошида ўқуб эрди. Мавлононинг мухлис ва

муътақидларидин бирига фарзанде мутавваллид бўлди. Ул киши Мавлоно хидматиға келиб, фарзанди таваллудидин ани хабардор қилди. Ва кўнглида кечурдиким, не хуб бўлғай, агар Мавлоно хидматлари тўнларидин бир қитъа иноят қилсаларки, фарзандимни анга чирмасам. Мавлоно енгларидин бир дасторча чиқариб анга берди. Ул хушдил бўлуб, яна кўнглига кечурдиким, агар амомасидин ҳам бир парча иноят қилсаларким, ўғлум бошига чирмасам. Мавлоно дедиким, ул дасторчаниким санга бердук, эски амомамиздин ясаббиз. Бу бузургворнинг қабри Фаридхон масжидининг яқинидадур.

554. Шайх Раши Авлиё қ. т. с.

Ҳинд мулкининг кибор машойихидин ва машоҳири авлиёсидиндур. Зоҳирий илмда комил ва ботиний ирфону нуқотда мукаммал. Мунаввар ҳазираси авлиё атқиснинг чилла ўлтурур хилватлари мавзеидадур.

555. Шайх Маҳмуд Биҳорий р. т.

Каромату хавориқи одот андин кўп зоҳир бўлур эрди ва базл зотида ғолиб эрди. Чун хилватдин чиқиб, кўю бозорға етар эрди, ёш ўғлонлар ва савол аҳли муҳтожлар илайин тутуб ва кейнича югуруб, нима тиларлар эрди. Ва ул оғзидин дирамлар чиқариб, аларға берур эрди. Ва ул дирамлар бирдек эмас эрди, баъзи кумуш, баъзи мис. Ҳар кишининг толеига кўра насиб бўлур эрди. Дебдурларки, Ҳинд мулкида бир таббох бор эрдиким, ҳар кун бир зарф таом ясаб, ўз ўғлидин Шайх учун юборур эрди. Иттифоқан ул ўғлон мариб бўлди ва фавт бўлди. Бу аснода Шайхнинг хотириға ул тифл жонибидин бир нима келди. Бетаваққуф қўпти ва ул таббох уйига борди. Билдиким, ул фарзанди таббохнинг ўлубдур ва мадфанға элтибдурлар. Шайх ҳам борди, кўрдиким, гўрга кюруб, туфроққа топширдилар. Шайх ул гўрга кирди ва маййит эгнидин кўтарди ва юқори боқиб дедиким, бор Худоё, бу ўғлонгинани манга бағишлаки, манда кўп хизмати ҳақи бор, бу ўғлонгинани тиргуз! Уч қатла бу муножотни қилғач, Ҳақ субҳонаҳу ва таоло ул ўғлонгинаға жон бағишлади. Ва қўпти ва Шайхнинг аёғиға тушти. Шайх Маҳмуд Биҳорийнинг қабри Килукуҳаридадур ва дуо мустажоб бўлурнинг маҳалидур.

556. Шайх Абубакр Тусий ва Шайх Маликёр Паррон қ. с.

Бу икки бузургвор Ҳинд машойихи киборидиндурлар. Ва Жун дарёси яқосида иккаласининг хонақоҳлари бор эрди. Ва доим бир-бири била мусобиҳ эрдилар. Бир кун намоздигарга яқин иккаласи дарё яқосида ўлтуруб эрдилар. Шайх Абубакр Тусий Шайх Маликёр Парронға дедиким, кел, то сунинг ул юзига бориб намоздигарни адо қилади! Шайх Маликёр дедиким,

менга худ бу даъво яраси йўқдур, аммо сизга чун бу доия бор, сиз боринг, то мен сўнгунгуздин келайин. Шайх Абубакр тайрон қилди ва дарёнинг нари қироғида намоздигар адосиға ихром боғлади. Шайх Маликёр сўнградин азимат қилди. Жун дарё васиъ эрди, ўрта ерга еткунча гуруб бўлиб, намоз бевақт бўлгудек эрди, дарё юзига мусаллосин солиб, намоз адосиға машғул бўлди. Ва Шайх Абубакр боқиб туруб эрди. Чун намоздин фориг бўлди, учуб, Шайх Абубакр қошиға борди. Ҳинд машойихи тарихида битибдурларки, жинлар Шайх Маликёр Паррон қошида сабоқ ўқурлар эрмиш. Бу икки бузургворнинг қабрлари Жун дарёси қироғидадур.

557. Мавлоно Низомуддин Каломий қ. с.

Ҳолининг бидоятида замон подшоҳининг мулозаматиға машғул эрди ва мусулмонларнинг иши кифоятиға муртакиб. Сўнгра ул ишлардин этак тортти ва фақр сулуки тариқин ихтиёр қилди ва азим риёзат бошлади.

Ўттиз йилға яқин Деҳли шаҳрининг ичкариги ҳисоридин чиқмади.

Бир азиз андин бир кун илтимос қилдиким, бир миқдор чучуклук ғизо омода қилибдурменки, анга майл қилғайсен? Ул деди: ўттиз йилдурки, нафсни риёзат ачиғлиғиға ўгратибмен, ҳоло анга чучуклук берсам, яна анга бас келмасмен! Бу жавоб била ул чучуклукдин ижтиноб қилди.

558. Шайх Мужир р. а.

Ўз аҳдида беназир эрди ва доим истиғроқ била ўтқарур эрди. Андоқки, жума кун Деҳли жомеъиға ҳозир бўлаолмас эрди. Бир кун Қози Саъдким, Деҳли шаҳрининг ақзал-қузоти эрди, Шайх Мужирдин сўрдиким, масжиди жомеъға не учун келмассен? Шайх деди: бу жума сен келки, била масжидқа бороли! Қози жума кун келди. Шайх Мужир Қозининг илгин тутти ва деди: кўзунгни юм! Қози кўзин юмди. Сўнгра деди: оч! Кўзун очқоч, ўзин масжиди Ҳарамда кўрди. Шайх била намоз қилди. Яна ҳам-ул дастур била ўз мулкларига келдилар. Бу ҳолни кўргач, Қози Шайхқа иродат илиги бериб, мурид бўлди ва фақр тариқиға кирди. Шайх Мужир қабри эски Деҳли ичидадур.

559. Шайх Қутбуддин Бахтиёр Кокий қ. с.

Шайх Муъинуддин Санжарий қ. с.нинг муридидур. Ва Ҳинд мулкининг кибор машойихидиндур.

Бир кеча аҳтуллоҳдин жамоате Шайх ҳузури истидъоси қилдилар. Самоъ вақти муғанний бу байтни ўқидики,

«Таслим ханжари билан ўлганларга ҳар замон ғайбдан бошқа жон келади».

Шайх бу байт истимоъидин андоқ хушҳол бўлдим, беҳуш бўлуб йиқилди. Ва муддате ўз ҳолига келмади, андоқким, муридлар Шайхни кўтариб, хонақоҳга элттилар. Ва Шайх тўрт кеча-кундуз ул завқу хушвақтликдин ўзида йўқ эрди, то бешинчи кунни Ҳақ субҳонаҳу ва таоло живори раҳматиға восил бўлди. Ва Деҳлида мазори машҳурдур ва элнинг қиблаи ҳожатидур. Бир қатла бир донишманд бир ҳожат арзи учун йироқ йўлдин шаҳрға келиб эрди. Сўзни ҳеч навъ била замон подшоҳи арзиға еткура олмади ва аркони давлатдин ҳеч ким анинг муҳимми кифоятиға парво қилмади. Навмид бўлуб қайтурда бир азиз анга иршод қилдиким, Шайх Қутбуддин мазори бошиға бориб, ўз аҳволин битиб, Шайх мазори бошида ниёзмандлиғ била қўйди. Ул кеча Шайх қ. с. подшоҳнинг тушига ҳайбат била кириб, ул қоғозни анинг илгига бериб дедики, бу фақир ҳожатманднинг ишин яса! Подшоҳ изтироб била силкиниб кўпти. Кўрдиким, ул коғаз илгидадур, ўқуб, мазмуни била битиган кишини тилатиб топиб, анинг ишин кўнгли тилагандек ясаб, ани узатти.

560. Қози Ҳамидуддин Ногурий қ. с.

Ногур мулкининг ҳокимининг ўғлидур. Ва кичик ёшдин фақр аҳли тариқида сулук қилур эрди ва бу тоифа суҳбатиға шефта эрди. Чун шабоб айёмиға етти, Ҳазрат Шайх Баҳоуддин Закариё қ. с. мулозаматида ҳаж азимати қилди чун Мадинаға йиттилар, Шайх Авҳадуддин Кирмоний қ. с. суҳбатиға мушарраф бўлдилар. Ва муддате анинг мулозаматида сулукка машғул бўлди. Муфид риёзатлар ва мужоҳадалардин сўнгра Макка азимати қилди ва ул муборак хиттада машойих мулозаматиға мушарраф бўлуб, алардин кўп файзларға баҳраманд бўлуб, алар иршоду ишорати била Деҳлиға ёниб, толиблар иршодиға машғул бўлди. Ва Деҳлида Шайх Қутбуддин Бахтиёр қ. с. суҳбатиға мушарраф бўлди. Бир қатла Деҳли аҳолисидин бири Шайх Қутбуддин Бахтиёр ва Қози Ҳамидуддин қ. с. ва сойир аиззани уйига индаб, зиёфат қилур эрди. Ва шаҳрнинг шайх ул-исломи ҳам ҳозир эрди ва сўфиларнинг самоъ қилмоғиға мункир. Алқисса чун муғаннийлар наво чектилар, Қози хушвақт бўлуб, самоъға кирди ва шайх ул-исломни кучуб олиб учти ва шайх ул-ислом мутаажжиб, балки мутаваҳҳимки, ногоҳ Қози илигидин хато бўлса, ҳалокдин ўзга иш йўқ эрди. Кўзи қарориб, эси озган маҳалда самоъ туганди ва Қози шайх ул-исломни солим мажлисқа

тушурди. Ва шайх ул-ислом ул ҳол мушоҳадасидин Қозиға иродат илиги бериб мурид бўлди. Бир қатла Деҳлида хушксол жиҳатидин қаҳт воқеъ бўлди. Ногур аҳлидин бирав Қози хидматиға келиб, жуъ ташвишидин шикоят қилиб, Ногур сари борурға рухсат тиладиким, анда атьима очуғлуғ ва суҳулат била муяссардур. Қози ул кишига дедиким, Ногур Тенгрисига биздин салом де! Ул киши дедиким, магар Ногурда яна бир Тенгри бор, Деҳли Тенгрисидин бошқа? Қози дедиким, агар санга бу ақида бўлмаса эрди, рўзи тилай Деҳлидин Ногурга бормағай эрдинг. Ул азим мутанаббих бўлуб, азиматини фасх қилди. Ҳам бу хушксолда Деҳли аҳлидин акобиру ашраф Қози хидматидин истисқо дуоси илтимос қилдилар. Қози қабул қилиб, дашт азимати қилди. Бозордин ўтуб борурда кўрдиким, бир сабзи-фуруш сабзиси қурумасун деб, дам-бадам сабзилариға овуч била сув олиб сепар эрди. Қози бу ҳолни кўргач борадурғон тарафдин қайтти ва дедиким, бир таррафуруш сабзилари ғамин еб, қурумасун деб, анга дам-бадам сув сепар бўлса, ҳошо Тенгри карамидинки бандалари сабзазори ҳаётин сувсузлуқдин қуруғали раво кўргай? Ҳануз бу сўз Қози оғзида эдиким, булут пайдо бўлуб, бир-бирига туташиб ёға киришди. Ва мулк аҳли сероб бўлдилар. Ҳамоно андоқки, кўпрак акобирни Хуросонда шайх дерлар ва Самарқандда хожа ва Румда боб ва Ҳиндда қози дерлар. Қози Ҳамидуддиннинг қабри Деҳли шаҳрида Шайх Кутбуддин Бахтиёр қ. с.нинг оёғи саридур.

561. Малик Насируддин Маҳмуд қ. с.

Ҳам Ҳинд мулки машойхидиндур. Ва таъбида базл голиб эрди. Ҳамиша зиёфат тариқини маслук тутар эрди ва фуқарову ғурабо итъомида кўшиш кўргузур эрди. Бир кеча муридларидин бири ани воқеъада кўрдиким отлиғ борадур эрди ва бу мурид ҳам отлиғ анинг била борадур эрди. Ногоҳ иккаласининг орасида бир том пайдо бўлди ва анинг била Малик орасида ҳойил бўлди. Ва ул сариким, Малик эрди, бир олий қаср эрди. Малик Маҳмуд ул қасрға тушуб кирди. Ул муридким бу воқеъани кўрди, чун уйқудин уйғанди. Малик хидматиға бордиким, воқеъасин айтиб, таъбирин тилағай. Ул изҳор қилмасдин бурун Малик Маҳмуднинг кўзи анга тушгач илгари тилаб, қучуб хайрбод қилди ва дедиким, бизинг риҳлатимиз чоғи етибдур. Ва шаҳодат бармоғин қойим қилиб, калимаи шаҳодат баёни қилди ва жонни жонофаринға топшурди. Ва бу воқеа жума куни жумод ул-охир ойининг олтисинда етти юз эллик саккизда эрди. Ва ани Ираж хиттасида дафн қилдилар ва олти ойдин сўнгра Деҳли шаҳриға нақл кўргуздилар.

562. Шайх Шодий қ. р.

Агарчи ўзи Ҳинд мулкидин, аммо Ҳирот шаҳрининг булукотидин баъзи кентта сокин эрди. Ва зоҳиду мутаварриъ киши эрди. Ва йиллар тақво

сажжодаси устида мутамаккин эрди. Ва бaсe халқ анга мурид эрдилар. Ва андин кўп хавориқи одот нақл қилурлар. Ва қабри дағи ҳамоноки, ҳамул маскан қилған кентдадур.

563. Шайх Абу Абдуллоҳ Савмаъий қ. р.

Ул Гилон машойихининг ақобиридиндур. Ва анга олий аҳвол ва зоҳир каромот бор эрди. Ажам машойихининг кўпининг хидматиға етибдур. Ва мустажоб уд-даъво эрди. Ва ҳар кишига ғазабe бўлса эрди, Тенгри бот ул кишидин анинг интиқомин тортар эрди. Жамоате, анинг асҳобидин, тижорат дастури била чиқиб эрдилар ва борадурлар эрдиким, Самарқанд яқинида бир бўлак отлиғлар чиқдиларки, аларни талағайлар. Ул жамоат Шайх Абдуллоҳни шафеъ қилиб чорладилар. Кўрдиларки, Шайх аларнинг орасида турубдур ва дейдурки, **سُبْحَانَ اللَّهِ** «бизни тарбият қилувчи Аллоҳимиз покдир, муназзаҳдир», йироқ боринг, эй жамоат, бизинг орамиздин! Ул жамоат тафарруқ бўлдилар, андоқки, ҳеч қайси отларининг жиловин асрайолмадилар. Ва отлари баъзини олиб тоғларға элтти ва баъзини водийларға солди ва алардин иккиси бир-бирига йиғила олмадилар. Асҳоб алардин халос бўлғондин сўнгра шайхларни ораларида тиладилар, топмадилар. Гилонға ватанлариға борғондин сўнгра Шайх хидматидағи асҳобдин сўрдилар. Алар дедиларки, сиз борғали Шайх ҳаргиз бизинг орамиздин гойиб бўлмади.

564. Шайх Муҳйиддин Абдулқодир Жилий қ. с.

Куниятлари Абу Муҳаммаддур. Насабда Алавий Ҳасаний эрмишлар. Она жонибидин Шайх Абу Абдуллоҳ Савмаъийға набира бўлурлар. Ва оналари Уммулхайр Аматулжаббор Фотима бинти Абу Абдуллоҳ дебдурки, чун фарзандим Абдулқодир мутаваллид бўлди, ҳаргиз рамазон ойида сут ичмади. Валодатлари тўрт юз етмиш бирда эрмиш ва вафотлари беш юз олтмиш бирда воқеъ бўлубдур. Алар дебдурларки, кичик эрдим, ёзиға чиқиб эрдим ва бир ўйнинг куйруғин тутуб эрдим, ҳиросат учун. Ул ўй манга боқиб дедики **مَا هَذَا بَشَرًا أَلَمَتْ أَنْفُتُ** «бунинг учун яратилмадинг ва амр этилмадинг». Кўрдум ва қайтдим. Ва келиб уй томиға чиқтим, ҳожиларни кўрдумки, Арафотда туруб эрдилар. Онам қошиға келдим ва дедимки, мени Тенгри ишига қил ва ижозат берки, Бағдодқа борай ва илме қасб қилай ва солиҳларни зиёрат қилай. Мендин бу доия сабабин сўрди, айттим. Эрса, йиғлади. Ва кўпти ва саксан олтун келтурди. Ва дедики, менга ота меросидин бу қолибдур. Яримин қардошим учун қўйди ва яримин менинг тўнумға тикди ва манга сафар изни қилди. Ва манга аҳд бердики, барча аҳволда ростлик қил ва менинг видоъимға чиқди. Ва дедики, бор, эй

фарзанд, Тенгри учун сендин кесилдим ва қиёматқача сени кўрмагумдур. Мен оз қофила била Бағдодқа таважжуҳ қилдим. Чун Ҳамадондин ўттуқ, олтмиш отлиғ чиқдилар ва қофилани туттилар ва манга таъарруз қилмадилар. Ногоҳ бирав манга етти ва дедик, нейинг бор? Дедим: қирқ олтин. Деди: Қани? Дедим: тўнумда тикикликдур. Соғиндики, истихзо қиладурмен. Мени кўйди ва ўтти. Ва яна бири етиб ҳам андоқ сўрди ва ҳамул жавобни эшитти. Иккаласи ул жамоатнинг улуғлари қошиға бориб, бу сўзни айттилар. Ул мени тилаб, ҳамул сўзни сўрди. Ва мен ҳамул жавобни бердим. Бир тепа устида ўлтуруб қофила аҳли молин қисмат қиладур эрди. Буюрдики, тўнумни сўктилар ва ул важҳни чиқардилар ва санадилар. Деганим била мувофиқ чиқди. Сўрдики, сенинг бу эътироф қилурға боисинг не эрди? Дедимки, онам манга аҳд бериб эрди — сидку ростлиққа! Ва мен анинг аҳдиға хиёнат қилмам. Пас, ул қавмнинг улуғи йиғлади ва дедик, йиллардурки, мен парвардигорим аҳдиға хиёнат қилибмен. Ва қиладурғон ишидин менинг илигимда тавба қилди. Пас, асҳобе дедиларки, сен тарийқ қатъида бизинг муқтадомиз эдинг, энди тавбада дағи санга татаббуъ қилурбиз. Ва барча менинг илигимда тавба қилдилар. Ва ҳар не қофила аҳлидин олиб эрдилар, барисин қайтара бердилар. Менинг илигимда аввал тавба қилғанлар алар эрдилар. Алар тўрт юз саксан саккизда Бағдодқа еттилар, важд била таҳсилға машғул бўлдилар. Аввал Қуръон қироати ва фикҳ ва ҳадис ва улуми динияни такмил қилдилар. Ва аксар улумни ул акобир қошидаки, ул замонда мутааййин эрдилар, билиб абнойи замонға фойиқ бўлдилар. Ва беш юз йигирма бирда мажлис тутуб, халойиқ насиҳату ваъзиға машғул бўлдилар. Аларда зоҳир каромати ва аҳволи мақомот ҳоли кўп экандур.

وفي تاريخ امامنا رضي الله تعالى عنه وما كرمته من شيخ عبد القادر رضي الله عنه فبما جاز
من القدر. فقد اخرج من اكرام من اعلامنا في كراماته بقرينة او قرينة من القادر
ومعلوم بالافعال انه لم يظهر ظهور كراماته القوية من شيوخنا الا في كرامته. الشيخ ابو عبد الله
القادر بن ابي صالح بن عبد الله القليل ليس الخليفة من يد الشيخ ابي سعد البزار بن علي
الحروسي وهو ايضا من يد الشيخ ابي الحسن بن علي بن يوسف الحرزي القليل وهو
لبعضنا من يد الشيخ ابي الفرج الحرزي وهو من يد الشيخ ابي الفضل عبد الواحد بن عبد العزيز
القمي وهو من يد الشيخ ابي بكر القليل القليل رضي الله تعالى عنهم

«Имом Ёфийий р. т.нинг тарихида келтирилади: Шайх Абдулқодир р. а. кароматлари ҳаддан ташқари кўп эди. Мен билтан улуғ имомлардан бири шундай деди: унинг каромотлари тавотур ёки унга яқин даражада. Ва барчаға маълумки, жаҳон шайхларининг бошқа бирортасига бундай каромотлар зоҳир бўлмаган.

Шайх Абу Муҳаммад Абдулқодир б. Абу Солиҳ б. Абдуллоҳ Жилий, Шайх Абу Саид Муборак Али Махзумий қўлидан хирқа кийди. Ва у Шайх Абу Ҳасан Али б. Муҳаммад б. Юсуф Кураший Ҳаккорийдан ва у Шайх Абу Фараж Тарсусийдан ва у Шайх Абулфазл Абдулвоҳид б. Абдулазиз Таймимийдан ва у Шайх Абубакр Шиблийнинг қулидан хирқа кийди. Аллоҳ Таоло руҳларини муқаддас қилсин!»

565. Шайх ҲаммоД Даббос р. т.

Ул Шайх Абдулқодирнинг машойихидиндур.

كان اماو فتح عليه باب اللغات والاسرار وحمل القبة السليخة العظمى «Бесавод эди, лекин унга маърифат ва сирлар эшиги очилиб, улуғ шайхларнинг раҳбарига айланди». Шайх Абдулқодир йигит эрди ва Шайх ҲаммоД суҳбатида бўлур эрди. Бир кун ғоят адаб била анинг қошида ўлтуруб эрди. Чун қўпти ва чиқди. Шайх ҲаммоД дедики, бу аҷамийға қадамедурки, ўз вақтида барча авлиёнинг эғнида бўлғусидур. Ҳар ойина маъмур бўлғай ангаким айтқайки,

«шу оёқларим ҳар бир Аллоҳ валийсининг бўйнидадир». Барча авлиё бўюн қўйғайлар. Ва Шайх ҲаммоД беш юз йигирма бешда Рамазон ойида оламдин ўтубдур. Шом уламосидан Абдуллоҳ отлиғ пире дебдурки, илм талабиға БағдоДқа бордим ва Ибн Саққо менинг ҳамроҳим эрди. Ва БағдоДнинг Низомиясида ибодатқа машғул эрдуқ ва сулаҳони зиёрат қилур эрдуқ. Ул вақтда БағдоДда азизе бор эрдиким, дер эрдиларки, ул ғавсдур. Ва ҳам дерлар эрдиким, ҳар вақт тиласа, ғойиб бўлур ва ҳар вақт тиласа, ҳозир бўлур. Пас, мен ва Ибн Саққо ва Шайх Абдулқодир ва ул хануз йигит эрди, ғавс зиёратига бордуқ. Йўлда Ибн Саққо дедики, мен андин масъала сўрғумдурки, жавобин билмағай. Мен дедим: масъала сўрғумдур, то не дегай? Шайх Абдулқодир дедики, маъозаллоҳ, андин нима сўрғаймен, мен борурмен ва анинг баракоти интизорин тортармен. Чун анинг қошиға кирдуқ, ани ўрнида кўрмадуқ. Бир замон ўлтурдуқ, кўрдуқки ўз ўрнида ўлтурубдур. Пас ғазаб била Ибн Саққоға боқиб дедики, эй Ибн Саққо, мендин масъалае сўрарсенки, мен маъносин билмағаймен? Ул масъала будур ва жавоби бу: Мен ҳам кўрадурменки, куфр ўти сендин забоне урадуқ. Андин сўнгра манга боқди ва дедики, эй Абдуллоҳ, мендин масъалае сўрарсен ва кўрарсенки, не дермен. Ул масъала будур ва жавоби бу: Ҳар ойина дунё сени қулоғингғача боса олғайки, менинг била беадаблиғ қилдинг! Андин сўнг Шайх Абдулқодирға боқди ва дедики, Худой ва Расулни хушнуд. қилдинг, адаб жиҳатидинки, асрадинг, гўёки кўрарменки, БағдоДда минбар кўярсен ва чиқиб айтурсенки, ندمى هذه على رفا كل ولي الله. «шу оёқларим ҳар бир Аллоҳ валийсининг бўйнидадир». Ва кўрадурменки, вақт авлиёси барча бўюнларин санга паст қилибдурлар, ижлолу икроминг-

дин. Ва ҳамул замон ғойиб бўлди. Андин сўнгра ани ҳаргиз кўрмадук. Ва ҳар не Шайх Абдулқодир ҳақида айтти, воқеъ бўлди. Ва Ибн Саққо улум такмилидин сўнгра халифа ани риёзатқа Румға юборди. Рум подшоҳи насроний уламони анинг била мунозара буюрди. Барчани илзом қилди ва анинг назарида бағоят улуғ кўрунди. Ва анинг яхши, чиройлиғ қизи бор эрди. Ибн Саққо анга шефтаву машъуф бўлди. Рум подшоҳи маълум қилғач анга дейдурки, қизимни санга никоҳ қилурмен, бу шарт билаки, ўз динингдин чиқиб, насроний бўлғайсен. Ва ул қабул қилди ва насроний бўлди. Ва қизни анга бердилар. Ва Ибн Саққо ғавс сўзин ёд қилиб билдики, анга ҳар не етти, ўзидин етти. Ва мен Дамашққа бордим. Ва Нуриддин Шаҳид авқоф ишин манга буюрди ва дунё манга юз қўйди. Ва Шайх Абдулқодир бир кун ваъз айтадур эрди. Омма машойих анинг мажлисида эрдилар, Мисли Шайх Али Ҳайтий ва Шайх Бақо б. Боту ва Шайх Абу Саъд Қилавий ва Шайх Абуннажиб Суҳравардий ва Шайх Жогир ва Шайх Қазиб ул-бон Мавсилий ва Шайх Абус-Суъуд ва ғайруҳум кибори машойихдин. Шайх, сўз асносида ҳамул сўзни дедиким,

«*فيمى حله من رقة كل ول الله*» «шу оёқларим ҳар бир Аллоҳ валийсининг бўйнидадир». Ва бу ҳозир машойих барча бўёнларин анинг аёғига паст қилдилар. Ва «Нафаҳот»да мундоқдурки, ҳеч валий қолмадики, бу сўзга бўён сун мамуш бўлғай. Бир вали Ажамда ибo қилди, ҳоли андин мутаворий бўлди.

566. Шайх Садақа Бағдодий қ. с.

Шайх Садақа Бағдодлиғдур. Бир кун бир сўз айтадур эрдиким, шаръи зоҳирий била анга мулоҳаза келур эрди. Халифаға еткурдилар, буюрдиким, ани ҳозир қилдилар, то таъзир қилғайлар. Чун бошин яланг қилдилар, муриди қичқирдиким, «вой, Шайхим!». Урарға илиг кўтарган кишининг илиги шол бўлди ва буюрган вазирға ҳайбат муставлий бўлди. Ва халифаға ҳам бу ҳол бўлуб буюрдиким, ани қўйдилар. Шайх Абдулқодир манзилиға борди, кўрдиким, машойих ва сойир эл ўлтурубдурлар, Шайхқа мунтазирки, чиққай ва сўз айтқай. Шайх чиқди ва минбар устига борди ва сўз ҳам айтмади ва қори ҳам нима ўқимади, аммо элга важду хушҳоллиқ юзланди. Шайх Садақа ўзи била айттики, Шайх нима демайдур ва қори нима ўқимайдур, элга бу важд нединдур? Шайх юз анинг сари қилиб дедиким, менинг бир муридим Байт ул-Муқаддасдин мунгача бир гом била келибдур ва менинг илигимда тавба қилибдур, ҳозирлар анинг зиёфатидадурлар. Шайх Садақа яна ўзи била дедиким, биринки Байт ул-Муқаддасдин Бағдодқа бир гом била келгай, анга не нимадин тавба қилмак керак ва Шайхқа не ҳожати бор?

Шайх юз анинг сари қилиб дедиким, ё ҳозо, ул тавба андин қилдики, яна ҳавоға учмағай ва манга ҳожати улдурким, ани Ҳақ субҳонаҳу ва таоло муҳаббатига йўл кўргузгаймен.

567. Шайх Сайфуддин Абдулваҳҳоб р. т.

Ул шайх Абдулқодир (қ. с.)нинг ўғлидур. Ул дебдурки, ҳар ой янги бўлса, аввал келиб отамга таҳният еткурур эрди ва ул ойда яхши-ямондин ҳар ҳол воқеъ бўлса эрди, андин хабар берур эрди. Агар ул ойда яхшилик эрди, яхши суратлик киши шакли била келур эрди ва агар ямон эрди, ямон чиройлиғ киши шакли била келур эрди. Отам Рамазон ойида неча кун бемор бўлди. Душанба куни ойнинг йигирма тўққизида жамъи машойих ҳозир эрдилар, Мисли Шайх Али Ҳайтий ва Шайх Нажибуддин Суҳравардий ва ғайрихумо бир виқор ва хирад баҳолиғ киши кирди ва дедики,

«السلام عليك يا رسول الله! «Ассалому алайк, эй Аллоҳ валийси!». Мен Рамазон ойи-дурмен, келибменки, иътизор қилғаймен, ул умурдинки, менда санга муқад-дар бўлуб эрди ва санга вадое қилғайменки, бу охир ижтимоъдур, сенинг била менинг орамда, деди ва қайтти. Раби ул-охир ойида Шайх дунёдин ўтти ва яна бир Рамазонни мушарраф қилмади. Бир кун Шайх мажлис айтадур эрди. Ва Шайх Али Ҳайтий Шайхнинг ўтрисида ўлтуруб эрди ва ани уйқу элтти. Шайх мажлис аҳлини тик тургузди ва минбар устидин тушуб келиб, Шайх Али Ҳайтий қошида адаб била турди. Чун Шайх Али уйғонди. Шайх анга дедики, Ҳазрат Рисолат с. а. в.ни туш кўрдунг? Деди: бале! Элга дедики, мен бу иш учун адаб била туруб эрдим. Ҳазрат санга не нимага васият қилди? Дедики, сенинг мулозаматингга! Шайх Алидин мажлис ҳуззори бу маънодин сўрдилар. Ул дедики, улча мен уйқуда кўрадур эрдим, ул уйғоғлиғда кўрадур эрди. Ва бу Шайх Али (қ. с.)

«كلام من لطائف الطائفة ومن جملة كرامات من ذكره عند توبه الأئمة إلى الصوف

«Батоиҳ шайхларидан эди. «من ذكره في أرض بستان الطبع البق عند ياذن الله تعالى.

Кароматларидан баъзиси шуки, кимки шер ҳамла қилганда, уни эсласа, шер қайтиб кетарди. Кимки серпашша жойда уни эсласа, пашшалар узоқлашарди».

568. Шайх Абу Муҳаммад Абдурраҳмон Тафсунажий р. т.

Тафсунаж Бағдод тавобиъидин бир кентдур. Ул бир кун анда минбар устида дедики, «ألا يا أبا عبد الله، كذا كذا في بيتي من الصوف الطير عناق. «Мен валийлар орасида гўё қушлар ичидаги бўйни узун кўркадекмен». Шайх Абулҳасан Али б. Аҳмадки, Шайх Абдулқодир (қ. с.)нинг асҳобидиндур, Жаннат деган кентдин, анда ҳозир эрди, кўпти ва далқни бошидин чиқарди ва деди: мени қўйки, сенинг била курашай! Шайх Абдурраҳмон тик турди ва асҳобиға дедики, бир қил учи Тенгри иноятидин анда холе эмас. Буюр-диким, далқини кийгай. Ул дедики, бир нимаки, андин чиқдим, яна анга

кирмасмен. Ва кенти сари боқди ва завжасига бийик ун била хитоб қилдики, тўн келтурки, кияй! Ул Жаннат кентидин эшитиб, анинг учун тўн келтурдики, ул кийди.

569. Шайх Абу Амр Сарифиний қ. т. р.

Ул дебдурки, менинг ишимнинг бидояти улдурки, бир кеча Сарифинда орқам била йиқилиб ётиб эрдим. Кўрдумки, ҳавода беш кабутар учуб ўтуб борурлар. Бири айтурки,

سبحان من عند حوزي كل من وما يوله لا ينس عظم (البحر: 23) اني گا اللار

«покдир Аллоҳ! Ҳар бир нарсанинг асли манбаи унинг ҳузуридадир. У уларни аниқ ўлчов билан бизларга туширади». Яна бири дер эрдикки,

سبحان من اعلى كل من عند لم يهني (طه: 5) اني گا اللار («покдир Аллоҳ! У барча нарсага ўз хилқатини — шаклини ато этиб, сўнгра уни тўғри йўлга солган зотдир».

Яна бири дер эрдикки,

سبحان من بعث الانبياء حجة على خلقه واحمل عليهم عبدا على الاغلة وسلم

(البقرة: 253) اني گا اشاره) «покдир Аллоҳ! У пайғамбарни халққа ҳужжат қилиб юборди. Муҳаммад с. а. в.ни уларнинг афзали қилди». Бири дер эрдикки, «Аллоҳ ва расули учун бўлмаса, дунёдаги барча нарса ботилдур».

Яна бири дер эрдиким,

يا اهل الجنة من مولاكم قدوموا الى ربكم رب كريم يحلّي الخلق ويغفر الذنوب العظم

«эй хо- жасидан гофил қолганлар, беҳисоб мукофотлар бериб, катта гуноҳларингизни ҳам мағфират қилувчи саховатли зот — Парвардигорингизга қайтинг, шошилинг!». Чун мен буларни эшиттим ва кўрдум, беҳуд бўлдум. Чун ўзумга келдим, дунёю мофиҳонинг муҳаббати кўнглумдин чиқиб эрди. Тонг эрта бўлғач, Тенгри била аҳд қилдимки, ўзумни бир пирга таслим қилай, то манга Тенгри йўлин кўргузсун! Ва тебрадим ва билмас эрдимки, қаён борурмен. Бир пир йўлиқди, яхши юзлуғ, ҳайбатлиқ ва виқорлиқ. Ва деди: Ассалому алайка, ё Усмон! Саломига жавоб бердим. Ва онт бердимки, сен кимсенки, менинг отимни билдинг ва мен сени танимасмен? Деди: мен Хизрмен! Ва Шайх Абдулқодир қошида эрдим, деди, ё Абулаббос! Бу кеча биравга Сарифинда жазба етибдур ва қабул топибдур ва еттинчи кўкдин анга нидо етибдурки, مرحبا بك يا صدي «Хуш келдинг, эй бандам!» Тенгри била аҳд қилибдурки, ўзин бир Шайх таслими қилғай, анинг сари бор ва ани манга еткур.

يا حبيبنا شيخ عبد القادر سيد العارفين ودية المخلصين في هذا الوقت الجليل
تلاوة عظيمة وعظيمة حمته.

«Эй Абу Амр, Абдулқодир бу давр орифларининг саййиди, кейинги-ларнинг қибласидир. Унинг хизматида бўлиш, ҳурмат ва улуғлаш сенга лозимдур». Мен чун ўз ҳолимга ҳозир бўлдум ва ўзумни Бағдодда кўрдум. Ва Хизр а. с. ғойиб бўлдики, етти йилгача ани кўрмадим. Чун Шайх Абдулқодир хизматиға кирдим, дедики,

«Марҳабо, эй хожаси қуш тили билан даргоҳига чақирган ва барча яхшиликларни унинг учун жам қилган». Эй Усмон, бот бўлғайки, Тенгри таоло санга муриде бергай, оти Абдулғани б. Нўқтаки, мартабаси кўп авлиёуллоҳдин бийикрак бўлғай. Тенгри таоло анинг била малойикага муфохарат қилғай. Андин сўнгра бир бўрк менинг бошимга қўйди. Ва анинг хушлуғи ва совуғлуғи димоғимга етти ва димоғдин кўнгулга. Малакут манга кашф бўлди. Эшиттимки, олам ва ҳар не андадур. Ҳақ субҳонаҳу ва таоло тасбеҳин мухталифа тил била айтадурлар, анвоъи тақдис била. Яқин эрдик, ақлим зойил бўлғай. Шайхнинг илгида бир пора момуқ эрди, манга урди, ақлим ўз ҳолига келди. Андин сўнгра мени неча хилватқа ўлтуртти, валлоҳки, менга ҳеч зоҳир бўлмағай эрдик, бурунроқ манга хабар бермағай эрди. Ҳар ҳолга ва мақомга ва мукошафаю мужоҳадағаки еттим, андин бурунроқ мени воқиф қилди ва мени ишлардин огоҳ қилдики, ул дегандин сўнгра ўттиз йилга яқин сурат тутти. Ва ул манга хирқа кийдурган била мен Ибн Нўқтага хирқа кийдурганнинг орасидаки айтиб эрди, йигирма беш йил бўлди. Ва ҳар неки, Ибн Нўқта бобида деди, тахаллуфсиз воқеъ бўлди. Ва ул Ҳазрат валоят маобнинг хориқ одоти ва ҳақойиқу маорифи андин кўпракдурки, қалам тили била шарҳ қилса бўлғай. Алардин баъзини Ҳазрат Махдум н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да зикр қилибдурларки, тилаган киши, анда тиласа топар, вас-салом.

570. Шайх Бақо б. Батту р. т.

Бу тоифадин улуқ ва азим уш-шаън кишидур. Ва Шайх Абдулқодир Гилоний (қ. с.) хизматиға етибдур Ва алардин ғариб ҳолот нақл қилурлар. Ва Шайх Али Ҳайтий ва Шайх Абу Саъд Қилавий ва Шайх Абун-Нажиб Суҳравардий ва Шайх Жогир ва Шайх Қазиб ул-бон Мавсилий ва Шайх Абус-Суъуд бошлиғ улуқ машойихни кўрубдур ва аларнинг суҳбатиға етибдур. Ва баъзи била сафарда рафиқ бўлубдур ва яна баъзи била ҳазарда ёру мусобиҳ бўлубдур. (25: المائدة). «Бу Аллоҳнинг фазлу марҳамати бўлиб, ўзи истаганига берур».

571. Қазиб ул-бон Мавсилий қ. с.

Кунияти Абу Абдуллоҳдур. Ҳазрат Махдум н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да келтурубдурларки, Шайх Муҳйиддин Арабий баъзи расойилда дебдурки, бу тоифадин биз баъзини кўруббизки, аларнинг руҳоният суратлари мутажассид ва мутамассил бўлур, жисмоният суратлариға ва ул мутажассида суратлариға афъолу аҳвол ўткарурлар, кўрганлар соғинуруларки, ул аҳвол аларнинг жисмония суварига ўтадур. Ва дерларки, фалон кишини кўрдук, мундоқ деди ва андоқ қилди. Ва биз бу ҳолни бу тоифадин мушоҳада қилиббиз ва муояна кўруббиз ва ҳол мундоқдур. Абу Абдуллоҳ Мавсилийки, Қазиб ул-бонға машҳурдур. керакки, инкор қилмасангки, Ҳақ таолонинг асрори олам афродида улук ва кўпдурки, ақл қуввати била анинг ғурининг идрокин қилса бўлмас. Шайх Абдуллоҳ Ёфийий р. дебдурки, илм аҳлидин бири манга хабар бердики, фуқародин бирини кўрмас эрдиларки, намоз қилур бўлғай.

Бир кун намоз иқомати қилдилар ва ул ўлтуруб эрди. Бир фақиҳ инкор юзидин анга дедикки, кўп ва жамоат била намоз қил! Кўпти ва ул жамоат била намоз такбири боғлади, аввал рақъатни қилди ва мункир фақиҳ анинг ёнида эрди. Чун иккинчи рақъатқа кўптилар, фақиҳ анга назар солди, ўзга киши кўрди ва андин мутаажжиб бўлди. Учунчи рақъатда яна бир киши кўрди, аввалғи иккидин ўзга. Тўртунчи рақъатда ул уч кишидин ўзга киши кўрди. Чун салом бердилар, ҳамул фақирни кўрди. Ул фақир анга боқиб, табассум қилиб дедикки, эй Шайх, бу тўрт кишидин қайси бири сизинг била намоз қилдилар? Шайх Абдуллоҳ Ёфийий дебдурки, Қазиб ул-бон Мавсилийдин бу навъ иш воқеъ бўлубдур. Мавсилийнинг баъзи фуқаҳосининг анга инкори бор эрди. Бир кун ул фақиҳ кўрдикки, бир кўчадин анинг ўтрусидин келур. Ўзи била дедикки, ани тутмоқ керак ва қиссасин ҳоким қошиға рафъ қилмоқ керак, то ани сиёсатқа еткурғай. Ногоҳ кўрдикки, бир курд суратиға айланди. Яқинроқ келгач, ани бир аъробий сурати била кўрди. Яна яқинроқ келгач, ани фуқаҳодин бири сурати била кўрди. Чун Қозиға етти, деди: эй Қози, қайси Қозиб ул-бонни ҳокимға элтиб, сиёсатқа еткурурсен? Қози инкоридин тавба қилди ва мурид бўлди. Шайх Абдулқодир (қ. с.) қошида дедиларки, Қазиб ул-бон намоз қилмас! Деди: демангки анинг боши дойим Каъба уйи эшикида сужуддадур.

572. Муҳаммад Авоний Ибн ул-Қоид қ. с.

Шайх Муҳйиддин Абдулқодирнинг асҳобидиндур. Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да Ҳазрат Шайх Муҳйиддин Арабий (қ. с.)дин мундоқ нақл қилибдурларки, «Футуҳоти Маккия»да битибдурки, Шайх Абдулқодир ани Муфрад ул-ҳазрат дер эрмиш ва дебдурки, Муҳаммад б. Қоид мин ал-муфрадин. Ҳам «Футуҳот» соҳибидин нақл қилибдурларки, муфрадун жамоатедурлар, қутб дойирасидин хориж. Хизр а. с. алардиндур ва Расул с. а. в. биёсатдин бурунроқ алардин эрмишлар. Ибн Қоид дебдурки, барча нимани кейин солдим

ва юз Ҳазратқа келтурдум. Ногоҳ юзум оллида бир аёғ нишони кўрдум, манга ҳайрат воқеъ бўлди. Дедим: бу кимнинг аёғининг нишони эркинким, ҳеч кишини ўзумдин собиқ эътиқод қилмас эрдим. Дедиларки: сенинг Пайғамбаринг с. а. в.нинг аёғи нишонидур. Кўнглум таскин топти.

573. Абус-Суъуд б. Шабл р. т.

Ул ҳам Шайх Абдулқодирнинг асҳобидиндур. «Футухот»да мазкурдурки, содиқу сиқа кишидин эшиттимки, Шайх Абус-Суъуддинки, вақтининг имоми эрди, нақл қилдики, деди: Бағдодда Дажла қироғидин ўтар эрдим. Кўнглумга кечдики, оё сув ичинда андоқ эл бўлғайму эркинки, Тенгри ибодатиға машғул бўлғай? Бу хотир кўнглумга киргач кўрдумки, Дажла суйи шақ бўлди ва бирав бош чиқарди ва деди: ё Абус-Суъуд, бале, сув ичинда эранлар борки, Тенгри қуллуғиға машғулдурлар ва мен алардинмен. Ҳазрат Махдум н. м. н. «Фусусдин нақл қилибдурларки, Шайх Абус-Суъуд муридлариға дедики, ўн беш йилдурки, Тенгри манга мулкда тасарруф берибдур, аммо мен тасарруф қилмаймен. Ибн Қоид бир кун андин сўрубдурки, не учун тасарруф қилмайсен? Дебдурки, мен тасарруфни ўзига қўйибмен, нечукки тилар, қилсун! Шайх Рукнуддин Алоуддавла дебдурки, ғўристон била ўтуб борур эрдим. Бир вайрона гунбаддин ишорате зоҳир бўлдики, бизинг зиёратимизга кел! Эмдики бордим, манга вақт хуш бўлди. Ул азизнинг руҳидин бу файз еттиким, ҳарне Тенгридин санга етса, қабул қил! Дедимки, қилғулук бўлса қилай. Деди: боре бу кун бир нима етар, қабул қил! Дедим: андоқ қилай! Чун шаҳрға келдим, бу ҳолни Шайх Нуруддин Абдуллаҳмон хидматида арз қилдим. Дедилар: анда Шайх Абус-Суъуддир. Ва анинг тариқи бу эрмишки, ҳарне Ҳақдин келса, қабул қилур эрмиш ва рад қилмас эрмиш. Ва мутакаллиф либос кияр эрмиш ва мутакаллиф гизо ер эрмиш. Ва ҳеч кишидин нима тиламас эрмиш. Бир кун бирав анинг қошиға кирибдур. Кўрубдурки, бошида бир дастордурки, икки юз дирамға арзир. Кўнглиға кечибдурки, ажаб исрофдурки, дасторики анинг баҳосиға неча дарвешнинг либоси ҳосил бўлғай, бир дарвеш ани бошиға чирмағай. Шайх дебдурки, биз мунӣ ўзлукумиз била бошимизға чирмамайдурбиз. Дасторни ул киши оллиға солибдурки, агар сен тиларсен, бор ва сот ва ҳарне олурсен дарвешларга ол! Ул бориб, сотиб келибдур ва дасторни Шайхнинг бошида кўрубдур ва мутаажжиб бўлубдур. Шайх дебдур, таажжуб қилма ва фалон хожадин сўрки, бу дасторни қайдин келтурубдур? Сўргандин сўнгра ул хожа дебдурки, бултур кемада эрдим, муҳолиф ел қўпти, назр қилдимки, саломат дарёдин чиқсам, бир хуб дастор Шайхқа ҳадъя келтургаймен. Олти ойдурки, Бағдодда кўнглум тилагандек дастор тилар эрдим, бу кун кўзумга йўлуқди, олдим ва назримға вафо қилиб, Шайх хидматиға келтурдум. Шайх ул кишиға дедики, билдинг, худки бу навъ дасторни яна бирав бизинг бошимизға боғлар. Ва Шайх Абус-Суъуддин бу навъ ҳолот кўп манқулдур.

574. Шайх Абу Мадян Мағрибий қ. т. с.

Оти Шуъайб б. Ҳасан, ё Ҳусайндур. Бу тоифанинг акобиридиндур. Ва машойихдин кўп анинг суҳбату хидматида тарбият топибдурлар. Ва алардин бири Ҳазрат Шайх Муҳйиддин Арабийдур. Ва мусаннафотида анинг зикрин кўп қилур ва ҳақойиқу маорифин кўп келтурур. Ва Имом Ёфиъий дебдурки, Яманнинг аксар шуюхининг Шайх Абдулқодирға нисбатлари бор ва баъзининг Шайх Абу Мадянға нисбатлари бор. Бу бири Мағриб шайхидур ва ул бири, яъни Шайх Абдулқодир, Машриқ шайхи (р. а.) ва н. б. Ҳазрат Махдум н. м. н. «Футуҳот»дин нақл қилибдурларки, соҳибе дебдурки, авлиёнинг биридин эшиттимки, дедик, бу тоифадин бири шайтонни туш кўруб, сўрубдурки, сенинг ҳолинг Шайх Абу Мадян билаки, тавҳиду таваккулда имомдур, нечукдур? Дедик, қачон тиласамки, анинг кўнглига бир нима солғаймен, анга ўшарки, бирав Муҳит дарёсиға бавл қилғайки, ул нопок бўлғай. Ҳам «Футуҳот»дадурки, халойиқ илигларин Шайх Абу Мадянға суртуб, табаррук таяммум жиҳатидин юзларига суртарлар эрди. Шайхдин сўрдиларки, бу жиҳатдин ўз нафсингда ҳеч асар топарсен? Деди: буки, Ҳажар ул-асвадни халойиқ табаррук жиҳатидин ўпарлар, ул ўзида не миқдор асар топарки, ани ҳажариятдин чиқарғай, улки ани авлиёю анбиё ўпарлар, мен дағи ўшанча асар ўз нафсимда топармен ва менда ҳам ул ҳукм бор.

Бир кун Шайх Абу Мадян Мағриб диёридин бўйнини паст қилди ва айттиким, **اللهم اني اتيتك واليه ملائكتك ان سمعت رايي** «эй Аллоҳим, мен эшитганим ва итоат қилганимга сени ва фаришталарингни гувоҳ қиламан». Асҳобе сўрдиларки, бу сўзнинг сабаби не эрди? Дедик, Шайх Абдулқодир бу кун Бағдодда дедик, **التمني هذه هي رايي كقول الله** «бу оёқларим ҳар бир Аллоҳ валийсининг бўйнидадир».

Андин сўнгра, Шайх Абдулқодирнинг баъзи асҳоби Бағдоддин келдилар ва хабар бердилар. Шайх ул сўзни ҳамул кун Бағдодда деди. Ҳар қачон Шайх Абу Мадян бу оятни эшитса эрдик, **وما اوتيتكم من العلم الا قليلا (الاحزاب: 85)** «Сизларга жуда оз илм берилгандир», дер эрдик, бу оз илмки, Ҳақ таоло бизга берибдур, бизинг эмасдур, балки ориятдур бизда. Ва андин кўпиға этишмайдурбиз. Пас, биз жоҳилларбиз, аладдавом.

Бир қатла Шайх Абу Мадян дарё қироғида борур эрди. Жамоате куффордин ани асир қилдилар ва кемаларига кивурдиларки, анда жамоате мусулмонларни асир қилиб кивурур эрдилар. Ва бодбонлар торттиларким, мулкларига азимат қилғайлар. Кема еридин қипранмади, бовужуде улки, азим ел дағи борур эрди. Ҳар неча жаҳд қилдилар, фойда қилмади. Дедиларки, ҳамоно бу мусулмон жиҳатидиндурки, ҳали асир қилиббиз, шояд соҳиби ботин киши эркин. Шайхқа ижозат бердиларки, чиқ ва бор! Шайх

деди: то барча мусулмонларни қўймассиз, мен ҳам чиқмасмен! Ҳеч чора топмадилар барчани қўймоқдин ўзга ва барини Шайхнинг муборақ ҳиммати баракотидин асирликдин озод қилдилар, филҳол кемалари равон бўлди. Ул дебдурки, إذا ظهر الحق لم يزل معه نور. «Ҳақ ошкор бўлган вақтда ундан бошқаси қолмайди». Ва ҳам анинг сўзидурким,

«кўнгилнинг фақат бир қибласи бордир. Ҳар бир қиблага юзланаверса, бошқасидан қуруқ қолади». Ва ҳам ул дебдурки, ما وصل إلى صريح الحجة من علمه من بعد الحق. «кимнинг нафсидан бир миқдор қолган бўлса ҳам ҳақиқий ҳурриятга эришолмайди».

ومن المصنف:

لا شكر الاطلى في ظن
واحدة منك بظن
ولا ينظر ظنك
من قول من الاله

Ш е ъ р:

«Ўз раъйингча ботилни инкор этма, чунки у ҳа Ҳақ зуҳуротларидан. Худонинг исботини тўла англаш учун ботилни ўз андозасида тани!».

Беш юз тўқсонда оламдин ўтубдур.

575. Абулаббос б. Ариф Санҳожий Андалусий р. т.

Оти Аҳмад б. Муҳаммаддур. Олим эрди улумға ва ориф эрди қироат вужуҳиға ва жамеъ ривоятда мутаноҳий. Ва муридлар ва мухлислар кўп хидматида йиғилдилар. Замон подшоҳиға андин хавфе пайдо бўлди, ани тилатти. Йўлда фавт бўлди, беш юз ўттиз олтида. «Футуҳоти Маккий» соҳиби ўз шайхи Абу Абдуллоҳ Ғаззолийдин нақл қилибдурки, ул дебдурки, бир кун ўз Шайхим Ибн Ариф қошидин чиқдим ва ёзида сайр қилур эрдим. Ҳар дарахт ва гиёҳаки етар эрдим, манга айтур эрдик, мендин олки, фалон иллатқа нофеъдурмен ва фалон зарарға дофеъ. Ва манга ул ҳолдин ҳайрате юзланди. Шайх хидматиға ёндим, дағи бу воқеани арз қилдим; Шайх дедиларки, биз анинг учун сени тарбият қилмайдур эрдук.

ان كان منك الضر والضرر من ذلك الاضرار فما باله خسارة الدنيا يا سيدي فخره

«Вақтеки, дарахтлар санга фойда ва зарар келтиришларини сўйладилар, сен нега ҳақиқий фойда ва зарар еткарувчи Ҳақни унитдинг?». Шайх деди: Тенгри таоло сени имтиҳон қилиб синабдур, йўқ эрса, биз сени Тенгри таолоға раҳнамунлуқ қилдуқ, йўқ анинг ғайриға. Сенинг тавбангнинг сидқи аломати улдурки, ҳамул мавзеға қайтиб борғай сен ва ул дарахту гиёҳлар санга ул сўзни демагайлар. Шайх Абу Абдуллоҳ қайтиб ул мавзеға борди

ва ул ашёдин ул сўзларни эшитмади ва қайтиб шайхига айтти. Шайх дедики,

الحمد لله الذي أحاراك لنفسه ولم يهلكك إلا كرمك فطنت من أكرمك فموتك

«сени ўзингга ўхшаган бир махлуққа муҳтож қилмасдан ўзи учун танлаган Аллоҳга ҳамд бўлсин!». Вафот этган санаси беш юз ўттиз олтинчи йил.

576. Абулрабиъ Кафиф Молақний р. т.

Абулаббос б. Арифнинг асҳобидиндур. Бир кун бир асҳобига дедики, масалан, агар икки киши бўлса ва ҳар қайсида ўн дирам бўлса, алардин бири бир дирам садақа қилса ва тўққуз дирамни асраса ва яна бири тўққуз дирамни садақа қилса ва бир дирамни асраса, қайси фозилроқдур? Дедиларки, улки, тўққуз дирамни садақа қилғай. Шайх дедики, не учун бу фозилроқдур? Асҳоб дедиларки, анинг учунки, кўпроқ тасаддуқ қилибдур. Шайх деди: улча дедингиз, яхшидур! Аммо масъаланинг руҳини билмадингиз ва сизга махфий қолди. Дедиларки, ул қайсидур? Деди: улки биз иккаласини тенг берган фарз қилдук, улки кўпрак берди, анинг фақрға киргани бурунроқдур, андинки, озроқ берибдур, пас, анинг фақрға нисбати ортиғроқ бўлғай, бу жиҳатдин ул афзал бўлғай. Ҳадис вориддур бу маъноғаким, етмиш минг қатла «Ло илоҳа иллаллоҳ» демакка айтқучининг нажотига ё ҳар кишики, анинг ниятига ўқилмиш бўлғай, тамом асари бор.

Шайх Абулрабиъ Молақий дебдурки, мен бу зикрни дер эрдим ва лекин не ўзумға ва не кишига муайян қилмайдур эрдим, то бир кун биравнинг моида таомиға ҳозир бўлдум; бир жамоат била. Ва алар орасида тифле эрди соҳиби кашф. Илиг таомға ким элтти йиғламоққа тушди. Сабабин сўрдилар, дедики, дўзах манга мушоҳиддур, анда онамни кўрадурменки, азоб қиладурлар. Шайх Абулрабиъ дебдурким, ботинимда дедимки, Худовандо, сен воқифсенки, етмиш минг қатла «Ло илоҳа иллаллоҳ» зикрин айтибмен, ани бу тифлнинг онаси дўзах ўтидин халос бўлурға муайян қилдим. Чун бу ниятни кўнглумда қилдим, кўрдумки, тифл кула бошлади ва шодмонлиғ қилди. Яна сабабин сўрдилар, дедики, онамни кўрадурменки, дўзах ўтидин халос бўлди, алҳамдулиллаҳ! Пас, таом емакка машғул бўлди. Шайх Абулрабиъ дерким, манга бу ҳадис сиҳҳати ул тифл кашфидин ва ул гўдак кашфи сиҳҳати набавий, ҳадисидин маълум бўлди.

577. Адий б. Мусофир Шомий сумма Ҳаккорий қ. с.

Шайх Уқайлий Манбижий ва Шайх Ҳаммод Даббос била суҳбат тутубдур. Анга кўп халойиқ жамъ бўлдилар. Ҳаккория тоғидаки, Мавсил тавобиидиндур, халқдин мунқатиъ бўлди ва анда зовияе бино қилди. Ва ул диёр аҳли мурид ва муътақид бўлдилар. Ва анга оёту каромот ва хориқи одот

асру кўпдур. Беш юз эллик еттида дунёдин ўтубдур. Ва қабри ҳамул диерда мутабаррик мазординдур, юзору ва ютабарраку биҳи.

578. Сайдий Аҳмад б. Абулҳасан Рифоъий қ. с.

Имом Мусо Козим (р. а.)нинг бузургвор авлодидиндур. Ва хирқада нисбати беш восита била Шайх Шиблий (қ. с.)га етар. Анинг таърифидин қалам тили ожиздур. Ва Ҳазрат Маҳдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да баъзи ҳолотидин шаммае зикр қилибдурлар, тилаган киши анда боқсун. Баъзи ҳолотидин жузве мунда зикр қилилур. Агар алардин киши таъвиз тиласа эрди, коғаз келтурса эрди ва сиёҳе келтурмаса эрди, ул коғазни олиб, сиёҳисиз анга таъвизни рақам қилурлар эрди. Бир қатла бирав учун ушбу мазкур бўлгон дастур била сиёҳсиз битиб эрдилар.

Ул киши муддате мадид ғойиб бўлди ва муддатдин сўнгра ҳамул оқ коғазни имтиҳон учун келтурдики, эй Шайх, менинг учун таъвиз бити! Чун ул коғазга боқтилар, дедилар, эй фарзанд, бу коғаз битилгандир ва анга бердилар. Бир кун аларнинг асҳобидин икки киши ёзида эрдилар. Бири яна биридин сўрдики, бу муддатдаки алар мулозаматидасен, не ҳосил қилибсен? Ул деди: матлубинг недур? Деди: буки, осмондин дўзах ўтидин халослиғ баротим тушгай. Бу сўз айтур вақтда осмондин бир оқ варақ тушти. Олиб алар қошига келтурдилар. Ўтган ҳолдин Шайх нима демади, аларга бердилар. Алар ул вараққа боққач сажда қилдилар. Чун бош саждадин кўтардилар, дедиларки, *الحمد لله الذي أرانا الحق أصح من القول فيها على الأبرار.* «охи-рат бўлмасдан, шу дунёнинг ўзида асҳобимни ўтдан (дўзахдан) халос этиб, менга кўрсатган Аллоҳга ҳамд бўлсин!». Дедилар, ё Сайдий, бу оқ варақдур! Алар дедиларки, қудрат илиги сиёҳи била битмас, бу нур била битилибдур.

والله رضى الله عنه يوم الحشر بين الغنم والعنبر من جملات الأبرار سنة لآل رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم.

«Аллоҳ ундан рози бўлсин! Беш юз етмиш саккиз сана жумодул-аввал ойининг пайшанба кунида вафот этди».

579. Ҳаёт б. Қайс Ҳарроний р. т.

Ул тўрт кишидин биридурким, Шайх Абулҳасан Фурайсий дебдурким, машойихдин булар ўз қабрлариға тасарруф қилурлар, андоқки, ихё қилурлар. Бири Шайх Маъруф Кархийдур ва бири Шайх Абдулқодир Гилоний ва бири Шайх Уқайлий Манбижий, бири Шайх Ҳаёт Ҳарроний қ. т. а. Сулаҳодин бири дебдурким, Ямандин кемага ўлтурдук. Чун Ҳинд дарёсиға еттук, муҳолиф ел кўпти ва кемани ушатти. Ва мен бир тахта пораға қолдим ва бир жазираға чиқдим. Ҳеч киши йўқ эрди ва кўп харобалар эрди. Ногоҳ бир масжидқа еттим, кирдим. Тўрт киши ўлтуруб эрдилар. Салом, дедим.

Жавоб бердилар, ҳолимни сўрдилар, айттим. Оқшомғача алар била эрдим. Чун оқшом бўлди, Шайх Ҳаёт Ҳарроний келди. Ул жамоат югуруб, салом қилдилар. Илгари борди, хуфтон намозин жамоат била қилдилар. Ва фажр тулуғиғача намозда эрдилар. Ва Шайх Ҳаёт муножотқа турди ва деди:

يا حبيب القلبين ويا سرور العارفين ويا قرة عين العابدين ويا أليس الغريرين ويا حرر الملايين
ويا ظهير المظلومين ويا من حلت إليه قلوب الصالحين ويا من استت به أقدارهم ويا من
حكمت به أملاكهم

«Эй тавба қилувчиларнинг маҳбуби ва эй орифларнинг сурури ва эй обидларнинг кўз нури ва эй ёлғизларнинг муниси ва эй паноҳ тиловчиларнинг паноҳи ва эй чорасизлар кўмакчиси ва эй содиқлар қалби унга тикилган, эй муҳиблар кўнглига мунис бўлган ва қўрқадиганларнинг ҳиммати унга боғланган зот!».

Андин сўнгра йиғлай бошлади. Кўрдумки, анвор зоҳир бўла киришти, дағи Шайх Ҳаёт масжиддин чиқди. Ул жамоат манга дедиларки, Шайх кейнича бор. Мен Шайх кейнича эриштим. Кўрдумки, биёбон ва тоғ ва дарё оёғи остида нуридийда бўладур. Билдимки, таййи арздур. Ҳар гомда дер эрдикки, يا رب حيوة كن خيرى «Ё раб, Ҳаётга ҳаёт бер!». Оз замонда Ҳарронга еттук. Ва Шайх Ҳаёт Ҳарронда сокин эрмиш. Анда дунёдин беш юз саксон бирда ўтубдур.

580. Шайх Жогир қ. т. р.

Шайх Абулвафо анга сано дебдур ва ўз бўркин Шайх Алий Ҳайтидин анга юборибдур ва анга тиламак таклифи қилмайдур. Ва дебдурки, мен Тенгридин тиладимки, Жогир менинг муридларимдин бўлғай. Тенгри ани манга бағишлади. Ва Шайх Жогир аслан курдлардин эрди. Ироқ водийларидин бирида Сомарранинг бир кунчиликида мутаваттин бўлди ва анда беш юз тўқсонда дунёдин ўтти. Ва ул дебдурки,

«кимки улуг ва азиз Аллоҳни сиррида мушоҳада қилса, борлиқ унинг қалбидан соқит бўлади».

581. Шайх Абу Абдуллоҳ Муҳаммад б. Иброҳим Кураший Ҳошимий қ. с.

«Орифлар имоми, соликлар раҳнамоси, фахрли аҳвол ва зоҳир каромотлар соҳиби». Ул дебдурки, бир кун Минода эрдим ва сувсиз бўлдум, ҳеч ерда сув топмадим. Ва менда ҳеч нима йўқ эрдикки, сув олғаймен. Борур эрдим, то бир чоҳ топиб, андин сув тортқаймен. Чоҳе топтимки, Ажам аҳли анда йиғилиб

эрдилар. Алардин бирига дедимки, бир миқдор сув бу риквага сол! Мени урди ва илигимдин риквани олиб ташлади. Ва мен шикаста хотир бордимки, риквани олғаймен. Кўрдумки, бир бўркада чучук судур. Ул судин олдим ва ичдим ва риквага су тўлдуруб, асҳоб қошига келтурдум. Борча андин ичдилар. Ва ул ҳолни аларга айттим. Анда бордилар, то су олғайлар. Не су топтилар ва не андин асар. Билдимки, инояте эркандур, илоҳий.

582. Абулҳасан Али б. Ҳумайд Саъидий қ. с.

Баланд ҳолот ва аржуманд каромот соҳиби эрди. Отаси бўёқчи эрди. Тилар эрдик, ул ҳам саббоғлигин ўргангай. Анга оғир келур эрдик, ул дарвешлар суҳбатиға борур эрди. Ва алар тариқасин варзиш қилур эрди. Ва ул ишдин қолур эрди. Бир кун отаси буюрган тўнлуғларни бўямайдур эрди.

Отаси ачиғланди. Ва дўконда тоғоралар эрди, ҳар бирида ўзга ранг. Тўнлуғларни борчасин бир зарфқа солди. Отасининг ғазоби ортти ва дедик, кўрдунгки, не иш қилдинг? Буларнинг иялари ҳар бирин ўзга ранг буюруб эрдилар. Ул илиг ул зарфқа уруб барчани чиқарди ва ҳар қайсини неки буюруб эрдилар, ҳамул ранг олиб, отаси илигига берди. Чун отаси ул ғариб ҳолни кўрди, ани Тенгри йўли сулукида қўйди. Ва ул сулукда мартабасини дерларки, ул ерга еттики, мурид ва асҳоби бағоят кўп бўлди. Аммо ҳар киши отиники Лавҳи Маҳфузда кўрмас эрди, муридлиққа қабул қилмас эрди. Ва ул олти юз ўн иккида дунёдин ўтубдур.

583. Абу Исҳоқ б. Зариф қ. с.

Ҳазрат Шайх Муҳйиддин Арабий (қ. с.) машойихидиндур. Шайх «Футуҳот»да дебдур, ул бузургроқ машойихдиндурки, мен кўрубмен. Ул дебдурки, аларки мени танирлар авлиёуллоҳдурлар. Дедилар, нечук, ё Або Исҳоқ? Деди: анинг учунки, алар икки ҳолдин ташқари эмаслар, ё улдурки, менинг ҳаққимда хайр ва яхшилик дерлар, ё анинг ғайри. Агар хайр ва яхшилик айтурлар, манга сифат демаслар, магар ул нимаки аларга сифат бўлмиш бўлғай. Агар алар ул сифат маҳали бўлмаган бўлсалар эрди, мени андоқ сифат қилмағайлар эрди. Пас, булар менинг қошимда авлиёуллоҳдиндурлар. Ва агар менинг ҳаққимда ёмонлиғ ва шар айтурлар, алар фаросату кашф соҳибидурларки, Худойи таоло аларга, менинг ҳолатимга иттилоъ берибдур, пас, алар ҳам авлиёуллоҳдиндурлар.

584. Ибнул-Фориз Ҳамавий Мисрий қ. с.

Куниятлари Абу Ҳафсдур ва отлари Умар. Ва баний Саъд қабиласидиндурларки, Ҳалима (р. а.) Ҳазрат Рисолат с. а. в.нинг мурзиёси андиндур. Ҳамавиюл-асл эрмиш ва Мисриюл-мавлид. Отаси Миср уламосининг ақобиридин эрди. Ва анинг фарзанди Саййид Камолуддин Муҳаммад

дебдурки, ул дебдурки, аввалким, саёҳат ва тажридқа отамдин ижозат олур эрдим ва Миср теграсида тоғлар ва водийларда кезар эрдим ва анинг қошига келур эрдим ва анинг хотири муруоти учун бир кеча-кундузга яқин анинг қошида бўлур эрдим ва яна ҳам ул сайру сулукка борур эрдим. Чун отам Тенгри ҳукмин буткарди, бил-куллия ўзумнн Тенгри йўли сулукига боғладим, аммо бу тариқдин ҳеч нима фатҳ бўлмас эрди.

Бир кун Миср мадорисидин бирида кезар эрдим, кўрдумки, мадраса эшикида бир қари баққол эрди. Вузуъ қиладур эрди ва машруъ тартиби била қилмайдур эрди. Аввал илигларин юди ва андин сўнгра аёғларин, андин сўнгра бошига масҳ тортти ва андин сўнгра юзини юди. Мен ўзумга дедимки, ажабдур бу қаридинки, бу кибари синда ва Ислом диёрида уламо орасида мадраса эшикида вузуъ қиладур ва машруъ тартиби била эмас. Ул менинг сари боқиб дедикки, эй Умар, санга Мисрда ҳеч фатҳе бўлмас, фатҳеки санга бўлур Макка ва Ҳижоз тарафидин бўлғусидур. Ул ён қасд қилки, сенинг фатҳинг вақти етибдур. Билдимки, ул авлиёуллоҳдиндур ва муроди ул навъ вузуъдин талбису жаҳл изҳори ва ўз ҳолининг сатридур. Қошида ўлтурдум ва дедим: ё саййиди, мен қайда ва Макка қайда? Ҳаж мавсуми эмас ва ҳеч ҳамроҳу рафиқ йўқ. Илиги била ишорат қилди ва деди: ийнак Каъба кўзунг илайида! Чун назар қилдим, Маккани кўрдум. Ани қўйдум, дағи юз Маккага қўйдум ва Макка кўзумдин яна ғойиб бўлмади. Ва анда сулукка машғул бўлдум. Футуҳ абвоби юзумга очилди ва осори мутародиф бўлди. Ва Макканинг тоғ ва водийларида саёҳа қилур эрдим, то улки бир водийда муқим бўлдумки, андин Макка ўн кунчалик йўл эрди. Салоти ҳамсақа жамоатқа ҳозир бўлур эрдим. Бу навъ била ўн беш йил ўткандин сўнгра ногоҳ бир кун ул қари баққолнинг уни манга келдиким, *يا عمر تعال إلى القبة العظمى وادع*. «эй Умар, Қоҳирага кел, вафотимга ҳозир бўл!». Таъжил била анга келдим, кўрдумки, муҳтазардур. Салом қилдим, ул ҳам салом қилди. Ва бир неча дирам манга бердики, мунунг била менинг такфин ва тажҳизимни қил! Ва тобутум ҳаммоллариға ҳар қайсиға бирар дирам бергил ва Қирофадин фалон мавзеъга иткил! Дерларки, ҳамул мавзеъдурки, Шайх Ибн Фориз ҳоло анда мадфундур. Пас, деди: менинг тобутимни анда қўй ва мунтазир бўлки, бирав тоғдин тушуб келгай, анинг била намоз қил ва мунтазир бўлки, Тенгридин не келгай? Ул вафот қилди ва анинг васияти била амал қилдим. Ва тобутни ул ердаки деб эрди, қўйдум. Кўрдумки, бирав тоғдин иниб келди қушдек таъжил била. Ва деди: эй Умар, илгари борки, намоз қилалди! Илгари бордим, намоз қилурда кўрдум, бизинг била осмон орасида яшил ва оқ қушлар намоз қиладурлар. Чун намоздин фориг бўлдук, биразимулхилқа яшил қуш ул қушлар орасидин инди ва тобут қошида ўлтурди ва тобутни ютти ва учуб ўзга қушларга қўшулди. Ва тасбиҳ ўқуй борурлар эрди, то назардин ғойиб бўлдилар. Мен мутаажжиб бўлдум. Ул киши деди:

يا حشر اما تجعت ان ابرواح الشهداء في جوف طير حشر اسرح من القفا حيث اقلبتهم

شهداء السوف واما شهداء امة فكيف استعجم واذا اجمع في جوف طير حشر وعلما

الرجل منهم يا حشر

«Эй Умар, эшитмаганмисан, шаҳидлар руҳи жаннатнинг хоҳлаган ерида сайр қиладиган яшил қушлар ичида бўлади. Булар қиличдан шаҳид бўлганлар. Аммо муҳаббат шаҳидларининг жасадлари ҳам, руҳлари ҳам яшил қушлар ичида бўлади. Бу киши улардандир, эй Умар!». Мен ҳам алардин эрдим ва мендин зиллате вужудқа келди ва мени аларнинг орасидин сурдилар ва ҳоло бозорларда манга силлий урарлар ва ул зиллат учун таъдиб қилурлар. Ва Шайх ибн Форизға девони шеърдур арабий тили билаки, муштамилдур, маориф уюниға ва латойиф фунуниға. Ва бир қасида андин «Тойийя»дурки, етти юз эллик байт каму беш бўлғайки,

وقد التفتت هذه المصيدة بن مدياح الصوفة واخرهم من الفضلاء والعلماء واعلم انهم

«бу қасида сўфий машойихлари, улардан ташқари фозиллар, олимлар ва ҳақиқат аҳли ўртасида ҳам шуҳрат тутди». Сайру сулукдин сўнгра улуми дунёи ҳақойиқи ва маорифи яқиния дақойиқидин ўз завқу куммали авлиёю ақобир ва машойих муҳаққиқлари (р. т.) а. ажмаъин азвоқидин жамъ қилибдур. Ва бу навъ назм ройиқу фойиқ кишига муяссар бўлмайдур. Ва ҳеч кишига фазлу ҳунар аҳлидин майсур, балки кўпрак навъи башарға мақдур эмас. Ва Шайхнинг фазойилу камолоти улуму маорифи аъло маротибидин, балки каромату валояти аъло даражасида шарҳдин ташқаридур ва таърифдин мустағнийдур. Андин бирор нима воқиф бўлмак тилаган Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»ни очиб, мутолаа қилсун.

توفي رضي الله عنه في الثاني من جمادى الأولى سنة الف والاربع مائة

бўлсин, олти юз ўттиз иккинчи йил жумодул-аввал ойининг иккинчисида вафот этди».

585. Иброҳим б. Миъсор Жаъбарий қ. с.

Кунияти Абу Исҳоқдур. Оёти зоҳира ва мақомоти фоҳира соҳибидур. Мазҳаби маҳви кулл ва нафй вужуд ва ифлосу нодошт эмиш. Шайх Абдулқодир Гилоний (қ. с.) дебдур: أنا بلبل الارواح لعلاء برحها

«Мен дарахт шохларида хурсандчилик қилувчи попонлар булбулиман ва самоларда лочинман». Шайх Иброҳим анинг муқобаласида дебдурки, تتنا والى البيداء كلب احرب أنا صرير الرجاى لعلاء بصره
«Мен ғуслхона ўрасини анқитадиган қушман ва саҳродаги қутир итман».

Бир кун анинг шогирдларидин бири кирди ва деди: икки байт эшитибмен ва манга асру хуш келибдур. Шайх сўрдики, қайси икки байтдур? Ул ўқиди.

وَقَالَتِ الْفَتَىٰ عَمْرُوًا أَنَا
عَلَيْكَ عَمْرُوًا أَنَا
عَلَيْكَ عَمْرُوًا أَنَا
عَلَيْكَ عَمْرُوًا أَنَا

Ш е ь р:

«Бир насиҳатгуй менга айтди: Нозу кибрини ҳаддан ошириб юборадиган маҳбуба учун умрингни беҳуда исроф қилибсен. Унга айтдим: маломатни бас қил! Мен унга шу қадар машғулманки, ҳижрону висолдан фориғман».

Шайх Иброҳим анга дедики, бу сенинг мақоминг ҳам эмас, сенинг пирингнинг ҳам. Дебдурларки, чун ажал етти, ўз қабрининг мавзеъига келди ва дедики, «يا قبير قد جاءك زير» «эй, қабргина, Зубайр сенга келди». Ва анда муқим бўлди, онсизки, анга заъфе ва маразе бўлғай ва анқариб Тенгри живори раҳматиға восил бўлди. «Олти юз тўқсон еттида вафот этди».

586. Шайх Муҳйиддин Муҳаммад б. Али б. Арабий қ. с.

Ваҳдати вужуд қойилларининг қудвасидур. Зоҳир фуқаҳо ва уламосидин кўп анга таън қилибдурлар. Фуқаҳодин оз ва сўфийдин жамоате ани бузург тубдурлар.

لَحْمُهُ لَحْمٌ طَيِّبٌ وَنَدْوَاهُ كَلَامُهُ مَدْحٌ كَرِيمٌ وَنُصْرُهُ بِطَرِيقَاتٍ وَأَسْرَارٍ عَن
مَا يَحُولُ ذِكْرُهُ مِنَ الْكَرَامَاتِ فَكَيْفَ ذِكْرُهُ إِلَّا أَنَّهُ الْبَاقِي رَحِمَهُ اللَّهُ فِي الْآخِرَاتِ

«Уни юксак эҳтиром билан улуғладилар, сўзларини мақтаб, мадҳ этдилар, баланд мартабасини сифатладилар, беҳисоб каромотларидан хабар бердилар. Имом Ёфиъий р. ўз тарихида шундай зикр қилган». Аларға ашъори латиф, ғариб ва ахбори нодир ажиб бор. Ва мусаннафотлари кўп бордур. Бағдод машойихидин бириси алар маноқибида китобе жам қилибдур. Ва анда келтурубдурки, аларнинг мусаннафоти беш юздин ортиқроқдур ва Ҳазрат Шайхнинг баъзи асҳобининг илтимоси била ўз мусаннафоти фихрастида рисола битибдурлар. Анда икки юз элликдин ортиқнинг отин мазкур қилибдурлар, кўпраки тасаввуфда. Ва ул рисоланинг хутбасида дебдурларки, менинг қасдим бу кутуб таснифида сойир мусаннифлардек таснифу таълиф эмас эрди, балки баъзиға сабаб бу эрдиким, манга Ҳақ субҳанаҳудин амре ворид бўлур эрдиким, яқин бўлур эрдиким, мени куйдургай. Ўзумни алардин баъзининг баёниға машғул қилур

эрдим. Ва баъзиға сабаб ул эрдиким, ё воқеъда, ё мукошафада Ҳақ субҳонаху ва таоло қошидин анга маъмур бўлур эдим. Ва Имом Ёфиъий тарихида мазкурдурким, алар била Шайх Шихобуддин Суҳравардий (қ. с.)ға мулоқот иттифоқи воқеъ бўлбдур. Ва баъзи акобир дедиларки, ул мулоқот Ҳарам тарафида экандур. Ҳар бири алардин яна бирига назора қилиб ўтушубдурлар, онсизки ораларида каломе воқеъ бўлғай. Андин сўнгра Шайх Шихобуддин ҳолини алардин сўрубдурлар. Алар дебдурларки, «*هو من فوقه إلى قدمه من السنة*». Шайх Шихобуддиндин аларнинг ҳолини сўрубдурлар. Дебдурки, «*هو من فوقه إلى قدمه من السنة*». Баъзи бузургвордин андоқ эшитилдики, Ҳарам соясида суҳбат тутубдурлар. Ва Шайх Шихобуддин ул Ҳазратдин неча савол қилибдурлар. Баъзиға жавоб берибдурлар ва баъзиға дебдурларки, Тубо дарахти соясида жавоб бергумиздур. Бу сўз била бир-биридин айрили шибдурлар. Ва аларнинг хирқалари нисбати бир восита била Ҳазрат Шайх Абдулқодир Гилоний (қ. с.)ға стар. Ва яна бир нисбатлари бир восита била Хизр а. с.ға стар. Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да бу навъ дебдурларки, тоъинларнинг улуғроқ таъни аларға «Фусус ул-ҳикам» китобидур. Ва ҳамоноки, аларнинг таънининг маншаъи ё таассубдур, ё иттилоълари адами, аларнинг мусталаҳотиға ё маоний ё ҳақойиқ румузики таснифларида дарж қилибдурлар, батахсис «Фусус»да ва «Футуҳот»да. Ва бу маъно ул мартабададурким, бу тоифадин ҳеч қайсининг ҳеч китобида топилмас. Ҳам ул Ҳазрат дебдурларки, бу фақир Хожа Бурҳонуддин Абу Наср Порсо қ. р.дин бу навъ истимоъ қилибменки, дер эрдиларки, бизинг волидимиз буюрурлар эрдиким, *القصص جانت وفتوحات* ««Фусус» — жондир, «Футуҳот» — дил». Ҳар ердаки аларнинг бузургвор волидлари «Фасл ул-хитоб» китобида *قال بعض الحكماء المتأخرين* «орифларнинг баъзи улуғлари» дебдурлар, муродлари алардур. Ҳазрат Махдумий н. м. н. аларнинг мусаннафотидин «Фусус»ни шарҳ қилибдурлар. Андоқки, анинг таърифини қилмоқ бу фақирдек бебизоатларнинг ҳадди эмас. Ва «Футуҳот»ни доим мутолаа қилурлар ва ўз мусаннафотларида «Футуҳот»дин кўп келтурубдурлар. Ва Ҳазрат Шайх таърифида «Нафаҳот ул-унс»да кўп сўзлар дебдурлар. Тилаган киши анда топар.

ولد الشيخ رحمه الله طه بركة من بلاد الطليح ليلة الإثنين السابع عشر من رمضان سنة ستين وخمسة وتوفي ليلة الجمعة التالية والعشرين من شهر ربيع الآخر سنة ثمان وثلاثين ومائة بمصر ودفن بطريقها في مقبرة جبل القنطرة.

«Шайх р. беш юз олтмишинчи йил Рамазоннинг ўн еттиси душанба кечаси Андалуснинг Мурсия деган шаҳрида туғилди. Олти юз ўттиз саккизинчи йил Раби ул-охир ойининг йигирма иккиси жума кечаси

Дамашқда вафот этди. У шаҳар ташиқарисидаги Қосюн тоғ этагида дафн қилинди». Ва ҳоло ул мавзеъ Солиҳияға машҳурдур.

587. Шайх Садрулдин Муҳаммад б. Исҳоқ б. Қуниявий қ. р.

Кунияти Абулмаолийдур. Зоҳир улуми ва ботин улуми орасида жомеъ эрмиш ва ақлию нақлий улумда. Анинг била Хожа Носирулдин Тусий орасида асйлаву ажвиба воқеъ бўлубдур. Ва Мавлоно Қутбуддин Алломаи Шерозий ҳадис илмида анинг шогирдидур. «Жомиъ ул-усул» ўз хатти била битиб, анинг қошида ўқубдур ва ифтихор қилур эркандур. Ва бу тоифадин Шайх Муъайядуддин Жандий ва Мавлоно Шамсуддин Эгий ва Шайх Фахрулдин Ироқий ва Шайх Саъидуддин Фарғоний қ. а. ва ғайриҳи ақобирдин кўп бузурглар анинг тарбияти ҳузурида эрмишлар. Ва Шайх Саъидуддин Ҳаммуйи била кўп суҳбат тутубдур ва андин саволлар қилибдур. Ва улук Шайх (р. а.) ул вақтки, Мағриб билодидин Румға мутаважжиҳ эрди ва баъзи мушоҳиди анинг валодати чоғи анинг истеъдоди ва улуми ва тажаллиёт ва аҳволу мақомот ва ҳар не умр муддатида ва муфорақатдин, сўнгра барзахда ва барзахдин сўнгра анга ўтубдур ва ўткузибдур ва барчаға мукошиф бўлди ва Қўняға етти. Анинг валодатидин сўнгра ва отасининг вафотидин сўнгра онасини Шайх ўз никоҳи ақдиға кюрди. Ва ул Шайхнинг хидмату суҳбатида тарбият топти. Ул Шайх каломининг наққодидиндур. Ва Шайхнинг мақсуди вужуд масъаласи ваҳдатида бир важ билаки, ақлу шаръ мувофиқи бўлғай, анинг таҳқиқоти татаббуъидин айру фаҳм бўлмоқ муяссар эмас. Ва анинг мусаннафоти бор «Тафсири Фотиҳа» ва «Мифтоҳ ул-ғайб»дек ва «Нусус» ва «Фукук» ва ҳадис шарҳи, «Нафаҳоти илоҳия» китобики, ўзига воқеъ бўлгон воридотдин кўп анда зикр қилибдур. Ва ҳар киши тиласаки, бу тариқда анинг камолотидин иттилоъ топқай, ани мутолаа қилсун. Шайх Садрулдин била Мавлоно Жалолуддин Румий (қ. с.) била суҳбат ихтисоси ва муҳаббат кўп эрмиш. Бир кун азим мажлис эрмиш ва Қўня ақобири жамъ ва Шайх Садрулдин суффа садрида сажжода устида ўлтуруб эрмишки, Мавлоно Жалолуддин кирар. Шайх сажжодадин кўпуб, ўз ўрнин Мавлоноға қўяр. Ва Мавлоно ўлтурмас ва дерки, қиёматда не жавоб берайки, Шайхнинг сажжодасида невчун ўлтурдум. Шайх дерки, бир гўшада сиз ўлтурунг, бир гўшада биз. Ҳам Мавлоно ўлтурмади. Шайх дедики, сажжодайики сизнинг ўлтурурунгизға ярамас, бизинг дағи ўлтурурумизға ярамас ва ародин кўтартти. Мавлоно Шайхдин бурун оламдин ўтубдур. Ва Мавлоно васияти мужиби била аларға намоз қилибдур. Дебдурларки, Шайх Шарафуддин Қўнявий Шайх Садрулдин (қ. с.)дин сўрубдурки, «من أين إلى أين وما العمل في الدين» «қаердан қаёққа борасиз ва ўртада нима ҳосил бўлади?». Шайх жавоб бердики,

من العلم إلى العين والحاصل في البين أن الله نسه حكمة بين الطرفين فافهموا بالحكمة

«илмдан аслга борамиз. Ўртада ҳосил бўлгани дунёвийлик ва илоҳийлик ҳукми билан зоҳир бўлган икки тарафни бирлаштирувчи нисбатни янгилашдир».

588. Шайх Муъайядуддин Жандий қ. с.

Шайх Садруддин Қўнявийнинг шоғирдларидиндур. Жомий эркандур зоҳир улуми била ботин улумиға. Ва Шайхи бузургвор Шайх Муҳйиддин қ. р.нинг кутубидин «Фусус ул-ҳикам» ва «Мавоқийъ ун-нужум»га шарҳ битибдур. Ва барча шориҳлар шарҳининг маъҳази анинг шарҳидур. Ул дебдурки, ўз шайхим Садруддиндин эшиттимки, улук Шайх ҳазратлари, яъни Шайх Муҳйиддин (қ. с.)ға Хизр а. с. била мулоқат воқеъ бўлди. Хизр а. с. дедики, Мусо б. Имрон с. (р. а.) учун валодати кунидин анинг била ижтимоъ кунигача минг масъала анинг учун муҳайё қилиб эрдим. Ул алардин уч масъалаға сабр қила олмади. Ва ишорат бу маъноғадур, улки Ҳазрат Рисолат с. а. в. буюрубдурки, *هذه أمي موسى سكنت من بطني علينا من الأنبياء* «кошки, биродарим Мусо сукут қилса эдию, Ҳақ бизга иковлари ҳақида ҳикоят қилса эди». Ва анга Ибн Фориз р. тариқи била ҳақойиқу маориф баёнида латиф арабий ашъордур. Ва ул жумладин Шайх Фахруддин Ироқий (қ. с.) бу икки байтни «Ламаъот»да келтурубдур. Ва ул будурки,

نعم

في المراتب الموحدة والقد

المرحومين في كتابي

من المجلدات الموحدة

لا يصحبت المجلدات الموحدة

Ш е ъ р:

«Бу дарё ўша қадим дарёдирким, ҳодисалар унинг мавжлари ва ирмоқларидир. Унинг пардасидан кўринадиган зоҳирий суратлар сени асло тўсиб қўймасин!».

589. Шайх Саъидуддин Фарғоний р. т.

Ул ирфон арбобининг мукаммали ва завку важд асҳобининг ақобиридиндур. Шайх Ибн Фориз (қ. с.)нинг «Тоия» қасидасиға шарҳи бор. Ҳеч ким ҳақиқат илми баёнин андоқ марбут ва мазбут баён қилмайдурки, қасида дебочасида ул они форсий иборат била битибдур ва ўз шайхи Шайх Садруддин Қўнявийға арз қилибдур ва шайх кўп истиҳсон қилиб, ул бобда бир нима битибдур ва Шайх Саъид шайхнинг битконин биайниҳи табаррук

ва таяммум жиҳатидин шарҳининг дебочасида келтурубдур ва сониян фойда таъмиму татмими учун арабий иборатқа нақл қилибдур. Ўзга фавойид ҳам анга мазид қилибдур. *حراء الله تعالى من الطاهر من الجزاء.* «Аллоҳу таоло уни толибларнинг энг яхши мукофоти билан сийласин!».

«Маноҳиж ул-ибод илал миъод» отлиғ китобида келтурубдурки, муридлар интисоби машойихқа уч тарийқ биладур: бири хирқа била, иккинчи зикр талқини била ва учунчи хизмат ва суҳбат ва анинг одоби била. Ва хирқа нисбати иккидур: бири иродат хирқаси ва ани бир шайхдин ўзгадин олмоқ раво эмас ва яна бири табаррук хирқаси. Ва ани қўп машойихдин табаррук учун олмоқ раводур ва ўз иродати хирқаси баёнида дебдурки, Шайх Нажибуддин Али Бузғуш Шерозийдин олибдур ва ул Шайх уш-шуюх Шиҳобуддин Суҳравардийдин ва ул ўз тағойиси қози Важиҳуддиндин ва ул ўз отасидин Абу Муҳаммад Аммуя ва Ахий Фараж Занжонийдин. Ва ҳар бири илги анга хирқа кийдурурда, яна бирининг илги мушорикидур. Аммо Абу Муҳаммад Аҳмад Асвад Динаварийдин хирқа кийибдур ва ул Мумшод Динаварийдин ва ул Абулқосим Жунайд (қ. с.)дин, аммо Ахий Фараж Абулаббос Ниҳовандийдин ва ул Абу Абдуллоҳ Ҳафиф Шерозийдин ва ул Абу Муҳаммад Рувайм Бағдодийдин ва ул Саййид уттоифа Абулқосим Жўнайддин. Ва Шайх Шиҳобуддин Суҳравардий (р. а.) хирқа нисбатин Абулқосим Жунайддин ўткармайдур ва Жунайддин Мустафо с. а. в.ғача суҳбат била нисбат берибдур, йўқки, хирқа била. Аммо Шайх Маждуддин Бағдодий (қ. с.) «Тухфат ул-барараҳ» отлиғ китобида келтурубдурки, хирқалар нисбати муттасилдур. Ҳазрат пайғамбар с. а. в.ға ҳадис дуруст, муттасил муъанъан била. Ва дебдурки, Мустафо с. а. в. кийдурди хирқа Амир ул-мўминин Али к. в.ға ва Амир ул-мўминин Али Ҳасан Басрий ва Кумайл б. Зиёдға; Ва Кумайл б. Зиёд Абдулвоҳид б. Зайдқа ва ул Абу Яъқуб Наҳражурийға ва ул Амр б. Усмон Маккийға ва ул Абу Яъқуб Табарийға ва ул Абулқосим Рамазонға ва ул Абулаббос б. Идрисқа ва ул Довуд Ходимға ва ул Муҳаммад б. Монкилға ва ул Исмоил Қасрийға ва ул Шайх Нажмуддин Куброга ва ул бу фақирға, яъни Маждуддин Бағдодийға. Фаъало ҳазо хирқалар нисбати Мустафо с. а. в.ға муттасил бўлур. Аммо Шайх Абу Саид дебдурки, бу фақирнинг зикрининг талқин нисбати ўз хирқам шайхи Шайх Нажибуддин Алидин ва анга Шайх уш-шуюх Шиҳобуддин Суҳравардий (р. а.)дин ва анга ўз тағойиси Шайх Нажибуддин Суҳравардийдин ва анга Шайх Аҳмад Ғаззолий ва анга Абубакр Нассождин ва анга Шайх Абулқосим Гургонийдин ва анга Абу Усмон Мағрибийдин ва анга Абу Али Котибдин ва анга Абу Али Рудборийдин ва анга Саййид ут-тоифа Жунайд (қ. с.) диндур.

Яна дебдурки, иродат хирқаси нисбатин ва зикр талқини нисбатин икки шайхдин олмоқ мазмумдур. Аммо суҳбат нисбатида маҳмуддур. Аммо бурунғи шайх нисбати шарти била ё фавти вуқуъи била. Андоқки, бу заиф

Шайх Нажибуддин Сухравардий (қ. с.) хизмати муфорақатидин сўнгра Мавлоно ва шайхуно ва саййидуно садрул ҳақ вад-дин вориси улум Саййид ул-мурсалин султон ул-муҳаққиқин Муҳаммад б. Исҳоқ Кўнявий (қ. с.) шарафи хизмату суҳбатидин ва саодати талқину иршодидин тарбият топти ва мунтафеъ бўлди. Ҳар неча хизмат ва суҳбатларининг шароити ҳуқуқ риояти уҳдасидин чиқаолмадим ва лекин алар ўз карамлари била бу бечорага ҳусни қабул била иршод тариқидин фурутузошт қилмадилар.

590. Шайх Мусо Садроний қ. т. с.

Ул Шайх Абу Мадян Мағрибий (қ. с.)нинг акобир асҳобидиндур. Шайх Саъидуддин Фарғоний «Қасидаи Тоия» шарҳида келтирубдурки, Шайх Муътабар Талҳа б. Абдуллоҳ Талҳа Тустарий Ироқий (қ. с.)дин олти юз олтмиш бешда эшиттимким, ул ривоят қилдики, Шайх Имодуддин Муҳаммад б. Шайх уш-шуюх Шиҳобуддин Сухравардий (қ. с.) дедик, ҳажжотдин бирида отам била эрдим. Каъба уйини тавоф қиладурғонда, ногоҳ кўрдумки, Шайх Мағрибий тавоф қиладур эрди. Ва халқ табарруку таяммун жиҳатидин ани зиёрат қиладур эрдилар. Мени анинг қошида таъриф қилдиларки, Шайх Шиҳобуддин Сухравардийнинг ўғлидур. Манга марҳабо деди ва бошимни ўпти ва хайр дуоси қилди. Ва мен ани танимас эрдим. Пас мен сўрдумки, бу кимдур? Дедиларки, Шайх Мусо дерлар. Чун тавофдин фориг бўлдум, отам қошига келдим. Аларга деб эрмишларки, мен Шайх Мусога мушарраф бўлубмен ва менинг борамда хайр дуоси қилган эрмиш. Алар бу маънодин бағоят масрур бўлдилар. Андин сўнг ҳозирлар Шайхнинг маниқиби зикрида дедиларки, вирдидурки, кечалик кундузлукта етмиш минг қатла «Каломуллоҳ»ни хатм қилур. Отам хомуш эрди. Ногоҳ аларнинг кибори асҳобидин бири қасамёд қилди ва дедик, ростдур ҳар неки андин дерлар. Мен бу сўзни андин эшитиб эрдим ва хотиримда филжумла инкор бор эрди, то ул вақтқачаким, бир кеча Шайх Мусони тавофда кўрдум, анинг кейнича борур эрдим. Кўрдумки, Ҳажар ул-асвад тақбили қилди ва фотиҳадин тиловат бунёд қилди. Халқ дастури била борур эрди, камо беш-тўрт қадам борғунча бир хатм қилдики, ҳарф-баҳарф фаҳм бўлди. Отам ва барча асҳоб тасдиқ қилдилар. Ва бу маънода отамдин савол қилдилар. Алар дедиларки, басти замон қобилидурки, авлиёуллоҳга воқеъ бўлур ва мунунг истишҳодиға Шайх Ибн Сукайнаҳ ва анинг сойиг муриди ҳикоятини дедиларки, басти замон қобилидиндур ва ғариб ҳикоятлардиндур. Ва «Нафаҳот ул-унс»да Шайх Мусо ҳикояти зимнида мазкурдур. Ва андин сўнгра «Футуҳоти Маккий» соҳибининг жавҳаридин нақл қилган сўзи дағики, анга яқин аҳволдурки, иккаласи ул китобда бор. Тилаган киши топар, вассалом.

591. Шайх Исо Ҳаттор Яманий қ. т. с.

Имом Ёфиъий дебдурки, ул бир кун бир фоҳишаға ўтти. Ва анга дедики, бу кеча хуфтондин сўнгра санга келгумдур. Фоҳиша хуррам бўлди ва ясанди. Деган чоғда келди ва анинг уйига кириб, икки рақъат намоз қилиб чиқди ва кетти. Ул заифаға ҳол мутағаййир бўлди ва тавба қилди ва ҳар недаки бор эрди, боридин чиқди. Ва Шайх ани ўз дарвешларидин бирига никоҳ қилди. Ва таоме буюрди ва дедики, ёғ олманг. Соҳиби шавкатеки, ул хотуннинг рафиқи эрди, анга бу ҳолни дедилар. Ва анинг тавбасидин мутаажжиб бўлди ва дедики, сур учун таом пиширибдурлар ва ёғи йўқдур. Ул ғаний истиҳзо юзидин бир шиша ҳамр юборди ва дедики, Шайхқа денгки, шод бўлдук, бу ёғни таомингизга қўшунг! Шайх деди: кеч келтурдунг. Ўз илгига олди ва ул таомға қуйди. Ва деди: ўлтур, нима егил. Ул киши чун ўлтурди ва ул таомдин ея киришди, андоқ ҳўб ёғ эрдик, андин яхшироқ бўла олмағай. Чун бориб, ул ҳолате маҳдумиға арз қилди, ул дағи Шайх хидматиға келиб тавба қилди.

592. Шайх Абулғайс Жамил Яманий қ. с.

Олия мақомот ва сония ҳолоту каромот эгасидур. Авойил ҳолда қуттоъ ут-тариқдин эрмиш. Бир кун бир қофила интизорида кўз тикиб ўлтуруб эрмиш. Эшитибдурки ҳотифе айтадур: يا شريك النيران «Эй кўз тикувчи, сенга ҳам кўз тикувчи бор!» Яъни, эйки, қофилаға кўз тикибсен, яна биравнинг кўзи сендадур. Бу сўз анга азим асар қилди ва қиладурғон ишдин чиқди ва тавба қилди ва Тенгрига ёнди ва Шайх ибн Афлаҳ Яманий хидмату суҳбатиға қўшулди, Яхши сулуклар қилди, бийик маротиб ҳосил қилди ва кўп хавориқи одот андин зуҳурға келди. Бир кун аҳли байти андин миқдоре атр тиладилар. Ва бозорға борди ва аттордин тиладики, сотқун олғай. Аттор деди: дўконимда атр йўқдур. Ул дедики, дўконингда атр бўлмағусидур! Филҳол ҳар атрки, ул дўконда эрди мунъадим бўлди. Аттор Шайх Ибн Афлаҳ хидматиға бориб, андин шикоят қилди. Шайх ани тилади ва бу жиҳатдинки, каромот изҳори қилиб эрди, сиёсат қилди ва деди: икки қилич бир қинда бўла олмас, бизнинг суҳбатимиздин йироқ бўл! Ҳар неча Абулғайс тазаллум ва тазарруъ кўргузди, қабул тушмади ва анинг суҳбатидин ибо қилди. Ва ул маҳрум бўлуб, яна бир шайх талабиға тушти, то улки, Шайхи Кабир Али Аҳдал хидматиға етишти ва иродат изҳори қилди. Шайх қабул қилди. Шайх Абулғайс дебдурки, чун анга еттим, қатрае эрдимки, дарёға қўшулдум. Бир кун фуқаро дедиларки, бизга эт орзуси бор. Шайх деди: фалон кунки, бозор кунидур, эт егунгуздур.

Чун ул кун бўлди, хабар келдики, қуттоъ ут-тариқ бир қофилани талабдур. Бир лаҳзадин сўнгра қуттоъ ут-тариқдин бири келди ва шайх учун бир ўй келтурди. Шайх фуқароға дедики, ўйни ўлтурунг, аммо бошини

солим асранг! Андин сўнгра яна биров бир харвор бугдой келтурди. Шайх буюрдикки, ун тортинг ва нон пишурунг! Фуқаро шайх дегандек қилдилар. Андин сўнгра буюрди дарвешларгаким, сиз енгизки, фуқаҳо ҳаром емаслар. Жамъи фуқаҳо ҳозир эрдилар, ул суфра бошига келмадилар. Чун фуқаро таомдин фориг бўлдилар, ногоҳ бирав Шайх қошига келди ва деди: айюҳаш-шайх, бир ўй фуқаро назри қилиб эрдим, ҳаромийлар таладилар. Шайх дедикки, агар ўюнгнинг бошин кўрсанг таниғайсен? Деди: бале! Шайх дедиким, ўйнинг бошин ҳозир қилдилар. Деди: бу ҳам-ул менинг ўюмдур. Шайх деди: сен мутараддид бўлмаки, фуқаро назри фуқарога етишти. Яна бирав Шайх хидматиға келиб дедикки, бир харвор бугдой фуқаро назри қилиб эрдим, ҳаромийлар элттилар. Шайх анга дағи ўй иясиға айтқан жавобни айтти. Фуқаҳо буларни маълум қилиб, шармандаю пушаймон бўлдилар. توبى ربي انى الله اعلم بالصواب «Аллоҳ ундан рози бўлсин! Олти юз эллик биринчи йилда вафот этди».

593. Шайх Абулҳасан Мағрибий Шозилий қ. с.

Оти Али б. Абдуллоҳдур. Насабда шариф, Ҳасаний. Искандарияда сокин эрмиш. Ва фуқародин кўп анинг суҳбатиға анда қўшулбдурлар. Кибори авлиёуллоҳдиндур. Ул дебдурки, саёҳатда эрдим. Бир кеча бир тепа устида эрдим ва сибоъ теграмда эврлурлар эрди. Тонг отқунча ҳаргиз унс ул кечаки унсча топмадим. Чун тонг отти, ҳаёлимға келдикки, манга Тенгри таоло унсе мақомидин бир нима ҳосил бўлди, ул тепадин бир рудхонаға туштум. Қалин кекликлар кўрдумки, ҳаргиз онча қалин кеклик кўрмайдур эрдим. Чун менинг аёғим унини эшиттилар, барча бир йўли ҳуркдилар, андоқки, анинг ваҳмидин манга хафақон пайдо бўлди. Бир ун эшиттимки, манга айтурларки, эй улки, оқшом сибоъ била унс тутуб эрдинг, санга не бўлдики, бу кекликлар учқанидин кўрқубсен? Ва лекин, сен оқшом бизинг била эрдинг ва бу соат нафсинг биласен. Ҳамул дебдурки, бир қатла саксон кун оч эрдим. Хотиримға келдикки, санга бу ишдин насибе ҳосил бўлди. Ногоҳ бир заифа кўрдумки, бир мағорадин чиқти, бағоят жамила. Ва дер эрдикки, манхусе саксон кун очлик тортти ва турди ва Тенгрига ноз қиладур бу иши учун. Ва олти ой манга ўтубдурки, таом топмайдурмен. Ва ҳам ул дебдурки, Расул с. а. в.ни туш кўрдум. Манга деди: ориғ қил тўнларингни кирдин, то баҳраманд бўлғайсен Тенгри таолонинг мадади ва таъйиди била ҳар нафас. Дедим: ё Расулаллоҳ, менинг тўнларим қайсидур? Деди: Тенгри таоло санга беш хилъат кийдурубдур: муҳаббат хилъати ва маърифат хилъати ва тавҳид хилъати ва имон хилъати ва ислом хилъати. Ҳар ким Тенгрини севса, анга осон бўлғай ҳар иш. Ва ҳар ким Тенгрини таниса, кўзига кичиқ кўрунғай ҳар нима. Ва ҳар ким Тенгрини бирлик била билса, анга шерик келтурмағай ҳеч нимани. Ва ҳар ким, Тенгрига имон келтурса,

эмин бўлғай барча нимадин. Ва ҳар ким, ислом била муттасиф бўлса, Тенгрига осий бўлмағай. Ва агар осий бўлса, эътизор қилғай. Ва чун эътизор қилғай, қабул тушқай. Шайх Абулҳасан дебдур: (4: *قوله تعالى: وتباعد عنهم مدثر*) «Аллоҳ айтди: либосингни тоза тут!» маъносин мундин фаҳм қилдим. Олти юз эллик тўртда дунёдин ўтубдур. Макка таважжуҳи вақтида бир бодиядаки, суйи шўр экандур. Чун ани анда дафн қилибдурлар, анинг вужуди баракатидин ул сув чучук бўлубдур.

594. Шайх Ёсин Мағрибий Ҳажжом ул-Асвад қ. с.

Ул валоят арбобидин ва каромот асҳобидин эрди. Аммо, бу ҳолни ҳажжомлик суратида яшурур эрди. Имом Нававий (р. а.) анинг муридларидин ва муътақидларидин эрмиш. Анинг зиёратиға борур эрмиш ва анинг муҳаббати ва хидматиға табаррук тилар эрмиш. Ва анга иродат мақомида эрмиш. Ва ҳар не ул ишорат қилса, ул ишорат мужиби ила амал қилур эрмиш. Бир кун анга дедики, китобларки сенда ориятдур эгаларига бергил ва ўз диёрингга мурожаат қил ва аҳлингни зиёрат қил! Анинг сўзин қабул қилди. Чун ўз диёриға етти ва аҳлин кўрди, бемор бўлди ва дунёдин ўтти.

*قوله في شرحه في المرقى في شهر ربيع الأول سنة سبع وثمانين وثمانمائة
لأبي عبد الله محمد بن الحسين بن علي بن محمد بن أبي رجب سنة ست
وسبعين وثمانمائة*

«Шайх Ёсин Мағрибий олти юз саксон саккизинчи йил Раби ул-аввал ойида вафот этди. Саксон йил умр кўрди. Имом Муҳиддин Нававий эса, олти юз етмиш олтинчи йил Ражаб ойининг йигирма тўртида вафот этди».

595. Шайх Абулаббос Мурсий қ. р.

Шайх Абулҳасан Шозилийнинг шогирдидур, мақомоти олия ва каромот зоҳира ияси. Бир кун бирав они уйига зиёфатқа индади, имтиҳон учун. Таомеки анда шубҳае эрди, Шайх илайига қўйди. Шайх дедики, агар Ҳорис Муҳосибийнинг илгида бир томур эрдики, шубҳалик таом илайига қўйсалар эрди, ҳаракатқа келур эрди. Менинг илигимда олтмиш томурдулки, андоқ ҳаракатқа келур. Мезбон истиғфор қилиб, узр қўлди. Имом Ёфиъий дебдурки, манга мундоқ етишибдулки, салотиндин бири имтиҳон учун соҳиби кашф дарвешлардин бирини зиёфат қилиб, ҳалол ва ҳаром этдин пишуртти. Ул дарвеш таом тортар вақтда дедики, бу кун биз ходимлик қилурбиз. Барча ҳалол этларни дарвешлариға улашти ва бори ҳаром этларни айирдики, подшоҳнинг сипоҳилариға муносибдур. Ва мун иқидики,

(26: انبغا اشاره) «الطبيب الطيب والحيث الحيت البر» «покиза пок учун, нопок нопок учундир». Султонға зоҳир бўлди ва ул имтиҳондин истиғфор қилди. Дебдурларки, Яъқубки, Мағрибнинг волийси эрди, мулк ғайратидин қардошин ўлтурди ва пушаймон бўлуб, ул шанъ ҳаракат анга асар қилиб, тавба қилиб, Шайх Абулаббос хидмати истидъоси қилди. Ва Шайх ҳам анинг қабулиға Ҳақдин маъмур бўлди. Бир кун Шайх Яъқуб уйида суфрасиға ҳозир бўлди. Яъқуб буюруб эрдик, бир хўрус жўжани ўлтуруб эрдилар ва бирин жиға қилиб эрдилар. Иккаласин пишуруб, Шайх илайиға қўйдилар. Шайх ходимға ишорат қилдики, бу бирни кўтарки, мурдордур ва бирин ея киришти. Яъқубки, мун кўрди, мулкни ўғлиға берди ва ўзин бинкуллия Шайхқа таслим қилди. Ва Шайхнинг хусни тарбияти била кўшойиш топти ва валоят мартабасида собитқадам бўлди. Андоқки, бир йил қуруғлуқ жиҳатидин эл ёғинға муҳтож бўлдилар. Халқ Шайхқа дуо истидъоси қилдилар. Шайх ёзиға чиқиб, Яъқубқа ишорат қилдики, намоз қилғай ва дуо қилғай. Пас, Яъқуб намоз қилди ва ёмғур талабиға дуо қилди, фил-фавр ижобат асари зоҳир бўлди ва ёғин туташти.

596. Шайх Саъд Ҳаддод ва анинг муриди Шайх Жавҳар р.

Шайх Саъд Ҳаддод Аданда бузург шайх эрди. Ва Шайх Жавҳар авойилда биравнинг бандаси эрди. Чун озод бўлди, бозорда сотиқ-савдо қилур эрди. Ва фуқаро мажолисиға ҳозир бўлур эрди. Ва аларға ихлосу эътиқоди кўп эрди. Чун Шайх бузургвор Шайх Саъд Ҳаддоднинг вафоти вақти еттики, ҳоло Аданда мадфундур, хулафоси айттиларки, Шайх ўз ўрниға кимни ишорат қилурки, ўлтургай? Шайх дедик, менинг вафотимдин уч кундин сўнграки, фуқаро жамъ бўлғайлар, бир яшил қуш келгай, ҳар кимнинг бошиға ўлтурса, ани менинг ўрнумға ўлтуртунгуз! Шайх вафотидин уч кундин сўнгра фуқаро жамъ эканда, ул яшил қуш келиб, Жавҳар бошиға ўлтурди. Ва бу маъно ҳаргиз анинг кўнглиға кечмайдур эрди ва фуқародин ҳам ҳеч кимнинг хотириға хутур қилмайдур эрди. Пас, фуқаро йиғилдиларки, ани Шайхнинг зовиясиға элтқайлар ва анинг ўрниға ўлтуртқайлар, ул йиғлади ва деди: мен не салоҳият била бу ишни қилурменки, бир бозорий кишиман, уммий ва фуқаро тариқин ва аларнинг одобин билмасман. Ва элнинг менда ҳуқуқи бор ва менинг эл била муомалотим бор. Дедиларки, бу амредур осмонийки, санга ҳавола бўлубдур ва санга мун қилурдин ўзга чора йўқдур! Тенгри таоло санга таъйиду таълимда бўлғай. Чун чора йўқ эрди, бозорға борди ва элнинг ҳуқуқин бўйнидин адо қилди. Ва Шайхнинг зовиясиға келиб, фуқаро суҳбатин лозим тутти.

فصل كاسه برقرار اوله من الصداق والكنالات ما بطول ذكره فسمعت الكرم الله

فلك فصل له اوله من رتبه وانه هو الفصل العظمى (احمد 21)

«Ўз исмига ўхшаб, жавҳарга айланди. Фазилат ва камолотлари борки, айтилса, гап чўзилиб кетади. Ва покдир карим ва неъмат бергувчи. «Бу Аллоҳнинг фазлу марҳамати бўлиб, уни ўзи хоҳлаган кишиларга ато этур. Аллоҳ улуғ фазлу марҳамат соҳибидур»».

597. Аҳмад б. Жаъд ва Шайх Саъийди, кунияти Абу Исо дур қ. с.

Имом Ёфийй деб дурки, Яман билодида икки шайх эрдилар. Бири шайхи кабир Аҳмад б. Жаъд, яна бири Шайхи ориф Шайх Саъийд. Ҳар қайсиға мурид ва асҳоб бор эрди. Бир кун Шайх Аҳмад асҳоб била мазорот тавофиға борур эрди. Шайх Саъийдқа йўлуқди. Ул ҳам мувофақат қилди. Чун бир миқдор йўл бордилар, Шайх Саъийд пушаймон бўлди ва қайтти. Ва Шайх Аҳмад борди ва тавоф қилди ва қайтти. Неча кундин сўнгра Шайх Саъийд асҳоби била чиқди ҳамул мазорот тавофиға. Ва йўлда Шайх Аҳмад анга йўлуқди ва мулоқот қилишдилар. Шайх Аҳмад Шайх Саъийдқа дедиким, фуқаронинг бир ҳаққи санга мутаважжиҳ бўлуб дурки, ул кун алар мувофақатидин ёндинг. Шайх Саъийд дедиким, манга ҳеч ҳаққа мутаважжиҳ бўлмай дур. Шайх Аҳмад деди, кўпқил ва инсоф бергил! Шайх Саъийд деди: ҳар киши бизни кўпорса, биз ани ўлтуртали. Шайх Аҳмад деди: ҳар киши бизни ўлтуртса, биз ани мубтало қилали. Пас, ул икки бузургдин ҳар қайси ҳар неким яна бириси бобида деб эрди, ҳам андоқ ўқ бўлди. Шайх Аҳмад «муқъад» бўлди ва ўрнида қолди, ул вақтқа чаким, Тенгри раҳматиға восил бўлди. Ва Шайх Саъийд мубтало бўлди, ангаки, ўз танидин узар эрди ва кесар эрди, анга чаким оламдин ўтти. Имом Ёфийй р. деб дурки, фуқаро аҳволи кесаган қиличлардин итикрақ дур. Чун аҳвол асҳоби бир бири била тенг бўлсалар, аларнинг ҳоли бир-бирига сироят қилур. Ва агар тенг бўлмасалар, қавий ҳоли заифқа сироят қилур. Ва гоҳ борки, собиқ ҳоли сироят қилур. دون المسبوق ومما امر القاهر وقد أعلم بذلك الحال. «Масбуқнинг ҳоли эмас. Ва бу ҳукм аниқроқ. Аллоҳ ҳақиқий аҳволни билувчидир».

598. Шайх Нажмуддин Абдуллоҳ б. Исфаконий қ. с.

Шайх Абулаббос Мурсийнинг шогирдидур. Маноқиб бехад дур ва каромоти беадд. Ва кўп йиллар Маккада мужовир эрди. Яман уламосидин бири деб дурки, мен ҳажга бордим ва отам бемор қолди. Чун Маккага еттим ва ҳаж қилдим, хотирим отам саридин бағоят мутараддид эрдиким, ҳоли не бўлгонни билмас эрдим. Шайх Нажмуддинға айттимки, не бўлғайки, баъзи мукошафотингдин хотир анга келтурсангки, менинг отам ҳолидин мутталеъ бўлуб, манга дағи хабар берсанг! Филҳол, анинг сари боқти ва дедиким, отанг беморлиғидин сихҳат топиб, фирош устида ўлтуруб дур ва

китобларни теграсида терибдур ҳияси мундоқ ва мундоқ. Барча нишонларни рост айтти. Ва ани ҳаргиз кўрмайдур эрди. Бир кун авлиёуллоҳдин бирининг жанозаси била чиқиб эрди. Чун мулаққинки, фуқаҳо киборидин эрди, қабри бошиға ўлтурди талқин қилгали. Шайх Нажмуддин кулди. Бирав кулгу сабабин сўрди, Шайх зажр қилди, сўнгра айттики, мулаққин талқин оғоз қилганда, қабр соҳиби деди: ҳеч таажжуб қилмассизки, ўлук тирикка талқин қилур?! Андин сўрдиларки, ҳаргиз хотун олибмусиз? Деди: ҳаргиз хотун олмаймен ва алар пишурган таомдин ҳам емайдурмен. Анинг Шайхи Ажам билодида, анга деб эрдик, бот бўлғайки, Миср билодида қутб била мулоқот қилғайсен. Қутб талабиға чиқти. Ва йўлда ҳаромилар дедилар: жосусдур ва боғлаб асрадилар. Ва дебдурки, ногоҳ кўрдумки, бир пир менинг устумга тушти, андоқки, қарчиғай бир сайд устига. Ва мени бандлардин очиб, халос қилди. Ва деди: кўп, эй Абдуллоҳки, сенинг матлубунг мендурмен. Пас, Мисрғача бордим, ҳеч матлубумни танимадим ва билмадимки, қайдадур, то улки бир кун дедиларки, Шайх Абулаббос Мурсий келибдур. Жамъи фуқаро дедиларки, келинг, борали ва анга салом қилали! Чун кўзум анга тушти, танидимки, ҳам-ул пирдурки, мени ешиб эрди. Ва ул ҳам рамз била нишонелар айттики, ҳозирлар фаҳм қилмадилар. Ва мен анинг хидмату суҳбатин лозим туттум, ул вақтқачаки, дунёдин ўтти. Чун Шайх вафот қилди, Маккага мутаважжих бўлди. Йўлда Шайхнинг шайхи Шайх Абулҳасан Шозилий (қ. с.) қабриға етишти. Ул қабридин анинг била сўзлашиб, анга дедик, Маккага бор ва ўлтур! Чун Маккага етти, эшиттики, ҳотифе айтурки, *استأجر إلى قبره وقرأ* «одамлари ёмон энг яхши шаҳарга келдинг» ва Маккада мужовир бўлди, то етти юз йигирма бирда дунёдин ўтти. Ва Шайх Фузайл Аёз (қ. с.) қабриға яқин кўйдилар. Хуросон ақобиридин бирининг хатти била топибдурларки, етти юз учда Макка зиёратиға мушарраф бўлдум. Ва ул вақт Ҳарам шайхи Шайх Нажмуддин Исфаҳоний эрди. Анинг хидматиға етишур эрдим. Бир кун мендин сўрдик, бу ҳадис санга етибмудурки,

عن أبي عبد الله عليه السلام: من أجزد إلى قبره في العراق وثلاثة وعشرون في الشام «Умматимнинг абдоллари кирқтадир. Ўн иккитаси Ироқда, йигирма саккизтаси Шомда»

عن أبي عبد الله عليه السلام: من أجزد إلى قبره في العراق وثلاثة وعشرون في الشام Дедим: етибдур. Аммо бу мушкулдурки, нечук бу тоифа Шом ва Ироқда-ўқдурлар. Шайх дедик, Ҳазрат Рисолат с. а. в. барча одамни икки қисмат қилибдур нисфи шарқий ва ғарбий, пас, Ироқ ва ғайриҳи, Хуросон ва Ҳиндустон ва Туркистондек, сойир шарқи билод, Ироққа дохилдур ва Шом ва ғайриҳи ва Миср ва Мағриб барча Шомға дохилдур. Ноқил битибдурки, бу вақтда хотиримға келдик, Хожа Қутбуддин Яҳё Жомий Нишобурий ҳолидин савол қилаймен. Сўрмайин дедик, Хожа Қутбуддин Яҳё ул ўн иккидин биридурки, Ироқдадурлар.

599. Хожа Қутбиддин Яхъё Нишобурий қ. с.

Кунияти Абулфазлдур. Жомиюл-асл, Нишобуриюл-мавлид. Зоҳирий ва ботиний улумға маъруфу мавсуф эрмиш. Ва Шайх Рукнуддин Алоуддавла ва Шайх Садруддин Ардабилии ва Шайх Шарафуддин Даргузийний суҳбатига етибдур. Ва етти қатла ҳаж гузарлабдур. Бир кун ўз қуйи ва колоси бошига ёзиға борғондур. Андин Макка доияси кўнглига тушуб ҳам андин азимат қилибдур. Ва руқъа асҳобқа битибдурки,

«Ўтган кун бир гуруҳ кишилар билан дам олиш ва хурсандчилик қилиш ниятида саҳрога йўл олинди.

موسى بن جعفر بن محمد بن عيسى
 رضى الله عنه
 قال: كنت مع جماعة من أصحابي
 في صحراء واسعة فوجدنا
 في وسطها موضعاً عظيماً
 فدخلناه فوجدنا فيه
 من لم يكن من أصحابي
 فقلت لهم: من أنتم؟
 قالوا: نحن من أصحابك
 الذين خرجوا معك في هذه
 الصحراء.

Рӯзнома

Маҳбубим билан бўстонга йўл олдим, ногаҳон бир гулга назар солдим, дилдор таъна билан: уят сенга, рухсорим турганда гулга боқасанми? — деди

«لَا كُنْ حَزِينٌ لِّمَنْ أَرَى كُنْ كَمَا أَرَى» (88-оят)

«يُؤْنَسُ نَاصِتٌ بِكُنْ حَزِينٌ» (88-оят)

(Ногаҳон Аллоҳнинг ғайрати «Аллоҳ билан бирга бошқа бирон «илоҳ»га илтижо қилманг» («Қасос» сураси, 88-оят) пинҳон жойидан ташқарига чиқди ва «Ҳақ жазбаларидан бир жазба» сиртмоғини имтиҳон қилинувчининг бўйнига солди).

موسى بن جعفر بن محمد بن عيسى
 رضى الله عنه
 قال: كنت مع جماعة من أصحابي
 في صحراء واسعة فوجدنا
 في وسطها موضعاً عظيماً
 فدخلناه فوجدنا فيه
 من لم يكن من أصحابي
 فقلت لهم: من أنتم؟
 قالوا: نحن من أصحابك
 الذين خرجوا معك في هذه
 الصحراء.

Мисра:

(Яхшилик билан келмаса, сочидан судраб келтиринг).

«وَمِنْ بَرِّهِ وَبَرِّهِ وَبَرِّهِ» (88-оят)
 «وَمِنْ بَرِّهِ وَبَرِّهِ وَبَرِّهِ» (88-оят)

(Ватанга бормасдан, кўрмасдан, тафаккур ҳам қилмасдан «Одамларни ҳажга даъват қил, улар яёв ҳолатда сенга келурлар»... ишорати билан юксак ва шарафли Каъбага равона бўлди).

جوڑا بڑا زيبی صاحب كمنڊ
لغوي معارفه بگرمات اسوۋ
والسلام على من اتبع الهدى. انزل رحمہ الله ليله الحسين الطوسي والعشرين من جمادى الآخر سنة
اربعين ومئتين

Б а й т:

Бўйнида тузоғи бор бечора кийик овчининг кетидан қандай эргашмасин?

Ҳидоят йўлидаги кишиларга салом бўлсин! Етти юз қирқинчи йил жумод ул-охир ойининг йигирма биринчи кун пайшанба кечаси вафот этди». Ва қабри Ҳирийда Ферузобод дарвозасининг тошидалур.

600. Мир Ғиёс қ. р.

Асли Исфаҳондиндур, аммо мавлуд ва маншаи Нишобурдиндур. Ва Нишобурда анга жазбае етти, андоқки, мағлуб бўлди ва ҳушидин асар қолмади. Уз ҳолига келганда, ўзин Ҳирий шаҳрида Ироқ дарвозасида топти. Бозор била равон бўлди. «Хуш» бозориға етганда, Мирнинг хайлидин биравнинг ул бозорда ҳалвогарлик дўкони бор эрди, Мирни таниб дўконға кикорди. Шайх Ахий Муҳаммад Жомий Мирнинг сарвақтиға етиб, анинг тарбиятиға машғул бўлди ва риёзатлар буюрди. Кўп риёзатдин сўнгра Ироқ сафариға ишорат қилди. Мир чун Машҳадқа етти, бир кеча Имом Али алайҳит-таҳияту вас-салому равзасида ихё қилур эрдиким, бир жўлидамўй киши зоҳир бўлуб, анга дедиким, улча анинг талабидасен, ул биздадур, деб ўтти. Мир ани эришиб бориб, саҳар Тусқа еттилар. Ва Бобо Маҳмуд Тусий (қ. с.)ға йўлиқдилар. Бобо Мирга боқиб дедиким, сенга Ироқ сафари ҳавола эмас. Мирнинг кўнглига кечдики, мен пирим иршоди била бу сафар азимати қилиб эрдим, нечук ёнай? Бобо аёғин узатиб, дедиким, бор, кўрай, нечук борурсен? Ҳирот Бодғисининг келидин санга берибдурлар, ёниб ўз ишингға бор! Мир ёниб, Шайх Ахий Муҳаммад қошиға келиб, ўтган воқеани айтти. Шайх айтти: ажаб чўғ бўйнунига кўюбдурлар. Шайх фавтидан сўнгра Мир Бодғисқа келиб, бу ердаки, ҳоло лангаридур ва ул эр баракатидин улук қасаба бўлубдурки, ҳар не улук шаҳрларда муяссардур, анда муяссардур, ул вақт биёбон эрди, сокин бўлди. Бир кеча Иброҳим Халил била Ҳазрат Рисолат с. а. в.ни воқеъда кўрдики,

келурлар ва амир ул-мўминин Али (р. а.) ҳам алар биладур. Бир анбонда тўла ўтмакдур. Мирга ҳавола қилиб, дедик, улаш, закотсиз ва таманносиз. Шайх ул-ислом Аҳмад Жом Амир ишорати била Мирга чароғ ҳавола қилди. Мир ул ерда ишга машғул бўлди ва лангар нони ул вақтдин бери уксумайдур ва чароғи ўчмандур. Ва кундин-кунга ортиғроқ ва равшанроқ бўлубдур. Мирнинг ҳаёти муддати тўқсон уч йил бўлди. Ва бу умрда машҳурдуки, ғояти риёзатдин ўн ратлдин ортуқ таом емайдур.

601. Абу Муҳаммад Абдуллоҳ Маржоний Мағрибий қ.

Машойих бузургларидин ва сўфия акобиридиндур. Улуми илоҳи ва маорифи раббоний абвоби юзига очилгандур. Анга дедиларки, фалон дедик, шайх сўз айтур эрди, кўрдумки, осмондин бир нури амудий шайхнинг оғзига муттасил эрди. Чун Шайх сўзни бас қилди, ул нур мунқатиъ бўлди. Шайх табассум қилди ва дедик, ул билмайдур: нур мунқатиъ бўлгондин сўнгра мен сўзни бас қилдим, яъни ул нурдин амуд осмондин илоҳий мададининг сурати эрди. Чун ул мадад мунқатиъ бўлди, сўз қатъ топти. Етти юз тўқсон тўққузда Тунисда дунёдин ўтти.

602. Абу Абдуллоҳ Маъруф би-Ибн ул-Мутарриф Андалусий.

Маккада мужовир эрди. Ҳар кеча-кундуз илтизом қилиб эрдик, эллик усбуъ тавоф қилғай. Етти юз еттида дунёдин ўтубдур ва Макка подшоҳи ғоят эътиқодидин наъшин эғнига кўтарибдур. Шайх Абу Муҳаммадқа чун Расул с. а. в. равзаси зиёратиға азм бўлди, Шайх Абдуллоҳ б. Мутарриф вадояға келди. Шайх Абу Абдуллоҳ дедик, эшитибменки, фалон манзилда су йўқдур. Анда кўп қатиглиғ сизга еткусидур, аммо оқибат ёмғур ёғиб, сероб бўлғунгуздур. Шайх Абу Муҳаммад дебдуки, биз тўрт киши эрдук. Чун ул манзилға еттук, су йўқ эрди. Заруратдин йўлга кирдук, ҳаво бағоят иссиғ эрди. Оташ бизга ғалаба қилди. Ва бизда озроқ су бор эрди. Асҳобдин бири тиладики, ани ичгай. Шайх Абу Муҳаммад дедик, барчасин ичмаки, агар ичсанг, ўларсен, бўғзунгни ҳўл қил! Ушбу дастур била бўғуз улутур эрдилар. Иш иссиғдин ва сусизлиғдин чун ҳалокка ёвушти. Шайх Абу Муҳаммад сўрдики, Шайх Абу Абдуллоҳ Мутарриф не деб эрди? Бири дедик, деб эрдик, кўп қатиглиғ сизга еткусидур! Шайх Абу Муҳаммад дедик, қатиглиғ мундин ўтмаски, ҳоло мундабиз. Яна не сўз деб эрди? Яна бири дедик, деб эрдик, ямғур ёғиб, сероб бўлғунгуздур! Шайх дедик, ёмғур сизга мужда бўлсунки, баяк ногоҳ булут пайдо бўлди ва мунташир бўлди ва ёға киришди. Онча ёғдики, сероб бўлдуқ. Ва сел келди ва вузуъ қилдуқ ва ғул қилдуқ ва су кўтардук ва йўлга тушдук. Оз йўлки бордук, ул булут ва ёғиндин ҳеч асар кўрмадук.

603. Шайх Сулаймон Туркман Муваллиҳ қ. с.

Ул Димишқда бўлур эрди. Эгнида эски шол ва ўрнидин оз қўпар эрди ва сўз оз айтур эрди. Зоҳир уламосидин баъзи ўз жалолат ва бузурглуги била анинг оллида ниёзмандлик қилурлар эрмиш. Дебдурларки, рамазонда нима ер эрмиш ва намоз қилмас эрмиш, аммо муғаййиботқа мукошиф ва мутталиъ эрмиш ва ондин ахбор қилур эрмиш. Имом Ёфийъ дебдурларки, бўла олурки, ул ҳол анга ўз аҳволининг сатру китмони учун талбис қабилидин бўлғай. Ҳар вақт намоз қилур эрмиш бўлғай ва оғзига нима солиб чайнаб ютмас эрмиш бўлғай. Кўп мундоқ бу тоифадин мушоҳада қилибдурлар. Андоқки, Шайх Қози Мавсийидин ва Шайх Райҳондин ва алардин ўзадин доғи манқулдур. Ва Шайх Сулаймон етти юз ўн тўртда дунёдин ўтти.

604. Шайх Али Курдий қ. т. р.

Ул уқалойи мажониндин эрмиш. Ва андин анвоъий каромот ва хавориқи одот зоҳир бўлур эрмиш. Димишқ аҳли анга мурид ва муътақид эрмишлар. Ҳар ҳукм қилса, мамлук молик ҳукмин эшитгандек эшитур эрмишлар.

Бир кун Димишқ бузургларидин бирига буюрубдурки, дарвешлар учун бир даъват ва самоъ фикре қил! Ул қабул қилиб, даъват тартиби қилиб, қавволларни йиғиб, машҳур дарвешларни жамъ қилиб индабдур. Чун мажлис муҳайё бўлубдур. Шайх Али Курдий дағи ҳозир бўлубдур. Ул уйда шакарни қанд қўйган қолиблар эрмиш. Мулк иясиға дебдурки, бу қолибларни ҳавзға сол! Бирисин ҳавзға солибдур. Дарвешлар шарбат ичарлар эрмиш ва самоъ қилурлар эрмиш оқшомғача. Чун оқшом бўлуб, мажлис аҳли тарқаишлар, Шайх Али Курдий эв иясиға демишки, бу қолибларни судин чиқар! Судин чиқарғандин сўнгра ул шакарлардин ҳеч миқдор эрмаган эрмиш ва қолибға нуқсон етмаган эрмиш. Пас уй иясиға буюрубдурки, уйни менинг устумга қуфл қил ва менинг қошимға келма уч кунгача! Ул дегандек, эшикни боғлаб кетибдур. Иккинчи куни бир йўлда Шайх Али Курдийға етибдур ва салом қилиб ўтуб, уйга борибдур, эшикни ҳам андоқ боғлиғ кўрубдур. Қуфлни очиб кирибдур, кўрубдурки, Шайх уйда ва уй фаршининг рухомларин қўнғарибдур. Андин сўрубдурки, ё саййидий, уйнинг фарши рухомин нега буздунг? Дебдурки, раво бўлғайки, сен яхши киши бўлғайсен ва ҳаром рухомлар фарши устида дарвешларға зиёфат қилғайсен? Ул дебдурки, бу уй ва фарш манга ота меросдур. Шайх мутағаййир бўлуб чиқибдур. Ва ул шахс чун Шайхнинг мукошафотин билур эрмиш, таъаммулдин сўнгра ҳаёлиға келибдурки, бир қатла бу уйнинг фаршин бузғон экандур ва ислоҳ қилғандур. Ул устодки, ани ясагон экандур, топиб яхши муболаға била истифор қилғандин сўнгра маълум қилибдурки, анинг рухомин сотиб, бир масжиднинг фарши рухомин анинг ўрниға солгон экандур. Шайх Али Курдий авойилда масжиди жомеъда бўлур эрмиш.

Ногоҳ яна бир мажзубки, ани Ёқут дер эрмишлар, пайдо бўлубдур ва Димишқ шаҳрига кирибдур. Шайх Али Курдий шаҳрдин чиқиб, саҳрода сокин бўлубдур. Андин сўнг шаҳрға кирмайдур, то вафот қилибдур. Ва Ёқут шаҳрда ҳоким экандур.

605. Шайх Муфарриж р. т.

Ул Мисрнинг Саъийдий аҳлидиндур. Кўп жалил ул-қадр ва кабир уш-шаън экандур. Бандий эрмиш, ҳабаший. Анга жазба етибдурки, қавийки, олти ой емак-ичмакдин озод бўлубдур. Соғинибдурларки, телбарабдур. Ҳар неча таёғлабдурлар, суд қилмайдур. Банд қилибдурлар, чун келибдурлар, кўрубдурларки, ул ўзга ердадур ва банд ўзга ерда. Зиндонға қавабдурлар, зиндоннинг ташида топибдурлар. Чун бу каромотларни андин кўрубдурлар, неча товуг бирён қилиб, оллиға келтурубдурлар. Боқиб, товугларға дебдурки, учунгиз! Тирилиб, уча бошлабдурлар, биизниллоҳи таоло. Анинг асҳобидин бири арафа кун Арафотда ани кўрди. Яна бири ҳамул кун оқшомғача анинг уйида анинг била эрди. Чун ул икки киши бир-бирига еттилар, ҳар қайсиси ўзи кўрганин ул яна бирига айтти. Ва бу бобда алар орасида низо тушти. Ва ҳар қайси ўз сўзи сидқиға талоқдин онт ичди. Ва бу баҳсу хусумат била шайх Муфарриж қошиға бордилар. Ва ҳар қайси ўз муддаосини изҳор қилдилар. Шайх деди: иккалангиз чун айтибсиз ва ҳеч қайсингизнинг хотуни талоқ тушмайдур. Ақобирдин бири дебдурки, мен Шайх Муфарриждин сўрдумки, ҳар бирининг сўзининг сидқи яна бирининг ҳанаси мужибидур, нечук ҳеч қайси ҳонис бўлмамиш бўлғай. Ва ул мажлисдаки, мен бу сўзни сўрдум, жамоати уламо ҳам ҳозир эрдилар. Шайх ишорат барчаға қилдиким, бу масъалада сўз айтинг! Ҳар қайси бир сўз деди, аммо ҳеч қайси софий жавоб айтмади. Ва бу аснода анинг жавоби менинг хотиримға етти. Шайх ишорат манга қилдики, сен айт! Мен дедимки, чун валий вилоятда мутаҳаққиқ бўлғай ва ул маънодаки, анинг руҳонияти яна бир сурат била мусаввар бўлғай, мутамаккин бўлғай. Бўла олурки, бир вақтда мухталиф жиҳотда ўзин мутаъаддид сувар била зоҳир қилғай, андоқки тилағай. Пас, агар бирав ани ул сувардин баъзида Арафотда кўрдум деса, чин демиш бўлғай. Ва яна бирав ул сувардин баъзи била уйда кўрмиш бўлса ҳам чин демиш бўлғай. Ва ҳеч қайсининг онти ҳонис бўлмамиш бўлғай. Шайх Муфарриж дедиким, саҳиҳ жавоб будурки, сен айттинг.

606. Шайх Абулаббос Даманхурий қ. с.

Даманхур мавзеидур Мисрда. Бир тожир ҳикоят қилибдурки, сафарда эрдим ва барча матоим бир улоғ устида эрди. Чун Мисрға еттим ва халққа қўшулдум ва бу улоғим йитти. Ҳар неча тиладим, топмадим. Баъзи соҳиби вуқуф эл айттиларки, Шайх Абулаббос хидматиға бориб, тазаллум қилсанг,

шояд дуоии қилғайки, ғойибинг ҳозир булғай. Ва мен мундин бурун ани танир эрдим. Анинг қошиға бордим ва салом қилдим ва ҳолимни айттим. Сўзумға қулоқ солмади, аммо айттики, бизга меҳмонлар етибдурлар. Аларнинг зиёфати учун мунча ун керак ва мунча эт ва сойир масолиҳни теъдод қилди. Қошидин беҳузур чиқиб, келгандин пушаймон бўлуб дедим: яна ҳаргиз анинг қошиға бормайин. Бу ният била борур эрдим, биров йўлиқдики, анинг қошида бирор нима важҳ ўнтучум бор эрди. Туттум ва ул ўнтучдин олтмиш олтин илигимга кирди. Дедим: ё бу ҳам борғай Тенгри йўлида ё итурганим илигимга бергай. Алқисса, бозорға бордим ва ҳар не Шайх деб эрди сотқун олдим. Неча дирам ортти, анинг била ҳалво мураттаб қилдим ва Шайх хидматиға азимат қилдим. Чун Шайхнинг зовиясиға яқин еттим, кўрдумки, улоғим юки била зовия эшикида турубдур. Инонмадимки, менинг улоғим бўлғай. Яхши эҳтиёт қилдим, ҳамул ер ва барча устидаги матойи мавжуд. Шайх қошиға кирдим ва тилаган нималарники келтуруб эрдим, арз қилдим. Чун ҳалвони кўрди, деди: бу недур? Дедим: илигимга тушган важҳдин бир нима ортиб эрди, муни олдим. Шайх деди: бу шартда дохил эмас. Мен ҳам нима орттурурмен. Кўп, бозорға бор ва қумошларингни сот ва ҳар не сотарсен, баҳосин филҳол ол! Ва андин кўрқмаки, ўзга тужжор келиб сенинг матоингнинг баҳоси синғайки, дарё менинг ўнг илигимдадур ва биёбон сўл илигимда. Чун бозорға бордим ва қумошларимнн соттим, маъҳуд баҳосидинки, тамаъим бор эрди, кўп ортиғроққа. Ва матлубум ҳосил бўлди. Ва чун ул ишдин фориғ бўлдум, тужжор бару баҳрдин тўкулдилар, андоқки, гўё бандда эрдиларки, аларни озод қилдилар.

607. Шайх Райҳон қ. с.

Аланда бўлур эрмиш. Ахёрдин бирав дебдурки, бирав Адан дарёсидин кечрак чиқиб, шаҳрға кира олмади. Дарвозани боғлағондин сўнгра ташқари қолибдур ва егулик ҳеч нима топмайдур. Ногоҳ кўрубдурки, Шайх Райҳон пайдо бўлди ва анинг қошиға келди. Ул киши дебдур: ё Шайх, дарвоза боғлиғдур ва очмен ва ҳеч егулик йўқдур. Тилармен, манга ҳариса берсанг! Шайх дебдурки, муни кўрунг, мендин шомлиғ тилар ва ҳарисадин ўзга нарса тиламас. Магар мен ҳарисапазмен? Ул дебдурки, албатта бу муддаодин ўтман. Бу сўз орасида кўрубдурки, бир аёғ иссиғ ҳариса ҳозир бўлди, аммо ёғи йўқ эрди. Ул киши дебдур: ё Шайх, ёғ керак! Шайх дебдурки, муни кўрунг, ҳарисани ёғсиз ея олмас, мендин ёғ тилар. Магар мен ёғ сотқучи-мен? Дебдур, ё саййидий, муни ёғсиз емагумдур. Дебдирки, бу риквани олиб, дарёдин су солиб кел, то вузуъ қилай! Борибдур ва дарёдин су келтурубдур. Шайх анинг илигидин риквани олиб, ул судин ҳариса устига қуюбдур, латиф мазалиғ ёғ экандур. Яна бирав нақл қилибдурки, Рамазон ойи байналишоайн бозорға бордим, то аҳлим учун нима сотқун олғаймен. Ногоҳ Шайх Райҳон мени кўрди ва ўзи сари тортти ва юқори ҳавоға элтти.

Чун кўп бийик бўлдум, кўзум қарорди, йиғлай киришдим. Ва муболага қилдимки, мени ерга қўйгай. Қайтарди ва ерга қўйди. Ва деди: тилар эрдим, тафарруже қилгайсен, аммо тиламадинг. Имом Ёфиъий дебдурки, ҳамоноки бу тафарруждин самовот малакутининг ажойиб мутолаасин дебдур.

608. Шайх Алоуддин Хоразмий қ. с.

Бу тоифада бузург эрмиш. Имом Ёфиъий р. дебдурки, ўн икки кун бир вузуъ била намоз қилди ва ўн беш йил ёнин ерга қўймади. Ва неча кун ўтар эрдик, таом емас эрди, магар озроқ ва хашн. Менинг била Минода эрди. Дедиларки, неча йилдурки, мункирот жиҳатидинки кўрар, ихтиёрсиз ҳажга келурки, анга буюрубдурлар. Ҳам Имом Ёфиъий дебдурки, Шайх Алоуддин дедик, Рум дарёсининг соҳилларидин баъзида гўша тутуб эрдим. Чун фитр байрами бўлди, мусулмонлар кентларидин бирига намоз учун бордим. Қайтиб масканимга келдим, бир одамани кўрдумки, менинг ҳужрамда намоз қиладур ва ҳужрам эшикидаги қумда ҳеч аёғ изи йўқдур. Таажжуб қиллимки, қайдин кириб эркин. Намоздин сўнгра зор йиғлади. Мен фикрга бордимки, анинг учун не келтурайки, ийддур. Илтифот қилмади ва дедик, фикр қилмаки, ғайбдалур, улча сен билмассен ва лекин агар су бўлса, манга келтур! Ибриқ сари бордимки, олиб келгаймен. Ибриқ қошида икки улук қурс кўрдум, иссиғ ва кўп бодом мағзи. Аларни кўтардим ва анинг қошига элттим. Курсни ушатти ва бодом мағизларин менинг илайимга тўкди. Ва дедик, егил! Ва ул бодом мағизларидин манга берур эрди ва мен ер эрдим. Ва ул емади, бир мағиздин ўзга ё иккидин ўзга. Ва мен ул таомда ғариб ҳузур топар эрдим. Деди: муни ғариб кўрмаки, Тенгри таолоға бандалар борки, ҳар қайда бўлсалар ва ҳар не тиласалар, топарлар. Менинг таажжубум ортуғроқ бўлди. Ўзумга дедимки, андин муъохот талаби қилай. Деди: ошиқмаки, яна санга келгумдур, иншооллоҳи таоло. Ва ғойиб бўлди. Ва билмадимки, қаён борди. Шавволнинг еттинчи кечаси келди ва менинг била муъохот аҳди боғлади, разиёллоху анҳумо.

609. Имом Абдуллоҳ Ёфиъий Яманий қ. с.

عن أبو سعيد خديجة بن عبد الله بن عبد الرحمن بن أبي ربيعة

«У Абуссаодот Афиғиддин Абдуллоҳ б. Асъад

Ёфиъий Яманий, улуғ Макка-Мадинанинг меҳмони – Аллоҳ ҳар иккаласини шарофатли қилсин ва Аллоҳ ундан рози бўлсин!». Вақтнинг кибор машойихидин эрмиш. Зоҳир ва ботиний улумға олим эрмиш. Ва анинг таснифоти бор ва ул жумладин «Миръот ул-жинон» ва «Ибрат ул-яқзон фи маърифати ҳаводис из-замон» тарихидур ва «Равз ур-раёҳин фи ҳикоёт ис-солиҳин» китобидур ва «Дурр ун-назим фи фазоилил-Қуръонил-азим»

китобидур. Ва булардин ўзга дағи муфид мусаннафоти бор. Ва хуб ашъор ҳам айтибдур. Ул дебдурки, Шайх Алоуддин Хоразмий (р. т.) дер эрдики, Шом билодида бир кеча хуфтондин сўнгра ўз хилватимда уйғоғ ўлтуруб эрдим. Ва эшик ичкаридин боғлиғ эрди. Икки киши ўзум била хилватда кўрдум. Билмадимки, қайдин кирибдурлар. Бир соат менинг била сўзлашдилар. Ва бир-биримиз била фуқаро аҳволини ёд қилдуқ. Алар бир кишиники, Шомдадур, ёд қилдилар ва анга сано дедилар. Ва дедиларки, яхши кишидур, агар билса эрдики, қаёндин ер. Андин сўнгра дедиларки, бизинг саломимизни ўз ёринг Абдуллоҳ Ёфийиға еткур! Дедим: ани қаёндин танирсиз? Ва ул Хижоздадур. Дедилар: бизга яшурун эмас. Ва қўптилар ва илгари бордилар меҳроб сари. Соғиндимки, намоз қилғусилардур, девордин чиқдилар. Ва ҳам ул дебдурки, ҳолимнинг авойилида мутараддид эрдимки, илм талабига машғул бўлайки, мужиби фазилату камолдур ё ибодатқа му иштиғол кўргузайки, мусмири ҳаловату дофеъи қилу қолдур. Бу кашокашу изтиробда не уйқум қолди ва не қарорим. Бир китобим бор эрдики, доим муталаа қилур эрдим. Бу тараддудда ани очтим. Анда бир варақ кўрдумки, ҳаргиз кўрмайдур эрдим. Ва анда неча байт битиклик эрдики, ҳеч кишидин эшитмайдур эрдим. Ва ул абёт будурки,

فخر
 كُنْ مِنْ عِبَادِكَ مَعْرُوفًا وَكُنْ الْأَمْرُ إِلَى الْقَضَاءِ
 وَالرَّحْمَةُ أَسْعَى الْفَقِيرَ وَالرَّحْمَةُ أَسْعَى الْفَقِيرَ
 وَلَوْ أَنَّكَ مَعْرُوفٌ لَكَ فِي عَوَاقِبِ الرِّضَاءِ
 لَكُنْ لَكِنْ مَعْرُوفًا اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ

Ш е ъ р:

«Ўз тадбирингдан юз ўгир ва ишларни Аллоҳнинг тақдирига ҳавола қил! Кўп тор ва қийинчилик кенг ва осон бўлиши мумкин. Кўп кенглик эса, Аллоҳнинг ҳукми билан тор бўлади. Заҳматли ишларнинг оқибати сенга ризодик келтиради. Аллоҳ хоҳлаганини қилади, амрига бўйсун ва раҳматидан баҳраманд бўл!».

Чун бу абётни ўқудум, гўёки ўтунға су урдилар ва изтиробу қалақим шиддатин дафъ қилдилар. Ва ишга машғул бўлдум.

610. Шайх Шихобуддин Суҳравардий Мақтул қ. р.

Оти Яҳё б. Ҳабашдур. Машшоъийлар ва Ишроқийлар ҳикматида мутабаҳхир экандур ва алардин ҳар қайсида таснифоти бор. Ва баъзи ани симиёға мансуб қилибдурлар. Ва Ҳалаб аҳли анинг шаънида мухталиф

эрдилар. Ва баъзи ани илҳод ва зиндиқаға нисбат қилур эрдилар. Ва баъзининг анга каромоту мақомотқа эътиқодлари бор эрди. Ва дерлар эрдикӣ, анинг қатлидин сўнгра кўп шавоҳид анинг каромотиға зоҳир бўлди. Ва Ҳазрат Маҳдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да дебдурларки, бу жамоатнинг сўзи мувофиқ кўрунур ангаки, Шайх Шамсуддин Табризий (қ. с.) дебдурки, Димишқ шаҳрида Шайх Шихобуддин Мақтулни ошкоро кофир дерлар эрди. Дедим: ҳошоки, кофир бўлғай. Чун сидқи тамом била Шамсуддин хидматиға кирди, бадри комил бўлди. Мен ниёзмандларға кўп мутавозеъ бўлғаймен, аммо қатиқ нахват била бўлғаймен мутакаббирларға. Шихобуддиннинг илми ақлиға ғолиб эрди. Ақл керакки, илмға ғолиб бўлса ва димоғи ҳокимеки, ақл маҳалидур, заиф бўлиб эрди. Тойифа арвоҳ оламида завқ топтилар, туштилар ва муқим бўлдилар. Ва раббоний оламдин сўз айтурлар, аммо ҳам ул арвоҳ оламидурки, раббоний соғинулар, магар фазли Илоҳий киргай, ё жазаботдин жазбае етишгай, ё бир комилеки, ани кучоғиға олғай ва арвоҳ оламидин раббоний сари тортқай.

611. Хожа Аҳмад Яссавий қ. т. с.

Туркистон мулкининг шайх ул-машойихидур. Мақомоти олий ва машҳур, каромоти мутаволи ва номаҳсур эрмиш. Муриду асҳоби ғоятсиз ва шоҳу гадонинг иродат ва ихлоси остонида ниҳоятсиз эрмиш. Имом Юсуф Ҳамадоний (қ. с.)нинг асҳобидиндур. Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний била (қ. с.) суҳбат тутубдур ва Хожа Абдуллоҳ Баррақий ва Хожа Ҳасан Андоқий қ. р. била ҳамки Имом Юсуф Ҳамадоний (р. т.) Муридларидурлар. Аммо ҳар қайси бийик маротибға етибдурлар, мусоҳиб бўлубдур ва рўзгор машойихидин кўп бузургворлар анинг тарбиятин топибдурлар ва Шайх Разиюддин Али Лоло (қ. с.) Шайхи бузургвор Шайх Нажмуддин Кубро р. хизматиға етардин бурун Хожа Аҳмад Яссавий қ. р. хизматида бўлуб эрди ва анинг хонақоҳида анинг иршоди била сулук қилибдур ва анинг мазори Туркистонда, Ясси деган ердаки, анинг мавлид ва маншаидур воқеъ бўлубдур ва Туркистон аҳлининг қиблаи дуосидур.

612. Қутбуддин Ҳайдар қ. с.

Машҳур андоқдурки, Туркистон подшоҳининг ўғлидур ва Хожа Аҳмад Яссавий (р. т.)нинг муридидур. Кичик ёшида анга жазбае етибдурки, Ҳазрат Хожа Аҳмад Яссавий (р. т.) суҳбатидин шикиболиғи йўқ эркондур. Ҳар неча отаси илтимос ва таклиф била уйига еткурур эркондур, яна беихтиёр Хожа мулозаматиға борур эркондур. То улки зажр била элтиб, ани кадхудолиғқа тарғиб қилибдурлар. Ул ўз нафсиға андоқ зулм қилибдурки, машҳурдур. Ота-онаси чун кўрубдурларки, аларнинг саъй ва эҳтимоми била бўлмас. Тенгри бандасин тенгрига топшурубдурлар ва андин илик тортибдурлар. Чун Ҳазрат Хожа Яссавий (қ. с.) кўрубдурки, ота-онаси таклифоти-дин қутулди, анга кўп назарлар қилиб, Хуросон вилоятиға ҳавола қилибдур.

Хуросон мулкига келгандин сўнгра Турбат ва Зова вилоятида сокин бўлуб-
дур. Анда азим риёзатлар била сулук қилибдур ва ул мақомга етибдурким,
ул мулк эли қошида Қутби оламга машҳурдур ва Ҳайдарий қавми ўзларин
анга нисбат берурлар ва турбати ҳамул Турбат деган ердадур. Гўёки ул
ернинг оти анинг турбати онда эркан жиҳатдин Турбат бўлубдур.

613. Ҳаким ато р. т.

Оти Сулаймондур ва Хожа Аҳмад Яссавий (қ. с.)нинг муридидур.
Ҳамоноки бир кун Хожа табхе буюрғондурларки, мутбихе ўтун етмайдур,
деб келгандур. Алар асҳобга дегандурларки, ёзидин ўтун териб келтурунг!
Ва ул замон ёгин ёғадур экандур. Асҳобким ўтун терибдурлар, алар хизма-
тига келгунча ёгин жиҳатидин ўтунлар ўл бўлғондур. Ҳаким ато терган
ўтинларни тўнига чирмаб, қуруқ келтургандур. Хожа Ҳазратлари дегандур-
ларки, эй фарзанд, ҳакимона иш қилдинг ва аларга бу лақаб ондин қол-
ғондур ва Ҳаким атога ҳикмат тили гўё бўлубдур. Андоқки, онинг фавоиди
атроқ аросида машҳурдур. Ул жумладин бири будурким:

Тики турғон бутаду,
Боргонларни ютаду.
Боргонлар келмас бўлди,
Магар манзил андаду.

614. Исмоил ато а. р.

Зоҳиран Хожа Аҳмад Яссавий (қ. с.)нинг Иброҳим ато отлиғ инисининг
ўғлидур ва Хожанинг муриди ва назар қилғонидур ва анга муриду асҳоб
бўлубдур. Ва каромоту мақомот ва хавориқи одот бениҳоят ва ёши юзга
яқин. Ва авлоди ўн етти ё ўн саккиз бор эрди ва оламдин ўтарда авлоди
орасидин Исҳоқ атони ўз қойим мақоми қилиб оламдин ўтубдур.

615. Исҳоқ ато а. р.

Чун атосига халафу халифа ва қоими мақом эрди. Муриду асҳобқа пешволиқ
қилиб, атоси зикру авродига қавм кўргузубдур ва ўз замонида муқтадо эрмиш.

616. Хожа Баҳоуддин а. р.

Исмоил атога набирадур. Бу хонаводада алардин олийҳимматроқ ва
муаззамроқ ўтмайду. Доим қуш солмоққа ва овламоққа таблу алам била
ишғол кўргузулар эрмиш. Замон подшоҳи аларга элнинг иродату ҳужуми-
дин ямон элтиб, мулкдин ихрож буюрубдурлар. Кашмирға бориб, ул халқ
аларга мурид бўлғондурлар.

617. Хожа Боязид а. р.

Атонинг яқин авлодидиндур. Темурбек онинг суҳбатиға келибдур ва келурда кўнглида кечурубдурки, бу эрнинг маъно оламидин хабари бўлса, бизга иссиқ ҳалво тортқой. Ул муридларға ҳалвони худ буюргон экандур. Бек била саломлашиб кўришгондин сўнгра дебдурки.

أولها سلام، ورتاسي تاوم ва охири калом!». Филҳол ҳалвони торттурубдур. Бекка бу ҳол зоҳир бўлғач, мурид бўлиб лангар ясаб, кўп авқоф қилибдур.

618. Хожа Халил р. т.

Ҳам ато авлодидиндур Атонинг хирқа ва сажжодаси «або ан жад» анга тегибдур ва ато авлоди орасида нақиб экандур. Кўп ахлоқи ҳамида андин марвийдурур.

619. Қўрқут ато а. р.

Турк улуси аросида шуҳрати андин ортуғроқдурки, шуҳратқа эҳтиёжи бўлғай. Машҳур мундоқдурки, неча йил ўзидин бурунқини, неча йил ўзидин сўнгги келурни дебдурлар. Кўп мавъизаомиз мағизлиқ сўзлари арода бор.

620. Али ато а. р.

Кумушкентлиқдур ва илми ва чароғи дарвешларида шоеъдур. Неча йиллардурки, ўзи ёндурғон чироғи ўчмайдур деб машҳурдур. Турк халойиқи назру ният анга берурлар.

621. Қилич ато а. р.

Азим қурбатлиғ киши экандур ва сайёфлик санъатиға машғул экандур.

622. Садр ато р. т.

Мавлиди Туркистон вилоятидиндур, ўз замонида муршид экандур.

623. Ҳубби Хожа а. р.

Мавлиди Хоразм вилояти ва навоҳисидиндур. Анинг авсофи турк ва ўзбек халойиқи орасида андин кўпрак ва машҳурроқдурки, шарҳға эҳтиёжи бўлмағой. Йигитликда ўтубдур. Йигитлар сарвари Ҳубби Хожа дерлар.

624. Йигит Аҳмад а. р.

Каромот ва мақомотлиғ азиз эркондур. Йигитлик айёминдин қарилардек тоату ибодат ва сулуку риёзатқа машғул бўлубдур. Шухрати турк эли оросида бағоят кўпдур.

625. Кўк Шайх а.р.

Каромату мақомот ияси экандур ва кўп ажибу ғариб ҳолот андин манқулдур. Сингли номуносиб киши никоҳиға киргондур ва ораларида ул кишининг ноҳамвор маоши жиҳатидин доим можаро бўлур эркандур. Андоқки, можаролари Шайхқа дағи етибдур. Ул куёв беандомлиғидин нохуш сўз кўп айтиб, Шайхни малул қилибдур. Шайхнинг ғазаби юзидин тилига ўтубдурки, «кўр бўл, шариат юкини чек!» Ул киши ҳамулдам нобино бўлибдур, ал-илму индаллоҳ.

626. Темурчи ато р.

Ғолибан мазкур бўлған санъатқа машғул бўлур эрмиш. Бир кун қизиқ темурни илиги била бир олат ясаб дебдурки, Ҳақ с. т. барча ўтларни манга ҳаром қилибдур.

627. Зуҳҳодхон р.

Ҳамоноки Хитой мулкидиндур. Андин Бухоро вилоятиға илм касби учун келгандур. Андин Хоразмға бориб, Ҳазрат Шайх Нажмуддин Кубро (қ. с.) хидматиға тушгандур. Ва анда анга кўп ёруғлуқ насиб бўлуб, Ҳазрат Шайх ишорати била Хуросон мулкига келибдур ва қабри Чечакту Қисор вилоятидадур.

628. Шайх Абулҳасан Ишқий қ. с.

Хоразмдиндур. Шайх Боязид Ишқий (қ. с.) ким силсиласи султон ул-орифин султон Боязид Бистомий р. ға етар, анга тарбият қилгандур. Ўз замонида фақр аҳлининг муқтадоси эрмиш, балки машойихининг пешвоси, Мурид ва асҳоби бағоят кўп ва каромату мақомоти андин кўпрак.

629. Маҳмуд Шайхзода қ. с.

Шайх Абулҳасан Ишқийнинг халафидур. Анинг дағи муриду асҳоби кўп. Муомалаю риёзати мустаҳсан ва каромату мақомоти бениҳоят эрмиш.

630. Худойкули Шайх қ. с.

Шайх Абулҳасан Ишқийнинг соҳиби сажжодаси ва қойими мақоми ва замонининг шайх ул-машойихи экандур. Ишқия силсиласида Шайх Абулҳасандин сўнгра гўё андин улуғроқ киши йўқ эркандур. Ва хавориқи одоти каромоти кўп манқулдур.

631. Муҳаммад Шайх р. т.

Худойкули Шайх (қ. с.) нинг ўғлидур. Ўз замонида халойиқ муршиди эрмиш. Султонлар анга муридлик ҳайсиатидин иродат келтурубдурлар. Анинг суҳбатида олиме анга бир қатла таарруз қилғандур. Шайхнинг олтида обхўра кўза турган экандур. Бир тошни олиб, ул кўза оғзиға кўюбдур. Ул олим ҳар илмки касб қилгон экандур, барча хотирдин чиқиб, ўзин омию жоҳил топибдур. Бўйниға фўта солиб, истиғфор қилиб, Шайх қошиға тазаллум қилибдур. Шайх ул тошни кўза бошидин олғач, яна ўзин бурунги ҳолида топиб, Шайхқа мурид бўлубдур.

632. Илёс Шайх р. т.

Муҳаммад Шайх (р.) нинг ўғлидур. Зоҳир утумида бу силсилада андин олимроқ йўқ эрмиш. Ва ҳаж давлатиға мушарраф бўлубдур. Арабиятда моҳир эрмиш. Ва ул тил била сўзлашур эрмиш ва назм дағи айтур эрмиш. Ва Самарқандда Қум тоғида сокин эрмиш. Муборак марқади гўё ҳам анда-ўқдур.

633. Шайхзода Абулҳасан қ. с.

Илёс Шайхнинг ўғлидур. Кичик ёшидин риёзату мужоҳада била ўтқарибдур. Мундоқ манқулдурким, Тенгри таоло қўрқунчидин анча йиғлағондурки, кўзларига тийралик юзлангандур. Илёс Шайхдин сўнгра бу силсила аҳли барча анга байъат қилиб, иродат тоза қилибдурлар. Ва Макка сафариға борурда мизожиға заъф бўлуб, Бистомда Султон ул-орифин (қ. с.) авлоди анга хирқаю тож ҳавола қилиб қайтиб, Ҳирий шаҳриға етганда Ҳазрат Маҳдумий (н. м. н.) шарафи мажлисиға мушарраф бўлуб, алардин илтифотлар топиб, алар ўз мусаннафотларидин бир китоб ва би жойнамоз ва бир рўпок анга бергандурлар. Хориқи одот андин кўп нақл қилибдурлар.

634. Шайх Муҳаммад Суфий қ. с.

Ишқия силсиласидиндур ва Худойкули Шайхдин тарбият топибдур. Андин сўнг Муҳаммад Шайх суҳбатиға етибдур. Ва Илёс Шайх суҳбатиға ҳам мушарраф бўлубдур. Нафаси муассир азиз эркандур. Ва муридлари орасида сўз бу навъдурким, Хизр (а. с.) била суҳбат тутар. Ва андин хориқи одот кўп манқулдур.

635. Абу Мусо Шайх қ. т. с.

Ҳам Ишқия силсиласидиндур ва Худойқули Шайхнинг аҳфодидиндур. Бу силсила аҳлидин ул азизлар тариқини фақру фано таврида киши анча риоят қилмағондур. Ва хавориқи одат андин кўп манқулдур.

636. Шайх Султон Суфий қ. с.

Ул дағи улуғ Муҳаммад Шайхнинг тарбиятин топибдур ва кўп машойих хидматиға мушарраф бўлғандур. Ва ўзи салиму ҳалим киши эркандур. Кўпрак вақт сойиму сомит эркандур. Ва каромоту мақомоти зоҳир эркандур.

637. Кешлиғ ато а. р.

Самарқанднинг Кеш отлиғ мавзеъидиндур. Ҳамоно анга ясоқ нисбати бор экандур. Ул таклифдин хотири малул бўлуб, Туркистонда Хожа Аҳмад Яссавий мазориға бориб, риёзатлар тортиб, ишига кушодлар етгандур. Андин Чин мулкига тушуб, ул халқ муриди бўлиб, анда элга пешво бўлубдур ва мазори ҳамул мулкдадур ва иморат ва мужовирлар мутаайиндур.

638. Умар ато р. т.

Кешлиғ атонинг инисидур. Ул ҳам фақр тариқиға кириб, кўп сафойи ботин касб қилғандур. Ва замон подшоҳидин элнинг ясоғин бағишлар истидъоси қилғандур. Ул подшоҳ таън юзидин дегандурки, сен элни муридлиғинг учун тилайсен. Сен яхши бўлакўр, мурид кам бўлмағусидур. Аввал мен мурид бўлай. Ул ҳам оғаси борғон мулк сари борибдур ва риёзатлар тортиб, мартаба ҳосил қилибдур. Қабри ҳам ул мулкда-ўқдур.

639. Сайид ато а. р.

Хожа Аҳмад Яссавийнинг қаробатидур. Риёзат била мужоҳадалар тортибдур. Иши ул ерга етган экандурки, дебдурки, мен ва Аҳмад тенташтук, мен бийикрак эрдим. Ани баъзи ҳам сиёдатқа мансуб қилибдурлар. Ва турк улусида «Ато» дерлар. Ва шуҳрати бағоят кўлдур ва даъвоомиз сўзи ҳам кўп.

640. Боби Мочин а. р.

Кибори машойихдиндур. Дебдурларки, Хожа Аҳмад Яссавий қ. р. га кичик эрканида тарбият қилғандур. Ва анинг хонаводасин бузурглукка Мовароуннаҳр эли мусаллам тутубдурлар.

641. Зағи ато а. р.

Туркистон машойихидиндур ва кўп машойих хидмату суҳбатиға етибдур. Ва турк улусида машоҳирлардиндур. Анинг бобида ҳам кўп сўзлар манқулдур.

642. Ҳусайн Шайх а. р.

Исмоил ато фарзандларидиндур. Мустаҳсан муомалалиқ киши эрмиш. Халқ анинг атвориға фирифта бўлубдурлар. Дунё асбоби сори майл қилмайдур. Ва бовужуди фақр ўзин ул навъ ғаний кўргузур эрмишки, халқ риоят йўлин топмаслар эрмиш. Оламдин ўтган замонида манқулдурки, элдин ғойиб бўлғондур. Ҳозир бўлғач боши устида бир қуш кўнғон эрмишки, ҳеч ким ул нақшу ранглик қуш кўрмаган эрмиш. Элни кўргач учубдур, валлоҳу аълам.

643. Юсуф Шайх а. р.

Садр ато (қ. с.) авлодидиндур. Маскани кўҳи Соф эркандур. Андин ҳам кўп хориқи одоту каромот манқулдур. Умри юз йигирмага етгандур ва мозори ҳам ул навоҳидадур.

644. Ҳожи Шайх а. р.

Юсуф атонинг ўғлидур. Ишни атосидин кўп ўтқарибдур. Ўз замонининг улуқ улуси ўзин анга муриду асҳоб тутар эркандурлар. Арлот улуси ва Тархон элининг улуқ кичики ани муқтадолиққа қабул қилибдурлар. Хориқи дот кўп андин зоҳир бўлур эрмиш. Бир кун муридлари била отланиб борур эрмиш, бир ерда тушмишлар, ўтқа эҳтиёж бўлмиш. Ҳар тараф тиламишлар, топилмамиш. Шайх демишки, мен сизга ўт топсам, нечук бўлғай? Демишларки, лутф бўлғай! Ёғлиғи ичида бир тугун эрмиш. Ул тўгунни ешмиш, андин бир пора чўғ чиқмиш. Ул чўғни ул ўтқа муҳтож элга бермишки, аларнинг ҳам суҳбатлари қизимиш ва ҳам кўзлари ёрумиш. Валлоҳу таоло аълам.

645. Адиб Аҳмад р. т.

Адиб Аҳмад ҳам турк элидин эрмиш. Анинг ишида ғариб нималар манқулдур. Дерларки, кўзлари бутов эрмишки, асло зоҳир эрмас эрмиш. Басир бўлуб, ўзга басирлардек андоқ эмас эрмишки, кўз бўлғай ва кўрмас бўлғай. Аммо бағоят зийрак ва закий ва зоҳид ва муттақий киши эрмиш. Ҳақ (с. т.) агарчи зоҳир кўзин ёпуқ яратқандур, аммо кўнгли кўзин бағоят

ёруқ қилғондур: лубёға илик суртубдур ва дебдурки, қуй букрагига ўхшайдур ва нахудни бармоғи била силаб, дебдурки, итолгу бошиға ўхшар. Маскани Бағдоддин неча йиғоч, баъзи дебдурлар, тўрт йиғоч йўл эркан. Ҳар кун имом Аъзам (қ. р.) дарсиға ҳозир бўлур эркандур ва бир масъала ўрганиб, бу йўлни яёғ борур эркандур. Дарсда ери саффи ниёол эркандур. Нақледурки, Ҳазрат Имомдин сўрубдурларки, шогирдларингиз аросида қайсидин андоқки кўнглунгуз тилар, розисиз? Бовужуди Имом Муҳаммад ва имом Абу Юсуф (р.) ва аларнинг абнойи жинси ва ҳамсабақлари. Имом (қ. с.) дебдурки бори яхшидурлар. Аммо ул кўр туркки, саффи ниёлда ўлтурур ва бир масъалани мазбут қилиб, тўрт йиғоч йўл яёғ келиб борур, андоқки керак ул таҳсил қилур. Ва анинг тили турк алфози била мавоизу насойиҳқа гўё эрмиш. Хейли элнинг муқтадоси эрмиш. Балки аксар турк улусида ҳикмату нукталари шоеъдур. Назм тариқи била айтур эрмиш, анинг фавоидидиндур.

Улуғлар не берса емасман дема,
Илик сўн, оғиз ур, емасанг ема!

Ва ҳам анингдурким:

Сўнгакка иликдур, эранга билик,
Биликсиз эран-ул сўнгаксиз илик.

Ал-илмуллоҳи таоло.

646. Мавлоно Калон Зиёратгоҳий қ. с.

Азиз киши эрмиш, зуҳду тақво била маъруф ва салоҳу садод била машҳурдур. Зиёратгоҳдин шаҳрға масжиди жомеъға келур бўлса, уй миниб келур эрмиш. Бузурглуги замон аҳли қошида муқаррар эрмиш. Замон подшоҳи суҳбатиға орзуманд эрмиш, вале ул ибо қилур эрмиш. Андоқки, бир кун ғоят иштиёқдин отланиб, Зиёратгоҳға анинг зиёрати қасдиға азимат қилибдур. Йўлда отдин йиқилибдур, дағи ёнибдурки, Ҳазрат Мавлоно чун бизинг мулозаматимизни қабул қилмайдур, ташвиш бермаган авлодур. Ва қабри Зиёратгоҳ даштидадур.

647. Мавлоно Низомуддин Аҳмад қ. с.

Мавлоно Калоннинг халаф фарзандидур. Донишманду муттақий киши эрмиш. Равиши пок, сулуки инчка. Ҳазрат Мавлоно Саъдуддин Қошғарий (қ. р.) анинг била мусоҳиб бўлуб эркандур. Ва дегандурки, отасин улуғ кишиким дерлар, агар ўғлининг ўн улушидин бири бўлса ҳам улуқ киши

экандур. Анинг сўзидурким, уч нимадурки ози кўпдур. Ширкат ва ширк ва ўт. Қабри ҳам Зиёратгоҳда, отаси ёнидадур.

648. Бобо Сунгу қ. с.

Замон мажзубларидин эрмиш. Андхуд қасабасида бўлур эрмиш. Соҳиби ботин киши эрмиш. Рамзларин билганлар натижа топар эрмиш. Темурбек Хуросон мулки азиматиға юруганда Андхудқа етганда машхурдурки, Бобо хидматиға борғандур. Ўлтурғондин сўнгра Бобо илайида бир суфрада яхна эт эркандур. Қўйнинг яхна тўшин олиб, Темурбек сари отибдур. Темурбек ғояти ақлу закосидин дебдурки, Хуросонни ер юзининг кўкси дебдурлар. Ани Бобо бизга ҳавола қилди, деб бу башорат била юруб, Хуросон мулкини олибдур. Ва Бобо Сунгунинг қабри ҳам Андхуд қасабасидадур, юзору ва ютабарраку биҳи. Ва Бобожон Бобо анинг халифаси эрмиш. Ва Бобо Иброҳим Бобожон Бобонинг муриди ва халифаси. Иккаласининг қабрлари ҳам Бобо Сунгу живорида, Андхуддадур. Ва ҳоло дарвешлар такяни маъмур ясарлар.

649. Шайх Абу Мансур Мотрудий қ. с.

Ўз замонининг аълами уламосидин эрмиш. Ул вақт уламози аларни Султон ал-муиззин дер эрмишлар. Зоҳир ва ботин улуми бирла ораста. Алардин ғариб ҳолот манқулдур: бир кун ўз ҳавлиларида бир айвонда ўлтуруб, ҳамоно илайларида тафсир эмиш бўлғай. Икки маст разилваш элдин аларнинг эшиклариға келиб, бири ташқари туруб, бири ичкари кириб, аларнинг шариф авқотлариға беадабона ҳаракат ва сўз била мушаввиш бўлур эрмиш. Аларға ғайрату ғазаб муставли бўлуб, қўпуб, бир маҳкам чўбдасти турғон эрмиш. олиб, ул беадабнинг бошиға андоқ урарларким, мағзи паришон бўлуб йиқилур. Оёғидин судраб, бир чуқур эрмиш, анга солурлар. Дағи келиб, ҳузур била қиладурғон ишлариға машғул бўлурлар. Яна бир ҳамроҳи бир замон турар. Бу кирган ҳамроҳи чиқмас. Они тилай ул дағи кирар. Ҳамул навъ бе адабона сўз айта киришурки, менинг ҳамроҳим бу уйға кирди ва чиқмади. Қаён борди? Айт! — деб. Шайх айтурларки, мунда ҳеч киши кирмади. Бир ит кирди, телбалик қилур эрди, уруб ўлтурдум, дағи ана у чуқурда ташлабмен, деб чуқурни кўргуздилар. Ул маст ул чуқур устига бориб, мулоҳаза қилса, кўрарки, бир итдур, мағзи паришон бўлуб, ўлуб ётур. Ул мастлиғдин соғолиб, Ҳазрат Шайх қошида тавба қилур ва туз йўлга кирар.

Шайхнинг муборак қабрлари Самарқанднинг Чокардиза гўристонидадур ва замон подшоҳи ул мазор бошида мутакаллиф масжид ясабдур.

650. Шайх Бурҳонуддин Соғарчи қ. с.

Соғарч — Самарқанднинг тўрт йиғочида бир кентдур. Шайх андин экандур. Ва ўз вақтида бағоят бузург экандур. Кўп халойиқнинг иродат ва ихлоси анга бор экандур. Ва қабри ҳам Самарқандда, мазкур бўлгон Чокардизадин киргач, ўнг қўлдадур.

651. Саййид Неъматуллоҳ қ. р.

Кирмон вилоятининг Моҳон деган кентида сокин эркандурлар. Зоҳирию ботиний улумида комил ва зуҳду тақво била ораста. Замоннинг салотини, хусусан Ҳиндустон мулкининг маликлари анга муриду мухлис эрмишлар. Ва тухфа ва назри бениҳоят ул мулкдин Кирмонга Мир хидматиға юборурлар эрмиш. Мир назмға дағи машғул бўлур эрмишлар. Ва девонлари дағи бор. Ва бу абёт аларнингдур.

«Биз Худони халққа танитмоқ учун дунёга келдик».
Қабри ҳамоноки ҳам ул кентдадур.

652. Шайх Жамол Нуқоний қ. с.

Ўз вақтида бузург эрмиш. Зоҳир ибодоти ва софий вақти бор эрмиш. Машҳади муқаддасанинг ёнида Нуқон отлиғ кентидин эрмиш. Нуқондин ҳаж азимати қилиб, таваккул қадами била тебрабдур. Бағдодқа етганда чун зоду роҳиласи йўқ эркандур, муздурлиққа борибдур. Бир муриди била экандур, аларға балчиғ иши буюрубдурлар. Нова ташийдур эрмишлар. Мурид балчиғ новаға солиб, Шайх кўтариб ерига элтур эрмиш, чун намоз вақти бўлубдур. Шайх дебдур муридғаким, бу новаға сен дастур била балчиғ солатур, мен намоз қилиб келгунча. Мурид ул балчиғни дастур била солур эрмиш ва нова элтур ерга еткурур эрмиш. Уй ияси мунга мутталиъ бўлуб, таажжуб қилибдур. Шайхни тиласа, намозға машғул топибдур, аёғиға тушуб, мурид бўлуб, барча молу жиҳотин арз қилибдур. Шайх қабул қилмай Макка азимати қилибдур. Ул дағи Шайх хидматиға борибдур. Маккадин қайтқанда кўп илтимос била Шайхнинг Бағдоддин йўл яроғин қилиб, Нуқонға узатибдур. Ва ҳоло Нуқонда Шайхнинг хонақоҳининг асари мавжуддур. Ва мозори Дастхарди Хушангур деган кентдадур.

653. Шайх Абдуллоҳ Барнишободий қ. с.

Хожа Исҳоқ Шаҳид муридидур. Хонақоҳи ва муридлари бор эрди. Ва замон халойиқининг анга кўп иродати бор эрди. Софий авқотлиғ ва авродлиғ киши эрди. Подшоҳи замоннинг ҳам кўп ихлосу ниёзи бор эрди. Қабри ҳам ул Барнишобод деган кентида-ўқдур.

654. Шайх Рашид Бидвозий қ. с.

Шайх Абдуллоҳнинг асҳобидиндур. Анинг дағи муридлари ва асҳоби бор эрди. Ва ўз хайлининг муқтадоси эрди. Ва халқнинг иродат ва ружуи анга кўп эрди. Ва қабри ўз кенти Бидвоз деган ердадур.

655. Шайх Шоҳи Бидвозий қ. с.

Ул Шайх Рашиднинг муридидур. Зоҳир улумидин орий эрди, аммо ўз ихлосу иродат ва зуҳду вараъу тоатидин ботин оламинин анга қавий кушодлар етиб эрди. Ва халқ анга шефта бўлуб эрдилар. Фано тариқида комил ва сўзи бағоят муассир эрди. андоққи, бовужуди омийлик. Уламодин кўп эл анга муриду мунқод бўлуб эрдилар. Ва хориқи одоту афъол ҳам нақл қилурлар. Ва ҳоло ҳам анинг муридларидин кўп дарвешлар орададурларки, сулукка, балки иршод ва талқинға машғулдурлар. Ва теграларида фуқародин толиблар алардин баҳраманддурлар. Ва Шайхнинг мозори ўз кентидадур.

656. Шайх Санъон

Онинг бузурглигин Ҳазрат Шайх Фаридуддин Атторнинг «Мантиқ ут-тайр» отлиғ китобини ўқуғон киши билур. Ишқ ва муҳаббат баҳрининг гавҳари ва шавқу маломат оташкадасининг самандари эркандур ва Шайх Нозим (қ. с.) анинг бобида мундоқ дебдурки,

مثنوی

هر گشتی در عالم هستی بود
در عهد حیات مناجات کنای

صبح صبحان در عهد حیات بود
صبح بود انوار حرم مناجات کنای

М а с н а в и й:

«Ўз даврида яшаган Шайх Санъоннинг фазилати ҳақида ҳар қанча ёзсам оз. У камолга етган тўрт юзта муриди билан Ҳарамда эллик йил яшади».

Бовужуд бу бийик маротиб улча ишқ ошубидин ва муҳаббат лагадқубидин Шайх бошиға тушубдур, анинг абнойи жинсиға йўқким, ҳеч бани одамга тушмаганини ҳар киши «Мантиқ ут-тайр» китобини ўқуса, маълум қилур.

657. Мир Кориз р. т.

Ҳам Шайх Фаридуддин Аттор баъзи китобида анинг зикрин қилибдур ва адосидин басае бузурглик фаҳм бўлур. Дерларки, мужаррад эрмиш. Замонининг аҳли таъаххул таклифи қилибдурларки, ҳайф бўлғайки, андин натижае қолмағай.

Ул дебдурки, бизинг била басар элтмак душвордур. Алар дебдурларки, биз биравни топалики, сизинг мусоҳабатингиз ва хидматингизни бекулфат қабул қилғай. Ул рози бўлгондин сўнгра алар анда бир улук кишининг қизини анга никоҳ қилибдурлар. Ул бир қоронғу хилватда бир куб ичинда сулук қилур эрмиш. Эл тарқағандин сўнгра ул кубга кирибдур. Ва манку-ҳасиға дебдурки, сен ҳам кир! Ул ибo қилибдур. Илҳоҳ қилгач, дебдурки, манга бу таклифни қилсанг, талоқимни айт! Ул талоқ қилғандин сўнгра маҳру кобин тилабдур. Мир Кориз илиг уруб, ул куб оғзидин бир миқдор ушатиб анга берибдур. Ташқари чиқариб кўрса, қизил олтун экандур. Пушаймонлик суд қилмайдур. Анинг мозори Машҳад навоҳийсидадур. Ва ниёзмандларидин баъзи ҳазира ясабдурлар, юзору ва ютабарраку биҳи.

658. Шайх Шоҳ Зиёратгоҳий қ. с.

Валодати Фароҳда эрмиш. Кичик ёшда отаси ани Фароҳдин Зиёратгоҳға келтурубдур Мавлоно Калон қошиға. Ва Мулло Калон анинг отасининг муриди эрмиш. Анинг такмилини анга ҳавола қилибдур. Булуғ ҳаддиғача Мулло Калон ани муҳофазат қилиб, сабоқ ўқубдур. Йигит бўлгондин сўнгра Зиёратгоҳнинг қадим мадрасасида сокин бўлуб, зоҳирий улум такмилин қилибдур. Ва Мавлоно ҳам ул дастур била андин хабардор эрмиш. Муддатдин сўнгра шаҳрға келиб, мадрасасида сокин бўлуб, муфрит тақво юзидин сулукка машғул бўлубдур. Зотида зуҳд кичик ёшидин мутамаккин эрмиш, андоқки, таҳсил чоғида ҳеч толиби илм уйидин шамъ ёрутмайдур. Чун инзивоси ғояти қувват ва нияти такмилу татмимға етибдур, ғайбдин абвобу кушод ва анвоъи файзу иршод аларға етибдур Зиёратгоҳға авд қилиб, мавруси манзилиға кириб сокин бўлубдур. Сойир авқотда ҳеч ким била ихтилот қилмас эрди. Ақобир ва ашроф, балки замон подшоҳлари Шайх зиёратига борурлар эрди, аммо адабу таъзим юзидин расм йўқ эрдик, эшик қоққайлар, гўшада тушуб ўлтурурлар эрди. Бирав уйдин чиқса, кириб хабар элтур эрди. Шайх тиламагунча киши кирмас эрди. Ҳар киши суҳбатига етса эрди, маҳобатидин далир сўз айта олмас эрди. Ва ҳақойиқу маорифи муассир эрди. Ва подшоҳ ва гадоға насиҳату панди алассавия эрди. Подшоҳға

бир кун бу навъ насиҳат қилғандурки, ҳарне ўзунгга раво кўрмассан. Тенгрининг ҳеч бандасига раво кўрма! Бу сўз муассир тушуб, чандин мусулмонларга нафъ етиб, подшоҳ бу сўзни мазкур қилур эрди. Ва бу ҳақир била кўп илтифоти бор эрди. Кўп қатла хайр дуоси қилиб эрди. Умид улки мустажоб бўлмиш бўлғай. Ёшлари етмиш иккига етганда Зиёратгоҳда дунёдин ўттилар. Ва Ҳирот шаҳрида Шайх Баҳоуддин Умар (қ. с.) ҳазирасига нақл қилдилар.

659. Мавлоно Муҳаммад Табодгоний қ. с.

Алар Шайх Зайнуддин Хавофий (қ. с.) нинг кибор хулафосидиндур. Зоҳирий ва ботиний улумда комил. Қирқ йилга яқин иршод сажжодаси устида истиқлол била мутамаккин эрдилар. Ҳазрат Шайх Табодгоний қарясига етганда алар кичик ёшда эрмишлар. Шайх суҳбатининг шефтаси бўлубдурлар. Шайх азимат қилганда тилабдурларки, хизматида борғайлар. Шайх дебдурларки, ҳоло, санинг иш қилур вақтинг эмас. Таҳсилга амр қилибдурлар. Ҳирот шаҳрига келиб, Ферузобод бозорида мадрасаи Сабзда неча вақт зоҳир улуми касбига машғул бўлубдурлар. Аммо доим хаёлларида бу тоифанинг сулуки дағдағаси бор экандур. Бир кун хужраларида мутолаага машғул экандурлар, жаноза салоти уни келур. Қўпорларки, ул намозга етғайлар. Ташқари чиқиб, эҳтиёт қилурлар. Жаноза ва салот тортқон киши кўрунмас. Таажжуб била хужрага кириб, яна мутолаага машғул бўлурлар. Яна ул ун келур. Яна чиқарлар ва эҳтиёт ва тафаҳхус қилурлар ва ҳар кишидан сўрарлар, не ул жанозадин ва ундин асар бор эрмиш ва не ҳеч кишига андин вуқуф. Алар ўзларига дерларки, гўё бу ун *مونوا قبل ان تموتوا* «ўлмасдан бурун ўлинглар» ҳадиси ҳукми ишорат ангадурки, ўлумнинг таҳниясида бўлғай, чун вақт етган эркандур. Чиқиб, Ҳазрат Шайх хизматига келиб, жидд била сулукка иштиғол кўргузурлар ва оз фурсатда аларга кўп рушд зоҳир бўлур. Шайх дер эрмишларки, Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад сариг олтун эрди. Биз ани сикказада қилдуқ ва ҳар кимга мактубе ё руқъа битсалар эрмиш, аларга буюрурлар эрмиш ва истиҳсон қилиб дер эрмишларки, бизинг мофиз-замиримизни битирсен. Мавлонодин манқулдурки, бир рамазон ойида Шайхнинг масжидининг имоми ғойиб эрмиш. Аларга ҳавола бўлубдурки, таровиҳда имомат қилғайлар. Дастур бу эмишки, Шайх масжида таровиҳда си пора Қуръонни бир хатм қилур эрмишлар. Алар ҳар кун бир силорани ёд тутуб, таровиҳда имомат қилиб, ул рамазон маъхуд дастур била Қуръон хатм бўлубдур ва Шайхдин сўнгра истеҳқоқу истиқлол била муршид алар бўлдилар ва хосу омнинг ружуи алар хизматида воқеъ эрди ва хонақоҳларида муридларни арбаъин ва хилватқа ўлтуртмоқ ва алар такмилига иштиғол кўргузмак алар замонида аларнинг хона-

қоҳида-ўқ эрди ва хотирлари майли яхши ун била самоъға кўп моил эрди ва Мавлоно созу хонандалиғдин бот муассир бўлиб, самоъға қўпорлар эрди ва беҳол бўлур эрди ва мажлис ҳуззориға ғариб асар қилур эрди. Андоқки, бетаҳаммул бўлуб эрдилар ва аларнинг таснифоти бор, мисли: «Асмоуллоҳ шарҳи» ва «Манозил ус-сойирин» ва «Қасидаи бурда мухаммаси» ва «Тазкират ул-ҳабиб» ва «Васоё» таржимаси ва бир «Арбаъин» таржимаси «зикр» бобида. Ва яна бир «Арбаъин» таржимаси «фақр сулуки» бобида. Ва бу фақирға илтифотлари кўп эрди. Бу ҳадисни алардин истимоим борки, **الإيمان إيمانان** «иймон икки бўлакдан иборат: ярми сабр, ярми шукр». Ёшлари саксон саккизга етти ва саккиз юз тўқсон бирда Чилгазий маҳалласида оламдин ўттилар ва Хиёбонда мадфундурлар. Мухлисларидин баъзи қабрлари бошида хонақоҳ ва масжид иморати қилибдур ва дарвешлари фарзандлари хизматида сулукка машғулдурлар ва **الزمان زمان** «қутби замон бирафт» аларнинг фавтининг тарихидур.

660. Хожа Абдулазиз Жомий қ. с.

Ҳазрат Шайх ул-ислом Шайх Аҳмад Жомий (қ. с.) нинг яқин авлодидиндур. Кичик ёшдин зуҳду тақвоға ораста эрмишлар. Ҳирий шаҳрида зоҳир улуми такмили қилибдурлар ва Мавлоно Саъдуддин Қошғарий (қ. с.) иршоди била хожалар қ. а. тариқида сулукка машғул бўлубдурлар ва тақволари муфрит эрди, сойим уд-дахр эрдилар ва самоъ мажлисида азим сайҳалар уруб, беҳуд бўлур эрдилар. Улуғ ёшларида Ҳарамайни шарифайн зиёратиға бориб, мушарраф бўлдилар ва важду шавқ мизожларида ғолиб эрди ва кўпрак авқот «Футуҳоти Маккия»ни мутолаа қилур эрдилар. Алар вақтида Шайх ул-ислом (қ. с.) авлодида бу тариқда алар эрдилар. Ва халойиқ ва сойир авлод аларға мухлису мунқод эрдилар. Ва бу ҳақир борасида илтифотлари кўп эрди ва кўп қатла фотиҳа била дуои хайр қилибдурлар. Умид улки, мустажоб бўлмиш бўлғай. Саксон икки ёшларида тўққуз юз иккида Жом вилоятида оламдин ўттилар. Шайх ул-исломнинг хонақоҳида мадфундурлар.

661. Мавлоно Алоуддин қ. с.

Анинг асли Куҳистондиндур. Шаҳрға таҳсил учун келиб, Мавлоно Саъдуддин Қошғарий (қ. с.) суҳбатиға мушарраф бўлубдур. Ва сулукка машғул бўлубдур. Ва Ҳазрат Мавлоно иршоди била анга кўп рушд ҳосил бўлубдур. Ваъзу самоъ мажлисида хушҳол бўлуб, сайҳалар тортар эрмиш. Басе толибларға фақр тариқи талқини қилур эрмиш. Икки ҳаж ташрифига мушарраф бўлуб, анда Шайх Абдулкабир деган бузург суҳбатиға етиб, кўп фавойид топибдур. Ёши етмиш учга етиб, саккиз юз тўқсон иккида оламдин

ўтти. Ва қабри ўзининг пири Мавлоно Саъдуддин (қ. с.) тахти устидадур. Фавтининг тарихи ««Пир рафт»» алфозидин топибдурлар.

662. Мавлоно Абулхайр қ. с.

Оти Аҳмаддур. Ҳофиз Шамсуддин Сарахсийки дерлар, соҳиби вақт киши эрмиш, анинг ўғлидур. Ва кичик ёшда Қуръонни ҳифз қилиб эрди. Ва Шайх Зайнуддин Хавофий (р. т.) силсиласида сулук қилур эрди. Яхши табъи ва яхши ихтилот бор эрди. Бу фақир Ҳазрат Маҳдумий н. м. н. жамоатида анинг кейнида намоз қилибмен. Қуръонни хуб ва муассир ўқуб эрди. Ёши етмишга етганда саккиз юз саксон еттида оламдин ўтти. Ва қабри Ҳирот шаҳрининг шарқий ҳаддида Шоҳ Абулғайс ғўристонида дурур.

663. Мавлоно Шихобуддин қ. с.

Оти Муҳаммаддур. Мавлоно Абулхайрнинг оғаси эрди. Ул дағи кичик ёшида Қуръон ҳифзи қилиб эрди. Дарвешлик ва фақр тариқи сулукида бийик ҳолату воқеъотқа етиб эрди. Ёши саксонга етганда саккиз юз тўқсон тўққузда дунёдин ўтти. Қабри иниси ёнида, Шоҳ Абулғайсдадур.

664. Мавлоно Хожий р. т.

Йигитликда тамаввул ва моли бор эрмиш. Барчасин дарвешларга ва фақр аҳлига сарф қилибдур. Ва сулуки чоғида саккиз ҳаж давлатиға мушарраф бўлубдур. Йиллар Маккада мужовир эркандур. Қирқ йилға яқин ҳазрат Маҳдумий (н. м. н.) хидматиға мушарраф эрди. Ва ул Ҳазратнинг анинг била кўп инбисоту илтифотлари бор эрди, андоқки, аларнинг кутубу мусавваларин муҳофазат қилур эрди. Ва ёши етмиш тўртга етганда саккиз юз тўқсон тўққузда оламдин ўтубдур. Ва мозори Ҳазрат Маҳдумийнинг суффаси устидадур.

665. Мавлоно Саъдуддин р. т.

Баҳрободнинг Равниз отлиғ кентидин эрдилар. Донишманд ва муттақий эрдилар. Кичик ёшидин тақвою зуҳд била ўткариб эрдилар. Ҳирот шаҳрида Ҳазрат Маҳдумий (н. м. н.) била кўп суҳбат тутубдурлар. Ва таҳсил айёмида била ҳамсабақ ўқубдурлар. Ва Мир Иззуддин Тоҳир Нишобурийнинг шогирди эрдилар. Ва Шайх Саъдуддин Ҳуммуйи (р.) нинг авродин ўқур эрдилар. Ва қирқ йилға яқин Машҳади муқаддасаи ризавияда сокин эрдилар. Ва ҳаётлари муддатида «Фаройиз» адосидин сўнгра «Тафсир» била «Ҳадиёқа машғул бўлурлар эрди. Ва эл била ихтилот қилмас эрдилар. Ва дунё сўзи

алар мажлисида ўтмас эрди. Алар суҳбатиға етиб, сўзларин эшитган кишига Ҳазрат Расул (с. а. в.) ва бузургвор асҳобининг тариқи ёд бўлур эрди. Баъзи мухталиф мозоҳиб аҳлики, алар таврида таассуб ғолиб бўлур, Мавлононинг бузурглукида ҳеч сўзлари йўқ эрди. Бу ҳақир борасида кўп хайр дуолари қилибдурларки, анинг била бағоят умидвормен. Шариф синлари тўқсон еттига етти, тўққуз юзда дунёдин ўттилар. Ва қабрлари Машҳаднинг боза-сида Али Зайнулдиннинг хонақоҳи оллидадур.

666. Мавлоно Муҳйи қ. т. с.

Имом Рофиъий Ғазнавий (қ. с.) фарзандларидиндур. Валодатлари Андхудда эркандур. Кичик ёшида бозордин отаси била ўтуб борурда Бобо Сунгу (а. р.) ки, замоннинг мажзубларидин эрмиш, илигин тутуб, ҳалвопаз дўкониға тортиб, уч тика ҳалво оғзиға солибдур. Ўз даврида Ҳақ таоло анга гўёлиғ берибдур. Дойим дер эрмишки, ул ҳалвонинг ҳаловати жоним мазоқидин чиқмас. Ва ул Самарқандда таҳсил қилибдур. Ва хонақоҳи ва муридлари бор эрмиш. Ва муассир ваъз айтур эрмиш. Либоси ё капанак, ё пўстин эрмиш. Кўнглак ўрниға бир чодири шаб эгниға солур эрмиш. Машҳур мундоқдурки, ҳар кун «Каломуллоҳ»ни бир хатм қилур эрмиш. Иши тўқсон еттига етиб, саккиз юз олтмиш бешда дунёдин ўтубдур.

667. Муқрий Маҳмуд қ. с.

Хоразмликдур, ҳусни савти аъло даражада эрди. Ва бағоят дарвеш ва покиза рўзгор киши эрди. Мавлоно Муҳйи (а. р.) нинг муриди эрди. Ва ўзининг ҳам кўп муридлари бор эрди. Ва Ҳирий шаҳрининг масжиди Жомеъида етмиш йил азон давлати анга муяссар бўлди. Ва ёши юз тўртга етти ва саккиз юз саксонда дунёдин ўтти. Ва қабри Мавлоно Саъдуддин Қошғарий (қ. с.) нинг ҳазирасидадур.

668. Мавлоно Важиҳуддин р. т.

Ҳазрат Мавлоно Муҳаммад Табодгоний (р. т.) нинг асҳобидиндур. Тавбасининг бидояти бу эрдиким, бурун толиби илм киши эрди. Вазифасининг баротин бир кентга битиб эрдилар, ани биткарурга борурда дарвешлик дағдағаси кўнглига тушуб, ҳам андин мадрасадаги кутубни ва ҳужрани муқфал кўюб, Мавлоно Сирожиддин Олим суҳбатиға бориб, инobat қилиб, бир йил алар била бўлубдур. Ва андин Макка азимати қилибдур. Ва Машҳадда Ҳазрат Мавлоноий мазкур хидматиға етибдур. Ва алар ани асраб-дурлар ва кўп иш буюруб, иршод ижозати берибдурлар. Ёши етмиш саккизга етганда саккиз юз тўқсон тўртда дунёдин ўтубдурлар.

669. Мавлоно Муҳаммад Амин р. т.

Бағоят бузургвор киши эрдилар, донишманд ва муттақий. Ва мажолис-ларида тафсир ва ҳадисдин ўзга сўз оз ўтар эрди. Ва аксар, Ҳақ (с.т.) нинг лутфу эҳсони ва бандаларга раҳму раҳматидин ва мужрим бандаларнинг Тенгри таоло авфидин умидворлиғи бобида оёту аҳодис ўқурлар эрди. Ҳар неча фосиқу фожир ва ноумид киши алар суҳбатиға етса эрди, умидвор чиқар эрди. Муборак синлари юздин тажовуз қилди. Бу рубоий бу фақир хотириға аларнинг муборак тилидин қолибдурки,

وین غنیر کین لایله ما نو کړه
راځار بگره هیچ بکانه مگره

باد آمد و بوی رفت جانان آورده
این باد تو بوی آفتاب داری

р у б о и й:

«Шамол эсдию жонон зулфининг ҳидини келтирди, бизнинг эски хароб ишқимизни янгилади. Эй шамол, у билан ошнолиғинг бор, зинҳор бирор бегона атрофида айланма».

Шайх Шох Зиёратгоҳий ва ул асрда кўпрак машойих била суҳбат тутуб эрдилар. Балки машойих алар суҳбатиға табаррук тилар эрдилар. Қабрлари Зиёратгоҳ даштидадур.

670. Дарвеш Муҳаммад Бихра р. т.

Шайх Заннуддин Хавофий (қ. с.) мажлисиға етиб эрди. Ва Мавлоно Муҳаммад Табодгоний (қ. с.) хидматида кўп сулук қилган киши эрди. Ҳирот шаҳрининг Бихра отлиғ кентида бўлур эрди. Ва муридлари бор эрди. Ва элга насиҳату панд айтурда бетаҳоший эрди. Ва қабри ҳам ул Бихра ёнида бир буюк тепа устидадур.

671. Дарвеш Мансур қ. т. с.

Покрав солик эрдилар. Ва Шайх Ҳасан Журий муридларидин эрдилар. Аксар авқот сойим эрдилар. Ва зоҳир улумини Мавлоно Яҳё Себак қошида таҳсил қилиб эрдилар. Ва замон подшоҳи бу ҳақир кичик эрканда арузу саноеъ ўқумоққа аларга сипориш қилиб эрдилар. Аммо бу тоифанинг чун истилоҳотин ҳам хуб билур эрдилар. Мундин ҳам кўпрак алардин эшитилур эрди. Бу тоифада алардек хуш табъу дақиқ оз киши воқеъ бўлмиш бўлғай. Алар фавойидидин бир-икки рубоий сабт қилилур.

حسن دوست اندك و ناره و ظهور
شكست بود از چشم مستوران مستور

هو خود چو دل نره و خود توان کرد
بسیار حسرت بخت بد توان کرد

بخت چو دل ناله تنگ نبرد
آرامه قبول کرد و بد توان کرد

Pyridine

Ҳар бир зарра ўзича мавжуд эмас, бу ҳақда турли гаплар айтмаслик керак. Яратиш истаксиз бўлмас. У истаганни эса, рад этиб бўлмас).
Оламдин сойим ўттилар. Ва қабрлари Хожай Тоқ ғуристонидадур.

анга купрак эрди. Фақр тариқида кўп ёруғлуқлар топиб, мақосид ҳосил қилгондин сўнг ўзгалардек оламдин ўтди. Ҳамоноки қабри Гозургоҳдадур.

674. Мавлоно Муҳаммад Хуросоний а. р.

Авоилда лоуболи ва лаванд ва ошuftарўзгор ва хаммор киши эрди. Ҳақ (с. т.) ҳодийи тавфиқни анинг сарвақтига еткурди ва кўнглига дарде тушди ва ул ношойист ишларни тарк қилди ва Мавлоно Муҳаммад Табодгоний (р.) хизматиға келиб, тавба қилди ва сулукка машғул бўлди ва шойиста маош илгари тутди ва яхши арбаъинлар чиқарди ва Макка азимати қилди. Ва таваккул қадами била ул йўлни борди ва Ҳарамайни шарифайн зиёратиға мушарраф бўлди. Ва неча йил анда мужовирлиқ қилди ва андағи халқнинг кўпи мурид бўлдилар. Чун Маккадин ёниб келди. Эл оросиға кирмади. Кўпрак авқот Пай работида ибодатқа машғул эрди. Бу ҳақир бир-икки қатла суҳбатиға ул мутабаррик манзилда мушарраф бўлди. Ва ич оғриғи марази била оламдин ўтди ва қабри Ҳазрат Мавлонои мутабаррак мазори живоридадур.

675. Дарвеш Саййид Ҳасан қ. с.

Хуросон вилоятининг ашрофидин эрдилар. Сипоҳилиғ суратида ўткарур эрдилар. Салотин илтифот қилурлар эрди. Аммо доим майллари дарвешлик сари эрди ва дарвешлар хизматиға етар эрдилар ва дарвешлар сўзин ва расойилин ўкур эрдилар. То оқибат бу жониби ул жонибиға ғолиб келди ва улут маносиби зоҳирийни ва подшоҳнинг тақарруб ва хусусиятини тарк қилиб, Мавлоно Муҳаммад Табодгоний (қ. с.) хизматиға бориб, оламнинг барча ишидин илик тортиб, ул иликни фақр этагига уруб сулукка машғул бўлдилар. Неча йил ғариб арбаъинлар чиқариб, дарвешлар орасида мутааййин ва фақр тариқида Ҳазрат Мавлононинг ихтиёрий хулафосидин бўлдилар. Хожа Бурҳонуддин Абунаسر Порсо (қ. с.) ва Шайх Баҳоуддин Умар (р.), Мавлоно Боязид Пуроний (а. р.) ва Шайх Шоҳ Зиёратгоҳий (қ. р.) ва ул замоннинг машойихининг кўпининг суҳбатиға етиб эрдилар ва бу ҳақирни фарзандлиққа махсус қилур эрди. Бу ҳақир фақр тариқида ва фано жоддасида алардек тамом киши оз кўрубмен. Охир ҳаётларида Самарқандға бориб, Хожа Носируддин Убайдуллоҳ (қ. с.) хизматиға мушарраф бўлуб, суҳбатлар тутуб, назарлар топиб, қайтиб келиб, саккиз юз тўқсон тўртда оламдин ўттилар ва аларнинг фавтининг таърихи мундоқ воқеъ бўлубдурки,

قىم

که حقیق تو هیست چاره دل

سراصل قدا هیست حسن رفعت

بگیم حقت پاکش مکن به

بی آن پاک و ز سید تاریخ

Шеър

«Фано аҳлининг бошлиғи Саййид Ҳасан кетди, унинг жойи абадий жаннат бўлсин! У покиза зот вафотига таърих ахтардилар. Айттим: «Жан-натипокаш макон бод»».

Ҳирот шаҳрининг Шимол ҳаддида, тоғ этагида азизлар ҳазирасида кўйилди.

676. Хожа Авҳад Муставфий қ. с.

Донишвар киши эрди. Дерларки, улуми арабиядин воқифдур. Аммо халойиқдин эърози бор эрди ва Сабзавор вилоятида фурукаш қилиб эрди. Ҳуқком анинг хизматиға борурлар эрди ва маорифидин баҳраманд бўлурлар эрди. Аммо ўзининг фақр истиғноси онча бор эрдик, ул элнинг келган-келмагани ҳиммати назарида алас-савия эрди. Бу ҳақир борасида кўп қатла фотиҳалар ўқуб, хайр-дуоси қилибдурлар. Умид улдурки, ижобат асари зоҳир бўлғай. Хожанинг ҳақойиқу маорифи кўп бор. Шеър девони доғи бор. Қабри Сабзавор вилоятидадур.

677. Бобо Алий Ҳушмардон р. т.

Ҳам Сабзавор шаҳрида шайхе эрди. Хонақоҳ ва муридлари бор эрди, покиза авқотлиғ, бийик мақомотлиғ бузург эрди. Сухбатиға хавосу авом етарлар эрди. Ва андин элга яхши насойиҳ ва муассир мавоъиз зоҳир бўлур эрди. Қабри ҳамул шаҳрдадур.

678. Шайх Нурулдин Муҳаммад қ. с.

Шайх Баҳовуддин Умар (р. т.)нинг фарзандидур. Анинг қошида сулук қилибдур. Дерларки, улум такмилини ҳам отаси қошида қилибдур. Ҳирий шаҳрида ҳам ўз отаси масканида сокин эрди ва тоату ибодатға машғул. Ва мулк подшоҳи анинг суҳбатиға етар эрди, ўзга хавосу авом мулозаматини маръий тутарлар эрди. Қабри ҳам отаси ҳазирасидадур.

679. Мирҳайдар Фахрбойи қ. с.

Саййид эрди, донишманду ширинтакаллум. Халойиқ анга шефта ва алоқа аҳли суҳбатиға фирефта. Баяк ногоҳ анга жазбае юзландики, ақл таклифларидин ва уқало ташвишларидин қутулди. Уламо ва хавос суҳбат-лариға келурлар эрди. Гоҳи ўз ҳолиға келса эрди, ҳар улумдин сўз айтса эрди, бағоят хуб сўзлар андин бош урур эрди. Андоқки, барча таъриф қилурлар эрди. Бу сўзнинг аросида яна такаллуми паришон бўлур эрди.

Аммо кўп хориқ ишлар андин манқулдур. Қабри Дарвозаи Хуш ташида, Мир Фахрбойидадур.

680. Мавлоно Муҳаммад Араб қ. с.

Мажзуб киши эрди. Аввал олим ва донишманд эрди, сўнгралар мутолаа касратидин ҳамоноки димоғи ошуфта бўлди ва паришон сўзлар айта бошлади. Ул жумладин, бу навъ сўз ҳам андин бош урар эрмишки, салтанатқа далолат қилғай. Бу жиҳатдин замон подшоҳи анга шаҳрдин узр қўлди. Ва ул Сийистон мулкига бориб, сокин бўлди. Анда мурид ва мухлис кўп пайдо бўлди. Покрав киши эрди. Ҳам анда оламдин ўтти. Қабри ҳам андадур.

681. Шайх Саъдуллоҳ Зангула р. а.

Ҳирий шаҳрида бир шайх эрдик, хонақоҳи бор эрди ва муридлари ҳам бор эрди. Мукнат аҳлидин баъзи анга мухлис ва мурид эрдилар. Ва авроду авқоти дарвешона эрди. Иродат аҳли кўп нималар дерлар. Бўла олғайки, чин бўлғай, ал-илму индаллоҳ.

682. Шайх Садруддин Раввосий а. р.

Шайх Зайнулдин Хавофий (р. а.)нинг хулофосидиндур. Зоҳир улумида Хожа Фазлуллоҳ Абуллайсий (р. а.) ким, Самарқанд Дор ул-илмининг олими уламеси эрди, зуҳду тақвода назири йўқ эрди ва фикҳда Абу Ҳанифаи соний дерлар эрдиким, бу ҳақир ҳам алар шогирдлиғи шарафига мушарраф бўлубмен. Ва алад — давом толиблар иршодиға машғул эрди. Ва сулук аҳли ҳамеша анинг хонақоҳида хилват ва узлат тариқини маръий тутарлар эрди. Ва воқеот ҳаллида маҳорати бор эрди. Баъзи мажлисида акобир, балки замон подшоҳи ҳозир бўлур эрди. Ва самоъи халойиққа бағоят мўътабар ва муҳтарам эрди. Ва бу тоифа кутубу рисоласидин фақр аҳлиға дарс айтур эрди. Саксон ёшиға яқинда дунёдин ўтти, ич оғриғи била. Қабри ўз вилояти Шағондадур.

683. Мавлоно. Мирзайн қ. с.

Марв вилоятида бузург эрди. Йигитликда зоҳир илмин гўёки қилғандур. Авроду авқот ва хонақоҳу муридлари бор эди. Ул вилоят аҳлиға иршод ҳузурида эрди. Мулкнинг халойиқи улуг-кичикдин барча анга мухлис ва муътақид эрдилар. Ҳукком бовужуди улки, уйи неча ёғоч шаҳрдин йироқ эрди, зиёратиға борурлар эрди. Қабри ўзи бўлур кентда-ўқдур.

684. Хожа Муайяд Меҳна қ. с.

Шайх Абусаид Абулхайр (қ. с.)нинг авлодидиндурлар. Зоҳир улумин такмил қилиб эрдилар. Йиллар бузургвор жаддлари мазори бошида шайх ул-ислом эрдилар, ваъзда нафаслари бағоят муъассир, самоъда ҳаракотлари асру муриқ. Замон солотини ва акобиру ашрофи иродату ихлос юзидин аларға таъзиму эҳтиром қилурлар эрди. Бу ҳақирни фарзандлиқ лафзи била сарафроз қилиб, хайр-дуоси кўп этиб, борамда фотиҳалар ўқуб эрдилар. Умид улки, бири мустажоб бўлғай. Қабрлари ҳам Ҳазрат Шайхнинг мунаввар гунбазларидадур.

685. Хожа Рукнуддин Меҳна қ. с.

Алар ҳам Ҳазрат Шайх Абу Саид Абулхайр (қ. р.) нинг авлодидурлар. Донишманд ва муттақий эрдилар. Фанову фақр тариқларида ғолиб воқеъ бўлуб эрди. Хожа Муайяд оламдин ўтгандин сўнгра мазори бошининг шайх-ул исломлигин аларға таклиф қилдилар. Алар дағи бир неча йил ўшал ишни қилиб, оламдин ўттилар.

686. Мавлоно Тожуддин Аҳмад Шижаний қ. с.

Шижан деган Бохарз вилоятининг аъмолидиндур. Алар Мавлоно Саъдуддин Қошғарий (қ. с.) муридиурлар. Аввал шайх Зайнуддин Хавофий (р. т.) силсиласида сулук қилур эрмишлар. Аларга жаҳр зикридин дағдаға юзланибдур. Бохарздин шаҳр сари юзланибдурлар. Шаҳрға еткандин сўнгра машойих табақотида сулук қилур муршидлардин тафаҳхусға машғул бўлубдурлар. Ҳазрат Мавлоно Саъдуддин Қошғарийни дебдурларки, хожалар силсиласидаки, «Силсилат уз-заҳаб» иборат андиндур, толибларға талқину иршод сажжодасидадурлар. Аларнинг масканин сўраб масжиди жомеъ маҳалласиға борурлар. Аларнинг уйларин топиб, бир лаҳза эшикларида ўлтургондин сўнгра алар чиқарлар ва баъзи асҳоб била уйлари эшикида ўлтурурлар. Мавлоноға ҳам илтифот қилиб, сўруб ўлтурурлар. Сўз асносида Мавлоно сари боқиб дерларки, бу шаҳр подшоҳинки, Бобур дерлар, подшоҳи зоҳирдур. Мулозимлардин бирики анга кўп ихлоси бўлғай, ҳар сабоҳ анинг сари боқиб, отин гўстохона тутуб, Бобур, Бобур деб кўп мазкур қилса, оё анга хуш келгайму деб савол қилурлар. Мавлононинг кўнглидаки дағдағаси рафъ бўлур ва аларнинг силсиласида мурид бўлуб, сулукка машғул бўлурлар. Ул замон машойихидин кўпининг суҳбатиға етибдурлар. «Кимёи саодат» китобин кўп мутолаа ва китобат қилибдурлар. Жамиъи машойиху фирақнинг Мавлоно тариқида истехсони бор. Муфрит тақвову зуҳд била бўлур эрмишлар. Қабрлари ўз вилоятларида-ўқдур, юзору ва ютабарраку биҳи.

687. Мавлоно Муҳаммад Чоҳу р. т.

Мужаллидлиғ санъатиға машғул эрди ва Пири Сисадсола лангарида сокин эрди. Бағоят дарвеш киши эрди. Қўб дарвешлар суҳбат ва хидматиға етиб эрди. Саксон ёшдин юқори бўлуб эрди, аммо таважжуҳи ва истимдоди Ҳазрат Шайх ул-ислом руҳиятиға ғолиб эрди, андоқки, ҳар панжшанба сабоҳи, албатта, ўзин ул остонға еткурур эрди. Қабри ҳам ул такиядадур.

688. Хожа Маҳмуд Фаранҳодий р. т.

Мазкур бўлгон мавзёдиндур. Йиллар Хуросон мулкида салотин хидматида вазорат қилдики, андин бир раъият озурда бўлғани эшитилмади. Етмиш ёшдин тажовуз қилған умрида илтимослар била подшоҳдин истиғно қилди. Ул муяссар бўлгондин сўнгра халқ била ихтилот эшикин боғлаб, ибодатға машғул бўлди. Саксон ёшида Ҳажжи муборак сафариға муваффақ бўлди. Ва ул муяссар бўлуб келганидин, сўнгра ҳам узлат тариқида ибодат қилур эрди, то саксон олти ёшида оламдин ўтти. Қабри ўзи ясаған гўрхонасидадир.

689. Дарвеш Баҳлул а. р.

Мавлоно Яҳёё (қ. с.) муридларидин эрди. Яна дағи машойих хизматиға етиб эрди. Пурҳол ва пурзавқ шавқ киши эрди. Ваъз мажлисида хонандалик ва гўяндалик ва самоъ суҳбатида бетаҳаммуллуғлар қилиб, азим сайҳалар ва саъқалар тортар эрди. Қабри Ҳирий шаҳрининг шимол ҳаддида тоғ этакидадур.

690. Хожа Пир Аҳмад Наққош қ. с.

Муртоз ва ғайратлиғ киши эрди. Авойилда салотин хидматиға машғул эрди, сўнгралар гўша тутуб, ибодат ва иёллар маоши учун касбға машғул эрди. Мавт маразида атиббо товуг жўжаси буюруб эрдилар. Маълум қилилди, емас эрди. Насиҳат юзидин дейилди эса, дедиким: мен улғайибмен ва борур вақтдур. Ўз сиҳҳатимға бўлгон бўлса, онсиз дағи сиҳҳат топғумдур. Йўқ эрса ул ҳам суд қилмағусидур. Ҳамул маразда борди. Қабри Хожа Тоқ гўристонидадур. Бу фақир борасида хайр дуоси кўп қилур эрди. Умид улки, мустажоб бўлмиш бўлғай!

691. Шайх Яҳёё қ. т. с.

Шайх Зайнуддин Хавофий (қ. с.)нинг ўғлидур. Муфрит зуҳду тақвоси бор эрди. Ҳаж йўлидин келганда, анинг суҳбатиға мушарраф бўлулди. Оз сўз айтур

эрди. Сўз айтурида монет ҳамоноки, давоми таважжудда истиғроқ бўлмиш бўлғай. Муридлар ва толиблар талқину иршодға машғул бўлмади, бу ҳам бўла олурки, ҳамул ҳолиға далолат қилғай. Қабри отасининг қабри аёғи саридур.

692. Мавлоно Шамсуддин Маъдободий қ. с.

Сойим уд-дахр ва қойим ул-лайл эрдилар. Маъдободда ўттуз йил эрдик, бир масжидқа кириб эрдиларки, андин чиқмайдур эрдилар, магар вузуъ қилғали. Остида бир эски бўриё ва боши остида бир эски хиштдин ўзга нима йўқ эрди. Ҳазрати Рисолат с. а. в. муборак тиши мувофақатиға ўттуз икки тишини ушатиб эрди. Анинг кенти, яъни Маъдободни замон подшоҳи Шайхи Шерозға суюрғол бериб эрди. Шайх суюрғолиға борғонда аларға заъфе торий бўлғондур. Шайх иёдатиға бориб, маразларин ташхис қилдим деб, шарбат ва ғизо буюруб, ўзлари ҳозир қилибдурлар. Мундоқ жавоб берибдурларки, умридурки, Ҳақ (с. т.)нинг ризоси талабида заҳмат тортиббиз ва маълум эмаски, ул давлатни ҳаргиз топибмиз, ё йўқ. Холоки маълум қилдуқки, анинг ризоси бизинг заъфимиздур, биз сиҳхат тиласак, анинг ризосидин бўйин тўлғаб, анга рози бўлмамиш бўлғайбиз. Тенгри учун бу давлатдин бизни маҳрум қилманг деб, ул муолажа ва ғизову шарбатни қабул қилмайдурлар. Ўз замонида балки бунча қурунларда алардек солиқ муртоз киши ёд бермас. Қабрлари ҳам ул кентда-ўқдур.

693. Мир Муфлисий қ. с.

Машҳад содотидин эрди. Ул толиб ул-илмлиқ қилиб, сойир халойиқдек эрмиш. Табъи назм айтурға мулоийм экандур. Баякногоҳ анга жазбае етти ва ақлу ҳуш ҳилясидин бебаҳра бўлди. Аммо кўп хавориқи одот андин нақл қилурлар ва ўзин кўп риёзат ва меҳнат била тутар эрди. Қабри Машҳаддадур.

694. Бобо Хокий қ. с.

Турк элидиндур. Сипоҳи эрмиш. Тимурбек била Рум ва Шом черикига борғондур. Ондин қайтиб келганда, сипоҳилиғ машаққатидин, чун торик-қон эркандур, тарк қилиб, фақр ихтиёр қилибдур. Доғи Гиту тоғининг шимол ҳаддида сокин бўлубдурки, ҳоло Бобонинг такаси ва мазори ва дарвешлари андадур. Ва бағоят тариқи риёзатлиғ киши эрди. Замон подшоҳи рўзгор ҳаводисидин шикасте воқеъ бўлуб, бузулуб Форёб ва Маймана ҳаддиға борғондаким, мулкани душман олиб эрди. Андин яниб, яна тахт талашиб, душман устига келганда, Бобо такасиға тушдилар. Бобо ҳимматлар тутуб, насойиҳ айтиб, юз ўн ёшиға яқин эрканда отланиб, подшоҳ била Гиту тоғиға чиқиб, шаҳр сорики душман макони эрди боқиб, сурон солиб, мулкни ҳавола қилди. Ул ишорат била подшоҳ юруб, ҳамул кеча мулкни

олиб ёғини дафъ қилди. Бу учурда бу фақир Бобони ғариб туше кўрдумки, онинг валоятига далолат қилур. Юз йигирма ёшига яқин етганда дунёдин ўтти ва қабри мазкур бўлгон ердадур.

695. Бобо Ҳасан Қандаҳорий қ. с.

Мажзуб эрмиш. Ул мулк эли Ҳазний ва Кобулғача анга муриддурлар. Ва андин ҳавориқи одот кўп нақл қилурлар. Қабри Қандаҳорда-ўқдур.

696. Бобо Кўкий қ. с.

Бобо Кўкий ҳам мажзуб эрди. Бу фақирнинг отасининг фақр аҳлига кўп иродату ихлоси бор эрди. Андоқ нақл қилурлар эрдики, замон подшоҳи ҳукми била бир иш учун Астробод вилоятига борур эрдим. Йўлда бир мажнунсифат мажзуб йигит йўлуқди. Андоқки иродат аҳлининг одатидур, ниёз била бир дирам анга тутта бердим, олмади ва мен бир курта жубба кийиб эрдим. Деди: курта жуббани олурам. Ҳаво совуқ эрди. Мен ани шайду зарққа ҳамл қилиб, отни суруб ўттум. Манзилга етганда, Бобо Кўкий мени кўргач, яна дедикки, курта жуббани олурам. То неча кундин сўнграким, Астробод даҳанасидин кирдук, бир дарвеш яланг эрди. Ул курта жуббани ул дарвешга бердим. Бир лаҳзадин сўнгра ҳамул йигит етишти ва менга боқиб дедикки, курта жуббани олдим. Бори бу сўздин менга ҳайрат ва таажжуб юзланди. Астрободда хийла вақт бўлулди. Ҳирот шаҳридин Бобо Кўкий овозаси келур эрдики, ажаб мажзубе пайдо бўлубдур. Мен Ҳирийга келгандин сўнгра бордимки, анга мушарраф бўлғаймен. Кўрдум, ҳамул йигит эрдики, Астробод йўлида бизнинг била йўлдош эрди. Қабри Ҳирий шаҳри хиёбонидадур.

697. Бобо Али Маст Нисойи қ. с.

Жазбасининг аввалида Мир Дарзий анинг сарвақтига етар, кўрарки, бир гўша бошида аёғ узатиб ётибдур. Бир арра чиқариб, анинг пошнасига қўюб торта киришур. Андоқки, этин кесиб сўнгакка етар, ул аёғин тутмас. Мир Дарзий дерларки, عليك مست است «Алайка маст аст» лақабига жиҳат мунӣ дерлар. Шоҳ Абулғозий аввал салтанат доиясида Бобо назариға етибдурлар, илтифот назари топибдурлар ва Астробод азиматидаким, Саъдлу Ҳусайн устига юрубдурлар, Бободин рухсат тилай келибдурлар. Бобо дебдурки, «бору бор» ва умидворлиғ била борибдурлар. Астрободга етиб, душанба куни зил-ҳижжа ойининг ўн иккисида уруш бўлуб, аъдоға ғолиб бўлубдурлар. Ҳамул кун Бобо Нисода такадин чиқиб, Нисонинг эски кўрғони йўлида туруб, ҳар киши келса, тош отиб изтироб қилур эрмиш кун тушгача, андин сўнгра мунбасит бўлуб, кулуб ёниб такага кириб-

дур. Ул соат ва ул кунни ҳисоб қилибдурлар, подшоҳ душманига зафар топқан била мувофиқ эркандур. Астрободда вабо бўлуб, Хуросонга дағи юзланибдур. Бир оқшом Бобо такадин ғойиб бўлубдур. Кечқурунроқ пайдо бўлубдур, бош ва юзи захмиқ, қонга бўлғонгон. Дебдурки, ёғий келадур, урди, уруштук, ёғий бизни босди, аммо Хушкелди ўз ғанимин бости. Бу учурда Нисода вабо бўлубдур ва Бобо ул вабода оламдин ўтубдур. Ва қабри Нисодадур.

698. Бобо Хушкелди қ. р.

Нисонинг кентларидин бирида бўлур эрмиш. Мажзуб ва мағлуб киши эрмиш. Ҳамул навъки, Бобо Али Маст дебдурки, бало била уруштук, бало бизни бости, аммо Хушкелди ўз ғанимин бости. Чун вабо балоси ул вилоятқа кирибдур, барча кентларга ёйилибдур ва кўп халойиқ ул заҳмат била борибдурлар, аммо Бобо Хушкелди бўлур кентда доримайдур.

699. Саййид Муҳаммад Маданий қ. р.

Мадинадан бу мулкка келиб қолибдур. Жазби ғолиб эрмиш ва базлу зиёфат тариқи зотида муставлий. Шоҳ Абулғозий гоҳи алар хидматиға мушарраф бўлур эрмишлар. Ул авқотда бир тарафдин бир душман Шоҳ Абулғозий қасдиға Нисоға мутаважжиқ эрмиш. Алар Нисо теграсинки, берк ердур ва сувлари бор, беркитур хаёл қилиб Миср отлиғ мулозимлариға буюрған эрмишларки, чапар ва тура учун эшиклар йиғиштурғай. Ул эшиклар йиғиштурурда Мир эшикиға бориб, беадабона сўзлар айтибдур. Ва Мирға ғазаб муставлий бўлуб дебдурки, мен бу ҳароснинг ишин ясамасам эр бўлмағайман. Шоҳ Абулғозий бу сўзни эшитиб, Мир хидматиға бориб, аввал ўзларининг, сўнгра ул Мисрнинг гуноҳин дархост қилибдурлар. Жавоб берибдурки, сенинг гуноҳингни бағишладим, аммо анинг гуноҳини бағиш-ламасмен. Навмид чиқиб, яна бир мулозимни дархост таъкидиға йибориб-дурлар. Мир дебдурки, ўқиқи ёйдин чиқди, ани қайтарса бўлмас. Чун Шоҳ отланиб азимат қилибдурлар, оз йўл бормайдур эрмишларки, Миср отдин йиқилибдур. Ва ул ранждин кўпмайдур ва оз кунда ҳам ул ташвиш била борибдур. Ва ул вилоятда мазкур бўлған вабо асру туғён қилибдур. Мирдин дуо илтимосе қилибдурлар. Мир дебдурки, биз борурбиз ва бу балони ўзимиз била элтурбиз. Ва ҳамул учурда Мир бу бало марази била ўтубдур ва ул вабо таскин топиб, дафъ бўлубдур. Ва мазори ул вилоятдадур.

700. Бобо Баҳлул қ. с.

Кичик ёшидин анга жазба етган эркандур ва азим жазбаси бор экандур. Ва Шоҳ Абулғозий била кўп мулоямати бир эркандур. Ҳам бу мазкур бўлғон

вабода шоҳға айтибдурки, сенинг балоингни мен қабул қилдим ва йиқилибдур ва ул мараз била оламдин борибдур. Қабри ҳам ул вилоятдадур.

701. Бобо Али Пойи Ҳисорий қ. с.

Мажзуб эрди ва асло киши била сўзлашмас эрди. Саййидзода Балёний, Шохрух Мирзо чоғидаким, таассуб ва инод аҳли мазҳаб тухматиға қатл фатвоси битиб, Пойи Ҳисорда шаҳид қилғандурлар ва кеча қатл қилган ердин кўтармаган экандурлар. Ул ернинг ҳуззори ва сукконидин баъзи воқиф эрмишларки, ярим кеча Бобо ўз еридин қўлуб, мақтул қошиға келиб, кўп йиғлаб, нудбалар қилиб дегандурки, Тенгри сенинг жазонгни бергайки, беҳақиқат эл санга зулм қилдилар, аммо дойим аҳли таҳқиққа жуҳҳолдин бу навъ ишлар воқеъ бўлгондур. Ва анга мағфират дуоси қилиб, ҳам ул ярим кеча ўз ўрниға келиб, ҳам ул сукут ихтиёр қилибдур. Қабри Пойи Ҳисорда, ўзи сокин эркан ердадир.

702. Бобо Тиланчи қ. р.

Марв йўлида Чаркас бандида сокин эрди. Мажзуб эрди. Илайида қиш ва ёз ўт ёқарлар эрди. Бир сиқа киши бу тойифадинки, сўзида шойибаи кизб йўқ эрди, дедиким, Хоразм тарафидин келурда анинг тақясиға еттим ва анинг била мулоқот қилдим. Ва ул йўлда манга асру кўп машаққат етиб эрди. Бобо рамзу имо била менинг бошимға не ким ўтуб эрди ва оллимға не ким келиб эрди, барчасин манга зоҳир қилди. Ва яна нималарки, мустақ-бал замонға далолат қилур эрди, дедиким, барча илайимға келди, валлоҳу таоло аълам! Қабри ҳам ул мавзёдадур.

703. Бобо Пирий қ. т. с.

Мажзуб эрди. Қирқ йилга яқин, бир маҳалдаким йиқилиб эрди, андин тебранмади. Жазби муфрит эрди. Ҳеч вақт андин кавни фасод оламиға шуур зоҳир бўлмади.

Хориқи одот андин нақл қилурлар. Ва халқни кўп сафоҳатомиз сўкар эрди. Бу ҳақир анинг илайидин ўтмас эрдим. Ва ҳол улки, маскани ом йўли устида эрди. Бир кун бир ҳамроҳ сўрдики, бу ерга етганда, дойим йўлни эвуруб, Бобо илайидин ўтмассен, сабаб недур, айт?! Дедимки, бу жиҳатдинки, фаҳш сўкар, манга хуш келмаски, анинг фаҳшин эшитгаймен.

Ул ҳамроҳ дедиким, Бобони дерларки, каромати бор, кел, илайидин ўт. Агар каромати бўлса, сени сўкмагай. Агарчи имтиҳон эрди, аммо ул деган-дек илайидин ўттум, сўкмади. Одатининг хилофи-дуо қилди. Қабри Ҳирий шаҳрида.

704. Бобо Ҳасан Турк қ. т. с.

Мажзуб ва соҳиби ботин эрмишлар. Халойиққи, алар суҳбатиға келса, кўнглидаги хавотирни зоҳир қилур эрмишлар. Бир қиш кечаси қор ётган эрмиш ва бағоят совуқ эрмиш. Бобога жазб ғолиб бўлибдур, яланғоч такадин чиқиб, ло алат-таъйин масту беҳуд кезиб юрур эрмиш. Тонгга яқин жазблари таскин топибдур ва совуқ асар қилибдур. Бир ҳаммом гулханидин ўт ёруғи кўринибдур. Бобо беихтиёр табиат кўшиши билан ўт сари борибдур. Гулхантоб гулханга кафча урадур эрмиш, йўл бермайдур. Бобо анга айтибдурки, кўп! Кўпмайдур. Қизиг кафчани илигидин олибдур ва бошиға урубдурки, мағзи чиқибдур, аёғидин судраб, гулханидин ташқари чиқариб ташлабдур. Ва ўзи гулханга кафча ура бошлабдур. Сабоҳ ўтар эл ул ўлукни кўруб йиғилибдурлар. Гулханга кирсалар, кўрубдурларки, бир яланғоч телба гулхантоблиққа машғулдур. Андин сўрубдурларки, бу кишини ким ўлдурди? Дебдурки, мен ўлдурдум. Танир эл билибдурларки, Бобо Ҳасандур. Ўзлари ҳеч нима дея олмайдурлар, аммо ул ўлукнинг вориси Бобони Шоҳрух Мирзо қошиға элтибдурлар ва кайфиятни арз қилибдурлар. Шоҳрух Мирзо сўрубдурки, Бобо, сени дейдурларки, биравни ўлдурбсен? Андоқмудур? Дебдурки, ҳов, андоқдур. Мирзо сўрубдурки, неучун ўлдурдунг? Дебдурки, мунчани сен ўлдурдунг, биравни дағи мен ўлдурдум. Мирзоға яна сўз айтмоқ сарфе қилмайдур.

Мақтулнинг варасасини дият била рози қилиб, Бобоға ижозат бериб-дурлар. Қабри Ҳирот Хиёбонидадур.

705. Бобо Жалил қ. т. с.

Мажзуб эрди, кавни фасод оламидин бебахру бешуур киши эрди. Бағоят маҳобатлиғ шакли бор эрдиким, кўрган кишиға андин ваҳм ғолиб бўлур эрди. Аммо ул ғоятда беозору мазлум эрдиким, бир ёш ўғлонгина бошлаб, ҳар қаён кўнгли тиласа, элтур эрди. Ва емак-ичмакдин парвойи йўқ эрди. Не берсалар ер эрди, йўқ эса тиламакни билмас эрди. Қабри Ҳирот шаҳрининг Хиёбонидадур.

706. Бобо Шиҳоб қ. р.

Булуж элидин эрди. Тағойиси қизига мутааллиқ бўлуб телбарар эди. Ва ул ошуфталиғда анга жазбае етиб эрди. Хавориқи одот андин зоҳир бўлур эрди. Атфол тош отиб изо қилурлар эрди. Бу ҳақир била улфати бор эрди, қошимға келур эрди. Бир кун бағоят чиркин либос била юқори чиқиб ўлтурди, нафсқа макруҳ келди. Бу хаёл юзлангач, масмуъ бўлдики, бу байтни ўқур эрди.

من الله انعم الله عليّ

من الله انعم الله عليّ

«Мен ўз ўрнимга эмас, хоҳлаган жойимга ўтираман».
Эл кўзидин ғойиб бўлди, ўлук-тириги не бўлгани маълум бўлмади.

707. Бобо Сариф Пўлод қ. с.

Асли Румдин эрди ва насабида сиёдат шарафи бор эрди. Фонийи маҳз, балки фанойи мутлақ эрди. Киймак жинсидин бир капанақдин ўзга нима ҳаргиз қабул қилмади ва емак жинсидин ҳаргиз ҳеч кимдан ҳеч нима тиламади. Кўп муболаға қилсалар, жузви емакка майл қилур эрди. Либос хосиятидин подшоҳи замон ва аркони давлатдин анга махсус кишиларки, алар била кўп улфати бор эрди, ҳар неча дархост ва илтимос қилурлар эрди, ҳамул бир капанақдин ўзга нимага илтифот қилмади. Макка йўлида ўтқа куйган жиҳатдин қабри маълум бўлмади. Бу фақир била кўп улфати бор эрди.

708. Шайх Илёс а. р.

Нур тоғида Мавароуннаҳр мулкида бўлур эрди ва донишманду солик киши эрди. Силсиласи Султон Боязид Бистомийга тортар. Атроф ва жавонибдин ҳам илм ўқуғоли, ҳам фақр тариқида сулук қилғали толиблар анинг хидматиға борур эрдилар. Муридлари сўзи худ будурки, андоққи, анжуманда халойиққа сабақ айтур ва хилватда жин хайлиға дағи сабақ айтур, ал-илму индаллоҳ. Бари бузурглуки ул ғоятғача бор эрдик, анинг экини бошиға Хожа Носируддин Убайдуллоҳ қ. р. етибдур, кўрубдурки, хирманни деҳқонлар совурадурлар. Отдан тушуб, чоршоҳни деҳқон илигидин олиб, табаррук хосиятидин ул хирманни совурубдур. Чун Шайхқа айтибдурлар, кўп тафовут қилмайдур. Қабри гўёки, ҳам ул Нур тоғида-ўқдур.

709. Мавлоно Мир Имом қ. с.

Самарқандда бўлур эрди, валоят осори ҳайъатидин зоҳир эрди. Замон подшоҳи ва аркони давлат кўп ҳурмат тутуб таъзим қилурлар эрди. Ҳар дардмонданинг подшоҳ қошида, ё анинг аркони давлати қошида муҳимми бўлса эрди, анга илтижо қилур эрди. Ул бекулфат кўпуб, бавужуди кибари синн, подшоҳ қошиға борур эрди ва тахтининг оллида туруб, ул дардмонданинг сўзин айтиб, ишин буткариб ёпар эрди, аркони давлат қошида дағи мунга кўра. Самарқандда балчиғ азим бўлур, анинг иши мусулмонлар иши тараддудиға монёъ эмас эрди. Ҳамоноки, қабри Самарқандда-ўқдур.

710. Мавлоно Шарафиддин Яздий қ. с.

Язд шаҳрининг Тафт отлиғ кентидиндур. Донишманд ва соҳибкамол киши эрди. Ўз замонида адили ва назири йўқ эрди. Тасаввуфда дерларки,

Хожа Сойинуддини Турк шогирдидур. Аммо сойир улумда ва тасаввуфнинг ҳам илмида отин аълам тутарлар ва Мавлононинг муфид мусаннафоти бор: «Қасидаи бурда» шарҳида ва «Асмоуллоҳ» шарҳида, «муаммо» фаннида «Ҳулал ва манозир», агарчи асл ишга дахли йўқдур, аммо «Ҳулал»нинг муқаддимотида бу тоифанинг истилоҳотини рамзу имо тили била андоқ дарж қилибдурки, бу тоифанинг куммали керакки, англағай. Дағи Мавлоно ўз замони салоғини қошида муъаззаз ва сойир ашроф қошида мукаррам эрдилар ва Тафтда хонақоҳ ва шогирдлари ва муридлари бор эрди. Бу ҳақир сиғари синда ул буқъада алар хизматлариға мушарраф бўлуб, менинг борамда фотиҳалар ўқудилар. Қабрлари анда-ўқдур.

711. Мавлоно Ҳумодуддин Калободий қ. с.

Шерознинг Калобод отлиғ кентидиндур. Шаҳрда бўлур эрдилар. Муфрит зуҳду тақво била зист қилур эрдилар. Ҳукком ва ашроф алар суҳбатиға етарлар эрди. Мавлононинг зоҳир ва ботин улуми азҳар мин аш-шамс эрди. Бу ҳақир сиғари синда алар хидматиға мушарраф бўлубмен. Менинг борамда фотиҳа ўқуб, бир қасаб ёғлиғ иноят қилибдурлар. Қабрлари ҳамоноки Шероздадур.

712. Шайх Авҳадуддин Ҳомид Кирмоний қ. т. с.

Ул шайх Рукнуддин Синжонийнинг муридидур ва ул Шайх Кутбуддин Абҳарийнинг ва ул Шайх Абуннажиб Суҳравардийнинг қ. а. Бағоят бузург эрмиш. Шайх Мухйиддин Арабий қ. с. суҳбатиға етибдур ва Шайх андин «Футуҳот» ва баъзи кутуб ва расойилида сўз айтибдур. «Иқболия» рисоласида мазкурдурки, Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. с. дебдурки, бир кунки, қофила Минода эрдилар. Шайх Шиҳобуддин Суҳравардий қ. с. муридларидин бири анда эрди. Онинг зиёратиға бордуқ. Алҳақ бас азиз киши эрди. Соате ўлтурдуқ ва ҳар навъ сўз ўтар эрди. Ондин сўрдуқки, эшитиб-бизки, сизинг шайх, қ. с. Авҳадуддин Кирмонийни мубтадиъ дебдур ва ўз қошида қўймайдур. Бу сўз ростмудур? Ул азиз деди: балс. Ва мен ул мажмаъда Шайх хизматида ҳозир эрдимки, бирав анинг зикрин қиладур эрди. Алар буюрдиларки, онинг отин менинг қошимда тутмангизки, ул мубтадиъдур, аммо яна бир кун ҳам Шайх хизматида эрдимки, дедиларки, Шайхнинг бу сўзин Шайх Авҳадуддин эшитди ва деди: агарчи Шайх мени мутбадиъ дебдур, аммо менга ушбу муфохират басдурки, отим шайхнинг тилига ўтубдур ва бу маънода арабий байт ҳам айтибдур. Ул байт будур:

و سوي من سيرة

ما سوي من سيرة

Б а й т:

«Мени ёмонлик билан эслаганинг мени хафа қилмайди, балки сенинг хаёлингдан ўтганим учун хурсанд бўламан».

Бўла олурки, шайх Шаҳобуддиннинг муроди анинг ибтидоъидин ул бўлғайки, дерларки, ул ҳақиқат шуҳудида мазохир суратиға тавассул қилгон экондур ва мутлақ жамолин муқаййадот сувариди мушоҳада қилур эрмиш. Андоқки, ўттики, шайх Шамсуддин Табризий қ. с. андин сўрубдурки, не ишдасен? Дебдурки, ой аксин сувлиқ таштда кўрадурмен. Шайх дедики, агар бўйнунгга чибқон чиқмайдур, нега ойни кўкда кўрмайсен? Ва Мавлоно Жалолуддин Румий қ. с. қошида биров дегандурки, ул шоҳидбоздур, аммо покбоздур. Алар анинг жавобида дебдурларки, кош не тиласа қилғай эрди ва ўтгай эрди ва бу рубоий ҳам бу маъноға далолат қилурким,

Рубоий

زیراکه ز معنی است از هر صورت
معنی نمود باید مگر در صورت

زای من لکرم معنی هر و صورت
این عالم صورت است و ما در معنی

Р у б о и й:

«Суратда маъно асари бор учун унга кўзим билан боқаман. Бу олам суратдир, биз суратлардамиз, маънони фақат суратда кўриш мумкин».

ва Шайх Авҳадуддиннинг қ. с. латиф ашъори бор, маснавийдин ва анинг ғайридин. «Мисбоҳ ул-арвоҳ» китобининг охирида айтурки,

Ғайри

سایه جحر است تا کیم
حور نیست حور غیر اصل سایه
عینش قلند از حور نیست
ز دیک حکیم نیست هر حق
او نیست ولیک نام دارد
کمن نیست ازین عالم نو حورانی باش
ز آن روی که حور نبود حور دید
هر حور حقیقتی سوی الله

تا عینش هست هست ما عالم
چون سایه ز هست واقع سایه
حوری که وجود او حور نیست
عینست ولیک هست مطلق
عینی که حق توأم دارد
از نقش حورست فتنه علقان
حور گفت حقیقت وجود ایشان
بس یاد یکن که نیست والله

М а с н а в и й:

«То қўл қимирлар экан, иложсиз, соя ҳаракатга келади. Соя қўлдан пайдо бўлди, аслида ўзи йўқ нарса. Борлиғи ўзи билан қойим бўлмаган нарсанинг борлигини эътироф этиш ақлдан эмас. Ҳакимлар фикрича, Ҳақдан бошқанинг борлиги мутлақ борлиқ эмас. Ҳақ билан қойим бўлган борлиқ асли йўқ нарса, лекин номи бор.

Наққошнинг фитнаси ўз нақшида, ўртада бир киши йўқ, хотиржам бўл! Вужуд ҳақиқати ҳақида ўзи гапирди, ўзи эшитди, шу сабабдан ўзи кўрсатди, ўзи кўрди. Аллоҳга қасамки, Аллоҳдан бошқа ҳақиқат мавжуд эмаслигига ишониш лозим».

(مثنوی)

لو خدا نر دل مېری آفر دل کمر	خبر نیست که راه مېروی مېری کمر
نر حق نر دل بی وفا میگر حق	بیتک و حق چله واهی جانیل کمر

Р у б о и й:

«Авҳад, юрак эшигин қоқасан, юрак қани? Бир умр йўл юрасан, манзил қани? Бу вафосиз, пасткаш дунёда эллик икки чилла ўтирдинг, ҳосил қани?»

713. Амир Сайид Қосим Табризий қ. с.

Авоилда Шайх Садруддин Ардабилийга иродатлари бор экандур. Андин сўнгра Шайх Садруддин Али Яманий суҳбатиғаки, Шайх Авҳадуддин Кирмоний асҳобидиндур, етишибдурлар. Рўзгор аҳли аларнинг қабул ва инкориға икки фарикдурлар. Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да алардин кўп сўз битибдурларки, ул жумладин бири будурки, дебдурларки, азизлардин баъзи дер эрдиларки, алар Самарқандда эрканда алар била мулоқот қилдуқ. Маориф асносида, дер эрдиларки, Сиддиқ Акбардин кўп сўз ривоят қилиб, риққат қилурлар эрди ва кўзларидин улуғ оқ қатарот тушар эрди ва муридлари дер эрдиларки, алар ҳоло Абобакрий мақомида-дурлар. Ҳазрат Хожа Убайдуллоҳдин нақл қилибдурларки, алар дебдурларки, Ҳазрат Мир, Ҳазрат Хожаи бузургвор Хожа Баҳоуддин Нақшбанд қ. р. а.ни Абивард навоҳисида кўрган экандурлар ва суҳбат тутган экандурлар ва аларнинг тариқасиға муътакид экандурлар ва алардин фаҳм бўлур экандурки, ўзларин ул тариқаға тутар экандурлар ва ҳам Хожа Убайдуллоҳ дебдурларки, Мир ҳазратлари буюрубдурларки, ҳар ерга етсам эрди,

мажзублардин сўрар эрдим ва ўзумни алар суҳбатиға еткурур эрдим. Чун Румға еттим ва маъхуд дастур била сўрдум. Дедилар: мунда мажзубе бор, оти Мавлоно Жоний. Онинг қошиғаки бордим, они тонидимки, таҳсил авонида Табризда кўруб эрдим. Онда ҳолининг кайфиятин сўрдум. Рум тили била дедик, ҳар сабоҳ кўпар эрдим. Бир киши эрдим, тафриқаға тушган. Бирав бу ёндин тортар эрди ва биров ул ёндин. Бир сабоҳ кўптум. Бир ҳоле мени боса олди. Мағлуб қилдики, борчадин халос бўлдум. Деб-дурки, бу сўзни неча қатла алардин эшитдим. Ҳар қачонки, дерлар эрди, мутағаййир бўлурлар эрди ва кўзларидин ёш тўкилур эрди. Маълум бўлур эрдики, бу сўзни ул азиз айтқонда аларға кўп таъсир қилғондур ва баъзи расоилларинда келтурубдурларки, етти юз олтмиш тўққизда Ҳирот шаҳрида хонақоҳ жаддида Мавлоно Заҳируддин Хилватий ҳазратларининг живорида сокин эрдим. Бир саҳар вақти ногоҳ Мавлоно ўз хилватидин йиғлаб чиқиб, менинг хилватим эшигига келиб, фарёд қилдики, Тенгри учун оятки айтурки, (12:ق) «بِزْ اِنْ سَوْنِغَا اُنْ اِيْنِغْ جَوْنْ تَوْمِيْرِيْدَانْ ҲАМ ЯҚИНМИЗ».

Олтмиш йил югуртурлар ва ҳануз етмаймен. Фуқаро арбобидин азизе ҳозир эрди, айтти, бу ҳамул Мовароуннаҳр девонаси ишидурки, элнинг эвларига борур эрди ва ҳар неча нима еса эрди, чиққандин сўнгра сўрсалар эрдики, нима едингму? Ташний қилур эрдики, егилук нима қайда эрдики, егаймен.

Бир кун бир улуғ киши они уйига элтти ва мулавван аъйима кўп илайига ёйди. Еёлғанчаким еди. Андин сўнгра мезбон қилич торттики, барчани емак керак. Жон ҳавлидин яна бир миқдорким еди. Ўзга деди — ўлтурсанг ҳам ўлтурки, ея олмасмен. Чун девона ул ҳолдин халос топиб чиқди, сўрдиларки, ҳеч нима едингму? Дедик, неъмат худ кўп эрди. Аммо қилич қўрқунчидин ким нима ея олур эрди? Саккиз юз ўттизда Ҳирот жомеъида бир фидойи замон подшоҳиға захме урди. Андоқ маълум қилдиларки, ул кишининг Ҳазрат Мир лангарида муқфал уйи бор. Кўтаҳназарлар бу таваҳхумдинки, аларнинг вуқуфи била бўлмиш бўлғай, аларға шаҳрдин узр қўлдилар. Ва алар Балхқа бордилар ва халойиқ ғавғоси ҳам алар хизматиға боис бор эрди. Аларнинг ҳақойиқ ва маорифидин ҳоло эл орасида девонлари бор ва яхши маснавий рисоалари ва яна расойил ҳам битибдурлар ва таржеълари девонда бордур ва таржеъ байти будурки,

بِزْ اِنْ سَوْنِغَا اُنْ اِيْنِغْ جَوْنْ تَوْمِيْرِيْدَانْ ҲАМ ЯҚИНМИЗ

Б а й т:

«Афъол, сифот ва зот билан барча пинҳон ва ошкор нарсаларнинг асли сенсан».

Ва Балҳдин Самарқандға бордилар ва андин яна Хуросонға қайтдилар ва Харжард қасабасида сокин бўлдилар ва саккиз юз ўттуз еттида дунёдин ўттилар ва муборак марқадлари ҳам андадур ва ниёзмандларидин баъзи қабрлари устида гунбаз ва айвон иморат қилибдур, юзору ва ютабарраку биҳи.

714. Ҳаким Санойи Ғазнавий р. т.

Кунияти ва оти Абдулмажид б. Одамдур ва ул Шайх Разиюддин Али Лоло отаси била абнойи амм экандурлар. Сўфия тариқининг шуаросининг кубаросидиндур ва машойих анинг назмларидин истишҳодға ўз расойи-лидин келтурубдурлар ва «Ҳадиқат ул-ҳақиқа» китоби анинг шеърида азвоку мавожида ва тавҳид арбоби маърифати адосида камолиға қатъий далилдур. Хожа Юсуф Ҳамадоний қ. с. муридларидиндур ва тавбасининг сабаби бу эрмишки, Султон Маҳмуд Сабуктегин қиш фаслида Ғазнийдин куффор диёрининг баъзини олурға чиққан экандур ва Санойи анинг мадҳида қасидае айтқон экандурки, онинг арзиға еткургой. Бир гулхан эшигига етарки, бир мажзуб анда бўлур эрмишки, они Лойхўр дер эмишлар, бу жиҳатдинки, доим чоғир лойи ичар эрмиш. Анинг унин эшитурки, соқийсиға айтур эрмишки, бир аёғ тўла қилиб берки, Ғазнавий Маҳмудғинаниннг кўрлукига ичай! Соқий демиш бўлғайки, Маҳмуд подшоҳи исломдур ва ғозий кишидур. Нечук мундоқ дегайсен? Ул демиш бўлғайки, нохушнуд мардакдурки, ҳар не анинг иликиға тушубдур, ани забт қилмай борибдурки, яна мулк олғай, дебдур ва аёғни ичибдур. Андин сўнгра дебдурки, яна бир аёғ тутки, Санойи деган шоирғинаниннг кўрлукига ичай! Соқийси дебдурки, Санойи фозил ва латифтабъ киши. Нечук бу навъ дегайсен? Ул дебдурки, агар ул латифтабъ бўлса эрди, бир ишга машғул бўлғай эрдик, анинг бир ишига ярағой эрди! Бир неча газофни бир коғазға битибдурки, анинг ҳеч ишига ярамас ва билмаски, ани не иш учун яратибдурлар. Санойи ул сўзни эшитти, ҳоли мутағаййир бўлди ва ул Лойхўр танбиҳи била ғафлат мастлиқидин айилди ва қадам йўлға қўйиб, сулукка машғул бўлди. Ҳазрат Мавлоно Жалолуддин Румий қ. с. сўзларида мазкурдурки, Хожа Ҳаким Санойи ул вақтки, муҳтазар эрди, ўз-ўзи била оғзида бир нима дейдур эрмиш. Қулоқ солганларга маълум бўлубдурки, бу байтни ўқийдур эрмишки,

هر کسی منی و از منی منی

هر گفتم راجه گفتم زانکه نیست

Б а й т:

«Сўзида маъною маъносида сўз бўлмаган айтганларимдан қайтдим».

Азизе бу сўзни эшитиб, дебдурки, ажабдурки, сўз демакдин қайтқон маҳалда ҳам сўзга машғул эрмиш. Анинг ашъоридиндур.

شعر

این جهان بر مثال مردان نیست	کو کسان التیر و غزل جوان
این مر آن را می زان طلب	و آن مر آن را می زان طلب
شیر آمار جنگل که همه	ورعده باغ عسل این مردان

Ш е ь р:

«Бу жаҳон минг-минг одамлар бўлса-да, ўлаксага ўхшайди. Бунисн унисига чангал салади, униси бунисини тумшуғи билан чўқийди. Оқибат ҳаммаси ўтади, ўлакса эса ҳаммасидан қолади».

Бу қитъа ҳам анинг латоифидиндур.

نطعه

يا احمد على جهان گزيده ازان	بشمار گيره و گستر بر عهد
تو جهان را که بخوري بر می	نه جهان چون تو بخوری بر عهد

Қ и т ъ а:

«Жаҳон халқининг кўпи гумроҳу ози нажот топувчилардир. Сен шундай яшагинки, ўлсанг нажот топ, аммо бошқалар сендан нажот топмасинлар».

Бу рубоий ҳам анингдур.

رباعي

ای مثل تو ابرو چاقم موی	سودای تو را مثل بهره عسل
سیاح جهان معرفت بمن دل	از دست دست بمن دلی بگل

Р у б о и й :

«Эй ишқ, руҳ сенга муқаддас манзил, ақл-савдоларинг ортилган маҳмил. Маърифат дунёсининг сайёҳи бу – дил. Ғаминг дастидан қўл бошдаю оёғ лойда».

Ва анинг «Ҳадиқа»сидин бошқа ҳамул вазн била уч китоби бор ва «Ҳадиқа»нинг итмомига андоқки, ўзи назм қилибдур – беш юз йигирма беш эрмиш. Баъзи ўзининг ҳам ғавтин ушбу тарихда дебдурлар.

715. Шайх Фаридуддин Аттор Нишобурий қ. с.

Алар шайх Маждуддин Бағдодий қ. с.нинг муридидурлар ва «Тазкират ул-авлиё» китобиким, аларнинг мусаннафотидиндур. Анинг дебочасида ўзларининг Шайх Маждуддинга иродатларин зоҳир қилибдурлар ва баъзи дебдурларки, Увайсий экандурлар ва Мавлоно Жалолуддин Румий қ. с. сўзларида мазкурдурки, Шайх Мансур Ҳаллож нури юз эллик йилдин сўнгра Шайх Фаридуддин Аттор руҳига тажалли қилди ва онинг мураббийси бўлубдур. Дебдурларки, алар андоқки отлари машҳурдур, аттор экандурлар. Тавбалариға сабаб бу бўлғондурки, бир кун атторлиғ дўқонида муомалаға машғул ва машғуф эмишлар. Дарвеше дўкон эшигига етар ва неча қатла

«**شيء** «Аллоҳ учун бирор нарса бер!» дер. Анга парво қилмаслар. Ул дарвеш дерки, эй Хожа, не навъ ўлгунгдур? Алар дебдурларки, андоқки сен ўлгунгдур! Дарвеш дебдурки, сен мендек ўла олмассен! Алар дебдурларки: Нечук? Дарвеш дебдурки, мундоқ! Яғоч аёғин бошин остига қўюбдур «валлоҳ», дебдур ва жонни Ҳаққа таслим қилибдур. Аларнинг ҳоли мутағаййир бўлубдур ва дўкон ва анда дағи ҳар не бор экандур, барҳам урубдурлар ва бу тариққа кирибдурлар.

Дебдурларки, Мавлоно Жалолуддин Румий Балхдин Маккага борурда, Нишобурда алар суҳбатиға етибдур ва Шайх кибари синда эрмишлар. «Асрорнома» китобини Мавлоноға берибдурлар ва Мавлоно доим ул китобни ўзидин айирмай, ўзи била асрар эрмиш ва ҳақойиқу маориф адосида иқтисоди аларғадур, андоқки дебдурки,

شربت از دستش چش وادی بود

گره غبار گشت هم

Б а й т:

«Мавлоно Аттор атрофидан юрди, Шамс қўлидаги шарбатдан ичди».

Ва яна бир ерда дебдурки,

ما تاري لاني وعطار الله

عطار روح بود و لاني هو جسم او

н а з м:

«Аттор руҳ эдию Санойи унинг икки кўзи. Биз Санойю Аттор изидан келдик».

Ва ончаки тавҳид асрори ва азвоқу мавоҷид ҳақойиқининг адоси ва гуфту гузорики, аларнинг маснавий ва ғазалиёт ва сойир назмларида индиروج топибдур. Ҳазрат Махдумий н. м. н. дебдурларки, бу тоифанинг ҳеч қайсининг сўзларида топилмас.

جاء الله سبحانه من العالمين المثلين من المراء من عباد الله

«Аллоҳ субҳонаҳу муштоқ толибларнинг энг яхши мукофоти билан уни сийласин! Кутлуг нафасидан намуналар».

حقى من جسم كرم الله

حقى من جسم كرم الله

Н а з м:

«Эй юзини беркитиб, бозорга келган, халқ бу тилсимга мубтало бўлиб қолди».

Ва бу қасидадур, йигирма байтдин ортуқроқ ва аҳолидин баъзи анга шарҳ битибдур. Ва мурод бу мубҳам адодин ул Ҳазратқа жаноби маориф-паноҳ Хожа Ҳофиз Али Жомийдур қ. с.ки, кўпрак улумда батахсис, тасаввуф илмида замонининг яғонаси эрди ва ўтган матлаъ шарҳида бу навъ битибдурларки, эй улки, ўз юзинки зоҳир вужуд нуридур, таъайюнот ва сувар бурқаъи била ёшуруб, ёширун зуҳур бозориға келиб, халқе бу сувар тилисмидинқи, бу махфий ганж юзига тортибсен, таъайюноти мухталифа қасрати ва осори мутабония воситасидин буъду ҳижрон ва ғафлату пиндор ва ғайрат гирифтори бўлубдурлар. Ёхуд ул юз жамоли партави сирояти воситасидинки, мазоҳир ва сувари жамила пардаларидин ишқ балоси ва муҳаббат меҳнатиға гирифтор бўлубдурлар. Баъзи маъноға ошиқ ва баъзи суратқа.

توى كرم الله

توى كرم الله

Б а й т:

«Сен — маъно, сендан бошқаси исмдир, сен — хазина, барча олам тилсимдир».

Ва сурат ошиқлари ўз ваҳмлари била маъшукдин йироқ тушубдурлар ва билмасларки, кимнинг ошиқидурлар ва аларнинг кўнглин олғон кимдур?

مىل حق حقه عالم تا ايد
گر تانيسالار و تانيماسالار

Ш е ъ р:

«Сени танисалар ҳам, танимасалар ҳам барча олам халқининг майли сенгадир»

ва бу дастур била бу қасидани тамом шарҳ қилибдур ва ихтисор жиҳатидин бу бир байтни ирод қилилди ва бу заифи номурод Ҳазрат Шориҳ қ. с.нинг хизматиға мушарраф бўлиб эрдим ва баъзи улумда алардин сабақ эшитиб эрдим ва Ҳазрат Шайх бузургворнинг назму насридин мусаннафоти беҳал кўпдур. Улча ул орасида ҳоло мавжуд бор. Назмлари юз йигирма минг байт тахминан бўлғай ва сўзи анга ўхшарки, бу байтлариға хатм қилмиш бўлғайлар.

مىل حق حقه عالم تا ايد
گر تانيسالار و تانيماسالار

Ш е ъ р:

«Кофирнинг куфрию диндорнинг дини Аттор қалбида бир зарра дарддир».

Ва ул Ҳазрат олти юз йигирма еттида куффор илкида шаҳодат шарбати тотибдурлар ва дерларки, муборак синни юз ўн тўрт ёшида эрмиш ва мутаҳҳар мазорлари Нишобурдадур ва махлис ниёзмандлардин баъзи муравваҳ иморат ясабдурлар, юзару ва ютабарраку биҳи.

716. Шайх Мушрифуддин Муслиҳ б. Абдуллоҳ Саъдий Шерозий қ. с.

Сўфиянинг афозилидин эрмиш ва Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф қ. с.нинг шариф буқъасининг мужовирларидиндур ва улумдин тамом баҳраси бор эрмиш ва одобдин комил насиби. Кўп сафар қилибдур ва ақолимни кезиб-

дур ва неча қатла ҳажға яёқ борибдур. Суминот бутхонасиға кирибдур ва аларнинг улуғроқ бутин ушатибдур. Ва кибор машойихдин кўпининг хизматиға етибдур. Шайх Шаҳобуддин суҳбатиға мушарраф бўлубдур ва алар била бир кемада дарё сафари қилибдур ва дебдурларки, муддати мадид Байт ул-муқаддасда ва Шом билодида саққолик қилиб, элга сув берур эрди. То Хизр а. с.га етишти ва ани инъом зулоли ва афзоли оби ҳаётидин сероб қилди. Бир қатла анга содоти акобиру ашрофидин бири била гуфтугўй воқеъ бўлди. Ул шариф кеча Ҳазрат Рисолат с. а. в. тушда кўрдиким, ул Ҳазрат анга итоб қилди.

Ул шариф уйғонди. Шайх хизматиға бориб, узрхоҳлиқ кўргузуб, истирзои хотири қилди. Машойихдин бири аларға мункир эрмиш. Бир кеча воқеада андоқ кўрдиким, осмоннинг эшиклари очилди ва малоика нур табақлари била нозил бўлдилар. Ул сўрдиким, бу не нурдур? Дедиларки, Саъдий Шерозий учундурки, бир байт айтибдур ва ул байт Ҳақ с. т. ҳазратида қабул тушубдур ва ул байт будурки,

هر روزی نظر برت منور گردد

و رنگ برستان سر در نظر منور گردد

Б а й т:

«Ҳушёр киши назарида яшил дарахтларнинг ҳар бир япроғи Яратувчи маърифатининг бир дафтариدير».

Ул азиз чун ул воқеадин уйғонди. Ҳамул ақшом шайхнинг зовияси эшигига бордиким, анга мужда еткургой. Кўрдиким, чироғе ёқибдур ва замзама қиладур. Чун қулоқ солди, ушбу байт эрдиким, ўқур эрди. Шайхнинг ашъори девони ва «Бўстон» маснавийси ва «Гулистон» китоби ва сойир кутуби ва расойили андин машҳурроқдурки, андин бирор нима ирод қилғай. Ҳазалгўй акобиру шуаро олдида мундоқ муқаррардурки, ҳазал тавриға Шайх мухтариъдурлар, жонсўхталар ва ишқибозларға ва дилафрўхталарға ва жонгудозларға филвоқеъ ғариб ҳаққе собит қилибдурлар. Шайх олти юз тўқсон бирда шаввол ойи жумъа туни дунёдин ўтубдурлар.

717. Шайх Фахруддин Иброҳим Ироқий қ. с.

«Ламаот» китобининг соҳибидур ва шеър девони бор ва машҳурдур ва кичик ёшида Қуръон ҳифзи қилиб эрди ва асру хуб ўқур эрди. Ҳамадондиндур. Барча Ҳамадон аҳли анинг шефтаси эрдилар. Андин сўнг улум таҳсилиға иштиғол кўргузубдур. Ўн етти ёшида Ҳамадоннинг баъзи мадори-сида ифодаға машғул бўлубдур. Бир кун бир жамоат қаландарлар Ҳамадонға етибдурлар ва алар била бир соҳибжамол йигит эрмиш ва анга ишқ машраби

голиб. Ани кўргач, анга гирифтор бўлубдур. Ул мусофир қаландарлар то Ҳамадонда эрдилар, алар била эрди. Чун алар Ҳамадондин сафар қилдилар. Неча кунки ўтди, фироқ суғубатидин бетоқат бўлуб, аларни эриша бориб, аларга етти ва ишқ иқтизоси билаки, маъшукқа ҳамранглик тақозоси қилур. Қаландарлиқ кисвати ихтиёр қилди ва алар била Ҳиндустонга тушти ва Мултон шаҳрида Шайх Баҳоуддин Зикриё суҳбатига етишти ва мурид бўлди. Дерларки, чун Шайх ани хилватқа ўлтуртти ва онинг чилласидин бир важҳ ўтти. Анга важде етиштики, ҳоли муставли бўлди ва бу ғазални дедикки,

هستم بهت ساقی و ام کرمه

هستم باده کاشم جام کرمه

Б а й т:

«Вақтеки, қадаҳга шароб қуйдилар, аввало, маст соқий кўзидан қарз олдилар».

Ва мунинг бийик ун била ўқур эрди ва йиғлар эрди. Чун хонақоҳ аҳли бу ҳолни кўрдилар ва дарвешлар тариқининг хилофи топтиларки, Шайх тариқи хилватда зикру муроқаба иштиғолидин ўзга иш бўлмас эрди. Ани инкор суратида Шайх арзиға еткурдилар. Шайх дедикки, сизларга булардин манъдур. Анга манъ йўқдур. Неча кун мундин ўтти, Шайхнинг муқаррибларидин бирининг гузари хароботқа тушти. Эшиттики, ул ғазални хароботийлар чангу чағона била ўқур эрдилар. Шайх қошиға келди ва сурати ҳолни айтти ва дедикки, боқий Шайх ҳокимдур. Шайх деди: Не эшиттинг, адо қил! Бу ғазал адосида тафаҳхусқа чун еттиким,

مراقی را چراغ نام کرمه

جو خود کرمه رو چراغ نام کرمه

Б а й т:

«Ўз сирларини ўзлари фош этиб, Ироқийни нега бадном қилдилар?».

Шайх дедикки, анинг иши тамом бўлди ва қўпти ва Ироқийнинг хилвати эшигига келиб дедикки, Ироқий, хароботда муножот қиласен, ташқари чиқ! Ташқари чиқди ва бошини Шайхнинг аёғига қўйди. Шайх муборак илки била бошини туфроғдин кўтарди ва яна они хилватқа кирголи қўймади ва хирқани ўз муборак танидин чиқариб, анга кийдурди ва ўз фарзандин анинг никоҳи ақдиға кюрди ва анга ул никоҳдин фарзанде бўлди ва анга Кабируддин лақаб қўйдилар. Йигирма беш йил Шайх хизматида эрди. Шайх ўз вафотиға яқин ани ўз ўрниға халифа таъйин қилди ва Тенгри

рахматиға борди. Чун риёи сўфилар Шайхнинг илтифотин бу мартабада анинг жониби кўрдилар. Ҳасад ирқлари ҳаракатға келиб, вақт подшоҳиға еткурдиларки, анинг аксар авқоти шеър била ўтар ва соҳибжамол йигитлар била суҳбат тутар. Анга шайх хилофати истиҳқоқи йўқдур. Чун шайх Ироқийға бу маълум бўлди. Ҳарамаини шарифайн сафари ихтиёр қилиб, ул давлатқа мушарраф бўлгондин сўнгра Рум сори тушти ва Шайх Садруддин Кунявий суҳбатига етиб, тарбиятлар топти ва жамеъки Шайх хизматида «Фусус» ўқийдур эрдилар, истимоъ қилдилар ва анинг истимоъи асносида «Ламаот»ни битиди ва шайх назариға келтурди. Шайх писанд қилиб, қабул рақамин ул шариф рисолаға тортти ва бу авқотда Ҳазрат Махдумий н. м. н. бу хокисор илтимоси била ул китоб шарҳида «Ашиъа»ни битидиларки, мутолаа қилиб, маонисидин файз олғайлар ва онинг нафосатин бу илмда билгайлар ва Шайх Фахруддин Ироқий Румдин Мисрға ва Мисрдин Шомға келиб, Димишқда сокин бўлдилар ва олти ойдин сўнгра фарзанди Кабируддин Мултондин келди ва муддате отаси хизматида бўлди. Оқибат шайхқа ориза торий бўлди ва вафот кунини асҳобни ва ўғлини тилади ва васиятлар қилди ва бу рубойини айтти.

در حلقه جود قرار غایم باشم من که به هر مرد ایم باشم
 روی لافعه قرار کت روز غدا به پیش بگش وعده و نه کم دلت

Р у б о и й:

«Ўтмишда олам низомига қарор қилганда, унга одам хоҳишича тартиб бермадилар. Ўша кунги қоидаю қарорга биноан бирор кишига оз ҳам, кўп ҳам ваъда бермадилар».

Етти юз саксон саккизда зулқадда ойининг олтисида оламдин ўгтилари ва Димишқнинг Солиҳиясида Шайх Муҳйиддин Арабий қабрининг ёнида кейинроқ дафн қилдилар. Ўғли Кабируддинни отаси ёнида р.

718. Амир Ҳусайний қ. т. р.

Оти Ҳусайний б. Олим б. Абулҳусайндур. Аслида Кизивдиндурки, бир кентдур, Ғур навоҳийсидин. Зоҳирий ва ботиний улумға олим эрмиш ва назму наср кутуб мусаннафоти бор. Назмдин мисли «Канз ур-румуз» ва «Зод ул-мусофирин» ва «Си нома» ва ғазал девони ва насрдин мисли «Нузҳат ул-арвоҳ» ва «Сирот ул-мустақим». Ва «Канз ур-румуз» китобидин андоқ маълум бўлурки, Шайх Закарийёи Мўлтонийнинг воситасиз муридидур. Аммо баъзи китобида андоқ битикликдурки, ул шайх Рукнуддин Абулфатҳ муриди бўлғай

ва ул отаси Шайх Садруддин ва ул отаси Шайх Баҳоуддин Закариёи Мўлтонийнинг (қ.т.а.). Анинг тавбасига сабаб ул эрмишки, ов овлаб юрур эрмишки, бир кийик оллига келур. Ўқ тортар, ани урғоли. Ул кийик анинг сори боқиб айтурки, эй Хусайний, бизга не ўқ отарсенки, Тенгри сени бандалигига ва маърифатиға яратибдур, йўқ бу иш учун? Ва ғойиб бўлди. Анга ҳол мутағаййир бўлуб, талаб ўти ниҳодидин шуъла торта бошлади. Ҳар несики бор эрди, барҳам урди ва бир сурук жаволиқилар била қўшулуб, Мўлтон сори тушти ва Шайх Рукнуддин хонақоҳиға етишдилар. Шайх ул жамоатни зиёфат қилди. Эrsa оқшом Ҳазрат Рисолат с. а. в. воқеъда Шайхқа амр қилдики, менинг бир фарзандим бу жамоат оросида бордур. Чиқариб ишига машғул қил! Тонгласи Шайх Рукнуддин ул жамоатдин тафаҳхус қилди. Эrsa они кўргүздилар. Ҳамул олий ишорат била ани алар аросидин чиқариб, тарбиятиға машғул бўлди, то олий мақомға етти. Андин сўнгра Хуросон вилояти сори рухсат берди. Амир Хусайний Ҳирий шаҳриға келди ва Ҳирот халқи муриду мухлис эрдилар. Етти юз ўнда Шаввол ойининг олтисида оламдин ўтти ва Масрахда Абдуллоҳ б. Жаъфар Тайёрнинг гунбази қошида дафн қилдилар (р.а.).

719. Шайх Маҳмуд Чабуштарий қ. т. с.

Бу тойифанинг куммалидиндур. Зоҳирий ва ботиний улум соҳибкамоли. Бу фан аҳли қошида муқаррар ва калому мақоли бу тойифа тариқи адосида мустаҳсан. Таснифоту кутуби бор. Ул жумладин «Ҳақ ул-яқин»дурки, улча имкони бор, бу қавм ҳолоти ва таърифида ҳам дақиқ ва ҳам муфид воқеъ бўлубдур. Яна «Шоҳид»дурки, ул ҳам ишорат аҳли тили била маориф баён қилибдур, ул дағи таърифдин мустағнийдур. Ва мабдаву маод бобида яна бир китоби борки, бу тариқда сулуқ аҳлиға кўп муфиду мунтиж воқеъдур. Яна «Гулшани роз»дурким, ҳам зоҳир аҳлининг рангину пуркор маснавийлари ва ҳам ҳақиқат аҳлининг ширину файзосор сўзларида андин равонроқ ва пурчошнийроқ ва шўрангизроқ ва шавқомизроқ назм айтса бўлғаки – йўқдур! Ва ул бу навъ эркандурки, Мир Хусайний бу тоифа истилоҳ ва тили била неча савол битиб, Ироқ машойихи афозилиға йиборибдур, ул саволотқа жавоб умиди била ва ул мушкilot ҳалли тамаъи била. Агарчи саволот ўттузча ортуқ, ё ўксук бор, аммо ўн етти байтда назм либосиға кирибдур. Алар назариға еткач ул мушкilot ҳалли учун ул саволот жавобиға машғул бўлубдурлар ва ул маснавийни айтибдурлар. Ва абётининг адади минг бир воқеъ бўлубдур. Асмоуллоҳ адади била мувофиқ. Ва анга «Гулшани роз» тасмия қилибдурлар. Ва Шайхнинг муборак марқади Чабуштардадурки, Табриз навоҳийсидадур.

720. Шайх Авҳадуддин қ. с.

Андоқ истимоъ тушубдурки, ул шайх Авҳадуддин Кирмонийнинг асҳобидиндур ва отида бу нисбат маъниси андиндур ва анга шеър девони

бор, ғоят латофатда бир таржеоти бор муштамил ҳақойиқу маорифқа ва «Жоми жам» отлиғ маснавийси бор Шайх Санойининг «Ҳадиқа»си услуб ва вазни била. Ва анда кўп латоиф дарж қилибдур ва бу абъёт ул маснавийдиндур.

مثنوی

ای تو حلقی نصرت سال محقق دید	تلفیق روی نیک حق دید
بهر گفتار ما محضی نیست	باز کن دیده کن محضی نیست
بالا چون فلک بسر گشتم	تا فلک وار دیده بر گشتم
بر سر پای چله داشتد ام	چون نه از هر راه داشتد ام
از بیرون هر حال بازدم	وز بیرون حق نیست با یارم
کس نیلده حال سلوک من	ره ندارد کسی بطول من
تلال من بلووت پیوسته است	سوره ها گره سر من پیوسته است

Маснавий:

«Бир оқшом гўзал ёрнинг чеҳрасидан бахтиёр бўлиш учун Авҳадий олтмиш йил машаққат чекди. Сўзимиз сири мажозий эмас, кўзингни оч, бу ўйин билан бўлар иш эмас! Йиллар фалакдек саранжом кездим ва фалакдек соҳибназар бўлдим. Оёқда чилла ўтардим, аммо озиқ-овқат тўплаш учун ўтирганимиз йўқ! Ташқаридан бозор ўртасидаман, ичкаридан ёрим билан хилватдамен.

Ҳеч ким хурсандчилигим жамолини кўрмайди ва хилватимга йўл топа олмайди. Токи қалбим дўстимга боғлиқ экан, бошимдан шодлиқлар сочади».

Ва шайх Санойининг «Роия» қасидасига яхши жавоб айтибдур ва абётининг адади юз олтмиш бўлғусидур. Онинг муфтатаҳи бу абётдурким,

مثنوی

بهر پیوند جانک از دیار	چون توان شد راحت بر حیران
کنار ما با یکی است هر چه شوم	وان یکی تنی بود در کنار
غلامی نیست بلکه گوهر راز	محرمی نیست تا تمام راز
در هر شوم رحمت آن معلول	در سحاحم به صورت آن فرماز

М а с н а в и й:

«Боғлиқлигимиз ёрга боғланмаса, бахтдан қандай баҳраманд бўлиш мумкин? Бутун шаҳарда ишимиз бир зотга боғлиқ, лекин ишимизга у ҳеч тан бермас. Ҳамдам йўқ, сирымни кимга айтай? Маҳрам йўқки, зорлансам! У маъшуқ улуғлигидан фарёду фиғондаман, у най овозидан самоъ қиламан».

Ва «Жоми Жам» китобининг итмоми тарихида битибдурки,

چون در هیچ برنگرد آن نیست
که من آن عالم و حیوان فر
همهت صد رفقه بودی سه سال
عقد کردم نام من هر روز
چون بسمل تمام المشرق
عزم کردم ایام المشرق

Н а з м:

«Тарихни ҳисобладим: етти юзу ўттиз уч эди. Мен бу қутлуғ номани раҳбаримизга бағишладим. Бир йил тўлди, «лайлат ул-қадр»да эшигида тугатдим».

Қабри Табризнинг Мароғасидадур ва анда фавтининг тарихи етти юз ўттуз саккизда битилибдур, р. т.

721. Афзалуддин Бадил Ҳақойиқ Хоқоний қ. с.

Агарчи Фалакий шоирнинг шогирдидур ва шеърға шуҳрати бор. Аммо дерларки, анга шеър тавридин бошқа тавре бор эрмишки, шеър анинг жанбида гум эрмиш ва сўзлари бу маъни шоҳидидур. Андоқки дебдур.

صورت من همه او شده صحبت من همه او
لا اخرج نفسي من زمن المشقة الشعر سجن
و در هیچ برنگرد آن نیست
چون بنگرد مرا باید گفتن که دست

Ш е ъ р:

«Менинг барча суратиму, барча сифатим ҳам — у. Мен ночор кишиман, ҳеч ким сўзимни эшитмайди. Астойдил «У ким?» — демайдиган бўлсалар, бирор эшикни қаттиқ қоқмайман, дейдиган бўлсалар, мен қандай эсам, шундай десинлар!»

Ва яна бир ерда дебдурки,

شعر

وہ بدست آہستہ صحنہ مارا رہا

صحنہ بختہ پایہ تر لفظ گویا

زانکہ نگہمند در او رجعت ما و خفا

ما و خفا رہ لفظ بختہ در جہر است

Ш е ъ р:

«Ишқ улуғлик кигизига оёғини тираб олди, аввало биздан бизнинг борлиғимизни кетказди. Сизу бизга нақд беҳудлик муносибдур, чунки сизу бизнинг заҳматларимиз унга сиғмайди».

Ва онинг бу навъ сўzlари кўпдур ва мундин бу иш келурки, анга сўфилар сўфий машрабидин тамом шурбе бўлмиш бўлғай ва ул доғи Шайх Санойининг «Роия» қасидасига жавоб айтибдур ва онда уч матлаъ дебдурки, аввалгиси будур.

شعر

الغزل القائل كآمد ہمار

المصوح المصوح كآمد گلزار

ہاری از حرفہ ہستی جو بلا ہمار

گلزاری از روشن چو آب حیات ہمار

ہی کند لعنتان دیدہ نثار

چرخ بر گلزار ما وقت صبح

Ш е ъ р:

«Тонг отди, тонг отди. Иш вақти етди, борингизни сочинг, борингизни сочинг! Чунки ёр келди. Ишқим, куз сувидек равшан, ёрким, баҳор елидек вақти чоғ. Чарх тонг пайти ишимиз учун турфа хил жисмларни кўзимизга жилвалантиради».

Ва қасиданинг охирида дебдурки,

قصیدہ راجع سعادت
قصیدہ از مرآت المعانی
از مرآت کرامت و دولت
کعبه بر من مشکین است
و اما قصیدہ را فکند از کلام
زدفا سک را فکند نیک

Ш е ъ р:

«Бу қасида етти қасиданинг саккизинчиси бўлиб, шеърлари ғаройибдур. Каъба эшигига оссалар Каъба менга шараф сочади. «Кел, йиғлайлик» қасидасини ортда қолдиради ва Имрул-Қайснинг обрўйига путур еткази». »

722. Шайх Низомий қ. т. с.

Аларга зоҳирий улуми ва расмий истилоҳотдин баҳраи тамом бор эрмиш. Аммо барчадин илик тортиб Ҳақ с. т.ға юз келтурубдурлар. Андоқ дебдурларки,

قصیدہ
قصیدہ از آینه های علوم
با کمال آینه های علوم
قصیدہ و سر هر ورق حسام
چون ترا بستم ورق حسام
قصیدہ را روی هر خطا بستم
و آن خطا بر همه ترا بستم

М а с н а в и й:

«Юлдузларнинг барча дақиқаларию илмларнинг яширин сирларини бирин-кетин ўқидим. Ўқидиму ҳар бир варақ сирини ахтардим. Сени топгач, варақларни ювдим. Ҳамманинг юзини Худода кўрдим ва у Худони ҳаммадаю сенда кўрдим».

Умри гаронмойяни аввалдин охирғача қаноату тақво ва узлату инзиво била ўтқарибдурлар ва ҳаргиз сойир шуародек ҳирсу ҳаво ғалабасидин дунё арбобиға илтижо қилмайдурлар. Балки рўзгор салотини алар мулозматиға табаррук тиларлар эркондур. Андоқки, дебдурларки,

مثنوی

بهر کسی بود که از حق تو	بهری بجهت حق از حق تو
من ای خواستم توئی دادی	همه را بر خرم تو ستادی
زانچه از سعادست دانستم گوی	چونکه بر هر که تو گشتم بوی

Маснавий

«Ёшлигимдан сенинг эшигингдан бошқа бир эшикка бормадим. Хаммани эшигимга юбординг, мен истамасдим, сен берардинг. Эндиким. сенинг даргоҳингда қаридим, қўрқиладиган нарсалардан ўзинг паноҳ бер!»

Аларнинг беш маснавийсики, «Панж-ганж»га машҳурдур. Кўпраки салотин истидъоси била воқе бўлубдур. Бу умидворлиғ билаки, аларнинг назм воситаси била буларнинг отлари рўзгор саҳифасида қолғай, истидъо қилур эрмишлар. Ва ул назмлар агарчи зоҳир юзидин афсонадур, аммо ҳақиқат юзидин ҳақойиқ кашфи ва маориф баёниға баҳонадур. Бир ерда ул маъни баёнидаки, сўфия дебдурларки. Ҳақнинг висоли толиблари ва жамоли муштоқлариға онинг вужуди далили вужуддир ва шуҳуд бурҳони ҳам шуҳуд. Дебдурларки,

مثنوی

کز اندام و جوشان بر تو دید	با وجود زبدم و زان شد کید
در طاعت پیوسته باز گشت	کسی کز تو در تو نظر گشت
چنان باید از حق دری گشت	کشاید ترا جوی و با حق

Маснавий:

«Талабгорларингнинг ўз андозаларини сенда кўрганликлари фано бўлишларига сабаб бўлди. Кимки сендан сенга наззора қилса, беҳуда варақларни йиртади. Сени сенсиз топиб бўлмайди, бошқа эшиклардан юз ўгириш керак».

Ва яна бир ерда ҳам бу маънода дебдурки,

شوی

وانگاه رهی چو موی باریک

این عطفه بعضی کی کشاید

گر پای درون کشد بسوزد

عقل آینه باریک و گویا عریض

بوی تو گر نه به نماید

عقل از هر تو بصر آید

М а с н а в и й:

«Ақлнинг оёғи қабаргану йўл қоронғу, гўё қилдек ингичка. Агар тавфиқинг раҳнамо бўлмаса, бу тугун ақл билан ечилмайди. Ақл сенинг эшигингда нурга тўлади, агар ичкарига оёқ кўйса, куяди».

Яна бир ерда Ҳақ с. т. мосивосининг эърози тарғиби ва таҳриси ва анинг кибриёси жанобиға таважжухда дебдурки,

شوی

در گوی از هر بین چاره ایست

بوی از آن است که پردان تراست

هر که بوی و خدا را شوی

بر هر بین نام که هر غواره ایست

گر ز رویه بستان تراست

چند از آن کن که وادار شوی

М а с н а в и й:

«Қонхўр, бу тузоқдан учиб кетки, халос топиш чораси зийракликдир. Бўрининг тиши тулкиникидан ўткирроқ, лекин тулки айёр бўлгани учун қутулди. Вафо қилишга ҳаракат қил, худпараст эмас, худопараст бўл!»

«Искандарнома» тарихики, аларнинг китобларининг охиридур. Беш юз тўқсон иккида экандур. Машхур мундоқдурки, алар сулук айёмида қирқ арбаъин чиқарибдурлар ва тўрт арбаъинни бир дарахт устида чиқарибдурлар. Ҳар ойна бу навъ муфрит риёзатлар тортмағунча бу навъ беш ганжи, аларға насиб бўлубдурки, кўп абъёти алфоз жазолатидин ва маъно таркиб салосатидин деса бўлурки, эъжоз сарҳадига етибдур, кишининг илкига кирмак имкон эмас ва умрлари олтмишдин ўтган экандур, валлоху аълам.

723. Хусрав Деҳлавий қ. т. р.

Лақаби Яминуддиндур. Отаси Лочин қабиласининг улуғларидин эрмиш. Балх навоҳисиди ҳамоноки, они Ҳиндустонда машҳурдурки, турк дерлар. Жихат бу эркин. Султон Муборак Шоҳ Халажий фавтидин сўнгра Шайх Низомуддин Авлиё хизмат ва мулозаматиға қушулди ва риёзату мужоҳидат илгари тутди. Дерларки, қирқ йил даҳр рўзаси тутти ва дерларки, Шайх Низомуддин Авлиё ҳамроҳлиғидаки, анинг шайхидур, таййи арз тариқи била ҳаж гузорлабдур ва беш қатла Ҳазрат Рисрлат с. а. в.ни воқеъда кўрубдур ва Шайхнинг ишорати била Хизр а. с. хизматиға етубдур ва андин илтимос қилибдурки, муборак оғзи сувин анинг оғзиға солғай. Хизр а. с. дебдурки, бу давлатни Саъдий элтти. Хусрав маҳзун кўнгул била Шайх хизматиға келибдур ва сурати ҳолни арз қилибдур. Шайх ўз оғзи сувин анинг оғзиға солибдур ва анинг баракотидиндурки, тўқсон тўққуз китоб тасниф қилибдур. Дерларки, баъзи мусаннафотида битибдурки, менинг шеърим абъёти адади беш юз мингдан озроқдур ва тўрт юз мингдин кўпрақдур ва дерларки, Шайх Саъдийнинг йигитлиғида кўруб, хизматиға мушарраф бўлгон экандур ва мубоҳот қилур эркондур. Анга ишқу муҳаббат машрабидин чошни тамом бор эмиш. Андоқки сўзларидин зоҳирдурки ва бағоят важду ҳоллиқ эркандур. Шайх дер экандурки, қиёматда ҳар киши бир нима била фахр этгай. Мен бу туркнинг, яъни Хусравнинг кўксининг куюки била фахр қилғумдур.

Ул дебдурки, бир кун менинг хотиримға келдики, Хусрав улуғлар отидур, не бўлғай эди, агар менда фақр оти бўлса эрдик, ҳашр куни мени ул от била атасалар эрди ва бу хотирни Ҳазрат Шайхқа арз қилдим. Дедик, солиҳ вақтда сенинг учун от тилалгай ва мен бу интизорда бўлдум. Бир кун Шайх дедик, бизга мундоқ макшув бўлдики, қиёмат куни сени Муҳаммад Косалес дегайлар. Ул жумъа кечаси етти юз йигирма бешда дунёдин ўтубдур ва умри етмиш тўртга етгондур. Шайхнинг оёғи сари дафн қилибдурлар.

724. Ҳасан Деҳлавий қ. т. с.

Лақаб ва нисбати Нажмуддин Ҳасан б. Ало Санжарийдур. Шайх Низомуддин Авлиё қ. с.нинг котиби ва муриди эрмиш. Яхши ахлоқу авсоф била маъруф ва машҳур эрмиш. Ҳинд соҳиби тарихи дебдурки, мажолис латофату зарофатида ва ақл истиқомати ва сўфия тариқида қаноат лузуми ва зътиқод поклиги ва тажарруд ва тафарруд таврида ва оламда ҳарне келса, хуш бўлмоқ ва хуш ўткармоқ тариқида андоқ киши оз кўрубмен. Ва ҳам Ҳинд соҳиби тарихи дебдурки, йиллар менга Амир Хусрав ва Амир Ҳасан била муҳаббату маваддат эрди. Андоқки, алар менсиз ва мен аларсиз бўлмас эрдим ва менинг воситам била аларнинг орасида андоқ дўстлук

истеҳком топиб эрдики, бир-бирининг уйларида тараддуд қилурлар эрди ва ҳамул дебдурки, Амир Ҳасаннинг камоли эътиқодики, Ҳазрат Шайх Низомуддинға бор эрди. Мажолисда аларнинг муборак анфосидин ҳар нимаким эшитиб эрди, битиб эрди ва ул неча мужаллад бўлуб эрди ва анга «Фаройид ул-фавойид» от қўюб эрди ва бу рўзгорда, бу диёрда, яъни Ҳиндда сулук ва тариқат арбобиға дастур бўлубдур.

Ва анга мундин бошқа девон ва маснавий бордур ва бу рубоий анинг назмидиндур.

روبوئي

مدام و قلمم بر گنجيد پادشاه و پادشاه اي اکرم الاکرمين پادشاه و پادشاه	دارم چنگي غنيمت پادشاه و پادشاه شر خدام شوم گر پادشاه و پادشاه
--	---

Р у б о и й:

«Ғамгин дилгинам бор, кечиргину қилмишимдан сўрама, панада юз хил воқеалар бор, кечиргину сўрама! Агар амалимдан сўрасанг, шарманда бўламан, эй акрамул акрамин, кечиргину сўрама!»

725. Шайх Қамол Хўжаидий қ. р.

Бағоят бузург эрмишлар. Аларнинг иштиғоли шеърға ва анинг нозук-луклариға ва ўз ҳолларининг сатру талбиси учун эрди эркин. Андоқки, ўзлари дебдурларки,

بيت

كشمي يا حيوان مست	ان تكلمها من امر شعري
-------------------	-----------------------

Б а й т:

«Менинг шеъримдаги бу такаллуфларим, эй Ҳумайром, менла сўзлашгин, деганимдадир».

Алад-давом риёзат ва мужоҳидотқа машғул эрмишлар. Хожа Убайдуллоҳ қ. с. дебдурки, неча вақт Шош деган ерда бўлур эрмишларки, аларнинг оталари анда сокин эрмиш ва ул айёмда ҳайвоний емас эрмишлар. Аларнинг отаси илтимос қилмиш бўлғайки, таомеки, ҳайвонийға дохил бўлғой, алар майл қилғайлар. Шайх тийбат важҳи била демиш бўлғайларки, агар ўюнгни ўлтуруб, нима пишурурсен, майл қилурбиз ва Хожанинг отасининг бир яхши ўйи бор эрмиш. Алар ул ўйни шайхдин беҳабар ўлтурубдурлар ва таомни тартиб қилибдурлар. Шайх майл қилибдурлар. Табризда ул

зовиядаки, сокин эрмишлар, хилвате эрмишки, кеча онда бўлур эрмишларки, ўзларидин ўзга киши анда етмас эмиш. Шайхнинг вафотидин сўнгра ул ҳазратники кўрубдурлар, бир бурёдин ўзгаки, анда ўлтурур эрмиш, бир тошдин ўзгаки, боши остида ястар эрмишлар нима топмайдурлар. Дерларки, ул вақтки саройда бўлур эрмишлар мавзиъи эрмишки, сув туғёни чоғда ул ерда кўп хароблиғ қилур эрмиш. Ул қиссани Шайхқа айтибдурлар. Шайх дебдурки, бизнинг чодирни ул ерда тикинг! Чун шайх буюргондек қилибдурлар. Яна анда сув хароблиғ қилмайдур. Вафоти саккиз юз учда бўлубдур ва қабри Табриздадур ва лавҳида бу байтни ўз шеъридин битибдурларки,

كامل و كعبه رضى و قبايل
مرات القوم مرده رضى

Б а й т:

«Камол, Каъбадан кечиб ёр эшигига кетдинг, минг офарин, мардона кетдинг!»

726. Мавлоно Муҳаммад Ширин, машхур ба Мағрибий қ. с.

Шайх Исмоил Сисийнинг муридидур, ул Шайх Абдуррахмон Исфа-ройиний асҳобидиндур қ. с. Ва дебдурларки, баъзи саёҳатда Мағриб дарёсиға етиб, анда баъзи машойих илигидинки, нисбати Шайхи бузургвор Шайх Муҳйиддин Арабийға етар, хирқа кийибдур. Шайх Камол Хўжандий била р. муосир эрмиш. Бир-бири била суҳбат тутарлар эрмиш. Ул вақтки, Шайх бу матлаъни айтқан экандур,

هستم اگر ایستد و ایرو ای و بال و عشوه ای
الوداع ای زهد و بطون القوال ای غلیل و امین

Б а й т:

«Кўз агар шудир, қош шудир, нозу ишва шу, алвидо, эй зуҳду тақво, алфироқ, эй аҳлу дин!»

Мавлоно самъиға етгандур, Мавлоно дегандурки, Шайх бисёр бузургдур, ажабдур алардин андоқ байт айтмоқки, зоҳир маъносидин ўзга муҳмала бўлмағай. Шайх ани эшитиб, суҳбат истидъоси қилибдур. Ва ўзи табҳқа қиём кўргузубдур ва Мавлоно ҳам ул хидматда мувофақат қилибдур. Ул

аснода Шайх ул матлаъни ўқубдур ва дебдурки, кўз – айндуру ва бўла олурки, ишорат тили била айни қадимдинки, зотдур таъбир қилилғай. Ва қош ҳожибдур, пас, бўла олурки, андин ишорат сифатқа қилилғайки, зотнинг ҳижобидур. Мавлоноға ул ҳол маълум бўлуб, тавозуъ қилиб, инсоф берибдур. Бир қатла Шайх Исмоил Сисий дарвешларни арбаъинға ўлтуртурда Мавлонони ҳам тилабдур ва Мавлоно бир ғазал айтиб, ўтқарибдурки, матлаъи будурки,

ماهر تو ديدم ز غرات گلشنم
راحت جفائ از بي اد غات گلشنم

Б а й т:

«Биз сенинг қуёшингни кўрдик, зарралардан кечдик, у зотни излаб, барча сифатдан кечдик».

Охиргача тасаввуф воқеъ бўлубдур. Чун Шайх эшитибдур, вақти хуш бўлубдур ва истеҳсон кўргузубдур. Ва Мавлоно олтмиш ёшларида секкиз юз тўққузда дунёдин ўтубдурлар.

727. Саййид Носир Хусрав қ. с.

Бадахшон Кўҳистонида бўлур эрмиш. Бағоят муртоз киши эрмиш, Кўҳистон аҳли боштин аёқ онинг муридидурлар ва Шоҳ Носир Хусрав била таъбир қилурлар. Зоҳир улумин хейли кўрган эрмиш ва ботин илмин дағи риёзат жиҳатидин ҳосил қилғондур, аммо бу тоифанинг анинг мазҳабида таънлари бор ва бу таън гўё «Рўшнойинома»сида мазкур бўлгон абъёти жиҳатидиндурки, ҳукм мазҳаби равишида воқеъ бўлубдур ва мазори Кўҳистондадур, юзору ва ютабарраку биҳи.

728. Шайх Озарий қ. р.

Исфаройинлиқдур. Лангари ва муридлари бор эрди ва мазбут аврод ва авқотлиғ киши эрди. Авойил ҳолида Ҳақ йўли сулуки кўнглига муставли бўлғонда Макка азимати қилди. Ул давлатқа мушарраф бўлғондин сўнгра Ҳинд сафари илайига тушти. Неча йил ул мулкда қолди ва кўп машойих ва азишлар суҳбатига етишти ва кўп эл анга мурид бўлдилар. Андоқ манқулдурки, Ҳинд салотинидин баъзининг мажлисиға етганда андоқки, аларнинг

расми эрмишки, салотин била киши мусофаха қилурда ерга бошин кўюб кўрушур эрмишлар. Шайх тавридин бу ишни йироқ кўрибдурлар. Аммо мажоли таманно қилиб, шайхқа арз қилдурубдурларки, агар бу расмни бажо келтурса, бир лакки юз минг дирам бўлғай, ниёзмандлиғ қилғайлар. Шайх қабул қилмай истибъод қилиб, бу байтни дебдурки,

بیت

من ترک خدا و حقیقت را بکفر گفتم
بنا بر دین خود یک عالمی خرد

Б а й т:

«Мен туркман, Ҳиндуни Чиболнинг ўлакраси деб атаганман. Жўнанинг ҳашаматини бир дона арпага олмайман».

Шайхнинг мазори Исфаройиндадур, ўз лангарида. Саккиз юз олтмиш бирда ўтубдур. Бу байт ҳам Шайхнингдурким,

بیت

گفتم و سببش را بگویند که
که تا عهد باطنی که حالت خرد است

Б а й т:

«Масиҳодан қолган бу ўйилган ёзув қадимийдир, ноумид бўлмаки, оқибат хайрдир».

729. Мавлоно Лутфий р. т.

Таҳсил айёмида Мавлоно Шиҳобуддин Хиёбоний хизматиға етар экандур ва одоби тариқат сулукини андин касб қилур эркондур. Агарчи шоирлиқ тариқида маъруф ва машҳур бўлди. Аммо дарवेशлик тариқини дағи илкидин бермади. Бу фақир борасиға кўп илтифоти бор эрди ва фотиҳалар ўқур эрди ва доим волида мулозаматиға ва ризое хотириға тарғиб қилур эрди. Тўқсон ёшидин тажовуз қилғонда, Ҳазрат Махдуми н. м. н. отиға радифи «сухан» сажъ қасидае айтиб эрдик, замон хушгўйлари барча хўблукқа мусаллам туттилар ва ул ҳазрат доғи инсоф бердилар ва онинг матлаи будурким,

بیت

زهی حلیت است قوت و روح و جان و سخن
کلی راحت چو از این بوستان سخن

Б а й т:

«Хушо, лабингдан чиққан сўзлар – руҳ озиғи, сўзнинг жонидир.
Юзинг гули – сўз бўстони чаманларини безовчидир».

Ул Ҳазрат шукргузорлик юзидин маъзират изҳори қилиб дедиларким, бу шеърнинг силаси уҳдасидин биз чиқа олмасбизки, магар муқобалада ҳам қасидае сизнинг отингизга айтқайбиз. Мавлоно дедиларким, ани сизга осон қилурбиз. Сизинг кийган эски тўнунгузни гадойлик қилурбизки, ҳулла бўлғай. Ул ҳазрат узрхоҳлиқлар била кисватни Мавлонога кийдурдилар. Мавлоно бағоят сўхта киши эрди. Тўқсон тўққуз ёшида оламдин ўтди, қабри Деҳиканордадурки, ўз маскани эрди. Бу матлаъидин бу тоифа машрабининг чошниси зоҳирдур:

Улки ҳусн этти баҳона элни шайдо қилғали,
Кўзгудек қилди сени ўзини пайдо қилғали.

730. Мавлоно Муқимий а. р.

Хуросон мулкида Тархон эли орасида бўлур эрди. Фуқаро аҳли машраби тавридин зоҳир эрди ва бу тоифа истилоҳотидин хабардор, туркча шеърға машҳур ва маъруф эрди. Бу тоифа истилоҳи била туркча таржеъ айтибдур ва кўп маоний анда дарж қилибдур ва таржеъининг банди бу байт воқеъ бўлубдурки:

Сенсен асли вужуди ҳар мавжуд,
Сендин ўзга вужудқа не вужуд.

731. Мавлоно Ашраф қ. с.

Ҳирий шаҳрида бўлур эрди ва сўфия тариқи била сулуки бор эрди. Бошига кийиз бўрк қўяр эрди ва назм аҳли акобири била суҳбат тутуб эрди. Кўпи ани дарвешлик жиҳатидин таъзим қилурлар эрди. Кўпрак авқотида «Хамса» назмига ўтқарур эрди. Оқибат ул-амр ул мутабаррак китоб итмомига мушарраф бўлурға тавқиф топти. Бу байтни гўёки матлуб висоли вақти айтмиш бўлғайким,

هوالت ما بود مشرف الميم
و طرف واصل هو المشرف الميم

Б а й т:

«Васлинг шарафидан Ашраф бўлдик, давлатимиз экан, мушарраф бўлдик».

732. Саййид Насимий қ. р.

Ироқ ва Рум тарафидаги мулкдин эркандур. Румий ва туркмоний тил била назм айтибдур ва назмида ҳақойиқ ва маориф бағоят кўп мундариждур. Мазкур бўлгон мулк аҳлига анинг шеъри муқобаласида ҳамо ноки шеър йўқдур. Ҳамоно тақлид аҳли ани мазҳабида қусур тухматиға муттаҳам қилиб, шаҳид қилдилар. Машҳур мундоқдурки, терисин сўяр ҳукм бўлубдур. Ул ҳолатда бу шеърни дебдурки,

н а з м:

Қибладур юзунг нигоро қошларинг меҳроблар,
Суратинг мусҳаф вале холу хатинг эъроблар.

ва бу шеърнинг тахаллуси ушбу муддаоға долдурким,

н а з м:

Эй, Насимий, чун муяссар бўлди иқболи висол,
Кўй, терингни сўйса сўйсун бу палид қассоблар.

733. Шайх Имодуддин Фақиҳ қ. т. с.

Агарчи фақоҳатқа машҳурдур, аммо соҳиби важду ҳол эрмиш. Ва хонақоҳи ва муридлари бор эрмиш ва самоъ суҳбатиға кўп мойил эрмиш. Дебдурларки, Макка азимати қилғонда гузари Шерозға тушубдур ва анда Бисчоқия деган зовияда нузул қилибдур ва ул зовия фуқаросидин сўрубдурки, бу навоҳида бировки филжумла уни бўлғай ва нима ўқуй олғайки, андин дардманде хушҳол бўла олғай борму эркинки, бир замон тиласак? Ул дарвешлар демиш бўлғайларки, Ҳофиз Шамсуддин Муҳаммад отлиғ йигит борки, яхши уни бор ва ўзи назм ҳам айта олур. Назмиға баъзи халқ мойилдурлар. Худ бу сўздин ғаразлари Хожа Ҳофиз эрмишки, аларнинг зуҳурининг бидояти эрмиш. Хожа Имод истидъо қилурки, ул йигитни топиб келтурунг! Ул жамоат Хожа Ҳофизни топиб, ҳозир қилурлар ва Хожа Имод тилаб, мусофаҳа қилиб, мажлисда ўлтуртқондин сўнгра илтимос қилурки, эшитиббизки, ҳам яхши унинг бор ва ҳам назм айтурсен. Бизинг учун ўзунгнинг бир шеъринг ўқуғил! Хожа Ҳофиз бу шеърни янгла айтқон экандур.

بیت
ایزد که خاکبَر را نظر کنید کنید
تا بود که گوشه چشمی عا کنید

Б а й т:

«Тупроғни бир назар билан кимё қилувчилар, кошки, кўз қири билан бизга ҳам бир назар қилсалар!»

Ун тортиб бу матлаъни ўқугач, Хожа Имодқа важд юзланди ва фарёд қилиб, самоъға кўпор ва буюрурки, матлани-ўқ мукаррар ўқугай! Шомдин субҳ чоғиғача Хожа бу матлаъ била фарёд қилиб, самоъ қилур. Намоз чоғи муридлари Хожани тутуб, таскин берурлар ва намозни адо қилурлар ва Хожа Ҳофиз борасида хайр дуолари қилур ва неча кун анга бўла ул шаҳрда таваққуф қилур. Маккага бориб қайтгунча Хожа Ҳофиз шеърининг шуҳрати оламни тутқон экандур. Хожа Имоднинг девони бор. Бу матлаъ анингдурки,

هر چه در دل هست زبانت

الها که منهای کمال را گفت

Б а й т:

«Қаердаки, иродат камол топиб охирига етса, жабр ҳар қанча кўп бўлса, муҳаббат ундан зиёдадир!».

734. Шамсуддин Муҳаммад Ҳофиз Шерозий қ. с.

Алар лисон ул-ғайб ва таржумон ул-асрордурлар. Басо асрори ғайбия ва маонийи ҳақиқийяки, сурат кисватида ва мажоз либосида адо қилиб-дурлар. Агарчи маълум эмаски, алар иродат илики бир пирга бермиш бўлғайлар ва тасаввуф тариқида бу тоифадин бирига нисбат дуруст қилмиш бўлғайлар. Аммо сўзлари андоқ бу тоифа машраби била мувофиқ воқеъ бўлубдурки, ҳеч кишига андоқ иттифоқ тушмайдур. Доғи алфоз латифлиғи ва таркиб покизалиғи ва равонлиғи ва адо салосати ва латофати ва маъно ғариблиғи чошнисида худ аларни таъриф қилмоқ ҳаёт суйин жонбахшлиққа таъриф қилғондек бўлғай. Хожалар қ. а. силсиласидин азизе дебдурки, ҳеч девон Ҳофиз девонидин яхшироқ эмас, агар киши сўфий бўлса. Бу фақирға андоқ маълум бўлубдур ва машҳур мундоқдурки. Ҳазрат Мир Қосим қ. с. аларнинг девонини «Қуръони форсий» дер эрмишларки, Каломуллоҳ оёти маонисидин мамлу ва асрору нукотидин машҳурдир. Чун аларнинг ашъори маорифнигори андин машҳурроқдурки, иродға эҳтиёж бўлғай. Ҳар ойина қалам инони андин масруф қилилди. Алар етти юз тўқсон иккида оламдин ўтубдурлар.

735. Шайх ул-ислом Мавлоно Нуруддин Абдурраҳмон Жомий қ. р.

Алар васфида хома тили лол ва тил хомаси шикаста мақолдур. Йиллар тақрир қилилса ва қарнлар таҳрир суръати била битилса, улча ҳаққи бор. Васфларининг адо топмоғи мутаассирдир ва таърифларининг сонга келмағи мутааззир. Бу бибизоат ва қалил ул-иститоатнинг яқини мунга содиқ ва таҳқиқи мунга мувофиқдурки, бу умматда аларнинг камоли суvari ва истикмоли маънавийлари жомеъияти била турамамиш бўлғай. Чун аср фузалосидин ва замон уламосидин ким аларнинг шогирдлиғига муаззазу мумтоз ва мушаррафу сарафроз эрдилар. Неча киши аларнинг сийрату камолоти шарҳида расоилу кутуб битибдурлар ва тасониф сабт этибдурлар, ародадур. Билай деган киши ул жамъи таълифдин ўз фаҳми хурдида махсус бўлур ва баҳра ола олур. Бу заиф дағи ҳам бу бобда «Хамсат ул-мутаҳаййирин» рисоласи битибмен. Анда филжумла густохлиғ юзидин алар зикри била қаламни гавҳарнисор этибмен. Турк улусида иродат аҳли ва ихлос хайли ул паришон авроқдин ва пароканда ажзодин иликка олсалар ва кўз солсалар, бирор нима била олурлар ва шуур ҳосил қила олурлар. Алар зоҳир юзидин ўзларин қутб ул-муҳаққиқин ва ғавс ус-соликин Мавлоно Саъд ул-миллати ва дин Қошғарий қ. р. а. муриди кўргузурлар эрди. Аммо ҳамоноки Увайсий эрдилар ва ҳазрат Хожа Баҳоуддин Нақшбанд р. т. руҳониятидин тарбият топиб эрдилар ва замон машойихидин Хожа Муҳаммад Порсо қ. с. муборак назарлариға етишиб эрдилар ва Хожа Абу Наср Порсо ва Хожа Муҳаммад Кусавий ва Мавлоно Боязид Пуроний ва Мавлоно Муҳаммад Асар ва Мавлоно Муҳаммад Табодгоний ва Шайх Шоҳ Зиёратгоҳий ва Мавлоно Муҳаммад Амин Кўҳистоний ва Мавлоно Саъдиддин Жожармий қ. т. а. ва сойир замон машойихи била суҳбат тутуб эрдилар ва ҳам бу тоифа ҳолоту масоилидин барчадин баҳра топиб эрдилар ва ҳам баҳра еткуруб эрдилар. Саксон бир ёшқа еттилар ва саккиз юз тўқсон саккизда жумъа кечаси Ҳирот хиёбони бошида ўз манзилларида Тенгри таоло раҳматиға восил бўлдилар ва аларнинг мухлисларидин бири мунаввар марқаглари устида олий иморат ясаб, баъзи муридлар ва шогирдларидин ул иморатда дақойиқ фунунин ва ҳақойиқ улумин ҳоло дарс этиб, жамоати касир толиблардин алар руҳонияти баракатидин нафъи шомил ва файзи комил топадурлар ва назму наср таснифларидин элликка яқин борки, замон аҳли андин баҳраманддурлар. Назмларидин уч девондур. Аввалғи девон «Фотиҳат уш-шабоб»қа машҳур ва иккинчи «Воситат ул-икд»қа маъруф ва учунчи «Хотимат ул-ҳаёт»қа мавсумки, олам аҳли тилида ул назмлардин ўзга оз назм жорий бўлур ва маснавийдин «Ҳафт авранг»дур, етти дафтар тарбият топибдурки, «Тухфат ул-аҳрор»дур ва «Силсилат уз-заҳаб»дур ва «Юсуф ва Зулайхо»дур ва «Лайли ва Мажнун»дир ва «Хирадномаи Искандарий»дур ва «Субҳат ул-аҳрор»дур ва «Саломон ва Абсол»дур ва насрларидин «Тафсир»дур ва «Шавоҳид ун-

нубувват»дур ва «Нафаҳот ул-унс»дур ва «Нақши Фусус»дур ва «Ашъиат ул-ламаот»дур ва «Лавосеҳ»дур ва «Лавомеъ»дур ва шарҳи рубоиётдур. Чун барчаси аларнинг куллиётида мастур ва мазкурдур, теъдодиға ҳожат эмас ва аларнинг маоний ва нукоти андин машхурроқдурки, бирор нима сабт қилмоққа ҳожат бўлғай. Ул сабабдин ихтисор қилилди. Ҳақ с. т. ва алар руҳиға вусул нузҳатгоҳида қиёматқача ором ва ниёзмандларға алар асрору маонийсидин кому нашоти тамом насиб қилсун, омин ё Рабб ал-оламин!

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«Эркаклар мартабасига етган ориф аёллар зикри»

Шайхи бузургвор Шайх Муҳйиддин Арабий қ. с. «Футуҳоти Маккий»нинг етмиш учунчи бобида, андин сўнграки, рижолуллоҳ табақотидин баъзини зикр қилибдур, дебдурки,

وَكُلُّ مَا يَذْكُرُهُ مِنْ هَؤُلَاءِ الرِّجَالِ بِاسْمِ الرِّجَالِ لَقَدْ يَكُونُ مِنْهُمْ الشَّاءُ وَلَكِنْ يَخْلُفُ وَكَرَّ
الرِّجَالُ لِقُلِّ لَتَنْصَحَهُمْ كَيْفَ الْإِمَامُ قَالَ: أَرَبْعُونَ نَحْصًا فَكُلُّ لَمْ لَا يَقُولُ أَرَبْعُونَ رَجُلًا فَقَالَ قَدْ
يَكُونُ مِنْهُمْ الشَّاءُ

«биз зикр этган бу тоифадаги кишиларнинг барчасини рижол — эркаклар деб атаймиз. Шунингдек, улар ичида аёллар ҳам бор, лекин эркакларнинг сони кўп. Баъзи кишидан сўрадилар: Абдоллар неча нафардирлар? Айтти: Қирқ киши. Унга айтдилар: Нега қирқта эркак демайсан? Айтти: Улар ичида аёллар ҳам бўлади». Шайх Абдурраҳмон Суламий табақоти машойихнинг соҳиби р. т. нисват ун-обидот ва нисо ун-орифот аҳволи зикрида ало ҳаддиҳи китобе жамъ қилибдур ва алардин кўпининг аҳволи шарҳин баёнға келтирубдур.

لَقِصَّتِ الشَّاءَ عَلَى الرِّجَالِ

وَلَا تَذْكُرُ الشَّاءَ فِي الرِّجَالِ

وَلَوْ كَانَتِ الشَّاءَ كَثْرًا وَكَثْرًا

وَلَا تَذْكُرُ الشَّاءَ فِي الرِّجَالِ

Ш е ъ р:

«Агар аёллар биз айтгандек бўлсалар, эркаклардан афзалдирлар. Қуёшнинг муаннас исм эканлиги унга айб эмас, ойнинг музаккар исм эканлиги унга фахр эмас».

736. Робиаи Адавия р. т.

Басра аҳлидин эрди. Суфён Саврий р. а. андин масоил сўрар эрди ва анинг мавъизоту дуосига рағбат кўргузур эрди. Бир кун Суфён Робиа қ. с. қошига кирди ва илиг кўтариб дедики, **اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ التَّوَكُّلَ** «Аллоҳим, сендан саломатлик сўрайман». Робиа йиғлади. Суфён сўрдики, не учун йиғладинг? Робиа дедики, сен мени йиғлатдинг! Суфён деди: Нечук? Робиа дедики, саломат дунёда анинг таркидадур ва сен дунёга олудасен. Робиа сўзидурки, ҳар нимага самараедур ва маърифат самараси юз Тенгрига келтурмакдур. Ва ҳам ул дебдурки, **استغفر الله من الله صلى في استغفر الله** «оз сидқ ила астағфируллоҳ демоқликдан астағфируллоҳ дейман». Суфён андин сўрдики, банда Тенгри таолоға тақарруб тилар нималардин яхшироғи қайсидур? Ул деди, улдурки, билгайки, дунё ва охиратда андин ўзгани севмас. Бир кун Суфён анинг қошида дедики, **وَأَجِرْهُ** «во аламо!». Ул деди: ёлғон айтма, агар сен маҳзун бўлсанг эрди, тириклик сенга хушгувор бўлмағай эрди. Ва ҳам ул дебдурки, андуҳум андин эмаски, андуҳгиндурмен. Андуҳум андиндурки, андуҳгин эмасмен!

737. Лубобат ул-Мутаъаббида р.

Байт ул-муқаддас аҳлидиндур. Ул дебдурки, мен Ҳақ с. т. дин уялурменки, мени ғайр била машғул кўргай. Бирав анга дедики, Ҳажга борадурмен, анда не дуо қилай? Дедики, Тенгридин ани тилаки, сендин хушнуд бўлғай ва сени ўзидин хушнудлар мақомига еткурғай ва сени дўстлари орасида гумном қилғай.

738. Марям Басрия р. т.

Басра аҳлидиндур. Робиа рўзгорида эрмиш ва анинг суҳбатиға етган эрмиш ва хидматин қилган эрмиш. Ва Робиадин сўнгра неча вақт ҳаёт топибдур. Ва муҳаббатда сўз айтур эрмиш. Ва муҳаббатомиз сўз эшитса эрмиш, беҳол бўлуб, йиқилур эрмиш. Ва оламдин ўтмакин мундоқ дебдурларки, бир мажлисда муҳаббат сўзи ўтар эрмиш. Чун сўз муассирроқ тушубдур, юраки ёрилиб, жон берибдур. Ул дебдурки, ҳаргиз рўзе ғами емадим ва анинг талабиға ранж тортмадим, то бу оятни эшиттимки, **وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ (الذَّارِيَات: 22)** «Ва сизнинг ризқингиз осмонда ва сизга ваъда қилинган нарсa бордир».

739. Райҳонаи Волиҳа р. т.

Басранинг мутаъаббидотидин эрмиш. Солиҳ Муррий р. т. айёмида бу абётни ёқаси оллига битиб эркандур.

شعر

لقد انى القلب ان تحت سواك	أنت أسمى وأعمق ومزورى
طال شوقى من يكون المداك	يا عزوى وأعمق ومزورى
فروغى لربك أن القفاك	أنى سؤل من القفاك تعيم

Ш е ъ р:

«Сен мунисим, ҳимматим ва суруримсан, қалбим сендан бошқани севишни истамайди. Эй азизим, ҳимматим ва муродим, шавқим адо бўлмас, қачон дийдорингга мушарраф бўламан? Мақсадим жаннат неъматлари эмас, фақат сени кўрмоқни орзу қиламан».

740. Муъозаи Адавия р.

Робиаи Адавиянинг акронидиндур ва анинг била суҳбат тутубдур. Қирқ йил юзин юқори осмонга қилмади. Ва ҳаргиз кундуз нима емади ва кеча уюқламади. Анга дедиларки, нафсингга кўп зарар еткурасен. Дедики, ҳеч зарар еткурмайдурмен, кеча уйқусун кундузга солибмен ва кундуз емакин кечага!

741. Уфайраи Обида р. т.

Ул Басра аҳлидиндур ва Муъозаҳ Адавия била суҳбат тутубдур. Тенгри қўркунчидин анча йиғладики, кўзлари кўрмас бўлди. Бирав анга дедики, не балои қаттиқдур кўрмаслик! Ул дедики: Тенгри таолодин маҳжублуқ андин қаттиқроқдур ва кўнгул кўрлуки Ҳақ с. т. нинг муроди муҳиммида анинг амрларида қаттиқроқ.

742. Шаъвона р. т.

Ул Ажамдин эрди ва Убуллада ўлтурур эрди. Ва яхши уни бор эрди ва ҳўб нағамот била ваъз айтур эрди. Ва зуҳҳод ва уббод ва арбоби қулуб анинг мажлисида ҳозир бўлур эрдилар. كانت في المجالس الخائفات التي كنت فيها
«Мужтаҳида, қўрқувчи, йиғловчи, йиғлатувчилардан эди». Анга дедиларки,

кўрқарбизки, кўп йиғламоғдин кузунг кўрмас булғай. Дедики, дунёда йиғламоғдин кўр бўлмоқ яхшироқдур, ўт азоби билан кўр бўлмоқдин. Ул дебдурки, ул кўзки, маҳбуби лиқосидин йироқ қолғай ва анинг дийдориға муштоқ бўлғай, йиғисиз яхши кўрунмас. Дерлар: анча андуҳ анга ғалаба қилдики, намоз ва ибодатдин қолди. Уйқуда биров келиб анга дедики,

الذي هو ملك لها كآلة حربية
فأما القوت من فعل المطمئنة

الذي هو ملك لها كآلة حربية
فأما القوت من فعل المطمئنة

Ш е ъ р:

«Агар сен ғамгин бўлсанг кўз ёшлар тўккин, албатта йиғи ғамгинларнинг қайғуларига шифодир. Тур. ҳаракат қил! Ёниб, ўртаниб, доимо рўзадор бўл, чунки ёниш ва ўртаниш итоаткорларнинг феълидир».

Яна тоат бунёд қилди. Ва бу абёт била тараннум қилур эрди ва йиғлар эрди ва йиғлатур эрди. Дерларки, қариғанида Фузайл Иёз қ. с. анинг қошиға бориб, дуо талабе қилди. Ул деди: Эй Фузайл, сенинг билан Тенгри орасида ҳеч нима бормуки, агар дуо қилсам, ижобатқа сабаб бўлғай? Фузайл сайҳае урди ва беҳуд бўлуб йиқилди.

743. Курдия р. т.

Басрадин ё Аҳвоздин эрди. Ва Шаъвонанинг хидматин қилур эркандур. Ул дебдурки, бир кеча Шаъвона қошида эрдим. Кўзумким, уйқуға борди, аёғин манга уруб деди: қўб, эй Курдийяки, бу ер уйқу ери эмас, уйқу ери гўрдур! Анга дедиларки, санга Шаъвона суҳбати баракотидин не етти? Деди: ул вақтдин берики, анинг хидматиға еттим, дунёни севмадим ва рўзе ғамин емадим ва дунё аҳлидин ҳеч киши кўзумга улук кўрунмади тамаъ жиҳатидин ва мусулмонлардин ҳеч қайсини кичик тутмадим.

744. Ҳафса бинти Сирин р. т.

Муҳаммад Сириннинг қиз қардошидур. Ва зуҳду вараъда қардошидек эрди. Оёт ва каромот ияси эрмиш. Дерларки, кеча ўз уйида чироқ ёқар эрди ва намозға турар эрди. Гоҳ бўлур эрдик, чироғи туганиб ўчар эрди ва уй ёруқ эрди.

745. Робиан Шомия р. т.

Ул Аҳмад б. Абулҳаворийнинг завжаси эрди. Аҳмад дебдурки, анинг аҳволи мухталиф эрди, гоҳи анга ишқу муҳаббат ғалаба қилур эрди ва гоҳи унс ва гоҳи хавф. Муҳаббат ғалабаси маҳалида айгур эрдик.

شعر
حبيب ليس بذاك حبيب
وما لئود في قلبي حبيب
حبيب غائب عن حضري والخصم
ولكن عن فؤادي لا يغيب

Ш е ъ р:

«У шундай маҳбубки, тенги йўқ, қалбимда ундан бошқага насиба йўқ. У маҳбуб кўзимдан ва ўзимдан ғойиб бўлди, аммо кўнглимдан ғойиб бўлмади».

Ва унс ҳолида дер эрдик,

شعر
والله حبيبك في الفؤاد غائبي
واغت جسمي من أود حلويس
فالمحسوس من التحليل موافق
وحبيب قلبي في الفؤاد أبدي

Ш е ъ р:

«Сени қалбимда сирдош ва суҳбатдош қилдим, кимки менла улфатчиликни хоҳласа, жисмимни топширдим. Жисмим суҳбатдош билан, қалбим жононим ила улфатдир».

Ва хавф ҳолида дер эрдик,

شعر
ورأيت قلبي لا يترك جسلي
والله أبدي أم بطول جسلي
الفرق بالشرا غلبة القوي
فإن رجائي منك ليس محتمل

Ш е ъ р:

«Йўл озиғим оздир, манзилимга етказолмайди, озиғим озлигига йиғлайми ё йўлнинг узоқлигига? Эй орзум интиҳоси, мени ўтда куйдирасанми? Наҳот, барча умидим ва кўрқувим фойда бермайди?»

Аҳмад Абулҳаворий дебдурки,

أحمد أبو حنيفة

أحمد أبو حنيفة

Б. 411 т.

«Сени аёлларни севгандек эмас, биродарлик муҳаббати билан севаман».

Аҳмад б. Абулҳаворий дебдурки, бир кун анинг олдида бир ташт эрди. Дедик, бу таштни кўтарингки, анда битилган кўрарменки, амир ул-мўъминин Хорун ар-Рашид ўтубдур. Чун тафаҳхус қилдилар, ҳам ул кун Хорун ар-Рашид ўтуб эрди.

746. Ҳакимаи Димишқия р. т.

Шом нисосининг содотидиндур. Робиаи Шомиянинг устоиди. Аҳмад б. Хаворий дебдурки, Робиа дедик, Ҳалимаи Димишқия қошига кирдим, мусҳаф Қуръон ўқуйдур эрди. Деди: Эй Робиа, эшиттимки, абушқанг, яъни Аҳмад б. Абулҳаворий сенинг устунга яна хотун оладур эрмиш. Дедим: бале! Деди: Ул нечук бегонур онча ақли билаки, кўнглини Тенгри таолодин икки хотунга машғул қилғай? Магар санга ул оят тафсири етмайдурким,

(89: **إِنَّمَا أَنَا اللَّهُ يَقُولُ الظُّلُمَ**) «Магар Аллоҳ ҳузурига тоза дил билан келган кишиларгагина фойда етар». Дедим: йўқ! Деди: бу оятнинг тафсири будурким, Тенгри таолога еткайсен ва кўнглунгда ҳеч нима андин ўзга бўлмағай. Робиа дебдурки, анинг қошидин чиқдим ва ул сўз асаридин тааммул қила борур эрдим. Ва эранлардинки, ул йўлда йўлиқур эрдилар, уялар эрдимки, мени усрук соғинғайлар.

747. Умми Ҳассон р. т.

Куфа аҳлининг зуҳҳодидин эрмиш. Суфён Саврий анинг зиёратиға борур эрмиш. Ва баъзи дебдурларки, ани хотунлуққа қўлубдур. Суфён дебдурки, бир кун анинг уйига кирдим, бир эски бурёдин ўзга нима йўқ эрди. Дедим: агар бир руқъа амакизодаларингга битилса, сенинг ҳолинг риояти қилурлар. Деди: Эй Суфён, менинг кўз ва кўнглумга бундин бурун улўғроқ эрдинг. Мен ҳаргиз дунёни савол қилмон ул кишидинки, анга молиқдур ва қодирдур ва мутасарриф. Нечук савол қилғаймен андинки, анга қодир эрмас? Эй Суфён, валлоҳки, мен севмасменки, манга бир дам ўтгайки, ул дам Тенгридин ғофил бўлуб, анинг ғайриға машғул бўлғаймен. Суфён ул сўздин йиғлади.

748. Фотима Нисобурия р. т.

Хуросон нисосининг қудамосидиндур ва орифот киборидин. Абу Язид Бистомий қ. с. анга сано айтибдур ва Зуннун Мисрий андин саволлар қилибдур. Маккада мужовир эркандур. Гоҳи Байт ул-Муқаддасга борур эркандур ва яна Маккага қайтур эркандур. Бир кун Зуннун учун нима йиборди. Зуннун қабул қилмадиким, нисвондин нима қабул қилмоқ мазаллатдур ва нуқсон. Фотима дедики, дунёда ҳеч сўфий андин яхшироқ ва улутроқ эмаски, бу сабабни арода кўрмагай. Абу Язид қ. с. дебдурки, умрумда бир эр ва бир хотун кўрубмен. Ул хотун Фотимаи Нисобурия эрди, ҳеч мақомдин анга хабар қилмадимки, ул хабар анга аён эмас эди. Машойихдин бири Зуннундин сўрдикки, бу тойифадин кимни улутроқ кўрдунг? Дедики, Маккада бир заифа эрдикки, ани Фотимаи Нисобурия дер эдилар. Қуръон маонийси фаҳмида сўзлар айтур эрдикки, манга ажиб келур эрди. Умра йўлида икки юз йигирми учда дунёдин ўтти.

749. Зайтуна р. т.

Оти Фотима эрди. Ва Абу Ҳамза ва Жунайд ва Нурий қ. а. га хизмат қилур эрди. Ул дебдурки, бир кун қаттиқ совуқ эрди. Нурий хизматиға бордим ва дедим: ҳеч нима ермусен? Деди: ҳов! Дедим: не ерсен? Деди: нон била сут! Деганини келтурдум. Оллида ўт ёнадур эрди ва илиги қора бўлуб эрди. Илигининг ҳар еригаки, сут тегар эрди, қораси буюлурур эрди. Чун ани кўрдум, айттимки, **يا رب ما قدر أولائك! ما فهم أحد لطيف** «Эй раббим, сенинг дўстларинг қандай ифлосдурлар, уларнинг ичида бирор покизаси йўқдир». Ва анинг қошидин чиқдим, бир ерга еттим, бир хотун киши манга ёпуштики, мунда бир терма тўн эрди, сен элтибсен! Ва мени ҳоким қошиға элтти. Нурий ани эшитти ва менинг сўнгумча ҳоким қошиға келди ва дедики, ани оғритмаки, авлиёуллоҳдиндур. Ҳоким дедики, не чора қилайки, хасм ул тўнни андин тилайдур? Ногоҳ бир қора канизак пайдо бўлди ва ул ғойиб бўлган нима анда. Хасм дедики, ани қўюнгки, мен итурганни топтим. Пас, Нурий менинг илигимнн тутуб, ул ердин чиқди ва деди: нечун дедингки, **ما توسل أولائك واقدرهم** «Сенинг дўстларинг қандай ваҳшийдирлар ва ифлосдирлар». Дедим: тавба қилдим андинки, деб эрдим.

750. Фотимаи Бардаъия р. т.

Ардабилда бўлур эрди. **قل آتت من العزائم المكنيات بالفتح** «Айтадиларки, шатҳиёт сўзловчи орифлардан эди». Машойихдин баъзи бу қудсий ҳадис бобида сўз сўрдикки, **أنا طير من دكر** «ким мени эсласа, у билан биргамен». Ул сойил билан соате сўзлар айтти ва сўнгра дедики,

الذكر ان يلهي ذكر الله ذكر الله مع ذم ذكرك الله تعالى ذكر ذكرك الله تعالى ذكر ذكرك

«Зикр шудирким, сен Ҳақни давомли зикр этганинг ҳолда унинг зикр этганини мушоҳада этасан. Сенинг зикринг унинг зикрида йўқ бўлиб кетади. Фақат унинг сени зикр этгани қолади. Орада макон ҳам замон ҳам бўлмайди».

751. Умми Али Завжаи Аҳмад бин Хизравайҳ р.

Ул акобир авлодидин эрди. Ва кўп моли бор эрди, барчани фуқарога сарф қилди ва Аҳмад Хизравайҳ қ. с. била бу тариқда мувофақат қилди. Ва Боязидни ва Абу Ҳафсни қ. с. кўруб эрди. Ва Боязиддин саволлар қилиб эрди. Абу Ҳафс дебдурки, ҳамиша хотунлар ҳадисин макруҳ тутар эрдим, то ул вақтқачаки, Умми Али Аҳмад бин Хизравайҳнинг завжасин кўрдум, андин сўнг билдимки, Ҳақ с. т. ўз маърифатин ва шинохтин ҳар ердаки, тилар қўяр. Боязид қ. с. дебдурки, ҳарким тасаввуф мудоваматида бўлғай, керакки, бир ҳиммат била мудовамат қилғай Умми Али завжаи Аҳмад бин Хизравайҳ ҳимматидек, ё бир ҳол била анинг ҳолидек. Ул дебдурки, Ҳақ с. т. анвои лутфу эҳсон била халқни ўзига тилади, ижобат қилмадилар, андин сўнггра турлуғ балоларни аларға тўкди, то аларни бало била ўзига тортқай, анинг учунки, аларни севар. Ҳам ул дебдурки, ҳожат фавти осонроқдур, андинки, хорлиқ тортқай анинг учун. Балх аҳлидин бир заифа анга келди ва дедики, келибмен. Тенгри таолоға тақарруб тилагаймен, сенинг хидматинг василаси била. Анга деди: нечук анинг хидмати василаси била манга тақарруб билмассен?

752. Умми Муҳаммад волидаи Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф р. т.

Ўғли Абу Абдуллоҳ б. Хафиф била баҳр йўлидин Ҳажга борди. Ва анга мукошафоту мужоҳадот кўп экандур. Дерларки, Шайх Рамазоннинг сўнгги ушида ихё қилур эрдик, лайлат ул-қадрға мушарраф бўлғай. Томға чиқиб эрди ва намоз қилур эрди. Ва онаси Умми Муҳаммад уй ичида, Ҳақ с. т. га мутаважжих ўлтуруб эрди. Ногоҳ «Лайлат ул-қадр» анвори анга зоҳир бўла бошлади. Ун чиқардики, Эй Муҳаммад, эй фарзанд, улча сен анда тилайсен, мундадур! Шайх тушти ва анворни кўрди. Ва онаси аёғига тушти, андин сўнг Шайх: айтур эрдик, ул вақтдин сўнггра онам қадрин билдим.

753. Фотима бишти Абобакр Каттопий р. т.

Ул Самнун Муҳиб мажлисида вақтики муҳаббатдин сўз айтадур эрди, жон берди. Ва эранлардан дағи уч киши анинг мувофақатиға ўлдилар.

754. Физза р. т.

Шайх Абуррабиъ Молақий р. дебдурки, анинг оёту каромати бағоят зоҳир ва машҳур эрди. Ул жумладин бири будурки, анинг бир қуйи бор эркандурки, соғсалар эркандир ҳам сут берур эркандур, ҳам бол! Ва бу сўзнинг «Нафаҳот»да тафсили бор, тилаган киши анда топар.

755. Тилмизан Сарий Сақатий р. т.

Заифае эрди Сарий Сақатийнинг шогирди. Ва, ул заифанинг бир ўғли бор эрди, муаллим қошида. Муаллим ани тегирмонга йиборди. Ул тегирмоннинг таннурасига тушти ва чўмди. Муни Шайхқа айттилар. Шайх айттики, қўпунг ва менинг била келинг! Анинг онаси қошига борди ва насойиху мавоиз бунёд қилди, барча сабру ризо бобида. Ул айтти: эй устод, бу сўзлардин ғаразинг недур? Дедики, ўғлунг тегирмон суйиға тушуб, ғарқ бўлубдур. Деди: менинг ўғлум? Шайх деди: бале! Ул дедики, таҳқиқки, Тенгри таоло муни қилмайдур? Шайх яна сабр бобида сўз бунёд қилди. Ул деди: қўпунг, менинг била келинг! Қўптилар ва ул сув ёқасига бордилар. Чўмган ерни хотун сўрди, айттилар. Ул ерда туруб ўғлин чорладики, фарзанд Муҳаммад! Ул «лаббайк» деб жавоб берди. Сувға кирди ва ўғли илигин тутиб, сувдан чиқарди ва уйға элтти. Шайх бу қиссани Шайх Жунайд қ. с. дин сўрдикки, бу недур? Жунайд дедикки, бу заифа риоят қилур, ҳар неки Тенгри вожиб қилибдур. Ва мундоқ кишининг ҳукми улдурки, ҳеч ҳодисае ҳаводисдин анга воқеъ бўлмағайки, аввал анинг ҳудусидин анга хабар қилмағайлар. Чун анга ўғул фавтидин хабар қилмайдур эрдилар, билдикки, ул амр бўлмайдур, ложарам инкор қилди ва дедикки, Тенгри таоло бу ишни қилмайдур.

756. Тухфа р. т.

Ул нисонинг солиҳоти, балки восилотидин эрмиш. Ҳазрати Махдумий н. м. н. «Нафоҳот ул-унс»да анинг зикрида анча ғаройиб ва анинг ҳолотида анча ажойиб битибдурларки, шарҳға рост келмас. Бу мухтасарда мундин орғуқроқнинг гунжойиши йўқ эрди. Ул ҳолотқа иттилоъ тилаган, ул китобдин тиласун!

757. Умми Муҳаммад р. т.

Шайх Абдулқодир Гилонийнинг аммасидур. Дерларки, бир қатла Гилонда қурғоғлиқ бўлди. Халойиқ истисқоға чиқдилар, ёғин ёғмади. Барча халқ Умми Муҳаммаднинг уйи эшикига келдилар ва ёмғир дуосини тиладилар. Умми Муҳаммад уйининг эшикин супурди ва деди: Худоё, мен супурдум, сен сув сеп! Оз вақт ўтмади, ёғин тутти, андоқки дегайларки, мешларнинг оғзин очиқ қўяберибдурлар.

758. Бибияки Марвия р. т.

Шайх Абу Саъид Абулхайр қ. с. дебдурки, Марвада эрдуки, анда бир қари хотун бор эрдик, ани Бибияк дер эрдилар, бизинг қошимизга келди ва деди: Эй Абу Саъид, тазаллумга келибман. Биз дедук: айт! Ул дедик, эл доим дуо қилурларки, Ё Раб, бизни бир нафас бизга қўйма! Ўттуз йилдурки, мен дуо қилурменки, Ё Раб, бир турфат ул-айн мени манга қўйки, билайки мен недурмен, ё бормумен, ҳануз иттифоқ тушмайдур.

759. Каъб қизи р. т.

Шайх Абу Саъд Абулхайр қ. р. дебдурки, Каъбнинг қизи ошиқ эрди ул қулга. Аммо улуғлар иттифоқ қилдиларки, бу сўзки, ул айтур, ул сўз эрмаски, махлуққа айтса бўлмай. Анга ўзга ерга иш тушуб эрди. Бир кун ул қул ул қизни ногоҳ кўрди, енгининг учин тутти. Қиз унга наҳиб била боқиб дедик, санга мунча бас эмасмуким, мен ийям биламен ва анда мубталомен ва санга зоҳир қилибмен. Шайх Абу Саъид қ. с. дебдурки, сўзик, ул айтибдур, андоқ эмаски, кишига махлуқлукда тушмиш бўлмай. Ул дебдурки,

نظم

هاتل را بار انار اور دم بند	گوشتي بيشار تاعد مويومند
عشق دراني كركه تاييد	كي توان كركه قللب آبي مستمند
هاتل را خواهي كه تا پايان بوي	بي كه بيسد يد بايد تا پايست
زلفت بايد قيد ونگريد سوب	زهر بايد حوره ونگريد فند
نوسى كرم خدا نسيم مي	كر كشيدن نك تر كرده كند

На з м:

«Ишқбозлик қилиб яна унга боғландим, кўп ҳаракатлар фойда бермади. Ишқ соҳили кўринмайдиган дарёдир, эй ишқ гирифтори, бу йўлга шошилиб бўладими? Ишқни поёнига етказмоқчи бўлсанг, номақбулни кўриб, мақбул тасаввур қил! Хунук нарсани чиройли ҳисобла! Заҳар ичганда қанд деб гумон қил! Саркашлик қилдим, билмадимки, тузоғни ҳарқанча тортсанг, торайиб бораверади».

760. Фотима бинти Мусанно р. т.

Шайх Муҳйиддин Арабий р. а. «Футуҳоти Макка»да дебдурки, мен йиллар анинг хидматин қилдим. Ва ул вақт ёши тўқсон бешда бор эрди ва

юзининг тозалиги ва оразининг нозуклукидин уялурдимки, анинг сари тик боққайменки, киши гумон қилур эрдики, ўн тўрт ёшидадур. Анга Ҳақ с. т. била ажаб ҳоле бор эрди. Барча элдинки, анинг хидматиға етарлар эрди, мени ихтиёр қилиб эрди. Дер эрдики, мен анингдек киши кўрмайдурмен. Қачонки, менинг қошимға келур, ўзин андоқ жамъ қилиб келурки, ташқари ҳеч нима қолмас ва чиқарда ҳам андоқ чиқарки, ичкари ҳеч нима қолмас. Ва ҳам дебдурки, ул дедикки, манга ажаб келур ул кишидинки, айтурки, Ҳақни севармен ва анинг била севунмас. Ва ҳол улки, Тенгри анинг шуҳудидур ва кўзи анга нозирдур ва бир турфат ул-айн ғойиб бўлмас, бу эл нечукки анинг муҳаббати даъвосин қилурлар ва айтурлар, оё уялмаслар. Муҳиб қурби муқарриблардин ортуқдур, пас нега йиғларлар. Манга дедикки, эй фарзанд, не дерсен бу сўздаки, мен дермен? Дедим: Сўз будурки, сен дерсен. Андин сўнгра дедикки, валлоҳ, манга таажжуб келур менинг ҳабибим «Фотиҳат ул-китоб»ға менинг хидматим буюрубдур, биллоҳ, ҳаргиз «Фотиҳа» мени андин машғул қилмайдур. Ва ҳам Шайх дебдурки, биз анинг қошида ўлтуруб эрдукки, заифае кирди ва дедикки, абушқам фалон шаҳрға борибдур ва доияси бор экандурки, яна бир хотун олғай. Дедимки, тиларсенки, келгай. Деди: бале! Юз анинг сари қилдим ва дедим: Эй она, эшитурсенки, не дейдур? Деди: сен не тиларсен? Дедим: анинг ҳожатин раво қилмоқ! Ва анинг ҳожати будурки, ғойиби келгай. Деди: *يا ايها النبي* «Жону дилим билан». Филҳол «Фотиҳат ул-китоб»ни йиборурменки, анинг ғойибин олиб келур. Ва «Фотиҳа»ни ўқий бошлади ва мен ҳам анинг била ўқудум. Ва билдимки, «Фотиҳа» қироатидин «Жасадоний» сурати иншо қилди ва йиборди. Ва деди: Эй «Фотиҳат ул-китоб», фалон шаҳрға бор ва бу заифанинг ҳожатин топ ва қўймай олиб кел! Шайх дебдурки, «Фотиҳа»ни йиборгандин ул келгунча ул масофат қатъ қилурдинг ортуқ фурсат бўлмади.

761. Жория Савдо р. т.

Зуннун қ. с. дебдурки, бир қора канизак кўрдумки, атфол анга тош урарлар эрди ва дерлар эрдики, бу зиндиқа дерки, мен Тенгрини кўрармен. Мен анинг кейнича бордим. Мени чорлаб деди: Эй Зуннун! Дедим: сен мени қайдин танидинг? Деди: Анинг дўстларининг жонлари анинг сипоҳидур ва бир-бирига ошнодурлар. Дедим: бу недурки, бу ўғлонлар айтадурлар? Деди: не дейдурлар? Дедим: дейдурларки, сен айтур эрмишсенки, мен Тенгрини кўрармен! Деди: чин айтурлар, то ани танидим, ҳеч маҳжуб бўлмайдурмен.

762. Имраъатун Мажҳула р. т.

Ва ҳам Зуннун қ. с. дебдурки, тавоф қилурнинг орасида кўрдимки, бир нур чақилдики, ишнагани кўкка етти. Мутаажжиб бўлдум ва тавофдин

фориг бўлгандин сўнгра учамни Каъбанинг томига қўюб, анинг фикрида эрдимки, ногоҳ бир андуҳлиг ун эшиттим. Ул ун сўнгича бордим, кўрдумки, жорияе Каъба асторига осилибдур ва айтадур.

شعر

من حنى اليك قفراي	أنت القوي يا حنى
توحلا نوى	و تفرل القسوم والتمنع
عاق بالكلان مبري	قد كسحت الحب منى

Ш е ъ р:

«Эй маҳбубим, биласанки, маҳбубим кимдир, ҳа, сен биласан! Озгинлигим, жисмим, кўз ёшларим сирримни фош қилдилар. Ишқ сиррини чунон пинҳон тутдимки, кўкрак қафасим торлик қилди».

Пир сари бордим ва анинг дардидин гирён бўлдум. Пас деди «Аллоҳим, саййидим, мавлом, менга бўлган муҳаббатинг ҳаққи, мени мағфират қил!» Дедим: Эй жория, санга бу бас эмасмуки, **منى لك** «Сенга муҳаббатим ҳақи» дегайсенки, дерсен **لى** «Менга муҳаббатинг ҳақи». Билурсенки, ул сени севар. Дедики: Тенгрига бандалар борки, аларни севар, пас алар ани севарлар. Эшитмайсен қавлуҳу таолоки

дедики, **سوف بأن الله يقوتهم ويغفر ذنوبهم** (54:54) «Аллоҳ бошқа бир қавмни келтирурки, уларни севади, улар ҳам Аллоҳни севадилар». Ва анинг муҳаббати анга бас. Анга дедим-ки, сени асру заиф ва наҳиф кўрарман, магар беморсен? Дедики,

شعر

تجاوز سقمه قدواه داه	عن الله في الدنيا عليل
بهم يذكرو من يراه	كلما من كان الساري عيا

Ш е ъ р:

«Аллоҳни севувчи дунёда дардманддир, беморлиги тузалмайди, фақат унинг давоси — дард. Яратувчининг ошиғи шундай бўладики, уни топгунча эслаб, муҳаббатида ёнади».

Манга дедики, кейин боқ! Кейин боқдим ва ҳеч нима кўрмадим. Чун анинг сари боқдим, ани ҳам кўрмадим, билмадим қаён борди?

763. Жорияи Мажхула р. т.

Ҳам Зуннун қ. с. дебдурки, манга бир канизакни ўгдилар, мутааббида. Ва анинг ҳолидан хабар сўрдум. Дедилар: бир дайрда харобдур! Ул дайрға бордим, кўрдум, асру заиф жисмлиғки, уйқусизлик асари анда зоҳир эрди. Салом қилдим. Жавоб берди. Дедим: насорий масканида бўлурсен? Деди: кўз очгач, Тенгри таолодин ўзга икки дунёда киши кўрарсен? Мен дедим: ҳеч ёлғузлук ваҳшати топмассен? Деди: мендин йироқ бўл, ул менинг кўнглумни ҳикматининг латойифидин ва муҳаббатидин андоқ тўла қилибдур ва дийдори шавқини манга андоқ муставлий қилибдурки, кўнглумда ҳеч ер анинг ғайри учун топмон. Дедим: сени ҳокима кўрармен, мени бу йўл торлиғидин чиқар ва туз йўлни манга оч! Деди: эй жавонмард, тақвони озғунг қил ва зуҳдни йўлунг ва вараъни боргиринг ва кўркунчлуғлар тариқида сулук қил, то етқайсен бир эшиккаки, не ҳужжоб кўргайсен анда, не баввоб. Хозинлариға буюрғайки, ҳеч ишта санга нофармонлиғ қилмағайлар.

764. Имраъатун Мисрия р. т.

Имом Ёфиъий тарихида машойихнинг биридин нақл қилурки, Миср навоҳийсида бир заифа ўттуз йил бир ерда иқомат қилдикн, иссиғ ва совуғда андин бормади. Ва ўттиз йилда ҳеч нима емади ва ичмади. Валлоҳу аълам.

765. Имраъатун Мисрияи Ухро р. т.

Ҳам Имом Ёфиъий «Равз ур-раёҳин» китобида келтурубдурки, бу тойифадин бири дебдурки, Миср навоҳийсида бир заифа кўрдумки, волаҳу ҳайрон эрди ва ўттуз йил аёғ устига туруб эрди. Қишда ва ёзда ва кеча кундуздин ва ёмғурдин анга паноҳ йўқ эрди. Ва йилонлар ва аждаҳолар анинг теграсида отланурлар эрди. Валлоҳу аълам.

766. Имраъатун Хоразмия р. т.

Ва ҳам Имом Ёфиъий ўз тарихида уламонинг биридин нақл қилурким, дебдурки, Хоразм навоҳийсида бир хотун кўрдумки, йигирма йилдин ортуқроқ егулик ва ичгуликдин ҳеч иштиғол кўргузмайдур эрди. Валлоҳу аълам.

767. Жорияи Ҳабашия р. т.

Шайх Муҳйиддин Абдулқодир Гилоний қ. т. р. дебдурки, аввал қатлаки, Бағдоддин Ҳаж азимати қилдимки, йигит эрдим ва ёлғуз борур эрдим. Шайх Аддий б. Мусофир манга йўлуқди. Ул ҳам йигит эрди. Мендин сўрдиким, қаён борурсен? Дедим: Маккага. Деди: мусоҳибқа майлинг бор?

Дедим: мен тажрид қадами била борадурмен. Деди: мен ҳам тажрид қадами биламен. Била йўлга тушдук. Йўлда бир кун Жория Ҳабашия пайдо бўлди, юзига бурқа боғлиқ. Ва менинг юзумга тез-тез боқди ва сўрдн: эй йигит, қайдинсан? Дедим: Ажамдин. Деди: бу кун мени ранжға солдинг. Дедим: нечук? Деди: бу соат Ҳабаш билодидин эрдим. Манга мушоҳада тушдики, Тенгри таоло сенинг кўнглунгга тажалли қилди ва санга атое қилдики, бу тойифадин мен билурлардин ҳеч кимга мундоқ ато қилмайдур. Тиладимки, сени кўргаймен. Ва деди: мен бу кун сизинг биламан ва сизинг била ифтор қилурмен. Ва юриди. Ва ул водийнинг бир ёнидин ва биз яна бир ёнидин борур эрдук. Чун оқшом бўлди, кўкдин бир табақ инди, анда олти рағиф сиркаву сабзи била. Жория Ҳабашия дедики, *الحمد لله الذي ارزى واكرم علي*.

«Мени ва меҳмонимни икром қилган Аллоҳга ҳамд бўлсин!». Ҳар кеча манга икки рағиф инар эрди, бу кеча йўлдошлардин ҳар бири учун икки рағиф инди. Андин сўнгра уч ибриқ сув индики, чун андин ичдук, лаззату ҳаловатда дунёда ичган сувларга ўхшамас эрди. Пас ул кеча биздин айрилди ва кетти. Чун Маккага еттук, тавофда Шайх Аддийға тажалли воқеъ бўлдики, беҳуд бўлуб йиқилди, андоқки баъзи дер эрдиларки, ул ўлди. Ногоҳ кўрдумки, ул Жория анинг устида турубдур ва айтадурки, сени тиргузгай ул киши бу навъ ўлтурубдур.

سبحان الذي لا يرقم الحفلات العظمى نور = 999 لا يحصى ولا يحصى الحفلات العظمى

سبحان الذي لا يرقم الحفلات العظمى نور = 999 لا يحصى ولا يحصى الحفلات العظمى

«Покдир у Аллоҳки, жалол нурининг қаршисида борлиқдаги ҳодисалар фақат унинг мадади билан қойимдир ва сифотининг зуҳур этиши жиҳатидан коинот фақат унинг куч-қуввати билан барқарордир. Балки унинг муқаддас поклиги оқиллар кўзларини кўр қилади ва хушбўйларининг зеболиги улўғлар қалбини ром этади». Андин сўнгра тавофда манга тажалли воқеъ бўлди. Ва ботинимдин хитобе эшиттим ва анинг охирида манга айттиларки, Эй Абдулқодир, зоҳир тажридини қўй, тавҳид тафридини лозим тут ва эл нафъи учун ўлтурки, бизга хос бандалар борки, тиларбизки, аларни сенинг илгингга қурбимиз шарафиға еткурубиз. Ногоҳ ул Жория деди: эй йигит, билмасмен, бу кун не нишондур сангаки, бошингга нурдин боргоҳ урубдурлар ва осмонғача малоик тегрангга айланибдурлар ва барча авлиёнинг кўзи ўз мақомларидин санга хира қолибдур ва барча санга бергонидикка умидвордурлар. Андин сўнгра ул Жория борди ва яна ани кўрмадим.

768. Имраъатун Исфаҳония р. т.

Шайх Абдулқодир Гилоний қ. р. муриду асҳобидин бири дебдурки, бир кун Шайхқа минбар устида истиғроке воқеъ бўлди, андоқки, амомасидин бир печ очилди. Ва ул воқиф эмас эрди. Барча ҳозирлар Шайх мувофа-

қотиға дастурларни минбар аёғиға ташладилар. Чун Шайх ўз ҳолиға келди ва сўз тугатти ва амомасининг бузулған печин ясади, манга буюрдики, дасторларин солған элнинг иялариға бергил! Мен дегандек қилдим. Бир хотун кишининг исобаси боқий қолдики, ияси пайдо эмас эрди. Шайх ани олди ва ўз муборак эғниға солди. Солғоч филҳол ул исоба Шайхнинг эғнидин ғойиб бўлди. Ман ҳайрон қолдим. Чун Шайх минбардин тушди, анинг кайфиятин манга айттики, чун мажлис аҳли бизинг мувофақатимизға дасторларин минбар аёғиға солдилар, бизинг бир синглимиз бор Исфаҳонда, ул ҳам исобасин солди. Чун биз ани эғнимизға солдук, ул Исфаҳондин илиг узатиб, эғнимиздин олди. Ул Имраъатун Исфаҳонийдур.

769. Имраъатун Форисия р. т.

Шайх Нажибуддин Алий Бузғуш р. т. дебдурки, бир қатла бир заифа Гулпоягон қасабасидин Шероз шаҳриға келиб эрди. Гоҳлар бизинг уйға келур эрди ва бохабар заифа эрди. Бир неча вақт бизинг уйда бўлур эрди ва манга йўқсузлуқ даст бериб эрди. Ва ул билур эрди ул ҳолни ва бизинг уйда бир неча зарф бор эрдик, агар буғдой-арпадек нима Тенгри берса эрди, ул зарфларға солур эрдук. Ва ул зарфлар бўшаб эрдилар ва бошларин ёпиб эрдук, то ариқ қолғай ҳожат вақтигача. Ул хотун соғиндики, магар ул зарфларда нима бор? Манга деди: чун йўқсузлик даст берибдур, ул захирадинки, бу зарфлардадур, невчун қут қилмассен? Дедим: алар бўшдур. Деди: бўш бўлса, бошларин нега беркитибсиз? Дедим: анинг учунки, ариқ қолғай. Ул кўпти ва ул зарфларнинг оғизларин очти ва очиқ қўйди. Ва дедик: анинг учун бўшдурки, оғизлари боғлиғдур. Агар оғизлари очуқ бўлса, биравдек бўлғайки, оч бўлғай ва оғзин очмиш бўлғай. Тенгри таоло анга қут еткурғай. Ҳар ниманинг қути анга муносиб бўлғай ҳожат вақти. Ва бу зуруф ошлиғ зуруфидур ва буларнинг қути ошлиғдур, чун қорин очлиғи, яъни бўшлуғи зоҳир бўлса, ани ошлиғ ва ҳубуб била тўла қилурлар. Чун ул хотун бу тасарруфни қилди, филҳол Ҳақ с. т. онча ошлиғ еткурдики, ул зуруф тўлди. Ва ул заифа авлиёуллоҳдин эрди.

770. Бибичаи Мунажжима р. т.

Кирмон мулкидиндур. Мазкур бўлгон илмда ўз замонининг саромади эрди, аммо майли дарвешлик сари эрди. Замон подшоҳи илтифот ва таъзим кўп қилур эрди ва подшоҳ ҳарамлари узмо хавотин бағоят ҳурмат тутарлар эрди. Оқибат барчанинг ихтилотин тарк қилиб, хиёбон бошида ўз манзили жаворида масжиди жомеъ ясади ва мулку асбобин анга вақф қилди, андоқким, ҳоло равнақи бор ва қасир халойиқ анда намоз қилурлар. Ва ҳам анда ўзига гўрхона ясади ... ёшида оламдин ўтти. Ва мақбараси ўз гўрхонасидадур.

Илоҳи, бу авлиёуллоҳ асрораҳумнинг шариф анфоси баракоти ҳаққи ва бу китоб мутолаасига машғул бўлган азизлар димоғин мазкур бўлган аброр муҳаббати насойимидин муаттар ва баҳраманд қилғайсен ва бу китоб муморасотиға машъуф бўлгон аҳли тамайюзлар кўнглин мастур бўлгон ахёр футуввати шамоийимидин мунаввар ва аржуманд этгайсен. Ва аларнинг туфайли роқимнинг ҳам тийра рўзгориға сафое ва ҳирмон зулматидин қороргон кўзларига ҳидоят қуёшидин зиёе насиб қилғайсен. Ва подшоҳи исломким, иймон аҳлиға мужиби фароғату амният ва замон хайлиға боиси рафоҳияту жамъиятдурки, булар бўлмаса, бу навъ нусха тартибу таснифи ва бу тавр кутуб жамъу таълифи мутаассир, балки муҳолу мутааззирдур, сикҳату умру давлатини муҳаллад ва инсофу адолатини муаббад тутқил ва аъдосини мақхур ва аҳиббосини мансур қилғил. Омин, ё Рабб ал-оламин!

Муҳокамат
ул-
лугатайн

БИСМИЛЛОҲИР РАҲМОНИР РАҲИМ

Алҳамду лиллоҳи имтоза-л-инсона ало соирил-махлуқоти бишарафи-
н-нутқ-ва-л-лисони ва азҳара мин азубати лисониҳи ва ҳаловати баёниҳи
суккари-ш-шукри ва шаҳди-ш-шуҳуди ва-л-имтинони¹.

Р у б о и й:

Эй сўз била қилғон офариниш оғоз,
Инсонни арода айлагон маҳрами роз
Чун «кун фаякун»² сафҳасига бўлди тироз
Қилғон они нутқ ила боридин мумтоз.

Субҳоноллоҳ не қудрати комиладурким, инсонни «Хаммарту тийната
одама бияди арбаъина сабоҳан»³ каримаси мазмуни бирла «аллам аласмоа
куллаҳа!»⁴ қобиляти берди ва ани «ал-мутакаллим» исми маҳзари қилди.
Ва то ул бу мазҳарият шарафидин жамиъи махлуқотқа сарафроз бўлди ва
бу ташриф била борисидин имтиёз топти.

Р у б о и й:

Яъники, чу оламини яратти Маъбуд,
Олам элига қудрат ила берди вужуд.
Инсон эди мақсудки, бўлди мавжуд,
Инсондин ҳам ҳабиби эрди мақсуд.

Мутакаллимеки, араб фусаҳоси балоғат гулбонгин сипеҳр гулшанидин
ошургонда анинг булбули нутқи «ано афсаҳу»⁵ тараннуми била аларни
забонбаст ва даъволари овозасин ерга паст қилди.

Р у б о и й:

Ул вақтки, не олам эди, не одам,
Қилмайдур эди буларни сунъ илги рақам.
Чун ул ўзининг хилқатидин урди дам,
Мантуқи эди «кунту набиян фафҳам»⁶.

Ва саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи-т-таййибина ва асҳобиҳи-т-тоҳирина
ва саллама таслиман касиран, касира⁷.

Такаллум аҳли хирманининг хўшачини ва сўз дурри самини махзанининг амини ва назм гулистонининг андалиби нағмасаройи, яъни Алишер ал-мутахаллис бин Навоий ғаффара зунубаху ва саттара айюбаху" мундоқ арз қилурким, сўз дурредурким, анинг дарёси кўнгулдуру ва кўнгул мазҳаредурким, жомии маонийи жузв ва кулдуру. Андоқки, дарёдин гавҳар ғаввос воситаси била жилва намойиш қилур ва анинг қиймати жавҳариға кўра зоҳир бўлур. Кўнгулдин доғи сўз дурри нутқ шарафиға соҳиби ихтисос василаси била гузориш ва оройиш кўргузуру ва анинг қиймати фаҳм мартабаси нисбатига боқа интишор ва иштиҳор топар. Гавҳар қийматиға нечукки, маротиб асру кўпдуру, ҳаттоки, бир дирамдин юз тумангача деса бўлур.

Қ и т ъ а:

Инжуни олсалар муфарриҳ учун,
Минг бўлур бир дирамға бир мисқол.
Бир бўлур ҳамки, шаҳ қулоққа солур:
Қиймати мулк, ибраси амвол.

Сўз дуррининг тафовути мундин доғи беғоятроқ ва мартабаси мундин ҳам бениҳоятроқдуруру, андоқки, шарифидин ўлган баданға руҳи пок етар, касифидин ҳаётлиқ танға заҳри ҳалок хосияти зуҳур етар.

Қ и т ъ а:

Сўз гавҳаредурки, рутбасининг
Шарҳидадуру аҳли нутқ ожиз,
Андинки эруру хасис муҳлик,
Кўргузгучидуру Масиҳ мўъжиз.

Ва бу сўзнинг танаввуи тааққулдин нари ва тасаввурдин ташқаридуру. Агар муболағасиз ижмол юзидин қалам сурулса ва ихтисор жонибидин рақам урулса, етмиш икки навъ била тақсим топарида худ ҳеч сўз йўқтурки, етмиш икки фирқа каломига далолат қилғай; аммо улча тафсилийдуру, улдуруким, рубъи маскуннинг етти иқлимидин ҳар иқлимда неча кишвар бор ва ҳар кишварда неча шаҳар ва қасаба ва кент ва ҳар даштда неча хайл-хайл саҳронишин улус ва ҳар тоғнинг қўлларида ва қуллаларида ва ҳар баҳрнинг жазойирида ва савоҳилида не тавойиф бор. Ҳар жамоат алфози ўзгаларидин ва ҳар гуруҳ иборати ёналаридин мутағаййир ва бир неча хусусият била мутамаййиздуруки, ўзгаларда йўқтуру.

Андоқки, туюру ва баҳойим ва сибоънинг тилларикиму, ҳар бирининг ўзгача хурушу такаллумлари бор ва ғайри муқаррар навою тараннумлари.

Аммо чун алфоз ва иборатдин мурод маънидур ва мазкур махлуқотдин мақсуд инсондур ва ул мазҳари маоний ва баён, сўз анинг сўзиндадур ва такаллум анинг каломида борур.

Эмди келдук сўз баёниға ва калом достониға: мунча мутанаввиъ шахру куро, жиболу сахро ва бешау дарё халқиким, битилди ва танаввуъю тағайюрини шарҳ этилдики, мажмуида маъни адосида алфоз тилга келур ва ул алфоздин маъни фаҳм бўлур.

Барчасидин араб тили фасоҳат ойини била мумтоз ва балоғат тазъини била мўъжизатироздуким, ҳеч такаллум аҳлининг мунда даъвоси йўқтур ва сўзи сидқ ва иши таслим-ўқдуким, маликун алломун жалла ва ало⁹нинг каломи мўъжизнизоми ул тил била нозил ва Расул алайҳис-салавоту ва саллам¹⁰нинг аҳодиси саодатанжоми ул лафз била ворид бўлубдур.

Ва авлиёи кибор ва машойихи олий миқдор қаддаса оллоҳу таоло асрораҳум¹¹ кўпрак ҳақойиқ ва маорифки сурубтурлар ва маоний зеболарин тақрир либосига киярубдурлар. Ул фархунда иборат ва ул хужаста алфоз ва ишорат била воқеъ бўлубдур. Аллоҳ, Аллоҳ ул равзаи руҳафзода не назорат ва ул гулшани дилосода не назоҳатдуким, анинг боғбони ва «анзално мин ал-мўъсироти моан сажжожан линухрижа биҳи ҳаббон ва наботан ва жаннатин алфофан»¹² каримаси била такаллум қилур ва андалиби хушнавоси нубувват баёни била ва рисолат нағмаю алҳони била суруд кўргузур ва мазкур бўлгон туйюридин баъзи лав кушифал-ғитоа мо издадат яқинан¹³ адоси била тараннум ниҳоятига етар ва сойир қушлари ва валоят изҳори ва ҳидоят осоридин навое иршодойин ва садое рашодталқин изҳор етар,

б а й т:

Ки то бўлғай жаҳон боғи бу гулшан мевадор ўлсун,
Ҳаримида бу булбулларға бу гулбонг бор ўлсун.

Мундин сўнгра уч навъ тилдуким, асл ва муътабардур ва ул тиллар иборати гавҳари билан қойилининг адосиға зевар ва ҳар қайсининг фуруи бағоят кўптур. Аммо туркий ва форсий ва ҳиндий асл тилларнинг маншаидурки, Нуҳ пайғамбар салавотуллоҳи алайҳа¹⁴нинг уч ўғлиғаким, Ёфас ва Сом ва Ҳомдур етишур. Ва бу мужмал тафсили будурки, Нуҳ алайҳиссалам тўфон ташвиридин нажот ва анинг маҳлақасидин ҳаёт топти, олам маъмура-сида башар жинсидин осор ва инсон навъидин намудор қолмайдур эрди. Ёфасники, таворих аҳли Абул-турк битирлар, Хито мулкига йиборди ва Сомники, Абул-фурс битирлар. Эрон ва Турон мамоликининг васатида волий қилди ва Ҳомники, Абул-ҳинд дебдурлар, Ҳиндистон билодиға узатти. Ва бу уч пайғамбарзода авлоду атбои мазкур бўлгон мамоликда ёйилдилар ва қалин бўлдилар.

Ва Ёфас ўғлонники, Абут-туркдур, тарих аҳли иттифоқи била дебдурларки, нубувват тожи билан сарафроз ва рисолат мансаби била қардошларидин мумтоз бўлди. Ва уч тилки, туркий ва форсий ва ҳиндий бўлғай, бу учовнинг авлод ва атбои орасида шоеъ бўлди. Чун Ҳом Нўҳ алайҳиссаломга беадаблиқ қилгон жиҳатдин анинг муборак тилига Ҳом борасида қарғиш ўтуб эрди, бу сабабдин анинг ранги баёзи саводга мубаддал бўлуб, тили шикасталик зоҳир қилиб, фасоҳату балоғат ҳулясидин орий қолди ва авлоду атбоъики. Ҳинд кишвари аҳли бўлғайлар, лавнлари мактаб аҳли машқи варақидек шабранг, балки шабгун ва тиллари атфолнинг учи ушалгон қаламидек ўзгача адо била таҳриру тақрир зеваридин ожизу забун қолдилар. Онсиз ҳам бўлмагайким, бирор варақ юзини мураккаб қароси била ўз юзлари сафҳасидек қаро қилмағайлар ва ўз тилларидек шикаста қалам тили била адо этмағайлар. Аммо ул сафҳа рақамин ўзларидин ўзга киши билмас ва ул калогполарни ул савод аҳлидин ўзга биров ўқумас ва фаҳм қилмас. Чун арабий тил ва мақол била калом ва ҳиндий алфоз била музаҳрафоти нофаржом, бири ғояти шараф ва улувви манзаладин ва бири ниҳояти наҳусат ва дунувви мартабадин орадин чиқтилар. Қолди туркий алфоз била мақсуд адоси ва форсий иборат била калом маъноси.

Андоқ маълум бўлурки, турк сортдин тезфаҳмроқ ва баланд идрокроқ ва хилқати софроқ ва покроқ махлуқ бўлубдур ва сорт туркдин тааққул ва илмда дақиқроқ ва камолу фазл фикратида амийқроқ зуҳур қилибдур ва бу ҳол туркларнинг сидку сафо ва туз ниятидин ва сортларнинг илму фунун ва ҳикматидин зоҳирдур. Ва лекин тилларида камол ва нуқсон ҳайсиятидин фоҳиш тафовутлардурки, алфоз ва иборат вазъ қилурда турк сортқа фоиқ келубдур ва ўз алфозида сорт ишорат, иборатиға мазиятлар кўргузуптурки, ўз маҳаллида, иншооллоҳ, мазкур бўлғай.

Яна туркнинг мулоямати табъининг сортдин ортуғлигига далиле мундин возиҳроқ ва шоҳиде мундин лойиҳроқ бўла олурмуким, бу икки тоифанинг йигити ва қариси, балки улукдин кичик — бориси орасида ихтилот алассавиядур. Ҳар миқдорки, бу бирининг у бири била омизиш ва гуфту-гузори бор, ул бирнинг ҳам бу бир била ҳамонча такаллуму гуфтори бор. Ва сорт орасида аҳли табъ ва дониш зумраи илму зеҳн ва бийниш кўпракдур. Ва турк элида ажлоф ва сода эл сортдин зиёдадур. Аммо туркнинг улукдин кичигига дегинча ва навкардин бегиға дегинча сорт тилидин баҳрамандурлар, андоқким ўз хўрд аҳволиға кўра айта олурлар, балки баъзи фасоҳат ва балоғат била ҳам такаллум қилурлар. Ҳатто турк шуаросиким, форсий тил била рангин ашъор ва ширин гуфтор зоҳир қилурлар. Аммо сорт улусининг арзолидин ашрофиғача ва омийсидин донишмандиғача ҳеч қайси турк тили била такаллум қила олмаслар ва такаллум қилгоннинг маънисин ҳам билмаслар. Агар юздин, балки мингдин бири бу тилни ўрганиб сўз айтса ҳам, ҳар киши эшитса билур ва анинг сорт эканин фаҳм қилур ва ул мутакаллим ўз тили била ўз расволиғиға ўзи иқрор қилгондекдур. Ва

туркнинг асли хилқатда сортдин таъи мулойимроқ эрканига мундин бул-ажаброқ тонуг йўқдурки, ҳеч қайси мунунг муқобаласида дам ура олмаслар ва сорт биажмаиҳим агар турк иборати адосида ожиздур, муҳик ҳам бор. Невчунки, турк алфозининг возии асру кўп вақтда муболаға изҳори қилиб, жузвий мафҳумот учун алфоз вазъ қилибдурки, соҳибвуқуф киши то зоҳир қилмас, инонса ҳам бўлмас.

Андоқки, қувормоқ ва қуруқшамоқ ва ушармак ва жийжаймоқ ва ўнгдаймоқ ва чекримак ва дўмсаймоқ ва умонмоқ ва ўсанмоқ ва игирмак ва эгармак ва ўхранмак ва ториқмоқ ва алдамоқ ва арғадамоқ ва ишанмоқ ва игланмоқ ва айланмоқ ва эрикмак ва игранмак ва овунмоқ ва қистамоқ ва қийнамоқ ва қўзғалмоқ ва соврулмоқ ва чайқалмоқ ва девдашмоқ ва қийманмоқ ва қизғанмоқ ва никамак ва сийланмоқ ва танламоқ ва қимирдамоқ ва серпамак ва сирмамак ва каноркамак ва сифриқмоқ ва сифинмоқ ва қилимоқ ва ёлинмоқ ва мунгланмоқ ва индамамак ва тергамак ва теврамак ва қингғаймоқ ва шиғалдамоқ ва синграмоқ ва яшқамоқ ва исқармоқ ва кўнгранмоқ ва сухранмоқ ва сийпамоқ ва қораламоқ ва сурканмоқ ва куйманмак ва ингранмоқ ва тушалмак ва мунғаймоқ ва танчиқамоқ ва танчиқолмоқ ва кўруксамак ва бушурғанмоқ ва бухсамоқ ва киркинмак ва суқадамак, бусмоқ, бурмак, турмак, томшимоқ, қаҳамоқ, сипқормоқ, чичаркамак, журканмак, ўртанмак, сизғурмоқ, гурпаклашмак, чупрутмоқ, жирғамоқ, бичимоқ, қиқзанмоқ, сингурмак, кундалатмак, кумурмак, йигирмак, кунгурдамак, кинаркамак, кезармак, дуптулмоқ, чидамоқ, тузмак, қозғанмоқ, қичиғламоқ, чимдиламоқ, гангирамоқ, ядамоқ, қадамоқ, чиқанмоқ, кўндурмак, сундурмак, суқлатмоқ.

Бу юз лафздурки, ғариб мақосид адосида таъйин қилибдурларки, ҳеч қайси учун сорт тилида лафз ясамайдурларки, барчаси муҳтожун илайҳ-дурки, такаллум чоғида киши анга муҳтож бўлур. Кўпи андоқдурки, асло анинг мазмунин тафҳим қилмоқ бўлмас ва баъзиники, англатса бўлғай, ҳар лафз тафҳими учун неча лафзни таркиб қилмағунча бўлмас, ул дағи арабий алфоз мадади била ва турк алфозида бу навъ лафз кўп топилур. Масалан, бу мазкур бўлгон юз лафздин бир нечага машғуллик қилиб собит қилали, то хасм муқобалада илзом бўлсунки, ўзгаларни мунга қиёс қилсун.

Шуаро акобиридинки, баъзи «май» таърифиди муболаға қилибдурлар ва бу мўътаддун биҳ амредурки, май ичмоқ қаводида сўз кўп суруп, зарофат ниҳоятсиз зоҳир қилурлар. Бири сипқармоқ лафзидурки, муболаға мундин ўтмас. Туркча назмда бу матлаъ бордурким,

Б а й т:

Соқие, тут бодаким, бир лаҳза ўзумдин борай,
Шарт буким, ҳар неча тутсанг лабо-лаб сипқарай.

Ос! Бу сирайи лафон мазмунига етганда, форсий шеърда не плож қилгайлар? Ва томишиноқда, юнги ливқдан биг ячмас лават топа-гопа, оо-оо ачар. Бу тариб маъни алоҳида турғачда бу маъна бордурки,

б а й т:

Соқий чу шиф, манта тутар эфш:
Томиши-томиши ин қилай ифш.

Ва брусаноқ лафон алоҳида турк бу маънаин дебдурки,

б а й т:

Халри илдугда брусанмен, биле омон нетай,
Май клокжолур эфшб, даяри фанога аям этай.

Форсийгун турк беклар не муромлар брусаноқда не форсий тил биле тиласиларки, ало қилгайлар не не наъ қилгайлар?

Ва шечрениг били ва маъари кинор: мурдур не синқиседа йисламниқдин куллийроқ ва донийроқ аир йуқдур не азда талавуъ бор: йисламсинмоқ, мазмунидан, турк мундоқ дебдурки,

б а й т:

Тоғил ишқил досани, қилгай фом,
Йисламсинтуру кўнги келмас ём.

Ва инграмақ не синграмақани, дара биле шугрун ерсти йисламсиндур не ерлариди тафавут оз топадур, турғачда бу маъна бирки,

б а й т:

Итасам даяр едидин ишқонин ишқил айламак,
Кечалар гақ инграмақдур оатим, гақ синграмак.

Форсий бу мазмунки бўлмай, шеър не чира қилгай?
Ва синқисмоқдин, йисламниқди муболағидур, турк бу наъ ало қилгайдурки,

б а й т:

Уд ойи, кул-кул қиролатти мени,
Йислағти мени демайси, синқатти мени.

Яна бийик ун билаки, эътидолсиз ошуб била йиғлагайлар, ани ўкурмак дерлар ва туркчада ул маънида бу матлаъ борким,

байт

Ишим тоғ узра ҳар ён ашк селобини сурмакдур,
Фироқ ошубидин ҳар дам булут янглиғ ўкурмакдур.

Чун ўкурмак муқобаласида форсий тилда лафз йўқтур, форсийгўй шоир мунунгдек ғариб мазмун адосидин маҳрумдур. Яна йиғламоқнинг ўкурмаки муқобаласида инчирмак дағи бор ва ул инчка ун била йиғламоқдур ва ул турк лафзида бу навъ таркиб била адо топибдурким,

байт

Чарх зулмидаки бўғзумни қириб йиғлармен,
Игирур чарх (киби) инчкириб йиғлармен.

Аммо йиғламоқта ҳой-ҳой лафзин адода ўзларин туркийгўйларга шарик қилибдурлар ва бу лафз ҳам аслан туркий услубдур ва фақирнинг бу мақтаи машҳурдурким,

байт

Навоий, ул гул учун ҳой-ҳой йиғлама кўп,
Ки ҳай дегунча не гулбун, не ғунча, не гул бор!

Яна турк алфозида қимсанмоқ ва қизғанмоқ икки ғариб лафздурки, анинг адоси бу байтда борки,

байт

Узорингни очарга қимсанурмен,
Вале эл кўрмагига қизғанурмен.

Форсийгўй шуаро мундоқ ҳўб мазмун адосидин маҳжурдурлар.

Ошиқ аёғига тикан кирмакка алар «хор» лафзи била таарруз қилибдурлар, аммо чўкурки, муълимроқдир, бу лафзлари йўқтур ва бу туркчада мундоқ адо топибдурким,

Чўкурларким, сенинг йўлунгда тевролмиш аёғимга,
Чекиб ул кўй гардин сурма тортармен қароғимга.

Яна ишқ тариқида маҳбуб наззораси муяссар бўлса, ошиқнинг ниёз
юзидин телмурмаги асру муносиб ишдур ва бу лафз аларда йўқтур ва
мунунгдек лафзлари ҳам йўқтур ва бу туркчада мундоқ дейилибдурки,

Б а й т:

Тўкадур қонимни ҳар дам кўзларинг боқиб туруб —
Ким неча юзумга боққайсен йироқдин телмуруб.

Яна турк лафзининг маҳбуб жонибидин ясанмоғи муқобаласида сорт
лафзида ораста ва оройиш лафзи бор. Аммо **безанмак** муқобаласида нима
демайдулар ва ул **ясанмоғ**нинг муболағасидур ва ани мундоқ дебдурларким,

Б а й т:

Эрур бас чу ҳусну малоҳат санга,
Ясанмоқ, безанмак не ҳожат санга?

Ва ҳўбларнинг кўз ва қошлари орасинки, **қабог** дерлар. Форсийда бу
узвнинг оти йўқтур. Маснавийда бир жамоати ҳўб таърифида мундоқ
дейилибдурким,

Б а й т:

Менгизлари гул-гул, мижалари хор,
Қабоглари кенг-кенг, оғизлари тор.

Яна ишқ атворидаким, ашк ва йиғламоқ муқобаласида оҳ ва **иссиғ** дам
умдадур, турклар дамни **чоқинға**, оҳни илдирымга нисбат бериб дебдур-
ларким,

Б а й т:

Фироқинг ичра улус ўртамакка, эй моҳим,
Чоқиндуруб дамиму илдирымдуруб оҳим.

Сорт тилида чоқин ва илдирымдек мутаайин ва мўтабар икки нимага от қўймайдурлар ва араб тили била «барқун» ва «соиқатун» била адо қилибдурлар.

Ва ҳусн таърифида улуғроқ холғаким, турклар менг от қўюптурлар, алар от қўймайдурлар. Турк бу таърифни бу навъ адо қилибдурким,

б а й т:

Анингким, ол энгинда менг яратти,
Бўйи бирла сочини тенг яратти.

Агар бирин-бирин алфоз вазъидаким, алар тақсир қилибдурлар, таарруз қилилса, сўз узар. Невчунки, кўп воқеъдур.

Яна шеърда барча табъ аҳли қошида равшан ва мажмуъи фусаҳо олдида мубарҳандурки, тажнис ва ийҳом бағоят куллийдур. Ва бу фархунда иборат ва хужаста алфоз ва ишоратда форсийдин кўпрак тажнисомиз лафз ва ийҳомангиз нукта борки, назмга мужиби зебу зийнат ва боиси такаллуфу санъатдур. Масалан: от лафзики, бир маъниси аламдур, яна бир маъниси маркабдур ва яна бир маъниси амрдурки, тошни ё ўқни от, деб буюрғайлар. Бу тажнисда мундоқ дейилибдурким,

б а й т:

Чун парию ҳурдур отинг, бегим,
Суръат ичра дев эрур отинг, бегим,
Ҳар хадангиким, улус андин қочар,
Нотавон жоним сари отинг, бегим.

Ва бу икки байтки, тажниси томдур, ҳам турк шуароси хоссасидурки, сортда йўқтур ва мун туюғ дерлар. Ва мунунг таърифин «Мезон ул-авзон»¹⁵ отлиғ арузки битилибдур, анда қилилибдур.

Яна ит лафзи ва анда доғи бу навъ уч маъни бор, андоқки,

б а й т:

Эй рақиб, ўзни анга тутсанг ҳам ит,
Бизга раҳм айлаб анинг кўйидин ит.
Гарчи бор дўзахча ишқинг шуъласи,
Бизни ўз илгинг била ул сори ит.

Ва туш лафзида ҳам бу навъ уч маъни бор. Ва яна ён лафзида ва ёқ лафзида ҳам бу ҳолдур ва бу навъ лафзики, анда уч маъни бўлғай, ҳад ва ҳасрдин кўпрак топилур.

Ва хили лафз ҳам топилурки, тўрт маъниси бўлғай, андоқки, бор лафзики, бир маъниси мавжудлуғдур ва бир маъниси амрдур — борувға ва бир маъниси юқдур ва бир маъниси самардур.

Ва андоқ лафз ҳам топилурки, беш маъниси бўлғай: соғин лафзидекки, бир маъниси ёд қилмоққа амрдур ва бири сутлук қўй отидур ва ишқ масти ва мажнуни ва бемори муқобаласида соғин деса, ҳар бирига итлоқ қилса бўлур.

Яна андоқки, туз лафзики неча маъни ирода қилса бўлур. Бири тузки, ўқ ё найзадек нимани дерлар. Яна туз — ҳамвор даштни дерлар, яна туз — рост кишини дерлар, яна туз — созни тузмакка амр қилмоқни, яна туз — икки киши орасида мувофақат солмоқни ва яна туз — бир мажлис асбобини ҳам деса бўлур.

Ва кўк лафзин ҳам неча маъни била истеъмол қилурлар. Бири кўк — осмонни дерлар. Яна кўк оҳангдур. Яна кўк теграда кўкламакдур. Яна кўк қадоғни ҳам дерлар. Яна кўк сабза ва ўлангни дағи дерлар.

Бу навъ алфоз ҳамки, уч маъни ва тўрт маъни ва ортуғроқким, ирода қилса бўлғай, кўп борки, форсий алфозда андоқ йўқтур.

Ва маъруф ва мажҳул қофияда «вовий», «ёйий» ҳамки, форсий ашъорда воқеъ бўлур. икки ҳаракатдин ортуқ бўлмас, «вовий» андоқки: худ ва дуд ва зўр ва пур ва «ёйий» андоқки: пир ва шер.

Ва туркий алфозда бу маъруф, мажҳул ҳаракат тўрт навъ топилур: ҳам «вовий»си ҳам «ёйий»си; «вовий»си андоқки, ўтки, шайъи муҳриқдур ва ўт мурур маъниси била ва ут муқаммирга бурд жиҳатидин амр ва ўтки боридин ириқ ҳаракатдур, каллани ўтга тутуп, тукин аритур маънидадур. Яна бир мисол: тўрки, домдур, яна тўрки, андиқ дақиқроқдурки: қуш ўлтурур йиғочдур ва тўрки, андин дақиқроқдур: уйнинг тўридур ва тўрки, барчадин ариқдур: тўрлуғни ё эшикни тўрмак уйдур.

Ва «ёйий» мисол уч ҳаракатдан ортуқ топилмас: бийзки сорт «кадуд»дер ва бизки «мо» ва «наҳну» маъниси биладур ва бийзки «дарафш» дерлар. Яна бир мисол: терки, термак маъниси биладур. Терки, андин дақиқдур, улдурки, сортлар ани «арақ» ва «хай» дерлар. Терки, боридин ариқдур, ўқ маъниси биладур. Ва бу навъ алфоз кўп, уч ҳаракат била вазъ қилибдурларки, ҳоло шоеъдур. Ва неча ҳуруфқа иборат вусъати учун, балки қофия суҳулати учун бир-бирига ширкат берибдурлар. Ул жумладин бири, «Алиф» била «ҳо» орасида муносабат ва мушоракат берибдурларки, бир лафзини ҳам охири алиф лафз била қофия қилса бўлур. Андоқки, «аро» лафзин «саро» ва «даро» била қофия қилса бўлур, «сара» ва «дара» била ҳам қофия қилса бўлур. Яна бир мисол: андоқки, «ядо» лафзин «садо» била қофия қилса бўлур, «бода» била ҳам қилса бўлур. Ва «вов» била «замма» орасида ҳам ул навъ ширкатдур. Андоқки, «эрур» лафзин «хур», «дур» лафзи била

қофия қилса бўлур, «ғурур» ва «зарур» лафзи била ҳам жойиздур. Ва «ё» била «касра» орасида дағи бу навъдур, андоққи, «оғир» ва «боғир» алфозин «содир» ва «қодир» алфози била қофия қилса бўлур, «таъхир» ва «тағйир» алфози била ҳам бўлурки, форсий алфозда бу суҳулатлар йўқтур.

Ва бу алфоз возеълари кўп нимада жузъиётқа таарруз қилиб, ғариб мазмун ва мафҳумлар учун алфоз вазъ қилибдурлар, андоққи, баъзи масодирда ўтти.

Яна ғизо ва ҳар таомки, еса бўлур, **егулик** дерлар ва сорт элининг кўпи, балки барчаси емакни ҳам ва ичмакни ҳам «хўрдани» лафзи била адо қилурлар.

Ва улуқ қардош ва кичик қардошни иккаласин «бародар» дерлар ва турклар улуғни — «оға» ва кичикни «ини» дерлар. Ва алар улуғ, кичик қиз қардошни ҳам «ҳоҳар» дерлар: Ва булар улуғни — «эгачи» ва кичикни «сингил» дерлар. Ва булар отанинг оға-инисини «абоға» дерлар. Ва онанинг оға-инисин — «тағойи» ва алар ҳеч қайсиға от тайин қилмайдурлар ва араб тили била «ам» ва «хол» дерлар. Ва кўкалтошни туркча тил била дерлар. Ва атка ва энагани ҳам бу тил била айтурлар.

Бир мутаайин нимаки, «оқ уйдур», анга «хиргоҳ» от қўюптурлар. Аммо анинг ажзосининг кўпини турк тили била айтурлар. Андоққи, **тунглуқ** ва **узук** ва **тўрлуғ** ва **босруғ** ва **чиғ** ва **қанот** ва **кўзапак** ва **увуғ** ва **боғиш** ва **бўсаға** ва **эркина** ва ало ҳозал-қиёс.

Ва ов ва қушки, салотин одоб ва русумида ҳар қайси бошқа мутаайин иштур, иккаласин, «шикор» дерлар. Ва овда умдаки кийикдур, турк анинг эркагин «хуна» ва тишисин «қилчоқчи» дер. Яна суйқуннинг ҳам эркагин «буғу» ва тишисин «марал» дер. Сорт оху ва гаваздин ўзга нима демас. Ва бир шўру шайнлиғ овки, тўнғуз овидур, анинг ҳам эркагини «қобон», тишисин «мегажин» ва ушоғин «чўрпа» дерлар. Ва сорт барчасин «хук» ва «гуроз» лафзи била айтур.

Ва келдук қушқаки, анда муқаррар ва машҳур илбосун ўрдақдур. Ва сорт ул эл илбосунни худ билмас. Дағи турк ўрдакнинг эркагин «сўна» ва тишисин «бўрчин» дер. Ва сорт мунга ҳам от қўймайдур. Ва нар ва мода иккаласин «мурғоби» дер. Ва ўрдакнинг анвои билур қушчилар қошида, масалан, **жўрка** ва **эрка**, **суқсур** ва **олмабош** ва **чоқирқанот** ва **темирқанот** ва **алдалдаға** ва **алапука** ва **боғчол** ва бу йўсунлуқ дерларки, етмиш навъ бўлурким, сорт борисин мурғоби-ўқ дер. Ва агар бир-биридин мутамайяз қилса, туркча от била-ўқ айтур.

Яна от анвоидаки, **тубучоқ** ва **арғумоқ** ва **яка** ва **ёбу** ва **тоту** йўсунлуқ — борини туркча-ўқ айтурлар.

Ва отнинг ёшин дағи кўпракин туркча айтурлар. Бир қулунни «курра» дерлар. Ўзга: **той** ва **ғўпан** ва **дўпан** ва **тулан** ва **чирға** ва **ланға** дегунча фасихроқлари туркча дерлар ва кўпраги муни ҳам билмаслар.

Ва отнинг эйарин агарчи «зин» дерлар: аммо кўпрак ажзосин, мисли: **жибилгир** ва **ҳано** ва **тўқум** ва **жазлиғ** ва **ўланг**, **қўм** ва **ўланг** пағ ва **ғанжуға** ва **жилбур** ва **қушқун** ва **қантар** ва **туфак** ва **тўқа** йўсунлуқ кўпин туркча айтурлар ва қамчини агар «тозёна» дерлар, аммо **булдурғасин** ва **чубчурғасин** туркча айтурлар.

Ва **жиба** ва **жавшан** ва **кўҳа** ва **қанғалдуруқ** ва **қорбичи** ва **кечим** ва **оҳа** йўсунлуқ уруш асбобин ҳам турк тили била айтурлар.

Яна ёзи қушларидин **тўғдақ**, **туғдори**, **чоғриқ**, **қулатурға**, **япалақ**, **қуладу**, **лаклак**, **чойлоқ**, **қорақуш**, **телбақуш**, **жиқжиғдек** қушларнинг отлари йўқтур, кўпин туркча айтурлар.

Ва **тоғ** ва **тузда** **жилға**, **сўқмоғ**, **дўш**, **арғадол**, **қиршима**, **бўртоғ** ва **секритма**, **сирт**, **учма**, **ипма**, **илот**, **қиралонг**, **тўқай**, **кўл**, **кўлак**, **сонг**, **соянг**, **чоқил**, **сой**, **шуртонгдек** нималарнинг кўпига от тайин қилмайдурлар.

Ва жонворларнинг унидин бир от кишнамаганига шийҳа от кўюбдурлар, мева бўзламоғига ва ўй мунграмагига ва эшак ханграмағига тигишмади ва улумағига лафз йўқтур.

Ва маъхудий албисадин мисли: **дастор** ва **қалпоқ** ва **наврўзий** ва **тўппи** ва **ширдоғ** ва **дакла** ва **ялак** ва **ёғлиғ** ва **терлик** ва **қур** йўсунлуғ нималарни борисин турк тили била айтурлар.

Егуликлардин агарчи қўй мучаларидин баъзиға от кўюптурлар, аммо **орқани** ва **ошуглуғ** иликни ва ён **сўнгакли** ва **қобурғани** ва **иликни** ва **ўрта илик** ва **бўғузлағуни** туркча айтурлар. Ва яна баъзи емаклардин қаймоғ ва қатлама ва буламоғ ва қурут ва улоба ва манту ва қуймоғ ва уркамочни ҳам туркча айтурлар. Ва қимизни ва сузмани ва бохсумни ва бўзани дағи туркча айтурлар. Яна тутмоч ва умоч ва кумоч ва толғонни ҳам туркча айтурлар. Ва бу навъ жузъиётқа машғуллуқ қилса бағоят кўп топилур.

Аммо қуллийрак калимотни адо қилали: араб тилининг сарфий истилоҳининг абвобида бир бобдурки, анга — муфоала боби от кўюптурларки, лафз бир мазкур бўлур, аммо икки киши феълиға муштамилдурки, бир навъ воқеъ бўлғай. Андоқки, «муораза» ва «муқобала» ва «мушоара» ва «муколама» ва қуллий бобдур ва мунда азим фавоид ҳосил. Ва форсийгўйлар мунча фасоҳат ва балоғат даъвоси била бу фойдадин маҳрум. Аммо турк булағоси бу фойдаға таарруз қилибдурлар. Ва масдарға бир «шин» ҳарфи илҳоқ қилмоқ била ул мақсудни топибдурлар. Андоқки, «чопишмоқ» ва «топишмоқ» ва «қучушмоқ» ва «ўпушмак» ва бу шоеъ лафздур. Ва лафз возеи азизларға жойи таслим ва таҳсиндурки, бағоят хўб қилибдурлар. Ва бу фасоҳат била сорт фусаҳосидин тамом сижилибдурлар.

Яна арабий сарф истилоҳда икки мафъуллуқ феъллар борки, анинг адоси дағи мўътабар ва қуллийдур. Андин дағи сортлар орий қолибдурлар. Ва атроқ анга ҳам хўброқ ваҳж била мутобаат қилибдурлар. Арабий андоқки, «Аътайту Зайдан дирҳаман»¹⁶, бу таркибда уч лафз мазкур бўлур. Алар

лафзға бир ҳарф орттурсон била мунга ўхшаш бир замири ортирубдурлар, бағоят мухтасар ва муфид тушубдур. Андоқки, **югурт** ва **қилдурт** ва **яшурт** ва **чиқарт**.

Яна бир адолари борки, баъзи алфознинг сўнггида «ч», ёки «чи» лафзидур, ортурурлар, ё мансабнинг ё ҳунарнинг ё пешанинг изҳори учун; бу форсийда йўқтур, балки алар ҳам туркча айтурлар.

Мансабда андоқки, **қўрчи** ва **сувчи** ва **хизоначи** ва **керак-яроғчи** ва **чавгончи** ва **найзачи** ва **шукурчи** ва **юртчи** ва **шилончи** ва **ахтачи** бу йўсуллуғ кўптур.

Ҳунар ва пешада андоқки, **қушчи** ва **борсчи** ва **қўруқчи** ва **тамғачи** ва **жибачи** ва **йўрғачи** ва **ҳалвочи** ва **кемачи** ва **қўйчи**. Андоқки, қуш ҳунарида дағи бу истилоҳ, бордур, андоқки, **қозчи** ва **қувчи** ва **турпачи** ва **кийикчи** ва **товушқончики**, сорт лафзида йўқтур. Ва алар мазкур бўлгонларнинг кўпин туркча айтурлар.

Яна бир навъ иборат ва адолари борким, бировдин бир ишни гумон элтмак била ул ишни ул кишига нисбатгуна берурлар, йўқки, таҳқиқ юзидин, балки мазанна ва гумон ҳайсиятидин, аммо мунда диққат кўптур. Андоқки, **борғудек** ва **ёрғудек** ва **кулғудек** ва **билғудек** ва **айтғудек** ва **қайтғудек** ва **урғудек** ва **сурғудек** ва бу форсийда бўлмас.

Ва баъзи алфознинг охирида бир «чим» ҳарфи васл қилурлар ва анинг била ул феълда суръат йўсунлуқ ирода қилурлар. Андоқки, **етгач** ва **иткач** ва **борғоч** ва **ёрғоч** ва **топқоч** ва **сотқоч**; яна бир коф ва «ре» ҳарфики, баъзи лафзнинг охирига илҳоқ қилурлар, андин муболаға ва саъй ирода қилурлар, андоқки, **билакўр** ва **қилакўр** ва **кестакўр** ва **стакўр**.

Ва яна бир ранг ё бир сифатнинг ҳумули ҳолиға муболаға учун анинг аввалида, аввал ҳарфиға бир «п» ё «мим» изофа қилиб, ул шайъға зоида қилурлар: «п» мисоли: **оп-оқ**, **қоп-қора**, **қип-қизил**, **сап-сариг**, **юп-юмалоқ**, **яп-ясси**, **оп-очуғ**, **чуп-чуқур**, бу навъ хили ҳам топилир; «мим» мисоли: **кўм-кўк**, **ям-яшил**, **бўм-бўз**.

Яна бир «вов» ва «лом» баъзи лафзга илҳоқ қилиб бир муъаббир ва бир махсус сифатқа таъйин қилурларки, салотиннинг хоҳ разм асбоби учун ва хоҳ базм жиҳоти учун муътабардур. Андоқки, **ҳировул**, **қаровул** ва **чипгдовул** ва **ялковул** ва **сўзовул** ва **патовул** ва **китповул** ва **ясовул** ва **баковул** ва **шиғовул** ва **дақавулким**, алар мундин орийдурлар.

Яна баъзи лафзға бир «лом» илҳоқ қилурларким, ул шайънинг ул сифатда русухига далолат қилур. Андоқки, **қаҳол** ва **ясол** ва **қабол** ва **тунқол** ва **тарқол** ва **тўсқол** ва **суюрғол**.

Қилич била чопмоғни, сўзлumoғни ва найза била сончмоғни ва илмоғни барисини зад лафзи била адо қилурлар.

Яна баъзи маҳал ва маконда бир қоф илҳоқ қилиб, бир фасл ё бир амрға мансуб қилурлар. Андоқки, **қишлоқ** ва **яйлоқ** ва **овлоқ** ва **қушлоқ**. Ва бу ҳам ғарибдур ва форсийда ҳам баъзини турк тили била айтурлар.

Бу алфоз ва иборатда бу навъ дақойиқ кўпдурким, бу кунга дегинча ҳеч киши мунинг ҳақиқатиға мулоҳаза қилмағон жиҳатдин бу яшурун қолибдур. Ва ҳунарсиз туркнинг ситамзариф йигитлари осонлиққа бўла форсий алфоз била назм айтурға машғул бўлубтурлар. Ва филҳақиқат агар киши яхши мулоҳаза ва тааммул қилса, чун бу лафзда мунча вусъат ва майдонида мунча фусҳат топилур, керакким, мунда ҳар навъ сухангузорлиғ ва фасиҳгуфторлиғ ва назмсозлиғ ва фасонапардозлиғ осонроқ бўлғай ва воқеъ осонроқдур.

Андин сўнграким, турк тилининг жомеияти мунча далоил била собит бўлди, керак эрдиким, бу халқ орасидин пайдо бўлғон табъ аҳли салоҳият ва табъларин ўз тиллари турғоч ўзга тил била зоҳир қилмаса эрди ва ишга буюрмасалар эрди. Ва агар иккаласи тил била айтур қобилиятлари бўлса, ўз тиллари била кўпрак айтсалар эрди ва яна бир тил била озроқ айтсалар эрди. Ва агар муболаға қилсалар, иккала тил била тенг айтсалар эрди. Бу эҳтимолга худ йўл берса бўлмаским, турк улусининг хуштаъблари мажмуи сорт тили била назм айтқайлар ва билкулл турк тили била айтмағайлар, балки кўпи айта олмағайлар ва айтсалар ҳам сорт турк тили билан назм айтқондек фасиҳ турклар қошида ўқуй ва ўтқара олмағайлар ва ўқусалар, ҳар лафзлариға юз айб топилғай ва ҳар таркиблариға юз эътироз ворид бўлғай.

Бас, бу ҳайсиятлардин андоқ маълум бўлурким, чун бу тилда ғариб алфоз ва адо кўпдур, мунини хушоянда тартиб ва рабоянда таркиб била боғламоғининг душворлиғи бор. Мубтадий табъи ул назмни душворлиғ била боғламоқдин кўфт топиб, мутанаффир бўлур ва осонроқ сари майл қилур. Чун неча қатла бу нав воқеъ бўлди, табъи хўй қилди, чун табиат муътод бўлди, ўз муътодин қўюб, ғайр муътодғаким, мушкилрак ҳам бўлғай, майл қилмоғи мутааззирдур.

Яна улким, фаҳм жинси ожизларни ҳам мойил, балки муштағил ушбу навъға кўрар ва замон ва расм аҳли тариқидин чиқмоғни муносиб кўрмас ва бу навъ била қолур.

Ва мубтадийға яна одатдурким, табъидин ул нима бош урса, чун ўз зодаи табъи ўзига маҳбуб эканга мажбулдур, тиларки, ани бу фан аҳлиға арз қилиб жилва берғай. Чун бу фан аҳли форсийгўйдурлар ва турк алфозидин баҳраманд эмаслар, табъи ул жонибдин эъроз қилиб, бу фанга машғул эл сари майл кўргузур.

Эмдики, майл кўргузди, муносабатлар топиб ҳам бу хайлдин бўлур, андоқки, бу замонда бўлубдур. Бори ҳар тақдир билаки бор, бовужуд турк алфозининг форсийға мунча мазияти ва нафс ул-амрда мунча диққати ва вусъати назм тариқида шоеъ эмас эрди ва китмон ниҳонхонасиға тушуб эрди, балки матрук бўлурға ёвушуб эрди. Бу хоксорга сибо авоилидаким, оғиз ҳуққасидин бирор гавҳар зоҳир бўла бошлар, ул гавҳарлар ҳануз назм силкига кирмайдур эрдиким, замир дарёсидин назм силкига тортилғон гавҳарлар табъ ғаввоси саъйи била оғиз соҳилига кела бошламоқ кўргузуб эрди. Чун мазкур бўлғон қоида билаким, адо топти — майл форсий сари

булди. Аммо чун шуур синнига қадам кўюлди, чун Ҳақ субҳанаҳу ва таоло табъга ғаробат сари майлни зотий ва диққат ва душворписандлиққа шуруъни жибиллий қилиб эрди, турк алфозиға дағи мулоҳазани лозим кўрулди — оламе назарға келди, ўн саккиз минг оламдин ортуқ анда зебу зийнат; ва сипеҳре табъга маълум бўлди, тўққуз фалакдин ортуқ анда фазлу рифъат; ва махзана учради, дурлари кавокиб гавҳарларидин рахшандароқ; ва гулшане йўлуқти, гуллари сипеҳр ахтаридин дурахшандароқ; ҳарими атрофи эл аёғи етмакдин масун ва ажноси ғаройиби ғайр илиги тегмакдин маъмун. Аммо махзанининг йилони хунхор ва гулшанининг тикани беҳадду шумор. Ҳаёлга келдиким, ҳамоноки, бу йилонлар неши наштаридин табъ аҳли хирадмандлари бу махзандин баҳра топмай ўтуптурлар ва кўнгулга андоқ эврулдиким, гўё бу тиканлар сарзаниши зараридин назм хайли гулдаста-бандлари бу гулшандин базм тузгуча гул иликлай олмай йўл тутубдурлар.

Чун бу тариқда ҳиммат олий эрди ва табъ бебок ва лоуболий, ўтарга қўймади ва тамошосидин тўймади. Ул олам фазосида табъ сипоҳи турктоз-лиғлар тузди ва ул сипеҳр ҳавосида хаёл қуши баланд парвозлиғлар кўргузди ва ул ганж жавоҳиридин замир сайрафиси ниҳоятсиз қийматлиғ лаъл ва дуррисамин олди. Ва ул гулшан раёҳинидин кўнгул гулчини ҳад ва ғоятсиз нақҳатлиғ гул ва ёсуман қўйниға солди.

Чун бу мавоҳиб била гинолар ва бу ғанойим била истиғнолар муяссар бўлди, мунунг натойижи гуллари рўзгор аҳлига беҳаду миқдор очила бошлади ва бошларига беихтиёр сочила киришди.

Ул жумладин, бири «Ғаройиб ус-сиғар»¹⁷ девонидурким, кичик ёшда тақриримдин гузориш ва таҳриримдин нигориш топибдурким, маоний ғурабосидин ғариб алфоз либосиға киюрупмен ва халқ кўнглин ғарибистон аҳли ўти била куйдурупмен.

Яна «Наводир уш-шабоб»¹⁸ девонидурки, йигитлик авоилида баёним килкидин намоийиш девониға ва оройиш бўстониға кирибдурким, ул наводир тамошосидин йигитлик мулкида ғавғо солибмен ва мулк йигитлари кўнглидин ором ва қарорни олибмен.

Яна «Бадое ул-васат»¹⁹ девонидурким, умр авоситида хаёлим хомаси анинг зебиға нақшбандлиғ ва зийнатиға сеҳрпайвандлиғ қилибдурким, ул бадеълар воситасидин шайдо кўнгуллар эшигин ишқ тоши била қоқибмен ва ул уйга фитна ва офат ўтин ёқибмен.

Яна «Фавоид ул-кибар»²⁰ девонидурким, ҳаёт авохирида тахайюлум хомаси ани рашки нигорхонаи Чин ва ғайрати хулдибарин қилибдурким, анда улуғларга фоидалар зулолин еткурупмен ва ҳаваслари шуъласига насойиҳ зулолидин сув урубмен.

Бу тўрт девон овозасин чун рубъи маскунга еткурупмен, «Хамса» панжасига панжа урупмен²¹. Аввалким, «Ҳайрат ул-аброр»²² боғида табъим гуллар очибдур, Шайх Низомий²³ руҳи «Махзан ул-асрор»идин бошимга дурлар сочибдур.

Яна чун «Фарход ва Ширин»²⁴ шабистонига хаёлим юз тутубдур. Мир Хусрав²⁵ дами «Ширин ва Хусрав» ўтидин чароғимни ёрутубдур.

Яна чун «Лайли ва Мажнун»²⁶ водисида ишқим пўя уруб, Хожу²⁷ ҳиммати «Гавҳарнома»сида нисоримга гавҳарлар еткуруптур.

Яна чун «Сабъи Сайёра»²⁸ расадин замирим боғлабдур, Ашраф²⁹ «Ҳафт пайкар»ининг етти хурвашин пешкашимга яроғлабдур.

Яна чун «Садди Искандарий»³⁰ асосин хотирим муҳандиси солибдур, Ҳазрати Махдум³¹ «Хираднома»³²сидин кўси ислоҳ ва имдод болибдур.

Бу «Хамса» шуғлидин чун фароғат топибмен, тахайюлим гети навардин салотин таърихи даштига чопибмен, чун нома саводи зулматидин «Зубдат ут-таворих»³³ адосин тузупмен, салотин ўлган отин бу ҳайвон суйи била тиргузупмен.

Чун «Насоим ул-муҳаббат»³⁴ нафаҳоти баёнидин қилким файзрасон бўлубдур, авлиёуллоҳ муқаддас руҳи фанзидин олам тўлубдур.

Чун «Лисон ут-тайр»³⁵ илҳоми била тараннум тузупмен, қуш тили ишорати била ҳақиқат асрорин мажоз суратида кўргузупмен.

Чун «Наср ул-лаолий»³⁶ хазоини таржимасига еттим, «Назм ул-жавоҳир»³⁷ била маъни абкорин ҳуллаларин мурассаъ эттим.

Чун «Мезон ул-авзон» баҳрларида гаввос бўлдум, ул меъёр била Насири Тусий³⁸ узрин қўлдум.

Яна доғи расоилга³⁹ қалам сурупмен ва макотибга⁴⁰ рақам урупменки, форсий сеҳрсозлар ва паҳлавий афсона пардозлар ҳам анда авроқ ораста ва ажзо пироста қилибдурларким, доно ҳукму адолат юзидин кўз солса ва бурунги форсий ва сўнгги туркий латойиф ва дақойиқидин баҳра олса, ҳукм сўрар замонида ва ҳар қайсининг мартабасини таъйин қилур авонида умидим улдур ва хаёлимга андоқ келурким, сўзум мартабаси авждин қуйи инмаган ва бу тартибим кавкабаси аъло даражадин ўзга ерни беганмагай.

Бу сўзлардин хасм мундоқ билмасун ва муддаий бу навъ гумон қилмасунки, менинг табъим турк алфозиға мулойим тушган учун таърифида муболага изҳор қилурмен ва форсий иборатқа муносабатим озроқ учун инкор ва нафйиға исрор кўргузурменким, форсий алфоз истифосин ва ул иборат истиқсосин киши мендин кўпрак қилмайдур эркин ва салоҳ ва фасодин мендин яхшироқ билмайдур эркинким, умрум гулшанининг тоза баҳорининг таровати чоғи ва ҳаёт равзасининг наврас сабззорининг назоҳати вақтиким, ўн беш ёштин қирқ ёшқаадурки, инсон хайлининг табъи булбули ҳар гул жамолиға шефта ва руҳи парвонаси ҳар шамъ ҳуснига фирефта бўлур, вақт бу авқотдур. Ва бу авқотда кўп ғариб воқеъ ҳодисдурки, ул воқеа биров ҳусну нозин ё ўз ишқу ниёзин шарҳ этарга боис бўлур. Ва бу ҳол ғазал тариқида мунҳасирким, ё айтурға мутааммил бўлулғай ё ўқуриға муштағил. Ўқуриға давовиндин бу фақир муталаасига кўп машғул бўлмағон девон оз эркин. Батахсис, ишқу дард аҳлининг раҳбар ва пешвари Амир Хусрав Деҳлавий девониким, ошиқликда дарду ниёз ва сўзу гудоз тариқин

ул мунташир қилди ва онинг ишқи машъалидин бу партав олами тийра хоклониға ёйилди.

Яна ҳақиқат аҳлининг сархайл ва сарафрози Хожа Ҳофиз Шерозий⁴¹ нукот ва асроринки, анфоси руҳулқудсдин нишон айтур ва руҳуллоҳ анфосидин асар еткурур.

Яна бу фақирнинг пири ва устоди ва тариқат аҳлининг соҳиби иршоди, жамиъ аҳлуллоҳнинг муқтадо ва шайх ул-исломи Ҳазрати Махдумий Нур ул-миллати вад-дини Мавлоно Абдурраҳмон Жомий қуддиса сирриҳнинг руҳпарвар латойифи ва руҳгустар заройификим, андин ҳар ғазал «кал-вахйил-мунзал»⁴² ва ҳар рисола «кал-аҳодисин-набийи мурсал»⁴³ олий шон ва рафъе макондурким, алардин ҳар лафз қийматда дурри саминдин обдорроқ ва ҳирқатда лаъли оташиндин барққирдорроқ. Ва иккаласи мазкур бўлгон азиз каломи мўъжиз низомидин анда чошни ва насиб ва ўз ишқу камолоти ва ниҳояти ҳолоти мунга изофаки, ҳазо шаъйун ажиб⁴⁴. Барчасига кўп қатла ўтупмен, балки кўпин ёд тутупмен ва қасойид ва ғазалиётларининг ғариб ва латофатин билибмен, балки ғариброқ ва латифроқларига татаббуъ дағи қилибмен. Қасойиддин Амир Хусравнинг «Дарёи аброр»⁴⁵ и-ким, машҳур мундоқдурки, дер эмиш бўлгайки, «Юз минг байтдин ортуғ девонларим ғазалиёти ва қасойид ва маснавийларим абъёти агар олам саҳифасидин юулса ва даврон саҳифасидин маҳв бўлса ва бу қасида қолсаки, анда маъни истийфоси вофийдур, бу фан аҳлиға менинг фазойилим далилига кофийдур». Ва матлаи машҳурдурким,

н а з м:

Кўси шаҳ холию бонги гулгулаш дарди сар аст,
Ҳар ки қонёъ шуд ба хушқу тар, шаҳи баҳру бар аст.⁴⁶

Бу шеърға Ҳазрати Махдумий Нуран жавоб айтубдурлар ва отин «Лужжат ул-асрор» битибдурлар. Ва матлаи будурким,

б а й т:

Кўнгури айвони шаҳ к-аз кохи кайвон бартар аст,
Рахнаҳо дон к-аш ба девори ҳисори дин дар аст⁴⁷, —

ки, агар ул «Дарёи аброр»дур, бу абри баҳордурки, мартабада андин баландроқ ва баҳрада андин фойдамандроқдурки, анинг устига соя солурга ёйила олур ва бошиға дурафшонлиғ дағи қила олур. Фақир иккаласи бузургвори рафъе миқдорға ниёзмандлиғ ва гадолиғ юзидин татаббуъ қилибмен ва отин «Тухфат ул-афкор»⁴⁸ дебман. Ва матлаи будурким,

б а й т:

Оташин лаъле ки тожи хусравонро зевар аст,
Ахгаре баҳри хаёли хом пухтан дар сар аст⁴⁹.

Ва кўп маъниангез иборат ва таъмияомез ишорат изофа қилибменки, бу фан аҳлининг моҳирлари мусаллам тутуптурлар. Ва ҳар кишига бу бобда тараддуд бўлса, Ҳазрати Маҳдумий Нураннинг «Баҳористон»⁵⁰ отлиғ китобинким, ани «Баҳористони ҳаёт ва нигористони нажот» деса бўлур, бу матлаъни битибдурлар ва истишҳод юзидин таърифин айтибдурларки, бу маншури давлат сипеҳр тоқиға осилса ери бор ва бу туғройи саодатни Муштарий⁵¹ бўйнига овиза қилса, мужиби мубоҳот ва ифтихордур. Ул китобни олдик ва бу маҳални топиб назар солдик ва билдикки, улча мен таърифида таҳрир қилибмен, тақсир қилибмен.

Яна Мир Хусравнинг «Миръот ус-сафо»⁵² отлиғ қасидасиғаким, халлоқул маоний Хоқоний Шервоний⁵³ татаббуъе қилибдур ва матлаи будурким,

б а й т:

Дилам тифл асту пири ишқ устози забондонаш,
Саводул-важҳ сабақу, масканат кунжи дабистонаш⁵⁴,

Ва Ҳазрати Маҳдумий Нуран анинг жавобида «Жило ур-руҳ»⁵⁵ отлиғ қасидани дебдурлар ва матлаи будурким,

б а й т:

Муаллим кист, ишқу кунжи хомуши дабистонаш,
Сабақ нодонию доно дилам тифли сабақхонаш⁵⁶.

Ва фақир ҳам «Насим ул-хулд»⁵⁷ қасидасин иккаласи бузургворга татаббуъ қилибмен ва матлаи будурким,

б а й т:

Муаллим ишқу пири ақл дон тифли сабақхонаш,
Паи таъдиби тифл инак фалак шуд чархи гардонаш⁵⁸.

Бу қасидага дағи кўп маоний гавҳари дарж ва умр нақди харж бўлубдур.

Яна «Руҳ ул-қудс»⁵⁹ қасидасини баланд овоза қилибменки, қудсийлар руҳин андин тоза қилибмен ва матлаи бу дурурким,

Б а й т:

Зиҳи ба хомаи қудрат мусаввар ашё,
Ҳазор нақши ажиб ҳар замон аз у пайдо⁶⁰.

Яна «Айн ул-ҳаёт»⁶¹ қасидаси зулолин еткурупменки, ғафлат аҳлининг
ўлук баданларига жон киярупмен ва матлаи будурким,

н а з м:

Ҳожибони шаб чу шодурвон савдо афгананд,
Жилва дар хайли бутони моҳсиймо афгананд⁶².

Яна «Минҳож ун-нажот»⁶³ қасидасида ҳидоят тариқин тузупмен ва
залолат аҳлига нажот шаҳроҳин кўргузупмен ва матлаи будурким,

б а й т:

Зиҳи аз шамъи руйт чашми мардум гашта нурони,
Жаҳонро мардуми чашм омади аз айни инсон⁶⁴.

Яна «Қут ул-қулуб»⁶⁵ қасидасинки, килким сабт этибдур, ҳақиқат йўлида
заъфлиғ кўнгулларга ул қутдин қувват этибдур ва матлаи будурким,

б а й т:

Жаҳон ки марҳалаи танги шоҳроҳи фаност,
Дар ў масоз иқомат ки роҳи шоҳу гадост⁶⁶.

Бу олти қасида ҳамд ва наът ва сано ва мавъизатдур ва аҳли тасаввуф ва
ҳақиқат тили била маърифат.

Яна зоҳир шуароси тариқида ҳам тўрт қасидаки, «Фусули арбаа»⁶⁷
мавсумдур ва андин тўрт фасл: ҳарорат ва бурудат ва рутубат ва юбусат
кайфияти маълум, хомаи рақам қилибдурки, тўрт фасл хосияти асаридек
рубъи маскунға ёйилибдур.

Яна суҳанпардоз устоди олий шон Хожа Калимиддин Салмон⁶⁸ки, қасида
майдонининг чобуксуворидур ва ўз замонининг беназир суҳангузори,
машҳурдурки, чун маснуъ қасидаси тартибиға қалам сурубдур, ўн саккиз
йилда итмоға еткурубдур. Воқияи ише қилибдурки, назм аҳли анинг
таауққида ҳайрон ва тааммулида саргардондурлар, тарсиъ санъати⁶⁹ким,
матлаъдин ўзга байтда бўла олмас, ул қасиданинг агарчи мустаҳраж матлаи
ростдур, аммо асли матлаъда аввалги мисраънинг бир лафзи била сўнгги
мисранинг бир лафзида таҳаллуф қилибдур ва матлаъ будурким,

б а й т:

Сафои сафвати рӯят бирехт оби баҳор,
Ҳавои жаннати кӯят бибехт мушки татар⁷⁰.

Бу матлаъга татаббуъ қилғон кўп суханварлар ва назмгустарлар чун муқобалада дебдурлар, лат ебдурлар. Бу фақирнинг матлаи будурки,

б а й т:

Чунон вазид ба бўстон насими фасли баҳор,
К-аз он расид ба ёрон шамими васли нигор⁷¹.

Басорат аҳли мулоҳаза қилсалар билурларки, бу матлаъ тарсиъга воқеъ бўлур, айбдин муарро ва мурассаъга келур, эътироздин мубарродур. Бу навъ шеърнинг таъкид ва муболағаси учун яна бир рубоий ҳам дебменки, то Ҳалил бинни Аҳмад⁷² рубоий қондасин вазъ қилибдур, тарсиъ санъатида рубоий айтилғон эшитилмайдур, балки йўқтур ва ул будурким,

рубоий

Эй руи ту кавкаби жаҳон орое,
Вэй буи ту ашҳаби равон осое,
Бе мӯи ту, ё Раб, чунон фарсое,
Гисуи ту чун шаби фиғон афзое⁷³.

Яна форсий ғазалиёт девони Хожа Ҳофиз тавридаким, жамиъ сухан адолар ва назмпийролар назарида мустаҳсан ва матбуъдур, тартиб берибменким, олти мингдин абъёти адади кўпракдурки, кўпрак ул ҳазрат шеърига татаббуъ воқеъ бўлубдур. Ва баъзи Ҳазрат Шайх Муслиҳиддин Саъдий қуддиса сирриху⁷⁴ғаким ғазал таври мухтарийдур. Ва баъзи Мир Хусравгаким, ишқ оташкадасининг шуълаангизидур ва дард ғарибхонасининг ашкреси. Ва баъзи Ҳазрат Махдумий Нуранғаким, камол авжининг меҳри ломиидур ва мазкур бўлғон азизлар ҳолотининг жомиики, бу девон халойиқ орасида шоъедур ва рӯзгор аҳлининг табълари ул сари рожеъ ва анда кўп турлук дилкаш адолар ва дилпазир маънолар воқеъдурки, тафсили бу фақирдин муносиб эмас. Ва анда ҳар навъ назм аснофидин, мисли: муқаттаот ва рубоийёт ва маснавий ва таърих ва луғаз ва ул жумладин беш юзга яқин муаммоким, кўпи Ҳазрат Махдумий Нуран муборақ назариға этибдур ва ул ҳазратнинг ислоҳ ва таҳсини шарафин касб этибдурким, хомамдин рӯзгор сафҳасига ёзилибдур ва қаламим лайлу наҳор авроқида нақш қилибдур.

Булардин доғи бошқа, йигитлигим замони ва шабоб айёми авонида кўпрак шеърда сеҳрсоз ва назмда фусунпардоз шуаронинг ширин ашъори ва рангин абётидин эллик мингдин ортуқ ёд тутупмен ва алар завқу хушҳоллигидин ўзумни овутупмен ва салоҳу фасодларига фикр айтибмен ва махфий дақойиқиға тааммул ва тафаккурлар била етибмен ва форсий алфоз айбу ҳунари мулоҳазаси идрокида таълим ўзин солмайдур, балки ул водий қатъида килким равандаси тезгомлиғ била қадам урмагон ер қолмайдур.

Ва ўттуз йилдин ортуқ ва қирқ йилга яқиндурким, Хуросон мулкиким, фазлу камол аҳлига олам мамоликининг мисри муаззами ва саводи аъзамидур, бу мулкнинг жамиъ назм аҳли, шуаройи ширин каломи ва фусаҳойи вожиб ул-эҳтироми ҳар не ҳар маъни билаким, авроқ юзига оройиш ва ҳар алфоз билаким, ажзо узориға намойиш берибдурлар, бу фақир суҳбатиға еткурубдурлар ва заиф оллинда ўткарибдурлар ва ҳақ ва ислоҳ илтимосин қилибдурлар ва хотирга хутур қилгон нуктаки, айтилибдур, инсоф юзидин мусаллам тутуптурлар ва агар баъзи ибо қилибдурлар далоийл била аларга хотирнишон қилилибдур, андин сўнгра қабул қилиб, ўзларин шокир ва мамнун билибдурлар.

Ва басо маоний аҳли хурдадонлар ва дақойиқ хайли дақиқбаёнларки, Анварий⁷⁵ ва Салмон шеърида ҳар бири бирининг жонибин тутуб баҳслар қилиб, сўзлари бир-биридин ўтмагандин сўнгра бу фақир оллиға муҳокама учун келтуруптурлар ва ҳар не ҳукм топибдурлар мусаллам тутиб, муноқашалари бартараф бўлубдур. Ва ғазалда Мир Шохий⁷⁶ ва Мавлоно Котибий⁷⁷ ва алар ғайри тарафидин доғи бу йўсунлуқ ва маснавийда ҳазрат Шайх Низомий ва Мир Хусрав Деҳлавий жонибидин дағи бу дастурлуғ кўп воқеъ бўлуптур.

Барчадин куллийрак санад буким, Ҳазрати иршодпаноҳи наввара марқадаҳу Нуранки, каломи малики аллом ва аҳодиси мўъжазнизоми хайруланом алайҳиссалавоту васаламдин сўнгра форсий сўзда жамиъ алар сўзидин юқорироқ сўз йўқтур, кўпрак кутуб ва расоил ва ғазалиёт ва қасойиддаки, маоний гавҳарларин назм силкига кийдуруп эрдилар ва замир ниҳонхонасидин анжуман тамошогоҳиға жилва берур эрдилар, анинг мусаввадасин бурунроқ бу фақирға илтифот ва эътиқод юзидин берур эрдиларким: «Бу авроқни ол ва боштин оёғиға назар сол, хотирингга ҳар не айтқудек сўз келса, айт», деб ва ҳар не ишорат бўлгониким, мазкур бўлди, зоҳир қилсам, мақбул тушар эрди. Бу даъвоға далил буким, ўндин ортиқ кутуб ва расоилда ул Ҳазрат бу фақирнинг отин мазкур қилибдурлар. Ва кўпи таъ ва идрок ва мунга муносиб нималарга нисбат бериб, мастур қилибдурлар.

Бу қабул назари асаридин бир қарндин ортуқ султон ус-салотини⁷⁸ сипеҳройин суҳбатларида ва фирдавс тазйин хидматларидаким, аҳли каломдин ва мақолдин фазлу камол зумрасининг мажмаидур ва илму фазлнинг манбаидур, бу фақирнинг сўзига мартаба рафеъ ва мақола васеъ эрди ва ўзига сўз жиҳатидин азим эътибор ва сўзига ўз жиҳатидин бийик поя ва миқдор.

Ва Султон ус-салотинки, мазҳари лутфи илоҳий ва музҳири анвори ҳақойиқи номутоноҳийдур ва фархунда замири улум гавҳарининг дарёси ва хужаста хотири хоксор бандалар зотининг кимийёсидур, бу тоифанинг кўпрак истилоҳ ва қавоидидин олий мажлисда сўз ўтса мухотаб бу фақир, фасоҳат ва балоғат аҳли натойижи таъбидин ҳар не мазкур бўлса, мушорун илайҳ бу ҳақирни қилур эрдилар. Ва ул миқдор бу туфроғнинг рутбасин фалакка еткуруб ва онча бу зарранинг поясин қуёшдин ошуруб эрдиларким, ўзларининг хуршед файз таъъларидин зуҳур қилғон рисолаки, ўз гавҳаррез қаламларидин нигориш топибдур ва ўз камоҳийя ҳолатлари кайфиятида гузориш сурати тутубдур, бу бойри бандаларини назм тариқининг барча навъида таърифлар битиб, соҳибқиронлик лақаби била сарафроз қилибдурлар ва бемисл ва анбозлиғ васфи била мумтоз этибдурлар ва муқаррардурки, ҳумоюн таъълари замон мушкilotининг меъёридур, фархунда зеҳнлари олам дақойиқининг ҳаллоли ва соҳиб асрори.

Бандаи хоксор агарчи туфроғдин ўксук эрдим, аммо ул қуёш тарбияти била ранго-ранг гуллар очтим ва бу афкандаи безътибор агарчи заррадин камрак эрдим, ул соҳоб тақвияти била гуногун дурлар сочтим ва дилсўз абётим муножот аҳлиға ошуб ва ғавғо солди ва базмафрўз ғазалиётим хароботийларға оху вовайло солди.

Ҳосили калом, андин сўнграким, мунча қавий далоил ва азим шавоҳид била бу фақирнинг вуқуфи, балки маҳорати бу фаннинг форсий ва туркий назмида собит ва равшан бўлди, агар бирни яна бирга таржиҳ қилсам, керакки, бу тоифадин ҳеч кишига мусаллам тутуб, саддақа демакдин ўзга мақол ва мажол бўлмагай. Батахсиски, мунча бурҳони қотетъ била ҳам қатъ топқай ва истишҳодга бу мусаввадининг ҳам лафзи йўқки, ҳар ҳарфи фарёд урғайлар ва ғавғо кўтарғайлар.

Яна бир куллия буким, то мулк араб хулафоси ва салотинида эрди, фалак ул вақтда назм дабирига араб тили била жилва берди, андоқки, Ҳассон Собитдек ва Лақит⁷⁹дек малик ул-калом суҳангузорлар ва маъний офарин фасоҳатшиорлар пайдо бўлдилар ва ўз тиллари била назм адосининг додини бердилар.

Бу муносабат била араб салотини дағи Иброҳим Маҳди⁸⁰дек ва Маъмун⁸¹ халифадек ва булардин ўзга ҳам салотинзодалар ғарро назмлардин қасоид айттилар ва фавоид зоҳир қилдилар.

Чун мулкдин баъзи ақолим ва кишварда сорт салотини мустақил бўлдилар, ул муносабат била форсийгўй шуаро зуҳур қилдилар. Қасидада Хоқоний ва Анварий ва Камол Исмоил⁸² ва Заҳир⁸³ ва Салмондек ва маснавийда устози фан Фирдавсий⁸⁴ ва нодири замон Шайх Низомий ва жодуйи ҳинд Мир Ҳусравдек ва ғазалда мухтариин вақт Шайх Муслиҳиддин Саъдий ва ягонаи аср Хожа Ҳофиз Шерозийдекки, буларнинг таърифи юқорироқ чун шаммаи сурулубдур ва васфларига қалам урулубдур. Сўзни узотмоқ ҳожат эмас ва калом татвилини маъни аҳли мустаҳсан демас. Ва бу муносабат била сорт

салотининдин ҳам Султон Тўғрулдек ва Шоҳ Шужо⁸⁵дек олий қадр подшоҳлар ва рафеъмартаба анжумсипоҳлар рангин абёт ва ширин ғазалиёт айттилар ва замонларида машҳур бўлди ва рўзгорлари авроқида мастур.

То мулк араб ва сорт салотининдин турк хонларга интиқол топти. Хулогухон⁸⁶ замониндин Султони соҳибқирон Темур Кўрагон⁸⁷ даврониғача турк тили била андоқ шоир пайдо бўлмадиким таъриф қилгуча асар зоҳир бўлмиш бўлғай. Ва салотиндин ҳам андоқ нима манқул эмаски, биров қошида айтса бўлғай. Аммо Султони соҳибқирон Темур Кўрагон замониндин фарзанди халафи Шоҳруҳ Султон⁸⁸нинг замонининг охириғача турк тили билан шуаро пайдо бўлдилар. Ва ул Ҳазратнинг авлод ва аҳфодидин ҳам хуш табъ салотине зуҳурга келди: шуаро Саккокий⁸⁹ ва Ҳайдар Хоразмий⁹⁰ ва Атоий⁹¹ ва Муқимий⁹² ва Яқиний⁹³ ва Амирий⁹⁴ ва Гадой⁹⁵деклар. Ва форсий мазкур бўлгон шуаро муқобаласида киши пайдо бўлмади, бир Мавлоно Лутфий⁹⁶дин ўзгаким, бир неча матлаълари борким, табъ аҳли қошида ўқуса бўлур. Ул жумладин бири будурким,

б а й т:

Улки ҳусн этти баҳона элни шайдо қилғали,
Кўзгудек қилди сени ўзини пайдо қилғали.

Ва салотиндин ҳам ўлгуча табъ асари ҳеч қайсидин зоҳир бўлмади ва варақ юзига нақш қилгуча нима қолмади, Султон Бобур⁹⁷дин ўзгаким, бу матлаъ алар табъи асаридурким,

б а й т:

Неча юзунг кўруб ҳайрон бўлайин,
Илоҳи мен санга қурбон бўлайин.

То бу вақтқачаким, мулк дудмоннинг тахти салтанатиға хотам ва тожи хилофатиға сазовор ва мусаллам, асолат баҳрининг дурри шоҳвори, адолат маъданининг гавҳари олий миқдори, сипаҳбадлиғ маъракасининг Рустами дoston⁹⁸и, сипаҳдорлиғ майдонининг Соми Наримони⁹⁹, сарафрозлиғ тожининг гавҳари зебандаси, базмсозлиғ сипеҳрининг ахтари фархундаси, жаҳондорлиғ базмининг Искандари¹⁰⁰, Жамшед¹⁰¹жоҳи, жаҳонгирлиғ анжуманининг хуршеди олампаҳои, рифъат жаҳонининг қуллаи гардунхароши, адолат сипеҳрининг саҳоби гавҳарпоши, фазлу камол ҳадиқасининг мардумаки бийноси, такаллум ва мақол ҳадиқасининг булбули хуш навоси ас-султони биннис-султон ал-хоқон бинни-л-хоқон муизз-ус-салтанату вад-дунё вад-дин Абул Ғозий Султон Ҳусайн Баҳодирхон халадаллоҳ таоло мулкаҳу ва салтанатаҳу ва афоза алал-оламина бирраҳу ва мукарраматихи¹⁰².

Р у б о и й:

Ким то фалак офоқ уза давр қилур,
Анжум гули ҳар тун бу чамандин очилур,
Не шоҳ анинг зоти киби ёд билур,
Не таъь анинг таъьидек истаб топилур.

Токим фалак эврулур, давом ўлсун анга,
Иқбол бисотида мақом ўлсун анга.
Ҳам нутқ била жонбахш калом ўлсун анга,
Ҳам назм каломи мустадом ўлсун анга.

Жаҳонбонлиқ тахтида мақом тутти ва кишварситонлик маснадида ором топти — мулк силкига амният гавҳарларин чекти ва жаҳон мазраида жамият доналарин экти, чун салим (таъь) гавҳари кони маоний эрди ва мустақим зеҳни мавриди файзи субҳоний, камол аҳлига тарфиҳу ибтиҳожлар ва калом хайлига равнақ ва ривожлар даст берди. Ва ҳар илмда муфид таълифлар ва ҳар фанда мунтиж таснифлар қилдилар ва ғариб расоили маънавий зуҳур қилди ва ажиб давовин ва ғазал ва қасоид ва маснавий ёйилди. Ва ўз шариф таъь ва латиф зеҳнларидин дағи, агарчи ҳам форсий демакка қодир ва ҳам туркча айтмоққа моҳир эрди, аммо аслий таъь иқтисоси ва шоеъ такаллум муносабати адоси била туркий девон тадвинига майл қилдилар ва дилпазир абёт ва беназир ғазалиёт тартиб бердиларки, то Уторид фалак девонхонасининг қаламзан ва роқимидур ва сипеҳр байт ул-интизомининг рақамкаш ва нозими, андоқ гулшани дақойиқ гулу раёҳини била ораста ва ул навъ махзане маоний жавоҳири самини била пийроста кўрмайдур. Дақиқ маъни гулъзорлари салис алфоз кисватларида жилванамой ва ғариб мақсуд моҳрухсорлари латиф адо ҳуллаларида чеҳракушой. Девон демайки, баҳри Уммондур, ҳар ғазал анда жавоҳирдин мамлу бир сафина; сафина демайки, хазинадур, ҳар байти бир уй маоний гавҳарларидин анда юз дафина, сўзнок абётини ўқуғувчининг нафаси эл кўнглин ўртамакка самуми офат ва дардмандона алфозини адо қилғувчининг уни хорошидин маҳзунлар бағри жароҳат; иборати нишотлиғ замирларни мотамзада қилғувчи ва ҳарорати муздек совуғон кўнгулларни оташкада қилғувчи; ҳуруфи тартибида сеҳрсозлиғлар ва адоси таркибида фусунлардозлиғлар ҳосилки, туркча тил била бу навъ девонки, мазкур бўлди ва таърифи бу сифат ва ойин билаки, мастур бўлдиким, бу йўсунлуқ ғаройиб йўқки, салотини мукаррами Доро ҳашамдин, балки шуаройи қудсий нафаси Масиҳ дамдин воқеъ бўлмайдур ва ораға кирмайдур, воқеъ бўлди ва ораға тушти ва анинг зулоли ҳаётининг файзи қуёш чашмасидин ўтгали ёвушти ва бу тоифанинг бебаҳралари, бу руҳ нақдидин баҳраёб ва лаб ташналари бу оби ҳаётдин сероб бўлдилар. Бовужуд бу султон ус-салотин-

нинг кимиеасар хотири ва хуршедосор замири дағи мунга мойилки, турк нозимлари ўз алфозлари била шеърга машғуллуқ қилғайлар ва кўнгул ғунчаси доғидинки, печлар чирманибдур баҳор насимидек анфос била гулдек очилғайлар. Ва илтифот ва эҳтимом юзидин баъзи маънилар топиб, назм қилурга ҳукмлар ҳам жорий бўлди ва сўз услубиға таъйинлар ва адосига таълимлар ҳам изҳори бўлди.

Турк улусининг хуш табъ беклари ва мирзодалари ва соҳиби зеҳн пок табълари ва озодалари андоқки, керак машғуллуқ асбобин туза олмадилар ва ул навъ табъ натижаси кўргуза олмадиларки, андин хушғўйлуқ умиди тутса бўлғай, балки бу умидни аларнинг рўзгори ҳолига ёвутса бўлғай. Турфароқ буким, бу навъ подшоҳи суҳандон тарғиби ва талқини, эҳсони ва таҳсини қоидаи мутобаат ва мувофақатни унутиб ва жоддаи нофармонлиғ ва залолатни тутуб, кўпи, балки бориси форсийға мойил бўлдилар ва ул тил била назмга қойил. Бу иш мундин ўзга бўла олмаски, турк тили таърифида андоқки, юқорироқ мазкур бўлди: бовужуди алфоз касрати ва иборат вусъати ва маоний ғаробати ва адо салосати дилпазир боғламоқда суубат бор ва дилписанд тартиб бермакта табъ ранж ва уқубат топар, лозим кўрунди турк тили шарҳида бир неча вараққа зеб-оройиш бермак ва анда ҳазрати султон ус-салотин муломаяти табъ ва маҳорати зеҳнларин шарҳ этмак ва ҳумоюн раъйлари тартиб берган девон бобида бир неча сўз густохлиғ юзидин сурмак ва ул ҳазрат камоли донолиқ ва вукуфи тавонолиғ ниҳоятини бу фан асҳобиға ва бу фазл арбобиға таълимлар бериб ва талқинлар қилиб, булар ул ҳазратнинг дақиқ сўзин ё англамай, ё англасалар буюрулғон йўсун била амал қилмай, ё қила олмай. Ва бу заифи хоксор ул ҳазратнинг қудсий нафаси посини асраб ва вожиб ул-изъон ҳукмларига итоат ва фармонбардорлиқ қилиб, кўнглумдин ва тилимдин келганча ва қаламим ва илгимдин қувват фаҳм қилганча ул ҳазратқа бовужуди бандалиғ ва ул бандалиғ била саодатмандлиғ ва фархундалиғ — шогирдликка дағи ўзумни мушаррафу аржуманд ва мубоҳию сарбаланд қилдим. Ва йиллар турк тили ва назми қоида ва услубида билмаганларимни сўруб ва мушқилларимни ҳаллоли мушқилотим тобуғида арзга еткуруб, азим фоидалар топиб, қудлий натижалар кўрдум. Ул Ҳазратнинг таълими ва тарбияти била ва раҳнамоилиғи ва тақвияти била ишим ул ерга еттиким, ул ҳазрат ўз пок табълари натижасидин зоҳир бўлғон рисолаки, ўз маорифнигор қилки таҳрири эрди ва ўз латоифосор нутқи тақрири, алқобимни юқори адо қилдимки, не унвон била сабт қилдиларки, мукаррар қилмоқ ҳожат эрмас.

Бу бандага ҳам чун бу навъ азим давлатки, Ҳақ субҳонаҳу ва таолонинг «Ал-мутакаллим» деган исмиға мазҳарийят бўлғай ва халойиқ орасида такаллумда ақрон ва амсолдин имтиёз ва эътибор ва улуг от била овоза ва иштиҳорғаки, ул ҳазратнинг иноят ва эҳтимомлари боис бўлди ва юқори мазкур бўлғон давовин ва маснавий ва соир кутуб ва расоили маънавийки,

то олам биносидур бу тоифадин ҳеч кимга ижтимоъи даст бермайдур ва ихтироъи муяссар бўлмайдур, даст берди ва муяссар бўлди. Агарчи борчани ул Ҳазратнинг шариф исмига муҳайял ва ҳумоюн алқобиға музайял қилибмен, буларни соир иноятлари муқобаласида тутуб «Ал-мутакаллим» исмига мазҳариятим узрига туркий ва сорт луғати кайфияти ва ҳақиқати шарҳида бу рисолани жамъ қилиб битидим. Ва анга «Муҳокамат ул-луғатайн» от кўйдум, то турк эли тили фасоҳату диққати ва балоғату вусъатики, ул Ҳазрат бу тил ва иборат била назм бисоти тузубдурлар ва Масиҳо анфоси ва Хизр зулолидин ўлук тиргузмак тариқин олам аҳлига кўргузубдурлар, зоҳир қилдим. Ва ҳаёлимга мундоқ келурким, турк улуси фасиҳлариға улуг Ҳақ собит қилдимки, ўз алфоз ва иборатлари ҳақиқати ва ўз тил ва луғатлари кайфиятидин воқиф бўлдилар ва форсийгўйларнинг иборат ва алфоз бобида таън қилур сарзанишидин қутулдилар. Алар дағи ранжу машаққатим муқобаласида, чун бу махфий илмдинки, зоҳир қилибмен, вуқуф топсалар, умид улким, бу фақирни хайр дуоси била ёд қилғайлар ва руҳумни анинг била шод қилғайлар.

Р у б о и й:

Бу номаки, ёзди қаламим тортиб тил,
Таърихин анинг жумодиюл-аввал бил,
Куннинг рақамини чоршанба қилғил,
Тўққиз юз йилдин ўтуб эрди беш йил¹⁰³.

Вассалом.

Мезон
ул-
лэзон

БИСМИЛЛАҲИР РАҲМОНИР РАҲИМ

Комил ҳамд ва вофир шукр ул сонифақим, инсон хилқати байтининг назмин аносир тўрт рукни била тузди ва бу байт арконин назм аҳлининг солим табъ ва мустақим зеҳни икки мисраъи била манзум кўргузди. Ва жадид наът ва қариб дуруд ул нозимғақим, олам аҳли интизоми учун шариат мезонини адл авзони била рост келтурди, то ул ростлик сиқли ҳашр мезониға мадад еткурди.

Аммо баъд, солим ва мавзун табълиғ назм аҳлиға ва матбуъ табъ¹ ва мулойим зеҳнлик шеър хайлиға маъруз улким, бу банда ҳазрати султон ус-салотин муизз ус-салтанати вад-дунё вад-дин Султон Ҳусайн Баҳодирхон халладаллоҳу мулкаҳу ва адома умраҳу² ва давлатаҳунинг ҳар навъ назм бобида таълим ва тарбиятлари била ва ҳар синф шеър услубида тафҳим ва тақвиятлари била ажам шуароси ва фурс фусаҳоси ҳар қайси услубақим, сўз арусига жилва ва намойиш бериб эрдилар, турк тили била қалам сурдум ва ҳар нечук қоидақим, маъни абкориға зийнат ва оройиш кўргузув эрдилар, чиғатой лафзи била рақам урдум. Андоққим, то бу мазкур бўлгон тил ва лафз биносидур, ҳеч нозимға бу даст бермайдур ва ҳеч роқимға бу муяссар бўлмайдур.

Аммо чун ул Ҳазратнинг шариф мажлислари маоний жавоҳирининг кони эрди ва латиф табълари назм қавоидининг мезони ва замон шуароси олий даргоҳда ходим ва даврон булағо ва зурафоси маолий боргоҳда мулозим эрдилар, мудом назм ва насрдин сўз мазкур ва аладдавом шеър ва муаммодин табъ натойижи мастур бўлур эрди ва ул Ҳазратнинг дақойиқшиор табълари назм ойини ва интишориға толиб ва ҳақойиқосор зеҳнлари шеър тартиби ва иштиҳориға роғиб; андоққи, назм аҳлининг шакаррези ва муҳаббат хайлининг оташангези, дарду шавқ тариқининг покрави, яъни Амир Хусрав Дехлавий³ равваҳаллоҳу руҳаҳунинг⁴ ғазалиётиниким, тўрт девонға машҳур-дур, улча саъй ва имкони бор, қилилиб йиғдурдилар ва онинг абёти адади ўн секиз мингга етти ва они ғояти зийнату зеб ва ниҳояти тақаллуф ва жадвалу тазҳиб била замон хушнавислариға китобат қилдурдилар ва онинг ривож ва равнақин қуёшдек ройи оламорой машғуллиқи била фалақдин ошурдилар. Чун ул малик ул-калом бу фанда маҳорат ва камолидин ва амиқ табъ ва дақиқ ҳаёлидин кўбрак баҳрда шеър айтибдур ва аксар назм номатбуъ вазнда дебдур ва замон зурафосидин баъзининг солим табъи онинг балоғатидин қосир ва идрокидин мутаҳаййир, балки мутанаффир эрди. Ул Ҳазратнинг ҳумоюн табълариға ғариб ихтирое ва ажиб ижтиҳоде келдиким, ҳаргиз салотиндин, балки шуаройи назмойиндин ҳеч кимнинг ҳаёлиға келмайдур ва хотириға хутур қилмайдур.

Онинг шарҳи будурким, ул девонда ҳар ғазал бошида ул ғазал не баҳрда ва не вазнда эрканин ва аркониға қайси зиҳоф кириб, не навъ тағайюр топқанин битгайлар ва сабт қилгайлар, то барча эл ул баҳр аҳ-волини ва ул вазн ашқолини маълум қилгайлар ва алҳақ бу хаёл асру ғариб ва нодир тушубтур, балки жамъи девон тартиб берган шуароға азим ҳаққе собит бўлубтур. Ва бу банданинг дағи тўрт девониғаким, туркча тил била назм топибдур ва абёти адади йигирми беш мингга яқинлашибдурким, ул Ҳазратнинг ҳумоюн алқобиға рақам топибдур ва музайян бўлубтур ҳам ушбу мазкур бўлгон дастур била тартиб берилибдур.

Чун ул Ҳазратнинг муборақ хотирлари шеър бухур ва авзониға ва назм қавоид ва мезониға мунча мойил эрди, аруз фаннида бу мухтасар сабт бўлди ва анга «Мезон ул-авзон» от қўюлди ва неча қоида ва доира ва вазнким, ҳеч арузда, мисли фан возеъи Халил ибни Аҳмад⁵ ва илм устоиди Шамс Қайс⁶ кутубида ва Хожа Насир Тусийнинг⁷ «Меъёр ул-ашъор»ида, балки Ҳазрати Маҳдумий⁸ наввара марқадаҳу нуран⁹ «Аруз»ларида йўқ эрдиким, бу фақир бу фан усулидин истихроҷ қилиб эрдиким, бу китобға изофа қилдим. Эмди Тенгридин тавфиқ тилаб, ул азизлар руҳидин истимдод қилиб, шуруъ қилилур.

Аммо билгил, аруз фанники, назм авзонининг мезонидур, шариф фандурур. Невчунким, назм илмининг рутбаси бағоят бийик рутбадур. Андоқки, Ҳақ субҳонаҳу ва таолонинг каломи мажидида кўп ерда назм воқеъ бўлубдурки, аруз қавоиди била ростдур. Ул жумладин бири бу оятдурким: «Лан таноллуваал бирра ҳатто тунфиқуна»дурким¹⁰, вазни фоъилотун фоъилотун фоъилундур, рамали мусаддаси маҳзуф воқеъ бўлубтур. Ва яна будурким: «Вал-мурсалоти урфан, фал-осифати асфан»ким¹¹, вазни мафъувлу фоъилотун мафъувлу фоъилотундур, музореъи мусаммани ахраб воқеъ бўлубтур. Ва яна: «Жанноту аднин фадхулуҳо холидин»ким¹², вазни мустафъилун мустафъилун мустафъилондур ва ражази мусаддаси музолл воқеъ бўлубтур. Ва Каломуллоҳда кўб ерда бу навъ воқеъдур. Ва Расул саллаллоҳу алайҳи вассаллам аҳодисида дағи ҳам бу тариқ тушубтур. Ул жумладин бири будурким, «ман акрама олимани фақад акрамани»ким¹³, вазни мафъувлу мафоъилун мафоъийлу фаалдур ва рубоий вазнида ҳазажи ахраби мақбузи макфуфи мажбуб воқеъ бўлубтур.

Ва Амир ул-мўъминин Али¹⁴ каррамаллоҳу ваҳҳаҳунинг ашъори кўбдур, балки девони бор. Яна машойих ва аймма ва авлиёуллоҳдин ҳам кўб азим уш-шаън элнинг назми, балки девони ва маснавий тариқи била китоблари борким, истишҳодға ҳожат эмас, нечунким, халойиқ қошида равшандурур ва ҳам сўз татвил топар. Ва бу назмларнинг асли ва зобитаси аруз бухур ва авзониға мавқуфдур.

Бас собит бўлдиким, аруз фанни шариф фандур. Ва буким, бу илмни нечун «аруз» дедилар, мухталиф ақвол бор. Ул жумладин, бири била иктифо қилилур. Ва ул будурким, Халил ибни Аҳмад раҳматуллоҳки, бу фаннинг

возеъидур, чун араб эрмиш ва онинг яқинида бир водии эрмишки, они «Аруз» дерлар эрмиш ва ул водийда аъроб уйларин тикиб, жилва бериб, баҳоға киюрурлар эрмиш. Ва уйни араб «байт» дер. Чун байтларни бу фан била мезон қилиб, мавзунини номавзундин оюрурлар, гўёки қиймат ва баҳоси маълум бўлур, бу муносабат била «аруз» дебтурлар. Байтники уй оти бирла отабдурлар, муносабати муни дебдурларки, уйнинг чун биноси тўрт рукн биладур, бу байтнинг ҳам биноси тўрт рукн биладур ва уй ичида уй матоъидин кўб нималар бўлур, бу байтда ҳам маъни ҳайсиятидин кўп нималар бўлур, ҳатто уйнинг маҳзунот ва махфиёти ўрниға ҳам мунда махфий ва мактум хаёлот ва маоний топса бўлур, бу муносабатлардин они «байт» дебдурлар.

Аммо маълум бўлсунким, аруз фанни аҳли назм авзони усулининг биносин уч рукнга қўюбтурларким, аларни сабаб ва ватад ва фосила дебдурлар.

Сабаб икки навъдур: **сабаби хафиф** ва ул лафзедур муштамил бир мутаҳаррик ва бир сокинға, андоқким, **май** (می) ва **пай** (نی) ва **гул** (گلی) ва **мул** (مل). Ва **сабаби сақил** ва ул лафзедур муштамил икки мутаҳаррикка, андоқким, **юзи** (یوزی) ва **кузи** (کوزی) ва **хати** (خطی) ва **қад** (قدی).

Ва **ватад** дағи икки қисмдур: ва **ватади мажмуъ** ва ул лафзедур: икки бурунқи ҳарфи мутаҳаррик ва бир сўнгқи ҳарфи сокин, андоқким, **шажар** (شجر) ва **самар** (سمر) ва **Хўтан** (ختن) ва **Адан** (عدن). Ва **ватади мафруқ** ва ул лафзедур: бурунқи ва сўнгқи ҳарфи мутаҳаррик ва ўртанчи ҳарфи сокин, андоқким, **хома** (خامه) ва **нома** (نامه) ва **поқа** (ناقه) ва **фоқа** (واقه).

Фосила дағи икки навъдур: **фосилаи суғро** ва ул лафзедур: уч ҳарфи мутаҳаррик ва тўртунчи ҳарфи сокин, андоқким, **мираким** (میرکیم) ва **юраким** (یورکیم). Ва **фосилаи кубро** ва ул лафзедур: тўрт ҳарфи мутаҳаррик ва бешинчи ҳарфи сокиндур, андоқким, **яшамаған** (یشمعن) ва **касамаған** (کسمن).

Ва бу арконнинг мажмуъи бу калимот таркибида дарждурким: «Ул кўзи қаро дарду ғамидин чидамадим».

Ва мавзун калом таълифи бу арконнинг ҳеч қайсини то яна бириға мураккаб қилмағайлар, мустаҳсан тушмас. Не **асбобдия**, андоқким,

б а й т:

Эй ой, келким, ёрингдурмен,
Фурқат шоми зорингдурмен.

Ва не автоддин, андоқким,

б а й т:

Қади ҳавосидин гаҳи шажар сари назар қилай,
Юзи ҳаёлидин гаҳи чаман сари гузар қилай.

Ва не фавосилдин, андоқким,

б а й т:

Мираким, тилаким чу сен ўлдунгу бас,
Не қилай яналар кўрарини ҳавас.

Бас мавзун калом таълифида бу аркон таркибидин гузир йўқтур ва арабу ажам шуаросининг жамиъи ашъори мураккаб бу аркон ижтимоъидиндур ва аруз аҳли ани «афоиъл» ва «тафоиъл» дерлар ва ул секиз фаслға мунҳасирдур:

1. Фаувлун (افولن) – ватади мажмуъ тақдими била сабаби хафифқа.
2. Фоъилун (فاعلن) – сабаби хафиф тақдими била ватади мажмуъқа.
3. Мафоъийлун (مفاعيلن) – ватади мажмуъ тақдими била икки сабаби хафифқа.
4. Мустафъилун (مستفعلن) – икки сабаби хафиф тақдими била ватади мажмуъқа.
5. Фоъилотун (فاعلاتن) – ватади мажмуъ кивурмак била икки сабаби хафиф орасиға.
6. Мафоъилатун (مفاعلاتن) – ватади мажмуъ тақдими била фосилаи суғроға.
7. Мутафоъилун (متفاعلن) – фосилаи суғро тақдими била ватади мажмуъға.
8. Мафъувлоту (مفعولات) – икки сабаби хафиф тақдими била ватади мафруққа.

Ва улча бу секиз усулдин форсий шеърда касир ул-вуқъдур – бешдур: 1) мафоъийлун, 2) ва фоъилотун, 3) ва мустафъилун, 4) ва мафъувлоту, 5) ва фаувлун. Ва туркча шеърда ҳам улча мулоҳаза қилилибдур, бу аркондин ўзга вуқъ топмас, магар такаллуф била. Ва бу беш аслнинг ҳар бирига неча фаръдурким тағайюрлар сабабидинки, ани арузийлар «зиҳоф» дерлар, ҳосил бўлур. Ул жиҳатдин зиҳоф ва фуруъ орасида бир фасл тартиб берилди.

Фасл. Мафоъийлун зиҳофоти ўн бирдур ва фуруъи дағи ўн бирдур. Аммо зиҳофи: 1) «Қабз» — мафоъийлун «ё»сининг исқотидур, то мафоъилун қолғай. 2) «Қаф» — мафоъийлун «нун»ининг исқотидур, то мафоъийлу қолғай. 3) «Харм» — мафоъийлун «мим»ининг исқотидур, то фоъийлун қолғай ва мафъулун анинг ўрнига битарлар. 4) «Харб» — мафоъийлун «мим»и ва «нун»ининг исқотидур, то фоъийлу қолғай ва мафъувлу анинг ўрнига битарлар. 5) «Шатар» — мафоъийлун «мим» ва «ё»сининг исқотидур, то фоъилун қолғай. 6) «Ҳафз» — мафоъийлуннинг охир жузвининг охир сабаби хафифи исқотидур, бас мафоъийлундин мафоъий қолғай ва фаувлун анинг ўрнига қўярлар. 7) «Қаср» — охир жузвининг, яъни сабаби хафиф охирининг исқотидур ва моқаблининг аскани, бас мафоъийлун мафоъийл бўлғай. 8) «Ҳатм» — «ҳазф» ва «қаср» ижтимоъи, бас мафоъийлунда мафоъ қолғай ва фаъул онинг ўрнига қўярлар. 9) «Жабб» — икки сабаби хафиф исқотидур, бас мафоъийлундин мафоъ қолғай ва фаул онинг ўрнига қўярлар. 10) «Залал» — «ҳатм» ва «харм» ижтимоъидур, мафоъийлунда бас фоъ қолғай. 11) «Батр» — «жабб» ва «харм» ижтимоъидур, мафоъийлунда бас фоъ қолғай, фаъ анинг ўрнига қўярлар.

Аммо фуруъи: мафоъилун — мақбуз; мафоъийлу — мақфуф; мафъувлун — ахрам; мафъувлу — ахраб; фоъилун — аштар; фаувлун — маҳзуф; мафоъийл — мақсур; фаул — аҳтам; фаал — мажбуб; фоъ — азалл; фаъ — абтар.

Фоъилотун зиҳофоти ўндур ва фуруъи ўн беш. Аммо зиҳофоти: 1) «Хабн» — аввал жузвининг сабаби хафифининг сокин ҳарфининг исқотидур, бас фоъилотундин фаилотун қолғай. 2) «Кафф» — бешинчи ҳарф исқотидур, бас фоъилотун фоъилон бўлғай. 3) «Шакл» — «хабн» ва «кафф» ижтимоъидур, бас фоъилотун фаилоту бўлғай. 4) «Ҳазф» — фоъилотунда «то» ва «нун» исқотидур — фоъило бўлур ва фоъилун анинг ўрнига битирлар. 5) «Қаср» — фоъилотунда фоъилот бўлур ва фоъилон анинг ўрнига қўярлар ва баъзи ҳамул «то»га тағйир бермай мазкур қилурлар. 6) «Қатъ» — фоъилотунда сўнгги сабаб исқотидур ва ватад сокинининг ҳам исқоти ва моқабли аскани, бас фоъил қолғай ва фаълун анинг ўрнига қўярлар, аммо баъзи ани салм дебдурлар. 7) «Ташъис» — фоъилотун ватадининг икки мутаҳаррикидин бирининг исқотидур, то фоъитун қолғай, е фоълотун қолғай, ҳар тақдир била мафъувлун анинг ўрнига қўярлар. 8) «Жаҳф»¹⁵ — фоъилотунни хабн қилмоқдур ва фосилани исқот қилмоқ, тун қолғай, фаъ анинг ўрнига қўярлар. 9) «Тасбиғ» — охир жузвининг сабаби хафифига бир ҳарф ортурмоқдурким, фоъилотун фоъилотон бўлғай, фоъилиён анинг ўрнига қўярлар. 10) «Рабъ» — фоъилотунда қатъ ва хабн ижтимоъидурким, фаул қолган.

Аммо фуруъи: фаилотун — махбун; фоъилотун¹⁶ — мақфуф; фаилоту — машкул; фоъилун — маҳзуф; фаилун — махбуни мақсур; фоъилун — махбуни маҳзуф; фаълун — мақтуъ; мафъулун — мушаъас; фаълоуъ — мақтуъи мусаббаъ; фаул — марбуъ; фоъилиён — мусаббағ; фаилиён — махбуни мусаббағ; фоъ — мажҳуфи мусаббағ; фаъ — мажҳуф.

Ва мустафилун зиҳфоти тўқузду ва фуруи ўн тўрт. Аммо зиҳфоти:

- 1) «Хабн» — мустафилунда мутафилун бўлур, мафоилун анинг ўрнига қўярлар.
- 2) «Тайй» — мустафилуннинг тўртунчи ҳарфининг исқотидур, мустаилун қолур, муфтаилун анинг ўрнига қўярлар.
- 3) «Қатъ» — мустафилуннинг «нун»ининг исқотидур ва «лом»ининг аскани, мустафил қолур, мафүүлун анинг ўрнига қўярлар.
- 4) «Тахлиъ» — мустафилунда «хабн» ва «қатъ» ижтимоидур, мутафил қолур, фаувлун анинг ўрнига қўярлар.
- 5) «Ҳазаж» — мустафилуннинг ватади исқотидур, мустаф қолур, фаълун анинг ўрнига қўярлар.
- 6) «Рафъ» — бир сабаби; хафиф исқотидур, ул жузвдинким, аввали икки сабаби хафифдур, бас мустафилундин тафилун қолғай, фоилун анинг ўрнига қўярлар.
- 7) «Хабл» — мустафилундин «син» ва «фо» исқотидур, яъни «хабн» ва «тайй» ижтимоидур, мутафилун қолур, фаџилатун анинг ўрнига қўярлар.
- 8) «Изола» — мустафилуннинг охиридаги ватади мажмуъга бир сокин орттурмоқдур, мустафилон бўлур.
- 9) «Тарфил» — мустафилуннинг ватади мажмуъига бир сабаби хафиф изофа қилмоқдур, мустафилотун бўлур, мустафилотун анинг ўрнига қўярлар.

Аммо анинг фуруи: мафоилун — махбун; муфтаилун — матвий; мафүүлун — мактуъ; фаувлун — мухаллаъ; фаилун — маҳзуз; фоилун — марфуъ; фаџилатун — махбул; мафоилон — матвийи музолл; мустафилон — музолл; фаџилатон — махбуни музолл; мафоилотун — махбуни мураффал; муфтаилотун — матвийи мураффал; мустафилотун — мураффал.

Мафүүлоту зиҳфоти тўқузду ва фуруи ўн тўрт. Аммо зиҳфоти:

- 1) «Хабн» — мафүүлотуда маүүлоту бўлур ва мафоийлу анинг ўрнига қўярлар.
- 2) «Тайй» — мафүүлотуда маџилоту бўлур, фоџилоту анинг ўрнига қўярлар.
- 3) «Хабл» — мафүүлотуда «хабн» ва «тайй» ижтимоидур, маџилоту бўлур, фаџилоту анинг ўрнига қўярлар.
- 4) «Вақф» — мафүүлоту «то»сининг асканидур, мафүүлон анинг ўрнига қўярлар.
- 5) «Кашф»¹⁷ — мафүүлоту «то»сининг исқотидур, мафүүлун анинг ўрнига қўярлар.
- 6) «Салм» — мафүүлоту ватадининг исқотидур — мафүүл қолур, фаълун анинг ўрнига қўярлар.
- 7) «Жалъ» — мафүүлотунинг иккала сабабининг исқоти ва «то»сининг асканидур — лот қолур, фоъ анинг ўрнига қўярлар.
- 8) «Наҳр» — мафүүлотунинг иккала сабаби ва «то»сининг исқотидур — ло қолур, фаъ анинг ўрнига қўярлар.
- 9) «Рафъ» — мафүүлотунинг бурунқи сабабининг исқотидур, џлоту қолур, мафүүлун анинг ўрнига қўярлар.

Аммо анинг фуруи; мафоийлу — махбун; фоџилоту — матвий; фаџилоту — махбул; мафүүлун — мавқуф; мафүүлун — макшуф; фаувлун — махбуни макшуф; фаувлон — махбуни мавқуф; фаълун — аслам; фоџилон — матвийи мавқуф; фоилун — матвийи макшуф; фаилун — махбуни матвийи макшуф; мафүүлун — марфуъ; фоъ — маждуъ; фаъ — манхур.

Ва фаувлуннинг зиҳфоти олтидур, фуруи ҳам олти. Аммо зиҳфоти:

- 1) «Қабз» — фаувлунда фаувлу бўлур, «лом» замми бирла.
- 2) «Қаср» — фаувлунда фаувл бўлур, «лом» сукуни била.
- 3) «Ҳазф» — фаувлунда фаувл

бўлур, фаал анинг ўрнига қўярлар. 4) «Салм» — фаувлунда «фоъ» исқотидур, ъувлун қолур; фалун анинг ўрнига қўярлар. 5) «Сарм»¹⁸ — фаувлунда «фоъ» ва «нун» исқотидур, ъувл қолур, фаълу анинг ўрнига қўярлар. 6) «Батр» — фаувлунда ватади мажмуъ исқотидур, лун қолур, фаъ анинг ўрнига қўярлар.

Аммо анинг фуруъи: фаувлу — мақбуз; фаувл — мақсур; фаал — маҳзуф; фаълун — аслам; фаълу — асрам; фаъ — абтар.

Фасл. Чун авзон ва баъзи зиҳофот фуруъиким, муҳтожун илайҳ эди, билинди. Эмди билким, бухуреки баъзининг такрори ва баъзининг таркиби баъзи била ҳосил бўлур, ўн тўқузду, баъзи арабқа махсус ва баъзи ажамқа махсус ва баъзи муштарак ва турк шуаросига қиллати истеъмолдин ҳеч қайси бу вақтқа дегинча махсус эмас эрмиш ва мулойим таълиф нозимлар ҳар баҳр ва вазнда кайфа маттафақ назм айтур эрмишлар ва аруз қоида ва зобитасидин орий эрмишлар, то бу вақт Тенгри иноятидин турк тили била шеър ажам шуаросига махсус бухур ва авзон била мушоракат топти ва араб шуаросига махсус бухур ва авзон дағи назм силкига кирди.

Аммо бухур асомиси: тавил, мадид, басит, вофир, комил, ҳазаж, ражаз, рамал, мунсариҳ, музореъ, муқтазаб, мужтасс, сариъ, жадид, қариб, хафиф, мушокил, мутақориб, мутадорик.

Аммо тавил ва мадид ва басит биноси икки мухталиф жузвгадур, бири хумосий ва бири субоъий.

Тавил ажзоси икки қатла: фаувлун мафоъийлун фаувлун мафоъийлундур, андоқким

б а й т:

Десам оразу зулфунг ул ўтдур, тутундур бу,
Дер ондин санга куймак, бу бирдур қаро қайғу.

Фоъилотун фоъилундур, андоқким,

б а й т:

Чеҳрадин бурқаъ очиб, ўтқа куйдурдунг мани,
Чун кул ўлди пайкарим, кўкка совурдунг мани.

Ва басит ажзоси икки қатла: мустафъилун фоъилун мустафъилун фоъилундур, андоқким,

б а й т:

Ишқинг мени туну кун мажнуну зор айламиш,
Кўнглумни зору ҳазин, жисмим низор айламиш.

Вофир ва комил биноси сабъиётгадур: мураккаб беш мутаҳаррик ва икки сокиндин. Вофир ажзоси мусаддасда олти қатла мафоъилатун, андоққим,

б а й т:

На фурқат эрур сенсизин ўртанур юраким,
Не бўлғай агар манга гузар айласанг, мираким.

Ва комил ажзоси ҳам мусаддасда олти қатла мутафоъилундур, андоққим,

б а й т:

Не бало эмиш сенинг ул хиром ила қоматинг,
Гаҳи суръатинг, гаҳи ноз бирла иқоматинг.

Ва ажам шуаросиға бу беш баҳрдаким, мазкур бўлди, назм оз воқеъ бўлмиш бўлғай.

Аммо ҳазаж ва ражаз ва рамал биноси тавил ва мадид ва баситнинг сабъиётигадур. Ҳазажи мусаммани солимда секиз қатла мафоъийлундур ва ражаз ажзоси секиз қатла мустафъилундур ва рамал ажзоси секиз қатла фоъилотундур. Ва бу баҳрни бир доираға қўюбдурлар ва ул доирани «Муъталифа» дебдурлар. Ва ул бу сурат билладурур:

Мунсариҳ ва музореъ ва муқтазаб ва мужтасс ва сариъ ва жадид ва қариб ва хафиф ва мушокил биноси сабъистқадурки, анда ихтилофдур, салимларин бир доирада жамъ қилмайдурлар. Аммо мунсариҳи матвий ва музореъи матвий ва макфуф ва муқтазаби матвий ва мужтасси макфуф ва махбунники, мусамман ул-ажзодурлар, бир доираға қўюб, ул доирани «Мухталифа» дебдурлар. Бу сурат биладур:

Ва сариъи матвий ва жадиди махбун ва мақбуз ва қариби макфуф ва матвий ва хафифи махбун ва мақбуз ва мушокили макфуфу мақсурки, мусаддас ул-ажзодурлар, бир доираға қўюб, ул доирани «Мунтазиъа» атабдурлар. Бу сурат биладур:

Ва мутақориб ва мутадорик ажзоси хумосиётқадурки, мураккаб уч мутаҳаррик ва икки сокиндиндурлар. Мутақориб ажзоси секиз қатла фаулун ва мутадорик ажзоси секиз қатла фаилун ва бу икки баҳрни бир доирада қўюб, отин «Муттафиқа» дебдурлар. Бу сурат биладур:

Агар мунсарих ва музореъ ва муқтазаб ва мужтасс баҳриға зиҳофот йўл бериб, мусамман қилиб, бир доира қўюбдурлар ва сариъ ва жадид ва қариб ва хафиф ва мушокил баҳриға дағи зиҳофот дохил қилиб, яна бир доира қўюбтурлар. Аммо буларнинг солиминики, анга ҳеч зиҳоф кирмамиш бўлғай, ҳеч доирага тартиб била забт қилмайдурлар.

Бу мазкур бўлган тўқуз асл баҳрнинг солиминики, зиҳофот духулидин саломат қолмиш бўлғайлар, бир доираи азимада жамъ қилиб, ҳар бирининг ўрниға алоҳида мисол келтуруб, тўқузтасини яна бир мисраъдин ҳам истихроҷ қилиб, ул «Доираи мужтамиа» дейилди ва бу доира расми замон зурафосидин баъзининг хаёлига келиб эрди, аммо фақир анга тартиб бердим ва ул бу навъ сурат биладур¹⁹:

Ва комил баҳри била вофир баҳрида чун назм кам воқеъ бўлубтур, агар солим ва матбуъ баҳрлардур, аммо доирасиға оз таъарруз қилибдурлар, ул икки баҳрға дағи доира қўюлди ва анинг отин «Доираи мухталита» дейилди, бу сурат биладур²⁰:

Аммо тавил ва мадид ва басит баҳри араб шуаросининг махсусидур, алар арузларида доираға киярубдурлар ва аҷам шуароси анга машғул бўлмай-дурлар, аларни дағи бир доираға кияруб, бу мухтасарға дохил қилилдим, ул доирадин орий бўлмағай ва ани «Доираи муштабиҳа» дебдурлар, бу сурат биладур:

Фасл. Шеър тақтеъи иборат андиндурким, байт алфозини бир-биридин айирғайлар, ул навъким, байтнинг ҳар миқдори тенг тушгай ул баҳрнинг афозийлидин биригаким, ул байт баҳрда воқеъдур ва тариқи будурким, мулоҳаза ҳаракатнинг нафсиға воқеъ бўлғай, йўқким, аҳволиғаки, ул фатҳа ва замма ва касрадур ва малфуз эътибор қилилғай, йўқки мактуб ва ҳар ҳарфки лафзда келгай, агарчи китобатда бўлмағай, тақтеъда ҳисобға киргай, нечукким, мушаддад ҳуруф ва «алиф»декки, «ҳамза» ишбоъидин ҳосил бўлур, андоқким,

м и с р а ъ:

Кетти улким, сендин ором истагаймен, эй кўнгул.

Тақтеъи: Кетти улким — фоъилотун, сендин ором — фоъилотун, истагаймен — фоъилотун, эй кўнгул — фоъилунким, мулоҳаза қилилса, бу мисраъда ўн тўрт ҳарфи тақтеъ қилурда хориж бўлур. Ва ул «ё»ларким, хастае ва бастае ва ёрае ва оворае ва ёнае лафзидек танкир ва сифат ҳолида зоҳир бўлур, тақтеъ чоғи дохил қилурлар, андоқким,

б а й т:

Хастаеки, бастаи ул зулф эрур,
Уйла йўқ девонаи фарзонае.

Тақтеъи: Хастаеки — фоъилотун, бастаи ул — фоъилотун, зулф эрур — фоъилун. Уйла йўқ де — фоъилотун, вонаи фар — фоъилотун, зонае — фоъилун.

Аммо улча китобатда бордур ва лафзда йўқтур — «атфи вовий»дек мисли: **جَلَو جِلَان** (жону жаҳон) ва заммаи баёнийи вовийдек, мисли: **بُو رِيو** (бу ва йу) ва заммаи ишбоъийи вовийдек, мисли: **خَلَو خُورِد** (хобу хўрд); андоқки, бу мисол учаласига шомилдур,

м и с р а ъ:

Хўрду хобим бу дабистон олмиш.

Ҳамул ўтган дастур била тақтеъ қилилур. Яна «ҳо» ҳарфики, талаффузга кирмаски: **وَحَدَّ وَحَارَه وَبَارَه** (важҳ ва хора ва ёра) дек, агар байт ўртасида воқеъ бўлса, тақтеъдин соқит бўлур ва агар байт охирида тушса, сокин ҳарф ҳисобиға кирар, андоқким,

ш е ъ р:

Чунки ул юз гуле эрур тоза, (تولا)

Тоза гулга не хожат гоза. (غوزا)

Яна «нун» ҳарфидур, ҳар «нун»ки, «вов» ва «алиф» ва «ё»дин сўнгра воқеъ бўлсаки, моқабли ҳаракати аларнинг ўз жинсидин бўлса, агар байт ўртасида тушса ва анга ҳаракат ориз бўлса, тақтеъдин соқит бўлур, андоқким,

м и с р а ъ:

Жонон мани маҳзунға қилтур кин пинҳон.

Яна «то» ҳарфидур. Ҳар «то»ки, андин бурун бир сокин ҳарф бўлғай (تو، مست،) (маст, аласт) дек, чун байт ўртасида бўлса, бир мутаҳаррикка маҳсубдур ва агар байт охирида тушса, бир сокин ҳисобиға кирар, андоқки,

м и с р а ъ:

Лаълинг майидин эрур кўнгул масти аласт.

Яна ҳар сокин ҳарфиким, яна бир сокиндин сўнгра воқеъ бўлса, андоқким,

м и с р а ъ:

Яна ёр айлади бедоде бунёд.

Ва ҳар «то»ки, яна андин бурун икки сокин бўлғай, агар байт ўртасида тушса ва талаффузға кирса, ўз моқабли била, ҳар бири бир мутаҳаррик ҳисобиға кирарлар, андоқким,

м и с р а ъ:

Ғам юкидин кўнгулда кўфтидурур.

Ва агар байтнинг охирида тушса, ҳар ҳол била тақтеъда соқит бўлур, невчунки, аруз авзонида уч сокин ҳеч ваҳж била жамъ бўлмас, андоқким,

м и с р а ь:

Жаҳон бўлмасун дўст гар бўлмаса дўст.

Ва ҳам бу навъдур «бо» ҳарфи گشتاسب (Гуштосб) била لهرايب (Лухросб) да.

Ва яна «алиф»дур, ҳар мутаҳаррик «алиф»ким, анинг ҳаракатин моқаб-
лиға нақл қилсалар, тақтеъ(да) соқит бўлур, андоқким,

м и с р а ь:

Ман агар ёрдин айрилмасам эрмасдур тонг.

Яна «ё» ҳарфидур, чун «ё» ҳарфидан сўнгра мутаҳаррик «алиф»ким,
машқда бўлғай, чун талаффузға кирмагай, тақтеъдин соқит бўлғай, андоқ-
ким,

м и с р а ь:

Борди ул шўху кетти иш мендин.

Ва яна аксар малфуз ҳарфиники, ғайри мактубдур ва мактуб ҳарфиники,
ғайри малфуздур, бу мазкур бўлган ҳуруфға мунҳасир билмагайлар.

Яна туркча алфоздурким, анда «алиф» ва «вов» ва «ё» «фатҳа» ва «замма»
ва «касра» ҳаракати ўрниға битилурки, бу ҳеч маҳалда ҳарф ҳисобиға кирмас,
балки ҳаракат ўрниғадурур, магар баъзи ердаким, байтнинг охирида тушгай
ва ани заруратдин қофия қилмиш бўлғайлар, андоқким,

б а й т:

Белингу зулфунг хаёлин шарҳ этармен мў-бамў,
Ташнадурмен лаълингга то бордурур жонимда су.

Яна ортуқси «нун»лардурким, сўз иртиботи учун: замойирда نینگ (нинг)
лафзида битилур, мисли نینگ (онинг) ва مېنىڭ (менинг) ва سېنىڭ
(сенинг) лафзида, андоқким,

б а й т:

Эй кўнгул, билгилки бу жон не сенингдур, не менинг,
Балки онингдур десанг, кимнинг дейинким ёрнинг.

Ва бу мазкур бўлгон алфознинг «коф»ларидурким, «коф» ўрнига битилур, аммо талаффузга «коф» ўрнига кирмас. Ва яна «нун» била «коф»лардурким, онинг (ننگ) ва менинг (مېنىگ) ва тонг (تازگ) ва ўнг (ونگ) ва сўнг (سونگ) ва нанг (نانگ) ва танг (تنگ) лафзида воқеъдурким, барчаси тақтеъда соқит бўлур.

Чун бу муқаддимот баёнға кирди, аммо билмак керакким, бу саноат арбоби аввалғи мисраънинг бурунқи жузвин «садр» дерлар, сўнгғи жузвин «аруз» дерлар ва сўнгғи мисранинг бурунқи жузвин «ибтидо» дерлар ва сўнгғи жузвин «зарб». Ва улча «садр» ва «аруз» ва «ибтидо» ва «зарб» орасидадур, ани «ҳашв» дерлар ва ҳар байтки. анинг тақтеъида зиҳофе воқеъ бўлмайдур, они «солим» дерлар.

Энди ҳар бирининг солимин ва ё зиҳофиким, анга кириб, ани солим-лиғидин чиқорибдурки, андин баъзи матбуъ тушубдур ва баъзи номатбуъ тартиб била адо қилилур.

Чун ҳазаж ва ражаз ва рамал баҳри бурунқи доираға кирдиким, «муъта-лифа»га тасмия топти ва бурунроқ ҳазаж мазкур бўлди, андин ибтидо қилилур.

«ҲАЗАЖ БАҲРИ»

«Ҳазажи мусамман»

Ҳазажи мусаммани солим ул-аркон

Зиҳи мулкунгнинг ўн секиз мингидин бир келиб олам,
Бу олам ичра бир уйлук қулунг Ҳавво била Одам.
Мафозийлун мафозийлун мафозийлун мафозийлун

Ҳазажи мусаммани мусаббағ

Майи лаълингга гўёким, ҳаёти жон эрур мамзуж —
Ки, ул эрмас — зулоли чашмаи ҳайвон эрур мамзуж.
Мафозийлун мафозийлун мафозийлун мафозийлон

Ҳазажи мусаммани маҳзуф

Зиҳи қаддинг ниҳоли бутуб жон гулшанидин,
Юзунг меҳри кўнгулга кириб кўз равзанидин.
Мафозийлун фаувлун²¹ мафозийлун фаувлун

Ҳазажи мусаммани ахраб

То кўз била кўнглумни ул ғамза мақом этмиш,
Қонимни ҳалол айлаб, уйқумни ҳаром этмиш.
Мафъулу мафозийлун мафъулу мафозийлун

Ҳазажи мусаммани макфуфи мақсур

Зиҳи қадду юзунг кўрса уётлиғ парию ҳур,
Десам сарву гул эрмас, бу муҳиқмен доғи маъсур.
Мафозийлу мафозийлу мафозийлу мафозийл

Ҳазажи мусаммани ахраби макфуфи мақсур

Эй орази насрин, сочи сунбул, қади шамшод,
Булбул киби ҳажрингда ишим нолаву фарёд.
Мафъулу мафозийлу мафозийлу мафозийл

Ҳазажи мусаммани макфуфи маҳзуф

Кўзунгдек қани наргис, юзунгдек қани гулшан?
Энгингдек қани насрин, қадингдек қани савсан?
Мафозийлу фаувлун мафозийлу фаувлун

Ҳазажи мусаммани макфуфи мақсур аруз ва зарб

Жамолингға неча боқсам эрур ҳуснинг фузунроқ,
Хаёлингға неча тушсам бўлур фикрим узунроқ.
Мафозийлун мафозийлун мафозийлун мафозийл

Ҳазажи мусаммани ахраби макфуф

Ортар манга ҳайрат гар онинг ҳусниға кўз солсам,
Ўртар мани ғайрат гар ўртар чоғда боқиб қолсам.
Мафъулу мафозийлу мафозийлу мафозийлун

Ҳазажи мусаммани ахраби макфуфи маҳзуф

Ишқ ичра қони мен киби зеру забар ўлғон?
Ҳар кимки йўқ андин батар ўлғон, батар ўлғон.
Мафъулу мафозийлу мафозийлу мафъулун

Ҳазажи мусаммани аштари маҳзуф

Эй хатинг муанбар, в-эй қадинг санубар,
Раҳм қилки, бўлдум фурқатингдин абтар.
Фоғилун фаувлун фоғилун фаувлун

«ҲАЗАЖИ МУСАДДАС»

Ҳазажи мусаддаси солим

Зиҳи рухсоринг оллида қуёш тийра,
Қуёшдин йўқки, ондин эл кўзи хийра.
Мафозийлун мафозийлун мафозийлун

Ҳазажи мусаддаси мақсури аруз ва зарб

Унугмоғилки, то ҳажр этди бедод,
Мани бир нома бирла қилмадинг ёд.
Мафозийлун мафозийлун мафозийл

Ҳазажи мусаддаси маҳзуфи аруз ва зарб

Ики кўз манзилинг, эй моҳи маҳмил,
Кўнгулга азм қил манзил-баманзил.
Мафозийлун мафозийлун фаувлун

Ҳазажи мусаддаси ахраби мақбузи садр ва ҳашв

Боғ ичра чу гарм²² бўлди бозоринг,
Юз важҳ ила бўлди гул харидоринг.
Мафзувлун мафозийлун мафозийлун

Ҳазажи мусаддаси ахраби макфуфи садр ва ҳашв

Эй хусни жаҳон ичра бало солгон,
Қатл этгали халқ узра сало солгон.
Мафзувлун мафозийлу мафозийлун

Ҳазажи мусаддаси ахраби макфуфи маҳзуф

Гар қад будур, эй сарви суманбар,
Тўбий санга бир бандаи чокар.
Мафзувлун мафозийлу фаувлун

Ҳазажи мусаддаси ахраби мақбузи мақсур

Эй лаъли лабинг учун фидо жон,
Қолмиш ул ики лабинг аро жон.
Мафъувлу мафъийлун мафъийл

Ҳазажи мусаддаси ахраби мақбузи маҳзуф

Сансиз манга умру жон керакмас,
Ҳажринг аро хонумон керакмас.
Мафъувлу мафъийлун фаувлун

Ҳазажи мусаддаси ахрами аштари маҳзуф

Рухсоринг гул киби очилмиш,
Ашким ҳам жоладек сочилмиш.
Мафъувлун фъилун фаувлун

Ҳазажи мусаддаси ахрами аптари солими аруз ва зарб

Келгилким, ҳажр аро ҳазиндурман,
Ишқингдин ғамға ҳамнишиндурман.
Мафъувлун фъилун мафъийлун.

«ҲАЗАЖИ МУРАББАЪ»

Ҳазажи мураббаъ араб шуароси даъбидур:

Санга ул турраи ҳинду,
Манга солмиш қаро қайғу.
Мафъийлун мафъийлун
Мафъийлун мафъийлун.

Ахрам зиҳфотининг амсоли (ва) ахраб зиҳфотининг амсоли

Рубоий вазниким, ани «дубайтий» ва «тарона» ҳам дерлар, ҳазаж баҳрини «ахрам» ва «ахраб»идин истихроҷ қилибдурлар ва ул вазнедур асру хушоянда ва назмедур бағоят рабоянда. Шеър авзонидин ушбу вазндурким, назм устодлари анга ҳадде муайян қилибдурлар ва ғоят латофатидин икки байтға ихтисор қилубдурлар ва ул йигирма тўрт навъ келибтур ва мажмуъи икки қисмға мухтасардур.

Бири улки, аввалқи жузви «мафъувлун» бўлғайки, ҳазаж бир жузвини «харм» қилибдурлар ва ани «аҳрам» дерлар. Ва бу ўн икки навъ келур.

Яна бири улки, аввалқи жузви «мафъувлу» бўлғайки, ҳазажнинг бир жузвин «харб» қилибдурлар ва ани «аҳраб» дерлар. Бу ҳам ўн икки навъ келур. Аммо —

Ҳазажи аҳрам

Ё Раб, не офатдур ул ҳусну жамол —
Ким, йўқтур ер ила²¹ жаҳон ичра мисол.
Мафъувлун мафъувлун мафъувлу фаувл
Мафъувлун мафъувлу мафъуийлу фаувл

Минг қатла шукрин десам оз эрур,
Гар бўлса бир замон манга коми висол.
Мафъувлун мафъувлун мафъувлу фаал
Мафъувлун фозилун мафъуийлу фаувл

Эй сенсиз умрумдин осойиш йўқ,
Кўз истарким, кўрса жамолинг тўқ.
Мафъувлун мафъувлун мафъувлун фоз
Мафъувлун мафъувлу мафъуийлун фоз

Келгилки, бир қатла узорингни кўрай —
Ким, ҳажринг кўп урди²⁴ бу кўксумга ўқ.
Мафъувлун мафъувлу мафъуийлу фаал
Мафъувлун фозилун мафъуийлун фоз

Эй маҳваш, ўткай бу саркашлик ҳам,
Раҳм айлаб бу қулга жафони қил кам.
Мафъувлун мафъувлун мафъувлун фаз
Мафъувлун мафъувлу мафъуийлун фаз

То Тенгри асрағай халойиққа сени,
Айлармен юз дуо сенинг сори дам.
Мафъувлун фаулун²⁵ мафъуийлу фаал
Мафъувлун фозилун мафъуийлун фаз

Ҳазаж баҳрида «аҳрам» зиҳофотида ўтган уч рубойиким, ҳар мисраъ ўзга вазнда эрдиким, ўн икки вазн бўлур, бу шажарада жамъдур.

АХРАМ ШАЖАРАСИ

Аммо — Ҳазажи ахраб

Эй сендин ўлуб бағрим ҳам кўксум доғ,
Кўнглум ўту ул ўтқа тўкуб ашким ёғ.
Мафъувлу мафъийлун мафъувлун фоз
Мафъувлу мафъийлу мафъийлун фоз

Тан ўлса гаминг ичра жонингга фидо,
Жон куйса муҳаббатингда сен бўлғил соғ.
Мафъувлу мафъийлун мафъувлу фаал²⁶
Мафъувлу мафъилун мафъийлун фоз

Бир лаҳза кўнгул сенсиз ҳолин билмас,
Жаврунгни кўнгулга, эй париваш, қил бас.
Мафъувлу мафъийлун мафъувлун фаз
Мафъувлу мафъилун мафъийлун фаз

Ҳажрингда фиғонимға улус нола қилур,
 Қил ҳолима раҳмким, эрурман бекас.
Мафъувлу мафъийлу²⁷ мафъийлу фаал
Мафъувлу мафъийлу²⁸ мафъийлун фаъ

Эй шўх, бизинг сори бир айла назар —
 Ким, оху фиғон ўти чекар кўкка шарар,
Мафъувлу мафъийлун мафъувлу фаал
Мафъувлу мафъилун мафъийлу фаал

Ё васл ила кўнглумға қарин айла мурод,
 Ё қатл ила қўйма бу ҳаётимға асар.
Мафъувлу мафъилун²⁹ мафъийлу фаул
Мафъувлу мафъийлу мафъийлу фаал

«Ҳазаж» баҳрида «аҳраб» зиҳофотида ўтган, яна уч рубоийким, ҳар мисраъ ўзга вазнда эрдик, бу ҳам ўн икки вазн бўлур, бу шажарада жамъдур.

АХРАБ ШАЖАРАСИ

Бурунқи доиранинг иккинчи баҳри ражаз баҳридурур, бу дурур.

«РАЖАЗ БАҲРИ»

«Ражazi мусамман»

Ражazi мусаммани солим

Вайронаедур масканим, андин манга бисёр ғам,
Оҳим била эшикда ўт, ашким била девор нам.
Мустафзилун мустафзилун мустафзилун мустафзилун

Ражazi мусаммани матвийи махбун

Кел бери, эй рашки қамар, лаъли лабинг тунги шакар,
Фурқатинг ўтида кўнгул чекти сипеҳр узра шарар.
Муфтаилун муфтаилун муфтаилун муфтаилун

Ражazi мусаммани матвийи махбун

Гар алаимимга чора йўқ, бўлмаса-бўлмасун, нетай?
Ваҳ, ғамима шумора йўқ, бўлмаса-бўлмасун, нетай?
Муфтаилун мафозилун муфтаилун мафозилун

Ражazi мусаммани махбуни матвий

Манга кўнгул ҳажринг аро не³⁰ зордур, эй рашки пари,
Юзунгни кўргузгилу, айла ғуссадин жонни бари.
Мафозилун муфтаилун мафозилун муфтаилун

Ражazi мусаммани махбуни мақтуъ

Тенгри учун қайда эдинг, рост де, эй сарви саҳи,
Фурқатинг ўтидин манга риоят айла гаҳ-гаҳи.
Мустафзилун мустафзилун мафозилун мафзулун³¹

Ражazi мусаммани матвийи махбуни мақтуъ

Сарв нечук дейин сеники, йўқ анга гулранг юз,
Нахл нечук дейин сеники, йўқ анга ширин сўз.
Муфтаилун мафозилун муфтаилун мафзулун

«РАЖАЗИ МУСАДДАС»

Ражази мусаддаси солим

Ҳажрингда, эй гулчеҳра, беҳад зорман,
Қон ичра ғарқа гул киби афгорман.
Мустафилун мустафилун мустафилун

Ражази мусаддаси мақтуъ

Эй ишқинг ичра одатим маҳзунлуқ,
Ҳажрингда даъбу сийратим мажнунлуқ.
Мустафилун мустафилун мафъулун

Ражази мусаддаси матвийи музолл

Келки, фироқингда кўнгул бўлди ҳазин,
Айлама мунча манга бедод ила кин.
Муфташун муфташун муфташун

Ражази мусаддаси матвийи мақтуъ

Кўргали ҳуснунгни сенга ҳайронмен,
Водийи ҳасрат аро саргардонмен.
Муфташун муфташун мафъувлун

Ражази мусаддаси махбун

Юзунг қамар, қадинг шажар, лабинг шакар,
Манга булар ҳаёлидин не хобу хўр.
Мафъилун мафъилун мафъилун

Ражази мусаддаси матвийи махбун

Ваҳки, яна фурқатинг ичра тушмишам,
Ўлгали бу фурқат аро ёвушмишам.
Муфташун муфташун муфташун

«РАЖАЗИ МУРАББАЪ»

Ражази мураббаъи солим

Сенсиз ишим фарёд эрур,
Ўз жонима бедод эрур.
Мустафъилун мустафъилун
Мустафъилун мустафъилун

Учунчи баҳри рамал баҳридур.

«РАМАЛ БАҲРИ»

«Рамали мусаммая»

Рамали мусаммани солим

Келки, ишқингдин кўнгулда йўқтурур сабру қарорим,
Бошима еткур қадамким, ҳаддин ошти интизорим.
Фоъилотун фоъилотун фоъилотун фоъилотун

Рамали мусаммани мақсур (аруз ва зарб)

Ваҳ, не ҳолатдурки, мен ҳар неча кўргузсам ниёз,
Эй маҳи бадмеҳр, сандин зоҳир ўлмас ғайри ноз.
Фоъилотун фоъилотун фоъилотун фоъилон

Рамали мусаммани маҳзуф

Қосидеким, еткурур кўнглумга жонондин хабар,
Уйладурким, бергай ўлғон жисмға жондин хабар.
Фоъилотун фоъилотун фоъилотун фоъилун

Рамали мусаммани маҳбун

Субҳи давлат юзунг, эй тавсани гардун, санга ашҳаб,
Тожинг устидаги дур уйлаки, тонг бошида кавкаб.
Фаилотун¹², фаилотун фаилотун фаилотун

Рамали мусаммани махбуни мақсур

Ваҳки, ул муғбача ҳар дамки ичар бодаи ноб,
Қўзғалур арбадасидин бу кўҳан дайри хароб.
Фаилотун фаилотун фаилотун фаилун

Рамали мусаммани махбуни мақтуъ

Олам ичра манга ул ҳури малак сиймо бас,
Бу қачон бўлса муяссар, қадаҳи саҳбо бас.
Фоъилотун фаилотун фаилотун фаълун

Рамали мусаммани машкул

Тилагим сенинг ҳузуринг, талабим сенинг жамолинг,
Неча кун тириклигимдин ғаразим сенинг висолинг.
Фаилоту фоъилотун фаилоту фоъилотун

«РАМАЛИ МУСАДДАС»

Рамали мусаддаси солим

Эй жамолингдин хижил хуршиди анвар,
Қоматингдин мунфаил сарву санавбар.
Фоъилотун фоъилотун фоъилотун

Рамали мусаддаси мақсур

Гулшанингдин елдек, эй раъно ниҳол,
Мен ёмон бордим вале сен яхши қол.
Фоъилотун фоъилотун фоъилон

Рамали мусаддаси махбуни мақсур

Яна³³ муғ дайрина кирдим сармаст,
Май тут, эй муғбачаи бодапараст.
Фоъилотун фоъилотун фоъилон

Рамали мусаддаси махбуни маҳзуф

Келки, ҳажрингда ҳазинмен беҳад,
Не менга сабр³⁴, на ҳушу не хирад.
Фоъилотун фоъилотун фаилун³⁵

«РАМАЛИ МУРАББАЪ»

Рамали мураббаъи солим

Келгил, эй рухсори зебо —
Ким, бўлурмен ношикебо.
Фоџилотун фоџилотун
Фоџилотун фоџилотун

Рамали мураббаъи махбун

Манга ҳажрингдин алам кўп,
Санамо, килма ситам кўп.
Фаџлотун фаџлотун
Фаџлотун фаџлотун

Мунсариҳнинг мусаммани солимидурки, доираға дохил эмас ва Дарвеш Мансурнинг¹⁶ «Аруз»ида мусбатдур.

«МУНСАРИҲ БАҲРИ»

Мунсариҳи мусаммани солим

Эй оразинг кўнглум коми, лаъли лабинг жон ороми,
Васлинг кунин етгургилки, жоним олур ҳажринг шоми.
*Мустафъилун мафъувлоту мустафъилун мафъувлот*¹⁷

Иккинчи доираким, муайян тўрт баҳрға эрдиким, ғайри солим эрдиким, мунсариҳ ва музореъ ва муқтазаб ва мужтассадур, мунсариҳи мусаммани матвийи мавқуфдин бунёд қилилур.

Мунсариҳи мусаммани матвийи мавқуф

Оҳки, сенсиз ишим оҳ ила фарёд эрур,
Жонима, ошубу шайн, жисмима бедод эрур.
Муфтаилун фоъилун муфтаилун фоъилун

Мунсариҳи мусаммани матвийи макшуф

Ваҳки, яна ўт солур жонима бир ҳурваш,
Наълбару доғсўз, риндвашу журъакаш.
Муфтаилун фоъилун муфтаилун фоъилун

Мунсариҳи мусаммани матвийи макшуфи мақтуъ

Ишқ яна ҳажр ила жонима қилди ситам,
Фурқату ҳижрон ўти бошима чекти алам.
Муфтаилун фозилун муфтаилун фозилун

Мунсариҳи (мусаммани) махбунӣ макшуф

Гаҳи манга ул санам қилур вафо ваъдаси,
Вафосидин зулму кин вале фузундур басы.
Мафоилун фозилун мафоилун фозилун

Мунсариҳи (мусаммани) матвийи маждӯъ¹⁸

Чарх яна зулму жавр айлади бунёд,
Қилди фалак ҳодисоти жонима бедод.
Муфтаилун фозилоту муфтаилун фоз

Мунсариҳи (мусаммани) матвийи манхур

Шукрки. дилрабо¹⁹ ёниб, яна манго келди,
Маскани айшимда васл шамъи ёқилди.
Муфтаилун фозилоту муфтаилун фаъ

Мунсариҳи (мусаммани) матвийи мақтуъи манхур

Кўнглум истар⁴⁰ сайр майли гулшан сори,
Май нега ичмас бировки, бўлғай ёри.
Муфтаилун фозилоту мафъувлун фаъ

«МУНСАРИҲИ МУСАДДАС»

(Мунсариҳи) мусаддаси матвий

Ишқи мани зор қилди олам аро,
Айлади овора хайли одам аро.
Муфтаилун фозилоту муфтаилун

(Мунсариҳи) мусаддаси матвийи мақтуъ

Кўйди ғаминг дарду доғ кўнглумга,
Кўймади ишқинг фароғ кўнглумга.
Муфтаилун фозилоту мафъувлун

«МУНСАРИҲИ МУРАББАЪ»

Мунсариҳи мураббаъи матвийи мавкуф

Кел бери, эй гулӯзор,
Айла вафо ошкор.
Муфташун фоъилон
Муфташун фоъилон

Мунсариҳи мураббаъи матвийи махбунӣ мавкуф

Келки, санго фидо жон,
Ваҳки, фидо санго жон.
Муфташун фаувлон
Муфташун фаувлон

Доиранинг иккинчи баҳри музореъдур.

«МУЗОРЕЪ БАҲРИ»

«Музореъи мусамман»

(Музореъи мусаммани) макфуфи мақсур

Манга, эй суманбарим, жафо қилма беҳисоб,
Юзунга замон-замон чекиб, ёпмағил ниқоб.
Мафозийлу фоъилот мафозийлу фоъилун

(Музореъи мусаммани) макфуфи маҳзуф

Юзунгдин хижил қамар, лабингдин дағи шақар,
Манга ҳар биридин ўт, санга қилмай ул асар.
Мафозийлу фоъилун мафозийлу фоъилун

(Музореъи мусаммани) аҳраб

Ишқу жунун эрурлар беихтиёр манда,
Мендурмену бу икки, ўзга не бор манда.
Мафъувлу фоъилотун мафъувлу фоъилотун

(Мушреъи мусаммани) ахраби мушаббих

Мен инш ҳақ газоси, сен ҳусн аманга сўлтон,
Бўлмас талонга қирғиз сўлтон ёсоди имкон.
Мафъулу фоъалитун мафъулу фоъалитун

(Мушреъи мусаммани) ахраби маффуфи махсүф

Ҳайратнам, бирон таъдиди зармен ана,
Фарёднам, бастаи гурифтормен ана.
Мафъулу фоъалитун мафъулайу фоъалитун

(Мушреъи мусаммани) ахраби маффуфи махсүр

Ул шўхдони манга таҳ эрур нозу таҳ итоб,
Пӯқ анда натиёр, дағи менда натиноб.
Мафъулу фоъалитун мафъулайу фоъалитун

(Мушреъи мусаммани) ахраби маффуфи тодони аруз ва зарб

Сендин манга таъдиди эмас бир дамон биротини,
Жон раштаси эрур чу сенинг сунбулнингга болани,
Мафъулу фоъалитун мафъулайу фоъалитун

(Мушреъи мусаммани) ахраби махсүф

Нисқонг азоб балоғур, эй нозини санам,
Жон анда муфтағосур, қўрмас бақув ситам.
Мафъулу фоъалитун мафъулу фоъалитун

«Мушреъи мусаддас»

(Мушреъи) мусаддаси маффуфи махсүр

Сенингдек жаҳонда кимса не нисқин,
Бўён кел, қалай қишингда фидо жон.
Мафъулайу фоъалитун мафъулайу

(Мушреъи) мусаддаси маффуфи махсүф

Қушқул бўлган қайлинига мойна,
Қўшам қам ўдди ҳуснинига зойил.⁶⁷
Мафъулайу фоъалитун мафъулу

(Музореъи) мусаддаси ахраби макфуф

Ишқингда оху нола қилур кўнглум —
Ким, қон ёшини жола қилур кўнглум.
Мафъувлу фозилоту мафъойилун

(Музореъи) мусаддаси ахраби макфуфи маҳзуф

Эй хотирим ҳавоси қошингға,
Эврулгали ҳамиша бошингға.
Мафъувлу фозилоту фаувлун

Доиранинг учунчиси муқтазаб баҳри эрди.

«МУҚТАЗАБ БАҲРИ»

«Муқтазаби мусамман»

Муқтазаби мусаммани матвий

Эй нигори моҳвашим, эй ҳарифи журъакашим,
Тут қадаҳки, беҳад эрур ишқ тобидин оташим.
Фозилоту муфташлун фозилоту муфташлун

Муқтазаби мусаммани матвийи мақтуъ

Эй йигит, буён келки, шавқдин харобингмен,
Бўйни боғлиғ ит ёнглиғ бастаи танобингмен.
Фозилоту мафъувлун фозилоту мафъувлун

«МУҚТАЗАБИ МУРАББАЪ»

Муқтазаби мураббаъи матвий

Фурқатинг ёшим оқизур,
Ҳасратинг қоним томизур.
Фозилоту муфташлун
Фозилоту муфташлун

(Муқтазаби) мураббаъи мақтуъ

Бода келтур, эй соқий,
Қилма айшни боқий.
Фоџилоту мафъувлун
Фоџилоту мафъувлун

Муқтазаби мураббаъи махбуни матвий

Жамолингда қолди кўзум,
Фамингда узолди сўзум.
Мафoвийлу муфтаилун
Мафoвийлу муфтаилун

(Муқтазаби) мураббаъи матвий

Ҳасратингда афсурдамен,
Фурқатингда озурдамен.
Фoзилоту мустафзилун
Фoзилоту мустафзилун

Доиранинг тўртунчи баҳри мужтасс баҳри эрди.

«МУЖТАСС БАҲРИ»

«Мужтасси мусамман»

Мужтасси мусаммани махбун

Етишса ишқ аро юз меҳнату бало, қадаҳ ичгил,
Нафас-нафас қуюбон май, тўло-тўло қадаҳ ичгил.
Мафoзилун фoзилотун мафoзилун фoзилотун

Мужтасси (мусаммани) махбуни мақсур

Кўнгул ҳароратин англлатти оҳи дардолуд,
Уй ичра ўт эканин элга зоҳир айлар дуд.
Мафoзилун фаилотун мафoзилун фoзилон

Мужтасси (мусаммани) махбуни маҳзуф

Фироқ иситмаси андоқ танимдин ўт чиқорур —
Ки, гар табиб илигим тутса, бормоғи қоборур.
Мафъилун фаилотун мафъилун фаилун

Мужтасси (мусаммани) махбуни мақтуъ

Бизинг сори нега ул шўҳи ишвагар келмас,
Билурки фурқатидин ўлмишам, магар келмас.
Мафъилун фаилотун мафъилун фаълун

Мужтасси (мусаммани) махбуни мусаббағ

Ул ой менинг била бемехр эканин англабмен,
Мани ўзига вафосиз деганни англабмен.
Мафъилун фаилотун мафъилун фаилон⁴²

Мужтасси (мусаммани) махбуни маҳзуфи мусаббаъ

Бизинг сори келмассен, не бўлди, эй бадмехр⁴¹,
Вафо йўлин билмассен ёпиб ниқоб ила чехр.
Мафъилун мафъулун мафъилун фаилон

Мужтасси (мусаммани) мушаъасси маҳжуф

Агар очилса ул юз ниқобдин, ваҳ,
Қачон ўзида қолғай гадо билан шаҳ.
Мафъилун мафъувлун мафъилун фаъ

«МУЖТАССИ МУРАББАЪ»

Мужтасси мураббаъи махбун

Юзунг кўзумга керактур,
Ўзунг ўзумга керактур.
Мафъилун фаилотун
Мафъилун фаилотун

Мужтасси мураббаъи махбуни мақсур

Ғаминг мани қилди зор,
Юзунг манга бўлди ёр.
Мафъилун фовилон
Мафъилун фовилон

Учунчи доира беш баҳрдур: сариъ ва жадид ва қариб ва хафиф ва мушокил, аммо ҳеч қайси солим эмастурлар.

«САРИЪ БАҲРИ»

Сариъи (мусаддаси) матвийи мавкуф

Йўқ манга ҳажрингда жуз оху фиғон,
Ишқу муҳаббат ўтидин алъамон.
Муфтаилун муфтаилун фовилон

Сариъи (мусаддаси) матвийи макшуф

Бизга қизил гул юзунг афкандаси,
Савсани озод қадинг бандаси.
Муфтаилун муфтаилун фовилун

Сариъи (мусаддаси) матвийи аслам

Истамасанг эсламасанг бизни,
Мен ўпарам йўлунг уза изни.
Муфтаилун муфтаилун фаълун

Сариъи (мусаддаси) махбуни матвийи макшуф

Қаро кўзум, бирор биза боқ ахи,
Жароҳатимға марҳаме ёқ ахи.
Мафъилун мафъилун фовилун

Сариъи (мусаддаси) матвийи махбуни макшуф

Сендин яна ўт ичрадур юраким,
Ўтумға сув ур васл ила мираким.
Мустафилун мустафилун фаилун

Учунчи доиранинг иккинчи баҳри жадиддур ва ул мустаҳдас баҳрлурким,
они ғариб ҳам дебдурлар.

«ЖАДИД БАҲРИ»

Жади (мусаддаси) махбун

Ики рухсоринг эрур гул чаман аро,
Арақинг юз уза шабнам суман аро.
Фаилотун фаилотун мафоъилун

Учунчи доиранинг учунчи баҳри қарибдур ва бу ҳам мустаҳдас баҳрлур
ва бу баҳр ажам шуароси шеърида оз воқеъдур.

«ҚАРИБ БАҲРИ»

Қариби (мусаддаси) макфуф

Жамолингда таҳайюрға қолди кўз,
Бу маънида улус ичра тушти сўз.
Мафоъийлу мафоъийлу фоъилон

Қариби (мусаддаси) ахраби макфуф

Ишқингда кўнгул ичра нолалардур,
Юз узра ёшим қони лолалардур.
Мафъувлун мафоъийлу фоъилотун

(Қариби мусаддаси) ахраби маҳзуф

Кел бизга вафо бирла, эй пари,
Бу телбани фурқатдин қил бари.
Мафъувлу мафоъийлун фоъилун

Учунчи доиранинг тўртунчи баҳри хафифдур ва бу баҳрнинг матбуъ
авзонида ажам шуароси маснавийлар битибдурлар.

«ХАФИФ БАҲРИ»

Хафифи (мусаддаси) махбун

Фурқати неш сочти юрокимга⁴⁴.
Ашк қонин оқизди бу этокимга.
Фоџилотун мафоџилун фаилотун

Хафифи (мусаддаси) махбуни солими садр

Эй юзунгдин бўлуб кўзум равшан,
Дурру лаъл айлабон ани махзан.
Фоџилотун мафоџилун фаълун

Хафифи махбуни мақтуъи мусаббаъ

Сани ул дамки кўрдум, эй гулчеҳр,
Тушти кўнглумга оразингдин меҳр.
Фоџилотун мафоџилун фаилон

Хафифи махбуни мақтуъ

Калимоти ғариб дер носих.
Хирад аҳлиға ҳашвдур возиҳ.
Фаилотун мафоџилун фаълун

Хафифи махбуни мушаъас

Келди дилдору мен қадаҳ ичгумдур.
Зухду номусу нангдин кечгумдур.
Фоџилотун мафоџилун мафъувлун

Учунчи доиранинг бешинчи баҳри мушокилдур ва бу ҳам мустаҳдас баҳрдур. Паҳлавий шеърни кўпрак бу баҳрда айтибдурлар.

«МУШОКИЛ БАҲРИ»

Мушокили мусаддаси макфуфи мақсур

Ишқинг ичра манга асру ситамдур,
Кўнглум ўтиға чарх узра аламдур.
Фоџилоту мафоџийлу мафоџийл

Мушокили мусаммани макфуфи мақсур

Қайда борди нигоримким, гум ўлди қарорим,
Ўлди жисми заифим, куйди жони низорим.
Фоъилоту мафоъийлу фоъилоту мафоъийл

«МУШОКИЛИ МУРАББАЪ»

(Мушокили) мураббаъи макфуфи мақсур

Эй нигори парирўй,
Гулъузори суманбўй.
Фоъилоту мафоъийл
Фоъилоту мафоъийл

(Мушокили) мураббаъи макфуфи маҳзуф

Қайда эрди ҳабибим,
Ғусса бўлди насибим.
Фоъилоту фаулун
Фоъилоту фаулун

Тўртунчи доира икки баҳрдур, мутақориб ва мутадорик ва аҷам тили
била асли маснавийи мутақориб баҳридур.

«МУТАҚОРИБ БАҲРИ»

«Мутақориби мусамман»

Мутақориби мусаммани солим

Яна сансизин мунисим ғам бўлубдур,
Кўзумга юрак қони ҳамдам бўлубдур.
Фаувлун фаувлун фаувлун фаувлун

(Мутақориби) мусаммани мақсур

Манга қўйи сайриға йўқ эҳтимол,
Эса олмас ул ён насими шамол.
Фаувлун фаувлун фаувлун фаувл

(Мутақориби) мусаммани маҳзуф

Очилди чаман, гулӯзорим қани,
Сиҳи сарв бўйлиғ нигорим қани?
Фаулун фаулун фаулун фаал

(Мутақориби) мусаммани аслам

Эй шўҳи зебо, эй сарви раъно,
Бўлдум ғамингдин мажнуну шайдо.
*Фаълун фаулун фаълун фаулун*⁴⁵

Мутақориби мусаммани асрам

Келки ғамингдин жонға етибмен,
Ҳажрда ўлмак чора этибмен.
Фаълу фаулун фаълу фаулун

Мутақориби мусаммани асрами мақсур

Келки ғамингға бўлдум асир,
Зарраману сен меҳри мунир.
Фаълу фаулун фаълу фаулун

Мутақориби мусаммани мақбузи аслам

Агар сўрарсен ва гар тиларсен,
Ўзунг биларсен, неким қиларсен.
Фаувлу фаълун фаувлу фаълун

Ажам шуаросининг мутааххирларидин баъзи мақбузи аслам биносин
ўн олти рукнга қўюб назм айтибдурлар, бу навъким,

б а й т:

Юзунг хаёлида зор бўлдум,
Белинг ғамидин низор бўлдум.
Дедим бу шиддатда нола чекмай,
Нетайки, беихтиёр бўлдум.
Фаувлу фаълун фаувлу фаълун
Фаувлу фаълун фаувлу фаълун

Мутақориби мусаммани маҳзуф

Манга, эй санам, жафо айладинг,
Ўзунгдин мани жудо айладинг.
Фаувлун фаувл фаувлун фаувл

«МУТАҚОРИБИ МУСАДДАС»

Мутақориби мусаддаси солим

Яна ҳажр аро зор бўлдум,
Фироқингдин афгор бўлдум.
Фаувлун фаувлун фаувлун

Мутақориби мусаддаси маҳзуф

Қадинг сарви ноз, эй йигит,
Сўзунг дилнавоз, эй йигит.
Фаувлун фаувлун фаувл

Тўртунчи доиранинг иккинчи баҳриким, мутадорик баҳридур ва ани
«ракз ул-хайл» ва «савт ун-ноқус» ҳам дерлар, бу навъдур.

«МУТАДОРИК БАҲРИ»

Мутадорики мусаммани солим

Не монгишдурки, танлар ҳабоси анинг,
Не боқишдурки, жонлар фидоси анинг.
Фоџилун фоџилун фоџилун фоџилун

Мутадорики мусаммани махбун

Не саманд экон улки, буён сурасен,
Бошим узра жафо қиличи урасен.
Фоџилун фаилун фаилун фаилун

Мутадорики мусаммани мақтуъ

Бўлманг бизга ҳаргиз мойил,
Не ҳолинг бордур, эй қотил.
Фаълун фаълун фаълун фаълун

Мутадорики мусаммани махбуни мақтаъ

Ишқдин ишим мушқил айладинг,
Ҳажрин манга қотил айладинг.
Фозилун фауwl фозилун фауwl

«МУТАДОРИКИ МУСАДДАС»

Мутадорики мусаддаси солим

Фурқатингда мани сўрмадинг,
Раҳм кўзи била кўрмадинг.
Фозилун фозилун фозилун

Мутадорики мусаддаси махбун

Мани истамасанг нетайин,
Бош олиб қаёне кетайин.
Фаилун фаилун фаилун

Мутадорики мусаддаси мақтаъ

Элдин ул юзни ёп,
Кўнглумнинг комин топ.
Фаълун фаълун фаълун

Бешинчи диндорким, ишқини тўққуз бугур устиди мустаҳраж бўлурким,
азар мунсариҳ, хафиф, муҷорас, муқтаниб, муҷтасас, муҷокима, сариғ, жадид,
қарибқурлар ва «донран муқомиланга» мажнун бўлубдур. Ашвалти бозр чун
«мунсариҳ» эрдн, ашвали бунда қилурлар, андоқдонг

Мунсариҳи мусаддаси солим

Эй фурқатинг маҳзунларга жон олғучи,
Ушшоқни кўрган чоғда ўт солғучи.
Мустафилун мустафилун мустафилун

Хафифи мусаддаси солим

Қайда эрдинг, эй маҳвашим, шарҳ қилғил,
Ўлгум эрди бир лаҳза гар келмасанг, бил.
Фозилотун мустафилун фозилотун

Музореъи мусаддаси солим

Энгинг ойдур, оразинг гул, сочинг сунбул,
Булар шавқидин ичармен туну кун мул.
Мафъийлун фоъилотун мафъийлун

Муқтазаби (мусаддаси) солим

Келмас бизга ул кофири қотил даме,
Ваҳки, бизни ўлтургуси онинг ғами.
Мафъувлоту мустафъилун мустафъилун

Мужтасси (мусаддаси) солим

Эй оразинг гулдин ортуқ гулшан ичра,
Сендин йироқ хотиримдур шеван ичра.
Мустафъилун фоъилотун фоъилотун

Мутокили (мусаддаси) солим

Неча сенсиз фироқингда фиғон айлай,
Нола бирла улус бағрини қон айлай.
Фоъилотун мафъийлун мафъийлун

Сариъи (мусаддаси) солим

Сендин йироқ кўзнинг эрур ҳайронлиғи,
Ҳажринг аро ҳар лаҳза саргардонлиғи.
Мустафъилун мустафъилун мафъувлоту

Жадиди (мусаддаси) солим

Не балолиғ ҳажр эрурким зор ўлмишам
Келки, ул кўз ҳажрида бемор ўлмишам.
Фоъилотун фоъилотун мустафъилун

Қариби (мусаддаси) солим

Жамолингдин қуёш асру бор уётлиғ,
Сочингга банда боғ ичра сунбул отлиғ.
Мафъийлун мафъийлун фоъилотун

Олтинчи доираки, андин икки баҳр мустахраж бўлур, бу ҳам ажам шуароси арузларида кўрулмайдурким, алардин бири комил баҳридурур ва бири вофир баҳриким, мусаммани солимда оз шеър воқеъ бўлубтур.

Комили мусаммани солим

Не хаёл эди янаким, кўнгул қуши сайдини ҳавас айладинг,
Баданимға ҳар соридин хаданг урубон анга қафас айладинг.
Мутафойлун мутафойлун мутафойлун мутафойлун

Вофири мусаммани солим

Фироқ ўтидин куяр баданим, тафидин эриб оқар жигарим,
Ғамим будурурки, боғланибон юзунг сори тушмагай назарим.
Мафойлотун мафойлатун мафойлатун мафойлатун

Еттинчи доираким, андин уч баҳр мустахраж бўлур ва ул араб шуароси назмининг махсусидур ва алар тавил ва мадид ва басит баҳрларидурлар.

Тавили мусаммани солим

Фироқингда жон бердим, бошимға қадам еткур,
Агар худ тирик эрмас, чу ёлғон дедим ўлтур.
Фаувлун мафойилун фаулун мафойилун

Мадиди мусаммани солим

Эй қадингдин сарвға минг хижолат ҳар нафас,
Сарв қаддингдин менинг кўнглума юз минг ҳавас.
Фойлотун фойлун фойлотун фойлун

Басити мусаммани солим

Эй сунбулунг ҳалқаси бўйнумға тоқиб расан,
Ҳар тобида юз бало, ҳар торида минг шикан.
Мустафйилун фойлун мустафйилун фойлун

Чун доираға кюрған бухурдин фориғ бўлулди, яна бир неча вазнки, баъзини ажам шуароси мутааххирлари айтибдурлар ва баъзи бу замонда назм топибдур ва ҳеч арузға дохили бўлмайдур, агарчи филҳақиқат аруз бухуриға дохилдурлар, ишорате алар сори қилмоқ холи аз муносабате эрмас эрди. Ул жумладин, рамали махбундурки, ҳар мисраи секиз рукндурки,

байти ўн олти бўлғай, Хожа Исмат Бухорийда⁴⁶ пурбаҳо⁴⁷ дебдурлар, бу услуб биладур.

Қомату зулфу кўзу қошу узору хат ила холи
Лабингдурки, аларча эмас, эй шўхи ситамгар.
Фаилотун⁴⁸ фаилотун фаилотун фаилотун
Фаилотун фаилотун фаилотун фаилотун

Сарв ила сунбулу наргис янги ойу қуёшу сабзаи
Жаннат курраи нофау гулбарг аро шаккар.
Фаилотун фаилотун фаилотун фаилотун
Фаилотун фаилотун фаилотун фаилотун

Яна турк улуси, батахсис чиғатой халқи аро шоеъ авзондурким, алар сурудларин ул вазн била ясаб, мажолисда айтурлар.

Бириси «туюғ»дурким, икки байтқа муқаррардур ва саъй қилурларким, тажнис айтилғай ва ул вазн рамали мусаддаси мақсурдур, мундоқким:

«ТУЮҒ»

Ё Раб, ул шаҳду шакар ё лабмудур?
Ё магар шаҳду шакар ёлабмудур?
Фoъилотун фoъилотун фoъилон

Жонима пайваста новак отқали,
Ғамза ўқин қошиға ёлабмудур?⁴⁹
Фoъилотун фoъилотун фoъилон

Яна «қўшуқ»дурким, орғуштак усулида шоеъдур ва баъзи адвор кутубида ул усул зикр бўлубдур ва ул суруд аъробнинг тева сурад ҳудилари вазни била мадиди мусаммани солимда воқеъ бўлур, анинг асли бу навъдурким,

б а й т:

Ваҳки, ул ой ҳасрати, дарду доғи фурқати,
Ҳам эрур жонимға ўт, ҳам ҳаётим офати.
Фoъилотун фoъилун фoъилотун фoъилун

Аммо бу латиф замонда ва шариф давронда бу сурудни рамали мусаммани маҳзуф вазниға элтиб, мусиқий ва адвор илмида мулоийм таълиқ беназир йигитлар ғариб нағамот ва алҳон била ажаб тасарруфлар қилиб, Султони соҳибқирон мажлисида айтурларким, анинг мулоиймлиғ

ва хушояндалиғи васфқа сигмас ва таъсир ва рабояндалиғи сифатқа рост келмас, балки ул Ҳазратнинг ихтироъидур ва бу ҳам ул ҳазратнинг Масиҳосо⁵⁰ анфоси натайиҷидин истишҳодға келтурмак муносиброқ эрди, андоқким,

б а й т:

Сабзаи хаттинг саводи лаъли хандон устина,
Хизр гўё соя солмиш оби ҳайвон устина.
Фозилотун фозилотун фозилотун фозилун

Яна «чинга»дурким⁵¹, турк улуси зифоф ва қиз кўчурур тўйларида ани айтурлар, ул сурудедур бағоят муассир ва икки навъдур. Бир навъи ҳеч вазн била рост келмас ва бир навъида бир байт айтилурким, мунсариҳи матвийи мавқуф баҳридур ва «ёр-ёр» лафзини радиф ўрниға мазкур қилтурлар, андоқким,

б а й т:

Қайси чамандин эсиб келди сабо, ёр-ёр —
Ким, дамидин тушти ўт жоним аро, ёр-ёр?
Муфтаилун фозилон муфтаилун фозилон

Ва яна ҳам турк улусида бир суруддурким, ани «Муҳаббатнома»⁵² дерлар ва ул ҳазажи мусаддаси мақсур баҳридадур ва ҳоло матрукдур, будур,

б а й т:

Мани оғзинг учун шайдо қилибсен,
Манга йўқ қайғуни пайдо қилибсен.
Мафозийлун мафозийлун мафозийл

Ва яна бу халқ орасида бир суруд бор экандурким, ҳазажи мусаммани ахраби макфуфи маҳзуф вазнида анга байт боғлаб битиб, анинг мисраъидин сўнгра ҳамул баҳрнинг икки рукни била адо қилиб, суруд нағамотиға рост келтурурлар эрмиш ва ани «мустазод» дерлар эрмиш, андоқким,

м у с т а з о д :

Эй ҳуснунга зарроти жаҳон ичра тажалли,
Мафъувлу мафозийлу мафозийлу фаувлун
Мазҳар санга ашё.

Мафъувлу фаувлун
Сен лутф била кавну макон ичра мувалли,
Олам санга Мавло.

Яна Ироқ аҳли тарокимасида сурудедур шоеъким, ани «арузворий»⁵³ дерлар ва анинг байти кўпрак ҳазажи мусаммани солимдадур, андоқким,

б а й т:

Сақоҳум раббуҳум хамри дудоғинг кавсариндиндур,
Бу майни ичтикунг нуқли ҳадисинг шаккариндиндур.
Мафъийлун мафъийлун мафъийлун мафъийлун

Ва яна рамали мусаммани маҳзуф вазнида ҳам айтурлар, андоқким,

б а й т:

Давлати васл илтимоси не ҳикоятдур манго,
Буки ёдинг бирла жон берсам кифоятдур манго.
Фозилотун фозилотун фозилотун фозилун

Чун ўзонларнинг ўзмоғи ва ўзбакларнинг буди-будойи ҳеч вазн била рост эмас эрди, анга таарруз қилилмади, агарчи асарлари бордур, аммо анинг аруз илмига дахли йўқтур.

Яна сурудедурким, они «туркий» дебтурлар, бу лафз анга алам бўлубтур ва ул ғоятдин ташқори дилписанд ва руҳафзо ва ниҳоятдин мутажовиз айш аҳлиға судманд ва мажолисоро суруддур, андоқки, салотин ани яхши айтур элни тарбиятлар қилибдурлар, туркигўйлик лақаби била машҳурдур ва ул доғи рамали мусаммани мақсур вазнида воқеъдур, андоқким,

б а й т:

Эй саодат матлағи ул орази моҳинг сенинг,
Аҳли биниш қиблагоҳи хоки даргоҳинг сенинг.
Фозилотун фозилотун фозилотун фозилон

Ҳазрати Султон соҳибқирон бу вазннинг ғоят равонлиғ ва латофатидин ва руҳпарварлиғ ва салосатидин ўз девонларинки, жамий давовин орасида баданлар аро жондекдур ва кавокиб ичра хуршиди рахшондек воқеъ бўлубтур, бошдин-оёқ илтизом қилиб, бу вазнда тартиб берибдурлар эрди.

Фараз бу мақолотдин ва мақсуд бу муқаддимотдин бу эрдиким, чун турк алфози билаким назм воқеъ бўлубтур, анга зобитае ва қонуне йўқ эркондур ва ул фан ривожии учун киши аруз фаннида китобе ё рисолае битмайдур. Бу хужаста замондаким, замон подшоҳи девон тартиб бердилар, муборак хотирларин шеър вазниға ва байт тақтеъиға машғул қилдилар, бу жиҳатдин шеърнинг пояси етти кўкдин ўтти ва бу байтнинг мартабаси

байт ул-ҳарамға етти; ҳар ойинаким, мулойимтабълиғ озодалар, балки қобилфаҳм ва зеҳнлик шаҳзодалар бу шариф илмға иштиғол кўргузадур эрдилар ва бухур авзони ва тақтеъи ва зиҳфоти ва давойири илмидинки, араб фусаҳоси ва аҷам булағо ва шуароси ул илмда китоблар тасниф қилибдурларки, онсиз бу фанга вукуфе ва шууре бўла олмас, бу алфоз назмида йўқ эрди ва Султон ус-салотиннинг муборак хотирлари мунга мултафит бўлуб, андоқки, китобнинг ибтидосида мазкур бўлди, бу таълифқа боис ва таснифқа сабаб бўлди ва бу сабабдин бу илм зобитасиға қалам сурулди.

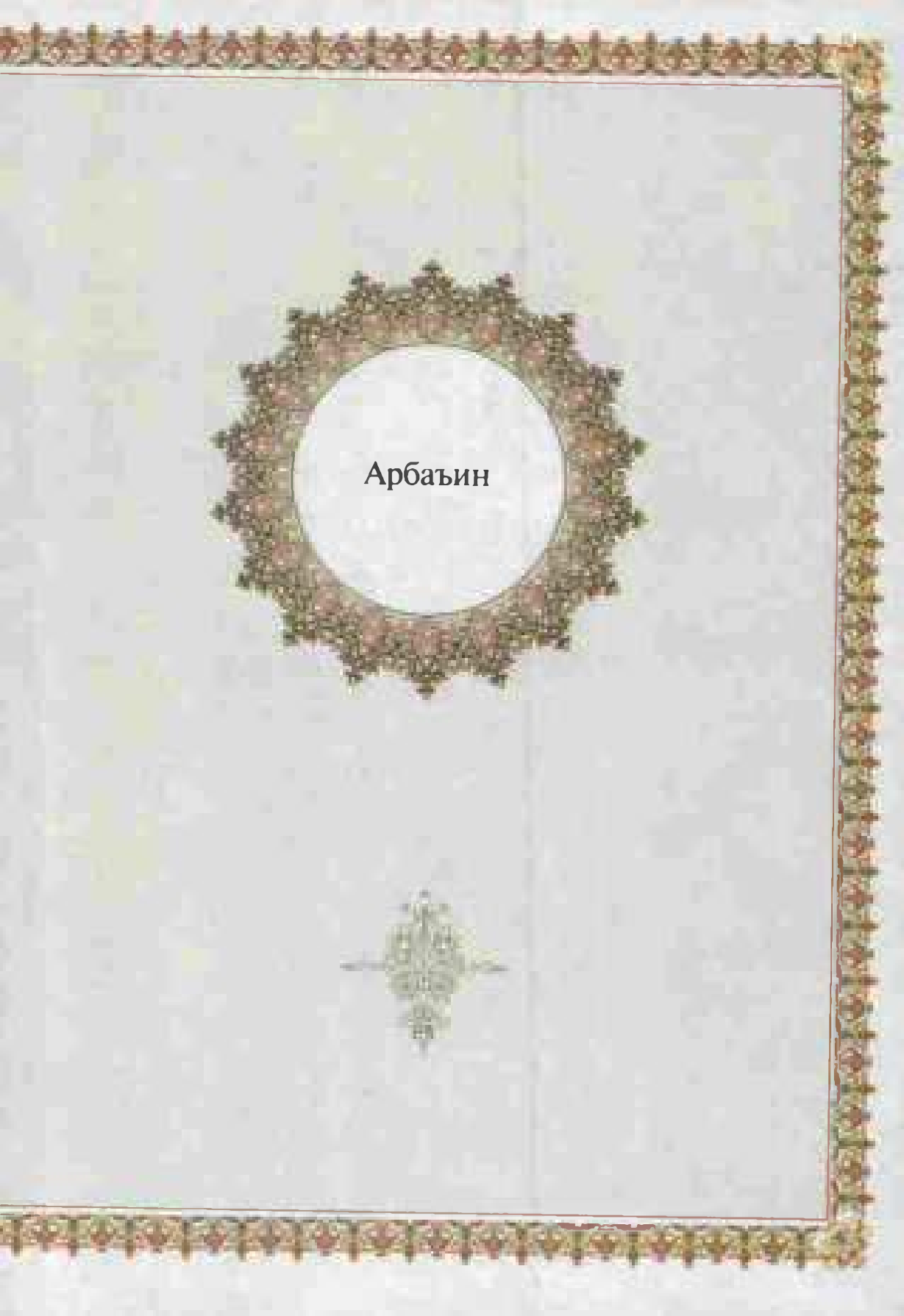
Илтимос бу фан аҳлидин улким, ҳар ерда саҳв ва хатое воқеъ бўлмиш бўлса, эътироз била ўтмағайлар ва ислоҳ қалами била тузатғайлар.

Р у б о и й:

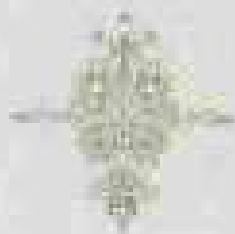
То чарх давойиридин ўлғай айём,
То шеър хаёлотига йўқтур анжом,
То байт тарокибида бўлғай ибҳом,
Топсун назминг била жаҳон аҳли низом.

Омин ва Раб ул-оламин!

Арбаѝин

БИСМИЛЛОҲИР РАҲМОНИР РАҲИМ

Ҳамд ангаким, каломи хайрмаол
Қилди элга расулидин ирсол.
Ул расулеки, ҳам каломи фасиҳ
Элга тегурди, ҳам ҳадиси саҳиҳ,
То улус жаҳлдин халос бўлуб,
Илм хилватгаҳига хос бўлуб,
Чун тамуқдин нажот топқайлар,
Ужмоҳ ичра ҳаёт топқайлар.
Жалла зикруҳ зиҳе илоҳи рафиъ,
Азза кадруҳ зиҳе расули шафиъ.

САБАБИ ТАЪЛИФИ МАНЗУМА

Ул сафо аҳли пок фаржоми,
Покфаржому покфар Жомий.
Ул яқин сори дастгир манга,
Қиблаву устоду пир манга
Ки тутубдур жаҳонни таснифи,
Назм девони, наср таълифи.
Чунки ҳижратдин эл аросида сўз
Сексан олти эди-ю секкиз юз,
Ким яна туҳфае аён қилди,
Туҳфа йўқ, турфае баён қилди.
Ўқуғонда бухориу муслим
Қирқ сўз борча шубҳадин солим.
Наср ила назмни мураккаб этиб,
Форсий лафз ила мураттаб этиб,
«Арбаъин»е чиқардиким, жонлар
Балки қирқ арбаъин чиқорғонлар.
Топтилар анда нашъаи мақсуд,
«Арбаъин»дин нечукки, аҳли шуҳуд.
Форсийдонлар айлабон идрок,
Орий эрди бу нафъдин атрок.
Истадимки, бу халқ ҳам бори
Бўлмағайлар бу нафъдин орий.
Мен демакни чу муддао айлаб,
Ул ижозат бериб дуо айлаб.

Муддао чун бори савоб эрди,
Ҳар дуо қилса, мустажоб эрди.
Бир-ики кунки эҳтимом эттим,
Кўз тутардин бурун тамом эттим.
Бор умидимки, шоҳи шаръойин
Ким, набий шаръиға берур тазйин,
Улки авроқ ароки солғай кўз,
Айлағай кўнглига асар бори сўз.
Насридин дағи баҳравар бўлғай,
Назмдин дағи бохабар бўлғай.
Бу кун ўлса ҳадисларга мутиъ,
Тонгла бўлғай муҳаддис анга шафиъ.

1. Ло юъмину аҳадукум ҳатта яҳиббу ла аҳиҳи ма юҳиббу ли нафсиҳи'.

Мўъмин эрмастур, улки иймондин
Рўзгорида юз сафо кўргай,
Токи қардошиға раво кўрмас —
Ҳар неким ўзига раво кўргай.

2. Ман аъта лиллаҳи ва манаъа лиллаҳи ва аҳабба лиллаҳи ва абғаза лиллаҳи фақад-исътакмала ийманаҳу.

Кимгаким ҳуббу буғзу манъу ато
Ҳақ учун бўлди жазм бил они,
Ким эрур Тенгри лутфидин комил
Аҳли иймон қошида иймони.

3. Ал-муслиму ман салим ал-муслимуна мин ядиҳи ва лисониҳи.

Ким мусулмонлиғ айласа даъво
Чин эмас гар фидо қилур жонлар.
Ул мусулмондурурки, солимдур,
Тилию илгидин мусулмонлар.

4. Хислат аъни ло яжтамиъани фи мўъминин ал-бухлу ва суъ ул-хулқи.

Мўъмин эрсанг қилиб дуррингни нисор,
Эл била равшан ўл нечукким шамъ.
Негаким, Тенгри ҳеч мўъминда,
Бухлу бадхўйлуқни қилмади жамъ.

5. Яшибу ибну адама ва ташуббу фиҳи хислатони ал-ҳирсу ва тул ул-амали.

Одамиға агарчи воқеъ эрур
Қариған сори барча ишда халал.
Икки феъли вале йигитрак ўлур:
Бири ҳирсу бириси тули амал.

6. Ман лам яшқуриннаса лам яшқуриллаҳа.

Улки, Холиқға шукр дер, аввал
Шокир ўлмоқ керак халойиқдин.
Кимки, махлуқ шукрини демағай,
Демағай дағи шукр Холиқдин.

7. Ман лам ярҳаминаса ла ярҳамхуллоҳу.

Тенгридин раҳм агар тамаъ қилсанг,
Аввал ўлмоқ кераксен элга раҳим.
Ҳар кишиким улусқа раҳм этмас,
Анга раҳм айламас раҳими карим.

8. Ад-дунё малъунатун ва малъунун ма фийҳа илла зикраллоҳи таоло.

Дунёву ҳар не андадур мавжуд
Бўлди Ҳақ лаънати гирифтори.
Ғайри Ҳақ зикриким, эрур зокир
Тенгрининг раҳмати сазовори.

9. Луъина абд уд-динари ва луъина абд ул-дирҳами.

Раҳмат озодағаки, ул олмос,
Даҳр динору дирҳамин ғамға.
Лек лаънат анғаки, қул бўлғай:
Хоҳ динору хоҳ дирҳамға.

10. Дум ала-т-таҳорати ювсаъу алайка-р-ризқу

Гар ҳамиша таҳоратинг бўлса,
Ориғай фоқа чирки ул сувдин.
Тоҳир ўл истасанг фузун рўзий,
Хосир улким йитурди бул сувдин.

11. Ла юлдаг ул-мўмину мин жуҳрин воҳидил марратайни.

Эйки, бир неш етти музйидин
Кўнглунга неча узайса, ётла.
Чунки мўминни тишламас ҳаргиз,
Бир тўшукдин йилон ики қатла.

12. Ал-ваъдату дайнун.

Кимки ҳар кимга ваъдае қилди,
Шарт эрур ваъдага вафо қилмоқ.
Ваъдаким қилдинг уйладурким дайн,
Фарздур қарзни адо қилмоқ.

13. Ал-мажолису бил-амонати.

Қайси мажлисдаким эшитсанг сўз,
Билгил ул сўз санга амонатдур.
Ҳар ани ўзга ерда нақл этсанг,
Ул амонатга бу хиёнатдур.

14. Ал-мусташору муътаминун.

Ҳар кишиким бировни маҳрам этиб,
Машваратда амини роз этти,
Ҳар яшурди билиб салоҳ сўзин,
Ўзини қалбу ҳийласоз этти.

15. Ас-самоҳу рабаҳун.

Мол базл ила суд агар тиласанг,
Оқибат чун ўлум эрур мавжуд.
Асрагон қолур, улки базл эттинг
Санга ҳамроҳ борурдин эттинг суд.

16. Ад-дайнун шайн уд-дини.

Аҳли дин ул дурурки қилғай адо,
Бот агар зиммасинда дайн ўлғай.
Дайн адоси чу дин аломатидур,
Беадолиқ динга шайн ўлғай.

17. Ал-қаноғату молун ла яфна.

Хирсдин кечгил ул ғамедурким,
Ҳадду ғоят эмас анга пайдо.
Тут қаноатки, ул эрур моле
Ки, ниҳоят эмас анга пайдо.

18. Навм ус-субайҳати ямнаъ ур-ризқа.

Субҳ уйқусин улки айлар тарк,
Ризку рўзин ўзига тўш кўргай.
Улки ғафлатдин этти навми сабуҳ,
Бу шарафни магарки туш кўргай.

19. Офат ус-самоҳати ал-манну.

Ҳар кишига риоате қилсанг,
Миннат ўткармагил гумонингға.
Негаким ул кишига офат эрур,
Юкла миннат ва лек жонингға.

20. Ас-саъиду ман вуъиза биғайриҳи.

Элга не келса айламас панд,
Улки кўнглини қилди ғафлат банд.
Кимки панд олди элга тушгандин,
Они билким, эрур саодатманд.

21. Кафа билмаръи исман ан юҳаддиса бикулли ма ясмаъу.

Бу ёзуқ бас кишигаким, элдин
Ҳар на сўзким эшитти фош этти.
Тоғ эшитганни дер, гуноҳидин
Гўйе Тенгри они тош этти.

22. Кафа билмавти ваъизан.

Воизинг бас ато-ано ўлуми,
Ким аларча эрур санга носих.
Воизе ул ким айтуру қилмас,
Эрур ул воизинг мунга рожиҳ.

23. Хайр ун-наси ман янфаъули-н-наси.

Халқ аро яхшироқ, дединг, кимдур?
Эшитиб, айла шубҳа рафъ андин,
Яхшироқ бил ани улус ароким,
Етса кўпрак улусқа нафъ андин.

24. Инналлоҳа юҳиб ус-саҳл ат-талқа.

Ҳақ сени севгай эл била бўлсанг,
Тилу қўнглунгни қилиб якрўй,
Нукта сурсанг шукуфтау хандон,
Зист қилсанг кушодау хушрўй.

25. Таҳаду таҳаббу.

Дўстлашинглар ҳадиялар беришиб,
Баҳра топқон хирад атиясидин.
Худ жаҳонда атияе борму,
Яхшироқ дўстлиқ ҳадиясидин.

26. Утлуб ул-хайри инда ҳисонил-вужуҳи.

Эйки, бир ишда ҳожатинг бўлса,
Яхши юзлуқдин иста бахшойиш.
Токи бахшойишидин аввалроқ
Кўрмагидин етушгай осойиш.

27. Зур ғаббан таздад хуббан.

Бир-бирин дўстлар агар гаҳ-гаҳ,
Кўрсалар, дўстлуқ ўлур ғолиб.
Шавқдин ихтилот ўлур матлуб,
Васл учун орзу ўлур толиб.

28. Туба лиман шағалаҳу айбуҳу ан уюб-ун-наси.

Эй хушо улки, айб кўрмамак ила
Юз ҳунарвар маротибин топқай.
Яъни ўз айби пардаси кўзига
Ўзга эл айби чехрасин ёпқай.

29. Ал-гинал-яъсу мимма фи айдин-наси.

Бойлиғ истар эсанг эл илгидин
Хар на кўрсанг, боридин ўл навмид,
Бул ғино, баски, халқдин кечибон
Тутсанг уммид ҳақдин-ўқ жовид.

30. Мин ҳуснил ислом ил-маръи таркуху ма ла юийбуҳи.

Кимки ислом кўзгусида тилар
Хар замон ўзга бир сафо мавжуд,
Кечсун ул навъ борча ишдинким,
Тенгри рози эмас, улус хушнуд.

31. Лайса аш-шадиду бисиръати иннама аш-шадид ул-лазийна ямлику
нафсаҳу инд ал ғазаб.

Эмас ул паҳлавонки ўз қадрин
Бош уза элтибон нигун қилғай.
Паҳлавон они билки етса ғазаб
Нафси амморани забун қилғай.

32. Лайс ал-ғанию ан касрат ил арзи иннамал-ғанию нафси.

Бой эмас улки, мол касратидин
Кўрмагай фоқау талаб ранжин.
Они билким, Худой бермиш анга
Нафси аммора таркини ганжин.

33. Ал-ҳазму суъ уз-занни.

Ҳазм боисдурур ангаки, мудом
Иши эл сори бадгумон ўлғай.
Доимо эҳтиёт этар ангаким,
Кайдлардин ҳама амон ўлған.

34. Ал-илму ла яҳиллу манъху.

Эй хирадманд олимеки, санга
Илмдин рўзий айлади сонё.
Киши ўрганса қилмағил маҳрум,
Ёки нафъ олса бўлмағил монё.

35. Ал-калимат ут-таийибату садақатун.

Яхши сўз бирла ҳожат аҳлин сўр,
Бермасанг яхши тўмадин нафақа.
Не учунким расул қавли билан
Яхши сўз бордур уйлаким садақа.

36. Касрат уз-зиҳки юмийт ул-қалба.

Асру кўп кулмаким, ўлар эрмиш,
Зинда дил кўнгли кулгу касратидин.
Муни ҳар кимки билди кўнгли била,
Кулмагай ўлса кўнгли ҳасратидин.

37. Ал-жаннату тахта ақдоми уммаҳати.

Оналарнинг оёғи остидадур
Равзаи жаннату жинон боғи.
Равза боғи висолин истар эсанг,
Бўл онанинг оёғи туфроғи.

38. Ал-балоу муаккалун бин-нутқи.

Деди кўп сўзлаган хато кўп этар,
Улки дерлар ани валиюллоҳ.
Ҳар болоким етар-эрур сўздин,
Буйла ҳукм айлади набиюллоҳ.

39. Ан-назару илал маръатил-ажнабияти саҳмун мин сиҳами иблиса.

Солма кўз кимса бўлса номаҳрам,
Гарчи нафсинг топар назорада суд,
Ки назарким ҳаром — шайтоннинг
Новакидур ва лек заҳролуд.

40. Ло яшбаъ ул-мўмину дуна жориҳи.

Кимки мўминдурур қачон чидағай,
Ким ўзи тўху қўшни бўлғай оч.
Анга доғи керак стурса насиб,
Хонида гар кулочу хоҳи умоч.

* * *

Эйки, шахсингни холиқи фаттоҳ
Деди: «Хаммарту арбаџина сабоҳ».

Эрур ул арбаџининг аввали ҳол,
Айла бу «Арбаџин» била аъмол.

Ки бу навъ икки «Арбаџин» мавжуд
Бўлса, шоядки топқасен мақсуд.

Етса мақсуд муддао бирла,
Мени ёд этгасен дуо бирла.

Ки, Навоийга ул дуо етгай,
Булбули руҳиға наво етгай.

Вал-ҳамду лиллаҳи ала тавфиқи ҳаазл-арбаџини вас-салоту вас-салом
ат-таййибин ат-тоҳирина ва сал-лама таслиман қасийран.

Сирож
ул-
муслимин

БИСМИЛЛОҲИР РАҲМОНИР РАҲИМ

Чу йўндум хомаи мушкин шамома¹,
Қилай деб Ҳақ оти бирла зебнома.

Таололлаҳ зиҳи, халлоқи Маъбуд²
Ки, махлуқот андин бўлди мавжуд.

Йўқ эрдин ҳар не бор ул қилди изҳор,
Борин йўқ айлабон ҳам бўлгуси бор.

Қилиб барҳақ улусқа анбиёси,
Муҳаммад барчасининг пешвоси.

Мунга юз минг салом андин дамодам,
Яна авлодию асҳобиға ҳам.

КИТОБ НАЗМИНИНГ САБАБИ

Қилур арз ушбу водий раҳнамойи,
Ғариби бенаво, яъни Навоий

Ки, чун офоқ шоҳи давлатидин,
Анинг ҳам тарбият, ҳам ҳимматидин.

Не шоҳ Султон Ҳусайн, ул шоҳи Ғозий,
Мамолик шаҳларининг сарфарози.

Ки, минг йил олам ичра шоҳи бўлсун,
Салотин бандаи даргоҳи бўлсун.

Менинг назмим ёйилди олам ичра,
Кўп офат солди хайли одам ичра.

Биров бир кун деди айлаб нишоте
Ким, ул қилмиш бино олий работе.

Мусофирға ҳар уй бир турфа манзил
Ки, ҳам орому ҳам ком анда ҳосил.

Эшиттим базмининг бир нуктадони³,
Шоҳи соҳибқирон жон дармиёни.

Демиш: не суд гар бир уини тузмиш
Ки, назми шайнидин кўп уини бузмиш.

Ўқуғон эл анинг шеърини пайваст.
Тилар бўлғай ҳамиша ошиқу маст.

Солиб ислому дин уйига ошуб,
Бинойи хайр буткармак не маҳсуб.

Тушуб бу нуктадин жисмим аро печ,
Чу билдим, чин эмиш дам урмадим ҳеч.

Дедимким, айлайин бир нусха мастур
Ки, бўлғай дину ислом уйи маъмур.

Неким, дин аҳлиға бўлғай зарурат,
Бари тутқай ани билганча сурат.

Ҳам эткаймеи бурун шарҳи ақойид
Ки, ислом аҳлиға бергай фавойид.

Яна ҳам фарз, ҳам вожиб, суннан ҳам,
Неким ориз бўлур яхши, ёмон ҳам

Ки, дин аҳлининг ўлғай дилпазири.
Мусулмонлиғ ишида ногузири.

Баён қилғаймен андоқ равшану пок
Ки, идрок эткан они хайли атрок.

Ва лекин гоҳи ашғол эрди монёъ,
Гаҳи ҳар мухталиф ҳол эрди монёъ.

Анга тегруки, бу фурсатда ногоҳ,
Бировким, эрди кўп маънидин огоҳ.

Мақому мавлиди онинг Самарқанд⁴
Ки, нузҳат ичрадур фирдавс монанд.

Буён ўлмакка кишвардин етишти,
Суруши чархи ахзардин етишти.

Кўнгул майл айлаб онинг хидматиға,
Мушарраф қилдим ўзни суҳбатиға.

Бўлур эрди маонийдин гуҳарпош,
Сўз асносида бу навъ айлади фош

Ки, бир кун Хожаеки⁵ чархи оли(й),
Ҳилолин истар онинг оти наъли.

Рашида Шиблю⁶ Зуннунға⁷ фойиқ,
Убайдуллоҳ⁸ деб отин халойиқ.

Ким, улдур пешвойи аҳли иршод,
Бу иршод этти сандин айлабон ёд

Ким, ул кўп назм дерга бўлди роғиб,
Бу янглиғ назм ҳам эрди муносиб.

Чу қилди Хожанинг амрига тақрир,
Ул эрдиким, бурунроқ бўлди таҳрир

Ки, мен дер эрдим айтай улча мақдур,
Вале монёдин эрдим анда маъзур.

Чу сўрди Исо анфоси бу дамни,
Ҳам ул дам азмиға йўндум қаламни.

Бу сўзнинг сидқу кизби ков-кови,
Адаб эрмас чу содиқ эрди ровий.

Чу лобуд нукталар малҳуз бўлғай,
Умид улким, улус маҳзуз бўлғай.

Навоийдин чу топқайлар навое,
Анинг руҳиға ҳам етган дуое.

ШАРИАТДА АҲКОМ ШАРҲИ ВА АҚОИД ВА ҚАВОИДИ АДОСИ

Бурун билким, эрур шаръ ичра аҳком
Ки, билмак они бўлмиш элга ноком.

Ул аҳком икки янглиғ бўлди мавжуд
Ки, бордур ҳар бирида ўзга мақсуд.

Бирисидин мурод ўлди ақида,
Амал матлуб бўлди ул бирида.

Ақоид дедилар аввалгига исм,
Иккинчи аҳком фаръидин топиб қисм.

Амалдин чун бурун келди ақойид,
Бас, андин еткурай аввал фавойид.

ИЙМОН ҚОИДАСИНИНГ ИЖМОЛИ

Бурун ул нимаким, фарз этти Яздон,
Эрур оқилға болиғ бўлғач иймон.

Анинг маънисидур тил бирла иқрор,
Қўнгул бирла инонмоғлиғ дағи бор.

Тилар бўлсанг анга ўзни етурмак,
Бил олти нимага иймон кетурмак.

МУЎМАН БИҲИЛАРИНИНГ ТАФСИЛИ

Бурун бермак тонуғлуқким, Худованд
Ки, не бордур анга мислиҳ, не монанд.

Худоедур яраткан буду нобуд
Ки, андин ўзга йўқтур Тенгри мавжуд.

Яна билмак малоикники, Холиқ,
Яратибдур ибодатқа мувофиқ.

Яна билмак китобин ҳам камоҳий,
Қадим ўлди дағи бори илоҳий.

Яна ҳам анбиёга қилмоқ иқрор
Ки, борин элга ирсол этти Жаббор⁹.

Яна улким, бўлур қойим қиёмат
Ки, кўпрак элгадур оҳу надомат.

Яна билмакдурур бемакру тазвир
Ки, Ҳақдиндур ямон-яхшига тақдир.

СЕККИЗ СИФОТУЛЛОҲКИМ, АҚОИД ДОХИЛИДУР

Яна секкиз сифатқа муътақид бўл,
Алардин ҳар бирига кўргузай йўл.

Ким ул секкиз эрур Ҳақнинг сифоти
Ки, боридин муназзаҳ қилди зоти.

Эрур ҳаййю алиму яна қодир,
Муриду ҳам самиъ ўлдиву нозир.

Такаллум васфиға дағи мувофиқ,
Яна ибод афъолиға Холиқ.

Не бор анинг шарики, не вазири,
Не бор анинг саҳими, не назири.

Не жавҳар, не араздур, не маконда,
Не воқеъдур жиҳатда, не замонда.

Чу эрмас анга ҳеч ашё мушобиҳ,
Анинг шаъниндадур: «Лайсака мислиҳ»¹⁰.

Қадим ўлди каломи дағи олам,
Эрур ҳодис дедим бу сўзни фафҳам¹¹.

НЕЧАКИМ ҲАҚ БИЛМАКИ АҚИДАДИНДУР

Яна билким, ақоид ичра мутлақ,
Неча иш келди билмак керак ҳақ.

Азоби қабр эрур куфр аҳли хосий,
Яна дин аҳлидин баъзи бўлса осий.

Яна икки малакнингдур саволи.
Яна ҳам руъятуллоҳ эҳтимоли.

Яна Ҳақ бир сироту, яна мезон.
Яна дўзах, яна фирдавси ризвон.

Шафоат анбиёдин ҳам эрур ҳақ,
Муҳаммад барчанинг сархайли мутлақ.

Яна Ҳақ келди эъжоз анбиёга,
Анингдекким, каромат авлиёга.

Яна билгил ақоид ичра маҳсуб
Ки, бўлмас элдин амру наҳй маслуб.

Яна куфр англағил тасдиқи коҳин,
Нечукким, Тенгридин маъюсу эмин.

ИСЛОМ АРКОНИНИНГ ШАРҲИ

Ангаким, бўлди иймон амри кирдор,
Керак исломдин бўлса хабардор.

Биносин англағил исломнинг беш,
Ани билмакка бўлғил фикратандеш.

Бу бешдир — бир эрур лафзи «шаҳодат»
Ки, айтурлар ани аҳли саодат.

Эрур бир билмак ул Тенгрини аввал,
Муҳаммадни анинг халқиға мурсал.

Бу сўз иймон сўзида бўлди мазкур,
Ақойид шарҳини айларда мастур.

Яна тўртин дағи айтай яко-як
Ки, мўмин хотирида қолмасун шак.

Салоти ҳамс анинг иккинчиси бил,
Анинг шарҳини айлай эмди тафсил.

ТАҲОРАТ ФАРОИЗИНИНГ АДОСИ

Эрур шарти анинг аввал таҳорат,
Таҳоратда сурай аввал иборат.

Таҳорат ичра билким, тўрт эрур фарз,
Гар этсанг истимоъ, айлай ани арз.

Ю(в)моғлиқ юзни манглай то зақандур,
Қулоқдин то қулоқ важҳи ҳасандур.

Маҳосин бўлса ончаким, ёпар юз,
Ани ғусл айламак, эй ниятинг туз.

Ики қўлни ики тирсак била ю(в),
Вузу айларда билким, фарз эрур бу.

Яна бош масҳини ҳам фарз билғил,
Валекин, тўрт улуштин бирни қилғил.

Ю(в)моғ ики оёғни фарз эрур ҳам,
Ики ошуғни ҳам қилмоқ анга зам.

ТАҲОРАТ СУННАТЛАРИНИНГ ШАРҲИ

Вузуъда ўн ики иш келди суннат,
Бирисин тасмия¹² бил, бирни ният.

Ю(в)моғ уч қатла қўл тирсакка тегру,
Яна бир мазмаза уч қатла ҳам бу.

Чу бўлди мазмаза қилмоқ мукаррар,
Бил истиншоҳ ҳам мундоқ муқаррар.

Яна таҳлил қилмоқ лиҳяға зам,
Оёғ бирла илик бармоғлари ҳам.

Яна уч қатла аъзони ю(в)моқ бил,
Яна бошнинг тамомин масҳ қилғил.

Яна тартиб, яъни улча таҳрир,
Қилинди берма лек анга тағйир.

Биров ул жумладин келди муволот,
Ю(в)моқ, яъни паёпай узвни бот-бот.

ВУЗУЪ МУСТАҲБЛАРИ

Таҳорат ичра олти мустаҳабдур.
Эшитсин ҳар киши аҳли талабдур.

Бурун ният, яна билгил муволот,
Бори бош масҳию тартиби одот.

Бўюн масҳини дағи мустаҳаб қил,
Агар қилсанг саодатқа сабаб бил.

Таяммундур бири, яъники бунёд.
Ю(в)моққа ўнг тарафдин қилмоқ ирод.

ВУЗУЪ НОҚИСЛАРИ

Ики ёндин неким дафъ этса тоҳир,
Таҳоратнинг бўлур нуқсони зоҳир.

Яна бир узвдин рийм оқса ё қон,
Вузуға бор алардин дағи нуқсон.

Қонаса тишки, кўз солғанда толиб,
Оғиз сувиға рангин топса ғолиб.

Йўқ эрса қуссаким, қон келса софин,
Икисидур таҳоратқа мунофий.

Яна қай уйлаким, бўлғай тўла фам,
Ва лекин дафъ бўлғай ғайри балғам.

Жунуну хушсизлик, дағи уйқу
Ки, бўлғай такяда ноқисдуру бу.

Намоз ичра билик кулгу вуқуъи
Ки, бор анинг сужудию руқуъи.

Яна қил фоҳиша лаъби қиёсин,
Ики маълум мавзининг мисосин.

Ки олат интишори бирла бўлғай,
Мадохил хорхори бирла бўлғай.

Бу ҳолатларки, мазкур ўлди бир-бир,
Берур барча вузуъ ҳолиға тағйир...

ҒУСЛҒА МУЖИБ НИМАЛАР

Эрур ғусл амриға мужиб неча ҳол,
Бири шаҳват юзидин бўлмоқ инзол —

Ки, секриб чиққай олат бошидин су,
Яқин бил, ғуслға мужиб бўлур бу.

Муайян узв ҳирс ўлғанда ғолиб,
Яна бир узв ичинда бўлса ғойиб.

Керакдур ғусл қилмоқлик ҳамул дам,
Гар инзол ўлса, ёхуд бўлмаса ҳам.

Яна уйқудин очқон чоғда кўзни.
Маний ё мазий ила нам топмоқ ўзни.

Яна баъзиғаким, ариб матоъи,
Бўлур ҳайзу нифоси инқитоъи.

Бу ҳолатлар замони аҳли курак
Керак ғусл айлаб, ўзни айламак пок.

ҒУСЛНИНГ ФАРОЙИЗИ

Нимаким, ғусл қилмаққа эрур фарз,
Агар сен истимоъ этсанг, қилгй арз.

Оғизға мазмаза қилмоқ билгил,
Бурунға дағи истиншоқ қилгил.

Эрур бу икки бўлғач бебаҳона,
Бари аъзоға сув қилмоқ равона.

Яна ғусл ичра суннатлар дағи бор,
Таомил айлагил то айлай изҳор.

ҒУСЛНИНГ СУННАТЛАРИ

Илик аввал ю(в)моғлиғ айла мафҳум,
Бас, андин сўнг ю(в)моқдур узви маълум.

Баданда гар нажосат бўлса зоҳир,
Ани қилмоқдурур су(в) бирла тоҳир.

Яна суннатдурур қилмоқ вузуъ ҳам,
Ю(в)бон аъзо қуюб уч қатла су(в) ҳам.

ТАЯММУМ ФАРЗЛАРИ

Таяммум фарзи аввал бўлди ният,
Илик туфроққа урмак икки навбат.

Керактур бирни юз масҳига билмак,
Яна не бирла масҳ эт қўл ва тирсак.

Таяммум ноқисин айлай ишорат,
Эрур ҳар неки нуқс этгай таҳорат.

Икинчи онча су(в)га дастрасдур
Ким, ул су(в) бир вузуъ қилмаққа басдур.

НАМОЗ ФАРОЙИЗИ ВА ОЛТИ ХОРИЖ ФАРЗНИНГ ШАРҲИ

Намоз ичра фаройиз, эй хирадманд,
Ўн икки нима айлабдур Худованд.

Намозингга алардин олти дохил,
Яна олтиси хориж келди ҳосил.

Бу олтидин бири қилсанг ибодат,
Ҳадас бирла нажасдин бир таҳорат.

Яна бир пок бўлмоқдур макон ҳам,
Яна авратни қилмоқдур ниҳон ҳам.

Яна бир вақт билмак кеча-кундуз,
Яна бир қибла сори айламак юз.

Яна бир ният этмак бўлди билгил,
Намоз албатта, ният бирла қилгил.

НАМОЗ ОЛТИ ДОХИЛИ ФАРЗИНИНГ БАЁНИ

Чу хориж олтини қилдим аёнинг,
Қилай дохилни ҳам хотир нишонинг.

Эрур аввалгиси аввалғи такбир¹³,
Қиём ўлди намозингда яна бир.

Яна бирни яқин билгил қироат,
Яна бирдур рукуъ айларда тоат.

Сужуд ўлди бири, эй хилқатинг пок,
Яна бир қаъдаи охир қил идрок.

Киши бу ерга истар бўлса маъни,
Ташаҳхудгача¹⁴ қилмоқ макс яъни.

НАМОЗНИНГ ВОЖИБЛАРИ ШАРҲИ

Намозинг ичра вожиб келди етти
Ки, соҳиб шаръдин бу навъ етти.

Бурун «ал-ҳамд»¹⁵ни қилмоқ қироат,
Яна бир сура анга қилмоқ изофат.

Яна тутмоқдурур тартиб маръи,
Будур хожайи кавнайн шаръи.

Қироат айламак таъйин бирин бил,
Яна бир айламак арконға таъдил.

Бирин эт қаъдаи аввал тааҳҳуд¹⁶,
Бири бу қаъдадин сўнгра ташаҳхуд.

НАМОЗНИНГ ЎН СУННАТЛАРИ ВА ЎН ҚАВЛИСИ АДОСИ

Намоз ичра йигирма келди суннат,
Кишиким қилса қўйдег жонға миннат.

Йигирмидин ўнини англа қавлий,
Яна ўнини феълий билмак авлий.

Бурун ўнки, қавлийдур ани бил,
Яна феълийси сари майл қилгил.

Ул ўндин бирини истифтоҳ билгил,
«Аъзу»¹⁷ иш бандиға мифтоҳ билгил.

Яна бил тасмия. андин сўнг омин,
Қил андин сўнг «самиъ Аллоҳу»¹⁸ таъйин.

Учу тўртинчида йўқ фотиҳа фарз,
Эрур суннат бу янглиғ қилдилар арз.

Рукуъ ва саждада ҳам икки такбир,
Ики тасбиҳға¹⁹ ҳам берма тағйир.

НАМОЗ СУННАТЛАРИДИН ЎН ФЕЪЛИЙСИ БАЁНИ

Яна феълий бировғаким, биликдур,
Қулоққача бийик қилмоқ иликдур.

Ўнг илгинг сўлға қўймоқтур яна сўз,
Яна сажда, ерга тикмоғинг кўз.

Рукуъ ичра илик тизга қилиб ёр,
Учани тутмоқ ул ҳолатда ҳамвор

Ики овуч не ерга бўлса мансуб,
Эрур сажда арода бошқа матлуб.

Сужуд айларда пайдову ниҳондин,
Қорин тиздан жудо тут, қўлни ёндин.

Яна сўл пошна устида ором,
Қилибон қибла сори мойил ибҳом.

Кеча-кундуз намозеким эрур фарз,
Эрур ўн етти ракъат уйлаким, қарз.

НАМОЗ ФАРОЙИЗИ РАКАЪОТИ АДАДИ

Ики субҳу яна тўрт ўлди пешин,
Яна аср ичра бўлди тўрт таъйин.

Учу тўрт англа, мағрибла ашода,
Вали қил витрни вожиб арода.

НАМОЗ СУННАТЛАРИНИНГ РАКАЪОТИ АДАДИ

Бировким, кеча-кундуз қилса тоат,
Эрур суннат анга ўн икки рақъат.

Икирар рақъат ўлди субҳ ила шом,
Ул икки-тўрттар англа барча айём.

ИСЛОМНИНГ УЧУНЧИ РУКНИКИМ, ЗАКОТДУР, БАЁН ҚИЛМОҚ

Закот ўлди учунчи рукн билгил,
Нечукким, амр қилмиш Тенгри қилгил.

Киши соҳибнисоб ўлгунча маъмур,
Эмаским, Ҳақ тутубтур ани маъзур.

Нисоб ўлса киши молиға зоҳир,
Айирмоқ фарз келди қирқдин бир.

Етурмагил ангаким, мустаҳиқдур,
Бу ишга мустаҳиқ бўлғай муҳиқдур.

Бу сийм аҳкомидур қилмоқ тасаддуқ,
Яна ашёда мундоқ бил таҳаққуқ.

Гуҳар турлук яна бўлса жиҳотинг,
Баҳоси узра мундоқдур закотинг.

Мавошийға битубтурлар қавойид,
Ани ҳам яхши англа кўргузуб жид.

Яна жамъики, дерлар исми худдом,
Муқаррардур аларға дағи аҳком.

Вале эрмас кияр тўн ва минар от,
Яна ҳам ногузир ўлган мис олот.

Давоту хома ё авроқу ажзо,
Бу дастур ўлса, бил, ҳар навъ ашё

Ки, онсиз бўлмағай матлуб ҳосил,
Закот ичра эмас ул шай дохил.

Вале дохили ҳаққуллоҳ билгил,
Анинг имсокидин эъроз қилгил.

Адосида балонинг раддин айла,
Яна қилмоқ сабукбор ўзни тонгла.

ИСЛОМНИНГ ТЎРТУНЧИ РУКНИКИМ, РЎЗАДУР, ШАРҲ ЭТМАК

Эрур тўртунчи (рукни) исломнинг савм
Ки, ўтган кимсага тақво била явм.

Чу рўза бўлди йилда бир ой,
Анинг ижросида бўл нафсфармой.

Ани бил субҳдин то шом чоғлиқ,
Таому шурбу шаҳватдин йироғлиқ.

Эрур бу рўзада ният санга фарз,
Валекин неча авло айладим арз.

Навофилда вале ниятни қилмоқ,
Санга жойиздурур туштин бурунроқ.

Чибин ё пашшадек ҳар жинс ҳосил,
Эмас бўғзунгга кирса рўза ботил.

Тузу сирка тоторға аҳли идрок,
Тегурса тил учун эмас анга пок.

Яна улким, ҳижомат қилсаю қасд,
Фам эрмас, рўзаға чун қилмамиш қасд.

Гар ўтмак тифл учун чайнар аноси.
Раводур гар яна йўқтур гизоси.

Вале билмак керактур ани макруҳ,
Керак макруҳдин хотирда андуҳ.

Унутиб гар есанг, ичсанг эмас ғам,
Эрур ул рўза боқий, эй мукаррам.

ФАВТ БЎЛГАН РЎЗА ЭВАЗИ ВА КАФФОРАТИ

Агар бебоклик ойини туздунг,
Физонинг ғайри бирла рўза буздунг.

Физо еб рўза улким, қилса зойил,
Ва ё нафси бўлиб шаҳватға мойил.

Каффорат олтмиш мискинга итўм,
Эрур ё олтмиш кун савми ноком

Ким, ул кунларнинг ўлғай иттисоли,
Йўқ эрса солим эрмас рўза ҳоли.

Ва ё бир банданинг кўнглин қилиб шод,
Анга Тенгри йўлинда қилмоқ озод.

ИСЛОМНИНГ БЕШИНЧИ РУКНИКИМ, ҲАЖДУР, БАЁН ҚИЛМОҚ

Бешинчи рукн билгил ҳажжи ислом,
Чу фарз ўлди адоси келди ноком.

Вале фарзиятида шартлар бор,
Қулоқ тутким, қилай борини изҳор.

Биров улким, иститоъат бўлса мавжуд,
Анга тенгруки, қилдинг ани мақсуд.

Яна бир шарт йўл амнияти бил,
Бу чун мавжуд ўлур ҳаж нияти қил.

Яна гар дайн йўқ бўйнунгга лозим,
Санга бўлмоқ бўлур ул йўлга озим.

Яна гар йўқ аёлингдин маунат
Ки, ул кўргай маош учун суубат.

Яна гар бермади жисмингда сонеъ,
Мараз андоқки, бўлғай йўлга монеъ.

Бу маҳзурот гар йўқ тебра филҳол,
Ўзунгу дўст кўйи тавқиға сол.

Неким фарз ўлди бўйнунгда адо қил,
Етиб мақсадқа комингни раво қил.

ХОТИМА ВА КИТОБ ТУГАНЧИНИНГ ТАҚРИРИ

Манга бу нукталарким, бўлди таҳрир,
Қилай итмоми тақрибини тақрир.

Агарчи хутбаву фихрастида бор,
Вале ул аҳддин гардуни даввор.

Басе ошуфталиғлар қилди ҳодис
Ки, итмомиға маълум ўлди боис.

Тўқиз юз бешда²⁰ бир фархунда фарзанд,
Адаб бирла тавозуъдин баруманд,

Ки мажлис ичра ҳозир эрди бир кун,
Масойил баҳси эрди тилга мақрун.

Чу анда қобилият зоҳир эрди,
Кўнгул бу назмға тартиб берди.

Ки шояд анга нафъи ҳосил ўлғай,
Кўп элга ҳам бу маъни восил ўлғай.

Сабаб бу ишни қилди даври айём,
Топорға бу китоб оғози анжом.

Чу равшан айлар ислом аҳли зотин:
«Сирож ул-муслимин» қўймишмен отин.

Умидим улким, ҳарким ўқуғай,
Мунунг нури била қўнгли ёруғай.

Дуо бирла мени ҳам айлағай ёд,
Равоним ул дуодин айлағай шод.

Муножот

БИСМИЛЛОҲИР РАҲМОНИР РАҲИМ

Зиҳи исминг азим, раҳмонлиғу раҳимлиғинг — вожибут-таъзим. Исм — сенинг исминг ва раҳмонлиқ ва раҳимлиқ — сенинг қисминг, сен — ганж ва офариниш — тилисминг. Исминг жамъи сифоти — асмой ҳусно, раҳмонлиғ ва раҳимлиғингга юз минг ҳамду сано. Раҳим ҳам сен, раҳмон ҳам сен, азим ҳам сен, субҳон ҳам сен. Субҳоноллоҳ, не кибриёву азамат-дурким, сендин ўзгага вужуд итлоқи бўҳтон ва тухматдур. Зотинг — қайюми барҳақ, вужудунг боқийи мутлақ. Сендин ўзга мавжуд кўрунганлар намуди бенамуд, балки нобуду номавжуд, вужуд ва мавжуддин сен мақсуд. Таоло шаънука ва амма эҳсонука ва ло илоҳа ғайрука. Ё валуд ва Маъбуди вожиб ул-вужуд¹.

ҲАМД. Илоҳи, азамат ва жабарут² сенинг шаънингдадур ва мулку малакут³ — сенинг ҳукму фармонингда, азалиятингга бидоят йўқ ва абадиятингга ҳадду ниҳоят йўқ. Даҳр гулшанида ҳар гиёҳу яфроғ — сенинг ҳамдингга зокир ва сипеҳр анжуманида ҳар ҳарфу авроқ — сенинг неъматингга шокир. Жамолиятинг бўстонида секиз учмоқ — бир райҳони дилнавоз ва жалолиятинг зиндонида етти тамуғ — бир самуми жонгудоз. Ҳашаматинг боргоҳида бир шамма — меҳри мунир ва санъатинг коргоҳида бир лавҳа — сипеҳри асир. Юз бу оламча мавжуд этай десанг, «кун фаякун»⁴ иборати анга кофий ва минг ончани маъдум этай десанг, «ҳабоан мансуро»⁵ ишорати анга вофий. Ваҳдоният сифатида шарiku вазирдин мубарро ва фардоният сийратида волиду валаддин муарро. Илминг дарёсидин ҳар гавҳар нужум дураридин покроқ, мулкунг саҳросидин ҳар лола қуёш машъалидин оташнокроқ. Бемонандлиғингга «лайсака мислиҳи шайъун»⁶ гувоҳи содиқ, бепаивандлиғингга «лам ялид ва лам юлад»⁷ далили мувофиқ. Ҳар негаким ташбиҳ қилинса ўхшамассен, яхши боқилса ул сандин дурур ва сен ул эмассен. Ҳамдингда такаллум аҳли тили қосир, сипосингда мутакаллимлар ажздин мутаҳаййир. Бу бобда «лонухси саноан алайка»⁸ мазкур бўлур, ҳар неча балоғат лофин урган дам урмаса, маъзур бўлур.

НАЪТ. Улки, «кунту набийян ва Одаму байналмои ваттин»¹⁰ мазмуни анбиёга муқаддамдур, «раҳматан лил-оламин ва хотамун набиййин»¹¹ мантиқи била аларга муаххар ва хотамдур, ҳабиби Ҳазрати Илоҳ Муҳаммад расулуллоҳ саллаллоҳи алайҳи васалламдур. Юз йигирма тўрт минг анбиёи мурсал хилқатидин мурод ул ва барча анга хайл ва ўн секиз минг олам ихтироъидин мақсуд — ул ва офариниш анга туфайл. Нубувват тахтида ҳумоюн фарқи узра тож, анбиёву расул хайлида соҳибмеърож, аввалину охирин халқи анинг шафоатиға муҳтож. Буроқи иноят анинг маркаби улви хироми ва Жибрили ҳидоят анинг пайки барқгоми, лайлат ул-меърож

анинг шабистони ва «ли маъоллоҳи вақтун»¹² анинг мақоми. «Салавотуллоҳу алайҳи ва ало олиҳит-таййибин ва асҳобиҳит-тоҳирин»¹³.

МУНОЖОТ. Илоҳи, акрам ул-акрамин¹⁴ — сен ва мен — гуноҳкор.

Илоҳи, арҳам ар-роҳимин¹⁵ — сен ва мен тийрарўзгор.

Илоҳи, агарчи журму исендин ўзга ишим йўқ, аммо сендин ўзга ҳам кишим йўқ.

Илоҳи, йўқ эрдим бор эттинг, тифл эрдим, улуғлар жарғасига қоттинг, аммо нафсу ҳаво елидин зуҳдум ниҳолин ушоттинг ва офиятим хайлин ёзуқ сипоҳи турктозидин тарқаттинг.

Илоҳи, ёмон афъолимдин паришонлигим чўқтур ва шум нафсимда пушаймонлиқ йўқтур, мундоқ балодин қутулурға уммидим сендин-ўқтур.

Илоҳи, ўзлук ёмонлиғидин ўзлугум била ўта олмайдурмен ва яхшиларнинг этагин ёмонлигим уётидин тутта олмайдурмен.

Илоҳи, йиллар ибодат қилғонни рад қилсанг, ҳеч ким даҳл қила олмас ва қарнлар исён қилғанни қабул қилсанг, ҳикматин ҳеч киши била олмас.

Илоҳи, Одам хилофот тахтининг муставжиби ўзимۇ бўлди, сенинг тақдиринг бўлмай шайтон муҳолифатининг сўзимۇ бўлди?..

Илоҳи, бергучисен ҳам фисқу фуҷурни, ҳам зуҳд, ҳам вараъни, аларнинг туҳматин бир неча ожизға боғламоқ не яъни?

Илоҳи, иноятингға уммидворменким, гуноҳим беҳаддур ва раҳматингға сазоворменким, хатову саҳвум беададдур.

Илоҳи, дарди ҳолимни ҳар кимга айтсам, рад қилса, санга таважжуҳ эткаймен ва агар сен рад қилсанг, неткаймен ва кимга кеткаймен?

Илоҳи, сенинг йўлунгда туфроғ етса, тўтиёдур ва кесак йўлуқса, кимёдур, ғайрингдин қизил олтун қора туфроғдек беқадру камбаҳодур.

Илоҳи, ёмонлиғимдин агарчи кўп алашим бор, ғамхорим сен бўлсанг, не ғамим бор.

Илоҳи, дунё майли риштасин кўнглумдин ўз ва нафсоният тийралиғида ҳидоят шамъи била ўзунг сори йўл кўргуз.

Илоҳи, ул узун йўл ва қатиг водийда иноятинг била йўлла ва анинг қатъида аёғим тойилса, дастгирлигинг била қўлла.

Илоҳи, бу йўл сайрида шайтонни теграмга ёвутма, агар ул адув йўл урса зуҳдумдин не келгай, иноятингни ўксутма.

Илоҳи, тақвие берки, нафси ғаддор анга забун бўлсун, вараъе насиб қилки, шайтони нобакор боши анинг аёғида нигун бўлсун.

Илоҳи, ғафлат уйқусидамен, бедор қил ва жаҳолат мастлигидамен, ҳушёр қил.

Илоҳи, ул бедорлиғни огоҳликка еткур ва бу ҳушёрлиғни беиштибоҳликка уландур.

Илоҳи, душмандур шайтони хийланамой манга ва нафси худройдур корфармой манга, бу варталарда дастгир бўлмасанг, вой манга.

Илоҳи, агар хислатим эGRIDур, ниятим туздур, бу жиҳатдин агар қўркунчум бордур, аммо уммедим бирга юздур.

Илоҳи, агар афъолимга боқсам, уёт ўлтурур ва сенинг карамингни соғинсам, уммид танимга жон келтурур.

Илоҳи, сендин ёмонлиғ келмас ва мендин яхшилиғ, сен яхшисен ва мен ёмон. Ҳар кимга ўзига муносибдур қилиғ. Тикан иши санчилмоқ учун, ани куйдурмак муносибдур, баҳор файзи ом учун, анга гул мусоҳибдур.

Илоҳи, туфроғдин эл кўзига тийралик етар ва қуёш ашиға била олам аҳли кўзин равшан етар.

Илоҳи, чун ҳар не қилилур санга тақдирдур, қилғучига қилмоқта не тадбирдур.

Илоҳи, тақдир қилганингни қилурга не ихтиёр, қилмасмен демакка кимнинг ҳадди бор.

Илоҳи, агарчи залолатқа тушубмен, аммо ҳидоятингга талабгормен ва агарчи тамуғ ўтига тушкали ёвушубмен, аммо раҳматингдин умидвормен.

Илоҳи, умидимни карамингдин маъдум қилма ва раҳматингни халойиққа ом қилғонда мени ҳам маҳрум қилма.

Илоҳи, агар дастгир сен бўлмасанг, асо ҳамону ит гунжиси ҳамон ва агар пардапўш сен бўлмасанг, ридо ҳамону эшак арғамчиси ҳамон.

Илоҳи, тоатингга ҳавасим бор, аммо нафска забунмен, ибодатингга мултамасим бор, аммо гирифтори ишқу жунунмен.

Илоҳи, лаҳву ҳаво майидин мастмен, ужбу риё жомидин майпарастмен, бу дастовизлар била шайтонга ҳамдастмен.

Илоҳи, париузорларга мени девона қилдинг ва шамъи рухсорларга кўнглумни парвона қилдинг, бу сабаблардин расволиғ била оламга афсона қилдинг.

Илоҳи, неча мусалсал зулф савдосидин бўйнымда занжир бўлғай ва муанбар хол ҳаёлидин кўнглум асир, санга тақдир бу навъ эрса, манга не тадбир?

Илоҳи, кўнглум кишвари қаро кирпичлар ясоли яғмосидин бузуқтур ва сабрим уйи гулранг узорлар хўйи селидин йиқуқтур.

Илоҳи, ҳар оташин лаъл менинг ўт тушкан жонимдин намудор ва ҳар сероб гунчада менинг кўп пайкон кўнглум шакли падидор. Бу офатларнинг иложи сенга осондур, менга душвор.

Илоҳи, шўхи чобукларга чевиланда ҳар ён шитоб солурсен ва аларнинг ҳар ён шитобидин менинг ошғуфта кўнглумга ҳар дам изтироб солурсен.

Илоҳи, аларга ул шитобдин қарор йўқ ва менга бу изтиробдин ихтиёр йўқ. Аларнинг дилраболиғи ҳам — сендин ва ошғуфта кўнглумнинг мубталолиғи ҳам — сендин.

Илоҳи, бирав хуснига малоҳат берурсен ва анинг тузин менинг кўнглум жароҳатиға сепурсен.

Илоҳи, бирав мижаси нишин заҳролуд этарсен ва унинг нўгин менинг яралиғ бағримға санчарсен.

Илоҳи, шамъ ҳусни безанмаги ҳам сендин ва парвона жони ўртанмаги ҳам сендин.

Илоҳи, гул узориға дилафрўзлук ҳам сен бердинг ва булбул фиғону зориға жигарсўзлук ҳам сен бердинг. Агар қайси шамъи гулрух ишқи ўтинким кўнглумға солдинг, парвона ва булбулдек сабру қароримни олдинг.

Илоҳи, агар ишқ суубатидин базм туздум ва май сели офатидин тақво ва зуҳдум уйин буздум. Ул не май ичмак ва аёғ тутмак эрдиким, аёғ-аёғ қон ютмоқ эрди.

Илоҳи, агар ҳажр шиддатидин туганлар ўртадим, дину ислом мазраъида хирманлар ўртадим.

Илоҳи, ҳар туган савоидин офиятим рухсорин қаро қилдим ва анинг дудидин имоним рўзгорин қаро қилдим.

Илоҳи, агар ҳавасдин бош-аёғ яланг ҳар ён югурдум, бошдин-аёғим ёмон эрканин халойиққа билдурдум.

Илоҳи, агар шавқ жунунидин кўксумға тош урдум, ул тош била нангу номусум шишасин синдурдум.

Илоҳи, гоҳи бу жунундин атфол тошин бошимға ёғдурдум, гоҳи аҳбоб маломати нишин кўнглумға еткурдум.

Илоҳи, қайси исён тийралиғи билаким, офиятим юзи қорормади, қайси бедод суубатиким, мен қаро юзлукка бормади.

Илоҳи, йигитлиғим бу навъ ҳам қатиг ўтти, ҳам ачиғ, қарилиғда юз қатла ўзумни ўлтурсам не асиғ.

Илоҳи, эмди ҳамким, барчадин кечмак хаёлин қилурмен, ўзлугум била кеча олмон, яқин билурмен.

Илоҳи, андоқки, бу балоларға солдинг, қутқор ва андоқким, бу ибтилоларға кюрдунг, чиқор.

Илоҳи, мен тавба қилдим дегандин не суд, сен тавба бергилки, ҳам Таввобсену ҳам Маъбуд.

Илоҳи, намозеки, эл бўлмағунча қилмағаймен, худнамолиғдур ва ул намоз учун хирқаву ридо худоройлиғдур.

Илоҳи, ул намоишу оройишдин кўнглумни мубарро қилғил ва бу навъ шайтон либосидин пайкаримни муарро этгил.

Илоҳи, тоатқа тавфиқ берсанг, риёдин асра ва ибодатқа йўл кўргузсанг, хатодин асра.

Илоҳи, ул тоатки, уjb келтургай, кўнглумға ёвутма ва ул маъсиятким узрға еткургай, тилимдин йироқ тутма.

Илоҳи, беилож дардға алил қилма ва бемурувват номардға залил қилма.

Илоҳи, беасллар мазаллатидин асра ва бедиёнатлар тухматидин асра.

Илоҳи, жоҳил суҳбатига побанд этма ва арозил ҳашматига ҳожатманд этма.

Илоҳи, носипослар маломатидин иироқ тут ва ҳақшунослар хусусиятидин қироқ тут.

Илоҳи, кўнглумни дарду шавқинг муҳаббати била овут ва кўзумни надомат ашки селоби била равшан тут.

Илоҳи, тилимни неъматии беқийёсингга шокир айла ва кўнглумни ҳамду сипосингга зокир айла.

Илоҳи, қаламимга ҳамдинг рақамига машғуллук бер ва рақамимга халойиқ кўнглига мақбуллук бер.

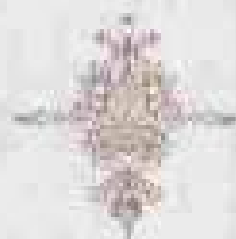
Илоҳи, замиримга худписандлиғни ёвутма ва хотиримни эл нафъи айбжўлуғига тутма.

Илоҳи, хаёлимни ниёзу дард аҳлига мойил тут ва ниёзим кўзин дардмандлар аёғи туфроғи била ёрут.

Илоҳи, подшоҳи Ислумни¹⁶ муслимин бошига тутқил бардавом, яъни бандаларнинг устига қўланкангни қил мустадом, то шоҳу гадоға дуогўйлиқ қилмиш бўлғаймен, вассалом.

Шарх
ва
изохдир

«ҲОЛОТИ САЙИД ҲАСАН АРДАШЕР»НИНГ ИЗОҲ ВА ТАРЖИМАЛАРИ

1. *Қудс* — арабча поклик, тозалик, муқаддас демакдир. Насими Қудс поклик шабадаси. Бу ерда шоир ундан аввал ўтган дўстлар, суҳбатдошлар ётган жойга бориб, ер ўпиб, салом етказгил, дея илтижо қилади.

2. *Фано* — йўқ бўлиш, ўлиш; тасаввуфда ўзликни йўқотиб, бутун борлиқдан кечиб, илоҳиятга сингишдир. Фано гулшани — мазористон.

3. *Солик* — бирорта тасаввуф маслагига мансуб шахсдир. У оллоҳга яқинлашиш толиби бўлиб, бу ниятида туғилгандан вафотига қадар бўлган йўлни босиб ўтади.

Сайид Ҳасан Ардашер — Алишер Навоийнинг дўсти, маслакдоши ва отаси ўрнидаги мураббийси. Навоий у билан 860/1455 — 56 й. да биринчи марта учрашади. Бу воқеа Алишер Машҳадга бориб, Абулқосим Бобур шоҳ хизматига кирган вақтларда содир бўлади. Навоий Сайид Ҳасаннинг ҳаёти сўнггига қадар у билан ота-боладек муносабатни сақлайди ва унинг вафотидан 2 йил ўтгач, махсус рисола ёзиб, хотирасини абадийлаштиради. Сайид Ҳасан вафоти вақтида Ҳиротда бўлмаган Навоий ғоят таъсирли марсия ҳам ёзган эди.

Рисолада Ҳирот маданий адабий ҳаётининг кўркамли вакили бўлган кенг кўламли билимлар эгаси, шоир ва гўзал инсоннинг маълум даражада ижодий портрети яратилган ҳамда муаллифнинг унга бўлган беҳад ҳурмати, самимий муносабати ўз аксини топгандир.

4. *Бойсунғур мирзо* (1397, Ҳирот — 1434 ўша шаҳар) — Темур набираси, Шоҳрух ўғли Улуғбек мирзонинг укаси. Мозандарон, Астробод ва Журжон ҳокими, кейинчалик отасининг вазири бўлган. Бойсунғур мирзо ғоят маърифатпарвар шоҳ бўлиб, Ҳиротда ниҳоятда бой китобхона ташкил қилган. У котиб, мусаввир, наққош, саҳҳоф, заргар усталарни йиғиб, уларга ҳомийлик қилган. Бойсунғур мирзо ташаббуси ва иштирокида Ҳиротдаги олим ва китобат санъати намоёндалари Фирдавсий «Шоҳнома»сининг 40 та қўлёзмалари асосида мукаммал матн тузганлар, уни жуда гўзал насталиқ хатида кўчириб, нафис миниатюралар билан безаганлар. Бойсунғур мирзо унга муфассал сўз боши ҳам ёзган. Мўътабар ва нодир қўлёзма Техрондаги «Коҳи Гулистон» музейи фондида Алишер Навоийнинг табаррук дасхати билан («Наводир ун-ниҳоя» матни) бир ерда сақланади.

5. *Қушчилик* — ов қиладиган қушларга қаровчи шахс. Ўрта асрларда саройда қушчилик лавозими ҳам бўлган, қушчилар нуфузли шахс ҳисобланганлар.

6. *Сулаймон* — Тавротга кўра шоҳ, Куръони мажидда эса, пайғамбар дейилган. Сулаймон пайғамбар ҳақида жуда кўп ривоят ва қиссалар мавжуд. Уларда Сулаймон ақлу идрокли, тадбиркор бўлган. Унинг сеҳрли узуги бўлиб, ана шу узук (хотам) воситасида ҳаммани ўзига мутиъ қила билган. Унинг тахтини гўё шамол кўтариб юрган. У Сабо маликаси Билқисга уйланган. Сулаймон қушлар, инсу жинлар тилини билар экан. Куръоннинг 44-сурасида Сулаймон ҳақида 11 — 12 оятларда сўз кетади.

Алишер Навоий «Насойим ул-муҳаббат»да Сулаймон бинни Довуд алайҳимуссалом сарлавҳаси остида муфассал фикра беради ва унинг кароматларини баён этади.

Бу ерда Навоий Саййид Ҳасан отасининг кўп ҳунарлар эгаси эканлигини Сулаймон пайғамбарга ўхшатмоқда.

7. *Сарф ва наҳв* — а: грамматикага оид илмлар номи; наҳв — син таксисни англатган.

8. *Арабият* — араб тили ва адабиёти.

9. *Мантиқ* — илмнинг номи; логика.

10. *Калом* — Ўзбекча илми; Куръони мажидга оид билимлар;

11. *Фикҳ* — диннинг йўл-йўриқлари, қоидалари ҳақидаги ҳуқуқ илми;

12. *Ҳадис* — Муҳаммад пайғамбар (а.с.)нинг сўзлари, айтганлари.

«Ҳадис» ва «суннат» сўзлари муҳаддислар ўртасида бир маънода қўлланилиб, пайғамбарнинг айтган сўзлари, феъл атворлари, тақдирлари ва пайғамбарликка қадар бўлган ҳамда пайғамбарлик йилларидаги сийратларини, яъни ҳаёт йўллари англатади. (Ҳадис, 1991 й. 3-бет).

13. *Тафсил* — а.: бирор нарсанинг агрофлича, очиқ ва аниқ баён қилиш. Бу ислом илмларидан бўлиб, диний тушунча, атамаларни тушунтириб беришга оиддир.

14. *Муаммо* — а.: яширинган, беркитилган демакдир. Муаммо шарқ шеъриятида кичик лирик жанр турларидан биридир. Мисраъ, бир-икки байтда (баъзан жумла, ибора ёхуд бир сўз ҳам бўлиши мумкин) исм ёки бирор сўз яширинган бўлади. Муаммо матнида эса, унга мураккаб имо-ишоралар бўлади. Муаммони махсус қоидаларга асосан (унга рамз, имо, киноя, ўхшатиш, сўз ўйини) араб алифбосидаги ҳарфлар нуқталарини алмаштириш, сўзларнинг бошқа тиллардаги синонимларини топиш, тескари айлантириш ёки «абжод» ҳисоби (ҳарфларнинг рақам маънолари) ва ҳ. к. йўллар билан топиб олиб, ечиш керак бўлади. Муаммо тузиш, уни ечиш қоидаларига бағишланган махсус рисоалар яратилган. Айниқса XV асрда муаммо кенг тарқалган. Жомий ва Навоий ҳам муаммо ҳақида асарлар ёзганлар.

15. *Таърих* — содир бўлган бирор воқеани англатади. Шарқ шеъриятида бу кичик лирик жанр бўлиб, ана шу воқеаларни назмда (баъзан насрда

ҳам) ҳарфлар воситасида берилади. Бунда ҳар бир ҳарфнинг рақам маъноси, айрим сўз ёки ҳарфларни чиқариб ташлаш ёки қўшиш йўли билан таърих моддаси берилади. Шундай таърих шеърлар ҳам борки, улардан биринчи байт ҳарфлари йиғиндисидан шеър бағишланган шахснинг туғилган йили, иккинчисидан унинг вафоти йили чиқарилади. Масалан, Навоий вафотига Соҳиб Доронинг марсия – таърих шундайдир.

16. *Адвор* – даврнинг кўплиги, мусиқа назариясига оид илм.

17. *Сипохийлик* – амалдорлик, ҳукумат хизматида бўлиш, ҳарбий юриш ёки машваратларда қатнашиш бундай хизмат доирасига кирган.

18. *Султон Иброҳим мирзо* – Шоҳрух мирзонинг набираси.

19. *Ҳофиз Шерозий* – (Аллоҳ сиррини муқаддас қилсин) Шамсуддин Муҳаммад (1321, Шероз – 1390 ўша шаҳар)буюк форс шоири. Қуръонни ёд билгани ва яхши тиловат қилгани учун «Ҳофиз» номи билан шуҳрат қозонган ва уни таҳаллус ҳам қилиб олган. Ҳофиз ҳам ишқи ҳақиқий, ҳам ишқи мажозин ҳақида ёниб ёзган шоирдир. Ҳазал жанрини юксак бадиий савияга кўтарган Ҳофиз девони унинг вафотидан сўнг тузилган. Алишер Навоий Ҳофиз шеърятини ғоят қадрлаган ва ўзининг форсий девонида унга кўплаб ёзган жавоб ва татаббуълари келтирилгандир. «Насойим ул-муҳаббат»да Навоий ҳофиз шеърятининг хусусиятлари ҳақида шундай ёзади: «Алфоз латифлиги ва таркиб покизалиги ва адо салосати ва латофати ва маъни ғариблиги чошнисида худ аларни таъриф қилмоқ ҳаёт сўйин жонбахшлиққа таъриф қилгандек бўлғай».

20. *Саъдий Шерозий* – (Унга Аллоҳинг раҳмати бўлсин) Муслиҳуддин Абу Муҳаммад Абдуллоҳ ибни Мушрифуддин (1203, Шероз – 1292, ўша шаҳар) форс шоири, адиби ва мутафаккири. Дастлабки таҳсилни Шерозда олади ва Эрон мўғуллари томонидан забт этилгач, Бағдодга бориб, «Низомия» ва «Мустансирия» мадрасаларида ўқийди. У ерда араб тили ва адабиёти, Қуръони карим, Ҳадиси шариф ва тасаввуфни ўрганади. Саъдий Шарқ мамлакатлари бўйлаб 20 йил сафар қилади. Сафарда у асосан воизлик қилади, ваъзаларида ахлоқу адаб, ҳикмат, ҳаётий масалалар юзасидан мароқли ҳикоятлар келтиради. Саъдий «Гулистон» (наср ва шеърда), «Бўстон» (назм), лирик шеърлар – девон муаллифидир.

Алишер Навоий «Девони Фоний» даги ғазалларининг маълум қисмини Саъдий ғазалларига татаббуъ тарзида ёзган. «Насойим ул-муҳаббат»да Саъдийнинг шеърятини Навоий қуйидагича таърифлайди: «Ҳазалгўй акобир ва шуаро оллида мундоқ муқаррардурким, ғазал тавриға Шайх мухтариъдурлар (ихтироъчи), жонсўхталар ва ишқибозларға ва дилафрўхталарға ва жонгудозларға филвоқеъ ғариб ҳаққе собит қилибдурлар».

21. «*Бўстон*» – Шайх Саъдийнинг назмда 1257 йилда ёзилган асари, қарайб 1000 байтдан иборат. Дамашқда тугалланган бу асарни Саъдий ҳукмрон Абубакр ибни Саъди Заний (1226 – 1260) га тақдим этган. «Бўстон» 10

боб ва дебочадан иборат. Унда муаллиф мадрасаларда ўрганган илмлари, сафарларда тўпланган ҳаётий тажрибалари асосида одоб, ахлоқ, расм-русум, ҳикматларни қаламга олади. «Бўстон» «Саъдийнома» деб ҳам шуҳрат қозонган.

Асарда ўша давр учун долзарб бўлган сиёсий ва ижтимоий масалалар ҳам баён этилади ва ҳар масалага ҳикоят келтирилади. «Бўстон» ширин тил, содда услубда яратилган. Шунинг учун ҳам бу асар қадимдан дарсликлардан ўрин олиб келади.

22. *Фаридуддин Аттор* — (Аллоҳ сиррини муқаддас қилсин). Фаридуддин Абухолид Муҳаммад ибни Абубакр Иброҳим Нишо-пурӣ (1148 — 51/1219 — 21) — тасаввуф адабиётининг йирик намоёнчаси, номи Муҳаммад, кунаси (Абу, ибн, умм, бинт каби сўзлар билан бошланган лақаб) Абуҳамид, Фаридуддин лақаби, «Аттор» тахаллуси унинг касби қоридан олинган. Аттор қаламига «Мантиқ ут-тайр», «Асрорнома», «Мусибатнома», «Илоҳийнома», «Хусравнома», «Мухторнома», «Тазкират ул-авлиё» асарлари мансуб.

23. «*Мантиқ ут-тайр*» — (Қушлар суҳбати) Фаридуддин Атторнинг асари, тасаввуфнинг асосини ғояларидан ваҳдати вуҷудга бағишланган. Аттор вуҷуди мутлоқ билан мавҷудотларнинг ягоналигини мажозий тарзда Симург ва қушлар олами тимсолида тасвир қилади. Ҳақиқатни топиб, ваҳдатга етишув учун чиққан қушлар талаб, ишқ, маърифат, истиғно, тавҳид, ҳайрат ва фақру фано водийларидан ўтиши зарур бўладн. Охирда 30 қуш — симург қолади. Достондаги Шайх Санъон қиссаси ирфоний ишқнинг гўзал баёнидир.

Алишер Навоӣ Атторнинг бу асарини ёшлигида мутолаа қилиб, ёд ҳам олган эди. Умрининг охирида бу асарга жавобан «Лисон ут-тайр» достонини ёзади. Навоӣ эътирофига кўра уни Аттор асарининг таржимаси йўсинида яратган.

24. «*Кимӣён саодат*» — машҳур мутафаккир Муҳаммад Ғаззолийнинг 1094 — 1107 йилларда ёзган асари. Унда диний, фалсафий, тасаввуфий масалалардан ўзни, ҳақни, дунё маърифати ва охират маърифатини таниш юзасидан фикр билдирилади. Шунингдек, ижтимоий-ахлоқий масалалар ҳам қаламга олинадн. Адолат тартиби, раият ҳақ-ҳуқуқини муҳофаза қилиш, зулм ва зolimликни қоралаш шулар жумласидандир.

25. *Азиз Насафӣ* — (Аллоҳ сиррини муқаддас қилсин) ибни Муҳаммад (тахм. 1240 Насаф — тахм. 1300 Эрон, Абрқуҳ) тасаввуф мутафаккири, шоир. Илк таҳсилни она юртида олгач Бухорога боради ва у ерда илм ўрганади. 1273 й. Азиз Насафӣ Эронга, Исфохон ва Шерозга сафар қилади ва Абрқуҳ деган жойда муқим бўлиб қолади. Олимнинг «Мақсад ул-ақсо» (Узоқ мақсад), «Танзил ул-арвоҳ» (Арвоҳнинг тушиши), «Кашф ул-ҳақойиқ» (Ҳақиқат кашфи), «Манозил ус-сайрин» (Сайр қилувчиларнинг манзиллари) ва бошқа асарларида тасаввуфнинг турли-туман масалаларидан баҳс

юрителиди. Чунончи, у ишқ, фано, бақо, зикр, ҳақиқат, маърифат каби тасаввуфнинг ахлоққа оид масалаларини ҳам қаламга олади. Олимнинг асарлари авомбоп услубда, содда тилда яратилганлиги учун халқ орасида кенг тарқалган.

26. *Ринд* — бу сўзнинг луғавий маъноси Шариат қоидаларини жоҳиллик юзасидан эмас, онгли суръатда, зийракликдан инкор қилувчи одамни англатади. У барча олам давлату шукуҳларини рад этади, ўзини озод тутати, май ичади, ҳур фикр бўлади.

27. *Мо-амкана* — имкон борича, демакдир.

28. Ўша даврдаги таниқли шайх ва дарвешлар. Улар нақшбандия бузургларидан бўлиб, Саъдуддин Кошғарий яқинлари ҳисоб-ланганлар.

29. *Жибиллий* — а.: туғма, табиий демакдир.

30. *Улуфа* — а.: амалдорларга давлат томонидан белгиланган маош ва озиқ-овқат.

31. Подшоҳи ҳақиқий — Оллоҳ назарда тутилади.

32. Шамсуддин Муҳаммад, Табодгоний — машҳур шайхлардан. Алишер Навоий ўзининг «Насойим ул-муҳаббат» асарида унинг фазилатлари ҳақида ёзади ва асарларини санаб ўтади. «Асмоуллоҳ» (Аллоҳнинг исмлари), «Тазкират ул-ҳабиб» (Дўстнинг тазкираси) ва «Васоё» (Васиятлар), «Арбаъин» (қирқ), «Қасидаи Бурда»га муҳаммас, Ансорийнинг «Манозил уссоирин»ига шарҳ ва бошқалар. Алишер Навоий ўзига нисбатан Муҳаммад Табодгонийнинг алоҳида илтифоти бўлганини эътироф этади.

33. а.: Унинг азиз руҳини Аллоҳ муқаддас айласин.

34. *Ал-Ҳавофий* — Шайх Зайнулдин Абубакр ал-Ҳавофий. Зоҳирӣ ва ботинӣ билимларни мукаммал билган шайхлардан. Вафоти — 838/1434 — 1435.

35. *Арбаъин чиқармоқ* — тоат-ибодат қилиб, чилла ўтирмоқ демакдир.

36. *Ал-ҳукму лиллоҳ* — оллоҳнинг ҳукми билан.

37. *Фуфрон* — кечирим, шафқат.

38. *Султон Абдусаид мирзо* — темурийлардан. 1451 — 58 йилларда Мовароуннаҳр ҳокими. 1458 — 69 йилларда эса темурийлар давлатининг олий ҳукмдори. У ўздан аввалги шоҳ Абулқосим Бобурга ва унга яқинларга нисбатан ғоят қаттиқ қўл ва зулмкор эди. Навоий ва унинг тоғалари Мир Саид Кобулий ва Муҳаммад Али Ғарибийлар Ҳусайн Бойқаро хатти-ҳаракатлари ва интилишларини қўллаб-қувватлаганлари учун уларга совуқ муносабатда бўлган. Абусаид илм ва санъат аҳлига ҳам анчайин лоқайд қараган. Алишер Навоийга бу ҳукмрон билан муносабатини яхшилашдан кўра Ҳиротни тарк этиш маъқул туюлган ва у Самарқандга кетган эди. Шоирнинг Абусаиддан норозилик туйғулари унинг «Саййид Ҳасанга шеърӣ мактуб» («Ҳасби ҳол», «Маснавий» деб ҳам юритилади)да ўз аксини топган. Бу асарда Навоий ўзининг Ҳиротдан Самарқандга кетишини беихтиёр қилинган сафар, деб эътироф этади. Бобур эса «билмон не жарима била Султон Абусаид Мирзо Ҳиридин ихрож қилди», деб маълумот беради.

Абусаид 1469 й.да Эроннинг Фарбий қисмларини ўзига буйсундириш мақсадида юриш қилиб, Озарбойжонда қатл этилгандан сўнг Ҳирот тахтини Ҳусайн Бойқаро эгаллайди ва Алишер Навоий янги ҳукмроннинг таклифи билан пайтахтга қайтади.

39. *Фаризий ҳарорати* — инсон ва ҳайвонларда нафас олишдан пайдо бўладиган ички ҳаракатни билдиради.

40. *Хожа Носируддин Убайдуллоҳ* — Хожа Аҳрор Валий номи билан машҳур бўлган нақшбандия таълимотининг машҳур намояндаларидан. Самарқандда таълим олган, 1428 йилда Ҳиротга бориб, Чағониёнда Яъқуб Чархий билан учрашиб, уни ўзига руҳоний пир қилиб танлаган. 1431 — 32 й. ларда Тошкентда яшаган. Хожа Аҳрор сиймоси ва фаолиятига қараш тарихшунослигимизда ўта салбий бўлиб келган ва уни Улуғбек қатлига фатво берган ғоят мутассиб дин арбоби дея талқин этиб келинган эди. Ҳозир бундай қараш ўзгариб бормоқда ва Хожа Аҳрорнинг маърифатли шахс бўлгани ва ўз тасарруфидаги катта бойликдан эл-юрт, мамлакат эҳтиёжларига сарфлаб тургани ишончли манбалар асосида баён этилмоқда. Шарқшунос олим А. Н. Болдирев ўзининг охириги илмий тадқиқоти («Яна бир бор Хожа Аҳрор масаласига доир»)да Хожа Аҳрорга салбий қараш ҳамма мавжуд манбалар (маноқиблилар, мактублар ва унинг ўз асарлари)даги маълумотларни объектив тарзда ҳисобга олинмагани ва тарихни шароитдан узиб қаралгани сабаб юзага келганини биринчи бўлиб исботлаб берди. (Қаранг: Хожа Аҳрор ҳақида. Тошкент, 1997. Русчадан Суйима Ғаниева таржимаси.).

41. *Қутб* — а.: ҳар бир нарсанинг ўртасидан ўтган ўқнинг икки учини англатади. Мажозий маънода ҳар бир жамоа ёки гуруҳнинг моддий ё маънавий бошлиғи, пешвоси, йўл кўрсатувчиси.

42. Саккиз юз тўқсон тўрт йил ҳижрий — 1488/89 йил.

43. *«Азизлар ҳазираси»* — а.: атрофи ихоталанган жой. Бу ерда қабристондаги хилхонанинг номи:

44 Тарж: Фонийлик етакчиси Саййид Ҳасан кетди. Уйинг мангу жаннат бўлгай! У покиза зот вафотига таърих қидирдилар. Мен «пок жаннат макони бўлгай!» деб таърих туширдим. Аслида «жаннати покаш макон бод» жумласи таърих моддаси бўлиб, абжад ҳисобида 894/1488 — 89 йил чиқади.

«ҲОЛОТИ ПАҲЛАВОН МУҲАММАД»НИНГ ИЗОҲ ВА ТАРЖИМАЛАРИ

1. *Шамс ул-миллати вад-дин* — миллатнинг ва диннинг қуёши. Бу олий рутбали шахсларга бериладиган лақаб.

2. Паҳлавон Муҳаммад даврнинг йирик маданият арбобларидан эди. Алишер Навоий бу гўзал инсоний фазилатларга эга, илғор фикрли шахс билан 40 йил мобайнида яқин дўст бўлган ва уни ўзининг мураббийси санаган. Паҳлавон Муҳаммад халқ кураш турларидан «куштигир» — яккама-якка кураш тушишда шухрат қозонган. Ҳеч шубҳасизки, Навоийдек улкан арбоб ва буюк шоир фаолияти ҳамда ижодиёти йўналишида, равнақи ва тақомилида Паҳлавон Муҳаммад каби улкан маданият намояндаларининг ўрни катта бўлган.

Паҳлавон Муҳаммад вафотидан кейин Навоий унинг хо-тирасини абадийлаштириб, бу рисоласини ёзган. Унда дўсти ва мураббийсининг ғоят жозибали образини яратган ҳамда характерини гўзал ва бетакрор чизгиларда очиб берган.

3. *Пахлавон Абусаид* — Паҳлавон Муҳаммаднинг тоғаси, машҳур курашчи — паҳлавон, кичиклигида Паҳлавон шу тоғасидан куштигирликни ўрганган.

4. *Рўзғор ҳарунлиғидин ва лайлу наҳор буқаламунлиғидин* — тақдирнинг ўжарлиги ва кечаю кундузнинг ўзгарувчанлигидан, демакдир.

5. *Муқтазойи ожил* — ўлим.

6. *Адвор* — мусиқа назарияси.

7. *Нақш* — куй, ашула.

8. *Амал* — куй, ашула, оҳанг.

9. *Қавл* — сўз, гап, мусиқага солинган шеър.

10. Устоз Муҳаммад Хоразмий, Мавлоно Нуъмон, Мавлоно Соҳиб Балхий, Шайх Сафойи Самарқандий, Юсуф Андижоний Ҳирот маданий ҳаётининг фаол иштирокчилари, шоир, бастакор ва созандалар.

Навоий Паҳлавон Муҳаммад уларнинг асарлари қабiliда мусиқалар яратганини таъкидлаб, баъзи жиҳатларини улардан яхшироқ чиқишига эришган, овози ғоят ёқимли ва гўзал бўлгани сабабли кўпроқ шухрат тутган эди, деб ёзади.

11. *Мавлоно Тўтий* — асли туршизлик шоир. Навоий «Мажолис ун — нафоис»да Мавлоно Тўтий Абулқосим Бобур Мирзо замонида тарбият

топганлигини таъкидлайди ва яхши қасида ва ғазаллари борлигини эътироф этади. Ёшликда дунёдан ўтган бу шоир вафотига Навоий «хурус» сўзи билан таърих туширган эди, бу сўздан абжад ҳисобида 816 йил чиқади. Демак Мавлоно Тўғий 1461-1462 йилларда вафот этган.

12. Тарж.: Эй соқий, қишининг иккинчи оyi кетдию эртанинг аҳволи номаълум; ўзимизни бугун хурсанд қилайлик, эртани эса ким кўрибди?

13. *Мир Бузург Тирмизий* — ўз даврининг ғоят нуфузли сиймоларидан. Абу Саид мирзонинг ўғли Султон Маҳмуд мирзонинг отаси, Султон Масъуд мирзонинг бобоси.

14. *Мавлоно Хусрав* — бу билимдон соҳиби девон, лекин дағал табиатли. Ҳиротда вафот этган шоир ҳақида «Мажолис ун-нафоис»нинг II мажлисида Навоий маълумот бериб ёзади: «Даъволиқ ва бузургманиш ва тундхў киши эди. Фақир қошига баъзи маҳалла шеър келтурса эрди, бурунроқ андоқ калом сураар эрдиким, дахл қилмоқ йули боғланур эрди. Заруратан, барча шеърни таҳсин қилмоқ керак эрди.

15. Тарж.: Чехранг тобланишидан ҳар бир жонга шамъ пайдо бўлади, девоналар дили жингалик буралиб кетган сочларнинг асиридир.

16. *Бобур* — Абулқосим Бобур, темурийлардан. 1447 — 1457 йилларда Хуросонда ҳукумронлик қилган. Шоҳрух вафотидан кейин авж олиб кетган темурий шоҳзодаларининг ўзаро курашларига бардош бера олмай шаҳарни ташлаб кетганлар Абулқосим тахтга ўтиргач, қайтиб кела бошлайдилар. Улар орасида Алишер Навоий оиласи ҳам бор эди. Шоирнинг отаси шоҳ хизматига киради ва бироздан кейин Сабзавор ҳокими қилиб тайинланади. Отаси вафотидан сўнг ёш Алишер ҳам сарой хизматига киради. Абулқосим Бобур маърифатли ҳукмдор эди. У илм ва адаб аҳлига ҳомийлик қилар эди. «Мажолис ун-нафоис»да Навоий у ёки бу шоир ёки воқеалар муносабати билан 12 жойда Бобур мирзони тилга олади ва VII мажлисда унга алоҳида мақола бағишланди. Унинг дарзешваш табиати, гўзал ахлоқли, юксак ҳикматли шахс бўлганлигини таърифлаб, тасаввуфда ҳам билимдон ва яхшигина шоир ҳам бўлганини қайд этиб ўтади. Бобурнинг бир форсий рубойиси ва қуйидаги туркий байтни келтиради:

Неча юзунг кўруб ҳайрон бўлойин,
Илоҳи ман санга қурбон бўлойин.

Абулқосим Бобур 1457 йилда Машҳадда вафот этган.

17. *Мавлоно Котибий* — Шамсудди Муҳаммад ибни Абдуллоҳ (таваллуди номаълум, Туршез — 1435, Астробод), машҳур шоир, хаттот ва мунший. Яхши котиб бўлганлигидан «Котибий» тахаллусини олган. Шоирнинг Нишопурда таҳсил олгани, Ҳирот, Самарқанд, Мозандарон, Шилон, Ҳижоз, Табриз ва Исфаҳонларда бўлгани ҳақида маълумотлар бор. Умрининг

охирларида Астрободда муқим бўлган ва шу ерда вафот этган. Алишер Навоий «Мажолис ун-нафоис»нинг бир мажлисида Қотибийга мақола бағишлаган. Унинг қасида жанрида ихтиролар қилгани, «Тажнисот», «Зулбаҳрайн», «Зулқофиятайн», «Хусн ва Ишқ», «Носир ва Мансур», «Бахром ва Гуландом» номли маснавийлари, ғазаллар девони, қасидалар девони борлигини таъриф қилиб, Навоий «Хамса»га киришдию охирига етказа олмади, деб ёзади. Навоий таассуф билан «Бизнинг Султон Соҳибқирондек суҳандон подшо анга мураббий бўлса эрди ва умри дағи бирор нима вафо қилса эрди, кўп элнинг кўнглин шеър айтмоқдин совутқай эрди», — деб ёзади ва Қотибийнинг шеъриятидаги маҳоратига юксак баҳо бериб, ғазал, қасида ва маснавийларидан намуналар келтиради.

Қотибий таун — вабо касалидан вафот этган ва Астрободда «Нух гўрон» қабристонига дафн этилган.

18. а.: Гоҳо тигинг ошиқлар қатли учун кўтарилганда, бир кўриш билан юз шаҳиднинг мақсади ҳосил бўлади.

19. Тарж. Қотибий ғам тунингдан нолима, Абусаид давлати баракатидан саодат тонги отиб қолади.

20. *Султон Абу Саид* — темурийлардан. 1451—1458 йилларда Мовароуннаҳр ҳокими.

21. *Султони Соҳибқирон* — Султон Ҳусайн Бойқаро.

22. «*Сайди ғазол*» — мумтоз мусиқа йўлларида бири.

23. а.: Даргоҳингга ёлвориб юзланганимда, кўнгил юзини иқбол катъбасига йўналтирган бўламан.

24. *Бозғўй* — ашулада бирор сўз ёки шеърни такрор айтиш.

25. а.: Султон Ҳусайн ғолиб подшоҳдир, унингдек рўзгор садафида ҳеч ким, ҳеч қачон бўлмаган; У шоҳдир, отаси — Мансур Бойқаро Умаршайх бин Темур ҳам буюк шоҳ бўлган.

26. *Мақомот* — мусиқашунослик илмида Шашмақом, Ҳоразм мақомлари ва Фарғона — Тошкент мақом йўлларининг мажмуаси маъносида қўлланилади.

27. *Шаабот* — мусиқа йўллари.

28. *Чорзарб* — мусиқий куй номи.

29. *Савт* — мусиқий куй.

30. Муаммо — яширинган, беркитилган, демакдир.

31. а.: Унга айтдимки, сенинг ишқинг Оламида ишим ғамдин иборат бўлди. У қулги аралаш мийғида «ғам эмас», оламнинг ишқидир, — деди.

32. Тарж.: Унинг жингалак — буралган кокили хаёлидан кўнгил дуди куштигирнинг боши устида худди қора нишондир.

33. *Ҳожа Ҳофиз Шерозий* — буюк форс шоири.

34. а.: Эй соқий, қосани айлантир ва ич, дастлаб ишқ осон кўринган эди, бироқ мушқил тушди.

35. а.: Ҳозирда ўзим учун шуни маслаҳат кўрдимки, майхонага кўчайин ва у ерда шод ўтирайин.

36. а.: Гарчи олтин хазинаси бўлмаса ҳам, қаноат хазинаси боқийдир, уни шоҳларга, бунисини гадоёларга берди.

37. Баъзи ёронларига — бу ерда Алишер Навоий кўзда тутилади.

38. а.: Агарчи ажал ношод тандан жонни олса, асло меҳрингни менинг ёдимдан ола олмайди; хохлайманки, тупроқ бўлсаму уни шамол олиб кетса, шундай бўлсаки, уни Астробод томонга элтса.

39. Баъзи мухлис ва муътақид ёронлари руқъаси жавобида — бу ерда Алишер Навоий мактубига Паҳлавон ёзган жавоби кўзда тутилади.

40. а.: Ром бўлган оҳуингни унутма. Сайд қилинган ромингни унутма; унутмоқлик не чоғлиқ бўлмасин, ўз қулингни унутма.

41. *Лангар* — йўловчилар кўниб ўтадиган жой; камбағал, етим-есирларга овқат улашадиган ғарибхона ҳам лангар дейилади.

42. а.: Парвардигорнинг сояси такъямга ўз соясини солиб, унинг шарафини баланд осмондан ҳам юксалтириб юборди. Агарчи осмон ўз атласини шоҳга пояндоз қилган эса-да, кошки ўзим бор бўлсайдим, жонимни нисор қилардим.

43. а.: Агар ҳолим фалакка маълум бўлса, юз-кўз билан аҳволимга йиғлар эди; менда янги очилган гул бор эди, во дариғ уни хазон шамоли олиб кетди; умр бўйи яхшилиғ уруғини экдим, униб чиққанда эса йиғиб ололмадим; шунинг учун ҳаёт менга аччиқ бўлди. Кексалик мени ёшлик палласидан итқитиб ташлади; энди мен ул занжирбанд шер эмасман. Кексалик ғами мени бутунлай олиб кетди. Ота болани шунинг учун тарбия қиладики, токи у катта бўлганида ғамхўрлик қилсин; ундан йигитлигида фойда бўлсин, кексалик пайтларида эса, ишга ярасин. Мени кексалик шундай синдирдики, йигитлик асло фойда келтирмади;

44. *Санойиъ* — санъат сўзининг кўплиги, ҳунарлар маъносида ҳам келади. Бу ерда адабий санъатлар назарда тутилади.

45. *Аруз* — шеърнинг вазнлари, ўлчовлари ҳақидаги фан.

46. *Қофия* — шеърда байт ёки мисралар охиридаги сўзнинг иккинчи байт ёки мисра охиридаги сўзга мос оҳангдош бўлиши. Шарқ поэтикасида қофиянинг ўзига хос назарияси бор. Шунинг учун қофияга оид адабий илм мавжуд.

47. *Тажвид* — Қуръони каримни талаффуз қоидалари билан ўқиш. Бу ҳам илм даражасида ўрганилган,

48. *Илми нуҷум* — осмон jisмлари ва унинг ҳаракатларини ўрганувчи илм, астрономия.

49. *Мавлид учун зойижаи толеъ* — кейинги вақтларда кенг тарқалган гороскопни англатади.

50. *Мавлоно Қутбиддин* — ўша даврнинг машҳур табиби. Паҳлавон Муҳаммад ундан гиб илмини ўрганган, асли Насафдан бўлган.

51. *Мавлоно Ало ул-мулк* — Паҳлавон атрофидаги табиб дўстларидан.
52. *Фиқҳ илми* — диннинг йўл-йўриқлари, қоидалари тўғрисидаги илм.
53. *Ашриба ва фавоқиҳ ва ҳалвиёт* — шароблар, хўл мевалар ва ҳолвалар (қанд-қурслар ҳам киради).

54. *Мафосил марази* — бўғимларнинг зирқираш касали.

55. *Мавлоно Абдуссалом Шерозий* — замонасининг машҳур ҳакими, ҳақиқий табиби. Машҳадда Навоийни даволовчи табиб бўлган.

56. *Сайид Насимий* — буюк озарбайжон шоири, файласуфи. Исми — Али, Имодиддин — лақаби. Асли Ширвондан, 1370 й. да Шамоҳи шаҳрида туғилган, илк таҳсилни ҳам шу шаҳар мадрасаларида олган. У аввал «Хусайний», «Сайид» тахаллуси билан шеърлар ёзган. Насимий Темурнинг истилочилик сиёсатига ва истибдодига қарши курашга даъват қилувчи, тариқат — ҳуруфийликни қабул қилган ва уни фаол тарғиб-ташвиқ этган. У бу жабҳада кейинчалик унга дўст бўлиб қолган устози, ҳуруфийлик тариқатига асос солган Фазлуллоҳ Наимий билан танишгач — «Насимий» тахаллусини олади. Наимий Мироншоҳ томонидан қатл этилгач, ватанини тарк қилган. Насимий Бағдод, Онадўли, Токат, Бурса ва бошқа жойларда яшайди, охири Ҳалабда қарор топади. Миср султони Муайяддин Насимийни даҳрийликда айблаб, 1417 йилда уни тириклайин терисинн шилдириб, қатл этишга эришди. Шоирнинг фожиали ўлими ҳақида кўплаб ривоятлар мавжуд. Алишер Навоий «Насойим ул-муҳаббат»да шоир ҳақида ёзади: ...мазкур бўлган мулк аҳлига анинг шеъри муқобаласида ҳамоноки шеър йўқтур. Ҳамоно тақлид аҳли ани мазҳабида қусур тухматига муттаҳам қилиб, шаҳид қилдилар. Машҳур мундоқдурки, терисин сўяр ҳукм бўлубтур. Ул ҳолатда бу шеърни дебдурким,

Н а з м:

Қибладур юзунг, нигоро, қошларинг меҳроблар
Суратинг мусҳаф, вале холу хатинг эъроблар.

Ва бу шеърнинг тахаллуси ушбу муддаога долдурким:

Н а з м:

Эй Насимий, чун муяссар бўлди иқболи висол,
Кўй, терингни сўйса сўйсин, бу палид қассоблар.

Айтиш кераки, бу мақтаъ байт Навоий таржимасида берилган. «Қатрада осмон акс этади» деганларидек, байт Навоийнинг юксак таржимонлик маҳоратини намоён қилади. Байтнинг асли қуйидагичадир:

Чун Насими жовидони ёр ила бўлди висол,
Гўй неча донарса донсун бу яшил дулаблар.

Биринчи байтнинг иккинчи мисрасидаги «Мушкин хатинг»ни Навоий «холу хатинг» деб берган.

Бу ерда Навоий Паҳлавон Муҳаммадга Насимий шеърятининг моҳияти — ҳақиқат тариқи — йўлларини баён этишлик бўлгани ҳақида фикр билдиради. Унга эътироз билдириб, Паҳлавон дейдики, Насимий шеърлари зоҳиран мажозий, ботинан эса ҳақиқийдир.

57. Тарж.: Фақирлик йўлида сенинг иршод (тўғри йўллар кўрсатиш)нинг биланмиз. Кеча-кундуз ҳамиша сенинг ёдинг биланмиз. Фано доирасида сенинг номингни такрорлаш биланмиз. Яъни, сенинг Неъматободинг етимларимиз.

58. Тарж.: Эй Мир сен пирсан, биз сенинг иршодинг биланмиз. Доим сенинг дуогўйингмиз ва ёдинг биланмиз. Бу шаҳар сенга яхши, ёқимлидир ва биз сен билан хурсандмиз. Биз ўлдик, Астрободинг харобимиз.

59. *Фаше* — қандайдир дард.

60. *Мавлоно Абдулҳай* — табиб, Хондамир «Ҳабиб ус-сияр»да Мавлоно Абдулхайни табобат аҳлидан Фиёсиддин Азиз ва Уло ул-мулклар билан бир ерда тилга олади. Уларнинг учаласини «Амир» унвонлари билан беради ва саройда мансаб ва обрўлари юқори бўлганини қайд қилиб ўтади. «Мақорим ул-ахлоқ»да эса, Мавлоно Абдулҳай Навоий ҳастининг охирги дамларида ёнида бўлгани ва табиблардан Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Чилоний билан шоир томиридан қон олганликларини ёзади.

Паҳлавон Муҳаммаднинг сўнгги дамларида Навоий ўз ҳузурида бўлган мавлоно Абдулҳай ва Мавлоно Нуриддинларни дарҳол унинг ёнига жўнатади, лекин фурсат ўтган, Паҳлавон бандаликни бажо келтирган бўлади.

61. *Қаҳф ул-аномий* — инсонлар таянчи, паноҳи демакдир қаҳф ғор, Қуръони каримнинг «қаҳф» сурасидаги биродарлар узоқ муддат ухлаб қолган ғор бўлиб, сиғинадиган жойни ҳам англатади.

62. *Абдураҳмон Жомий* — форс-тожик шоири, Навоийнинг устози ва пири.

63. Тарж.: Муҳаммад Паҳлавон — етти ўлка паҳлавони. Дунёда унинг тенгги, ўхшаши йўқ. Тариқат аҳлининг боши ва сарҳалқаси дунё кишанларидан қанот ёзиб кетди. Олам таянчи, Жом маърифатчиси иқбол юзасидан даврнинг ҳурматли зоти кетидан бир йилдан кейин ранг-баранг кўринишдаги бу кўҳна дунёдан жаннат томон хиром қилди. Агар кимда-ким вафоти таърихий сўраса, «Маҳдумдан кейин бир йил ўтгач» — деб айтинг. Бу ерда таърих моддаси «баъди маҳдуми ба як сол» бўлиб, абжад ҳисобида 899 — 1433 йил чиқади.

«НАЗМ УЛ-ЖАВОҲИР»НИНГ ИЗОҲ ВА ТАРЖИМАЛАРИ

Бу асарни Навоий Ҳазрат Алининг ҳикматларини рубойиларда талқин қилган. Муҳаддимада тилга олинган Ҳазрат Амир — Ҳазрат Алидир. Асар Ҳусайн Бойқаро «Рисола»сига жавобан 1485 й да ёзилган.

1. а.: Аниқки, инсоннинг устига вақт-муддат ҳам, замондан у тилга олгулик бирор нарса бўлмаган. («Ал-Инсон» сураси, 1-оят).

2. «*Ҳал ато*» — «Ал-Инсон» сурасининг 1-оятидан иқтибос (1-изоҳга қаралсин)

3. «*Ло фато*» — «Ло фато илло Али, ло сайфа илло Зулфиқор» (Алидек жўмард паҳлавон, зулфиқоридек кескир қилич йўқдир) ҳадисидан иқтибос.

4. Мен илм шаҳридирман ва Али унинг эшигидир (ҳадис).

5. «*Ваз-Зухро*» (Чошгоҳ пайтига қасам) — шу номдаги суранинг 1-оятидан иқтибос.

6. Мен сенданман, сен менадурсан (Ҳазрат Али ҳақидаги ҳадисдан иқтибос).

7. а.: Ожизлик изҳори ва ризо тили билан дегилким, Аллоҳнинг салавоти унга ва саҳобаларига, хусусан, Сиддиқ (Абу Бакр) ва Форук (Умар) ва Зуннурайн (Усмон) ва ал-Муртазо (Али)га бўлсин.

8. а.: Аллоҳ ундан рози бўлсин ва Аллоҳ юзини ёрлақасин.

9. а.: Куёш ва тонг нури билан қасамед қиламан («Аш-Шамс» сураси, 1-оятдан иқтибос).

10. (Борлиқни ўз зулмати билан) ўраб келаётган кечага қасам («Ал-Лайл» сураси, 1-оятдан иқтибос).

11. Остидан дарёлар оқиб турадиган жаннатлар («Ҳаж» сураси, 23-оятдан иқтибос).

12. Мевалар, хурмо ва анорлар бордир («Ар-Раҳмон» сураси, 68-оятдан иқтибос).

13. а.: Унинг айбларини Аллоҳ яширсин.

14. Дарҳақиқат, Биз Одам болаларини азиз-мукаррам қилдик («Ал-Исро» сураси, 70-оятдан иқтибос)

15. Дарҳақиқатт, Биз инсонни энг гўзал шаклу шамоийл билан яратдик. («Ват-Тийн» сураси, 1-оятдан иқтибос)

16. *Исо пайғамбар* — Диний ривоятларга кўра унинг нафаси ўликни тирилтирар экан. Лақаби Масиҳ.

17. *Солиҳ пайғамбар* — Нуҳнинг ўғли Сом фарзандларидан. Навоий демакчики, агар инсон сўз сўзламаса, Исо билан унинг оти ва Солиҳ билан унинг туяси орасида фарқ бўлармиди?!

18. а.: Инсонлар билан ақлларига яраша гапирингиз (ҳадисдан иқтибос).

19. Шунга ўхшаган биргина сура келтиринг («Бақара» сураси, 23-оят).

20. Ва у (сизларга келтираётган Қуръонни) ўз ҳавойи-хоҳиши билан сўзламас («Ван-Нажм» сураси, 3-оят).

21. У (Қуръон) фақат (Аллоҳ томонидан пайғамбарга) ваҳий қилинаётган (туширилаётган) бир ваҳийдир («Ван-Нажм» сураси, 4-оят)

22. а.: Ҳақиқатан ҳам баъзи шеърларда сеҳр, баъзи сўзларда ҳикмат бор (ҳадисдан иқтибос).

23. а.: Аллоҳ улардан рози бўлсин!

24. а.: Мартабаларига лойиқ ҳолда.

25. Яна (улар учун) худди яшириб қўйилган марварид мисол оху кўз ҳурлар бордир («Ал-Воқеа» сураси, 22-23 оятларидан иқтибос).

26. Сочма дурлар — Ҳазрат Али ҳикматларининг тўплами.

27. а.: Кенг бино.

28. а.: Ягоналик байроғи.

29. «Файз» — сўздан абжод ҳисобида «Назм ул-жавоҳир» ёзилган 880 — 1485 йил чиқади.

30. «Жузв», «дафтар», «жунг», «баҳр» — сўзлари замирида Навоий Ҳусайн Бойқаронинг «Рисола»сини назарда тутмоқда.

31. Мазкур «Рисола»ни ёзган шоҳ — Ҳусайн Бойқародир.

32. Мен Ерда (Одамни) халифа қилмоқчиман («Бақара» сураси, 30-оятдан иқтибос).

33. а.: Бир соатлик адолат олтмиш йиллик ибодатдан яхшидир (ҳадисдан иқтибос).

34. а.: Албатта, Аллоҳ адолатга ва яхшилик қилишга буюрур. («Наҳл» сураси, 90-оятдан иқтибос)

35. а.: Ва бузуқлик, ёмон ишлар ва зўравонликлардан қайтарур («Наҳл» сураси, 90-оятдан иқтибос).

36. Дарҳақиқат, Биз сизга очиқ-равшан фатҳ-ғалаба ато этдик («Фатҳ» сураси, 1-оят)

37. Аллоҳ сизга қудратли Ёрдам берди («Фатҳ» сураси, 3-оятдан иқтибос).

38. (У ердаги) Салсабил аталмиш чашмадан («Инсон» сураси, 18-оятдан иқтибос).

39. Айтилдики: эй ер, сувингни ютгил («Худ» сураси, 44-оятдан иқтибос).

40. Заҳир — Заҳир Фаробий, машҳур шоир (ваф. 598 — 1201 — 1202, Табриз). Асли Фарёбдан. Ёшлигидан илм-фан, шеър, адабиёт, ҳикмат, илми нужумни ўрганишга киришади. Хуросон Мозандарон, Озарбайжонга сафар қилади. Қасидалар девони бор

41. Анварий — Авҳадуддин Али ибн Муҳаммад (1105, Абивард 1187, Балх) машҳур форс шоири. Тус мадрасасида таҳсил топган. Илми нужум, ҳикмат, ғандаса, фалсафа ва тиббиёт илмларини пухта билган. Марв ва Нишопурда истиқомат қилган. Анварийнинг ҳажвиялари ғоят ўткир. Шоирни қасиданавислиқнинг пайғамбари деб таърифлаганлар. 15000 байтли девонида қасида, ғазал, рубоий ва китъалар мавжуд.

42. Вассоф — Шарафуддин Абдуллоҳ. Мўғул султонларидан иёсиддин даврида яшаган олим, атоқли тарихнавис.

43. Табарий — Муҳаммад ибн Жориф, форс донишманд тарихчиларидан. У Абу Бакр Хоразмийнинг холаваччаси. «Тарихи Табарий» номи билан машҳур асар муаллифи.

- Навоий бу шоир ва муаррихларга Ҳусайн Бойқарони ўхшатмоқда.
44. *Асадуллоҳ* — Аллоҳнинг шери: Ҳазрат Алининг лақаби.
45. «Наср ул-лаолий» (сочма лаълу-марварид, қимматбаҳо тошлар). Ҳазрат Али қаламига мансуб ҳикматлар мажмуаси.

ҲАЗРАТ АЛИ ҲИКМАТЛАРИНИНГ ТАРЖИМАСИ

1. Кишининг иймони аҳдига вафо қилишидан билинади.
2. Фалокат етишганда ёрдамга келган киши — биродаринг.
3. Бойликнинг изҳори — шукрдир.
4. Аҳли аёлингга одоб ўргат — уларга фойда келтирасан.
5. Кишининг одоби унинг бойлигидан яхшидир.
6. Бурчни адо этмоқ — дин нишонидир.
7. Ёмонга яхшилик қилиш билан уни қайтарган бўласан.
8. Бу замоннинг одамлари айб қидирувчилардир.
9. Жоннинг ҳузури бировдан умидвор бўлмасликдадир.
10. Қийинчиликларни пинҳон тутмоқ мардлик нишонасидир.
11. Ота-онага меҳрибонлик — меросдир.
12. Сабрдан кейин зафар келишини ўзингга башорат қил.
13. Умрнинг баракаси чиройли амаллардадир.
14. Мол-дунё баракаси закотни адо этишдадир.
15. Бу дунёни охирага учун сотиб юбор, фойда кўрасан.
16. Кишининг Аллоҳдан қўрқиб йиғлаши кўзни равшан қилади.
17. Кишининг қорни — душманидир.
18. Шанба ва пайшанба тонглари барака келтирур.
19. Инсонга бало тилдан келур.
20. Эзгулик қил, аммо уни миннат қилиш билан йўқ қилма.
21. Кишининг ҳушмуомалалиги иккинчи яхшилигидир.
22. Аллоҳга таваккал қил — шунинг ўзи кифоя.
23. Балонинг кечикиши — иқбол нишонасидир.
24. Умринг охирида олдин қилган хатоларингни тузат.
25. Кишининг намозда эринчоқлик қилиши — иймонининг заифлигидандир.
26. Яхшиликни ўйла — унга етишасан.
27. Макруҳ ишлардан узоқ юриш виқор бағишлайди.
28. Таомда қўлларнинг қўп бўлиши барака келтиради.
29. Гуноҳларни тарк этиш билан қутулгил.
30. Кишининг камтарлиги унга ҳурмат келтиради.
31. Уч нарса ҳалокатга олиб келади: бахиллик, худбинлик ва такаббурлик.
32. Уч нарса иймондандир: ҳаё, вафо ва сахийлик.
33. Уламолар ўлими динга раҳнадир.
34. Ҳирс етказган раҳнани фақат тупроқ тўлдиради.
35. Ҳукмронлик адолат билан мустаҳкам бўлади.
36. Охирага савоби дунё роҳатидан яхшидир.
37. Эҳсон қилсанг, уни хокисорлик билан яна такрор эт.

38. Тан овқат билан, руҳ эса куй билан тирикдир.
39. Инсоннинг етказганига шукр қилиши неъматларини зиёда қилади.
40. Нимаики топсанг, садақа қил.
41. Фақир учун оз бало ҳам кўпдир.
42. Кишининг ҳусни — ҳалимлигидадир.
43. Ёмон дўст — шайтондир.
44. Ёлғоннинг жавлон уриши бир соат, ҳақиқатники эса қиёматгачадир.
45. Кишининг ҳамсуҳбати унинг ўзи каби бўлади.
46. Сўзнинг яхшиси — қисқадир.
47. Яхши ҳамсуҳбат — ғаниматдир.
48. Беришда кўп бер, олаётганда оз билан қаноатлан.
49. Камбағаллар билан суҳбатда бўлиш, шукрни кўпайтиради.
50. Ўлмайдиган нарса — улугдир.
51. Кишининг юмшоқ феъли бўлиши унинг мададкоридир.
52. Кишиларнинг безағи — одобидир.
53. Кишининг ҳаёси — унинг пардасидир.
54. Аччиқ сўздан аччиқ овқат яхши.
55. Кишининг қизиққонлиги уни ҳалокатга бошлайди.
56. Нокаса вафо — ҳаромдир.
57. Хулқ чиройлилиги — ғаниматдир.
58. Ҳунар — кишининг бойлигидир.
59. Худодан кўрқсанг бас, ундан бошқасидан омонликда бўласан.
60. Дўстларинг яхшиликка бошлагани — яхшироғидир.
61. Нафсингга қарши тур — осойиш топасан.
62. Кишининг дўсти — унинг динига далилдир.
63. Қалбнинг фориғ бўлиши — чўнтакнинг тўла бўлишидан яхшидир!
64. Дўстнинг ҳолислигини унинг ваъдасига эътибор қилишидан бил!
65. Хотиннинг яхшиси — суйимли ва кўп туғадиганидир.
66. Молнинг Аллоҳ йўлида сарф бўлгани — яхшироғидир.
67. Кўнгилнинг шифоси — қазога рози бўлиш.
68. Нафс касаллиги — ҳирсдан етишади.
69. Нафс давоси ҳирсни дафъ этишликдадир.
70. Ким сенга жафо қилса, у билан муроа қил, хижолат бўлиб қолади.
71. Кишининг сўзи — ақлига далолатдир.
72. Кишининг аслини феъли намоён қилади.
73. Дўстларни кўриш хурсандчиликка давомийлик бағишлайди.
74. Нокасларнинг давлати — кишиларнинг офати.
75. Қарз — маҳзунлигинг сабабидир.
76. Шоҳларнинг давлати адолат узрадир.
77. Бахилнинг олтини фойдасиз тошдан ўзга нарса эмас.
78. Жаҳлга йўл бермасанг, оқибатинг хайрли бўлади.
79. Исён қилувчини ўз исёни ҳалок қилади.
80. Гуноҳнинг биттаси ҳам кўп, ибодатнинг мингтаси ҳам камдир.
81. Авлиёларни эслаш илоҳий раҳмат ёғдиради.

82. Кишининг тўғри йўлдан озиши таъмагарлигидандир.
83. Подшоларнинг овқати лабни куйдиради.
84. Фақирларнинг энг хори Аллоҳ ҳузурида азиздир.
85. Ёшликни эслаш ҳасратдир.
86. Тилнинг равонлиги бойликдир.
87. Ўлимни эслаш — қалб жилосидир.
88. Севимли кишини кўриш — кўзни равшан қилади.
89. Отангнинг ҳаққини бажо келтир, болангдан қайтади.
90. Ҳаётнинг гўзаллиги хотиржамликдадир.
91. Илмнинг мартабаси барча мартабалардан улуғдир.
92. Хотиржам бўл — ризқинг ўзи сени топиб келади.
93. Ўлимнинг хабарини туғилиш беради.
94. Енгилтаклик кишини чарчатади.
95. Нафсинг ғалаба қилса, ҳақ йўлини тут.
96. Кишининг босиқлиги ақлининг нишонидир.
97. Кишиларни ўз меъёрида қадрла.
98. Кишини зиёрат қилиш унинг иззатига қараб бўлади.
99. Дунёнинг ҳамма бурчаклари мотамларга тўладир.
100. Дўстларни зиёрат қилиш муҳаббатни оширади.
101. Заифларнинг ҳолидан хабар олиш — камтарликдандир.
102. Ботиний ҳусн зоҳирий ҳусндан яхшироқдир.
103. Оми кишининг зоҳидлиги — гумроҳликдир.
104. Бадгумонлик — эҳтиёткорликдандир.
105. Дунё билан фахрланиш — алданишдир.
106. Ёмон хулқингдан яккаланиб қоласан, бундан халос бўлиш нақадар қийин.
107. Кишининг руҳий оламини унинг сийрати очиб беради.
109. Фикҳ уламолари — халқ сарваридирлар.
110. Ёмон хулқ — тирик инсонларнинг мастлиги ва ўзидан беҳабарлигидир.
111. Нотавонларнинг қуроли шикоятдир.
112. Кишининг улуғлиги тавозеълигидан маълум бўлади.
113. Тил сукути — инсон саломатлигидир.
114. Илмнинг заволи — ўзбилармонликдир.
115. Ёмонликка яқин бўлган иш — ёмон ишдир.
116. Жаннат талабида белингни маҳкам боғла.
117. Бойнинг бахиллиги унинг азобидир.
118. Кўп тоатдан оз маърифат яхши.
119. Қарилик ўлим хабарини келтиради.
120. Кўнгиллар шифоси Қуръон ўқишдадир.
121. Қурумсоқ бой сахий камбағалдан фақирроқдир.
122. Улфатчилик шарт — мулозамат йўқлигидир.
123. Кишиларнинг ёмонроғи — халқдан ўзини олиб қочувчисидир.
124. Кишининг тўғрисўзлиги унинг нажоткоридир.
125. Баданнинг сихати рўзадандир.
126. Сабр ғалаба келтиради.

127. Тунда ўқилган намоз кундузга гўзаллик бағишлайди.
128. Тан сихатлиги сукутдандир.
129. Инсон саломатлиги тилга эҳтиёт бўлишликдадир.
130. Яхши кишилар билан ҳамсуҳбат бўлиш ёмонликдан асрайди.
131. Нодоннинг сукути — айбларига пардадир.
132. Меҳрибон бўл — ҳурматли бўласан.
133. Диннинг саломатлиги — худодан қўрқишда; фасоди эса — таъмагирликдир.
134. Аллоҳдан ўзга кишига умид боғлаган киши — гумроҳдир.
135. Аллоҳ барчанинг ризқига кафилдир.
136. Дўстнинг зарбаси азоблидир.
137. Қалб нури ҳалол таомдандир.
138. Тил зарбаси — найза оғриғидан кучлироқ.
139. Ёмонга қайишган киши нобуд бўлади.
140. Кимки динни дунёга алиштирган бўлса, йўлдан адашибди.
141. Қўли қисқа кишининг юраги зиндон бўлади.
142. Жанжалкаш одамларагина дунё тордир.
143. Аллоҳга умид боғлаганнинг вақти чоғ бўлади.
144. Хотиржамлик насиб этган одам бахтиёрдир.
145. Умр бўйи ибодат — пайғамбарар зийнатидир.
146. Оз қийналганларнинг умри узун бўлади.
147. Одоб талабида бўлиш — дунё талаб этишдан авлодир.
148. «Кабутар — кабутар билан учади, ғоз — ғоз билан».
149. Умидлари қисқа кишининг умри узун бўлади.
150. Душманга итоат — ўлимга тенгдир.
151. Оиласи йўқ одам бахтлидир.
152. Аллоҳга тоат — ғаниматдир.
153. Шоҳларнинг зулми раиятнинг лоқайдлигидан авлодир.
154. Киши зулм қилса, ўзи хор бўлади.
155. Мазлумнинг ранж-уқубати зоеъ кетмайди.
156. Золимнинг зулми уни ҳалокатга элтади.
157. Мол-дунёга ташналик — сувга ташналикдан кучлироқдир.
158. Золим умрнинг сояси қисқа бўлади.
159. Сахийликнинг сояси кенг бўлади.
160. Букри кишининг сояси ҳам эгридир.
161. Қаноат билан яшасанг, шоҳликка ҳам эришасан.
162. Олий ҳимматлилик — иймондандир.
163. Узун гап — нуқсонли гапдир.
164. Золимнинг охири яхши бўлмайди.
165. Ақли душман — аҳмоқ дўстдан яхшироқдир.
166. Ишдаги қийинчилик — осон кечишига дебочадир.
167. Китобларни йиққандан кўра, ундагиларни хотирангда сақла.
168. Золимнинг уқубати — ўлимини тезлатади.
169. Ҳар бир кундан сўнг албатта тун келади.
170. Соғлиқлик — бойликдир.

171. Аллоҳга таваккал қилувчиларнинг қадри баланддир.
172. Ўлим чанғалида типирчилаш ёқмайдиган киши билан ҳамсуҳбат бўлишдан енгилроқдир.
173. Оқил йигит — нодон қариядан яхшироқдир.
174. Йўлини йўқотган, ўзини ҳам йўқотибди.
175. Сени ёмонликка бошлаган киши душманингдир.
176. Ким сени ботил ишга йўллаган бўлса, сени алдабди.
177. Тўғри нарсадан жаҳлнинг чиқиши — қабиҳликдандир.
178. Ҳикматни англай билиш — мўъмин учун совғадир.
179. Эътиқод орқали қозонилган ғалаба — ҳақиқий ғалабадир.
180. Кишининг фазилати билан фахрланиши — асл зоти билан фахрланишидан авлодир.
181. Душманингга сабр қилиш — унинг устидан ғалаба қозондиган демакдир.
182. Кимки зийрак бўлса — у асил кишидир.
183. Кимки нафс ёмонлигидан омон қолган бўлса, ҳурликка эришибди.
184. Нарсанинг бир бўлаги ҳам унинг асладан далолат беради.
185. Кишининг эркин ва озод бўлиши — тўғри сўзлилиги шарофатидандир.
186. Ҳар бир қалбнинг ўз ташвиши бор.
187. Кимки неъматга куфр келтирса — фосид ҳукмидадир.
188. Кишининг гапи қалбадагидан дарак беради.
189. Чин сўзни қабул этмоқлик диндандир.
190. Қалбнинг қуввати — иймон саломатлигидандир.
191. Ҳарис одамнинг қотили — унинг ҳирсидир.
192. Ишда метёрни сақла- хорликдан нажот топасан.
193. Кишининг дўсти — унинг динига далилдур.
194. Ёмонларга яқинлик зарарлидир.
195. Қалбнинг тош қотиши — «тўқлик» оқибатидир.
196. Кишининг қадри, биров унинг ҳимматига боғлиқдир.
197. Аллоҳнинг каломи — қалбларнинг шифосидир.
198. Сахий кофир бахил мусулмондан кўра жаннатга умидворроқдир.
199. Неъматга куфр келтириш — уни зойил қилади.
200. Қариликнинг ўзи старли касалликдир.
201. Ҳасадчи ҳалокатига ҳасади кифоядир.
202. Илмнинг камоли — мулойимликдадир.
203. Яхшилик — узрлик бўлиш билан комил бўлади.
204. Дунёнинг айбларидан унинг бебақо эканлиги сенга старли бўлади.
205. Ўлимни ёдга олиш ғами сенга старлидир.
206. Юмшоқ сўз қалбларни маҳбуб қилади.
207. Сўзингни юмшоқ қил — севимли бўласан.
208. Қарилик йилларини умр йилларим деб ҳисоблама.
209. Илмни шоҳга завол йўқдир.
210. Шухратталаблик тўнига бурканиш аҳмоқликдир.
211. Ҳасад душманлигидан бошқа ҳамма душманлиқнинг иложи бор.
212. Кимки кўп сўзлабди — ўзига маломат орттирибди.

213. Тиниқ булоқ атрофида ҳамма одамлар тўпланишади.
214. Ҳиммати баланднинг қайғуси кўп бўлади.
215. Ёмон билан ҳамсухбат бўлиш — денгиз сафари каби хатарлидир.
216. Сукут сақлаган одам сўнг надомат қилмайди.
217. Илм мажлиси — жаннат боғидир.
218. Жўмардлар мажлиси — сўз қалъасидир.
219. Кишининг хислати тили остида бўлади.
220. Тунни бедор ўтказиш мўъмин кишига нур ато этади.
221. Ўлимни унутмоқ қалбни занглатади.
222. Тунги намозлар билан қабрингни мунаввар эт.
223. Сочинга тушган оқ сенга ўлимдан хабар беради.
224. Иймон келтириб ухла, уйқунг яхши бўлади.
225. Мақсадга қийинчилик орқали эришилади.
226. Фироқ ўти дўзах ўтидан кучлироқдир.
227. Гуноҳлар ила кексалик нурини сўндирма!
228. Юзнинг ёруғлиги — тўғри сўзликдан! 1р.
229. Ўз ўрнида қилинмаган яхшилик — зулм билан баробардир.
230. Миннат билан қилинган садақанинг гуноҳи савобидан кўпроқ бўлади.
231. Аҳмоқнинг ҳукмронлиги тез завол топади.
232. Хулқи ёмон ва халқига «хурадиган» кишининг ҳолига вой!
233. Ёмон билан ҳамсухбат бўлгандан ёлғизлик яхши.
234. Сенга нисбатан ғофиллик қилишган бўлса, бу сен учун катта ёрдам!
235. Сенга душманлик қилмаган киши сенга дўстлик қилган ҳисобланади.
236. Яхшиларни тарк этган кишининг ҳоли вой бўлади!
237. Ҳасадчиларнинг ҳолига вой!
238. Болани ризқи билан беради.
239. Кишининг ташвиши унинг ҳимматига қараб бўлади.
240. Душман ўғитидан, ҳайҳот, огоҳ бўл!
241. Бахтли одам охират ғамини, бахтсиз одам бу дунё ғамини ўйлайди.
242. Кишининг худбинлиги уни ҳалок қилади.
243. Нафсингдан қочишинг, шердан қочишингдан кўра кўпроқ фойда беради.
244. Кишининг улуглиги унинг ҳимматидан билинади.
245. Ҳирс бандаси ҳалокат сари кетаётганлигини билмайди.
246. Кишининг ҳиммати унинг қийматини белгилайди.
247. Борингни кўрсат, кимлигингни айтиб бераман.
248. Таомга нон тўғрамоқ — ҳамтовоқлик белгиси эмас.
249. Омонатга хиёнат қилувчининг дини йўқдир.
250. Муруватсиз кимсада дин ҳам йўқ.
251. Оқил кишига фақирлик йўқдир.
252. Ёлғончининг ҳурмати бўлмас.
253. Ҳасадгўйга роҳат йўқ.
254. Қаноат қилувчида ғам бўлмайди.
255. Фосиқ кишининг ҳурмати бўлмайди.
256. Оғзи шалоқ кишига танбеҳ кор қилмайди.

257. Сенга тақдир этилган нарсагина берилади.
258. Садақа — умрни узайтиради.
259. Нимадан хавфсираб юрган бўлсанг, ўшанга учраганингдан сўнг эмин бўлиб қоласан.
260. Саботли киши албатта муродига етади.
261. Киши ростгўйлик билан улуғлар даражасига етади.
262. Аёл зотида вафо бўлмас.
263. Ким қавмига яхшилик қилса, уларнинг хожаси бўлиб қолади.
264. Қалб маъюслиги — жон роҳатидир.
265. Бахтли киши билан ҳамсухбат бўлган киши ҳам бахтиёр бўлади.
266. Фозил бўлмаган киши бой ҳисобланмайди.
267. Чақимчининг бир соатлик қилмиши бир ойлик фитна келтирур.
268. Ризқинг сен уни талаб қилганингдек сенинг талабингдадир.

«НАСОЙИМ УЛ-МУҲАББАТ» НИНГ ШАРҲ ВА ИЗОҲЛАРИ

Абдол (будало) — деб ном олган валийлар етти кишидир. Булар фазилат, камол, истиқомат, карам ва гўзал хулқ соҳибларидирлар. Ёмон фикр ва ҳаёлдан узоқдирлар. Бу шахсларнинг тўрт ботиний ва тўрт зоҳирий хислатлари бор.

Зоҳирий хислатлари:

1. Кам гапириб, кўп фикрлайдилар;
2. Эрта турадилар, кам ухлаб, кечанинг кўп қисмини риёзат билан ўтказадилар;
3. Оз ейдилар, очликка сабр қиладилар;
4. Узлат аҳлидирлар, халқдан йироқ, Ҳаққа яқиндирлар.

Бу тўрт хислатдан ҳар бирининг зоҳирий ва ботиний ҳоллари бор. Абдолга оид тўрт ботиний хислат эса:

1. Тажарруд аҳлидирлар, Ҳаққа тамоман боғлиқдирлар;
2. Тафрид аҳлидирлар, ваҳдат сиррига эришганлардир;
3. Жамъ аҳлидирлар, Ҳақни Ҳақда топганлар;
4. Тавҳид аҳлидирлар, тавҳид сиррига воқиф бўлганлардир.

Турган жойида жасад ва суратини қолдириб сафарга чиқмоқ, бир вақтнинг ўзида турли жойларда кўринмоқ абдолнинг хислатларидандир. Буларнинг мақоми Иброҳим алайҳиссаломнинг қалби устидадир. Абдоллар ичидан бири бу етти кишига имомдир. Барчаси унга бўйинсунадилар ва амрини бажарадилар. У имом етти кишининг қутбидир. Абдолнинг қирқ етти киши эканлигини айтганлар ҳам бор. Бу қирқ етти кишилик валийлар жамоасига Ахёр дейилади. Абдол гуруҳида бўлгани каби, ҳар бир валий гуруҳининг ўз ичида бир имоми бўлади. Айна пайтда у имом ўз гуруҳининг қутбидир.

Або — хирқага ўхшаш бир кийим, дарवेशлекда тавозе ва фақирлик мақомига ишоратдир.

Алойиқ — толибларни мурод ва мақсадлардан йироқлаштирувчи сабаб ва муносабатлар.

Асо — ҳасса, тасаввуфда шайхлик нишони. Рамзий маънода солиқнинг валий ва эранлар нафасига муҳтожлигини ифодалайдиган бир тимсол: «Эранлар нафасин асо этгин сен» (Юнус Эмро).

Асмои ҳусно — АЛЛОҲу таолонинг гўзал исмлари. Асмои ҳусно ҳақида Куръони каримнинг бир қанча оятларида хабар берилган: «АЛЛОҲнинг гўзал исмлари бордир. Бас, Уни ўша исмлар билан чорланглар (ёд этинглар)» («Аъроф» сураси, 180-оят). Ёки «(Эй Муҳаммад алайҳиссалом), айтинг: «АЛЛОҲ, деб чорлангиз ёки Раҳмон — Мехрибон, деб чорлангиз. Қандай чорласангизлар-да (жоиздир). Зеро, у Зотнинг гўзал исмлари бордир» («Исро» сураси, 110-оят). Бу исмлар, асосан, тўқсон тўққизтадан иборат дейилади.

Ақида — бирор бир нарсага ишонмоқ, ниманидир тасдиқ этмоқ ва уни қабул айлаб, унга содиқ қолмоқ. Ишонч эътиқод тамали.

Аҳли қол — ҳол аҳлининг тескариси, яъни, қилу қолдан гапирадиганлар. Улар кўпинча тариқатдаги сўз, маъно ва ҳақиқатларни тан олмасдан, дил эмас — тил, маъно эмас, даъво билан яшаш йўлини тутган зоҳирпараст кишилар гуруҳи.

Бақо — ориф АЛЛОҲга оид ҳақиқатлар билан ўзида мавжуд нарсалардан кечади ва бақобиллоҳ мартабасига эришади. Бу мартабада башарий иродада илоҳий ирода ва сифатлар намоён бўлади.

Важд — ишқ ва муҳаббат. Ошиқ қалбида табиий бир равишда туғиладиган илҳом, сурур ва тажаллийлар. Хужвирий «Важднинг моҳиятини изоҳламоқ имконсиздир. Зеро, важд ҳақиқий кўриш (кашф) даги аламдурки, аламни қалам билан тасвирлашнинг имкони йўқ», дейди.

Васл — Маъшуқи азал ишқига тамоман фарқ бўлмоқ; ўзликдан кечиб Ҳаққа ёр бўлмоқ, ваҳдат завқи. Васл масаласида сўфийлар бир хил ақидада эмаслар. Улардан айримлари АЛЛОҲ ҳар ерда ҳозир ва нозир бўлишини кўзда тутиб, васлга юқоридаги мазмунни бермайдилар. Баъзилари эса илоҳий сирлардан воқиф бўлгач, ўртадаги парда кўтарилиб, инсон Ҳақ васлига эришади, деб ишонадилар.

Вали (валий) — Аллоҳнинг лутфу марҳаматига эришган, унинг исм ва сифатларига, тажаллийсига мазҳар бўлган киши. У Аллоҳнинг ҳимоясида бўлиб, дуоסי ижобат ва амали мақбулдир. Валийлар турли хил ва турли мақомга соҳиб бўладилар.

Автод — Бу авлиёлар тоифаси тўрттадир. Улар дунёнинг тўрт тарафида: шарқ, ғарб, шимол ва жанубда бўладилар. Уларнинг ҳам тўртта зоҳирий ва тўртта ботиний хусусиятлари бор.

Зоҳирийлари:

1. Кўпроқ рўзадор бўладилар.
2. Тунларни кўпроқ ибодат билан ўтказадилар.
3. Илоҳий амрларга мустаҳкам боғлиқдирлар.
4. Тунлари билан муножот қилиб чиқадилад.

Ботиний:

1. Аллоҳга эътимодлари (ишонч, иймонлари) мустаҳкамдир, том маънода таваккул соҳибидирлар.

2. Барча ишларини Аллоҳга таслим этганлар.
3. Ҳар бир ишда садоқатлидирлар, хиёнатни билмайдилар.
4. Саломлашишга аҳамият берадилар.

Буларнинг ичидан биттаси автоднинг кутбидир. Автод ватаднинг кўплигидир. Ватад мих ёки қозиқ деганидир. Булар коинотни тутиб турган михлар каби бўлганликлари учун уларга бу исм берилгандир.

Ваҳдат, ваҳдоният — АЛЛОҲ таолонинг ягоналиги.

Васл — етишиш, эришиш, восил бўлиш. Ҳақ висолига етишмоқ. Васл ёки вуслат тасаввуфий ҳаётдаги йўқинликнинг ниҳоясига алоқадор.

Ворид (воридот) — соликнинг ихтиёрига боғлиқ бўлмаган равишда қалбда юзага келадиган маъно, илҳом ва файз.

Воҳид — тенги, шериги йўқ ягона Зот, асмон ҳуснодан бири.

Вужуд – Ҳақ вужудига айтилади. Вужудни нафй ва исбот қилиш, яъни, бутун борлиқ абадийлигини инкор қилиб, Ҳақ вужуди боқийлигини исбот қилмоқдир. Бу зикр пайтида ўзига хос сўз ва ҳаракатлар орқали амалга ошади. Тариқатда буни «нафйи исбот» дейдилар.

Дарвеш – бенаво, қашшоқ, камбағал, фақир, художўй; тасаввуф тариқатига мансуб киши. «Ғиёс ул-лугот»да изоҳланишича дарвеш сўзининг асл маъноси эшиклардан нарса тиловчи бўлиб, дарвеш демак. Дарвешнинг қадимги шакли даровез – эшикларга осилувчидирки, кейинчалик у дарвеш шаклини олган. Дарвеш учун муршидлик эшиги бамисоли Каъбадир. У ана шу эшикка осилувчи ва ундан нажот тиловчидир. Дарвеш – нафснинг ҳавойи орзуларидан қўл силтаб, моддий борлиқдан кечган, дунёвий лаззатларни тарк этиб, ҳақиқат йўлига кирган Ҳақ ошиғи. Сўфий, девона, қаландар каби атамалар ҳам баъзан дарвеш маъносида қўлланади. Дарвешлик, тасаввуфнинг ўндан зиёд тариқатлари асосида турган энг юксак ҳол, ўзига хос гўзал маслак ва ҳуррият мақомидир. Яссавий «Фақрнома»сида таъкидлайди: «Ҳар ким дарвешлик даъвосини қилса, аввал Ҳақ амрига бўйинсуниб, шариат амри билан бўлғай. Ва ботил ишлардин ва бидъат ишлардин парҳез қилғай, кеча қиём бўлмағунча, кундуз хизмат қилмағунча, шайхлик даъвосини қилса, ботил туруп».

Дарвешларга яқинлик – нафсу ҳаводан йироқлашув демак. Дарвешлар суҳбатини тинглаш Ҳақ сирларидан огоҳликдир.

Хожа Баҳоуддин Нақшбанддан: «Ўзгаларнинг кўнглидагини билиб олиш дарвешларда қандай пайдо бўлади?» – деб сўралганида, «Кўзи очиқлик ва англаб олиш фаросат нури орқали бўлиб, Ҳақ субҳонаҳу таоло буни дарвешларга ато қиладики, «фаиннаҳу янзуру би нуриллаҳи» – «Чунки у (яъни, дарвеш) АЛЛОҲнинг нури орқали боқади», деб жавоб қайтарган эканлар.

Даъво – нафснинг ўзигаа мансуб бўлмаган бирор-бир нарсани ўзига нисбат бериши. Муноқаша ва мунозара. Саҳл бин Абдуллоҳнинг айтишича, «Қул билан Аллоҳ орасидаги энг катта тўсиқ – даъво, яъни иддаодир».

Дил (қалб) – илоҳий хитобнинг, маърифат ва ирфоннинг мазҳари. Орифлар тилида илоҳий сирлар макони ва маҳзани бўлган жой. Ва яна «нафси нотиқа» маъносида ҳам келади. Руҳ ва нафс орасидаги мужаррад нуроний жавҳардир. Ҳакимлар уни нафси нотиқа дейдилар.

Қалб икки хил маънода қўлланади: 1. Инсон сийнасининг чап томондаги аъзоси. 2. Инсоннинг чап сийнасидан икки бармоқ пастда жойлашган руҳоний латифа бўлиб, раҳмоний файз ва нур нозил бўладиган, тажаллийга мазҳар жойдир. Тасаввуфдаги «Дил назаргоҳи Ҳақ» деган таъриф ёки «Мўъминнинг қалби – АЛЛОҲнинг Арши» деган ҳадис, шунингдек, «Ер-осмонга сиғмадим, мўъминнинг қалбига сиғдим», деган ҳадиси қудсийлар инсон қалбининг илоҳийлиги ва имкониятларининг чексизлигидан дарак беради. Бироқ илоҳий таважжўх, зикр, фикр ва саодатлар билангина бу қалбнинг сир-саноат ва имкониятлари юзага чиқади. Сўфийлар қалб деганда айнан шу руҳоний латифани назарда тутганлар.

Қалбнинг атвори, табақоти еттитадир. 1. Садр-кўкрак, ислом жавҳарининг ўчоғи. 2. Қалб – юрак, имон жавҳарининг ўчоғи. 3. Шигоф – халқни севиш,

халқ учун куйиниш жойи. 4. Фуод — кўнгилнинг мушоҳада маскани. 5. Ҳаббат ул-қалб — Ҳаққа қаратилган муҳаббат макони. 6. Сувайдо — ғайбий мукошафа жойи. 7. Муҳжат ул-қалб — илоҳий нурлар тажаллий қиладиган жой.

Жазба — банда сатъ ҳаракат қилмасдан Аллоҳнинг инояти билан Аллоҳга қурбат ҳосил қилишидир; Аллоҳнинг лутфи билан руҳнинг севинч, сурур ва ғайрат туфайли юксак мақомга кўтарилиши, ортиқ даражада ҳаяжонга берилиши, ўздан кечиш ҳоли.

Жазба икки турлидир: а) хафий жазба — ошиқнинг Ҳақни севиши. б) жамъий жазба — Ҳақнинг ошиқни севиши. Жазбанинг бош шарти истеъдоддирки, у АЛЛОҲ томонидан ато этилади. Солиқда истеъдод ва қобилият бўлмаса, фақат риёзат ва интилиш билан Ҳаққа яқинлаша олмайди. Сайри сулукнинг бошланғичи жазбанинг ниҳояси ҳисобланади.

Жалол — улуғлик, буюклик, азамат. АЛЛОҲнинг буюклик, иззат, кибриё ва қаҳрга далолат қиладиган васфлари. Маъшукнинг ошиққа мутлақо муҳтож эмаслигини изҳор этиш, ошиқнинг ғурурини синдириб, ўзининг қаршисида нақадар чорасизлигини исботлаш. Солиқни «мен»лик даъвосидан халос этгувчи илоҳий тажаллийлар. Жалол — Ҳақнинг кўз ва назардан пинҳон ҳайбати.

Жамол — ҳусн, гўзаллик; чирой. АЛЛОҲнинг лутфига ва раҳматига сабаб бўлган сифатлари; Ҳақ тажаллийси; жамол — АЛЛОҲнинг марҳаматига далолат қиладиган васфлари. Ҳақнинг лутфу эҳсон ила қилган тажаллийси; жамол — маъшук ошиққа ҳожатманд эмаслигини кўрсатиш учун камолиятини зоҳир қилиши.

Завқ — ишқ лаззати ва унинг ошиқда мавжудлиги. Муҳаббат чақмоғининг порлаши пайтида солиқнинг Ҳақни зоҳир ва мушоҳада қилишидаги илк ҳолат ва даражаси. Бу мушоҳада — мушоҳада қилувчининг завқ ва машрабига кўра юксак ё паст даражада бўлади. Завқ қанчалик бузуқ хилт, аралашмалардан соф бўлса, мушоҳада этилувчи зотни идрок қилиш, васл ҳаловатини туйиш ва кўриш лаззати шу қадар мусаффо ва тотлироқ бўлади. Завқ — ҳузур, лаззат. Илоҳий тажаллийларнинг бошланиши. Ҳақ ишқидан етадиган ирфон нури.

Зикр — эслаш, хотирлаш. АЛЛОҲга яқинлик қилиш мақсадида айтиладиган вирд ва дуолар. Тариқатда бандани АЛЛОҲга яқинлаштирувчи энг осон ва самарали йўл бу зикр қилишдир. Қуръони каримнинг саксондан ортиқ ерида АЛЛОҲни зикр қилиш буюрилади. «Аҳъоб» сурасининг 41–42-оятларида шундай амр қилинади: «Эй мўъминлар, АЛЛОҲни кўп зикр қилинглар! Ва эртаю кеч у Зотни поклаб тасбеҳ айтинглар».

Бир ҳадиси шарифда келтирилишича: «Жаннат аҳли ҳеч нарсадан афсусланмайдилар, фақатгина дунёда зикрсиз ўтказган вақтларидан афсусланишади». Зикр барча тариқатларнинг асли, асосидир. Зикр инсонларни ҳақиқий тавҳидга эриштирадиган машаққатли ва завқли йўл. У камолот мақомларининг ўзаги ёки тамали сифатида тасаввуф оламида хос мавқе ва аҳамиятга эга. Зикр дил, фикр ва туйғуни АЛЛОҲга йўналтириш, АЛЛОҲ билан мукаммал шуурий, эсхний мулоқот қилишдир. Тасаввуфда зикр икки қисмга ажратилган: бири «зикри омма», иккинчиси «зикри хос». Зикри омма савобни қўлга киритмоқ нияти билан амалга оширилади, аммо, зокирнинг табиатидаги ёмон хислатлар (кибр, ғурур, риё, хирс, ғазаб, қаҳр, макр) бутунлай барҳам топмаган бўлади. Хосларнинг зикрида нафс

тамоман мағлуб этилади, қалб маърифат ва муҳаббат нурларидан ёришиб, тилда ҳам, дилда ҳам АЛЛОҲ исми ва ишқидан бошқа ҳеч нима қолмайди.

Икки хил зикр тури мавжуд: зикри хуфия — яширин, пинҳона зикр ва зикри жаҳрия — очик, овоз чиқариб айтиладиган зикр.

Зот — ўз, жавҳар, бирор нарсанинг асли, асоси. Сўфийлар ақидаси бўйича, АЛЛОҲ ўз зотида қоим, коинотда мавжуд ҳар қандай борлиқ Тангри сифатларининг зуҳури, сифатлари эса ул зотнинг тажаллийсидан иборат.

Зухд — парҳез қилмоқ, яъни дунёга илтифот этмасдан тоат-ибодат ила кун кечирмоқ. Асл зухд — АЛЛОҲга маъқул нарсаларни севмоқ. Тангри тақиклаган нарсалардан ҳазар этмоқ. Расулulloҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай дейди: «Дунёда зухдни таржиҳ этки, Мавло сени севсин ва носнинг (инсонларнинг) қўлидагиларга илтифот этмагилки, нос ҳам сени севсин».

Аҳмад ибн Ҳанбал зухднинг уч мартабаси борлигини айтади. Биринчиси — авом зухди. Бу — ҳаромни тарк этмоқ. Иккинчиси — хавос зухди. Бу — ҳалолнинг ҳам заруриятдан ортиғини тарк этиш. Учинчиси — аҳас зухди, яъни, АЛЛОҲдан бошқа ҳаммасини тарк қилмоқ.

Имомайн — икки шахс бўлиб, бири қутбнинг ўнг томонида, иккинчиси чап томонида бўлади. Қутбнинг ўнгидаги имом Малакут оламига (руҳоний оламга) қарайди. Унинг вужуди қутбият марказидан руҳоният оламига йўналган нарсаларга оинадир. Чапидаги имом эса, мулк оламига (моддий оламга) қарайди. Унинг вужуди эса жисмоният оламига оинадир. Қутбият марказидан жисмониятга (моддийга) йўналган нарсалар бу имомда аксланади.

Ўнгдаги имом айни пайтда Қутбнинг ўринбосаридир. Ҳар икки имомнинг тўрт зоҳир ва тўрт ботиний хусусиятлари бўлади.

Зоҳирийлари:

1. Зухд ва тақво соҳибидирлар.
2. Ҳаромнинг турли кўринишларидан сақланадилар.
3. Яъхшиликка буюрадилар.
4. Ёмонликдан қайтарадилар.

Ботиний хислатлари:

1. Садоқат.
2. Ихлос.
3. Ҳаё.
4. Муроқаба.

Имон — Аллоҳнинг бирлиги ва Муҳаммад алайҳиссаломнинг пайғамбарлигини тил билан айтиб, дил билан тасдиқлаш. Қалб ва вужудни бирлаштирувчи, эзгу амалларга бошловчи илоҳий ҳол.

Ислом динида, АЛЛОҲнинг мавжудлиги, бирлиги, фаришталарга, Муҳаммад пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) АЛЛОҲнинг элчиси эканига, Қуръонга, ундан олдин нозил этилган диний китобларга, охират кунига шубҳасиз ишонган, намозини қанда қилмаган, рўза тутган, ҳажга борган, закот берган киши мўмин, яъни имонли киши дейилади. Имоннинг туб моҳияти ва бош асоси Қуръони карим оятларида белгиланган. Масалан, «Нисо» сурасининг 136-оятда шундай дейилади: «Эй мўминлар, АЛЛОҲга, унинг пайғамбарига, нозил қилган Китобига

ҳамда илгари нозил бўлган китобларига имонингиз комил бўлсин. Кимки АЛЛОҲга, фаришталарига, китобларга, пайғамбарларга ва охират кунига ишонмаса, демак, у жуда қаттиқ адашибди».

Диний ва тасаввуфий адабиётларда имон икки қисмга ажратилган: тақлидий имон ва таҳқиқий имон.

Тақлидий имон — ота-боболари, дин вакиллари ва муҳит таъсирида юзага келган имон бўлиб, бунда тақлид қилиш, эргашиш жиҳатлари устуворлик қилади.

Таҳқиқий имон — имонга оид барча масалаларни далил ва тафсилот, талаб ва қонуниятлари билан билмоқ, сўзсиз унга амал қилмоқдир. Бу имон инсонни ҳар қандай шубҳа, қўрқув, гуноҳ, фалокат ва ожизликдан муҳофаза этувчи илоҳий қудрат манбаи ҳисобланади.

Илҳом — илоҳий файз йўли билан қалбда пайдо бўладиган маъно ёки ҳақиқатлар.

Истиқомат — тўғрилиқ, тўғри ҳаракат этиш, рост йўлга етишиш. Қушайрий таъбирига кўра «Истиқомат кароматдан устун эрур». Шариатга, диний амрларга тўла риоя қилиш. Сўфийлар «Энг буюк каромат, бу — истиқомат», деганлар ва кароматга эмас, истиқоматга эътибор қаратганлар.

Ишқ — Ҳақнинг зуҳурига сабаб бўладиган дастлабки сифат. Тасаввуфда Ҳусни Мутлаққа бўлган шиддатли севги. Ҳақнинг бошланғичи ва охири бўлмаганидек, Ҳақ тажаллийсининг ҳам ибтидо ва интиҳоси йўқдир. Унинг зоти ҳар жойда зоҳир эрур. Ишқ АЛЛОҲдан ато этилган раҳмоний бир улфат. Улфатдошлиқ туйғуси эса ҳар бир руҳ соҳибига хос.

Ишқ икки хилдир: ҳақиқий ва мажозий. Ҳақиқий ишқ — Аллоҳга, мажозий ишқ эса АЛЛОҲ яратган нарсаларга, одам ва олам гўзаллигига ошиқлик эрур.

Каромат — АЛЛОҲнинг лутфи билан солиҳ ва тақводор бандалардан содир бўладиган хориқи одат — ғайритабiiй ҳодисалар. Каромат иккига бўлинган: биринчиси — каромати кавний. Иккинчиси — каромати илмiiй. Булар «кавний» ва «ҳақиқий» деб ҳам аталган. Кавний кароматлар — қисқа фурсатларда рўй берадиган фавқулодда ғайритабiiй ҳодисалар. Масалан: ҳавода учмоқ, денгизда юрмоқ, қушга ўхшаб парвоз қилмоқ ва ҳ.к. Ҳақиқий каромат эса — илм, ирфон, маърифат, ибодат, ахлоқ ва инсонликдаги устунлик ва шу устунликдан юзага келган турли шакллардаги ҳодисотлар. Тасаввуф аҳлининг эътиқодига кўра, асл каромат — каромати илмiiй ҳисобланади. Шунинг учун ақл ва маърифатнинг кучига ишонган одамлар каромати кавнийга иштибоҳ билан қараганлар.

Кашф — ҳис ва ақл йўли билан идрок этиш мумкин бўлмаган ҳақиқатларни қалб кўзи ила кўриш; парда ортидаги ғайбiiй хусусиятлар ва ҳақиқий нарсаларни кўриб, уларни ҳис қилиб, улар сиридан воқиф бўлмоқлик; илҳом ва Аллоҳдан келган илм. Валилар кашф соҳибларидир. Тасаввуфда: кашфи назарий, кашфи нурий, кашфи илоҳий, кашфи руҳоний, кашфи маънавий, кашфи мужаррад, кашфи мухайял, кашфи хавотир, кашфи замоийр, кашфи аҳволи қубур ва кашфи аҳволи қулуб каби тушунчалар мавжуд.

Комил инсон — ақл ва нафсга кўра куллий ва жузъiiй барча мартабаларни босиб ўтган, ўзида илоҳий исм ва сифатларни жамлаган ва бу исму сифатларнинг тажаллийсига мазҳар бўлган кишидир. Барча мақом ва даражаларга эришгандан сўнг инсонларни тарбия ва иршод қилиш учун маъсулиятли бандадир. Бу даража

«Ҳақиқатул-ҳақиқат, Жамъул-жам» деб аталади. Яъни барча ҳақиқатларни ўз вужудида тўплаган кишидир. Комил инсон зоҳир ва ботин илмларини эгаллаб, ваҳдонияти илоҳий ва бошқа сифатларнинг коинотдаги таҷаллийларни мушоҳада қилган, камолга етган ва маърифатли зотдир. Шунингдек, у бутун инсонийлик сифатларини ўзида тўплаган ва улуғ Аллоҳнинг раҳмат, ҳаёт, қудрат каби исмларига ҳамда биринчи ақл, лавҳул маҳфуз, китоби мубин, қалб ва руҳ сирларига мазҳар бўлган киши ҳисобланади.

«...Кунгу канзан...» — ҳадиси қудсийдан олинган ибора. Ушбу ҳадиснинг тўла таржимаси шундай: «Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам) айтдилар: «Ҳазрати Ҳақ субҳонаҳу ва таоло айтди: «Мен бир гўшаи қаноатда ёшурулуг ганж эрдим. Мани Тангрилиғимни ҳеч ким билмас эрди. Ўз қудратимни билдирмакни дўст тутиб, қамуғ оламини халқ қилдим. Мени бирлигимга иқрор қилсунлар деб». (Рабғузӣй. «Қисасул анбиёи туркий». Тошкент. 1898. 3-бет.)

Лавлок (лавлока ламо халақтул афлок) — Агар сен (Эй Муҳаммад алайҳиссалом), бўлмасайдинг фалақларни яратмасдим», деган ҳадиси қудсийга ишора.

Латифа — сезиш, ҳис этиш мумкин бўлган, аммо сўзда ифодалаб бўлмайдиган яширин, сирли ва нозик маъно, ишорат. Инсон вужудидаги қалб, руҳ, сир, ҳафий ва ахфо латифалари.

Мавт — ўлим, нафсин туб илдизи ила ҳавою ҳавас заминидан ажратиб ташламоқ. Чунки ҳавою ҳавас нафснинг жони эрур. Нажмиддин Кубро «Усули ашара» рисоласида бундай ўлимни беш турга ажратиб кўрсатган: 1. Мавти иродий — инсоннинг борлиқ ва дунёвий нарсалардан тамоман халос бўлиши, яъни фанойи куллийга етишиши. 2. Мавти аҳмар — «қирмизи ўлим». Бу — нафснинг истакларига қарши тура олиш, чидамда уларни бартараф эта олиш демакдир. 3. Мавти абъз — «оқ ўлим». Очлик йўли билан нафс ва тамъни забун айлаш. Шунда кўнгил покланиб, шаффофлик, яъни оқлик касб этади. 4. Мавти ахзар — «яшил ўлим». Ямоқдан кийим тикмак ва киймак. Чунки янги ва чиройли кийим ўзгаларнинг диққатини жалб қилурки, бу — шухрат нишонаси ҳисобланади. 5. Мавти асвад — «қора ўлим». Бу — қайғу ва мусибатларга таҳаммул этиш, халқу халойиқнинг ҳар қандай жабру жафосига чидашдир.

Мажзуб — жазба соҳиби. Мажзубнинг Аллоҳ таоло наздидаги ўрни (мақоми) бир гўдакнинг Аллоҳ таоло наздида она кўкрагидаги ўрни кабиدير. Кўкракдаги болага онанинг тасарруфи қандай бўлса, мажзубга ҳам Аллоҳ таолонинг тасарруфи шундаидир. Аллоҳ мажзубни қарам сути билан тарбиялайди. Улар Аллоҳ таоло наздида бола кабиديرлар. Аллоҳ таоло улар ҳақидаги бир ҳадиси қудсийда шундай марҳамат қилади.

«Мажзублар, иродамининг тарбия кучида қарамимизнинг сугини ичдилар».

Маърифат — инсоннинг ўзини ва Раббини таниши. Ҳақиқат аҳлининг фикрича, инсон фақатгина маърифатуллоҳ орқали саодатга эришади. Яъни, маърифат бир нур бўлиб, имон аҳли шу маърифат нурлари орқали АЛЛОҲга яқинлашадилар. «Қалбда маърифат майдонга келгач, қалбнинг ҳоли ўзгаради. Қалбнинг ҳолати ўзгаргач, аъзоларининг амаллари ҳам ўзгаради. Яъни амал ҳолга, ҳол илмга, илм эса тафаккурга боғлиқ бўлиб қолади». «Тавҳид поғонасига тездагина етса бўлади, аммо маърифат поғонасига етиш қийин. Бир дарвешнинг оёғига тикан қадалса уни қардан эканини билмоқ керак» («Баҳоуддин Балоғардон» китобидан).

Имом Ғаззолийнинг ёзишича: «Соғлом қалб фақатгина зикруллоҳ ва маърифатуллоҳдан завқ олади. Чунки маърифат соҳилсиз, тубсиз бир денгиз бўлиб, ҳикмат озугидир». Шу боис яссавийликда маърифатни эгалламаган солиқ ишқ мартабасига юксала олмайди. Маърифатни ирфон ҳам дейдилар. Ирфон — АЛЛОҲнинг эҳсони бўлганидан сўфийлар ирфонни илмдан устун қўйганлар.

«Кашф ул-маҳжуб» муаллифининг айтишича, фуқаҳо сингари бошқа кишилар ҳам Аллоҳ ҳақидаги илмга «маърифат» номини берганлар. Тариқат шайхлари эса Аллоҳ хусусидаги сиҳатли ҳолни «маърифат» дея атаганлар. Ва шунга кўра, «Маърифат илмдан кўп қарра устундир», деганлар. Имом Ғаззолийнинг таъкидига кўра, «қалбда маърифат майдонга келгач, қалбнинг ҳоли ўзгаради. Қалбнинг тутуми ўзгаргач, аъзоларнинг амаллари ҳам ўзгаради. Яъни амал ҳолга, ҳол илмга, илм эса тафаккурга боғлиқ бўлиб қолади.

Мақом — манзил, марҳала, маънавий мавқе, мартаба. Кушайрийнинг айтишича, мақом қўлнинг такрор асосида сифат ҳолига етказганни одоб ва ахлоқдир. Мақомга риёзат, мужоҳада ила эришилур. Нажмиддин Куброга кўра, «мақом йўлчилик юрғинлигидан қутулмоқ учун истироҳат ва қўноқламақдир. Ҳол — қўшнинг икки қаноти, мақом эса унинг уяси янглиғдир.

Тавба, вараъ, зуҳд, ғафр, сабр, таваккул, ризо — булар тариқат мақомлари эрур. Тавба мақоми талабларини бажармасдан вараъ мақомига эришиб бўлмайди. Худди шунингдек, кейинги мақомларда ҳам биридан иккинчисига ўтиш айти шу тартибда давом этади.

Мужаррад — тоқлик, бўйдоқлик. Тасаввуфда тажарруд, ағёр ва мосиводан тамоман фориғ бўлиб, Ҳаққа таважжуҳ этишдир.

Муроқаба — мушоҳада, бирор нарсага диққат ила нигоҳ ташламоқ. Худо ёдига берилиб, дунёга тааллуқли ҳаёл, ўткинчи майллардан фориғ бўлмоқ. Тасаввуфда муроқаба икки хилга ажратилган: бири авомнинг муроқабаси бўлиб, бунда Ҳаққа толиб киши Аллоҳнинг амрларини адо этиб, унинг аҳволидан огоҳ ва талабгор эканини англаб, айти шу мулоҳазадан ғофил қолмаслигидир. Иккинчиси — муроқабани хавос. Бунда солиқ жазбаи муҳаббат билан Ҳусни мутлақнинг сири — аҳадиятини давомли тарзда барча ашёда мушоҳада ва мулоҳаза қилади ҳамда шу жараёнда ашённи тамоман эсдан чиқаради. Бу айти ҳолатда Аллоҳ таолонинг анварига назар айлаб, асрорига мувофиқ бўладн.

Мосиво — мосиваллоҳ: АЛЛОҲдан бошқа ҳар нарса, махлуқот, мумкинот, ҳодисот.

Ҳақ солиқлари Худо яратган ашёларга мафтун бўлиб қолишидан эҳтиёт бўлганлар ва ҳақиқий борлиқ — Аллоҳнинг ишқу ёди билан умр ўтказишни афзал деб билганлар.

Мужоҳада — нафсни вужудий машаққатлар, ибодат ва риёзатлар билан қийнаш, ҳавою ҳавасга қатъиян қарши курашиш.

Мукошафа — кашф йўли билан билиш, авлиёulloҳнинг қалбида ғайбий сирларнинг очилиши. Мужоҳада мақомидан кейин, яъни, солиқ узоқ бир мужоҳададан сўнг етишадиган мақом.

Мурид — тариқат одобига кўра, маълум бир шайхга боғланиб, ақлу иродасини Ҳақнинг мутлақ иродасига бўйсундирган ва сулуқ йўлига кирган киши. Муридлик муҳибликдан сўнг эгалланадиган бир даражадир.

Мурид ва муршид — «Толиб амал қилиши зарур бўлган шароитлардан бири шуки, у Ҳақ таъоло дўстларидан бўлган бир дўст билан ҳамсухбат бўлиб, ўз ҳолидан воқиф бўлиши зарур... нуқсондан камол сари кетаётганини ўзи мушоҳада қилса, бу азизнинг суҳбатида мулозаматда бўлишни ўзи учун шарғ ҳисобласин».

«Агар толиб (мурид) муқгадо (пир)га етишиш ишида қийинчилиikka дуч келса, то бутининг сири очилгунча сабру тоқати етгунча чидасин. Агар у муқтадий (сулукни бошлаган) бўлса, пирга савол қилиши мумкин. Агар мутавассит (сулук ўртасида) бўлса, баъзан савол қилсин.

«Авлиёлар ҳузурида мурид ўз аҳволини яшириши жуда қийин, чунки муршид валоят султони бўлиб, одамларнинг ҳолига ҳокимдир. Агар муршиднинг ўзи йўл бермаса, ҳеч ким унинг сифати ва ҳолидан огоҳ бўлолмайди». (Баҳоуддин Нақшбанд.)

Муроқаба — мушоҳада, бирор нарсага диққат ила нигоҳ ташламоқ, АЛЛОҲ ёдига берилиб, дунёга тааллуқли ҳаёл, ўткинчи майллардан фориғ бўлмоқ. Тасаввуфда муроқаба икки хилга ажратилган: бири авомнинг муроқабаси бўлиб, буида Ҳаққа толиб киши АЛЛОҲнинг амрларини адо этади. Унинг ўз аҳволидан огоҳ ва талабгор эканини англаб, айни шу мулоҳазадан гофил қолмайди. Иккинчиси — муроқабаи хавос. Бунда солиқ муҳаббат жазбаси билан Ҳусни Мутлақнинг сирри бўлган аҳадиятни давомли тарзда барча ашёда мушоҳада ва мулоҳаза қилади ҳамда шу жараёнда ашённи тамоман эсдан чиқаради.

Муроқиб — муроқаба этувчи, ўзликдан халос бўлган, АЛЛОҲга боғланган киши.

Муштоқ — орифларга кўра, Ҳақ дийдорини тўла, кучли шавқ билан кутиш.

«**Муту қабла ан тамуту**» — «Ўлмасдан бурун ўлинг!» Тасаввуф маслагининг шаклланиши ва кенг тараққий топишида Муҳаммад (алайҳиссалом)нинг бир қанча ҳадислари ниҳоятда муҳим аҳамият касб этган. Жумладан, сўфийлик тушгунчасининг тамалини ташкил этган «Ўлмасдан бурун ўлинг» мазмунидаги ҳадис сўфий ориф, эран, абдол — яъни, Ҳақ ошиқлари учун ахлоқий бир дастур ва амалий ҳаёт низомига айланган. Шу бонс Аҳмад Яссавий айрим ҳикматларида бу ҳадисни изоҳлаб, уни тарғиб қилади.

Имом Раббоний: «... ўлмасдан бурун ўлим ҳақиқатга айланмагунча Муқаддас Зотга етишмак мумкин бўлмас... Бу фано ҳоли валоят (валийлик) мартабаларига ташланадиган илк одимдир ва ишнинг ибтидосида ҳосил бўладиган бир камол даражасидир», деган. Ҳақ ошиқлари, хос кишилар сайру сулукда ишни шу ҳадисга амал қилишдан бошлашган. Бу муроқаба орқали амалга оширилган. Бу тасаввуфда «робитайи мавт» дейилади. (Қаранг: робита.)

Муҳаббат — севги, меҳр, яқинлик ва садоқат ҳисси. Ишқнинг мартабаларидан бири. Муҳаббат «ҳибба» ўзагидан яралган сўз бўлиб, «устига тупроқ тортилган уруғ» маъносини англатади. Ҳаётнинг асли ва асоси уруғ бўлгани каби диний, маънавий ва руҳоний ҳаётнинг асли ва асоси муҳаббатдир.

Муршид — тариқат пири, тўғри йўлга бошловчи раҳнамо, иршод қилувчи шайх. «Саййид Амир Кулол (қуддиса сиррух)нинг тилларидан кўп ўтар эдики, ҳузур (ҳозирлик) ва ғайбат (ғойиблик)да ҳам толибнинг руҳоният куши бир соҳибдавлатнинг тарбияти орқали башарият тухумидан чиқиши зарур. Шундан

сўнг бу қушнинг учиб борадиган жойини ҳазрати Илоҳдан ўзга ҳеч ким билмайди». «Муршид (пир) бу — ҳозиқ табиб, муриднинг ҳолига мувофиқ бўлган давони қилади». (Баҳоуддин Нақшбанд.)

Муршид ва мурид — Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд бу борада шундай деганлар: «Муршид ҳар куни толибнинг ҳолидан хабардор бўлиши, фаросат ёки сўраб-суриштириш билан унинг аҳволини билиб туриши зарур.

Муршид Аллоҳнинг марҳамати билан толибнинг ўтган, ҳозирги ва келажак каби уч ҳолидин хабардор бўлиши керак, шундагина уни тарбия қила олади.

... Ҳар бир машойхнинг ойнасида икки томон бор, бизнинг ойнамизда олти томон. Қирқ йилдирки биз ойнадорлик қиламиз, вужудимиз ойнаси ҳеч қачон хато қилган эмас. Ҳар вақт сенинг кўнглингдан нимаики ўтса, биз уни беҳато кўрамиз». (Баҳоуддин Нақшбанд.)

Нафас — тирикликни таъминловчи нафас, ҳаво, дам, фурсат, лаҳза; тасаввуфда муршиддан етадиган файз ва ишқ ўтида ёнган қалбнинг фараҳланиши. «Рисолаи Қушайрий»да ёзилишича: «Нафас соҳиби ҳол соҳибидан кўра кўп нозиктаъб ва покизадур. Шу боис вақт соҳиби мубтадийдир (бошланғич ҳолда). Нафас соҳиби мунтаҳидир (охирги марҳалада). Ҳол соҳиби эса шу иккиси орасида бўлур... Вақт қалб соҳибларига, ҳол руҳ соҳибларига, нафас эса сир соҳибларига ҳосдир».

Сўфийлар Ҳақ таоло билан ўтган нафасларини ибодатларнинг энг аълоси ва фазилатлиси деб ҳисоблайдилар.

Муҳиб — ҳақиқат, маъно, яъни ботин аҳлига мансуб шахс. Муҳибларнинг «асли тупроқдандир. Тупроқ таслимият ва ризони тамсил этар».

Нафс — ўзлик, руҳ, зот. Инсонни тўғри ва эзгу йўللардан оздирувчи, гуноҳ ва ёмонликларга етакловчи майл ва истаклар нафсга нисбат берилади. Нафсга бўйсунган кишининг нафси ақлга эмас, шайтонга итоат қилади. «Нафсини таниган Раббисини танийди» ҳадиси ҳам унинг мураккаб хилқат эканини билдиради.

Тасаввуф аҳли етти нафс борлигини эътироф этадилар:

1. Нафси аммора — ёмон ва гуноҳ ишларни қилишга буюрадиган ҳайвоний нафс, «Шубҳасиз, нафс ёмонликка буюради» («Юсуф» сураси, 53-оят).

2. Нафси лаввома — маломат қиладиган, қийийдиган ва ёмонлайдиган нафс. Ёмон ва гуноҳ иш қилганнинг ўша иши туфайли уни маломат қиладиган, ҳисобга тортадиган нафс, виждон азоби. Қилган ёмонлиги натижасида пушаймон бўладиган, тавба қиладиган ва узр сўрайдиган нафс («Қиёмат» сураси, 2-оят).

3. Нафси мулҳима — илҳом ва кашфга мазҳар бўлган нафс. Ниманинг яхши ва савобли, ниманинг ёмон ва гуноҳ эканлигини илҳом орқали биладиган ва ўшанга кўра ҳаракат этадиган, виждон овозини эшитадиган ва тинглайдиган нафс («Шамс» сураси, 7-8-оятлар).

4. Нафси мутмаинна — қаноатланган, ҳузур ва сукунга қовушган, фазилатларга ўралган, илоҳий феълларнинг тажаллийларига мазҳар бўлган нафс («Наҳл» сураси, 106-оят, «Фажр» сураси, 27-оят).

5. Нафси розийя — ўз шахсий иродаси ва истагидан воз кечган, жалолий ва жамолий тажаллийларни кўнгилхушлик билан кутиб оладиган, қазо ва тақдирнинг ҳар қандай кўринишини мутлақо розилик билан қаршилайдиган, ризо мақомига эришган нафс («Моид» сураси, 191-оят, «Фажр» сураси, 28-оят).

6. Нафси марзийя — АЛЛОҲ рози бўлган нафс. «Розияллоҳу анҳум». Бу мақомда АЛЛОҲ розий, банда марзийя Ўзaro ризо ҳолати («Фажр» сураси 27-30, «Баййина» сураси, 8-оят).

7. Нафси комила ёки «нафси закийя» ёки «нафси сафийя» — барча камол сифатларини қозониб, инсонларни иршод қилиш мақомига юксалган комил, тоза ва соф нафс, комил инсон сифати («Шамс» сураси, 9-оят).

Ниёз — ҳожат, эҳтиёж, истак, ҳадя, эҳсон маъноларини билдиради. Тасаввуфий истилоҳ сифатида маъшуқ лутфига ҳожатмандлик; кичикнинг каттага саломи ва дуоси мазмунини англатади.

Нубувват — пайғамбарлик. Тасаввуфда АЛЛОҲдан етган табиғ, Ҳақдан келган хабар, малакдан келган илоҳий билим. Ҳаззолийнинг шарҳлашича: «Нубувват хос инсонлар ҳолларидан бир ҳолдурки, шу ҳол ичида инсонда маънавий бир кўз очилар. Бу кўзда бир нур бўлиб, у нурла ғайбни ва ақл идрок эта олмайдиган нарсаларни кўришга эришилур».

Нуқабо — деб номланган Аллоҳ дўстлари уч юзтадир. Бу шахслар нафслар яширган ёмонликларни ошкор қилади, қалбларни маънавий кирлардан тозалайди. Бу шахсларнинг тўрт зоҳирий ва олти ботиний хислатлари бор.

Зоҳирдагилари:

1. Кўп ибодат қиладилар.
2. Зухд (доим ибодат) ва тақво соҳибидирлар.
3. Хоҳиш-иродаларини Аллоҳнинг хоҳиш-иродасига топшириб ундан келган ҳар нарсага розидирлар.
4. Нафслари билан қаттиқ курашдилар.

Уларнинг ботиндаги олти хислатлари эса:

1. Давомли тавба ва истиғфорла бўладилар.
2. Ўтмишдаги хатолардан доим афсус-надомат қиладилар.
3. Доим нафсларини назорат қиладилар.
4. Тафаккур аҳлидирлар, мудом Ҳақни ўйлайдилар.
5. Қуръони Карим ва суннати набавийга қаттиқ боғлангандирлар.
6. Риёзат аҳлидирлар.

Нуҷабо — номли валийлар қирқтадир. Буларнинг сонини етмишта деганлар ҳам бор. Булар барча яратилганларнинг юкларини қўтариб, ғамларини кетказишга ҳаракат қиладилар. Ҳақдан бошқасига кўз тикмайдилар. Буларда ҳам тўрт зоҳирий ва тўрт ботиний хислатлар мавжуд.

Зоҳирдаги хислатлари:

1. Сахий кимсалар бўлиб, барча нарсаларини халққа бериш билан завқланадилар.
2. Мугавозий (кибрланмайдиган хокисор)дирлар.
3. Одоб ва тарбияга жуда диққат ва риоя қиладилар.
4. Ибодат ва тоатга қаттиқ бериладилар.

Ботиний хислатлари:

1. Ўта сабрлидирлар.
2. Ҳар қандай ҳолатда қадар (тақдир)га рози бўладилар.
3. Ўз ҳолларига доимо шукур қиладилар.
4. Хаёли шахслардир.

Чилтон номини олган бу Аллоҳ дўстларининг ҳаммаси соҳиби ирфон ва ахлоқлари гўзал кимсалардир.

Нуқабо — булар нафсларнинг ботиний жиҳатларини юзага чиқарадилар. Буни Ботин исмининг тажаллийси билан амалга оширадилар. Инсонларнинг ичида сақлаган нарсаларини биладилар, ботинларини тараққий эттириш учун кўнгилларни чиркинликлардан поклайдилар. Нуқабо деб номлаганимиз бу 300 (уч юз) авлийлар ҳам уч қисмга бўлинадилар:

1. Нафслари буюкликка йўналган. Булар ҳақоиқи амрийя (амр оламидаги ҳақиқат)ларга юз бурганлар.

2. Нафслари оддийлик, соддаликка йўналганлар, булар ҳақоиқи халқийя (яратилиш ҳақиқатлари)га юз келтирганлар.

3. Нафслари ўрта йўлга йўналганлар, булар эса ҳақоиқи инсонийяга юз келтирганлар.

Бу уч гуруҳ аъзоларининг ҳар бирида бир неча сирли илоҳий омонатлар бор. Ҳеч қайсиси, бу омонатларга асло хиёнат қилмайдилар.

Нур — ёритувчи, ойдинлаштирувчи қувват. «Ан-Нур» Асмои хуснодан бири. АЛЛОҲнинг зоҳир исми билан тажаллийсига нур дейилган. Коинотдаги суратларда ўртага чиқадиган вужуд. Шунингдек, яширин бирор нарсанинг илми ладуний билан юзага чиқиши ва қалбдан мосивони ҳайдайдиган илоҳий воридотга ҳам нур дейилган.

Обид — ибодат қилувчи. Ибн Синога кўра, «дунёнинг завқ ва неъматларидан йироқлашган кимсага зоҳид; нофила ибодатлар, турли дуо ва бошқа ибодатларга ўзини бағишлаган кишига обид» дерлар. Обидларнинг ибодатлари: намоз ўқиш, рўза тутмоқ, ҳажга бормоқ, нафсга дахлдор орзу-ҳавасларни енгиб, таркидунё қилиш орқали охиратни севмоқдир. Ибн Ҳанбал: «Олимнинг обиддан устунлиги оининг юлдузлардан устунлиги кабир» , демиш.

Огоҳ — воқиф, ориф, хабардор, уйғоқлик. Тасаввуфда ҳолни англовчи, тўғри йўлга тушган Ҳақ йўлчиси. Қалб кўзи очиқ валий.

Ориф — ирфон соҳиби, англаган ва таниган. Сўфийларнинг нуқтаи назарида ирфон Аллоҳ тухфаси бўлгани учун илмдан устун эрур. Ориф — Аллоҳнинг шуҳуд, асмо ва сифотларини идрок этган, мавҳум борлигидан кечиб, Ҳақ борлигига ила бор бўлган кишидир.

Офоқ — уфқлар; инсонга нисбатан ташқи борлиқ олами, зоҳирий олам, жисмоний олам.

Рамз — маъноси яширин, сир тутилган бирор сўз, ибора ёки тушунча, белги, ишорат. Саррожнинг таърифлашича, «рамз — сўз зоҳирининг замирида яширинган ва аҳли дилдан ўзга киши англай олмайдиган яширин маъно». Луғавий маъноси — бирор бир нарсага тўла-тўқис ишонмоқ ва чин кўнгилдан унга боғланмоқ. Қенг маънода эса — бирор аъмол, ҳақиқат ёки ахлоқий-диний таълимотга алоқадорлик ва комил эътиқод билан уларга вобаста бўлиш.

Озод — дунё ва дунё билан алоқадор ҳар қандай боғлиқликдан қутулиб, маънавий ҳурриятга эришган инсон. Тўла маънодаги эркин одам.

Ойва — Ҳақни мушоҳада этишга восита бўлган мавжудот. Комил инсоннинг кўнгли.

Олам — дунё, жаҳон, коинот, борлиқ. Тасаввуфда АЛЛОҲдан бошқа ҳамма нарсга олам дейилади ва олами амр, олами арвоҳ, олами дунё, олами кубро, олами суғро, олами халқ, олами шаҳодат каби бир неча оламлар тушунчаси илгари сурилади. Амр олами билан халқ олами орасидаги фарқ амр оламининг лаҳзада бор бўлганлигидадир. Инсон катта олам ичидаги кичик олам деб ҳам юритилади.

Оли Або — беш киши: Муҳаммад алайҳиссалом, қизлари Биби Фотима, куёвлари Ҳазрати Али, набиралари Имом Ҳасан ва Имоми Ҳусайнлар назарда тутилади.

Олимул ғайб — ғайб сирларини билувчи — Худо.

Ориф — ирфон соҳиби. Том маънодаги ҳақшунос. Сўфийларнинг тушунчасида илм — ақлга, ирфон — туйғуларга асосланади. Ориф АЛЛОҲ томонидан бахш этилган ладуний илм воситасида унинг мавжудлигини идрок этади ва мавҳум борлиқдан кечиб, Тангри ёди билан умр ўтказди.

Ориф — танувчи, билувчи. АЛЛОҲни, унинг сифатларини, феълларини ва исмларини кашф ва мушоҳада йўли билан танийдиган. Орифи биллаҳ: маърифат ва ирфон эгаси, комил инсон, ҳикмат ва асрорга ошно, фано мартабасига эришган, валий.

Ошиқ — тасаввуфда Ҳақ ишқига мубтало бўлган киши. Ибн Арабийнинг фикрича, ҳақиқий ошиқ қуйидаги сифатлар соҳиби бўлиши керак: «мақтул»лик, қуш каби парвоз эта олиш, доимо бедор яшаш, ғам ва қадарларни пинҳон сақлаш, таркидунё этиш, кўп дарду изтироб чекиш, маъшукни эслашдан тўхтамаслик, ўзидаги фазилатларга ортиқча аҳамият бермаслик, севгилига итоат этиб, унга қарши боришдан қочиш, нафсдан халос бўлиш, ҳар қандай ҳолатда ҳам сабр қилиш, қалб жунунига етишиш, маъшукасини ҳатто ўзидан-да қизганиш...

Раҳматан лил оламин — Ҳазрат Пайғамбаримиз (саллалоҳу алайҳи васаллам)нинг «оламларга раҳмат» сифати. АЛЛОҲу таоло Қуръони каримда: «(Эй Муҳаммад алайҳиссалом), дарҳақиқат, Биз сени барча оламларга раҳмат қилиб юбордик», деб марҳамат қилади. («Анбиё» сураси, 107-оят).

Ризо — розилик, хушнудлик, мамнунлик. Маъшукнинг жабру жафоларини мамнунлик билан қабул қилиш. АЛЛОҲ ҳукми ва иродасига тўла таслим бўлиш. Зуннун Мисрийга кўра, «Ризо — қайғу ва қадарнинг аччиқлигини қалб севинчи ила қаршиламоқ». Рувайим бин Аҳмад ал-Бағдодий эса ризони инсонга қисмат этилган балолардан лаззатланиш истеъдоди, деб таърифлайди. Жунайд Бағдодий эса: «Ризо қалблар восил бўлган илмнинг мустаҳкам ва саҳиҳ бўлишидир. Қалб илмнинг ҳақиқатига юзлангач, илм уни ризога йўналтирар», дейди.

Ризонинг хол ёки мақомга тегишли экани ҳақида сўфийлар хилма-хил фикр ва мулоҳазалар билдирганлар.

Рижсол ул ғайб — тасаввуфий маслакда дунёни бошқариш ва идора этишлари тан олинган валийлар жамоаси. Улар ғайб эранлари, рижолуллоҳ, мардони худо, мардони ғайб, ҳукумати маънавия деб ҳам юритилган.

Робита — алоқа, боғланиш, занжир, тартиб, қоида. Нажмиддин Куброга кўра, ирода тобланиб, «толибдаги самимият ҳам кучга тўлса, ҳиммат соҳиби ила матлуб орасида робита майдонга келур. Бу робита ё ижод ва пайдо айланиш, ёки ихфо ва йўқотиш шаклида воқе бўлур».

АЛЛОҲ ва солиқ ўртасидаги робита илоҳий нурдир. Робита уч қисмдан иборат: «робитаи мавт» — ўлимни эслаш; «робитаи муршид» — шайхи билан маънавий боғланиш; «робитаи ҳузур» — Аллоҳни жон томиридан яқин билиб, Унинг кўриб, кузатиб турганини ҳис қилиш.

Сабр — чидам, бардош, тоқат, қаноатдаги устиворлик. Тасаввуфий тушунчада сабр — инсон яхшилик ҳам, ёмонлик ҳам барчаси АЛЛОҲдан эканлигини англаши ва шунга рози бўлиши. Яхши ва ёмон ҳолларда ҳам шукр қилиб, шикоят қилмаслик сабрнинг шартларидандир.

Имом Ғаззолийнинг таъкидлашича, сабр уч нарса орқали камолотга етади. 1. Илм. 2. Ҳол. 3. Амал. Сабр қилувчилар уч тоифадир: 1. Мутассаббир — яъни зўрма-зўракилик ила сабр қилувчи, сабрда бесабрликка ён берувчи. 2. Собир — сабрли, сабрига содиқ киши. 3. Саббор — ўта сабрли.

Собирлик уч мақомдан иборат: нафс ва шаҳватларни тарк этиш; қазою қадарга рози бўлиш; АЛЛОҲдан келган ҳар бир нарсани хушнудлик ва ишқ ила қабул қилиш.

Сабр деганда авом йўқчилик, қийинчилик ва кулфатларга бардош кўрсатишни англайди. Аслида, сабрнинг энг қийини шоду хуррамлик, омад, бой-бадавлатлик асносидаги сабр ҳисобланади. Бу ҳақда Имом Ғаззолий шундай деганлар: «... Йўқсилликдаги сабр бир жиҳатдан мажбурий эрур. Бироқ бой-бадавлатликдаги сабр ҳақиқий сабрдир...». Сабрда сўз ва амал заррача бўлсин бир-биридан йироқлашмаслиги ва ажралмаслиги зарур.

Сакр-сахв — сархушлик ва ҳушёрлик. Ғайбат ва ҳузур ҳолининг олий шакли. Сакр (ёки сукур) илоҳип ишқ майидан маст бўлиб ўзини унутган, ўзидан кечган ошиқнинг ҳоли. Сахв эса бунинг акси: ўзин унутганининг ўзига келиш, ҳушёр бўлиш, тамкин ҳолати, ғайбат ҳолининг зоил этилиши. Сакр ҳолисиз сахв ҳоли ҳам бўлмас. Шунинг учун сакри Ҳақ билан бўлганининг сахви ҳам Ҳақ билан бўлур.

Самоъ — эшитиш, тинглаш, қўшиқ, мусиқа, рақс. Дарвешларнинг зикр мажлисларида давра айланиб, жўшиб рақс тушишлари. Мажозий мазмунда — ваяд ва солиқлар ҳолати.

Сафо — пок, беғаш, бекудурат бўлмоқ. Сафо — ҳақиқий содиқлар сифати. Сафонинг моҳияти қалбни ва ҳаёлни беғоналардан тўла-тўкис покламоқдир. Айрим сўфийларнинг ҳукм этишларича, «Сафо башарнинг сифати эмас. Зеро, башар қадар ва ноқисликдан озод бўла олмас». Сафо — талабсиз бир ҳузур, тамаъсиз вужуд ҳолидир. Бундай ҳолга эришган одам мутлақ шодлик ва поклик бағрида яшар.

Сўфий — тасаввуф йўлида юрган, тариқат одобу арконига риоя қиладиган, халқ орасида бўлса ҳам Ҳақ билан бирга бўлган киши. Сўфий — тақводор, ибодат қилувчи, қаноаткор, саховатпеша бўлиб, жамият, инсоният ва ҳайвонот манфаати учун хизмат қилишни ўзининг вазифаси деб билади. Сўфий қалбини нафсоний ҳислардан мусаффо айлаб, дунёвий чиркинликлардан поклайди. Сохта сўфий эса авом, риёкор ва мутофиқдир.

Тавҳид — тасаввуфда АЛЛОҲни битта (ягона) деб билиш, ёлғизлигини тан олиш, сўфийликнинг бешинчи босқичи, суфийнинг Аллоҳга етишуви, у билан

ниҳоятда яқинлашуви. АЛЛОҲнинг ягоналиги. Унинг зотини ақлий тасаввурлар ва зеҳний ҳаёллардан холи қилиш. Тавҳид уч хилдир: 1. Ҳақнинг ўзини ягона ва тенгсиз эканини билиши; 2. Ҳақнинг ягона ва тенгсиз эканини халққа билдириши; 3. Ҳақнинг ягона ва тенгсиз эканини халқнинг тил билан иқрор айлаши.

Тасаввуфда тавҳид ҳоли шундайки, сўфий фақатгина Бир (АЛЛОҲ)ни кўради ва Уни билади. Ундан бошқа борлиқни кўрмайди ҳам, билмайди ҳам. Шу жиҳатдан нафсидан фоний ва Ҳақ билан боқийлик ҳолига эришган мутасаввифлар муваҳҳид ва тавҳид аҳли дейилади. Халқнинг тавҳиди Худойи таолони Бир сифатида эшитиш, зиёлилар тавҳиди Бир билиш, хосларнинг тавҳиди Бир кўришдир. Тавҳид мақомларидан «ла машҳуда иллаллоҳ»нинг уч мартабаси бор: феъл тавҳиди — Ҳақ таоло феъллари билан соликка тажаллий этганда, солик барча феълларни Ҳақдан кўради ва «ла фоъила иллаллоҳ» дейди; сифот тавҳиди — Ҳақ соликка сифатлари билан тажаллий этганда, солик АЛЛОҲни ва Унинг сифатларини кўради; Зот тавҳиди — Ҳақ соликка зоти билан тажаллий этганда, солик мавжуд ўлароқ фақатгина АЛЛОҲни кўради ва «ла мавжуда иллаллоҳ» дейди.

Тажаллий — кўриниш, жилваланиш, жилоланиш, партавланиш; Ҳақ таоло лутфига муяссар бўлиш; ғайбдан келадиган ва қалбда намоён бўладиган илоҳий нур ва сирлар. Тажаллий — илоҳий файзнинг солик кўнглида зуҳур айлаши, ғайб нурларидан пайдо бўлган ҳол.

Таважжух — юзланиш, зеҳний диққат ила бир нарсага қаратиш. Тасаввуфий моҳиятда таважжух Аллоҳга юз бурмоқ, йўналмоқ ёки тушунчани Ҳусни мутлаққа тўлиқ тобе, айламоқ демак. Таважжухда солик ўзligидан кечмаган бўлса-да, шунга ҳаракат қилиши керақ. Таважжух ваздан аввал юз берадиган ҳол саналади.

Талбис — бирор бир нарсани унинг ҳақиқатига тескай ўлароқ тарзда халққа кўрсатиш демак. Сўфийлар ўзларининг гўзал хислатларининг ёмон хулқлари билан яшириш ёки муҳофаза айлашни «талбис қилиш» деганлар.

Талвин — бир рангдан бошқа рангга ўтиш, бир ҳолдан бошқа ҳолга ўзгаришдир. Талвиннинг натижаси тамкин ҳисобланади. Тамкин бир манзилда қарор топмоқ, вазминлик ва руҳий улуғворликка эришмоқ маъносини англатади.

Таквин — бор этмоқ, ижод қилмоқ, бирор бир нарсани йўқликдан борлиққа чиқармоқ, Аллоҳнинг хос сифатларидан бири. Аллоҳ ана шу сифат ила ҳар қандай нарсани йўқдан бор, бордан йўқ этади.

Тасфия — қалбни соф ҳолга келтирмоқ, ҳақиқатни идрок этмоқ, мужоҳада ва риёзат покизалиги.

Таҳаммул — чуқур ва теран мулоҳазаларга берилиш, диққат ила мушоҳада юритиш. Илоҳий ҳақиқатларни идрок қилишга эришиш ҳолати.

Файз — луғавий маъноси — сувнинг тўлиб, қирғоқдан тошиши. Бу сўз бирор нарсанинг кўпайиши, хабар тарқалиши, сир сақлаш, кенглик маъносида ҳам ишлатилган. Тасаввуф истилоҳотида фазл Ҳақ тажаллиларига нисбатан кўлланилиб, асосан «файзи ақдас», «файзи илоҳий» тарзида тилга олинган.

Файз — истеъдод натижасида юзага келгувчи Илоҳий ҳадя. Шу боис «файзи истеъдод» ёки «файзи ҳусн» дейилганда зуҳур ва тажалли назарда тутилган.

«**Файзи жовидон**» — ёрқин, давомли фазл, «файзи баҳор» — эврилиш, янгланиш, «файзи сафо» — сафо ва нашъанинг кўпайиши маъносига эга.

Тажаллий икки қисмдир: 1. Руҳоний тажаллий 2. Раббоний тажаллий. Бу ҳам иккига ажралур: 1. Улуҳият тажаллийси. 2. Рубубият тажаллийси. Буларнинг бири ҳазрати Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи васалламга, иккинчиси ҳазрати Мусо алайҳиссаломга тегишлидир. Тажаллий – доимо ғайбдан шухудга, зулматдан нурга, номаълумдан маълумга ўтиш, демакдир. Тажаллий соликка баъзан жазба, баъзан сукунат беради. Тажаллий гўртга бўлинади: зотий тажаллий – илоҳий зотнинг зоти учун тажаллийси; сифот тажаллийси – илоҳий сифатларнинг банда кўнглида зўхур этиши; исм тажаллийси – Ҳақ исмларидан бирининг банда дилида зоҳир бўлиши; феъл тажаллийси – илоҳий феълларнинг банда қалбида юзага келиши. Ҳақ таоло ҳар лаҳза, ҳар ерда турли мартабаларда тажаллий этади, яъни, ўзини ошкор қилади.

Ваҳдати вужуд аҳлига кўра икки хил тажаллий мавжуд: умумий ва раҳмоний тажаллий – бу тажаллийдан барча баробар насибасини олади; хос ва раҳимий тажаллий – бу тажаллийда мўминлар, сидиқлар ва орифлар тавҳид, маърифат ва ризо каби неъматларга ноил бўладилар.

Тажрид – мужаррад бўлмоқ. Мужаррад деб яланғоч ва бўйдоқ кишини айтадилар. Сўфийлар истилоҳида дунёвий ғараз ва андишалардан батамом холи бўлиш тажриддир.

Тажрид-тафрид – соликнинг зоҳиран молу мулкдан, ботинан зиддиятли фикр ва тушунчалардан ўзини халос айлаши. Тажрид молик бўлмаслик, тафрид эса мамлук бўлмасликдир. Тажрид қалбни мосиводан қутқариш, тафрид Ҳақни шаънига нолайиқ сифатлардан баланд тутиш, Уни фард, яъни, қиёссиз, тенгсиз кўришдир.

Тажвин – АЛЛОҲнинг хос сифатларидан бири. АЛЛОҲ шу сифати билан ҳар қандай нарсани йўқдан бор, бордан йўқ қилади.

Талаб – матлубдан муродни қидирган, излаган одам.

Талвин – бир рангдан бошқа рангга ўтиш, бир ҳолдан бошқа ҳолга ўзгаришдир. Талвиннинг натижаси тамкин ҳисобланади. Тамкин бир манзилда қарор топмоқ, вазминлик ва руҳий улуғворликка эришмоқ маъносини англатади.

Тараб – истилоҳда Ҳақ билан унсият (яқинлик) ҳосил қилиш.

Тариқат – луғавий маъноси йўл демакдир. Тариқат – инсонларни махсус таълим-тарбия билан гўзал ахлоқ, покиза қалб ва латиф руҳ соҳибни этадиган, охир-оқибат АЛЛОҲга яқинликни таъминлайдиган ўзига хос маслак ва таълимот йўлидир. Аммо тариқат шариатдан фарқли ўлароқ, бир талай хусусий талаб, усул ва қоидаларига эга йўлдир. Яъни тариқат аҳли шариат амрларини бажариш билан бир қаторда қўшимча нафл ибодатларни ҳам адо этади. Қаттиқ риёзатлар чекиб, суннатга жиддий эътибор қаратади. «Тариқат» сўзидаги ҳар бир ҳарф солик зиммасига талаб қилмоқ (Т), рози бўлмоқ (Р), яқин бўлмоқ (Й), қурб кўрсатмоқ (Қ) ва буткул таважжуҳ (Т) каби мажбуриятларни юклайди.

Олимларнинг аниқлашича, тасаввуфда 160 дан зиёд тариқат ва тариқат гармоқлари бўлган. Анъанага кўра, тариқат уч асосий таркибга ажратилган:

1. Тариқи ахёр – хайрли инсонлар йўли. Тариқи арбоби муомалот деб ҳам таърифланган ушбу йўлнинг асосини зўҳд, тақво ва ибодат ташкил қилган. Шу боис унга зоҳидлар ва обидлар йўли сифатида қаралган. Бу йўл – Ҳаққа этишишнинг узундан-узун йўли. Уни танлаганлар орасида мақсадга эришганлар ниҳоятда кам бўлган.

2. Тариқи аброр — яхши инсонлар йўли бўлиб, тариқи тасфия ва мужоҳада деб ҳам юритилган. Бу йўл — нафс ила курашиш, риёзат ила қалбни ёмонлик ва чиркинликлардан поклаш, ахлоқий комилликка етишиш йўли ҳисобланган. Хоҳ Ҳақ билан бўлсин, хоҳ халқ билан бўлсин, муносабат ва алоқада ихлос ҳамда тўғрилиқдан чекинмаслик ушбу йўлнинг бош талаби бўлган.

3. Тариқи шуттор — ошиқлар йўли. Унинг иккинчи бир номи — тариқи соирин. Бу — ишқ, муҳаббат ва жазба билан мақсадга эришиладиган йўл. Бу йўлга кирган киши ишқ ва жазба мақомига юксалгунига қадар жуда кўп мақомлардан ўтмоғи шарт бўлган. Чунки ушбу йўлда сайри сулук асосдир.

Тариқатларнинг ибтидоси Одам алайҳиссаломдан бошланади дейилсада, ҳозирги мавжуд тариқатларни асли ва асоси ҳазрати пайғамбар Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи васалламга бориб боғланади. Тариқатлар у Зотнинг икки буюк саҳобаси — ҳазрати Абу Бакр ва ҳазрати Али томонидан давом эттирилган. Ҳазрати Абу Бакрга бориб боғланадиган тариқатлар зикри хуфияга асосланган. Зикр ва дуоси очик ҳамда баланд овозда, жамоат ҳолида ижро этиладиган жаҳрий тариқатлар ҳазрати Алига нисбат берилган.

Хилват — холи жой, танҳолик, ҳеч нимага боғланмаслик, дунёнинг хилма-хил ғавғоларидан фориғлик демак. Тасаввуфда эса бундай ҳолда шайх раҳнамолиги ва кўрсатмаларига биноан муриднинг махсус бир гўшада беркиниб ибодат ва зикр ила Аллоҳ билан алоқа боғлаши англашилади. Камида қирқ кун давом қиладиган бу жараёнга «чилла» ёки «арбаин чиқармоқ» дейилган. Хилват ва узлат тўғрисида бизда ҳанузгача нотўғри ва бир ёқлама фикр давом этиб келади. Дин ва тасаввуф зинҳор ҳаётни батамом хилватда ўтказишни тарғиб этмаган. Узлат — ҳаётдан қочиш, турмушдан ажралниш, одамлардан бешиш эҳтиёжмас, балки маълум муддат «касби камол ва сайри жамол» айлагандан сўнг руҳий камолот ила яна фаолиятда бўлмоқдир.

Тасаввуфда хилват иккига ажратилган: биринчиси — шариат хилвати, иккинчиси — тариқат хилвати. Шариат хилвати айб ва нуқсон саналмиш барча гуноҳу ёмонликлардан тавба қилишга асосланади. Бу хилватнинг шартлари ва одоб қоидаларини тўлиқ адо этмасдан тариқат хилватига юз буриб бўлмайди. Шаҳобиддин Суҳравардийнинг эътирофича, тариқат хилватидан мақсад бир талай ғаройибот, ажойибот ёки кашфиётларга шохид бўлмоқ эмас, балки зикри илоҳийдан ўзга муродлардан холи бўлмоқдир.

Фано — йўқ бўлиш, фоний бўлиш. Нарса ва ашёларнинг сўфий назаридан барҳам топиши. Фанонинг туб маъноси — қўлнинг ёмон ахлоқ ва феълларни тарк қилиб, АЛЛОҲнинг гўзал сифатлари ва илоҳий феълларига эришиши, башарий иродадан илоҳий иродага кўчиши. Фано ҳолидаги ошиқ «мен»лигини унутиши билан тавҳид асрорига соҳиб бўлади. Тавҳиднинг юқори даражаси эса фанофиллоҳдир. Бу эса инсон зот ва сифатининг Ҳақ зоти ва сифатида фоний бўлиши.

Тасаввуфда фано фил — ишқ тушунчаси ҳам мавжуд. Бунга кўра кўнгил тасфияси ва руҳни даражама-даража юксалтириш орқали фано фил — ишқ даражасига эришилади.

Фақр — тариқат йўлига кирган орифнинг тўртинчи мақоми. фақирлик — бу моддий етишмовчилик ёки тиланчилик қилиш эмас, балки, АЛЛОҲу таборак олдида ўзини ожиз, ғариб ва фақир ҳис қилишдир. Фақр мосиводан халос бўлиш, таваккул туйғуси билан яшаш демакдир. Фақр шараф хирқаси, пайғамбарлар ва солиҳларнинг либосидир. Фақр тожини кийган икки жаҳонда султондир. Шу боис фақр тасаввуфнинг асоси ва манбаи ҳисобланади. Пайғамбар алайҳиссалом: «Фақирлик фаҳримдир» деганлари учун ҳам ориф инсонлар фақирлик билан фахрланганлар. Бу фахрланиш халққа камбағаллигини, тиланчиларга хос ҳаётини кўрсатиш эмас, АЛЛОҲ олдида ожиз ва фақирлигини ҳис этиб ёлворишдир.

Фақр — йўқсиллик, АЛЛОҲга муҳтож бўлиш ҳолати ва шуури, сўфийлик. Фақир, дарвеш, сўфий, мурид, толиб, ўзини ҳар жиҳатдан АЛЛОҲга муҳтожлигини биладиган, ал-фақру илаллоҳ — АЛЛОҲга муҳтож бўлиш, ал-фақиру илаллоҳ — ўзини АЛЛОҲга муҳтож деб билган киши.

Бу мақомнинг уч босқичи бор: биринчи босқичда ориф нима топса, шунга қаноат қилади. Иккинчи босқичда ориф ўзида дунё молидан кечиш ҳиссини тарбиялайди. Сўнгги босқичда у шундай бир даражага эришадики, у учун бойлик ва камбағалликнинг фарқи бўлмайди.

Фақр — тарки дунё қилиб ҳаётга қўл силташ эмас, балки олами ботинни поклашдир. Пири Туркистон Хожа Аҳмад Яссавий ҳазратлари фақрнинг олти одоби борлигини таъкидлайди:

1. Яхши ва ёмон муомалада бўлмаслик.
2. Пир олдида хомуш бўлмоқ ва унинг ижозатисиз сўзламаслик.
3. Ҳеч ким билан ёмон муомалада бўлмаслик.
4. «Хосу омнинг хизматини» адо этмоқ.
5. Нафсни енгмоқ.
6. Ҳавою ҳавасни тарк қилмоқ.

Машҳур сўфий Саҳл ибни Абдуллоҳ Тустарий: «Сўфи ҳар қандай ғам-ғуссадан холи, тафаккурли, Худонинг даргоҳида фисқу фасод қилишдан йироқ ва унинг кўзига тупроқ ҳам, тилло ҳам бир хил кўриниб, тафовути қолмаган кимсадир», деб фақр мақомининг сўфийлик шартларидан бири эканлигига урғу беради.

Иброҳим Бухорий Калободий фақрга таъриф бериб: «Фақр — молинг бўлмаслиги, бўлса ҳам сенга мансуб бўлмаслиги, фақир эса ҳақиқат маърифатига ниёзманд кишидир», деган экан. Шунингдек, фақирнинг АЛЛОҲдан бошқага муҳтожлиги бўлмайди ва у таваккул эътиқоди билан яшайди.

Қаландар — дарбадар кезувчи, эшикма-эшик тиланчилик қилиб юрувчи, қаландарлик қиладиган, шунингдек, қаландария тариқатига мансуб киши.

Қутб — Оламни идора айловчи ушбу ҳукумати маънавиянинг бошида «қутб» турган. Қутб аслида тегирмон тошининг ўқи демакдир. Тегирмон тоши бир ўқ атрофида айлангани сингари оламнинг меҳварини ҳам қутб ташкил этади. Қутбга «ғавс» (мададкор), «ғавсул аъзам» (энг буюк ғавс), «қутбул ақтоб» ҳам дейилмиш ва бошқа валиларнинг таъриф ва касб (маслак)лари ҳақида сўз кетганда, — айтилганки, ҳар бир жамоанинг маънавий буюги (пешвоси), у жамоанинг қутбидир. Шунингдек, барча комиллик хислатларини ўзида жамлаган ва Ғавс деб номлаганимиз қутб эса, ҳар даврда битта бўлиб, у ҳам бўлса Ғавсул Аъзамдир.

Ҳайрат — ҳайрон қолиш, ажабланиш. Қалба юз очган тажаллий туфайли солиқнинг англаш ва муҳокамадан тўхтайдиган бир ҳолга стишиши.

Абу Наср Саррожнинг таърифлашича, ҳайрат таҳаммул, тафаккур ва ҳузурланиш асносида орифларнинг қалбларида юзага келган, уларни фикрлаш ва муҳокама юритишдан четлаштирган «бадиҳат», яъни ёришиш, ойдинлашиш, ойдинликдир. Шиблийдан ҳайрат ҳақида сўраганларида, у: «Ҳайрат икки турлидир: бири — гуноҳ қилиш кўркувининг шиддатида туғилган ҳайрат, иккинчиси эса қалблардан ўрин олган таъзим туйғусидан майдонга чиққан ҳайрат», деган экан. Ҳайрат фанофиллоҳ ҳолига кўтарилиш учун восита бўладиган мақомлардан бири ҳамдир.

Шатҳ, шатҳия — ҳаракат, тебраниш, тўлиб-тошиш. Шатҳ ёхуд шатҳиянинг истилоҳий маъноси илоҳий ишқ беҳушлиги, яъни сакр ёки жазба ҳолида халқ тушунмайдиган ва қабул қилмайдиган сўзларни айтиш деганидир. Абу Наср Саррожга кўра, шатҳ «тилнинг важд, шавқу-завқ, ҳаяжон ҳолида айтганлари... иддаога яқин бир манбадан чиққан калимадир».

Эҳсон — хайр, ҳадя. Муршиднинг муридига, Аллоҳнинг қулига маънавий лутфу карами.

Ҳаво ва ҳавас — орзу, майл, истак. Тасаввуфий маънода ҳар турли саёз ва ўткинчи орзуларни амалга оширмоқ учун нафс ва ҳукм ўтказувчи, ақлнинг зидди бўлмиш майли табиийдир. Ҳаво ёлғон даъво бўлмиш майли табиийдир. Ҳаво — ёлғон даъво ишончи, кибр ва манманлик манбаи ва барча риёкорликларнинг сарбонидир. Ҳаво ва ҳавасга тобелик Ҳақ ва ҳақиқат ишқининг сустлиги ёки йўқлигидан юзага чиқади.

Ҳаёт — тириклик, соғлиқ, жон, яшаш, умр. Тасаввуфда қудрат илми билан сифатланувчи бир сифат. Ҳаётнинг уч даражаси бор. Ҳаёти илм — қалбнинг жоҳиллик, нодонлик ўлиmidан халос бўлиб, илм билан тирикчилик қилиши. Ҳаёти жам, бу — қалбнинг тафриқа ҳалокатидан қутулиб, ўзида ҳикматни мужассамлаштирувчи. Ҳаёти Ҳақ, бу — вужуд ҳаёти бўлиб, қалбнинг фанофиллоҳ ва бақобиллоҳ мақомларига юксалиши.

Ғавс — қутби аъзамдир. Кишилар бирор муаммоси туфайли унга таважжуҳ этганлари ва ундан дуо ва ғиммат қутганликлари учун уни Ғавс дейишган. Ғавсият мақомига эришган вали, жамоанинг ичида доим Аллоҳнинг назарида турадиган кишидир. Аллоҳ таоло унга ладун (ғайб) илmidан жуда катта ҳисса бергандир. Инсонлар Каъбани тавоф этганлари каби, Қутбул ақтобнинг ҳам қалби доимо Аллоҳ таолонинг тажаллийсини тавоф этади.

Ҳақиқат — чиндан мавжуд бўлган — нарса, асл моҳият. Аллоҳни билиш, борлиқ олам сирларини тўғри ва теран идрок айлаш. Ҳақиқат — шариатнинг ботинидир. Шунинг учун ҳақиқат тасаввуф маъносида ҳам кенг қўлланилган. Бу ҳақда Абу Наср Саррож бундай дейди: «Шариат илми — хизмат илmidир. Ҳақиқат илми — мушоҳада илmidир... Шариат — баён илми, ҳақиқат — бурҳон илми. Шариат илми муомала учундир. Ҳақиқат илми мушоҳада учун. Шариат илми феълларга хос, ҳақиқат илми ҳолларга махсус. Шариат илми ривоят учун, ҳақиқат илми ҳидоят учундир... қалбнинг доимий суратда АЛЛОҲнинг ҳузурида бўлиши, бир лаҳза бўлса ҳам шубҳага бормаслиги, илоҳий оламда мушоҳада қилинадиган, аммо ифола қилиб бўлмайдиган, кашф ва илҳом йўли билан билинадиган маънавий

ҳақиқатлар, маърифат. Тариқат сирри, яъни, латоифалар нури зоҳир бўлса, ҳақиқат дейилади.

«**Таҳқиқ**» — ҳақиқат мартабасига етиш учун бутун қувватини ва тоқатини сарфлаш, «**таҳаққуқ**» — ҳақиқат мартабасига етишиш. «**Ҳақиқати Муҳаммадийя**» — ҳақиқатлар ҳақиқатидир. Илк ҳақиқат «**АЛЛОҲ** биринчи бўлиб, Ҳазрати Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам) руҳини ва нурларини яратди, кейин ҳамма нарсани шу руҳ ва нурдан, шу руҳ ва нур учун яратди» шаклидаги ишонч, нури Муҳаммадий ва ақли куллий ақидаси.

Ҳақиқат бир неча маънода қўлланади. Жумладан, Худони таниш ва билиш; мажознинг зидди; банданинг Худо васлига интизорлик ҳолати; Ҳақ жамолини кўрсатиши; нарсалар манбаида илоҳий қудрат ва санъатни мушоҳада этиш ва ҳоказо.

Ҳақиқат шариат ва тариқат босқичларидан кейинги мақом бўлиб, Илоҳий Зот маърифатини ифодалайди. Тасаввуф буни «Шариат — солиқнинг жисми, ҳақиқат — унинг руҳи» деб таърифлайди. Сўфийлар ҳақиқатга етишишни асосий мақсад деб биладилар. Сайру сулук натижасида моддий ва маънавий тўсиқлардан ўтиб, ўз нафсларининг асл жавҳаридан, яратилиш ва дунёга келиш сирларидан огоҳ бўладилар. Баъзи сўфийлар бу мақомни фанодан сўнгги бақо деганлар. Бу тушунчанинг ривожланиши асосида аста-секин «комил инсон» тушунчаси юзага келган.

Тасаввуфий манбаларда ҳақиқат атамасидан ташқари «ҳақиқати жомӣ», «ҳақиқати мутлақ», «ҳақиқатул ҳақоӣқ» иборалари ҳам қўлланади.

Имом Муҳаммад Ҳаззолий ҳақиқат истовчиларни тўрт гуруҳга: мутакаллимлар, файласуф ва ҳакимлар, исмоилия ва таълимия тарафдорлари ҳамда сўфийларга бўлади. Сўфийлар ҳақида: «Мен учун тамоман равшан бўлдики Худойи таоло тариқатига қадам қўйганлар фақат сўфийлардир. Уларнинг ҳаёт тарзлари, тариқатлари, феъллари ҳам энг яхшидир, мақбулдир», деб таъриф беради.

Ҳақиқат аҳли башарий сифатлардан илоҳий сифатларга юксалган зотлардир. Кушайрийнинг ёзишича, шариат фикҳ илми бўлса, ҳақиқат тасаввуф илмидир. Ҳақиқат билан шариат бир танганинг икки томони кабидир. Ҳақиқатсиз шариат мақбул эмас, шариатсиз ҳақиқат эса ботилдир.

Умано (аминлар) — булар маломатийлар тоифасидир. Маломий, бир пайтда зоҳири халқ билан, ботини Ҳақ билан бўлган кимсадир. Маломий бўлган Уманолар ботинларидаги комилликни зоҳирларига чиқармайдилар. Ҳаммаси ҳам футувват аҳли (сахий) кишилардир. Дунё ва дунёликни севмайдилар. «Авориф» номли китобнинг муаллифи айтадики: «Маломий — яхшилигини ошкор қилмайдиган, ёмонлигини яширмайдиган кишиларга айтилади. Бу жиҳатдан улар аччиқ терларини ишқ ва ихлос мазаси билан ичадилар».

Маломийлик сахийлик ва тўғрилиқ билан бўлади. Улар ҳоллари ва амалларига ҳеч кимнинг хабардор бўлишини хоҳламайдилар. Хазина каби доим яширин қилишини хоҳлайдилар.

Хирқа — шайх, мурид ва дарвешлар киядиган махсус кийим. Бу сўзнинг луғавий маъноси ямоқ, парча ёки куроқдан тикилган кийим демак. Истилоҳда эса, шайх билан мурид орасида алоқа ўрнатиш, «муриднинг нафс билан ўзи орасида шайхнинг ҳукмронлигини қабул айланиш»дир.

Тасаввуф арбобларига кўра, хирқа кийиш одати Иброҳим (алайҳиссалом)га бориб боғланади. Иброҳим Халилуллоҳ оловга ташлангани замон Аллоҳ ҳукми билан Жаброил жаннатдан бир кўйлак келтириб, унга кийдирган ва шу кўйлак шарофатидан ул зот оловда ёниб кул бўлишдан қутулган. Бу кўйлак дастлаб ҳазрати Исҳоққа, сўнгра Ёқуб пайғамбарга мерос ўтган. Ҳазрат Ёқуб эса, уни махсус бир қутига солиб, ўғли Юсуф (алайҳиссалом)нинг бўйнига осиб қўйган. Юсуф пайғамбар яланғоч ҳолда қудуққа ташланганида, Жаброил егиб келиб, қутини очиб, унга кўйлакни кийдирган экан... Сўфийлар хирқада худди ана шу кўйлакнинг сирини кўриб, унга маънавий маънолар берганлар. Сухравардий хирқанинг икки турга — муридлик хирқаси ва табаррук хирқага ажратилишини айтиб, яна бундай деган: «Шайхларнинг муридларига кийдиришни истаганлари асл хирқа — муридлик хирқасидир. Хирқаи табаррук эса, муридлик хирқасига ўхшаши бир хирқадир. Муридлик хирқасини ҳақиқий муридлар, кейингисини эса мурид бўлмаган, аммо уларга ўхшашга ҳаракат қилувчи муташаббих муридлар кийурлар».

Ҳол — меҳнат орқали қўлга киритилмайдиган Ҳақ неъмат. Мақомларга эса меҳнат билан эришилади. Ҳол — сўфийнинг юксак маънодаги маънавий-руҳий ҳолати; кайфият, қувват. Ҳол ўзгарувчандир. Ҳол ўзгаришларини бошидан кечирган солиқ ҳол соҳибидан мақом соҳибига айланади. Ҳол — ошиққа маъшуқнинг лутфи. Ҳол эгаси ишқ туғёнида ҳолдан ҳолга юксалиб боради.

Ҳол солиқнинг хоҳиш-иродасисиз АЛЛОҲдан қалбга етган маънолар, файзлардир. Илми қол — шариат, илми ҳол — тариқат. Тасаввуфда солиқнинг ҳоли муҳим аҳамиятга эга бўлгани учун ҳам тасаввуф баъзан илми ҳол деб юритилади. АЛЛОҲнинг розилигини топган тақводор инсонлар «ҳол соҳиби»дирлар. Шунинг учун ҳол соҳиби валий маъносига ҳам қўлланади.

Ҳол соҳиби — маънавий ҳолати яхши бўлган, тасаввуфий ҳолларни кўриб ва яшаб таниган; важд, жазба ва истиғроқ ҳолатида бўлган, сакр ва талвин соҳиби, ҳолига ҳоким инсон аҳвол, ҳолат, вазият, ичида яшаётганингиз вақт, замон, муайян дамда туғилиб, сўнг ўтиб кетадиган ҳис-туйғу, ҳаяжон, эҳтирос, шавқ, зуҳур, важд, ғайбат, ҳузур каби ҳоллардир. Ҳол Ҳақ тўхфаси ва ҳаляси эрур. Шунинг учун ҳол инсоннинг иродаси ва ҳаракатига тобе эмас. Абу Наср Саррож ҳолни «лаҳзада туғилиб қалбда ризо, тафвиз ва шунга ўхшаш сифатларни муқимлаштирадиган аҳволдир», дейди. Абдулкарим Кушайрийга кўра, «ҳол қулнинг қасди: жалб айлаш ташаббуси, эришиш истагисиз қалбда пайдо этилалигани нашъа — ҳузун, шодлик — қайғу, ҳайбат — ҳаяжон сингари маънолар эрур».

ШАИХЛАР РУЙХАТИ

1. Шайх Увайс Қараний	8. Абуҳошим Сўфий
2. Ҳабиб Аъжамий	9. Зуннун Мисрий
3. Абу Жозим Маккий	10. Имом Аъзам
4. Атаба б. Фулом	11. Имом Шофъий
5. Молик Динор	12. Имом Аҳмад Ханбал
6. Муҳаммад Восий	13. Имом Молик
7. Абдуллоҳ Муборак	14. Муҳаммад Аслам Тусий

15. Аҳмад Ҳарб
16. Исрофил Мағрибий
17. Абуласвад Маккий
18. Абуласвад Роъий
19. Абу Яъқуб Ҳошимий
20. Валид б. Абдуллоҳ Саққо
21. Фузайл б. Иёз
22. Маъруф Кархий
23. Абу Сулаймон Дороний
24. Довуд б. Аҳмад Дороний
25. Иброҳим Адҳам
26. Иброҳим б. Саъд Алавий
27. Абулҳорис Авлосий
28. Иброҳим б. Ситанбаҳ Ҳиравий
29. Иброҳим Работий
30. Иброҳим Утруш
31. Иброҳим Сайёд Бағдодий
32. Иброҳим Ожурӣ Сағир
33. Иброҳим Ожурӣ Кабир
34. Фатҳ б. Али Мавсилиӣ
35. Фатҳ б. Шахраф Марвазий
36. Бишр б. Ҳорис б. Абдурахмон
37. Шақиқ б. Иброҳим Балхий
38. Довуд Балхий
39. Бишр Табароний
40. Қосим Ҳарбий
41. Ҳорис б. Асад Муҳосибий
42. Абу Туроб Нахшабий
43. Абу Ҳотам Аттор
44. Сарий б. Муталлис Сақатий
45. Али б. Абдулҳамид Ғазоирӣ
46. Абу Жаъфар Саммок
47. Аҳмад Хузравайх Балхий
48. Яҳё б. Муъоз Розий
49. Халаф б. Али
50. Боязид Бистомий
51. Абу Али Синдӣ
52. Абу Ҳафс Ҳадлод
53. Абу Муҳаммад Ҳадлод
54. Золим б. Муҳаммад
55. Абу Музоҳим Шерозӣ
56. Абдуллоҳ Маҳдий Бовардий
57. Ҳамдун Қассор
58. Абулҳусайн Борусий

59. Мансур б. Аммор
60. Аҳмад б. Осим Антокий
61. Муҳаммад б. Мансур Тусий
62. Али Аккий
63. Ҳотам Асамм
64. Аҳмад б. Абулҳаворий
65. Абдуллоҳ б. Хубайқ б. Собик Антокий
66. Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарий
67. Аббос б. Ҳамза Нисобурий
68. Аббос б. Юсуф Шақлий
69. Аббос б. Аҳмад Шоир Румӣ
70. Абу Ҳамза Хуросонӣ
71. Абу Ҳамаз Бағдодӣ
72. Ҳамза б. Абдуллоҳ Алавӣ
73. Абу Саъид Харроз
74. Аҳнаф Ҳамадонӣ
75. Абу Шуъайб Муқаннаъ
76. Абу Аққол б. Илвон Мағрибӣ
77. Ҳаммод Кураший
78. Абулҳусайн Нурий
79. Саййид ут-тоифа Жунайд Бағдодӣ
80. Абу Жаъфар Карнабий
81. Каҳмас Ҳусайн Ҳамадонӣ
82. Амр б. Усмон Маккий
83. Шоҳ Шужоъ Кирмонӣ
84. Абу Усмон Ҳирӣ
85. Закарийё б. Дулувайх
86. Закарийё б. Яҳё Ҳиравий
87. Зиёд б. Кабир Ҳамадонӣ
88. Абу Усмон Мағрибий
89. Абу Толиб Ихмимӣ
90. Талҳа б. Муҳаммад Сабоҳ Нилий
91. Абулаббос б. Масрук
92. Абулаббос Мӯразан Бағдодӣ
93. Абу Абдуллоҳ Мағрибий
94. Абу Абдуллоҳ Небожий
95. Абу Абдуллоҳ Антокий
96. Мумшод Динаварӣ
97. Ҳусайн б. Али Мусуҳӣ
98. Аҳмад б. Иброҳим Мусуҳӣ
99. Рувайм

100. Юсуф б. Хусайн Розий
101. Абдуллоҳ Ҳозир
102. Собит Хаббоз
103. Абу Собит Розий
104. Самнун б. Ҳамза Муҳибб Каззоб
105. Заҳрун Мағрибий
106. Арун б. Вассоба
107. Маймун Мағрибий
108. Саъдун Мажнун
109. Ато б. Сулаймон
110. Али б. Саҳл Азҳар Исфаҳоний
111. Муҳаммад б. Юсуф Банно
112. Муҳаммад б. Фоза
113. Саҳл б. Али Марвазий
114. Али б. Ҳамза
Исфаҳоний Ҳаллож
115. Али б. Шуъайб Саққо
116. Али б. Муваффақ Бағдодий
117. Абу Аҳмад Қалонисий
118. Абулғариб Исфаҳоний
119. Абу Абдуллоҳ Қалонисий
120. Абу Абдуллоҳ Жалло
121. Абу Абдуллоҳ Хоқон Сўфий
122. Абу Убайдуллоҳ Бусрий
123. Абу Абдуллоҳ Сижзий
124. Абу Абдуллоҳ Хусрий
125. Жаъфар б. Мубарқаб
126. Али б. Бундор Хусайн
Сўфий Сайрафий
127. Муҳаммад б. Фазл Балхий
128. Муҳаммад б. Али
Ҳаким Тирмизий
129. Али б. Баккор
130. Абу Абдуллоҳ Аббодоний
131. Абу Абдуллоҳ: Ҳазракий
132. Али Абдуллоҳ Соликий
133. Абу Абдуллоҳ Жавпораи Сўфий
134. Абу Толиб Муҳаммад б. Али б.
Атия Ҳорисий Маккий
135. Абубакр Варроқ Тирмизий
136. Абулқосим Розий
137. Абулқосим Ҳаким Самарқандий
138. Бакр Сугдий
139. Солиҳ б. Мактум
140. Абу Зарр Тирмизий
141. Ҳошим Сугдий
142. Муҳаммад б. Ҳасан Жавҳарий
143. Абубакр Қисоий
144. Абу Али Жузжоний
145. Муҳаммад ва Аҳмад б. Абулвард
146. Тоҳир Мақдисий
147. Абу Яъқуб Сусий
148. Абу Яъқуб Наҳражурий
149. Абу Яъқуб Зайёт
150. Аҳмад Ваҳаб
151. Абу Яъқуб Мазобилий
152. Абу Яъқуб Ақтаъ
153. Абу Яъқуб Зизий
154. Абу Яъқуб Мазкурый
155. Абу Яъқуб Майдоний
156. Абу Яъқуб Харрот Асқалоний
157. Абу Яъқуб Куратий
158. Хайр Нассож
159. Маҳфуз б. Маҳмуд
160. Маҳфуз б. Муҳаммад
161. Иброҳим Хаввос
162. Иброҳим б. Исо.
163. Иброҳим Собит
164. Абу Муҳаммад Журирий
165. Олим б. Саъд
166. Файлон Самарқандий
167. Файлон Мувазвис
168. Абулаббос ибн Ато
169. Абу Солиҳ Музаййин
170. Абулаббос Арзизий
171. Абулаббос Динаварий
172. Абулаббос Аҳмад б.
Яҳё Шерозий
173. Абулаббос Бовардий
174. Абулаббос Бурдуый
175. Абулаббос Сайёрий
176. Абдулвоҳид б. Али Сайёрий
177. Абулаббос Сухравардий
178. Абулаббос Ниҳовандий
179. Ахий Фараж Занжоний
180. Абулаббос Нисойи
181. Абулаббос Сурайж
182. Абулаббос Ҳамза б. Муҳаммад

183. Ҳусайн б. Мансур Ҳаллож
184. Абдулмалик Искоф
185. Иброҳим б. Фотик ва Аҳмад б. Фотик
186. Форис б. Исо Бағдодий
187. Аҳмад б. Ҳусайн б. Мансур Ҳаллож
188. Абу Мансур Говкулоҳ
139. Абу Амр Димишқий
190. Муҳаммад б. Ҳомид Тирмизий
191. Абдуллоҳ б. Муҳаммад Харроз
192. Бунон б. Муҳаммад Ҳаммол
193. Исҳоқ б. Иброҳим Ҳаммол
194. Бунон б. Абдуллоҳ
195. Шайбон б. Али
196. Абулҳасан б. Муҳаммад Музаййин
197. Абулҳасан Сойиғ Динаварий
198. Абулҳасан Субайҳий
199. Абулҳасан Суютий
200. Абулҳасан б. Шайба
201. Абу Ҳомид Асвад Маъруф Занжий
202. Иброҳим б. Довуд Қассор Рикқий
203. Абу Жаъфар Ҳаффор
204. Абу Жаъфар Сумоний
205. Абу Жаъфар Сайдалоний
206. Абу Жаъфар Аҳмад б. Ҳамдон б. Али б. Синнон
207. Абу Жаъфар Фарғоний
208. Абу Жаъфар Сомоний
209. Абу Жаъфар Ҳаллод
210. Абу Жаъфар Муъоз Мисрий
211. Абу Абдуллоҳ Барқий
212. Абу Жаъфар Маъзум
213. Шайх Абу Жаъфар Домағоний
214. Шайх Абулҳусайн Варроқ
215. Абулҳусайн Дарроҷ
216. Шайх Букайр Дарроҷ
217. Шайх Абулҳусайн Саломий
218. Абулҳусайн Молиқий
219. Абулҳусайн Ҳошимий
220. Шайх Абубакр Воситий
221. Абубакр Заққоқи Кабир
222. Абубакр. Заққоқи Сағир
223. Шайх Абубакр Кагтоний
224. Абубакр Ато Жухфий
225. Абубакр Саққоқ
226. Абубакр Шиблий
227. Абубакр б. Яздонёр Урмавий
228. Абубакр Сайдалоний
229. Абубакр Хаббоз Бағдодий
230. Абубакр б. Исо Мутававвий
231. Абубакр Тоҳир Абҳарий
232. Абубакр б. Аби Саъдон
233. Абубакр Атуфий
234. Абубакр Саккок
235. Абубакр Саққо
236. Абубакр Мисрий
237. Абубакр Дуққий
238. Абубакр Тамасгоний
239. Абубакр Фарроъ
240. Абубакр Шабаҳий
241. Абубакр Тарсусий
242. Абубакр Сусий
243. Абубакр Шукайр
244. Абубакр Жавзақий
245. Абубакр Розий
246. Абубакр Муфид
247. Абубакр Қасрий
248. Абубакр Мавозиний
249. Абубакр Ушноний
250. Абубакр Мағозиллий
251. Абубакр Қатийий
252. Абубакр Ҳамдоний
253. Абубакр Кафширий
254. Абубакр Довуд Динаварий
255. Абу Аля Рудборий
256. Абу Али Сақафий
257. Абу Али Котиб Мисрий
258. Абу Али Муштулий.
259. Абу Али Розий
260. Абу Али Ҳайрон
261. Абу Али Сиржоний
262. Абдуллоҳ б. Муҳаммад Маъруф Муртабий
263. Абдуллоҳ б. Муҳаммад Манозил

264. Абдуллоҳ б. Ҳаддоқ Розий
265. Абдуллоҳ б. Исом Мақдисий
266. Абдуллоҳ Набозоний
267. Абулхайр Тайнотий
268. Абулхайр Ҳабаший
269. Абулхайр Асқалоний
270. Абулхайр Ҳимсий
271. Иброҳим б. Шайбон
Кирмоншоҳий
272. Абу Заид Марғазий Хуросоний
273. Иброҳим б. Аҳмад Муваллид
Суфий Раққий
274. Иброҳим Жилий
275. Иброҳим Деҳистоний
276. Иброҳим Марғиноний
277. Иброҳим Нозувайҳ
278. Музаффар Кирмоншоҳий
Қирмисий
279. Абулҳусайн б. Бунон
280. Абулҳусайн б. Ҳинд Форсий
281. Абуладён
282. Абу Жаъфар Муҳаммад б.
Али Насавий ал-маъруф
Муҳаммад Алиён
283. Абу Саид Аъробий
284. Абу Амр Зужож
285. Иброҳим б. Юсуф б.
Муҳаммад Зужожий
286. Жаъфар б. Муҳаммад б.
Нусайр Хулдий Хаввос
287. Абулҳасан Суфий Фушанжий
288. Бундор б. Ҳусайн б. Муҳаммад
б. Муҳаллаб Шерозий
289. Абу Амр б. Нухайд
290. Абдуллоҳ б. Муҳаммад б.
Абдурахмон Розий
291. Абулҳусайн Сирвоний
292. Абулҳусайн Қарофий
293. Абу Сулаймон Нилӣ
294. Абу Сулаймон Хаввос Мағрибий
295. Абулқосим Насрободий
296. Абубакр Розий Бажалий
297. Абубакр Фоллизбон Бухорий
298. Абулҳусайн Ҳусрий
299. Абулҳусайн Самъун
300. Абунаср Ҳаббоз ва Абулҳасан
Суҳон Ожан
301. Шайх Аҳмад Ҳарроний
302. Жаҳм Раққий
303. Абулҳусайн Урмавий
304. Абу Абдуллоҳ Хафиф Шерозий
305. Абулхайр Моликий
306. Абубакр Шаъроний
307. Абу Муҳаммад Атойидий
308. Жаъфар Ҳаззо
309. Ҳишом Абдон
310. Абу Муҳриз Шерозий
311. Абдурахим Истахрий
312. Муъамил Жассос
313. Али б. Шулуя
314. Абубакр Искоф
315. Абу Заҳҳок
316. Абу Муҳаммад Хаффоф
317. Ҳасан б. Ҳаммавияҳ ва соҳибуҳу
Абу Жаъфар Ҳарроқ Истахрий
318. Абдуллоҳ Қассор
319. Иброҳим Мутаваккил
320. Абутолиб Ҳазраж б. Али
321. Абу Али Ворижий
322. Абулфазл Жаъфар Жаъдий
323. Абулқосим Қасрий
324. Абдулазиз Баҳроний
325. Абулҳасан Ҳакимий
326. Абу Али Ҳусайн б.
Муҳаммад Аккор
327. Абу Исҳоқ Иброҳим
Шаҳриёр Гозирунӣ
328. Шайх Рӯзбеҳон Бақлий
329. Абулҳасан Карлуя
330. Шайх Абдуллоҳ Балёнӣ
331. Жамолуддин Муҳаммад
Боқаланжор
332. Мусо Имрон Журуфтий
333. Хожа Али б. Ҳасан Кирмоний
334. Мира Нисобурий
335. Абу Абдуллоҳ Туруғбадий
336. Абу Абдуллоҳ Рудборий
337. Абу Абдуллоҳ Монак

338. Абу Абдуллоҳ Дуний
339. Абу Абдуллоҳ Мавло
340. Абу Абдуллоҳ Муқрий
341. Абулқосим Муқрий
342. Абу Муҳаммад Росибий
343. Абу Абдуллоҳ Динаварий
344. Абулҳусайн Сирвонийи Сағир
345. Абулҳусайн Жаҳзам Ҳамадоний
346. Абулҳусайн Тазарий
347. Абулҳусайн Саркий
348. Шайх Муҳаммад Сохарий
349. Шайх Аҳмад Жуволгар
350. Абулҳусайн Ҳаддод Ҳиравий
351. Абулмузаффар Тирмизий
352. Мирчаи Сафолфуруш
353. Шариф Ҳамза Уқайлий
354. Ориф Анёр
355. Абулҳусайн Солбиҳ
356. Шайх Имрон Сулсий
357. Абулҳусайн Марв Рудий
358. Абу Ҳамид Дўстон
359. Боб Фаргоний
360. Абу Мансур Муъаммар б.
- Аҳмад Исфаконий,
361. Абунасер Сарроҷ
362. Шайх Абулфазл Ҳасан Сарахсий
363. Холий Нисобурий
364. Шайх Абулаббос Қассоб Омулий
365. Шайх Аҳмад Наср
366. Шайх Абу Али Сиёҳ
367. Шайх Абу Али Даққоқ
368. Абу Али Шаббуи Марвазий
369. Шайх Абулқосим Бишр Ёсин
370. Шайх Лукмон Сарахсий
371. Шайх Муҳаммад Қассоб
- Омулий
372. Шайх Абулҳасан Харақоний
373. Шайх Абу Абдуллоҳ Достоний
374. Шайх Абу Саид Абулхайр
375. Шайх Абулқосим Гургоний
376. Хожа Музаффар Аҳмад б.
- Ҳамдон
377. Хожа Муҳаммад Маъшуқ Тусий
378. Амир Алийи Абу
379. Шайх Абу Абдурраҳмон
- Сулабий Нишобурий
380. Ҳусайн б. Муҳаммад Мусо
- Сулабий
381. Абусаҳл Суълукий
382. Шайх Абулқосим Қушайрий
383. Шайх Абулқосим Шақоний
384. Абулфазл Ҳасан Хатлий
385. Али б. Усмон б. Абу Али Жуллоб
- Ғазнавий
386. Хожа Аҳмад Ҳаммоҷ Сарахсий
387. Адиб Кумандий
388. Абулҳасан Мусанно
389. Шайх Аҳмад Наҷжор
- Астрободий
390. Шайх Абу Зуръа Розий
391. Шайх Абу Зуръа Ардабили
392. Абу Абдуллоҳ муштаҳир Бобуний
393. Шайх Абу Абдуллоҳ Боку
394. Шайх Мўмин Шерозий
395. Шайх Абу Исҳоқ Шомий
396. Шайх Абу Аҳмад Абдол Чиштий
397. Хожа Муҳаммад б. Абу Аҳмад
- Абдол Чиштий
398. Устод Мардон
399. Хожа Юсуф б. Муҳаммад Самъон
400. Хожа Мавлуд Чиштий
401. Хожа Аҳмад б. Мавлуд б. Юсуф
- Чиштий
402. Абулвалид Аҳмад б. Аби Раҷо
403. Абу Искоил Абдуллоҳ б. Абу
- Мансур Муҳаммад Ансорий
- Ҳиравий
404. Хожа Яҳё б. Аммор Шайбоний
405. Шайх Абдуллоҳ Тоқий
406. Шайх Абулҳасан Бишр Сижзий
407. Коко Абулқаср Бустий
408. Коко Аҳмад Сунбул ва
- Муҳаммад Хожа
409. Абу Мансур Муҳаммад Ансорип
410. Абу Мансур Сухта
411. Шайх Аҳмад Чиштий ва инисн
- Хожа Аҳмад Исмойил

412. Шайх Аҳмад Ҳожи
413. Шайх Абу Салама Бовардий
414. Абу Али Кайёл
415. Абу Али Заргар
416. Абу Али Бутагар
417. Шайх Абу Наср Қаббоний
418. Шайх Исмоил Насрободий
419. Шайх Абу Мансур Гозар
420. Шайх Исмоил Даббос
Жирафтий
421. Шайх Абусаид Муаллим
422. Шайх Муҳаммад Абу Ҳафс
Куратий
423. Шайх Аму
424. Шайх Аҳмад Куфоний
425. Абулҳасан Наҷжор
426. Шайх Абулайс Фушанжий
427. Муҳаммад б. Абдуллоҳ Гозурий
Ҳиравий
428. Қурбанж,
429. Хожа Хайрча,
430. Абу Абдуллоҳ Аҳмад б.
Абдурраҳмон Наср Молиний,
431. Абу Наср б. Абу Жаъфар б.
Абу Исҳоқ Ҳиравий Хончабодий
432. Султон Маждуддин Толба
433. Абу Абдуллоҳ Мухтор б.
Муҳаммад б. Аҳмад Ҳиравий
434. Шайх Абу Зар Бузжоний
435. Шайх ул-ислом Аҳмад Номакӣй
Жомий
436. Абу Тоҳир Курд
437. Шайх Абу Али Формадий
438. Шайх Абубакр б. Абдуллоҳ
Тусий Нассож
439. Ҳужжат ул-ислом Муҳаммад б.
Муҳаммад Ғаззолий Тусий
440. Шайх Аҳмад Ғаззолий
441. Хожа Юсуф Ҳамадоний
442. Хожа Абдулхолиқ Фиждувоний
443. Хожа Ориф Ривгарий
444. Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавий
445. Хожа Али Ромитаний
446. Хожа Муҳаммад Бобо Самосий
447. Саййид Амир Кулол
448. Кусам Шайх
449. Халил Ота
450. Хожа Баҳоуддин Нақшбанд
451. Хожа Алоуддин Аттор
452. Хожа Муҳаммад Порсо
453. Хожа Ҳафизуддин Абу Наср
Муҳаммад б. Муҳаммад б.
Муҳаммад Ҳофиз Бухорий
454. Хожа Ҳасан Аттор
455. Мавлоно Яқуб Чархий
456. Хожа Алоуддин Фиждувоний
457. Мавлоно Низомиддин Хомуш
458. Хожа Убайдуллоҳ
Имом Исфаҳоний
459. Мавлоно Саъдуддин Кошғарий
460. Хожа Убайдуллоҳ
461. Мавлоно Қосим
462. Абулҳасан Бустий
463. Шайх Ҳасан Саккок Симноний
464. Муҳаммад Ҳаммуя Жувайний
465. Айн ул-қузот Ҳамадоний
466. Шайх Барака
467. Шайх Фатҳа
468. Шайх Зиёуддин Абуннажиб
Абдулқаҳҳор Суҳравардий
469. Шайх Аммор Ёсир
470. Шайх Рӯзбеҳони Кабир Мисрий
471. Шайх Исмоил Қасрий
472. Шайх Наҷмуддин Кубро
473. Шайх Маждуддин Бағдодий
474. Шайх Саъдуддин Ҳуммуий
475. Шайх Сайфуддин Бохарзий
476. Айн уз-замон Жамолуддин
Гилий
477. Бобо Камол Жандий
478. Хожа Абулвафойи Хоразмий
479. Паҳлавон Маҳмуд Паккаёр
480. Шайх Наҷмуддин Розий
ал-Маъруф би-Доя
481. Шайх Разиюддин Али Лоло
Ғазнавий
482. Шайх Жамолуддин Аҳмад
Журфоний

483. Шайх Нуриддин Абдурахмон
Исфаройиний Касирқий
484. Шайх Абулмакорим
Рукнуддин Алоуддавла
Симноний
485. Ахий Али Мисрий
486. Шайх Нажмуддин Муҳаммад
Эдконий
487. Ахий Али Деҳистоний
488. Абулбаракот Тақиюддин
Али Дўстий Симноний
489. Амир Саййид Али б. Шихоб б.
Муҳаммад Ҳамадоний
490. Шайх Абдуллоҳ Фаржистоний
491. Бобо Маҳмуд Тусий
492. Ахий Али Қутлуқшоҳ
493. Шайх Ҳофиз Умар Абардиҳий
494. Хожа Абдулрахмон Гаҳворагар
495. Мавлоно Фахруддин Луристоний
496. Шоҳ Али Фароҳий
497. Шайх Муҳаммад Шоҳ Фароҳий
498. Шайх Баҳоуддин Умар
499. Мавлоно Шамсуддин
Муҳаммад Асад
500. Шайх Баҳоуддин Валад
501. Саййид Бурҳонуддин Муҳаққиқ
502. Мавлоно Жалолуддин
Муҳаммад Балхий Румий
503. Мавлоно Шамсуддин
Муҳаммад б. Али б. Маликдод
Табризий
504. Шайх Салоҳуддин б. Фаридун
Қунявий маъруф би-Заркуб
505. Шайх Ҳисомуддин Ҳасан б.
Муҳаммад б. Ҳусан б. Ахий Турк
506. Султон Валад
507. Шайх Шихобуддин Сухравардий
508. Шайх Нажибуддин Али б. Бузғуш
Шерозин
509. Заҳируддин Абдулрахмон б.
Али б. Бузғуш
510. Шайх Муҳаммад Яманин
511. Шайх Иброҳим Мажзуб
512. Шайх Жамолуддин Лур
513. Шайх Шамсуддин Сафий
514. Шайх Нуруддин Абдуссамал
Натанзий
515. Шайх Иззуддин Маҳмуд Коший
516. Шайх Камолуддин Абдулраззоқ
Коший
517. Шайх Нуруддин Абдулрахмон
Мисрий
518. Шайх Зайнуддин Абубакр
Хавофий
519. Амир Қивомуддин Синжоний
520. Хожа Шамсуддин Муҳаммад
Кусуий Жомий
521. Мавлоно Зайнуддин Абубакр
Тойбодий
522. Мавлоно Жалолуддин Маҳмуд
Зоҳид Мурғобий
523. Мавлоно Жалолуддин Абуязид
Пуроний
524. Мавлоно Заҳируддин Хилватий
525. Шайх Баҳоуддин Закариё
Мўлтоний
526. Шайх Низомуддин Деҳлавий
Холидий маъруф Шайх
Низомуддин Авлиё
527. Шайх Фарид Шакарғанж
528. Мавлоно Фахруддин Зоҳид
529. Алоуддин Кирмоний
530. Хожа Имод Халаж
531. Хожа Маҳмуд Мўйдўз
532. Амир Олим Далполижий
533. Қози Шарафуддин Бухайро
534. Қози Шафиуддин Бухайро
535. Амир Шарафуддин Ашраф
536. Қози Раис
537. Мавлоно Разиюддин Набий
538. Мавлоно Маждуддин Ҳожи
539. Хожа Роҳат
540. Мавлоно Рашидуддин Наъзий
541. Хожа Абубакр Жом
542. Шайх Зиёуддин Румий
543. Шайх Нажибуддин Мутаваккил

544. Қирқ Абдол
545. Мавлоно Каримуддин Мавъидий
546. Шайх Муҳйиддин Али Чиштий
547. Дарвеш Башир
548. Мавлоно Саррож Ҳофиз
549. Саййид Жамол Сурх
550. Ҳожи Каримуддин Нимгӯр
551. Мавлоно Ҳисомуддин Ғалбек
552. Мир Бузург ва Мир Хурд
маъруф би-Содоти Нуҳқа
553. Мавлоно Камолуддин Зоҳид
554. Шайх Рашн Авлиё
555. Шайх Маҳмуд Биҳорий
556. Шайх Абубакр Тусий ва
Шайх Маликёр Паррон
557. Мавлоно Низомуддин Каломий
558. Шайх Мужир
559. Шайх Қутбуддин Бахтиёр
Кокий
560. Қози Ҳамидуддин Ногурий
561. Малик Носируддин Маҳмуд
562. Шайх Шодий
563. Шайх Абу Абдуллоҳ Савмаъий
564. Шайх Муҳйиддин Абдулқодир
Жилий
565. Шайх Ҳаммод Даббос
566. Шайх Садақа Бағдодий
567. Шайх Сайфуддин Абдулваҳҳоб
568. Шайх Абу Муҳаммад
Абдурраҳмон Тафсунажий
569. Шайх Абу Амр Сарифиний
570. Шайх Бақо б. Батту
571. Қазиб ул-бон Мавсилий
572. Муҳаммад Авоний Ибн ул-Қоид
573. Абу Суъуд б. Шабл
574. Шайх Абу Мадян Мағрибий
575. Абулаббос б. Ариф Санҳожий
Андалусий
576. Абуррабиъ Кафиф Молақий
577. Адий б. Мусофир Шомий сумма
Ҳаккорий
578. Сайдий Аҳмад б. Абулҳасан
Рифоъий
579. Ҳаёт б. Қайс Ҳарроний
580. Шайх Жогир
581. Шайх Абу Абдуллоҳ Муҳаммад
б. Иброҳим Кураший Ҳошимий
582. Абулҳасан Али б. Ҳумайд
Саъидий
583. Абу Исҳоқ б. Зариф
584. Ибн ул-Фориз Ҳамавий Мисрий
585. Иброҳим б. Миъсор Жаъбарий
586. Шайх Муҳйиддин Муҳаммад б.
Али б. Арабий,
587. Шайх Садруддин Муҳаммад б.
Исҳоқ Кўнявий
588. Шайх Муъайядуддин Жандий
589. Шайх Саъидуддин Фарғоний
590. Шайх Мусо Садроний
591. Шайх Исо Ҳаттор Яманий
592. Шайх Абулғайс Жамил Яманий
593. Шайх Абулҳасан Мағрибий
Шозилий
594. Шайх Ёсин Мағрибий Ҳажжом
ул-Асвад
595. Шайх Абулаббос Мурсий
596. Шайх Саъд Ҳаддод ва
Шайх Жавҳар
597. Аҳмад б. Жаъд ва Шайх Саъид
Абу Исо
598. Шайх Нажмуддин Абдуллоҳ б.
Исфаҳоний
599. Ҳожа Қутбуддин Яҳё Нишобурий
600. Мир Фиёс
601. Абу Муҳаммад Абдуллоҳ
Маржоний Мағрибий
602. Абу Абдуллоҳ Маъруф би-Ибн
ул-Мутарриф Андалусий
603. Шайх Сулаймон Туркман
Муваллаҳ
604. Шайх Али Курдий
605. Шайх Муфарриж.
605. Шайх Абулаббос Даманхурий
607. Шайх Райҳон
608. Шайх Алоуддин Хоразмий
609. Имом Абдуллоҳ Ёфиъий
Яманий

610. Шайх Шихобуддин
Суҳравардий Мақтул
611. Хожа Аҳмад Яссавий
612. Қутбуддин Ҳайдар
613. Ҳаким ато
614. Исмоил ато
615. Исҳоқ ато
616. Хожа Баҳроуддин.
617. Хожа Боязид
618. Хожа Халил
619. Қурқут ато
620. Али ато
621. Қилич ато
622. Садр ато,
623. Ҳубби Хожа
624. Йигит Аҳмад
625. Кўк Шайх
626. Темурчи ато
627. Заҳҳодхон
628. Шайх Абулҳасан Ишқий
629. Маҳмуд Шайхзода.
630. Худойқули Шайх
631. Муҳаммад Шайх
632. Илёс Шайх
633. Шайхзода Абулҳасан
634. Шайх Муҳаммад Сўфий
635. Абу Мусо Шайх
636. Шайх Султон Сўфий
637. Қешлиқ ато
638. Умар ато
639. Саййид ато
640. Боби мо Ҳусайн
641. Занги ато
642. Ҳусайн Шайх
643. Юсуф Шайх
644. Ҳожи Шайх
645. Адиб Аҳмад,
646. Мавлоно Калон Зиёратгоҳий
647. Мавлоно Низомуддин Аҳмад
648. Бобо Сунгу
649. Шайх Абу Мансур Мотурудий
650. Шайх Бурҳонуддин Соғаржи
651. Саййид Неъматуллоҳ
652. Шайх Жамол Нуқоний

653. Шайх Абдуллоҳ Барнишободий
654. Шайх Рашид Бидвозий
655. Шайх Шоҳ Бидвозий
656. Шайх Саиён.
657. Мир Кориз
658. Шайх Шоҳ Зиёратгоҳий
659. Мавлоно Муҳаммад Табодгоний
660. Хожа Абдулазиз Жомий
661. Мавлоно Алоуддин
662. Мавлоно Абулхайр
663. Мавлоно Шихобуддин
664. Мавлоно Ҳожий
665. Мавлоно Саъдуддин
666. Мавлоно Муҳйи
667. Муқрий Маҳмуд
668. Мавлоно Важиҳуддин
669. Мавлоно Муҳаммад Амин
670. Дарвеш Муҳаммад Бехра
671. Дарвеш Мансур
672. Дарвеш Ҳасан Шахрошуб
673. Дарвеш Муҳаммад Гозургоҳий
674. Мавлоно Муҳаммад Хуросоний
675. Дарвеш Саййид Ҳасан
676. Хожа Авҳад Муставфий
677. Бобо Али Хушмардон
678. Шайх Нуруддин Муҳаммад
679. Мирҳайдар Фахрбойи
680. Мавлоно Муҳаммад Араб
681. Шайх Саъдуллоҳ Зангула
682. Шайх Садруддин Раввосий
683. Мавлоно Мирзайн
684. Хожа Муайяд Меҳна
685. Хожа Рукнуддин Меҳна
686. Мавлоно Тожуддин Аҳмад
Шижаний
687. Мавлоно Муҳаммад Жоҳу
688. Хожа Маҳмуд Фаранҳодий
689. Дарвеш Баҳлул
690. Хожа Пир Аҳмад Наққош
691. Шайх Яҳё
692. Мавлоно Шамсуддин
Маъдободий
693. Мир Муфлисӣ
694. Божо Хокий

695. Бобо Ҳасан Қандаҳорий
696. Бобо Кўкий
697. Бобо Али Маст Нисойи,
698. Бобо Хушкелди
699. Саййид Муҳаммад Маданий
700. Бобо Баҳлул,
701. Бобо Али Пой Ҳисорий
702. Бобо Тиланчи
703. Бобо Пирий
704. Бобо Ҳасан Турк
705. Бобо Жалил
706. Бобо Шихоб
707. Бобо Сариф Пўлод
708. Шайх Илёс
709. Мавлоно Мир Имом
710. Мавлоно Шарафуддин Яздий
711. Мавлоно Ҳумомуддин
Калободий
712. Шайх Авҳадуддин Ҳамид
Кирмоний
713. Мир Саййид Қосим Табризий
714. Ҳаким Санойи Ғазнавий
715. Шайх Фаридуддин Аттор
Нишобурий
716. Шайх Мушрифуддин Муслиҳ
б. Абдуллоҳ Саъдий Шерозий
717. Шайх Фахруддин Иброҳим
Ироқий
718. Амир Ҳусайний
719. Шайх Маҳмуд Чабуштарий
720. Шайх Авҳадуддин
721. Афзалуддин Бадил Хақойиқ
Хоқоний
722. Шайх Низомий
723. Хусрав Деҳлавий
724. Ҳасан Деҳлавий
725. Шайх Камол Хўжандий,
726. Мавлоно Муҳаммад Ширин
727. Саййид Носир Хусрав
728. Шайх Озарий
729. Мавлоно Лутфий
730. Мавлоно Муқимий
731. Мавлоно Ашраф
732. Саййид Насимий
733. Шайх Имомуддин Фақих
734. Шамсуддин Муҳаммад Ҳофиз
Шерозий
735. Шайх ул-ислом Мавлоно
Нуруддин Абдулраҳмон Жомий
736. Робиаи Адавия
737. Луббобат ул-мутаъаббида
738. Марям Басрия
739. Райҳонаи Волиҳа
740. Муъзои Адавия
741. Уфайраи Обида
742. Шаъвона
743. Курдия
744. Ҳафса бинти Ширин
745. Робиаи Шомия
746. Ҳакимаи Димишқия
747. Умми Ҳассон
748. Фотима Нисобурия
749. Зайтуна
750. Фотимаи Бардаъия
751. Умми Али Завжаи Аҳмад бин
Хизравайҳ
752. Умми Муҳаммад волидаи Шайх
Абу Абдуллоҳ Хафиф
753. Фотима бинти Абобакр Каттоний
754. Физза
755. Тилмизаи Сарий Сақатий
756. Тухфа
757. Умми Муҳаммад
758. Бибияки Марвия
759. Қазб қизи
760. Фотима бинти Мусанно
761. Жорияи Савдо
762. Имраъатун Мажҳула
763. Жорияи Мажҳула
764. Имраъатун Мисрия
765. Имраъатун Мисрияи Ухро
766. Имраъатун Хоразмия
767. Жорияи Ҳабашия
768. Имраъатун Исфаҳония
769. Имраъатун Форсия
770. Бибичаи Мунажжима

«МУҲОКАМАТ УЛ-ЛУҒАТАЙН»НИНГ ИЗОҲ ВА ТАРЖИМАЛАРИ

1. Арабчадан таржима: «Инсонни нутқ ва тил билан шарафлаб, тилининг ширинлиги, фикр баён этишининг гўзаллиги, шукр айтишнинг шакари, (Аллоҳнинг бирлигига) гувоҳлик беришининг асали ва миннатдорчилиги туфайли уни (инсонни) яратган, барча бошқа жонзодлардан улуғ ва мумтоз қилган Аллоҳга ҳамду санолар бўлсин».

2. Тарж. ар.: Бўл! — деса бўлади.

3. Тарж. ар.: «Одамнинг лойини қирқ тонг пишитиб қўйдим».

4. Тарж. ар.: «Ҳамма исмларни ўргатди».

5. Тарж. ар.: «Мен аниқроқ ва чиройлироқ гапираман».

6. Тарж. ар.: «Пайғамбар бўлдинг бас англаб ол».

7. Тарж. ар.: «Унга (пайғамбарларга), ёқимли хислатли оиласига ва покиза саҳобаларига Аллоҳнинг саловати ва кўндан-кўп саломлари бўлсин».

8. Тарж. ар.: «Гуноҳлар мағфират қилинсин, гуноҳлар кечирилсин».

9. Тарж. ар.: «Қудратли ва улуғ мулк соҳиби (Аллоҳ сифати)».

10. Тарж. ар.: «Унга (пайғамбарга) салавот ва саломлар бўлсин».

11. Тарж. ар.: «Аллоҳ уларнинг сирларини муқаддас қилсин».

12. Тарж. ар.: «Ва уруғни, ўсимликни ва шоҳлари бир-бирига ўралиб кетган ўрмонзорларни кўкартириш учун ёмғирли булутлардан туғанмас сувларни туширдик».

13. «Ёпинчиқни кўтармаганда ҳақиқий илм ошмаган бўларди».

14. *Нух* — унга Аллоҳнинг салавати бўлсин, жуда узоқ умр кўрган пайғамбар, уни баъзи манбаларда Одами соний (иккинчи Одам ато) ҳам дейилади.

15. «*Мезон ул-авзон*» — Навоийнинг аруз илмига оид асари. Бу асарида Шамс Қайс, Хожа Наср Тусий ва Абдурахмон Жомий каби аруз назариячилари ҳамда бу илмга асос солган Халил ибн Аҳмаднинг асарлари билан Навоийнинг яқиндан таниш бўлгани кўриниб туради. Навоий аруз масалаларини бир қадар янгича талқин қилади ва уни қўшимча ҳамда янгиликлар билан бойитади. Ўзбек шеърятининг, халқ оғзаки ижодининг неча юз йиллик тажрибаси бу асарда биринчи бор тадқиқ этилиб, умумлаштириб берилган.

16. Тарж. ар.: «Мен Зайдга дирҳам бердим».

17. «*Фаройиб ус-сиғар*» — «Хазойин ул-маоний»нинг биринчи девони. Шоир ёзади: «...аввалги девоним, туфулият баҳори гунчасининг ажиб гуллари ва сиғар боғчасининг ғариб чечаклари била ораста бўлуб эрди, «Фаройиб ус-сиғар» дейилди».

18. «*Наводир уш-шабоб*» — «Хазойин ул-маоний» таркибидаги иккинчи девон. Бу девон мундарижаси ҳақида Навоий ёзади: «Иккинчи девонники, йигитлик ошуфталиғ ва шабоб олуфталиғ ёзи ва даштида юзланган нодир ва вақоеъ била пийроста бўлур эрди, «Наводир уш-шабоб» аталди».

19. «*Бадоеъ ул-васат*» — «Хазойин ул-маоний»даги учинчи девон. У ҳақда шоир ёзади: «Учинчи девоним, васат ул-ҳаёт майхонасида ишқ билан шавқ паймонасида юзланган бадоеъ нишотлар кайфиятин ёзилиб эрди, «Бадоеъ ул-васат» от қўйилди».

20. «*Фавойид ул-кибар*» — «Хазойин ул-маоний»даги тўртинчи девон. Шоир ёзади: «Тўртинчи девоним, умрнинг охирларида юзланган ишқ дарду ранжи фойдалариким, жонсўз оҳ урмоқ ва жон топшурмоқдурким, анда сабт бўлубтур, «Фавойид ул-кибар» лақаб берилди».

21. «*Хамса*» панжасига панжа урубмен», бу сўзлардан мурод — Навоий бешта дoston яратган Низомий Ганжавийнинг «Панж гапжи» (Беш хазина), Хусрав Деҳлавий уни анъанага айлантириб, «Хамса» ёзгани ва уларга эргашиб ўзи ижод қилган «Хамса»ни кўрсатишдир.

22. «*Ҳайрат ул-асрор*» — «Хамса» таркибидаги биринчи дoston бўлиб, Низомийнинг «Маҳзан ул-асрор» дostonи руҳида битилган фалсафий, дидактик асардир.

23. *Шайх Низомий* — Илёс Юсуф ўғли Низомий — улуғ озарбайжон шоири.

24. «*Фарҳод ва Ширин*» — Навоий «Хамса»си таркибидаги иккинчи дoston. Шоир бу дostonни Амир Хусрав Деҳлавийнинг «Ширин ва Хусрав» дostonи «ўтидик чароғимни ёриттим», дея кўпроқ шу шоирдан илҳом олганини эътироф этади.

25. *Амир Хусрав Деҳлавий* — Яминуддин Абулҳасан Хусрав Деҳлавий — асли Шаҳрисабдан бўлган, отаси Сайфиддин Маҳмуд мўғул истилоси арафасида оиласини Ҳиндустонга кўчириб кетади. 1253 йилда Ганг дарёси соҳилига жойлашган Патёли шаҳрида туғилади. Шоир Шарқ адабиётида биринчи бўлиб, ҳаёт фаслларига мувофиқ шеърлардан алоҳида номланган 5 та девон тузган ва бу анъанани Жомий ва Навоий каби шоирлар давом эттирганлар. Хусрав Деҳлавий форс, урду, ҳинд ва араб тилларида ижод қилган. У «Хамса» яратиб, ҳамсачилик анъанасига асос солган. Шоир шунингдек, воқеий дoston («Дувалроии ва Хизрхон»), қатор қасидалар, катта ҳажмдаги «Эъжози Хусравий» ва бошқа асарлар яратган. Шоир 1325 й. Деҳлида вафот этган.

26. «*Лайли ва Мажнун*» — Навоий «Хамса»сидаги учинчи дoston.

27. *Хожу Кирмоний* — Абулато Камолуддин Маҳмуд ибн Али (1290, Кирмон — 1354, Шероз) — Хусрав Деҳлавийдан сўнг ҳамсачилик анъанасини давом эттирган, ишқий-ахлоқий, тасаввуфий мавзуъларда дostonлар яратган Эрон шоири. Унинг 5 дostonи «Хамсаи Хожу» деб номланган. 1-дostonи «Хумой ва Хумоюн», 2 — «Гулу Наврўз» (Низомийнинг «Хусрав ва Ширин» дostonига пайрав), 3 — «Равзан ул-анвор» (Низомий «Маҳзан ул-асрор» дostonи йўлидаги), 4 — «Камолнома» (Саъдийнинг «Бўстон»ига татаббуъ) ва 5 — «Гавҳарнома»дир. Шоир «Гул ва Наврўз», «Сомнома» номли дostonлар ҳам ёзган. «Шавқиёт», «Сафариёт» ва «Ҳазариёт» деб аталган ғиноий шеърлардан иборат девонлар ҳам тузган. Ҳофиз Шерозий Хожу Кирмонийни ғазал соҳасида ўзининг устоди деб билган. Бу ерда Навоий «Лайли ва Мажнун» дostonини Хожу Кирмоний «Гавҳарнома»си йўлида ёзганини эътироф этади.

28. «*Сабъаи сайёр*» — «Хамса»нинг тўртинчи достони. Шарқда кенг тарқалган «Баҳром Гўр» афсонаси асосида яратилган.

29. *Ашраф* — Абу Али Ҳусайн ибни Ҳасан Мароғий, Дарвеш Ашраф Хиёбоний номи билан ҳам танилган (ваф. 1459), 1434 — 1440 й.ларда Низомий «Панж ганжи» пайравида «Минҳож ал-аброр», «Ширин ва Хусрав», «Лайли ва Мажнун», «Ҳафт пайкар» (баъзи манбаларда «Ҳафт авранг») ва «Зафарнома» дostonларини ёзган ҳамда алоҳида номлар берилган 4 девоннинг ижодкоридир. Бу ерда Навоий «Сабъаи сайёр»ни Ашрафнинг «Ҳафт пайкар»идан таъсирланиб ёзганини баён этади. Лекин ҳозирга қадар Ашрафнинг бу достони топилгани йўқ.

30. «*Садди Искандарий*» — «Хамса»даги сўнгги дoston. Дostonда идеал шоҳ — Искандар тимсоли атрофида гуманистик ғоялар, фалсафий-дидактик фикрлар, илмий фарозлар ўзининг юксак бадиий ифодасини топгандир.

31. *Ҳазрати Маҳдум* — Нуриддин Абдурахмон Жомийнинг лақаби (1414, Жом — 1492, Ҳирот).

32. «*Хираднома*» — Жомийнинг «Хирадномаи Искандарий» асари хусусида сўз кетмоқда.

33. «*Зубдат ут-таворих*» — «Тарихлар сараси». Навоийнинг тарихга оид асарлари — «Тарихи мулуки Ажам» ва «Тарихи анбиё ва ҳукамо» (Набий ва ҳакимлар тарихи)нинг умумий номи.

34. «*Насойим ул-муҳаббат*» — тўла номи «Насойим ул-муҳаббат мин шамойим ул-футувват» («Улуғлик хушбўйликларини таратувчи муҳаббат шаббодалари»). Навоий эътирофига кўра, Абдурахмон Жомийнинг «Нафаҳот ул-унс» («Дўстлик нафаслари») номли Шарқ ориф ва мутасаввифлари ҳақидаги маълумотлар жамланган асарини 901 (1495 — 96) йилда туркий тилга таржима қилган ва туркий машойихлар ҳақида янги маълумотлар киритган.

35. «*Лисон ут-тайр*» — Навоийнинг тасаввуфга оид достони.

36. «*Наср ул-лаолий*» — Ҳазрат Али ҳикматларининг мажмуаси. Навоий ҳар бир ҳикматни бир рубоий доирасида бадиий талқин қилган ва унга «Назм ул-жавоҳир» деб ном берган.

37. «*Назм ул-жавоҳир*» — 1485 йилда Ҳусайн Бойқаронинг «Рисола»сига жавобан ёзилган асар. Унинг насрий (кўпгина рубоийлар ҳам келтирилади) муқаддимасида ёзилиш тарихи, Ҳусайн Бойқарога миннатдорчилик изҳори ва Ҳазрат Али ва унинг «Наср ул-лаолий» таркибидаги ҳикматларига муносабат баён этилган. Асар муқаддима, 268 рубоий ва бир хотима-рубоийдан иборат.

38. *Насири Тусий* — Абдуҷаъфар Муҳаммад ибн Ҳасан Насируддин Тусий (1201, Тус — 1272 Бағдод). Унинг фалсафий, ижтимоий-ахлоқий мавзуларда ёзган асарлари кўп бўлиб, бу ерда «Меъёри ашъор» номли аруз назариясига оид асари кўзда тутилмоқда.

39. «*Расоилга қалам сурулмен*» — дейишдан мурод шоирнинг бошқа катта-кичик асарлар ёзгани бўлиши керак. Масалан, «Муножот», «Сирож ул-муслимин» каби.

40. «*Макотибга рақам урубмен*» — дер экан, шоир она тилисида битилган ва форсийда ёзилган мактубларини назарда тутди. Шоирнинг «Муншаот» номли туркийдаги ёзишмалари мажмуаси маълум.

41. *Ҳожа Ҳофиз Шерозий* — Шамсуддин Муҳаммад (1321, Шероз — 1389, шу шаҳар). Қуръони мажидни ёд олиб, гўзал тиловат қилган. Тахаллуси шу муносабат билан Ҳофиздир.

Навоий Ҳофизнинг шеърятдаги маҳоратига юксак баҳо берган ва ўзининг форсийдаги «Девони Фоний»сида аксар ғазалларини Ҳофизга татаббуъ қилиб ёзган. Бу ерда Навоий Ҳофиз ғазалиётининг тасаввуфий моҳиятидан баҳраманд бўлганини эътироф этади.

42. Тарж. ар.: Туширилган ваҳй каби.

43. Тарж. ар.: Юборилган пайғамбар ҳадислари каби.

44. Тарж. ар.: Бу ажойиб нарса.

45. «*Дарёи аброр*» — Амир Хусрав Деҳлавий қасидаси. Унга жуда кўп шоирлар жавобия қасидалар ёзганлар. Жомий, Навоий, Мирхонд, Нафъий ва бошқалар шулар жумласидандир. Жомий ҳагто «Дарёи аброр»нинг бир байти шарҳида «Миръот ус-сафо» номли рисола ёзган. Навоий «Ҳамсат ул-мутаҳаййирин» асарида бу қасидага жавобан ёзган «Тухфат ул-афкор»нинг яратилиш тарихини баён этади. Шу ерда Жомийнинг Хусрав Деҳлавий қасидасига «Лужжат ул-асрор» («Сирлар теранлиги») номли жавобия ёзгани ҳақида тўхталиб ўтади.

46. Тарж.: шоҳ ногорасининг ичи бўшу гулгуласининг ҳайқириғи бош оғриғидир, кимки ҳўл-қуруққа қаноатланса, денгиз ва ер юзининг подшоҳидир.

47. Тарж.: шоҳлар қасрининг кунгураси Зухал (Сатурн сайёраси) мақомидан ҳам юксак бўлса-да, билгилки, дин қалъасининг деворидаги раҳналар ундандир.

48. «*Тухфат ул-афкор*» — Навоийнинг Амир Хусрав Деҳлавий «Дарёи аброр»ига жавобан форс тилида ёзган қасидаси. Шоир уни езишда Жомийнинг жавобияси «Лужжат ул-асрор»ни ҳам назарда тутганлигини қайд этиб ўтади. Навоийнинг бу қасидаси «Ситтаи зарурия» («Олтита зарурлик») дейилган умумий ном остидаги олти қасидадан биридир.

49. Тарж.: Ҳукмрон (подшоҳ)лар тожини безовчи ўтли лаъл (уларнинг) бошларида хом хаёллар пиширувчи лаққа чўғдир.

50. «*Баҳористон*» — Абдурахмон Жомийнинг 1487 йилда Саъдий Шерозийнинг машҳур «Гулистон» номли асари пайравлигида ёзган ахлоқий ва дидактик мазмундаги асари. Уни Жомий ўз ўғли Зиёвуддин Юсуфга дарслик тарзида яратган.

51. *Муштарий* — сотиб олувчи, харидор (форслар Биржис деб атайдилар) Юпитер сайёраси. Нужум илмида уни «Саъди акбар» («Фалак қозиси»), жойи 6-фалакда, дейдилар.

52. «*Миръот ус-сафо*» — Амир Хусрав Деҳлавий қасидаси. Навоий таъкидлашича, уни шоир Ҳоқоний Шервоний қасидаси («Айвони Мадоин»)га татаббуъ қилиб ёзган.

53. *Ҳоқоний Шервоний* — Афзалуддин Бадиал ибни Али (1120, Шервон — 1198, Табриз) буюк озарбайжон шоири. «Тухфат ул-ироқайн» номли 3 миит байтли маснавийси ғоят шухрат қозонган. 17 минг байтдан иборат девони ҳам бор. Навоий бу ерда Ҳоқонийнинг бир қасидаси жавобида Хусрав Деҳлавий ҳам қасида ёзганини тилга олади.

54. Тарж.: Кўнглим ёш боладир, ишқ пири унга тил бўйича устоздир. Юз қоралик — сабоқ ва мискинлик — мактаб гўшаси (бурчаги)дир.

55. «*Жило ур-руҳ*» — «*Руҳнинг жилоси*». Абдурахмон Жомийнинг қасидаси. Навоий уни Амир Хусрав Деҳлавийнинг «*Миръот ус-сафо*» қасидаси жавобида ёзилган, дейди.

56. Тарж.: Муаллим ким? У — ишқ ва (ишқ) мактабининг хомушлик бурчагидир; дарс — нодонлик, доно дилим (эса), унинг сабоқ олувчи ёш боласидир.

57. «*Насим ул-хулд*» — «*Жаннат насими*». Алишер Навоийнинг форсийда ёзган қасидаси. «Девони Фоний»да Хоқонийга татаббуъ деб, бу ерда эса Хоқоний ва Хусрав Деҳлавий — ҳар иккаласига татаббуъ деб ёзади.

58. Тарж.: «Муаллим — ишқдир, ақл пири — сабоқ олувчи боладир, болага адаб бериш учун фалак айланувчи чарх бўлди». Бу ерда қадимда мактабларда «фалак» (фалақ, фалоқ) дейилган, боланинг оёғидан ўтказиб, айлантириб қийнов, азоб берувчи қуролга ишора қилинмоқда. Бу қасида Навоийнинг «Ситтаи зарурия» таркибидаги 6 қасидадан бири.

59. «*Рух ул-қудс*» — «Пок, муқаддас руҳ». Навоийнинг мазкур 6 қасидасидин бири.

60. Тарж.: Қандай яхши, Қудрат қалами билан нарсалар тасвирланган; ундан ҳар замон минг хил ажойиб нақшлар пайдо бўлади.

61. «*Аин ул-ҳаёт*» — «*Ҳаёт чашмаси*». Навоийнинг форсийдаги 6 қасидасидан бири.

62. Тарж.: Тун посбонлари қора чодир ёйганларида, ой юзли ғунчаларга (гўзалларга) жилва берадилар.

63. «*Минҳаж ун-нажот*» — «*Нажот йўли*». Навоийнинг «Ситтаи зарурия» таркибидаги 6 қасидасидан бири, форсийда ёзилган.

64. Тарж.: Юзинг шамъидин инсонлар кўзи нурланди, айна инсонликдан жаҳон кўз қорачиғи (қароғи) бўлдинг.

65. «*Қувват ул-қулуб*» — «*Юраклар қуввати*». Навоийнинг 6 қасидасидан бири, бу ҳам форсийда ёзилган.

66. Тарж.: «Жаҳон — фано (катта) йўлининг тор марҳала (манзили)сидир; у ерда турма, бу йўл шоҳу гадонинг йўли». Байтда бу дунёнинг ўткинчилигига киноя мавжуд. Шоирнинг эътироф этишича, бу 6 қасидада Аллоҳ ва Пайғамбар (с. а. в.) мадҳи ва тасаввуф; маърифатга, ҳақиқатга оид фикрлар баён этилади.

67. «*Фусули арбаъа*» — «*Тўрт фасл*». Навоийнинг йил фасллари — «Саратон» (ёз), «Хазон» (куз), «Баҳор» ва «Дай» (қиш) деб номланган форсийдаги асарлари.

68. *Хожа Калимуддин Салмон* — Жамолуддин Хожа Салмон ибни Хожа Алоуддин Муҳаммад Соважий (1310, Ироқ Ажамидеги Сова шаҳри — 1376, ўша ер) — форс шоири. Унга «Қасидаи маснуъ» деган асари катта шухрат келтирган. Бу ўта мураккаб қасидани шоир бир неча баҳр, турли-туман шеърий санъатлар қўлланилган мувашшаҳ (безатилган, зийнатланган) тариқида ёзган. Унинг «Куллиёти»да 16 минг байтдан зиёд шеърлар ва «Жамшид ва Хуршид», «Фироқнома» дostonлари мавжуд.

69. *Тарсеъ санъати* — икки мисраъ шеърни бир-бирига мос сўзлар билан безаб, оҳангдош қилиш санъати. Бу ерда Навоий Салмон Соважийнинг бир қасида матлабида қўллаган мазкур санъатда бир сўзда такаллуф қилгани — четга чиққанини кўрсатиб ўтади (оби — мушки).

70. Тарж.: Покиза юзининг софлиги баҳор сувини тўкди. Жаннатдек кўйи (манзили)нинг ҳавоси тоза ва энг хушбўй ҳид таратди.

71. Тарж.: Баҳор фаслининг насими бўстонга шундай елдики, унда ошиқларга нигор (севгили) васлининг хуш иси етишди.

72. Халил ибн Аҳмад (ваф. 786 й.) — араб тилшунос олимларидан, аруз вазнларининг ижодкори ҳисобланади.

73. Тарж.: Эй, сенинг юзинг жаҳонни безовчи юлдузди. Эй, сенинг хушбўй ҳидинг жон роҳатиدير; Ё Раб, сенинг сочинг бўлмаса, чунонам паришонлик бўлади, кокилинг (эса) фиғонли тунга ўхшайди.

74. *Ҳазрати Шайх Муслиҳуддин Саъдий* — Муслиҳуддин Абу Муҳаммад Абдуллоҳ ибни Мушрифуддин Саъдий Шерозий (1203 — 8, Шероз — 1292, ўша ер), улуғ форс шоири. Унинг «Бўстон» ва «Гулистон» каби асарлари таркибидаги назмий ва насрий ҳикоятлари, 4 та девони таркибидаги лирик-ғинорий шеърятга ғоят машҳур бўлган. Бу ерда Навоий шоир ғазалининг ранг-баранг ва гўзаллигини таърифламоқда.

75. *Анварий* — Авҳадуддин Али ибни Муҳаммад ибни Исҳоқ (1105, Абиварднинг Ховарон шаҳри — 1187, Балх), машҳур форс шоири.

76. *Мир Шоҳий* — Амир Оқмалик ибни Малик Жамолуддин Ферузшоҳий, тахаллуси Мир (амир) Шоҳий (1385, Сабзавор — 1453, Астробод), таниқли шоир, хаттот, наққош ва мусиқачи. Навоий «Маҷолис ун-нафоис»да бу шоирни кўрмагани, лекин ораларида ёзишмалар бўлиб турганини қайд этиб ўтган. Сабзаворда вафот этган шоирнинг наъши Астрободга келтириб дафн қилинган.

77. *Котибий* — Шамсуддин Муҳаммад ибн Абдуллоҳ (туғ. й. номатълум, Туршез — 1435, Астробод), машҳур шоир, хаттот ва мунший. Тахаллуси хаттотлик санъатига иштиёқи ва ундаги маҳорати баланд бўлганига далилди. Манбаларда Котибий қаламига 140 асар мансуб деб қайд қилинади. Девони ва «Хамса»сига кирган дostonлари бор.

78. *Султон ус-салотин* — Ҳусайн Бойқаро назарда тутилади. Навоий бу ерда ҳам Ҳусайн Бойқаронинг унга кўрсатган эҳтироми ва асарларига эътибори, умуман илм, адаб аҳлига бўлган юксак муносабатини баён этади.

79. *Ҳассон Собит ва Лақит* — ҳижрий тарихнинг аввалларида яшаган араб шоирлари.

80. *Иброҳим Маҳдий* (779 — 839) — араб аббосий халифаларидан Маҳдийнинг ўғли. Бағдодда халифалик қилган. Замонасининг таниқли олимларидан, санъат ва адабиёт ҳомийси ва ижодкори бўлган.

81. *Маъмун халифа* — IX асрда Бағдодда халифалик қилган Ҳорун ар-Рашиднинг ўғли. Маъмун даврида маданият, илм-фан жуда юксалган.

82. *Камол Исмоил* (1170, Исфохон — 1238, ўша ер) — атоқли форсийгўй исфохонлик шоир, 12 минг байтдан нборат девони бор. Уни қасида бобида «халлоқ ал-маоний», яъни маънолар (бу ерда ҳам янги тимсоллар, ҳам янги маънавий санъатлар назарда тутилади) ижодкори деб ардоқлашган.

83. *Заҳир* — Заҳир Форёбий, Заҳируддин Тоҳир ибни Муҳаммад (1160, Балх — 1202, Табриз), асли хоразмлик, Нишопур мадрасаларида таҳсил кўрган, кўп

сафарларда бўлган. Унинг шоғирди шеърларини тўплаб, девон тартиб қилган ва Мажидулдавла деган озарбайжон амалдорига тақдим этган. Заҳир қасидаларида мадҳ асосий мавқеъда бўлиб, уларнинг зимнида ҳукмдорларни одил, инсондўстлик ва ҳимматли бўлишга даъватни ўқиб олиш қийин эмас. Шоирнинг қитъалари ҳам ижтимоий ақидаларни тўлароқ баён қилади. Навоий бу ерда Заҳирни қасидагўйликдаги маҳоратини назарда тутди.

84. *Фирдавсий* – Абулқосим Мансур ибни Ҳасан Тусий (934, Тус яқинидаги Божий қишлоғи – 1021, ўша ер) улуғ форс шоири.

Навоий бу ерда Фирдавсийни маснавий устодларидан, деб таъриф қилмоқда.

85. *Султон Тўғрул* – Салжуқийлар сулоласининг охириги ҳукмдори. Ироқда подшоҳлик қилган. Шоҳ Шужоъ (ваф. 1385) – Эронда ҳукм сурган Оли Музаффар ҳукмдорларидан. Олим ва шоир бўлган.

86. *Хулоғухон (Ҳалокухон)* (ваф. 1285) – Чингизхоннинг набираси. Элкония давлатининг биринчи ҳукмдори.

87. *Темур Кўрагон* (1336, 9 апрель, Кеш (ҳозирги Шаҳрисабз) – 1405, 18 февраль – Ўтрор) – Темурийлар сулоласининг асосчиси, йирик саркарда ва давлат арбоби.

Навоий «Мажолис ун-нафоис»да Темур шахсияти, фаолиятига баҳо бериб, VII мажлисни унинг номи билан очар экан, кези келганда назм ва насрдан бирор байт ўқиб юборар, адабиётдан хабардор бўлган, деб ёзади. Бу ерда Хулоғухон давридан Темур Кўрагон, унинг ўғли Шоҳрух замониғача туркий тилда ижод қилган кўп шоирлар яшаб ўтди, деб таъкидланмоқда.

88. *Шоҳрух Султон* (1377 – 1447) – темурий ҳукмдорлардан. Темурнинг тўртинчи ўғли. Улуғбек ва Бойсунғур мирзоларнинг отаси. Унинг 42 йиллик ҳукмронлик даврида Самарқанд, Ҳирот, Марв ва б. жойларда бир қанча истеҳком, бинолар ва иншоотлар қурилди, илм-фан, маданият, адабиёт ривож топди. Навоий бу ерда Шоҳрух замонида туркигўй шоирлар ижод қилгани ҳақида сўз юритмоқда.

89. *Саккокий* (XIV аср охири – XV аср биринчи ярми) – туркигўй лирик шоир. Улуғбек Мирзо даврида шуҳрат қозонган. Шоирнинг Улуғбек Мирзо, Халил Султон ва б. нуфузли шахсларга қасидалари бор.

90. *Ҳайдар Хоразмий* (XIV аср охири – XV аср биринчи ярми) – Низомий Ганжавийнинг «Маҳзан ул-асрор» дostonи асосида таржима йўсинида ўзига хос бир дoston яратган. У Темурийлардан Умаршайхнинг ўғли Искандар Мирзо даврида ижод қилган ва ўз дostonини унга бағишлаган.

91. *Атоий* (XV) – туркигўй, соҳиби девон шоир. Унинг ғиноий шеъриятида мажозий ва ҳақиқий ишқ юксак маҳорат билан тараннум этилган.

92. *Муқимий* (XV) – ҳиротлик туркигўй шоир. Навоий «Мажолис ун-нафоис» тазкирасининг иккинчи мажлисида бу шоир ҳақида маълумот беради ва унинг тасаввуф истилоҳотини яхши билганини таъкидлайди.

93. *Яқиний* (XV) – туркигўй шоир ва адиб. Шоирнинг насрда ёзилган «Ўқ ва ёй» мунозараси ўзбек адабиётидаги шу жанрнинг етук намунаси саналади. Навоий ўз тазкирасида бу шоир ҳақида: «Тундроқ машраблиқ (қўпол, кескин феъл-атворли) киши эрди... охир дамида тавба қилиб, аҳли салоҳ тариқи билан кечти», деб ёзади.

94. *Амирий* (XIV аср охири — XV аср аввали) — туркий ва форсийда равон шеърлар ёзган шоир. Унинг «Дахнома» номли ғиноий достони ҳам бор.

95. *Гадоий* (806/1403 — 1404) — туркигўй, соҳиби девон шоир. Унинг ягона девони Париж Миллий кутубхонасида сақланади. Гадоийнинг Шоҳрух набираси (қизининг ўғли) Халил Султонга бағишланган тугалланмаган қасидаси бор. Навоий Гадоий шеърятига ўз «Мажолис ун-нафоис»ида юқори баҳо берган.

96. *Лутфий* (1366, Ҳиротнинг Деҳиканори — 1465, ўша жой) — туркийда кўпроқ ёзган, форсийда ҳам қалам тебратган шоир. Лутфий девони ғазал, туюқ, қитъа, рубоий, қасида ва фардлардан таркиб топган. Навоий «Мажолис ун-нафоис»да Лутфий форсий ва туркийда ўхшаши йўқ сўз санъаткори бўлганини ва асар охирида у билан бир учрашувини баён этади. «Насойим ул-муҳаббат» асарида Лутфийнинг тасаввуф билимдони эканлигидан далолат берувчи таърифни келтиради. Лутфийнинг Шоҳрух Мирзо, Бойсунғур Мирзо ва Жомийга бағишлаган гўзал қасидалари бор.

97. *Султон Бобур* (ваф. 1457, Машҳад) — Абулқосим Бобур Темурий ҳукмронлардан. 1447 — 1457 йилларда Хуросонда шоҳлик қилган. Навоий ва Ҳусайн Бойқаро ёшликларида ана шу Бобурнинг сарой хизматида кирган эдилар. Абулқосим Бобур маданиятимиз тарихида чуқур из қолдирган шоир, хаттот, адабиёт ва санъат аҳли ҳомийси, «Шоҳномаи Бойсунғурий» номи билан машҳур бўлган гўзал китобат ташаббускори ва иштирокчиси Бойсунғур Мирзонинг ўғли эди.

98. *Рустами достон* — бу ерда Навоий Ҳусайн Бойқарони Абулқосим Фирдавсийнинг машҳур «Шоҳнома»си қаҳрамони Рустамга ўхшатмоқда.

99. *Соми Наримон* — Фирдавсий қаҳрамонларидан, Зобулистон ҳукмдори Рустамнинг бобоси. Бу ерда Навоий Ҳусайн Бойқарони Соми Наримонга ўхшатмоқда.

100. *Искандар* — Шарқда Искандари Зулқарнайн номи билан машҳур ҳукмдор.

101. *Жамшид* — Фирдавсий «Шоҳнома»сидаги қаҳрамонлардан бири, Таҳмураснинг ўғли. Унинг даврида темирдан ҳарбий аслаҳалар, либос тикиш, деҳқончиликка асос солинган. «Наврўз» байрамини ҳам Жамшид жорий этган. Навоий «Тарихи мулуки Ажам»да Жамшидга алоҳида мақола бағишлайди. Бу ерда ҳам шоир Ҳусайн Бойқарони Жамшидга ўхшатмоқда.

102. ар.: «Султон ибн Султон, Ҳоқон ибн Ҳоқон, дин, дунё ва салтанат қуввати Абулғозий Султон Ҳусайн Баҳодирхон Аллоҳ таоло унинг салтанати ва мулкини абадий қилсин, оламини унинг яхшилиги ва кароматидан баҳраманд айласин».

103. 905 ҳ. й. — мил. 1499 — 1500 й.

«МЕЗОН УЛ-АВЗОН»ГА ШАРҲ ВА ИЗОҲЛАРИ

1. Араб алифбосидаги танқидий матнда бу сўз йўқ (3-бет). Лекин жорий ёзувдаги барча нашрларга киритилган. Матн уни тақозо қилаётгани учун биз ҳам қолдирдик.

2. *Халладаллоҳу мулкаҳу ва адома умраҳу ва давлатаҳу* – Аллоҳ мулкани абадий, умрини узун ва давлатини бардавом қилсин.

3. *Амир Хусрав Деҳлавий* – машҳур форсигўй шоир (1253–1325). Яминиддин Абулҳасан Амир Хусрав ибн Амир Сайфиддин Маҳмуд Деҳлавийнинг ота-боболари Кеш (Шаҳрисабз)нинг лочин уруғидан бўлиб, мўғуллар истилоси вақтида туркий сулолалар ҳукмронлик қилаётган Ҳиндистонга кўчиб кетишган.

Сермаҳсул ҳаёти давомида ёзган улкан шеърӣй меросини умр фасллариға мослаб, 5 девон тартиб берган шоир Шарқ адабиётида девон тузиш анъанасини бошлаб берди. Бу девонлар «Тухфат ус-сиғар» («Ёшлик тухфаси»), «Васат ул-ҳаёт» («Умр ўртаси»), «Фуррат ул-камол» («Камолот ибтидоси»), «Бақияи нақия» («Сараларнинг сараси»), «Ниҳоят ул-камол» («Камолот ниҳояси») деб аталиб, умумий ҳажми 32645 байт. Шоирнинг 2000 дан ортиқ ғазал, 273 қасида, 20 га яқин маснавий, 1200 дан зиёд рубоӣй, 500 тача қитъа ва бошқа жанрлардаги асарлари ушбу девонлардан ўрин олган.

Низомий Ганжавий «Хамса»сига жавоб ёзиш билан хамсанавислик анъанасини бошлаб берган. Унинг 1299–1302 йилларда ёзилиб, Алоуддин Хилжийга бағишланган «Хамса»си қуйидаги дostonларни ўз ичига олади: «Матлаъ ул-анвор» («Нурларнинг чиқиш жойи»), «Ширин ва Хусрав», «Мажнун ва Лайли», «Оинаи Искандарий» («Искандар ойинаси»), «Ҳашт биҳишт» («Саккиз жаннат»).

4. *Равваҳаллоҳу руҳаҳу* – Аллоҳ унинг руҳини шод этсин.

5. *Халил ибн Аҳмад* – машҳур араб олими, аруз илми асосчиси (718–792). Тўлиқ исми Абу Абдурахмон ал-Халил ибн Аҳмад ибн Амр ибн Таймир. Ал-Басрий таҳаллуси билан машҳур бўлган. Араб грамматикасини тизимлаштирган. Бизгача араб тилининг биринчи энг катта изохдӣ луғати – «Китоб ул-айн» етиб келган. Арузга оид асарининг номи «Китоб ал-аруз». У 15 та баҳрни ва шеър вазнии ўлчаш учун 8 аслий рукнии кашф этган. Кейин Ҳасан ибн Ахфаш мутадорик баҳрини қўшиб, уларнинг сонини 16 тага етказган. Қариб, жадид ва мушокил баҳрларини Ажам аҳдӣ ижод этиб, илова қилганлар. Шундай қилиб, аруздаги баҳрлар сони 19 тага етган.

6. *Шамс Қайс* — машхур форс-тожик адабиётшуноси (XII аср охири — XIII аср биринчи ярми). Тўлиқ исми Шамсулдин Муҳаммад ибн Қайс Розий. Райда туғилган. 1205 йили Бухорога келган. 1207 йил Муҳаммад Хоразмшоҳ ўз саройига даъват этган ва 1219 йилгача Хоразмда яшаган. Хоразмшоҳ билан бирга Ироққа ҳижрат қилган. 1226 йилгача дарбадарликда ҳаёт кечириб, сўнг форс отабеги Саъд ибн Занги хизматига кирган.

«Ал-мўжам фи маъойири ашъори-ил-ажам» («Ажам шеър ўлчовлари лугати») китоби машхур.

7. *Хожжа Насир Тусий* — машхур форс-тожик олими ва файласуфи (1201–1272). Тўлиқ исми Абужаъфар Муҳаммад ибн Ҳасан. Тусда туғилган, Нишопурда таҳсилини камолига етказган, Бағдодда вафот этган. Фаннинг турли соҳаларига оид 200 дан ортиқ асар ёзган. У адабиётшуносликка оид асарлар, шеър ва дostonлар ҳам ёзган. Жумладан, «Меъёр ул-ашъор» асари (1254) арузшунослар орасида машхур. Асар аруз ва қофияга бағишланган икки қисмдан иборат. Ўз навбатида, ҳар бир қисм ўнтадан фаслни ўз ичига олади. Бу асар Ҳалил ибн Аҳмаднинг аруз ва қофия тизимини ўрганиш ва уни араб ва форс-тожик шеъриятига татбиқ қилиш жиҳатидан муҳим илмий аҳамиятга эга бўлган. У арузни фонетик ва мусиқийлик жиҳатидан ўрганади. Форс-тожик шеърияти вазнлари учун 5 та доира келтиради.

8. *Ҳазрати Махдуми Нуран* — забарласт форс-тожик сўз санъаткори Нуриддин Абдураҳмон ибн Аҳмад Жомийнинг лақаби (1414–1492).

9. *Наввара марқадаҳу нуран* — (Аллоҳ) қабрини нурга тўлдирсин.

10. *Лан танол ул бирра ҳатто тунфиқу миммо туҳиббун* — «Суйган нарсаларингиздан инфоқ-эҳсон қилиб бермагунингизча ҳаргиз яхшиликка (жаннатга) етмагайсиз» («Оли Имрон» сураси, 92-оят).

11. *Вал-мурсалоту урфан, фал-осифати асфан* — «Пайдар-пай юбориладиган (шамол)ларга, қутурадиган (бўрон)ларга қасам» («Вал-мурсалот» сураси, 1-2-оятлар).

12. *Жанноту аднин фадҳулуҳо холидин* — («Тақводор зотлар учун) барча дарвозалари ланг очиқ мангу жаннатлар бордир» (Қуръони карим «Сод» сураси, 50-оят).

13. *Ман акрама олимани фақад акрамани* — «Бир олимни ҳурмат қилган мени ҳурмат қилган кабидир» (Ҳадис).

14. *Амир ул-мўминин Али* — Али ибн Абу Толиб (вафоти — 660-661). Хулафои рошидин — тўғри йўлдан борган халифалар (чорёрлар)нинг тўртинчиси. Муҳаммад алайҳиссаломнинг амакиваччаси ва куёви (Фотима-нинг эри).

15. Атоуллоҳ Ҳусайнийнинг «Бадойиъ ус-санойиъ» асарида «ҳажф», яъни нуқсон қилишдир.

16. Бу фоъилоту бўлиши керак.

17. Атоуллоҳ Ҳусайнийда касф, яъни маъноси туя товонини кесишдир.

18. Атоуллоҳ Ҳусайнийда харм, яъни маъноси бурунни тешишдир.

19. Доирадаги мунсариҳ баҳрига келтирилган мисолнинг иккинчи рукн иккинчи ва учинчи рукн учинчи, муқтазаб баҳрига келтирилган мисолнинг биринчи рукн иккинчи, мужтасс баҳрига келтирилган мисолнинг иккинчи рукн иккинчи ҳижосида сактаълик мавжуд.

20. Доирадаги вофир баҳрига мисол қилиб келтирилган мисранинг биринчи ва тўртинчи рукни учинчи ҳижоларида вазний сактаълик мавжуд.

21. Вазннинг иккинчи ва тўртинчи рукнлари танқидий матнда фаъувлун (64; XXX) тарзида берилган.

22. Учинчи рукннинг учинчи ҳижосида сактаълик мавжуд.

23. Вазн нуқтаи назаридан бу сўз «бирла» бўлиши керак.

24. Вазн тўғри бўлиши учун бу ерда «кўп урди» иборасини «урди кўп» деб алмаштириш керак. Бу ибора айнан фоъилун рукнини тақозо этади ва Бобур Навоий ташлаб ўтган деган ҳазажи мусаммани ахрами аштари азалл вазни тикланади. Ўшанда Бобур айтган олтинчи ва саккизинчи вазнларнинг такрори барҳам топади.

25. Бу рукн фоъилун бўлиши керак. Шажарада ҳам шундай тўғри акс этган. «Мухтасар»да (59-бет) ҳам.

26. Бу ва тўққизинчи вазн такрорланганини Бобур ҳам «Мухтасар» асарида кўрсатган (60-бет).

27. Бу ва ўн иккинчи рукн такрор келган.

28. Бу рукн қўлзмада мафоъилун бўлиб, танқидий матнда мафоъийлу деб тузатилган (70 бет), лекин келтирилган мисол мафоъилун рукнини тақозо этмоқда. Яъни тузатишдан сўнг энди вазн тўғрию унга келтирилган мисол нотўғри.

29. Келтирилган мисол бу рукннинг мафоъийлу бўлишини тақозо этмоқда. Бошқа қўлёмаларда бу рукн тўғри берилгани ҳолда, негадир, И.Султон таянч нусхадаги хато рукнни танлаган.

Шундай қилиб, Бобур «Мухтасар» рисоласида тўғри қайд этганидай, ахрам шажарасида бир вазн (олтинчи ва саккизинчи), ахраб шажарасида уч вазн (учинчи ва тўққизинчи, олтинчи ва саккизинчи, еттинчи ва ўн иккинчи), жами тўрт вазн такрор келганлиги маълум бўлади. Навоийнинг ҳар шажаранинг охирида 12 та вазнни кўрсатганини таъкидлагани ва келтирилган шажараларда хатоларнинг йўқлиги вазнларнинг мисоллар билан келтирилган қисмида котиб сўзларнинг ўрнини алмаштиргани (ахрам шажарасининг саккизинчи вазни иккинчи рукнида) ва рукнларни хато кўчиргани (ахраб шажараси учинчи ва тўққизинчи, олтинчи ва саккизинчи, еттинчи ва ўн иккинчи вазнларнинг такрорланиши) маълум бўлади. Навоийнинг оддий ҳолларда бундай хатога йўл қўйиши мумкин эмас.

30. Бу ерда «не» сўроқ олмоши Туркия нашридан олиб тўлдирилди (41-бет).

31. Мазкур байтнинг мисралари бошқа-бошқа вазнда бўлиб, иккаласи ҳам кўрсатилган вазнга тушмайди. Илк мисра — муфтаилун муфтаилун

муфтаилун муфтаилун, кейингиси — муфтаилун мафоъилун мафоъилун мафоъилун қолипиға тушади ва шунга мувофиқ вазни ҳам разажи мусаммани матвийи махбун деб номлашга тўғри келади.

32. Бу рукн фоъилотун бўлиши керак.

33. Вазн тақозосига кўра бу сўз «ёна» шаклида бўлиши керак.

34. Вазн тақозосига кўра бу сўз «у» боғловчиси қўшилиб, «сабру» тарзида ёзилиши керак.

35. Бу рукн фоъилон бўлиши керак.

36. *Дарвеш Мансур* — машҳур олим ва шоир (1406//14 — 1456). Аруз ва бадиият илмида Яҳё Себакнинг шогирди. Аруз ҳақида 2 та рисола ёзган. Алишер Навоий «Мажолис ун-нафоис» тазкирасида «фақир арузни Дарвеш қошида ўқибмен», деб ёзади.

37. Бу рукн мафъувлоту бўлиши керак.

38. «Мухтасар»да: мажзуъ (87-бет).

39. Вазн бу ерда «дилбар» сўзини тақозо қилмоқда.

40. Бу жумла байт илк рукнининг фоъилотун бўлишини тақозо этмоқда.

41. Келтирилган байт вазнга тушмайди.

42. Бу рукн фаълон бўлиши керак.

43. Вазн тақозосига кўра бу сўз «бемеҳр» бўлиши керак.

44. Бу мисранинг вазнга тушиши учун бир узун бўғинли сўз етишмайди.

45. Бу вазни И. Султон ўзи яратган танқидий матндан фаълун фаулун фаълун тарзида жорий ёзувга хато кўчирган ва бу хато 1949 йилдаги нашрдан буён барча нашрларда такрорланиб келмоқда. Аслида тузатилганидек фаълун фаулун фаълун фаулун бўлиши керак.

46. *Ҳожа Исмат Бухорий* — машҳур форсигўй шоир Ҳожа Фаҳриддин Исматуллоҳ бинни Масъуд Исмат Бухорий (1365/1375 — 1436). Шеър илми, аруз ва иншода тенгсиз бўлган. Исмат ва Бухорий таҳаллуслари билан ижод қилган шеърлари Шарқ мамлакатларида шуҳрат тутган. Халил Султон саройида хизмат қилган. Халил Султон зиндонбанд этилгандан сўнг у саргардонликка учрайди. Улуғбек тахтга ўтиргач, Исмат Бухорийни саройга таклиф этади. Лекин шоир таклифни қабул қилмайди, у узлатни, дарвешлар орасида бўлишни афзал кўради. Исмат Бухорийнинг 8000 байтдан иборат шеърлар девони, «Иброҳим Адҳам» номли маснавийси мавжуд. Шоирнинг тасаввуфий фикрлар, сўфиёна ҳис-туйғулар билан йўғрилган шеърлари халқ орасида машҳур бўлган. Шоирнинг девонида Улуғбекка (13), Халил Султонга (40) ва Темурий шаҳзодаларга бағишланган жами 75 қасида, 466 ғазал, муҳаммас, қитъа ва бошқа шакллардаги шеърлари мавжуд. Бу девон 1987 йили Техронда нашр қилинган. Унга Аҳмад Карамий «Забардаст олим ва порсо ориф» номли сўзбоши ёзган. Сўзбошида таъкидланишича, ирфоний жиҳатдан Исмат Бухорий шеърлари Ҳофизга ва равонликда Саъдийга ўхшайди.

47. «*حواحه عصمت بخاري د پورېا دستور لاري*» жумласини И.Султон «Хожа Исмат Бухорий дапур баҳо (?) дебтурлар» деб ўқийди (91-бет). С.Фаниева уни «Хожа Исмат Бухорийда пурбаҳо дебдурлар» деб тузатади (91-бет). Тарлон Кулиев «Хожа Исмат Бухорий ва Пур Баҳо демишлар» (ОН. – 83) деб олади ва унга XIII асрда асосан Ҳиротда яшаган, кейин Табризга кетиб қолган, девони халқ ичида машҳур шоир сифатида маълумот берадики (145-бет), бизнингча ҳам у ҳақ.

48. Иккала мисол ҳам рукннинг фоълотун бўлишини тақозо этмоқда.

49. «Хазойин ул-маоний»да «ёлабдурур» шаклида келади.

50. *Масиҳосо* – Масиҳ каби. Масиҳ – Исо алайҳиссалом. У нафаси ўликни тирилтирадиган пайғамбар сифатида машҳур бўлиб, Шарқ адабиётида нафаси ошиғига жон бағишлайдиган махбуба унга нисбат берилади. Умуман, ўткир нафасли, сўзи билан одамнинг жонини киритадиган кишилар, ҳозиқ табиблар, ҳассос шоирларга нисбатан ҳам қўлланилади. Масалан, Навоий ўзининг ғазалчиликдаги устозларига бағишланган қитъасида Хўжа Ҳофизни «исонафаслик ринди Шероз» деб таърифлайди. Фузулийни ҳам «исонафас» деб улуғлашган. Бу ўринда у Ҳусайн Бойқарога нисбатан қўлланган.

51. Танқидий матнда бу сўз *چنگ* (бошқа қўлёзмада – *چنگ*) шаклида ёзилган (LXVIII). И.Султон уни «чанги» деб ўқийди (92). Лекин XX жилдликда у «чинга» деб берилган (92). «Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати»да «чинга» деб келтирилган (3-жилд. – Тошкент: «Фан», 1984. 467-бет). «Садди Искандарий» дostonида «Чинга» (Хитойга) сўзи билан тажнис ҳосил қилиб келганидан «чинга» варианты тўғри дейиш ҳам мумкин:

Муғанний тузуб чинга вазнида чанг,
Наво чекки ҳай-ҳай ўланг, ҳой ўланг...

Навоий, чу сарманзилинг Чингадур,
Сурудинг доғи сур аро чингадур.

52. «*Муҳаббатнома*» – нома жанрининг асосчиси Хоразмий асари (XIV аср). Олтин Ўрда хони Жонибекнинг Сирдарё музофотидаги амалдорларидан бўлган Муҳаммад Хўжабекнинг таклифи билан 1353 йили ёзилган. Ўнта нома, анъанавий кириш ва хулоса қисмларидан иборат бўлиб, жами 474 байт.

53. Баъзи қўлёзмаларда бу «орзуворий», баъзиларида «орзудорий» деб берилган. Бизнингча, «орзуворий» бўлиши керак.

«АРБАЪИН»НИНГ ИЗОҲ ВА ТАРЖИМАЛАРИ

Шарқ адабиётида «арбаъин» анъанаси мавжуд бўлиб, халқ орасида машҳур, энг саҳиҳ ҳадислардан 40 тасини саралаб олиб, унинг мазмунини рубойларда талқин қилинган.

Абдурахмон Жомийнинг «Чиҳил ҳадис»ини Алишер Навоий туркийга таржима қилган. Шоирнинг нияти, асар муқаддимасида таъкидланганидек, «форсийдонлар идрок айлаган» қирқ ҳадис моҳиятидан туркийзабонларни ҳам баҳраманд қилиш эди. Бу ҳадисларни шеърга солишда эса барча шоирлар уларнинг осон тушунилишини, ёдда сақланилишини ҳам назарда тутганлар.

ҲАДИСИ ШАРИФ ТАРЖИМАЛАРИ

1. Сизлардан ҳеч бирингиз ўзига раво кўрган нарсани биродарига раво кўрмагунча, чин мўмин бўлмайди.

2. Кимки ҳайр-эҳсон қилишда, ноўрин жойларга сарф қилмасликда, яхши одамларни дўст ва ёмон одамларни душман тутишда фақат Аллоҳнинг ризолигини ният қилган бўлса, демак, у ўз иймонини бутун сақлайди.

3. Кўлидан ва тилидан мусулмонларга озор етмайдиган кишигина ҳақиқий мусулмондир.

4. Мўмин кишида икки хислат жамъ бўлмайди: баҳиллик ва ёмон хулқилик.

5. Инсон кексайган сари унда икки хил хислат яшариб боради: дунёга муҳаббат ва орзу-ҳавас.

6. Кимки инсонларга шукр айтмаса Аллоҳга ҳам шукр қилмайди.

7. Одамларга раҳми бўлмаган кишига Аллоҳнинг ҳам раҳми келмайди.

8. Дунё малъундур, Аллоҳ зикридан бошқа дунёдаги бефойда ишлар ҳам малъундур.

9. Динор ва дирҳамга қул бўлганларга лаънат бўлсин.

10. Доим таҳоратли юргин, таҳорат – тозалик ризқу рўзингни оширади.

11. Мўмин киши бир тешикдан икки марта чиқолмайди.

12. Ваъда – бу қарздор.

13. Мажлисларда эшитганинг – омонат.

14. Маслаҳатчи – ишончга сазовордир.

15. Кўли очиқлик – фойдадор.

16. Қарз – бу дин узра доғдор.

17. Қаноат – туганмас бойликдир.

18. Тонги уйқу ризқни қисқартиради.

19. Миннат — сахийлик офатидир.
 20. Бошқалардаги камчиликни кўриб, ўзини тузатган одам — саодатлидир.
 21. Эшитган гапларини ўзгаларга айтиш — инсоннинг гуноҳга ботиши учун кифоядир.
 22. Ўлим — бу айни панду насиҳатдур.
 23. Инсонларнинг яхшиси — инсонларга фойдаси тегадиганидир.
 24. Аллоҳ таоло хушфёл ва очиқ юзли бандаларини севади.
 25. Бир-бирингизга ҳадялар бериб, дўстлашинглар.
 26. Яхшиликни чехралари очиқ одамлардан кутинглар.
 27. Гоҳ-гоҳ кўришганда муҳаббат ошар.
 28. Ўз айбини билиб, бошқалар айбини қидирмайдиган одам — хўб яхши одамдур.
 29. Ҳақиқий бойлик — бу одамлар қўлидаги нарсалардан ноумид бўлиш, тамаъ қилмасликдур.
 30. Ўзига ярашмаган нарсаларни тарк этиш — инсон мусулмончилигининг хуснидур.
 31. Курашда ғолиб чиққан паҳлавон эмас, балки ғазаби келганда, ўзини босиб олган одам паҳлавондир.
 32. Бойлик — молу дунёнинг кўплиги билан эмас, балки нафснинг тўқлиги билан ўлчанади.
 33. Ишонмаслик — эҳтиёткорликдир.
 34. Илмда бахиллик йўқ.
 35. Яхши сўз — садақадур.
 36. Кулгининг кўпи — қалб ўлими.
 37. Жаннат оналарингиз оёғи остидадур.
 38. Ҳамма бало — тилдандур.
 39. Бегона аёлларга ташланган ҳар бир назар — шайтон ўқидур.
 40. Мўмин киши қўшниси оч туриб, ўз қорнини тўйғазмайди.
- Шул «Арбаъин»га муваффақ этгани учун Аллоҳга шукр. (Муҳаммад) ва унинг барча пок наслига Аллоҳнинг марҳамат ва раҳмати ҳамда саломи бўлсин.

«СИРОЖ УЛ-МУСЛИМИН»НИНГ ИЗОҲ ВА ТАРЖИМАЛАРИ

1. Маъноси: хушбўй ҳид таратувчи қаламни йўнди, демакдир.
2. Тарж. ар.: Тангри юксак, унга ҳамма талпинувчи ажиб бир зотдир.
3. Шоҳ мажлисларида қатнашиб юрадиган, зийрак ва унга ғоят яқин (айнан жондек ички) ким эса (фикримизча шаҳзодалардан бири) Навоий шеърияти дилларни вайрон ва ислому дин уйини алғов-далғов қилади, ўзи жуда кўп хайрли ишлар қилади, лекин булардан не фойда, яъни ҳисобга ўтармикан, деган фикрни айтади. Навоийда «Ислом уйини маъмур» этадиган бир асар ёзиш нияти пайдо бўлади. Лекин турли юмушларнинг кўплиги бунга имкон бермайди.
4. Самарқандда туғилган ва ўша шаҳарда яшайдиган бир улуг покиза зот Хиротга ташриф буюради. Навоий унинг хизматига шошади.
5. *Ҳожаеким...* — Ҳожа Аҳрор назарда тутилади. Асл исми Ҳожа Убайдуллоҳ, Тошкентга яқин Боғистон қишлоғида 1404 йилда туғилган ва 1490 йилда Самарқандда вафот этган машҳур шайх, нақшбандийлик валийларидан бири, йирик феодал, нуфузли дин арбоби.
6. *Шиблий* — Абубакр Шиблий, машҳур сўфий, комил авлиёлардан. Фаридуддин Attor «Тазкират ул-авлиё»да Шиблий маноқибларидан 60 та нақл, суҳбатларни келтиради. 945 йилда Бағдодда вафот этган.
7. *Зуннун* — Абулфайз Субон Зуннун Мисрий, машҳур сўфий. 859 йилда вафот этган. Манбаларда унинг кимё фани билан машғул бўлгани таъкидланади.
8. *Убайдуллоҳ* — Ҳожа Аҳрорнинг исми.
9. *Жаббор* — Аллоҳнинг сифатларидан бири, мажбур қилувчи, демакдир.
10. Тарж. ар.: Ҳеч нарса унга ўхшаш эмас (Қуръон. «Шўро» сураси, 11-оят).
11. Тарж. ар.: билиб ол.
12. *Тасмия* — «Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим»ни айтмоқ.
13. *Такбир* — «Аллоҳу акбар» (Аллоҳ улугдир)ни айтмоқ.
14. *Ташаҳҳуд* — «ат-таҳиёту лиллоҳи вас-салавоту ват-таййибот. Ассалому алайка айюҳан-набийю ва раҳматуллоҳи ва баракатуҳ. Ассалому алайно ва ало ибодиллоҳис-солиҳин. Ашҳаду алло илоҳа иллаллоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва расулуҳу»ди айтмоқ.
15. «*Ал-ҳамд*» — Қуръони мажиднинг биринчи «Фотиҳа» сураси.
16. *Таъаҳҳуд* — аҳд қилмоқ.
17. «*Азузу*» — «Азуз биллоҳи минаш-шайтонир-рожим»ни айтмоқ.
18. «*Самиъоллоҳ*» — «Самиъоллоҳу лиман ҳамидаҳ»ни айтмоқ.
19. *Икки тасбиҳ* — бири рукуъ тасбиҳи «Субҳона раббиял-азим» ва иккинчиси сажда тасбиҳи «Субҳона раббиял-аъло»ни айтмоқ.
20. 905 ҳ. й. 1499/1500 милодий йилга тўғри келади.

«МУНОЖОТ»НИНГ ИЗОҲ ВА ТАРЖИМАЛАРИ

Алишер Навоийнинг «Муножот» асари дастлабки маълумотларда шоирнинг ўзи тузган «Куллиёти» учун махсус ёзилган сўзбоши, дейилган.

«Муножот» мундарижасидан маълум бўладики, у «Куллиёт» сўзбошиси эмас, ҳаёти сўнгида ўз асарларидаги ижтимоий, сиёсий, фалсафий ва дунёвий муддаолар, шахсиятидаги давр талаблари, мафкурасига муносабат ҳақида кўп фикр юритган шоирнинг ботиний ҳаяжонлари, армон-ўкинчлари бирлашиб, Аллоҳ наздида тавбалар қилиш эҳтиёжини яратган. «Муножот» ана шундай илтижолар мажмуъидан иборат. Унда мазмун билан шакл узвий боғлиқ. «Муножот» тили — теран тафаккур тили, ҳис-туйғуларга тўла руҳий ҳолат тили. Моҳиятан эса, бу асар келажак авлодларга қаратилгандек. Инсон ўзлиги, маънавий камолот, ниймон устуворлиги, эзгуликлар сари интилишга даъват этувчи асар бўлиб, унда бу йўлда тўсиқ бўлувчи жамъиёти иллатларга қарши туришни ҳам англатади.

1. Тарж. а.: Шонинг олий, эҳсонинг умумий. Ўзингдан ўзга Илоҳ йўқдир, Эй дўст ва қатиъий мавжуд зот.

2. Тарж. а.: улуглик ва қудрат.

3. Тарж. а.: подшоҳлик ва коинот.

4. Тарж. ар.: бўл деса бўлади.

5. Тарж. а.: тўзиган чанг.

6. Тарж. а.: Аллоҳга ўхшаш бирор нарса йўқ.

7. Тарж. а.: у туғмаган ва туғилмаган.

8. Тарж. а.: сенинг мақтовингни айтиб тутата олмаймиз.

9. *Наът* — пайғамбарни мадҳ этиш, унинг яхши сифатларини мақташ. Шарқ адабиётида «одоби тасниф»га кўра асарлар Аллоҳнинг «ҳамди» (мақтови, улуғланиши) ва пайғамбар «наъти» билан бошланган.

10. Тарж. а.: Одам Ато сув билан тупроқ таркибиде ётган даврдасқ мен (Муҳаммад) бор эдим.

11. Тарж. а.: бутун олам ва охирги пайғамбар.

12. Тарж. а.: Менда Аллоҳ билан бирга бўлмоқ учун вақт бор.

13. Тарж. а.: Аллоҳнинг саломлари ва раҳматлари ул зотга, пок оила аъзоларига ва тоза саҳобаларига бўлсин!

14. Тарж. а.: улуглар улуги.

15. Тарж. а.: раҳмилар раҳимлиси.

16. Бу ерда подшоҳ Ҳусайн Бойқаро назарда тutilади.

МУНДАРИЖА

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер (<i>Наишрга тайёрловчи С.Ғаниева</i>)	6
Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад (<i>Наишрга тайёрловчи С.Ғаниева</i>)	16
Назм ул-жавоҳир (<i>Наишрга тайёрловчи С.Ғаниева</i>)	71
Насойим ул-муҳаббат (<i>Наишрга тайёрловчилар С.Рафиддинов, С.Ғаниева</i>)	88
Муҳокамат ул-луғатайн (<i>Наишрга тайёрловчи Қ.Эргашев</i>)	112
Мезон ул-авзон (<i>Наишрга тайёрловчи Э.Очилов</i>)	119
Арбаъин (<i>Наишрга тайёрловчи С.Ғаниева</i>)	200
Сирож ул-муслимин (<i>Наишрга тайёрловчи С.Ғаниева</i>)	246
Муножот (<i>Наишрга тайёрловчи С.Ғаниева</i>)	614
Шарҳ ва изоҳлар	620

УДК 821.512.133
84 (5ў)1
Н14
ББК 84 (5ў)1

*Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг
Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институти
Илмий кенгаши томонидан нашрга тавсия этилган.*

Нашрга тайёрловчилар:

Суйима Ғаниева, Сайфиддин Рафиддинов,
Қодиржон Эргашев, Эргаш Очилов

Масъул муҳаррир
С. Рафиддинов

ISBN 978-9943-03-386-3

© Ғафур Ғулом номидаги
нашриёт-матбаа ижодий уйи,
2011 й.

Адабий-бадиий нашр

АЛИШЕР НАВОЙИ

Тўла асарлар тўплами

Ун жилдлик

Учинчи жилд

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер

Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад

Назм ул-жавоҳир

Насойим ул-муҳаббат

Муҳокамат ул-луғатайн

Мезон ул-авзон

Арбаъин

Сирож ул-муслимин

Муножот

Китоб безаклари ва макетини

Анатолий Бобров ва Шухрат Мирфаёзов тайёрлади

Нашр учун масъуллар: Лазиз Тангриев, Илҳом Зойиров

Муҳаррир Илҳом Зойиров

Бадиий муҳаррир Ақром Баҳромов

Техник муҳаррир Татьяна Смирнова

Саҳифалопчилар: Умида Валижонова, Акмал Сулаймонов

Мусахҳиҳлар: Доно Тўйчиева, Фотима Ортиқова

Нашр. лиц. № 154. 14.08.09. Босишга 15.08.2011 й.да рухсат этилди.

Бичими 70 x100 $\frac{1}{16}$. Таймс гарнитураси. Офсет босма.

55,79 шартли босма тобоғи. 26,0 нашр тобоғи.

Адади 3000 (1-завод 1000) нусха. 97 – 2011 рақамли шартнома.

379 рақамли буюртма. Баҳоси шартнома асосида.

**Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи
босмахонасида чоп этилди.**

100128. Тошкент. Шайхонтоҳур кўчаси, 86.

Бизнинг интернет манзил: www.iptdgulom.uz

E-mail: iptdgulom@sarkor.uz

Навоий, Алишер.

Тўла асарлар тўплами: 10 жилдлик / А.Навоий; нашрга тайёрловчилар: С.Ғаниева, С.Рафиддинов, Қ.Эргашев, Э.Очилов; масъул муҳаррир С.Рафиддинов; ЎзР ФА, А.Навоий номидаги тил ва адабиёт ин-ти. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2011. – 692 б.

Ж.10 : Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер. Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад. Назм ул-жавоҳир. Насойим ул-муҳаббат. Муҳокамат ул-луғатайн. Мезон ул-авзон. Арбаъин. Сирож ул-муслимин. Муножот – 692 б.